TAHBÎZÜ'L-MATHÛN

el-Kânûn Fi't-Tıb Tercümesi

TOKADÎ MUSTAFA EFENDİ

4. CİLT
TEŞRÎHÂT 2

TÜRKİYE YAZMA ESERLER KURUMU BAŞKANLIĞI YAYINLARI: 98

Bilim ve Felsefe Serisi	:	37
Kitabın Adı	:	TAHBÎZÜ'L-MATHÛN el-Kânûn Fi't-Tıb Tercümesi
Müellifi	:	Tokadî Mustafa Efendi (ö. 1196/1782)
Hazırlayanlar	:	Prof. Dr. Mustafa Koç Bilecik Şeyh Edebali Ünv. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Prof. Dr. Eyyüp Tanrıverdi Dicle Üniversitesi, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı
Proje Yöneticisi	:	Prof. Dr. Muhittin Macit
Proje Koordinatörü	:	Doç. Dr. Ferruh Özpilavcı
Son Okuma	:	Arafat Aydın - Abdullah Öztop
Arşiv Kayıt	:	Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Hamidiye No. 1015
Kitap Tasarım	:	AS-64 Basın-Yayın Tanıtım, Org. ve Paz. Ltd. Şti. Divanyolu Cad. Erçevik İşhanı, No: 203, Sultanahmet-İstanbul Tel: 0212 513 39 90 / www.as64.org • info@as64.org
Baskı	:	Mega Basım Yayın San. ve Tic. A.Ş. Cihangir Mh. Güvercin Cd. No: 3/1 Baha İş Mrk. A Blok Kat: 2 34310 Avcılar / İstanbul Tel.: 0212 412 17 00 Sertifika No: 12026
Baskı Yeri ve Yılı	:	İstanbul 2018
Baskı Miktarı	:	1. Baskı, 2000 adet

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI
Library of Congress A CIP Catalog Record

Tokadî Mustafa Efendi
Tahbîzü'l-Mathûn, *el-Kânûn Fi't-Tıb Tercümesi*

1.Tıp, 2. İbn Sina, 3. el-Kânûn, 4. Tokadî, 5. Sultan III. Mustafa

ISBN: 978-975-17-4061-8 (4. Cilt) / 978-975-17-4011-3 (Takım)

T. C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı
Süleymaniye Mah. Kanuni Medresesi Sok. No: 5 34116 Fatih / İstanbul
Tel.: +90 (212) 511 36 37
Faks: +90 (212) 511 37 00
info@yek.gov.tr
www.yek.gov.tr

TAHBÎZÜ'L-MATHÛN

EL-KÂNÛN Fİ'T-TIB TERCÜMESİ

4. CİLT
TEŞRÎHÂT 2

TOKADÎ MUSTAFA EFENDİ
(ö. 1782)

Hazırlayanlar

Mustafa Koç

Eyyüp Tanrıverdi

TÜRKİYE
YAZMA
ESERLER
KURUMU
BAŞKANLIĞI

İÇİNDEKİLER

KİTĀB-I S̱ĀLİS̱İN YİRMİ İKİ FENNİNİN ON ÜÇÜNCÜ FENNİ MERĪ VE MİᶜDE EMRĀḌINDA VE MUᶜĀLECĀTINDA KELĀM-I MÜCMEL BEYĀNINDA OLUP BEŞ MAḲĀLE ÜZERE TERTĪB OLUNMUŞTUR

KİTĀB-I S̱ĀLİS̱İN ON ÜÇÜNCÜ FENNİNİN BEŞİNCİ MAḲĀLESİ MİʿDENİN MÜŞTEMİLE OLDUĞU NESNELERİN VE MİʿDEDEN H̱URŪC EDENLERİN VE MERĀḲḲ VE MERĀḲḲI VELY EDEN AʿḌĀLARIN CEMĪʿAN AḤVĀLİ BEYĀNINDADIR O DAHİ FUṢŪLÜ MÜŞTEMİLEDİR

KİTĀB-I S̱ĀLİS̱İN ON DÖRDÜNCÜ FENNİ EMRĀḌ-I KEBİDDE VE MUʿĀLECĀTINDA OLAN KELĀM-I MÜCMELDİR VE O FENN DAHİ DÖRT MAḲĀLEYİ MÜŞTEMİLDİR

KİTĀB-I S̱ĀLİS̱ FÜNŪNUNDAN ON DÖRDÜNCÜ FENNİN DÖRDÜNCÜ MAḲĀLESİ KEBİD SEBEBİYLE BĀRİZETEN VEYĀḪŪD KĀMİNETEN ʿĀRIḌA OLAN RUṬŪBĀT BEYĀNINDADIR O DAHİ FUṢŪLÜ MÜŞTEMİLEDİR

KİTĀB-I S̱ĀLİS̱İN ON BEŞİNCİ FENNİ EMRĀḌ-I MERĀRE VE ṬIḤĀL VE MUʿĀLECĀTI ḤAḲḲINDA OLAN KELĀM-I MÜCMELDİR O DAHİ İKİ MAḲĀLE ÜZERE TERTĪB OLUNMUŞTUR ONUN MAḲĀLE-İ ŪLĀSI ṬIḤĀL VE MERĀRE TEŞRĪḤLERİ VE YEREḲĀN BEYĀNINDA OLUP DAHİ FUṢŪLÜ MÜCTEMİʿA VE MÜŞTEMİLEDİR

ḲĀNŪN’DAN KİTĀB-I S̱ĀLİS̱İN ON ALTINCI FENNİ EMRĀḌ-I EMᶜĀDA VE MUᶜĀLECĀTINDA OLAN KELĀM-I MÜCMELDİR O DAHİ BEŞ MAḲĀLEYİ MÜŞTEMİLDİR

KİTĀB-I S̱ĀLİS̱İN ON YEDİNCİ FENNİ EMRĀḌ-I MAḲᶜADEDE VE MUᶜĀLECĀTINDA OLAN KELĀM-I MÜCMELDİR VE O DAHİ FUṢŪLÜ MUḪTEVĪ OLAN MAḲĀLE-İ VĀḪİDEYİ MÜŞTEMİL OLUR

KİTĀB-I S̱ĀLİS̱İN ON SEKİZİNCİ FENNİ KÜLYE YAᶜNĪ BÖBREK EMRĀḌINDA VE MUᶜĀLECĀTINDA KELĀM-I MÜCMELDİR O DAHİ İKİ MAḲĀLEYİ MÜŞTEMİLDİR

KÜTÜB-İ *ḲĀNUN*’DAN ÜÇÜNCÜ KİTĀBIN ON DOKUZUNCU FENNİ MES̱ĀNE EMRĀDI MUᶜĀLECĀTINDA KELĀM-I MÜCMELDİR O DAHİ İKİ MAḲĀLE ÜZERE MÜRETTEBEDİR

KİTĀB-I S̱ĀLİS̱ FÜNŪNUNDAN YİRMİNCİ FENN ERLERDE OLAN AᶜḌĀ-İ TENĀSÜL EMRĀḌI VE ONLARIN MUᶜĀLECĀTI BĀBINDA KELĀM-I MÜCMELDİR O DAHİ İKİ MAKĀLEYİ MÜŞTEMİLDİR.

KİTĀB-I S̱ĀLİS̱İN FÜNŪNUNDAN YİRMİ BİRİNCİ FENNİ EMRĀḌ-I RAḪİMDE VE MUᶜĀLECĀTINDA KELĀM-I MÜCMELDİR O DAHİ DÖRT MAḲĀLEYİ MÜŞTEMİLDİR

YİRMİ İKİNCİ FENN ḲĀNŪN’DAN ÜÇÜNCÜ KİTĀB FÜNŪNUNUN ĀH̱İR FENNİ OLUP AʿḌĀ-İ ṬARAFİYYENİN AʿRĀḌ-I ẒĀHİRELERİ VE MUʿĀLECĀTI BEYĀNINDADIR

KİTĀB-I S̱ĀLİS̱İN YİRMİ İKİ FENNİNİN ON ÜÇÜNCÜ FENNİ MERĪ VE MİᶜDE EMRĀḌINDA VE MUᶜĀLECĀTINDA KELĀM-I MÜCMEL BEYĀNINDA OLUP BEŞ MAḲĀLE ÜZERE TERTĪB OLUNMUŞTUR

Maḳāle-i Ūlā Aḥvāl-i Miᶜde ve Keẕālik Emr-i Miᶜdenin Uṣūlü Beyānındadır O Dahi Fuṣūlü Müştemiledir

Evvelki Faṣl Teşrīḥ-i Merī ve Teşrīḥ-i Miᶜde Beyānındadır

Ammā merī bir ᶜuḍvdur ki laḥmdan ve müteṭāviletü'l-elyāf olan ṭabaḳāt-ı müstebṭıne-i ġışāiyyeden müʾelleftir. Ve elyāfının ṭavīl olduğu onun içindir ki līf-i ṭavīl ile ġıdāyı ceẕb āsān olur ve loḳmayı izdirād katında ceẕb eshel olsun için o līfler ṭavīl kılındı, zīrā senin maᶜlūmundur ki kaçan līf-i ṭavīl teḳalluṣ ve teḳāṣur eylese onunla ceẕb ḥāṣıl olur. Ve onun saṭḥ-ı ᶜālīsine yaᶜnī merīnin ḫāricine bir ġışā-i müstaᶜriḍ ᶜālī olur ki onunla ġıdāyı esfele defᶜ eshel olur, zīrā senin maᶜlūmun oldu ki ḳuvve-i dāfiᶜa līf-i müstaᶜriḍ ile ḳāim olur ve onda laḥmiyyet ẓāhire olur. Ve bu iki ṭabaḳanın ᶜameli ile izdirād tamām olur yaᶜnī līf-i ṭavīlin ceẕbi ve ᶜarīḍin ᶜaṣrı ve defᶜi ile izdirād ve ibtilāᶜ tāmm ve kāmil olur.

Ve baᶜḍı kerre merī şaḳḳ olunup ṭūlen yarılıp ve o ayrılan parçanan ġıdādan ceẕb edeceği miḳdārda ceẕbe muᶜīn olmamakla izdirād ᶜasīr olur.

Ammā ḳayʾ yalnız ṭabaḳa-i ḫāriciyye ile kāmil olur ve ḳayʾın muᶜīni ṭabaḳa-i vāḥide olmakla ḳayʾ izdirāddan aᶜser olur.

Ve merīʾnin mevḍiᶜi ve mebdeʾi ᶜunuḳta olan fıḳārāt olur, ᶜale'l-istiḳāme maᶜa-ḥırzin ve viḳāyetin esfele nüzūl eder ve ezvāc-ı dimāġdan bir zevc-i ᶜaṣab onunla maᶜan münhadir olur ve kaçan merī maᶜa-yaṣḥabehu fıḳārāt-ı ṣulbden olup ṣadra mensūbe olan fıḳārātla rābiᶜaya bāliġ olup ve onu dahi tecāvüz eyledikte ḳalīlen sağ cānibe tenaḥḥī ve meyl eder onun için ki o maḥalle ḳalbden bir ᶜırḳ gelir ve merī maᶜiyyetinde olanlar ile cānib-i yemīne meylinden o ᶜırḳ-ı ḳalbīnin mekānı tevessuᶜ eder, ondan sonra feḳārāt-ı ṣulbden bāḳī kalan sekiz fıḳra üzere o merī münḥadir olur ḥattā o mesāfe üzere mürūrunda ḥicāba vāṣıl oldukta merī ḥicāba bir nevᶜ rabṭ ile mürtebiṭ olur ki o rabṭ onu ḳalīlen feḳārāt üzerinden işāle ve refᶜ eder onun için ki

o maḥalle vürūd eden ʿırḳ-ı āḫer-i kebīrin mekānı o işāle ile tevessuʿ edip merīden münḍaġıṭ olmaz; keẕālik merī ile nüzūl eden ʿaṣab-ı dimāġı taʿrīc üzere olmakla istiḳāmet üzere nüzūlünden ḫavf olan ḫaṭardan meʾmūn olur, zīrā miʿdeye s̱iḳal ʿārıḍ oldukta lā-maḥāle ondan heyʾet-i istiḳāmet üzere mümtedd olan merīye o s̱iḳalden āfet iṣābet eder. Ve kaçan ḥicābı tecāvüz eylese bir kerre yesāra meyl eder yemīne meyl eylediği minvāl üzere ve onun yesāra meyli fıkra-i ʿāşireyi tecāvüz edip on birinci ve on ikinci fıḳraya vāsıl oldukta olur ve ḥicāba merī nüfūẕ edip müstaʿriḍ olur yaʿnī ʿarḍı vāsiʿ olur ve fem-i miʿdeyi taṣvīr ederek münbasıṭ olur.

Ve merīden sonra münfesiḥ ve geniş bir ʿuḍv vardır ki o ʿuḍv miʿdenin kendisidir.

Ve merīnin biṭānesi ve iç ṭabakası miʿā-i evvelin yaʿnī is̱nā ʿaşere tesmiye olunan miʿādan aṣleb ve es̱ḫan ḫalḳ olundu, zīrā biṭāne-i merīye ġıdā aṣleb ve ġayr-i mehḍūm iken mürūr eder. Ve miʿdenin biṭānesi leyyin ve ṣalābetinde mütevassıṭu'l-ḥāl olur. Ve biṭāne-i miʿdeden fem-i miʿdeye muttaṣıl olan maḥall miʿdenin sāir maḥallerinden elyen olur ve ondan sonra biṭāne-i miʿdenin miʿāya muttaṣıl olduğu cānib elyen olur.

Ve merīʾnin bāṭınına bir ġışā ilbās olundu ki o ġışā femi[1] mücellil ġışādan münḥadir olup ve merīnin bāṭını üzere āḫir-i miʾdeye varınca ḳadar mümtedd olup setr eder, o ġışānın bu vech üzere imtidādı ile ceẕb-i ġıdā femden āḫir-i miʿdeye varınca ḳadar muttaṣıl olur. Ve keẕālik izdirād katında merī ġıdāyı esfele ceẕb için esfele temeddüd eyledikte ḥancereyi terfīʿ ve teşyīle muʿīn olsun için o ġışā vech-i mezkūr üzere muttaṣıl oldu.

Ve bu meẕkūrları ḥaḳīḳati üzere taʿarrüf eyledin ise sana maʿlūm oldu ki merī miʿdeden bir cüzʾdür, o merī tedrīcle tevessuʿ ederek ġāyette miʿde heyʾeti ḥāṣıl olur.

Ve merīnin iki ṭabaḳası miʿdenin iki ṭabaḳası gibi olup edḫal olan ṭabaḳasının aġşiyeye müşābeheti eks̱er ve ṭūle emyel olur ve aḫreci yaʿnī ziyāde ḫāricde olan ṭabaḳası laḥmī ve ġalīẓ ve ʿarīḍ olur. Ve merī līfinin laḥmiyyeti miʿde laḥmiyyetinden eks̱er olur velākin merī miʿdeden cüzʾdür ve ittiṣāl ve vaḍʿda miʿde gibidir, ammā emʿā-i sittin evveli yaʿnī miʿdenin ṭaraf-ı esfelinde olup is̱nā ʿaşere ismi ile müsemmā olan miʿāʾ miʿdeden cüzʾ

---

1 Femden murād başta olan femdir, fem-i miʿde değildir.

değildir belki o miʿā bir şeyʾdir ki maḥall-i ḳarībden[2] miʿdeye muttaṣıl olur. Ve keẕālik miʿde tedrīcle ḍayyiḳ olarak miʿā-ı meẕkūru taṣvīr eylemez ve miʿānın ṭabaḳātı miʿde ṭabaḳātı gibi olmaz. Ve maʿa-hāẕā yaʿnī ẕikr olunan vücūhtan merī miʿdeye müşābih iken cevher-i merī ʿaḍale eşbeh ve cevher-i miʿde ʿaṣaba eşbeh olur.

Ve merīnin miʿdeye ittiṣāli maḥallinden bir cüzʾ münḫariṭ olup ḥicāba mülāḳī olur ve esfelde müttesiʿ ve geniş olur yaʿnī o cüzʾ-i münḫariṭ ḥicāba nüfūẕ eder ve maḥall-i nüfūẕun esfelinde genişip heyʾet-i miʿde ḥāṣıl olur, zīrā maḳarr-ı ṭaʿām miʿdenin esfeli olur ve ṭaʿāmın müsteḳarrı evsaʿ olmak vācib olur.

Ve miʿde müstedīre kılındı, o istidārenin menfaʿati dahi senin maʿlūmun oldu yaʿnī şekl-i müstedīrin tecvīfi eşkāl-i sāire tecāvīfinden evsaʿ olup haḍma aʿven olsun için müstedīre kılındı. Ve miʿde min-verāihi müsaṭṭaḥ kılındı ṣulbe yaʿnī bel kemiklerine mülāḳātı ḥasen olsun için.

Ve miʿde iki ṭabaḳadan müʾellef kılındı:

Ve ṭabaḳa-i dāḫiliyyede olan līf ḥācet-i ceẕb için ṭavīl kılındı, ceẕbe ḥācet oldukta miʿde teḳalluṣ ve teḳāṣur edip ġıdāyı ceẕb eder ve o teḳāṣur ile ḥancere mürtefiʿ olur yaʿnī irtifāʿ-ı ḥancere ile mecārī-i nefes mesdūd olur ve mecārī-i taʿām u şarāb münfetiḥ olur. Ve ṭabaḳa-i ḫāriciyyenin līfi müstaʿriḍa olur, s̱üflü emʿāya defʿ ḥāceti için. Ve līf-i müstaʿriḍ-i dāfiʿ ḫāricde kılındı onun için ki miʿde efʿālinin evveli ve aḳrebi ceẕb fiʿli olur ve defʿ baʿde'l-ceẕb olur ve defʿ ʿaṣr-ı müteselsil ile vāḳiʿ olur, o līf-i ʿarīḍ ʿale't-tevālī ʿaṣr edip muḥtevī olduğu es̱fāli defʿ eder.

Ve ṭabaḳa-i bāṭıniyyeye līf-i müverreb muḫāliṭ olur miʿdeye, mecẕūb olan ġıdāyı miʿde haḍm edince ḳadar imsāk eylesin için. Ve o līf-i müverreb līf-i ṭavīl ṭabaḳasında yaʿnī ṭabaḳa-i dāḫiliyyede kılındı ve ḫāricde kılınmadı ve keẕālik merīde līf-i müverreb kılınmadı, zīrā onlarda imsāka ḥācet olmaz.

Ve ṭabaḳa-i dāḫiliyyenin eczāsı cemīʿan ʿaṣabiyye olur, zīrā dāḫiliyye eczāları ecsām-ı kes̱īfeye mülāḳī olur ve ecsām-ı kes̱īfeye ancak ʿaṣabānī

---

2 Cemīʿan bağarsıkların altısı dahi miʿdeye muttaṣıldır lākin içlerinden miʿā-i is̱nā ʿaşere miʿdeye bilā-vāsıṭa muttaṣıl olur ve ona işāret edip ṣāḥib-i *Ḳānūn* "maḥall-i ḳarībden muttaṣıl olur" der.

ʿuḍv muvāfıḳ olur. Ammā ṭabaḳa-i ḫāriciyyenin ḳaʿrında laḥmiyyet ekṡer olur, zīrā laḥmda ḥarāret-i keṡīre olmakla haḍm ziyāde olur. Ve fem-i miʿdede ʿaṣabiyyet ziyāde olur ḥissī ziyāde olsun için.

Ve ʿaṣab-ı dimāġdan bir şuʿbe fem-i miʿdeye vāride olup ona ḥiss ifāde eder ve cūʿ ve noḳṣānı o ḥiss ile fem-i miʿde idrāk [eder.] Ve fem-i miʿdeden mā-ʿadā eczā-i miʿdenin bākīlerinde bu ḥiss ve idrāke ḥācet olmaz. Ve miʿde feminde bu ḥiss ve idrāke [332a] ḥācet olduğunun vechi budur ki miʿdeye vācib olur ki beden ġıdādan ḫālī oldukta miʿde ona mütenebbih ola. Ve kaçan miʿdenin cüzʾ-i evveli ḥassās olup onun ile bu tenebbüh ḥāṣıl olsa ve keẕālik o cüzʾ-i evvel kessāb olup o ḥāceti ḳaḍā eylese yaʿnī kendinin ve ġayri aʿḍānın ġıdāsını femden ceẕb eylese miʿdenin āḫer mevḍiʿinde o ḥālāt bulunmağa ḥācet kalmaz, zīrā mevāḍiʿ-i uḫrānın temaḥḥul-i meẕkūrunu tedārüke fem-i miʿde kifāyet eder.

Ve dimāġdan fem-i miʿdeye nāzil olan ʿaṣab-i ātī ʿulüvvden merīye mülteviye olarak nāzil olur ve miʿdeye ḳarīb oldukta leffe-i vāḥide ile merīye mülteff olup baʿdehu merīye muttaṣıl olur.

Ve miʿde taḥaddübünün eşedd olduğu maḥalle bir ʿırḳ-ı ʿaẓīm terkīb olunur ve o ʿırḳ miʿdenin ṭūlüne ẕāhib olup miʿdeye şuʿab-ı keṡīresini irsāl eder ve miʿdeden şuʿāb-ı diḳāḳ-ı müteḍāmme ṣaff-ı vāhidde mülāṣıḳ ve mürtebiṭ olur. Ve miʿdeye ẕikr olunan ʿırḳ gibi bir şiryān dahi mülāzıḳ ve muttaṣıl olur ve ʿırḳ-ı verīd-i meẕkūrdan minvāl-i muḥarrer üzere nābit olan şuʿab misḻli şiryāndan dahi şuʿāb ṡābit olur. O şiryānī ve verīdī şuʿbeler ṣıfāḳın ṭayyı üzere iʿtimād ve istinād edip o şuʿbelerin cemīʿisinden bizim bundan sonra vaṣf edeceğimiz minvāl üzere ṡerb nesc olunur ve miʿdeye vārid olan ġıdāyı laḥmiyyette olan ḥarāret-i ġarīziyye ile ve mücāveretinde olan aʿḍādan müktesebe olan ḥarāret ile haḍm eder.

Ve onun ʿuḍv-ı mücāviri kebiddir. Kebid miʿdeye cihet-i yemīnin fevḳinden terkīb olunmuştur, zīrā miʿdenin o mevḍiʿi bir vechle münḫariṭ olur ki ona kebidin temaṭṭīsi ve terekkübü ḥasen olur. Ve ṭıḥāl miʿdenin sol tarafından miʿdenin taḥtına münferiş olur ve ṭıḥālin ḳaẕāreti ḥasebiyle ḥicābdan yesīren tebʿīd olunur. Ve keẕālik ṭıḥāl miʿdeye kebidin taḥmīl olunduğu cānibden taḥmīl olunsa bir meṭā üzere yaʿnī bir ẓahra iki şeyʾ taḥmīl olunmuş gibi olup miʿdenin o cānibinde ṡiḳal olur. Ve kebidin

miᶜdeye bu vechle iştimāli iḫtiyār olundu ki kebidde eṣābiᶜ mis̱lli zāideler ḫalḳ olundu ve maᶜa'l-eṣābiᶜ keff ile bir nesne ḳabḍ olunduğu gibi kebid dahi zevāidi ile miᶜdeyi maḥall-i mezḳūrdan müştemil oldu ve taḥt-ı miᶜdeye ṭıḥāl münferiş oldu ve maᶜa-ẕālik ṭıḥāle ḳıyās ile kebid ᶜaẓīm ve kebīr ḫalḳ olundu, kebid ᶜaẓīm olmağa ḥācet olduğundan için bu keyfiyyetle kebid ṭıḥālden ᶜaẓīm olmasın ki miᶜdede maṭbūḫ olan aḫlāṭ-ı erbaᶜadan bir ḫılṭın faḍlına ṭıḥāl mefraġ ve viᶜā olur.

Ve miᶜdenin reᵓsi cihet-i yesāra māil kılındı ve o meyl ḥasebiyle kebid-i ᶜaẓīmin mekānı vāsiᶜ ve ṭıḥālin mekānı ḍayyiḳ kılındı. Ve kebidin esfeli bir feḍāya meyl eder ki o feḍāda olan cüzᵓ-i miᶜdeyi kebid müştemil olmaz ve kebidden o cüzᵓ ḫālī olur, o feḍāda ve taḥtta ve yesārda ṭıḥālin mekānı vāsiᶜ olur.

Ve miᶜde cihātının eşrefi cihet-i yümnādır ve yümnānın dahi eşrefi yümnānın fevḳidir ve bu iki mekān-ı şerīf kebid için taᶜyīn olundu. Ve bunların ḍıddı olan iki cānib-i eḫass ṭıḥāl için taᶜyīn olundu, ḫuẕ hāẕe'l-fevāid.

Ve miᶜdeyi ḳuddām cihetinde miᶜde üzere ve sāir emᶜā üzere s̱erb mümtedd olup setr ve idfā eder yaᶜnī tesḫīn eder. Ve s̱edyin bu ḥāli insāna maḫṣūṣ olur, zīrā insānın hāḍımesi sāir ḥayvāna ḳıyās ile ḍaᶜīfe olmakla bu mis̱lli muᶜīne onun ḳuvvet-i mezḳūresi aḥvec olur. Ve s̱erb kes̱īf yaᶜnī ziyāde ṣafīḳ ve sık kılındı ḥarāret-i ġarīziyyeyi ḥıfẓı ziyāde olsun için ve maᶜa-kes̱āfetihi raḳīḳ kılındı ḫafīf olup miᶜdeye s̱aḳīl olmasın için ve şaḥmī kılındı ḥarāret-i miᶜdeyi cihet-i ḳuddāmda müstaḥfıẓ olsun için, zīrā şaḥmiyyet ḥarāreti cidden ḳabūl eder ve düsūmet ve lüzūceti ḥasebiyle ḥarāreti ziyāde ḥıfẓ eder.

Ve ẕikr olunan s̱erb üzerinde ġışāī bir ṣıfāḳ vardır ki ona bārīṭārūn tesmiye olunur. Ve o ṣıfāḳın üzerinde merāḳḳ dedikleri ḥicāb ve baṭnın şaḥmī olan ᶜaḍalātı vardır. Ve bu iki ṣıfāḳ yaᶜnī merāḳḳ ve bārītārūn cihet-i fevḳte ḥicāb katında birbirlerine muttaṣıl olup esfelde o iki ṣıfāḳ birbirine müfārıḳ ve mübāyin olurlar.

Ve bu iki ṣıfāḳın ḫalfinde ṣulb yaᶜnī arka kemikleri olur ve ṣulbün üzerine ṭūlen bir ᶜırḳ-ı ḍārib-i ᶜaẓīm mümtedd olur ve içinde ervāḥ-ı kes̱īre ve dem-i şiryān-ı kes̱īr olmakla o ᶜırḳ ḥārr olur. Ve o ᶜırḳ-ı ḍārib bir ᶜırḳ-ı verīd-i kebīri müstaṣḥıb olur ki [o verīd-i kebīr dahi dem-i kes̱īr-i ḥārrı muḥtevī olmakla ᶜırḳ dahi ḥārr olur.]

Bu cümlenin içinden ṣıfāḳ yaʿnī bārīṭārūn cemʿīan aḥşā-i ġıdāiyyeyi ḥāvī olan ġışāʾ odur, zīrā o ġışā aḥşāyı setr ve taġşiye edip bātına meyl eder ve ṣulb katında iki ṭarafı müctemiʿ olur ve cihet-i fevḳte o ġışā-i ḥāvī ḥicāba muttaṣıl olur yaʿnī ḳalb ile aʿḍā-i nefes beyninde olan ḥicāb-ı ḥācize muttaṣıl olur ve cihet-i süflāda esfel-i mes̱āneye ve ẖāṣırelere esfelden muttaṣıl olur. Ve o mevḍiʿde iki ürbiyye katlarında yaʿnī uyluklarda olan kısık maḥallerde o ġışāda iki s̱uḳbe ḥādis̱ olur ki o s̱uḳbeler iki mecrālardır, onlardan ʿurūḳ ve meʿālīḳ nüfūẕ eder ve kaçan o s̱uḳbeler müttesiʿa olsalar onlardan miʿā nüzūl eder yaʿnī bağarsak ṣaffına ve ẖuṣye kīsesine iner. Ve o ġışānın menāfiʿi budur ki o ġışā aḥşāya viḳāye olur ve emʿā ile ʿaḍal-i merāḳḳ beynine ḥāciz ve ḥāil olur, zīrā o ṣıfāḳ beynehümāda ḥāil ve ḥāciz olmasa ʿaḍal-i merāḳḳ emʿāyı teclīl eder yaʿnī cüll gibi o ʿaḍal emʿāyı üzerinden setr eder ve emʿānın efʿālini teclīli ḥasebiyle müşevveşe eder ve emʿāya müşāreket ile baṭnda olan aġşiyeler ve ʿaḍalāt-ı maʿlūme-i sāirelerin fiʿli dahi müşevveş olur. Bu meẕkūrlar ṣıfāḳ-ı dāẖilin yaʿnī bārīṭārūnun menāfiʿi idi.

Ve keẕālik ṣıfāḳ-ı ẖāricin yaʿnī merāḳḳın dahi menāfiʿi vardır ve o menāfiʿ budur ki emʿāda olan s̱üfl iẖrāc olunmak murād olundukta miʿde ʿaḍali ḥareket eder ve ʿaḍal o ḥareket ile merāḳḳı dahi taḥrīk eder ve bi'l-cümle merāḳḳ ve ʿaḍal ḥareket-i meẕkūrelerinde emʿā üzere mütemeddid olup emʿāyı ʿaṣr eder ve o vechle ḥāvī oldukları es̱fālin indifāʿına muʿīn olur ve keẕālik mes̱āneyi dahi bu minvāl üzere ʿaṣr edip bevlin inzirāḳına muʿīn olurlar ve keẕālik riyāḥ-i nāfiẖayı dahi ʿaṣr etmekle iẖrāc eder ve riyāḥ ḥasebiyle emʿāya ʿārıḍ olan ʿaczi ve efʿālinin teşevvüşünü emʿādan defʿ eder. Ve merāḳḳ vilādete dahi ʿaṣrı ḥasebiyle muʿīn olur.

Ve ṣıfāḳ muḥtevī olduğu aḥşāyı cemīʿan birbirine rabṭ edip ve mecmūʿu ṣulbe yaʿnī bel kemiklerine rabṭ eder ve ona bināen aḥşānın ictimāʿı metīn ve ves̱īḳ olur ve ṣıfāḳ maʿa-mā-fīhā ṣulb ile şeyʾ-i vāḥid gibi olur. Ve ṣıfāḳ ḥicāba muttaṣıl olur, iki ṭarafı ṣulb ḳatında cemʿ olup cemʿ olduğu maḥallde ṣulbe mürtebiṭ olur ve ṣıfāḳın mebdeʾi ve menşeʾi dahi o maḥall-i irtibāṭ olur, zīrā ṣıfāḳın mebdeʾi bir faḍldır ki o faḍl ḥicābdan fem-i miʿdeye nüzūl eder ve fem-i miʿdeden ṣulbe ṣuʿūd eden faḍl ile iltiḳā eder. Ve cemīʿan ṣulbe o faḍlalar muttaṣıle olduklarında onlardan ṣıfāḳ tekevvün eder ve o mü-

tekevvin olan ṣıfāḳ bi-ḥasebi'l-ḥiss bir cirm-i basīṭ-i ġışāīdir ki līf-i maḥsū-salara münḳasım değildir. Ve miᶜde cevherinde olan iki ṣıfāḳın verāsından o ṣıfāḳ-ı mütekevvin-i mevṣūf miᶜdeyi muḥtevī olur ve miᶜdenin ṣıfāḳ-ı laḥmīsini viḳāye eder ve miᶜdeyi ṣulbu vely eden ecrām ile vaṣl [332b] ve rabṭ eder. Ve o ṣıfāḳın ṭayy ve ṣuᶜūd ve inḥidārı olur ve mevāḍiᶜinin aġlaẓı, esfeli ve eyseri olur ve ṣıfāḳın ᶜaḍal-i baṭnın müsteraḳḳından bir ṭabaḳası vardır ki o ṭabaḳa mücellildir yaᶜnī fevḳ cānibindedir ve onun taḥ-tında ondan raḳīḳ bir ṭabaḳa dahi vardır ki fi'l-ḥaḳīḳa ṣıfāḳ tesmiye olunan o ṭabaḳa-i raḳīḳadır ve riḳḳati şedīdedir; ṣadrı müstebṭın olan ġışā o şedīde-tü'r-riḳḳat olan taḥtānī ṭabaḳadan nābit olur.

Ve ẕikr olunan ṣıfāḳ-ı mevṣūf yaᶜnī bārīṭārūn tesmiye olunan ġışādan menbiti katında iki ṭaraftan birer faḍl ayrılır ve nābit olur ki o faḍllardan ve miᶜde üzere mümtedd olan şiryān ve verīdi ᶜırḳları şuᶜbelerinden s̱er-bin cevheri müntesic olur ve bi-ḥasebi'l-mevāḍiᶜ onun intisābı iki ṭabaḳa veyāḫūd üç ṭabaḳa olur yaᶜnī s̱erbin baᶜḍı maḥalli iki ṭabaḳa ve baᶜḍı maḥal-li üç ṭabaḳa olur ve o ṭabaḳalar şaḥmiyye olurlar ve her biri āḫer ile mü-terākibe olur, müteberriye olmazlar. Ve o müntesic olan s̱erb miᶜdeyi ve miᶜāyı ve ṭıḥāli ve māsārīḳā ᶜurūḳunu setr ve taġşiye eder ve miᶜdenin cā-nib-i müsaṭṭaḥına māil inḳıṭāᶜı olur. Ve bu vech üzere olan s̱erb her ne miḳdār miᶜdeden müteberrī gayr-i müterākib ise lākin miᶜdede ve taḳᶜīr-i ṭıḥālde ve onun şiryānātı mevāḍiᶜinde ve māsārīḳā tesmiye olunan ᶜurūḳ-ı maṣṣāse fürcelerinin ḥaşvleri olan ġudedde mevcūde menāviṭe menūṭ olur yaᶜnī o mevāḍiᶜde maḫlūḳ olan meᶜālīḳe taᶜlīḳ olunur ve keẕālik miᶜdeye taḥtından muttaṣıl olan is̱nā ᶜaşerī tesmiye olunan miᶜā menāviṭine dahi s̱erb taᶜlīḳ olunur velākin o miᶜāda menāviṭ-i mevcūde ḳalīl ve ḍaᶜīftir. Ve baᶜḍı kerre s̱erb-i mevṣūf-ı meẕkūr aḍlāᶜ-ı zūra[3] ittiṣāl-i ḫafī ile muttaṣıl olur. Ve s̱erb ẕikr olunan cemīᶜ menāviṭten nābit olur ve evvel-i menbiti ve bidāyesi menāviṭ-i miᶜde olur. Ve s̱erb cirāba müşābih bir viᶜādır ki içinde bir şeyᵓ-i seyyāl olsa onu ḥıfẓ ve seyelāndan menᶜ eder.

Ve bu beyān olunan fevāidi ḥaḳīḳati üzere bildin ise maᶜlūm ola ki s̱erb-den sonra yaᶜnī s̱erbin taḥtında olup ve miᶜdenin fevḳānī cüzᵓü ve ṭabaḳa-sı olan cilde ve ġışā laḥmiyyetli olurlar. Ve baṭnın ᶜaḍal-i maᶜlūmeleri

---

3 Aḍlāᶜ-ı zūr aḍlāᶜ-ı ḫılf dedikleridir ki sāir aḍlāᶜ gibi tāmm değildir.

ṭabaḳatından fevḳānī ṭabaḳada mevḍūᶜ olan ᶜaḍal cemīᶜan eczā-i merāḳḳtan maᶜdūd ve maḥsūb olur ve ᶜaḍalāt-ı baṭnın ṭabaḳa-i süflāniyyesi fi'l-ḥaḳīḳa ṣıfāḳ olan ġışā-i raḳīḳ ile ṭabaḳāt cümlesinden maᶜdūd olur.

Ve s̱erb ẕü'l-vecheyn bir ᶜuḍvdur ki ṣıfāḳa ḳıyās ile biṭāne ve miᶜdeye ḳiyās ile ẓıhāre olur. Ve ẕikr olunan ecsāmın yaᶜnī s̱erb ve ṣıfāḳ ve merāḳḳ ve ᶜaḍalāt-ı baṭn ve sāirleri teᶜāvün ve teẓāhür edip cemīᶜan miᶜdeyi tesḫīn ederler ve keẕālik miᶜdeyi muḥāfaẓa dahi o ecsāmın teᶜāvünleri ile olur.

Ve miᶜdenin esfelinde bir s̱uḳbe vardır ki o s̱uḳbeye is̱nā ᶜaşere tesmiye olunan miᶜā muttaṣıl olur ve o s̱uḳbenin kendiye bevvāb tesmiye olunur. Ve süflānī olan s̱uḳbe miᶜdenin aᶜlāsında olan s̱uḳbeden aḍyaḳ olur, zīrā s̱uḳbe-i süflā baᶜde'l-haḍm ġıdānın s̱üfl-i müraḳḳaḳına maḫrec olur, ammā s̱uḳbe-i ᶜulyā ḳable'l-haḍm ġıdā-i muġallaẓa medḫal olur ve lā-maḥāle ġalīẓa medḫal olan evsaᶜ ve raḳīḳin maḫreci aḍyaḳ olmak enseb olur. Ve bu süflānī menfeẕ munḍamm ve mesdūd olur miᶜdeye vārid olan ġıdā haḍm olunca ḳadar ve haḍm tamām oldukta münfetiḥ olur dāfiᶜanın fiᶜli ve es̱fāli onun miᶜāya defᶜi tamām olunca ḳadar.

Ve maᶜlūm buyurula ki miᶜdenin taġaddīsi üç vech üzere olur: Evvelki taġaddīsi miᶜdeye vārid olan ġıdā münfaᶜil ve muᶜtell olup henüz miᶜdede iken keylūsu ile taġaddī eder. Ve ikinci taġaddīsi ᶜurūḳ teşrīḥinde ẕikr olunduğu üzere ona muttaṣıl olan ᶜurūḳun īṣāl eylediği ġıdā ile taġaddī eder. Ve üçüncü taġaddīsi cūᶜ-ı şedīd katında miᶜdeye kebidden dem-i naḳī-i aḥmer munṣabb olup onunla taġaddī eder.

Ve maᶜlūm ola ki eṭıbbānın ḳudemāsı baᶜḍı kerre fem-i miᶜde ıṭlāḳ ve ẕikr ederler, miᶜdenin medḫali olan mevḍiᶜ-i muḍayyaḳı ve merīden sonra olup eczā-i miᶜdeden henüz müttesiᶜ olmayan mevḍiᶜ ve maḥalli murād ederler. Ve baᶜḍı kerre dahi merī ile miᶜde arasında ḥadd-i müşterek olan medḫal-i aᶜlāyı murād ederler. Ve baᶜḍı nās fem-i miᶜdeye fuᵓād ve ḳalb ıṭlāḳ eder. Ve baᶜḍı āḫer ḳalbe fem-i miᶜde ıṭlāḳ eder; fem-i miᶜde ẕikr ederler, onunla ḳalbe işāret ederler. Onlar o ismleri müşterek-i lafẓī iᶜtibār ederler veyāḫūd temyīzlerinde ḍaᶜf olmakla eḥadühümānın ismini āḫere ıṭlāḳ ederler ve onlar eṭıbbānın cidden ḳadīm olanlarıdır, ammā Buḳrāṭ çok kerre fuᵓād ismini ẕikr eder ve ondan fem-i miᶜdeyi murād eder teᵓvīl ḥasebiyle.

İkinci Faṣl Emrāḍ-ı Merī Beyānındadır

Ve baʿḍı kerre merīye sūʾ-i mizāc emrāḍı ḥādis̱ olup merīyi izdirād fiʿlini işlemekten ḍaʿīf eder. Ve merīde emrāḍ-ı āliyyenin küllīsi dahi vāḳiʿ olur ve emrāḍ-ı müştereke[4] dahi vāḳiʿ olur ve onda evrāmın ḥārrı bāridi ve ṣulbü vāḳiʿ olur. Ve eks̱eriyā merīde vāḳiʿ olan emrāḍ-ı āliyye süded maraḍları olur. Ve süded ʿurūḍunun sebebi ḍaġṭ-ı ḫāricī olur, feḳārāṭṭan biri zāile olmakla veyāḫūd merīnin mücāvirinde verem olmakla verem ile münḍaġıṭ ve munṭabıḳ olup mesdūd olur veyāḫūd merīnin kendide veyāḫūd kendiyi māsik olan ʿaḍalinde verem olup sedd etmekle olur. Ve emrāḍ-ı müşterekeden merīye kes̱īrenʿārıḍ olan maraḍın biri demin nezfi ve inficārı olur.

Üçüncü Faṣl Keyfiyyet-i İzdirād Beyānında[dır]

Maʿlūm ola ki izdirād ve ibtilāʿ merīnin fiʿlidir, līf-i müstatīli ile merī taʿāmı femden cez̲b eder ve līf-i müstaʿriḍ dahi meblūʿ olan ṭaʿāmı verāsından ve ardından aḫz̲ eder ve imsāk edip ʿaṣr eder ve esfele defʿ etmekle līf-i ṭavīlin cez̲b fiʿline muʿīn olur. Ve ḳayʾ dahi izdirād gibi merī ile tamām olur lākin izdirād ḳayʾdan eshel olur, zīrā izdirādda ḥareket mecrā-yı ṭabīʿat üzere olur ve bundan mā-ʿadā izdirādda beyān-ı müteḳaddim üzere līf-i ṭavīl ve līf-i müstaʿriḍ ʿamel eder ve üç ḳuvvetin ʿameli ile izdirād sühūlet ile ḥādis̱ olur, ammā ḳayʾ mecrā-yı ṭabīʿīnin ḫilāfı üzere olur ve līf-i ṭavīlin dahi ḳayʾda medḫalī olmaz, zīrā līf-i müstaṭīlin fiʿli cez̲bdir ve ḳayʾda cez̲be ḥācet olmaz belki ḳayʾ yalnız miʿdeyi ve merīyi mücellil olan līf-i müstaʿriḍ ile ve onun ʿaṣrı ile ḥāṣıl ve ḳuvve-i vāḥide ile ḫilāf-ı ṭabīʿat ḥādis̱ olan fiʿl lā-maḥāle ṣuʿūbetli olur.

Dördüncü Faṣl Meblaʿ Ḍayyıḳ Olup Yaʿnī Merīnin Tecvīfi Dar Olup İzdirādın O Sebebden ʿUsret Üzere Olduğu Beyānındadır

Meblaʿın ḍayyiḳ olduğunun sebebi baʿḍı kerre merīde olur ve baʿḍı kerre dahi merīnin mücāvirinde olur. Ve nefs-i merīde olan sebeb merīde ḥādis̱ verem veyāḫūd merīnin yübs-i müfriṭi veyāḫūd merīde olan ruṭū-

---

4 "Emrāḍ-ı müştereke"den murād o maraḍdır ki gāhīce aʿḍā-i müteşābiheye ve gāhīce aʿḍā-i āliyeye ʿārıḍ olur teferruḳ-ı ittiṣāl gibi. "Aʿḍā-i ʿāliye" birkaç aʿḍā-i müteşābiheden mürekkeb olan ʿuḍva derler.

bātın ḥummā ḥasebiyle ifrāṭ üzere cefāfı veyāḫūd o mis̱lli nesnelerin biriyle cefāfı olur veyāḫūd nefs-i merīde olan sebeb sūʾ-i mizāc-ı müfriṭ aṣnāfının biri merīye iṣābet etmekle ḳuvvet ḍaʿīfe veyāḫūd sāḳıṭa olduğundan olur ḫuṣūṣan emrāḍ-ı ḥādde vü rediyye ve hāile mis̱lli emrāḍda cefāf-ı ruṭūbāt ziyāde olur.

Ve ḍīḳ-ı meblaʿa sebeb-i ʿuḍv-ı mücāvir olmak, ḍāġıṭın ḍaġṭı ḥasebiyle olur. Ve o ḍāġıṭ baʿḍı kerre ḫavānīḳ mis̱llilerde olduğu gibi ḥancere ʿaḍālātının veremi olur. Ve baʿḍı kerre ḍīḳ-i nefes ve aʿḍā-i ʿunuḳ ḥasebiyle olur veyāḫūd o ḍāġıṭ feḳārın dāḫile meyli [333a] ile veyāḫūd merīyi muḥīṭ ve muṭīf olan riyāḥ ḥasebiyle olur. Veyāḫūd ʿusr-i ibtilāʿın sebebi o teşennüc ve küzāz olur ki onlar henüz ʿārıḍ olmamıştır velākin ʿurūḍa müteveccih ve ḥudūs̱ ṣadedindedirler veyāḫūd henüz ʿārıḍ olmuşlardır, zīrā ʿusr-i ibtilāʿ baʿḍı kerre küzāz ve cümūda dahi teḳaddüm eder.

Ve bizim maʿāriflerimiz ve aḥbābımızdan baʿḍıları bir nevʿ ʿusr-i ibtilāʿa muṭṭaliʿ olmuşlardır ki o ʿusr-i ibtilāʿ ḫunāḳ ile ḥādis̱ olan ʿusre müşābihtir velākin ḫunāḳ değildir, meblaʿda yaʿnī merī tecvīfinde bir şeyʾ-i mechūl muḥtebes olup ḫunāḳtan ḥādis̱ ʿusre şebīh ʿusre müʾeddī olur ve onu tehevvuʿ ve ġaşy ve iḥāṭa eder, o tehevvuʿ ile ḥayyāt[5]-ı baṭndan dūd-ı kes̱īr ḳaẕf eder ve dūdu ḳaẕf eylediği sāʿat ḫunāḳı zāil ve belʿi sühūletli olur ve baʿde'l-ḳaẕf ẓāhir olur ki ona ʿārıḍ olan ḫunāḳa şebīh ʿuṣr belʿ meblaʿda o ḥayyātın ihtibası imiş.

el-ʿAlāmāt: ʿUsr-i ibtilāʿdan sūʾ-i mizāc-ı muḍʿif ḥasebiyle olan ʿusrün ʿalāmātı budur ki o kimsenin ṭaʿāmı izdirād ve ibtilāʿında müzdered olan loḳmanın merīden mürūrunun müddeti ṭavīle olur, maʿa-hāẕā onda sürʿat-i izdirāddan ve ṭaʿāmā ḥırṣ ve şerehten ʿār ve ḥamiyyet yoktur ki ona bināen müddet-i izdirādı bi'l-irāde taṭvīl ettiğine ḥaml oluna. Belki o müddeti taṭvīl sūʾ-i mizāc ḥasebiyle olan ḍaʿf ve fütūrundan olur ve o ḍaʿf ve fütūr min-ġayri verem merīnin memerr-i ġıdā olan mesāfesinin cümlesinde olur ve o fütūr ile maʿan vecaʿ olmaz meger ki o sūʾ-i mizāc eczā-i merīden bir cüzʾ-i muʿayyende olup selīm olan bāḳī cüzʾler o münāfīyi ve ondan ḥādis̱ olan ḍīḳı iḥsāṣ etmekle vecaʿ ḥādis̱ ola.

5 "Ḥayyāt"tan murād solucanlardır. O ḥayyātın on iki ẕirāʿ ḳadar ṭūlü olanlar müşāhede olunmuştur.

Ve feḳārātın dāḫile meyli ile olan ʿuṣre istilḳā katında ʿusrün ziyāde olması ve loḳma ḫareze-i zāileye vardıkta elemin ziyāde olması delālet eder.

Ve verem sebebiyle olan ʿusrün ʿalāmeti ġıdānın vereme ḳarīb olduğunda müḍayaḳa olup vecaʿ iḥsās olunur. Ve eger verem ḥārr olur ise ġālib-i ḥālde ḥummādan dahi ḫālī olmaz her ne ḳadar o ḥummānın ḳuvveti ekṡer-i ḥālde şedīde olmaz ise. Ve keẕālik veremin ḥārr olduğuna delālet eder ḥarāret ve ʿaṭaşın vücūdu. Ve eger ʿusrü īcāb eden verem ḥārr değil ise onda ḥummā olmaz belki onda ḫurāc olur ki o ḫurācda dahi ḥarāret-i külliyye olmaz. Ve baʿḍı aḥyānda onda vecaʿ-ı yesīr olur ve nāfiḍ ve ḥummā olur. Ve baʿḍı kerre o ḫurāc cemʿ-i midde edip münfecir olur ve ḳayḥ ḳayʾ eder. Baʿde'l-ḳayʾ şiddeti sākine olur velākin o ḫurāc-ı münfecire ḳurḥaya istiḥāle eder.

Ve küzāz ve cümūdun muḳaddimesi olan ʿusre o āfetlerin edille-i sāiresi delālet eder.

<u>el-Muʿālecāt:</u> Eger ʿusr-i ibtilāʿ veremden ve zevāl-i fıḳradan ḥadiṡ ise o ʿusrün ʿilācı veremin ve fıḳra zevālinin ʿilācı olur.

Ve eger ʿusr sūʾ-i mizāc ḥasebiyle ḥādiṡ ise ve o sūrette saṭḥ-ı femde iltihāb ve ḥurḳat ve ḥarāret olur ise vācib olur ki iki ketifleri arasında ʿuṣārāt ve edviye-i bārideden mütteḫaẕe leṭūḫāt istiʿmāl oluna ve onlardan ḥasv dahi ittiḫāẕ olunup teḥassī oluna ve dūġ-ı ḥāmiḍ miṡlliler dahi saḳy oluna,

Ve eger sebeb-i ʿusr olan sūʾ-i mizāc berd iṣābeti ile ʿārıḍ ise ekṡer-i ḥālde olduğu gibi vācib olur ki ona aḍmide-i müsaḫḫine ile ʿilāc oluna ve o aḍmide miʿde-i bāridin aḍmideleridir. Ve keẕālik o ʿuṣre miʿde-i bāride muʿālecesinde müstaʿmel olan edhān-ı müsaḫḫine ve merūḫāt-ı müsaḫḫine istiʿmāl oluna ve dühn-i belesān ve dühn-i fücl ve dühn-i misk ve bu miṡlli dühn istiʿmāl oluna ve cünd-i bīdester ve uşşaḳ ve mürr ve ferāsiyūn ve bunlar gibi olan edviyeden mütteḫaẕe aḍmide ile taḍmīd oluna.

Ve cidden murattıb ve mürrehil olan sūʾ-i mizāc ḥasebiyle ḥādiṡ olan ʿusr saṭḥ-ı femin ve saṭḥ-ı lisānın delāletiyle müteḥaḳḳıḳ ise ona o edviye ile muʿālece olunur ki edviye-i ʿaṭıreden ola ve onda ḳabḍ ve tesḫīn dahi ola ve bu edviyeler miʿde tenḳıye ve ıṣlāḥ olunduktan sonra istiʿmāl oluna. Eger tenḳıye-i miʿdeye ḥācet olur ise o edviye-i ʿaṭıre ve müsaḫḫine ve ḳābıḍa enīsūn-ı maḳlüvv ve behmen ve sünbül ve nārdīn ve sāẕec-i Hin-

dī ve kündür ve diḳāḳ-ı kündür ve mürr mis̱lli devālardır. Ve tesḫīni olan devānın tesḫīni şedīd olup tesḫīnini tecfīfi şedīd olan ḳavābıḍ-ı bāride berdi ile kesr murād olunsa ona verd ve cüllenār ve bunlar mis̱lli edviyeler ḫalṭ olunur. Muṣannif der ki benim katımda bu bābda encudān şedīdü'n-nefᶜdir.

Ve eger ᶜusr-i belᶜe sebeb yübs olur ise mizāc raṭbdan ḥādis̱ ᶜusrün muᶜālecātı devālarının aḍdādı olan edviyeler istiᶜmāl olunur ve muraṭṭıbe ve muᶜtediletü'l-mizāc olan leᶜūḳāt istiᶜmāl olunur ve keẕālik nīm-biriştāt ve şuḥūm ve zübd ve miḫāḫ istiᶜmāl olunur ve beden ve miᶜde dahi tedbīr olunur, zīrā eks̱er-i ḥālde mizāc-ı merī fem-i miᶜde mizācına tābiᶜ olur.

Beşinci Faṣl Evrām-ı Merī Beyānındadır

Merīnin evrāmı baᶜḍı kerre hārre-i filiġamūniyye ve māşerāiyye olur ve baᶜḍı kerre dahi bāride-i balġamiyye vü ṣulbe olur. Eks̱er-i ḥālde merī vereminin nuḍcu ᶜasīr ve baṭīᵓ olur.

el-ᶜAlāmāt: Merīde olan vereme delālet eder belᶜ zamānında ve belᶜsiz dahi vecaᶜ olmak. Ve bilā-belᶜ olan vecaᶜ ḫalf-i ḳafāya māil olur ve meblaᶜda ḍīḳ dahi olur. Ammā verem-i ḥārrda baᶜḍı kerre ġayr-i şedīd ḥummā olur ve baᶜḍı kerre o ḥummā vaḳten dūne vaḳtin ᶜārıḍ olur ve ke-enne o ḥummā ḥummā-ı yevm gibidir ve baᶜḍı kerre o ḥummāya nāfiḍ tābiᶜ olur lākin nāfiḍi olan ḥummāda ᶜataş-ı şedīd ve ḥarāret-i şedīde olur ve kaçan veremin māddesi nuḍc bulsa nāfiḍ ziyāde olur ve kaçan verem münfecir olsa o kimse ḳayḥ ḳayᵓ eder, ammā verem ḥārr olmaz ise verem-i ḥārrda olduğu gibi meblaᶜ ḍayyiḳ olur velākin ġayr-i ḥārr olan veremde ḥummā ve ḥarāret ve ᶜaṭaş olmaz.

el-ᶜİlāc: Onun edviyesi iki nevᶜ olur, biri meşrūbe ve āḫeri ḫāricden verem üzerine mevḍūᶜa olur.

Ve o mevdūᶜa olan edviye vācib olur ki iki ketif arasına vaḍᶜ oluna ve o edviye ḳābıḍ ve rādiᶜ edviyelerden ola evrām-ı miᶜdede yazıldığı ḳıyās üzere. O rādiᶜāt-ı ḳābıḍa reyāḥīn ve fevākihten mütteḫaẕ ola ve onlara uşşaḳ ve iklīl-i melik ve ᶜilkü'l-enbāṭ ve tīn ḫalṭ oluna, *hāmiş-i kitābda muḳl dahi ẕikr olunmuştur.*[6] Ve o edviye-i mevḍūᶜa ḳavābıḍdan ve şuḥūmdan iḫlā

---

6 Bundan sonra bu terkīb bir dahi gelir ve onda nefs-i misṭarda "muḳl" yazılmıştır.

olunmaya. Ve bu edviyeleri vaḍᶜ nāfiᶜ ve nāciᶜ olmaz ise ve taḥlīl-i kes̱īre ḥācib olur ise veyāḫūd verem fi'l-aṣl ṣulb olur ise o edviyelere muḥallilāt-ı ḳaviyye ḫalṭ olunur, habb-ı ġār, ᶜāḳırḳarḥā, ḳardemānā, zerāvend, īresā, belesān gibi. Ve baᶜḍı kerre müfeccirātla ḍımād olunmağa ḥācet olur, o müfeccirāt ḫardal, s̱efsiyā ve bunların ems̱āli olup ṣadr ve ve riye dübeylātı muᶜālecelerinde ẕikr olunan nesnelerdir, hattā ẕerḳ-ı ḥammām mis̱llilere varınca ḳadar o edviye-i müfeccireler istiᶜmāl olunur.

Ammā evrām-ı merīnin edviye-i meşrūbeleri, eger verem ḥārr ise onun edviyeleri leᶜūḳāt olur, zīrā leᶜūḳātın vereme mürūru ᶜale'l-ittiṣāl ve ḳalīlen ḳalīlen olup nefᶜi kes̱īren olur. Ve o veremin evāilinde ve zamān-ı ibtidāsında ᶜades ve ṭabāşīr ile bezr-i ḳatūnā ve bezr-i baḳlatu'l-ḥamḳā ve māu'l-ḳarᶜ ve bu mis̱llilerden [333b] mütteḫaẕ olan leᶜūḳ istiᶜmāl olunur ve o zamāndan sonra rādiᶜāt ve muḥallilātla maḫlūṭan ittiḫāẕ olunan leᶜūḳ istiᶜmāl olunur, ve leᶜūḳ-ı maḫlūṭun içine tīn ve mā-ı rāziyānec ve bābūnec mis̱lliden dahi bir şeyᵓ idḫāl olunur ve o zamāndan sonra o edviyelerin içine temr-i Hindī ve ḥulbe dahi katılır ve onda aḥsā dahi istiᶜmāl olunur. Ammā evvelā istiᶜmāl olunan ḥasv revādiᶜdan mütteḫaẕ olan ḥasvdir ki o ḥasv daḳīḳ-i şaᶜīr ve ᶜadesten senin bildiğin ḥumūḍāt ile muḥammaḍa ve gayr-ı muḥammada olduğu ḥālde ittiḫāẕ olunan ḥasvdir. Ve kaçan mādde-i verem nuḍcu aḫz eylese o zamān aḥsāyı sen ḥalīb-i nuḫālden dühn-i levz ve sükker ile ittiḫāẕ edersin ve ondan sonra onların içine bezr-i kettān mis̱lliyi idḫāl edersin ve o zamāndan sonra kirsenne ve ḥımmaṣ daḳīḳlerin idḫāl edersin. Ve kaçan minvāl-i muḥarrer üzere tedrīce mürāᶜātla o edviye istiᶜmāl olunup onlar ile verem münfecir olsa o edviyelere aṣl-ı süsen-i āsmāncūnīden ve levz-i mürrden ve ferāsiyūndan ve ḫardal ve tīn ve temrin bir miḳdārından ḳuvvet aḫẕ edersin.

Altıncı Faṣl Evrām-ı Merīden Verem-i Bārid Muᶜālecātı Beyānındandır

Merī evrāmının bāridelerine muālecede ve miᶜdenin verem-i bāridinde zikr olunan ᶜilāc iᶜtibār olunur ve onların üzerlerine müleyyināt ve münḍicāt istiᶜmāl olunur, ammā dāḫilden leᶜūḳāt ve aḥsā istiᶜmāl olunur; onları biz inḍāc için bundan aḳdem ẕikr etmiş idik ve onlar kirsenne ve şaᶜīr

daḳīḳlerinden ittiḫāẕ olunup içinde ʿasel dahi olur ve aṣl-ı sūsen ve aṣl-ı sūs ve onlara benzer devālardan bir ḳuvvet dahi aḫẕ olunur. Ammā hāricden istimal olunan müleyyināt ve münḍicāt bizim zikr eylediğimiz aḍmide-i mündicedir ki onda ḥulbe ve bābūnec ve iklīl-i melik ve muḳl ve ṣamġu'l-buṭm ve uşşaḳ ve īresā olur ve ʿıṭrdan bir ḳuvvet dahi olur. Eger o verem teḳayyuḥ ve tesaḫḫuna meyl eder ise bāb-ı evvelde ẕikr olunanlar ile ʿamel eyle ve evrām-ı miʿdede denilenler ile dahi ʿamel eyle.

Yedinci Faṣl Merīden Demin İnficārı Beyānındadır

Bu inficārın esbābını ve ʿalāmātını bundan aḳdem ḳayʾ-ı dem yazıldığı mevdiʿde sen bildin, vācib olur ki onları sen ḳayʾ-ı dem bābında ṭaleb eyle-yesin. Velākin merīden dem inficārının baʿḍı ʿilācātı o bābda meẕkūre olan muʿālecelere mübāyin ve müfārıḳ olur ve o müfārıḳ olan ʿilāc miʿdeden münfecir olan demin muʿāleceleridir. Ve o inficār muʿālecelerinde istiʿmāl olunan devālar vācibdir ki onların lüzūceti ve ʿulūketi ola miʿdeye defʿaten vürūd etmesin için belki mevḍiʿ-i inficāra mehl ile cārī olup fiʿlini müd-det-i mehlde kāmilen ve ḳaviyyen işlesin için. Ve o edviyeler her ne ḳadar miʿdeye defʿaten vārid olduktan sonra dahi ṭarīḳ-i ʿurūḳtan verem-i merīye ʿavdet edip fiʿlini icrā eder ise lākin tūl-i müddet ve buʿd-i mesāfe ḥasebiyle ḳuvvet-i devāya ḍaʿf ve teʾsīrine vehn gelir.

Sekizinci Faṣl Ḳurūḥ-ı Merī Beyānındadır

Merīye ḳurūḥ birkaç vech ile ʿārıḍ olur:

Evvelā bes̱re ʿārıḍa olup ḳurḥaya intiḳāl eder yāḫūd evvelā verem ʿārıḍ olup baʿde'l-inficār ḳurḥa olur veyahud ḳayʾ ve ḳayʾ mis̱llilerin vuḳūʿunda aḫlāṭ-ı ḥārre merīye mürūr eyledikte merīyi taḳrīḥ eder.

Ve baʿīd olmaz ki nezle inṣıbābından dahi merīde ḳurḥa tekevvün ede.

Kurūh-ı merī alāmātları ḳurūḥ-ı miʿde bābında bizim ẕikr edeceğimiz ʿalāmetlerdir ve ḳurūḥ-ı miʿde ile ḳurūḥ-ı merī beyninde olan farḳ o maḥallde teʾemmül olunsun.

Ammā miʿdede iḥsāṣ olunan āfet ḳurḥa olmayıp verem olduğunun delīli budur ki izdirād katında loḳmanın ḥacmi ʿaẓīm olduğundan ḥādis̱ olan elem

loḳmanın keyfiyyetinden ḥādis̱ olan elemden eks̱er olur, gerek o keyfiyyet ḥarāfet veyāḫūd ḥumūḍat veyāḫūd ḳabḍ olsun, cümlesinin eleminden kiber-i ḥacmin elemi ziyāde olur. Ammā ḳurḥa olduğunun ᶜalāmātı budur ki loḳma keyfiyyetlerinin iḫtilāfıyla īlām dahi muḫtelife olur. Miḳdārı muᶜtedil olup düsūmeti olan loḳma ḳarīb olur ki ḳurḥayı īlām eylemeye ve miḳdārı ḳalīl olup keyfiyyet-i ġālibesi olan loḳma ḳurḥayı īlām eder ḥattā merīye nüfūẕ eden loḳmaya min ciheti'l-hacm müzāḥim olmasa velākin o loḳma-i ṣaġīrede keyfiyyet-i ḳaviyye mevcūd olsa o loḳma keyfiyyeti ḥasebiyle īcāᶜ ve īlām eder. Ve merīde ḳurḥası olanların ḳurḥası ḫurāc-ı müteḳaddimden ḥādis̱ oldu ise onun ᶜilācı ᶜasīr olur ve o kimsenin eks̱er-i ḥālde helāke işrāfı olur.

el-ᶜİlāc: Kaçan merīde ḳurḥa olsa o ḳurḥayı muṣlıḥ olan edviyeleri defᶜa-i vāḥidede biz saḳy eylemeziz, ḳurūḥ-ı miᶜdeye ve sāir ḳurḥalara eylediğimiz defᶜaten saḳyı merī ḳurḥasında terk ederiz ve edviye-i muṣlıḥayı ḳurḥa-i merīde iḥtiyālle saḳy eyleriz yaᶜnī o edviyeyi ḳalīlen ḳalīlen saḳy eyleriz ve edviyenin lüzūcetlisini ve ġalīẓini iḫtiyār eyleriz. O sebebden ki merī üzere edviye vāḳıf ve mülāzım olmaz belki üzerine mürūr edip fi'l-ḥāl müfāraḳat eder. Ammā o mis̱lli edviye ṣaḳy olundukta tefrīḳ olunup ḳalīlen ḳalīlen saḳy olunsa o edviyeler vāḥiden baᶜde vāḥidin ve mülāḳāten-baᶜde-mülāḳātin mülāḳī olup fiᶜlen-baᶜde fiᶜlin teʾsīr ederler. Ve o edviyede lüzūcet olmakla memerrlerine muttaṣıl olup lāzım dahi olur ve defᶜaten müfāraḳat etmekle teʾsīrleri o vechle dahi ziyāde olur. Ammā o bābda istiᶜmāl olunacak edviyenin cevāhiri ḳurūḥ-ı miᶜdede ẕikr olunur, o devālar bi-ᶜaynihi bu bābda istiᶜmāl olunan devālardır.

Dokuzuncu Faṣl Miᶜdenin Emzice-i Ṭabīᶜīleri Beyānındadır

Bi'ṭ-ṭabᶜ ḥārr olan miᶜdenin ᶜalāmeti luḥūm-ı baḳar ve ivezz[7] mis̱lli eṭᶜime-i ḳaviyyeyi miᶜdesinin haḍmı ḥasen ve ceyyid olmaktır ve ferārīc laḥmı ve leben mis̱lli eṭᶜime-i ḫafīfe vü laṭīfenin o miᶜdede fesādı dahi ᶜalāmettir ve mizācı ḥārr olan aġdiyeyi onun ḳabūlü aḥsen olup ve haḍmı şehvete ḳarīb olmaktır yaᶜnī haḍm teskīn-i şehvet ḳurbünde olmaktır.

7 "İvezz" kaz dedikleri ṭāir-i ehlīdir.

Ammā miᶜdenin bi'ṭ-ṭabᶜ bārid olan mizācının ᶜalāmeti şehvette noḳṣān olmayıp haḍm-ı nāḳıṣ olmaktır, bināen ᶜaleyh o mis̱lli miᶜdede ancak aġdi-ye-i laṭīfe vü ḫafīfe haḍm olur. Ve bāridü'l-mizāc olan miᶜdenin aġdiye-i bārideyi ḳabūlü aḥsen olur.

Ve bi'ṭ-ṭabᶜ yābisü'l-mizāc olan miᶜdenin ᶜalāmeti onun ᶜaṭaşı bi-ḥase-bi'l-ᶜāde kes̱īr olur, tīz tīz suya istihā olur ve lakin sudan miḳdār-ı ḳalīle ḳanāᶜati olur ve miḳdār-ı kes̱īrden kiẓẓa ḥādis̱ olur yaᶜnī su ile imtilādan nefesi ᶜasīr olur ve o miᶜdenin aġdiye-i yābiseyi ḳabūlü aḥsen olur.

Ve miᶜdenin bi'ṭ-ṭabᶜ mizāc-ı yābis olduğunun ᶜalāmeti o miᶜdenin ᶜaṭaşı ḳalīl olur velākin şürb-i kes̱īre taḥammülü olur, o kimse mā-ı kes̱īr şürbün-de kiẓẓa ḥudūs̱undan emīn olur ve onun miᶜdesi erṭab-ı aġdiyeyi ḳabūl eder.

Onuncu Faṣl Emrāḍ-ı Miᶜde Beyānındadır

Sūᵓ-i mizācın külliyyātta ẕikr olunan on altı envāᶜının maraḍları cemīᶜan miᶜdeye ᶜārıḍ olur. Dördü sūᵓ-i mizāc-ı sāẕec ve bāḳī māddī olanlardan de-mevī ve ṣafrāvī olanlar bi-cemīᶜi aṣnāfihā ve balġamiyye olanlardan zücācī ve raḳīḳa-i sākine ve ẕāt-ı ġaleyān olan ve ḥāmiḍa ve māliḥa balġamlar-dan mütevellide sūᵓ-i mizāc aṣnāfları ve māddesi sevdā olanlardan sevdā-i ḥāmiḍa ve sevdā-i ᶜafıṣadan ḥādis̱ olan maraḍlar ᶜārıḍ olur.

Ve miᶜdeye evrām dahi ᶜārıḍ olur. Ve ḳurūḥ ve inḥilāl-i ferd ve esbāb-ı bāṭıne ḥasebleri ile bu mecrāya cārī olan ve ṣadme ve ḍarbe mis̱lli esbāb-ı ḫāriciyyeden ḥādis̱ olan āfetler cemīᶜan miᶜdeye ᶜārıḍ olur.

Ve baᶜḍı kerre miᶜdeye ᶜārıd olan iḫtirāḳı iḥtimāl eder, o iḫtirāḳ [334a] ṣāḥibi fi'l-ḥāl helāk olmaz ve inḥilāl-i ferd miᶜdeye ᶜārıḍ olup inḫırāḳ-ı miᶜdeye müᵓeddī olsa onun ṣāḥibi helāk olur. İbuḳrāṭ der ki miᶜdesi münḫa-rıḳ olan kimse helāk olur, inḫırāḳ mevte müᵓeddīdir.

Ve baᶜḍı kerre dahi miᶜde elyāfının nesci mütehelhil olur yaᶜnī seyrek-lenir.

Ve baᶜḍı kerre dahi miᶜdenin nesc-i elyāfına ḳadr-i ṭabīᶜīden ziyāde kes̱ā-fet ᶜārıḍ olur.

Ve baᶜḍı kerre dahi miᶜdeye emrāḍ-ı ḫilḳatten miḳdār nevᶜinin maraḍları ᶜārıḍ olup miᶜde cidden kebīr ve cidden ṣaġīr olur.

Ve emrāḍ-ı şekl dahi ᶜārıḍa ᶜārıḍa olup şedīdetü'l-istidāre olur.

Ve emrāḍ-ı melāset ü ḫuşūnet ʿārıḍ olup melāset-i müzliḳası şedīde olur.

Ve emrāḍ-ı vaḍʿ dahi ʿārıḍa olup mes̱elā ḫārice bürūzu ve ḫurūcu şedīd olur.

Ve baʿḍı kerre [miʿde] līflerine süded ve miʿdenin kebid ve ṭıḥāle sālik olan mecārīlerine dahi süded ʿārıḍa olup kebide sālik evvelā mecārī süddeleri ẕereb iḥdās̱ eder ve ṭıḥāle olan mecārī süddeleri s̱iḳal-i şehvet īcāb eder.

Ve baʿḍı kerre miʿdeye riyāḥ ve nefḫ dahi ʿārıḍ olur ve onların sebebi miʿdenin ḍaʿfı veyāḫūd mürevviḥ ve nāfiḫ aġdiye tenāvülü olur ve bunun için müstaḳillen ve münferiden biz bir bāb īrād eyleriz.

Ve miʿdeye sūʾ-i mizāc, ḥārr ve bārid ve olar mis̱lli olan esbāb-ı ḫāriciyye ḥasebleri ile ḥādis̱ olur ve baʿḍı kerre esbāb-ı dāḫiliyye ile ʿārıḍ olur.

Ve emrāḍ-ı miʿdenin baʿḍı maraḍları ḥarr-ı şedīd vuḳūʿunda heyecān ve ḥareket eder, zīrā ḥarr-ı şedīd mevādd-i rediyyenin miʿdeye taḥallübüne muʿīn olur veyāḫūd miʿdede olup ġayr-i ṭabīʿī meʿūnet-i rediyyesi olan mevāddın heyʾetini o ḥarr-ı şedīd heyʾet-i ġayr-i ṭabīʿiyyeye iḥāle etmeğe muʿīn olup āfet-i miʿde o sebebden şiddet-i ḥarāret zamānında heyecān eder.

Ve miʿdenin maʿa'l-mādde olan emrāḍı ḫālī değildir ki onun māddesini cirm-i miʿde teşerrüb eder ve o mādde ʿumḳ-ı miʿdeye ġāyiṣa olur veyāḫud o mādde cirm-i miʿdeye mülāṣıḳ ve mültezıḳ olur veyāḫūd o mādde tecvīf-i miʿdeye maṣbūbe olur.

Ve baʿḍı kerre ḫılṭ miʿdede tevellüd eder veyāḫūd ʿuḍv-ı āḫerin māddesi miʿdeye munṣabbe olur nevāzil-i ḥārre vü bāridede dimāġ mevāddının miʿdeye inṣıbābı gibi. Mādde-i munṣabbe ḥādde ve ḥārre ise miʿdeyi tesḫīn eder ve eger bāride ise miʿdeyi tebrīd eder ve miʿdenin mizāc-ı ṭabīʿīsini taġyīr edip nāzil olan mādde kendi mizācına mizāc-ı miʿdeyi iḥāle eder.

Ve keẕālik merāreden dahi miʿdeye aḫlāṭ-ı mirāriyye nāzil olur, zīrā merāre cedāvili eks̱er-i nāsta her ne ḳadar emʿāya sālik olur ise nāstan şirẕime-i ḳalīlede miʿdeye sālik olur ve merāreden emʿāya munṣabbe olacak mirār miʿdeye munṣabbe olur.

Ve miʿdeden mevcūde olan mevāddın miʿdede meks̱i ṭavīl olur ise mevādd-ı māliḥa ve ḥādde miʿdeyi taḳrīḥ eder ve mevādd-i bāride-i tefih melāset-i miʿdeyi ve zelaḳı iḥdās̱ eder.

Ve baᶜḍı kerre miᶜdede olan mevāḍd-ı mezkūrenin teʾsīri evvel-i emᶜāya ve evvel-i emᶜāya vely edenlere taᶜaddī eder ve o o mevādd ḥasebiyle miᶜdeye ᶜārıḍ olan şehvetin ve istimrānın yaᶜnī haḍmın fesādına müʾeddī olur.

Ve baᶜḍı kerre dahi miᶜdeye ṭıḥālden sevdā dahi munṣabbe olur ve onun inṣıbābını inşāallāhu taᶜālā ḳarīben beyān eyleriz.

Ve miᶜdeye munṣabbe olan mevāddın eks̱eri kebidden munṣabbe olan ṣafrā olur ve o inṣıbāba miᶜdede ḥādis̱ olan vecaᶜ-ı şedīd ve ġamm-ı şedīd ve teʾẖīr-i ṭaᶜām ve ḳuvvet-i dāfiᶜanın ḍaᶜfı muᶜīn olur.

Ve baᶜḍı kerre inṣıbāba sebeb ġaḍab veyāẖūd ġamm veyāẖūd mevāddı taḥrīk edip miᶜdeye ṣabb eden sāir infiᶜālāt-ı nefsāniyye olur ve o mādde-i munṣabbe miᶜdeyi lez̠ᶜ edip ḳayʾ eylemedikçe zāil olmaz.

Ve baᶜḍı kerre o mis̱lli esbābla ve kez̠ālik cūᶜla miᶜdeye aẖlāṭ-ı ṣadīdiyye munṣabbe olur ẖuṣūṣan miᶜde nevāḥīsinde ḳurūḥ ola.

Ve maᶜa-z̠ālik miᶜdeye sevdā dahi munṣabbe olur ve miᶜdeye sevdā inṣıbābına sebeb sevdānın kes̱reti ve miᶜdenin ḍaᶜfı olur ve sevdānın kes̱retine sebeb baᶜde-hāzā senin bileceğin nesneler olur

Ve miᶜdeye dem inṣıbābına sebeb demin kes̱reti ve miᶜdeden eşref olup kebid gibi miᶜde civārında olan ᶜuḍvda demin heyecānı olur veyāẖūd o kes̱īrü'd-dem olan ᶜuḍv dimāġ gibi fevḳte olup ve ondan dem ẖalḳa ve merīye munṣabbe olup o vāsıṭalar ile demin miᶜdeye nüfūz̠u olur.

Ve miᶜdenin ḳuvve-i dāfiᶜasının ḍaᶜfı dahi mevādd-ı munṣabbeyi miᶜdenin cemīᶜan ḳabūle muᶜīn olur.

Ve miᶜdeye ve ġayriye dem inṣıbābının esbāb-ı ḳaviyyesindendir seyelānı muᶜtād olan ṭams̱ ve bevāsīr ve z̠ereb mis̱llilerin inḳıṭāᶜı ve riyāḍet-i müstefriġanın terki ve ᶜuḍvun ḳatᶜı mis̱lliler, zīrā bu sūretlerde taᶜdīle ṣalāḥiyyeti olan demi ṭabīᶜat ḍāyiᶜ eder ve muḥtebes olan ṣāliḥ ve ġayr-i ṣāliḥ demin küllīsini nefḍī muḥtāc olup o vücūhun biri ile nefḍ eder ve baᶜḍı kerre dem-i muḥtebis-i mez̠kūru miᶜde ṭarīḳinden nefḍ edip ḳayʾ-ı dem iḥdās̱ eder.

Ve eks̱er-i ḥālde miᶜdede mevcūd olan aẖlāṭ balġam olur. Ve miᶜdede balġam kes̱īrü'l-vücūd olduğuna sebeb budur ki miᶜde keylūsunun ṭabᶜı ṭabᶜ-ı balġama ḳarīb olur, zīrā keylūs haḍm-ı tāmmla tamāmen münhaḍım olmadıkça ondan dem ve ṣafrā ve sevdādan biri tekevvün eylemez belki ondan tekevvün eden balġam olur. Ve kez̠ālik emᶜāya ṣafrā munṣabb miᶜāyı

olup ġasl eylediği gibi eks̱er-i eşḫāṣta miʿdeye ṣafrā munṣabbe olup miʿdeyi ġasl eylemez. Ve baʿḍı eşḫāṣın miʿdesine ṣafrā munṣabbe olur, ammā miʿdede ṣafrā tevellüdü nādirü'l-vuḳūʿ olur ve onun dahi eks̱er-i ḥālde tevellüdü miʿde-i ḥārr olup ve ġıdā ḳalīl oldukta ḳālīlü'l-miḳdār ġıdāyı ḥārr olan miʿde sürʿat ile duḫāniyyete istiḥāle etmekle olur.

Ve baʿḍı ḳerre miʿde cirmine tehelhül-i nesc ve ḳıvāmına seḫāfet ve cildine riḳḳat ʿārıḍ olur. Ve onların ʿurūḍunu ḫalḳī veyāḫūd sonradan emrāḍ ve evcāʿın şiddetlerine miʿdenin muḳāsātı veyāḫūd sūʾ-i tedbīr ḥasebleriyle olur ve o tehelhül ve neẓāirleri bi'l-cümle miʿde efʿālinin ḍaʿfına müʾeddī olur ve muʿālecelerinde külfete ḥācet olur.

Ve cümleten emrāḍ-ı dāḫiliyye ve emrāḍ-ı ḫāriciyyede ẕikr olunan esbāb miʿde emrāḍına dahi esbāb olur.

Ve onlardan mā-ʿadā miʿde emrāḍının sebeb-i ḫāṣṣı budur ki mütenāvele olan āġdiyenin inhiḍāmı ve seyyiʾ olur, miʿde her ne miḳdār aṣahh-ı aḥvāl üzere olur ise onu haḍmdan ʿāciz olur ve onlar bābında meẕkūrdur veyāḫūd ġıdā-ı mütenāvel cidden ḳalīle olur ve ḳıllet-i ġıdā miʿdenin neḥāfetine ve ḍumūruna müʾeddī olur veyāḫūd edviye istiʿmālini iks̱ār edenlerin miʿdeleri fiʿlini işlemekte devā ile iʿānet olunmağa iʿtiyād etmekle bi-nefsihā miʿdeden ṣādır olan efʿāl-i meʾūfe olur veyāḫūd ḳayʾ ve ishāl ḥasebiyle ḫuṣūṣan ḳayʾ ile ḳayʾ ḥareket-i ʿanīfe ile olduğundan miʿdeye taʿab gelip elyāf-ı miʿdeye taḫalḫul ve nescine tehelhül ʿārıḍ olur.

Ve şedīdetü'l-ḥiss olan miʿdede teʾeẕẕī ve teʾellüm kes̱īr olur, zīrā ednā sebeb ile müteʾeẕẕiye olur.

Ve o mizāc ki ifrāṭ üzere muḍʿif olur, o mizāc her fiʿlinde miʿdeyi meʾūfe eder ve cemīʿan efʿāline noḳṣān terettüb eder ḥattā ḥarāret-i sāẕece baʿḍı ḳarre zelaḳ-ı miʿdeye sebeb olur miʿdenin ḳuvve-i māsikesine ḍaʿf gelmek ḥasebiyle. Ammā mādde-i ṣafrāviyye ile olan ḥarāret eks̱er-i ḥālde zelaḳ-ı emʿāya sebeb olur.

Ve miʿde efʿālinde olan āfet-i kaviyye kuvve-i müşehhiyede ve cāẕibede olur, şehiyyesi cemīʿan sāḳıta olup bir nesne iştihā eylemez veyāḫūd şehveti ḳalīle olur veyāḫūd şehveti cidden kes̱īre veyāḫūd fāside olur ve o ḥālāt şehvet-i ġıdāya [334b] veyāḫūd şehvet-i māya ʿārıḍ olur veyāḫūd mādde-i ṣafrāviyyeden miʿdeye ʿārıḍa olan ḥarāret-i miʿdenin ḳuvve-i māsikesin-

de āfet iḥdās̱ eder, o āfet ile miʿdenin ġıdāyı imsāki şedīd veyāḫūd ḍaʿīf veyāḫūd bi'l-cümle bāṭıl olur ve o sebebden mütenāvel olan ṭaʿām eṭrāfa ṭayerān edip dağılır ve ṭāfī olup fem-i miʿdeye ḫurūc eder veyāḫūd ṣafrādan ḥādis̱ ḥarāret ile ʿārıḍa olan āfet ḳuvve-i hāḍımede olup miʿdenin haḍmı bāṭıl veyāḫūd ḍaʿīf veyāḫūd fāsid olur ve mütenāvel olan ġıdāyı duḫāniyye veyāḫūd ḥumūḍata iḥāle eder.

Ve ṣafrāvī ḥarāret-i miʿdeden ʿārıḍ olan āfet baʿḍı kerre ḳuvve-i dāfiʿada olup dāfiʿanın fiʿli müştedd olur, o iştidād ile miʿdenin ḥāvī olduğu keylūsu keylūsu berāz ṭarīḳine ve esfele veyāḫūd ʿuluvve ve ḳayʾ ṭarīḳine defʿ eder veyāḫūd o ḥarāret ḥasebiyle dāfiʿanın fiʿli ḍaʿīf veyāḫūd dāfiʿa cemīʿan bātıle olur.

Ve hangi ġıdā ki miʿdede meks̱i ṭavīl ve baṭīʾ olsa ondan tebḫīr-i mūlim ve muḥarrik-i aḫlāṭ ʿārıḍ olur. Ve fevākihten tebḫīr olmaz, baʿḍı kerre ondan leẕẕāʿa olup temdīdi veyāḫūd maḍarrat-ı sāiresi olan evcāʿ ḥādis̱e olur.

Ve baʿḍı kerre bu ḳuvālar ḍaʿfının küllīsine veyāḫūd baʿḍısına ṭufūʾ-i ṭaʿām ve buṭʾ-ı inḥidār ve ḍaʿf-ı haḍm ve haḍmın buṭlānı ve fesādı ve cemīʿan şehvetin suḳūṭu ve şehvet-i kelbiyye ve şehvet-i fāside ʿārıḍa olur ve şehvet-i fāsideye ḳarāḳır ve cüşā ve nefḫ ve leẕʿ ve bunların ġayrileri tābiʿ olur.

Ve ẕikr olunan sebebden ḥādis̱ āfet-i meẕkūrelerde miʿdeye ʿuḍv-ı āḫer dahi müşāreket eder ḫūṣūṣan dimāġın miʿde āfetine müşāreketi ziyāde olur, zīrā miʿde ile dimāġ arasında vāsıl olan ʿaṣab-ı kebīr ḥasebiyle müşāreket eks̱er ve ezyed olur. Ve miʿdeye dimāġın müşāreket ile emrāḍ-ı dimāġiyyeden ṣarʿ ve teşennüc ve mālīḫūlyādan biri veyāḫūd başarına ḍarar iṣābet eder ve başarın ḍārar-ı meẕkūru ile baʿḍı kerre taḫayyül eder ki ḳuddām-ı ʿaynında baḳḳ ve beʿūḍ ve nesc-i ʿankebūt ve duḫān ve ḍabāb yaʿnī duman vardır.

Çok kerre miʿde āfetine ḳalb dahi müşāreket eder ve miʿde vecaʿının şiddetine müşāreket ile ḳalbe ġaşy ʿārıḍ olur ve ḫuṣūṣan miʿdede olan evrām-ı ʿaẓīmede müşāreket-i ḳalb eks̱er olur veyāḫūd miʿdeye ḳalbin müşāreketi miʿdede ifrāṭ üzere olan ḥarr veyāḫūd berd ile veyāḫūd semmiyyete müstaḥīle olan bir nesne ile olur. Ve eger mādde ve ġaşy iḥdās̱ından ḍaʿīf olur ise kerb ve ḳalaḳ ve tes̱āüb ve ḳuşaʿrīret iḥdās̱ eder. Ve İbuḳrāṭ o mis̱lli kimseler muʿālecesinde der ki şarāba nıṣfı ḳadar su katıp onlara o şarāb-ı

memzūc saḳy olunsa āfetleri zāil olur onun için ki o memzūcda tenḳıye ve maᶜa't-taḳviye ġasl olur.

Ve miᶜde şiddet-i ḥissi ḥasebiyle baᶜḍı kerre sebeb-i yesīrden münfaᶜil olur ve onun infiᶜāli ṣarᶜa ve teşennüce müʾeddī olur ve o insāna ednā ġaḍab ve ṣavm ve ġamm īẕā eder ve o infiᶜāl aḫlāṭın ḥareketine sebeb olur. Ve kaçan o sebebden ḥareket eden aḫlāṭtan mirāre-i lāẕiᶜa olan ḫılṭ fem-i miᶜdeye munṣabb olsa fem-i miᶜde şiddet-i ḥissi ḥasebiyle müteʾeẕẕī olup dimāġ dahi fem-i miᶜdeye müşāreket eder ve emrāḍ-ı dimāġdan ṣarᶜ ve ġaşy ve teşennüc ḥādiṡ olur ve o miṡlli insān fem-i miᶜde ḥasebiyle ᶜārıḍ olan āfetler dahi ᶜārıḍ olur, meṡelā miᶜdesinde ḍaᶜf olan kimseye toḫme ᶜārıḍ olsa veyāḫūd ifrāṭ üzere şarāb şürb eylese veyāḫūd ifrāṭ üzere cimāᶜ eylese o ḍaᶜīfü'l-miᶜdeye ṣarᶜ ve teşennüc ᶜārıḍ olduğu gibi şiddet-i hiss ile ednā sebebden münfaᶜil olanlara dahi ṣarᶜ ve teşennüc ᶜārıḍ olur. Ve ekṡer-i ḥālde o miṡlli kimseler ḳayʾ-ı kürrāṡī veyāḫūd ḳayʾ-ı zencārī ile ḫalāṣ olurlar.

Ve miᶜdede keṡīren imtilāsı olanlarda o imtilā sübāt-ı ṭavīl iḥdāṡ eder ve onların sübātı ḳayʾ edince ḳadar dāim olup ḳayʾ katında istīḳāḍ ve ifāḳat ederler. Ve baᶜḍı kerre imtilā-i miᶜde ve sübāt onlara mālīḫūl-ya'l-merākī ḥudūṡuna müʾeddī olur ve efkār-ı fāside ve aḥlām-ı fāsideye dahi müʾeddī olur.

Ve maᶜlūm ola ki kaçan emrāḍ-ı miᶜde ṭavīle olsa miᶜde elyāfının nesci helhelesine müʾeddī olur ve onun tedārük ve tedābīri ᶜasīr olur.

Ve miᶜdede olan emrāḍ-ı ḫilḳatten biri dahi budur ki reʾs bārid olup nevāzil ihḍāsına müheyyā ve müstaᶜidd olur ve miᶜde ḥārr olmakla miᶜdeye nüzūl eden nezle miᶜdeden felāfilī ve fūtenecī ve kemmūnī maᶜācīnleri tertīb üzere istiᶜmāl olunmakla o nezle tenḳıye olunmağı miᶜde ihtimāl eylemez ve bu maᶜācīn ile tenḳıye-i miᶜdeyi inşāallāhu taᶜālā gelecek zamānda sen bilirsin.

On Birinci Faṣl Aḥvāl-i Miᶜdeye Vücūh-ı İstidlāl Beyānındadır

Aḥvāl-i miᶜdeye biraz umūr ile istidlāl olunur, o umūrun birisi taᶜāmdır. Miᶜdenin ṭaᶜāmı iḥtimāli ve ᶜadem-i iḥtimāli ile ve kezālik taᶜāmı haḍmı ve defᶜi ile.

Ve ṭaᶜām ve şarāba şehveti ile miᶜde aḥvāline istidlāl olunur.

Ve miᶜdenin ḥarekāt ve ıḍṭırābātından ḫafaḳān-ı miᶜdī ve füvāḳ mis̱lli-lerden ve keẕālik femin ve lisānın ṭaᶜmı ve bellesi ve cefāf ve ḫuşūneti ve melāseti ve rāyiḥası mis̱lli aḥvāllerinden dahi istidlāl olunur.

Ve berāz ve ḳayᵓ ile miᶜdeden ḫurūc eden faḍldan dahi aḥvāl-i miᶜdeye istidlāl olunur.

Ve miᶜdeden ṣavt ile ve bilā-ṣavt nüzūl eden riyāḥ ile ve miᶜdeden ṣuᶜūd eden cüşā ile ve miᶜdede muḫtebes olan riyāḥın ḳarāḳırı ile ve keẕālik levn-i vech ile ve bāṭın-ı fem ile ve miᶜdenin evcāᶜ ve ālāmı ile cemīᶜan miᶜde aḥvāline istidlāl olunur.

Ve keẕālik aᶜḍā-i uḫrāya miᶜdenin müşāreketi ile ve metᶜūmāt ve meşrūbāt ve edviye-i müstaᶜmeleden muvāfıḳ-ı miᶜde ve mübāyin-i miᶜde olanlar ile dahi miᶜde aḥvāline istidlāl olunur.

Ammā miᶜdenin mütenāvel olan ṭaᶜāmī iḥtimālinden ve ᶜadem-i iḥtimālinden meᵓḫūẕ olan istidlāl budur ki eger miᶜde mütenāveli eṭᶜimeden ancak ḳalīl ve dūne'l-muᶜtād ekl olanı ḳabūl edip ve muᶜtād üzere olan meᵓkūlü ḳabūl eylemez ise o miᶜdenin li-sebebin mine'l-esbāb ḍaᶜīf olduğuna delālet eder. Ve eger muᶜtād üzere mütenāveli iḥtimāl eder ise onun ḳuvveti bāḳıyedir.

Ammā berāzdan ve sāᶜir baṭndan ḫurūc edenler ile istidlāl budur ki eger berāz müstevī ve ṣıbġı ve netni muᶜtedil ise o berāz haḍmın cevdetine ve cedet-i haḍm miᶜdenin ḳuvvetine ve ḳuvvet-i miᶜde dahi mizāc-ı miᶜdenin iᶜtidāline delālet eder. Ve meᵓkūlün miᶜdede haḍm olmadığı miᶜdenin ḍaᶜfına ve ḍaᶜf-ı miᶜde dahi miᶜdenin sūᵓ-i mizācına delālet eder. Ve berāzın ṣıbġı miᶜdede olan mevādd-ı mevcūdeye delālet eder. Ve eger berāzda līn ve netn var ise berāzın miᶜdeden ḳable-vaktihi nüzūlüne delālet eder ve ḳabl-i vaḳtihi nüzūlü miᶜdenin o meᵓkūlü iştimāl ve iḥtivāsı ḳuvvet-i māsikesinin ḍaᶜfına bināen seyyiᵓ olduğundan olur. Ve eger berāzda līn olmaz ise o ẕikr olunan āfete delāleti olmaz belki onun delāleti hāḍımenin ḍaᶜfına olur.

Ammā aḥvāl-i miᶜdeye ṣavt-i riyāḥla istidlāl budur ki riyāḥın nüzūlü miᶜdenin ḳuvvetine delālet eder. Ve ṣavtının ziyāde olduğu ve keẕālik netninin ḳılleti haḍmın cevdetine ve ḳuvvetine delālet eder. Eṭıbbānın ẕikr eyledikleri bu istidlāl cüzāfen istidlāldir, onların bu daᶜvālarına bir senedleri

yoktur, ṣavāb olan budur ki o riyāḥın nüzūlü ḳuvvete delālet eylemez belki bir nevᶜ ḍaᶜfa delālet eder ki o ḍaᶜf cüşā iḥdās̱ına sebeb olan ḍaᶜftan dūn olur. O nāzile olan riyāḥın ᶜiẓam-ı ṣavtı o rīḥin cevheri ḥasebiyle olur ise o ᶜiẓam-ı ṣavt rīḥin ġalīẓ olduğuna delālet eder. [335a] Eger ᶜiẓam-ı ṣavt ḳuvvet-i dāfiᶜadan ise o ḳuvvetle bir nevᶜ ḳuvvet olduğuna delālet eder. Ammā rīḥ daḳīḳ ve laṭīf olup rīḥte ṣavt dahi olmasa o rīḥin ḳuvvete delāleti rīḥ-i kes̱īf ü muṣavvitin ḳuvvete delāletinden eks̱er olur ḫuṣūṣan ki kes̱īf muṣavvitin ḫurūcu irāde-i mürsile ḥasebiyle olmaya. Ammā nefsi cihetinden ẓuhūr edan ṣavt yaᶜnī min-ġayri irādetin ṣavt ile ẓuhūr eden rīḥ iḫtilāṭ-ı ẕihne[8] delālet eder. Ve ammā o rīḥ-i nāzilin netninin ḳılleti o dahi cevdet-i haḍma delālet eder. Ve netnin şiddeti haḍmın fesādına delālet eder. Ve netnin olmadığı fecācete delālet eder.

Ve ammā füvāḳtan yaᶜnī ınckırıktan aḥvāl-i miᶜdeye istidlāl, eger ṣāḥib-i füvāḳ leẕᶜ iḥsās eder ise o mekānda ḥāmiḍ ve ḥirrīf ve mürr olan aḫlāṭṭan bir ḫılṭ olduğuna delālet eder. Ve eger o füvāḳta temeddüd iḥsās eder ise onda rīḥ olduğuna delālet eder. Ve eger bu meẕkūrlardan birini iḥsās eylemeyip ve ᶜaṭaş dahi yok ise o maḳāmda ḫılṭ-ı balġamī olduğuna delālet eder. Eger o füvāḳ istifrāġāt ve ḥummayāt ᶜaḳabinde ḥādis̱ oldu ise o mekānda yübs olduğuna delālet eder.

Ammā ᶜaṭaştan aḥvāl-i miᶜdeye istidlāl budur ki ᶜaṭaş mizāc-ı ḥārra delālet eder. Ve eger füvāḳta ġas̱eyān olur ise mevādd-ı mirāriyyeye ve māliḥa-i balġamiyyeye delālet eder. Ve beynehümā bununla farḳ olunur ki o kimseye mā-ı ḥārr saḳy olunur, eger o saḳydan sonra ᶜaṭaş sākin olur ise eks̱er-i aḥvālde māddenin balġamiyye-i māliḥa vü būraḳıyye olduğuna delālet eder ve mā-ı ḥārr saḳyından sonra füvāḳı ḳable's-saḳy olan füvāḳtan ziyāde ve eks̱er olur ise mevāddın mirāriyye olduğuna delālet eder.

Ve ammā ahvāl-i miᶜdeye fem ve lisān ile olan istidlāl budur ki miᶜdenin vecaᶜı katında ḫuşūnet-i lisān ve keẕālik ḥumret-i lisān ziyāde olsa demin ġalebesine veyāḫūd miᶜdede verem-i ḥārr-ı demevī olduğuna delālet eder. Ve eger levn-i lisān ṣufrete māil ve ḍārib ise [āfetin] ṣafrāvī olduğuna delālet eder. Eger levn-i lisān sevāda ḍārib ise sebeb-i āfet sevdāvī olduğuna

8 Zīrā iḫtilāṭ-ı ẕihni olan kimse rīḥin ictimāᶜını ve defᶜinin vaḳt ve zamānını taᶜaḳḳul eylemez ki ḥattā ḳuvve-i dāfiᶜa ᶜaḍalini taḥrīki için ṣarf-ı irāde eyleye.

delālet eder. Ve beyāḍa ve lebeniyyete ḍārib ise sebeb ruṭūbet olduğuna delālet eder. Ve eger levn-i beyāḍ yübūset ile olur ise miᶜdenin yübūsetine delālet eder.

Ammā aḥvāl-i miᶜdeye haḍmdan meᵓḫūẕ olan istidlāl budur ki kaçan haḍm cevdet üzere olsa miᶜdenin ḳuvvetine delālet eder.

Ammā haḍmın cevdeti ᶜalāmetleri budur ki ġıdā-i mütenāveli miᶜde muḥtevī ve müştemil olduktan sonra fem-i miᶜde s̱iḳal ve ḳarāḳır ve nefḫ ve cüşā ve ṭaᶜm-ı duḫānī ve ṭaᶜm-ı ḥāmiḍ olmaz ve keẕālik füvāḳ ve iḫtilāc ve temeddüd dahi olmaz ve o taᶜāmın miᶜdede müddet-i beḳāsı muᶜtedile olur ve onun nüzūlü dahi vaḳt-i lāyıḳında olur, o vaḳtten muḳaddem ve muᵓaḫḫar olmaz ve onun nevmi müstevī ve intibāhı serīᶜ olur, ᶜaynında verem ve reᵓsinde ᶜinde'l-intibāh s̱iḳal olmaz ve ṭabīᶜatının icābeti serīᶜa ve sehle olur ve ḳable't-teberrüz esfel-i baṭnında nefḫ-i yesīr olur. Bu meẕkūrlar ṭaᶜāmā miᶜdenin cevdet-i iltifātı ve ḥüsn-i iştimāli olduğuna delālet eder ve ḥüsn-i iştimāli dahi miᶜdenin ḳuvvetine delālet eder ve ṭaᶜāmın keyf ü kemmle miᶜdeye muvāfaḳatine delālet eder. Ve kaçan miᶜde ṭaᶜāmı cevdet üzere müştemile olmasa ḥüsn-i iştimāl bulunmadığı haḍmda cevdet olmadığına delālet eder ve haḍm-ı redīde ḳarāḳır ve tevātür-i cüşā olur ve miᶜdede ṭūl-i müddet ṭaᶜām bāḳī kalır veyāḫūd vaḳt-i lāyḳından muḳaddem nüzūl eder.

Ve miᶜdede ṣafrā olsa o ṣafrā māniᶜ-i haḍm olmaz ve o ṣafrā haḍmı külliyyen ibṭāl eylemez ve haḍmı noḳṣān üzere dahi kılmaz ve ṭaᶜāmın ficcen bāḳī olmasına sebeb dahi olmaz belki baᶜḍı kerre o ṣafrā ṭaᶜāmı ifsād eder. Ammā sevdānın şānı budur ki haḍma māniᶜa ve ṭaᶜāmı müfside olur. Ve balġamın ifsād-ı ṭaᶜāma meyli sevdānın ifsād-ı ṭaᶜāma meylinden eks̱er olur.

Ve maᶜlūm ola ki kaçan miᶜdede verem ve ḳurḥa olmayıp ve ġıdā dahi ṣāliḥ ve fesāddan ḫālī olmuş iken yine haḍm ḥasen olmasa o ḥāl bir nevᶜ sūᵓ-i haḍma delālet eder ki onun sebebi sūᵓ-i mizācdır. Ve miᶜde sūᵓ-i mizācının eks̱eri berd ve ruṭūbetten olur, ondan sonra eks̱er olan sūᵓ-i mizāc mizāc-ı ḥārr ve sonra eks̱er olan mizāc-ı yābis olur.

Ammā aḥvāl-i miᶜdeye evcāᶜ-ı miᶜdeden istidlāl budur ki miᶜdede vecaᶜ-ı mümeddid olsa o vecaᶜ rīḥe ve vecaᶜ-ı s̱aḳīl imtilāya ve vecaᶜ-ı lāẕiᶜ ḥāmiḍ ve mürr ve ḥirrīf ve ᶜfin olan ḫılṭların birine delālet eder.

Ve aḥvāl-i miᶜdeye şehvetle olan istidlāl budur ki şehvet baᶜḍı kerre ziyāde ve baᶜḍı kerre noḳsān ve baᶜḍı kerre buṭlān üzere olur ve baᶜḍı kerre dahi bir ḥāl üzere ḳarārı olmayıp ve ᶜaṭaşı olup bārid olan nesnelere şevḳi olur ve ġāh olur ki şevḳi ḥāmiḍa olur ve gāḥīce dahi şevki nāşife ve māliḥ ve ḥirrīfe olur. Ve baᶜḍı kerre dahi eşvāḳı müctemiᶜa olup ḥirrīf, māliḥ, ḥāmiḍa maᶜan iştiyāḳı olur o cihetten ki ẕikr olunan meṭᶜūmāt-ı s̱elās̱e ḫılṭ-ı ḍārrı taḳṭīᶜde müşterekler olur, pes bu eşvāḳ ḍaᶜf-ı miᶜdeye delālet eder, zīrā miᶜde-i ḳaviyyenin meyli düsūmāta olur.

Ve baᶜḍı kerre dahi miᶜdenin şevkī rediyye olup ṭabᶜa münāfī olan nesnelere olur, nitekim baᶜḍı nāsta faḥm ve üşnān tenāvülüne şevḳ olur, o şevḳin sebebi o ḫılṭ-ı fāsid-i ġarībdir ki aḫlāṭ-ı maḥmūdeye münāsib ve muvāfıḳ olmaz.

Ve ṣaḥīḥü'l-mezāḳ olan kimseler ḥulviyyāt tenāvülünden sonra ḥulv olmayan eṭᶜimeyi tenāvül eyleseler onların ḥulve iştihāları ḥulvden sonra meʾkūllerinde ṭaᶜm-ı ḥulvü iḥdās̱ eylemez ve ḥulve olan iştihāları s̱āniyen meʾkūlün taᶜmını taġyīr eylemez mezāḳları ṣaḥīḥ olmak ḥasebiyle.

Ve şehvet bir ṭaᶜāmā müteveccih iken müteşevviḳa olduğu ṭaᶜāmı tenāvülünde ṭabīᶜat müstekrihe olsa o miᶜdede āfet olduğuna delālet eder ve düsūmāta iştihā eylese miᶜdede teḳabbuḍ ve tekās̱üf ve yübs olduğuna delālet eder.[9]

Ve aġdiye-i müsaḫḫine tenāvülünden ṭabᶜ müstekrih olup bürūdeti için bevārid tenāvülüne meyl eylese miᶜdede ḥarāret olduğuna delālet eder. Ve eger müsaḫḫināt tenāvülünü iştihā eyler ise miᶜdede bürūdet olduğuna delālet eder. Ve muḳaṭṭıᶜāt ve ḥumūḍāt ve ḥurāfāt ve memlūḥāt tenāvülüne iştiyāḳı olur ise miᶜdede ḫılṭ-ı lezic olduğuna delālet eder. Ve miᶜde ḥārrenin suyu iştihāsı ṭaᶜāmı iştihāsından eks̱er olur. Ve baᶜḍı kerre şiddet-i ḥarārete sebeb, miᶜdede olan aġdiye ve ruṭūbet taḥallül eder ve o taḥallülün bedelini ṭabīᶜat ṭaleb etmekle miᶜdeye ḥarāret ᶜārıḍ olur. Ve baᶜḍı kerre miᶜdeye lez̠ᶜ ᶜārıḍ olup miᶜdede o lez̠ᶜ bir nevᶜ cūᶜ-ı şedīd iḥdās̱ eder ki o cūᶜa elbette ṣabr

---

9 "Miᶜdede teḳabbuḍ ve tekās̱üf ve yübs olduğuna delālet eder." Bu kelāmı ḳable-esṭur "Miᶜde-i ḳaviyyenin meyli düsūmāta olur." dediğine münāfī gibi görünür, velākin münāfī değildir belki müʾeyyiddir, zīrā bu vaṣflar ḳuvvet-i miᶜdeyi iḳtiḍā eder. Ve bunun ems̱āli münāfī gibi kelimātı çok vāḳiᶜdir lākin ehl olanlar bilir ki her birinin maḥmil-i ṣaḥīḥi vardır.

mümkin olmaz ve o cūᶜ ġaşyi müstaṣḥıb olur ᶜale'l-ḫuṣūṣ taġaddī eylemeyip teʾḫīr-i ġıdā eylese ġaşyin ᶜurūḍu muḥaḳḳak olur. Ve o miᶜde ki ona sevdā-i ḥāmiḍa ve balġam-ı ḥāmiḍ munṣabbe ola ve onların miḳdārları nefḍi müstedᶜī olan miḳdārlarından ziyāde ola, o miᶜde ṣāḥibinin şehveti ziyāde olur ve onda şehvet-i kelbiyye ḥādis̱ olur, şehvet-i kelbiyye bābında vechini inşāallāhu taᶜālā biz beyān eyleriz.

Ve maᶜlūm ola ki şehvet-i ġıdā aᶜḍānın küllīsine ᶜāmme olur velākin şehvet-i ᶜāmme ṭabīᶜiyyedir, ḳuvvet-i ġaẕiyyenin ḳuvvet-i cāẕibe ile ġıdāyı istidᶜāsı ᶜalāyıḳı ile ḥāṣıl ve kāin olur. Ve cemīᶜan aᶜḍāya ᶜāmme olan şehvetten mā-ᶜadā bir şehvet dahi vardır ki ona şehvet-i nefsāniyye derler ve o şehvet-i nefsāniyye miᶜdeye ḫāṣṣ olur onu ancak miᶜde iḥsās eylediği için. Ve baᶜḍı nāsta bir nevᶜ şehvet vardır ki onun [335b] ṣāḥibine kes̱īren cūᶜ ᶜārıḍ olur ve ekli dahi kes̱īr olur ve kes̱ret-i eklden ona toḫme ᶜārıḍa olmaz[10] ve ondan ḫāric olan s̱üfl dahi kes̱īr olmaz ve maᶜa-hāẕā ona simen dahi gelmez. Onun sebebi budur ki o mis̱lli kimsede taḥallül kes̱īr ve serīᶜ olur ve onun hāḍımesi ve cāẕibe-i şehevāniyyesi maᶜan ṣaḥīḥ olur.

Ammā aḥvāl-i miᶜdeye ṭuᶜūm-ı femden meʾḫūẕ olan istidlāl budur ki femde merāret taᶜmı olur ise ḥarāret ve ṣafrāya istidlāl olunur. Ve ṭaᶜm ḥāmiḍ olur ise eks̱er-i emrde miᶜdede bürūdet olduğuna delālet eder, lākin o bürūdet haḍma māniᶜ olan bürūdet meblaġına bāliġa olmaz belki ondan dūn olur. Ve baᶜḍı kerre dahi merāret-i fem maᶜa'r-ruṭūbet miᶜdede ḥarr ḍaᶜīf olup o ḥarr-ı ḍaᶜīf miᶜdede olan ruṭūbeti ḳalīlen iġlā eylediğine delālet eder, zīrā ruṭūbet ḳalīlen ġaleyān edip ġaleyānı inḍāc eden ġaleyān meblaġından ḳāṣıre olsa o ruṭūbete ḥumūḍat ᶜārıḍa olur ve o ruṭūbetin naẓīri ᶜaṣīrdir ki ona berd iṣābet eylese veyāḫūd ḥarāret-i ḍaᶜīfe ile ḳalīlen ġaleyān eylese ona o iki ḥalde dahi ḥumūḍat ṭaᶜmı ḥāṣıl olur. Ve baᶜḍı kerre ḥumūḍat-ı fem miᶜdeye ṭıḥālden mādde-i ḥāmiḍanın inṣıbābından ḥādis̱ olur ve ṭıḥāl sebebi ile olan ḥumūḍat ile şehvet ziyāde olur ve nefḫ ve ḳārāḳır kes̱īr ve haḍm dahi seyyiʾ olur ve cüşāda dahi ḥumūḍat olur. Ve femde tefeh olsa balġam-ı tefihe delālet eder. Ve fem-i māliḥ balġam-ı māliḥe delālet eder. Ve keẕālik

---

10 Yaᶜnī onun meʾkūlü her ne ḳadar kes̱īr olur ise ᶜuḍva ve bedene ġıdā olmaz ve ondan s̱üfl dahi ḥāṣıl olmaz, zīrā taḥallül ile ḫāric olup toḫme dahi olmaz ve hāḍımenin ve cāẕibenin ḳuvveti ḥasebiyle ona eklden ġınā ḥāṣıl olmaz.

femde ġarībe-i semice[11] ve mütebeşşiᶜa[12] olan ṭuᶜūmun biri mevcūd olsa miᶜdede ᶜafine ve ġarībe ve rediyye mevādd olduğuna delālet eder.

Ammā aḥvāl-i miᶜdeye ḳayᵓ ile olan istidlāl budur ki miᶜdede yalnız tehevvuᶜ olup ḳayᵓ ve ġas̱eyān bulunmasa miᶜdenin mevāddı leḥice ve müteşerribe olduğuna delālet eder. Eger onunla ḳayᵓ sehl olur ise delālet eder ki mevādd miᶜde tecvīfine maṣbūbe olmuştur. Ve eger hem ḳayᵓ ve hem tehevvuᶜ olup o tehevvuᶜ ḳayᵓ ile münḳaliᶜ ve mündefiᶜ olmasa delālet eder ki ẕikr olunan iki emr maᶜan mevcūddur, hem teşerrüb ve hem tecvīf-i miᶜdeye mevādd munṣabbe olmuştur. Ve o ḥālet baᶜḍı kerre yalnız ḫılṭın luḥūcundan dahi ᶜārıḍa olur. Ve miᶜdeye ġas̱eyān ᶜurūḍu ḥasren mādde-i müteşerribeden olmaz belki mādde-i müteşerribeden ġas̱eyān ᶜārıḍ olduğu gibi kes̱īrü'l-miḳdār olup ġayr-i müteşerribe mevāddan dahi ᶜārıḍ olur, zīrā mevādd-ı kes̱īre fem-i miᶜdeyi leẕᶜ eder ve o leẕᶜden ġas̱eyān ḥādis̱ olur veyāḫūd o mevādd ẕātında ḳālīlü'l-miḳdār olur velākin ḳaᶜr-ı miᶜdede ṭaᶜāma iḫṭilāṭla çoğalır baᶜdehu fem-i miᶜdeye ṣuᶜūd edip ġas̱eyāna müᵓeddī leẕᶜ ile leẕᶜ eder ve bu vechten aḫlāṭının ḳayᵓ ve ḳaẕfı ṣuᶜūbetli olan kimselerde ṭaᶜām tenāvülünden sonra ḳayᵓ sühūletli olur. Ve eger mevādd kes̱īre olup lākin tehevvuᶜ ve ġas̱eyānın ḥudūs̱u edvār ile olur ise delālet eder ki mādde miᶜdede inṣıbāb ile ḥāṣıladır. Ve eger tehevvuᶜ ve ġas̱eyān dāim ise mādde ᶜale'l-ittiṣāl miᶜdede mütevellid olmak üzeredir.

Ve aḥvāl-i miᶜdeye elvān-ı ḳayᵓ dahi delālet eder. Ṣafrāya ve sevdāya ancak levn ḥasebiyle delālet eder. Ve balġam-ı ḥāmiḍa ve balġam-ı māliḥa levn ile ve ṭaᶜm ile cemīᶜan delālet eder. Ve balġam-ı zücācīye levn ile ve baştan nāzil olan balġama levn-i muḫāṭī ile ve müstaṣḥıb olduğu aᶜḍā-i uḫrāda nevāzilin vücūduyla delālet eder.

Ve baᶜḍı nās ṭaᶜām tenāvül eyledikte iḥsās eder ki o kimse faḍl-ı ḥareket ile ḥareket eylese meᵓkūlünü ḳayᵓ eder ve onun o ḥāli delālet eder ki fem-i miᶜdesinde ruṭūbet vardır veyāḫūd miᶜdesi ḍaᶜīfedir. Ve ruṭūbet sebeb ile ḥādis̱ olan ḥālet-i meẕkūr ḫavā vaktinde dahi ᶜārıḍa olur. Miᶜdesinde ruṭūbet

---

11 اَلسَّمِيج [es-semic] ḳabīḥ ve yağlı olan süte dahi derler. Vankulu.
12 اَلْبَشِعُ [el-beşiᶜ] (bānın fetḥi ve şīnin kesriyle) leẕẕet kerīh olup boğazı tutmaktır. Vankulu.

olup cāyiᶜ olan kimse dahi baᶜḍı kerre iḥsās eder ki faḍl-ı ḥareket ile taḥarrük eylersem bana ḳayᵓ ᶜārıḍ olur,

Ammā ḍaᶜftan ḥādis̱ olan ḥālet-i mez̠kūre yalnız imtilā ile ᶜārıḍa olur, ḫavā vaḳtinde olmaz.

Ammā levn-i beden ile aḥvāl-i miᶜdeye istidlāl aḥvāl-i miᶜde ve aḥvāl-i kebide levnin delāleti eks̱er-i emrde eşedd ve aḳvā olur, zīrā miᶜdenin eks̱er-i emrāḍı bāride-i raṭbe olur ve o mis̱lli emrāḍ aṣḥābının levni reṣāṣī olur. O emrāḍ aṣḥābının levninde ṣufret olur ise onun ṣufreti dahi beyāḍa nāẓır olur.

Ve aḥvāl-i miᶜdeye ḳarāḳır ile istidlāl budur ki ḳarāḳır miᶜdenin ḍaᶜfına ve ṭaᶜāmı sūᵓ-i iştimāline delālet eder ve ġāyiṭ-i raṭbe dahi delālet eder.

Ammā aḥvāl-i miᶜdeye rīḳ ile istidlāl budur ki rīḳin kes̱reti ve zebediyyeti miᶜdede māiyye-i luᶜābiyyeyi mürsile olan ruṭūbete delālet eder. Ve femin cüfūfu ve kuruluğu ve rīḳin ḳılleti yübs-i miᶜdeye delālet eder. Ve rīḳin ḥarāreti miᶜde ḥarāretine delālet eder. Ve eger ḥarāret-i miᶜdeye delālet eden ᶜalāmet-i uḫrā dahi mevcūde ise ḥarāret-i rīḳ miᶜde ḥarāretinden olduğu müteᶜayyin olur. Ve maᶜlūm ola ki femin yübūseti iki vech üzere olur: Evvelkisi yübs-i ḥaḳīḳidir ki onda rīḳ mevcūde olmaz. Ve ikincisi yübs-i kāz̠ibdir, o yübs-i kāz̠ibde ağızda rīḳ olur velākin ġırevī ve lezic olur ve o luᶜāba ḥarāret-i buḫāriyye iṣābet etmekle cefāf ᶜārıḍ olur. Ve vācib olur ki yübs-i ḥaḳīḳī ile rīḳ-i lezicin femde cüfūfu farḳ oluna. Ve femde olan yübs-i ḥaḳīḳī miᶜde yübsüne delālet eder. Ve rīḳ-i lezicin cüfūfu müᶜideden münbaᶜis̱e veyāḫūd reᵓsten nāzile ruṭūbet-i leziceye delālet eder.

Ve aḥvāl-i miᶜdeye cüşādan meᵓḫūẕ olan istidlāl, cüşā baᶜḍı kerre ḥāmiḍ olur ve baᶜḍı kerre dahi müntin olur ve duḫānī veyāḫūd zencārī ve zehim ve ḥummāyī ve ᶜafin ve semekī aṣnāfından biri olur veyāḫūd cüşāda ṣāhibinin meᵓkūlüne muvāfıḳ ṭaᶜm olur veyāḫūd rīḥ-i ṣırfe olup onda keyfiyyet-i uḫrā olmaz. Ve rīḥ-i ṣırfe olan cüşā sāir envāᶜının eṣaḥḥı olur. Eger cüşā duḫānī olup duḫāniyyetine sebeb duḫāniyyete istiḥālesi serīᶜa olan muṭaccene ṣufret-i beyḍ ve fücl gibi ṭaᶜāmın cevheri olmaz ise veyāḫūd sebeb-i duḫāniyyet nār ile maᶜmūl olan ḥelvā mis̱lli eṭᶜimeye duḫāniyyetin istıṣḥābı olmaz ise o cüşānın duḫāniyyeti miᶜdenin nāriyyetine delālet eder ve miᶜdenin o nāriyyeti bi-māddetin veyāḫūd bilā-māddetin sūᵓ-i mizāc olduğuna delālet eder. Ve eger bi-māddetin olur ise vücūh-ı mez̠kūrenin biri üzere olur.

Ve çok kerre duḫāniyyet o mādde-i ṣafrāviyyeden olur ki o ṣafrā merāreden miᶜdeye ẕikri mürūr eylediği üzere munṣabbe olur veyāḫūd o mādde mizācı ṣafrāvī olmayanlarda baştan nüzūl eden nezle-i ḥādde olur. Ve keẕālik cüşāda olan duḫāniyyetin sebebi bi-māddetin ve bilā-māddetin olan miᶜdenin sūᵓ-i mizācı olduğuna meᵓkūlü olan ġıdā duḫāniyyetinden baᶜīd olan aġdiye olduğu ile dahi istidlāl olunur, mes̱elā ḫubz-ı şaᶜīr ile taġaddī eden kimse cüşā-i duḫānī ile teceşşī eylese onun sebebi miᶜdenin muṭlaḳan sūᵓ-i mizācı olduğuna delālet eder.

Ve keẕālik berāzda dahi teᵓemmül olunur. Onun berāzı mirārī olup veyāḫūd ġayr-i mirārī olduğu ṭaᶜarrüf olunur, eğer mirārī olduğu ẓāhir olur ise delālet eder ki sebeb miᶜdede olur, ammā mirārī değil ise sebeb miᶜdede olduğuna delālet eylemez, zīrā o mis̱lli berāzı olan kimsenin āfeti sūᵓ-i mizāc-ı müfredden dahi ᶜārıḍ olur.

Ve ḳayᵓ ile ḫurūc eden faḍalāt dahi sebeb miᶜde olduğuna veyāḫūd miᶜdenin ġayri olduğuna edell-i delīl olur.

Ve baᶜḍı kerre cüşā-i duḫānī o sehere delālet eder, onun ṣāḥibinin miᶜdesi haḍma ferāġ-ı [336a] kāfī bulmaz ve o miᶜdenin mevāddı müşteᶜile ve mütesaḫḫine olup duḫānī cüşā iḥdās̱ eder.

Ve ammā cüşā ḥāmiḍ olup onun ḥumūḍatı ġıdā-i ḥāmiḍ tenāvülünden veyāḫūd o cüşā kes̱ret-i miḳdārı ve ifrāṭı ḥasebiyle ḥumūḍata taġayyür eden aġdiye tenāvülünden ḥādis̱ olmasa o cüşā-i ḥāmiḍ miᶜde bürūdetine delālet eder ve ḫuṣūṣan o mis̱lli miᶜde ṣāḥibi ᶜasel mis̱lli ḥumūḍattan baᶜīd olan ġıdā ile miᶜdesini tecribe eylese ve meᵓkūlü olan ᶜasel onun miᶜdesinde taḥammuḍ eylese o zamān ḥükm olunur ki cüşā-i ḥāmiḍin sebebi miᶜdedir, tenāvül olunan ġıdānın taġayyüründen ḥādis̱ değildiri miᶜdenin o berdi gerek bi-māddetin ve gerek bilā-māddetin olsun. Eger sebeb bi-māddetin olan berd olur ise fem-i miᶜdede dāimā s̱iḳal müşāhede olunur ve eks̱er-i ḥālde cüşā-i ḥāmiḍ aṣḥāb-ı sevdā ve aṣḥāb-ı ṭuḥāle ve keẕālik miᶜdesine nevāzil-i bāride nüzūl edenlere ᶜārıḍ olur.

Ve baᶜḍı kerre miᶜdede olan mevādd-ı ḥulveye ḥarāret iṣābet etmekle mevādd ġaleyān eder ve ġaleyāndan o ḥulv-i māddeye ḥumūḍat ᶜāriḍa olmakla cüşā-i ḥāmiḍ ḥādis̱ olur ve ona cüşā-i ḥāmiḍ ile ḥarāret ve iltihāb ve merāret-i fem ve ᶜaṭaş ve müberridāt ile intifāᶜ delālet eder.

Ve ḥarāret-i müfriṭanın ṭaᶜāmı ve cüşāyı taḥmīḍ eylediğine onunla istidlāl olunur ki lebeni ḥarāretin taḥmīḍi bürūdetin taḥmīḍinden eks̱er olur ve mevādda ḳayᵓla dahi istidlāl olunur.

Ve kaçan cüşā müntin olsa o netn delālet eder ki ᶜufūnet miᶜdede olur, beḫarın miᶜde ᶜufūnetine delālet eylediği gibi.

Ve baᶜḍı kerre dahi cüşānın netni miᶜdede ḳurḥa olduğuna delālet eder. Ve sehekī ve semekī ve ḥummāī olan cüşā müteᶜaffine olan ruṭūbet-i miᶜdeye delālet eder. Ve zencārī maᶜa'l-ᶜufūnet ḥiddet ve ḥarārete delālet eder. Zencārī cüşānın ḥarārete delāleti duḫānī cüşānın ḥarārete delāletinden eşedd ve aḳvā olur, ammā ġayr-i duḫānī ve ġayr-i ḥāmiḍ olan cüşāda tenāvül-i taᶜāmdan bir müddet mürūr eyledikten sonra mütenāvel olan ṭaᶜāmın ṭaᶜmı iḥsās olunsa ḍaᶜf-ı miᶜdeye delālet eder.

Ammā miᶜde aḥvāline miᶜdeye muvāfıḳ veyāḫūd münāfī ve mūẕī olan edille ile istidlāl budur ki ona muvāfıḳ olan nesnelere naẓar olunur. Onun muvāfıḳı eşyā-ı müberride midir veyāḫūd eşyā-ı müsaḫḫine midir veyāḫūd müceffife midir yoksa eşyā-ı muraṭṭıbe midir taᶜarrüf olunur.

Ammā baᶜḍı kerre taᶜarrüf ve tecribede ġafletten ġalaṭ vāḳiᶜ olur onun için ki eşyā-ı müberride-i müstaᶜmelenin baᶜḍı kerre bürūdeti münkesire olur o zamānda ki o müberridāt ġaleyānı olan ḫılṭ-ı raḳīḳ-i māī vü raṭbe mülāḳī olur ve ḫılṭ-ı balġamī-i māliḥe dahi mülāḳī olur ve o mülāḳāt ile onun bürūdeti zāile ve münkesire olup bürūdetin zevāli ile ondan intifāᶜ eder, o vech ile tecribe eden kimse ẓann eder ki istiᶜmāl eylediğim şeyᵓ-i bāridden keyfiyyet-i bürūdet ile intifāᶜ eyledim ve miᶜdenin mizācı ḥārrdır diye ondan ḥarāret-i miᶜdesine istidlāl edip ġalaṭta vāḳiᶜ olur. Ve keẕālik miᶜdesinde ḫılṭ-ı ḥārr olan kimse dahi eşyā-ı müsaḫḫine istiᶜmāl eder ve çok kerre eşyā-ı müsaḫḫine ḫılṭ-ı ḥārrı taḥlīl edip ᶜalīl bir miḳdār evvelā ḫiffet bulur velākin miᶜdenin mizācını taᶜdīl eylemez ve mādde-i ḥārrın taḥallülünden ġalaṭ edip miᶜdesinin bāridü'l-mizāc olduğuna istidlāl eder. İşbu ġalaṭṭan ḫalāṣ için o kimseye vācib olur ki eşyā-ı bāride veyāḫūd eşyā-ı ḥārre ile miᶜdesinin aḥvālini taᶜarrüf ḳasd eyledikte edille-i sāireye dahi mürāᶜāt eyleye ve o eşyā-ı mütenāvelenin delāletiyle iktifā eylemeye ve edille-i sāire onların delāletlerini teᵓyīd eder ise o zamān onlara iᶜtimād ve tecribesinin ṣıḥḥatine cezm eyleye.

Ve aḥvāl-i miʿdeye miʿdenin ḥissinden meʾḫūẕ olan istidlāl budur ki miʿdede s̱iḳal-i mücerred iḥsās edip ondan leẕʿ iḥsās eylemez ise mādde-i balġamiyye vü zücāciyye olduğuna istidlāl olunur. Ve eger miʿdede leẕʿ ve iltihāb-ı iḥsās eder ise mādde mirre-i ṣafrā veyāḫūd balġam-ı māliḥ olduğuna istidlāl olunur. Eger bi-ġayri iltihābin leẕʿ iḥsās olunur ise māddenin ḥumūḍatına istidlāl olunur. Ve iḥsās olunan leẕʿ maʿa'l-ḫiffe iḥsās olunur ise mādde laṭīfe veyāḫūd ḳalīle olduğuna istidlāl olunur. Ve eger o leẕʿ s̱iḳal ile iḥsās olunur ise māddenin ġılẓatine veyāḫūd kes̱retine istidlāl olunur.

Ammā aḥvāl-i miʿdeye müşārekāt-ı miʿde aḥvālinden istidlāl budur ki o müşārekātın aḥvāline naẓar olunur, mes̱elā dimāġın aḥvāline naẓar olunur, dimāġ esbāb-ı nevāzilden münfaʿil ve müteʾes̱s̱ir olup miʿdeye nezle baʿs̱ ve irsāl eylediği veyāḫūd irsāl eylemediği taʿarrüf olunur ve keẕālik müşārik-i āḫer olan kebide dahi naẓar olunur, kebid ṣafrā tevlīd edip miʿdeye ṣafrā baʿs̱ ve irsāl eylediği veyāḫūd irsāl eylemediği taʿarrüf olunur ve keẕālik ṭıḥāle dahi naẓar olunup sevdāyı ṭıḥāl nefḍ eder mi yoksa nefḍden ʿāciz olup varime ve sevdāsı kes̱īre midir taʿarrüf olunur ve bu taʿarrüfler ile miʿde āfetinin sebebi bilinir. Ve keẕālik ʿaynda naẓar ve teʾemmül olunur. Ammā ʿaynda şeyʾ-i ġayr-i muʿtād ve şeyʾ-i ġayr-i s̱ābit ve ġayr-i vāḳiʿ olan nesne taḫayyül olunur mu veyāḫūd olunmaz mı o dahi taʿarrüf olunur. Ve başta ṣudāʿ ve vesvās olduğu ve onların imtilā katında kes̱reti olup ve vaḳt-i cūʿda ḳılleti olup veyāḫūd olmadığı dahi taʿarrüf olunur. Ve keẕālik ve ʿale'l-ḫuṣūṣ düvārın olup veyāḫūd olmadığı ve vaḳt-i imtilāda veyāḫūd vaḳt-i ḫavāda ḫafaḳān veyāḫūd ġaşy ve teşennüc olduğu taʿarrüf olunur, işbu taʿarrüfler ile ʿaraḍa istidlāl olunur. Ve eger imtilā ḫayālāt ve ṣudāʿ ve vesvās ve menāmāt-ı muḫtelife ve ḫafaḳān ve sübāt-ı ʿaẓīm iḥdās̱ eder ise miʿde mevādd ile mümteliʾe ve ḍaʿīfe olup miʿdede sūʾ-i mizāc olduğuna delālet eder. Ve eger ḫafaḳān ve ṣudāʿ ve ġaşy ve vesvās ve vaḳt-i cūʿ u ḫalāda ḥādis̱ olur ise delālet eder ki o miʿdede bir nevʿ mirār ve ḫılṭ-ı leẕẕāʿ vardır ki ḫavā vaktinde fem-i miʿdeye ṣuʿūd eder veyāḫūd miʿdede ḫılṭ-ı sevdāvī olduğuna istidlāl olunur. Ve bizim sana iʿṭā eylediğimiz ʿalāmāt-ı sāire beynehümāyı faṣl ve farḳ eder veyāḫūd vaḳt-i ḫavāda o ḫafaḳān mis̱llilerin ʿurūḍu miʿdede bārid mādde olduğuna delālet eder. Ve ẕikr olunan

esbābdan olup esfel-i miʿdede olan sebeblerden o sebeblerin miʿde aʿlāsında olanlarından mütevellid olan ṣuḏāʿ ve ṣarʿ ve ġaşy ve teşennüc miṯlli āfetlerden bir āfet tevellüd eylemez.

Ve şol aʿrāḍ ki aḥvāl-i miʿdeye bi'l-müşāreke delālet eyler, onların baʿḍısı dimāġī olur iḫtilāṭ-ı ẕihn ve sübāt ve cümūd ve vesvās gibi ve baʿḍısı dahi ḳalbiyye olur, ġaşy ve ḫafaḳān ve sūʾ-i nabḍ gibi ve baʿḍısı dahi dimāġ ve ḳalb beynlerde müşterek olur nefesin buṭlānı ve ʿusrü ve seyyiʾ olması gibi.

On İkinci Faṣl Miʿdenin Sūʾ-i Mizāc-ı Ḥārrının ʿAlāmātı Beyānındadır

Miʿdenin sūʾ-i mizāc-ı ḥārrının ʿalāmātı ʿaṭaş olur lākin sūʾ-i mizāc-ı ḥārr ifrāṭ üzere olup ḳuvveti isḳāṭ eder ise ʿaṭaş iḥsās olunmaz.

Ve keẕālik mizāc-ı ḥārr ʿalāmātındandır cüşānın duḫāniyyeti ve rīḳin sühūketi ve müberridātla o mizāc ṣāḥibinin şurūṭ-ı māḍiye ile intifāʿı ve miʿde-i muʿtedilede muḥteriḳa olmayan aġdiye-i laṭīfenin miʿdede iḥtirāḳı ve aġdiye-i ġalīẓanın ḥālet-i ṭabīʿiyyede münhaḍıme olduğu miḳdār inhiḍāmdan ziyāde inhiḍāmı. Lākin sūʾ-i mizāc ifrāṭ üzere olup ḳuvveti isḳāṭ eder ise [336b] bu ʿalāmetler bulunmaz.

Ve keẕālik mizāc-ı ḥārr ʿalāmātından olur keṯret-i ʿaṭaş ve ṭaʿāma şehvetin ḳılleti.

Ekṯer-i ḥālde bunlar dahi mizāc-ı ḥārre ʿalāmet olur ḫuṣūṣan sūʾ-i mizāc-ı ḥārr māddī olup ve mādde ṣafrāviyye olur ise delālet-i meẕkūre ḳaviyye olur ve bu ṣūretle ona ḥummā-ı dıḳḳiyye tābiʿ olur.

Ve bu mizāc ṣāhibininin mizāc-ı meẕkūrunda ifrāṭ olup lākin ḳuvveti bāḳıye olsa onun mizācı o ḥālde cūʿ-ı şedīd iḥdāṯ eder taḥallülü ekṯer olmakla ve taḥallül katında mevāddı taḥlīl için leẕʿ ve taḥrīk eyledikte maṣṣ gibi bir ḥālet iḥdāṯ etmekle. Ve bu miṯlli cūʿda ġıdā teʾḫīr olunsa ġaşye müʾeddī olur ve baʿḍı kerre bilā-teʾḫīr dahi ġaşyde vāḳiʿ olur.

Ve bu mizāc-ı ḥārrın müddeti ṭūl-i yesīr ile ṭavīle olsa aṣlen şehvet bāṭıl olur. Ve bu mizācda olup aġdiye-i ġalīẓa tenāvül edenlerde ʿaḳību't-tenāvül luʿābın seyelānı dahi ekṯer olur.

Ve maʿlūm buyurula ki miʿdesi nāriyye olanların demi ḳalīl ve redī ve müntin ve ḥirrīf olur, ona o aʿḍā kerīh görür ki onun mizāc-ı aṣlīsi o miṯlli

deme mübāyin ve muḫālif olur, o dem ile aᶜḍā-i meẕkūr iġtidā eylemeyip ḳalīlü'l-laḥm olur ve onun ᶜurūḳunda dürūr olur, zīrā ṭabīᶜat onu istiᶜmāl etmekle ᶜurūḳta dem maḫzūn olup dürūr ḥāṣıl olur ve faṣd olundukta ondan dem-i redī seyelān eder.

On Üçüncü Faṣl Sūᵓ-i Mizāc-ı Bārid ᶜAlāmetleri Beyānındadır

Miᶜde bürūdetinin edillesi budur ki miᶜdede taᶜāmın taġayyürü baṭīᵓ olur ḥattā bürūdet-i miᶜde ḥasebiyle mütenāvel olan ṭaᶜām nüzūl eylemez veyāḫūd baᶜde-mühletin miᶜdeden ḳaẕf eder ve o maḳẕūfta taġayyür-i muᶜteber bulunmaz: Eger bürūdet-i miᶜde ifrāṭ üzere olur ise ṭaᶜāmda aṣlā taġayyür olmaz ve nuḍc bulunmaz.

Ve ona baᶜḍı kerre kes̱ret-i şehvet dahi delālet eder. Ve keẕālik ᶜaṭaşın ḳılleti ve ṭaᶜām ḥasebiyle olmayan cüşā-i ḥāmiḍ dahi sūᵓ-i mizāc-ı bāride delālet eder.

Ve yine miᶜdenin sūᵓ-i mizāc-ı bāridine delālet eden edilleden olur aġdiye-i laṭīfeyi miᶜdede istimrā edip o mizāc ᶜurūḍ etmezden muḳaddem münhaḍım olan aġdiye-i ġalīẓa istimrā etmemek.

Ve miᶜdedin sūᵓ-i mizācı baᶜḍı kerre o meblaġa bāliġ olur ki ṭaᶜām-ı meᵓkūl baᶜde-sāᶜātin temeddüd ve vecaᶜ-ı şedīd iḥdās̱ eder ve o ḥālet küllü yevmin ḫall mis̱lli bir nevᶜ ruṭūbet ḳaẕf ve ḳayᵓ eylemedikçe sākine olmaz.

Ve baᶜḍı kerre miᶜde mizācının bürūdeti istisḳāya ve ẕerebe müᵓeddī olur.

Ve miᶜde-i bāride aṣḥābının levninde ṣufret ve beyāḍ olur ki onlar erbāb-ı tecribeye ḫafī olmaz. Ve o sūᵓ-i mizāc-ı bārid bir ᶜillettir ki onun ecved-i muᶜālecesi nānḫāh olur.

Ve miᶜde-i bārideye baᶜḍı kerre dimāġ dahi müşāreket eder ve bi'l-müşāreket ṣudāᶜ-ı rīḥī ve ṭanīn mis̱lli emrāḍ-ı dimāġiyye ᶜārıḍa olur.

Ve ᶜaraḍı olan sūᵓ-i mizāc-ı bārid ile mizāc-ı ḥārr-ı aṣlī miᶜdede ictimāᶜ eyleseler ḳarāḳır ve nefḫ ve cefāf ve ᶜaṭaş kes̱īr olur. Ve o ᶜilletle her kaçan faṣda ḥācet olsa ẕikr olunan aᶜrāḍ ziyāde olur ve dıḳḳa müᵓeddī olur ve onun muᶜālecesi ḳable'ṭ-ṭaᶜām lehātı ıslatacak miḳdārı şarāb-ı ḳalīl olur ve aġdiyesini nevāşif ve laḥm-ı aḥmerden kılmak ile olur s̱erāyid istiᶜmāl olunmaz.

On Dördüncü Faṣl Miʿdenin Suʾ-i Mizāc-ı Yābisinin ʿAlāmetleri Beyānındadır

O mizāca ʿaṭaş-ı kes̱īr ve lisānın ifrāṭ üzere cefāfı ẕikri taḳdīm olunan şurūṭa riʿāyet katında delālet eder ve bedenin hüzāli ve tabīʿī olan ẕübūlünden eks̱er-i ẕübūlü dahi delālet eder ve aġdiye-i raṭbe ile intifāʿı dahi o mizāc-ı yābise delālet eder.

On Beşinci Faṣl Miʿdenin Sūʾ-i Mizāc-ı Raṭbı Beyānındadır

O mizāca ʿaṭaşın ḳılleti ve aġdiye-i raṭbeden miʿdenin teneffür ve teʾeẕẕīsi ve taḳlīl-i ġıdādan ve yübūset-i ġıdādan intifāʿı ve luʿāb ve rīḳin kes̱reti delālet eder. Ve kes̱ret-i luʿāb cūʿ üzere olur ise eks̱er-i ḥālde maʿa'r-ruṭūbe ḥarārete delālet eder. Ve baʿḍı kerre yalnız ḥarāretten dahi ʿārıḍ olur,

Ve çok vāḳiʿ olur ki insānın fem-i miʿdesinde ruṭūbet-i bālle olur ve onun ṣāḥibi tevehhüm eder ki her kaçan ṭaʿām tenāvülünden sonra ḥareket eylese mütenāvelini ḳaẕf eder. Ve bu vechle olan tevehhüm baʿḍı kerre ḍaʿf-ı miʿdeden dahi ḥādis̱ olur velākin bundan aḳdem ẕikr olunan sāir ḍaʿf-ı miʿde delāili dahi mevcūd olur ise. Ve bu tevehhüm baʿḍı kerre cūʿ vaktinde dahi olur, bu sūret ekl-i taʿām olmaksızın olur, ammā sūret-i müteḳaddimede tenāvülden sonra o tevehhüm ʿārıḍ olur.

On Altıncı Faṣl Mevādd-ı Emzicenin ve Mevāddın Müstaṣḥıb Oldukları Emrlerin ʿAlāmetleri Beyānındadır

Mizācın māddī olduğuna delālet eden umūr ḳayʾ ve cüşā ve berāz olur.

Ve berāzın ḫāṣṣaten delāleti levn ile olur. Ve berāza ve bevle muḫāliṭ olan nesneler ile delālet ḳavī olur lākin ḥācet-i ḥaddi mücāviz olur ise o muḫāliṭin delāletinde ḳuvvet olmaz.

Mizāc-ı miʿde mevāddının raḳīḳ ve ṣadīdi olduğuna delālet eder. Miʿdenin ḫiffeti ile maʿan ʿārıḍ olan ġas̱eyān ve leẕʿ ve ʿaṭaş ve iltihāb ve aġdiye-i ġalīẓa tenāvülünde ġas̱eyānın ʿurūḍu ve bi'l-cümle mevādd-ı raḳīḳ ue ṣadīdi kes̱īr olur ise o mādde ṣāḥibinde ġas̱eyān dāim olur ve ḳalīl olur ise ġas̱eyānında devām olmaz belki tenāvül-i aġdiye katında faḳaṭ ġas̱eyān eder. Ve keẕālik o mādde müteşerribe olmayıp belki ḳaʿr-ı miʿdede maḥṣūre olsa ona ġas̱eyān

ᶜārıḍ olmaz velākin tenāvül-i aġdiye ḳatında aġdiyeye muḫālaṭa ile miᶜdede fāş ve münteşire olup fem-i miᶜdeye bāliġa oldukta ġas̱eyān iḥdās̱ eder.

Ve feḍā-ı miᶜdeye maṣbūbe olup ġayr-i müteşerribe olan mevādda delālet eder o mis̱lli mādde miᶜdesinde olan kimse mā-ı ᶜasel ve sükker mis̱lli celāsı olan āġdiye tenāvülünde ola māddeyi ẕikr olunan mütenāvel-i cālī ḫārice iḫrāc ve ḥisse ibrāz eylediği.

Ammā müteşerreb olan mevādd ḳayᵓ ve berāzın iḫrācātından maᶜlūm olmaz belki ẕikri mürūr eden delāil-i sāire ile maᶜlūm olur ve onların aṣlı ve esāsı ġas̱eyān olur, zīrā ġas̱eyān lā-maḥāle māddeye delālet eder.

Eger miᶜdede yalnız tehevvuᶜ olur ise miᶜdeye māddenin lüṣūḳu olduğuna ve teşerrübe delālet eder ve ᶜaṭaş māddenin cinsine delālet eder, zīrā ᶜaṭaş miᶜdenin ḥarāretine veyāḫūd mülūḥatına ve būraḳıyyetine delālet eder.

Eger ᶜaṭaş şeyᵓ-i ḥārr ile sākin olur ise māddenin balġam-ı mālih olduğuna ve eger şeyᵓ-i ḥārr tenāvülü ile sākin olmaz ise mādde ṣafrāviyye olduğuna delālet eder.

Keẕālik mādde femin ṭaᶜmı ile dahi taᶜarrüf olunur. Ve ḳaẕf olunan faḍla ile dahi taᶜarrüf olunur.

Eger ġas̱eyān ile ᶜaṭaş cemᶜ olur ise ṣafrāya delālet eder. Ġas̱eyān yalnız olup ᶜaṭaş yok ise māddenin bārid olduğuna delālet eder.

Ve miᶜdede ḥādde-i balġamiyye-i kes̱īre vü lezicenin ictimāᶜı edillesindendir şehvetin suḳūṭu ve kes̱īrü'l-ġıdā olan aġdiyeye ṣadrın ᶜadem-i inşirāḥı ve ḥiddet ve ḥarāfeti olan eṭᶜimeye ṭabīᶜatın meyli.

Bi'l-cümle bunlar miᶜdede mevādd-ı meẕkūrenin ictimāᶜı edillesindendir.

Ve kaçan kes̱īrü'l-ġıdā olan aġdiyeyi o kimse tenāvül eylese onda nefḫ ve temeddüd ve ġas̱eyān ẓuhūr eder; cüşā ḥādis̱ olmadıkça istirāḥat eylemez.

Ve miᶜdede ve miᶜdenin cevānibinde mevādd-ı rediyye ictimāᶜına dāll olan edilleden olur merāḳḳın iḫtilācı. Ve baᶜḍı kerre o ictimāᶜla ṣarᶜ ve mālīḫūlyā dahi ᶜārıḍ olur.

Ve mevādd-ı sevdāviyyenin inṣıbābına delālet eder maᶜa-ḍaᶜfi'l-haḍm şehvet-i kes̱īre ve kes̱ret-i nefḫ [337a] ve vaḥşet ve vesvās.

Ve māddenin nezle olduğuna delālet eder edvār ile ishāl olup aᶜḍā-i sāirede dahi reᵓsten nüzūl eden nezlenin kes̱reti ve ḳayᵓ ve berāz-ı ḫāricde ḫılṭ-ı muḫāṭīnin vücūdu.

Ve māddenin raṭb olup īẕā ve īlāmı ve ġaleyānla olduğunun ʿalāmeti budur ki o mādde ṣāḥibinde ʿaṭaş olur velākin feminde merāret ve mülūḥat olmaz ve o kimse iḥsās eder ki ke-enne bir şeyʾ-i raṭb ḥalḳına ṣuʿūd ve nüzūl eder ve feminde ruṭūbet-i müfriṭa olur ve reʾs-i miʿdede dahi ruṭūbet-i balġamiyye ve iltihāb olur, fe'fhem ẕālike.

On Yedinci Faṣl Miʿdenin Ġayr-i Mizācī Olan Āfātının ʿAlāmātı Beyānındadır

Miʿdenin ʿaẓīm olduğunun ʿalāmātı budur ki o kebīr olan miʿde ṭaʿām-ı kes̱īri muḥtemile olur ve ṭaʿām-ı kes̱īr ile mümteliʿe olsa aḥşānın telāzümü ve baʿḍısının baʿḍı uḫrā ile insidādı ḥasen olur. Ve kaçan miʿde-i kebīre ṭaʿāmdan ḫāliye olsa insidād noḳṣān olur ve aḥşā-i sāire muʿallaḳaten ve muḍṭaribeten bāḳī kalır.

Ammā miʿdenin ṣıġarının ʿalāmeti ṭaʿām-ı kes̱īri miʿde-i ṣaġīre muḥtemile olmaz ve ḳable'ş-şibaʿ mümteliʾe olur.

Ve miʿde ile kebid arasında olan süddelerin ʿalāmātı budur ki o südde ṣāḥibinin berāzı ruṭūbetli olur ve berāzının kes̱reti olur ve ʿaṭaşında ve deminde ḳıllet ve levninde taġayyür olur, sūʾ-i ḳunye levnine ve levn-i istisḳā meblaġına bāliġ olunca ḳadar levni müteġayyir olur.

Ve miʿde ile ṭıḥāl arasında olan südedin ʿalāmetleri budur ki onların şehvetleri ḳalīle ve ṭıḥāli ʿaẓīm olur.

Ve miʿde ile emʿā arasında olan südde ʿalāmeti budur ki o südde ṣāḥibine īlāvüs ve ḳūlınc ʿārıḍ olur.

Ve miʿde ile dimāġ arasında olan süddenin ʿalāmeti budur ki mizāc ve haḍm ṣāliḥler ve ḥāl-i ṭabīʿiyye üzere bāḳīler iken şehvetleri ḳalīle olur ve ḳıllet-i şehvete ʿāyiḳ-i āḫer olmaz ise o ḳıllet südde-i meẕkūreye delālet eder. Ve keẕālik südde-i meẕkūreye delālet eder cidden leẕẕāʿ ve ḥirrīf olan nesneler belʿ olunsa onu o südde ṣāḥibi iḥsās eylemez ve felāfilī maʿcūnu saḳy olunan kimse onun üzerine ʿale'r-rīḳ şarāb şürb eylese ona füvāḳ ʿārıḍ olmaz.[13]

13 Yaʿnī felāfilī tenāvül edip üzerine şarāb içen kimseye elbette füvāḳ gelir ve füvāḳın bulunmadığı sūʾ-i meẕkūr ile olur.

Ammā miʿdede riyāḥ olduğunun ʿalāmeti miʿdede temeddüd ve keẕālik iki cenblerinde ve taḥt-ı şerāsīfinde dahi temeddüd ve ṭaʿāmın ṭufūʾu ve riyāh-ı nāzilenin ve riyāḥ-i cüşāiyyenin kes̱reti olur.

Ve maʿlūm buyurula ki kaçan ḳuvve-i ḥāsse kebid ve miʿde arasında maʿa'n-neḥāfe ṣalābet iḥsās eylese inḥilāl-i ṭabīʿatı münẕir bir delīl olur.

On Sekizinci Faṣl Emrāḍ-ı Miʿdenin Bi-Vechin Külliyyin Muʿālecātı Beyānında Olur

Miʿde emrādına meşrūbāt ve aḍmide ile ve o neṭūlāt ile muʿālece olunur ki miʿde edviyeleri ile maṭbūḫ olan sudan ittiḫāẕ oluna ve keẕālik edhāndan mütteḫaẕe olan aṭliye ve merūḫāt ile ve keẕālik edviye ile maṭbūḫ olan su içinde ṭabḫ olunmuş şümūʿdan mütteḫaẕ merhem ile dahi muʿālece olunur. Ve aḍmide ile muʿālece neṭūlāttan ḫayrlı olur, zīrā neṭūlātın teʾsīri ḍaʿīf olur.

Ve maʿlūm ola ki miʿdeye ḥarr ve berd ile ʿārıḍ olan sūʾ-i mizācın ʿilācı sehl olur o sebebden ki bizim onlara ʿilāc olup müḍāddesi olan ve mizāclarını muʿaddil ve muṣaḥḥih olan şedīdü'l-ḳuvve devālara vüsūlümüz eyser olur.

Ammā miʿdeye ruṭūbet ve yübūset ḥasebiyle ʿārıḍ olan sūʾ-i mizācın muʿālecesi aṣʿab olur ʿale'l-ḫuṣūṣ sūʾ-i mizāc-ı yābisin muʿālecesi ziyāde suʿūbetli olur, zīrā o keyfiyyetlerin muḳābili olan edviyelerin teʾsīrleri ḍaʿīf olur.

Ve miʿde-i bārideyi tesḫīnin müddeti miʿde ḥārreyi tebrīdin müddetine müsāviye olur velākin miʿde-i ḥarreyi tebrīdin ḫaṭarı ʿaẓīm olur ḫuṣūṣan miʿde-i bāridenin civārında olan ʿuḍvda sūʾ-i mizāc-ı bārid veyāḫūd vech-i āḫer ile onda ḍaʿf ola.

Ammā miʿde-i yābisi terṭīb veyāḫūd miʿde-i raṭbı tecfīf onlarda olan ḫatar müşābih olur velākin yābisi terṭībin müddeti aṭvel olur.

Ve maʿlūm ola ki miʿde emrāḍı mādde ile olup ve hangi māddeden olduğunda işkāl olunsa ona eyāricāttan enfaʿ bir devā olmaz, zīrā eyāricāt meṣāliḥ-i miʿdeye ziyāde nāfiʿ ve bi'l-ḫāṣṣiyye miʿde efʿālinin tamāmına iʿānesi eks̱er olur.

Ve miʿdenin sūʾ-i mizācı bilā-mādde olur ise vācib olur ki onun muʿālecesinde eyāricāta taḥvīl olunmaya, zīrā eyāricāt ḥārr veyāḫūd bārid olan sūʾ-i mizāclara muḍırre olur ve mizāc-ı bāridde ʿilāc[ında ondan] aḳvā edviye mevcūde olur.

Ve kaçan miᶜdeye munṣabbe olan ḫılṭtan miᶜde istifrāġ olunsa baᶜde'l-istifrāġ o miᶜdeyi muḳavviyyāt ile ṭaḳviye eyle, evvelā maṣbūbe olan ḫılṭı müceddeden inṣıbābında ḳabūl eylemesin için. Ve onun etrāfı şedd ve tesḫīn olunsa miᶜdeye müteveccih olan ḫılṭı miᶜdeden ḥabs ve menᶜe muᶜīn olur. Mevādd-ı ḥarreyi miᶜdeye inṣıbābdan şarāb-ı ḫaşḫāş şedīden menᶜ eder.

Ve eger miᶜdede olan ḫılṭ-ı bārid olsa şarāb-ı ḫaşḫāş istiᶜmāl olunduktan sonra miᶜdeyi taḳviyeye ḥācet olur. Ve miᶜdenin muḳaviyyātı verd ve maṣṭakīnin aḳrāṣ-ı ṣaġīresi ve naᶜnāᶜ-ı yābis ve ᶜaūd-ı niyy ve ḳaranfül ve bunlara müşābih olan nesnelerdir.

Eger ḫılṭ ḥārr olur ise miᶜde rubūbla ve verd ve ṭabāşīr ve onlara müşābih nesnelerden mütteḫaẕ olan aḳrāṣ ile taḳviye olunur.

Ve kaçan miᶜde ile kebid arasında ẕikri mürūr eden vech üzere ṣalābet ve neḥāfet olsa onun ġıdāsı ve devāsı ma-i şaᶜīr kılınır ve onu dahi saḳyda tedrīce riᶜāyet olunur, yevmen-fe-yevmen onu şürb ᶜaşereden bidāyet edip ᶜışrīne ve miᵓeye varınca ḳadar ṭūl-i nehārda o miḳdār ile müteferriḳaten iktifā olunur. Kaçan miᶜdeye ḳuvvet ve haḍma ḳudret gelse o zamān mā-ı şaᶜīr defᶜa-i vāhidede veyāḫūd iki defᶜada istiᶜmāl olunur ve ona istifrāġ için devā veyāḫūd faṣd taḳrīb olunmaz. Ve bu bābda eṭıbbā bir ḳurṣ-ı nāfiᶜ vaṣf ederler, o ḳurṣ-ı mevṣūf budur: Maṣṭakī, aḳrāṣ-ı verd her birinden üçer dirhem, kehrübā, naᶜnāᶜ-yı yābis, mermāḫūz, ᶜūd-ı ḫām her birinden ikişer dirhem aḫẕ olunup şarāb-ı ᶜatīḳ ile veyāḫūd meybih ile saḳy olunur.

Ve vācib olur ki miᶜde tenḳıyesinde ve miᶜdenin feḍāında müctemiᶜa veyāḫūd leḥiceyi miᶜdeden tenḳıye için veyāḫūd miᶜde teşerrüb eylediği mevāddı tenḳıye için istiᶜmāl olunun edviye bir nevᶜ edviye ola ki miᶜdeyi ve miᶜdeye ḳarīb olan cedāvili[14] tecāvüz eylemeye ve miᶜdeden baᶜīd olan ᶜurūḳa vāṣıl olmaya.Ve eger o edviyeyi saḳy defᶜa-i vāhidede nāfiᶜ ve nāciᶜ olmaz ise mükerreren saḳy oluna ve münaḳḳıyātı tekrāren saḳy hācetsiz istifrāġdan efḍal olur.

Ve vācib olur ki emrād-ı miᶜdede bevl ve berāz emrlerine mürāᶜāt oluna ve rüᵓyet olunsa ki bevl ve berāz ṣalāḥa iḳbāl eylemiştir, delālet eder ki miᶜde dahi ṣalāḥa iḳbāl eylemiştir.

---

14 "Cedāvil"den murād küçük damarlardır.

Ve vācib olur ki emrāḍ-ı miᶜde muᶜālecesinde şedīdü'l-berd olan su mis̱lli nesneler īrād olunmaya her ne ḳadar o āfet miᶜde ḥarāreti olur ise. Ḫuṣūṣan miᶜdesinde fuḍūl olan kimseler edviye-i muḥallile istiᶜmāl eder olduklarında o muḥallilātı ḳuvvetini ḥıfẓ için edviye-i ḳābıḍadan iḫlā eylemeyeler, zīrā o mis̱llilere şedīdetü'l-berd ve devā taḳrībi senin bundan aḳdem maᶜlūmun olduğu üzere ziyāde muḍırr olur.

On Dokuzncu Faṣl Bārid-i Raṭb Olan Sūᵓ-i Mizāc-ı Miᶜde Beyānındadır

Eger miᶜdenin bārid-i raṭb sūᵓ-i mizācı mādde ile olur ise *Ḳānūn*'da bilindiği üzere istifrāġ olunur. Ve eger onun māddesi kes̱īre olmaz ise onu istifrāġda aṣḥāb-ı tecribenin bir ṭarīḳat-i [337b] meşhūresi vardır. Ve māddesi olmayanlara aġdiye ile olan ṭarīḳat budur ki o ᶜalīl ḳabḍ ve merāreti olan aġdiye ile taġdiye olunur ve o ġıdā miᶜdeyi ḳabḍı ḥasebiyle tecfīf ve merāreti ile tesḫīn eder ve şarāb-ı ᶜafıṣ bu ḳabīlden olur.

Ve o ᶜillete nāfiᶜ olan edviye-i meşrūbeden olur edviye-i efsentīniyye ve şarāb-ı efsentīn ve efsentīnin kendisi ve sefercel ile mütteḫaẕe olan edviyeler.

Ammā aḍmide ve aṭliye ve merūḫāt-ı nāfiᶜa aḍmidenin nāfiᶜleri o ḍımādlardır ki onda ḳābıḍa ve ṭayyibe edviyeler ola, mes̱elā eczāsında ḥamāmā ve ḳaṣabu'ẕ-ẕerīre ve sünbül ve sāẕec ve lāden ve muḳl ve aṣl-ı sūsen ve belesān ve dühn-i belesān ve ḥabb-ı belesān ve meyᶜa ola.

Ammā onların merūḫātı o ḳayrūṭīdir ki dühn-i maṣṭakī ve zeyt [ve dühn-i nārdīn] ve dühn-i sefercelden mütteḫaẕ ola. Ve bunlar nefᶜ vermez ise aḍmide-i muḥammire ve devā-i s̱āfisyā istiᶜmāl oluna.

Ve aḍmide-i ḳaviyyeden olur o ḍımād ki zaᶜferān ve sünbül-i sūrī ve maṣṭakī ve dühn-i belesān her birinden bir cüzᵓ, ᶜasel üç cüz,ᵓ Aṭrūġaliyūn şehrinden meclūb olan mürr üç cüzᵓ, ṣamġ-ı buṭm bir buçuk cüzᵓ, ferfiyūn bir cüzᵓ. Bu meẕkūrlar aḫẕ olunup ondan ḍımād ittiḫāẕ olunur ve ondan ḳalīlen şürb olunsa dahi cāiz olur.

Dīger: Meyᶜa dört, şemᶜ üç, muḫḫ-ı iyyel iki cüzᵓ, ṣamġ-ı buṭm bir cüzᵓ, dühn-i belesān bir buçuk cüzᵓ, dühn-i nārdīn iki cüzᵓ.

Dīger: Meyᶜa üç, muḫḫ-ı iyyel üç, ṣabır üç cüzᵓ, dühn-i nārdīn sekiz, dühn-i belesān üç, şemᶜ beş. Bu meẕkūrlar aḫẕ olunup onlardan ḳayrūṭī ittiḫāẕ olunur.

Bu meẕkūrlar aṣḥāb-ı tecribenin ṭarīḳatı idi, ammā aṣḥāb-ı ḳıyās o ᶜillet-le emr ve iġrā ederler ki evvelā riyāḍet-i muᶜtedile oluna ve keymūṣu ḥasen ve sehlü'l-inhiḍām ve miḳdār-ı muᶜtedil ve ḳıllete māil ve miᶜde meẕkūre-nin haḍmına muvāfıḳ aġdiye ile taġdiye oluna ve sonra taġdiyede ve edviye ve edviye mecrāsına cārī olan nesnelerle istiᶜmālinde tedrīce mürāᶜāt oluna. Bā-iᶜtidāl o fevḳa'l-iᶜtidāl ḥārre olan cüvārişenāt-ı ᶜaṭıre ᶜillete muḳābelesi ḥasebiyle istiᶜmāl oluna, mizāc muᶜtedil olunca ḳadar ẕikr olunan cüvāri-şenāt kabīlinden olur felāfilī ve kemmūnī devāları.

Devā-i Ceyyid: Ḥabb-ı ᶜarᶜar, ṣamġ-ı buṭm, fülfül her birinden birer cüzᵓ, Aṭrūġaliyūn medīnesinden meclūb olan mürr. Ṣāḥib-i *Ḳānūn* der ki ben ẓann ederim ki eṭıbbānın bu ẕikr eyledikleri mürr meyᶜa olmak gerektir. Ve keẕālik nārdīn her birinden iki cüzᵓ, fuṭrāsāliyūn yaᶜnī kerefs-i cebelī ve kāşim her birinden nıṣf cüzᵓ. Bu meẕkūrlar aḫẕ olunup miḳdār-ı kifāye ᶜasel ile maᶜcūn kılınır. Ve bunların miᶜde-i bārideyi taᶜdīli miḳdārından ḥadde bürūdeti ziyāde olur ise ona emrūsiyā ve sencerīnā saḳy olunur. Ve cemīᶜan māddesi ġalīẓa ve raṭbe olan emrāḍa şarāb-ı ᶜunṣul edviye-i ceyyidedendir.

Ṣıfat-ı Şarāb-ı ᶜUnṣul: Muṣaffā ve münaḳḳā ve muḳaṭṭaᶜ olan ᶜunṣulden üç menn aḫẕ olunup zücācdan bir kāse içine ṭarḥ olunur ve ağzı setr olunup altı ay miḳdārı terk olunur.

Yirminci Faṣl Ḥārru'l-Mizāc Olan Miᶜde Muᶜālecesi Beyānındadır

Miᶜde iltihābına leben-i ḥāmıḍ ve keẕālik ḫall saḳy olunmak nāfiᶜ olur, ᶜale'l-ḫuṣūṣ küzbere ile saḳy olunsa nefᶜi eks̱er olur. Ve inek sütünden müt-teḫaẕ rāib ve ḫıyār lübbü ve ḫāṣṣaten semek-i ṭarī iltihāb-ı miᶜdeyi müsek-kin olur. Ve mā-ı bārid ve fevākih-i bāride ve Hindī yaᶜnī bittīḫ-i Hindī ve ḳıs̱s̱ā ve şedīdetü'l-māiyye olmayan ḫavḫ[15] dahi saḳy olunur; eger ḫavḫ şedīdü'l-māiyye olur ise ṣāfrāya istiḥāle eder. Ve keẕālik ḫass ve erüzz ve ᶜades ve küzbere-i raṭbe maᶜa'l-ḫall ve ḳarᶜ ve bunlara müşābih nesneler

15 "Ḫavḫ" şeftali maᶜnāsınadır.

kāfūr ile ve ṣandal ile ve verd ile o ḫalīṭa-i meẕkūrelere iḥtiyāc katında maḫlūṭan isticmāl olunur. Ve keẕālik aḳrāṣ-ı ṭabāşīr dahi saḳy olunur iḫtilāf-ı[16] mirārī olur ise ve keẕālik iḫtilāf-ı mirārī oldukta meslūḳ olan yumurta ve cades ile ve rummāniyye ve summāḳiyye ve ḥıṣrımiyye ile iṭcām olunur.

Ve luḥūmdan ṭayhūc ve dürrāc ve ferārīc luḥūmları tenāvülüne ruḫṣāt verilir. Ve onların ḥarāretleri inhāk-i ḳuvvet mertebesine bāliġa olmaz ise bāride ve ġalīẓa olan semek-i ṭarī ḳarīṣi ve buṭūn ḳarīṣi ile ve her ḳabḍı olan aġdiye ile taġdiye olunur. Ve onlara rubb-ı ḫaşḫāş ve şarāb-ı ḫaşḫāş cidden nāfic olur. Ve onlara nāfic olan tedbīrlerden olur edviye-i müberride ile taḍmīd eylemek. Ve onların micdeleri üzere nefḫ ve nefş olunmuş meṡāne mā-ı bārid ile mümteli͗e kılınıp kimād olunur. Ve kaçan micde üzere müberridāt ile ḍımād olunsa ḥicābı ve kebidi onların efcāllerine ḍarar iṣābet edecek ḳadar tebrīd eylemekten tevaḳḳī olunur, zīrā ḥicābın bürūdetinden nefste āfet ve kebidin teberrüdünden kebidde āfet-i berd ḥādiṡ olur. Ve kaçan kebid ve ḥicābda bürūdetten bir nesne ḥads eyler isen dühn-i müsaḫḫin ile berdin ḍararını tedārük edip üzerine o dühnü ṣabb veyāḫūd kimād eyle ve o aḍmideye senin bildiğin meşrūbātı bedel eyle yacnī ḍımādları terk edip meşrūbātı saḳy eyle.

Yirmi Birinci Faṣl Micdenin Mizāc-ı Bāridi Mucāleceleri Beyānındadır

Eger micdenin mizāc-ı bāridi ḫafīf ise aḫlāṭında efsentīn ve dār-ı ṣīnī olan aḳrāṣ-ı verd ve kemmūn ve nānḫāh ṭabīḫiyle saḳy olunur ki kemmūna nānḫāh bir naẓīf inā-i zücāc içinde ṭabḫ olunmuş ola ve o āfete nānḫāhın menfacati caẓīme olur.

Ve mizāc-ı bārid ẕikr olunan miḳdārdan ḳavī ise macācīn-i ḳaviyye-i ḥarre ve büzūr-i ḥārre felāfilī ve tiryāḳ ve meṡrūdīṭūs şarābla saḳy olunur ve sencerīnā meybih ve kemmūnī ve emrūsiyā ve fendāẕīḳūn ve devāu'l-miski'l-mürr saḳy olunur ve ıṣṭamaḫīḳūn ve kündürī ṭabīcatları leyyine olur ise nāfic olur. Ve vācib olur ki o miṡlli devālar sünbül ve maṣṭakī ve idḫir

16 "İḫtilāf"tan murād müsterāḥa tereddüddür.

ve onlar mis̱llilerin sülāḳālarıyla saḳy oluna ve zencebīl-i mürebbānın dahi onlara menfaᶜati olur. Ve aḳrāṣ-ı verd bir mis̱li ᶜūd ile istiᶜmāl olunsa keẕā-lik nāfiᶜ olur. Ve felāfilī şarāb ile istiᶜmāl olunsa miᶜdeyi şiddet üzere tesḫīn eder ve şiddet-i isḫānına füvāḳ ile istidlāl olunur.

Ve vācib olur ki onlar ḥıltīt ve fülfül istiᶜmāl eyleyeler, zīrā onların bu bābda nefᶜi kes̱īr olur. Ve onlar s̱ūm tenāvül eylese enfaᶜ-ı eşyādan olur. Ve miᶜdeyi dühn ile temrīḫ dahi nāfiᶜdir. Temrīḫ olunacak edhān dühn-i ḥınnā ve dühn-i sūsen ve dühn-i maṣṭakī olur ve o dühne şaḥm-ı decāc dahi katılır. Ve eger o dühn faḍl-ı ḳuvvete muḥtāc ise ona uşşaḳ ve muḳl dahi katılır. Ve bu miḳdār ḳuvvetten aḳvāya muḥtāc olur ise ḳusṭ ve bān dühnleri dahi ḫalṭ olunur. Ve sāir mesūḥāttan şarāb-ı sūsen maᶜa'l-ᶜūd ve misk ve ᶜanber ve büzūrdan ḥulbe ve kerefs ve ḫaṭmī büzūru dahi nāfiᶜdir.

Evcāᶜ-ı bāridesi olan miᶜdeye miḥceme vaᶜḍᶜının menfaᶜati ᶜaẓīme olur. Ve maᶜlūm ola ki eṭrāfını tesḫīn etmekle ḳarīb zamānda miᶜde dahi mü-saḫḫane olur.

Yirmi İkinci Faṣl Miᶜdenin Mizāc-ı Yābisi Muᶜālecesi Beyānındadır

Onların ᶜilācı ᶜilāc-ı dıḳka ḳarīb olur, zīrā sūʾ-i mizāc yābis dıḳḳ-ı miᶜ-dedir. Kaçan müstaḥkem olsa ᶜilāc ḳabūl eylemez ve onun ᶜilācında yalnız miᶜdeyi terṭībe iştiġāl edip aᶜḍā-i sāireyi terṭīb terk olunmak cāiz olmaz belki miᶜdeyi terṭīb bi'l-cümle bedeni terṭīb ile olur, pes onlar taḥmīm ile ve ābzende iclās ile ve ḥammāma idḫālini yübūsetenin iḳtiḍā eylediği ḳadar tekrīr ile terṭīb olunur. Ve onların yübūseti baᶜḍı kerre o ḳadra bāliġ olur ki menzillerinden ḥammāma ve ḥammāmdan menzillerine meşy etmeğe onlara ruḫṣat verilmez belki naḳle-i meẕkūreleri miḫaffe ile ḳılınır ḥareket ile ruṭūbet-i mevcūde taḥallül ve ābzende intişāf eyledikleri ruṭūbet terşīh eylemesin için, zīrā ḥammām bedeni irḫā eder. Ve beden-i müsterḫiye vā-cib olur ki muḥallil olan nesne taḳrīb olunmaya, zīrā muḥallilātı taḳrīb ile istirhā [338a] ziyāde olur ve onların taḥmīmi ābzende onları inḳāᶜ ile olur, havā-ı ḥammāmı istiᶜmāle onlara ḥācet olmaz.

Ve vācib olur ki onların ābzenleri suyu ḳuşaᶜrīret ihḍās̱ eden su ile lāẕiᶜ olan su arasında olup muᶜtedil ola ve'l-ḥāṣıl ābzen o sudan mümteliʾe ola ki ᶜalīl ondan münfaᶜil olmayıp müteleẕẕiẕ ola ve o su terṭīb edip ᶜalīlin

mesāmmātı tevessuᶜ eyleye. Ve vācib olur ki ābzende ᶜalīlin miḳdār-ı mekṡi bedeni müntefiḫ olunca ḳadar olup beden ḍumūra bedᵓ etmezden muḳaddem ḫurūc eyleye.

Ve vācib olur ki ḥammāmdan baᶜde'l-ḫurūc bir miḳdār istirāḥat edip sonra leben-i nisā veyāḫūd leben-i ütün veyāḫūd leben-i māᶜiz gibi elbān-ı laṭīfe şürb eyleye ve ecved olan şürb lenen ḍarᶜdan maṣṣ ile veyāḫūd ḥalb olunduğuna ḳarīb zamānda aḫẕ olunup o ḥalīb istilāb ṭarīḳiyle istiᶜmāl oluna ve havādan münfaᶜil olmazdan muḳaddem ola. Ve meşrūb olan süt o ḥayvānın sütü ola ki o ḥayvān meᵓkūlünü haḍm etmiş ola ve sütü ḥalb etmezden muḳaddem ona iᶜtidāl üzere riyāḍet ettirile[17] baᶜdehu ḥalb oluna ve o ḥayvān āḫeri irḍāᶜ eylemeden ḥalb oluna. Ve insāndan mā-ᶜadādan süt aḫẕ olunur ise o ḥayvānın cevdet-i haḍmı redāᵓet-i haḍmından berāzının netni ve ᶜadem-i netninden farḳ olunur ve keẕālik ṭabīᶜatının iḥtibāsından ve iᶜtidālinden ve ruṭūbet ve cefāfından ve ruṭūbet ve cefāftan birinde ifrātından ve berāzın istivāsından ve rīḥiyyet ile intifāḫından dahi farḳ olunur. Ve cevdet-i haḍmın ᶜalāmātı bulunduktan sonra o ḥayvāna dürtmek ve oğmak ile o ḥayvān tervīḍ olunur.

Ve marīḍe dahi naẓar olunur, ẕikr olunan lebenden ve mā-ı şaᶜīrden hangisini haḍm eylediği taᶜarrüf olunur ve o haḍm cüşāsından ve aḥşāsının ḫiffetinden maᶜlūm olur ve hangisinin haḍmı taᶜarrüf olundu ise onu sāᶜat-i rābiᶜa veyāḫūd sāᶜat-i ḫāmiseden sonra iᶜāde eder ve baᶜdehu ḥammāma idḫāl edip aᶜdāsını dühn ile temrīḫ eder maṣṣ eylediği sütün veyāḫūd mā-ı şaᶜīrin māiyyeti miᶜdede muḥteḳan ve muḥtebes olsun için. Eger o ᶜalīlin ḥammāma duḫūl muᶜtādı ise merreten ṡāliṡeten ḥammāma idḫāl olunur. Ve eger onun ḥammāma duḫūlü iki defᶜada ziyāde olmamak aṣveb idiği reᵓy olunur ise o iki ḥammāmın arasında olan sāᶜatlerde o ᶜalīli tamāmen ve kāmilen istirāḥatte kılarsın; eger leben şürbüne meyli var ise leben saḳy eylersin ve eger lebene meyli yok ise ṣanᶜatı muḥkem olan ma-i şaᶜīr saḳy eylersin; o muḥkemü'ṣ-ṣanᶜat mā-ı şaᶜīr budur ki onun suyu çok olur, ṭabḫ-ı keṡīr ḥasebiyle suyu az ve ḳalīl bāḳī kalır. Ve ᶜalīle milḥ ve ḫamīr ile mütteḫaẕ ve inḍācı muḥkem ḫubz itᶜām olunur ve semek-ı raḍrāḍı ve ecniḥa-i ṭuyūr-ı ḫafīfetü'l-luḥūmdan raḫṣ yaᶜnī mülāyim ve müteherrī cenāḥ itᶜām

---

17 Ve riyāḍetin ṭarīḳi ḳarīben ẕikr olunur.

olunur ve düyūk-i müsemminenin luḥūmu leben ile ve lüzūcetli ġalīẓ ve ṣulb peynir ile dahi taġdiye olunur. Ve eger o ᶜalīl kes̱īrü'l-ġıdā ise ġıdāsını teks̱īr eyle velākin ġıdāyı serīᶜü'l-inhiḍām ve keymūsu laṭīf ve raṭb olan aġdiyeden eyle ve s̱iḳal ve temdīdi olmayacak ḳadar miḳdār-ı ġıdāyı ziyāde eyle. Ve ammā kes̱ret-i ġıdāya iᶜtiyādı olmayıp ġıdāsı ḳalīl olanlar ẕikr olunan aġdiye ile ḳalīlen taġdiye olunur; ḳabḍa māile ve mizāc-ı māiyyeti iḥtimāli ḳalīl olan şarāb-ı raḳīḳ saḳy olunmaktan lābüdd ve lāzım olur, zīrā o şarāb ġıdāyı tenfīẕ eder ve ḳuvveti inᶜāş eder ve tebrīdinin nikāyesi olan mā-ı bārid şürbünden ignā eder. Ve o şarābın mikdār-ı meşrūbu miᶜde üzere ṭufūʾu ve ḳarḳarası olmayacak ḳadar olur. Ve ᶜalīle defᶜaten s̱āniyeten verilecek ġıdā evvelā verilen ġıdānın zamān-ı haḍmından sonra olan zamānda verilir. Ve ona ġıdā-ı vāḥid defᶜa verilmez mümkin oldukça müteferriḳan verilir. Ve onların ṭaᶜāmı h̲afīf olan aġdiyeden kılınır, zīrā ġalīẓa olsa ṭaᶜām-ı evvel münhaḍım olmadan ṭaᶜām-ı s̱ānī üzerine vāḳiᶜ olur. Bu ẕikr olunan tedābīr ile onlara birkaç eyyām tedbīr olunur ve kaçan ḳuvvetleri ve ḥarāretleri yesīren münteᶜişe olsa onların riyāḍet ve delkleri ve ġıdāları ziyāde olunur, kaçan ṣıḥḥate ḳarīb olsalar onlardan keşk-i şaᶜīr ḳaṭᶜ olunup bedeline bir gün veyāh̲ūd iki gün h̲anderūstan mütteh̲aẕ ḥasv ile ki onlar iṭᶜām olunur ve sonra onun üzerlerine münmī ġıdālar ziyāde olunur, evvelā ekāriᶜ ve eṭrāf ile bedʾ olunur ve luḥūmu rah̲ṣa ve mülāyim olan ṭayr ile dahi taġdiye olunur.

Yirmi Üçüncü Faṣl Miᶜdenin Bārid-i Yābis Olan Sūʾ-i Mizāc-ı Mürekkebi ᶜİlācı Beyānındadır

Eger miᶜdenin sūʾ-i mizācı bārid-i yābis olur ise yübse muᶜālece eylediğin gibi bürūdete dahi muᶜālece ile, yalnız yübse muᶜālece ile iktifā eyleme velākin bürūdetin muᶜālecesi lā-maḥāle müsah̲h̲ināt ile olur. Ve vācib olur ki ḳabḍ ve taḥlīli ḳavī olan müsah̲h̲ināttan ictināb oluna, zīrā onlar yübūseti ziyāde ederler. Ve bi'l-cümle kimādāt istiᶜmāli bu bārid mizāca muḍırr olur onları istiᶜmālden nefᶜ ḥāṣıl olmaz.

Ve vācib olur ki ish̲ānı serīᶜ ve ḳavī olan nesnelerden ictināb oluna, zīrā o ish̲ān miᶜdeyi tecfīf etmekle yübūsetini ziyāde eder belki vācib olan budur ki miᶜde ḳalīlen ḳalīlen ish̲ān oluna ve onların arasında miᶜde terṭīb oluna

ve ḥārr-ı ġarīzīnin cevherini ziyāde eden isḫān istiᶜmāl oluna ve nāriyyeti ziyāde edenler istiᶜmāl olunmaya.

Nāriyyeti olmayıp ḥārrı ġarīzī cevherini ziyāde eden nesnelerden olur kalīlü'l-mizāc olan şarāb yaᶜnī su az katılan şarāb ve keẕālik leben ve mā-ı şaᶜīr ki ona menzūᶜu'r-rıġve ᶜaselden miḳdār-ı ḳalīl ḫalṭ olunda, pes o mā-ı şaᶜīr ġıdāyı teks̱īr ve fuḍūlü taḳlīl etmekle ziyāde ceyyid olur.

Ve miᶜdeyi terṭībi olan edhān-ı ᶜaṭıre ile temrīḫ eylemek miᶜdeyi tesḫīn eder; o edhān dühn-i sünbül ve nārdīn mis̱llilerdir ve dühn-i maṣṭakī istiᶜmāl dahi nāfiᶜdir. Ve baᶜḍı kerre o edhāna dühn-i belesān dahi ḫalṭ olunur ve baᶜḍı kerre dühn-i belesān ile iktifā olunur, zīrā o dühn bu bābda nāfiᶜ olur ve ecved olan o edhāna mikdār-ı ḳālīl şemᶜ ḫalṭ olunmaktır miᶜde üzere lebs̱i ziyāde olsun için.

Ve menfaᶜati ḳaviyye olan edviyeden olur maṣṭakī saḥḳ olunup dühn-i nārdīne ḫalṭ olunduktan sonra miᶜde üzere vaḍᶜ oluna ve maṣṭakīnin edsemi iḫtiyār olunmak gerektir.

Eger müştedd olur ise gerektir ki küllü yevmin miᶜde üzere zift-i ḥārr ilṣāḳ olunmakla ṭılā oluna ve o ṭılā-i ḥārr teberrüd etmezden evvel nezᶜ oluna. Ve zifti vech-i meẕkūr üzere istiᶜmāl baᶜḍı kerre günde iki defᶜa olur, zīrā zift dimāġa dem-i ġāẕī ceẕb eder. Ve vācib olur ki bābu'z-ziftte ẕikr olunan meᵓāḳīlden ziftin sūret-i istiᶜmāli taᶜarrüf oluna.

Ve bu bābda menfaᶜat-i ᶜaẓīmesi olan nesnelerdendir laḥīm ve ṣaḥīḥü'l-mizāc olan ṣabīyi[18] iᶜtināḳ eylemek, zīrā o vech üzere olan iᶜtināḳ miᶜdeye ḫarāret-i ᶜarīziyye ifāde eder ve ṭaᶜāmı dahi haḍm-ı şedīd ile haḍm eder. Eger o mis̱lli ṣabī mevcūd olmaz ise semīn olan kelb yavrusunu veyāḫūd erkek ve semīn olan hirreyi ve o mecrāya cārī olanları iᶜtināḳ eder. Ve vācib olur ki o muᶜtenaḳ olan ṣabī taᶜrīḳ olunmaya, zīrā onun ᶜaraḳı teberrüd edip ᶜalīlin miᶜdesini tebrīd eder ve mümkin olur ki terlesin için māniᶜ-i ᶜaraḳ olan aṭliye ile ṣabīnin baṭnı taṭliye oluna. Ve vācib olur ki bu tedbīrler olunduktan sonra üzerine mā-ı bārid ifrāṭ üzere istiᶜmāl olunmaya, zīrā o istiᶜmāl aḍarr-ı eşyādandır.

---

18 Ẓann ederim ki Şeyḫ'in "ṣabī"den murādı "ṣabiyye"dir, ke-enne cinse işāret ile iktifā olundu.

Yirmi Dördüncü Faṣl Ḥārr-ı Yābis Mizācı Olan Miᶜdenin ᶜİlācı Beyānındadır

Bu mizācı olan miᶜdenin ᶜilācı basīṭ olanlarının ᶜilācını cemᶜ ile olur yaᶜnī mizāc-ı ḥārrın ᶜilācı mizāc-ı yābisin ᶜilācı biriktirilip mecmūᶜ ve mürekkeb ile mizāc-ı mürekkebe muᶜālece olunur.

Ve eger o [338b] mizāc-ı mürekkebde olan ḥarāret ḳalīle ise yalnız aṣḥāb-ı yübsün ᶜilācı ve tedbīri ile tedbīr olunmak ona kifāyet eder ve onların şarāblarının zamānı aṭvel kılınır. Ve vācib olur ki onlara saḳy olunan şarāb faṣl-ı ṣayfta müberreden ve faṣl-ı şitāda müftiren saḳy oluna ve sāir ṭaᶜāmları dahi bu minvāl üzere olur. Ve onların miᶜdeleri merūḫu sefercel dühnü ve zeyt-i ünfāḳ kılınır. Ve baᶜḍı kerre mā-ı bārid-i keṡīr şürbüyle onlara tamāmen ᶜāfiyet ḥāṣıl olur ᶜale'l-ḫuṣūṣ sūᵓ-i mizācın yübsü ḳalīl ola, yübste ifrāṭ olmaya.

Yirmi Beşinci Faṣl Miᶜdenin Ḥārr-ı Raṭb Olan Sūᵓ-i Mizācının Muᶜālecātı Beyānındadır

O mizācın ᶜilācı bāridāt-ı nāşife ile olur ve sūᵓ-i mizāc-ı ḥārrın ve mizāc-ı raṭbın edviyeleri ve ᶜilācları cemᶜ olunup o mecmūᶜ ile ḥārr-ı raṭb olan mizāc-ı mürekkebe ᶜilāc olunur. Ve ona o aḳrāṣ-ı verd nāfiᶜ olur ki verd-i ṭarīden mütteḫaẕ ola. Ve eger o mizāc ṣāḥibinde ishāl dahi olur ise dühn-i sefercel ile ḳayrūṭī ittiḫāẕ olunur.

Yirmi Altıncı Faṣl Māddī Olan Sūᵓ-i Mizāc-ı Miᶜde ve Miᶜde Süddeleri ve Miᶜde Üzere Vāḳiᶜ Olan Ṣadme Muᶜālecātı Beyānındadır

Vācib olur ki mevādd-ı miᶜde tefaḥḥuṣ ve taḥarrī olunup mādde miᶜdede su içine ilḳā olunan süngerin māiyyeti gibi menşūfe midir veyāḫūd ṡevb-i mülevvenin ṣıbġ-ı ġāiṣi ve lāḥici teşerrübü gibi mādde miᶜdede müteşerrib midir veyāḫūd mādde miᶜdeye mülteṣıḳ ve mücāvir veyāḫūd tecvīf-i miᶜdeye mādde maṣbūbe midir taᶜarrüf ve tebeyyün oluna. Ve baᶜḍılar katında tecvīfe maṣbūbe olan māddeye ṭāfī tesmiye olunur.

Ve keẕālik miᶜde mevāddının mebdeᵓi ve mevḍiᶜ-i tevellüdü ve cihet-i inṣıbābı dahi taᶜarrüf olunur:

Eger mādde miᶜdede mütevellide ise muᶜālecede miᶜde cānibine ḳaṣd olunur ve miᶜdede olup māddeyi tevlīd eden sebeb ıṣlāḥ olunur.

Ve eger mādde miᶜdeye ᶜuḍv-ı āḫerden fāiḍa ve cāiye ise mes̱elā dimāġdan ve mirār ve kebidden ve ṭıḥālden gelir ise miᶜdeden mevcūd olan mādde istifrāġ olunur ve māddeyi miᶜdeye irsāl eden ᶜuḍv ıṣlāḥ olunur ve miᶜde māddeyi ḳabūl eylemeyip için taḳviye olunur.

Ve baᶜḍı kerre vaḳt-i cūᶜda miᶜdeye mādde munṣabbe olup maṣbūbe olan māddeyi miᶜde ziyāde ḳabūl eyler onun için ki riḳḳat-i cūᶜda miᶜdenin ḳuvve-i cāẕibesi ḥareket eder ve o vaḳtte ḳuvve-i dāfiᶜa sākine olur, cāẕibenin ḥareketi ile mevādd-ı kes̱īr miᶜdeye munṣabbe olur ve dāfiᶜanın sükūnu ile munṣabbe olan mevāddı miᶜde ḳabūl eder ve bu mis̱lli miᶜde aṣḥābı açlığa müteḥammil olmazlar. Ve o kimselere zamān-ı cūᶜda baᶜḍı kerre ġaşy ᶜārıḍ olur, pes onlara vācib olur ki ᶜuḍv-ı meẕkūrların birinden miᶜdeye mādde munṣabbe olmazdan muḳaddem tenāvül-i ṭaᶜām eyleyeler ve eṭᶜimelerin muḳavviyāt-ı miᶜde olan aġdiyeden kılalar. Ve baᶜḍı kerre onların miᶜdelerine mādde infiᶜālāt-ı nefsāniyye katında munṣabbe olur, ġaḍab-ı şedīd ve ġamm ve bunların ems̱āli infiᶜāller gibi ve onları māddenin leẕᶜi ancak ḳayᵓ ile sākine olur.

Dimāġla miᶜdeye nāzil olan māddenin ᶜilācında fülfül-i ebyaḍı mesḥūḳun su ile istiᶜmāli nāfiᶜ olur. Ve bābda efsentīn ve ṣabır ḍaᶜīfü't-teᵓs̱īr olurlar, ammā eyāricin teᵓs̱īri ve fiᶜli ḳavīdir taḥlīli ve cilāsı ḳuvvetli olduğundan için. Ve beyānı mürūr eylediği üzere miᶜdenin muᶜālecesi o vaḳtte ᶜusretli olur ki miᶜde ḥārre ve reᵓs bārid ola, zīrā baştan nüzūl eden mādde-i bārideñin ᶜilācı felāfilī ve fūdenecī istiᶜmāliyle olur ve bunlar ise cevher-i miᶜdeye muḍırr olur.

Ve kebidden miᶜdeye munṣabbe olan māddenin ᶜilācında telyīn-i ṭabīᶜata ve ḫılṭ-ı raḳīḳ-i mirārīyi istifrāġa ḥācet olur, mā-ı cübn helīlec ile ve saḳmūnyā ile o mādde istifrāġ olunur. Ve baᶜḍı kerre faṣd o edviyeler ile istifrāġdan muġnī olur. Ve o ᶜasīretü'l-ᶜilāc olan ᶜillet muḳavviyāt-ı miᶜde istiᶜmāline dahi muḥtāc olur. Ve vācib olur ki ṭaᶜām tenāvül eylemezden muḳaddem müleyyināt istiᶜmāl eyleyeler ve ṭaᶜām tenāvülü ᶜaḳablerinde bizim ona maḫṣūṣ olan mevḍiᶜde taḥrīr eylediğimiz üzere ḳavābıḍ tenāvül eyleyeler.

Ammā miᶜde ṭıḥālden munṣabbe olan mevādd ᶜilācında şehvet-i kelbiyye muᶜāleceleri istiᶜmāl olunur.

Ve senin maᶜlūmun oldu ki baᶜḍı kerre fem-i miᶜdeye mevādd-ı ḥādde munṣabbe olur ve lez̠ᶜi ḥasebiyle ġaşy ve teşennüc dahi iḥdās̠ eder ve baᶜḍı kerre buṭlān-ı nabḍa dahi müᵓeddī olur ve baᶜḍı kerre fem-i miᶜdeye munṣabbe olan mādde sevdāviyye olur, pes sana vācib olur ki fem-i miᶜdeyi taḳviye eyleyesin ḥattā ḳuvvet-i müstefāde ile fem-i miᶜde o mevāddı ḳabūl eylemeye ve fem-i miᶜde o aḍmide ile ṭaḳviye olunur ki onda ḳabḍ ve ᶜıṭriyyet ola.

Eger mevādd ḥārre olur ise ve ḥummayātta inṣıbāb eyledi ise aḍmide-i bāride ile fem-i miᶜde taḳviye oluna, ḳasb ve sefercel ve sükk ve ḥıṣrım ᶜuṣāresi ve aġṣān-ı ᶜulleyḳ mis̠llilerden ḍımād ittiḫāẕ olunur ve fem-i miᶜdeyi muḳavvī olan dühn-i verd gibi edhān dahi istiᶜmāl olunur.

Eger mevādd-ı munṣabbe ḥārre ise mevādd-ı bāride muᶜālecelerinin aḍdādı istiᶜmāl olunur, mürr ve zaᶜferān ve maṣṭakī ve ṣabır ve efsentīn ve kündür ve sünbül mis̠lliler istiᶜmāl olunur ve edhānları dühn-i nārdīn ve dühn-i maṣṭakī kılınır.

Ve çok kerre mevāḍdın miᶜdede iḥtibāsına sebeb inṣibābla miᶜdeyi tenḳıye eden müstefriġāt-ı ṭabīᶜīnin iḥtibāsında ḥādis̠ olur. Bu sūrette vācib olur ki miᶜdede müctemiᶜa olan mevādd istifrāġ oluna ve mevādd-ı müctemiᶜanın meyli ve seyelānı ṭarīḳi teftīḥ oluna ve o mevādd-ı müctemiᶜa miᶜdeden meyli ṭarīḳine imāle oluna ve mevādd-ı miᶜde ancak meyli cānibine iḫrāc oluna. Ve eger mevāddın meyli hangi ṭarīḳa olduğunda işkāl olur ise ṭāfī veyāḫūd fem-i miᶜdede olan mevādd ḳayᵓ ile iḫrāc olunur ve mā-ᶜadā ḳaᶜr-ı miᶜdede olan mevādd ishāl ile iḫrāc olunur. Ve ḫılṭ ḳıvāmında raḳīḳ müteşerribe ve müdāḫile olur ise onun efḍal-i muᶜālecātı ṣabır olur ve ṣabırın maġsūlü taḳviye-i ḥuḳunda aṣlaḥ olur ve tenḳıye ḥaḳḳında ġayr-i maġsūl aṣlaḥ olur, zīrā ṣabır ġasl olundukta istifrāġı ve tenḳıyesi ḍaᶜīf olur ve eyāric ṣabırın maġsūlünden ve ġayr-i maġsūlünden evfaḳ olur, zīrā eyāricin terkībinde ᶜaḳāḳīr-i muṣlıḥa vü muᶜīne ve māniᶜ-i maḍarrat-ı müctemiᶜa olur ḫuṣūṣan o eyāric ki ᶜasel ile maḫlūṭ olmaya ziyāde evfaḳ olur, zīrā ᶜasel ile maḫlūṭ eyāricin miᶜdede beḳāsı eks̠er olduğundan nevāḥī-i muḫtelifeden her ne miḳdār ishāli eks̠er olur ise eczā-i sāirenin ḳuvvetlerini

ᶜasel kesr etmekle taḳviyesi ve tenḳıyesi eḳall olur. Ve eyāric şürb olunduk-ta iḳtiṣād üzere meşy oluna. Ve eyāric saḳy olunan kimse tedbīr-i sāirīni taġyīre muḥtāc olmaz ve o tedbīri ke-mā hüve'l-mezkūr işler ve baᶜḍı kerre eyāricin şerbet-i vāhidesi kifāyet eder. Ve o ᶜilletle suḳūṭ-ı şehvet olursa veyāḫūd ġaṡeyān var ise eyāricin aḫlāṭından zaᶜferān iḫrāc olunup bedeline verd-i aḥmer vaḍᶜ olunur. Ve eger onda ḥarāret-i mültehibe olur ise sen eyārici istiᶜmāl eylemezsin, zīrā o sūᵓ-i mizācı eyāric ziyāde eder ḫuṣūṣan ki o sūᵓ-i mizācda mādde olmayıp sāẕec ola ve sen onu māddī ẓann edip ḫaṭā etmekle eyāric saḳy eyleyesin o vaḳt maḍarratı ekṡer olur. Ve bi'l-cümle eyāric miᶜdede olan ḫılṭ-ı mirārīye enfaᶜ-ı devā olur ḫuṣūṣan ṭabīḫ-i efsentīn ile istiᶜmāl oluna.

Nüsḫa-i Eyāric: Bu nüsḫa ẕikr olunan şānda ḫafīf devādır, fiḳāḥ-ı idḫir, ᶜīdān-ı belesān, esārūn, darçın her birinden birer cüzᵓ, ṣabır altı cüzᵓ, bu eczālar aḫẕ ve terkīb olunur. Eger murād edersen ki onda istifrāġ ḳuvveti olmayıp onunla ancak tenḳıye ḥāṣıl ola, o zamān ẕikr olunan edviyelerin her birinden birer buçuk cüzᵓ aḫẕ ve terkīb edersin.

Ve Bu Şānda Nāfiᶜ Olan Ḥubūb-ı Mücerrebedendir: Ṣabır bir dirhem, [339a] helīlec-i aṣfer, verd nıṣf dirhem. Bu eczālar aḫẕ olunup hindebā ᶜaṣī-ri ile maᶜcūn kılınıp ḥabb ittiḫāẕ olunur.

Ve keẕālik o ḥubūbun biri dahi ḥabb-ı sefercel-i müshildir. O ḥabb, se-fercel ve sükker ve saḳmūnyādan terkīb olunur. Ve baᶜḍı kerre o şānda bir dānıḳ saḳmūnyā ile iktifā olunur. Zebedinden muṣaffā olan üç ūḳıyye dūġ içine bir dānıḳ saḳmūnyā vaḍᶜ olunup saḳmūnyā dūġ ile ḥüsn-i im-tizāc eylesin için bir sāᶜat miḳdārı terk olunduktan sonra saḳy olunur. Ve cülencebīn-i müshil saḳyının bu şānda nefᶜi ᶜaẓīm olur. Ve keẕālik şāhte-rec dahi ᶜaẓīmü'n-nefᶜdir ḫuṣūṣan māddesi mirārī olanlara ziyāde nāfiᶜdir. Efsentīn ve iccāṣ ṭabīḫleri ve temr-i Hindī ve verd şarābının müshili dahi nāfiᶜdir ḫuṣūṣan eyyām-ı ṣayfta nefᶜi ekṡerdir. Ve keẕālik mā-ı cübn helīlec ve saḳmūnyādan miḳdār-ı ḳalīl ile saḳy olunmak nāfiᶜdir. Ve istifrāġ-ı ṣafrā murād edenlere ṣabır saḳy olunmak dahi nāfiᶜdir.

Devā-i Ceyyid Li-Cālīnūs: Efsentīn-i Rūmī beş dirhem, verd-i aḥmer-i ṣaḥīḥ yirmi dirhem. Bu devālar iki rıṭl su içinde nıṣf rıṭl kalınca ḳadar kayna-tılıp baᶜdehu yalnız saḳy olunur yāḫūd miḳdār-ı ḳalīl sükker ile saḳy olunur.

Ve miᶜde istifrāġatında ṣabır muvāfıḳ devā olur. Ve saḳmūnyā miᶜdeye mūẕī ve müḍādde olur ona elbette iḳdām olunmasın tā ki ḍārūret olmaya, istiᶜmāli evfaḳ olmaz. Ve bu mis̱lli māddelerde miᶜde mümteliᵓe oldukta baᶜḍı kerre faṣd ile intifāᶜ olunur, zīrā faṣd aḫlāṭı ᶜurūḳa ve eṭrāfa taḥrīk eder ve miᶜdede olan aḫlāt menfeẕ bulup mündefiᶜa olur.

Ve ṭabīḫ-i efsentīn içinde eyāric saḳyı menfaᶜatinin ġāyete bülūġu tecribe olunmuştur. Ve bu ṣıfat üzere olan devā-i sefercelī dahi tecribe olunmuştur: ᶜAcīn içinde meşvī olan sefercel üç ūḳıyye, zaᶜferān, efsentīn her birinden birer buçuk dirhem, şeceretü'l-maṣṭakī dühnü veyāḫūd dühn-i sefercel sekiz dıraḫmī aḫẕ olunup şarāb-ı reyḥānī ile maᶜcūn kılınıp istiᶜmāl olunur ve ẕikr olunan ṣıfat üzere olan miᶜdeyi o sefercelī taḳviye eder ve miᶜdeyi aḫlāṭ-ı ḥarreyi ḳabūlden menᶜ eder.

<u>Ve Yine Mücerrebātındandır:</u> Efsentīn on dirhem, darçın beş dirhem, belesān ᶜīdānı üç dirhem, sünbül üç dirhem, verd-i ṭarī varaḳı iki dirhem, ᶜūd bir dirhem, maṣṭakī bir dirhem mā-ı kes̱īr içinde bir rıṭl veyāḫūd bir rıṭldan eḳall bāḳī kalınca ḳadar ṭabḫ olunur ve baᶜdehü inzāl olunup taṣfiye olunduktan sonra içinde ṣabır naḳᶜ olunur ve şerbet-i vāḥidesi bir ūḳıyye olur ve ᶜāfiyet gelince ḳadar küllü yevmin saḳy olunur. Ve eger mevādd miᶜdeye maṣbūbe olup velākin o mādde lāḥic ve ġalīẓ olmasa o mevāddı mā-ı fücl ile veyāḫūd sikencebīn ve mā-ı ᶜasel ile ve sikencebīn ile maḫlūṭ mā-ı şaᶜīr ve muḳayyiᵓāt-ı ḫafīfeden bunlar mecrāsına cārī olanlar ile ḳayᵓ ettirilmek nāfiᶜ olur. Ve baᶜḍı kerre yalnız mā-ı ḥārr ile veyāḫūd mā-ı ḥārr maᶜa-dühn ile ve yalnız zeyt-i ḥārr ve sikencebīn ve mā-ı ḥārr ile sikencebīn maᶜa-mā ile bu meẕkūrların her biriyle dahi ḳayᵓ ettirilir. Ve mā-ı şaᶜīr maḫlūṭan bi's-sikencebīn ve mā-ı ḥārr-ı ḳalīl ᶜasel ile istiᶜmāl olunsa māddeyi miᶜdede ġasl eder.

Ve ṭabīᶜat o māddeyi baᶜḍı kerre ḳayᵓ ile ḳaẕf eder ve baᶜḍı kerre ḥaṭṭ edip esfele indirir.

Ve baᶜḍı kerre bu mis̱lli mādde ishāl ile dahi muᶜālece olunur ve onun müshilātı ẕikri mürūr eyledi.

Ve eger ḳayᵓ ile murād ve maḳsūd ḥāṣıl olmaz ise veyāḫūd mevādd ḳaᶜr-ı miᶜdeye emyel ise o zamān murād eder isen eyāricle ishāl eylersin ve o mis̱lli māddede bir gün muḳaddem mā-ı şaᶜīr saḳy ve ḥammāma idḫāl edip baᶜdehu eyārici saḳy edersin.

Ve baʿḍı kerre miʿdede olan ḫılṭ-ı leẕẕāʿ kalīlü'l-miḳdār olur ve sevīḳ-i şaʿīr mā-ı rummān ile istiʿmāl olunsa onun eẕāsını defʿ eder sevīḳte neşf ve tecfīf ve mā-ı rummānda fem-i miʿdeyi taḳviye olmak ḥasebiyle, zīrā fem-i miʿde ḳaviyye oldukta o mis̱lli maṣbūbe olan ḫılṭı ḳābūl eylemez. Ve eger ḫılṭ ġalīẓ ise ṣavāb olan eşribe-i mülaṭṭıfa ve muḳaṭṭıʿa olan edviye ile o ḫılṭ taḳṭīʿ ve telṭīf oluna ve edviye-i muḳaṭṭaʿa bunlardır: sikencebīn, kevāmīḫ, keber, ḫardal, zeytūn. Ve keẕālik aḍmide-i mülaṭṭıfe ile dahi telṭīf olunur ve baʿdehu o mis̱lli mevādd-ı laṭīfeyi muḫric olan müshilāt ile ishāl olunur. Eger evvelā ḳayʾ istiʿmāl olunup baʿdehu ishāl istiʿmāl olunur ise ṣavāb olur. Ve eger mādde bi-ḫaṣṣiyyetihi ʿāṣiye olup ḳalʿ olunmaz ise ẕikri mürūr edenlerden aḳvā ile ḳayʾ ettirilir, cevzü'l-ḳayʾ, ḫardal, fülfül mis̱lli muḳayyiʾāt istiʿmāl olunur.

<u>Devāun Yuḳayyiʾu'l-Balġam:</u> Ḳırṭımın lübābı aḫẕ olunup şibt-i medḳūk içinde idāfe olunduktan sonra üzerine dühn-i ġār ilḳā olunup ʿalīle saḳy olunur ve bir rīşe dahi ẕikr olunan mā-ı şibt-i mevṣūfe ġams olunup onunla dahi taḳyiʾe olunur.

Ve kaçan miʿde bu ʿameller ile tenḳıye olunsa mizācı muʿaddil ve luṭf ile müsaḫḫin olan edviye istiʿmāl olunur nāire-i uḫrā ẓuhūr eylemesin için. Ve bu mis̱lli māddede ishāl murād eylesen bir gün muḳaddem ʿalīli ḥammāma idḫāl edip baʿde'l-ḥammām māu'l-ḥımmaṣ saḳy eyle. Ve vācib olur ki ẕikr olunan tedbīr kes̱īren istiʿmāl oluna. Ve mā-ı ḥamʾe ile istiḥmām ve keẕālik sefer etmek ve ḥarekāt balġamīlere nāfiʿdir.

Ve çok kerre olur ki bir insānın miʿdesinde balġam kes̱īr olur ve o kimse sılḳ ve ḫardal ile kürrās̱ istiʿmāl eylese ona nāfiʿ olur taḳṭīʿi ve ishāli ḥaseb-leriyle. Ve eger miʿdede müctemiʿa olan balġam ḥāmiḍ ise ona sikencebīn ile eyāric saḳy olunur ve onlar devā-i fūtenec ve aḫlāṭ-ı ġalīẓayı müshil olan edviye dahi istiʿmāl ederler. Bu ṣıfat üzere olan aḫlāṭ-ı ġalīẓayı ishāle ṣāliḥ olan edviye ḥabbu'l-efāvīh ve ḥabb-ı ṣabırın kebīri ve ḥabb-ı ıṣṭu-maḥīḳūn ve ʿasel ile mütteḫaẕ büzūru ḳavī olan sikencebīn-i büzūrī içinde ṣabır istiʿmāl olunmakla olur.

<u>Ve Mādde-i Ġalīẓa İçin İstiʿmāl Olunacak Nüsḫa-i Eyāric Budur:</u> [Bezr-i] kerefs altı, eṭrāf-ı efsentīn, enīsūn, bezr-i rāziyānec her birinden üçer, fülfül-i ebyaḍ, mürr, esārūn her birinden birer buçuk ḳısṭ, sünbül-i Rūmī, kāşim her

birinden ikişer cüzʾ, maṣṭakī, zaʿferān her birinden birer cüzʾ, ṣabır sekiz cüz. Bu edviyelerden ḳurṣ ittiḫāẕ olunup her ḳurṣun miḳdārı birer mis̱ḳāl vezninde kılınır, küllü yevmin birer ḳurṣ saḳy olunur ve miʿdeyi rıfḳ ile tenḳıye eder. Ve baʿḍı kerre eyāricāt-ı kibār istiʿmāline ḥācet olur ve o mis̱lli mevāddı olanlara nāfiʿ olur ḫuṣūṣan tenḳıye-i sālifeden sonra istiʿmāl olunsa ziyāde nāfiʿ olur mürebbā olan helīlec-i Kābülī ve şarāb-ı efsentīn ve zencebīl-i mürebbā. Ve onlara evfaḳ olan aġdiye ḳanābir ve ʿaṣāfīr meraḳaları; ammā firāḫ onlara muvāfıḳ olmaz, zīrā firāḫın luḥūmu yaʿnī kuş yavrularının etlerinin inhiḍāmı baṭīʾ ve miʿdede meks̱i ṭavīl olur.

Ve maʿlūm ola ki ṣaḥnā tenāvülü miʿdeyi müceffif ve fuḍūl-i raṭbenin küllīsi miʿdeden nāşif olur Ammā maʿdenī olan mā-ı ḥadīd veyāḫūd içinde kızgın ḥadīd iṭfā-i kes̱īr ile iṭfā olunan mā-ı ḥādīd miʿde-i raṭbeye nāfiʿdir. Ve sikencebīn-i ʿunṣulīnin menfaʿati şedīḍ olur. Ve sefercel-i sāẕec mevādd-ı ḥārreye nāfiʿ ve ceyyid olur, ammā sefercelī fülfül ve zencebīl ile ittiḫāẕ olunur ise mevādd-ı ġalīẓa-i bārideye nāfiʿdir.

Nüsḫa-i Sefercelī: Māī ve ḳalīlü'l-ʿufūṣat olan sefercel ʿuṣāresi bir cüzʾ, mebrūd olanlara ʿasel ve maḥrūrlara sükker bir cüzʾ, ceyyid ve s̱iḳḳīf ve ḫamrdan mütteḫaẕ ḫall nıṣf cüzʾ aḫẕ olunup nār-ı leyyine üzere taḳvīm ve baʿdehu inzāl olunur. Ve eger mebrūdlara ittiḫāẕ olunan sefercelīnin ḳuvveti ziyāde olmak murād olunur ise aḫlāṭına zencebīl ve fülfül dahi idḫāl olunur. Ve iʿtināḳ-ı ṣabīnin aḫlāṭ-ı ġalīẓa taḥlīlinde nefʿi vardır, ḳarīben tafṣīli mürūr eyledi.

Ve baʿḍı kerre miʿdede iki ḫılṭ cemʿ olur ki [339b] onlar beyninde müḍādde olur, mes̱elā ḫılṭ-ı daḳīḳ-i mirārī miʿdede müteşerrib ve ḫılṭ-ı ġalīẓ tecvīfte olup miʿde o ġalīẓi ḥāvī olur, bu sūretle hangisinin āfeti eks̱er ise onun muʿālecesine ḳaṣd olunur.

Ve kaçan mūẕī olan ḫılṭ ḥārr ve leẕẕāʿ olsa ondan ġaşy ve teşennüc ḥādis̱ olur; bābu'l-ġaşyde bizim ẕikr eylediğimiz edviye ile ona muʿālece eyle. Ve ona sürʿat ve mübāderet olunacak muʿālecenin evveli onlara mā-ı fātir tecrīʿ olunmaktır, zīrā mā-ı fātir onları taḳyiʾe eder ve lā-maḥāle ḳayʾ ile īẕāsı sākin olur.

Eger miʿdeye inṣıbāb edip mūẕī olan ḫılṭ sevdāvī olur ise onlara ṭabīḫ-i fūtenec maʿa'l-ʿasel ve keẕālik eftīmūn ve fūtenec-i berrī ṭabīḫi onlara nāfiʿ

olur ve keẕālik onlara nāfiᶜ olur şebb ve ḳalḳadīs ve nuḥās-ı muḥraḳ ᶜasel ile maᶜcūn kılınıp miᶜde üzere vaḍᶜ olunmakla istiᶜmāl olunmak. Ve ᶜilletin ṣuᶜūbeti vaḳtinde vācib olur ki cidden ḥādd olan ḫall içinde meblūl olan sünger miᶜde üzere vaḍᶜ oluna.

Ve eger ḫılṭ bārid ve raṭb olur ise müsaḫḫināt-ı muḥallile üzere iḳtiṣār olunur ve ḳabḍı ḥasebiyle tecfīfi olan nesne istiᶜmāl olunmaz, gerek ise o müceffif devā ve gerek ise ġıdā olsun ikisinde dahi ḫaṭar-ı ᶜaẓīm olur.

Ve baᶜḍı kerre mādde ṣāliḥa iken keṡīrü'l-miḳdār olup keṡreti ḥasebiyle īẕā eder, her ne ḳadar bi-ḥasebi'l-keyfiyyet īẕāsı olmaz ise, pes bu miṡlli mevāddın ḍararını tedārükte ḳābıḍ olan edviye ve aġdiye istiᶜmāl olunur ve şeyᵓ-i āḫere teraḳḳub olunmaz.

Ammā miᶜde evrāmının muᶜālecesi bundan sonra onlar için müstaḳillen bir bāb īrād eyleriz ve keẕālik riyāḥ ve nefḫ muᶜāleceleri dahi bir bābda ẕikr olunur, ammā seḫāfet-i miᶜdenin ᶜilācı o saḫīfe olan miᶜde üzere bizim ẕikr eylediğimiz ḳābıḍa olan aḍmide-i müsaḫḫine istiᶜmāl olunur, ᶜale'l-ḫuṣūṣ onda ḳalb ve rūḥa muvāfaḳati olan ᶜıṭriyyet ola ve keẕālik ᶜaṭıre ve ḳābıḍa olan cüvārişenāt dahi istiᶜmāl olunur, Ḫūziyye ve cüvārişen-i ḳāḳule ve bunlar miṡlliler istiᶜmāl olunur, biz onları miᶜdenin bürūdet ve ruṭūbeti bābında ẕikr eyledik. Ve onların aġdiyeleri tecfīf ve telṭīf olunur ve miᶜdeyi ṡiḳal olmasın için ġıdāsı tefrīḳ olunur[19] ve defᶜaten şarāb ile mümteliᵓ kılınmaz ve ṭaᶜām ve şarāb istiᶜmāli üzere ḥareket eylemez ve ṭaᶜām üzere şürb eylemez ve onun şarābı ᶜatīḳ ḳavī ve bir miḳdār ᶜufūṣata māil şarāb kılınır ve onu dahi ḳalīlen ḳalīlen tenāvül eder.

Ammā o südde ki miᶜde ile kebid veyāḫūd ṭıḥāl gibi ᶜuḍv arasında vāḳiᶜ olan mecrālarda ḥādiṡ olmuştur, onun ᶜilācı eyāric ve efsentīn miṡlli müfettiḥāt istiᶜmāl olunmakla olur.

Ammā miᶜde üzere vāḳiᶜ ḍarbe ve ṣadme ve saḳṭa muᶜāleceleri baᶜḍı kerre aḳrabādīnde meẕkūr olan o aḳrāṣ ile olur ki onda kehrübā ve iklīl-i melik olur ve o ḳurṣu istiᶜmāl cidden nāfiᶜdir.

---

19 Yaᶜnī şibaᶜa ḳarīb olacak olana bir defᶜada verilecek ġıdā defᶜaten verilmez belki defeᶜāt ile verilip tefrīḳ olunur ve mecmūᶜundan ḳarīb-i şibaᶜ olan taġaddī ḥāṣıl olur.

Ḍımād-ı Nāfiᶜ: O aḍmidenin birisi budur. Tuffāḥ-ı Şāmī müherrā olunca ḳadar ṭabḫ olunur ve maṭbūḫ nāᶜimen daḳḳ olunduktan sonra ondan elli dirhem miḳdārı aḫẕ olunup on dirhem lāden, sekiz dirhem verd, altı dirhem ṣabr ile ḫalṭ olunduktan sonra o mecmūᶜ lisān-ı s̱evr ve varaḳ-ı serv ve ᶜuṣā-releriyle maᶜcūn kılınıp ona dühn-i sūsen ḫalṭ olunur ve teftīr olunup miᶜde üzere birkaç defᶜa müftiren ḍımād kılınır.

Yirmi Yedinci Faṣl Ḥiss-i Miᶜde Ḳuvveti Ḥasebiyle Müteʾeẕẕī Olanların Muᶜālecātı Beyānındadır

Ẕīkr olunan eẕā ifrāt üzere olur ise rıfḳ ile muḫaddirāt istiᶜmāli gerekli olur. Ve vācib olur ki eger ezā ḍaᶜīf ise onun ġıdāsı herāyis ve laḥm-ı baḳar mis̱lli aġdiye kılınır. Ve ezā ifrāṭ üzere olup muḥaddirāt istiᶜmāline ḥācet oldukta o zamān muḫaddirāt istiᶜmāl olunur.

Ve eger mūẕī olan mādde ḥārr ise vācib olur nevāḥī-i miᶜde eyāric ile mirāren tenḳıye olunur ve ᶜalīlin ṭaᶜāmı teʾḫīr olunmaz belki o mis̱llilere vācib olur ki ibtidā-i cūᶜunda rubūb-ı fevākih ile ḫubz itᶜām olunur veyāḫūd ḫubz mā-ı bāride ve mā-ı verde ġams olunup iṭᶜām oluna ve baᶜḍı kerre memzūc ve müberred olan şarāba ḫubz ġams olunup iṭᶜām olunur, zīrā o ḫubz fem-i miᶜdeyi taḳviye eder.

Eger mūẕī bārid olur ise onlara eks̱er-i ḥālde ᶜārıḍ olan raᶜşe ve teşennüc olur ve vācib olur ki onların miᶜdeleri şarāb-ı ḳābıḍ ile ve ᶜıṭriyyeti ve ḳabḍı olan edviye-i mülaṭṭıfe ile taḳviye oluna ve senin bildiğin üzere onların ḫılṭ-ı miᶜde istifrāġının ṭarīḳ-i meẕkūru üzere istifrāġ oluna.

Bābu Tedbīri Men Yekūnu Miᶜdetuhu Ṣaġīreten: Miᶜdesi bi-ḥasebi'l-ḫilḳat ṣaġīre olanlara vācib olur ki tenāvül eylediği aġdiyenin kemmiyyeti ḳalīle ve ġıdāiyyeti kes̱īre ola.

Yirmi Sekizinci Faṣl Miᶜdeye Muvāfıḳ Olan Umūr Beyānındadır

Ammā aġdiye beyānı budur ki miᶜdeye muvāfıḳ ve ecved olan ġıdālar ḳabḍı ve bilā-ḥiddetin merāreti ve leẕᶜi olan ġıdālardır. Ve miᶜdeleri ṣaḥīḥa olanlar aġdiye-i ḳābıḍa ile taḳviye-i miᶜde ḥasebiyle intifāᶜ ederler.

Ammā maḥmūm olanlar şedīḍü'l-ḳabḍ olan nesneleri ifrāṭ üzere isti'māl eylemekten ictināb ederler, zīrā ḳavābıḍı ifrāṭ üzere isti'māl fem-i mi'delerini tecfīf-i ḍārr ile tecfīf eder. Ve eger ḳavābıḍ isti'māline ḥācet olur ise vācib olur ki onlar ḳavābıḍı rıfḳ ile isti'māl eyleyeler.

Ve mi'desinde ḍa'f olmakla ṭa'ām tenāvülünü kerīh gören kimselerin mi'delerine muvāfıḳ ġıdālardan olur Cālīnūs şehādeti üzere tavuk kursağının cülūd-ı dāḫilesi.

Ve keẕālik terk-i cimā' dahi cidden mi'deyi tesḫīn eder. Ve ekṡer mi'delere muvāfıḳ tedbīrlerden olur küllü şehrin iki def'a ḳay' eylemek ḥattā mi'dede ḫılṭ-ı balġamī ictimā' eylemeye ve ẕikr olunan ḳay' fücl ve semek tenāvülü ile ishāl olunur. Ve o tenāvül 'aṭaş iḥdāṡ etmekle üzerine sikencebīn-i 'aseli veyāḫūd sikencebīn-i sükkerī mā-ı ḥārr ile saḳy olundukta ḳay' ve ḳaẕf eylese o ḳay' 'ilāc-ı kāfī olur ve āḫer mu'āleceye ḥācet kalmaz. Ve eger o ḳay'ın üzerine muḳayyi'-i āḫer isti'māl olunur ise mi'de fuḍūl inṣıbābının i'tiyādına sebeb olup muḍırr olur.

Ve ma'lūm ola ki sehl ve ḫafīf ve ġayr-i 'anīf ve ġayr-i mütevātir olan ḳay' vaḳt-i ḥācette isti'māl olundukta menfa'ati şedīde olur. Ve keẕālik ekṡer-i mi'delere muvāfıḳ olur ṭa'āmı günde bir def'a tenāvül edip o def'a dahi mi'desini mümteli'e eylemeye.

Ammā mi'deye müshilātın evfaḳı ṣabır, efsentīn ḥaşīşleri olur, onların 'uṣārelerinden keyfiyyet-i ḳabḍ müfārıḳa olmakla mi'deye muvāfıḳ olmaz. Ve nuḳllerden mi'deye muvāfık olan nuḳl zebīb-i ḥulvdür, zīrā zebīb-i ḥulvde mu'tedil cilā olur ve o cilā-i mu'tedil ḥasebiyle ḥādiṡ olan leẕ'-i yesīri müsekkin olan ḳuvveti ḥasebiyle zebīb teskīn eder ya'nī zebībde leẕ'-i cülūd ḳuvvesi olduğu gibi o leẕ'i müsekkine ḳuvvesi dahi olur. Ammā leẕ' keṡīr olur ise zebīb o leẕ'i teskīn eylemez, ondan aḳvā müsekkināt-ı leẕ'e ḥācet olur.

Ve ḥabbu'l-ās mi'deye nāfi'dir, keber-i muṭayyeb dahi nāfi'dir. Ve ḥarārete māile olan mi'deye buḳūldan ḫass ve keẕālik şāhterec nāfi'dir ve kerefsin bi'l-cümle mi'deye nef'i 'āmmdır. Ve nāne ve ḫall ile mürebbā rāsende dahi menfa'at-i 'āmme vardır. Ve bi'l-ḫāṣṣa mi'deye evfaḳ ve keẕālik merīye muvāfıḳ olur o ḥacer ki yeşb[20] demekle ma'rūftur, ḳılāde miṡāli 'alīlin

20 "Yeşb" yeşim dedikleri ḥacerdir ki ona yeşf dahi derler.

ʿunuḳuna taʿlīḳ olunur ḥattā o ḥacer miʿdeye mücāvir olur, taʿlīḳinde nefʿ-i ẓāhiri oldukta maʿācīne ḫalṭ ve tenāvül oldukta menfaʿati ne meblaġa bāliġa olacağı ondan maʿlūm olur ve keẕālik nıṣf dirhem miḳdārı o ḥacerden şürb olunsa cidden nāfiʿ olur.

Yirmi Dokuzuncu Faṣl Miʿdeye ve Emʿāya Maḍarratı Olan Umūrun Beyānındadır

Maʿlūm ola ki miʿde emrāḍının ekẟeri toḫmeye tābiʿdir. [340a] Sana lāyıḳ budur ki toḫmeden ve esbāb-ı toḫmeden ictināb ve eyleyesin. Ve toḫme esbābı ġıdānın keyfiyyeti ve kemmiyyeti ve ġayr-i muʿtād olan aġdiyeyi istiʿmāl olur ve haḍm-ı ceyyide māniʿ olan ve miyāh ve ehviye dahi esbāb-ı toḫmeden olur. Ve miʿdenin aʿdāsından olur miʿdeyi ṭaʿāmla mümtelīʾ eylemek, zīrā imtilā ebdānı ḫıṣb üzere kılmaz ve keẕālik miḳdār-ı bedeni ziyāde eylemez. Ammā ṭaʿāma olan şehvetten baḳiyye bāḳıye iken ṭaʿāmdan nefsi keff ve menʿ edenlerin miʿdelerinin cevdet-i haḍmları ḥasebiyle bedenleri ḫıṣb üzere olur.

Ve maʿlūm ola ki ṭaʿāmın miʿdeye ʿadem-i muvāfaḳati ṭaʿāmın ẕātı ḥasebiyle veyāḫūd iki ṭaʿāmın ictimāʿından olur. Ammā ẕātı ḥasebiyle muvāfıḳ olmayanlar onların ʿadem-i muvāfaḳati kemmiyyetlerinden veyāḫūd keyfiyyetlerinden olur ve ʿalā-kile't-taḳdīreyn o ġıdā ḫafīf olur ise ṭāfī olup ḳayʾ[la] indifāʿı iḳtiḍā eder ve eger ġıdā ẟiḳale māil ise rüsūb edip iḫtilāf ile indifāʿı istidʿā ve iḳtiḍā eder. Ve baʿḍı kerre o ġıdānın baʿḍısı ṭāfī ve baʿḍı āḫeri rāsib olup her birisi müteveccih oldukları cihetten mündefiʿa olur ve o iḫtilāfın sebebi cevher-i ġıdā eczā-i ḫafīfe ve eczā-i ẟaḳīleden terkīb olunmakla olur veyāḫūd riyāḥın ḥarekātı ḥasebiyle iḫtilāf ḥāsıl olur.

Maʿlūm ola ki esfāli ve riḥi menʿ ve defʿin maḍarratı ʿaẓīm olur yaʿnī rīḥ ve berāz ḫurūca teḳāḍī eyledikte onu iḫrāc eylemeyip ḫurūcdan menʿ eylemek ziyāde muḍırr olur, zīrā onlar ḫurūcdan menʿ olundukta ḳahḳarā ʿavdet eder ve bir miʿādan miʿā-i āḫere ve fevḳ cānibine ʿavdet ederek baʿḍı kerre miʿdeye ṣuʿūd eder ve miʿdeyi onlar ʿaẓīmen īẕā eder. Ve baʿḍı kerre dahi onlardan īlāvus ve kerb ve suḳūṭ-ı şehvet tevellüd eder. Ve rīḥ miʿdeye mürtedde oldukta miʿdenin buḫārını dimāġa taṣʿīd ve terfīʿ edip dimāġı şedīden īẕā eder veyāḫūd miʿdeyi ifsād eder.

Ve maᶜlūm ola ki bi'l-cümle edviyeden ḳabḍı olmayanlar ve ᶜale'l-ḫuṣūṣ ᶜuṣārāttan ḳabḍı olmayanlar miᶜdeye reddi olur.

Ve bi'l-cümle edhān miᶜdeyi irḫā eder ve cemīᶜan edhān miᶜdeye muvāfıḳ olmaz. Ve edhānın miᶜde ḥaḳḳında eslemi zeyt ve dühnü'l-cevz ve dühn-i fustuḳ olur. Ve miᶜdeye ḍārr olan aġdiye ve edviye ekṡer-i emrde ḥabbu'ṣ-ṣanevber ve sılḳ ve bādrūc ve şelcem ki ṭabḫla tehriye olunmaya ve ḥummāḍ ve sermaḳ ve bilā-ḫall istiᶜmāl olan baḳlatu'l-Yemāniyye ve mürrī ve zeyt olur. Ve ḥulbe ve simsim dahi miᶜdeye muḍırr olurlar, zīrā o ikisi miᶜdeyi iḍᶜāf ederler; leben dahi miᶜdeye ḍārr olur ve miḫāḫ ve edmiġa dahi ḍārrlardır ve eşribeden ġalīẓ ve ḥadīṡ olanlar ḍārrdır. Ve edviye-i ḍārr olanlar ḥabb-ı ᶜarᶜar ve ḥabb-ı faḳddır.[21]

Ve maᶜlūm ola ki cemīᶜan edviye-i müshile ve keẕālik beşāᶜati olan edviyeler miᶜdeye redīdir. Ve cimāᶜ dahi miᶜdeye aḍarr-ı eşyādandır ve cimāᶜı terk eylemek miᶜdeye enfaᶜ-ı eşyādandır. Ve ḳayᵓ-ı ᶜanīf tenḳıyesi ḥasebiyle ne ḳadar miᶜdeye nāfiᶜ ise taḍᶜīfi ḥasebiyle miᶜdeye ḍarar-ı keṡīri olur.

On Üçüncü Fennin Beş Maḳālesinden İkinci Maḳāle Miᶜde Emrinin ve Ḍaᶜfının ve Ḥāl-i Şehvetin Tedbīrleri Beyānındadır O Dahi Fuṣūlü Müştemiledir.

Evvelki Faṣl Vecaᶜ-ı Miᶜde Beyānındadır

Vecaᶜ-ı miᶜde ḥudūṡunun esbābı bilā-māddetin sūᵓ-i mizāc ḫuṣūṣan ekṡeriyyā ḥārr-ı leẕẕāᶜ olan sūᵓ-i mizāc-ı sāẕec olur veyāḫūd sebeb maᶜa-māddetin olan sūᵓ-i mizāc olur ve ḫuṣūsan mādde-i ḥārre ve leẕẕāᶜa olur ise o sebeb ile vecaᶜ-ı miᶜdenin ḥudūṡu ekṡer olur.

Ve keẕālik teferruḳ-ı ittiṣāl dahi vecaᶜ-ı miᶜdeye sebeb olur ve teferruḳ-ı ittiṣālin sebebi rīḥ-i mümidd ve rīḥ-i lāẕiᶜ-i muḥriḳ olur. Ve baᶜḍı kerre evrām-ı ḥarrede olduğu gibi ẕikr olunan iki rīḥin ictimāᶜından teferruḳ-ı ittiṣāl ḥādiṡ olur. Ve baᶜḍı kerre teferruḳ, ḳurūḥ-ı ekkāleden ḥādiṡ olur.

21 "Miḫāḫ" ilik, "edmiġa" beyni, "ᶜarᶜar" serv, "faḳd" küşūṡ maᶜnāsına, *Ḳāmūs*'un ᶜibāreti budur. الفقد ولا يحرك ووهم الأزهري نبات وشراب من زبيب أو عسل أو كشوث İntehā.

Ve nāstan baʿḍılara ekl-i ṭaʿām katında vecaʿ-ı miʿde ḥādis̱ olur ve ṭaʿāmı istimrāʾ eyledikte vecaʿı sākin olur, o mis̱lli nās eks̱er-i ḥālde aṣḥāb-ı sevdā ve merāḳī olan mālīḫūlyā aṣḥābı olur.

Ve nāstan baʿḍılara dahi ṭaʿāmın miʿdeleri ḥuṣūlünün āḫir-i müddeti olan sāʿat-i ʿāşirede ve sāʿat-i ʿāşireyi vely eden sāʿatte vecaʿ-ı miʿde ḥādis̱ olur ve baʿde'l-ḥudūs̱ onlardan baʿḍılarının vecaʿı aṣlā sākin olmaz. Kaçan o kimse ḫall gibi bir nesne ḳayʾ edip kemāl-ı ḥiddetinden o ḳayʾ ile maṣḳaṭı olan arḍ ġaleyān eder ise o zamān vecaʿ-ı miʿde sākin olur. Ve baʿḍıların dahi vecaʿ-ı miʿdeleri ṭaʿāmın nüzūlü ile sākin olur ve onun vecaʿı sükūnu ḳayʾa muḥtāc olmaz.

Ve ṭaʿāmın miʿdede ḥuṣūlü müddetinin āhirinde ḥādis̱ olan vecaʿ aṣḥābı iki sūrette dahi yaʿnī vecaʿı ḳayʾ ile veyāḫūd ṭaʿāmın miʿdeden nüzūlü ile sākin olduğu sūretlerde baʿḍı kerre müddet-i ṭavīle ʿalā-ḥālihi bāḳī kalır. Ve onlardan vecaʿ ḳayʾ ile sākin olanların sebeb-i vecaʿı miʿdeye sevdā inṣıbābı olur ve nüzūl ile sākin olan vecaʿın sebebi miʿdeye giden ṣafrā inṣıbābı olur. Ve onlardan her biri miʿde ḳaʿrına munṣabbe olmakla evvelā īẕā eylemezler ve taġaddī eyledikte ṭaʿām ile muḫteliṭ olup fem-i miʿdeye ṣuʿūd eyledikten sonra vecaʿı ẓuhūr eder.

Ve baʿḍı nāsa vecaʿ-ı miʿde ve ḥurḳat-i şedīde ʿārıḍ olur ve kaçan ekl eylese miʿdesinden ḥurḳat ve vecaʿ sākin olur. Onun sebebi o mevādd-ı leẕẕāʿadır ki nādiren ḥāmiḍa-i sevdāviyye ve eks̱er-i ḥālde mādde-i ṣafrāviyye olur.

Ve baʿḍı nāsın dahi miʿdesine bir nevʿ ḥurḳat ʿārıḍ olur ki ṭāḳat getirilmez, onun sebebi kes̱ret-i ekl ve muʿāvede olur, ḥaḳīḳat-i cūʿ mevcūde değil iken defeʿāt ile ṭaʿām-ı kes̱īr tenāvül eder ve bedeninde imtilā ve toḫme olmakla o ḥurḳat ʿārıḍ olur.

Ve riyāḥla dahi vecaʿ ʿārıḍ olur. Riyāḥtan olan vecaʿ baʿḍı kerre ḳavī ve baʿḍı kerre ḫafīf mümaġġaṣ olur yaʿnī maġṣ ve emʿāda sancı iḥdās̱ eder.

Ve baʿḍı nāsın ḥiss-i miʿdesi şedīde ve ḳaviyye olup ona ẕikri mürūr eden aḫlāṭ-ı mirāriyye munṣabbe olur ve o iki emrin ictimāʿıyla miʿdeye ṭāḳat getirilmeyecek ḳadar vecaʿ-ı ʿaẓīm ḥādis̱ olur ve baʿḍı kerre ġaşye dahi müʾeddī olur.

Ve baᶜḍı kerre mā-ı bārid şürbünden miᶜdede bir nevᶜ vecaᶜ ḥādis̱ olur ki o vecaᶜ ḳalaḳ ve ıḍṭırāb iḥdās̱ eder ve o müteveccìᶜ ıḍṭırābından ṣayḥa eder.

Ve baᶜḍı kerre mā-ı bāridden ḥādis̱ olan vecaᶜ ḳalbe teᵓeddī etmekle o kimse fecᵓeten helāk olur. Ve baᶜḍı kerre vecaᶜ münḥadir olup ḳūlınc iḥdās̱ eder.

Ve miᶜde vecaᶜının ṭūl-i müddeti olanlardan verem-i miᶜde ḥudūs̱u ḫavf olunur.

Ve gebe hatunların [340b] ṭavīlü'l-müddet vecaᶜ-ı miᶜdeleri iḫtināḳ-ı raḥimi inẕār eder ve maᶜa-hāẕā fem-i miᶜde vecaᶜı ḥavāmilde kes̱īrü'l-vuḳūᶜ olur.

Mevt-i serīᶜ kitābında eṭıbbā dediler ki miᶜdesinde vecaᶜ olan kimsenin sağ ayağı üzere tuffāḥa miḳdārında bir şeyᵓ-i ḫaşin ẓuhūr eylese o kimse onun ẓuhūrundan yirmi yedinci günde helāk olur ve bu ḥālet üzere olan kimse eṭᶜime-i ḥulvü iştihā eder. Ve vecaᶜ-ı baṭnı olan kimsenin iki kaşlarında bāḳılāt miḳdārı bes̱re-i sevdā ās̱ārı olup ve o ās̱ār ḳurḥaya istiḥāle eyleyip yevm-i s̱ānīye dahi eks̱er-i zamāna varınca meks̱ eylese o kimse helāk olur ve eger o kimseye sübāt ve kes̱ret-i nevm ᶜārıḍ olur ise ona maraḍından necāt ve bürᵓ ḥāṣıl olur.

el-ᶜAlāmāt: Vecaᶜ-ı miᶜdenin emzice-i sāẕeceden ḥudūs̱unun ᶜalāmātı miᶜde mizācının sāẕeclerinin ᶜalāmātıdır ki onların ẕikri mürūr eyledi.

Ve maᶜa'l-mādde emzice-i miᶜdeden ḥādis̱ olan vecaᶜın ᶜalāmātı dahi emzice-i miᶜdeden māddī olanların ᶜalāmetleridir ki onların dahi ẕikri mürūr eylemiştir.

Ve kaçan miᶜdede leẕᶜ ve iltihāb olsa delālet eder ki māddenin keyfiyet-i ḥarresi vardır ve o mādde ḥārre ve mürre veyāḫūd māliḥadır.

Ve eger leẕᶜ rātib ve s̱ābit olmayıp müteceddid ise yaᶜnī gāhīce māddenin leẕᶜi olur ve gāh olur leẕᶜ eylemez o mis̱lli leẕᶜ miᶜdeye kebidden ṣafrā inṣıbābına delālet eder. Ve baᶜḍı kerre miᶜdede olan leẕᶜ ḥummā-ı yevm iḥdās̱ eder.

Ve leẕᶜ-i rātib baᶜḍı kerre ḥummā-ı ġıbb-ı lāzıme īcāb eder ve maᶜa-hāẕā cānib-i eymende vecaᶜ dahi īrās̱ eder ve o vecaᶜ delālet eder ki kebidi mücellil olan ġışānın miᶜdeye müşāreketi vardır. Ammā ḥummā sākine olup leẕᶜ miᶜdede bāḳī kalsa o leẕᶜin sebebi kebidin fuḍūlünden olan mevāddın

miʿdeye inṣıbābı veyāḫūd sūʾ-i mizāc-ı ḥārr veyāḫūd miʿdede lāḥic olan ḫılṭ olur.

Ve lez̠ʿ bi-ġayri iltihābin olur ise mādde-i ḥāmiḍaya delālet eder.

Ve esbāb-ı mez̠kūreden sebeb-i vecaʿ sevdānın inṣıbābı olup ṭaʿāma tenāvülünden baʿde-sāʿātin vecaʿın ḥādis̠ olduğunun ʿalāmeti o ʿalīlin ḫalli ve ḥāmıḍ nesne ḳayʾ edip ve ḳayʾından sonra vecaʿın sükūnu olur ve ṭıḥāl meʾūf ve haḍm redī olduğu dahi ona ʿalāmet olur.

Ve ṣafrā sebebi ile ḥādis̠ olan vecaʿın ʿalāmeti o vecaʿda ḳayʾ-ı ḫallī olmayıp belki onun ḳayʾ-ı mirārī olduğu ve haḍmın tāmm-ı ġayr-i nāḳıṣ olduğu olur ve o kimsede ṣafrā ʿalāmātı ẓāhire ve kebid ḥārre-i mültehibe olduğu olur.

Ve rīḥten ḥādis̠ olan vecaʿ-ı miʿde ʿalāmātı cüşā ve füvāḳ ve şerāşīf ve baṭnda temeddüd olduğu olur.

el-Muʿālecāt: Sūʾ-i mizāc-ı ḥārrdan ḥādis̠ olan vecaʿ-ı miʿdenin ʿilācı rāib-i baḳar ve dūġ-ı ḥāmiḍ ve mā-ı bārid saḳyı ile olur ve onlara ferārīc ve derārīc ve ḳıbāc, māş ve ḳarʿ ve baḳlatu'l-ḥamḳā ile iṭʿām olunur ve semek-i ṣıġār ḫall ile meslūḳ ḳılınıp iṭʿām olunur ve eşribeden sikencebīn ve ḥıṣrım rubbu saḳy olunur ve edviyeden aḳrāṣ-ı ṭabāşīr verilir ve ḍımāḍāt-ı müberride dahi istiʿmāl olunur.

V.e eger miʿdesi mütevecciʿa olan kimsede neḥāfet ve z̠übūl rüʾyet olunur ise onda ābzen istiʿmāl olunur ve şarāb-ı raḳīḳ-i memzūc saḳy olunur ve müsemmine ve laṭīfe ve muʿtedile ḥasvler ittiḫāz̠ ve iṭʿām olunur.

Ve eger vecaʿ-ı miʿde ḥārr olan ḫılṭ-ı mirārīden ise o ḫılṭı istifrāġ edersin ve ḫall ile mütteḫaz̠ olan sikencebīni içinde efsentīn bir müddet naḳʿ olunduktan sonra istiʿmāl edersin.

Ve miʿde evcāʿı bürūdet ve riyāḥ ile olur ise o vecaʿın ḫafīf olanlarını cāvers ile tekmīd ve meḥācim-i nār vaḍʿı ile teskīn eylersin ḫuṣūṣan o kebīr olan miḥceme ile teskīn eylersin ki onu merāḳḳ-ı baṭndan mevḍiʿ-i vasaṭa vaḍʿ eyleyesin ḥattā sürre üzere min külli cihetin müstevī ola ve bir sāʿat miḳdārı üzerinden ayrılmaya ve vaḍʿ-ı miḥceme bilā-şarṭ ola, pes bu ḥāl üzere vaḍʿ olunan miḥceme vecaʿ-ı mez̠kūru teskīn-i ʿacīb ile fi'l-ḥāl teskīn eder ve o vecaʿdan için şarāb-ı ṣırf saḳy olunur ve edhān-ı müsaḫḫine ile temrīḫ olunur ve bu saḳy ve temrīḫ-i mez̠kūrlar dahi evcāʿ-ı ṣaʿbeyi taḥlīl

eder. Ve zerāvend-i ṭavīlin dahi evcāᶜ-ı ṣaᶜbeyi ve şedīde-i rīḥiyyeyi taḥlīlde nefᶜ-i şedīdi [350b] olur. Ve keẕālik cünd-i bīdester ḫall-i memzūc ile şürb olunsa veyāḫūd cünd-i bīdester zeyt-i ᶜatīḳ ile ḫāricden baṭn üzere kimād olunsa o dahi taḥlīl-i evcāᶜda nāfiᶜ olur. Ve şarāb-ı ṣırfı şarāb etmek ve nevme fezaᶜ ve ilticā etmek ve ᶜale'l-cūᶜ ve'l-ḫavā riyāḍet etmek bu meẕkūrlar rīḥten ḥādis̱ olan vecaᶜı teskīn ve taḥlīl eder. Ve bunlardan ḳavī olan tedbīre ḥācet olur ise nefḫa bābında ẕikr olanlar istiᶜmāl olunur.

Ammā vecaᶜ-ı miᶜdede muḥteḳıne olan veyāḫūd miᶜde etrāfında iḥtiḳānı olan riyāḥtan ise onlara ḥabb-ı ġār ve kemmūn-ı maḳlüvv nāfiᶜdir.

Ve eger vecaᶜ-ı miᶜdenin sebebi neffāḫa olan sevdā ise vācib olur ki şebb ve zāc saḥḳ olunup ḫall-i ḥāmiḍ ile kimād oluna ve keẕālik şibt ḳuḍbānı ile mesḥūḳan kimād oluna.

Ve eger vecaᶜ-ı miᶜde verem ile ᶜārıḍ olur ise onun muᶜālecesi inşāallāh verem-i miᶜde bābında bizim ẕikr edeceğimiz nesnelerdir.

Ve eger vecaᶜ şiddeti ḥasebiyle imhāl eylemez ise şuḥūm ile ve o neṭūlātla irḫā olunur ki şibs̱ mis̱lliden ittiḫāz oluna.

Ve baᶜdehu müdde[tin] ṭavīle[tin] heyecān ve ḥareket eden vecaᶜ ki onun teskīni mevādd-ı dāḫiliyyeyi ḳayᵓ ile olur ve bilā-ḳayᵓin sākin olmaz, pes onun muᶜālecesi miᶜdeyi taḳviye etmekle olur ve miᶜdeyi taḳviye ḍımādāt-ı ḥārre istiᶜmāli ile miᶜdeyi tesḫīn edip şarāb-ı ṣırf ve maᶜācīn saḳy etmekle ve muṭaycenāt itᶜām etmekle ve keẕālik miᶜde-i ḥārrede tedaḫḫun etmek şānından olan beyḍ-i meşvī ᶜasel mis̱lillileri iṭᶜām etmekle olur.

Ve vaḳt-i ḫavāda ḥādis̱ olup ekl-i ṭaᶜām edince ḳadar vecaᶜı mütemādī olanların ᶜilācı ṣafrāyı istifrāġ veyāḫūd taṭfiᵓe olur eger o vecaᶜ ṣafrādan ḥādis̱ ise; eger sevdādan ise sevdāyı istifrāġ olur ve keẕālik o iki ḫılṭı miᶜde cihetinin ḥilāfına meyl ettirilmek ona ᶜilāc olur ve imālenin ṭarīḳi bābu'l-ḳavānīnde ẕikr olundu. Ve keẕālik o iki nevᶜ vecaᶜ muᶜālecesinde fem-i miᶜde taḳviye olunur. Ve bu tedbīrlerden sonra vācib olur ki onun ġıdāsı tefrīḳ oluna veyāḫūd miḳdār-ı kemmiyyeti ḳalīl ve ġıdāiyyeti kes̱īre olan aġdiye ile taġdiye oluna. Ve o iki nevᶜ vecaᶜ aṣḥābına baᶜde't-taġdiye şarāb saḳyı cāiz olmaz belki baᶜde't-taġdiye o ᶜalīller şarāb muṭālebe eyledikçe müdāfaᶜa olunur ve kaçan onları vecaᶜ aḫẕ edip baᶜdehu vecaᶜ-ı āḫiẕleri sākin oldukta o zamān şarāb saḳy olunur.

Ammā o vecaᶜ ki baᶜde'ṭ-ṭaᶜām ᶜārıḍ olup ḳayᵓ eylemedikçe sākin olmaz idi, o vecaᶜ redīdir ve onun muᶜālecesinde ṣavāb olan küllü yevmin ḳable'ṭ-ṭaᶜām ona bir miḳdār ᶜasel saḳy oluna bābu'l-ḳayᵓda ẕikr olunan esbābdan hangisi bu ḳayᵓa sebeb olduğunda teᵓemmül oluna ve hangisi sebeb olduğunu taᶜarrüften sonra o māddenin müstefriġi olan nuḳūᶜ-ı ṣabır miṡlliler ile istifrāġ oluna ve sonra aḳrāṣ-ı kevākib dahi istiᶜmāl oluna. Ve bu nevᶜ vecaᶜ-ı miᶜdede muᶜālece dahi nāfiᶜ olur, kündür ve maṣṭakī ve şūnīz ve nānḫāh ve fıstığın ḳuşūr-ı aḫḍarı ve ᶜūd-ı niyy yaᶜnī ḫām ᶜūd veznleri berāber aḫẕ olunur ve daḳḳ olunup munḫulden geçirilir ve ᶜasel emlec ile maᶜcūn kılınıp ḳable'ṭ-ṭaᶜām iki dirhem miḳdārı iki miṡḳale varınca tenāvül olunur. Ve o vecaᶜa küzbere tenāvülü ve şarāb-ı rummān-ı munaᶜnaᶜ ve bābu'l-ḳayᵓda mezkūr olanları saḳy dahi nāfiᶜ olur. Ve evcāᶜ-ı miᶜdeye Cālīnūs'un şehādeti ile bi'l-ḫāṣṣa nāfiᶜdir ḳavāniṣ-i[22] decācın cülūd-i dāḫilesi. Ve leẕᶜ-i miᶜdenin ekṡerini rāib miṡlli eşyā-ı bāride teskīn eder.[341a]

İkinci Faṣl Ḍaᶜf-ı Miᶜde Beyānındadır

Ḍaᶜf-ı miᶜde aḥvāl-i miᶜdeden bir ḥālin ismidir ki miᶜde o ḥāl üzere oldukta onun haḍmı ceyyid olmaz ve kaçan ṭaᶜām ekl eylese meᵓkūlü onu kerb-i şedīd ile kerbde kılar her ne ḳadar meᵓkūlü ṭaᶜām-ı ṣāliḥ ve ġayr-i mükreb ise. Ve baᶜḍı kerre o ḥālet üzere olan miᶜde ṣāḥibinin şehvetine ḫalel gelir ve ekṡer-i ḥālde şehveti ḳalīle olur velākin o ḳıllet dāimī olmaz. Belki baᶜḍı kerre ḍaᶜf-ı miᶜde aṣḥābının şehveti keṡīre olur ve miḳdār-ı yesīr onda haḍm dahi olur.

Ve o şehvet ve haḍm ḳuvvet-i miᶜdeye delālet eylemez ve onlardan bir nevᶜ ḳuvvet-i zāide gelir ise o ḳuvvet ile ḳarāḳır ve cüşā-i müteġayyir ve ġaṡeyān ḥādiṡ olur ve ḫuṣūṣan bu āfetler tenāvül-i ṭaᶜāmdan sonra ziyāde ḥādiṡ olur ḥattā ḍaᶜf-ı miᶜdesi olanlar ṭaᶜām tenāvülünden sonra ḥareketi ḳasd eylemez, sükūn üzere olmak isterler veyāḫūd ḍaᶜf-ı miᶜdesi olanlar ekl eylediği ṭaᶜāmı ḳaẕf ederler ve beyne'l-ketifeyn onlarda leẕᶜ ve vecaᶜ olur.

Eger sebeb-i ḍaᶜf cidden ziyāde olur ise onda cüşā olmaz ve recīᶜinin ḫurūcu sühūletli olmaz veyāḫūd recīᶜ mekṡ eylemeyip serīᶜan ḫurūc eder.

22 "Ḳavāniṣ-i ṭuyūr" sāir ḥayvānda meṣārīn dedikleri, lākin murād ṭuyūrun kursağıdır.

Ve ḍaᶜf-ı miᶜde aṣḥābının nabḍı sāḳıṭ olur, serīᶜan ġaşye müᵓeddī olur ve ṭaᶜām ṭaleb eder, kaçan ṭaᶜām taḳrīb olunsa teneffür eder veyāḫūd tenāvülü ḳalīl olur ve ednā sebebden onlara ḥummā isābet eder, merāḳī mālīḫūlyā aᶜrāḍı onlarda ẓāhire olur.

Ve maᶜlūm ola ki ḍaᶜf-ı miᶜde cemīᶜan emrāḍ-ı bedene sebeb olmağa ḳarīb olur. Ve bu ḍaᶜf baᶜḍı kerre miᶜdenin eᶜālīsinde olur ve baᶜḍı kerre dahi miᶜdenin esāfilinde olur ve baᶜḍı kerre cemīᶜan eᶜālī ve esāfilde olur.

Eger ḍaᶜf eᶜālī-i miᶜdede olur ise meᵓkūlün eẕāsı ibtidā-i ekIde olur yaᶜnī ṭaᶜām münḥadir olmaksız ve miᶜdenin henüz eᶜālīsinde iken eẕā iḥsās olunur.

Ve eger ḍaᶜf esāfil-i miᶜdede olur ise o miᶜde teᵓeẕẕīsi ṭaᶜām miᶜdede istiḳrār eyledikten sonra ẓuhūr eder ve ẓuhūr ve es̱eri berāzda olur.

Ve ḍaᶜf-ı miᶜdenin esbābı miᶜdeye ᶜārıḍ olan emrāḍ-ı sāire olur ve keẕālik ᶜale't-tevālī vāḳiᶜ olan toḫme olur ve kes̱ret üzere ḳayᵓ istiᶜmāl eylemek dahi ḍaᶜf-ı miᶜdeye sebeb olur.

Ve ḍaᶜf-ı miᶜde muᶜālecesini aṣḥāb-ı tecribe tecfīfe ve teybīse iḳtiṣār ederler ve bizim bārid-i raṭb olan miᶜde mizācının tedārükünde ẕikr eylediğimiz tedbīre dahi iḳtiṣār ederler, ammā ḥaḳḳ olan budur ki miᶜde sūᵓ-i mizācın küllīsine tābiᶜ olur ve ona bināen vācib olur ki evvelā miᶜdenin mizācı taᶜarrüf oluna ve sebeb-i ḍaᶜf hangi mizāc ise onun ḍıddı ile muᶜālece oluna.

Ve baᶜḍı kerre olur ki miᶜdeye sebeb yübūset olur ve o ḍaᶜfa aṣḥāb-ı tecārībin ẕikr eyledikleri müceffifāt ile muᶜālece olunsa ᶜalīlin helākine müᵓeddī olur. Belki baᶜḍı kerre ḍaᶜf-ı miᶜdeye şerbet-i bāride ve baḳara meḫīḍinin s̱elcle mebrūdunu saḳy şifā olur ve fevākih-i bāride istiᶜmāli dahi şifā olur.

Ve baᶜḍı kerre ḍaᶜf-ı miᶜde müsaḫḫināt ile muᶜālece olunur ve o müsaḫḫināt istiᶜmālinden ᶜalīle ᶜaṭaş ġālib olur ve ona eṭıbbā ᶜaṭaşın muḫālifi ile muᶜlāce edip mā-ı bārid ile onu mümtelīᵓ ederler ve fi'l-ḥāl ona bürᵓ ve ᶜāfiyet gelir.

Ve eger ḍaᶜf-ı miᶜde ḫılṭ-ı mūẕīden ise o mā-ı bāridden imtilā ile ḫılṭ-ı mūẕī mündefiᶜ olur ve isḥāl ile ḫurūc edip ḍaᶜf-ı miᶜdeden ᶜalīle bürᵓ ḥāṣıl olur.

Ve ishāl dahi muḍᶜif-i miᶜdedir ve o vechle olan ḍaᶜf-ı miᶜdede ṣudāᶜ dahi olur.

Ve maᶜlūm ola ki ḳuvvet-i s̱ābitesi olan miᶜde o miᶜdedir ki onun ḳuvā-ı erbaᶜası yaᶜnī cāẕibe ve māsike ve hāḍıme ve dāfiᶜa ḳuvveleri cemīᶜan selīme ve ḳaviyye ola. Kaçan bu ḳuvvelerin birinde ḍaᶜf olup bāḳīleri ḳaviyye olsa o miᶜdede ḍaᶜf-ı miᶜde āfeti ḥāsıldır velākin nāsın muᶜtādı budur ki ḳuvve-i hāḍımesi ḳaviyye olan miᶜdeye miᶜde-i ḳaviyye ıṭlāḳ ederler ve keẕālik hāḍımesi ḍaᶜīf olan miᶜdeye miᶜde-i ḍaᶜīfe ıṭlāḳ ederler, bāḳī ḳuvālar her ne ḳadar hāḍımenin ḫilāfı üzere olur ise onların iᶜtibārları her ḥālde hāḍımeye olup onun ḳuvveti ve ḍaᶜfı ile miᶜdeyi tavṣīf ederler.

Ve miᶜdenin dört ḳuvvesinden her biri sūᵓ-i mizāc aṣnāfının her biri ile baᶜḍı kerre ḍaᶜīf olur lākin eks̱er-i emrde ḳuvve-i cāẕibenin ḍaᶜfına sebeb bürūdet ve ruṭūbet olur ve ona bināen ḳuvve-i cāẕibe edviye-i ḥārre ve yābise ile taḥaffuẓ olunmak vācib olur. Lākin nādiren bürūdet ve ruṭūbetten mā-ᶜadā sebeb ile ḳuvve-i cāẕibeye ḍaᶜf ḥādis̱ oldu ise o zamān ḥārr-ı yābis edviye istiᶜmāli ile ḳuvve-i cāẕibe muḥāfaẓa olunmaz ve vācib olur ki ḳuvve-i māsike eks̱er-i emrde bürūdete māil olan edviye-i yābise ile taḥaffuẓ oluna ve ḳuvve-i dāfiᶜa ruṭūbet ve bürūdet ile taḥaffuẓ oluna ve hāḍıme maᶜa'r-ruṭūbe ḥarāret ile muḥāfaẓa oluna.

Ve maᶜlūm ola ki ḍaᶜf-ı miᶜde maraḍının erdeᵓi miᶜde elyāfı nescinin tehelhülünden ḥādis̱ olan ḍaᶜftır. Ve tehelhül ḍaᶜfa sebeb olduğunun ᶜalāmeti budur ki o miᶜde-i ḍaᶜīfede sūᵓ-i mizāc ᶜalāmātı olmaz ve ᶜalāmāt-ı evrām dahi olmaz ve aġdiyeyi tecvīd eylemek dahi nāfiᶜ olmaz. Bu ᶜalāmetler vuḳūᶜunda sen bil ki o miᶜde mütehelhile olmakla bāliye ve fāniye olmuştur.

Ve ḳuvvet-i māsikeye āfetin duḫūlü baᶜḍı kerre o sebebden olur ki miᶜde ṭaᶜāma sarılmaz ve iltifāf ve iştimāli olmaz veyāḫūd iltifāfı ḳalīl olur veyāḫūd redāᵓet ile iltifāf eder ve onun iltifāf-ı redīsi irtiᶜāşı veyāḫūd ḫafaḳānı veyāḫūd teşennücü olur. O sebebden miᶜdesinde vech-i meẕkūr üzere redāᵓeti olanlar iḥsās-ı ẓāhir ile iḥsās eyler ki onda teşennüc ve ḫafaḳān mis̱lli nesneler ḥāṣıldır. Ammā raᶜşeyi onların şuᶜūrun baᶜḍı kerre beyyin ve ẓāhir olmaz belki raᶜşenin vücūduna miᶜde taᶜabı ile ve keẕālik ḳarāḳır ve temeddüd ve nefḫ yok iken ṭaᶜāmın inḥiṭāṭına olan ᶜalīlin şevḳi ile istidlāl ederler. Ve ṭaᶜāmı miᶜdenin iştimāl-i redīsi raᶜşe-i müfriṭa ile olur

ise ifrāṭ üzere olan raᶜşede riᶜde olur ve ona bināen ᶜalīl miᶜdesinde raᶜşe olduğuna iḥsās eder aᶜḍā-i sāirede ḥādis̱ olan raᶜşeyi iḥsās eylediği gibi.

Ve baᶜḍı kerre ḍaᶜf miᶜdenin cāẕibesine ᶜārıḍ olup aṣlā cāzibe ceẕbe ḳādir olmaz ve bir ḳavm ona istirḫā-i miᶜde tesmiye ederler veyāḫūd cāẕibenin ceẕbi külliyyen bāṭıl olmaz velākin onun ceẕbi kedd ve ᶜanā ile olur istirḫā-i miᶜde tesmiye olunan ᶜilletin evāilinde olduğu gibi veyāḫūd cāẕibenin ceẕbi müteşevviş olur ve o ceẕb müteşennice ve mürteᶜişe olan miᶜdenin ceẕbine müşābih olur.

Ve ḳuvve-i muġayyirenin ḍaᶜfı istisḳā-i laḥmīye müʾeddī olur.

Ve maᶜlūm ola ki ḍaᶜf-ı miᶜde bir meblaġa bāliġa olsa ki miᶜde o ḥālde iken ḳuvve-i muġayyire meṭᶜūmu taġyīre elbette ḳādire olmasa ve ḳuvve-i muġayyirenin ᶜaczine ḍaᶜf-ı miᶜdeden mā-ᶜadā sebeb-i āḫer dahi mevcūd olmasa o ḍaᶜf-ı miᶜde āhir-i emrde zelaḳ-ı emᶜāya müʾeddī olur.

Ve eks̱er-i emrde ḍaᶜf-ı miᶜdenin esbābı maᶜlūm olmaz ve aṣḥāb-ı tecārib tecribeleri ḥasebiyle ona ᶜilāc ederler ve ettikleri ᶜilāc o ḍaᶜfın sebebini izāle edip bürʾ ḥāsıl olur ve maᶜā-hāẕā onların sebebi ne idiğine ve devānın sebebi ne vech ile izāle eylediğine şuᶜūrları olmaz, onun için eks̱er-i ḥālde ḍaᶜf-ı miᶜde muᶜālecesinde aṣḥāb-ı tecāribden meʾs̱ūr olan muᶜālece ile intifāᶜ olunur ve o muᶜālece ḥaḳḳında düstūrü'l-ᶜamel bir ḍābıṭa olmaz.

Ve aḍmide ve merūḫāttan bu bābda müstaᶜmel olup ẕikri mürūr eden ḍımādāt ve merūḫāt ile fem-i miᶜdeye muᶜālece ḳaṣd olunur ise vācib olur ki onlar şedīden tesḫīn oluna, fātiren istiᶜmāl olunmaya, zīrā fātiren istiᶜmāl olunsa fem-i miᶜdeyi irḫā eder.

Ve ḍaᶜf-ı [341b] miᶜde için Cālīnūs bir ḳayrūṭī istiᶜmāl eder, o ḳayrūṭīnin nüshası budur: Şemᶜ sekiz mis̱ḳāl, dühn-i nārdīn-i fāyiḳ bir ūḳıyye; bunlar aḫẕ ve ḫalṭ olunup ḳayrūṭī ittiḫāẕ olunur. Ve eger ḍaᶜf-ı miᶜde ġāyete bāliġ olup ṭaᶜāmı imsākten ᶜaczi olur ise o zamān ẕikr olunan ḳayrūṭīye ṣabır ve maṣṭaīnin her birinden birer buçuk mis̱ḳāl ḫalṭ olunur. Ve eger ḍaᶜf ġāyette şedīd olmaz ise onlardan bir mis̱ḳāl ve ḥışrım ᶜuṣāresinden bir mis̱ḳāl ḫalṭ olunup o ḳayrūṭī miᶜde üzere vaᶜḍᶜ olunur.

Ve yine Cālīnūs ḍāmin ve mütekeffil olmuştur ki ẕikri ātī nüsḫa üzere maṣnūᶜ olan sefercelī merāret ve yübūset-i şedīdeleri olmayan ᶜilel-i miᶜdenin küllīsine bi-iẕnillāhi taᶜālā sebeb-i berāʾet olur, o nüsḫa budur:

Nüsḫa-i Sefercelī: Sefercel ʿuṣāresi iki rıṭl, ḫall-i s̱iḳḳīf bir rıṭl, ʿasel miḳdār-ı kifāye. Bu mez̠kūrlar aḫẕ olunup ʿasel ḳıvāmında olunca ḳadar ṭabḫ olunur ve baʿdehu üzerine bir ūḳıyye ve s̱ülüs̱ ūḳıyye, iki ūḳıyyeye varınca ḳadar zencebīl saçılıp istiʿmāl olunur.

Devā- Āḫer: Ve bunun dahi menfaʿati sefercelī menfaʿatine ḳarīb olur: Sefercel-i meşvī üç rıṭl, ʿasel üç rıṭl. Bu ikisi aḫẕ ve ḫalṭ olunup üzerine üç ūḳıyye fülfül ve kerefs-i cebelī bezrinden bir ūḳıyye nes̱r olunur ve miʿde-i ḍaʿīfeye, ṣıyāḥ ve ṣıfāḳ baṭnı muḥarrik olan nesnelerin küllīsini nāfiʿ olur.

Ve miʿde-i ḍaʿīfe vü müsterḫīye edviye ceyyide-i nāfiʿadan olur: Iṭrīfilāt ve devā-i Fürs istiʿmāli. Ve devā-i Fürsün ṣıfatı budur:

Ṣıfat-ı Devāi'l-Fürs: Semn ile maḳlüvv olan helīlec on dirhem ve ḥurf-i maḳlüvv beş dirhem, nānḫāh ve saʿter-i Fārsī her birinden üçer dirhem, ḫabes̱ü'l-ḥadīd on dirhem. Bu mez̠kūrlardan mütteḫaẕ olan devānın şerbe-i vāḥidesi iki dirhem olur ve şarāb-ı ḳavī ile istiʿmāl olunur.

Nüsḫa-i Ḍımād-ı Ceyyid: Maʿa'ṣ-ṣalābe ḍaʿf-ı miʿdeye nāfiʿ ḍımāddır: Selīḫa nıṣf ūḳıyye, sūsen sekiz kezeme, fiḳāḥ-ı idḫir altı kezeme, übhül sekiz kezeme, muḳl otuz iki kezeme, şemʿ on altı ūḳıyye, ṣamġu'l-buṭm dört ūḳıyye, rātiyānec-i maġsūl bir buçuk rıṭl, hamāmā on sekiz dıraḫmī, uşşaḳ otuz iki kezeme, nārdīn altı ūḳıyye, enīsūn sekiz ūḳıyye, ṣabır bir ūḳıyye, dühn-i belesān iki ūḳıyye, ḳırfe bir ūḳıyye; bu edviyelerden ḍımād ittiḫāẕ olunur. Ve ḥabbu'l-ās şarābı dahi onlara cidden nāfiʿ olur ve naʿnāʿda onlara menfaʿat-i ẓāhire vardır. Ve tuffāḥ-ı besātīn miʿde-i ḥārre ve miʿde-i bāride ḍımādlarına idḫāl olunur ve zīft bāride-i ḍaʿīfe olan aḍmidedendir.

Ve maʿlūm ola ki ḍaʿf-ı miʿde baʿḍı kerre ġıdānın buṭʾ-ı inḥidārına sebeb olur eger ḍaʿf ḳuvve-i dāfiʿada olursa, pes vācib olur ki onlar için mahbūz olan ḫubzun ḫamīri yaʿnī māyesi kes̱īre ola. Ve baʿḍı kerre dahi ḍaʿf-ı miʿde ṭaʿāmın sürʿat-i inḥidārına sebeb olur miʿdede belle-i müzliḳa ve miʿdenin ḳuvve-i māsikesinde ḍaʿf olmak ḥasebiyle ve vācib olur ki onların ḫubzu fuṭūrete māil ola yaʿnī ḫamīri ve māyesi ḳalīl ola.

Üçüncü Faṣl Toḫme ve Buṭlān-ı Haḍm ʿAlāmātı Beyānındadır

Āfet-i mez̠kūrun ʿalāmetleri budur ki o ʿalīlin yüzünde verem ve nefesinde ḍīḳ ve başında s̱iḳal ve miʿdesinde vecaʿ ve füvāḳ ve hem o ʿalīlde ke-

sel ve buṭʾ-ı ḥarekāt ve levninde ṣufret ve baṭnında ve emʿāʾ ve şerāşīfinde nefḫa ve cüşā-i ḥāmiḍ-i ḥirrīf ve cüşā-i duḫānī-i müntin ve ġaṡeyān ve ḳayʾ ve istiṭlāḳ-ı müfriṭ veyāḫūd cidden müfriṭ iḥtibās olur.

el-Muʿālecāt: Vācib olur ki onlara ẕikr-i ātī nesneleri istiʿmāl ile muʿālece oluna, o istiʿmāl olunacak nesneler bunlardır: Mevāddı ḳayʾ ile ḳaẕf ve remy olunur, ishālle ṭabīʿatları telyīn olunur ve ṣavm ettirilir ve ḥasbe-mā yuṭāḳ terk-i ṭaʿām ettirilir ve taġaddī eylediği aġdiye ḳalīl kılınır, o dahi ʿadem-i ṭāḳat katında verilir, tervīḍ ve taḥmīm ve taʿrīḳ olunur, onlar dahi o toḫmede istiʿmāl olunur ki onun ṣāḥibinin ḥareketi ile imtilāsının ḥareketinden ḫavf olunmaya ve eger mevādd-ı imtilānın ḥareketi ḫavfı olur ise o zamān deʿa ve sükūn istiʿmāl olunur ve nevm-i ṭavīl ile tenvīm olunur ve baʿdehu ṭaʿāmında ve ḥammāmında tedrīc olunur yaʿnī haḍm-ı ceyyid ile haḍm edeceği ḳadar ṭaʿāmı azar azar ziyāde olunur ve cevdet-i haḍmın ʿalāmātı bābında ẕikr olunur.

Ve baʿḍı kerre toḫme keṡret-i nevm ve keṡret-i deʿadan ʿārıḍ olur, zīrā nevm her ne ḳadar nevm haḍm-ı ṭaʿāma muʿīn ve nāfiʿ ise velākin ḥareket-i yaḳaẓiyye defʿ-i fuḍūle ve mevāddı taḥlīle nāfiʿ olur. Ve defʿ olunmağa muḥtāc olan fuḍūl bedende müctemiʿa ise ona nevm muḍırr olur ve keẕālik bedende haḍma hācet olan aġdiye-i ṣāliḥa müctemiʿa ise ona yaḳaẓa muḍırr olur.

Ve cūʿ-ı ḥaḳīḳī yok iken ikṡār-ı ġıdā olunmakla ḥādiṡe olan toḫme baʿḍı kerre bir nevʿ ḥurḳat-i miʿdeye müʾeddī olur ki ona taḥammül ṭākatten ḫāric olur ve o kimseler toḫme ve muʿālecātını istiʿmāle muḥtāc olurlar ve onlara maʿcūn-ı sevāṭīr[23] yaʿnī maḫlaṣ-ı kebīr istiʿmāli bāʿis-i bürʾ olur ve baʿḍı kerre onlar tenāvül eyledikleri ṭaʿāmı ḳaẕf ederler.

Dördüncü Faṣl Şehvetin Buṭlānı ve Ḍaʿfı Beyānındadır

O ʿilletin sebebi baʿḍı kerre ḥarāret-i sāẕece ve baʿḍı kerre māddī olan ḥarāret olur o ve sebebden miʿdenin cins-i şarābdan raṭb-ı bāride şevḳi olur, ḥārr-ı yābis olan şarāba ve yābis olan ṭaʿāma şevḳi olmaz ve bu ʿilleti īcāb eden ḥarāret-i miʿde maʿa'l-mādde olur ise ẕikr olunan şevḳ ziyāde olur ve o māddī olan ḥarāret şehveti izāle eder.

23 "Sevāṭīr": سواطير كبير وهو المخلص diye maʿācīnde meẕkūrdur, *Ḳānūn*'un kitāb-ı ḫāmisinde muḥarrerdir.

Ve berdin şehvete münāsebeti eşedd ve ziyāde olur riyāḥ-ı şimālī hübūbunda ve keẕālik faṣl-ı şitāda fuḍūl-i beden şehveti ziyāde tehyīc ve taḥrīk eder. Ve s̱ülūcda müsāferet eden kimsenin şehveti cidden müştedd olur ve ona sebeb budur ki ḥarāret mevāddı isāle ve irḫā edip mevḍiᶜi yaᶜnī miᶜdeyi isāle eylediği mevādd ile doldurur.

Ammā bürūdet ḥarāretin ḍıddı üzere olur ve maᶜa-hāẕā baᶜḍı kerre dahi bürūdet-i şehvete sebeb-i ḍārr olur, bārid ve müfred sūʾ-i mizāc ḥasebiyle ḳuvā-ı ḥissiyyeden ḳuvve-i cāẕibe māit ve hālik olur ve o ḳuvvetin mevti şehvetin ḳuvvetine sebeb olur velākin bu ḥālin vuḳūᶜu nādir ve ḳalīl olur ve belki baᶜḍı kerre her müfriṭ olan sūʾ-i mizāc şehvete sebeb-i ḍārr olur, zīrā muṭlaḳan sūʾ-i mizācın istiḥkāmı cemīᶜan ḳuvāyı iḍᶜāf eder.

Ve ḥummayātta şehvet sāḳıṭa olur, zīrā ḥummayātta mevcūd olan sūʾ-i mizāc ve ġalebe-i ᶜaṭaş ve reddiye-i hāyice olan aḫlāṭtan imtilā cemīᶜan bu meẕkūrlar suḳūṭ-ı şehvete sebeb olur. Ve ḥummayāt-ı vebāiyyede şehvetin suḳūṭu müştedd olur. Ve kaçan ifrāṭ üzere ishāl olsa şehvet ziyāde olur.

Ve evrām-ı miᶜdede ve evrām-ı kebidde dahi şehvet şedīden sāḳıta olur.

Ve nāḳıh olan kimselerde şehvet mefkūde ve sāḳıta olsa maraḍın nüksüne delālet eder. Ve gāhīce nāḳıhta suḳūṭ-ı şehvete sebeb ḳıllet-i dem ve ḍaᶜf-ı beden olur. Ve sana vācib olur ki onu taᶜarrüf ve teʾemmül eyleyesin, eger bedende ḍaᶜf ve demde ḳıllet yoksa suḳūṭ-ı şehvet ile nükse istidlāl eyleyesin.

Ve baᶜḍı kerre miᶜdede lüzūcetli balġam kes̱īr olup şehvetin suḳūṭuna sebeb olur, zīrā o balġamı muḥtevī olan miᶜde ṭaᶜāmdan teneffür eder ve cins-i eṭᶜimeden onun şevḳi ḥārr ve ḥārr olanlara olup ancak o mis̱lli etᶜimeyi tenāvül eder ve onları tenāvülden nefḫ ve temeddüd ve ġas̱eyān ḥādis̱ olur ve cüşā eylemedikçe istirāhat eylemez.

Ve baᶜḍı kerre dahi suḳūṭ-ı şehvete sebeb baştan miᶜdeye ᶜale'd-devām nevāzilin nüzūlü olur.

Ve baᶜḍı kerre dahi sebeb-i suḳūṭ bedende imtilā olup ve ḳıllet-i taḥallül olmakla olur veyāḫūd mevcūd olan redī aḫlāṭı ıṣlāḥa ṭabīᶜat meşġūl olmakla [342a] āḫer nesneden zühūl edip şehvet sāḳıṭa olur ve bu sebebden şehvetin suḳūṭu ḥummayātta kes̱īrü'l-vuḳūᶜ olur, zīrā ḥummayātta maḥmūmun terk-i ṭaᶜāma ṣabrı eks̱er olur, maḥmūmun bedeni ᶜurūḳundan ve ᶜurūḳ-ı

miᶜdeden ġıdāyı maṣṣ eylemeğe iḳbāl eylemez, onun ḥāceti mevāddı defᶜe olur, ceẕb-i ġıdāya iḳbāli olmaz ve ceẕbden iᶜrāḍ eder. Ve bunun naẓīri ayı ve kirpi ve onların ems̱āli olan ḥayvānāttır ki faṣl-ı şitāda müddet-i medīde künāmında[24] muḫtefī ve ġıdā ṭalebinden müstaġnī olurlar ve bedenler müctemiᶜa olan aḫlāṭ-ı ficcelerini ıṣlāḥ edip onunla taġaddī ederler.

Ve'l-ḥāṣıl ḥācet-i ġıdā o zamān mevcūde olur ki bedende taḥallül edip bedel mā-yeteḥallel mevcūd olmaya, ammā bedende taḥallül olmasa veyāḫūd taḥallül eden eczāların meseddine sedd olur, bedende mevādd olsa o zamān ġıdā-i cedīde ḥācet olmaz.

Ve baᶜḍı kerre dahi suḳūṭ-ı şehvete sebeb bu olur ki laḥmda ve ᶜaḍalde ve aᶜḍā-i sāirede olan ᶜurūḳta ḍaᶜf olup miᶜdeden imtiṣāṣa ḳavī olmaz ve imtiṣāṣı olsa dahi ᶜale't-tevālī ve'l-ittiṣāl imtiṣāṣtan ᶜāciz olup onun imtiṣāṣı fem-i miᶜdeye ᶜalā-sebīli't-tedāfüᶜ vāsıl olmaz ve bināen ᶜaleyh miᶜde dahi ġıdāyı teḳāḍī eylemez bedel mā-yeteḥallelin vücūdu katında teḳāḍī eylemediği gibi.

Ve baᶜḍı kerre dahi suḳūṭ-ı şehvete sebeb bu olur ki fem-i miᶜdeye ṭıḥāl-den munṣabbe olan sevdā munḳaṭıᶜa olup inṣıbāb olmamakla īcāb-ı iştihā eder, fem-i miᶜdede daġdaġa olmaz ve fem-i miᶜdede olup mānıᶜ-i şehvet olan mevādd-ı rediyyeden dahi tenḳıye ḥāṣıl olmaz ve ona bināen şehvet dahi sāḳıṭa olur. Ve kaçan miᶜde saṭḥında bir şeyᵓ-i ġarīb bāḳī kalsa her ne ḳadar o şeyᵓ ḳalīl olur ise o miᶜde bedel mā-yetaḥallelden müstaġniye olur ve defᶜ-i mādde için müteḥarrike olup ceẕb-i ġıdāya ġayr-i müştāḳa olan miᶜde gibi olur.

Ve baᶜḍı kerre dahi suḳūṭ-ı şehvetin sebebi fem-i miᶜdede olan ḥiss ḳuvvesinin buṭlānı olur. ᶜUrūḳ miᶜdeden kaçan imtiṣāṣ eylese fem-i miᶜde onu iḥsās eylemez ve ᶜadem-i iḥsāsa bināen cāẕibe dahi ḥareket eylemeyip şehvet sāḳıṭa olur.

Ve baᶜḍı kerre şehvetin suḳūṭu miᶜdeye ḫāṣṣ sebeb ile olur ve baᶜḍı kerre ᶜuḍv-ı āḫere müşāreket sebeb olur. Ve ᶜuḍv-ı müşārik ile olan baᶜḍı kerre müşāreket-i dimāġ ve baᶜḍı kerre yalnız ᶜaṣab-ı sādise[25] müşāreket ile olur.

---

24 "Künām" yırtıcı ḥayvānların yatağıdır. Ḥalīmī.

25 Ẕikr olunan ᶜaṣab dimāġ ᶜaṣablarının zevc-i sādisinden bir şuᶜbedir ki ḥicāba nüfūẕ eder ve fem-i miᶜdeye muttaṣıl olur, o sebebden dimāġ ile miᶜde arasında müşāreket olur.

Ve baᶜḍı kerre suḳūṭ-ı şehvet kebidin ḍaᶜfından olur, zīrā kebid ḍaᶜīfe oldukta ḳuvve-i şehevāniyye dahi ḍaᶜīfe olur ve belki suḳūṭ-ı şehvete sebeb ḳuvve-i şehevāniyye ve ḳuvve-i cāẕibenin mevti ve bedenden zevāli olur ve o ḳuvvelerin mevti eks̱er-i ḥālde dem-i kes̱īr iḫtilāfında olur ve bu ᶜillet rediyye ve ᶜasīrü'l-ᶜilāc olur ve bu āfet ṣāḥibine bir nevᶜ ḥālet ᶜārıḍa olur ki ona elvān-ı aġdiye ᶜarḍ olundukta içlerinden baᶜḍısını iştihā eder ve müştehāsı taḳrīb olundukta ondan müşmeᵓizz ve müteneffir olur. Ve bundan dahi şerrli olur o ᶜarḍ olunan elvān-ı aġdiyeden birini iştihā eylemek.

Ve ḳuvve-i şehevāniyyenin ḍaᶜfı ᶜaḳīb-i istifrāġda olan ḍaᶜfa münḥaṣır değildir belki sūᵓ-i mizāc-ı müfriṭin küllīsi ḳuvve-i şehevāniyyenin ḍaᶜfına müᵓeddī olur.

Ve baᶜḍı kerre dīdān dahi suḳūt-ı şehvete sebeb olur, zīrā dīdān emᶜāya īsāl-i eẕā eder ve emᶜānın teᵓeẕẕīsine miᶜde müşāreket edip ḳuvvet-i şehevāniyye sāḳıṭa olur. Ve baᶜḍı kerre dīdān emᶜādan miᶜdeye ṣuᶜūd edip bi'n-nefs miᶜdeyi müteᵓeẕẕiye kılar.

Ve baᶜḍı kerre dahi miᶜdede sevdā-i kes̱īre müctemiᶜa olup īẕā eder ve miᶜde onu ḳaẕf ve defᶜe meşġūl olur, ekl ve ceẕbden züḥūl eder.

Ve ḥaml ve iḥtibās-ı ṭams̱ ile dahi ḳuvve-i şehevāniyye bāṭıl olur. Ve buṭlān-ı şehvet ḥamlin evāilinde olur velākin eks̱er-i ḥālde ḥaml ve iḥtibās ḥasebiyle fesād-ı haḍm ᶜārıḍ olur.

Ve baᶜḍı kerre onun sebebi ifrāṭ-ı havā ve iştidād-ı ḥarāret ve iştidād-ı bürūdet olur, zīrā şiddet-i ḥarāret ḳuvveti taḥlīl ve şiddet-i bürūdet ḳuvveti taḫdīr eder veyāḫūd şiddet-i berd mevāddı taḥallülden menᶜ eder.

Ve miᶜde ḥarāretinin iştidādı ehviye iştidādı gibi olur yaᶜnī buṭlān-ı şehvete müᵓeddī olur.

Ve keẕālik şarāba iᶜtiyādı olup terk edenlerde dahi buṭlān-ı şehvet olur.

Ve nevmin sūᵓ-i ḥāli ḥasebiyle dahi şehvetin ḥāli müteġayyire ve ḍaᶜīfe olur.

Ve baᶜḍı kerre suḳūṭ-ı şehvetin sebebi ḳıllet-i dem olur ve ḳıllet-i deme ḍaᶜf-ı ḳuvā ṭābiᶜ olup şehvet ḍaᶜīfe olur. Bu nevᶜ suḳūṭ nāḳıhīne mevādd-ı mūẕiyeden neḳāları var iken ᶜārıḍ olur ve bu nevᶜ ḍaᶜf-ı ḳuvvet inᶜāş-ı ḳuvvet ile zāile ve ḳuvveti ᶜāide olur ve keẕālik ḳalīlen ḳalīlen demi iᶜāde ile ḳuvvet iᶜāde olunur.

Ve keẕālik riyāḍet ve mā-ı kes̱īr şürbü dahi şehvet-i ṭaʿāmı isḳāṭ eder.

Ve baʿḍı kerre hemm ve ġamm ve ġaḍab ve bunlar mis̱lli olan keyfiyyāt-ı nefsāniyye dahi isḳāṭ-ı şehvet eder.

Ve baʿḍı kerre dahi şehvet sāḳıṭa olur ve kaçan ekle bedʾ eylese şehvet ḥareket ve heyecān eder. Onun sebebi budur ki o meʾkūl olan ṭaʿām ḳuvve-i cāẕibeyi tenbīh eder veyāḫūd o mekānda olup mubṭıl-i şehvet olan mizācı taġyīr ve taʿdīl eder ve māniʿin zevāli ile şehvet-i sāḳıṭa ʿavdet eder, mes̱elā ẕikr olan mizāc ḥārr ise o ḥarārete ḳıyās ile evāil-i meʾkūlü bi'l-fiʿl bārid olsa onun bürūdet-i fiʿliyyesi ḥarāret-i mizācı taʿdīl eder ve keẕālik baʿḍı kerre ʿale'r-rīḳ mā-ı bārid şürbü şehveti taḥrīk ve mā-ı bāride ḫubzu naḳʿ olunmakla ittiḫāẕ olunan s̱erīd maḥmūmun sāḳıt olan şehvetini iʿāde eder. Ve kaçan şürb-i şarābdan ḫumār ḥādis̱ olsa miʿdede ḫılṭ hāyic olduğuna delālet eder ve şehvet heyecān edip şūrbācāt tenāvülüne şevḳi olur ve bu mis̱lli olur bürūdetten bāṭıl olan şehvet ṣāḥibi bi'l-fiʿl ḥārr tenāvül eyledikte ve onda dahi ḫılṭ hāyice olur.

Ve emrāḍ-ı müzminede şehvetin suḳūṭu cidden redāʾetine delālet eder.

Ve maʿlūm ola ki şehvet buṭlānının ve keẕālik ḍaʿfının esbābları mütteḥidlerdir lākin ḳuvvet ve ḍaʿf ile muḫtelife olur. Eger sebebde ḳuvvet olur ise buṭlān-ı şehveti iḥdās̱ eder ve eger sebeb-i ḳavī olmaz ise ḍaʿf-ı şehveti iḥdās̱ eder.

el-ʿAlāmāt: Bi-ḥasebi'l-mizāc olan buṭlān-ı şehvet ve ḍaʿf-ı şehvetin ʿalāmātı bundan aḳdem senin maʿlūmun olan ʿalāmetlerdir.[26]

Ve ḳıllet-i taḥallülden olan ḍaʿf ve buṭlānın ʿalāmeti tekās̱üf-i cild ve tedbīr-i müreffih yaʿnī kes̱ret-i aġdiye ve berāzın kes̱reti ve ʿaḳīb-i istifrāġı ve riyāḍette ḳalīlen şehvetin nühūḍ ve ḳıyāmı ve fem-i miʿde ḍaʿfı ile olan buṭlān ve ḍaʿfın ʿalāmātı fem-i miʿde ḍaʿfının ẕikri mürūr eden ʿalāmetleri olur ki onların birisi kes̱īren istifrāġdır.

Ve sebebi ehviye olan buṭlān ve ḍaʿfın ʿalāmātı havāya ḳıyās ile marīḍin ḥālini tefaḥḥuṣ ve taʿarrüf olur taḥarrī olunur ki zamān-ı müteḳaddimde o ʿalīlin ḥarāret ve bürūdetten şedīdü'l-keyfiyyet olanların birine mülāḳī ol-

26 Bu bābda her ne mevḍiʿde suḳūṭ-ı şehvet ẕikr olunur ise cümlesinden murād buṭlān-ı şehvet ve noḳṣān-ı şehvet olur; ẕikr olunan ʿalāmāt ḳaviyye ise buṭlāna ve ġayr-i ḳaviyye olanları ḍaʿf ve noḳṣāna ʿalāmet olur.

madı mı veyāḫūd mülāḳātı yok mudur taᶜarrüf olunur. Ve mülāḳāt taḥaḳḳuḳ eder ise sebeb ehviye olduğuna ᶜalāmet olur.

Ve ḳurūḥtan olan buṭlān ve ḍaᶜfın ᶜalāmeti ḳurūḥ bābında ẕikr olunan vecaᶜ ve berāzında ḳurūḥtan bir nesnenin ḫurūcu olur. Ve ṭabīᶜatının istiṭlāḳı ve miᶜdede ṭaᶜāmın ḳıllet-i meks̱ī ve keyfiyyeti ḥāmiḍa ve ḥirrīfe ve mürre olan mütenāvellerin miᶜdeyi leẕᶜi dahi ᶜalāmet-i ḳurūḥ olur.

Ve ḥāmile hatunların suḳūṭ-ı şehvetlerine sebeb ḥamlin vuḳūᶜu olur.

ᶜUfūnetten olan suḳūṭ-ı şehvetin ᶜalāmeti ġas̱eyān ve taḳallüb-i nefes ve beḫarın evḳāt-ı kes̱īrede vuḳūᶜu ve berāzın redāᵓeti olur.

Ve ṭıḥālden miᶜdeye [342b] munṣabb olunan sevdānın inḳıṭāᶜı ile olan suḳūṭun ᶜalāmeti budur ki kaçan o insān ḥavāmıḍ tenāvül eylese miᶜdesini meᵓkūlü dağdaġa ve dibāġat edip şehveti ᶜavdet eder ve o mütenāvel sebeb-i munḳaṭıᶜ olan inṣıbāb-ı sevdā maḳāmına ḳāim olup onun fiᶜli gibi ḥavāmıḍ-ı meᵓkūlenin fiᶜli ve teᵓsīri olur. Ve bu ᶜalāmetin delāletini teᵓkīd eder ṭıḥālin ᶜiẓam ve nütūᵓu, zīrā miᶜdeye inṣıbābı muᶜtād olan sevdā munḳaṭıᶜa olsa ṭıḥālde müctemiᶜa olur ve ondan ᶜiẓam u nütūᵓ-ı ṭıḥāl ḥādis̱ olur.

Ve miᶜdeye ḳes̱īren inṣibāb edip mūẕiye olan sevdā-i kes̱īreden ḥādis̱ suḳūṭun ᶜalāmeti ḥumūḍatlı taᶜm ve vesvās ve levn-i lisānın sevāda taġayyürü olur.

Ve dīdāndan olan suḳūṭ-ı şehvetin ᶜalāmeti dīdān ᶜalāmeti olur. Ve dīdāndan sāḳıṭa olan şehvetin ᶜalāmetinin biri dahi budur ki şarāb içinde olan ṣabır ile ḍımād olunsa eᶜālī-i bedenden dīdān esfele temaḥḥī ve intiḳāl eder.

Ve ḳıllet-i dem ile ᶜārıḍ olan suḳūṭun ᶜalāmeti o suḳūṭun nāḳıhlara ᶜurūḍu veyāḫūd mevādd-ı kes̱īre istifrāġ edenlere ᶜurūḍu olur.

Ve nevm ḥasebiyle suḳūṭ-ı şehvetin ᶜalāmeti ᶜalāmāt-ı sāire ile nevmin sūᵓ-i ḥāli olur.

Ve mevt-i şehvet ile olan suḳūṭun ᶜalāmeti sūᵓ-i mizāc-ı müstaḥkem ᶜalāmetleri ve bedeni iḍᶜāf eden istifrāġāt-ı māḍiyenin küllīsi ve marīḍin taḳrīb olunan müştehāsından teneffür olur ve aṣlā bir nesneyi iştihā eylemediği ziyāde delīl-i redāᵓet olur.

Ve buṭlān-ı ḥiss ile olan ḍaᶜf ve buṭlānın ᶜalāmeti ḥissten mā-ᶜadā efᶜāl-i miᶜde ṣaḥīḥa olduğu eşyā-ı ḥirrīfenin ᶜadem-i leẕᶜi ve ġas̱eyān ve füvāḳ ihdās̱ eylemediği olur, zīrā ḥissi bāṭıl olan kimseler felāfilī maᶜcūnunu

tenāvül edip üzerine şarāb içse buṭlān-ı ḥiss ḥasebiyle ona füvāḳ ʿārıḍ olmaz, ṣaḥīḥü'l-ḥiss olanlarda o ḥāl ʿaḳabinde füvāḳın ʿurūḍu olmak lāzım mes̱ābesinde olur.

el-Muʿālecāt: Ṭaʿāmı ʿadem-i iştihā eger ḥarāret-i ġālibe ile ḥādis̱ olmadı ise onun ʿilāc-ı ceyyidi ṭaʿāmı bir müddet terk edip baʿde-müddetin ḳalīlen tenāvül etmekle ve ḳuvvetin intiʿāşı ve toẖmesini haḍmı ve miʿdesinin istinḳaya ḥāceti ve ṭaʿāma neşāṭı zamānına ḳadar bu ḥāl üzere müstemirr olmakla olur. Ve bunun naẓīri seheri olan kimselerdir ki onlara muʿālece-i seherde nemvī bir müddet terk edip o terk ḥasebiyle neʾūm olup istiġrāḳ üzere uyurlar.

Ve nāḳıh mis̱llilerin ḍaʿf ḥasebiyle ve ruṭūbet-i lezice ile şehvetleri suḳūṭunun ʿilācı müşehhiyātından nāfiʿa olan tedbīri zeytūnü'l-māʾ ve semek-i māliḥten bir şeyʾ tenāvül edip üzerine ḳalīlen ḳalīlen ẖall-i ʿunṣul tecerruʿu olur. Ve vācib olur ki onlar zaʿferāndan aṣlen ictināb eyleyer.

Ve milḥ-i meʾlūf müşehhiyātın efḍali olur. Ve yine müşehhiyāttandır ki keber-i muṭayyeb ve naʿnāʿ ve baṣal ve zeytūn ve fülfül ve ḳaranfül ve ḥavlencān ve ẖall mis̱lliler ve bu mez̠kūrları ẖall ile istiʿmāl veyāẖūd ẖalli onlardan ittiẖāz̠ edip istiʿmāl eylemek müşehhīdir. Ve kez̠ālik baṣal ve s̱ūm ve ḥıltītten miḳdār-ı ḳalīl dahi müşehhīdir. Ve ṣaḥnā dahi şehveti baʿṣ ve irsāl eder ve fem-i miʿdeyi tenḳıye eder.

Ve şehveti müfettiḳa olan edviyedendir o devā ki sefercel ve ʿasel ve fülfül-i ebyaḍ ve zencebīlden mütteẖaz̠ olur. Ve mizāc-ı ḥārrı veyāẖūd ḥummāsı olanların şehvetlerini taḍyīḳ eder cüvārişen-i sefercel ki aḳrabādīnde mez̠kūr olan tuffāḥla ittiẖāz olunur.

Ve şehveti fetḳ edip ve miʿdesi ṭaʿām ḳabūl etmeyenlerin s̱iḳalini menʿ eden nesnelerdendir bu ṣıfat üzere olan rubb-ı naʿnāʿ:

Nüsẖa: Rummān-ı ḥāmiḍ maʿa-ḳışrihi daḳḳ olunup ʿuṣāresinden bir cüzʾ aẖz̠ olunur ve kez̠ālik naʿnāʿ ʿuṣāresi nıṣf cüzʾ ve ʿasel-i fāyiḳ[27] veyāẖūd sük-

27 "ʿAsel-i fāiḳ"ten murād şehddir ki mūmlu bal maʿnāsınadır. Şehdin z̠ikr olunan maʿnāda müstaʿmel olduğu Vankulu lüġatinde muṣarraḥtır, onun için *Gülistān*'da "Ve ʿuṣāre-i nāy be-ḳudreteş şehd-i fāiḳ geşte" ḳavlinde "nāy"dan murād bal arısının boğazıdır diye baʿḍılar Şeyẖ Saʿdī'nin kelāmını ẓāhirden ṣarf etmişlerdir. "Şehd" gömeç balı, ʿArabīdir ve ʿAcemde dahi istiʿmāl olunur; ʿArabda şīnin fetḥası ve ḍammesi cāizdir, Fārsīde fetḥ-i şīn ile meşhūrdur. Ḥalīmī.

ker nısf-ı cüzʾ. Bu mezkūrlar cemᶜ olunup nār üzere rıfḳ ile taḳvīm olunur ve onun şerbet-i vāḥidesi bir milᶜaḳa olur.

Ammā ḥarāret ḥasebiyle olan şehvet āfetinin ᶜilācı baᶜḍı kerre ḥarāret-i ġarīziyyeyi imāte kılmayacak miḳdārı mā-ı bārid şürbü ile olur ve rubūb-ı ḥāmiḍa şürbü dahi ona nāfiᶜ olur. Ve bu bābda nefᶜi mücerreb olanlardandır mā-ı rummān dühn-i verd ile saḳy olunmağın nefᶜi ᶜale'l-ḫuṣūs mādde ile olan suḳūṭ-ı şehvete nefᶜi ziyāde olur. Ve eger ᶜaṭaş ġālib olur ise ḥubūb-ı bāride ḥalībi rubūb-ı müberride ile saḳy olunur ve aḍmide-i müberride istiᶜmāl olunur ve māddī olanların evvelā māddesi istifrāġ olunur.

Ve suḳūṭ-ı şehvet ᶜilleti olanların cümlesinden olur o nāḳıhlar ki ḥummādan ḫāric olurlar velākin onlarda ḥiddet-i ḥummādan bir baḳiyye mevcūde olur, onların ᶜilācı dahi ẕikr olunan muᶜālecāt olur lākin onlara mā-ı bārid-i kes̱īr ḥaml olunmaz miᶜdelerinin ḳuvāsı zāile olmasın için. Ve vācib olur ki onlara bu devā saḳy oluna, o devā budur. Verd on dirhem, summāḳ iki dirhem, ḳāḳule bir dirhem. Bu edviyelerden ḳurṣ ittiḫāẕ olunur ve şerbet-i vāḥidesi iki dirhem miḳdārı olur ve o devā müşehhī ve ᶜaṭaşı dahi ḳāṭıᶜ olur. Ve keẕālik müşehhiyāttan mā ve ḫall ile sevīḳ ıslatılıp saḳy olunur ve parmak idḫāl etmekle ḳayʾ dahi müşehhīdir ḳuvveti taḥrīki ḥasebiyle.

Ammā berdden olan suḳūṭ-ı şehvet muᶜālecesinde efāvīh ṭabīḫī nāfiᶜ olur ve şarāb-ı ᶜatīḳ ve felāfilī ve ḫāṣṣaten tiryāḳ dahi nāfiᶜdir ve bu bābda s̱ūmun menfaᶜat-i şedīdesi vardır ve fūtenecī dahi şedīden bu ᶜillete muvāfıḳ ᶜilācdır. Cüvārişenāt-ı ḥārre ve mürebbā ütrücc ve mürebbā helīlec ve mürebbā şeḳāḳul mürebbā ve zencebīl mürebbāları bi'l-cümle nāfiᶜdir. Ve kimādāt dahi onlara nāfiᶜdir ḫuṣūṣan cāvers ile kimād oluna, o kimād milḥ ile kimāddan evfaḳtır.

Ammā miᶜdede müctemiᶜa olan balġam-ı lezic ü kes̱īrden ḥādis̱ buṭlān-ı şehvetin ᶜilācı turp ekl edip üzerine ᶜilāc-ı küllī bābında ẕikr olunan müfred ve sikencebīn-i ᶜaselī şürb etmekle ḳayʾ eylemek olur. Ve keẕālik sikencebīn-i büzūrī ve ᶜaselī ki bir menn ᶜasel vaḍᶜ olunsa ona üç ūḳıyye ṣabır vaḍᶜ oluna. Ve bu ḥisāb üzere ṣabır vaḍᶜ olunan sikencebīn-i büzūrī, ᶜaselī saḳy olunmak dahi nāfiᶜdir, küllü yevmin ondan üçer milᶜaḳa saḳy olunur. Ve keẕālik zeytūn, elma, enīsūnla ve ᶜasel ile maḥlūl olan keber ile saḳy olunur. Ve keẕālik mā-ı ḥamʾet istiᶜmāl olunmak ve sefer ve ḥarekāt etmek nāfiᶜ olur.

Ve tenḳıyeden sonra bi-sebebi'l-berd suḳūṭ-ı şehvetin tedbīrinde ẕikr olunanlar ile dahi muᶜālece olunur.

Ve ḫılṭ-ı mirārī veyāḫūd ḫılṭ-ı raḳīḳ ile ḥādis̱ ḍaᶜf-ı şehvetin ᶜilācı istifrāġ-ı ḫılṭ ile olur ve onun istifrāġı helīlecāt ile olur. Ve ṣabır ile ittiḫāz olunan sikencebīn, saḳmūnyā ile mütteḫaẕ olan sikencebīnden ḫayrlı olur, zīrā saḳmūnyā miᶜdeye muᶜādī ve ḍārrdır. Ve onlara aḫlāṭ-ı raḳīḳayı iḫrāc eden ḳayᵓ ile dahi muᶜālece olunur. Ve efsentīn ṭabīḫinin bu bābda nefᶜi ġāyete bāliġdir.

Miᶜdeye ḥiss īsāl eden ᶜaṣab veyāḫūd dimāġ müşāreketleri ile olan ḍaᶜf-ı şehvet ᶜilācında vācib olur ki ᶜilāc-ı dimāġ ve taḳviye-i dimāġ cānibine meyl oluna.

Ammā tekās̱üf ile ve kebidden ᶜurūḳun maṣṣının ḳılleti ile olan ḍaᶜfın tedbīrinde vācib olur ki ḥammām ile ve riyāḍet-i muᶜtedile ve taᶜrīḳ ile müfettiḥāt-ı sāire istiᶜmāliyle beden müteḫalḫil kılına.

Ve sevdāᵓ ile ᶜārıḍ ḍaᶜf-ı şehvette lāyık budur ki sevdā istifrāġ oluna ve baᶜdehu mevālīḥ ve kevāmiḫ ve muḳaṭṭıᶜāt-ı sāire istiᶜmāl oluna istifrāġdan bāḳıye kalan mevāddı taḳṭīᶜ eylesin için baᶜdehu ᶜıṭriyyeti ve ḥüsn-i keymūsu olan aġdiye istiᶜmāl oluna.

Ammā sevdānın miᶜdeye inḳıṭāᶜ-ı inṣıbābı ile olan ḍaᶜf-ı şehvet onun ᶜilācı ṭıḥāle muᶜālece etmek ile ve ṭıḥāli taḳviye ile olur ve ṭıḥāl cānibine ḥareketi olan edviye-i ṭıḥāliyye ile beyne'ṭ-ṭıḥāl ve'l-miᶜde mesdūd olan mesālik ve mecārīleri dahi teftīḥ olunur, o [343a] edviyeler eftīmūn ve sikencebīn içinde aṣl-ı keber ḳuşūrunu istiᶜmāl olur ve keber-i muḫallel dahi o devālardandır.

Ammā ḥabālā yaᶜnī gebe hatunların suḳūṭ-ı şehvetleri meşy-i muᶜtedil ve riyāḍet-i muᶜtedile ve meᵓkel ve meşreblerinde iḳtiṣād ile muᶜālece olunur ve ḳuvve-i dāfiᶜayı muḳavvī ve mādde-i rediyyeyi muḥallil olan şarāb-ı reyḥānīyle ve aġdiye-i leẕīẕe ᶜarḍı ve ḥarāfet ve taḳṭīᶜi olanların ᶜarḍı ile ᶜilāc olunur.

Ve ḳuvve-i müşehhiyenin suḳūṭu ile olan ḍaᶜf-ı şehvet o ḳuvveti müsḳıṭ olan hangi mizāc ise o sūᵓ-i mizācı ıṣlāḥa mübāderet olunur ve o sūᵓ-i mizāc ḍıddına iḥāle olunur.

Ve keẕālik ishālāt ve süḥūc ʿaḳablerinde olup mevt-i ḳuvvet ile olanlarda dahi sūʾ-i mizāc ıṣlāḥına mübāderet olunur.

Ammā ḳuvvetin ḍaʿfı ile olanlarda vācib olur ki iṣbaʿ idḫāliyle ḳayʾ taḥrīk oluna, zīrār idḫāl-i iṣbaʿla ḳayʾ taḥrīk olundukta ḳayʾ eylemese dahi ḳuvve-i şehevāniyye s̱everān eder. Ve gāhīce eşribe-i miʿde ile tiryāḳ saḳyına ḥācet olur, efsentīn şarābı, ḥabbu'l-ās şarābı bunların hangisi muvāfıḳ-ı miʿde ise onunla tiryāḳ saḳy olunur.

Ve miʿde ḥissinin ḍaʿfıyla olan şehvet ḍaʿfına dimāġa muʿālece ile ve ḥisse āfet hangi sebebden dāḫil oldu ise onu refʿ ve izāle ile ʿilāc olunur.

Ve maʿlūm ola ki ḥulv ve desime ve aġdiyelere ḳıyāsla şehveti sāḳıṭ olup şehiyyesi ancak ḥāmiḍ ve ḥirrīfe olanlara rıfḳ ile tenḳıyesi olan ḳayʾ devā-i ʿacīb olur.

Ve aṣnāf-ı şehvet ẕehābının eks̱erine nāfiʿ devālardandır kündür ve maṣṭakī ve ʿūd ve sükk ve ḳaṣab-ı ẕerīre ve cüllenār istiʿmāli. Ve ẕehāb-ı şehvet yübūset ile ḥādis̱ değil ise mā-ı sefercel şarāb-ı reyḥānī ile ḍımād olunur. Ve menāfiʿi olanlardır şarāb-ı efsentīn ve keẕālik uṣūl-i idḫir bir dirhem ve nıṣf dirhem ve sünbül, küllü yevmin bu iki devā ʿale'r-rīḳ suyla şürb olunsa nāfiʿdir. Ve aḳrabādīnde meẕkūr Ve İbn ʿAbbād'a mensūb olan maʿcūn dahi bu bābda nāfiʿdir.

Ve eṭıbbā dediler ki mesḥūḳ olan kirsenne yaʿnī burçaktan iki mis̱ḳāl mā-ı rummān-ı müzz ile saḳy olunsa şehveti taḥrīk eder.

Ve kaçan kim suḳūṭ-ı şehvet ġaşye müʾeddī olsa onun ʿilācı aġdiye-i leẕīẕeden meşviyye olan kuzu ve oğlak ve tavuk luḥūmları mis̱llileri marīḍa taḳrīb ve teşmīm ettirmekle olur ve onlardan nevm menʿ olunur ve ġaşyden ifāḳatlerinde şarāba maġmūs olan ḫubz iṭʿām olunur ve serīʿatü'l-ġıdā olan ḥasvler ile taġdiye olunur.

Ve maʿlūm ola ki eks̱er-i edhān ḫuṣūṣan semn miʿdeyi irḫā ve damarların ağızlarını sedd etmekle şehveti isḳāṭ ve iḍʿāf eder ve onlara evfaḳ edhān ḳabḍı olan dühnlerdir, zeyt-i ünfāḳ ve dühn-i cevz ve dühn-i fustuḳ gibi.

Beşinci Faṣl Fesād-ı Şehvet Beyānındadır

Kaçan kim miʿdede ḫilāf-ı muʿtād keyfiyyeti rediyye olan ḫılṭ ve mevādd müctemiʿa olsa o ḫılṭın müḍāddına ṭabīʿat müştāḳ olur. Ve ġayr-i muʿtād key-

fiyyeti olan ḫılṭ-ı müctemiᶜin müḍāddı o mütenāvel ve müstaᶜmel nesneler olur ki onda o ḫılṭ-ı müctemiᶜanın keyfiyyetine muḫālif keyfiyyet ola ve o mütenāvelin tenāvül ve istiᶜmāli dahi muᶜtād olmaya o keyfiyyet-i rediyye-i mūẕiyenin maᶜrūḍu olan mevāddın miᶜdede ictimāᶜı muᶜtād olmadığı gibi.

Ḳānūn'la meẕkūr olup ẕikr olunan tercemeyi ifāde eden ᶜibāret budur: إنه اذا اجتمع في المعدة خلط رديء مخالف للمعتاد في كيفيته اشتاقت بالطبيعة الى شيء مضاد له والمضاد للمخالف المعتاد مخالف معتاد فإن المنافيات هي الأطراف وبالعكس *İntehā.* المضاد *mubtedā,* للمخالف *ḳavlinde olan lām-ı cārre* المضاد *ye müteᶜalliḳ* المخالف *iḍāfet-i lafẓiyye ile* المعتاد *a muḍāf,* مخالف *ṣıfat, mevṣūfu mubtedā-i meẕkūrun ḫaber-i maḥẕūfu. Taḳdīr-i kelām:* مخالف معتاد مضاد *ve* مخالف *iḍāfet-i lafẓiyye ile* معتاد *ına muḍāftır.* فإن المنافيات هي الأطراف *ḳavlinden murād budur ki kelām müsned ve müsnedün ileyhi ile tāmm ve muntaẓam olur, pes* اجتمع خلط رديء *demekle kelām tāmm olur,* مخالف للمعتاد *kelām-ı tāmm üzere zāid bir vaṣftır.* اشتاقت الطبيعة الى شيء مضاد له *ḳavlinde meẕkūr olan, müḍādde ve münāfāt-ı ṭaraf-ı kelām olan redīye ṣarf olunup* مخالف للمعتاد *vaṣfi ᶜalā-ḥālihi ibḳā olunur. Ve ḥāṣıl-ı maᶜnā bu olur ki mādde-i müctemiᶜada keyfiyyet-i redāᵓet olup ve o mis̱lli redāᵓeti olan mevāddın miᶜdede ictimāᶜı muᶜtād olmaz ise ṭabīᶜat bir nesne tenāvülüne müştāḳ olur ki onun keyfiyyeti ile mevādd-ı müctemiᶜa keyfiyyeti arasında müḍādde ola ve o tenāvülüne ṭabīᶜatın iştiyāḳ eylediği nesneyi tenāvül ḫilāf-ı muᶜtād ola. Ve Ḳānūn'un "ve bi'l-ᶜaks" dediğinden murād budur ki miᶜdede müctemiᶜa olup keyfiyyet-i rediyyesi olan mevāddın ekẖer-i ḥālde ictimāᶜı muᶜtād olur ise ṭabīᶜat o nesnelere müştāḳ olur ki onda o keyfiyyetin muḫālifi bir keyfiyyet olup ve o nesnenin tenāvülü muᶜtād ola. Hāẕā fe'lnerciᶜ ile't-tercemeti.*[28]

Pes bu sebebden için baᶜḍı ḳavme ṭīn ve faḥm ve türāb ve caṣṣ mis̱lliler tenāvülüne iştiyāḳ ᶜārıḍ olur, zīrā bunlarda keyfiyyet-i nāşife veyāḫūd keyfiyyet-i muḳaṭṭıᶜa vardır ki o kimselerin ḫilāf-ı muᶜtād miᶜdelerinde cemᶜ olan mevādd keyfiyyetlerine müḍādde olur.

---

28 Bu kelām bu maḳāmda īrād olunduğu suᵓāl-i muḳadderi defᶜ için olur; ḥāṣıl-ı suᵓāl budur ki ṭabīᶜat mevādd-ı müctemiᶜanın müḍāddına müştāḳ olmak iḳtiḍā eder ki o müştāḳ olunan şeyᵓ muvāfıḳ-ı muᶜtād ola, zīrā mevādd-ı müctemiᶜa-i ġayr-i muᶜtādın müḍāddesi şeyᵓ-i muvāfıḳ olur. Ve ḥāṣıl-ı cevāb budur ki "müḍādde" ḳaydı "redī" ḳavline nāẓırdır, "muḫālifun li'l-muᶜtād" kelāmına taᶜalluḳu murād değildir.

Ve ḥāmile hatun ṭams̱larının iḥtibāslarına binā̄en şehvet-i fāside ʿārıḍa olur ve onlara ʿārıḍa olan şehvet-i fāside buṭlān-ı şehvet ʿurūḍundan eks̱er olur ve onlara şehvet-i fāsidenin ʿurūḍu bizim ẕikr eylediğimiz sebebden olur. Ve şehvet-i fāside onlara vaḳt-i ʿulūḳtan iki şehre veyāḫūd üç şehre ḳarīb olunca ḳadar ʿārıḍa olur, zīrā vaḳt-i ʿulūḳta fem-i raḥim bağlanıp ṭams̱ muḥtebes olur, o ṭams̱ cenīne ġıdā olsun ve hem ṭams̱ın ḫurūcu ile cenīn sāḳıṭ olmasın için. Ve evāil-i ḥamlde cenīnin ṣıġar-ı cüs̱sesi ḥasebiyle ġıdā-i kes̱īre muḥtāc olmaz ve ẕikr olunan şehrlerde muḥtebes olan dem-i ṭams̱tan ḥācetten ziyāde olan faḍla bāḳıye kalıp raḥimde ve miʿdede mevādd-ı kes̱īre müctemiʿa olur ve şühūr-ı meẕkūrlarda meks̱ ile ḫilāf-ı muʿtād redāʾet ḥādis̱e olup fesād-ı şehvet ʿārıḍa olur ve kaçan cenīn büyüyüp ġıdā-ı kes̱īre ḥāceti olsa muḥtebes olan ṭams̱tan miḳdār-ı ḳalīl bāḳī kalıp onlardan fesād-ı şehvet zāile olur. Ve ḥāmilelerin fesād-ı şehvetine vaḫm ve veḫām tesmiye olunur. Ve cenīnin faḍl-ı ġıdāya ḥāceti vaḳt-i ʿulūḳtan dördüncü ayda olur.[29] Ve ḥāmillerin şehvetleri taġayyürünün aṣlaḥı ḥumūḍatlı nesnelere iştiyāḳla olan taġayyür olur ve onların ziyāde fāsid olan şehvetlerinin taġayyürü cāff ve yābise ve ṭīn ve faḥm ve ḫazef mis̱llilere iştiyāḳ ile olan taġayyür olur ve bu mis̱lli cāff ve yābise iştiyāḳ ricāle dahi ʿārıḍ olur fuḍūllerinin ictimāʿı ḥasebiyle.

Altıncı Faṣl Fesād-ı Şehvet Muʿālecātı Beyānındadır

Onun muʿālecesinde vācib olur ki şehvet-i fāsideyi mūcib olan ḫılṭ ẕikri sābıḳ olup istiʿmāli vācib olan edviye-i müstefriġalarla istifrāġ oluna ve o bābda mücerreb tedbīrlerden olur semek-i melīḥ ve sikencebīn içinde menḳūʿ olan fücl. Bu iki nesne aḫẕ ve ekl olunmak ve üzerine lūbiyā-i aḥmer ve milḥ ve şibt ve ḥurf ve bezr-i circīrden mütteḫaẕ maṭbūḫ saḳy olunmak. Ve baʿḍı kerre o maṭbūḫun içinde zaʿferān mevcūd olan ṭīnden üç dirhem miḳdārı vaḍʿ olunur, pes bu tedbīr ile elbette ḳayʾ ḥāṣıl olur, ayda bir kerre veyāḫūd iki kere bu tedbīr ile taḳyiʾe ve tenḳıye olunur ve

29 Dördüncü ayda rūḥ nefḫ olmakla ġıdāya ḥācet ziyāde olur. Dört aydan muḳaddem taġaddīsi nebātın taġaddīsi gibidir. Ve rūḥun nefḫi şehr-i rābiʿde olduğu eks̱erin ḳavlidir, şehr-i rābiʿden muḳaddem nefḫ olunduğuna dahi rivāyet vardır, teʾemmil fīhi ve fīmā ẕükire ḳabluhu.

baᶜdehu cūr-ı cendüm maᶜcūnu istiᶜmāl olunur. Ve yine bu bābda nāfiᶜ olur kemmūn-i Kirmānī ve nānḫāh ᶜale'r-rīḳ ve baᶜde'ṭ-ṭaᶜām maḍġ eylemek ve kez̠ālik onlar ile istifāf eylemek veyāḫūd ḳāḳule-i ṣıġār ve ḳāḳule-i kibār ve krbābe bu mez̠kūrların her birinden birer dirhem aḫẕ olunup ve mecmūᶜu miḳdārı yaᶜnī üç dirhem ṭaberzed sükkeri ile ḫalṭ eyledikten sonra küllü yevmin ondan tenāvül eylemek nāfiᶜdir.

Ve edviye-i mürekkebi cüft-i bellūṭ ile istiᶜmāl şedīdü'n-nefᶜ olur, [343b] onların biri bu mürekkebdir.

Nüsḫa: Cüft-i bellūṭ sekiz dirhem, ṣabır on altı dirhem, ḥaşīş-i ġāfes̠ altı dirhem, aṣl-ı idḫir dört dirhem, mürr iki dirhem. Bu mecmūᶜ aḫẕ ve raḍḍ olunup iki rıṭl su içinde nıṣfı kalınca ḳadar ṭabḫ olunur ve küllü yevmin üç gün mütevāliyen bir rıṭlın s̠ülüs̠ü saḳy olunur.

Āḫer: Cüft iki dirhem, enīsūn üç dirhem, zebīb yedi dirhem, helīlec-i esved, belīlec, emlec her birinden beşer dirhem ve o ḫabes̠-i ḥadīḍ ki mirāren menḳūᶜ ola ve her naḳᶜından muḳaddem bir ṭācin üzere maḳlüvv ola o ḫabes̠ten on dirhem işbu mecmūᶜ aḫẕ olunup sekiz ūḳıyye şarāb-ı ᶜafıṣ ve sekiz ūḳıyye su içinde nıṣfı kalınca ḳadar ṭabḫ oluna ve o maṭbūḫtan yedi gün miḳdārı ᶜale'r-rīḳ saḳy oluna.

Ammā şehvet-i tīnin muᶜālecesi budur ki o şehveti mūcib olan mevādd o mis̠lli mevāddı ḳayᵓ ettiren muḳayyiᵓāt-ı maᶜlūme ile istifrāġ olunur, mes̠elā semek-i māliḥ iṭᶜām olunup mā-ı lūbiyā ve şibs̠ ve fücl ve bunlardan aḳvā nesnelerin suyunu içirmekle ḳayᵓ ettirilip ishāle dahi iḥtiyācı olur ise müshil dahi verilir.

Ve o mevāddın müshilātındandır türbüd ve ḥabb-ı birinc ve milḥ-i nefṭī. Bu mez̠kūrları istiᶜmāl nāfiᶜdir ḫuṣūṣan o ᶜalīlde dīdān ola. Ve bunları istiᶜmālden sonra edviye-i ḫabes̠iyye ve anḳrābāḏīnde mez̠kūr olan edviyeler istiᶜmāl oluna. Ve onlara vācib olur ki maṣṭakī ve kemmūn ve nānḫāhtan ᶜilk ittiḫāẕ eyleyip maḍġ eyleyeler ve ḳāḳulenin ṣıġār ve kibārının her birinden ikişer dirhem, sükker-i ṭaberzedden mis̠lü'l-mecmūᶜ yaᶜnī dört dirhem aḫẕ edip ᶜale'r-rīḳ istiᶜmāl eyleyeler; mā-ı fātirleri ḳalīlen ḳalīlen kes̠ret üzere istiᶜmāl eyleyeler.

Ve bu bābda mücerrebe maᶜācīndendir:

Bu Maᶜcūn-ı Mücerreb: Helīlec, belīlec, emlec cūr-ı cendüm, maṣṭakī, ḳāḳule-i kibār, nānḫāh, zencebīl. Bu meẕkūrlar ᶜasel ile maᶜcūn kılınıp ḳable'ṭ-ṭaᶜām ve baᶜdehu miḳdār-ı cevze şürb olunur.

Ve bu bābda tedbīr-i ceyyid olur o ᶜilletin ṣāḥibi tenḳıye olunup miᶜdesinin mizācı dahi taᶜdīl olunmak ve ṭīn-i ceyyidden bir miḳdār su içinde ḥall olunup o suya edviye-i muḳayyiᵓeden ṭaᶜm-ı ẓāhiri olmayanlar ḫalṭ ve keẕālik milḥten o suyu taṭyīb edecek miḳdārı dahi ḫalṭ olunduktan sonra tecfīf ve teşmīs olunup ve müştehī-i ṭīne ondan o miḳdār saḳy olunur ki onun içinde olan edviye-i ḳaᵓiyye şerbet-i vāḥideyi veyāḫūd bir buçuk şerbet miḳdārını tecāvüz etmiş olmaya, zīrā bu ṭīn hem mevāddı ve hem meᵓkūlünü ḳayᵓ ettirir ḫuṣūṣan onun meᵓkūlü kerneb misllli ḳayᵓı ḳabīḥ ve ṣuᶜūbetli olanlardan ola, ẕikr olan ṭīn onu tekdīr ve tenġīṣ edip ḳayᵓ ile iḫrāc eder.

Ve baᶜḍılar zuᶜm eylediler ki Allāhu taᶜālā ḥaḍretlerinin müştehī-i ṭīne nāfiᶜ olmak üzere ḫalḳ eylediği eşyānın enfaᶜı budur ki kuş yavrusunun laḥmı şeyy olunup ᶜalīle ᶜale'r-rīḳ iṭᶜām olunduktan sonra baᶜdehu ḳalīlen ḳalīlen enḳāl ile tenaḳḳul olur ve nānḫāh ile tenaḳḳul ᶜacībü'n-nefᶜ olur ve keẕālik cidden ᶜacīb olur acı badem ile çerezlenmek. Ve baᶜḍılar dahi iddiᶜā ederler ki bir sükerrece şīrec saḳy olunsa şehvet-i ṭīni ḳatᶜ eder. Ve bu bābda ḳıyāsa taᶜvīl olunmayıp tecribe ile ᶜamel olunmak vācib olur.

Ve müştehī-i ṭīne nāfiᶜ olur ve iştihā eylediği ṭīn menābına hem nāib olur cevr-i cendüm saḳy olunup memleḥātı maṣṣ eylemek her ne ḳadar o mümliḥāt çoraklı taş olur ise dahi onu maṣṣ maᶜa-niyābetin meẕkūretin nāfiᶜ olur. Ve yine mücerrebāt-ı nāfiᶜadan olur ḥınṭadan mütteḫaẕ neşā ḫuṣūṣan o neşā mümellaḥ ola ziyāde nāfiᶜ olur. Ve keẕālik mücerrebāt-ı nāfiᶜadan olur bu devā ki nebīẕ-i ᶜafṣtan sekiz rıṭl aḫz olunup nışf rıṭl kalınca ḳadar ṭabḫ olunur ve baᶜdehu taṣfiye olunup bir üsbūᶜ ḳadar ondan saḳy olunur. Ve yine istiᶜmāli vācib olan nesnelerdendir fustuḳ ve zebīb ve şāh-bellūṭ ve ḳışmış ile tenaḳḳul eylemek. Ve baᶜḍıların mücerrebātındandır o zīrbāce tenāvülü ki onun içinde semekin ṣıġār ve baṣal ve kerāvyā ve zeyt-i maġsūl ola. Ve denildi ki fülfül ve zencebīl ve seẕābdan mütteḫaẕ efāvīh ẕikr olunan zīrbāceden enfaᶜdır.

Ve ḥāmiḍ ve ḥirrīfe iştiyāḳı olup ḥulv ve desimden iᶜrāḍ edenlerin tedbīrlerini ve onların esbābı olan mevāddı muḳayyiᵓ olan devāları bu mevḍiᶜin ġayri mevḍiᶜde biz beyān eyledik o maḥallden ṭaleb oluna.

Yedinci Faṣl Cūᶜun ve İştidād-ı Cūᶜun ve Şehvet-i Kelbiyyenin Beyānındadır

Ve çok kerre şehvet-i kelbiyye bedeni taḥlīl ve iẕābe eden istifrāġāt ve ḥummayāt-ı müteṭāvile ᶜaḳablerinde heyecān ve ḥareket eder ve baᶜḍı kerre bedende olan ḳuvve-i māsikenin ḍaᶜfı ḥasebiyle devām üzere taḥallül-i müfriṭ olunup ve bedel mā-yeteḥallelin ḥuṣūlüne ṭabīᶜat ᶜale'd-devām iştiyāḳ-ı şedīd ile müştāḳ olup şehvet-i kelbiyye iḥdās̱ eder ve baᶜḍı kerre dahi fem-i miᶜdede ifrāṭ üzere ḥarāret olup taḥlīl eder ve bedel mā-yeteḥallel istidᶜā eder ve ᶜale'd-devām fem-i miᶜde cāyiᶜ olur.

Ve bu ᶜilleti olanlarda eks̱eriyyā ᶜaṭaş olur ve baᶜḍı kerre dahi taḥlīl-i ifrāṭ üzere olup cūᶜ iḥdās̱ eder. Ve eger ḥarāret-i müfriṭa cemīᶜan bedende ve eṭrāfta olur ise o ḥarāret eks̱er-i ḥālde cūᶜ iḥdās̱ eder. Ve kaçan ḥarāret-i müfriṭa fem-i miᶜdeye ḫāṣṣ olup aᶜḍā-i sāirede ifrāṭ üzere ḥarāret olmasa onun şevḳi eks̱er-i ḥālde miyāha ve seyyālāt-ı muraṭṭıbeye olur.

Ve cemīᶜan bedende olan ḥarāret bi'l-cümle bedenden taḥlīl eder ve ᶜurūḳu birbirinden imtiṣāṣa muḥtāc eder ḥattā o imtiṣāṣ fem-i miᶜdeye müntehī oldukta ṭabīᶜat ṭaᶜāmı iştihā eder.

Ve bi'l-cümle bedenin ẕikr olunan ḥarāreti baᶜḍı kerre ḫāricden vāride olur, müteḥallil olan bedeni havā-i ḥārrın iştimāli olup ve taḥallüle bedenin muṭāvaᶜati ve icābeti ile olur ve lā-maḥāle ifrāṭ-ı taḥallül oldukta bedel mā-yeteḥallele iştiyāḳ ziyāde olur.

Ve baᶜḍı kerre şehvet-i kelbiyyenin sebebi yalnız taḫalḫul-i bedenin ifrāṭ üzere olduğu olur, zīrā o mis̱lli bedeni olanların yalnız bātınında münḍice ve muḥallile ḥarāret olduğu taḥlīle sebeb olur, ḫāricden muᶜīne ḥācet kalmaz ᶜale'l-ḫuṣūṣ havā-i ḥārrın iştimāli ve māsike bedenin ḍaᶜfı muᶜīnler olur ise taḥlīli ġāyet-i ifrāṭa bāliġ olur.

Ve nādiren o kelbiyye şehvete sebeb baştan nüzūl eden nevāzil olur.

Ve baᶜḍı kerre dahi dīdān ve ḥayyāt-ı kibār sebeb olur. Ve kaçan o mis̱lli baṭnında dīdān ve ḥayyāt-ı kibārı olanlar ṭaᶜāma mübāderet eylese o meᵓkūle onlar ẓafer bulurlar, cümle-i meᵓkūlü onlar tenāvül ederler ve ᶜalīlin miᶜdesi ve aᶜḍā-i sāiresi cāyiᶜan bāḳī kalır.

Ve baᶜḍı kerre dahi sebeb ḫılṭ-ı ḥāmiḍ olur, gerek o ḥāmiḍ sevdā olsun ve gerek ise balġam-ı ḥāmiḍ olsun her hangisi fem-i miᶜdeyi dağdağa edip ᶜurūḳun maṣṣından fem-i miᶜdenin dağdağası işlediği fiᶜl[i] bu dağdağa

dahi işler yaᶜnī ṭabīᶜat bu dağdağa ile dahi ᶜale'd-devām ṭaᶜāmā teḳāḍī edip şehvet-i kelbiyye ḥādis̱ olur ẖuṣūṣan ki ẖılṭ-ı ḥāmiḍ ile dem tekās̱üf ve teḳalluṣ etmekle fem-i miᶜdede cellā ve maṣṣās gibi dem-i müteḳalliṣ iḥsās olunur ve o ḥissle ṭaᶜāma şevḳ ziyāde olur. Ve kez̲ālik o ẖılṭ-ı ḥāmiḍ taḳṭīᶜi ve dibāġati ḥasebiyle māniᶜ-i şehvet olan ẖılṭ-ı lezici fem-i miᶜdeden tebᶜīd ve tenḥıye eder. Ve eger fem-i miᶜdede o mis̱lli māniᶜ-i şehvet olur ẖılṭ mevcūd ise onun ẖılṭ-ı ḥāmiḍ ile zevāli dahi şehvet-i zāideye sebeb olur. Ve ẖılṭ-ı lezicin müḍādd-ı şehvet olduğuna sebeb budur ki kaçan fem-i miᶜdede lüzūcetli ẖılṭ olsa ṭabīᶜatın ḥareketi o ẖılṭı defᶜe olur ve defᶜe ḥareket-i cez̲be ḥareketten eks̱er olur. Ve kez̲ālik fem-i miᶜdede olan ẖılṭ-ı ḥāmiḍ ḥasebiyle miᶜde elyāfının teḳabbuḍa ve tekās̱üfe ḥareketi ḳuvve-i cāz̲ibenin ḥareketi ve ᶜurūḳun miᶜdeden maṣṣa ḥareketinde olan elyāf-ı mez̲kūrenin tekās̱üf ve teḳābuḍa ḥareketi meblağına bāliġ olur, bināen ᶜaleyh ondan ḥādis̱ olan kelbiyye şehvet bundan dahi ḥādis̱ olur.

Ve cāizdir ki s̱ülūc ve berdde müsāfirīne ᶜārıḍ olan cūᶜ-ı kelbī bu sebebden yaᶜnī elyāf-ı miᶜdenin şiddet-i berd ḥasebiyle tekās̱üfünden veyāẖūd ona müşābih nesnelerden ola.

Ve şehvet [344a] ve cūᶜu taḥrīk eden esbābdan olur seher yaᶜnī uykusuzluk, zīrā seherde ḥarāret ẖārice münbasıṭa olur ve ḥarārete tebeᶜan ruṭūbāt dahi ẖārice ẖurūc edip taḥallül ziyāde olur ve lā-maḥāle bedel mā-yeteḥallel için ṭabīᶜat ġıdāyı teḳāḍī edip cūᶜ-ı kelbī ḥādis̱ olur.

Ve maᶜlūm ola ki şehvet-i kelbiyye baᶜḍı kerre būlīmūs demekle maᶜrūf olan cūᶜ-ı baḳarīye ve sübāt ve mevte müᵓeddī olur.

<u>el-ᶜAlāmāt:</u> İstifrāġāt ve emrāḍ-ı muḥallileden ḥādis̱ cūᶜ ve şehvet-i kelbī ᶜalāmetleri o āfetlerin teḳaddümü olur ve kez̲ālik ṭabīᶜatın münḥalle olmadığı olur, zīrā şehvet-i kelbiyyesi olanların bedenleri belle-i rutūbeti cez̲b edip es̱fāl-i cefāf üzere olmakla ẖurūca muṭāviᶜ ve mücībe olmaz.

Ve bürūdetten ḥādis̱ olanların ᶜalāmetleri ḳıllet-i ᶜaṭaş ve kes̱ret-i s̱üfl ve nefẖ ve mizāc-ı bāridin ᶜalāmāt-ı sāiresi olur o ᶜalāmāt-ı sāireden biri ᶜalīli muṭīf ve muḥīṭ olan havānın bürūdeti olur.

Ve ḥarāret ile ḥādis̱ olanların ᶜalāmetleri ḳuvvet-i ᶜaṭaş ve ḳayᵓ-ı ḥāmiḍin ᶜademi ve ṭabīᶜatın eḳs̱er-i ḥālde iᶜtiḳāli ve sūᵓ-i mizāc-ı ḥārrın ᶜalāmet-i sāiresi olur.

Ve bedenin küllīsinin ḳuvve-i māsikesinin ḍaᶜfından olanların ve keẕālik māsike-i miᶜde ḍaᶜfından ḥādis̱ olanların ᶜalāmetleri berāz-ı ficcin kes̱reti ve o ḥālin ẕerebe teᵓeddīsi ve o ḥālin ᶜalāmāt-ı maᶜlūme-i münāsibe-i sāiresi olur.

Ve kes̱ret-i taḥallülden ḥādis̱ olan şehvet-i kelbiyyenin ᶜalāmetleri kitāb-ı evvelde ẕikri mürūr eden esbāb-ı taḥallül olur ve keẕālik haḍmda olan ᶜadem-i āfet olur. Ve esbāb-ı taḥallülden biri ᶜalīli muṭīf olan havānın ḥarāreti ve seher mis̱lli nesneler olur. Ve ḫılṭ-ı ḥāmiḍden ve sevdādan olanların ᶜalāmātı suya ḳıllet-i şehvet ve cüşāda olan ḥumūḍat ve maᶜlūm ve münāsib olan ᶜalāmāt-ı sāireler olur.

Ve nevāzil-i reᵓsten olanların ᶜalāmātı bābında ẕikr olunan ᶜalāmāt-ı nevāzil olur.

Ve dīdān ḥasebiyle olanların ᶜalāmetleri bundan aḳdem olan mevāḍiᶜde meẕkūr ve bundan sonra olan dīdān bābında ẕikr olunacak nesneler olur.

el-Muᶜālecāt: Bürūdetten ve faḍl-ı balġamdan ḥādis̱ olan şehvet-i kelbiyyenin muᶜālecesi tenḳıye-i maᶜrūfe ile olmak vācibdir ve onlarda müsaḫḫināt-ı maᶜrūfe ve o şarāb-ı kes̱īr istiᶜmāl olunur ki onda elbette ᶜufūṣat ve ḥumūḍat olmaya, zīrā ᶜufūṣatı ve ḥumūḍatı olanlar müşehhīdir, onlar ile şehvet-i kelbiyyeye muᶜālece olunmak cāiz olmaz, pes ᶜufūṣatı ve ḥumūḍatı olmayan şarāb-ı kes̱īr müsaḫḫanen ᶜale'r-rīḳ şürb olunsa onlara enfaᶜ-ı muᶜālecāttan olur. Lākin şehvet-i kelbiyye aṣḥābında ishāl olur ise onlara vācibdir ki cemīᶜan şarāb aṣnāfından ictināb eyleyeler, zīrā onlar şarāb-ı ḳābıḍ istiᶜmāl eyleseler şehvet-i kelbiyyelerin ziyāde eder ve şarāb-ı mürr istiᶜmāl eyleseler ishāllerini ziyāde eder. Ve vācib olur ki onların aġdiyeleri düsūmetli ve ḥārru'l-mizāc ġıdālar ola ihāl[30]-i cimāl ile tedsīm olunan aġdiye gibi. *Ṭabᶜ ile olan nüsḫada "ihāl-i" cimāl bedeline "ihāl-ı ḥımār" vāḳiᶜ olmuştur.* Ve onlara ᶜufūṣat ve ḥumūḍatı olmayan zeyt nāfiᶜdir ve keẕālik cevẕābāt dahi nāfiᶜdir ve onlara ṣufretü'l-beyḍ cidden şeyᵓ olunup baᶜde'ṭ-ṭaᶜām iṭᶜām olunmak dahi vācib olur.

Ve vācib olur ki onlardan ḥāmiḍ ve ᶜafṣ nesne tebᶜīd oluna ve onlara cüvārişenāt-ı ᶜaṭıriyeyi istiᶜmāl eyleyeler ḫūzī ve cüvārişen-i nār-müşk gibi ḫuṣūṣan onlarda ishāl olur ise cüvārişenāt ziyāde nāfiᶜ olur ve onlara nāfi

30 "İhāl"den bu maḳāmda murād çerviş yağıdır.

mesūḥāt bunlardır misk ve lāden gibi ve nefᶜi mücerreb olunan devālardandır ᶜale'r-rīḳ eyyāmen ḥabbetü'l-ḫaḍrā istiᶜmāli.

Ve ḳuvvet-i māsike ḍaᶜfından ḥādis̱ olan şehvet-i kelbiyye ᶜilācının beyānı budur ki ḍaᶜf-ı māsike eks̱er-i ḥālde her ne ḳadar berdden ḥādis̱e ise baᶜḍı kerre gerek māsike ve gerek sāire ḳuvālar her sūᵓ-i mizācdan dahi ḥādis̱e olur. Ve baᶜḍı eṭıbbā her ḳuvvetin ḍaᶜfına sebeb bir nevᶜ sūᵓ-i mizācdır diye her ne ḳadar taḫṣīṣ ederler ise onların ḳavline iltifāt olunmaz ve onların ḳavlleri ġalaṭa ḥaml olunur, pes muᶜālecede vācib olur ki māsikesi ḍaᶜīf olanların [evvelā] mizācları taᶜarrüf oluna ve o ḍaᶜf hangi sūᵓ-i mizācdan ḥādis̱ oldu ise ḍıddı ile o sūᵓ-i mizāc izāle oluna. Ve māsike ḍaᶜfı eks̱er-i ḥalde ruṭūbet ile ḥādis̱ olur ve onlara ḫūzī cidden nāfiᶜ olur ve eger onların ṭabᶜları şedīdü'l-inṭilāḳ ise ishālleri ḥabs olunur. Bu nevᶜ maraḍa ḥabs-i ishāl ᶜilāc-ı ḳavī olur.

Ammā kelbiyyenin ḥummayāt ve istifrāġāt ᶜaḳīblerinde olanlarının ᶜilācı onlar fem-i miᶜdede bāḳī kalan aġdiye ile taġaddī ettirilmekle olur yaᶜnī fem-i miᶜdeye teşebbüs̱ edip baṭīᵓü'l-inḥidār olan ġıdālar ile taġdiye oluna ve o ġıdā sükker ile istiᶜmāl olunan dühn-i levzdir ki onun düsūmeti vardır ve cevherinde nedāᵓet yoktur ve onların ẓāhir-i bedenleri teks̱īf olunur.

Ve taḥallül-i kes̱īr ile ḥādis̱ olan kelbiyyeye dahi bu mis̱lli muᶜālece olunur ve bu nevᶜ kelbiyyesi olanlara muᶜālecede müsaḫḫināta ve eşribeye taᶜarruḍ olunmaz belki onlar aġdiye-i bāride ile taġdiye olunurlar ve mesāmmı sedd eden aṭliye ile ḫāricden ṭılā olunurlar dühn-i ās gibi ve ḫuṣūṣan ḳayrūṭī gibi ve ḫallde idāfe olunan şebb gibi nesneler ile taṭliye olunurlar ve māniᶜ yok ise mā-ı bārid ile iġtisāl ederler. Ve vācib olur ki onların aġdiyeleri bāride ve lezice ve ġalīẓa ġıdālar ola, buṭūn ve muḫallilāt ve muḥammiḍāt ve muḳavviyāt ve ḫubz-ı faṭīr gibi aġdiye istiᶜmāl oluna. Ve bu tedbīrlerden nefᶜ ḥudūs̱ eylediği gibi onlara vācib olur ki tedrīcle ḳalīlen ḳalīlen o aġdiyeleri hecr eyleye ve hecr ile ᶜārıḍ olan ġāilenin telāfīsi ve tedārükü görüle.

Ve keẕālik cūᶜa-i kelbe sebeb bedenin taḫalḫulü olur ise yine ẕikr olunan muᶜālece ile ᶜilāc olunur.

Ve dīdān ve ḥāyyāt sebeblerinden ḥādiṡ olanların ᶜilācı o dīdānı ihlāk ve iḫrāc etmekle olur ve onların ṭarīḳ-i ihlāḳı bābında ẕikr olunur. Ve o ḥayyāt ḥasebiyle kelbiyyesi olanlara aġdiye-i ġalīẓa-i bāride ve mā-ı bāridde menḳūᶜ ḫubz ve mā-ı verdde menḳūᶜ ḫubz ve ṭabḫ ile tehriye olunmayan laḥm-ı dīk ve laḥm-ı decāc ve semek iṭᶜām olunur ve onlar fevākih-i ḳābıḍa istiᶜmāl ederler.

Ammā sebebi balġam-ı ḥāmiḍ olanların ᶜilācı o kimselere içinde saᶜter ve ḫardal ve fülfül olan eṭᶜime iṭᶜām olunmakla ve keẕālik ᶜasel ve ṡūm ve baṣal ve cevz ve levz ve düsūmāt ve şuḥūm-ı decāc miṡlli şaḥmlar iṭᶜām olunmakla olur. Ve ẕikr olunan aġdiye ve edviyelerin baᶜḍılarından maṭlūb olan tesḫīn ve baᶜḍı āḫerlerinden taᶜdīl-i ḥumūḍat olur. Tesḫīn maṭlūb olan, ẕikr olunan edviye-i ḥārrelerdir; taᶜdīl-i ḥumūḍat maṭlūb olan düsūmāt-ı meẕkūrelerdir:

Ve bu ᶜillet aṣḥābından olup ḳāvī olanlara ve ishāle taḥammül edenler istishāl olunur ve onların ishāli ẕikr olunan mülaṭṭıfāt istiᶜmālinden sonra muḳavviyāt-ı muᶜtāde ile taḳviye olunan eyāricle olur ve baᶜde'l-ishāl düsūmāt iṭᶜām olunur.

Ammā kelbiyyesi olan ṣıbyānın ᶜilācı budur ki onların mevāddı baṣal ve ṡūm ve aġdiye-i mülaṭṭıfe-i sāire ile telṭīf olunduktan sonra onlara ᶜale'd-devām mā-ı ḥārr saḳy olunur ve mā-ı ḥārr saḳyı mülaṭṭıfātla tedbīrden sonra olur, zīrā mā-ı ḥārr onların aḫlāṭını ġasl eder.

Ve dāimā sevdā inṣıbābından olan kelbiyye ᶜilācında baᶜḍı kerre sol bāsilīḳi faṣda muḥtāc olurlar.

Eger demde keṡret olup o demde sevdā rüsūb eder ise ve ṭıḥāl dahi vārim ise ve onların istifrāġātında *Ḳānūn*'da resm olunanlar istiᶜmāl olunur, ḥavāmıḍ ve ḳavābıḍ onlardan menᶜ olunur. Ve baᶜḍı kerre onlara ṭıḥālleri üzere ḥacāmet dahi nāfiᶜ olur.

Ve kelbiyyenin merāret ile ḥādiṡ olan ṣınfı senin bildiğin ile tedbīr olunur ve onlara aġdiye-i laṭīfe verilir, ḳıṡṡā ve biṭṭīḫ ve ḳarᶜ ve onlar gibi nesneler iṭᶜām olunur ve havā-i ḥārrdan ictināb ettirilir.

Sekizinci Faṣl Būlīmūs Tesmiye Olunan [344b] Cūᶜ Beyānındadır

Bu cūᶜ cūᶜ-ı baḳarī demekle maᶜrūftur ve eks̱er-i ḥālde būlīmūs[31] ᶜārıḍ olmazdan muḳaddem şehvet-i kelbiyye ᶜārıḍa olur ve sonra şehvet bāṭıl olur ve baᶜḍı kerre kelbīnin ᶜurūḍu teḳaddüm eylemeksiz şehvet ibtidāen bātıl olur. Pes būlīmūs bir cūᶜdur ki onda miᶜde şibaᶜ üzere olur ve aᶜḍāda cūᶜ olur, aᶜḍā cidden cāyiᶜa ve ġıdāya kemāl-ı ḥācet üzere iken miᶜde aᶜḍāyı ġıdādan ᶜavḳ eder. Ve baᶜḍı kerre bu nevᶜ cūᶜ ġaşye müᵓeddī olur ve ᶜurūḳ onda ẖāliye olur lākin miᶜde ġıdādan ᶜāyiḳ ve taġaddīyi kārih olur. Ve çok kerre berdde sefer edip maṣrūd ve mebrūd olanlara dahi ᶜārıḍ olur, zīrā berd-i şedīḍ ḥasebiyle onların miᶜdeleri tekās̱üf eder.

Ve bu nevᶜ cūᶜun sebebi o sūᵓ-i mizācdır ki ḳuvve-i ḥissi ve ḳuvve-i cez̠bi ihlāk eder ve o sūᵓ-i mizācın sebebi o aẖlāṭtır ki fem-i miᶜdeyi taġşiye yaᶜnī setr edip mücellil-i miᶜde olur ve līfine fāş ve fem-i miᶜde mūz̠īyi defᶜ için līfi taḥrīk ve cez̠b için taḥrīk-i līften teᶜāfī ve tecennüb eder ve bunların ᶜalāmātı z̠ikri tekerrür ve *Ḳānūn*'da teḳaddüm eden nesnelerdir.

<u>el-Muᶜālecāt:</u> Bu ᶜilletin muᶜālecesi suḳūṭ-ı şehvet ᶜilletinde yazılan muᶜālecelerdir ve'l-ḥāṣıl vācib olan budur ki onlara eṭᶜime-i müşehhiye-i muḳavviye teşmīm oluna, fevākih-i ᶜaṭıre ve o ṭuyūb-ı meşmūme ki onda ḳabḍ ola cemīᶜan bunlar dahi işmām oluna, zīrā keyfiyyet-i ḳabḍ ḥasebiyle bunlar miᶜdeyi cemᶜ edip taḥlīline māniᶜ olur. Ve ẖamr-ı ṭayyib içinde naḳᶜ olunan ẖubz iṭᶜām olunur. Ve nebīz̠-i reyḥānī saḳy ve tecrīᶜ olunur.

Ve bu ᶜillet aṣḥābının ḥārru'l-micāz olanlarına z̠ikr olunan nebīz̠ saḳy olundukta o nebīz̠e kāfūr ẖalṭ olunmas ziyāde nāfiᶜ olur. Ve ḥārru'l-mizāc olmayanlara ᶜūḍ ve sükk ẖalṭ olunur. Ve sebebi ḥarāret olmayan baḳarī cūᶜ aṣḥābına şarāb-ı sūsen saḳy olunur ve vācib olur ki onların elleri ve ayakları rabṭ-ı şedīḍ ile rabṭ oluna ve onlardan nevm menᶜ oluna ve onları nuᶜās aẖz̠ eyledikte dürtmek ve ısırmak ve ḳaḍīb-i daḳīḳ-i ledn[32] ile ḍarb edip īcāᶜ etmekle nevmden menᶜ olunur. Ve ḳaḍībin ledn olması onun içindir

---

31 "Būlī" Yūnān lüġatinde "ᶜaẓīm" maᶜnāsına, "mūs" "cūᶜ" maᶜnāsınadır. Aṣnāf-ı cūᶜ beyninde bu nevᶜ aᶜẓam olmakla ona cūᶜ-ı baḳarī dahi tesmiye olundu, baḳar sāir ḥayvānāttan aᶜẓam olduğu gibi bu cūᶜ dahi sāir cūᶜların aᶜẓamı olduğu için. Ve baᶜḍılar bu maraḍ eks̱eriyyā baḳara ᶜārıḍ olur, onun için cūᶜ-ı baḳarī tesmiye olundu derler, o ḳavle iltifāt olunmaz diye Nefīsī onu redd eder.

32 "Ledn" yumuşak gönder, murād katı olmaya ve metīn olup üzülmeye.

ḳaḍīb ledün īcāʿı ḥasebiyle nevmi kaçırır velākin aʿḍāyı raḍḍ eylemez. Ve bu ʿamel būlīmūsun sebebi ḥarāret olmadığı vaḳtte olur.

Ve yine bu ʿillete nāfiʿ olur kaʿk meysevsende veyāḫūd neḍūḥāt-ı ṭayyibe-i ʿaṭırede mers olunup onunla miʿdeye ḍımād olunmak ḫuṣūṣan ḥāl-i ġaşyde nefʿi ziyāde olur. Ve ẕikr olunan kaʿk-i memrūsla ve merāhim-i ʿaṭıre ile kimād dahi olunur; o merhem merhem-i ṣanevber ve merhem-i mūrd-isferem mis̱llilerdir. Ve keẕālik edviye-i ḳalbiyye ve ṭayyibetü'r-rāyiḥa devālardan mütteḫaẕ olan aḍmide dahi miʿdeleri üzere istiʿmāl olunur ve baḫūrāt-ı ʿanberiyye ile tebḫīr olunurlar. Ve mefāṣılları üzere bu ḍımād istiʿmāl olunur ki mā-ı verd ve mā-ı ās ve meysevsen ve kāfūr ve misk ve zaʿferān ve ʿūd ve sükk ve verdden mütteḫaẕ olur. Ve onların bedenlerini tesḫīn için tedbīr olunur eger o ʿillet bürūdetten ḥādis̱ oldu ise ve onların tebrīdleri için tedbīr olunur eger ʿilletleri ḥarāretten ḥādis̱e oldu ise.

Ve eger onlara ġaşy ḥādis̱ oldu ise ġaşy için bizim ẕikr eylediğimiz muʿālece olunur, o ġaşyi olan ʿalīlin yüzüne sovuk su saçılır, elleri ve ayakları bağlanır, ayaklarına dürtülür ve tüyleri çekilir ve keẕālik kulakları dahi medd olunur ve kaçan ifāḳat bulsa şarāb-ı reyḥānī içinde menḳūʿ olan ḫubz onlara iṭʿām olunur ve onların miʿdelerinde ḫılṭ-ı mirārī veyāḫūd ḫılṭ-ı raḳīḳ var ise sikencebīnden iki milʿaḳa miḳdārı bir mis̱ḳāl eyāricle saḳy olunur, eger ʿalīlde ḍaʿf var ise o miḳdārdan eḳall saḳy olunur.

Ve eger sebeb-i ʿillet bürūdet-i müfriṭa ise ona tiryāḳ ve sencerīnā ve daḥmers̱ā ve maʿcūn-ı iṣṭumahīḳūn ve cüvārişenü'l-büzūr saḳy olunur.

Dokuzuncu Faṣl Cūʿ-ı Muġaşşī Beyānındadır

Envāʿ-ı cūʿdan bir nevʿ cūʿ vardır ki ona cūʿ-ı muġaşşī tesmiye olunur ve onun ṣāḥibi vaḳt-i cūʿda nefsine mālik olmaz, her kaçan ġıdāsını vaḳt-i muʿtāddan teʾḫīr eylese ona ġaşy gelir ve ḳuvveti sāḳıṭa olur ve onun sebebi ḳaviyye olan ḥarāret olur ve fem-i miʿdenin şiddet-i ḍaʿfı olur.

el-Muʿālecāt: Bu maraḍın ʿilcı būlīmūs ʿilācına ḳarīb olur; evcāʿ-ı miʿde ve būlīmūs ẕikr olunduğu maḥallerde o muʿālecāt ẕikr olundu. Ve'l-ḥāṣıl cūʿ-ı muġaşşīnin iki türlü ʿilācı vardır, evvelkisi ḥāl-i ġaşyde olan ʿilācdır onun ẕikri bāb-ı ġaşyde mürūr eyledi ve ikincisi onun vaḳt-i ifāḳatta olunacak ʿilācdır ve o ʿilāc budur ki şarāb-ı bārid ve şarāb-ı fevākih içinde

mebrūd olan ḫubz ʿalīle iṭʿām olunur ve būlīmūsta ẕikr olunan müberridāt-ı sāire dahi istiʿmāl olunur. Ve muʿālecesinin üçüncü ḳısmı dahi vardır ki onunla ḳable'l-ġaşy muʿālece olunur ve o tebrīd budur ki ʿalīl vaḳt-i ġaşy-den muḳaddem keẟīren nevmden menʿ olunur ve ona ṭaʿām buṭʾ üzere iṭʿām olunmaz ve eṭʿimeden bi'l-fiʿl bārid olan ṭaʿām iṭʿām olunur ve miʿde-i ḥārre evcāʿında ẕikr olunan muʿālecāt dahi isʿtām olunur.

Onuncu Faṣl ʿAṭaş Beyānındadır

ʿAṭaşın keẟret ve şiddeti baʿḍı kerre miʿde ḥasebiyle olur, zīrā baʿḍı kerre miʿdede veyāḫūd fem-i miʿdede sūʾ-i mizāc-ı ḥārr olmakla ʿaṭāş ʿārıḍ olur.

Ve baʿḍı kerre ʿaṭaşa müʾeddī olan ḥarāret-u ḥummayātın iltihābı zamānında olur ḥattā o vechten iltihābı olanlardan baʿḍıları şürb-i mādan zāil olmaz velākin şürb-i dāimden onlar susuzluğa kanmazlar ve ḳarīben helāk olurlar.

Ve baʿḍı kerre dahi şarāb-ı ḳavī vü ʿaṭīḳi keẟīren şürbden ve bi'l-fiʿl cidden ḥārr olan ṭāʿām tenāvülünden ve bi'l-ḳuvve ḥıltīt ve ẟūm gibi ḥārr nesne tenāvülünden dahi ʿaṭaş ʿārıḍ olur ve çok kimse şarāb-ı ʿaṭīḳ şürb edip iltihāben ve kerben ve ʿaṭaşen helāk oldular.

Ve baʿḍı kerre ẕikr olunan ḥarāret-i muʿaṭṭışe miyāh-ı māliḥa ve miyāh-ı baḥr şürbünden olur ve miyāh-ı baḥrın taʿṭīşi o ḳadara bāliġ olur ki onun telāfīsi ve tedārükü mümkin olmaz.

Ve baʿḍı kerre o ʿaṭaş muʿaṭṭışe olan edviye ve aġdiyeden olur, zīrā o aġdiye ve edviyeden māliḥ olanları istiġsāle meyl edip bir şeyʾ ġassāle müştāḳ olur ve onların lüzūcetli olanları istiʿmāl olundukta ṭabīʿat o şeyʾ-i lezici muḳaṭṭıʿ ve müseyyil nesnelere müştāḳ olup cidden müraḳḳıḳāt istiʿmāline muḥabbet eder ḥattā o şeyʾ-i lezici miʿdede terḳīk ve tenfīẕ ve bilā-iltiṣāḳ iẕāle eder.

Ve baʿḍı kerre tenāvül olunan aġdiye-i ġalīẓa dahi taʿṭīş eder, zīrā aġdiye-i ġalīẓa haḍm-ı zāide muḥtāc olmakla ḥarāret ona ziyāde teveccüh eder ve ḥarāret-i keẟīre lā-maḥāle ʿaṭaşa müʾeddī olur ve semek-i māliḥ bu esbābın küllīsini cāmiʿ olur yaʿnī semek-i mālihte hem mülūḥat ve hem lüzūcet ve hem ġılẓat olur, bināen ʿaleyh onun taʿṭīşi ekẟer olur.

Veyāḫūd sebeb-i ʿaṭaş mizāc-ı miʿdenin yübsü ile olur.

Ve baʿḍı kerre miʿdede māliḥ veyāḫūd ḥulv balġamlar olduğundan ʿaṭaş ʿārıḍ olur veyāḫūd mirre-i ṣafrā olduğundan olur ve baʿḍı kerre ruṭūbātın ġaleyānından olur ve baʿḍı kerre miʿdenin aʿḍā-i āḫere şirketinden olur diyānīṭīste olduğu gibi. Diyānīṭīs[33] emrāḍ-ı külyedendir, onu inşāallāhu bābında biz ẕikr eyleriz.

Ve şirket ile olan ʿaṭaş ḳabīlinden olur o ʿaṭaş ki miʿde ile kebid arasında vāḳıʿa olan süddeden ḥādiṡ olur, zīrā o südde kebid ile mā-ı meşrūb arasına ḥāil olup meşrūb olunan su her ne miḳdār keṡīr olur ise kebide ve aʿḍā-i sārideye nüfūẕ eylemeyip ʿaṭaş dahi sākin olmaz ve istisḳāda [345a] ve ḳūlıncda olan ʿaṭaş o ḳabīlden olur.

Ve baʿḍı kerre kebide müşāreket ile ʿaṭaş ḥadīṡ olur ve bu müşāreket o zamān olur ki kebidde süḫūnet ve ḥummā olur veyāḫūd berd-i şedīdden ḥādiṡ verem olur, zīrā bu ḥāl üzere olan kebid miʿdeden suyu ceẕb eylemez ve ʿaṭşānen bāḳī olur.

Ve baʿḍı kerre dahi miʿdenin riyeye müşāreketi ile ʿaṭaş ʿārıḍ olur ve ḳalbe müşāreket ile dahi olur, onların süḫūnetleri ḥālinde miʿdeye ʿaṭaş gelir.

Ve ṣāim dedikleri bağarsağa ve merī ve ġalṣame ve bunların cevānible-rinde olan ʿuḍvlara dahi şirket ile ʿaṭaş ʿārıḍ olur. Bunlara müşāreket ile o zamān ʿaṭaş ḥādiṡ olur ki o aʿḍāda cefāf ġālib olup ruṭūbeti kuruya ve cefāf ile onlara teḳabbuḍ ʿārıḍ ola. Ve ẕikr olunan ʿuḍvlara baʿḍı kerre süḫūnet ʿārıḍ [olup] onlara müşāreket ile ʿaṭaş ʿārıḍ olur.

Ve baʿḍı kerre dahi sersām-ı ḥārr ve manya ve ḳuṭrub gibi emrāḍ-ı dimāġiyyeye şirket ile dahi ʿaṭaş ʿārıḍ olur. Ve ẕikr olunan aʿḍāya müşāre-ket ile ḥādiṡ olan ʿaṭaşlarda iştidād olur. Ve fem-i miʿdeden heyecān eden ʿaṭaş dahi onlar gibi müştedd olur ve bunlardan sonra müştedd olan merīden hāyic ʿaṭaştır ve sonra ḳaʿr-ı miʿdeden hāyic ʿaṭaş ve baʿdehu riyeden olan ve baʿdehu kebidden ve baʿdehu miʿā-i sāimden olan ʿaṭaşlar tertīb üzere müştedd olurlar.

Ve baʿḍı kerre ʿaṭaş cemīʿan bedene müşāreket ile ḥādiṡ olur ḥummayāt-ta, buḥrānda ve dıḳḳ ve sill āḫirlerinde ve muʿaṭṭışe olup efāʿīnin evvel-i

33 "Ẓiyānīṭīs" selisü'l-bevl maraḍıdır, onun esmā-ı keṡīresi vardır, diyāḳūs ve ḳarāmīs ve düvvāre ve dūlāb ve zelaḳu'l-külye ve muʿaṭṭış ve berkārī ve enmesī gibi. "Enmes" meṡāne maʿnāsınadır.

lesᶜasında olduğu gibi, zīrā efāᶜi-i muᶜaṭṭışenin ḍarb eylediği kimse evvel-i ḍarbından şürb-i māya bedᵓ eder ve vaḳt-i mevtine varınca ḳadar şürb-i mādan münfekk olmaz ve ona reyyān olmak mümkin olmaz. Ve şarāb ve eṭᶜime-i uẖrā içinde efāᶜī helāk olsa onları şürb ve ekl eden kimselerde dahi efāᶜī ḍarb edenlere iṣābet eden ḥālet onlara dahi iṣābet eder.

Ve müshilāt ile istifrāġ ve keẕālik ẕereb-i müfriṭ ᶜaḳablerinde dahi şiddet-i ᶜaṭaş ᶜārıḍ olur. Ve eks̱er-i ḥālde müshil devā şürb edenlere devā-i meşrūbun ᶜameli katında ᶜaṭaş ᶜārıḍ olur, onun için şürb-i müshil edenlerin eks̱er-i ḥālde ᶜaṭaşları devānın ᶜameline delālet eder, her ne ḳadar ᶜamelin ẓuhūru olmaz ise yine ᶜaṭaştan ᶜamele istidlāl olunur ᶜamel eylemeyen müshilde ᶜaṭaş olmamak ḥasebiyle.

Ve bu maᶜnāyı müfīd olan ᶜibāret budur: وشارب الدواء المسهل في اكثر الامر يعرض له عند عمل الدواء عمله عطش يدل فقدانه في اكثر الاوقات على ان الدواء يعد في العمل *İntehā. "*عند عمل الدواء عمله*" ḳavlinde "*عمل*" fāᶜiline muḍāf "*عمله*" manṣūb "*عمل*" in mefᶜūlü, "*يعرض*", "*عطش*" nün fāᶜili,* يدل *cümlesi "*عطش*" in ṣıfatı, "*يدل*" de ḍamīr-i müstetir, "*عطش*" ḳavline ᶜāid "*فقدانه*" nezᶜ-i ẖāfiḍiyyet üzere manṣūb ve ḍamīr-i mecrūr "*عمله*" da olan "*عمل*" e ᶜāid; taḳdīri "*يدل العطش عند فقدان العمل*" demektir. Ve ḥāṣıl-ı maᶜnā tercemede ẕikr olunandır, fe'lnerciᶜ ile't-tercemeti.*

Ve ẕikr olunan ḥāl müshil şürb edenlerin eks̱er-i evḳātta olan ḥālleri idi. Ve baᶜḍı kerre o ᶜaṭaş vaḳt-i meẕkūrdan teᵓẖīr ve baᶜḍı kerre dahi ᶜaṭaş sürᶜat edip vaḳtinden ve ᶜamelinden muḳaddem olur, ammā teḳaddümü devānın ḥarāreti veyāẖūd miᶜdenin ḥarāret ve yübsüyle olur. Ve ᶜaṭaşın esbāb-ı teᵓeẖẖürü esbāb-ı teḳaddümün aḍdādı olur ve o sebebden miᶜdesi ḥārr ve yābis olanların devā-i ḥārr şürb eylediklerinde ẓāhir olan ᶜaṭaşları devānın maṭlūb olan ᶜameli fiᶜline ve işlediğine delālet eylemez, ammā miᶜdesi ḥārr ve yābis olmayanlarda ẓuhūr eden ᶜaṭaş ᶜaṭaşın evvel-i ẓuhūrundan beri meşrūb olan devā teᵓs̱īr ve ᶜamel eylediğine delālet eder.

Ve ᶜaṭaşı taḥrīk ve tehyīc esbābından olur kes̱ret-i kelām ve kes̱ret-i riyāḍet ve taᶜab ve aġdiye-i ḥārre tenāvülü üzere olan nevm, ammā bu vech üzere olmayan nevm ᶜaṭaşı olanların ᶜaṭaşını teskīn eder.

Ve kaçan kim emrāḍ-ı ḥārrede ᶜaṭaş ile yübs-i şedīḍ cemᶜ olsa o mecmūᶜ erdeᵓ-i alāmāttan olur.

el-ʿAlāmāt: Ammā bi-ḥasebi'l-emzice olanların ʿalāmātı bilā-māddetin ve maʿa-māddetin olan sūʾ-i mizāc ʿalāmātını cāmī olan ebvābda biz ẕikr eyledik, o mādde gerek mürre ve gerek māliḥa-i būraḳıyye veyāḫūd ḥulve veyāḫūd ġaleyānı ḥasebiyle mūẕiye olsun cümlesinin ʿalāmātını biz ẕikr eyledik.

Ve süded ile ḥādis̱ ʿaṭaşın ʿalāmātına ṭabīʿatın mülāyim olduğu delālet eder.

Diyānīṭis ile olan ʿaṭşa şürb-i mānın onu defʿ ve teskīn eylemediği delālet eder, zīrā o ʿilleti olan ādemin su içtiği sāʿatte meşrūbunu bevl tarīḳinden iḫrāca ḥāceti olur ve ʿaṭaşı ʿavdet eder ve ʿaṭaşı ile idrārı mütelāzımān olurlar, şürb-i māʾ ʿale'l-fevr idrārı müstelzim olur ve idrār dahi ʿale'l-fevr şürb-i māı ve ʿaṭaşı müstelzim olur ve hākeẕā olunca veyāḫūd bürʾ ḥāsıl olunca ḳadar ʿaṭaş ile idrār o ʿalīle devr-i dāim tenāvüb ve birbirini teʿāḳub ederler.

Ve eşyā-ı muʿaṭṭışeden ḥādis̱ olan ʿaṭaşın ʿalāmeti o eşyānın teḳaddümü olur.

Ve müşāreket ḥasebiyle olanların ʿalāmetinin tafṣīli budur ki eger riyeye ve ḳalbe müşāreket ile ʿaṭaş ḥādis̱ oldu ise o ʿaṭaşı nesīm-i bāridin teskīni ve eraḳın yaʿnī seherin menfaʿati ve nevm ile ʿaṭaşının ziyāde olduğu ona ʿalāmet olur. Ve onların ʿaṭaşlarını baʿḍı kerre suyu temaṣṣuṣ ve yesīr-i eyser sovurmak, ʿabb[34] ile yaʿnī ağzını doldurarak içmekten ḥarāretlerini ve ʿaṭaşlarını ziyāde teskīn eder belki baʿḍı kerre ʿabb miʿdede olan mevāddı dondurur ve baʿdehu tesḫīn edip ʿaṭaşı kat kat ziyāde olur ve ʿaṭaş ʿārıḍ oldukta müdāfaʿa ve ṣabr etmeğin fāidesi olmaz belki müdāfaʿa ile ʿaṭaş ziyāde olup evvel-i emrde teskīn-i ʿaṭaş eden miḳdār baʿde'l-müdāfaʿa ʿaṭaş teskīn eylemez.

Ve merīnin cefāfı ḥasebiyle olan ʿaṭaş-ı yesīr ve ḍaʿīf olur ise ona nevm nāfiʿ olur, zīrā nevm bāṭını terṭīb eder ve ʿaṭaş-ı ḍaʿīfi ruṭūbet-i nevm teskīn eyler ve deʿa ve terk-i kelām dahi onlara nāfiʿ olur.

---

34 "ʿAbb" bilā-maṣṣin ḫilāf-ı sünnet ağzını doldurarak su içmektir. Resūlullāh ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem buyurmuştur: الكباد من العب Yaʿnī "Kebide ʿārıḍ olan maraḍ ʿabb sebebi ile olur." Ve susuz maḥallerde olan kimse ʿaṭşān kaldıklarından sonra suya nāil olup ʿabb ṭarīḳi ile şürb eyleseler helāk olurlar, zīrā onların şürb-i meẕkūrları ile defʿaten mizācları taʿdīl olunur ve defʿaten taʿdīl-i mizāc mühliktir.

Ve ʿaṭaş ḥarāretten olur ise erak̟ ve seherin ona nefʿi olur.

Ve kebid müşāreketiyle olanlarda kebidin ḥāli taʿarrüf olunur, mizācı veyāḫūd veremi ḥārr olup veyāḫūd ġayr-i ḥārr olduğuyla kebidin ḥāli maʿlūm olur.

el-Muʿālecāt: ʿAṭaş esbābının hangisinde ʿārıḍ olur ise o sebebin ḍıddı ile ʿaṭaşa muʿālece olunur.

Riyenin ʿaṭaşını nesīm ile muʿālece olunur ve çok kerre lisān üzere suyu irsāl eylemek ʿaṭaşı teskīn eder.

Ve ṣāim olan kimse ʿaṭaştan ḫavf eylese mā-ı bāḳılāyı ve mā-ı ḥımmaṣı terk ve idāmını ḫall ile zebībden ittiḫāẕ eder, zīrā o iki mā ʿaṭaş iḥdās̱ eder.

Ve istifrāġdan sonra ʿārıḍ olan ʿaṭaşta vācib olur ki müstefriġ olan kimse o ʿaṭaşa haḍmı ḳavī olunca ḳadar ṣabr eyleye.

Ve ʿaṭşān olan kimseye gerektir ki şarāb-ı kes̱īri defʿaten ve keẕālik cidden bārid olan suyu dahi şürb eylemeye, zīrā ʿaṭaş ḥasebiyle ḥarāret-i ġarīziyye ḍaʿīf olur ve ẕikr olan şarāb-ı kes̱īr ve cidden bārid olan su ḍaʿīfe olan ḥarārete defʿaten vārid oldukta o ḥarāret-i ḍaʿīfeyi ifnā ve iʿdām eder.

Ve baʿḍı kerre ḳayʾ dahi ʿaṭaşa müʾeddī olur ve o ʿaṭaşı şarāb-ı tuffāḥ mā-ı verd ile şürb olunsa izāle eder.

Ve ḥārr ve yābis olan miʿdenin ʿaṭaşını mā-ı bārid ziyāde eder. Ve keẕālik ḫılṭ-ı māliḥ olan miʿdenin ʿaṭaşını dahi mā-ı bārid ziyāde eder. Ve miʿde-i māliḥin ḥārr olan su ʿaṭaşını çok kerre izāle eder.

Ve kaçan ʿaṭaş müştedd olup onda ḥummā olmasa suya miḳdār-ı ḳalīl cüllāb ḫalṭ olunur ve o cüllāb suyu eḳāṣī-i bedene [345b] īsāl eder.

Miʿde Üzere Vāḳiʿ Olan Ḍarbe ve Ṣadme ve Saḳṭa Muʿālecātıdır: O āfetler hangi mevḍiʿde vāḳiʿ olsa bu ḍımād onlara nāfiʿ olur: Ṭayyibü'r-rāyiḥa maṭbūḫ içinde tuffāḥ-ı Şāmī teherrī edince ḳadar ṭabḫ olunur baʿdehu o tuffāḥ daḳḳ-ı nāʿim ile daḳḳ olunup ondan elli dirhem miḳdārı ve lāden on dirhem, verd sekiz dirhem, ṣabır altı dirhem aḫẕ ve ḫalṭ olunduktan sonra lisān-ı ḥamel ve varaḳ-ı serv ʿuṣāreleri ile o maḫlūṭ cemʿ olunur ve o mecmūʿ dühn-i sūsen ile ḫalṭ olunduktan sonra teftīr olunup baṭn üzere miʿde olduğu mevḍiʿe şedd olunur ve eyyāmen onda terk olunur.

On Üçüncü Fennin Üçüncü Maḳālesi Haḍm ve Haḍma Müteᶜalliḳ Umūrun Beyānındadır O Dahi Fuṣūlü Müştemildir

Evvelki Faṣl Āfāt-ı Haḍm Beyānındadır

Haḍmın āfeti esfel-i miᶜde āfetine tābiᶜ olur veyāḫūd ġıdāda mevcūd olan sebebe veyāḫūd bedenin ḥareketi ve sükūnunun evḍāᶜından miᶜdede ḥādis̠ olan sebebe tābiᶜ olur.

Ve ᶜale't-teḳādīr miᶜdede olan sebeb baᶜḍı kerre sūᵓ-i mizāc aṣnāfının biri olur ve onların aḳvāsı sūᵓ-i mizāc-ı bārid olur ve aḍᶜafı sūᵓ-i mizāc-ı ḥārr olur, zīrā sūᵓ-i mizāc-ı ḥārrın ḍararı mizāc-ı bāridin ḍararından eḳall olur, bāridin ḍararı haḍma ḳıyās ile eşedd olur.

Ammā yalnız ruṭūbet ve yübūsetin haḍmı ḍararı olmaz, mādām ki mizāc-ı miᶜde ḥarr ve berdde muᶜtedil olur, rutūbetin ve yübūsetin iᶜtidāline ḫurūcu ile haḍmda taġayyür ẓāhir olmaz ve onun teᵓs̠īri haḍmdan mā-ᶜadā nesnelerde olur, zīrā miᶜde mizācının yübūsetinden z̠übūl ve ruṭūbetinden istisḳā ḥādis̠ olur.

Ammā sükūn ve nevmin ve onların aḍdādı olan ḥareket ve yaḳaẓanın ve aḥkām-ı ġıdādan onlara tābiᶜ olanların haḍmda teᵓsīrleri beyānı budur ki ġıdāyı haḍm sükūn ve nevm iḳtiḍā eder, zīrā nevm ve sükūn haḍmı tecvīd eder. Ve taġaddī eden kimseye ḥareket ve seherin lüzūmu olsa haḍm tāmm olmaz.

Ve s̠aḳīl olan ġıdā miᶜdede müddet-i ṭavīle meks̠ eyledikten sonra münhaḍım olur veyāḫūd aṣlen münhaḍım olmaz veyāḫūd ḳalīlen münhaḍım olur.

Ammā ġıdā-i ḫafīf münhaḍım olmadığı vaḳtte miᶜdede bilā-inhiḍāmin müddet-i meks̠i ḳalīle olur, müddet-i ṭavīle bilā-haḍmin miᶜdede kalmaz belki miᶜdede o ġıdā-i hafīfi haḍm edecek miḳdār ḳuvvet bulunmasa o ġıdā serīᶜan fāsid olur.

Ve miᶜdeye vārid olan ġıdā tamām üzere münhaḍım olup ᶜalā-mā hüve'l-lāyıḳ ona istiḥāle ve taġayyür gelir veyāḫūd haḍm ve istiḥāle noḳṣān üzere olup lāyıḳı üzere olmaz ve aġdiye tenāvülü mümkin olduğu miḳdār tenāvül olunur velākin haḍm ve istiḥālenin noḳṣān olduğuna binäen beden-

de miḳdār-ı kifāye ġıdā ḥāṣıl olmamakla hüzāli aḫẕ eder veyāḫūd miᶜdeye vārid olan ġıdā aṣlā münhaḍım olmaz ve onda gerek kāmil ve gerek nāḳıs istiḥāle olmaz ve o dahi iki vech üzere taṣavvur olunur: Vech-i evvel budur ki o ġıdāda ke-mā-hüve'l-vācib haḍmın kāmilinden ve nāḳısından bir nesne olmaz belki o ġıdā ᶜalā-ḥālihi bāḳī kalır. İkinci vech budur ki o ġıdā vācib olduğu üzere kāmilen ve nāḳıṣan münhaḍım olmaz velākin ᶜalā-ḥālihi dahi bāḳī kalmayıp bir nevᶜ cevher-i ġarīb-i fāside istiḥāle eder. Ve bu vechler yalnız miᶜde haḍmına maḫṣūṣ değildir belki huḍūm-ı bāḳıyelerde dahi mevcūd olur ḥattā haḍm-ı s̱ālis̱te ve haḍm-ı rābiᶜde dahi mevcūd olur ve o sebebden yaᶜnī haḍm-ı s̱ālis̱ ve rābiᶜde dahi ġıdā cevher-i ġarībe istiḥāle eylediğinden o mis̱lli haḍm aṣḥābına istisḳā ve sereṭān ve nemle ve cemre ve beḥak ve baraṣ ve cereb ᶜārıḍ olur onun için ki o haḍm aṣḥābının deminde ṭabīᶜata nuḍc-ı mülāyim olmaz ve onu ceẕb edip aᶜḍā onunla taġaddī eylemez, zīrā o demin aᶜḍāya teşebbühü olmaz ve kaçan o dem-i fāsidde s̱iḳal veyāḫūd ḥarāret olsa o dem esvedü'l-levn olur ve eger o dem sevdāvī ise zift mis̱lli olur.

Ve kaçan vāṣıl olan ġıdāyı miᶜde aṣlen haḍm ve istimrā eylemese emr ya zelaḳu'l-emᶜāya veyāḫūd istisḳā-i ṭablīye evl ve rücūᶜ eder, eger o ġıdāda miᶜdenin faḳaṭ tebḫīr edecek miḳdārı teʾs̱īri olup onun teʾs̱īri haḍm edecek mertebeye bāliġ olmaz ise.

Ve maᶜlūm ola ki haḍmın fesādı ve ḍaᶜfı iki sebebden olur, biri mādde ḥasebiyle ve āḫeri sūʾ-i mizāc-ı müstaḥkemden ḳuvvet-i hāḍımeye terettüb eden ḍaᶜftan olur. Mādde ḥasebiyle ḥādis̱ olanlar ᶜilācı sūʾ-i mizāc ile ḥādis̱ olanlardan ziyāde ḳabūl eder, fe'fhem hāzihi'l-umūre.

İkinci Faṣl Haḍmın Fesādı Beyānındadır

Miᶜdede fesād-ı haḍmın esbābı vardır, o sebebler miᶜdede olan ġıdānın ṣalāḥı esbābının aḍdādı olur. Ve'l-ḥāṣıl haḍm-ı miᶜde fesādına sebeb yā ṭaᶜāmda veyāḫūd ḳābil-i ta'āmda veyāḫūd onlara ṭārī ve ᶜārıḍ olan umūrda olur.

Ve miᶜdede ṭaᶜāmın fesādı ṭaᶜāmın kemmiyyetinden olur, zīrā kemmiyyet-i ṭaᶜām ḳadr-i lāyıḳtan ziyāde olsa cemīᶜan o ṭaᶜāmı haḍma ḳuvvet vefā eylemez ve haḍm vech-i lāyıḳtan dūn ve nāḳıṣ olmakla miᶜdede o ṭaᶜām

fāsid olur ve eger ṭaᶜām ḳadr-i vācibden noḳṣān olur ise ḳuvve-i hāḍıme onda ziyāde teʾsīr etmekle muḥteriḳ olup teremmüd eder ve eger miᶜdede ḥarāret-i nāriyye olup ṭaᶜām dahi ġıdā-i laṭīf olur ise teremmüd ve iḥtirāḳ mertebesine o ġıdā ḳarīb oldukta ḳable'l-iḥtirāḳ ġıdā fāside olup cevher-i ġarībe istiḥāle eder.

Veyāḫūd ṭaᶜāmın miᶜdede fesādı kemmiyeti ile olmaz belki onun kemmiyyeti vech-i lāyık üzere olur velākin keyfiyyetiyle fāsid olur, mes̱elā o ġıdāda serīᶜan fesāda istiḥāleyi īcāb eder bir keyfiyyet olur līn-i ḥalīb ve biṭṭīḫ ve ḫavḫ mis̱llilerde olduğu gibi.

Veyāḫūd o ġıdāda ṣalāḥı baṭīʾ ḳabūl keyfiyyeti olmakla miᶜdede fāsid olur kemʾe ve laḥm-ı cāmūsta o mis̱lli keyfiyyet olduğu gibi.

Veyāḫūd o ġıdāda keyfiyyet-i ḥarāret ifrāṭ üzere olduğundan fāsid olur ᶜasel mis̱lli.

Veyāḫūd keyfiyyet-i bürūdet ifrāṭ üzere olduğundan fāsid olur ḳarᶜ mis̱lli.

Veyāḫūd o ġıdānın şehvete münāfī bir nevᶜ ḫāṣṣası olur ki ṭāᶜim o ḫāssa ḥasebiyle ondan müteneffir olur.

Veyāḫūd ṭāᶜimde bir ḫāṣṣa olur ki baᶜḍı eṭᶜimeden o ḫāṣṣa ile teneffür eder ne ḳadar o ṭaᶜām maḥmūd olur ise ve āḫer kimseler onu iştihā ederler ise.

Veyāḫūd miᶜdede ġıdānın fesādı o ġıdā vaḳtsiz tenāvül olunduğundan olur, zīrā miᶜdede imtilā var ise ve müteḳaddem tenāvül olunan ṭaᶜāmdan baḳiyye var ise o zamān tenāvül olunan ṭaᶜām fāsid olur ve kez̠ālik evvelā meʾkūl olan ṭaᶜām nefḍ ve iḫrāc olunduktan sonra ḳable'ṭ-ṭaᶜāmi's̱-s̱ānī muᶜṭād olan riyāḍet ile terevvuḍ eylemeden ṭaᶜām-ı cedīd tenāvülünden dahi ġıdā fāsid olur ve kez̠ālik elvān-ı eṭᶜime tenāvül eden kimselerin [346a] tertīb-i eṭᶜimede ḫaṭāları ile dahi ġıdā fāsid olur, mes̱elā baṭīʾetü'l-inhiḍām olan ġıdā evvelā tenāvül olunup üzerine serīᶜatü'l-inhiḍām olanlar tenāvül olunsa o iki ġıdālar cemīᶜan fāsid olurlar, zīrā serīᶜü'l-inhiḍām olan ġıdā evvelā münhaḍım olur ve menfez̠-i ḫurūc mesdūd olmakla baṭīʾü'l-haḍm olan ġıdānın fevḳinde ṭāfī olup fāṣid olur ve fāsid olan ġıdā baṭīʾü'l-inhiḍāma muḫṭeliṭ olmakla onu dahi ifsād edip ikisi dahi cemīᶜan fāsid olurlar. Pes bācāt-ı eṭᶜime tertībinde vācib budur ki ġıdā-i ḫafīf ġıdā-i s̱aḳīl üzere

taḳdīm oluna ve leyyin ḳābıḍ üzere taḳdīm oluna velākin ṭāᶜimde ḥabs-i ṭabᶜla intifāᶜ olunur bir maraḍ olsa o vaḳtte ḥabs-i ṭabᶜ için ḳābıḍ taḳdīm olunur.

Ve miᶜdede ġıdānın fesādına sebeb baᶜḍı kerre aṣnāf-ı eṭᶜimenin keṡreti ve baᶜḍısının baᶜḍı āḫerleriyle iḫtilāṭı olur, zīrā aṣnāf-ı eṭᶜime-i meʾkūle keṡīre oldukta inhiḍāmı serīᶜa olanlar baṭīʾü'l-inhiḍāma muḫteliṭe olup cemīᶜan fāside olurlar.

Ammā ġıdānın bi-ḥasebi'l-ḳābil olan fesādı budur ki sebeb-i fesād baᶜḍı kerre ḳābilin yaᶜnī miᶜdenin cevherinde olur, miᶜdede sūʾ-i mizāc olmakla o sūʾ-i mizāc gerek bi-māddetin ve gerek bilā-māddetin olsun, zīrā o sūʾ-i mizāc ḥārr olur ise haḍmı vech-i lāyıḳtan tecāvüz eder ve eger sūʾ-i mizāc bārid ise lāyıḳı üzere haḍmdan ḍaᶜīf olur. Ve fesād-ı ġıdānın ḳābilde olan sebeb baᶜḍı kerre dahi cevher-i miᶜdenin seḫāfeti ve ṡerbinin raḳīḳ olduğu olur veyāḫūd miᶜdenin ġıdāyı iḥtivāsında teşābüh ve cevdet olmadığı olur veyāḫūd miᶜdenin ġıdāyı iḥtivāsı ceyyid olur lākin onun ṡüflü miᶜdeye īẕā eder.

Ve miᶜde muḥīṭ olduğu ġıdāyı ḥaṭṭ ve defᶜe müştāḳ olur her ne ḳadar o ġıdādan nefḫ ve ḳarāḳır ḥādiṡ olmaz ise. Bu iki sebeb fesād-ı haḍma sebeb olduğu gibi haḍmın ḍaᶜfına ve buṭlānına dahi sebeb olur.

Ve fesād-ı ġıdānın ġayri sebeblerinden ḥādiṡ olanları budur ki miᶜdede riyāḥ olup o riyāḥ miᶜde ile ġıdāyı miᶜdenin iştimāli beynine ḥāil olur, miᶜde iştimāl-i bāliġ ile ġıdāyı müştemile olmaz. Ve eger deyilir ise fesād-ı ġıdā esbābının biri dahi cüşānın keṡreti olur, o kelām yine riyāḥa rāciᶜ olur, zīrā cüşānın sebeb olduğu cüşā olduğu için değildir belki o dahi riyāḥtan nāşīdir ve riyāḥ cüşāyı iḥdāṡ eylediği gibi fesād-ı ġıdāyı dahi iḥdāṡ eder, fi'l-ḥaḳīḳa fesād-ı ġıdāya sebeb riyāḥ olur, onda cüşānın medḫali olmaz. Ve riyāḥın fesād-ı ġıdāya sebeb olduğunun vechi budur ki riyāḥ miᶜdeyi temdīd eder ve ṭaᶜāmı ṭāfī kılar ve ḳaᶜr-ı miᶜde o sebebden ġıdāyı lāyıḳı üzere müştemil olmaz.

Ve keẕālik ṭaᶜāmı ṭāfī kılan nesnelerin küllīsi miᶜdeyi ᶜāyıḳ olup haḍma muḫill olur.

Ve fesād-ı ġıdānın ġayri esbābından biri dahi budur ki miᶜdeye reʾsten ve kebidden ve ṭıḥālden ve aᶜḍā-i sāireden mevādd-ı müfside seyelān eder

ve miᶜdede olan ġıdāya mādde-i müfside muḫteliṭe olmakla ġıdāyı o mādde ifsād eder ve onun tedbīrine miᶜde ḳavī olmaz. Ve ẕikr olunan aᶜḍāda olan mevādd-ı müfside baᶜḍı kerre ḳable'l-haḍm ve baᶜḍı kerre dahi miᶜdenin ġıdāyı haḍmından sonra seyelān eder.

Ve fesād-ı ġıdānın sebeb-i āḫerlerinden biri dahi budur ki kebidin cānib-i eymenden ve fevḳten ve ṭıḥālin cānib-i eyserden ve taḥttan miᶜdeyi müştemil olan ṭaraflarının mizācları bārid ve redī olur ve onların bürūdet ve redāᵓeti ile ġıdā miᶜdede fāsid olur.

Ve fesād-ı ġıdāya sebeb ṭaᶜāma ṭārī olan nesne olur ise o ṭārī olan nesneler budur ki meᵓkūl olan ṭaᶜāmın inhiḍāmı nevme ve sükūna muḥtāc olur ve o ṭāᶜim nevm ve sükūnu terk edip ḥācet olmayan ḥareketi ve riyāḍeti işlese o ḥareket miᶜdede ġıdāyı taḥrīk ve ifsād eder veyāḫūd o ġıdā üzerine şürb olunan meşrūb ḳadr-i lāyıḳtan eks̱er veyāḫūd eḳall olmakla veyāḫūd ṭaᶜām tenāvül edip üzerine cimāᶜ etmekle veyāḫūd ṭabīᶜat-ı haḍime üzere elvān-ı eṭᶜimeyi taḥmil ve teks̱īr etmekle veyāḫūd ᶜaḳīb-i ṭaᶜāmda istiḥmām etmekle veyāḫūd şedīdü'l-berd ve şedīdü'l-ḥarr ve rediyyü'l-cevher olan havāya baᶜde't-taġaddī kendiyi ᶜarḍ etmekle miᶜdede ġıdā fāsid olur.

Ve baṭnda muḥtebise olan riyāḥ dahi haḍma māniᶜ ve miᶜdede o riyāḥ ḥareketi ve ḥaḍḥaḍası ḥasebiyle ṭaᶜāmı dahi taḥrīk edip ifsād eder.

Ve miᶜdede ṭaᶜām vücūh ile fāsid olur, taᶜaffün etmekle veyāḫūd muḥterik olmakla veyāḫūd taḥammuḍ ile veyāḫūd keyfiyyāt-ı muᶜtādeden birine intisābı olmayan keyfiyyet-i ġarībe iktisāb etmekle ġıdā fāsid olur. Ve bu vücūh-ı keyfiyyāttan her birinin ġıdāda ḥuṣūlü bi-nefsihi ġıdānın o keyfiyyāta istiḥālesi ile olur veyāḫūd o ṣıfat üzere olan ḫılṭın ġıdāya iḫtilāṭ edip ġıdāda o keyfiyyātı iḥdās̱ etmesiyle olur.Ve ṣıfat-ı meẕkūr üzere olan ḫılṭ baᶜḍı kerre miᶜdede ẓāhir ve ġayr-i rāsib olur ve baḍı kerre dahi ḳaᶜr-ı miᶜdeye rüsūb edip ġayr-i ẓāhir olur ve o rüsūbu olan ḫılṭın miḳdārı ḳalīl olmakla fem-i miᶜdeye münbasıṭ olmaz ve kaçan ṭaᶜām tenāvül olunup ḳalīlü'l-miḳdār ḫılṭ-ı rāsib ṭaᶜāma muḫteliṭ olmakla miḳdārı kes̱īr ve ḥacmi ᶜaẓīm olsa o zamān fem-i miᶜdeye ṣuᶜūd edip ġıdāya bi-külliyyetihi muḫteliṭ olup ġıdāyı bi-ecmaᶜihi ifsād eder ve keyfiyyet-i ġarībesi olan ḫılṭ-ı meẕkūr ᶜurūḳa nüfūz edip ve menāfiẕ-i ᶜurūḳta mevcūde olan süddelere istiḳbāl eyledikte nüfūẕdan ᶜāciz olmakla ḳahḳarā ricᶜat edip kebide munṣabb olur.

Ve kaçan miᶜdede bilā-māddetin ḥarāret olsa veyāḫūd miᶜdenin ḥarāreti mādde-i ṣafrāviyyeden ᶜārıḍ olsa o ḫılṭ-ı ġarīb kebidden miᶜdeye münceẕib olur, zīrā kebidde ḫılṭın tevellüdü kes̱īr olur ve tezāḥum ḥasebiyle ᶜurūḳtan munṣabb olan ḫılṭ miᶜdenin ceẕẕābe ḥarāretinden miᶜdeye munṣabbe olur veyāḫūd ẕikri mürūr eden merāre ṭarīḳinden o ḫılṭ miᶜdeye munṣabb olup miᶜdede mevcūd olan ḫafīf ġıdāyı ifsād eder. Ve laḥm-ı baḳar mis̱lli miᶜdede mevcūd olan aġdiyeyi haḍme muᶜīn olup ḳuvve-i haḍimeyi taḳviye eder. Ve ṭuḥāl dahi fesād-ı ġıdāya sebeb olur.

Ve maᶜlūm ola ki fesād-ı ġıdā emrāḍ-ı ḫabīs̱e-i kes̱īreye müʾeddī olur; ṣarᶜ ve merāḳī māliḫūliyā ve bunlar mis̱lli emrāḍ-ı ḫabīs̱e-i sāire fesād-ı ġıdādan tevellüd eder ve belki o fesād-ı ġıdā ümmü'l-emrāḍ ve menbeᶜü'l-esḳām olur.

Ve nāḳıhın haḍmı velev ile'l-ḥumūḍat fāsid olsa nüks-i maraḍı inẕār eder o vech üzere ki onun ᶜāḳıbetinden ḫavf ve ḫaşyet olunur. Ve çok kerre fesād-ı ġıdā aᶜḍāda ḥikke-i mūẕiye iḥdās̱ eder.

Üçüncü Faṣl Ḍaᶜf-ı Haḍmın Esbābı Beyānındadır

Ḍaᶜf-ı haḍmın sebebleri bizim fesād-ı haḍmda taᶜdād eylediğimiz sebeblerdir ve keẕālik ḍaᶜf-ı haḍmın ᶜalāmātı dahi o bābda ẕikr olunan fesād-ı haḍm ᶜalāmetleridir.

Ve o bābda taᶜdād olunan esbābdan inṣıbāb-ı ṣafrā haḍmı ḍaᶜīf eylemez velākin baᶜḍı kerre haḍmı ifsād eder.

Ammā sevdānın miᶜdeye inṣıbābı iki emri dahi cāmiᶜ olur yaᶜnī haḍmı gāhīce ḍaᶜīf ve gāhīce ifsād eder.

Ve keẕālik o esbāb cümlesinden sūʾ-i mizāc-ı yābis ve sūʾ-i mizāc-ı raṭb münferiden haḍmı ibṭāl eylemek meblaġına bāliġ olmaz belki baᶜḍı kerre o sūʾ-i mizācların her birisi bi-infirādihi haḍmı ḍaᶜīf ederler.

Ve miᶜdenin sūʾ-i mizāc-ı raṭbı haḍmı ibṭāl meblaġına bāliġ olmazdan muḳaddem istisḳaya ve mizāc-ı yābis ẕübūle müʾeddī olur.

Ve merāḳḳın seḫāfeti ve ḳıllet-i laḥmiyyeti fesād-ı haḍm esbābından olur.

Ve baᶜḍı kerre haḍmın sebeb-i ḍaᶜfı [346b] ṭaᶜāmın sürᶜat-i nüzūlü olur. Ve sürᶜat-i nüzūl gāhīce ẓelaḳu'l-miᶜde bābında meẕkūr olup miᶜdede olan

sebeb-i müzliḳ ile olur ve bu müzliḳ olan sebeb fesād-ı haḍm esbābından olmaz ve ifsād-ı haḍm eden esbāba müdāḫale dahi eylemez belki onun müdāḫālesi ḍaᶜf-ı haḍm esbābına olur.

Ve baᶜḍı kerre miᶜdenin ṭaᶜāmı iḥtivāsı ve iştimāli cevdet üzere iken ḳable-vaḳti'n-nüzūl ṭaᶜām münḥadir olur ḳuvve-i dāfiᶜada ḳuvvet olmakla inzāl-i ṭaᶜāma ḳuvvet-i sürᶜat etmek ḥasebiyle.

Ve baᶜḍı kerre dāfiᶜanın ḳuvveti sürᶜat-i nüzūle sebeb olmayıp lākin māsikede ḍaᶜf olmakla imsākten ᶜāciz olur ve ġıdāyı tamāmen haḍm olunca ḳadar ke-mā yenbaġī miᶜde ġıdāyı iştimāl eylemez.

Ve baᶜḍı kerre sürᶜat-i nüzūl evrā ile olur ve sebeb-i sürᶜat olan evrām verem-i ḥārr veyāḫūd balġamī veyāḫūd sevdāvī olur.

Ve ḳurūḥ miṡlli nesne dahi sürᶜat-i nüzūle sebeb olur, zīrā ḳurḥa miṡlliler miᶜdenin ġıdāyı cevdet-i iştimāline māniᶜ olur.

Ve baᶜḍı kerre ṭaᶜāmda māniᶜ-i iştimāl olmakla miᶜdenin ġıdāyı iştimāli cevdet üzere olmaz, ṭaᶜāmda olan māniᶜ-i iştimāl ṭaᶜāmın s̱aḳīl ve leẕẕāᶜ mirārī ve ḥādd olup mizāc-ı miᶜde dahi ḥādd olmakla olur veyāḫūd miᶜdede cevdet-i haḍma māniᶜ mizāc mevcūd iken onun ṣāḥibine māniᶜ-i haḍm olan bir şeyʾ-i ḥārr saḳy olunmakla haḍmı menᶜ eder ve ekṡer-i ḥāled o saḳy ile haḍm fāsid dahi olur; onun ᶜameli yalnız menᶜ-i haḍm olmaz. Ve senin maᶜlūmun olduğu üzere onun şifāsı ve haḍmının iᶜtidāli mā-ı bārid şürbüyle olur.

Ve keẕālik miᶜdede aḫlāṭ-ı rediyye ᶜale'l-ḫuṣūṣ leẕẕāᶜa olan ḫılṭ olup miᶜde ile aġdiye edāsına o ḫılṭ ḥāil ve ḥāciz olmakla miᶜdenin aġdiyeyi iḥtivāsında cevdet ve imsākinde ḳuvvet olmayıp ṭabīᶜatın o ḫılṭ-ı mūẕiyi defᶜe iştiyāḳı ekṡer olmakla efᶜāl-i sāireden ġāfile ve fāriġa olur.

Ve cevdet-i iḥtivādan ḥādiṡ olan ḍaᶜf-ı haḍm onun için olur ki miᶜdenin ġıdāyı iḥtivāsı tāmm oldukta onda mūẕī bir nesne yoksa ġıdāyı haḍm-ı ḳuvvete ḫafīf olur. Ve eger miᶜdenin ġıdāyı iştimāli tāmm olup velākin ġıdāda s̱iḳal olur ise miᶜdenin o ġıdāyı imsāki eṡḳāli mürteᶜişin imsāki gibi olur ve miᶜde o imsāktan müfāraḳate iştiyāḳ üzere olur ve onun haḍmı ḳısm-ı evvelde olan haḍmdan dūn ve nāḳıṣ olur ve iştimāl-i tāmm olmakla onda cüşā ve ḳarāḳır olmaz. Ve eger miᶜdenin ġıdāyı ihtivāsı tāmm değil ise onlarda haḍm ḍaᶜīf olmakla cüşā ve ḳarāḳır olur.

Ve baʿḍı kerre haḍmın ḍaʿfı ve ġıdānın balġama istiḥālesi iḳşiʿrāra ve berd-i eṭrāfa ve nevbet-i ḥummāyı ibhāma müʾeddī olur velākin onun nabḍı ḥummā nevbetinin evāilinde olan nabḍ gibi olmaz.[35]

Ve baʿḍı kerre dahi ḍaʿf-ı haḍm müteḳādim olan toḫme ve imtilā ḥasebiyle olur. Mevt-i serīʿ kitābında yazıldı ki toḫmi ve ibṭā-i haḍmı olan kimselerin ʿaynında nohut miḳdārında siyāh bes̱re ḥadis̱ olup o bes̱renin baʿḍı maḥalline iḥmirār veyāḫūd ḫuḍret ḥādis̱ olsa o zamān onda evvelā iḫtilāṭ-ı ʿaḳl ẓuhūr eder ve on yedinci günde o kimse helāk olur.

Ve ġamm, haḍmın ḍaʿfı ve buṭlānından birine müʾeddī olur, nitekim feraḥ ve sürūr cevdet-i haḍm esbābından olur.

Dördüncü Faṣl Ḍaʿf-ı Haḍm Delāili Beyānındadır

Ḍaʿf-ı haḍmın ḫafīf olanlarına miʿdenin s̱iḳali ve temeddüdü ve ṭaʿāmın miʿdede müddet-i beḳāsı ḳadar muʿtāddan aṭvel olduğu delālet eder.

Ammā ḍaʿf-ı miʿde ḳavī olur ise ṭaʿāmın ṭaʿmını baʿde-müddetin edā eden cüşā ve ḳarāḳır ve ġas̱eyān ve temeddüd ve taḳallüb-i nefes ona delālet eder.

Ve ġāyet-i ḳuṣvāya bāliġ olan ḍaʿf edillesi budur ki o vech üzere ḍaʿfı olan miʿdede taġayyür-i muʿteber ile taʿām müteġayyir olmaz ve miʿdeye bu vech üzere ḍaʿfın ḥudūs̱u bürūdet-i miʿde cidden ifrāṭ üzere oldukta olur ve baṭīʾen haḍm olan ṭaʿāmın nüzūlü dahi baṭīʾ olur lākin lez̠ʿ ve s̱iḳal ve miʿdeye müḍādd olan bir keyfiyyet ḳuvve-i dāfiʿayı defʿe taḥrīk eder ise o ḥālde baṭīʾen münhaḍım olan ġıdā ḳable'l-inhiḍām serīʿan nüzūl eder.

Bi-sebebi'l-mizāc ḥādis̱ olan ḍaʿf-ı haḍmın ʿalāmeti senin bundan aḳdem maʿlūmun olan ʿalāmetlerdir.

Ve miʿdenin ġıdāyı iḥtivāsı raʿş-ı ġayr-i ḳavī olduğu dahi ḍaʿf-ı haḍm edillesindendir.

Ve o maʿlūm ʿalāmetler ṭaʿāmın nüzūlüne ve bilā-ḥudūs̱-i ḳarāḳır cüşāya teşevvuḳ ve kez̠ālik cüşāʿ-i mütevātir ve füvāḳ ve nefḫa olur velākin baʿḍı kerre nefḫā sūʾ-i mizāca sebeb ve baʿḍı kerre sūʾ-i mizāc nefḫaya sebeb olur. *Ve Ḳānūn'un* ونفخة تستدعي ذلك أو قبل ان تكون حدثت بعد *kelāmının meʾāli bu mez̠kūr olur.*

35 Yaʿnī nevbet-i ḥummā yok iken dahi iḳşiʿrār olmakla nevbet-i ḥummā vaḳt-i müfāraḳattan farḳ olunmaz lākin nabḍ ile farḳ olunur demektir.

Ve ġıdānın ḳable'l-vaḳt nüzūlü ḥasebiyle olan ḍaᶜf-ı haḍmın ᶜalāmeti berāzın līni ve netni ve kebid ve bedenin o ġıdādan rüzᵓ ve intifāᶜının ḳılleti olur. Ve baᶜḍı kerre ḳable'l-vaḳt nüzūl eden ġıdādan lez̠ᶜ ve nefḫ dahi ᶜārıḍ olur.

Ve aḫlāṭ-ı ḥārre ile ḥādis̠ olan ḍaᶜf-ı haḍmın ᶜalāmeti ḳıllet-i ᶜaṭaş ve ḳıllet-i şehvet ve müntin ve duḫānī cüşā olur.

Ve aḫlāṭ-ı bāride ile olan ḍaᶜfın ᶜalāmeti ḳayᵓ ile ḫurūc eden faḍlın keyfiyyeti ve kez̠ālik ḥumūḍat ve suḳūt-ı şehvet ve bürūdete delālet eden sāir edille olur ve kez̠ālik maḳāle-i ūlāda mez̠kūr olan mevādd olur.

Ve evrām mis̠llilerle ḥādis̠ olan ḍaᶜfın ᶜalāmetleri evrām mis̠llilerin ᶜalāmātı olur.

el-Muᶜālecāt: Ḍaᶜf-ı haḍmın sebebi ḫafīf ise veyāḫūd imtilā-i müteḳādim ü ġayr-i kes̠īrden ḥādis̠ oldu ise iṭāle-i nevm ve terk-i riyāḍet ve ṣayḥa etmek ve ḥammām ve mā-ı fātir ile ḳayᵓ istiᶜmāli ve telṭīf-i tedbīr onların muᶜālecesine kifāyet eder.

Ve eger ḍaᶜf-ı haḍma sebeb z̠ikr olunan sebebden eks̠er ise ve tenāvül-i ṭaᶜāmdan sonra lez̠ᶜ ve ġas̠eyān ve meṭᶜūmun ṭaᶜmını teᵓeddī eder cüşā olur ise vācib olur ki o kimse ḳayᵓ ettirile ve ḳayᵓ edince ḳadar ona kirāren ve mirāren mā-ı fātir saḳy olunur ve mevādd-ı fāsidenin küllīsi ḳayᵓ ile ḫurūc eyledikten sonra mā-ı fātir saḳyı terk olunup reᵓsi üzere dühn ṣabb olunur ve ḫarḳ-ı müsaḫḫine ile baṭnı ve iki cenbi kimād olunur, zeyt ile ve dühn-i verd eṭrāfı delk olunur ve üzerine mā-ı fātir ṣabb olunur ve ona nevm-i ṭavīl ḥas̠s̠ olunur ve o gün ṭaᶜāmdan menᶜ olunur eger ertesi gün neşāṭ-ı ḳavī ile ṣabāḥlar ise ḥammām istiᶜmāl olunur ve neşāṭ-ı ḳavī ile ṣabāḥa dāḫil olmaz ise yine o ᶜalīl nevme iᶜāde olunur ve üç gün miḳdārı ᶜale'l-vilā tenvīm ve miᶜdesi ḥālet-i ūlāsına ᶜavdet edince ḳadar tedbīri telṭīf ve taḳlīl olunur. Ve baᶜḍı kerre o ᶜalīl ishāle muḥtāc olur ve fülfül tenāvülü haḍma ziyāde muᶜīn olur ve cemīᶜan nevm haḍma muᶜīn olur lākin yesār üzere nevmin haḍma meᶜūneti şedīde olur, zīrā sol cānibe olan nevmde kebidin miᶜdeyi iḥtivāsı eks̠er olur, ammā sağ cānibe ıḍṭıcāᶜ ile olan nevm ṭaᶜāmın serīᶜan inḥidārına sebeb olur, zīrā miᶜdenin nuṣbesi o ḥalette olan miᶜdeden aġdiyenin serīᶜan inḥidārını iḳtiḍā eder.

Ve maᶜlūm ola ki sinn-i rühūḳa muḳārib olan ṣabīyi bütün gece iᶜtināḳ etmek haḍma muᶜīn olan eşyānın aᶜveni olur. Ve vācib olur ki iᶜtināḳ olunan

ṣabī taᶜrīk olunmaya, zīrā ᶜaraḳ teberrüd eyledikte miᶜdeyi tebrīd eder ve istidfānın menfaᶜati maḥv ve müḍmaḥill olur ve vācib olur ki iᶜtināḳ eden kimsenin ṣabīye şehveti olmaya, zīrā ḥareket-i şeheviyye ḳuvve-i ġaẕiye ḥareketini müşevveşe kılar. Ve baᶜḍı nās cerv-i kelbi ve sinnevr-i esved ü ẕekeri iᶜtināḳ ederler.

Ve maᶜa-māddetin olan sūʾ-i [347a] mizāc ḥarāretinden ḥādis̱ ḍaᶜf-ı haḍmın ᶜilācı sikencebīn-i sefercelī ve ḥāmiḍ ve ḳābıḍ olan aġdiye-i hülāmiyye olur veyāḫūd aġdiye-i ḳarīṣa olur. Ve onlara müşābihtir o sefūf ki on verd ve üç ṭabāşīr ve beş küzbere-i yābise bu edviyelerden sefūf ittiḫāẕ olunup ondan iki dirhem miḳdārı sefūf mā-ı rummānla veyāḫūd sikencebīn-i sefercelī ile istiᶜmāl olunur.

Beşinci Faṣl Fesād-ı Haḍmın Delāili Beyānındadır

O delāil iki nevᶜdir: Nevᶜ-i evvel budur ki ona fesād-ı haḍm lāzım gelir, berāzın netn-i rāyiḥası gibi, zīrā her kaçan berāzda netn olsa fesād-ı haḍmdan o miᶜde ḫāliye olmaz. Ve ikinci nevᶜi o ᶜalāmettir ki gāhīce o ᶜalāmet bulundukta fesād-ı haḍm dahi bulunur. Ve gāhīce dahi o ᶜalāmet mevcūde olur velākin fesād-ı haḍm bulunmaz, o nevᶜ ᶜalāmet ḳarāḳır ve cüşā ve leẕᶜ olur.

Ve ẕikri sābık aġdiyeden ḥādis̱ olan fesād-ı haḍmın ᶜalāmeti o aġdiyenin ḥāli tefaḥḥuṣ olunmakla olur ve onların kes̱ret-i kemmiyyeti ve cevherinin ᶜufūneti ḳabūlü ve tertībinde ḫaṭānın vuḳūᶜu ve tenāvülünün vaḳtsiz olduğu ve tenāvülünden sonra haḍma münāfī ḥareket olduğu taᶜarrüf olunup onlar ile fesād-ı haḍma istidlāl olunur.

Ve her şeyʾ ki o şeyʾ bulundukta ona fesād-ı haḍm muṣāḥib olur ve o şeyʾin ᶜademinde fesād dahi maᶜdūm olur, bu vech üzere olanların küllīsi fesād-ı haḍma delīl olur.

Ve ammā mizāc ile ḥādis̱ fesādın ᶜalāmeti o ᶜalāmetleri cāmiᶜ bāblarda bilindi.

Ve mādde-i fāside miᶜdenin kendide olur ise onun ᶜalāmeti ġas̱eyān olur ve o fesād-ı haḍmın aᶜrāḍı mütevātir olur onda feterāt olmaz ve eger aᶜrāḍda feterāt olur ise delālet eder ki onun māddesi miᶜdede tevellüd eden mevādd değildir belki aᶜḍā-i sāire munṣabb olmuştur.

Ve cirm-i miʿdenin seḫāfetinden ve elyāfı nescinin tehelhülünden ve emrāḍ-ı müteḳādimenin imtidādından nāşī miʿdenin bāliye ve fāniye olduğundan ʿārıḍ olan fesād-ı haḍmın ʿalāmeti haḍmın ḍaʿfı ve şehvetin ḍaʿfı ve bedenin neḫāfeti olur ve bu sebebden baʿḍı kerre haḍmın ḍaʿf ve buṭlānı ʿārıḍ olur lākin onda fesād-ı haḍm olmaz.

Ve riyāḥla olan fesādın ʿalāmeti riyāḥın delāil-i meẕkūresi olur.

Ve aʿḍā-i müşārikelerden inṣıbāb eden mevāddan ʿārıḍ fesādın ʿalāmeti mevdiʿinde bizim ẕikr eylediğimiz ʿalāmetler olur ve o ʿuḍvun kendi nefsinde olan ḥāli teʾemmül olunur ve taḥarrī olunur ki māddesi miʿdeye munṣabbe olan ʿuḍvdan ʿuḍv-ı āḫere dahi ṭarīḳ-i āḫerden mādde-i kes̱īre munṣabbe olur mu taʿarrüf olunur ve keẕālik miʿdesinde elemi olan kimsenin sebeb-i mūlimi nezle olduğu maẓnūn olsa onda dahi taḥarrī ve tefaḥḥuṣ olunur ki onun nezlesi ḫalḳtan ve riyeden hangisindedir ʿalāmetiyle taʿarrüf olunur.

Ve ṣafrāyı ṣabb eden mecrā ḥasebiyle olan fesādın ʿalāmeti budur ki onda ṣafrāvī mizāc olmaz ve o mecrādan mādde-i ṣafrānın inṣıbābından sonra miʿdede leẕʿ ve ṭufūʾ-i ṭaʿām ḥādis̱ olur.

Altıncı Faṣl Fesād-ı Haḍmın ʿİlācı Beyānındadır

Onun muʿālecātının evveli miʿdeden fāsid olan ṭaʿāmı cemīʿan iḫrāc etmekle olur ve onu iḫrāc ḳayʾ veyāḫūd ishālle olur ve keẕālik meʾkūl ve meşrūbun tedbīri ıṣlāh olunur ve onların cemīʿ-i aḥvāli lāyıkına istirdād olunur ve ʿalīlin ṭaʿām istidʿā eyledikçe onda cūʿ-ı ṣādıḳ ẓāhir olunca ḳadar ʿavḳ ve teʾḫīr olunur ve evvelā miʿde gül suyu saḳyı ile tenḳıye olunur.

Ve eger fesād-ı miʿde miʿde ḥarāretinden veyāḫūd ṣafrā inṣıbābından ḥādis̱ ise onların ġıdāları taġlīẓ olunur ve bürūdete meyli olan aġdiye ile taġdiye olunur. muḫallil olan laḥm-ı bakar ile taġdiye olunur ve onlara raḳīḳ bārid ġıdālar verilmez, zīrā raḳīḳ olan ġıdā o mis̱lli miʿde-i ḥārrede ve ṣafrāvīde sürʿat ile fāsid olur. Ve ṣafrā ṣāhiblerinin baʿḍılarına vācib olur ki onlar ḳable'ṭ-ṭaʿām ḳayʾ eyleyeler.

Ve eger haḍmın fesādı berdden ise o berde bābında ẕikr eylediğimiz muʿālece ile ʿilāc olunur.

Ve eger sebeb-i fesād miʿde tehelhülü ise ʿaṭıre ve ḳābıḍa olan ẕikri sābık edviye ile ve ceyyidetü'l-keymūs serīʿatü'l-haḍm olan ġıdāları ṣanʿat ile ve

ebāzīr ile ve sāir bizim bizim bābu'l-cāmiᶜde ẕikr eylediğimiz nesne ile neşf ve ḳabḍa meyl ettirildikten sonra taġdiye ettirilmekle ᶜilāc olur..

Ve nedret ile baᶜḍı kimsede merāreden miᶜdeye vāṣıl mecrā olur idi, pes o mecrādan miᶜdeye munṣabbe ṣafrādan ḥādiṡ fesād-ı haḍmın ṣāḥibine vācib olur ki ḳable'ṭ-ṭaᶜām mirāren ḳayᵓ iᶜtiyād eyleye ve baᶜdehu ḳuvveti münteᶜişe olup haḍmı ṣaḥīḥ olur ise o zamān iᶜtiyādını terk edip ḳayᵓ etmeği ḳaṭᶜ eyleye ve ḳayᵓı ḳaṭᶜ eylemese lā-maḥāle miᶜdesini o ḳayᵓ-ı dāim iḍᶜāf eder. Ve maᶜa-ẕālik vācib olur ki baᶜde'l-ḳayᵓ miᶜdeyi muḳavvī ve miᶜdeye munṣabb olan mevāddı rādiᶜ rubūb tenāvül eyleye ve mevādd-ı munṣabbeyi defᶜ eden ḳuvveyi muḳavvī aḍmide ile dāimā miᶜdeye ḍımād eyleye ve ẕikr olunan ḳıyās üzere ḳable'ṭ-ṭaᶜām edvār ile ḳayᵓ eyleye yaᶜnī mevāddının tenḳıyesi küllü şehrin kaç kerre ḳayᵓ etmekle ḥāṣıl olur ise o ḳayᵓ için vaḳt taᶜyīn edip o vaḳt geldikte ḳable'ṭ-ṭaᶜām o ḳayᵓı ede.

Ammā miᶜdesinde ṭaᶜām taḥammuḍ edip ekşiyenlerin ᶜilācı budur ki eger o ḥumūḍat ḳalīle ve ᶜārıḍa ise onun ṣāḥibi tuffāḥ-ı ḥulv maṣṣı ile intifāᶜ eder, keẕālik ḳable'ṭ-ṭaᶜām su ile küzbere şürbünden dahi intifāᶜ ederler ve onlara maṣṭakī ile istifāf dahi nāfiᶜdir.

Ve eger miᶜdede ṭaᶜāmın taḥammuḍu ḳavī olur ise fiḳāḥ-ı idḫir ile kerevyā istiᶜmāli onlara menfaᶜat-i bāliġa ile nāfiᶜ olur ve onlara cüvārişenāt-ı ḥārrenin cemīᶜisi ve cüvārişenātü'l-ḫabeṡ dahi mā-ı ḥārrede menḳūᶜ olan cülencebīn ile istiᶜmāl olunsa baᶜḍı kerre nāfiᶜ olur ve keẕālik onlara ᶜinde'n-nevm bu devāyı aḫẕ ve istiᶜmāl dahi nāfiᶜdir, o devā budur: Fülfül, kemmūn, bezr-i şibṡ her birinden birer cüzᵓ, menzūᶜu'l-aḳmāᶜ verd-i aḥmer iki cüzᵓ. Bu eczālar saḥk olunduktan sonra bir ḥarīrden geçirilir ve onun şerbet-i vāḥidesi nıṣf dirhemdir, şarāb-ı memzūcla saḳy olunur. Ve bundan aḳvāya ḥācet olur ise evvelā māliḥ ve ḥāmiḍ ve ḥirrīf fuḳḳāᶜ ve ṣabır gibi nesneler ekl olunup bir sāᶜat ṣabr olunduktan sonra üzerine sikencebīn-i ᶜaselī-i müsaḫḫan ve turp ᶜuṣāresi ve mā-ı ᶜasel miṡlli nesneler şürb etmekle ḳayᵓ olunur ve baᶜdehu aḳrās-ı verd-i kebīr ile ve ıṭrīfīl ile müdāvāt olunur.

Ve ḥumūḍat-ı ṭaᶜāmın sebebi bilā-māddetin bürūdet oldukta ẕikr olunan ḳayᵓa çok kerre ḥācet kalmaz.

Ve miᶜdede ṭaᶜām faṣl-ı ṣayfta fāsid olur ise o fesād-ı haḍm ziyāde fāsid ve redī ᶜillet olur ve o ᶜilletin ṣāḥibine vācib olur ki ṡerīdi ve meraḳayı hecr

ve terk eyleye ve nevāşif ve ḳalāyā ve muṭaccenāt[36] ile taġaddī eyleye ve laḥm-ı aḥmer tenāvül eyleye.

Ve miʿdede fāsid olan ṭaʿāmın küllīsi nefḍ ve iḫrāc olunmağa müsteḥaḳḳ olur. Eger defʿ-i ṭabīʿī ẓuhūr edip onu nefḍe ṭabīʿat kifāyet eder ise onu iḫrāc için edviye istiʿmālinden keff olunur. Ve eger ṭabīʿat tenḳıyeye kāfiye olmaz ise ona ḥācet miḳdārı kemmūnī tenāvül ettirilir, eger kemmūnī istiʿmāli dahi kifāyet etmez ise sāir cüvārişenāt-ı müshile ile istiʿānet olunur o cüvārişenāttan faḳaṭ s̱üflü iḫrāc edecek ḳadar yaʿnī miḳdār-ı ḳalīl saḳy olunur ve o cüvārişenāttan [347b] muḫtār olan sefercelī cevārişi olur.

Ve ammā miʿdenin ṭaʿāmı ve cevdet-i iştimālinin ve haḍmın ġāyet-i cevdetinin ʿalāmeti ve keẕālik aḍdādlarının ʿalāmeti bizim istidlālāt bābında ẕikr eylediğimiz ʿalāmetler olur. Ve ẕikr olunan ʿalāmetler olmasa velākin miʿdede kerb ve s̱iḳal ve ḥaṭṭ-ı s̱üfle iştiyāḳ ve ḍīḳ-i nefes ḥudūs̱u olsa o zamān sen bil ve taḥḳīḳ eyle ki miʿde ṭaʿāmı şedīden iştimāl eylemiştir velākin kemmiyyet-i ṭaʿāmda kes̱ret olmakla meblağına bülūġda miʿde mütebrime ve melūl olmuştur. Ve maʿlūm ola ki ḳuvve-i hāḍıme miʿdenin ḳaʿrında ve şehvet fem-i miʿdede olur.

Yedinci Faṣl Ṭaʿāmın Miʿdeden ve Baṭndan Nüzūlünün Sürʿati ve Buṭʾu Beyānında

Baʿḍı kerre miʿdede ṭaʿāmdan bir miḳdār nesne ḥāl-i ṣıḥḥatte on beş sāʿat veyāḫūd on iki sāʿat miḳdārı bāḳī kalır; ṭaʿāmın ḫiffeti ve ġılẓati ile müddet-i beḳāsı muḫtelife olur ve o beḳāya ṭaʿāmın ṭaʿmı femde ve cüşāda mevcūd olduğu delālet eder, zīrā ṭaʿāmın miʿdede iḥtibāsı buṭʾ-ı haḍmdan olur ve haḍm olunca ḳadar ṭaʿām miʿdede muḥtebes olur. Ve ṭaʿāmın miʿdeden indifāʿı haḍmın ḥuṣūlü katında ḳuvve-i dāfiʿanın ḥareketi ile olur ve dāfiʿayı muḥarrik ṣafrādan ve sevdādan ve bizim gelecekte inşāallāhu taʿālā ẕikr edeceğimiz sebeblerin birinin lez̠ʿi ile olur, ḥaḳīḳatü'l-ḥāl bizim ẕikr eylediğimiz minvāl üzeredir.

Bir ḳavm ẓann eylediler ki ṭaʿāmın miʿdede iḥtibāsı ancak miʿdede olan süflānī menfeẕin darlığından olur. Onların ẓannı ḫilāf-ı vāḳiʿdir, eger iḥti-

36 "Ṭācin" ācürr-i kebīrdir; onun üzerinde şeyy olunan ṭaʿāma "muṭaccen" derler.

bās-ı süflānī menfeẕin ancak darlığından olsa meblūᶜ olan dirhem ve dīnā-rın ḫurūcu mümkin olmaz idi ve şarāb ve leben gibi şürb olunan māyiᶜāt miᶜdede mekṡ ve lebṡ etmez idi ve o māyiᶜāt miᶜde-i ḍaᶜīfede ṭāfiye olsalar ondan ḳarḳara ve nefḫ ḥādiṡ olmaz idi. Pes bunlardan ẓāhir olur ki nüzūl-i ṭabīᶜīnin sebebi haḍm ve miᶜdenin defᶜe ḳuvveti olur mādām ki miᶜdeyi īẕā ve dāfiᶜayı iḍᶜāf eylemedikçe ṭaᶜāmın aḥvāl-i sāiresinin nüzūl-i ṭaᶜāma se-beb olduğuna keṡret-i taᶜalluḳu olmaz ve ṭaᶜām haḍm olunca ḳadar miᶜde-i ṣaḥīḥa o ṭaᶜāmı müştemile olur ve menfeẕ-i süflānīsini şedīden taḍyīḳ eder ve haḍm tāmm olup vaḳt-i defᶜ ḳarīb oldukta o menfeẕ tevessuᶜ edip miᶜde muḥtevī olduğu eṡfāli līf-i müstaᶜriḍi ile defᶜ eder.

Ve her kaçan miᶜde haḍmı istiᶜcāl eylese inzāli dahi istiᶜcāl eder ve haḍmı ibṭāʾ eyledikte inzāli dahi ibṭāʾ eder meger ki ḳable'l-haḍm miᶜde-den ṭaᶜāmı inzāl eder senin maᶜlūmun olan ġayr-i ṭabīᶜī esbābdan biri inzāl eyleye.

Ve miᶜdede ṭaᶜāmın iᶜtidāl üzere müddet-i beḳāsı on iki sāᶜat ile yirmi iki sāᶜatin mā-beyni olur.

Ve kaçan ṭaᶜāmın kemmiyyetinde keṡret ve keyfiyyetinde redāʾet olup ve onlardan biri ile ṭaᶜām münhaḍım olmasa dāfiᶜası ḳaviyye olan miᶜde-i ṣahīḥada o ṭaᶜām bāḳī kalmaz belki onu ḳuvvet-i dāfiᶜa defᶜ eder ve esfele sürᶜat ile inzāl eder ve baᶜḍı kerre onu ḫilfe ve heyḍa taᶜḳīb eder.

Ve kaçan miᶜde ḍaᶜīf olmakla ṭaᶜām ona ṡiḳal olsa veyāḫūd miᶜde maḳrūḥa ve mebṡūre olsa veyāḫūd miᶜdede ḫılṭ-ı lezic-i müzliḳ olsa o miṡl-li miᶜdede ṭaᶜām ḳalīlen mekṡ eder haḍm tāmm olunca ḳadar lebṡ eylemez gerek o miṡlli miᶜde ḍaᶜfı ḳuvve-i māsikede olsun veyāḫūd ḳuvve-i hāḍıme-de olsun. Ve bu āfetin bilinmesi lāyıḳ olan esbābını ebvāb-ı māḍiyede ẕikr olunan ᶜalāmāttan senin için taᶜarrüf eylemek gerektir.

el-Muᶜālecāt: Miᶜdesinden ṭaᶜām baṭīʾen nüzūl edenlerin ve fem-i miᶜ-dede ṭaᶜām ṭufūʾünün ᶜilācı sağ cānibe ıḍṭıcāᶜ edip uyumak olur, zīrā o ve-ch üzere olan uyku miᶜdeden ṭaᶜāmın sürᶜat-i nüzūlüne muᶜīn olur her ne ḳadar sağ cānib üzere uyumakta haḍma meᶜūnet-i ḍaᶜīfe olur ise nüzūl-i ṭaᶜāma meᶜūneti ḳaviyye olur. Ve keẕālik nüzūl-i ṭaᶜāma meşy-i laṭīf ile ve iki ayakları delk ile ve riyāḥı bābında ẕikr olunan vücūh ile kesr etmekle dahi iᶜānet olunur.

Ammā ḳable-vaḳtihi nüzūl-i ṭaᶜāmın ve sürᶜat-i inḥidārın ᶜilācı beyānı budur ki ḳudemādan bir ḳavm sürᶜat-i inḥidārı olan āfet-i miᶜdeye memᶜūd tesmiye eylediler velākin o ḳavmin āḫerleri memᶜūd diye āfet-i uḫrāsı ismi olan miᶜdeye tesmiye eylediler. Pes nüzūl-i ṭaᶜām sürᶜatine tecribe olunan muᶜālecātın birisi budur ki daḳīḳ-i ḥulbe, bezr-i kettān, ᶜasel. Bu edviyeler aḫẕ olunup onlardan ḍımād ittiḫāẕ oluna ve onunla miᶜde taḍmīd oluna ve hem saḳy dahi oluna.

Ve yine mücerreb devālardandır beyḍ-i meşviyye ṣufreti ve bir milᶜaḳa ᶜasel ve mesḥūḳ maṣṭakī iki dānıḳ aḫẕ olunup yumurta kabuğu içinde cemᶜ olunup ıssı remādda şeyy olunur ve idrāk edince ḳadar taḥrīkten ḫālī kılınmaz ve baᶜdehu ekl olunur, üç gün ᶜamel-i meẕkūr işlenir. Ve bi'l-cümle ḳable'ṭ-ṭaᶜām onlar ḳavābıḍ istiᶜmāl ederler, eger onlarda mizāc-ı ḥārr bulunur ise ḳavābıḍ-ı ḥārr istiᶜmāl olunur, eger mizāc bāride māil ise ḳavābıḍ-ı bārid ḥārr ile ḫalṭ olunup istiᶜmāl olunur ve o ḳavābıḍ edviyelerin cümlesi bundan aḳdem senin maᶜlūmun oldu. Ve onlara vācibdir ki ṭaᶜām üzere nāim olup ḥareket ve riyāḍet eylemeyeler ve eṭrāf-ı ᶜāliyelerini şedd eyleyeler.

Sekizinci Faṣl

Baᶜḍı kerre miᶜdede bir nevᶜ ṣalābet ve cüsᵓet[37] ᶜārıḍ olur ki vereme müşābih olur, fi'l-ḥaḳīḳa o ṣalābet ve cüsᵓet verem değildir, onun sebebi berd-i mükes̱s̱eftir ve o sevdādır ki onun miᶜdeye muḫālaṭası mevādd-ı müverrimenin müdāḫalesi gibi değildir.

el-ᶜAlāmāt: Onun ᶜalāmeti senin sebeb-i ṣalābeti bilip ve ᶜalāmet-i veremden bir ᶜalāmet bulmamakla olur.

el-Muᶜālecāt: İklīl-i melik, zaᶜferān, maṣṭakī, belesān, kündür, muḳl, sünbül, ḳardemānā, muġās̱, şemᶜ, dühn-i verd. İşbu edviyelerden ḍımād ittiḫāẕ olunup maḥall-i ṣalābet üzere taḍmīd olunup ve evrām-ı ṣulbenin muᶜālecāt-ı sāiresi dahi istiᶜmāl olunur ḫuṣūṣan ḍaᶜf-ı miᶜde bābında ṣalābet için yazılan muᶜālece istiᶜmāl olunur.

---

37 اَلْجَسْءُ [el-cesᵓ] kes̱reṭ-i ᶜamelden el nāṣūr bağlayıp pekinmek; yukālu: جَسَأَتْ يَدُهُ مِنَ الْعَمَلِ تَجْسَأُ جَسْئًا إِذَا صَلُبَتْ اَلْجُسْأَةُ [el-cusᵓet] (ᶜalā-vezni اَلْجُرْعَة [el-curᶜat]) ismün minhu. Vankulu.

Cālīnūs dedi ki bu bābda tecribe olunan edviyeden olur; devāun bi-hāẕi-hi'ṣ-ṣıfat: Şemᶜ altı evākī, ᶜilk-i enbāṭ üç evāḳī, zencebīl, cāvşīr her birinden ikişer ūḳıyye, ṣabır, kasnı her birinden üçer ūḳıyye, dühn-i sūsen yirmi dört ūḳıyye. Bu edviye aḫẕ olunup onlardan ḍımād ve merhem ittiḫāẕ olunur.

Dokuzuncu Faṣl Cüşānın Yaᶜnī Geğirmeğin Heyecānı ve Ḥareketi Beyānındadır

Kaçan miᶜdede riyāḥ ḥādiṯ olup nüzūl eylemese belki fem-i miᶜdede o riyāḥ muḥtebise olup īẕā eylese vācib olur ki o riyāḥ cüşā ile istifrāġ oluna, nitekim miᶜdede ṭāfī olan fuḍūl ḳayᵓ ile istifrāġ olunduğu gibi. Eger o riyāḥ-ı muḥtebise istifrāġ olunmasa haḍmı ifsād ve ġıdāyı ṭāfī eder. Velākin riyāḥa istiḥāle etmeğe müstaᶜidde olan o maḳāmda ruṭūbāt ve belāġımın keṯreti iḥdās olunur ise cüşāyı ifrāṭ üzere taḥrīkte emn olmaz ve keẕālik o ifrāṭ cüşādan emr-i ṣaᶜb ḥareketinden ve ḥudūṯundan dahi emn olmaz.

Ve cüşāyı taḥrīk eden edviyedendir: Suᶜd,[38] saᶜter varaḳı, seẕāb, enīsūn, kerāvyā, fūtenec, naᶜnāᶜ, nānḫāh, ḳaranfül, maṣṭakī, kündür. İşbu devālar maḍġan ve şürben cüşāyı taḥrīk ederler.

<u>İfrāṭ Üzere Olan Cüşā ᶜİlācı Beyānındadır:</u> Cüşānın esbābı ve aḥvāl-i miᶜdeye delāleti o esbāb ve delālāt-ı istidālāt bābında senin maᶜlūmun oldu.

Ammā cüşā-i ḥāmiḍin muᶜālecesi budur ki o cüşā-i ḥāmiḍ ṣāḥibine şarāb ile felāfilī saḳy olunmaktır. Ve onlar akşam ve ṣabāḥ taᶜāmlarından muḳaddem bir miṯḳāl küzbere-i [348a] yābise istiᶜmāl edip üzerine şarāb-ı ṣırf şürbünden intifāᶜ ederler. Ve baᶜḍıların zuᶜmu üzere cüşā-i ḥāmiḍi teskīn eder nesnelerdendir nūre ve zibl-i decācla miᶜdeyi telṭīḫ eylemek.

Ammā cüşā-i duḫānī muᶜālecesi eger duḫānī cüşāda mādde olur ise onun ṣāḥibi efsentīn ve eyāric istiᶜmālinden intifāᶜ eder. Ve eger cüşā-i duḫānī bilā-māddetin olur ise o edviye ile intifāᶜ ederler ki onda tebrīd ve taṭfiᵓe ve şedd ḥālleri ola fevākih-i bāride rubūbu ve aġdiye-i müberride gibi.

---

38 [Arapça nüshalarda ve Ragıp Paşa'da olmayan "suᶜd" müstensih hatası olmalı!']

On Üçüncü Fennin Dördüncü Maḳālesi Miʿdeye ʿĀrıḍa Olan Emrāḍ-ı Āliyye-i Müştereke Beyānındadır O Dahi Fuṣūlü Müştemiledir.

Evvelki Faṣl Miʿdede Ḥādiṡ Olan Evrām Beyānındadır

Aʿḍāda evrām-ı ḥārre iḥdāṡ eden esbāb-ı maʿrūfe ile miʿdede dahi evrām-ı ḥārre ḥādiṡ olur ve miʿdeye ʿārıḍ olan evcāʿ-ı müteṭāvile o esbābın biri olur. Ve miʿdenin evrām-ı ḥarresi baʿḍı kerre demeviyye ve baʿḍı kerre ṣafrāviyye olur.

Miʿdede olan evrām-ı ḥārre ʿalāmātı budur ki onda müddet-i vecaʿ ṭavīle olup her ne ḳadar ona ḥüsn-i tedbīr olunur ise vecaʿ zāil olmasa sen ḥads eyle ki onda verem vardır. Ve eger iltihāb-ı şedīd ve ḥurḳat-i ḳaviyye ve ʿaṭaş ve ḥummā-ı lāzıme ve vecaʿ-ı nāḫis ve nütūʾ dahi olur ise bu meẕkūrlar veremin ḥārr olduğuna baʿḍı kerre delālet eder.

Ve baʿḍı kerre dahi verem-i miʿde ḥiss ile maʿlūm olur.

Ve baʿḍı kerre verem-i ḥārr iḫtilāṭ-ı ẕihne ve sersāma ve mālīḫūlyāya müʾeddī olur.

Ve kaçan beden naḥīf olup ʿayn ġāire ve ṭabīʿat münḥalle ve ḳayʾ ve iḫtilāf keṡīre ve ḥummā münḳaliʿa ve bevl ḳalīle ve taḥt-ı yed münġamize olmamak üzere miʿdede ṣalābet mevcūde olsa verem-i miʿde ḫurāca müʾeddī olduğuna delālet eder.

Ve kaçan verem-i miʿde ile eṭrāfta bürūdet olsa redāʾete delālet eder.

<u>el-Muʿālecāt:</u> Kaçan şiddet-i iltihāb ve şiddet-i ḫurḳat ḥasebiyle sen tevehhüm eylersin ki [miʿdede verem-i ẓāhir vardır veyāḫūd] verem ẓāhir olmak üzeredir, ibtidā-i ḥālde aḥvaṭ olan edviye-i mürdiʿa istiʿmāline mübāderet eyleyesin ve miʿdeyi dühn-i sefercel ile temrīḫ edip sefercel ve ḳuşūr-ı ḳarʿ ve baḳlatu'l-ḥamḳā ve daḳīḳü'ş-şaʿīr ve bu mecrāya cārī olan edviye ile üzerine imād eyleyesin ve maʿa-hāzā onlara taġaddīden imsāk ve ġıdāyı ve tedbīri telṭīf enfaʿ olur.

Ve kaçan miʿdede olan evrām-ı ḥārreye sen muʿālece eyler isen müshil-i ḳavī ve muḳayyiʾāt istiʿmālinden ḥaẕer edesin, zīrā o bābda muḳayyiʾ istiʿmālinde ḫaṭar vardır ve onlara ekṡer-i evḳātta faṣd muvāfıḳ olur ve ishāl-i ʿanīften ve ḳayʾdan sen ictināb eyle, müleyyin edviye ve aġdiye ile iktifā ve iḳtiṣār eyle, şaʿīr ve māş ve ḳaṭaf ve ḳarʿ miṡllilere aġdiyesini iḳtiṣār eyle ve

onun müleyyin edviyesi ḫıyārşenber kılına, ẕīrā ḫıyārşenber ile istifrāġda beʾs yoktur ve ḫıyārşenber vereme nāfiᶜ olur ve māddeyi tecfīf eder. Ve baᶜḍı kerre ḫıyārşenbere eyāric ve ṣabırdan bir dānıḳtan nıṣf dirheme varınca ḳadar ḫalṭ olunur. Ve efḍal olan budur ki ḫıyārşenber saḳy olundukta mā-ı hindebā ile saḳy oluna ve baᶜḍı kerre onda ḳalīlü'l-miḳdār efsentīn kılınır, zīrā efsentīn ḳabḍı ile ona nāfiᶜ olur. Ve bir ḳavm onda helīlec istiᶜmāl eylediler. Şeyḫ-i Reʾīs der ki ammā ben miᶜde vereminde helīlec istiᶜmāline meyl eylemem meger ki verem ṭarīḳ-i şekkte ola, meşkūk olan veremde helīlec istiᶜmālini kerīh görürüm, ammā veremin taḥaḳḳuḳu var ise onu dahi tecvīz eylemem. Ve baᶜḍı kerre o ḳavm verem-i miᶜdede saḳmūnyāī olan sikencebīn istiᶜmāl eylediler. Ve bu mis̱lliler istiᶜmāl olunmak lāzım olur ise bir mis̱ḳāl veyāḫūd bir mis̱ḳāle ḳarīb ṣabır sikencebīn ile saḳy olunur ve mādām ki mümkin oldukça o ḳavmin saḳy eyledikleri ve kezālik ṣabır istiᶜmālini terk efḍal olur.

Ve bu bābda nāfiᶜ müshilāttan olur: Mā-ı ᶜinebü's-s̱aᶜleb ve mā-ı hindebā iki ūḳıyye ve ḫıyārşenber lübbü üç dirhem ve dühn-i ḳarᶜ ve dühn-i levz her birinden iki dirhem..bu mezkūrlar aḫẕ ve saḳy olunur, o kimsenin ṭabīᶜatı yābise ise yevm-i sābiᶜa varınca ḳadar telyīn etmekten zāil olmazlar.

Ve onlara vācib olur ki mā-ı bārid-i kes̱īri şürbe iḳdām eylemeyeler ve kezālik mā-ı baḥtı yaᶜnī ṣırf olan suyu dahi şürb eylemeyeler belki cüllāb veyāḫūd rubb-ı fevākih mezc edip mizāc-ı [māyı] kesr eyledikten sonra şürb eyleyeler.

Ve ṭaᶜāmdan imsāk eylemek onlara cidden nāfiᶜ olur.

Ve eger vecaᶜları müştedd olur ise onara üç dirhem miḳdārı bezr-i ḳıs̱s̱ā mā-ı bārid ile veyāḫūd mā-ı s̱elc ile saḳy olunur ve mā-ı ṭaberzed dahi cidden nāfiᶜdir ve mā-ı ṭaraḫşeḳūḳ kezālik nāfiᶜdir.

Ve bu ḍımād ile miᶜde-i vārime taḍmīd olunsa verem fāş olup miᶜde cirmini muḥīṭ olmaktan veremi ᶜavḳ eder, o ḍımād budur: Bela, ḳaseb, cüllenār, heyūfeḳıṭīdās, efsentīn; bu mecmūᶜdan ḍımād ittiḫāẕ olunur.

Ve mādām ki onlarda ḥarāret bāḳıye olur her ne ḳadar yevm-i sābiᶜi tecāvüz eder ise dahi mā-ı hindebā ve mā-ı ᶜinebü's-s̱aᶜleb ve mā-ı kākünec ve mā-ı ṭaraḫşeḳūḳ saḳy olunmak terk olunmaz velākin yevm-i sābiᶜi tecāvüz eyledikte o miyāha aḳrāṣ-ı verdden nıṣf dirheme varınca ḳadar

ve efsentīn ᶜuṣāresinden ve maṣṭakīden birer miḳdār ḫalṭ olunur ve keẕā-lik rāziyānec, kerefs suyundan dahi bir şeyᵓ ḫalṭ olunur ve yevm-i sābiᶜa varınca ḳadar onların ġıdāsı ḳaṭaf ile mā-ı şaᶜīr-i muḳaşşer ve sermaḳ ve dühn-i levz ile ḳarᶜ veyāḫūd zeyt-i ünfāḳ ile ḳarᶜ kılınır ve onların şarābı cüllāb ve mā-ı iccāṣ ve ᶜuṣāre-i hindebā ve ṭaraḫşeḳūḳ kılınır ve āḫirinde o miyāha maṣṭaḳī, efsentīn ᶜuṣāresi ḫalṭ olunur ve yevm-i sābiᶜden sonra o miyāha cilāsı ve yesīren nuḍcu olan sılḳ ve leblāb mis̱lli nesneler mezc olunur ve bu taḳdīr üzere yaᶜnī yevm-i sābiᶜden sonra onlara sikencebīn dahi saḳy olunur ve [baᶜḍı kerre] sikencebīn yevm-i sābiᶜden muḳaddem birkaç gün saḳy olunur ve baᶜḍı kerre dahi sikencebīn mürebbā mā-ı benefsec ile saḳy olunur eger mūẕī olan ġas̱eyān-ı şedīd bulunmaz ise ve bu tedbīrler on dördüncü güne varınca ḳadar olacak tedbīrdir. Kaçan veremin lehībi sākin ve verem mülāyim olsa taḥlīlin zamānı ḳarīb olur ve kaçan verem ḳalīlen inḥiṭāṭa bāliġ olsa onun ḍımādlarına maṣṭakī ve efsentīn idḫāl edersin ve onun eşribesini sikencebīn [348b] kılarsın ve onu saḳyda taḥarrüz ve taḳayyüd eylemezsin. Ve baᶜḍı kerre onlara rāziyānec ve kerefs suyu içinde ḫıyārşenber saḳy kifāyet eder ve ḫıyārşenber saḳy müddetinde levz-i ḥulv dühnü saḳy olunur ilā āḫiri'l-müdde o dühnsüz ḫıyārşenber saḳy olunmaz. Ve kaçan ᶜilāc vaḳt-i irḫāya ve vaḳt-i taḥlīle bāliġ olsa senin için ṣavāb olan budur ki muḥallilāt ve mürḫiyātı yalnız istiᶜmāl eyleyesin belki edviye-i mürḫiyeye edviye-i ḳābıḍa ḫalṭ eyleyesin, zīrā mürḫiyāta iḳtiṣārda ḫaṭar-ı ᶜaẓīm vardır. Ve baᶜḍı kerre o iḳtiṣār ᶜalīlī helāke işfā[39] ve işrāf eder gerekse o mürḫī devā meşrūben istiᶜmāl olunsun ve gerek ise miᶜde üzere ḫāricden mevḍūᶜa olsun ve o mevḍūᶜa olan devā kebid üzere vaḍᶜ olunmaktan miᶜde üzere vaḍᶜ olunmak evlā olur. Ve bu şānda ḳavābıḍ-ı ṣāliḥa ᶜıṭriyyeti olan ḳavābıḍdır, maṣṭakī ve verd gibi ve keẕālik ᶜafṣ ve sükk ve cüllenār ve eṭrāf-ı eşcār gibi. Ve edhāndan ḳavābıḍ-ı sāliḥa dühn-i sefercel, dühn-i maṣṭakī, dühn-i nārdīn, dühn-i tuffāḥ ve zeyt-i ünfāḳ gibi edhāndır. Ve belki faṣl-ı ṣayfta ve veremin ibtidāsında vācib olur ki onların merāhiminde dühn-i verd ve zeyt-i ünfāḳ ve dühn-i sefercel ve dühn-i tuffāḥ istiᶜmāl oluna ve faṣl-ı şitāda veyāḫūd zamān-ı taḥallülde onların merāhiminde dühn-i

39 شَفًا Ve أَشْفَى عَلَيْهِ إِذَا أَشْرَفَ [şefā] her nesnenin ṭarafına dahi derler. Ḳālallāhu taᶜālā: ﴿وَكُنْتُمْ عَلَى شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ﴾ (آل عمران،) Vankulu.

nārdīn, dühn-i şibs̱, dühn-i bābūnec, dühn-i sūsen, dühn-i maṣṭakī istiᶜmāl oluna ve ṣayf ile şitā arasına olan rebīᶜ ve ḫarīf faṣllarında onların merāhiminde o iki nevᶜ edhānın arasında min-ciheti'l-keyfiyyet mütevaṣṣıṭa olan edhān istiᶜmāl olunur. *Muṣannifin bu maḳāmda* بين بين *ḳavli ona işārettir.*

Ṣıfat-ı Aḍmida-i Ceyyide: Bu ḍımād ibtidā ve tezeyyüd ve intihā zamānlarında nāfiᶜdir: Daḳīḳ-i şaᶜīr, fūfül, nīlūfer her birinden birer buçuk ūḳıyye, zaᶜferān nıṣf ūḳıyye, benefşec on beş, kes̱īrā beş, ḫaṭmī, bābūnec her birinden onar, ṣandal on beş, maṣṭakī, aḳāḳıyā, cüllenār her birinden beşer ve bu edviyeleri cemᶜ edecek ḳadar şemᶜ-i dühn.

Ve İbtidā-i Vereme Nāfiᶜ Olan Ḍımād-ı Ceyyid-i Āḫer Budur: Aṣl-ı sūsen, iklīl-i melik, şemᶜ, dühn-i benefşec. Ve mādamki baṭnda istiṭlāḳ-ı şedīd ola ona ḍımād olunmaz belik evvelā baṭn taᶜdīl olunur ve baᶜdehu ḍımād istiᶜmāl olunur.

Vḳt-i intihādan inḥiṭāṭa varınca ḳadar istiᶜmāli ceyyid olan aḍmideden olur: Fiḳāḥ-ı bābūnec, iklīlü'l-melik, efsentīn-i Rūmī, sünbül, aṣl-ı ḫaṭmī, ṣandal, fūfel, zaᶜferān, ḥabbu'l-ġār. Bu mez̠kūrlar aḫẕ olunup ḍımād ittiḫāẕ olunur. Evāilde onlara edviye-i ḳābıḍa ve evāḫirde muḥallilāt ziyāde olunur.

Verem-i ḥārr ve māşerādan taḥlīli murād olunanlar için nuḍca nāfiᶜ amidedendir: Eṭrāf-ı verd, eṭrāf-ı efsentīn, eṭrāf-ı ḥayy-ı ᶜālem, ḳışr-ı ütrücc, maṣṭakī, kündür her birinden birer buçuk cüzᵓ, sefercel, büsr, zaᶜferān, ṣabır, mürr her birinden birer cüzᵓ, şemᶜ, dühn-i bābūnec, dühn-i nārdīn her birinden onar cüzᵓ aḫẕ olunup ḍımād ittiḫāẕ olunur.

Eger miᶜdenin verem-i mez̠kūruna sebeb müteḳādim olan o evcāᶜ olursa ki onun ḥaḳḳı mülaṭṭıfāt ile muᶜālece olunmaktır. O mis̱lli evcāᶜ vereme müᵓeddī olduktan sonra vācib olur ki ondan mülaṭṭıfāt ḳaṭᶜ oluna ve müsekkināt-ı evcāᶜ istiᶜmāline ḳaṣr oluna, baṭṭ ve decāc şuḥūmu istiᶜmāl oluna.

Ve kaçan verem ᶜatīḳ olsa ona aḳrāṣ-ı sünbül saḳy olunup aḳrabādīnde mez̠kūr olan ḥabb-ı bān ile mütteḫaẕ olan ḍımād-ı sünbül taḍmīd oluna ve kez̠ālik onlara dühn-i belesān, ṣabır, şemᶜ-i ebyaḍ bu edviyelerden mütteḫaẕ olan ḳayrūṭī dahi nāfiᶜdir ve vācib olur ki ḍaᶜf-ı miᶜde bābında ẕikr olunan ḳāyrūṭī-i Cālīnūsī dahi istiᶜmāl oluna. Ve iklīlü'l-melik ḍımādı bu vereme cidden nāfiᶜdir. İklīl-i melik aḍmidesinin biri budur: Bābūnec,

cüllenār, bezr-i kettān, iklīl-i melik, ḫaṭmī bu edviyelerden ḍımād ittiḫāz olunup cirmi ile kimād ve ṭabīḫī ile tenṭīl olunur. Ve yine bu ᶜillette ᶜalīle saḳy olunacak devālardan olur: Verd on, ᶜūd iki dirhem, maṣṭakī üç dirhem, bezr-i hindebā, küşūs̱ her birinden üçer dirhem; bu edviyeler mültehib verem miᶜdesi olanlara kāfūr ile saḳy olunur veyāḫūd üç istār ḫıyārşenber bir rıṭl su içinde nıṣfı kalınca ḳadar ṭabḫ olunup taṣfiye olunduktan sonra üzerine ᶜinebü'ṣ-s̱aᶜleb suyu ve kākünec suyundan bir sükerrece ṣabb olunup kaynatılır ve baᶜdehu üzerine eyāric-i feyḳarādan yarım dirhem miḳdarı ilḳā olunup ḳavī olanlara bi-tamāmihi ve ḍuᶜāfāya nıṣfı ḳadar saḳy olunur. Ve eger bundan aḳvāya ḥācet olur ise o edviye aḫlāṭına şibt ve bezr-i kettān ve ḥulbe idḫāl olunur. Ve bundan dahi aḳvāya ḥācet olur ise onun üzerine dahi bezr-i kerneb, uşşaḳ, muḫḫ-ı iyyel, şaḥm-ı decāc dahi ziyāde olunur. Ve baᶜḍı kerre Fīlaġriyūs ḍımādını ve ḍımād-ı aṣferi istiᶜmāle ḥācet olur. Ve bu mis̱lli vaḳtte yaᶜnī edviye-i ḳaviyyeye ḥācet ḳatında aḳrāṣ-ı muḳl istiᶜmāline dahi hācet olur. Ve bu mis̱lli vaḳtte menfaᶜati olan merāhimden olur bu ṣıfat üzere olan merhem: Şemᶜ, dühn-i nārdīn her birinden birer ūḳıyye, maṣṭakī, ṣabır, suᶜd, idḫir her birinden birer mis̱ḳāl, muḳl üç dirhem, şarāb içinde ḥall olunup o edviyeler merhem ittiḫāẕı ṭarīḳi ile cemᶜ olunur.

Eger ᶜalīlde ishāl var ise baᶜḍı kerre o edviyede ḥıṣrım ᶜuṣāresi veyāḫūd ᶜuṣāre-i efsentīn kılınmağa ḥācet olur veyāḫūd iki ᶜuṣāre cemīᶜan o edviyeye idḫāl olunur.

Eger verem ḫurāc olmak ṭarīḳini aḫẕ eyledi ise ḫaṭā-i ᶜaẓīm olur ki veremin muḳāsātı zamānı taṭvīl olunup müberridāt ile muᶜālece ile nuḍcdan mādde-i verem menᶜ oluna Ve vācib olur ki bu veche mürāᶜāt oluna. Ve denildi ki o ᶜalīle ḥacer-i bāsilīsten mütteḫaẕ olan ḳılāde taᶜlīḳ oluna o vech üzere ki o ḥacer miᶜdeyi mülāmis olsa ve bu taᶜlīḳin miᶜde evcāᶜına ve evrāmına menfaᶜati ᶜaẓīme olur.

Ve kaçan verem-i miᶜde dübeyle ve ḫurāc olsa onların muᶜālecātını bir bāb-ı müstaḳillde biz beyān eyleriz.

Ve eger verem-i miᶜde ṣafrāvī olur ise vācib olur ki ibtidā-i veremde ḍımādāt-ı müberride ile verem cidden tebrīd oluna. Ve o ḍımādāt maᶜrūfe ḍımādlardır ki aḫlāṭında ṣandal ve kāfūr ve verd ve onlar gibi müberrid edviye ola ve onlar mā-ı şaᶜīr, mā-ı rummān-ı müzz ü maṭbūḫ ile ve sereṭānāt

ile saḳy olunur ve birkaç günden sonra mā-ı ᶜinebü' s̱-s̱aᶜleb ve mā-ı hindebā ve miḳdār-ı ḳalīl mā-ı rāziyānec onlarda istiᶜmāl olunur.

İkinci Faṣl Miᶜdede Olan Evrām-ı Bāride-i Balġamiyye Beyānındadır

Bu mis̱lli olan verem-i miᶜde ruṭūbetten ve sūᵓ-i haḍm ve ḳıllet-i riyāḍetten ve mevādd-ı raṭbeyi müvellide ve evᶜiye ve aġşiye ḥāḳḳına olup senin maᶜlūmun olan esbāb-ı māḍiyeden ᶜārıḍ olur.

el-ᶜAlāmāt: Verem-i balġamīnin ᶜalāmātı onda vecaᶜ-ı rāsiḫ[40] ve nütūᵓ olur velākin onda ḥummā ve iltihāb ve vesvās olmaz belki onda ruṭūbet-i rīḳ ve reṣāṣıyyet-i levn ve ḳıllet-i ᶜaṭaş ve sūᵓ-i haḍm ve ḳıllet-i şehvet olur ve miᶜdenin ruṭūbet-i mizācına edille-i sāire ile istidlāl olunur.

el-Muᶜālecāt: Ve bu verem-i balġamī muᶜālecesinde ḳānūn budur ki onda istiᶜmāl olunan muḥallilāt ḳavābıḍdan ḫālī kılınmaz. Verem-i miᶜdede istiᶜmāl olunan muḥallilāt ḳaviyyü't-taḥlīl olan muḥallildir ve o mis̱lli ḳavī taḥlīli olan muḥallilde ḳavābıḍ dahi istiᶜmāl olunur. Ve miᶜdede olan verem-i balġamī ᶜilācına bedᵓ olunup mā-ı kerefs ve mā-ı rāziyānec her birinden ikişer ūḳıyye, buraḳ üç dirhem, levz-i ḥulv dühnü miḳdār-ı kifāye bu meẕkūrlar cemᶜ olunup saḳy olunur ve bundan sonra iki dirhem dühn-i ḫırvaᶜ, üç dirhem tatlı badem yağı ve iklīl-i melik ṭabīḫī ile saḳy olunur. İklīl-i melik ṭabīḫīnin ṣıfatı budur: [349a] İklīl-i melik on, aṣl-ı rāziyānec on. Bu devālar dört rıṭl su içinde bir rıṭl kalınca ḳadar kaynatıp o maṭbūḫtan dört ūḳıyye miḳdārı saḳy olunur. Ve o ᶜalīle o ṭabīḫ-i zūfā nāfiᶜ olur ki onun içinde iklīl-i melik ola ve onun bir şerbeti içinde üç dirhem dühn-i ḫırvaᶜ ve iki dirhem dühn-i levz-i ḥulv kılına.

Ammā bu bābda istiᶜmāl olunan mesūḥāṭ ve aḍmideden bu devā dahi mücerreb devādır: Caᶜde, iklīl-i melik, ḥamāmā, bābādya, şibī onar dirhem, sünbül, efsentīn her birinden yedişer dirhem, ṣabır sekiz dirhem, maṣṭakī on dirhem, kündür altı dirhem, aṣl-ı ḫaṭmī on beş dirhem, uşşaḳ, cāvşīr, meyᶜa her birinden onar dirhem, şaḥm-ı ivezz, şaḥm-ı decāc her birinden ikişer ūḳıyye, şemᶜ-i aḥmer iki rıṭl; bu meẕūrlardan ḍımād ittiḫāẕ olunur.

40 "Vecaᶜ-ı rāsiḫ" bir mevḍiᶜde s̱ābit olup mevāḍiᶜ-i āḫere intiḳāl eylemeyen vecaᶜdır.

Ve efḍal-i mesūḥāt: Dühn nārdīn, dühn-i sünbül içlerine mürr ve ḳardemānā katılıp ittiḫāẕ olunan mesūḥtur. Ve keẕālik onlara hilyevn ve leblāb, dühn-i levz-i ḥulv ve sılḳ ve kerneb zeyt ile istiᶜmāl olunmak nāfiᶜdir. Ve dahi müceffif ve haḍmı sehl olan aġdiye dahi nāfiᶜdir. Ve vācib olur ki ḳayᵓdan aṣlen ictināb oluna.

Üçüncü Faṣl Ṣulbe ve Ġalīẓa Olan Evrām-ı Miᶜde Beyānındadır

Baᶜḍı kerre miᶜdede verem-i ṣulb ü ġalīẓ bedᵓen ve evvelen ḥādis̱ olur ve baᶜḍı kerre dahi evvelā evrām-ı ḥārre ḥādis̱e olup baᶜdehu ṣalābet ve ġılẓate intiḳāl eder. Ve bundan aḳdem senin bildiğin üzere her ne ḳadar nādir ise miᶜdenin verem-i ṣulb ve ġalīẓi balġamı verem-i taṣallüb ve taġalluẓ etmekle ᶜārıẓ olur. Ve verm-i ṣulbe ᶜalāmet evrām ile olan mecessenin ṣalābeti ve kes̱ret-i vesvese ve neḥāfet-i beden delālet eder.

el-Muᶜālecāt: Bu veremin muᶜālecesinde dahi ḳānūn budur ki edviye-i muḥallile istiᶜmāl olundukta edviye-i ḳavābıḍdan iḫlā olunmaya. Evrām-ı ḥārrenin āḫirinde istiᶜmāl olunan şedīdü't-taḥlīl muḥallilātın küllīsi ṣulbe ve ġalīẓa olan evrām-ı miᶜdede istiᶜmāl olunur ve ona dahi o muḥallilāt nāfiᶜa olur.

Ve vācib olur ki onlara dāimā liḳāḥ saḳy oluna ve yine onlara bu devā dahi nāfiᶜ olur: Üç mis̱ḳāl dühn-i ḫırvaᶜ, māu'l-uṣūl içinde memrūs olan ḫıyārşenber[41] ṭabīḫiyle istiᶜmāl olunur. Eger ondan aḳvāya ḥācet olur ise mā-ı uṣūl içine fiḳāḥ-ı iẕḫir ve maṣṭakī ve bersiyāvşān sāir edviye ile birer cüzᵓ idḫāl olunur ve dühn-i ḫırvaᶜ içine dühn-i sūsen bir dirhem, dühn-i levzden iki dirhem katılsa nāfiᶜ olur. Ve keẕālik edhān-ı meẕkūre mā-ı ᶜasel ile saḳy olunsa nāfiᶜdir.

Ve vācib olur ki bu ᶜillette istiᶜmāl olunan ḍımādāta muḫḫ-ı ᶜiẓām yaᶜnī kemikte olan ilik ve sāḳ-ı baḳarın muḫḫu ve senām-ı baᶜīrin ihāli[42] istiᶜmāl oluna.

Ve ẕikr olunan miᶜdenin evrām-ı ṣulbüne ve dübeylesine menfaᶜati olan edviyeden olur: İklīl-i melik ve ḥulbe ve bābūnec ve ḥabbu'l-ġār ve ḫaṭmī ve efsentīn her birinden birer cüzᵓ, uşşaḳ, levz her birinden bir cüzᵓün s̱ülüs̱ānı.

41 Hāmişte "ḫıyārşenber" bedeline "cāvşīr" nüsḫadır diye işāret olunmuştur.
42 "İhāl" çevriş yağıdır; bu maḳāmda devenin örgücünün yağı murād olunmuştur.

Bu eczālar aḫẕ ve ṣumūġu içinde yirmi ʿaded incir ṭabḫ olunan ṭılā ile ḥall ve ʿasel ile saḥk olunduktan sonra bi'l-cümle edviye cemʿ olunup ondan ḍımād ittiḫāẕ olunur ve istiʿmālinin menfaʿat-i ʿacībesi olur. *Ve ṭabʿ ile olan nüsḫada "levz" bedeline "ḳafr" vāḳiʿ olmuştur; ṣumūġ ḳarīnesi ile bu nüsḫa ṣaḥīḥa olmak ẓann olunur, zīrā ḳafrın ṣumūġa müşābeheti vardır Allāhu aʿlem.*

Ḍımād-ı Āḫer: Vesaḫu'l-kevārīr altı cüzʾ, meyʿa iki cüzʾ, maṣṭakī bir cüzʾ, ʿilk-i buṭm nıṣf cüzʾ, dürdī-i dühn-i nārdīn ẕikr olunan edviyeyi cemʿ edecek mikdār.

Ḍımād-ı Āḫer: Uşşaḳ yüz, şemʿ yüz, iklīl-i melik on iki, zaʿferān, muḳl-i yehūd, mürr her birinden sekiz, dühn-i belesān bir rıṭl;[43] bu edviyeden ḍımād ittiḫāz olunur.

Ve bu ʿillette cidden nāfiʿ olur ʿasīr-i kerm dühnü. Ve yine cidden nāfiʿ olur ṭabīḫ-i īresā ḫıyārşenber ile ḍımād olunmak. Ve şol ḍımād dahi nāfiʿ olur ki onu biz ṣalābet ile olan ḍaʿf-ı miʿde bābında ẕikr eyledik.

Nüsḫa-i Ḍımād-ı Āḫer: Maṣṭakī, kündür, efsentīn her birinden birer cüz,ʾ uşşaḳ, zaʿferān her birinden ikişer cüzʾ, suʿd üç, ḳayrūṭī, dühn-i nārdīn ḳadr-i kifāye.

Ve kaçan verem-i balġamī velev nādiren verem-i ṣulbe intiḳāl eder ise onun ʿilācını ona muvāfıḳ edip onda bu ṣıfat üzere olan ḍımādı istiʿmāl eyle o ḍımād budur:

Nüsḫa-i Ḍımād-ı Meẕkūr: Uşşaḳ, bezr kerneb, muḳl, levz-i mürr, meyʿa-i sāile, maṣṭakī, sünbül, idḫir, suʿd. Bu edviyelerde ẕikr olunan ṣumūġ ḥall olunup ve ṣumūġdan ġayrileri saḥḳ olunup ḍımād olmak üzere cemʿ olunur. Ve onların aġdiyeleri hişyevn ve leblāb ve dühn-i levz-i ḥulvden ittiḫāẕ olunur ḫuṣūṣan bu ġıdālar miʿde verem-i ṣulbünün evrām-ı ḥārreden müntaḳil olanlarına ziyāde nāfiʿ olur.

Dördüncü Faṣl Dübeyle-i Miʿde Beyānındadır

Çok kerre verem-i miʿdede eṭıbbānın tedbīrleri tedbīr-i muvāfıḳ olmakla o verem ḫurāc olur ve baʿḍı kerre dahi o ḥurāc miʿdede olan ḥādiṯ olur.

---

43 Muṣannif baʿḍı kerre maḥḍ ʿadedi ẕikr edip bu maḳāmda eylediği gibi onu taḳdīr eylemez, yüz ve on ve sekiz der lākin o ʿadedler dirhem midir veyāḫūd miṯḳāl midir beyān eylemez. Benzer ki ʿalīlin mizācına göre ḥads-i ṭabībe iḥāle eder.

el-ʿAlāmāt: Miʿdenin evrām-ı ḥārresi bābında biz miʿde ḫurācının ʿalāmetini beyān eyledik.

el-Muʿālecāt: Ḫurācın ʿilācında vācib olur ki faṣda mübāderet oluna ve miʿde-i müteverrime ḥārr ise ḫāricen ve dāḫilen o miʿde tebrīd oluna, imkānı miḳdār tebrīd olunmakla onun ḫurācı dübeyle olmaktan menʿ oluna.

Eger dübeyle olup māddesi ṭarīḳ-i nuḍcda ise o ṣūrette dübeyleye naẓar olunur, eger dübeyle ḫafīfe olup onda nuḍc ḳarīb olduğu tevehhüm olunur ise vācib olur ki ona merreten-baʿde-uḫrā mā-ı ḥārr ile leben-i ḥalīb saḳy oluna. Ve ṣalābeti dahi iḥsās olunup o dübeylenin ṣalābeti ġamz ile münġamize olur ise ona naẓar oluna ve teraḳḳub oluna ki onda heyecān ve ḳuşaʿrīret ve vereme inġımāz[44] ʿārıḍ olur mu taʿarrüf oluna. Ve eger leben-i ḥalīb-i mez̠kūr nāfiʿ ve müfīd olmaz ise vācib olur ki ona mā-ı ḥulbe ve ḥasek ve dühn-i levz-i mürr saḳy oluna. Ve eger onlardan dahi aḳvā edviye saḳyına ḥācet olur ise ve ṭarīḳ-i nuḍcu aḫẕı dahi ziyāde oldu ise o edviyeye dühn-i ḫırvaʿ dahi idḫāl olunur ve bu şānda mücerreb devālardan olur.

Dübeyle-i miʿdesi olanlara ṭaraḫşeḳūḳ-ı yābis bir buçuk dirhem, bezr-i mürr ve ḥulbe bir dirhem; bu mez̠kūrlar saḥḳ olunup leben-i ḥārr-ı ḥalīb envāʿından leben-i etān ve leben-i māʿiz mis̠lliler ile saḳy olunur ve lebenin miḳdārı üç ūḳıyye kılınır ve o lebene üç dirhem miḳdārı sükker dahi ilḳā olunur.

Ve yine bu ʿillete mücerreb devālardan olur ṭaraḫşeḳūḳ-ı yābis bir ūḳıyye, ḥulbe iki ūḳıyye, bezr-i mürr dört ūḳıyye; bu mez̠kūrlar aḫẕ ve daḳḳ olunup elekten geçirilip leben-i māʿiz ve dühn-i simsimle maʿcūn kılınıp onunla taḍmīd olunur.

Ve vācib olur ki miʿdede olan o dübeyle mā-ı fātir ile taḥmīm olunup üzerine o ḫabīṣ vaḍʿ oluna ki tīn ve bābūnec ve ḥulbe maṭbūḫlarından içinde li-ecli't-taḳviye efsentīn kılındıktan sonra o ḫabīṣ ittiḫāz oluna. Ve bu tedbīrlerin cümlesinden murād ve maḳṣūd veremi inḍāc ve tefcīr olur.

Ve kaçan nuḍcu sen ḥads edip ve z̠ikri ānifen sābıḳ olan taḥmīmi ve ḍımādātı işlemiş olur isen ve ḍımādiyyetini dahi taʿḳīb etmiş isen ona sen bir döşek ferş eyle ki o döşek iki kat olup viṭāʾesi ve difāʾesi ġayete bāliġ olmuş ola ve o ʿalīle emr eyle ki o döşek üzere münbaṭıḥan yaʿnī yüz üstü-

44 "İnġımāz" iştidād maʿnāsınadır.

ne yatıp uyuya ve inbiṭāḥ-ı meẕkūrun ḍağṭı ile ve münfecir olunca ḳadar. [349b]

Veremin inficārı miʿdenin ḍumūru ve teṭāʾmünü ile senin maʿlūmun olur ve o inficār-ı veremin ḳaẕf eylediği nesne ile dahi maʿlūm olur veyāḫūd iḫ-tilāfla ḫāric olan ḳayḥtan ve demden dahi maʿlūm olur. Ve keẕālik o vereme ḳable'l-inficār mā-ı hindebā ile ṣabır dahi saḳy olunur ve kaçan münfecir oldukta ona edviye-i mülḥime saḳy olunur.

Ve miʿdesinden irin ve ḳayḥ ḳayʾ edenlerde recā-i bürʾ miʿdesi yābis olanlardan yaʿnī vereminden ruṭūbet ḫurūc eylemeyenlerde olan recādan eks̱er recā olur. Ve eger sen ḥads eder isen ki miʿdede ḳayʾa ṣāliḥ nesne vardır, onu sen ishāl ile iḫrāc eyle ve onu ḳayʾ ṭarīḳine taḥrīk eyleme. Ve bu mis̱lli tedābīr ona nāfiʿ ve nāciʿ olmaz ise evrām-ı ṣulbe bābında meẕkūr olan edviyeyi onlarda istiʿmāl eyle.

Ve ammā dübeyle-i miʿde aṣḥābına muvāfıḳ ġıdālar evāil-i emrde o aḥsādır ki neşā ve şaʿīr-i muḳaşşer ve ṣufretü'l-beyḍ bi'l-cümle bu ġıdālar-dan mütteḫaẕ ola ve āḫirinde onun aġdiyesi olan aḥsāda senin maʿlūmun olduğu üzere şibt ve ḥulbe dahi maḫlūṭ ola.

Beşinci Faṣl Miʿde Ḳurḥaları Beyānındadır

Baʿḍı kerre miʿdeye ḳurūh ve büs̱ūr dahi ʿārıḍa olur ḥiddetli aḫlāṭı ve mevāddı miʿde teşerrüb eylediğinden için veyāḫd o mevādd-ı ḥārrenin miʿ-deye mülāḳātı ḥasebiyle ḥādis̱ olur. Ve eks̱er-i emrde o mevādd miʿdeye ġayri ʿuḍvdan gelir, zīrā çok vāḳiʿ olur ki miʿdeye baştan ḥārre ve leẕẕāʿa mevādd nāzile olup miʿdeyi tefrīḥ eder veyāḫūd ʿufūneti ḳabūl eden mevādd baştan nüzūl edip miʿdede taʿaffün eyledikte cirm-i miʿdeyi müddet-i nüzūl ṭavīle olmak ḥasebiyle ekl eder.

Fi'l-ʿAlāmāti ve'l-Furūḳ: Çok kerre miʿde ḳurūḥu ḫuṣūṣan miʿdenin es-felinde olan ḳurḥa ṣıġar-ı nefese ve dürūr-ı ʿaraḳa ve ġaşye ve eṭrāfın ber-dine müʾeddī olur.

Ve baʿḍı kerre ḳurūḥ-ı miʿdeye cüşānın netni ve o buḫārın irtifāʿı ki o buḫār lisānın yübs ve cefāfına müʾeddī olur ve keẕālik kes̱ret-i ḳayʾ delā-let eder. Ve kaçan miʿdede büs̱ūr olsa ona cüşānın cidden kes̱īren olduğu delālet eder.

Ve ḳurḥa gāhīce merīde ve gāhīce fem-i miᶜdede olup aᶜrāḍları müteşābih olur ve beynehümāda olan farḳ bu olur ki merī ḳurḥasının vecaᶜı ḫalf cānibinden iki ketif arasında ve keẕālik ṣadra varınca ḳadr ᶜunuḳta iḥsās olunur. Ve kaçan ẕikr olunan mevāḍiᶜde vecaᶜ-ı yesīr olmakla iḥsās olunmasa o vecaᶜı izdirād-ı loḳmā beyān ve mevḍiᶜ-i vecāᶜı āşikār ve ᶜayān eder ve ᶜayān eder.

Ammā fem-i miᶜdede vāḳiᶜ ḳurḥanın vecaᶜı ṣadrı tecāvüz eder ve eks̱er-i ḥālde o vecaᶜ merāḳḳ cihetine munṣarif olur ve onda nefes-i saġīr olur ve cesedi bürūdet üzere olur ve ekṯer-i ḥālde ġaşye müʾeddī olur.

Ammā ḳaᶜr-ı miᶜdede olan ḳurḥaya ḳurḥa kışrının berāzda bilā-saḥcın fi'l-emᶜā ḫurūcu ile istidlāl olunur.

Ve keẕālik mütenāvel olan ṭaᶜām miᶜdede istiḳrār eyledikten sonra vecaᶜın vücūdu ile ve vecaᶜın ḳılleti ile dahi istidlāl olunur.

Ve miᶜdede ḳurḥa olduğu gibi emᶜāda dahi ḳurḥa ḥādis̱ olup mevḍiᶜ-i ḳarḥa müteşābih olur ve beynehümāyı fārıḳ ṭaᶜāmın bedene düḫūlü olur ve keẕālik emᶜā ḳurḥasında berāz ile ḳurḥa ḳuşūru nādiren ḫurūc eder ve o ḳuşūr her ne ḳadar süflāda olan ḳurḥa ḳuşūru ise dahi ᶜulyāda olan ḳurḥa ḳuşūru cinsinden olup raḳīḳ olur.[45]

Ve ḳurḥanın nefs-i miᶜdede olduğuna vecaᶜın nevāḥī-i emᶜāda olmadığı ile istidlāl olunur, bu ḳurḥada vecaᶜ fevḳde iḥsās olunur.

Ve baᶜḍı kerre ḳurḥa-i miᶜdenin vecaᶜı ẕūsenṭāriyā vecaᶜına müşābih olur, ẕūsenṭāriyā ᶜulyāda olan emᶜā ḳurḥası olur, pes vācib olur ki onların farḳında teferrüs-i ceyyid ile teferrüs oluna.

Ammā ḳayʾ ile ḳışre ḫurūcu ancak merī ḳurḥasında ve miᶜde ḳurḥasında olur, emᶜā ḳurḥasında ḳayʾ ile ḳışre ḫurūc eylemez.

Ve kaçan sen ḳurḥanın miᶜdī veyāḫūd miᶜavī olduğunu imtiḥān murād eder isen ᶜalīle bir şeyʾ itᶜām edersin ki onda ḫardal ile ḫall vāḳiᶜ ola. *Ḳānūn'ın ẕikr eylediği bu imtiḥānda iki vech vardır: Vech-i evvel budur ki o nesneler ile ḳayʾ ḥādis̱ olur, eger ḳışre ḫurūc ederse ḳurḥanın miᶜdī olduğuna ve ḳışre ḫurūc eylemezse ḳurḥanın miᶜavī olduğuna istidlāl olunur.*

45 Yaᶜnī süflānī olan üç ᶜaded emᶜānın kendi cirmi ġalīẓdir velākin ḳurḥasının ḳuşūru raḳīḳadır, ammā ᶜulyāda olan emᶜānın cirmi ve ḳurḥasının ḳuşūru cemīᶜan raḳīḳadır.

Ve vech-i s̱ānī budur ki o nesneler veremi lez̠ʿ ve lez̠ʿ miʿdede iḥsās olunur ise ḳurḥanın miʿdī olduğuna ve emʿāda iḥsās olunur ise ḳurḥanın miʿavī olduğuna istidlāl olunur.

Ḳurūḥ-ı Miʿde ʿİlācı Beyānındadır

Miʿdede ṭariyye ve tāze olan cirāḥatin ʿilācı edviye-i ḳābıḍa ile olur ve onun aġdiyesi serīʿatü'l-haḍm kılınır ve ondan ḳurḥa edviyeler tebʿīd olunup zencār ve isfidāc ve mertek ve tūtiyā ve bunun ems̱āli edviye-i ḳurūḥiyye ṭariyye olan cirāḥate taḳrīb olunmaz ve belki miʿde ḳurḥasında ve ākilede vācib olur ki evvelā miʿde mā-ı ʿasel ve cüllāb mis̱lli ile tenḳıye oluna ve tenḳıyede ḳuvveti olan münaḳḳıyāt istiʿmāl olunmaya, zīrā münaḳḳıyāt-ı ḳaviyye miʿdeyi ez̠āsı ile taḳrīḥ eder ve iḥdās̱ eylediği taḳrīḥi ġālib olur. Ve vācib olur ki ḳurḥa için istiʿmāl olunan edviyenin cilāsı ve ġasli esfel cānibine ola ve eger o ḳurḥada teʾekkül ve laḥm-ı meyyit var ise laḥm-ı meyyiti tenḳıye ve laḥm-ı ṣālıḥı münbit devālar saḳy olunmakla ilḥām olunur ve bu bābda ʿaceb muvāfıḳ devā olur feyḳarā eyārici. Ve kaçan o ḳurḥa tenḳıye olunsa vācib olur ki ona zebedi menzūʿ olan meḫīḍ-i baḳar ve sefercel ve şarāb-ı rummān ve bu mis̱lli eşribe saḳy oluna, kez̠ālik mā-ı şaʿīr rummān ile ve efşürecāt-ı fevākih-i ḳābıḍa dahi saḳy olunur. Ve baʿḍı kerre ʿacācīl ve cedy baṭnları ḫall ile terbiye olunup onlara itʿām olunmağa dahi ḥācet olur.

Maʿlūm ola ki ḳurūḥ-ı miʿdenin ʿale'l-kemāl veḍarı tenḳıye ve vesaḫı iz̠āle olmadıkça ona muʿālece müfīd olmaz ve onda müdemmil edviye istiʿmālinden idmāl ḥāṣıl olmaz. Ve kaçan o ḳurḥa muʿālecesinde müdemmil istiʿmāl edip ve ḳurḥa merī ve fem-i miʿde nāḥiyesinde olsa o edviye-i müdemmileye ṣamġ ve kes̱īrā gibi muġarriyātından bir şeyʾ-i ṣāliḥ idḫāl eyle. Ve baʿḍı kerre ḳurūḥ-ı miʿdeye felūniyā ve aḳrāṣ-ı kehrübā dahi nāfiʿ olu ḫuṣūṣan o ḳurḥada ḳayʾ-ı dem olur ise nefʿi ziyāde olur ve fevākih-i ḳābıḍa rubūbu dahi cemīʿan nāfiʿ olur ve baʿḍı kerre rubb-ı ġāfes̱ ve rubb-ı efsentīn dahi nāfiʿ olur.

Ve kaçan miʿdede ḳurḥa olup ve lez̠z̠āʿ olan ishālden münfekk olmasa ve o ishāl ve devāʿī ve mevādd ḥasebiyle olsa vācib olur ki ḫıyārşenber ile o ʿalīl ishāl oluna. Ve eger o ishāl ḳurūḥun kendiden olur ise vācib olur ki

aḳrās-ı ṭabāşīr ve rubūb-ı ḳābıḍa mā-ı sevīḳ-i maṭbūḫ ile saḳy olunmakla muᶜālece oluna. Ve eger onun ākilesi var ise nefs̱-i dem bābında bizim ẕikr eylediğimiz ile muᶜālece oluna.

Altıncı Faṣl Büs̱ūr-ı Miᶜde Beyānındadır

Büs̱ūru olan miᶜdeye bi-müdārātin tenḳıyeden sonra nāfiᶜ olur o edviyeler ki onunla ḳurūḥ-ı miᶜdede istishāl olunmasına ruḫṣat verildi, ḥabb-ı rummān, zebīb ile ve içinde kızmış demir söndürülen leben ile ᶜilāc olunur. Ve o kimseler ki onların miᶜdesine inḫırāḳ ᶜārıḍ ola, onlar için ḫalāṣ mutaṣavver olmaz ve miᶜdelerinde inḫırāḳ-ı ḳalīl olanlar dahi ḳalīlen necāt bulur. [350a]

KİTĀB-I S̱ĀLİS̱İN ON ÜÇÜNCÜ FENNİNİN BEŞİNCİ MAḲĀLESİ MİʿDENİN MÜŞTEMİLE OLDUĞU NESNELERİN VE MİʿDEDEN H̱URŪC EDENLERİN VE MERĀḲḲ VE MERĀḲḲI VELY EDEN AʿḌĀLARIN CEMĪʿAN AḤVĀLİ BEYĀNINDADIR O DAHİ FUṢŪLÜ MÜŞTEMİLEDİR

Evvelki Faṣl Nefẖa Beyānındadır

Baʿḍı kerre miʿdede nefẖa-i ṭaʿām sebebiyle ḥādis̱ olur, zīrā baʿḍı eṭʿi-mede ruṭūbet-i ġarībe olur, kaçan miʿdeye vardıkta riyāḥa istiḥāle eder ve miʿde ḥarāreti her ne ḳadar muʿtedile olur ise dahi o ruṭūbet riyāḥa istiḥā-leden muḳaddem taḥlīlden ʿāciz olur. Ve baʿḍı kerre dahi ḥarāret-i hāḍıme ḍaʿfından nefẖa ḥādis̱ olur her ne ḳadar cevher-i ġıdāda cüzʾ-i nāfiẖ olmaz ise ve bi'ṭ-ṭabʿ ġıdānın nefẖi muḳteḍī olur bir keyfiyyeti yok ise. Lākin ḥarāret-i ġarīziyyeye ḍaʿīfe oldukta ġıdāyı tebẖīr edip riyāḥ iḥdās̱ eder. Ve cevherinde nefẖ olmayan ġıdādan ancak nefẖ ḥarāret-i ġarīziyyenin ḍaʿfı ile ḥādis̱ olur o ḥarāret-i ḍaʿīfe ġıdāyı taḥrīk edip haḍmdan ʿācize olmak ḥasebiyle ve kaçan ḥarāret-i ġarīziyye miʿdeden aṣlen ve küllen zāile olsa cevher-i ṭaʿāmda ne ḳadar nefẖ var ise onu tenāvülden nefẖ ḥādis̱ olmaz ḥarāret-i ġarīziyyenin ʿademi ḥasebiyle.

Ve ġıdādan nefẖ ḥādis̱ olmadığının sebebi mütenāvel olan ġıdānın cev-herinde cüzʾ-i nāfiẖ olmadığından olur veyāẖūd onun ġayri iki sebebden olur: Evvelki sebeb ḥarāretin istīlāsı ve ikinci sebeb o berddir ki bir nesneyi taḥrīk eylemez yaʿnī riyāḥın ḥudūs̱u ḥareket-i ġıdā ile olur ve ḥareket-i ġıdā velev ḍaʿīfe-i ḥarāret ile olur; kaçan berd istīlā edip ḥarāret kalmasa o ġıdā-dan nefẖ ḥudūs̱u mutaṣavver olmaz.

Ve baʿḍı kerre miʿdede haḍma vāfiye ḥarāret olur ve mevādd dahi o ḥarārete ve haḍma mücībe ve münḳāde olur, o aġdiye üzere mā-ı kes̱īr şürb olunmakla ġıdādan maṭlūb olunan efʿāle mā-ı kes̱īr muʿārıḍ olur.

Ve baʿḍı kerre dahi o ġıdā-i ṣāliḥi tenāvül eden kimse ġıdā üzere ḥare-ket-i muḥaḍḥıḍa ile ḥareket eder.

Ve baʿḍı kerre dahi mizāc-ı ġıdā neffāḥ olur lūbiyā ve ʿades mis̱llilerde o mizāc olduğu gibi ve ḳuvve-i hāḍımenin ḳuvveti ve mevāniʿ-i haḍmdan

ictināb ona nefᶜ vermez lākin ḥarāret şedīdetü'l-ḳuvvet olur ise o zamān nefḫi olan ġıdāyı ḥarāret kāmilen haḍm edip nefḫi ẓāhir olmaz.

Ve eşribe-i neffāḫadan olur şarāb-ı ġalīẓ ve şarāb-ı ḥulv lākin şarāb ḥulv raḳīḳ olur ise ondan tevellüd eden riyāḥ latīfe olur ve ġalīẓa olmaz.

Ve baᶜḍı kerre dahi sebeb-i nefḫa ṭaᶜāmın ṭabᶜının ḥārr olduğu olur, zīrā o ṭaᶜām miᶜdede tesaḫḫün edip onun bi'l-ḳuvve ḥarāreti fiᶜle ḫurūc eylediği ḥālde mādde-i bārideye ve raṭbeye müṣādif olsa onun ḥarāreti mādde-i bāride-i ḥārreyi taḥlīl ve tebḫīr edip nefḫa iḥdās̱ eder.

Ve baᶜḍı kerre dahi sebeb-i nefḫa ḳarāḳır olur o zamānda ki baṭnda ḫavā olar ve miᶜdede ve emᶜāda ruṭūbet-i ficce vü zücāciyye olur ve bu mis̱lli kimsenin ḥarāret-i ṭabīᶜiyyesi o ruṭūbetten aġdiyeye meşġūl olsa ḥarāret ruṭūbet-i ficceden ẕāhile olup ruṭūbet-i ficce sākineten ve hādiyeten bāḳıyeten kalır ve kaçan baṭn ġıdādan ḫālī ve ḫāvī olsa ḥarāret o ruṭūbete teşebbüs̱ edip ondan riyāḥ ve nefḫa tevellüd eder.

Ve baᶜḍı kerre nefḫaya sebeb bu olur ki ṭabīᶜat ḫall gibi bir şeyʾ-i ḥāmiḍ bulmakla cūᶜa mütenebbih olup ḳuvāyı taḥrīk eder ve ḳuvānın ḥareketi ile feḍā-ı baṭnda olan havā ḥareket eder ve havānın ḥareketine o ḥavālīde muḥtebise olan encüre beḳāyāsı tebeᶜiyyet ile ḥareket edip ondan riyāḥ mis̱lli nesneler iḥsās olunur.

Ve baᶜḍı kerre nefḫaya sebeb sevdānın kes̱reti ve ṭıḥālin emrāḍı olur.

Ve baᶜḍı kerre dahi ḫāricden vārid olan berd nefḫaya sebeb olur, zīrā berd ile ḥādis̱ olan riyāḥ cemīᶜan bedeni mümteliʾe eder onun için ki māddede ᶜāmile olan ḥarāret ḍaᶜīfe olmakla ġıdāyı nıṣf haḍm ile haḍm eder ve nıṣf haḍmdan riyāḥ tevellüd eder kes̱ret-i buḫār olmak ḥasebiyle.

Ve kaçan nāḳıhīnin ecvāfında kes̱ret-i riyāḥ ve nefḫa olsa nüksü inẕār eder.

Ve ᶜilel-i merāḳıyenin eks̱eri ḥarāret-i miᶜde iştidādından ve ġıdānın bedene sülūku ṭuruḳunun insidādından ḥādis̱ olur, zīrā o ṭuruḳ mesdūde oldukta ḳahḳarā ricᶜat edip miᶜde nevāḥīsinde muḥtebise olup cüşā-i ḥāmiḍ ve ḳayʾ-ı muḍarris iḥdās̱ eder ḫuṣūṣan ona ṭıḥālden müşāreket eder ise o ḥālet onda kes̱īre olur ve onun berāzı raṭb ve demi ġalīẓ olur ve onda baᶜḍı kerre verem dahi ᶜārıḍ olup ondan buḫār-ı sevdāvī tevellüd etmekle mālīḫūlyā dahi iḥdās̱ eder.

el-ʿAlāmāt: Cevher-i ṭaʿām sebbebiyle tevellüd eden riyāḥ ve nefḫa ʿalāmetleri mütenāvelden cevherininin müvellid-i riyāḥ olmakla maʿrūf olanları tenāvülün tekaddümü olur. Ve cevher-i ṭaʿāmdan ḥādis̱ olan nefḫada cidden kes̱ret olmaz ve o nefḫa evḳāt-ı kes̱īrede dahi olmaz belki ʿale'l-fevr mündefiʿa olur.

Ve kez̠ālik o mis̱lli nefḫanın aġdiye-i ceyyide ve ġayr-i nāfiḫa tenāvül olundukta ʿadem-i ḥudūs̱u dahi delālet eder. Ve o nefḫa iki yāḫūd üç defʿa tekerrür-i cüşā ile dahi mündefiʿa olur ve ġāilesi sākine olur. Ve bunun ems̱āli ʿalāmetler ṭaʿām üzere mā-ı kes̱īr şürbünden ve ḥareket-i muḥaḍḥıḍadan ḥādis̱ olan nefḫaya dahi ʿalāmet olur.

Ve bi'l-cümle tedbīrde ḫaṭā olmakla ḳuvve-i hāḍımeye ʿārıḍ olan esbāb ile ḥādis̱e olan nefḫanın ʿalāmātı o esbābın vücūdunu taʿarrüf ile ve tedbīr teġyīr olundukta nefḥanın zevāli ile maʿlūm olur.

Ve nefḫa-i sevdāviyye ile aḫlāṭ-ı raṭbe-i ficceden tevellüd eden nefḫaların farḳı budur ki nefḫa-i sevdāviyye yābise olur ve nefḫa-i uḫrā yaʿnī ruṭūbet-i ficceden olan nefḫa ruṭūbetli olur ve nefeḫāt-ı sāirenin ʿalāmātı esbābının vücūdu olur.

el-Muʿālecāt: Eger nefḫa ṭaʿām-ı neffāḫ tenāvülünden ḥādis̱ ise vācib olur ki o ṭaʿām terk olunup ġayr-i neffāḫ ṭaʿām tenāvül oluna ve müsteʾnif olan ṭaʿāmın tedbīrinde dahi iḥsān oluna, haḍma muʿārıḍ nesne bulunmaya ve vācib olur ki o vaḳte varınca ḳadar evvelā ḥādis̱ olan [350b][46] nefḫayı izāle için ʿalīl tenvīm oluna ve onun heyʾet-i nevmi baṭn üzere ola ve ḳuṭn mis̱lli difʾ ile maḥşüvve bir miḫadde yaʿnī yastık başı altına vaḍʿ oluna.

Ve eger sebeb-i nefḫa miʿdenin bürūdeti ve ḍaʿfı olur ise bābında mez̠kūr olan muʿālece ile ʿilāc olunur ve içinde nānḫāh ve kemmūn ve kāşim gibi kāsiretü'r-riyāḥ mülaṭṭıfāt ṭabḫ olunan dühn ile o nefḫa temrīḫ olunur. Ve bundan aḳvāya ḥācet olursa içinde sez̠āb ve bezr-i sez̠āb ve ḥabb-ı ġār ve encudān ve sīsāliyūs olan dühn-i ġār ve dühn-i ḫırvaʿ ve bunlara müşābih dühnler ile nefḫa temrīḫ olunur. Ve baʿḍı kerre dahi içinde şibs̱ ve o mecrāya cārī nebt ṭabḫ olunan dühn ile ʿuḍvu temrīḫ kifāyet eder ve bu temrīḫten

46 [Hamidiye nüshasında bu vr. 350a'nın son 11 satırı ve vr. 350b'nin tamamı, vr. 341a'da yer alan "İkinci Faṣl Ḍaʿf-ı Miʿde Beyānındadır"dan tekrardır. Bu itibarla çeviri metnimiz 350b'yi atlayarak 351a'dan başlamaktadır.]

sonra ḳaviyyü't-taḥlīl olan merhem ve keẕālik o merhem ki zūfā ve şibs̱ ve māu'r-remād mis̱llilerden mütteḫaẕe olan merhem dahi ᶜuḍv üzere istiᶜmāl olunur. Ve baᶜḍı kerre dahi ḥuḳun istiᶜmāline ḥacet olur ve edhān-ı meẕkūre ile o ᶜalīle iḥtiḳān olunur. Ve baᶜḍı kerre o ḥuḳne olunacak edhān içine zift dahi idḫāl olunur.

Ve eger nefḫa iḥdās̱ eden berd mādde-i ġalīẓadan ḥādis̱ oldu ise onlara bu edviyeler saḳy olunmaz, zīrā o edviye onlara saḳy olunsa riyāḥlarını taḥrīk ve ziyāde eder belki muᶜālecelerinde vācib olur ki evvelā onların māddeleri tenḳıye oluna ve baᶜdehu onlara edviye-i meẕkūre saḳy oluna.

Ve eger sebeb-i nefḫa olan berd sāẕec olur ise ve eger māddesi ḳalīle olur ise o mādde-i ḳalīleye mübālāt olunmaz ve onu tenḳıyeye ḥācet olmaz belki ḳable't-tenḳıye onlara edviye meẕkūre evvelā saḳy olunur ve onlara şifā olup nefᶜi ᶜaẓīm olan edviyeden olur. Bir ḥuzme caᶜde aḫẕ olunup su içinde ṭabḫ-ı şedīd ile ṭabḫ olunur ve o maṭbūḫtan ᶜalīle saḳy olunur veyāḫud fūtenec-i nehrī ṭabīḫī ᶜasel ile ḫalṭ olunup saḳy olunur. Ve ḥavlencān ṭabīḫī cidden nāfiᶜdir ve ḥavlencānı olduğu üzere istiᶜmāl dahi nāfiᶜdir ve keẕālik ḥavlencān sekbīnec ile maᶜcūn kılınıp ḥımmaṣa miḳdārında ondan ḥabb ittiḫāz olunur ve onun şerbet-i vāḥidesi bir mis̱ḳāl olur ve mā-ı ḥārr ile istiᶜmāl olunur ve o ḥabb rīḥi kes̱īren taḥlīl eder.

Ve ᶜiṣyān üzere olan nefḫaya nefᶜi ᶜaẓīm olan edviyeden olur: cünd-i bīdesteri su ile memzūc veyāḫūd rubb ve zeyt-i ᶜatīḳ ile memzūc ḫall ile saḳy eylemek ḫuṣūṣan o ḫall encudān veyāḫūd ᶜunṣul ḫalli ola.

Ve deyildi ki ḫınzīrin kaᶜb-ı muḥraḳı miᶜde nefḫasına nāfiᶜdir. Ve bu edviyelerden ḫafīf olan devā dahi baᶜḍı kerre ona muᶜālecede kifāyet eder, mes̱elā o nefḫa ṣāḥibine şarāb-ı ṣırf ṭaᶜām-ı yesīr üzere saḳy olunup tenvīm olunur ve eẕāsından berī olduğu ḥālde ḳāim olur.

<u>Merūḫ-ı Nāfiᶜ:</u> Şūnīz ve ḥabbu'l-ġār ve seẕāb şarābla şedīden ṭabḫ olunur ve taṣfiye olunduktan sonra o şarāba nıṣfı miḳdār dühn ḫalṭ olunup şarāb zāil ve dühn bāḳī kalınca ḳadar ṭabḫ olunur ve onunla nefḫa temrīḫ olunur. Ve keẕālik dühn-i şūnīz dahi nāfiᶜdir.

Ve baᶜḍılar ẕāhib oldular ki cem-siferem buṭūnu müntefiḫa olan ṣıbyāna nāfiᶜdir.

Ve sevdāvī olan nefḫa-i lāzımeye sencerīnā ve fendādīḳūn ve nānḫāh ile muᶜālece olunur. Ve eger ḳāvī istifrāġa ḥācet olur ise ḥabb-ı müntin istiᶜmāl olunup ve nefḫanın üzerine cidden s̱iḳḳīf olan ḫall ile meblūleten isfence vaḍᶜ olunur ve o isfence encudān ḫalli ile meblūle olur ise ecved olur.

İkinci Faṣl Ḳarāḳır Beyānındadır

Cemīᶜan nefḫa esbābı ḳarāḳıra dahi bi-ᶜaynihā esbāb olurlar. Kaçan o esbābdan nefḫa ḥādis̱e oldukta ṭabīᶜat nefḫayı defᶜ ḳaṣd eyleyip lākin defᶜ edemese ve o nefḫa ᶜiṣyān etmekle fevḳ ve taḥtının birinden mündefiᶜa olmasa belki evᶜiye ve emᶜāda ḥareket eylese o ḥareketten ḳarāḳır ḥādis̱ olur ḫuṣūṣan o ḥareket ḍayyiḳatü'l-menāfiẕ olan miᶜā-i diḳāḳta olur ise onda müteḥarrike olan riyāḥta ḳarāḳır eks̱er olur ve eger ondan munfaṣıl olup miᶜā-i ġılāẓa taḫalluṣ eylese miᶜā-i ġılāẓın menāfiẕinde siᶜa olmakla onda riyāḥ sākine ve hādiye olup ḳalīle olur ve maᶜa-ḳılletihā ṣavtı es̱ḳal olur ve diḳāḳın riyāḥının ṣavtı ziyāde hiddetli olur ve maᶜa-hāẕā onda riyāḥ kes̱ret üzere olur. Ve kaçan o riyāḥ rutūbete muḫteliṭe olsa onun ṣavtı ṣāf olmaz ve kaçan o ruṭūbete muḫṭeliṭ olan riyāḥ bir feḍā ve boş maḥal bulsa ve o muḫteliṭ riyāḥ munḍacce ve muḥaḍḥıḍa olsa baḳbaḳa iḥdās̱ eder.

Ve ṣavt-ı riyāḥın ṣafāsı emᶜānın neḳāsına veyāḫūd s̱üflün cefāfına delālet eder.

Ve ḳarāḳır muᶜālecesi nefḫa muᶜālecesinden aḳvā olur ve baṭnında riyāḥ olup onda ḥummā-ı yesīre olsa ona mā-ı kemmūn maᶜa't-terencebīn şürbü nāfiᶜ olur, o mā-ı kemmūnu fānīẕ ile şürbden terencebīn ile şürbün menfaᶜati cidden eks̱er olur.

Üçüncü Faṣl Miᶜdenin Melāseti ve Ẕelaḳı Beyānındadır

Bu āfetin baᶜḍı kerre sebebi bu olur ki mizācda ḥarāret ve mevādda leẕᶜ olup miᶜdeyi māddenin leẕᶜi ḥasebiyle ṭaᶜāmı iẕlāḳ iḥdās̱ eder.

Ve nādiren bilā-māddetin sūʾ-i mizāc-ı ḥārr-ı basīṭ ile dahi zelaḳ-ı miᶜde ḥādis̱ olur eger o sūʾ-i mizāc-ı ḥārr miᶜdenin ḳuvve-i māsikesini inhāk meblaġına bāliġ olur ise.

Ve baᶜḍı kerre dahi maᶜa-māddetin sūᵓ-i mizāc-ı bāridden zelaḳ-ı miᶜde ḥādiṡ olur eger o mādde mevādd-ı müzliḳadan olur ise. Ve baᶜḍı kerre dahi bilā-māddetin sūᵓ-i mizāc-ı bāridden ḥādiṡ olur.

Ve baᶜḍı kerre dahi ona miᶜde ḳurḥası sebeb olur, zīrā o ḳurḥanın mūẕiyātından miᶜde müteᵓeẕẕiye olup defᶜ-i eẕā için miᶜdenin dāfiᶜası ḥareket eder ve o ḥareketten āfet-i meẕkūre ḥādiṡ olur.

Ve gāhīce dahi ḳuvve-i māsikenin ḍaᶜfından dahi zelaḳ-ı miᶜde ḥādiṡ olur.

Ve kaçan miᶜdede ve emᶜāda zelaḳ ve melāset ḥudūṡundan sonra cüşā-i ḥāmiḍ ᶜarıḍ olsa Fāḍıl İbuḳrāṭ ḳavli üzere o cüşānın ᶜurūḍu ᶜalāmet-i ceyyide olur, zīrā ẖāmide ve sönmüş olan ḥarāretin nühūḍuna ve intiᶜāşına delālet eder, zīrā ḥarāretün-mā mevcūde olmasa müvellid-i cüşā olan riyāḥ mevcūd olmaz idi.

el-ᶜAlāmāt: Bunun ᶜalāmātı meşhūre ve meẕkūredir, tekrārına ḥācet yoktur.

el-Muᶜālecāt: Miᶜde ẕelaḳı ve melāsetinin muᶜālecesi budur ki eger o āfete sebeb maᶜa-māddetin olan sūᵓ-i mizāc olur ise vācib olur ki onun ẖılṭı rıfḳ ile iẖrāc oluna ve baᶜde't-tenḳıye fevākih-i ḳābıḍa rubūbu ve cāvers ile maṭbūẖ olan mā-ı sevīḳ-i şaᶜīr istiᶜmāl oluna. Ve eger āfet-i meẕkūrenin müddeti ṭavīle olursa maṭbūẖ olan veyāẖūd içinde ḥadīd-i maḥmāt söndürülmüş meẖīḍ-i baḳara edviye-i ḳābıḍa ẖalṭ edip saḳy olunur ve ẖalṭ olunacak edviye-i ḳābıḍa bunlardır: ṭabāşīr, verd, kehrübā, cüllenār, ḳaraẓ, ṭarāṡīṡ; ẕikr olunan meẖīḍin nıṣf rıṭlı üzere ẕikr olunan edviyeden beş dirhem miḳdārı ṭarḥ olunur. Ve *Ḳānūn*'da meẕkūre olan aḍmide ile dahi miᶜde üzere taḍmīd olunur ve ᶜalīlin ġıdāsı ᶜades-i muḳaşşer ve erüzz ve cāvers kılınıp mā-ı ḥıṣrım ve mā-ı rummān-ı ḥāmiḍ ve mā-ı sefercel-i ḥāmiḍ misl-liler ile o aġdiye tenāvül olunur. Ve o ᶜalīl laḥm tenāvülüne muḥtāc olur ise ona ferārīc ve ḳıbāc ve ṭayāhīc luḥūmu cidden şeyy olunup üzerine ḥavāmıḍ-ı meẕkūre reşş olunduktan sonra iṭᶜām olunur.

Ve nādiren ve ḳalīlen bilā-māddetin sūᵓ-i mizāc-ı sāẕecden ḥādiṡ olan zelaḳ ve melāsete senin bāb-ı cāmiᶜde bildiğin muᶜālecelerden maᶜa-māddetin sūᵓ-i mizāc-ı hārrda ānifen ẕikr olunan muᶜāleceye ḳarīb olan ᶜilācla muᶜālece olunur.

Ve eger sebeb-i zelaḳ berd olur ise ona şerḥ ve beyānı mürūr eden müsaḫḫināt-ı meşrūbe ve maḍmūdun-bihā ile ʿilāc olunur ve onun ġıdāsı ḳanābir ve ʿaṣāfīr ve firāḫ-ı meşviyye kılınır, zīrā o luḥūmun baṭnda beḳāsı baṭīʾ ve ṭāvīl olur ve o luḥūm ʿıṭriyyeti olan efāvīh-i ḥārre vü ḳābıḍa ile veyāḫūd ḳābıḍa ile [351b] maḫlūṭa olan edviye ile müberreze ve muṣlaḥa kılınır.

Ve eger o sebeb olan berd mādde ile olur ise ẕikri sālif olan müstefriġāt ile istifrāġ olunur ve onlar her usbūʿda ḳayʾ istiʿmāl ederler ve cüvārişen-i Ḫūzī ve cüvārişen-i ḥabbu'l-ās ve cüvārişen-i ḫabes̱ü'l-hadīd dahi istiʿmāl ederler ve ṣulb ve ʿatīḳ olan nebīẕi dahi istiʿmāl ederler.

Ve ḳurḥadan ḥādis̱ olan zelaḳta evvelā ḳurhaya muʿālece olunup baʿdehu miʿdeyi teşdīde tedbīr olunur.

Ammā sebeb ḳuvve-i māsikenin ḍaʿfı olur ise onun ʿilācı miʿdeyi şedd ve ḳabḍ eden edviye ile müsaḫḫināt-ı ʿaṭıre saḳyen ve ḍımāden istiʿmāl olunmakla olur. Ve ḍaʿf-ı māsikeden ḥādis̱ zelaḳa nāfiʿ edviyeden olur cüvārişen-i ḫarnūbī mā-ı ʿavsec-i raṭb ile ve devā-i summāḳī mā-ı ḫarnūb-ı raṭb ile ve ḥabb-ı rummān sefūfunu rubb-ı sefercel-i ḥāmiḍ-i sāzec ile ve Ḫūzīyi rubb-ı ās ile istiʿmāl eylemek. Ve menfaʿat-i ʿaẓīme ile nāfiʿ olan edviyeden olur heyūfīṭāṭīṣ aḳrāṣı ve aḳrāṣ-ı cüllenār istiʿmāli ve efsentīnü'l-ḳavābıḍ ḍımādını istiʿmāl eylemek. Ve onların aġdiyeleri ḥārr-ı raṭb sūʾ-i mizāc baḥs̱inde ẕikr eylediğimiz aġdiyeye ḳarīb ġıdālar olur ve meşviyyāt ve maḳliyyāt ve muṭaccenāṭ ve rubūb olur. Ve maʿlūm ola ki mā-ı şaʿīri temr-i Hindī ile istiʿmāl eylemek cemīʿan emrāḍda ḥādis̱ olan ġas̱eyānāta nāfiʿ olur.

Dördüncü Faṣl Ḳayʾ ve Tehevvuʿ ve Miʿdī Olan Kalaḳ ve Iḍṭırāb Beyānındadır

Ḳayʾ ve tehevvuʿ ona derler ki onlarda miʿdede vāḳiʿ olan nesneyi defʿ için miʿde bir nevʿ ḥareket ile müteḥarrike olur. Ve beynehümāyı fārıḳ budur ki ḳayʾda hem miʿde ve hem mündefiʿ olan o şeyʾ cemīʿan ḥareket eder, ammā tehevvuʿda miʿde defʿ için ḥareket eder velākin defʿ olunacak nesne ʿiṣyān edip ḥareket eylemez ve ḫārice ṭarīḳ-i femden ḫurūcu ḳabūl eylemez.

Ammā ġas̱eyān miᶜdeye ᶜārıḍa bir ḥālettir ki ẕikr olunan ḥareket için miᶜdeye o ḥālet teḳāḍā eder ve miᶜde o ḥareketi işlemeğe meyl eder gibi olur ve bu meyl mürāhıḳ ve muttaṣıl ve mütemādī olur veyāẖūd mevādd teḳāḍā eyledikçe ḥādis̱ olan o ḥālet müddet-i ḳalīlede sākine ve hādiye olur.

Ve min külli'l-cihāt bu aḥvāl-i s̱elās̱e şehvete muẖālif olur, bunlardan biri mevcūd iken şehvetten bir nesne mevcūde olmaz. Ve ġas̱eyān devām üzere olup lāzım olur ise o ġas̱eyāna taḳallüb-i nefs tesmiye olunur ve baᶜḍı kerre taḳallüb-i nefs şehvetin ẕehābına ve zevāline ıṭlāḳ olunur.

Ve ḳayᵓ iki ṣınf üzere olur: Ṣınf-ı evvel ḥādd olur, heyḍa maraḍında ve muḳayyiᵓ şürbü ile ḥādis̱ olan ḥiddetli ḳayᵓ olur. Ve ṣınf-ı s̱ānī sükūnet üzere olur. Ve memᶜūdda olan ḳayᵓ sākin ve hādī ḳayᵓ olur.

Ve kaçan tehevvuᶜ ᶜārıḍ olsa fem-i miᶜdede bir şeyᵓ ḥādis̱ olur ki o şeyᵓ fem-i miᶜdeyi aḳreb-i ṭuruḳa bir nesneyi defᶜe muḥtāc eder ve o şeyᵓ-i ḥādis̱ baᶜḍı kerre bir keyfiyyet olur ki miᶜdenin kendiyi veyāẖūd dimāġ mis̱lli ᶜuḍv-ı müşāriki īẕā eden ḍarba iṣābetinden ḥādis̱e mādde ᶜameli gibi o keyfiyyet ᶜamel eder veyāẖūd şeyᵓ-i ḥādis̱ mādde-i ẖalīṭa-i müteşerribe veyāẖūd miᶜdeye maṣbūbe olup ṭaᶜāmı müfside olan ẖılṭ-ı fāsid olur.

Ve o mādde-i ẖılṭiye dahi mādde-i ṣafrāviyye veyāẖūd rutūbet-i rediyye-i müteᶜaffine olur; gebe hatunların tehevvuᶜlarında mevcūd olan mādde-i ẖılṭ-ı redīᵓ-e müteᶜaffine ḳabīlinden olur veyāẖūd o şeyᵓ-i ḥādis̱-i rediyye ruṭūbet olmaz belki o ruṭūbet min-ġayri redāᵓetin mürehhile ve fem-i miᶜdeyi müzīle olur veyāẖūd o şeyᵓ-i ḥādis̱ ruṭūbet-i ġalīẓa-i müteleḥḥice olur yaᶜnī miᶜde fürcelerine duẖūl edip onda müstaḥkem olur veyāẖūd o şeyᵓ şol rutūbet olur ki miḳdārında kes̱ret olmakla miᶜdeyi ağırlaştırır ve s̱iḳleti için onu miᶜde defᶜ eder her ne ḳadar sebeb-i āẖer olmaz ise.

Ve eger fem-i miᶜdede olan o ruṭūbet dem veyāẖūd balġam-ı ḥulv olur ise meᵓmūldur ki onlardan beden taġaddī eyleye ve keẕālik miᶜde dahi taġaddī eyleye, zīrā dem miᶜdeye ġıdā olur ve balġam-ı ḥulv-ı ṭabīᶜī dahi deme istiḥāle edip miᶜdeyi taġdiye eder velākin balġam-ı meẕkūrun miᶜdeyi taġdiyesi o sūretle olur ki onun miᶜdeye vuṣūlü tedrīcle ola ve o balġam miᶜdeye o ᶜurūḳtan tedrīcle vārid ola ki o ᶜurūḳun demi miᶜde mizācına taġyīr edip demi eczā-i miᶜdeye benzetmek şānından ola, o mis̱lli şānı olan ᶜurūḳun ẕikri teşrīḥte ẕikr olundu. Lākin bi-sebebin mine'l-esbāb miᶜde ġı-

dāsını bulmasa ve ẕikr olunan ʿurūḳtan dahi miʿdeye ḫılṭ-ı meẕkūr kifāyet miḳdārı vārid olmasa miʿde o zamān vaṣf-ı meẕkūr üzere olmayan balġama dahi iḳbāl edip o balġamı haḍm-ı tāmm ile deme iḥāle eder.

Ve çok kerre vāḳiʿ olur ki miʿdeye kebid demi isāle edegeldiği ʿurūḳ zerrāḳa ṭarīḳinin ġayri ṭarīḳ-i āḫerden dahi dem-i ceyyid-i ṣāliḥ ve ġayr-i kes̱īr-i müs̱ḳıl ṣabb edip miʿde ondan ʿalā-sebīli'l-intişāf taġaddī eder ve o demi miʿde kendi cevheriyyetine ve müşābehetine iḥāle eder ve o ṭarīḳ-i āḫer miʿde keylūsun nüfūẕ eylediği ṭarīḳtir ki ona māsārīḳā derler o ṭarīḳten miʿde keylūsu kebide vārid olur, ammā kebidden ḫılṭın o ṭarīḳ ile inṣıbābı ḫilāf-ı muʿtād olur.

Ve bizim bu beyān-ı meşrūḥumuzdan ẓāhir ve āşikār oldu ki baʿḍıların ẓann eylediği ve belki cezm-i muṭlak ile cezm edip dem miʿdeye ġıdā olmaz diye ḳaṭʿā ḥükm eylediği ġalāṭ-ı fāḥiştir.

Ve baʿḍı nāsta nevbet ile ḳayʾ-ı sevdā muʿtād olur ve onun ṣalāḥı o ḳayʾ ile olur.

Ve baʿḍı kerre dahi o ḳayʾ merīde ve ḥalḳta ḥurḳate ve belki ḳurḥaya müʾeddīolur.

Ve baʿḍı ġas̱eyān ʿalāmet-i buḥrān olur ve ḥummayāt-ı vebāiyyede baʿḍı kerre buḥrān-i redīye ʿalāmet olur.

Ve kaçan nāḳıhīnde kes̱ret üzere ġas̱eyān olsa nüksü inẕār eder.

Ve baʿḍı ḳayʾ buḥrānī olup ḥummayāt-ı ḥārrede ve muḳaʿʿar-ı kebidde olan evrām-ı buḥrānında o ḳayʾ nāfiʿ olur. Ve baʿḍı ḳayʾ dahi ḥummayātın taṣʿīdinde ʿārıḍ olur. *Ṭābʿ ile olan nüsḫada "buḫārātın taṣʿīnden ḥādis̱ olur" diye vāḳiʿ olmuştur meʾālleri birdir.*

Ve kaçan miʿdede ve aḥşā-i bāṭınede evrām olsa ḫuṣūṣan o evrām ḥārre olsa o evrām ḳayʾ iḥdās̱ eder onun için ki o ʿuḍv-ı müteverrim māddeyi defʿe meyl eder ve keẕālik miʿde müteverrime oldukta ġıdādan ve devādan ve civārında olan ʿuḍvun imtilāsından eẕā-ı mübīn ü ẓāhir ile müteʾeẕẕī olup iḥdās̱-ı ḳayʾ eder.

Ve baʿḍı kerre dahi ġas̱eyān bāḳī kalır ve ḳayʾa müʾeddī olmaz. Sebebi budur ki māsikesi şedīdetü'l-ḳuvve olur yāḫūd ġas̱yin sebebinden ḍaʿf-ı keyfiyyet veyāḫūd ḳıllet-i kemmiyyet olur, ḥattā o sebeb taḳviye olunsa ḳayʾ sehl olur belki ḳayʾı taḥrīk eder yaʿnī mevādd-ı miʿde ḥareket üzere

olup lākin ḳayʾ ile ḫurūcunda ṣuʿūbet olunanları teshīl eder ve ḥareket üzere olmayanları taḥrīk eder.

Ve kaçan bir kimsenin miʿdesi ḍaʿīfe olsa o miʿde bi-nefsihā ġas̱eyān iḥdās̱ eder ve miʿdesinde ḫalā olup gerek müteşerrib ve gerek ġayr-i müteşerrib olan ḫılṭ-ı mūẕī o miʿdede ḳalīl olduğundan ona ḳayʾ eylemek mümkin olmaz, zīrā miʿde-i ḍaʿīfe mādde-i mūẕiye-i ḳalīleyi ḳayʾdan ʿāciz olur ve o mis̱lli ḳalīle olan mādde miʿdesi de fem-i miʿdesi ḳaviyye olanlarda olsa o māddeyi miʿde ḳuvveti ḥasebiyle ḳayʾ eder idi ve onda o mādde ġas̱eyān iḥdās̱ eylemez idi, pes bu ḥālet delālet eder ki o kimsede olan ġas̱eyānın sebebi ḍaʿf-ı miʿde ve ḳıllet-i mādde olur. Ve kaçan o kimse ġıdā tenāvül eylese ona ḳayʾ iki sebebden mümkin ve sehl olur: Evvelki sebeb budur ki o ḫılṭ-ı ḳalīlin ḳaʿr-ı miʿdede olmakla eẕāsı ḳalīl ve ġayr-i ʿanīf olur ve o mis̱lli eẕā ḳayʾı taḥrīk eylemez ve kaçan iṭʿām olunsa o mādde ṭaʿāma muḫteliṭ olup kes̱īrü'l-miḳdār olur ve kes̱retine bināen fem-i miʿdeye ṣuʿūd edip ḳayʾı [352a] taḥrīk eder. Ve ikinci sebeb budur ki ṭaʿāmın ḥacmi ḳayʾa muʿīn olup onunla sebeb-i ḍaʿīf ḳayʾı iḥdās̱ eder.

Ve baʿḍı kerre taḳallüb-i nefse ve ġas̱eyānın ḥareketine fem-i miʿdeye ʿārıḍ olan ḥarr ve yübs sebeb olur ve mücerred o keyfiyyet-i ḥārre mādde-i ḥārrenin fiʿlini işler yaʿnī miʿdede ve fem-i miʿdede mādde-i ḥārre oldukta o mādde taḳallüb-i nefs ve ḥareket-i ġas̱eyān iḥdās̱ eylediği gibi miʿdede ve fem-i miʿdede bilā-māddetin mevcūd olan ḥarr ve yübs dahi o fiʿli işler.

Ve iʿtidāl üzere vāḳiʿ olan ḳayʾın menfaʿati ʿaẓīm olur velākin ḳayʾa idmān ve iʿtiyād ḳuvvet-i miʿdeyi iḍʿāf eder ve o ḳuvvete vehn ʿārıḍ olur ve keẕālik o idmān ḳayʾ-ı miʿdeyi fuḍūle muġīḍ eder yaʿnī fuḍūl-i miʿde çekilip maʿdūm olur. *"Muġīḍ" ġayn ve ḍād-ı muʿceme ile muḥarrerdir. ʿAbd-i mütercimin ẓannı üzere fā ile olmak gerektir, zīrā fuḍūl-i mūẕiyātta istiʿmāl olunur ve onun muḍırr olan feyeḍānı olur ve fıḳdānı nāfiʿ ve ġayr-i ḍārr olur, pes ḥāsıl-ı maʿnā bu olur ki: Ḳayʾa idmān fuḍūlün miʿdeye devām üzere inşıbābına müʾeddī olmakla miʿde fuḍūle menbaʿ olup dāimā müteʾeẕẕiye olur, Allāhu aʿlemu.*

Ve buḥrānī olan ḳayʾ muḫalliṣtir yaʿnī marīḍi maraḍından ḫalāṣ eder.

Ve çok vāḳiʿ olur ki ḥummāsı olan kimseye teşennüc ve ṣarʿ ve ṣarʿa şebīh bir nesne defʿaten ʿārıḍ olur ve o kimse zencārī veyāḫūd nīlencī bir

ruṭūbet ḳaẕf ve ḳayʾ etmekle necāt ve ḫalāṣ olur. Ve keẕālik ḥummayātta ve ġayride ʿārıḍ olan sübāt-ı ʿaẓīm-i imtilāīden dahi ḳayʾla ḫalāṣ olur.

Ve çok kerre dahi ḳayʾ ile füvāḳ-ı müberriḥden ḫalāṣ olur.

Ve iʿtidāl üzere ḳayʾ istiʿmāl eden kimse külyelerini ṣıyānet etmiş olur ve ḳülāda ve ricolde olan ifāte o ḳayʾ-ı muʿtedil ʿilāc olur ve evride ve şerāyīn damarlarınnı inficārına dahi o ḳayʾ şifā olur. Ve her şehrde iki defʿa ḳayʾ eylemek müsteḥabbdır.

Ve ḳayʾın efḍal-i evḳātı baʿde'l-ḥammām olan ḳayʾdir ve keẕālik imtilā olunca ḳadar ekl eyledikten sonra olan ḳayʾın vaḳtidir ve kitāb-ı evvelde onları biz ʿalā-vechi'l-istiḳṣā beyān eyledik.

Ve miʿde-i ḍaʿīfe her kaçan iġtidā eylese ona ġas̱eyān ve taḳallüb-i nefs ʿārıḍ olur.

Ve ḍaʿf-ı miʿde ġas̱eyāna müʾeddī olan ḍaʿftan ḳalīlen ziyāde ve eḍʿaf olur ise ekl eylediği ṭaʿāmı imsākten o miʿde ʿāciz olur ve fevḳ ve taḥt ṭarīḳlerinin birinden meʾkūlünü defʿ eder.

Ve ḍaʿf-ı miʿde baʿḍı kerre sūʾ-i mizāc aṣnāfından ḥādis̱ olur. Ve sūʾ-i mizāc aṣnāfının baʿḍıları taḥlīl-i rūḥu cāmiʿ olan ishāl-i kes̱īr ve ḫuṣūṣan ishāl-i dem mis̱lli āfetlere müʾeddī olduğu senin maʿlūmundur ve keẕālik senin maʿlūmun oldu ki evcāʿ-ı şedīde ve ġumūm ve ṣavm ve cūʿ-ı şedīd dahi muḍʿifāt-ı miʿdeden olur. Ve keẕālik esbāb-ı meẕkūre miʿdeyi iḍʿāf etmek ile ḳayʾa dahi esbāb olur.

Ve vecaʿ-ı miʿde dahi ḳayʾa sebeb olur ve o vecaʿ serīʿan ḳayʾ ettirir.

Ve o kimse ki cūʿ-ı ṣādıḳı yok iken ekle iʿtiyād ve tevātür-i toḫmu muʿtād edine, ona evvelā bir nevʿ ḥurḳat ʿārıḍa olur ki o ḥurḳat cidden şedīde ve ġayr-i muṭāḳ olur ve sonra meʾkūlünün küllīsini ḳaẕf eder.

Ve bi'l-cümle ḳayʾın ziyāde redīsi ḳayʾ-ı dem olur velākin inşāallāhu taʿālā ḳayʾ-ı dem dahi bizim ẕikr edeceğimiz vech üzere olur ise o dahi erdeʾ olmaz belki ṭabīʿatları ḳuvvetine delīl olur. Ve ḳayʾ-ı demden sonra erdeʾ olan ḳayʾ-ı sevdā olur. Ve dem ve sevdā ḳayʾların erdeʾi olduğuna sebeb budur ki bu iki ḫılṭ miʿdede tevellüd eylemez belki onlar miʿdeye mekān-ı baʿīdden ve aʿḍā-i uḫrādan mündefiʿ olurlar, bināen ʿaleyh o mündefiʿün ʿanhā olan aʿḍā-i uḫrānın āfetni ve miʿdenin o meʾufe olan aʿḍāya müşāreketine ve māddeyi miʿdenin ḍaʿīfe olunca ḳadar iẕʿān ve ḳābūlüne delālet eder.

Ve ḫāṣṣaten ḳayʾ-ı dem dahi ḥareket-i demin ḳadr-i vācibden eks̱er olduğuna delālet eder ve ḳadr-i vācibden eks̱er demin ḥareketi helāki inẕār eder.

Ve ḳayʾ-ı ṣırf yaʿnī yalnız bir ḫılṭı ḳayʾ eylemek redīʾ olur. Eger ḫılṭ-ı ṣafrāvī ḳayʾ eder ise ifrāṭ-ı ḥarārete delālet eder. Ve balġamı ḳayʾ eder ise berd-i sāẕec-i ṣırfın ifrāṭına delālet eder.

Eger ḳayʾın elvānı muḫtelife ve esved ve zencārī ve kürrās̱ī elvānından mürekkeb olur ise redī olur aḫlāṭ-ı rediyyenin ictimāʿına delāleti için.

Ve redāʾet-i mürekkebeden biri dahi budur ki fem-i miʿdede taḳallüb ve ġas̱eyān olur ve ṭabīʿat mümsike olur, taḳallüb ve ḳayʾı teskīn eder; müsekkināt-ı ḳayʾ istiʿmāl olunsa ṭabīʿatta imsāk ve iʿtiḳāl ziyāde olur ve ṭabīʿatı ḥall ve telyīn eder. Edviye-i müleyyine istiʿmāl olunsa ḳayʾi ziyāde eder ve ona bināen o āfet-i mürekkebe redīʾ olur velākin muġas̱s̱ī olan ḫılṭ raḳīḳ veyāḫūd mirārī olur ise onun ḥārr olanlarına iccāṣ ile ve temr-i Hindī ile ve onlara benzer edviye-i sāire ile muʿālece olunur ve o muʿālece iki āfete cemīʿan nāfiʿ olur.

Ve baʿḍı nāsta şehvet-i taʿām dāim olur ve o şehvet ondan zāile olmaz velākin ṭaʿāmdan mümteliʾe olduğu gibi meʾkūlünü ḳaẕf ve ḳayʾ eder veyāḫūd o ṭaʿāmı esfele izlāḳ ve inzāl eder ve yine ṭaʿāma muʿāvede eder ve bu ḥālet onda muʿtāde ve deyden olup ekl ve ḳayʾdan ḫālī olmaz ve o kimsenin ʿayşı eṣıḥḥā ʿayşı gibi olur ve o ḥāl ona emr-i ṭabīʿi olur. Ve bu ṣıfat üzere olur bir ṭāir vardır ki dāimā çekirge ṣayd eder ve her dāim ṣayd eylediği çekirgeyi bir ṭaraftan ekl ve bir ṭaraftan ḳayʾ eder ve iḫrāc eylemekten ḫālī olmaz ve ona meʾkūlünden şibaʿ ḥāṣıl olmaz. Ve keẕālik bu ṣıfat üzere o ṭāirden mā-ʿadā ḥayvānāt-ı uḫar dahi vardır.

Ve baʿḍı nās dahi vardır ki onlar ṭaʿām tenāvül ederler ve ẓann ederler ki eger ḥareket-i bedeniyye ile veyāḫūd ḥareket-i nefsāniyye ile ḥareket eyler isem veyāḫūd tekellüm veyāḫūd ġaḍab eder isem meʾkūlümü ḳaẕf ve ḳayʾ eylerim. Pes onun sebebi bundan aḳdem senin bildiklerin sebebler olur.

Ve ḳayʾın eslemi ġılẓat ve riḳḳatte mütevassıṭ olup ḫurūcu muʿtād aḫlāṭṭan mürekkeb olan ḳayʾ-ı maḫlūṭṭur.

Ammā emrāḍda olan kürrās̱ī ḳayʾ ve sevāda nāẓır aḫḍar-i lāzverddir ve nīlencī gibi ḳayʾlar şerrlidir, eks̱er-i emrde ḥarāretin ḫumūḍuna ve ḳuvvetin mevtine delālet eder.

Ve lāzverdī ve nīlencī ḳayʾlar kürrās̱ī ve zencārī ḳayʾa muġāyir başka ḳayʾlardir velākin baʿḍı kerre lāzverdī ve nīlencī ḳayʾların sebebi dahi kürrās̱ī ve zencārī ḳayʾların sebebleri gibi iḥtirāḳ olur ve o iḥtirāḳī ḳayʾlardan sevāda māil olan ḳayʾ tesvīd eden berd veyāḫūd berdin tekdīri ve ḳuvvetin mevti olmaz ise onun sevādı işrāḳ ve ṣafāya ve kürrās̱iyete māil olur.

Ve maʿa-hāẕā ḳayʾ-ı aṣfer ve kürrās̱ī ve zencārī mizāc-ı kebidi cidden ḥārr olanlarda kes̱īrü'l-vuḳūʿ olur. Ve kebidinde verem-i ḥārr olanlara evvelā ḳayʾ-ı ṣafrā ve sonra ḳayʾ-ı kürrās̱ī ve sonra ḳayʾ-ı zencārī eylemek ʿārıḍ olur ve o ḳayʾların ʿurūḍu füvāḳ ve ġas̱eyān ile olur.

Ve evrām-ı ṭıḥāl ve āḫir-i rebīʿde olan ḳayʾlardan mā-ʿadā ḳayʾın esved olduğu redī olur. Ve ḳayʾ-ı müntin dahi redīdir ḫuṣūṣan ḥummayāt-ı vebāiyyede ḳayʾ-ı esved ve ḳayʾ-ı müntinden her hangisi vāḳiʿ olur ise redī olur. Ve emrāḍ vuḳūʿundan yevm-i rābiʿde tehevvuʿ vāḳiʿ olur ise o kimse ḳayʾ eylesin, zīrā o ḳayʾ maraḍına nāfiʿ olur.

Beşinci Faṣl Ḳayʾ İnẕār Eden ʿAlāmāt Beyānındadır

Ġas̱eyān ve tehevvuʿ ḳayʾın muḳaddimeleridir.

Ve kaçan şefede iḫtilāc ve şerāsīfte fevḳ cānibine imtidād olur ise o zamān ḳayʾa ḥükm eyle.

Ammā ḳayʾ ve ġas̱eyānı fāʿil olan ḥārr ve redī ve ʿafin ḫılṭ olduğunun ʿalāmeti ʿaṭaş ve femde olan ṭaʿm-ı redī ve ʿufūnet-i ẓāhire olur.

Ve ḳayʾ ve ġas̱eyānı fāʿili ḫılṭ-ı ṣadīdī olduğuna vukūf cihet-i ḳayʾ ile ve miʿdenin maʿa-ḫiffetihā şiddet-i teʾeẕẕīsi ile ḥāṣıl olur, zīrā miʿde ḫılṭ-ı ṣadīdīnin kemmiyyeti ile müteʾeẕẕī olmaz belki keyfiyyetinden müteʾeẕẕī olur.

Ve ḳayʾ ve ġas̱eyānı fāʿil ceyyid ve ġayr-i redī ḫılṭ olup onun fiʿli kemmiyeti ile olduğunun ʿalāmeti onun [352b] ṣāḥibinden beḫar ve ʿufūnet ve ṭaʿm-ı redī ve ḳayʾ-ı redī olmadığı olur. Ve o ḫılṭ-ı ceyyid fāʿil raḳīḳ olur ise ondan ḥādis̱ olan ḳayʾ ve ġas̱eyānı ʿufūṣatı olan edviye defʿ ve teskīn eder. Ve eger ġalīẓ olur ise onu edviye-i mülaṭṭıfe teskīn eder ve o teskīnler riḳḳat-i ḫılṭ delālet eder ve keẕālik ona ruṭūbetin kes̱reti ve ġayr-i redī olan ḳayʾın kes̱reti ve berāzın kes̱reti ve luʿābın kes̱reti dahi delālet eder ḫuṣūṣan o ḳayʾdan muḳaddem toḫme dahi ḥādis̱ olmuş ise bu delāletleri o dahi taḳviye eder.

Ve fem-i miʿdede sūʾ-i mizāc olmakla ḥādis̱ olan ḳayʾın ʿalāmeti budur ki o mis̱lli olan miʿdede vārid olan nesne taḳarrür eylemez belki ona her ne gūne nesne vārid olsa onu defʿ için miʿde ḥareket eder.

Ve sūʾ-i mizāc yāḫūd müşārekāt-ı dimāġ u kebid ü raḥim esbābından ḳayʾın ḥudūs̱u ve ʿalāmetleri emrāḍ-ı dimāġ u kebid ve ġayrinin ʿalāmetleri olur.

Altıncı Faṣl Ḳayʾ İle Ḫurūc Eden Dem Beyānındadır

Şeyḫ-i Reʾīs der ki ben derim ki dem ḳayʾ ile ḫurūc eder ise o dem miʿdeden veyāḫūḍ merīden olur ve onun sebebi damarın inficārı ve inṣıdāʿı ve inḳıṭāʿı olur. Ve baʿḍı kerre dahi ḳayʾ-ı kes̱īr ʿaḳabinde ve ḥāddü'l-mizāc olan edviye-i müshile ile istishāl ʿaḳabinde dahi inficār-ı ʿırḳ ve neẓāyiri vāḳiʿ olur veyāḫūd demin ḫurūcu ḳable'n-nuḍc inficār-ı veremden olup veyāḫūd dem-i ruʿāf miʿdeye seyelān edip ḳayʾ ile ḫurūc eder ve seyelān eylediği şuʿūr olunmamakla ruʿāf olduğu maʿlūm olmaz veyāḫūd kebidden ve aʿḍā-i sāireden miʿdeye dem vārid olur ḫuṣūṣan istifrāġı vācib ve muʿtād olan demin iḥtibāsından veyāḫūd faḍl-ı ġıdādan bizim bābu'l-uṣūlde beyān eylediğimiz üzere miʿdeye vārid olan dem ḳayʾ ile ḫāric olur veyāḫūd o kimse muʿtādı olan riyāḍeti terk etmekle veyāḫūd mā-ı ʿaliḳa şürb edip ʿalaḳı miʿde ve merīden birine taʿalluḳ etmekle ve miʿde bāsūru ḥasebi ile dahi ḳayʾ ile dem ḫurūc eder.

Ve ʿurūḳun inficār [ve] inṣıdāʿına sebeb kütüb-i külliyyede senin maʿlūmun olan sebebler olur ve bu maḳāle-i ḫāmise evvelinde bizim ẕikr eylediğimiz sebebler ile dahi olur.

Ve vācib olur ki ʿurūḳun inficār ve inṣıdāʿı esbābından olduğu taḥaḳḳuḳ ve taʿarrüf oluna ʿurūḳun riḳḳati ve terehhülü ve şiddet-i cüfūfu ve ġılẓati mis̱lli nesneler ile ona istidlāl olunmakla.

Ve çok kerre ḳayʾ-ı dem ḳuvvetin ṣıḥḥatinden ḥādis̱ olur, zīrā ḳuvvet ṣaḥīḥa oldukta demi muvāfıḳ olan bulduğu maḥallere defʿ eder, onun için baʿḍı kerre o ḳuvvet-i ṣaḥīḥa ile ḥādis̱ ḳayʾ dem iki rıṭl miḳdārına bāliġ olur ve ḳāyiʾe o ḳayʾdan ḍaʿf ve maḍarrat ḥādis̱ olmaz belki istirāḥat ve menfaʿat ʿārıḍ olur. Ve bu ḥāl o zamān olur ki ṭıḥāl ve kebidin faḍlı miʿdeye munṣabbe olup ve miʿde-i ḳaviyye onu ḳayʾ ile iḫrāc eder ve eger o dem ṭıḥālden maṣbūbe ise onun levni esved olur ve hem ʿaḳeriyyeti olur ve baʿḍı kerre

ḥāmiḍ olur. Ve bu iki demde yaᶜnī kebid ve ṭıḥālden miᶜdeye maṣbūb olan dem ḳayᵓında vecaᶜ olmaz.

Ve çok vāḳiᶜ olur ki insān bir ḳıṭᶜa laḥm ḳayᵓ eder, onun sebebi budur ki miᶜdede s̱üᵓlūl yaᶜnī siğil veyāẖūd nāṣūr nābit olur ve menbitinden ve teşebbüs̱ eylediği mevḍiᶜden munḳaṭıᶜ olduḳta ṭabīᶜat onu fevḳ cānibine ḳayᵓ ile defᶜ eder.

Ḥummā ile olan ḳayᵓ-ı demin küllīsi redī olur ve ḥummāsız olan ḳayᵓı demin baᶜḍısında redāᵓet olmaz.

el-ᶜAlāmāt: Dem-i miᶜde ile dem-i merīnin farḳı mevḍiᶜ-i vecaᶜ olur vecaᶜ hangisinde ise dem o mevḍiᶜden olduğuna ḥükm olunur velākin baᶜḍı kerre bilā-teᵓekkül ü ḳurḥa infitāḥ-ı ᶜurūḳtan olur, o zamān vecaᶜ olmaz ve ẕikr olunan farḳ bulunmaz, ammā teᵓekkülden olan ḳayᵓ-ı deme ḳurḥa teḳaddümü delālet eder ve dem teᵓekkülün ẖurūcu evvel-i emrde ḳalīlen ḳalīlen olur ve baᶜdehu baᶜḍı kerre kes̱īren ẖāric ve münbaᶜis̱ olur.

Ve ṣıḥḥat-i ḳuvvet ḥasebiyle ẖāric olan dem ṣāḥibini bir şeyᵓde münkesir eylemez belki demin ẖurūcundan muḳaddem mevcūd olan s̱iḳleti mündefiᶜa olur ve dem dahi ṣaḥīḥ ve ġayr-i ḥādd ve ġayr-i ekkāl ve ġayr-i ᶜafin olur.

Ve ᶜaliḳadan olan dem raḳīḳ-i ṣadīdī olur ve ᶜaliḳī mā şürbünün teḳaddümü dahi ona delālet eder.

Ve bāsūrdan olan ẖurūc-i deme o demin ḥinen-baᶜde-ḥīnin ẖurūcu ve ᶜalīlin o ẖurūcdan intifāᶜı olur ve elvānlarının sarı olduğu dahi ᶜalāmet olur.

Ve miᶜdeye kebidden munṣabbe olan dem ile ṭıḥālden munṣabbe olan demlerin farḳı ve keẕālik onlar ile nefs-i miᶜdede ḥādis̱ olan demin farḳı budur ki kebid ve ṭıḥālden maṣbūb olan demi ḳayᵓda vecaᶜ olmaz, nefs-i miᶜdede ḥādis̱ olan demi ḳayᵓ vecaᶜdan ẖālī olmaz ve ṭıḥālden olan dem-i esved ve ᶜakir olur ve baᶜḍı kerre ḥāmiḍ olur.

Ve kes̱īr evḳātta insān muṭlaḳan ḳıṭᶜa-i laḥm ḳayᵓ eder, onun sebebini sen bundan aḳdem bildin.

Yedinci Faṣl Muṭlaḳan Muᶜālecāt-ı Ḳayᵓ Beyānındadır

Bu muᶜālecede olan kelām-ı küllī budur ki eger ḳayᵓ miᶜdenin fesādından tevellüd eder ise ġıdā ıṣlāh ve tecvīd olunur ve miᶜde taḳviyesi için bizim ẕikr eylediğimiz ᶜıṭriyyeti olan ḥārr ve bārid miᶜdeyi muḳavvī edviye-

lerin baᶜḍısı ile istiᶜānet olunur, hangisi mülāyim ise istiᶜmāl için o mülāyim ihtiyār olunur.

Ve eger sebeb-i ḳayᵓ mādde-i rediyye ise veyāḫūd kes̠ret-i mādde ise o mādde istifrāġ olunur ve onun istifrāġı meşrūbāt ve ḥuḳunu mürūr eden ḳavānīn üzere istiᶜmālle olur ve ġıdāsı taḳlīl ve telṭīf olunup ṣavm ve riyāḍet-i laṭīfe istiᶜmāl olunur ve ᶜilletine münāsib ḥuḳne istiᶜmāli māddesinin esfeline meyli olanlara nāfiᶜ olur.

Ve çok kerre ḥuḳne-i ḥādde dahi ḳayᵓı ḳaṭᶜ eder. Ve ḳayᵓ dahi ḳayᵓı ḳaṭᶜ eder eger maraḍ olan ḳayᵓ o mādde ḥasebiyle ḥādis̠ oldu ise, zīrā devā olan ḳayᵓ istiᶜmāl olundukta o māddeyi iḫrāc edip ᶜilletten ḫalāṣ olur.

Ve devā olan ḳayᵓın muḳayyiᵓi yalnız māᵓ istiᶜmāli olur veyāḫūd mā-ı ḥārr maᶜa's-sikencebīn veyāḫūd maᶜa'ş-şibs̠ mā-ı ḥārr olur veyāḫūd mā-ı ficl ve ᶜasel ve bunlara benzer nesneler olur ki onlar mevḍiᶜinde beyān olundu.

Ve eger ḳayᵓ ile ve ḳayᵓın ġayri ile istifrāġı murād olunan mevādd-ı ġalīẓa olur ise evvelen ve ibtidāen o mādde-i ġalīẓa telṭīf ve taḳṭīᶜ olunur ve baᶜdehu istifrāġ olunur.

Ve eger ġas̠eyān ve ḳayᵓ sūᵓ-i mizācla ḥādis̠ oldu ise o mizāc-ı seyyiᵓi mübeddil edviye ile muᶜālece olunur ve eger taḫdīre iḥtiyāc var ise bizim ᶜan-ḳarīb vaṣf edeceğimiz nesneler ile taḫdīr olunur.

Ve tedbīr-i ġas̠eyāndan bizim ġayet-i maṭlūbumuz ġas̠eyānı mūcib olan ḫılṭın istifrāġı ve defᶜi veyāḫūd taḳlīli ve eger o ḫılṭ-ı muġas̠s̠i lüzūcetli ḫılṭ ise onu taḳṭīᶜi olur ve eger o ḫılṭ-ı muġas̠s̠i ᶜufūnetli ve ṣadīdī ḫılṭ ise ᶜıṭrıyyetli edviye saḳy etmekle o ḫılṭı ıṣlāḥ maṭlūb olur, zīrā miᶜdeye ᶜıṭriyyetli devāların mülāyemet-i şedīdesi olur ḫuṣūṣan o ᶜıṭriyyeti olan devā devā-i ġıdāī ola veyāḫūd tedbīr-i ġas̠eyānda bizim ġāyet-i maḳsūdumuz miᶜde femini o mevādd-ı muġas̠s̠iyeden iġfāl ve iẕhāl olur eger o māddenin īẕāsını ḥisste miᶜdenin velaᶜ ve ḥırṣı olur ise.

Ve hāyice olan māddeyi eṭrāfa cez̠b eylemek ḥabs-i ḳayᵓda cidden nāfiᶜ olur ḫuṣūṣan o ḳayᵓ miᶜdeyi muḥīṭa olan aᶜḍānın miᶜdeye defᶜ eylediği mevāddan ola. Ve ḳayᵓı eṭrāfa cez̠bin ṭarīḳi eṭrāfı şedd olur ḫuṣūṣan esfelde olan eṭrāfı yaᶜnī sāḳları ve ḳademleri fevḳten şedde bedᵓ edip nāzilen o eṭrāfın nihāyetlerine [353a] varınca ḳadar bağlamak mevāddı eṭrāfa ziyāde cez̠b eder. Ve eṭrāfı mā-ı ḥārr içine idḫāl etmekle tesḫīn dahi cez̠bde şedde

muʿīn olur. Ve baʿḍı kerre ʿaḍuda ve sāḳa devā-i muḥammad ü muḳarriḥ vaḍʿına dahi ḥācet olur.

Ve taʿaccüb olunacak umūrun biri budur ki ceẕbi ḥasebiyle eṭrāfı tesḫīn eylemek teskīn-i ḳayʾa nāfiʿ olur ve kaçan ḳayʾ serīʿ ve ḥādd olsa eṭrāfı tebrīd ona nāfiʿ olur ve keẕālik tebrīd-i miʿde dahi ḳayʾ-ı serīʿ ü ḥadde nāfiʿ olur.[47]

Ve baʿḍılar zuʿm eylediler ki levz-i mürr daḳḳ olunup su ile mers ve taṣfiye olunduktan sonra saḳy olunsa ġālib ve hāyic ḳayʾa olan ʿilcın aʿẓamı olur. Ve keẕālik su ile memzūc sirke içinde kabuğuyla bāḳıle ṭabḫ olunup istiʿmāl olunsa aṣnāf-ı ḳayʾın eks̱erine nāfiʿ olur. Ve ʿades-i meslūḳun māiyyeti ṣabb olunup tekrār sirke içinde ṭabḫ olunsa o dahi nāfiʿ olur.

Ve ḳayʾa bu ṣıfat üzere olan devā mücerrebdir: Sükk, ʿūd-i ḫām, ḳaranfül[48] bu devālar veznleri berāber aḫẕ olunup mā-ı tuffāḥ içinde saḳy olunur ve ḳaranfülün ʿilki ḳaranfülün kendiden ḫayrlı olur ve ʿilkin kendi miḳdārı üzere olur ve kaçan ḳaranfülden ʿilk aḫẕının zamānı gelmeden bu devāyı istiʿmāl iḳtiḍā eylese ḳaranfülün miḳdār-ı meẕkūruna bir mis̱li müşk-ṭarāmşīʿ ḫalṭ olunup devā-i meẕkūra idḫāl olunsa nefʿi ġāyete bāliġ olup ʿilk-i ḳaranfül maḳāmına ḳāim olur. Ve sen o ḳayʾ ṣāḥibini tenvīme ictihād ve saʿy eyle, zīrā nevm bi'l-cümle muʿālecāt-ı ḳayʾın esāsı ve aṣlı olur.

Ve ḳayʾı menʿ eden muʿālecāttan olur: ebzārı kes̱īre ve içinde küzbere-i yābise dahi kes̱īre olan māu'l-laḥm içine şarāb-ı reyḥānī ṣabb eyledikten sonra saḳy eylemek gerek ise ʿalīl o māu'l-laḥmı içmekten maḥẓūẓ ve gerek ise onu kerāhet üzere istemeyerek şürb eylesin her ḥālde māniʿ-i ḳay olur ve bu meşrūb olan devāda ʿafṣ dahi olur ise o meşrūb ecved olur. Ve baʿḍı kerre o māu'l-laḥmın içine kaʿk veyāḫūd ḫubz-ı semīd teftīt olunur ve bu devāyı şürb eyledikte ʿalīli uyutur, tenvīm eder ve nevminde taʿrīḳ eder ve taʿrīḳ māniʿ-i ḳayʾ olur.

Ve eger ʿalīlin ṭabīʿatı yābis ise edviye-i ḳabıḍalardan müceffef olan devā saḳy olunmakla ḳayʾı ḥabs cāiz olmaz velākin cefāfa müʾeddī olmayacak mertebe o ḳavābıḍdan istiʿmāl olunsa onda beʾs olmaz. Ve ṭabīʿatı ve-

47 Vech-i taʿaccüb budur ki tesḫīn ve tebrīd beyninde müḍādde var iken her birisi maraḍ-ı vāḥide nāfiʿ olurlar.

48 "Ḳaranfül" şecere-i kebīre-i Hindiyyenin mīvesidir, ʿilki o şecerenin sakızı olmak ġālib-i iḥtimāldir; İbn Kütbī onu yazmamıştır.

ch-i meẕkūr üzere yābis olanların ḥuḳne istiᶜmāli ile ṭabīᶜatları telyīn olunur baᶜdehu rubūb istiᶜmāli üzere iḳdām olunur.

Ve ġas̱eyān ve ḳayᵓı çok kerre faṣd tecfīf ve izāle eder.

Ve kaçan miᶜdeyi muḳavvī ḳayᵓi ḫābis devā ᶜalīle saḳy olundukta miᶜde o devāyı ḳabūl eylemeyip ḳaẕf eylese tekrār o devānın saḳyını iᶜāde eyle devāyı ᶜalīlin kerāheti müştedd olur ise onun levn ve rāyıḥasından bir şeyᵓ taġyīr eyle.

Ve maᶜlūm ola ki kaçan ġas̱eyān ᶜalīle eẕā edip o ġas̱eyānda ḳayᵓ olmasa sen ona ṭaᶜāmı veyāḫūd ḫılṭ-ı mūẕīyi tenḳıye eden muḳayyiᵓāt-ı laṭīfe saḳy etmekle iᶜānet eyle ve eger ishāle dahi ḥācet olursa rıfḳ ile ishāl edip baᶜdehu ẕikr olunan muḳavvī edhānla miᶜdeyi sen taḳviye eyle ḫuṣūṣan dühn ile yalnız veyāḫūd dühn-i verd ile maḫlūṭ istiᶜmāl edip taḳviye eyle ve reᵓy olunduğu miḳdār miᶜde tesḫīn olunur.

Ve baᶜḍı kerre ġas̱eyān ḥudūs̱u ᶜaḳīb-i taᶜāmda olmayıp vaḳt-i cūᶜ u ḫavāda ḥādis̱ olur, vaḳt-i ḫavāda olan ḫılṭ-ı ḳalīlden ḳayᵓ ḥāṣıl olmaz ve o mis̱lli ġas̱eyān muᶜālecesi budur ki ona ṭaᶜām iṭᶜām olunur ve kaçan miᶜdesi ṭaᶜām ile mümteliᵓe olsa ona ṭaᶜāmı ḳayᵓ eylemek sühūletli olur ve ṭaᶜāma tebeᶜiyyet ile ḫılṭ-ı mūẕī dahi istifrāġ olunur.

Ve ḥarāret ve yübūsetten ᶜārıḍ olan ġas̱eyānın eks̱erine aḍmide-i müberride-i raṭbe s̱elc ile tebrīd olunduktan sonra ḍımād olunmakla zāil olur ve onlara mā-ı bārid-i mes̱lūc içinde ḥıṣrım ve rībās kılındıktan sonra saḳy olunur.

Ammā māddī olan ġas̱eyān muᶜālecesinde lāyıḳ olan edviye ile mādde tenḳıye olunduktan sonra keyfiyyet-i bāḳıye o keyfiyyetin ḍıddı üzere keyfiyyeti olan edviye-i ᶜaṭıre ile ᶜilāc olunur ve o edviye bi-ḥasebi'l-ḥāl ḥārr veyā bārid rubūb ile saḳy olunur.

Ve her kim ki ḳayᵓa sen muᶜālece eyledikten sonra ona iṭᶜām etmek murād eylesen onun ġıdāsını ḳalīlen ḳalīlen iṭᶜām eyle, eger defᶜaten iṭᶜām eylesen merreten-baᶜde-uḫrā ḳayᵓı o ṭaᶜām taḥrīk eder.

Ve o kimse ki ḳayᵓa müstaᶜidd olmakla miᶜdesinde ṭaᶜām müsteḳarr olmasa *Ḳānūn*'da meẕkūr olan aḍmide-i ḳābıḍa ile onun miᶜdesi üzere taḍmīd eylemek ile ᶜilāc olunur. Ve eger o ᶜalīlde ḥarāret yok ise o ḍımādın aḫlāṭına ᶜāḳırḳarḥā ve sünbül ve kündür ve mürr idḫāl olunur ve o ᶜalīle enberbā-

ris aḳrāṣı saḳy olunur ki onu Cālīnūs medh eyledi. Eger o ʿalīlde ḥarāret ve ʿaṭaş var ise o aḳrās rubb-ı rummān mis̱lli rubūb ile saḳy olunur ki o rubb içinde naʿnāʿ ola, onun menfaʿati eks̱er olur ve onun üzerine mizāc-da müsāʿade ve ruḫṣat var ise şarāb-ı memzūc saḳy olunur. Ve eger ʿalīl-de ḥarāret yok ise ẕikr olunan aḳrāṣ mā ile saḳy olunur ve onlara aḳrāṣ-ı Anḳlāvus saḳyı dahi nāfiʿ olur. Ve o ḳayʾda bürūdet-i miʿde olur ise bu sıfat üzere olan ḳurṣu saḳy dahi nāfiʿdir:

Ṣıfat-ı Ḳurṣ-ı Nāfiʿ: Zürünbād, ḳaranfül, üşne, dār-ı ṣīnī, maṣṭakī, kün-dür her birinden bir dānıḳ, afyūn bir ḳīrāṭ, cünd-i bīdester bir ḳīrāṭ, ṣabır rubuʿ dirhem. Ve ṭaʿām yedikte ṭaʿāmını kes̱īr evḳatta ḳayʾ eden kimselerin miʿdesini ıṣlāh eder ṭaʿāmında küzbere-i kes̱īren istiʿmāl eylemek ve emle-cin ʿaselini[49] laʿḳ eylemek ve keẕālik o kimse raṭb ve yābis fustuḳ ḳışrını ekl eylemek ve günlük ve maṣṭakī ve ʿūd ve ḳuşūr-ı ütrücc ve naʿnaʿ maḍġ eylemek nāfiʿ olur. Ve keẕālik o miʿdeyi ıṣlāḥ eder ḳable'ṭ-ṭaʿām ḳayʾ edip baʿdehi ṭaʿām yemek.

Ve tıbbda müteşevviş olan ḳudemā için bir ṭarīḳ vardır ki onunla o ḳudemā ḳayʾa mübtelā olan şābb ve ḳavī ve ruṭūbāt-ı raḳīḳa-i muḥtebise ile miʿdeleri mümteliʾe ve luʿābları kes̱īr olanlara muʿālece ederler, müteşev-vişūnun o ṭarīḳi budur ki vaṣf-ı meẕkūr üzere olan ʿalīli evvelā faṣd ederler ve faṣdları iʿtidāl üzere olur, ḥudūd-ı ġaşye ʿırḳ-ı mefṣūdu īṣāl eylemezle ve bu faṣdı dahi iḥtimāl edenlerde istiʿmāl ederler ve baʿde'l-faṣd birkaç eyyām ʿalīli istirāḥatte kılarlar ve sonra ṭaht-ı lisānda olan ʿırḳı faṣd ederler ve ondan bir müddet sonra ona müdirrāt saḳy ederler ve baʿdehu muḳaṭṭıʿāt ile ġarġara ederler ve bir müddet istirāḥatte kıldıktan sonra ona eyāricāt saḳy ederler, o eyāricāt miʿdede müddet-i ḳalīle bāḳī kalsın için iḥtiyāl dahi ederler ve o saḳydan yedi gün mürūrunda taḳyiʾe eyledikten sonra yaʿnī ḳayʾı istiʿmāl eyledikten sonra bilā-şarṭin baṭnına vaḍʿ-ı meḥācim edip baʿ-dehu şarṭ ederler ve mevḍiʿ-i şarṭı zeyt-i müsaḫḫan ile tekmīd ederler ve ertesi gün ḥulbeyi daḳḳ edip o medḳūḳu ʿasel ile ve bezr-i ḫubbāzāyı zeyt ile maʿcūn edip o mevḍiʿe onlar ile ḍımād ederler ve bu ḍımādı üç gün vaḍʿ ederler. Eger bu tedbīr kifāyet eylemez ise şaḥm-ı ḥanẓal ile olan eyārici saḳy ederler ve miʿde üzere s̱āfsiyā ve edviye-i muḥammire ile ṭılā ederler

49 Emlecin ʿaseli ʿuṣāresi olmak iḥtimāl-i ġālibdir ki ona sükk derler.

ve bu ṭılāyı mevḍiᶜ üzere büs̱ūr ve nüfāṭāt ẓāhir olunca ḳadar işlerler ve sonra [353b] muḥanẓal eyrāric saḳyını iᶜāde ederler ve baᶜdehu eyāric-i feyḳarā saḳy ederler ve baᶜdehu efsentīn ṭabīḫī saḳy ederler ve baᶜdehu su ile cünd-i bīdesterden mütteḫaẕ devāyı saḳy ederler ve muḥammirāt-ı ḫafifeyi dahi iᶜāde ederler ve baᶜdehi ġarāġir ve baᶜdehu muᶜaṭṭısāt istiᶜmāl ederler. Bu meẕkūr ṭıbbda bir ṭarīḳ-i ḳadīmdir ve müteşevveştir, minhāc-ı muḥaṣṣilīn üzere değildir.

Ve biz ᶜilāc-ı ḳayᵓda ḳānūn mecrāsına cāriye olan muᶜālecātı ẕikr eyledik ve şimdiki ḥālde biz murād eyleriz ki sebeb-i ḥārrdan ḥādis̱ olan ḳayᵓı tafṣīl üzere ẕikr eyleyevüz. Ve o ḳayᵓı teskīn eder ḫāṣṣaten ḳaseb tenāvülü ve rummān ve summāḳ ve ġubeyrā ve sefercel tenāvülü ve onlardan mütteḫaẕ eşribe şürbü dahi ḳayᵓ-ı meẕkūru teskīn eder. Ve bu ṣıfat üzere olan ḥabb dahi o ḳayᵓı teskīn eder:

Ḥabb-ı Nāfiᶜ: Bezr-i benc bir cüzᵓ, bezr-i verd ve summāḳ ve ḳaseb her birinden dörder cüzᵓ. Bu eczālar iki mis̱li rubb-ı sefercel ile cemᶜ olunup maᶜcūn kılındıktan sonra bi-ḥasebi'l-ḳuvvet nıṣf mis̱ḳālden bir mis̱ḳāle varınca ḳadar saḳy olunur ve o ḥabbı istiᶜmāl tenvīm eder ve ġas̱eyānı teskīn eder.

Ve eger o ᶜalīl ṭabīᶜatını istimsāk edemez ise ona lāzım olur ki ḥışrım ve rībāṣtan mütteḫaẕe ve ḫāṣṣaten ḥummāḍ-ı ütrüccden mütteḫaẕe rubūb-ı saẕece istiᶜmāl eyleye. Ve ḥārr olan ḳayᵓ ve ġas̱eyānı menᶜde kāfūrun ḫāṣṣıyyeti vardır, o kāfūr gerek rubūb ile saḳy olunsun ve gerek şemm olunsun ve gerek miᶜde üzere ṭılā olunsun her hālde nāfiᶜdir.

Ammā o ᶜalīl ki ṭaᶜām ekl eyledikte ẓann eder ki eger ḥareket eylesem meᵓkūlümü ḳaẕf ederim diye, onun efḍal-i muᶜālecesi ve keẕālik meᵓkūlünü lāmiᶜ mirre-i ṣafrā ḳayᵓ edip.

Sbeb-i ḳayᵓı sevdā ve ḫılṭ-ı bārid olanların dahi efḍal-i muᶜālecātı müsaḫḫināt-ı müceffife olan edviyeler olur, bezr-i kerefs, enīsūn ve efsentīn mütesāviyetü'l-evzān aḫẕ olunup ondan aḳrāṣ ittiḫāẕ olunur, şerbeti mis̱ḳāl-i vāḥiddir mā-ı bārid ile istiᶜmāl olunur ve keẕālik kemmūn ve fülfül ve miḳdār-ı ḳalīl seẕāb aḫẕ olunup ḫall ve mürrī ile baᶜde'l-ḫalṭ onlardan ṣıbāġ[50] ittiḫāẕ olunur.

50 "Ṣıbāġ", "aṣbāġ"ın cemᶜidir, ḫubzu onunla telvīn edip ekl olunur.

Ve vecaᶜ-ı miᶜde ḥasebiyle ḳayᵓ-ı ṭaᶜām edenlerin ᶜilācında ḳaseb aḫẕ ve saḥḳ olunur ve üzerine şarāb-ı ḥabb-ı āstan bir şeyᵓ taḳṭīr olunur baᶜdehu ḫall-i ḫamr ḫallinden o mesḥūḳu maᶜcūn edecek ḳadar ve keẕālik miḳdār-ı ḳalīl ᶜasel ḫalṭ olunup şürb olunur ve keẕālik ṣufretü'l-beyḍ şeyy olunduktan sonra ᶜasel ve on beş dāne maṣṭakī mesḥūḳuyla ḫalṭ olunup ekl olunur ve bu vech üzere ṣufretü'l-beyḍ üç gün miḳdārı istiᶜmāl olunur ve keẕālik vecaᶜ-ı miᶜde bābında ẕikr olununa aḳrāṣtan içinde efsentīn ve mürr olanlar dahi bu bābda nāfiᶜ olur. Ve ḳayᵓ-ı mevṣūf-ı meẕkūr aṣḥābına ve onlar mecrāsına cārī olanlara vācib olur ki baᶜde'ṭ-ṭaᶜām ḳavābıḍ ve ḳable'ṭ-ṭaᶜām leblāb gibi müzliḳ verile ve ṭaᶜām üzere bu sefūfu istiᶜmāl onlara nāfiᶜdir, o sefūf kündür ve bellūṭ ve summāḳtan mütteḫaẕ olan sefūftur.

<u>Devā-i Nāfiᶜ Mine'l-Ġas̱eyān:</u> Küzbere-i yābise, seẕāb-ı yābis mütesāvi'l-vezne aḫẕ olunur; eger ġas̱eyānda ḥumūḍat iḥsās olunur ise o meᵓḫūẕ ḫamr-ı memzūcla şürb olunur ve eger leẕᶜ iḥsās olunursa mā-ı bāride-i sāẕec ile şarāb olunur. Gerek sāẕec ve gerek maᶜa-māddetin bürūdetten ᶜārıḍ olan ḳayᵓa bu devā nāfiᶜdir:

<u>Ṣıfāt-ı Devā-i Nāfiᶜ:</u> Zürünbād, derūnec, cünd-i bīdester mütesāviyetü'l-evzān aḫẕ olunup mecmūᶜ-ı eczā mis̱li sükker ile devā ittiḫāẕ olunur; miḳdār-ı şerbeti iki dirheme varınca ḳadar olur ve birkaç gün istiᶜmāl olunur. Ve bu devā ve keẕālik aḳrāṣ-ı meẕkūre muġnī olmaz ise mā-ı büzūr ile dühn-i ḫırvaᶜ istiᶜmāl olunur.

Ammā toḫmeden ᶜārıḍ olan ḳayᵓa toḫme ᶜilācı ile muᶜālece olunur ve sūṭayr dahi istiᶜmāl olunur.

Ve ḫılṭ-ı ṣadīdī ile ᶜārıḍ olan ḳayᵓa yine ḳayᵓ ettirilmekle ᶜilāc olunur, ḳayᵓ ile miᶜdesi tenḳıye olunduktan sonra rāyiha-i ṭayyibesi ve keyfiyyāt-ı muᶜaddilesi olan edviye ile miᶜde taᶜdīl olunur ve onlara enīsūn ve bezr-i kerefs ve sīsāliyūs ve kemmūn ve dūḳū mis̱lli büzūr dahi nāfiᶜ olur ve vācib olur ki bizim ẕikr eylediğimiz tedbīr ile ᶜamel olunup onlara ḳable'ṭ-ṭaᶜām aġdiye-i müzliḳa vü müleyyine ve baᶜde'ṭ-ṭaᶜām sefercel mis̱lli aġdiye-i ḳābıḍa-i ᶜaṭıre verilir, zīrā bunun ile fem-i miᶜdeden miᶜdenin ḳaᶜrına ṭaᶜām münḥadir olup mevādd fevḳe meyl eylemez ve belki meyli esfele olup ḳayᵓdan ḫalāṣ olur. Ve baᶜḍı kerre baᶜḍılarda kemmūn ve summāḳ saḳyına ḥācet olur ve baᶜḍı kerre dahi baᶜde'ṭ-ṭaᶜām meşy-i ḫafīfe muḥtāc olur ve

onlara devā-i misk nāfiᶜdir ve aḳrāṣ-ı kevkeb içinde bir ḥabbe misk ḥall olunan şarābla saḳy olunsa menfaᶜati ġāyete bāliġ olur.

Ammā sevdādan vāḳiᶜ olan ḳayʾda vācib olur ki mümkin oldukça o ḳayʾ ḥabs olunmaya. Eger o ḳayʾ ṣāḥibinin imtilā-i demevīsi var ise bāsilīḳten faṣd olunur ve aḫdeᶜān üzere ḥacāmet dahi olunur dem-i sevdādan imtilā ḫafīf olsun için. Ve baᶜḍı kerre nefḍ-i imtilā dahi kifāyet edip faṣd ve ḥacāmete ḥācet kalmaz. Ve eger o ḳayʾ imtilāyı taḥammül olunmayacak ḳadar ifrāṭ üzere olur ise mevādd-ı imtilā esfele ḥiddetli olan ḥuḳnelerle cez̠b olunur, o ḥuḳne ḳırṭım ve besfāyec ve ḥasek ve eftīmūn ve ḥāşā ve bābūnecle dühn-i simsim ve ᶜaselden mütteḫaẕ olan ḥuḳnelerdir. Ve iklīl-i melik ve ās ve lāẕen ve üşne bu devālardan şarāb-ı ᶜafıṣ ile ḍımād ittiḫāẕolunup onunla ṭıḥāl taḍmīd olunur ve kez̠ālik onlara şarāb-ı naᶜnāᶜ rummān ile ve efāvīh ile saḳy olunur. Ve eger bunlardan sonra imtilā bāḳī kalır ise ayak damarından faṣd ve sāḳlardan ḥacāmet olunur. Ve kaçan ḳayʾ sākin olsa sevdā, helīlec-i esved ve eftīmūn ve ġārīḳūn ve milḥ-i Hindī mis̠lli edviye saḳy olunmakla istifrāġ olunur ve bi'l-ıḍṭırār eyāric-i feyḳarā ve eftīmūn ile dühn-i ḫırvaᶜ saḳyına ḥācet olur ise o dahi saḳy olunur.

Ve eger ḳayʾ ṭıḥāl ḥasebiyle ise ṭıḥāle ᶜilāc olunur ve miᶜdeye mādde-i raḳīḳa-i lez̠ẕāᶜa inṣıbāb eyleyip.

Ve ṭaᶜām iḫtilāṭı ile ḥādis̠ olan ġas̠eyān ᶜilācında aḳrāṣ-ı kevkeb nevbet vaḳtinde istiᶜmāl olunamak nāfiᶜ olur ve evḳāt-ı nevbetin ġayri vaḳtlerde o mādde eyāric ile nefḍ olunur ve ṣabır ile memzūc sikencebīn ve ishāl için saḳmūnyā ve ṣabır ile mütteḫaẕ olan sikencebīn saḳy olunmakla ishāl ve nefḍ olunur ve mā-ı iccāṣ ve temr-i Hindī māddeyi süfle defᶜ ve ḥumūḍatı ḥasebiyle ḳayʾı teskīn eder. Ve bu mis̠lli ḳayʾ muᶜālecesinde vācib olur ki ḥuḳne-i leyyine ile mādde süfle cez̠b oluna o ḥuḳne-i leyyinenin ṣıfatı budur: benefsec, ᶜunnāb, şaᶜīr-i muḳaşşer, ḥaseḳ, bābūnec, sebistān, türbüd. Bu mez̠kūrlardan dühn-i benefsec ve sükker-i aḥmer ve būraḳ ile ḥuḳne ittiḫāẕ olunur ve baᶜde'n-nefḍ şarāb-ı ḫaşḫāş istiᶜmāl olunur ve iskender şarābı dahi nāfiᶜdir:

Ṣıfat-ı Şarāb-ı İskender: Sefercel, summāḳ, nebḳ, ḥabb-ı rummān, temr-i Hindī. Bu devālar ṭabḫ olunup baᶜdehu içine kündür ve ᶜūd katılır.

Ve maᶜlūm ola ki ben ṭabīᶜat esbāb-ı yübūset ile yābise olsa o yābisü'ṭ-ṭabᶜ olan kimselerden ḳayᵓ-ı ruṭūbet edenler cemīᶜan sevīḳ ile ve tennūrda mücеffef ḫubz ile ve ṭabāşīr ile intifāᶜ ederler eger ᶜuṣārāt içinde onları istiᶜmāl ederler ise ve bu mez̠kūrlar mādde-i ḳayᵓa iltiṣāḳ ve neşf eyledikte onların menfaᶜati ẓāhir olur. Ve bu ḳayᵓda kes̠īren baṭn üzere ve beyne'l-ketifeyn ẓahr üzere vaḍᶜ-ı meḥācime ḥācet olur ve tenvīme veyāḫūd ürcūḥa içinde tercīḥe yaᶜnī beşiğe koyup salmağa dahi hācet olur.

Ve eger mādde-i ḳayᵓ olan ruṭūbet-i ṣadīdiyye olur ise o mis̠lli ḳayᵓda o muḫaddirāt [354a] istiᶜmāl olunur ki onun ᶜıṭriyyeti ve ṣadīdīn netn ve fesādına muḳāvemeti ola. Ve ḳavābıḍ-ı nāşife dahi istiᶜmāl olunur ve o ḳavābıḍ nāşifte ᶜıṭriyyete dahi olur ise nefᶜi ziyāde olur. Ve o ḳavābıḍda ġıdāiyyet dahi olur ise nefᶜi dahi eks̠er ve ezyed olur.

Eger o mis̠lli mādde ġāiṣa ve müteşerribe ise vācib olur ki o edviyenin içinde maᶜrūf olan sikencebīn ve efāvīh mis̠lli mülaṭṭıfāt ve muḳaṭṭıᶜāt ola.

Ve kez̠ālik o mādde lezice ve ġalīẓa olur ise mādde-i ġāyiṣa sūretinde ḫalṭ olunanlardan yesīren aḳvā olan mülaṭṭıfāt ve muḳaṭṭıᶜāt ḫalṭ olunur. Ve sikencebīn ile eyāric saḳy olunmak o āfetin eks̠erine ᶜale'l-iştirāk nāfiᶜ olur. Ve bu tedbīrlerden sonra onlara tesḫīnün-māsı olan müsekkināt-ı ḳayᵓ olan edviyeler saḳy olunur, rummān ile ittiḫāẕ olunup içinde ᶜūd-i niyy kılınan şarāb-ı naᶜnāᶜ gibi veyāḫūd içinde efāvīh ve ᶜūd ve varaḳ-ı ütrücc olan şarāb-ı ḥummāḍ gibi nesneler saḳy olunur ve kez̠ālik devā-i misk-i mürr ve sefercelī bunların her birisi efāvīh ṭabīḫī ile saḳy olunur ve devā-i misk meybih ile ve şarāb-ı efsentīn ile her ne vaḳt saḳy olunsa nāfiᶜ olur.

Nüsḫa-i Ceyyide: Rummān-ı ḥāmiḍ, naᶜnaᶜ, nemmām her birinden birer bāḳa yaᶜnī birer deste aḫẕ olunup iki rıṭl su içinde nıṣfı kalınca ḳadar ṭabḫ olunur ve bir dānıḳ misk rubuᶜ dirhem ᶜūd, maᶜa's-saḥḳ ilḳā olunup o şerbet sāᶜaten-baᶜde-sāᶜatin tecrīᶜ olunur. Ve bu nevᶜ ḳayᵓı müsekkine olan edviyeden olur: ᶜūd ile rubb-ı ütrücc istiᶜmāli ve ḳaranfül ve şarāb-ı naᶜnāᶜ, rummānī ᶜale'l-ḫuṣūṣ o rummānī şarāb içinde kündür ve sükk ve ḳuşūr-ı fustuḳ olur ise teskīni eks̠er olur. Ve misk ve ᶜūd ve meybih ḳayᵓ-ı balġamīyi ziyāde ve cidden teskīn eder.

Ve şedīdetü'l-ḥarāret olan ḥummayātın ġayri mevāḍiᶜde her ne cihetten ḥādis̠ olur ise olsun vāḳiᶜ olan tevāṭür ve kes̠ret-i ḳayᵓdan ḳuvvet sāḳıṭa olur

diye ḫavf olunur ise ᶜalīle o māu'l-laḥm tecrīᶜ olunur ki piliçten ve oğlak ve kuzu paçasından ittiḫāẕ olunur ve ẕikr olunan māu'l-laḥma kaᶜk kuḥl misālinde saḥḳ olunduktan sonra o kaᶜk-i mesḥūḳ şarāb-ı tuffāḥ ve şarābla ḫalṭ olunup tecrīᶜ olunur ve keẕālik o ᶜalīlin müvācehesinde meşvī olan piliç şaḳḳ olunup teşmīm olunur ve ḫubz-ı ḥārr dahi koklatılır.

Ve yine müsekkināt-ı meẕkūreden olur ferrūc su içinde selḳ olunup suyu ṣabb olunduktan sonra tekrāren mā-ı āḫer içinde teherrī edince kadar ṭabḫ ve baᶜde't-teherrī o ferrūc iḫrāc ve bir hāven içinde daḳḳ olunur ve māı ᶜaṣr olunduktan sonra tebrīd olunup içinde ḫubz-ı semīd lübābı ḥall ve miḳdār-ı ḳalīl şarāb ile temrīḫ olunup içine ᶜuṣāre-i tuffāḥ katılıp ḥasv kılınır. Ve o ferrūcu tehriye edip baᶜdehu saḥḳ eylemek evvelā saḥḳ edip baᶜdehu tehriye etmekten ḫayrlı olur, zīrā ṣūret-i s̱āniyede ferrūcun rutūbet-i ġarīziyyesi taḥallül ve tebaḫḫur edip nefᶜi ḳalīl olur ve ṣūret-i s̱āniyede ruṭūbete ġarīziyye muḥteḳıne olup menfaᶜati eks̱er olur.

Ve baᶜḍı kerre ġas̱eyān ve taḳallüb-i nefs ve ḳaẕf ve ḳayᵓa nāfiᶜ olur bu aġdiye ki onlar ḳıbāc ve ferārīc mis̱llilerden ittiḫāẕ olunur bu vech üzere ki onlar mā-ı ḥıṣrım ve ḥummāḍ-ı ütrücc ve summāḳ ve mā-ı tuffāḥ-ı ḥāmiḍ ile taḥmīḍ ve zeyt-i ünfāḳ ile ḳaly olunur ve maᶜa-zālik onlara sevīk-i şaᶜīr mā-ı bārid ile iṭᶜām olunmakta beᵓs olmaz ᶜale'l-ḫuṣūṣ onlarda ḳayᵓdan baḳiyye var ise iṭᶜām-ı sevīḳten beᵓs ziyāde müntefī olur.

Ve vācib olur ki ẕikr olunan muᶜālecāt kirāren ve mirāren istiᶜmāl oluna, bir defᶜa istiᶜmālle iktifā olunmaya. Ve ᶜalīl kerāheti ḥasebiyle o devāyı ḳayᵓ eder ise devānın heyᵓeti taġyīr olunur eger onun kerāheti devā-i maḫṣūṣtan olur ise.

Ḳayᵓ ve Ġas̱eyāna Nāfiᶜ Edviye-i Müfrede vü Mürekkebe Beyānındadır

Maᶜlūm ola ki kündür ve maṣṭakī maḍġı bu āfetlere nāfiᶜdir. Ve baᶜḍı kerre serd dahi nāfiᶜ olur. Ve keẕālik ḥabbetü'l-ḫaḍrā ve seẕāb-ı yābisten bir milᶜaḳa saḳy olunsa nefᶜi ᶜacīb olur. Ve ḳaranfül şedīden kuḥl mis̱ālinde saḥḳ olunup kaᶜk ve ᶜuṣārāttan mütteḫaẕ ḥasv üzere ekilse ḳayᵓı ve ġas̱eyānı ᶜale'l-fevr teskīn eder. Ve kezālik ḳaranfül-i mesḥūḳ mā-ı bārid ile şürb olunsa dahi teskīn eder veyāḫūd ḳaranfül su ile ṭabḫ olunup sülāḳası saḳy

olunsa o dahi teskīn-i ḳayʾ eder ḫuṣūṣan ṣıbyānın ḳayʾını şedīden teskīn eder; ecved olan ḳaranfül maṭbūḫū üzere maṣṭakī ekilip saḳy olunmaktır.

Ve ḳayʾ ve ġaṡeyānı müsekkine olan ediveyeden olur rubb-ı ütrücc; eger ḳayʾ ve ġaṡeyān mirārdan ḥādiṡ ise rubb-ı ütrücc yalnız saḳy olunur.

Ve esbāb-ı bārideden ḥādiṡ olan ḳayʾ ve ġaṡeyān ʿilācında o rubb-ı ütrücc, ʿūd-ı ḫām ve ḳaranfül ile maḫlūṭan saḳy olunur. Ve keẕālik ḳuşūr-ı fustuḳ ṭabīḫī minvāl-i meẕkūr üzere sāẕecen veyāḫūd efāvīh ile maḫlūṭan verilir. Ve bundan dahi aḳvā olur fiḳāḥ-ı kermin suyu müfredeten veyāḫūd efāvīh ile ve kerevyā ve meybih ve meysevsen ve sāir ḥācet olan nesneler ile maḫlūṭan istiʿmāl olunur. *Ve baʿḍı nüsḫada "fiḳāḥ-ı kerm" bedeline "ḳarāḥ-ı kerm" vāḳiʿdir.*[51]

Terkīb-i Mücerreb: Bu terkīb ḳayʾ ve ġaṡeyāna nāfiʿ olduğu gibi istimrā-i ṭaʿāmā dahi nāfiʿdir: Bezr-i kettān, īresā, maṣṭakī, kemmūn her birinden birer cüzʾ. Bu eczālar aḫẕ olunup mā-ı ʿasel içinde ṭabḫ ve istiʿmāl olunur. Ve kaçan o ʿalīle ʿilāc teʾṡīr eylemese onda o muḫaddirāt istiʿmāl olunur ki ḳayʾı taḥrīk onun ṭabʿında olmaya, benc ve cevz-i māṡilin ṭabʿında taḥrīk-i ḳayʾ olduğu gibi ve onlara dahi edviye-i ʿaṭıre ḫalṭ olunsa o ʿāṭırlar onların taḫdīrini ḥıfẓ ve ḳayʾlarını ıṣlāh ve semmiyyetine muḳāvemet eder ve onları o vechle istiʿmāl cāiz olur. Ve o muḫaddirātın aḍʿafı bezr-i ḫaşḫāş ve bezr-i ḫass olur ve onlardan aḳvāsı ḳışr-ı ḫaşḫās ve ḫuṣūṣan ḫaşḫāş-ı esvedin ḳuşūru olur ve bunları vely eden aḳvā luffāḥ-ı berrī aṣlının ḳuşūru olur ve ondan dahi aḳvā afyūn olur ve miḳdār-ı ḳalīl afyūn istiʿmālinde selāmet ile nefʿ ḥāṣıl olur ḫuṣūṣan afyūnun semmiyyetine muḳāvim tiryāḳiyyeti ve ʿıṭriyyeti olan edviye ile istiʿmāl olunsa nefʿ ve selāmeti ekṡer olur.

Muṣannif der ki bizim iḫtirāʿ eylediğimiz terāḳīb-i ceyyidedendir: Ḳuşūr-ı fustuḳ ve sükk ve verd ve bezr-i verd her birinden birer cüzʾ, bād-zehr nıṣf cüzʾ ve fād-zehr yok ise zürünbād bir cüzʾ bedeline vaḍʿ olunur ve afyūn bir cüzʾün ṡülüṡānı, ʿūḍ-ı ḫām nıṣf cüzʾ. Bu meẕkūrlar aḫẕ olunup aḳrāṣ ittiḫāẕ olunur; mikdār-ı şerbeti miṡkāle dektir.

Ve yine teskīn-i ḳayʾ için bizim terākīb-i muḫteraʿamızdandır bu şerbetin terkībi: Sefercel, ḳaseb her birinden birer cüzʾ, bezr-i ḫaşḫāş ṡülüṡ cüzʾ,

---

51 "Fiḳāḥu'l-kerm" teğek çiçeğidir, ammā "ḳarāḥu'l-kerm" teğekten akan sudur, zīrā ḳarāḥ mā-ı ḫāliṣe derler.

ḳuşūr-ı ḫaşḫāş s̱ümün cüzᵓ, aṣl-ı luffāḥ ḳuşūru on üç cüzᵓ, ᶜūd-ı ḫām on dört cüzᵓ ve bu eczāları ġamr ve setr edecek ḳadar mā-ı naᶜnaᶜ ve bir iṣbaᶜ ḳadar fevḳinde mā-ı verd ve mā-ı ḳarāḥtan ẕikri müteḳaddim iki suyun mecmūᶜu-nun üç katı aḫẕ olunup eczā-i terkībde mezkūr ḳaseb ve sefercel teherrī edince ḳadar nāᶜimen ṭabḫ olunup o miyāh taṣfiye ve baᶜdehu rıfḳ ile ᶜaḳd olunup o şerbetten saḳy olunur.

Ve kaçan ᶜalīle muḫaddirāt saḳy olunsa vācib olur ki ona ᶜıṭr işmām olunup tenvīm olunur ve ṭīb-i leẕīẕ ona īẕā edecek ḳadar yanında iẓhār olunmaz; bir nevᶜ ṭīb ona kerīh olur ise o kerīh gördüğü ṭīb mütelezẕiẕ olduğu ṭībe tebdīl olunur. Ve onlara Cālīnūs'un şehādeti üzere aḳrāṣ-ı āmārīnūs ẕikr olunan edviyelerden nāfiᶜ olur, zīrā o aḳrāṣ bu bābda istiᶜmāli vācib olan edviyeleri cemīᶜan cāmiᶜ ve muḥtevī olur ḫuṣūṣan mevādd-ı ḳayᵓ ḫılṭ-ı ṣadīdī olanlara nefᶜi eks̱er olur, zīrā o ḫılṭ-ı ṣadīdīnin ḳurṣ-ı mezkūr aḳ-rabādīnde [354b] yazıldığı üzere tiryāḳı olur. Cālīnūs dedi ki ẕikr olunan ḳurṣun kes̱ret-i menfaᶜati onun içindir ki onun terkībinde enīsūn ve bezr-i kerefs gibi ᶜıṭriyyeti ve ġıdāiyyeti olan ve keẕālik efsentīn gibi cilāsı ve ḫılṭı iḥdārī ve fem-i miᶜdeyi taḳviye ve şeddi olan ve keẕālik dār-ı ṣīnī gibi ṣadī-de ᶜıṭriyyeti ḥasebiyle müḍādde ve ṣalāḥun-māya ṣadīdi iḥālesi ve ṣadīdi taḥlīli ve ᶜıṭriyyeti ḥasebiyle her ᶜuḍv-ı ᶜaṣabīye mülāyemeti olan ve ebyūn gibi tenvīm ve taḫdīrī olan ve cünd-i bīdester gibi fesād-ı afyūnu muṣliḥ ve maḍarrat ve semmiyyetini müzīl olan edviyeyi cemᶜ eylediği ḥase-biyle olur. Ammā aḳrāṣ-ı kevkeb bu mis̱lli ḥālde şedīden nāfiᶜ ve kes̱īren nāciᶜ olur.

Ve kaçan ġas̱eyān ḍaᶜf-ı miᶜde ḥasebiyle ḥādis̱ olup ḳaẕf ve ḳayᵓ o ġas̱eyānı teskīn eylemese onun için tekellüf olunmaz belki bi-nefsihi ḥādis̱ o ḳayᵓ-ı ẕerīᶜ baᶜḍı kerre ona nāfiᶜ olur. Ve baᶜḍı kerre şaᶜīrden mütteḫaẕ sevīḳ-i celāli o ġas̱eyānı teskīn eder.

Ve her kimse kim faṣl-ı rebīᶜde fem-i miᶜdesinde tehevvüᶜ bulup ve ḳayᵓ onun muᶜtādı ve ḫuṣūṣan o faṣlda ḳayᵓ eylemek deydeni ve ᶜādeti olsa o kimse dört dirhem miḳdārı baṣal-ı nercesi miḳdār-ı ḳalīl ḫubz ile tenāvül edip bir miḳdār sonra üzerine mā-ı ḥārr şürb eylesin lākin baṣal-ı nerces tenāvülünü iks̱ār eder ise teşennüc iḥdās̱ eder.

Sekizinci Faṣl Ḳayᵓ-ı Dem Muᶜālecesi Beyānındadır

Eger ḳayᵓ-ı dem eden kimselerde ḳurḥa olduğu iḥsās olunur ise bildiğin ḳurḥa muᶜālecesi ile ona sen muᶜālece eyle.

Ve eger onda ruᶜāf-ı gāir iḥsās edersen sebeb-i ruᶜāfı sen menᶜ eyle; eger onda imtilā iḥsās eder isen imtilāyı sen nefḍ eyle.

Ve baᶜḍı kerre imtilā-i demevīyi nefḍ için faṣd olunup iki rıṭl miḳdārı dem iḫrāc olunduktan sonra faṣd-ı ḍayyiḳ āhere dahi ḥācet olur.

Ve kaçan ḳayᵓ-ı dem ifrāṭ ve ilḥāḥ üzere olur ise eṭrāfı rabṭ-ı şedīd ile sen rabṭ eyle ḫuṣūṣan ḳayᵓ-ı demin sebebi devā-i ḥārr şürbü olur ise eṭrāfı şeddin nefᶜi eks̱er olur.

Ve şürb-i devādan ḥādis̱ ḳayᵓ-ı dem muᶜālecesinde baᶜḍı kerre leben ile şarāb mezc ve ḫalṭ olunup leben şarāba ġālib kılındıktan sonra şeyᵓen-baᶜ-de-şeyᵓin dört ḳuṭūlī miḳdārı o şarābdan saḳy olunur ve baᶜdehu s̱elc ile müberred sikencebīn saḳy olunur.

Ve ḳayᵓ-ı dem menᶜinde mücerrebe edviyelerin mürekkebāttan olanlarından birisi budur ki aḳāḳıyā, bezr-i verd, ṭīn-i maḫtūm, cüllenār, afyūn, bezrü'l-benc, ṣamġ-ı aᶜrābī aḫẕ olunup lisān-ı ḥamel ve ᶜaṣa'r-rāᶜī ᶜuṣāreleri ile maᶜcūn kılınır.

Ve ḳayᵓ-ı demi şedīd olanlara kes̱īrü'l-mizāc ḫall ile yāḫūd lisān-ı ḥamel suyuyla saḳy olunur miᶜdeye onun taḥallübü ziyāde ise. Ve onun şerbet-i vāḥidesi nıṣf mis̱ḳālden bir dirheme varınca ḳadar olur ve rubūb-ı ḳābıḍa dahi bu bābda nāfiᶜ olur ve rubb-ı cevz dahi o nāfiᶜa olan rubūbdan olur ve mürekkebāt-ı nāfiᶜa-i bāḳıye anḳrabādīnde meẕkūrdur. Ve bu bābda ᶜilāc-ı sehl budur ki ᶜafṣ, cüllenār her birinden birer cüzᵓ aḫẕ olunup o mecmūᶜdan iki mis̱ḳāl ḳadar, bir ḳīrāṭ afyūn ve lisān-ı ḥamel suyuyla saḳy olunur, Allāhu'ş-Şāfī.

Dokuzuncu Faṣl Miᶜdī Olan Kerb ve Ḳalaḳ Beyānındadır

Ve baᶜḍı kerre miᶜdeden dahi ḳalak ve kerb ᶜārıḍ olur ve ᶜalīle o sebebden ᶜārıḍ olan ġamm bir ḳadre bāliġ olur ki ondan ᶜalīl bir ḥāl üzere karār edemeyip şekl-i vāḥidden şekl-i āḫere tebeddüle ıḍṭırābı müᵓeddī olur ve o kerb ᶜurūḍunda sonra veyāḫūd kerb ile maᶜan ona ḫafaḳānın ᶜurūḍu lāzım gelir ve sebebi ne idiğini ᶜalīl bilmez. Ve baᶜḍı kerre seder ve düvār dahi ona ᶜārıḍ

olur ve baᶜḍı kerre onda levn dahi müteġayyir olur ve fi'l-ḥaḳīḳa o kerb mebdeᵓ-i ġas̱eyān olur ve baᶜḍı kerre onun ile bi'l-fiᶜl ġas̱eyān dahi olur.

Ve baᶜḍı kerre evvelā kerb ḥādis̱ olup baᶜdehu ġas̱eyāna intiḳāl eder ve bu kerbin sebeb-i fāᶜilīsi mādde-i ġas̱eyān olur ḫuṣūṣan o mādde müteşerribe olur ise sebebiyyet müteḥaḳḳıḳ olur ve eger mādde fem-i miᶜdede müctemiᶜa olur ise ġas̱eyān iḥdās̱ eder ve ṭabīᶜata ondan taḥayyür gelip o māddeyi fem-i miᶜdeye ve miᶜdeye ṣabb edip kerb iḥdās̱ eder.

Ve baᶜḍı kerre dahi fem-i miᶜdede veyāḫūd miᶜdede olan mevādd-ı edviye müshile vü muḳayyiᵓe ile istifrāġ olunup o ḫılṭ-ı mūẕīnin baḳiyye-i revāyiḥi ile kerb ᶜārıḍ olur ve onların muᶜālecesinde rubb-ı sefercel ve rubb-ı ḥışrım ve o rubblar mis̱lli olanlar saḳy olunur.

Ve fevākiḥten ve tuffāḥ-ı ḥulvden maᶜdūde ġaleyān edenlerin küllīsi kerb iḥdās̱ eder. Ve vaḳtsiz şürb olunan mā-ı bārid dahi mükerrib olur ve çok kerre bu kerb ḥummayātın ziyāde olmasına sebeb olur, onun için ḥummayāttan māı ḥārren şürb eylemek vācib olur.[52]

el-Muᶜālecāt: Kerb-i ḳalīli ḫamr su ile münāṣafeten ḫalṭ olunup içine muḳavviyāt dahi vaḍᶜ olunduktan sonra veyāḫūd mā-ı ᶜasel ile ve ḫılṭ-ı redīyi muᶜaddil olanlar ile mezc olunduktan sonra istiᶜmāl olunsa onu izāle eder.

Ammā kerb kes̱īr olur ise edviye-i ġas̱eyān istiᶜmāline ḥācet olur. Pes kerb-i kes̱īr eks̱er-i evḳāt olduğu üzere ḥarāretten ve ḫılṭ-ı ḥārrdan ḥādis̱ ise baᶜḍı kerre onu müberridāt-ı raṭbe ve o müberridāt-ı raṭbeden ve ṣandal ve kāfūr ve verdden mütteḫaẕ olan aṭliye teskīn eder. Ve bu bābda nefᶜi mücerrebāttandır ḳuşūr-ı ḳarᶜ, baḳlatu'l-ḥamḳā, sevīk-i şaᶜīrden ḫall ve mā ile ḍımād ittiḫāẕ olunup miᶜde ve kebid üzere onunla taḍmīd eylemek.

Ve kaçan bir kimseye kerb müteveccih olsa onlara ṣandal ve verd-i aḥmer ile ḍımād olunur. Ve onların muᶜālecesine nāfiᶜ bir ḫıyāre-i ṣafrā vaṣf

52 "Onun için ḥummayāttan māı ḥārren şürb eylemek vācib olur" *Ḳānūn*'un bu kelāmı الْحُمَّى مِنْ فَيْحِ جَهَنَّمَ فَأَبْرِدُوهَا بِالْمَاءِ ḥadīs̱-i şerīfine bi-ḥasebi'ẓ-ẓāhir muḫālif gibi olur velākin şürūḥ-ı ḥadīs̱e naẓar eden ᶜulemāya ẓāhir olur ki beynehümāda teḫālüf yoktur, *Cāmiu'ṣ-Ṣaġīr* şürūḥundan *Sirāc-ı Münīr* adlı şerḥin ᶜibāretidir ki ولم يبين في الحديث كيفية أبردوها بالماء البارد واولى ما يحمل عليه ما صنعته اسما بنت الصديق فانها كانت ترش على بدن المحموم شيئا من الماء بين بدنه وثوبه وهي اعلم بالمراد من غيرها وتمام التفصيل فيه في الاحاديث المتعددة

olundu ki o ḥıyāre taḳşīr olunup miḳdār-ı ḳalīl ṭaberzedden mütteḫaẕ cüllāb ve bir dirhem ṭabāşīr ile o ḫıyāre-i ṣafrā isti'māl olunur.

Ve kerb-i mi'dīye şifā olan edviyeden olur şa'īrden mütteḫaẕ sevīḳ-i cerīş ḫuṣūṣan o sevīk ḥabbu'r-rummān ile isti'māl oluna ve vācib olur ki o sevīḳin şa'īri ġayr-i maġsūl ola.

Ve keẕālik kerb-i mi'dīye şifā olur ḥabb-ı rummān ile fuḳḳā' ki o fuḳḳā'da ebāzīr olmaya. Ve rubb-ı sefercel dahi bi-iẕnillāhi ta'ālā kerbe şifā olur. Ve eger o kerbde ġaşy yok ise şarābdan aṣlen ve külliyyen ictināb lāzım olur ve ona saḳy olunan suya temr-i Hindī ve şarāb-ı tuffāḥın 'atīḳi fuḍūlü taḥlīl eylesin için ḫalṭ olunur.

Onuncu Faṣl Mi'dede ve Em'āda Muḥtebes olan Dem Beyānındadır

Onun mu'ālecesi budur ki ḥurf-i ebyaḍ-ı Bābilīden iki dirhem veyāḫūd üç dirhem aḫẕ olunup mā-ı ḥārr içinde saḳy olunur. Eger o mevḍi'lerde dem cāmid oldu ise onun ṣāḥibine mā-ı ḥāşā ve infeḫa-i erneb saḳy olunur. Ve eger mi'dede leben cāmid olur ise infeḫa-i erneb saḳy olunmakla veyāḫūd iki ūḳıyye mā-ı na'nā' içine iki dirhem ḳadar milḥ-i cerīş katılıp saḳy olunmakla 'ilāc olunur.

On Birinci Faṣl Füvāḳ Ya'nī Inckırık Beyānındadır

Füvāḳ bir nev' ḥareket-i muḫtelifedir ki o ḥareket teşennüc-i inḳıbāḍī ve temeddüd-i inbisāṭī ḥareketlerinden mürekkebe olur ve müşābih olur ki mi'de ve fem-i mi'de ve merī işbu üç 'uḍvun biri hereb edip kendi ẕātına müctemi' olup teşennüc ḥāṣıl olur ve o mevḍi'de mūẕī var ise onu ref' için o 'uḍvlar evvelā teşennüc edip geri çekilmek ile ves̱beye müsta'idd olup ba'dehu ḳaviyyeten ḥareket-i temeddüdī iḥdās̱ edip ḫılṭ-ı mūẕīyi onunla nefḍ eder. Bunun naẓīri bir yerden ves̱be ve ṭafre etmek murād eden kimsedir ki o kimse ṭafre edeceği mevḍi'den geri çekilir ve ba'dehu münba'is̱ olup o mevḍi'de ṭafre-i ḳaviyye iḥdās̱ eder. Ve bu nev' ḥareketin riye ve ḥicābın ḫılṭ-ı mūẕīyi def' eylemek için iḥdās̱ eylediği ḥareket-i su'āliyyeye müşābeheti olur.

Ve eger ẕikr olunan mevāḍi'de ya'nī mi'de ve fem-i mi'de ve merīde ḫılṭ yok ise lā-maḥāle o füvāḳ [355a] ifrāṭ-ı yübūsetten 'ārıḍdır, zīrā teşennücle

ḥādis̱ olan ḥareket gibi yübūset ifrāṭ üzere oldukta dahi ḥareket ḥādis̱ olur, zīrā yübūset ile o ʿuḍvların birbirine mülāṣıḳ olur fürcelerde olan ruṭūbetin zevāli ḥasebiyle ve onlarda olan melāset zāil olur ve ṭabīʿat ḳaṣd eder ki o ʿuḍvları ḥareket-i temeddüdī ile basṭ edip ḥālet-i ūlāsında kıla ve o ʿuḍvlar yübūseti ḥasebiyle muṭāvaʿat etmeyip ṭabīʿatın ḳasr edip basṭ ettiği miḳdār yine teşennüce rücūʿ edip bu ṭarīḳ ile yübūset ḥareket-i teşennüciyye vü temeddüdiyye iḥdās̱ etmekle füvāḳ-ı yübsī ḥādis̱ olur.

Ve bi-ḥasebi'l-mūẕī ḥādis̱ olan füvāḳ eks̱eriyyā fem-i miʿdeye ʿārıḍ olur ve keẕālik fem-i miʿdeye mūẕī ḥasebiyle iḫtilāc dahi ʿārıḍ olur ḫuṣūṣan miʿde yābise oldukta fem-i miʿde lezʿ ve eẕāya taḥammül eylemeyip o ḥāletlerin biri ʿārıḍ olur.

Ve baʿḍı kerre füvāḳ müşāreket ile ʿārıḍ olur.

Ve ḳayʾ eden kimsenin fem-i miʿdesinde ḳayʾdan baḳiyye kalıp fem-i miʿdeyi nikāye eylese veyāḫūd miʿdede ḫılṭ bāḳī kalsa o mis̱lli ḳayʾın ʿaḳabinde füvāḳ ḥādis̱ olur.

Ve ḳayʾ-ı müteḳāḍīsini ḥabs ve ḳayʾa müṣābere edenlerde dahi füvāḳ ḥādis̱ olur ve o müṣābere bu vech üzere olur ki ḳayʾı ḥarekete müstaʿidd olup kāyiʾin ednā taḥrīkine müteraḳḳıb olur ve ḳāyiʾ onu taḥrīk eylemez ve kendi ḥareketinde dahi ḳayʾı taḥrīk etmeyeyim diye sükūnet üzere olur ve onun ḥareket-i hādiye-i iḫtiyāriyyesinden miʿdenin dahi eks̱er-i eczāsının ḥareketi hādiye ve sākine olup ḳayʾı mündefiʿ ve zāil olur velākin fem-i miʿdede şiddet-i ḥiss olmakla sākine olan mevādd-ı mūẕiyenin īẕāsını iḥsās edip füvāḳ ve iḫtilācdan birini iḥdās̱ eder.

Ve baʿḍılar ẕāhib oldular ki ḥareket-i füvāḳ ḥareket-i ḳayʾdan aḳvā olur, zīrā ḳayʾ tecvīf-i miʿdede olan şeyi defʿ eder, ammā füvāḳ şeyʾ-i nāşibi ve müteşerrebi defʿ eder ve lā-maḥāle tecvīfte olan şeyʾi defʿ sühūletli olup şeyʾi nāşibi defʿ ṣuʿūbetli olmakla o şeyʾi defʿ ḥareket-i aḳvāya muḥtāc olur lākin vāḳiʿu'l-ḥāl baʿḍın ẕāhib olduğu gibi değildir, zīrā her ḳayʾ ve tehevvuʿ mādde-i maṣbūbe-i meẕkūreden ḥādis̱ değlidir ve keẕālik mevāddı defʿ eden ḥareketin küllīsi mādde defʿine müʾeddī olmayan ve mādde defʿini ḳaṣd eyleyip defʿden ʿāciz olan ḥareketinden aḍʿaf değildir belki füvāḳın ḥareketi ḥareket-i ḳayʾdan aḍʿaf olur ve müşābihtir ki ḥareket-i füvāḳ dahi ḍaʿīfeten ḳayʾa ḥarekettir, onun için eks̱er-i emrde ḳayʾ füvāḳ ile ibtidā edip

baᶜdehu ḳayᵓ ḥāṣıl olur, ẓann olunur ki evvelā sebeb ḍaᶜīf olmaġla füvāḳ iḥdās̱ eder ve kaçan o sebeb teḳavvī ve istiᶜcāl eylese ḳayᵓ ḥādis̱ olur.

Ammā fem-i miᶜdeyi īẕā etmekle füvāḳ iḥdās̱ eden sebebin tafṣīli budur ki o füvāḳın ḥudūs̱u fem-i miᶜdede mūẕī bir şeydir ki o şeyᵓ fem-i miᶜdeyi tebrīd eder nāfiḍde ve havā-i bāridde ve aḫlāṭ-ı müberride oldukta. Ve fem-i miᶜdede sūᵓ-i mizāc-ı bārid-i müstaḥkem oldukta ḥādis̱ olan füvāḳ bu ḳabīlden olur, zīrā berd-i müstaḥkem fem-i miᶜdeyi ḳabḍ ve müteşennice eder ve ḳabḍ ve teşennüc ile ḥareket-i füvāḳ ḥādis̱ olur. Ve bu ḳabīlden olan füvāḳ ṣıbyāna ve eṭfāla çok ᶜārıḍ olur.

Ve üç vechten berd füvāḳı iḥdās̱ eder: Evvelkisi budur ki mādde berd ḥasebiyle mevḍiᶜde lāzım ve s̱ābit olur berdin māddeyi teks̱īf edip taḥallül eylemediğinden için. Ve ikincisi budur ki berd mevḍiᶜine īẕā edip mevḍiᶜini iᶜtidālden iḫrāc etmekle mizācına müḍādde mizāc-ı āḫer iḥdās̱ eder. Üçüncü vech budur ki berd ḳabḍ ve teks̱īfi ḥasebiyle miᶜde elyāfı aralarında muḥtebes olup taḥallülü vācib olan mevāddı ḥabs-i dāim ile ḥabs eder.

Ve baᶜḍı kerre füvāḳı iḥdās̱ eden sebeb şeyᵓ-i ḥārr olup o şeyᵓ ḥarrı ḥasebiyle fem-i miᶜdeye īẕā eder, ḥummayāt-ı muḥrikada ve fem-i miᶜde-i müteşennicede ᶜārıḍ olan füvāḳ bu ḳabīlden olur.

Veyāḫūḍ füvāḳa sebeb bir mūẕī nesne olur ki fem-i miᶜdeyi leẕᶜ eder, ḫardal ve felāfilī şürbünden ve keẕālik aḫlāṭ-ı ṣadīḍiyye inṣıbābından ve sāir edviye-i lāẕiᶜa şürbünden ḥādis̱ olan füvāḳ bu ḳabīldendir ḫuṣūṣan miᶜdede ve fem-i miᶜde cevherinde ṣıḥḥat olup füvāḳa müᵓeddī mevāddı ḥābis olur ḳuvvet ve fem-i miᶜdede ḍaᶜf olmasa o zamān füvāḳın ḥudūs̱u ẕikr olunan ḳabīlden olduğu müteḥaḳḳıḳ olur.

Ve yine bu ḳabīlden olur ṭaᶜām miᶜdede fāsid olup keyfiyyet-i lāẕiᶜaya istiḥāle eyledikte ḥādis̱ olan füvāḳ. Ve ṣıbyāna bu nevᶜ füvāḳ dahi kes̱īren ᶜārıḍ olur.

Ve keẕālik ḥarāret ḥasebiyle ᶜārıḍ füvāḳ ḳabīlinden olur o füvāḳ ki mirārın fem-i miᶜdeye inṣıbābından ᶜārıḍ ola. Ve bu nevᶜ füvāḳ buḥrānlarda mirār ḥareket edip defᶜ-i ṭabīᶜat ḥasebiyle reᵓs-i miᶜdede o mirār vāḳiᶜ ve ḥādis̱ ola.

Veyāḫūd sebeb-i füvāḳ reᵓs-i miᶜdede muḥtebise olan ve miᶜdenin ṭabaḳātında ḥabs olan veyāḫūd merīde muḥtebise olan o riyāḥ olur ki onun te-

vellüdü ḥarāret-i mübaḫḫireden olup o miʿde ve o merī onu taḥlīlden ʿācize olurlar.

Veyāḫūd sebeb-i füvāḳ bir şeyʾ-i s̱aḳīl olur ki s̱iḳali ile īẕā edip füvāḳ iḥdās̱ eder, vaḳt-i imtilāda ḥādis̱ olan füvāḳ bu ḳabilden olur.

Füvāḳın ẕikr olan aṣnāfı sebeb-i mūẕī ile ḥādis̱ olan füvāḳ aṣnāfı idi, ammā yübsten ḥādis̱ olan füvāḳın beyānı budur ki baʿḍı kerre teşennüce müʾeddī olan yübs-i şedīdden füvāḳ ʿārıḍ olur, ḥummayāt-ı muḥrıḳanın āḫirinde ve istifrāġāt-ı müceffifeden sonra ve cūʿ-ı ṭavīlde bu meẕkūrların her biriyle ḥādis̱ olan füvāḳ bu ḳabīlden olur. Ve bu nevʿ füvāḳ ḫaṭara delālet eder. Ve baʿḍı kerre dahi müstaḥkem olmayan yübsten ʿārıḍ olur, o mis̱lli āfet ednā terṭīb ile zāil olur.

Ammā müşāreket ḥasebiyle olan füvāḳ baʿḍı kerre kebide verem-i ʿaẓīm ʿārıḍ olup ḫuṣūṣan o verem kebidin cānib-i muḳaʿʿarına ʿārıḍ olup veyāḫūd miʿdeye veyāḫūd dimāġ ḥicāblarına o verem-i ʿaẓīm ʿārıḍ olup fem-i miʿde onlara müşāreket etmekle ḥādis̱ olur, şecce-i āmme vuḳūʿunda ʿārıḍ olduğu gibi yaʿnī baş yarılıp yarığı ümmü'd-dimāġa vāṣıl olsa dimāġda veyā ḥucubunda o verem-i ʿaẓīm ḥādis̱ olur ve ondan bi'l-müşāreke fem-i miʿde müteʾeẕẕī olup füvāḳ iḥdās̱ eder. Ve bu ḥāl ṣakke-i mūciʿadan yaʿnī baş katı nesne ile tokuşmaktan dahi ḥādis̱ olur her ne ḳadar onda şecce olmaz ise. Ve bu ḥāl hummayātın zamān-ı taṣaʿʿudundan dahi ʿārıḍ olur yaʿnī ḥummānın buḫārı başa çıktıkta o buḫār dimāġda veyāḫūd ḥucubda o verem-i ʿaẓīmi iḥdās̱ edip bi'l-müşāreket füvāḳ dahi ʿārıḍ olur.

Ve buḥrān ʿalāmetler ẓuhūrunda dahi olan füvāḳ verem-i ʿaẓīm-i meẕkūra müşāreket ile ḥādis̱ olur.

Ve kebide ʿārıḍ olan verem-i ʿaẓīmin füvāḳa müʾeddī olduğu ḥaḳḳında olan sebeb-i ḳarībi eṭıbbā taḫmīn eylediler. Baʿḍılar ẕāhib oldular ki kebid-i müteverrimden is̱nā ʿaşer tesmiye olunan bağarsığa mirār munṣabb olur ve o is̱nā ʿaşerden dahi mirār-ı maṣbūb fem-i miʿdeye munṣabb olup füvāḳ ḥādis̱ olur. Ve baʿḍılar dahi ẕāhib oldular ki kebidde olan verem-i ʿaẓīm fem-i miʿdeyi ḍaġṭ edip müzāḥame eder ve müzāḥameyi defʿ için fem-i miʿde füvāḳı iḥdās̱ eder. Ve baʿḍılar dahi ẕāhib oldular ki fem-i miʿde ile kebid arasında vāṣıl bir ʿaṣab-ı daḳīḳ vardır ve o ʿaṣab ile beynehümāda müşāreket olmakla verem-i kebide fem-i miʿde müşāreket edip füvāḳ iḥdās̱ eder.

Ve füvāḳı olan kimseye ᶜuṭās ᶜārıḍ olsa onun füvāḳı münḥall olur. Ve keẕālik ṣāḥib-i füvāḳ ḳayᵓ edip ḫılṭı ḳaẕf eylese füvāḳı münḥall olur. Eger ḳayᵓla füvāḳ münḥall olmaz ise o füvāḳ delālet eder ki miᶜdede veyāḫūd dimāġdan miᶜdeye vārid olan ᶜaṣabın aṣlında veyāḫūd dimāġın kendide verem vardır. Bu sūretlerin ikisine [355b] dahi ḥumret-i ᶜayn tābiᶜa olur. Ve evrāmın miᶜdī olanları ile dimāġī olanları aᶜrāḍları ile farḳ olunur.

Ve buḥrān ᶜalāmetinde dāḫil olan füvāḳ baᶜḍı kerre ᶜalāmet-i ceyyide olur ve baᶜḍı kerre dahi ᶜalāmet-i rediyye olur ve onları şerḥ ve īḍāḥ *Kitāb-ı Fuṣūl*'de olan bāblarında ẕikr olunduğu üzere olur ki eger ḳayᵓ füvāḳı teskīn eylemeyip o füvāḳta ḥumret-i ᶜayn dahi olur ise redī olur,[53] zīrā fem-i miᶜde ve dimāġdan birinin veremine delālet eder. Serīᶜü'l-mevt ᶜalāmātı kitābında denildi ki aṣḥāb-ı füvāḳın cānib-i eymeninde bilā-sebebin maᶜrūfin ḫāric ᶜani'ṭ-ṭabīᶜa verem ḥādis̱ olup füvāḳ dahi şedīd olsa o füvāḳ ḳable-ṭulūᶜi'ş-şems onun nefsini iḫrāc eder yaᶜnī ihlāk eder ve ṣāḥib-i füvāḳta füvāḳ ile maᶜan maġṣ ve ḳayᵓ ve küzāz ve ẕehl-i ᶜaḳl olsa o kimse serīᶜan helāk olur.

el-ᶜAlāmāt: Ḳayᵓ ile zāil olan füvāḳın küllīsi delālet eder ki o füvāḳ s̱iḳalī veyāḫūd ẕikr olunan vücūhtan biri ile keyfiyyet-i lāẕiᶜası olan mevādd-ı mūẕiyeden ḥādis̱ olmuştur.

Ve her füvāḳ ki istifrāġat ve ḥummayāt-ı muḥrıḳa ᶜaḳiblerinde ḥādis̱ olup onu ḳayᵓ teskīn olmayıp belki ḳayᵓ ile füvāḳı ziyāde olsa o ḥāl yübūsete delālet eder.

Ammā bilā-māddetin ve maᶜa-māddetin mizāc ḥasebiyle olan füvāḳın ᶜalāmeti ebvāb-ı cāmiᶜada meẕkūr olan delāilden maᶜlūm olur.

Ve miᶜdī ve kebidī ve dimāġī evrāmdan ḥādis̱ olan füvāḳa o aᶜḍā veremlerinin her birine aᶜrāḍ-ı maḫṣūṣası delālet eder ve o aᶜrāḍlar bāblarında meẕkūr olur.

el-Muᶜālecāt: Eger füvāḳın sebeb-i fāᶜilīsi imtilā-i kes̱īr ve bi'l-keyfiyye mūẕī olan şeyᵓ ise onun ᶜilācının enfaᶜı ḳayᵓ olur ve keẕālik onun ᶜilācı taḥrīk-i ᶜanīf ve hezz ve ṣıyāḥ ve defᶜaten vāḳiᶜ olan feraḥ ve fezaᶜ veyāḫūd ġamm-ı müfriṭ ve yüzüne irtiᶜāda müᵓeddī olan baġteten mā-ı bārid saçmak ve ḥareket ve riyāḍet ve rükūb ve suᶜāl-i hāyici ḥabse müṣābere ve keẕālik ᶜaṭaşa müṣābere olur. Ve fāᶜil-i füvāḳ olan mevāddı ḳalᶜda ᶜuṭāsın nefᶜi

53 حدوث الفواق وحمرة العينين بعد القئ دليل ردئ *Fuṣūl-i İbuḳrāṭ.*

ᶜaẓīm olur. Ve yine füvāḳı izāle eder ṭūl-i müddet nefesi ḥabs etmek, zīrā ḥabs-i nefes ḥarāreti i̱sāre ve mesāmm cānibine bürūza ṭaleben li'l-istinşāḳ taḥrīk eder. Ve ḥarāret dahi aḫlāṭ-ı leḥiceyi taḥrīk ve taḥlīl eder. Ve nevm-i ṭavīlin füvāḳa nefᶜi ᶜaẓīm olur. Ve eṭrāfı şedd ve miᶜde üzere bilā-şarṭin vaḍᶜ-ı meḥācim ve keẕālik beyne'l-ketifeyn vaḍᶜ-ı meḥācim dahi nāfiᶜdir. Ve keẕālik edviye-i muḥammire vaḍᶜının dahi menfaᶜati vardır.

Ve luḥūcī ve imtilāī olan füvāḳa nāfiᶜ edviyedendir: ᶜİlāc olunan kimse evvelā taḳyiᵓe oluna ve baᶜdehu ona eyāric-i feyḳarā ve ᶜuṣāre-i efsentīn her birinden birer mi̱sḳāl, milḥ-i Hindī iki dānıḳ aḫẕ olunup saḳy oluna ve bundan sonra helīlec-i mürebbā saḳy oluna.

Ve eger sebeb-i füvāḳ luḥūc olur ise vācib olur ki onun muᶜālecesinde üç şeyᵓ ḳaṣd oluna: Evvelkisi māddeyi taḳṭīᶜ ve taḥlīl ḳaṣd olunup sikencebīn-i ᶜunṣulī saḳy oluna. İkincisi māddenin īẕāsı keyfiyyeti ile ise mādde taᶜḍīl oluna. üçüncüsü fem-i miᶜdenin ḥissi ḳalīlen taḫdīr oluna teᵓeẕẕīsi ḳalīl olsun için. Ve bu bābda bu ḳurṣa s̱enā olundu:

<u>Ṣıfat-ı Ḳurṣ-ı Maḥmūd:</u> Ḳusṭ, zaᶜferān, verd-i ṭarī, maṣṭakī, sünbül her birinden dört, esārūn iki mi̱sḳāl, afyūn bir mi̱sḳāl. Bu devālar bezr-i ḳaṭūnā ᶜuṣāresiyle maᶜcūn kılınıp ondan nıṣf mi̱sḳāl saḳy olunur bezr-i ḳaṭūnā, afyūn taḫdīr eder ve sünbül taḳviye ve taḫlīl eder ve esārūn ruṭūbātı bevl mecrāsına meyl ettirip iḫrāc eder, ṣabır berāz mecrāsına ruṭūbātı ve s̱üflü imāle edip iḫrāc eder ve ḳusṭ ve zaᶜferān mevāddı inḍāc ve taḳviye ve tesḫīn eder, onun için füvāḳ-ı şedīḍ ve taḳallüb-i nefste bu ḳurṣ cidden nāfiᶜ olur.

Ve eger füvāḳ ᶜatīḳ ve müzmin olur ise ona dühn-i kelānic[54] menfaᶜat-i mücerrebe ile nāfiᶜ olur ve onun şerbet-i vāḥidesi milᶜaḳa-i vāḥide olur, mā-ı ḥārr ile saḳy olunur. Ve bu bābda fānīẕ içinde ṭabḫ olunan zencebīl dahi nāfiᶜ olur.

54 Sedīdī nüsḫasında "kelānic" bedeline "kelkelānic" vāḳiᶜ olmuştur. Bu lafẓa yanımızda olan müfredātta yazılmamıştır. İḥtimāldir ki murād dühn-i cülcülān ola. "Cülcülān", simsim olmak üzere tefsīr olunmuştur. Cāizdir ki "kelkelān" iki vech üzere taᶜrīb oluna, biri "cülcülān" ve biri "kelkelānic" ola, zīrā "gül" taᶜrīb olunup "cüll" derler, "dühn-i cüll"ü gül yağı ile tefsīr ederler. "Cülcülān" hüve's-simsim. İbn Kütbī. "Küzbere" kişnīz-i ter; cülcülān" kişnīz-i raṭb. *Muḳaddimetü'l-Edeb*.

Ve eger füvāḳ müştedd ve müzmīn olur ise maᶜācīn ve cüvārişenāt is-tiᶜmāline ḥācet olur, ona kemmūnī mā-ı fātir ile saḳy olunur ve belki cidden kibār olan maᶜācīne ve tiryāḳa ḥācet olur. Ve felūniyānın[55] ona menfaᶜat-i ᶜaẓīmesi olur taẖdīr ve taḳviye ve taḥlīl ve defᶜi olmak ḥasebiyle. Ve ona nāfiᶜ olan ḥabb sekbīnec ḥabbı ve iṣṭumaḥīḳūn ḥabbı olur. Ve aḳrāṣ-ı kev-kebin füvāḳa menfaᶜati şedīd olur.

Ve mādde-i bārideden veyāẖūd bürūdete ḳarīb mevāddan ḥādis̱ olan fü-vāḳ ᶜilācında müstaᶜmel edviye-i nāfiᶜa sez̠āb ve naṭrūndur, bu ikisi şarāb ile saḳy olunur. Ve kez̠ālik ona nāfiᶜ edviye mā-ı kerefs ve ẖall-i ᶜunṣul ve ḥabaḳu'l-māᵓ ve esārūn ve nārdīn ve merzencūş ve encudān olur ḥattā encu-dānın şemmi dahi müsekkin-i füvāḳ olur. Ve dahi nāfiᶜ devā dūḳū, enīsūn, zencebīl, zerāvend, rāsen-i müceffef, ᶜuṣāre-i ġāfes̱, vecc, sāz̠ec, ḳaysūm olur; bu devālar müfredeten ve mürekkebeten istiᶜmāl olunur. Ve kez̠ālik bu edviyeden leᶜūḳāt ittiẖāz̠ olunup bu ᶜillette istiᶜmāl olunur ve bu devā-lardan mütteẖaz̠ leᶜūḳ istiᶜmālinin fāidesi budur ki fem-i miᶜdede o devālar vuḳūf eder ve zamān-ı vuḳūfta leᶜūḳta lüzūcet olmak ḥasebiyle muḥtevī olduğu edviyeler müteferriḳ olmaz, bi-ecmaᶜihā o edviyeler ḳaᶜra münḥaṭṭ olup teᵓs̱īrī ḳavī olur. Ve bu bābda cünd-i bīdesterin ẖāṣṣa-i ᶜacībesi vardır. Baᶜḍı kerre nıṣf dirhem cünd-i bīdester, üç sükerrece ẖall ve sükürrürce-i vāḥidenin s̱ülüs̱ānı māᵓ ile saḳy olunur. Ve menfaᶜat-i şedīde ile nefᶜi olur ḳaysūm ve fūz̠enec-i cebelī ve maṣṭakī mütesāviyetü'l-evzān aẖz̠ olunup mā ve şarāb içinde selḳ olunduktan sonra sülāḳası saḳy olunur ise. Ve kez̠ā-lik maṣṭakī, dār-ı ṣīnī, ᶜunṣul üç evāḳī aẖz̠ olunup bir ḳısṭ ẖall içinde ṭabẖ olunduktan sonra o ᶜalīle birkaç eyyām ondan ḳalīlen ḳalīlen saḳy olunur. Ve kez̠ālik raṭb-i bārid olan mevāddan ḥādis̱ füvāḳa naṭrūn maᶜa'l-ᶜasel saḳy olunur. Ve kez̠ālik ẖavlencān ᶜasel ile maᶜcūn kılınıp akşam ve ṣabāḥ ondan cevze miḳdārı saḳ olunur. Ve kez̠ālik şol devā dahi saḳy olunur ki onun terkībi bu ṣıfat üzeredir: Ḳusṭ, ṣabır, idẖir, nemmām-ı yābis, fūtenec-i nehrī, naᶜnāᶜ, sez̠āb, bezr-i kerefs, kündür, esārūn her birinden ikişer dir-hem, ebyūn, verd-i yābis her birinden nıṣf dirhem aẖz̠ ve terkīb olunur. Ve bu bābda keber-i muẖallel dahi maḥmūd olur. Ve baᶜḍı kerre bu edviye-i mez̠kūrelere edviye-i muᶜaṭṭısa ile iᶜānet olunur.

---

55 "Felūniyā" berş demekle maᶜrūftur.

Ve eger sebeb-i füvāḳ berd-i sāẕec ise onun edviyesi ḫall ve mā ile istiʿmāl olunur ve ḫall ve mā ile maḫlūṭ edviye ile ʿunuḳa ve lis̱eye ve taḥt-ı şerāsīfe ṭılā olunur veyāḫūd ʿunuḳa ve lis̱eye zeyt-i ʿatīḳ ile veyāḫūḍ ḳıs̱s̱ā-i ḥımār dühnü ile ṭılā olunur. Ve keẕālik edhān-ı ḥārrenin küllīsi ile mecmūʿan ve müfreden o mevāḍiʿi taṭliye ve tedhīn nāfiʿ olur ḫuṣūṣan dühn-i bābūnec ile veyāḫūd o dühn ile ki onun içinde cünd-i bīdester ve kemmūn ve encudān ṭabḫ oluna, onlar ile o mevāḍiʿ ṭılā olunmak ziyāde nāfiʿ olur veyāḫūd cünd-i bīdester ve ḳusṭ her birinden nıṣf dirhem, fuṭrāsāliyūn bir dirhem bu devālar aḫẕ olunup mā-ı sīsenber ile *ṭabʿ ile olan nüsḫāda "mā-ı sīsenber" bedeline "mā-ı efsentīn" vāḳiʿ olmuştur* veyāḫūd fūtenec ve enīsūn ve maṣṭakī maṭbūḫū ile saḳy olunur veyāḫūd fustuğun ḳışr-ı ḫāric-i aḥmeri aṣl-ı idḫir ile suda ṭabḫ olunup o ṭabīḫ şürb olunur. Ve baʿḍı eṭıbbā ẕāhib oldular ki ṭalʿın ḳuşūru tecfīf olunduktan sonra saḥḳ olunup ondan bir mis̱ḳāl mā-ı rāziyānec ve bezr-i seẕāb [356a] ile saḳy olunsa cidden nāfiʿ olur. Muṣannif der ki bu devānın füvāḳ-ı bāride nāfiʿ olduğunu ben ẓann ve ḥisbān eylemem.

Ve eger müştedd olup füvāḳ müzmin olur ise miʿde üzere bilā-şarṭ vaḍʿ-ı meḥācim lābüdd ve lāzım olur ve baʿdehu edviye-i muḥammire vaḍʿı dahi lāzım olur.

Ammā rīḥ-ı muḥtebiseden nāşī füvāḳ gerek ise iḥtibās-ı rīḥ fem-i miʿdede veyāḫūd miʿdede veyāḫūd merīde olsun her ḥālde ona istiʿmāl-i ḥammām ve su içinde saḥḳ olunan kündürden bir şeyʾ tenāvül edip üzerine ḳalīlen mā-ı ḥārr tecerruʿ eylemek nāfiʿ olur.

Riyāḥı olan füvāḳ ʿilācında rāsen-i müceffef istiʿmālinin nefʿi ġāyete bāliġ olur.

Ammā füvāḳ fem-i miʿdede mütevellid olan ḫılṭ-ı lāẕiʿden veyāḫūd fem-i miʿdeye maṣbūbe olan ḫılṭ-ı lāẕiʿden ḥādis̱ olur ise o füvāḳın ṣāḥibi lāyıḳı olan muḳayyiʾ ile taḳyiʾe olunur veyāḫūd ona müshil saḳy olunur, eyāric-i sikencebīn ile veyāḫūd şarāb-ı efsentīn saḳy olunup istihsāl olunur. Ve baʿḍı kerre ona ḫall ve mā saḳy ve zübdü tecrīʿ ve mā-ı ḥārr ile dühn-i levz tecrīʿi kifāyet eder ve tenvīm olunup ḥasbe mā-emken nevmi taṭvīl olunur. Ve keẕālik mā-ı şaʿīrin dahi menfaʿati şedīde olur ve ḫuṣūṣan rummān-ı ḥulvün ve mayḫoş olup ḥulve māil olan rummānın suları ve keẕālik mā-ı rummāneyn dahi ziyāde nāfiʿ olur tenḳıyeleri ve taḳviyeleri için.

Ve eger sebeb-i füvāḳ yübs-ı ʿārıḍ ise ona ʿilāc leben-i ḥalīb ve miyāh-ı müftire şürbüne ilticā olur ve miyāh-ı müftire dühn-i levz ve dühn-i ḳarʿ ile istiʿmāl olunur ve baʿdehu mā-ı şaʿīr ve mā-ı ḳarʿ ve mā-ı ḫıyār ve luʿābāt-ı bāride istiʿmāl olunur ve keẕālik ḫāricden dahi onlar ile temrīḫ olunur ve mefāṣılı dahi temrīḫ olunur ve ābzen mis̱lli nesneler dahi istiʿmāl olunur.

Ammā ʿaḳīb-i ḳayʾda ḥādis̱ olan füvāḳ muʿālecesi budur ki ʿalīl eger iḥsās ederse ki fem-i miʿdede veyāḫūd miʿdede ḫılṭ-ı lāẕiʿden baḳiyye vardır ve onda ḳalīl ġas̱eyān dahi olur ise o sūrette ʿalīl ʿuṭāsāt-ı mütevātire ile taʿṭīs olunur velākin muʿaṭṭıstan muḳaddem o ʿalīle rubb-ı iccāṣ ve temr-i Hindī mis̱lli ḫılṭı müzliḳ nesneler verilir ve ḫuṣūṣan temr-i Hindīyi levk ile yaʿnī maḍġ ile emr olunup baʿdehu muʿaṭṭısāt verilir.

Eger ʿaḳīb-i ḳayʾda ḥādis̱ olan füvāḳ ṣāḥibi baḳiyye-i ḫılṭın leẕʿini iḥsās eylemeyip belki fem-i miʿdede temeddüd iḥsās eder ise o zamān fem-i miʿde merāhim-i muʿtedile ile taḍmīd olunur ve muġas̱s̱ī olmayıp taġriyesi olan lübāb-ı ḫubz mis̱lli temeddüd ve ġas̱eyānı teskīni olan dühn-i levz mis̱lli ve taṭyībi olan mā-ı ferārīc mis̱lli ve taḳviyesi olan küzbere mis̱lli nesneler saḳy ve iṭʿām olunur.

Ammā verem-i kebidden veyāḫūd evrām-ı sāireden ḥādis̱ olan füvāḳın ʿilācı nefs-i veremin ʿilācı olur ve faṣda ḥācet olur ise faṣd dahi olunur ve nefs-i miʿde ve fem-i miʿde dahi mā-ı rummān ve mā-ı şaʿīr ve mā-ı hindebā saḳy olunmakla ve aḍmide ile taʿdīl olunur.

On İkinci Faṣl Merāḳḳ ve Şerāsīfe ʿĀrıḍa Olan Aḥvāl Beyānındadır

Baʿḍı kerre bu nevāḥīlerde bi-ḥasebi'l-mevādd iḫtilāc ḥādis̱ olur ve baʿḍı kerre o mevādd rediyye olup onun āfeti dimāġa teʾeddī edip ondan bizim ẕikr eylediğimiz mirārī olan mālīḫūlyā ve mirārī ṣarʿ ḥādis̱ olur.

Ve bu iḫtilāc baʿḍı kerre fem-i miʿde ḳurbünde ve fem-i miʿdenin kendide ḥādis̱ olup ḫafaḳāna müşābih olur.

Ve baʿḍı kerre ondan miʿdeye intifāḫ lāzım ve s̱iḳal ḥādis̱ olur ve o intifāḫın ve s̱iḳalin ḫafaḳāna delāleti ḳarīb olur.

Ve baʿḍı kerre dahi o iḫtilāc evrām-ı bāṭına delālet eder.

Ve eger ᶜalīl merāḳḳ ve şerāşīfte[56] fevḳ cānibine incizāb iḥsās eder ise ḳayʾa delālet eder.

Ve bu iḫtilāc ḥummayātta ᶜārıḍ olur ise ṣudāᶜ-ı hāyice yāḫūd ruᶜāfa veyāḫūd ḳayʾa delālet eder ve onları biz bāblarından ẕikr eyleriz.

Ve baᶜḍı kerre mādde-i veremin fevḳ cānibine intiḳāline delālet eder.

Ve eger şerāşīf ve merāḳḳın incizābı cihet-i esfele ve sürre nevāḥīsine ise mevāddın esfele incizābına ve ishāle delālet eder ve maġṣın ẓuhūru o delāleti teʾkīd eder. Ve şerāsīfin fevḳe temeddüdü ḥummayāt-ı vebāiyyede keṡīrü'l-vuḳūᶜ olur.

Ve baᶜḍı kerre bu iḥtilāc ve temeddüd ḥarre veyāḫūd berde tābiᶜ olan yübūset ile olur.

Ve baᶜḍı kerre evrām-ı bāṭına tābiᶜ olur, o evrām her ne ḳadar esfelde olur ise yine bu iḫtilāc ve temeddüd ᶜārıḍ olur.

Ve eᶜālīde olan fevḳe temeddüd-i yübūset ile ve veremin müzāḥamesi ile olur. Ve ẕikr olunan intifāḫ emrāḍ-ı ḥārrede redī olur ve onunla yereḳān-ı kebidī ᶜārıḍ olur.

Ve şerāsīf ve merāḳḳta baᶜḍı kerre evcāᶜ-ı leẕẕāᶜa ve evcāᶜ-ı mütemeddide ᶜārıḍ olur ve onun sebebi emrāḍ-ı kebid ve emrāḍ-ı ṭıḥāl ve emrāḍ-ı ᶜaḍal olur ve bu evcāᶜlar mevāḍiᶜ-i meẕkūreye ḥummayāt ve buḥrānātta dahi ᶜārıḍ olur ve emrāḍ-ı merāḳḳa ıṭṭılāᶜ müşkil olmakla o emrāḍa ancak ḥaẕāḳati ve tecribe-i rāsiḫası olanlar muṭṭaliᶜ olur. Ve'l-ḥamdü lillāhi evvelen ve āḫiren. Ve uṣallī ᶜalā-nebiyyihi ve resūlihi ḫātimi'l-enbiyāi şākiren ve müfāḫiren. Ve baᶜdu fe-eḳūlu muḥaddiṡen li'n-niᶜmeti ve müstaḳbilen naḥve ḳıbleti'ş-şükri bi-cülli'l-himmeti. Hāẕā kitābun celīlü'ş-şāni ve ᶜaẓīmü'l-burḥāni li-enne'l-ᶜilme ᶜilmāni ᶜilmü'ṭ-ṭıbbı li'l-ebdāni ve ᶜilmü'l-fıḳhı li'l-edyāni. [356b]

---

56 Teşrīḥ-i miᶜdede ẕikr olundu ki aḥşānın yaᶜnī miᶜde ve kebid ve ṭıḥāl miṡlli ālāt-ı ġıdānın üzerinde üç ḥicāb vardır; "ṡerb" aḥşā üzerinde ve "ṣıfāḳ" ṡerb üzerinde ve "merāḳḳ" ṣıfāḳ üzerindedir. Ve merāḳḳın üzerinde dahi ᶜaḍalāt-ı şaḥmiyye vardır. Ve şürsūf aḍlāᶜ-ı ḫılfın yaᶜnī aḍlāᶜ-ı ṣadr gibi devresi tāmm olmayan eyegü kemiklerinin ucu ve yumuşak ṭarafına derler. Ve göğüsü ortda iki tecvīfe taḳsīm eden ġışāya ḥicāb-ı munaṣṣıf derler ve o ḥicābın nihāyeti ḳalb ile ṣadr arasına ḥāil ve ḥāciz olur, ona ḥicāb-ı ḥāciz derler, o hicāb-ı ḥāciz ve ḥicāb-ı munaṣṣıf ve ṣadrın ālāt-ı sāiresi cemīᶜan ḥareket edip ceẕb-i havā ederler ve ervāḥ-ı muḥteriḳayı ḫārice redd ederler.

KİTĀB-I S̱ĀLİS̱İN ON DÖRDÜNCÜ FENNİ EMRĀḌ-I KEBİDDE VE MUʿĀLECĀTINDA OLAN KELĀM-I MÜCMELDİR VE O FENN DAHİ DÖRT MAḲĀLEYİ MÜŞTEMİLDİR

Ve Maḳāle-i Ūlā Aḥvāl-i Kebidin Külliyyātı Beyānında Olup ve O Dahi Fuṣūlü Müştemildir

Evvelki Faṣl Kebidin Teşrīḥi Beyānındadır

Kebid o ʿuḍvdur ki demin tekevvünü onunla tamām olur, zīrā miʿde keylūsu māsārīḳāya nüfūz eyledikte deme o keylūsu māsārīḳā iḥāle eder, zīrā māsārīḳāda kebid ḳuvveti vardır ve dem tekvīninin tamāmı nefs-i kebid ile olur ve ḥaḳīḳatte dem bir ġıdādır ki müşābeheten kebide istiḥāle eylemiştir. Ve kebid dem gibi bir nevʿ laḥm-ı aḥmerdir lākin cāmiddir, dem gibi māyiʿ ve sāil değildir. Ve o laḥm ʿaṣabda olan elyāftan ḫālīdir[57] ve o ʿuḍvda nābit olan ʿurūḳun uṣūlü o ʿuḍvda münbes̱s̱e ve līf gibi müteferriḳadır ve ʿurūḳ-ı sākine teşrīḥi bābında onlar senin maʿlūmun oldu.[58] Ve kebid miʿdeden ve emʿādan o ʿurūḳ-ı münbes̱s̱e vāsıṭası ile keylūsu maṣṣ eder ve o imtiṣāṣ ile bābu'l-kebid tesmiye olunan ʿırḳ-ı ʿaẓīmin şuʿbeleri yaʿnī māsārīḳāları ṭarīḳinden miʿde ve emʿā keylūsu kebide taḳʿīrinden vārid olur ve o maḥallde keylūs ṭabḫ olup deme istiḥāle eder ve kebid o demi ʿırḳ-ı ecvef vāsıṭasıyla bedene tevcīh ve tevzīʿ eder. Ve ecvef bir büyük damardır ki kebidin ḥadebesinden nābit olur ve demin māiyyeti ḥadebe-i kebide demden temyīz olunur, kebid o māiyyeti iki külyelere ḥadebe ṭarīḳinden tevcīh eder ve dem üzere olan rıġve-i ṣafrāviyyeyi taḳʿīr ṭarīḳinden ve bābın fevḳinden merāreye ve rüsūb-ı sevdāvīyi yine ṭarīḳ-i taḳʿīrden ṭıḥāle tevcīh eder.[59]

---

57 Yaʿnī ʿaṣabda elyāf olduğu gibi cevher-i kebidde līf olmaz.

58 O ʿuḍv-ı kebidde nābit olan damara bābu'l-kebid derler, onun kökleri kebidin muḳaʿʿarında münbes̱s̱e olup dağılmıştır.

59 Ve kitāb-ı evvelde ẕikr olundu ki kebidde keylūs ṭabḫ olup deme istiḥāle eyledikte rıġve gibi onun üzerinde bir şeyʾ ṭāfī olur, ona ṣafrā derler ve bir şeyʾ dahi rüsūb edip dibine çöker, ona sevdā derler ve bir şeyʾ ortasında tereddüd eder, ona balġam derler. Balġamın mefrağı yoktur, ammā ṣafrānın mefrağı merāre ve sevdānın mefrağı ṭıḥāl olur. Ve bunların her birisi dem ile ġıdā için aʿḍālara tevzīʿ olunur ve sevdā ve ṣafrā faḍlaları mefraġlarına munṣabbe olur.

Ve ᶜuḍv-ı kebidin miᶜdeyi mümās olduğu ṭaraf taḳᶜīr üzere ḫalḳ olundu miᶜde ḥadebesi ile tehendümü ḥasen olsun için. Ve kebidin ḥicābı vely eden ṭarafı muḥaddeb ḫalḳ olundu ḥicābın ḥareketine müzāḥameti olmasın için, zirā o muḥaddebin ḥicābı mümāssesi noḳṭa-i vāḥideye ḳarīb miḳdārı olan cüzᵓ ile olur ve o miḳdār mümāssenin ḥareket-i ḥicāba müzāḥamesi ve mümānaᶜati olmaz ve eger ḥicāba ittiṣāli miḳdār-ı meẕkūreden ziyāde olsa mevḍiᶜ-i ittiṣāl ᶜırḳ-ı ecvefin menbiti civārında olmakla ᶜırḳın dahi ḥicāba mümāssesi olur idi ve ᶜırḳın ve civārında olan maḥallerin ḥicāba mümāssesi lā-maḥāle ḥareket-i ḥicāba māniᶜ-i ḳavī olur idi. Ve kebidin fevḳ ṭarafı muḥaddeb olduğunun bir vechi dahi budur ki üzerinde olan ḍulūᶜ-ı münḥaniyyenin muḥaddebi iştimāli ḥasen olur.

Ve kebidi üzerinden bir ġışā-i ᶜaṣabī teclīl eder ve o ġışā bir ᶜaṣab-ı ṣaġīrden tevellüd eder ki o ᶜaṣab dimāġdan ifāde-i ḥiss için kebide nüzūl eder diye bābında ẕikr eylediğimiz gibi ve bu ḥiss-i kebidin aẓharı taḳᶜīr cānibinde olur ve o ᶜaṣab-ı kebidi āḫer aḥşāya rabṭ eder.

Ve kebide şiryāndan dahi bir ᶜırḳ ḍārib-ı ṣaġīr gelir ve o ᶜırḳ-ı ḍarib kebidde müteferriḳ olup kebide rūḥ naḳl eder ve kebidin ḥarāret-i ġarīziyyesini ḥıfẓ ve nabḍ ile taᶜdīl eder. Ve ẕikr olunan ᶜırḳ-ı ṣaġīr-i ḍārib kebidin muḳaᶜᶜarına nāfiẕ ve muḳaᶜarda müteferriḳ olur, zīrā muḥaddeb-i kebid cihet-i ḥicābda olmakla onun ḥareketi ve tenfīsi ile muḥaddeb-i kebid terevvuḥ eder.

Ve dem için kebidde feḍā-ı vāsiᶜ ḫalḳ olunmadı belki ona ẕikri sābıḳ bābu'l-kebidin ḍayyiḳ olan şuᶜbeleri maḥall-i tekevvün ü tevellüd kılındı onun için ki cemīᶜan o ḍayyiḳ olan şuᶜbelerin keylūsu iştimāli eşedd ve keylūs-ı müteferriḳlerin o şuᶜbelerden infiᶜāli etemm ve esraᶜ olur.[60]

Ve ᶜurūḳun kebidi vely eden ṭarafları eraḳḳ ṣıfāḳ olur laḥmiyyetin teᵓs̱īrini keylūsa o ᶜurūḳun edāsı ve īrādı esraᶜ olsun için. Ve kebidi mücellil olan ġışā kebidi emᶜāyı ve miᶜdeyi mücellil olan ġışāya rabṭ [eder] ve biz o ġışāları bundan [aḳdem] ẕikr eyledik. Ve o ġışā-i mücellil kebidi ribāṭ-ı ᶜaẓīm ü ḳavī ile ḥicāba dahi rabṭ eder ve o ġışā-i mücellil kebidi aḍlāᶜ-ı ḫılfa dahi diḳāḳ ve ṣıġār rabṭlar ile ve rabṭ-ı āḫer ile rabṭ eder.

---

60 Yaᶜnī o ᶜurūḳlarda keylūsu deme iḥāle ḳuvveti vardır ve ᶜurūḳ ḍayyiḳ ve müteferriḳ oldukta ᶜurūḳun eczā-i keylūsu mümāssesi eks̱er ve lā-maḥāle teᵓs̱īri eşedd olur, ammā keylūs feḍā-ı vāḥidde olsa mümāsse ve teᵓs̱īr eḳall olur.

Ve kebid ile ḳalb arasından bir ᶜırḳ vāṣıl olur ki o ᶜırḳ-ı vāṣıl bundan aḳdem senin maᶜlūmun oldu. Ve o ᶜırḳ-ı vāṣıl ḳalbden ṭulūᶜ edip kebide vāṣıl olur veyāẖūd kebidden ṭulūᶜ edip ḳalbe vāṣıl olur ve bu terdīd iẖtilāf-ı meẕhebe mebnī olur, her birine bir ṭāife ẕāhib olmuştur. Ve bu ḳalbden nābit olan ᶜırḳı bir ġışā-i ṣulb ü s̱eẖīn kebide rabṭ-ı muḥkem ile rabṭ eder ve o ᶜırḳ ẕikr olunan ġışā-i rābıṭ üzere nüfūẕ eder. Ve o ᶜırḳın dāẖilde olan ṭarafı eraḳḳ olur dāẖilde emn ve mess eylediği mevḍiᶜ-i laḥm raḳīḳ olmak ḥasebiyle.

Ve insānın kebidi cüs̱s̱ede insāna ḳarīb olan ḥayvānāt-ı sāirenin kebidinden ekber olur. Ve baᶜḍılar derler ki şol ḥayvān ki ekli kes̱īr ve ḳalbi ḍaᶜīf ola, o ḥayvānın kebidi aᶜẓam olur.

Ve kebid ile miᶜde arasında bir ᶜaṣab vāṣıl olur ki o ᶜaṣab raḳīḳ olur, bināen ᶜaleyh kebid ile miᶜde arasında emrāḍ ḥasebiyle müşāreket olmaz meger maraḍ-ı ᶜaẓīm ola, o zamān eḥadühümā āẖere verem-i ᶜaẓīmin ᶜurūḍunda müşāreket eder.

Ve kebidden evvelā iki damar nābit olur: O iki damarın evvelkisi kebidin muḳaᶜᶜarından nābit olur ve ona bābu'l-kebid tesmiye olunur, onun eks̱er-i menāfiᶜi miᶜdeden keylūsu ceẕb olur. Ve ikinci damar kebidin muḥaddebinden nābit olur, ona ecvef tesmiye olunur, onun menāfiᶜi ġıdāyı aᶜḍāya īṣāl olur. Bābu'l-kebidin ve ecvefin teşrīḥlerini bundan aḳdem biz beyān eyledik.

Ve kebid için biraz zevāid vardır ki onunla kebid miᶜdeyi muḥtevī ve müştemil olur, nitekim yed eṣābiᶜ ile maḳbūḍunu muḥtevī olur. Ve zevāid-i kebidin aᶜẓamı o zāidedir ki o zāide ᶜale'l-ıṭlāḳ zāide demekle maᶜrūf olur ve merāre o aᶜẓam-ı zevāid üzere olur ve onun meddi yaᶜnī ṭūlü cānib-i esfele olur. Ve kebidin cemīᶜan zevāidi dört veyāẖūd beş ᶜaded olur yaᶜnī baᶜḍı eşẖāsda dört ve baᶜḍı āherde beş olur ve çok kimsenin kebidi aḍlāᶜ ẖalfe muḍāmm ve şedīden müstened olur, bināen ᶜaleyh o kimselerin kebidi aḍlāᶜ-ı ẖılfa ve ḥicāba müşārik olur yaᶜnī eḥadühümānın āfeti ile āẖer dahi bi'l-ᶜaraḍ meʾūf olur. Ammā baᶜḍı nāsın kebidi aḍlāᶜ-ı ẖılfına şedīden müstened ve muḍāmm olmaz, bināen ᶜaleyh ẕikr olunan müşāreket dahi olmaz.

Ve kebidin laḥmiyyetinde ḥiss yoktur velākin kebidi mücellil olan ġışā-yı mümāss olan laḥmiyyette ḳalīlen ḥiss olur ve o ḥisse laḥmiyyet-i ḳalīle ᶜaṣabī ġışādan nāile olur.

Ve bundan aḳdem senin maᶜlūmun oldu ki demin tevellüdü kebidde olur ve mirār ve sevdā ve māiyyet demden kebidde mümtāz olup ayrılır. Baᶜḍı kerre demin tevellüdü ve ẕikr olunan imtiyāzı cemīᶜan muḫtell olur yaᶜnī lāyıḳı üzere tevellüd eylemez ve imtiyāz dahi lāyıḳı üzere olmaz. Ve baᶜḍı kerre dem lāyıḳı üzere tevellüd eylemez ve tevellüdü muḫtell olur velākin imtiyāz muḫtell olmayıp lāyıḳı üzere olur, ammā bunun ᶜaksi ġayr-i vāḳiᶜdir, zīrā imtiyāz muḫtell oldukta ona lāzım gelir ki demde dahi iḫtilāl ola, zīrā ıṣlāḥ üzere tevellüd eden demde elbette imtiyāz dahi lāyıḳı üzere olur. Ve baᶜḍı kerre imtiyāzda olan iḫtilāl-i kebid sebebi ile olmayıp o nesneleri cāẕibe olan aᶜḍānın meᵓūf olmasıyla imtiyāzda iḫ-tilāl olur yaᶜnī kebid demden ṣafrāyı ve sevdāyı ve māiyyeti lāyıḳı üzere temyīz eder velākin merāre ṣafrāyı ve ṭıḥāl sevdāyı ve külye ve mes̱āne māiyyeti cāẕibeleri meᵓūfe olmakla lāyıḳı üzere ceẕbden ᶜācize olurlar ve o sebebden imtiyāz muḫtell olur.

Ve kebidde ḳuvā-ı erbaᶜa mevcūde olur yaᶜnī onda cāẕibe ve māsike ve hāḍıme ve dāfiᶜa ḳuvvetleri [357a] vardır: Ve hāḍımenin eks̱eri kebidin laḥmiyyetinde olur ve bāḳıye ḳuvvetler ᶜurūḳta olur. Ve baᶜīd olmaz ki o bāḳıye ḳuvvetler māsārīḳā ᶜurūḳlarında ola, her ne ḳadar müteḳaddimīnin bu ḳavlini redd edip baᶜḍı müteᶜaḫḫirīn dediler ise ki ḳuvve-i cāẕibe ve ḳuvve-i māsikenin mevḍūᶜu māsārīḳā olduğuna ẕāhib olanlar ḫaṭā eyledi-ler, zīrā māsārīḳālar ceẕbin ṭarīḳi olur yaᶜnī meczūb olan ġıdāya māsārīḳā ṭarīḳ-i sülūk olur ve ṭarīḳ-i ceẕbde ḳuvve-i cāẕibe olmak cāiz olmaz ve mā-sike olmadığı bi-ṭarīḳi'l-evlā s̱ābit olur. Ve bu bābda o baᶜḍı müteᵓaḫḫirīn biraz ḥucec īrād eylediler ki onlar ḥucec-i ḍaᶜīfeye müşābih olur, zīrā o baᶜḍı iḥticāclarında dediler ki māsārīḳāda cāẕibe olsa māsārīḳāda hāḍıme dahi olmak ona lāzım gelirdi lākin māsārīḳāda hāḍıme olmak cāiz olmaz, māsārīḳāda cāẕibe olmak dahi cāiz olmaz. Ve bu ḳaḍiyye-i şarṭiyyenin naḳīḍini istis̱nā beyānında dediler ki māsārīḳāda hāḍıme olsa onda mün-haḍım olan ġıdā müddet-i haḍm miḳdārı meks̱ eder idi lākin ṭarīḳ-i ceẕb olan maḥallde o miḳdār meks̱ cāiz olmaz ve o maḥallde ḳuvve-i hāḍıme

olmak dahi cāiz olmaz ve o baᶜḍı māsārīḳāda ḳuvve-i cāẕibe olmadığına vech-i āḫer ile dahi istidlāl ve iḥticāc edip dediler ki kebidde ḳuvve-i cāẕibe olduğu ḳudemānın müsellemidir ve keẕālik māsārīḳāda dahi ceẕb olsa kebid ile māsārīḳā keyfiyyet-i ceẕbde müttefiḳ olurlar idi ve keyfiyyette ittiḥāddan cevherlerinde dahi ittiḥāḍ ve ittifāḳ lāzım gelir idi lākin cevherlerinin ᶜadem-i ittiḥāḍları ḳudemānın dahi müsellemi olmakla keyfiyyet ve ḳuvānın dahi ᶜadem-i ittiḥāḍı onlara lāzım gelir ve kebidde ḳuvve-i cāẕibe vardır derken māsārīḳāda dahi ceẕb olmak bāṭıl olur. Ve o fikr ve naẓarları ḍaᶜīf olan baᶜḍı bilmediler ki ṭarīḳte ceẕbde ceẕbin vücūdu ceẕbe aᶜven olur ve ceẕbi olan nesnenin ceẕb ḳuvvesi o nesnenin ceẕbe ṭarīḳolmasına māniᶜ olmaz. Görülmez mi ki emᶜāda ḳuvve-i dāfiᶜa ile ve medfūᶜa ṭarīḳ olmak cemᶜ olur, emᶜānın dāfiᶜası s̱üflü defᶜ eder ve s̱üflün indifāᶜına ve ḫurūcuna yine emᶜā ṭarīḳ ve sebīl olur ve ṭarīḳ-i defᶜde dāfiᶜa olmak defᶜe aᶜven olur. Ve keẕālik o baᶜḍı merīnin ḥālini nisyān eylediler, zīrā merīde cāẕibe olmak onların dahi müsellemi olur ve keẕālik merīnin ceẕbe ṭarīḳ olduğu dahi müsellemdir, pes merīde hem cāẕibe ve hem ṭarīḳ olmak cāiz olduğu gibi māsārīḳā dahi ceẕbe ṭarīḳ ve ḳuvve-i cāẕibeye mevḍūᶜ olmak cāiz olur. Ve keẕālik o baᶜḍı bilmediler ki cāẕibesi olan baᶜḍı menāfiẕde hāḍıme olmakta kes̱īren beʾs olmaz, zīrā cāẕibesi olan menfeẕ ceẕb ḳuvvetine muḥtāc olur, haḍma onda iḥtiyāc olmaz. Ve keẕālik o baᶜḍın māsārīḳāda hāḍıme yoktur dedikleri māsārīḳāda keylūsun deme istiḥālesini nisyāndan nāşī olur, zīrā bundan aḳdem ẕikr eylediğimiz üzere keylūs māsārīḳāda deme istiḥāle eder ve tamāmı kebid ile olur ve bu istiḥāle ve haḍm onların dahi müsellemi olur ve bu maḥallde māsārīḳāda hāḍıme yoktur dedikleri muḳaddime-i müsellemelerini nisyāndan nāşī olur. Ve keẕālik o baᶜḍı māsārīḳāda bir nevᶜ ḳuvve-i māsike olduğnu teslīm ederler her ne ḳadar o māsikenin imsāki haḍm olunca ḳadar mütemādī olmaz ise ve onların bunu teslīmden sonra māsārīḳāda hāḍıme olmadığına māsārīḳāda māsike olmamasıyla istidlālleri muḳaddime-i müsellemelerine nisyān ḥasebiyle olur. Ve keẕālik elyāfın efᶜāl-i maᶜlūmelerini işlemekte aḥvālleri muḫtelife olur, kimi serīᶜan ve kimi baṭīʾen işlerler ve o baᶜḍın ġıdānın sürᶜat-i nüfūẕu olan mecrāda haḍmen olduğunu inkār ve istibᶜādleri aḥvāl-i elyāfı nisyāndan nāşī olur, ġıdānın serīᶜü'n-nüfūẕ olduğu menfeẕde haḍmün-mā olmak istibᶜād olunmaz, ḥattā

eṭıbbā ẕāhib oldular ki femin kendide dahi haḍmun-mā vardır ve ġıdā femde meks̱ etmeyip fem serīʿü'n-nüfūẕ müneffiẕ olduğu cümlenin müsellim olur. Ve keẕālik ṣāim denmekle maʿrūf miʿāda ġıdānın nüfūẕu serīʿ olur ve o baʿḍı o ṣāimde ḳuvve-i dāfiʿa ve ḳuvve-i hāḍıme olduğunu inkār eylemezler. Ve keẕālik aʿḍā-i müteşābiheler birbirlerine cevherde muḫālif olurlar, mes̱elā ʿiẓāmın cevheri aʿṣāba ve ʿurūḳa ve sāir aʿḍā-i aṣliyyeye ve laḥm ve şaḥme mübāyin ve muḫālif olur ve cümlesi ġıdāyı ceẕbde mütteḥide olurlar her ne ḳadar ceẕb eyledikleri ġıdā mecrā-yı vāḥidde cārī ise. Ve onların ḳuvāları müteġāyire olan iki ʿuḍvların cevherleri dahi muġāyir olmak lāzımdır dedikleri aʿḍānın ceẕb-i ġıdāda ittiḥādlarını nisyān ḥasebiyle olur.

Mütercim-i faḳīr der ki bu maḥallde bir suʾāl ẓāhir olur ki onu ehl olan teʾemmül eyler ise defʿe ḳādir olur.[61] *İntehā.*

Ve keẕālik o baʿḍı nisyān eylediler ki kebidin ceẕb ḳuvvesinin eks̱eri ʿurūḳta olan elyāf ile olur ve o ʿurūḳ ve elyāfı māsārīḳā ʿurūḳuna ve elyāfına cevherde müşākil olur ve o iki cevherler biri birlerine kes̱īren mütebāyin ve baʿīd olmazlar. Pes senin maʿlūmun oldu ki ẕikr olunan ḥükm-i vāḥidin edillesinden o baʿḍı mevāḍiʿ-i kes̱īrede ḫaṭā eylediler, neʿam māsārīḳāda ḳuvve-i cāẕibe olmadığını Cālīnūs dahi ẕikr eyledi ve onun ẕikrine bināen baʿḍı müteʾaḫḫirīn ẕikr olunan ḫaṭāyāda vāḳiʿ oldular, lākin Cālīnūs'un māsārīḳāda cāẕibe yoktur dediğinden murādı cāẕibe-i ḳaviyye vü evveliyye māsārīḳāda olmadığını īrād ve beyāndır ve bu īrādın dahi vechi budur ki ġıdā āfetinde baʿḍılar reʾy edip yalnız māsārīḳāya muʿālece eylediler ve kebide muʿāleceyi terk eylediler, ona bināen Cālīnūs māsārīḳāda ceẕb yoktur ve ceẕb āfetinde olan muʿālecenin māsārīḳāya iḳtiṣārında menfaʿat yoktur diye māsārīḳin ceẕbini inkār eyledi ve murādı māsārīḳāda ceẕb-i evvelī ve ceẕb-i ḳavī olduğunu inkār idi. Cālīnūs'un ıṭlāḳına maġrūr olup o baʿḍı müteʾaḫḫirīn ẕikr olunan ḫaṭālarda vāḳiʿ oldu.

---

61 Taḳrīr-i suʾāl budur ki o baʿḍın ẕikr eyledikleri muḳaddime keyfiyyette iḫtilāf-ı cevherde dahi iḫtilāfı müstelzim olur dedikleri muḳaddime idi, bu maḳāmda Şeyḫ'in ẕikr eyledikleri kelāmı onlar ẕikr eylemediler. Taḳrīr-i cevāb budur ki onların īrād eylediği muḳaddime Şeyḫ-i Reʾīs'in ẕikr eylediği muḳaddimeyi müstelzim olur her ne ḳadar taṣrīḥleri yok ise.

Ve Cālīnūs'un murādı vech-i meşrūḥ üzere olduğuna delīl budur ki noḳsān-ı ġıdā āfetinin muᶜālecesinde kebide muᶜāleceyi terk edip māsārīḳā muᶜālecesinde kebide ᶜināyetlerini ḳaṣr edenlerin ṣunᶜlarını inkār ᶜaḳabinde dedi ki onların naẓīri o kimsedir ki nuḫāᶜın ẓahrda olan cüzᵓünün āfeti ḥasebiyle riclinde istirḫāsı olan kimseye muᶜālece edip ricli taḍmīd eder ve o ḍımādı ricle ḳaṣr edip nuḫāᶜın mebdeᵓine ve āfetin maḥall-i aṣlīsine[62] ve nuḫāᶜın kendisine muᶜāleceyi terk eder. Cālīnūs bu tanẓīri āfet-i ġıdā için muᶜāleceyi yalnız māsārīḳā ḳaṣr edenlerin ṣanīᶜlerini inkār ᶜaḳabinde īrād eyledi. Ve maᶜlūmdur ki nuḫāᶜda ḳuvve-i ṭabīᶜiyye ve ḳuvve-i muḥarrike ve ḳuvve-i ḥāsse olduğu gibi ricIde dahi o ḳuvālar mevcūde olur, muᶜāleceyi ricle ḳasrı inkārdan riclde o ḳuvālar mevcūd olduğunu inkār iḳtiḍā eylemez ve keẕālik māsārīḳāya muᶜāleceyi ḳaṣrı inkārdan māsārīḳāda ḳuvve-i cāẕibe olduğunu inkār lāzım gelmez belki cāizdir ki ḳuvve-i cāẕibe kebidde evvelā ve bi'ẕ-ẕāt olup māsārīḳāda dahi cāẕibe s̱āniyen ve bi'l-ᶜaraḍ mevcūde ola. Ve ne keyfiyyet ile māsārīḳāda cāẕibe olmaz ki māsārīḳā biraz ālāt-ı ṭabīᶜiyyelerdir ki onun ile mekān-ı baᶜīdden ġıdā ceẕb olunur ceẕb-i ᶜaḍalde ḥareket-i mekāniyye ḥasebiyle olduğu gibi yaᶜnī inḳıbāḍ ve inbisāṭla olduğu gibi māsārīḳāda ceẕb o minvāl üzere olmaz ve o minvāl üzere ceẕbi olmayıp ceẕbe ālet-i ṭabīᶜī olanların eks̱erinde ṭabīᶜī bir nevᶜ [357b] ḳuvvet olur ki cirm-i ālette o ḳuvvet-i sāriye vü münfaᶜile dahi mülāḳī ve sārī olur ḥattā ḥadīd dahi mıġnāṭīṣten münfaᶜil olup infiᶜāli ḥasebiyle münfaᶜil olan ḥadīd ḥadīd-i āḫeri ceẕb eder ḥattā ḥadīd ile mıġnāṭīs arasında olan havā dahi ehl-i taḥḳīḳin eks̱eri katında mıġnāṭīṣten münfaᶜil olmakla o havā ḥadīdi ceẕb eder yaᶜnī mıġnāṭīṣ ḥadīde mümāss olmazdan muḳaddem havāya ḳuvveti sārī olmakla beynehümāda olan havā ḥadīdi ceẕb eder.[63]

---

62 Āfetin maḥall-i aṣlīsinden murād ẓahrda olan cüzᵓ-i nuḫāᶜdır.

63 Bir pāre mıġnāṭīs cevf-i havāda muᶜallaḳ ᶜalā-ḥālihi kalsa veyāḫūd bir ẓarf içine vaḍᶜ olunup o ẓarf bir ḫavḍa veyā su ile memlū bir ṭaşta konulup su yüzünde ᶜalā-ḥālihi terk olunsa elbetteten mıġnāṭīs kendi ṭabᶜında ḫalḳī ve cibillī ḫāṣṣası ile ḥareket ve o yerin nıṣf-ı nehār dāyiresine müvāzāt edip ᶜalā-ḳavlin ḳuṭb-ı cenūbīsi ve ᶜalā-ḳavlin āḫerin ḳuṭb-ı şimālīsi yaᶜnī şimāl gözü taᶜbīr olunan cānibi küre-i arḍın şimālīsi cānibine doğrulup teveccüh eylemek emr-i muḳarrerdir, nitekim ḥālā istiᶜmāl olunan pusulalar ibrelerinde ve ḫibre-nāmelerde müşāhede olunur. *Füyūḍāt-ı Mıġnāṭısiyye* li-İbrāhim eṭ-Ṭāliᶜ.

İkinci Faṣl Aḥvāl-i Kebide Olan İstidlāllerin Vücūhātı Beyānındadır

Aḥvāl-i kebide baʿḍı kerre messin mülāḳātı ile istidlāl olunur. Evrām-ı kebide aḥyānen bu vechle istidlāl olunur. Ve baʿḍı kerre dahi aḥvāl-i kebide ona maḫṣūṣ evcāʿla ve keẕālik kebidden ṣādır olan efʿālle dahi istidlāl olunur. Ve kebide müşārik ve ḳarīb olan miʿde ve ḥicāb ve emʿāʾ ve külye ve merāre mis̱lli ʿuḍvlar ile ve kebide ebʿad ve müşārik olan nevāḥī-i reʾs ve ṭıḥāl mis̱lli ʿuḍvlar ile dahi istidlāl olunur. Ve keẕālik cemīʿ-i bedene ʿāmm olan levn ve seḥane ve lems mis̱lli aḥvāl ile dahi istidlāl olunur. Ve keẕālik kebidin nevāḥīsinde nābit olan şaʿr ile ve kebidin kendiden nābit olan evride ile ve aʿḍā-i uḫrānın heyʾeti ile ve kebiden mütevellid ve kebidden münbaʿis̱ olanlar ile ve muvāfıḳāt ve muḫālifāt ile dahi istidlāl olunur ve esnān ve ʿādāt ve onlara muttaṣıla olan edille ile dahi istidlāl olunur.

Üçüncü Faṣl Ẕikr Olunan İstidlālāttan Her Birinin Vücūhu Beyānındadır

Lemsten meʾḫūz olan istidlālin mis̱āli budur ki nāḥiye-i kebidin melmesinde ḥarāret olsa kebidin ḥarāretine ve bürūdet olsa kebidin bürūdetine delālet eder. Ve o nevāḥīnin ṣalābeti kebidin cüsāʾ ve ṣalābetine veyāḫūd kebidde verem-i ṣulb olduğuna delālet eder. Ve o nevāḥīnin intifāḫı kebidde verem veyāḫūd intifāḫ olduğuna ve o veremden iḥsās olunan şekl-i hilālī veremin nefs-i kebidde olduğuna ve o verem müstaṭīlü'ş-şekl olduğu ve eşkāl-i sāireden bir şekl ve heyʾet üzere olduğu verem ve intifāḫ ʿuḍv-ı āḫerde ve ʿaḍal-i baṭnda olduğuna delālet eder.

Ammā evcāʿdan meʾḫūz olan istidlālin mis̱āli budur ki eger o vecaʿ ile temeddüd ve s̱iḳal maʿan mevcūd ise kebidde südde veyāḫūd verem olduğuna delālet eder. Eger o vecaʿ ile bilā-s̱iḳal yalnız temeddüd olur ise kebidde rīḥ olduğuna delālet eder. Eger o vecaʿ ile s̱iḳal olup vecaʿın naḫsı yok ise mādde cirm-i kebidde olup kebidi tevrīm veyāḫūd tesdīd eylediğine delālet eder. Ve eger s̱iḳal maʿa-naḫsin olur ise kebidi ġaşy ve setr eden ġışāda verem olduğuna delālet eder.

Ve efʿāl-i kebidden meʾhūz olan istidlāl budur ki kebidin haḍm ve cez̠b ve bedene demi defʿ ve tevzīʿ ve demin māiyyetini külyelere defʿ ve mirārı merāreye ve sevdāyı ṭıḥāle defʿi mis̠lli ve ḥāl-i ʿaṭaşı mis̠lli efʿālinden birinde iḫtilāl ve āfet olup ve o āfet ʿuḍv-ı müşārik ile olmaz ise o efʿālin sebebi kebidde olduğuna delālet eder.

Ammā aḥvāl-i kebide müşārekāttan meʾḫūz olan istidlāl ʿaṭaş ile olur, zīrā ʿaṭaş her ne ḳadar miʿdeden ḥādis̠ olup aḥvāl-i miʿdeye delālet eder ise evḳāt-ı kes̠īrede aḥvāl-i kebide dahi delālet eder. Ve kez̠ālik füvāḳ ve şehvet ve haḍm ve sūʾ-i teneffüs dahi bi'l-müşāreke aḥvāl-i kebide delālet eder. Sūʾ-i teneffüs her ne ḳadar riye ve ḥicāb ḥasebiyle ḥādis̠ olur ise baʿḍı kerre kebid sebebi ile dahi ʿārıḍ olur.

Ve kez̠ālik berāz ve bevl aṣnāfın baʿḍıları dahi aḥvāl-i kebide delālet eder ve o baʿḍı ḳarīben senin maʿlūmun olur.

Ve kez̠ālik aḥvāl-i ṣudāʿa ve emrāḍ-ı reʾs ve emrāḍ-ı ṭıḥāl ile bi'l-müşāreke aḥvāl-i kebide istidlāl dahi olunur.

Ve lisānın melāseti ve ḫuşūneti ve levni ve şefelerin dahi levniyle aḥvāl-i kebide istidlāl olunur.

Ve baʿḍı kerre beyne'l-ḳalb ve'l-kebid bi-ḥasebi'l-keyfiyye muḫālefet ve muḳāveme ve muḳāhere vāḳiʿ olur, emzice-i kebid bābında inşāallāhu taʿālā biz onları z̠ikr eyleriz.

Ammā ʿāmme-i beden aḥvālinden meʾḫūz olan istidlāl-i aḥvālde kebide delālet eden levn-i beşere olur. Eger levn aḥmer ve ebyaḍ olur ise kebidin ṣıḥḥatine ve aṣfer olur ise ḥarāretine ve reṣāsiyyeti olur ise mizāc-ı kebidin bürūdetine ve kümūdeti olur ise bürūdet-i yübūsete delālet eder. Ve yereḳānın dahi kebidin aḥvāline delāleti bu ḳabīlden olur. Ve yine bu ḳabīldendir semn-i laḥmīnin kebidin ḥarāret ve ruṭūbetine ve semn-i şaḥmīnin kebidin ruṭūbet-i bürūdetine delāleti. Ve kez̠ālik ḳaḍāfetin yaʿnī arıklığın ve cemīʿan bedenin ḥarāreti eger ḥarāret ḳalbden nāşī olmaz ise kebidin ḥarāretine delāleti cemīʿan bu mez̠kūr bedenin aḥvāl-i ʿāmmesinden meʾḫūz edillelerdir.

Ammā aḥvāl-i kebide aʿḍā-ı uḫrā heyʾetinden istidlāl evride ʿiẓamından ve siʿasından kebidin ʿiẓamına ve mecārī-i kebidin siʿasına olan istidlāl olur. Ve eṣābiʿin ḳıṣarından kebidin ṣıġarına ve eṣābiʿin ṭūlünden kebidin

kebīr olduğuna dahi istidlāl olunur. Kebid üzere ḫāricde nābit olan şaʿr ile dahi eṣābiʿ ile olunan istidlāl gibi istidlāl olunur yaʿnī o tüylerin ḳasīr olduğu kebidin ṣaġīr olduğuna ve ṭavīl olduğu kebidin kebīr olduğuna delālet eder.

Ammā kebidden nābit olan evride ile aḥvāl-i kebide istidlāl eger o evride ġalīẓa ve ʿaẓīme ve ẓāhire olur ise kebidin mizāc-ı aṣlīsi ḥārr olduğuna delālet eder ve eger verīd damarları daḳīḳā ve ḫafī olur ise kebidin mizāc-ı aṣlīsi bārid olduğuna delālet eder.

Ammā o damarların ḥarāret ve bürūdeti ve līn ve ṣalābeti baʿḍı kerre kebidde o ḥāletleri bi-ḥasebi'l-ḫilḳat olduğuna ve baʿḍı kerre bi-ḥasebi'l-ʿārıḍ kebidde o ḥāletler ve keyfiyyetler olduğuna delālet eder.

Ammā kebidde tevellüd eden nesneler ile kebidin aḥvāline istidlāl budur ki eger kebid ṣafrā tevlīd eder ise yaʿnī ḳadr-i lāyıḳdan ziyāde ṣafrā tevlīd eder ise kebidin ḥarāretine ve sevdā tevlīdi ḥarāret-i şedīdeye veyāḫūd kebidin berd ve yübsüne delālet eder, mevḍiʿinde onu sen bilirsin. Ve eger kebid dem-i ceyyid tevlīd eder ise ṣıḥḥat-i kebide delālet eder. Ve eger kebidden münteşir olan dem dem-i ceyyid ve bedene cidden müşābih ve müşākil dem olur ise kebidin ṣıḥḥatine delālet eder. Ve eger kebidden münteşir olan dem ṣafrāvī olur ise veyāḫūd sevdāvī veyāḫūd rehel olur ise veyāḫūd māī olup istisḳā-i laḥmīde olduğu gibi o demin bedene ittiṣāli ḳābil olmaz ise kebid ʿalīl olduğuna delālet eder ve ḫuṣūṣ-ı ʿilletine kebidden münteşir olan dem delālet eder.

Ammā muvāfıḳāt ve muḫālifātın aḥvāl-i kebide delāleti onunla maʿlūm olur ki müstaʿmel olunan aġdiye ve edviye kebidin mizāc-ı aṣlīsine müşākil ve mizāc-ı ʿārıdīne müḍādde olur ise o edviye ve aġdiye kebide muvāfıḳ olur, bunun ʿaksi üzere olur ise muḫālifāttan olur.

Ammā sinn ve ʿādetin ve o mecrāya cārī olan edille-i ʿaşereden bāḳīlerin delāleti tafṣīl üzere külliyyātta ẕikr olundu.

Dördüncü Faṣl Bi-Ḫasebi'l-Keyfiyyet Beyne'l-Ḳalbi ve'l-Kebid Vāḳiᶜ Olan Muḫālefet Beyānındadır

Maᶜlūm ola ki ḥarāret-i ḳalb ḥarāret-i kebidi ḳahr-ı ḍaᶜīf ile ḳahr eder.[64] Ve ḳalbin ruṭūbeti yübūset-i kebidi ḳahr eylemez. Ve ḳalbin yübūseti kebidin ruṭūbetini baᶜḍı kerre ḳalīlen ve ḍaᶜīfen ḳahr eder. Ve kebidin ḥarāreti ḳalbin bürūdetini ḳahr-ı ḍaᶜīf ile ḳahr eder. Ve kebidin ruṭūbeti yübūset-i ḳalbi ḳahr-ı ḍaᶜīf ile ḳahr [358a] eder. Ve kebidin bürūdeti ḳalbin ḥarāretini ḳahrı eḳall olur. Ve kebidin yübsü ruṭūbet-i ḳalbi dāimā ḳāhir olur. Ve bürūdet-i ḳalbin ḥarāret-i kebidi ḳahrı yübūset-i ḳalbin ruṭūbet-i ḳalbi ḳahrından ekṡer olur. Ve ḥarāret-i ḳalbin ruṭūbet-i kebidi ḳahrı yübūset-i kebidin ruṭūbet-i ḳalbi ḳahrından ekṡer olur. Ve ḳalbin ḥarāreti bürūdet-i ḳalbi ḳahr-i müᵓekked ile ḳahr eder.

Beşinci Faṣl Kebidin Emzice-i Ṭabīᶜīlerinin ᶜAlāmātı Beyānındadır

Kebidin mizāc-ı ḥārr-ı ṭabīᶜīsinin ᶜalāmātı bi'ṭ-ṭabᶜ ḥārru'l-mizāc olan kebidin ᶜurūḳunda siᶜa ve ẓuhūr olur ve deminde ve bedeninde dahi süḫūnet olur eger ḳalb kebide muḳāvemet eylemez ise, zīrā ḳalbin ḥarāreti bürūdet-i kebidi ḳahr-ı ḳavī ile ḳahr eder yaᶜnī baᶜḍı kerre kebidin mizācı bi'ṭ-ṭabᶜ bārid olur velākin ḥarāret-i ḳalb ile bi'l-ᶜaraḍ kebid ḥārr olur ve bi'l-ᶜaraḍ olan o ḥarāret ile demde ve bedende dahi ḥarāret olur, bu sūrette demin ve bedenin ḥarāreti mizāc-ı kebidin bi'ṭ-ṭabᶜ ḥārr olduğuna delālet eylemez.[65]

Ve kebidin mizāc-ı ḥārr-ı ṭabīᶜīsinin bir ᶜalāmeti dahi budur ki bi'ṭ-ṭabᶜ ḥārru'l-mizāc olan kebidin müntehā-yı şebābda ṣafrā tevlīdi keṡīr ve sinn-i şebābı tecāvüzden sonra sevdā tevlīdi keṡīr olur ve şerāsīf üzerlerinde şaᶜrı keṡīr ve ṭaᶜām ve şarāba şehveti keṡīr olur.

ᶜAlāmātu'l-Mizāci'l-Bāridi'ṭ-Ṭabīᶜi Li'l-Kebid: Kebidin mizāc-ı ḥārr-ı ṭabīᶜīsinde ẕikr olunan ᶜalāmetlerin aḍdādı bārid-i ṭabīᶜī mizāc-ı kebide ᶜalā-

64 Yaᶜnī kebidin ḥarāret-i muᶜtedilesini ḳalbin ifrāṭ-ı ḥarāreti ḥadd-i iᶜtidālden ḳalīlen iḫrāc eder.

65 Maᶜlūm buyurula ki ebdān ve aᶜḍānın emzicesi iki türlüdür: Biri ṭabīᶜī olur, onda eşḫāṣ bi-ḥasebi'l-ḫilḳat mütefāvit olurlar, kiminin mizācı ḥārr ve kiminin mizācı bārid olur, raṭb yābis dahi bu minvāl üzeredir. Bu bāb onların ᶜalāmātı beyānındadır. Ve āḫer mizāc-ı ᶜārıḍīdir, bi-ḥasebi'l-emrāḍ ḥādiṡ olur, onun faṣlı faṣl-ı sābiᶜde gelir.

met olur. Ve ḳalbin bürūdetinin ḥarāret-i kebidi ḳahrı ḥarāret-i ḳalbin bürūdet-i kebidi ḳahrından dūn ve ḳalīl olur. Ve mizāc-ı kebidi bi'ṭ-ṭabᶜ bārid olanların demi raḳīḳ-i māī ve ḳuvvetleri ḍaᶜīfe olur ve onlara ḥummayātın ᶜurūḍu kes̱īrü'l-vuḳūᶜ olur.

Mizāc-ı Kebid Yābis-i Ṭabīᶜī Olduğunun ᶜAlāmātı: Demin ḳılleti ve ġılẓati ve evridenin ṣalābeti ve cemīᶜan bedenin yübsü ve şaᶜrın kalınlığı ve cuᶜūdeti olur ve ḳalbin ruṭūbeti kebidin yübūsetini tedārük-i muᶜteddün bih ile taᶜdīl ve tedārük eylemez ve belki ruṭūbet-i ḳalb yübūset-i kebidi aṣlā ḳahra ḳādir olmaz, zīrā kebidin yübūseti ruṭūbet-i ḳalbi cidden ḳahr eder ve ḥarāret-i ḳalb ruṭūbet-i kebidi ḳahr-ı bāliġ ile ḳahr eder.

Mizāc-ı Kebid Raṭb-ı Ṭabīᶜī Olduğunun ᶜAlāmātı: Yābis-i ṭabīᶜī olan kebid ᶜalāmetlerinin aḍdādı ona ᶜalāmet olur. Ve ḳalbin yübūseti baᶜḍı kerre ruṭūbet-i kebidi cidden ḳıllet üzere tedārük eder lākin ruṭūbet-i kebid yübūset-i ḳalbi ḳaviyyen ḳahr eder.

Kebidin Ṭabīᶜī Mizācının Ḥārr ve Yābis Olduğunun ᶜAlāmatı: Dem ġalīẓ olduğu ve şerāşīf katında şaᶜr-i esvedin kes̱reti ve evridenin siᶜası ve imtilāᵓ ve ṣalābeti ve ṣafrā ve sevdānın āḫir-i sinn-i şebābda kes̱ret-i tevellüdü ve bedenin ḥarāreti ve ṣalābeti olur eger ḳalbin kebide muḫālefeti ve muḳāvemeti yok ise.

Kebidin Ṭabīᶜī Mizācının Ḥārr ve Raṭb Olduğu ᶜAlāmātı: Demin cidden kes̱ret ve ġazāreti ve ḥüsn-i ḳıvāmı ve evridenin cidden siᶜası ve līni ve levnin bilā-ṣufret ḥumreti ve şerāsīfte şaᶜrın kes̱reti olup lākin ḥārr ve yābiste şerāsīf üzere olan şaᶜrın kes̱ret ve cuᶜūdet ve kes̱āfetinden ḥārr ve raṭb mizācda o maḥallde nābit şaᶜrın o vaṣfları dūn ve ḳalīl olduğu ᶜalāmet olur ve kezālik ruṭūbet ve ḥarāret ḥasebiyle ḥārr ve raṭb mizācda cemīᶜan beden nāᶜim olur. Ve eger o mizācda ḥarāret ruṭūbete ġālibe olur ise beden ṣaḥīḥan bāḳī kalır ve eger ruṭūbet ḥarārete ġālibe olur ise o mis̱lli ebdāna emrāḍ-ı ᶜufūnet sürᶜat üzere iṣābet eder.

Mizāc-ı Kebidin Bārid ü Yābis-i Ṭabīᶜīsinin ᶜAlāmātı: Demin ve ḥarāret-i demin ḳılleti ve ḥarāret-i bedenin dahi ḳılleti, ᶜurūḳun ḍīḳı ve ḫafāsı ve ṣalābeti ve merāḳḳ üzere şaᶜrın ḳılleti ve cemīᶜan bedenin yübsü olur.

Bārid ve Raṭb Mizāc-ı Ṭabīᶜīsi Olan Kebidin ᶜAlāmāṭı: Ḥārr ve yābis mizāc-ı ṭabīᶜī ᶜalāmetinin aḍdādı olur.

Altıncı Faṣl Emrāḍ-ı Kebidin Beyānındadır

Kebide cevher-i ḫāṣṣı ḥasebiyle emrāḍ-ı mizāc ve emrāḍ-ı terkīb ve evrām ve nüfāḫāt ᶜārıḍ olur ḫuṣūṣan ġışā katında evrām ve nüfāḫātın ᶜurūḍu ekṡer olur. Ve kebidin feḍāsında ve ġayri maḥallerinde dahi o iki āfet baᶜḍı kerre vāḳiᶜ olur ve onları biz inşāallāhu taᶜālā bāben bāben ẕikr eyleriz.

Ve ḫarḳı kebid aᶜḍā-i uḫrānın ḳabūlünden ziyāde ḳabūl eder. Ve kebidin ḫarḳından ve teferruḳ-ı ittiṣālinden nāşī olan mevt-i ᶜācilden sāir aᶜḍādan ziyāde ḫavf olunmaz lākin o ḫarḳ ile ᶜırḳ-ı ᶜaẓīmden demin inficārı bulunur ise o ḥālde ḫavf aᶜḍā-i sāirede olan ḫavftan ziyāde olur.

Ve baᶜḍı kerre kebide ᶜuḍv-ı āḫere müşāreket ile dahi emrāḍ iṣābet eder ḫuṣūṣan miᶜde ve ṭıḥāl ve merāre ve külye ve ḥicāb ve riye ve māsārīḳā ve emᶜā müşāreketleri ile ve ḫuṣūṣan emᶜānın ᶜulyāda olanlarının müşāreketleriyle emrāḍ iṣābeti ziyāde ve ekṡer olur.

Ammā kebide miᶜde ve ṭıḥāl ve merāre ve māsārīḳā ve emᶜā şirketleriyle iṣābet eden emrāḍ evvelā kebidin taḳᶜīrini vely eden ᶜırḳa bi'l-müşāreke ᶜārıḍ olup baᶜdehu o ᶜırḳın āfeti kebide teᵓeddī eder ve o ᶜırḳın teᵓdiye eylediği ḍarar baᶜḍı kerre kebidde mütemekkin olup ᶜaraḍ iken maraḍ olur.

Ammā hicāb ve riye ve külye şirketiyle kebide iṣābet eden āfet evvelā kebidin ḥadebesinde olan ᶜurūḳa müşāreket ile iṣābet edip baᶜdehu onun ḍararı kebide ulaşır. Ve baᶜḍı kerre kebidde o ḍarar mütemekkin olup maraḍ-ı aṣlī gibi olur.

Ve kebidde bi'l-müşāreke ᶜārıḍ olan emrāḍın ekṡeri miᶜde müşāreketi ile olanlar olur, zīrā miᶜde ṭaᶜāmı haḍm etmeyip ifsād eder ve fāsid ṭaᶜām kebide vārid oldukta kebid dahi meᵓūfe olur ve kebid āfetinin āḫer sebebleri mevcūd olduğu ḥālde ṭaᶜām-ı fāside muᶜīn olup onun āfetini taḳviye eder.

Ve ḥadebe kebid emrāḍınnı ekṡer-i ḥālde mevāddı idrār-ı bevl ve ruᶜāf ve ᶜaraḳ ile mündefiᶜ olur, ammā taḳᶜīr-i kebid emrāḍının māddeleri ishāl ile ve ṣafrāvī ve demevī ḳayᵓlar ile mündefiᶜa olurlar ve evḳāt-ı keṡīrede ᶜaraḳ ile dahi mündefiᶜa olur.

Yedinci Faṣl Kebidin Sūʾ-i Mizācları ʿAlāmātı Beyānındadır

Sūʾ-i Mizāc-ı Ḥārrın ʿAlāmātı: Şürb-i mā ile munḳaṭıʿ olmayan ʿaṭaş-ı şedīd ve şehvet-i ṭaʿāmın ḳılleti ve iltihāb ve bevlin ṣufret ve inṣıbāġı ve nabḍın sürʿat ve tevātürü ve laḥm ve demin teşaẓẓīsi[66] ve ḥarāret ile teʾeẕẕīsi ve teʾeẕẕīsine ẕevebānın tebeʿiyyeti olup evvelā aḫlāṭ ve s̱āniyen laḥm-ı kebidin ẕevebānı ve ona dahi saḥcın tebeʿiyyeti cemīʿan bu meẕkūrlar kebidin sūʾ-i mizāc-ı ḥārrına ʿalāmāt olur ve keẕālik ẕevebānla olan yübs-i ṭabīʿat ki onda vecaʿ-ı aḍlāʿ ve s̱iḳal olmaya.

Ve kebidinde sūʾ-i mizāc-ı ḥārr olanların aṣfer ve aḥmer ve aḫḍar-ı kürrās̱ī ḳayʾları kes̱īr olur ve onların berāzları kes̱īren mirārī olur ʿale'l-ḫuṣūṣ kebidin sūʾ-i mizāc-ı ḥārrı māddī ola. Ve mizāc-ı ḥārrda mādde olmaz ise onların demlerinde ḳıllet ve lisānlarında ḫuşūnet ve bedenlerinde cefāf olur.

Ve kebidin sūʾ-i mizāc-ı ḥārrına baʿḍı kerre sinn ve ʿādet ve ḥirfet ve tedbīr ile dahi istidlāl olunur; o nesnelerin vasaṭı ṣafrā ve müfriṭi sevdā tevlīd eder ve sevdānın emrāḍı mālīḫūlyā ve cünūn mis̱lliler olur.

Ve kaçan ishāl-i ġusālī ẓuhūra bedʾ edip onda suḳūṭ-ı şehvet olsa bu āfet eks̱er-i ḥālde sūʾ-i mizāc-ı ḥārrdan nāşī ḍaʿf-ı kebidden ʿārıḍ olur.

Ve sūʾ-i mizāc-ı ḥārrın eks̱erinde berāz yābis-i muḥteriḳ olur. Ve ḥarāret-i kebid demi ve aḫlāṭı ve kebidin laḥmiyyetini iḥrāḳ ve ishāl eylemek mertebesine bāliġ olur ise o mertebeye bāliġ olan ḥarāretin iḥrāḳ eylediği dem ve aḫlāṭ-ı sāirenin ishāl ile ḫurūc eden berāzı dürdī mis̱ālinde olur. Ve kebidin iḥtirāḳında ve verem ve dübeylesinde ḫurūc eden berāz şeyʾ-i esved-i [358b] ġalīẓ olur ve o şeyʾ-i esved laḥm-ı kebiddir ki taʿaffün eylemiştir. Ve berāz ile ḫurūc eden her şeyʾ-i esved redī değildir, zīrā o mādde-i sevdānın aṣlı baʿḍı kerre ġusālī ve ṣadīdī ve māī olup heyecān eder sonra taġalluẓ edip esved-i ġalīẓ ve müntin olur, bu ṣūrette o ḫāric kebidin laḥm-ı muḥteriḳi olmaz, aṣḥāb-ı vebāda olan berāz ġalīẓ-ı esved bu ḳabīldendir. Ve baʿḍı kerre ṣadīdī olan berāzdan sonra dem ḫurūc eder ve baʿdehu sevdā-ı raḳīḳ ḫurūc eder.

Kebidin Sūʾ-i Mizāc-ı Bāridī ʿAlāmātı: İki şefenin ve lisānın ebyad olduğu ve demin ḳılleti ve demin cereyānının ʿusreti ve balġamın kes̱reti ve

---

66 اَلشَّظِيَّةُ [eş-şaẓiyyet] (şīnin fetḥi ve ẓā-i muʿcemeden sonra yānın teşdīdi ile) şol ağaç kıymığıdır ki ʿaṣādan ve ʿaṣāya şebīh olanlardan kopar. Vankulu

ᶜaṭaşın ḳılleti ve levnin fesādı ve mā ve bihāsının zevāli olur. Baᶜḍı kerre levninin taġayyürü ḫuḍrete nāẓır sevāda olur ve baᶜḍı kerre iṣfirāra taġayyür edip fustuḳiyyete māil olur. Ve keẕālik bevl-i ebyaḍ ve mādde-i balġam niyye ve ġalīẓa olur cümūd ḥasebiyle ve nabḍda fütūr ve cūᶜu şedīd olur, zīrā cūᶜ yalnız miᶜde ḥasebiyle ᶜarıḍ olmaz, baᶜḍı kerre bi-ḥasebi'l-kebid dahi cūᶜ-ı şedīd ᶜārıḍ olur ve keẕālik mizāc-ı bāridde istimrā-i ṭaᶜām ḳalīl olur. Ve eger bürūdet-i kebid ġayete bāliġa olur ise şehveti iᶜdām eder.

Ve baᶜḍı kerre berāz yābis olur ve onda rāyiḥa olmaz. Ve baᶜḍı kerre ḍaᶜf-ı kebid ḥasebiyle olan berāz beyāḍa māil ve ḳalīlü'r-rāyiḥa olur ve bu ṣūrette berāz baᶜḍı kerre raṭb ve raḳīḳ olur velākin ruṭūbet ve riḳḳati dāim ve muttaṣıl olmaz ve bunda kes̱ret-i iḫtilāf dahi olmaz her ne kadar berāzın intinānı ve ᶜurūḍu ṭavīl olur ise, *ṭabᶜ ile olan nüsḫalarda "eger berāzın ibtidāsı ve ḫurūcu ṭavīl olur ise" vāḳiᶜ olmuştur.* Ve o ḫurūcun āḫirinden dem-i müteᶜaffin gibi ġayr-i ẕāib bir şeyᵓ ḫurūc eder ise.

Ve baᶜḍı kerre kebidin sūᵓ-i mizāc-ı bāridine bir müddetten sonra ḥummayāt tābiᶜa olur dem-i raḳīḳa ᶜufūnet ᶜarıḍ olup kebid o müteᶜaffin demi ḳabūl eylemek ḥasebiyle. Ve bu nevᶜ ḥummā ṣaᶜbe olur, onu biz inşāallāhu taᶜālā ḥummayāt bābında ẕikr eyleriz.

Ve baᶜḍı kerre sūᵓ-i mizācın evvelinde mevād-ı ṣadīd raḳīḳ olur baᶜdehu esved ve ġalīẓ olur, bu ṣūrette iḫtilāf laḥm-ı ṭarī ġusālesi gibi olup ve ibtidā-i ḥālde şehvet mevcūde ise bürūdete delālet eder ve baᶜdehu şehvet sāḳıṭa olur ise baᶜḍı kerre o suḳūṭ fesād-ı aḫlāṭ ile veyāḫūd ḥummā mis̱lli bir bir sebeb ile ᶜārıḍ olmuştur. Ve ġusāle-i laḥm mis̱lli iḫtilāf yaᶜnī berāz eks̱er-i ḥālde berdden ḥādis̱ ḍaᶜf sebebi ile olur ve o iḫtilāfın āḫirinde şehvet ᶜavdet eder ve eks̱er-i emrde şehvet ifrāṭ üzere olur ve merāḳḳta teşennüc olur.

Ve sūᵓ-i mizāc-ı bāride sinn ve ᶜādet ve ġıdā ve ᶜale'r-rīḳ veyāḫūd baᶜde'l-ḥammām veyāḫūd baᶜde'l-cimāᶜ mā-ı bārid şürbü mis̱lli esbāb-ı māḍiyeler dahi delālet eder, zīrā o evḳātta kebid mütelehhibe olur ve serīᶜan kes̱īren mā-ı bārid-i meşrūbu cirm-i kebid teşerrüb eder. *Bu maḳāmda baᶜḍı nüsḫada* يمتار *ve baᶜḍı āḫerde* تمتص *vāḳiᶜ olmuştur, ikisinin dahi ḥāṣıl-ı maᶜnāları teşerrübdür.*

Eger sūᵓ-i mizāc-ı bāridde mādde olur ise femde ḥumūḍat ve berāzda ruṭūbet iḥsās olunur ve o berāzın levni baᶜḍı kerre sevād-ı aḫḍara māil olup

aṣfer ve aḥmer olmaz. Ve kebidin sūʾ-i mizāc-ı bāridine bir müddetten sonra ḥummayāt tābiᶜ olur ᶜufūnet ᶜārıḍ olan dem-i raḳīḳi kebidin ḳabūlü ḥasebiyle ve o ḥummā ḫabīs̱e olan ḥummayāttan olur, biz o ḥummāyı bu kitābdan sonra beyān eyleriz.

Kebidin Sūʾ-i Mizāc-ı Yābisi ᶜAlāmetlerini Beyān Eder: Onun ᶜalāmātı femin ve lisānın yübsü ve ᶜaṭaş ve ṣalābet-i nabḍ ve riḳḳat-i bevl olur. Ve baᶜḍı kerre levn esved olur eger o mizācda olan mādde ṣafrā ve sevdā ise, onu sen uṣūlde yazılan ᶜalāmāt ile sühūlet üzere bilirsin.

Kebidin Sūʾ-i Mizāc-ı Raṭbı ᶜAlāmetleri Beyānındadır: Onun ᶜalāmātı yüzün ve gözlerin tehebbücü ve laḥm-ı şerāşīfin terehhülü[67] ve ḳıllet-i ᶜaṭaş olur; eger o sūʾ-i mizācda olan ḥarāret ile ruṭūbet ġaleyān eder ise o zamān ᶜaṭaş ḳıllet üzere olmaz. Ve keẕālik o mizācın ᶜalāmātındandır ruṭūbet-i lisān ve beyāḍ-ı levn ve baᶜḍı kerre levnde ṣufret-i yesīre dahi olur, ammā berd şedīde olup ruṭūbete ġalebe eylese levn-i ḫuḍrete māil olur. Ve baᶜḍı kerre ruṭūbetin terehhülü ḥasebiyle bedeni iḍᶜāf eder.

Muᶜālecāt-ı Kebidde Olan Ḳavl-i Küllī Beyānındadır

Vācib olur ki kebide keyfiyyette müşābih olan eşyā ile kebidin ṣıḥḥati muḥāfaẓa oluna ve keẕālik keyfiyyette aḍdādı ile emrāḍı ve evrām ve ḳurūḥu ve āfāt-ı miḳdārı ve teftīḥ-i südedi tedbīr olunup defᶜ oluna.

Sāir aᶜḍāda olan āfāt aḍdād ile tedbīr olunup defᶜ olunduğu gibi emrāḍ-ı kebidde ve ḫuṣūṣan süded-i kebidde devā saḳyının ecved-i evḳātı o vaḳttir ki onda miᶜdeden kebide nüfūẕ eden ġıdānın kebidde haḍmı ve o ġıdādan temyīz olunacak nesnelerin temeyyüzüne ṣāliḥ müdde mürūr etmiş ola. Ve ᶜādet-i nās bunun üzere cārīdir ki onlar nevmden intibāh ile istiḥmām beyninde devāyı saḳy ederler.

Ve keẕālik vācib olur ki māddī olan emrāḍ-ı kebidden südedī ve veremī āfetler için istiᶜmāl olunan edviye-i mücellile vü müfettiḫa ve ḳavābıḍ-ı muḳavviyeden iḫlā kılınmaya.

Ve eger kebidde yübs-i müfriṭ ḥads olunur ise mehmā-emken tedbīr-i kebide mübālaġa olunmaz; eger mübālaġa üzere [tedbīr] olur ise istisḳāya

67 اَلرَّهَلُ [er-rehel] (fetḥateynle) bir kimse eti sölpük olup yürürken ḥareket etmek. Vankulu.

müʾeddī olur. Ve kebidi tesḫīnde mübālaġa olunur ise ẕübūle müʾeddī olur, onun için ʿilāc eden ṭabībe vācib olur ki kebid-i marīḍin mizāc-ı ṭabīʿīsi miḳdārına ʿālim olup ẕikr olunan ḥālāt ḫavf olundukta o ḥālāta müʾeddī olan tedbīri terk eyleye.

Ve maʿlūm ola ki tedbīr-i kebidde ḫaṭā olunsa o ḫaṭā ʿurūḳta taʿaddī eder ve ʿurūḳtan dahi bedene taʿaddī eder, mes̱elā mādde kebidin taḳʿīrinde olup onu ishāl ile iḫrāc lāyıḳ iken ishāl eylemeyip idrār eylemek ḫaṭā olur ve onun āfeti ʿurūḳa ve bedene sārī olur ve keẕālik ḥadebe-i kebidde olan mevāddı idrār ile istifrāġ lāyıḳ iken onu ishāl eylemek muḍırr olur.

Ve vācib olur ki edviye-i kebidiyyenin ḍaḳḳı nāʿim ola ve cevher-i edviye dahi laṭīfe ola gerek ise o edviye ḥārre ve gerek ise bāride-i ḳābıḍa olsun her ḥālde laṭīf olan edviye kebide vāṣıl olur ve demi bulup ıṣlāḥ eder teftīḥi ḥasebiyle ve vācibdir ki bu şarṭa yaʿnī teltīf-i edviyeye mürāʿat oluna.

Ve cümle müfettiḥāt ve mülaṭṭıfāt kebidden, mā-ı uṣūl mis̱lliler kebidde münāsib olmayan aḫlāṭ-ı muḫtelife tevlīd eder, pes vācib olur ki o mis̱lli edviye-i mülaṭṭıfeler iki gün veyāḫūḍ üç gün mütevāliyen ve mütevātiren istiʿmāl olunsa ve ṭabīʿatı telyīn eder bir nesne ona itbāʿ oluna ve māu'l-uṣūlün kendide idrār olmakla nā-münāsib aḫlāṭ-ı rediyyeyi iḫrāc ve istifrāġ için māu'l-uṣūl şürbünden sonra başka müdirrāt saḳy olunmağa iḥtiyāc olmaz.

Bu maḳāmda Ḳānūn'un ʿibāretinde وأما الإزدراد فماء الأصول يفعل ذلك *vāḳiʿ olmuştur, ṣavāb olan* وأما الإزدراد *bedeline ve* وأما الإدرار *olmaktır, ḳalem-i nāsiḫten sehv vāḳiʿ olmuştur.*

Ve hindebānın bi'l-cümle envāʿı ve ḫuṣūṣan mürr olup ḥarārete māil olan nevʿi ālām-ı kebidden nāfiʿ olur, ammā hindebāyı istiʿmāl maḥrūrīnde sikencebīn ile ve mebrūdīnde mā-ı ʿasel ile olur. Ve kebid-i ẕiʾb yaʿnī kurdun karaciğeri dahi kebide bi'l-ḫāṣṣa nāfiʿdir ve luḥūm-ı ḥalezūnāt dahi cidden nāfiʿdir.

Sekizinci Faṣl Kebide Ḍārr Olan Eşyālar Beyānındadır

Maʿlūm ola ki idḫāl-i ṭaʿām ve eṭʿime tertībinde isāʾet etmek kebide ḳıyās ile aḍarr-ı eşyādandır. *Bu maḳāmda Ḳānūn'un terkībi budur:* فاعلم أن ادخال الطعام واساءة ترتيبه من أضر الأشياء للكبد *vāḳiʿ olmuştur. İḥtimāli vardır ki* إدخال *ḥā-i muʿceme ile ifʿāl bābından maṣdar olup ondan murād* إدخال

الطعالم على الطعام *ola veyāḫūd fetḥ-i hemze ile* دخل *in cemʿi olup maʿyūb olan ṭaʿām murād* [359a] *oluna veyāḫūd fetḥ-i hemze ve ḥā-i mühmele ile* دحل *in cemʿi olup ḫabīṣ ve muḍırr demek ola. İntehā.*[68]

Ve yine kebide aḍarr-ı eşyādan olur ʿale'r-rīḳ defʿaten mā-ı bārid şürbü ve ḥammām ve cimāʿ ve riyāḍet ardınca dahi mā-ı bārid şürbü, zīrā o ḥālātta kebid-i mültehibe olur ve mā-ı bārid ona vürūdunda serīʿan ve kes̱īren onunla kebid mümteliʾe olup kebidi o mā-ı bārid şedīden tebrīd eder ve baʿḍı kerre stisḳāya müʾeddī olur, pes bū hālātta su içenlere gerektir ki meşrūbunu şarābla mezc edip şedīden bārid suyu şürb eylemeye ve onun şürbü ʿabb ile olmayıp maṣṣ eyleyerek ḳalīlen ḳalīlen şürb eyleye.

Ve lüzūcetli eşyānın küllīsi tesdīdi ḥasebiyle kebide muḍırr olur. Ve kebide ḳıyāsla ḥınṭada lüzūcet vardır velākin kebidde haḍm olmakla kebidin mā-baʿdine ḳıyāsla onada lüzūcet olmaz, haḍm ile onun lüzūceti zāil olur. Ve her ḥınṭa bu minvāl üzere değildir, o lüzūcet ʿilkiyyeti olan ḥınṭada olur.

Ve şarāb-ı ḥulv kebidde südde iḥdās̱ eder, lākin ṣadrı cālī olur. Sebeb budur ki şarāb-ı ḥulv kebidde defʿaten ve bilā-tedrīc münḥadir olur,[69] ḥalāveti ḥasebiyle kebid onu ceẕb eder şarābda bedraḳa ve nüfūẕ keyfiyyeti olduğundan için ve sürʿat ile nüfūẕunda şarāb s̱üflünden mümtāz olmayıp süddeye müʾeddī olur. Ammā riye bu bābda kebide muḫāliftir, zīrā şarāb-ı ḥulv riyeye baʿde't-taṣfiye vārid olur, zīrā şarābın riyeye vürūdu merīden tereşşuḥ ṭarīḳiyle veyāḫūd ecvef ṭarīḳiyle vārid olur ve bu iki ṭarīḳ ile vā-

68 Bu vücūhun küllīsi ṣaḥīḥ ve müveccehtir.

69 "Şarāb-ı ḥulv kebidde defʿaten ve bilā-tedrīc vārid olur." Pes o şarāb baʿde'l-vürūd sāir eşyā-ı ġalīẓa gibi s̱üfḻden mütemeyyiz olacak ḳadar kebidde eğlenmez belki şarāb maʿa-ġılẓatihi kebide vārid olduğu gibi müheyyā meslek bulur, zīrā miʿde ile kebid arasında sāir ʿurūḳ-ı mebs̱ūs̱eye ḳıyās ile ṭuruḳ-ı vāsiʿa vardır ve kaçan o ṭarīḳten bilā-taṣaffin maʿa-ġılaẓihi miʿdeye vāṣıl oldukta haḍm ve temeyyüz eylemeden o şarābın laṭīfi kebidde olan ʿurūḳ-ı ḍayyiḳa sürʿat ile nüfūẕ eder ve ḍayyiḳ olan mevāḍiʿde rüsūbunu terk edip südde iḥdās̱ eder. Ammā riye kebidin ḫilāfı üzeredir, zīrā merī ṭarīḳinden riyeye merīnin mesāmmından vārid olur ise mesāmmdan tereşşuḥ eden lā-maḥāle laṭīf olup ona nisbet ile vāsiʿ olan mecārī-i riyeyi o laṭīf sedd eylemez. Ve eger riyeye şarāb ecvef ṭarīḳinden vārid ise ecvefe vārid olan şarāb kebidde s̱üflünü taḫlīf eylediğinden sonra ve merreten uḫrā ʿurūḳ-ı sāirede taṣaffī eylediğinden sonra vārid olur ve mirāren urūḳ-ı ḍayyiḳada taṣfiye olunan şarāb riyenin mecārī-i vāsiʿasını sedd eylemez. Kebidin riyeye ḳıyās ile olan aḥvāl-i sāiresi dahi bu minvāl üzeredir. Bu taḳrīr *Ḳānūn*'dan meẕkūrdur.

rid olan şarābın muṣaffāsı olur, onda müseddid olan s̱üfliyyet ve sāir bir muḍırr nesnesi yok iken o muṣaffā riyeye vārid olur.

Dokuzuncu Faṣl Muvāfıḳ-ı Kebid Olan Eşyā Beyānındadır

Ammā edviyeden kebide muvāfıḳ olan edviye merāreti olan devālardır ki teftīḥi ile nāfiᶜ olur ve keẕālik teftīḥe müᵓeddī ḳuvā-ı sāiresi olan o devālardır ki onda ḳabḍ ve ᶜıṭriyyet olup ᶜıṭriyyeti cevher-i rūḥu taḳviye ve ᶜufūnete māniᶜ ola, dār-ı ṣīnī ve fiḳāḥ-ı idẖir ve mürr ve bu mis̱lli devālar gibi.

Ve ṣadīd-i redīyi ġasl ve cilāsı ve tenḳıyesi olup irẖāsı ᶜasel gibi ġāyete bāliġ olmayan devālar dahi kebide muvāfıḳtır. Ve inḍāc ve telyīni olanlar ẖuṣūṣan onlardan zaᶜferān gibi ḳabḍ ve taḳviyesi olanlar ve onlar ile zebīb gibi leẕīẕ ve şarāb-ı reyḥānī gibi serīᶜü'n-nüfūẕ olanlar dahi ḥarāret-i şedīdesi olmayan ekbāda muvāfıḳ olur.

Ve bir nesnede cemīᶜan ẖavāṣṣ-ı meẕkūre olup leẕẕet dahi mevcūde olsa kebide ol nesne ḥarī ve lāyıḳ olur, aġdiyeden zebīb ve tīn ve bunduḳ bu ẖavāṣṣı maᶜa'l-leẕẕet cāmiᶜdir. Ve eger o vech ile olan nesne serīᶜü'l-fesād ve serīᶜü'l-ᶜufūnet olmasa onun kebide menfaᶜati eks̱er ve eblaġ olur, ṭaraẖşeḳūḳ ve hindebā-i berrī vü bostānī bu ḳabīlden olup kebide cidden muvāfıḳ olur. Ve kebidinde maraḍ-ı ḥārrı olanlar o mis̱lli bāridden bi'l-ẖāṣṣa ve bi'l-keyfiyye intifāᶜ ederler.

Ve bir ḳavm şedīdü'l-merāre olan mürrü devā-i ḥārrdan ᶜadd edip merāretiyle teftīḥ-i südedde ve ḳabḍı ile taḳviyede nefᶜi vardır ve emrāḍ-ı bārideye bi'l-ẖāṣṣa nāfiᶜ ve keẕālik teftīḥ ve taḳviyesi ile dahi nāfiᶜdir derler.

Ve kaçan kebidde berd ifrāṭ üzere olup onda müfettiḥāt ve muḳavviyāttan hangisi istiᶜmāl olunur ise ᶜasel veyāẖūd mā-ı ᶜasel ile ẖalṭ olunur, zīrā ᶜasel tebrīde muḳāvemet eder. Ve o saḳy olunan devānın efᶜāl-i sāiresinden ẖavf olunur ise onun tedārüküne ᶜināyet olunur. Ve baᶜḍı kerre o müfettiḥāt ve muḳavviyātın ẖafīfleri ᶜasel ile veyāẖūḍ mā-ı ᶜasel ile ẖalṭ olunup veyāẖūd o edviyeler ᶜasel ile ṭabẖ olunup baᶜdehu istiᶜmāl olunur ve bu vücūh ile istiᶜmāl olunan edviyenin kebid-i bāride menfaᶜati ziyāde olur ve ẖılṭ-ı bāridi bevl ile iẖrāc eder.

Ve keymūsu ceyyid olan ġıdālar kebide muvāfıḳ olur ve ḥalāvāt dahi kebide muvāfıḳ olur ve onunla kebide semānet gelir yaᶜnī semirir ve ᶜaẓīm ve ḳavī olur velākin kebid ḥalāvātı ᶜunfle ceẕb eder ve ḥalāvāt muṭāvaᶜat edip müstaṣḥıb olduğu aḫlāṭ-ı sāire ile ḳalbe väride olup südde iḥdās̱ eder, onun için kebidinde verem olanlara vācib olur ki tenāvül-i ḥalāvīden ictināb eyleyer, zīrā ḥalāvīnin tesdīdi olur ve ondan mā-ᶜadā mirāra serīᶜan istiḥāle eder.[70]

Ve fustuḳ kebide muvāfıḳ olur, fusṭukta ᶜıṭriyyet ve ḳabḍ ve teftīḥ ve mecārī-i ġıdāyı tenḳıye olmak ḥasebiyle kebide nāfiᶜ olur, velākin tesḫīni şedīddir. Ve bunduḳ cemīᶜ[an] ekbāda nāfiᶜdir, zīrā bunduḳta ḥarāret-i şedīde yoktur ve müfettiḥtir, keymūsu ceyyiddir. Ve ẕiᵓbin kebidi ve ḥalezūnātın luḥūmu bi'l-ḫāṣṣa kebide muvāfıḳ ve nāfiᶜdir.

Onuncu Faṣl Kebidde Olan Sūᵓ-i Mizāc-ı Ḥārr Muᶜālecesi Beyānındadır

Onun muᶜālecesinde vācib olur ki mülaṭṭıfāt-ı bāride ile kebidi tebrīdde mübālaġa olunmaya, o muᶜālecede muraṭṭıbāt-ı māiyye ve şedīdü'l-irḫā olan edviyeden ve süddeye müᵓeddī olan müberridāt-ı ġalīẓadan dahi tevaḳḳī ve ictināb oluna belki vācib olan budur sūᵓ-i mizāc-ı ḥārrı olan kebidin müberridātı o edviye ola ki onda tebrīd ve cilā ve teftīḥ ve ġıdāyı tenfīẕ ve bilā-kes̱ret ḳabḍ-ı muḳavvī keyfiyyetleri müctemiᶜa ola. Mā-ı şaᶜīr ḫıṣāl-i meẕkūreyi cāmiᶜdir ve bu menāfiᶜ hindebā-ı berrī vü bostānīde dahi ġāyete bāliġdir, zīrā iki nevᶜ hindebānın cemīᶜan mizācları cidden müfriṭ olmayan berde māil ve onlarda merāret-i müfettiḥa-i ġayr-i müsaḫḫine ve ḳabḍ-ı muᶜtedil-i muḳavvī mecmūᶜaten mevcūdedir belki onların menfaᶜatleri kebid-i bāride muḍırr olmamak mertebesine bāliġadır.

Ve edviye-i müfrededen edviye-i kebidiyye elvāḥında bizim ẕikr eylediğimiz üzere kebid-i bārid muᶜālecesine hindelar dahi idḫāl olunurlar ve bāᶜḍı kerre hindebā meslūḳan ve ḫuṣūṣan raṭb ve yābis küzbere ile tenāvül olunur. Ve hindebāyı ḫall ile ve enberbārīs ile tenāvülün ḫāṣṣa-ı ᶜaẓīmesi olur. Ve temr-i Hindī dahi onlar gibidir. Ve kaçan kebidde süded iḥsās

70 Nīlūfer şerbetinden mā-ᶜadā her ne ḳadar ḥalāvī var ise mirre-i ṣafrāya istiḥālesi serīᶜ olur.

olunsa hindebā ve küzbereye kerefs dahi ḍamm olunup intifāᶜ olunur, zīrā kerefs kebidin taḳᶜīr ve taḥdībinde olan süddeleri teftīḥ eder ve nüfūẕu serīᶜ olur. Ve keẕālik sikencebīn dahi serīᶜü'n-nüfūz ve müfettiḥ olur.

Ve yine sūᵓ-i mizāc-ı ḥārra nāfiᶜ olur ᶜuṣāre-i hindebā ve ᶜuṣāre-i kākünec ve ᶜuṣāre-i ᶜinebü's-s̱aᶜleb her birinden ikişer ūḳıyye, küzbere-i raṭbe ᶜuṣāresi ve rāziyānec ᶜuṣāresi her birinden birer buçuk ūḳıyye. Bu ᶜuṣāreler aḫẕ ve cemᶜ olunup ona nıṣf dirhem zaᶜferān ḫalṭ olunduktan sonra saḳy olunur. Ve baᶜḍı kerre dahi dühn-i verdin ceyyīdi ve dühn-i tuffāḥ mā-ı bārid ile saḳy olunur ve o dühnler ḥarāret-i kebidi taᶜdīl ve teskīn eder. Ve yine sūᵓ-i mizāc-ı ḥārra nāfiᶜ olur esfiyūstan iki mis̱ḳāl aḫẕ olunup sükker-i ṭaberzed ve mā-ı bārid ile saḳy olunur. Ve keẕālik ḳarᶜ-ı meşvīnin ᶜuṣāresi ve ḳıs̱s̱ā ᶜuṣāresi ve mā-ı rummān ve meḫīḍ-i baḳar ve mā-ı tuffāḥ ve mā-ı kümmes̱rā ve ferfīr[71] ve verd-i ṭarī ᶜuṣāreleri aḫẕ ve saḳy olunur.

Eger kebidin sūᵓ-i mizāc-ı ḥārrı ile ḥummā olmaz ise ona mā-ı cübn maᶜa's-sikencebīn küllü yevmin saḳy olunur ve içine üç dirhem helīlec-i aṣfer ve bir dirhem lükk-i maġsūl, yarım dirhem bezr-i kerefs ḫalṭ olunup maᶜan saḳy olunur ve bu minvāl üzere mā-ı cübn iki üsbūᶜ saḳy olunup onu saḳydan ferāġdan sonra leben-i liḳāḥ saḳy olunur, bir rıṭldan bedᵓ olunup iki rıṭla tedrīcle varınca ḳadar saḳy olunur ve onun içine edviye-i müdirre vü müfettiḥa vü müneffiẕe ṭarḥ olunur, mes̱elā ᶜuṣāre-i ġāfes̱ten ve bezr-i hindebā ve bezr-i küşūs̱tan bir şeyᵓ ṭarḥ olunur ve baᶜḍı kerre fiḳāḥ-ı idḫirden bir şeyᵓ ṭarḥına dahi ḥācet olur ve baᶜḍı kerre dahi muḫaddirāt ve maᶜācīn-i ebyūniyye vü benciyye ve felūniyā istiᶜmāline ḥācet olur.

Ve ṣāḥib-i Ḳānūn der ki وأنا اكرهه ما وجد عنه مذهب *yaᶜnī mādām ki muḫaddirāt istiᶜmālinden vesvese olunur onu istiᶜmāl eylemeği ben kerīh görürüm.* مذهب *muṭlaḳ ẕikr olunsa vesvese maᶜnāsına olduğu* [359b] *Vankulu lüġatinde muṣarraḥtır.*

Ve şābb-ı ḳavī ḥarāret-i kebidi için ᶜale'r-rīḳ cidden mā-ı bārid şürb eylemek onun ḥarāretine ᶜilāc-ı kāfī olur. Ve yine ḥarāret-i kebide aḳrāṣ-ı ṭabāşīr ve aḳrāṣ-ı enberbāris-i bāride ve aḳrāṣ-ı kāfūr şürbü dahi nāfiᶜ olur ve bu ṣıfat üzere olan ḳurṣ dahi nāfiᶜdir.

71 "Ferfīr" ismün ıṣṭılāḥiyyun li'l-baḳlati'l-ḥamḳāi. İbn Kütbī.

Ṣıfat-ı Ḳurṣ-ı Nāfiᶜ: Verd-i ḫilāf, verd-i nīlūfer her birinden on birer dirhem, bilā-aḳmāᶜ verd-i aḥmer on iki dirhem, kāfūr iki buçuk dirhem, ṣandal-ı aḥmer, ṣabır ġasli gibi efāvīh ile maġsūl olan lükk bu mez̠kūrlar gibi her birinden yedişer dirhem ve fūfel sekiz dirhem. Bu devālar aḫẕ olunup hindebā ve ᶜinebü'ṡ-ṡaᶜleb sularıyla maᶜcūn kılındıktan sonra onlardan aḳrāṣ ittiḫāẕ olunur ve her ḳurṣu bir miṡḳāl vezninde kılınıp günde birer ḳurṣu ᶜinebü'ṡ-ṡaᶜleb suyu ile saḳy olunur. Ve kez̠ālik ḥarāret-i kebide bu ṣıfat üzere olan ḍımād dahi nāfiᶜ olur:

Ṣıfāt-ı Ḍımād-ı Nāfiᶜ: Ferfīr aḫẕ ve daḳḳ olunup üzerine dühn-i verd ṣabb olunduktan sonra tebrīd olunup müberriden onunla ḫāricden kebide taḍmīd olunur veyāḫūd ṣandaleyn bir ūḳıyye, zaᶜferān üç dirhem, rīvend beş dirhem, ṭīn-i Ḳıbrısī, maṣṭakī, bersiyāvşān her birinden birer buçuk ve baᶜḍı nüsḫada ṣandaleyn bir ūḳıyye ve fūfel ve benefşec-i yābis yarım ūḳıyye, verd bir ūḳıyye vāḳiᶜ olmuştur ve zaᶜferān-ı maġsūl yarım ūḳıyye, efsentīn rubuᶜ ūḳıyye, kāfūr iki dirhem. Bu eczālar aḫẕ olunup dühn-i ḫilāf ile mütteḫaẕ olan ḳayrūṭī ile o edviye cemᶜ olunur ve bir ᶜarīḍ nesne üzerine o edviyeye mecmūᶜatan basṭ olunup ḍımād kılınır ve eger o edviye kabak yaprağı veyāḫūd ḥummāḍ yaprağı veyāḫūd sılḳ yaprağı üzere basṭ olunup kebid üzere ḍımād olunur ise nefᶜi ekṡer olur.

Ve baᶜḍı kerre buḳūl-i bāride ᶜuṣāresi ile dahi ḍımād olunur ḳarᶜ ve ḳıṡṡā ᶜuṣāreleri gibi ve bābu'l-meşrūbātta bizim sāir z̠ikr eylediğimiz ᶜuṣāreler gibi. Ve o ᶜuṣārelere sevīḳ-i şaᶜīr veyāḫūd sevīḳ-i ᶜades dahi ḫalṭ olunup o maḫlūṭun üzerine dühn ṣabb olunduktan sonra ḍımād olunur. Ve baᶜḍı kerre o ḍımādın içinde ṣandal ve fūfel ve kāfūrdan birer şeyᵓ vaḍᶜ olunur ve baᶜīd olmaz ki onların içine ᶜıṭriyyāttan ve fevākih-i ᶜaṭıre miyāhından bir nesne ilḳā olunur ve baᶜḍı kerre onun üzerine meysevsen dahi reşş olunur.

Ve ammā onların aġdiyeleri mā-i şaᶜīr ve z̠ikr olunan buḳūlün sülāḳātı ve o buḳūlün kendinin ṭabḫ olmuşları ve küzbere-i raṭbe ve ḫass ile maṭbūḫ olan hindebā ve sılḳ-ı maṭbūḫ ve rāib-i ḥāmiḍ ve leben-i ḥāmiḍ suyu ve luḥūm-ı ḥalezūnāt miṡlli aġdiyeler olur ve fevākihleri zuᶜrūr ve sefercel ve kümmeṡrā miṡlliler olur velākin onlar dahi ifrāṭ üzere tenāvül olunmaz ifrāṭ-ı ḳabḍ ve tevlīd-i südedden tevaḳḳī için. Ve tuffāḥ ve rummān-ı müzz yaᶜnī mayḫoş ve ḥıṣrım-ı ḥāmiḍ ile dahi tefekküh onlara muḍırr olmaz velā-

kin onlarda olan ḳabḍı şeyʾ-i müleyyin ile kesr ederler ve ṭūs̱-ı Şāmī ve rībāsı dahi ḳabḍını kesr ile *ve baʿḍı nüsḫada sekr*[72] *ile* istiʿmāl ederler. Ve ḫalli zeyt ile tenāvül ederler ve mā-i rummān ile ḥabb-ı rummāndan mütteḫaẕ olan ġıdāyı ḳable'ṭ-ṭaʿām ve baʿde'ṭ-ṭaʿām istiʿmāl ederler. Ve yine onlara muvāfıḳ fākiheden olur ḥalāvet-i müfriṭası olmayan biṭṭīḫ ve ḫuṣūṣan zaḳḳī ve Filesṭīnī ve Hindī demekle maʿrūf olan biṭṭīḫler ziyāde muvāfıḳ olur.[73]

Ve edviye-i meẕkūreden maʿan tebrīd ve ḳabḍı olanları tenāvülde vācib olur ki muvāṣale olunmaya, zīrā o edviyeler ʿale't-tetābuʿ istiʿmāl olunsa südde iḥdās̱ eder. Ve ṣulb olup ḳalīlü'l-ḥālāvet olan biṭṭīḫi istiʿmālde beʾs yoktur, keẕālik laḥmı ṣulb ve ḥalāveti ḳalīl olan ʿineb tenāvülünde ve müzz yaʿnī mayḫoş ʿineb tenāvülünde dahi beʾs yoktur.

Ve eṭʿimeden onlara māşiyye ve ḳaṭafiyye ve ḳarʿiyye ve ısfānāḫiyye ve muḥammiḍa ve ġayr-i muḥammiḍa ʿadesiyye bi'l-cümle bu eṭʿimeler onlara nāfiʿa olur. Ve baʿḍı nās onlara tenāvül-i zebībde ruḫṣat verdiler lākin ḥarāret-i kebidi olup zebīb tenāvül edenlere vācib olur ki onların tenāvül eyledikleri zebīb ḫumūḍata māil ola. Ve bunduḳta tesḫīn-i kes̱īr yoktur ve südedi bunduḳ fettāḥ olur ve ġıdāiyyeti dahi kes̱īrdir velākin onu tenāvül edenlere vācib olur ki ona berdün-māsı olan bir nesne ḫalṭ olunup maʿan tenāvül oluna.

Ve laḥmlardan onlara nāfiʿ olan semek-i ṣıġār-ı maṭbūḫ olur, isfīdbācla veyāḫūd ḫall ile tenāvül olunur. Ve o meṣūsāt ve ḳarīṣāt dahi nāfiʿ olur ki laḥm-ı cedy gibi laḥmlardan veyāḫūd ḫafīfetü'l-inhiḍām olan ġayri müfriṭi's-semn ḥacel ve vereşān ve fāḫte mis̱lli ṭuyūr laḥmından mütteḫaẕ ola ve keẕālik onlara ṭayr-ı mā ve ivezz ve decāc luḥūmunu muḥammaḍaten istiʿmāl ve keẕālik ʿaṣāfīr-i muḥammaḍa istiʿmāl dahi nāfiʿ olur. Ve onlara kebid ve ṭıḥāl ve ḳalb ve ergeç keçi ve koç koyun laḥmları mis̱lli luḥūm-ı ṣulbe vü ġalīẓa ve ʿaṣabiyye tenāvülü muḍırr olur. Ammā fetā baḳar laḥmını ḳarīṣan istiʿmāl miʿdesi ve haḍmı ḳaviyye olanlara nāfiʿ olur.

---

72 "Sekr" sedd maʿnāsınadır, yine murād kesr olur.

73 İbn Kütbī müfredātında der ki biṭṭīḫ-i Rūmī o biṭṭīḫtir ki ona Hindī ve Sindī ve düllāʿ ve zebş derler. Miʿdede ve kebidde mirār olup ona muḳāvemet ḳaṣd olunsa bu biṭṭīḫi tenāvül nāfiʿ olur ḫuṣūṣan ḫılṭ-ı mirārī kemmiyyette ḳalīl ve keyfiyyette redī ola ve onun bedeni menhūk ola. Ve onlara bu nevʿ biṭṭīḫ istiʿmāli ḥavāmiḍ ve muḳaṭṭıʿāt ve ḳābıḍ olan nesneler istiʿmālinden enfaʿ olur.

Ve ḥarāret-i kebidi olanlara vācib olur ki ṣulb olunca ḳadar ṭabḫ veyāḫūd şeyy olunan yumurtadan ve keẕālik ifrāṭ üzere olan düsūmāt isticmālinden taḥarrüz ve ictināb eyleyeler. Ve onlara şarāb cidden muḍırr olur lākin şürb-i şarāba ictiyādı olanlara veyāḫūd haḍmlarında ḍacf olanlara raḳīḳ olup beyāḍa māil olan şarāb ḳalīlen saḳy olunur.

On Birinci Faṣl Kebidin Sū-i Mizāc-ı Bāridi Beyānındadır

Ve o āfet aṣḥābına şarāb-ı efsentīn, sikencebīn-i caseli ile isticmāl eylemek nāfic olur. Ve kebid-i bārid aṣḥābına efsentīn ḳurṣunu ve keẕālik büzūr-i müsaḫḫine isticmāl edip üzerine bir gece tamāmen uyumak ve keẕālik onlara liḳāḥ-ı acrābiyye sütünü beş dirhemden on dirheme varınca ḳadar sükker-i cuşer[74] ile isticmāli dahi nāfic olur ve bu vech üzere leben-i liḳāḥ-ı acrābiyye şürbü o calīlin kebidini tacdīl ve aḫlāṭ-ı bāridesini ishāl ve idrār ile iḫrāc ve südedini teftīḥ eder ve leben-i liḳāḥ-ı acrābiyyeden mā-cadā elbāndan bir şeyᵓ isticmāl eylemezler. Ve leben-i liḳāḥ şürbünden aḳvā olur devā-i kürküm veyāḫūd devā-i lükk veyāḫūd eṡānāsiyā isticmāl edip üzerine uyumak ve keẕālik caşiyyeten devā-i ḳusṭ ve zencebīl-i mürebbā mā-i kerefs ile şürb eylemek ve aḳrabādīnde meẕkūr olan aḳrāṣu'l-ḳusṭ ve'l-lükk isticmāl eylemek ve cale'r-rīḳ ġāfeṡ ve esārūndan iki dirhem şürb eyleyip üzerine ḫamr şürb eylemek o calīle ṭıbben nāfic olur.

Ve maṭbūḫāttan aḳrabādīnde meẕkūr ḳusṭ ve efsentīn maṭbūḫu dahi nāficdir, onu iki dirhem miḳdārı levz-i ḥulv dühnü ile ve iki dirhem dühn-i fustuḳ ile isticmāl ederler. Ve bunlardan aḳvā olur o maṭbūḫu dühn-i nārdīn ve dühn-i levz-i mürr ve dühn-i ḫırvac ile şürb eylemek. Ve bu ṣıfat üzere olan maṭbūḫ dahi nāficdir:

<u>Ṣıfat-ı Maṭbuḫ:</u> Bezr-i rāziyānec, bezr-i kerefs, enīsūn, maṣṭakī her birinden ikişer dirhem, ḳuşūr-ı aṣlı'l-kerefs, ḳuşūr-ı aṣl-ı rāziyānec her birinden onar, ġāfeṡ ve efsentīn-i Rūmī ḥaşīşleri her birinden beşer dirhem, lükk, ḳaṣabu'ẓ-ẓerīre, ḳusṭu'l-ḥulv ve'l-mürr, rīvend her birinden üçer, fiḳāḥ-ı idḫir dört. Bu mecmūc bacde'l-aḫẕ dört rıṭl su içinde nıṣfı kalınca

74 "Sükker-i cuşer" bacḍılar dediler ki bir nevc menndir ki cuşer dedikleri şecere üzere vāḳic olur; eṣaḥḥ olan bu ḳavldir. Ve bacḍılar dahi derler ki bir nevc ṣamġdır ki zehri katında ḫurūc edip cemc olunur.

ḳadar ṭabḫ olunur ve o ṭabḫtan beher yevm dörder evāḳī bir buçuk dirhem miḳdārı dühn-i fustuḳ ve iki dirhem levz-i ḥulv dühnü ile istiᶜmāl olunur.

Ve kebid-i bārid aṣḥābından aḍmide-i ḥārre ve merāhim-i ḥārre istiᶜmāli nāfiᶜ olur: ıṣṭamḫayīḳūn merhemi ve iklīlü'l-melik ḍımādı nāfiᶜ olur. Ve keẕālik bu ṣıfat üzere olan ḍımāḍ dahi nāfiᶜdir:

Ḍımād-ı Nāfiᶜ: Ḳusṭ-ı mürr sünbül, nārdīn-i Rūmī, vecc, ḥulbe ve bunların emẟāli edviyeden ḍımād ittiḫāẕ olunur.

Ḍımād-ı Ceyyid: Kebid-i bāride ceyyid ḍımād olur: Üşne, enberbārīs maṣṭakī, iklīlü'l-melik, sünbül, sūsen-i āsmāncūnīnin aṣlı, verd. Bu eczālar mütesāviyetü'l-evzān aḫẕ olunur, dühn-i maṣṭakī içinde eczālar teherrī edince ḳadar ṭabḫ olunur ve o ḍımād ile fātiren kebid üzere ġudveten ve ᶜaşiyyeten taḍmīd olunur.

Ḍımād-ı Ceyyid-i Āḫer: Fiḳāḥ-ı idḫir, ḥabbu'l-bān, maṣṭakī, ḳardemānā, ḥamāmā [260a] her birinden [üçer diraḫmī ṣabır, ḥaşīş-i efsentīn, fiḳāḥ-ı efsentīn her birinden] altı dıraḫmī sünbül-i ṭīb, selīḫā her birinden ikişer dıraḫmī, īresā, varaḳ-ı merzencūş her birinden sekizer dıraḫmī, uşşaḳ yirmi dört dıraḫmī, ṣamġu'l-buṭm, kündür her birinden on iki dıraḫmī, şemᶜ bir buçuk rıṭl ve bu eczāları maᶜcūn edecek miḳdārı dühn-i ḥınnā.

Ḍımād-ı Dīger: Ḥamāmā bir ūḳıyye, ḥabbu'l-belesān, muḳl, ḳardemānā, ḥınnā, mürr, kündür, zaᶜferān her birinden birer buçuk ūḳıyye, sünbül-ı Şāmī iki ūḳıyye, ṣamġu'l-buṭm altı ūḳıyye. Bu eczāların içinden kündür ve muḳl şarābda ḥall olunur ve o maḥlūlün içinde dahi zaᶜferān ḥall olunur ve ṣamġ-ı buṭm nārdīn içinde idāfe olunur ve edviye-i yābise saḥk olunup bu mecmūᶜ dühn-i nārdīn ve şarāb ile ḫalṭ olunur ve üzerine ḳalīlü'l-miḳdār şemᶜ ilḳā olunup ḍımāden istiᶜmāl olunur.

Ḍımād-ı Āḫer: Sefercel, daḳīḳ-i şaᶜīr, şemᶜ, muḫḫu'l-ᶜicl yaᶜnī buzağı kemiğinin iliği, dühn-i verd ve efsentīn ve ḥınnā ve sünbül ve zaᶜferān ve esārūn ve īresā ve ḳaranfül ve uşşaḳ ve maṣṭakī ve ᶜilk-i enbāṭ. Bu edviyenin içinden ḥārr ve bārid olanlar ḳadr-i ḥācet taḳdīr olunup merhem ittiḫāẕ olunur.

Ve kebid-i bāridi olan ᶜalīlin aġdiyesi ḫubzun lübāb-ı ḥārrı ve şarābda ẟerīdi ve keẕālik ḫandīḳūn içinde meẟrūdu ve luḥūm-ı ḫafīfiyyeden ᶜaṣāfīr ve ḳanābir ve dürrāc ve ḥacel ve buṭūn-ı ivezz ve bunlar miẟlli nesnelerden

kılınır ḫuṣūṣan bunlar cümleten şeyy olunmakla veyāḫūd onlardan ḳalāyā-i mübezzere itiḫāẕ olunmakla istiᶜmāl olunsa ziyāde muvāfıḳ ġıdā olur.

Dahi onlara muvāfıḳ ġıdā olur: Kerneb s̱elās̱e ṭabaḫāt tabḫ olunup ebāzīr-i müsaḫḫine ile ve dār-ı ṣīnī ve fülfül ve kemmūn ve o mis̱lli nesneler ile mübezzere kılınıp ve üzerine ḳıṭaᶜ-ı seẕāb ilḳā olunup iṭᶜām olunur ise.

Ve ḥulbe ve lübūb mis̱llilerden mütteḫaẕ olan aḥsāda aġdiye-i muvāfıḳa olur. Ve baᶜḍı kerre o ᶜalīlin aġdiyesine hindebā ve ḫuṣūsan hindebānın şedīḍü'l-merāre olan ṣınfı idḫāl olunur. Ve baᶜḍı eṭibbā dediler ki cāvers şedīden ṭabḫ olunsa bu bābda nāfiᶜ olur. Ve Şeyh-i Reᵓīs der ki o baᶜḍın bu kelāmını ben taṣvīb eylemem.

Ammā fevākihten onlara muvāfıḳ nuḳl yaᶜnī çerez şāh-bellūṭ ve zebīb-i semīn ve ḫāṣṣaten fustuḳ olur. Ve baᶜḍı eṭibbā dediler ki evlā olan fustuḳtan ve levzden taḥarrüz eylemektir onlar miᶜdeye s̱iḳal olmak ḥasebiyle. Ve vācib olur ki fustuḳta o baᶜḍın ḳavline iltifāt olunmaya.

Ve kebidi bārid olanlara laḥm-ı ḥalezūn tenāvülü nāfiᶜ olur ḫuṣūṣan mübezzer istiᶜmāl oluna. Ve vācib olur ki elbāndan ve semekten ve fevākih-i raṭbdan ve luḥmān-ı ġalīẓadan ictināb oluna.

On İkinci Faṣl Sūᵓ-i Mizāc-ı Yābis Muᶜāleceleri Beyānındadır

Bu mizāc-ı seyyiᵓin ᶜilācında aṭliye ve buḳūl ve aġdiye ve ḍımādāt ve eşribeden muraṭṭıbāt-ı maᶜlūme ile tedbīr olunur ve onlar ile mizācı yābis olan kebid iᶜtidāle imāle olunur ve ḥarr ve berde dahi ḥacet miḳdārı imāle olunur. Ve maᶜa-ẕālik vācib olur ki o kebidi tertībde ifrāṭ olunmaya, zīrā kebidi ifrāṭ üzere terṭīb sūᵓ-i ḳunye ve terehhül ve istisḳā-i laḥmī ᶜilletine müᵓeddī olur.

On Üçüncü Faṣl Mizāc-ı Raṭb Muᶜālecātı Beyānındadır

Onların tedbīri riyāḍet ve taḳlīl-i ġıdā ve aġdiye-i mülaṭṭıfe vü nāşife tenāvülü ᶜale'l-ḫuṣūṣ tecfīfi olan nāşifi tenāvül ve şürb-i māı taklīl ve elbāndan ictināb olur ve o kebidi tecfīfte mübālaġa olunmaz, zīrā tecfīfte mübālāġa ẕübūle müᵓeddī olur.

On Dördüncü Faṣl Kebidin Ḫārr ve Yābis Mizāc-ı Mürekkebi Muᶜālecātı Beyānındadır

Bu nevᶜ sūᵓ-i mizāc ṣāḥibi aġdiye-i bāride-i raṭbe ve buḳūl-i bāride istiᶜmāl ederler ḫuṣūṣan hindebā tenāvül ederler; berdi ve ḳabḍ-ı şedīdi olan nesnelerden ictināb ederler. Ve onlara cidden nāfiᶜ olur leben-i etān; ḍaᶜīfü'l-ḳuvve olanlar leben-i etāndan altı istāra varınca ḳadar miḳdārı kes̱īr olmayan sükker-i ṭaberzed ile şürb ederler ve ḳavī olanlar on istāra varınca ḳadar leben-i etān şürb ederler. Ve o ᶜalīl bāride-i raṭbe olan merāhim ve aḍmide dahi istiᶜmāl eder ve bunun cümlesinde irḫāya müᵓeddī olacak miḳdārı tertībde mübālaġa eylemez.

Ve kebidi ḥārr ve yābis olanlara vācib olur ki erüzzden ve kemmūn ve tevābilden ve miḳdār-ı kes̱īr fustuḳ tenāvülünden ictināb eyleyeler, ammā miḳdār-ı ḳalīl fustuḳ tenāvülü baᶜḍı kerre muḍırr olmaz beynehümāda münāsebet olmakla. Ve keẕālik luḥūm-ı ġalīẓa tenāvülünden dahi ictināb eyleyeler, o laḥm-ı ġalīẓin ḥayvānının luḥūmu gerek ise cemīᶜan ġalīẓ olsun ve gerek ise eks̱er luḥūmu laṭīf olsun, mes̱elā aġnāmdan fetā ve ḥavlī olan ġanemin kebid ve ṭıḥālını tenāvül onlara cāiz olmaz.

On Beşinci Faṣl Kebidin Ḥarr-ı Raṭb Sūᵓ-i Mizāc-ı Mürekkebi Muᶜālecātı Beyānındadır

Bu ᶜillette o edviye ve aġdiyeler istiᶜmāl olunur ki onda ḳabḍ ve miḳdār-ı ḳalīl neşf ola. Ve eger o mizāc üzere olan kebidde mādde olur ise māddeyi mülaṭṭıf olan nesneler dahi istiᶜmāl olunur her ne miḳdār o mülaṭṭıfta neşf olmaz ise mā-ı cübn ve sükker-i ṭaberzed gibi veyāḫūd ᶜinebü's̱-s̱aᶜleb şecerinin ᶜuṣāresi aḫẕ olunur ve meᵓḫūẕun elli katı veyāḫūd kırk katı kākünec dahi aḫẕ olunur yaᶜnī kākünecün o miḳdār ᶜuṣāresi dahi aḫẕ olunur ve ḳavī olanlarda o ᶜuṣāreler iki mis̱ḳāl miḳdārı ṣabır ile istiᶜmāl olunur ve ḍaᶜīf olanlarda o miḳdārdan eḳall istiᶜmāl olunur veyāḫūd nıṣf mis̱ḳāl eyāric iki istār-ı ḥıyārşenber ile istiᶜmāl olunur lākin o ḥıyārşenber bir sükerrece ᶜineb-i s̱aᶜleb suyu veyāḫūd hindebā içinde ḥall olunduktan sonra ẕikr olunduğu üzere eyāricle istiᶜmāl olunur veyāḫūd yalnız ḫıyārşenber mā-ı hindebā ve mā-ı rāziyānec ve mā-ı ᶜinebü's̱-s̱aᶜleb işbu üç nevᶜ suyun biri ile istiᶜmāl olunur.

On Altıncı Faṣl Kebidin Bārid ve Yābis Sū᾽-i Mizāc-ı Mürekkebi Muᶜālecātı Beyānındadır

Bu ᶜillette merāhimden yāḫūd aḍmide-i sāireden ḥārr-ı desime ve leyyine olanlar istiᶜmāl olunur ve maᶜācīn-i ḥārreden dahi devāu'l-lükk ve devā-i kürküm ve ḳubāẕu'l-melik maᶜcūnu ve emrūsiyā ve es̱ānāsiyā ve ḳūḳī mis̱lliler istiᶜmāl olunur. Ve keẕālik fendāẕīḳūn maᶜcūnundan ḥimmaṣa miḳdārı veyāḫūd bāḳılāt miḳdārı içinde edhān-ı raṭbe olan mā-ı uṣūl ile saḳy olunur ve şarābı raḳīḳ-i ḳavī dahi istiᶜmāl olunur. Eger o ᶜalīlde iᶜtiḳāl var ise bu ṣıfat üzere olan ḥabb istiᶜmāl olunur:

Ṣıfat-ı Ḥabb: Sekbīnec, üşşec, cāvşīr veznleri berāber, bezr-i kerefs, enīsūn bir cüz᾽ün üç rubuᶜu; bu eczālardan ḥabb ittiḫāẕ olunup istiᶜmāl olunur. Ve baᶜḍı kerre o ḥabb yalnız sekbīnecden veyāḫūd ẕikr olunan edviyeden biriyle sekbīnecden ittiḫāẕ olunur velākin vāḥide veyāḫūd is̱neyne iḳtiṣār olundukta o muḳteṣırın vezni mecmūᶜun vezni miḳdārında kılınır. Ve o ḥabbdan ḍaᶜīfe bir mis̱ḳāl ve ḳāvīye iki mis̱ḳāl saḳy olunur. Ve vācib olur ki irḫāya mü᾽eddī olmasın için onu saḳyda iḥtiyāṭ ve iks̱ār-ı terṭībden viḳāye oluna.

On Yedinci Faṣl Kebidin Bārid ve Raṭb Olan Sū᾽-i Mizācı Muᶜālecātı Beyānındadır

Bu ᶜilletin muᶜālecesinde edviye ve aġdiyeden ḥarāret ve ḳabḍ ve telṭīf ve neşf olanlar istiᶜmāl olunur. Eger o mekānda mādde olur ise istifrāġ olunur mā-ı uṣūl-i ḳavī mis̱lli ve kelkelānic mis̱lli ile ve eyāric-i Erkāġānis mis̱lli ile luṭf ve rıfḳ üzere onun māddesi istifrāġ olunur ve tedbīri telṭīf ve tesḫīn olunur ve aġdiyesi ḫafīf olan luḥūmdan kılınıp ebāzīr ile ve ḳavī ve raḳīḳ ve ṣırf olan şarābla o luḥūm istiᶜmāl olunur ve maᶜācīn-i kibār dahi bi-ḥasebi iḳtiḍāi'l-ḥāl ve'l-vaḳt istiᶜmāl olunur ve hāricden aḍmide-i muḥallile dahi istiᶜmāl olunur.

On Sekizinci Faṣl Ṣıġar-ı Kebid Beyānındadır

Kebid baᶜḍı nāsta ṣaġīr olur ḥattā ṣıġarda külye miḳdārına bālig olur ve onun ṣıġarına bu āfetler tābiᶜ olur ki ṣaġīrü'l-kebid olan kimse ḥāceti miḳdārı ġıdā tenāvül eylese kebidin ona siᶜası olmaz ve kebide sağmayacak

miḳdārı [360b] miᶜde ona ġıdā irsāl eder ve kes̱ret-i ġıdā ile kebidde süded ve s̱aḳīle ve mümeddide ālām ḥādis̱ olur.

Ve efᶜāl-i kebide vehn ᶜārıḍ olur kebidin ḳuvve-i fāᶜilesi münfaᶜil olan ġıdānın infiᶜāli ḳuvvesi taḥtında münḍaġıṭa olmak ḥasebiyle ve o inḍıġāṭ ile kebidin hāḍımesi ve cez̠b ve imsāk ve temyīz ve defᶜ ḳuvveleri dahi muḫtelle olur ve baᶜḍı kerre onlardan z̠ereb ve iḫtilāf dahi ḥādis̱ olur zīrā keylūsun ṣafvı kebidi ṣaġīr olanlarda kebide lāyıḳı üzere müncez̠ib olmaz ve s̱üflü ile ṣafvı miᶜā ṭarīḳine sülūk edip z̠ereb ḥādis̱ olur. Ve onun ᶜalāmātı budur ki ṣıġar-ı kebide kebid katında olan süded ve riyāḥ-ı kes̱īre ve ḳadr-i muᶜtedil tenāvül olunan ġıdānın kebide s̱iḳali ve ġıdā-i kes̱īre ḥāceti ḥasebiyle bedenin ḍaᶜfı ve ḍaᶜf-ı haḍmın devāmı ve südedin ve evrāmın kes̱reti delālet eder ve o delāleti bi-ḥasebi'l-ḫilḳa ḳıṣar-ı eṣābiᶜ teʾkīd eder. Ve Cālīnūs zamānında bir kimse var idi ki ṭaᶜām yemek ile onun bedeni bir nesne ibrāz ve iẓhār eylemez idi yaᶜnī onda bedel mā-yeteḥallel ḥādis̱ olmaz idi ve o kimsenin o ḥālinden Cālīnūs kebidinin ṣıġarını ḥads ve mecārīsinin ḍīḳını fehm edip o mis̱lli kimseye lāyıḳ olan tedbīr ile tedbīr eyledi.

el-Muᶜālecāt: Ve bu mis̱lli kebidin ṣıġarına muᶜālec-i ḥaḳḳa ile ᶜilāc olunmaz. Ve ona müdārāt[75] vechi üzere olan muᶜālece budur ki onlar ḥacmi ve miḳdārı ḳālīl ve ġıdāiyyeti kes̱īr ve nüfūz̠u serīᶜ olan aġdiye ile taġdiye olunur ve onun ġıdāsı tefrīḳ olunur, defᶜaten şibᶜa ḳarīb olucak ḳadar ona ġıdā verilmez belki o miḳdār ġıdā defeᶜātla ḳalīlen ḳalīlen verilir ve onlarda edviye-i münaḳḳıye-i müshile ve müdirre ve müfettiḥa ve mülaṭṭıfe istiᶜmāl olunup kebidi tenḳıye olunur.

İkinci Maḳāle Kebidin Ḍaᶜfı ve Südedi ve Emrāḍ-ı Sāiresi Beyānındadır O Dahi Fuṣūlü Müştemildir

Evvelki Faṣl Ḍaᶜf-ı Kebid Beyānındadır

Mekbūd o kimseye derler ki onun efᶜāl-i kebidi ḍaᶜīfe olup o kebidde verem ve dübeyleden bir emr ẓāhir olmaya velākin fi'l-ḥaḳīḳa ḍaᶜf-ı kebid emrāḍ-ı kebide tābiᶜ olur ve o ḍaᶜf bilā-māddetin yalnız sūʾ-i mizācdan

75 Z̠ikri mürūr eylediği üzere muᶜālece iki ḳısmdır: Biri ḥaḳḳa olur, maraḍı izāle eder ve āḫeri müdārāttır, taḫfīf eder, izāle eylemez.

veyāḫūd maᶜa-māddetin olan sūᵓ-i mizācdan olur ve onun māddesinin mebdeᵓi kebidin kendi veyāḫūd aᶜḍā-i uḫrā olur ki o aᶜḍā ile kebid beynlerinde mücāveret olur, meselā merāre ṣafrāyı cez̠b eylemez ve ṭıḥāl sevdāyı ve külye ve mes̠āne māiyyeti cez̠b eylemez ve o mevādd kebidde bāḳıye kalıp ḍaᶜfa müᵓeddī olur veyāḫūd raḥmde nezf-i şedīd olup kebidi tebrīd eder veyāḫūd ṭams̠ şedīden muḥtebes olup dem-i kebidi ifsād eder.

Ve eger ḍaᶜf-ı kebidi īcāb eden māddenin mebdeᵓi miᶜde olur ise miᶜde kebide keylūsunu ceyyiden irsāl eylemez belki irsāl eylediği keylūs ḍaᶜī-fü'l-haḍm veyāḫūd keylūs fāsid olur ve o keylūs kebidi lā-maḥāle iḍᶜāf eder veyā mebdeᵓ-i mādde emᶜā olur, zīrā emᶜā kaçan müteᵓellime olsa aḫlāṭ-ı lezice ile kes̠ret üzere olup emᶜā ile merāre arasında südde ḥādis̠ olur ve o sebebden kebidde mirre-i ṣafrā müctemiᶜa olup kebidi iḍᶜāf eder. Ve bu mis̠lli ḍaᶜf-ı kebid kūlıncda ḥādis̠ olur veyāḫūd ḍaᶜf-ı kebidin sebebi ṣadr aᶜḍālarına müşāreket olur. Ve ḥummayāt mis̠llilerde cemīᶜan bedene müşāreket olur.

Ve ḍaᶜf-ı kebidin ḥudūs̠ü yalnız sūᵓ-i mizāc ḥasebiyle olmaz, demevī verem veyāḫūd ḥumret veyāḫūd ṣalābet veyāḫūd sereṭān veyāḫūd terehhül ile ḥādis̠ olur. Ve kebide ᶜārız̠ olan ḳurḥa ve şiḳāḳ ve ᶜufūnet ile dahi ḍaᶜf-ı kebid ḥādis̠ olur.

Ve kebid külliyyeten ḍaᶜīfe olsa kebidin cemīᶜan ḳuvāları ḍaᶜīfe olur. Ve baᶜḍı kerre ḍaᶜf-i kebid küllī olmaz belki kebidin ḳuvā-ı erbaᶜasından ḍaᶜf birinde olur ve eks̠er-i ḥālde kebidin cāz̠ibesine ve hāḍımesine ḍaᶜf berd ve ruṭūbet ile ᶜārıḍ olur. Ve māsikeye ruṭūbet sebebiyle ve dāfiᶜaya yübūset ile ḍaᶜf ᶜārıḍ olur.

el-ᶜAlāmāt: Eks̠er-i ḥālde kebidin aḥvāline levn delālet eder, zīrā eks̠er-i emrde mekbūdun levni ṣufret-i beyāḍa māil olur ve baᶜḍı kerre ḫuḍret-i kümūdete nāẓır olur, delāil-i emzicede biz onları z̠ikr eyledik. Ve sen bir kimsenin levnini ġāyet ṣıḥḥat üzere rüᵓyet eylesen onun ḳalbinde ve kebidinde āfet olmadığını taḥḳīḳ eyle. Ve mücerrib olan ṭabīb mekbūb ile memᶜūdu levninden farḳ eder ve farḳ için delīl-i āḫere muḥtāc olmaz lākin her birinde maḫṣūṣ olan levn kes̠ret-i tecribe ve kemāl-i ḥadsle maᶜlūm olur, her birinin münāsib olan levninin ism-i maḫṣūṣu olmamakla onları lisānşa ifāde mümkin olmaz, vicdānīdir, ḳāle gelmez.

Ve māu'l-laḥma şebīhler olan berāz ve bevl ekṣer-i emrede delālet eder ki kebid tevlīd-i demde taṣarruf-ı ḳavī ile taṣarruf eylemez ve mādde-i demi keylūstan temyīz eylemez yaᶜnī aḫlāṭ-ı sāireden demi temyīz eylemez ve keylūsun ṣafvını māiyyetten dahi temyīz eylemez ve bu sebebler ile o miṣlli berāz ve bevl ḍaᶜf-ı kebide delālet eder. Ve bu miṣlli olan iḫtilāf-ı ġusālī yaᶜnī ġusāle-i laḥm gibi olan berāzlar āḫir-i emrde birkaç envāᶜa mütenevviᶜ ve müteġayyir olur. O ġusālī iḫtilāf eger ḥārr mizācda olur ise āḫir-i emrde o iḫtilāf ṣadīdī ve baᶜdehu dürdī ve dem-i muḥterıḳ gibi olur ve dem-i muḥteriḳ gibi olan iḫtilāftan muḳaddem keṣret üzere ṣafrā-ı ṣırf ishāl eder. Ve o iḫtilāf-ı ġusālī bāridü'l-mizācda āḫir-i emrde dem-i müteᶜaffin gibi bir nesneye sāir ve müteġayir olur. Ve ḥārr ve bārid mizācların āḫir-i emrde olan iḫlitāfları ile o mevādd istifrāġ olunur ki onların keyfiyyetleri ve ḳıvāmları muḫtelife olur ᶜale'l-ḫuṣūṣ mizāc-ı bāridde olan eşyā-ı muḫtelife istifrāġı ve ḫurūcu ekṣer olur.

Ve haḍm-ı miᶜdede ḍaᶜfı olanlara ve keẕālik ḍaᶜf-ı kebidi olanların ekṣerine lāzım gelir o vecaᶜ-ı leyyin ki ḳuṣayrā ṭarafına, *ḳuṣayrā aḍlāᶜ-ı ḫılfın cümlesinin esfeli ve ḳıṣası olanlardır*, mümtedd olur ᶜale'l-ḫuṣūṣ bu vecaᶜın lüzūmu ġıdānın nüfūẕu katında müteʾekkid olur.

Ammā emzice ḥasebiyle ᶜārıḍ olan ḍaᶜf-ı kebidin ᶜalāmātı sūʾ-i mizāc-ı kebidin ẕikr olunan ᶜalāmetleri olur. Ve kebidin sūʾ-i mizāc-ı ḥārrı aḫlāṭı müteşaẓẓıye eder ve mizāc-ı bāridi aḫlāṭı ġalīẓa [361a] ve aḫlāṭın ḥareketini baṭīʾe eder ve mizāc-ı yābis aḫlāṭı ḳalīle ve ġalīẓa eder ve mizāc-ı raṭb aḫlāṭı māī eder.

Ve mirār ḥasebiyle olan ḍaᶜf-ı kebide baᶜḍı kerre levn-i yereḳānī delālet eder. Eger beyne'l-merāreti ve'l-emᶜā südde olur ise onda berāz ebyaḍ olur.

Ve ṭıḥāl müşāreketi ile olan ḍaᶜf-ı kebide emrāḍ-ı ṭıḥālle ve sevādı ġālib olan elvān ile istidlāl olunur.

Ammā miᶜde ḥasebiyle olan ḍaᶜfa miᶜde āfātı ile ve sūʾ-i haḍm ile istidlāl olunur. Ve miᶜavī olan ḍaᶜf-ı kebide maġṣ ve riyāḥ ve ḳarāḳır ve ḳūlınc ve bunların emsāli ile istidlāl olunur.

Ve külevī ve meṣānī olan ḍaᶜf-ı kebide vācib-i ṭabīᶜīden ḥāl-i bevlin taġayyürü ile ve seḥanenin sūʾ-i ḳunyeye ve istisḳāya taġayyürü ile istidlāl olunur.

Ve aʿḍā-i ṣadriyye müşāreketi ile olan ḍaʿf-ı kebide sūʾ-i teneffüs ve suʿāl-i yābis ile istidlāl olunur. Ve baʿḍı kerre onun ṣāḥibi meʿālīḳte s̱iḳal ve temeddüd iḥsās eder.

Ammā evrām ve ṣalābāt ve ḳurḥadan ve şiḳāḳ mis̱lliden olan ḍaʿf-ı kebidin ʿalāmātı bāblarında ẕikr olunur, vācib olur ki onların mevāḍiʿine mürācaʿat oluna.

Ammā ḳuvve-i hāḍıme ḍaʿfının ʿalāmātı kebidden aʿḍāya nüfūz eden ġıdā küllen haḍm olmadığı veyāẖūd ḳalīlü'l-haḍm olduğu veyāẖūd ġıdānın haḍmı fāsid olup keyfiyyet-i rediyyeye istiḥāle eylediği olur ve çok kerre onda yüz ve göz tehebbüc eder ve faṣd ile ẖurūc eden dem māiyyete ve balġamiyyete ḍārib olur. Velākin ġıdānın haḍm olmadığı māsikenin ḍaʿfı ile olur ise o zamān ʿadem-i inhiḍām hāḍımenin ḍaʿfına delālet eylemez zīrā baʿḍı kerre hāḍıme ḳaviyye olur ve māsikede ḍaʿf olmakla hāḍıme-i ḳaviyye ġıdāyı kebidde haḍm edecek ḳadar imsāktan ʿāciz olmakla ḳable'l-inhiḍām o ġıdā aʿḍāya müteferriḳ olur. Ve kebidde haḍm olmayan ġıdā aṣnāfının şerrlisi aṣlā münhaḍım olmayan ve baʿdehu şerrlisi ḳalīlen münhaḍım olan ve baʿdehu rediyyen münhaḍım olanlar olur. Ve baʿḍı eṭıbbā dediler ki iki evvelki ṣınflara muẖtelifü'l-eczā olan iẖtilāf yaʿnī berāz tābiʿ olur ve üçüncü ṣınfa dem-i ġabīṭ iẖtilāfı tābiʿ olur. Bunların küllīsi muḥaṣṣal-ı kelāmdır.

Ve aṣnāf-ı iẖtilāftan ġusāle-i laḥm gibi olan iẖtilāf ḳalīl haḍmı olan ḍaʿf-ı haḍma delālet eder. Ve ṣırf ebyaḍ olan iẖtilāf cāẕibenin cidden ḍaʿfına delālet eder ve ḳuvve-i hāḍımenin kebide vārid olan ġıdāyı haḍmı her ḥālde ona lāzım ve lābüdd olmaz belki aḥyānen o ġıdā bilā-haḍm aʿḍāya müteferriḳ veyāẖūd ẖārice ẖurūc eder ẖuṣūṣan ġıdā dāẖile duẖūlü ʿaḳıbında ẖurūc eder ise ʿadem-i haḍm müteḥaḳḳıḳ olur; eger ġıdā eşyā-ı muẖtelifeye istiḥāleden sonra o muẖtelif eşyā ẖurūc eder ise fesād-ı haḍme delālet eder ve bu maʿnālarda bevl hāḍımeye edell ve berāz cāẕibeye edell olur.

Ammā cāẕibenin ḍaʿfı delāili berāzın kes̱reti ve līni ve beyāḍı olur. Kaçan berāzın bu aḥvāli ile maʿan bevlde ṣıbġ olur ise delālet eder ki o ḍaʿf yalnız cāẕibede[dir] ẖuṣūṣan onlar ile maʿan miʿde āfeti olmaya.

Ve bedenin hüzālı dahi ḍaʿf-ı cāẕibeyi teʾkīd eder.

Ammā ḳuvve-i māsikenin ḍaʿfı edillesi hāḍıme ḍaʿfının aṣnāfından o ṣınfın ʿalāmātı olur ki imsākın ḳusūru ḥasebiyle nuḍc ve maḥmūd olma-

ya ġıdā mis̱lliler aʿḍāya teʾeddī eyleye lākin o ġıdānın ʿadem-i nuḍcunda sebeb-i eks̱er hāḍımeden olup māsikenin sebebiyyeti ḳalīle olur ise ẕikr olunan esbābın ʿalāmātı ḍaʿf-ı māsikeye delālet eylemez.

Ve māsike ḍaʿfının ʿalāmāt-ı maḫṣūṣāsı budur ki kebidde vāḳiʿ olan imtilādan baʿde-nüfūẕi'l-ġıdā miḳdār-ı ḳalīl s̱iḳal iḥsās olunup serīʿan o s̱iḳal zāil olur.

Ve kebidin kuvve-i dāfiʿasının ḍaʿfı ʿalāmetleri fuḍūl-i s̱elās̱enin yaʿnī ṣafrā ve sevdā ve balġam ve māiyyetin deminden ʿadem-i imtiyāzı ve bevlin ḳılleti ve maʿa-ẕālik bevlin ve berāzın ṣıbġının dahi ḳılleti ve ḳıyāma yaʿnī taḫallīye ḥācetin ḳılleti ve ṭıḥāle sevdānın ʿadem-i indifāʿı ve o sebebden şehvetin ḳılleti ve terehhül ve levnin ṣufret ve sevādının beyāḍ ile iḫtilāṭı olur. Ve ḍaʿf-ı dāfiʿe kes̱īren istisḳāya müʾeddī olur ve keẕālik ḳūlınc-ı balġamī dahi müʾeddī olur.

Ḍaʿf-ı Kebidin ʿİlācı: Vācib olur ki taʿarrüf ve tefaḥḥuṣ olunup o ḍaʿfın sebebi ʿalāmāt-ı meẕkūre ile biline ve o esbābı izāle eden bābında ẕikr eylediğimiz edviye ile ʿilāc oluna.

Ve ḍaʿf-ı kebidin eks̱er-i ḥudūs̱u berden-mā ile ve ruṭūbet ve yübūset ile ve kebidde muḥtebise olan mevādd-ı rediyye ile olur ve onun için ḍaʿf-ı kebide edviye-i müsaḫḫine vü laṭīfe olup teftīḥ ve inḍāc ve telyīni ile ḳabḍ-ı muḳavvīsi ve menʿ-i ʿufūneti olan devālar ile ʿilāc olunur. Ve o ḍaʿfa olan muʿālece eks̱er-i hālde o edviye-i ʿaṭıre ile olur ki onda teftīḥ ve inḍāc ve ḳabḍ olur, o devā-i ʿāṭır zaʿferān mis̱llidir.

Ve baʿḍı kerre ʿillet-i meẕkūreye miḳdār-ı ḳalīl ḳabḍı olan eşyā-ı müzze yaʿnī mayḫoş nesneler nāfiʿ olur, zīrā ḫumūḍatı ile taḳṭīʿ ve taḳviye eder ve ḥalāveti ile cilā veyāḫūd teftīḥ eder ve o mis̱lli şeyʾ- müzz ḥabb-ı rummān olur. Ve bunlardan sonra edviyenin ḥarāretine ve bürūdetine riʿāyet olunur, bi-ḥasebi'l-mizāc ḥārr ve bāridden biri o şeyʾ-i müzze muḳārenet ile istiʿmāl olunur. Ve keẕālik eşyā-ı müzzeden olur zebīb bi-ʿacemihi eger o zebīb cevdet ile muḍg olunur ise.

Eger taḥlīli muḳteḍī sebeb olur ise kebidin evrāmında ve südedinde ve sāir emrāḍ-ı kebidiyye muʿālecesinde istiʿmāl olunan muḥallilāt ḳabḍdan aḫlā olunmaz lākin o kebidde sūʾ-i mizāc cidden yābis olur ise onun muʿālecesinde ḳābıḍ edviye istiʿmāl olunmaz.

Ve baᶜḍı kerre kebidde mevāddın iḥtibāsı ḥasebiyle faṣda ve bi-ḥasebi'l-mādde lāyıḳ olan müshilātla ishāle dahi ḥācet olur. Eger mādde bāride ve lezice olursa ġārīḳūn mis̱lli ile ishāl olunur. Ve eger o mevādd-ı muḥtebise riḳḳat-i ḳıvāma ve ḥarāretün-māya māil ise ve o kebidde südde dahi mevcūde ise ᶜuṣāre-i ġāfes̱ ve efsentīn ile onlara muᶜīn olan edviye ḫalṭ olunduktan sonra ishāl olunur. Ve baᶜḍı kerre ishāl ve ẕereb ᶜuṣretli olur yaᶜnī ifrāṭ üzere olur, ona bināen ṭabīb mübāderet ve müsāraᶜa edip ona edviye-i ḳabbāḍa saḳy etmekle ondan ḍarar-ı ᶜaẓīm ḥādis̱ olur, pes onlara vācib olur ki o mis̱lli ḥālette teftīḥ-i ṣāliḥ olan edviye-i müfettiḥa ve ḳabḍ-ı muᶜtedili olan ḳavābıḍ istiᶜmāl eylediler ve ḫuṣūṣan ḫuṣūṣan şarāb-ı ḳābıḍ u reyḥānī içinde maṭbūḫ olan devā-i ᶜāṭırı istiᶜmāl eyleye.

Ve cemīᶜan ḍaᶜf-ı kebid aṣnāfı muᶜālecāt-ı müşterekesinden olup bi'l-ḫāṣṣa nāfiᶜ devā olur ẕiʾbin kebidi kurutulup baᶜde's-saḥḳ o mesḥūḳun bir milᶜaḳası şarāb ile saḳy olunmak. Ve kebid muᶜālecāt-ı vācibe ile muᶜālece olunduktan sonra yine vācib olur ki o ᶜalīle liḳāḥ-ı ᶜArabī lebeninden saḳy oluna ve bu ṣıfat üzere olan devā ḍaᶜf-ı kebide edviye-i ceyyideden olur.

<u>Ṣıfat-ı Devā-i Ceyyid:</u> Lükk-i maġsūl, rīvend-i ṣīnī üçer, ᶜuṣāre-i ġāfes̱, bezr-i rāziyānec, bezr-i sermaḳ beşer, efsentīn-i Rūmī altı dirhem, bezr-i hindebā on dirhem, bezr-i küşūs̱ sekiz dirhem, bezr-i kerefs dört dirhem; bu mecmūᶜdan aḳrāṣ veyāḫūd sefūf ittiḫāẕ olunur.

Ve sāir devālar üzere taḳdīm ve teşrīf olunan edviyeden olur bu ṣıfat üzere olan devā-i maḥmūd: Menzūᶜu'l-ᶜacem zebīb yirmi beş mis̱ḳāl, zaᶜferān bir mis̱ḳāl ve baᶜḍı nüsḫada yarım mis̱ḳāl vāḳiᶜ olmuştur, ḳaṣabu'ẕ-ẕerīre iki mis̱ḳāl, muḳlu'l-Yehūd iki buçuk mis̱ḳāl, dār-ı ṣīnī bir mis̱ḳāl, selīḫa nıṣf mis̱ḳāl, sünbül üç mis̱ḳāl, idḫir iki buçuk mis̱ḳāl, mürr dört mis̱ḳāl, ṣamġu'l-buṭm dört mis̱ḳāl, dār-ı şīşeᶜān iki mis̱ḳāl, ᶜasel on altı mis̱ḳāl, şarāb ḳadr-i kifāye ve baᶜḍı kerre onun terkībine ebyūn ve bezr-i benc dahi idḫāl olunur. Ve Cālīnūs zuᶜm eder ki ẕikr olunan devā bi'l-ḫāṣṣa kebide muvāfıḳtır, zīrā o devānın aḫlāṭında maᶜa'l-inḍāc ḳabḍ-ı [361b] muᶜtedil ile ḳābıḍ devā vardır ve keẕālik müceffif ve ṣadīd-i redīyi münaḳḳī devā vardır ve baᶜḍı devāsı dahi mizāc-ı redīyi muṣlıḥtır ve baᶜḍı devāsı dahi ᶜufūnete müḍāddedir ve eczā-i terkībinin eks̱erinde ᶜıṭriyyet vardır dār-ı ṣīnī ve selīḫa gibi, bu ikisi ᶜufūnete müḍādde ve mizācı muṣlıḥ ve sebeb-i müfsidi

dāfiᶜ olurlar, ṣadīd-i redīyi neşf edip defᶜ ederler ve edviye-i ḳattāleye ve sümūma muḳāvim olurlar. Lākin dār-ı ṣīnīnin ḳuvveti selīḫadan eks̱erdir. Ve bu iki devā sünbül ve sāir edviye-i ᶜaṭıre-i uḫrādan cemīᶜan aḳvā olur, bu bābda teʾs̱īri cümleden eks̱er ve eşeddir. Ammā dār-ı şīşeᶜān ve zaᶜferān ḳabḍ ve inḍāc ve telyīn ve ıṣlāḥ-ı ᶜufūnet keyfiyyātını cemᶜ eder. Ve zebībin miḳdārı taḳlīl olunur ḥalāveti kesr olunup ᶜillete evfaḳ olsun için.

Ve zebīb kebid ᶜilletinin edviye-i ṣadīḳasından ve müşākilindendir ve bu ṣadāḳat devā-i nāfiᶜin efḍal-i ḫavāṣṣındandır. Ve kez̠ālik zebībde inḍāc ve aḫlāṭı taᶜdīl ve fesāda ᶜadem-i sürᶜat keyfiyyetleri vardır.

Ve şarāb dahi kebide muvāfıḳ edviyedendir eger z̠ikri mürūr eden mevāniᶜ yok ise ve onun ᶜufūnete müḍādde keyfiyyeti dahi vardır. Ve ᶜaselde olan keyfiyyet-i muvāfiḳayı bundan aḳdem sen bildin. Ammā muḳl müleyyin ve münḍic ve muḥallildir ve kez̠ālik ᶜilkü'l-buṭm dahi onun gibidir. Ve ᶜilk-i buṭmda teftīh ve cilā vardır ve o devāya baᶜḍı kerre ebyūn ve bezr-i benc katıldıkta onların dahi menfaᶜati şedīd olur eger ḍaᶜf-ı kebid ḥarārete muḳārin ise. Ve onun için ḍaᶜf-ı kebid aṣnāfı beyninde felūniyānın nefᶜi müşterek oldu eger felūniyā aṣl nüshası üzere ittiḫāz̠ olunur ise.

Ve kez̠ālik tesḫīn-i şedīdidi olmayan edviye-i nāfiᶜadan olur bu ṣıfat üzere olan devā: Nārdīn üç cüzʾ, efsentīn-i Rūmī iki cüzʾ aḫz̠ ve saḥḳ olunup ᶜasel ile cemᶜ ve saḳy olunur. Ve onun kimādāt-ı nāfiᶜasından olur ᶜıṭriyyeti olan edviye-i maᶜrūfe ki ḳābıḍ olan şarāb-ı reyḥānī içinde maṭbūḫ ola ve baᶜḍı kerre ona kaᶜk dahi ḫalṭ olunur ve onda nārdīn mis̱lli dühn dahi kılınır ve o devā bir kıṭᶜa ṣūfa ile aḫz̠ olunup kimād olunur.

Ve kez̠ālik aḳrabādīnde mez̠kūr ḍımād dahi nāfiᶜdir, onun içine ḥışrım ve ᶜasālīc-i kerm ve verd vardır. Ve miᶜde ḍaᶜfı aḍmideleri ve laḫlaḫa dahi nāfiᶜdir. Ve bu ḍımād dahi nāfiᶜdir ki onun nüsḫası bu eczālar ola: Suᶜd, maṣṭakī, sünbül, kündür, sükk, misk, cevz-i serv, fiḳāḥ-ı idḫir, büzūr-ı maᶜrūfe; bu eczālar meysevsen mis̱lliler ile cemᶜ olunup istiᶜmāl olunur. Ve bu ḍımādın tilvi olan yaᶜnī o ḍımād yazıldığı mevḍiᶜde ᶜaḳıbında yazdıkları ḍımād ve kez̠ālik ṣabır ve maṣṭakīden mütteḫaz̠ olan ḍımād dahi ḍaᶜf-ı kebid muᶜālecesinde istiᶜmāl olunur.

Ve eger her ne ḳadar ḳalīl ve vuḳūᶜu kes̱īr değil ise ḥarāret sebebiyle ḥādis̱ olan ḍaᶜf-ı kebid aṣḥābına sefercel ve tuffāḥ-ı Şāmī ve kümmes̱rā-ı

ṣīnī ve rummān-ı müzz ve rummān-ı ḥāmiḍ tenāvülü ile emr olunur eger kes̱ret-i süded yok ise ve kez̠ālik mā-ı hindebā ve mā-ı ᶜinebü'ṣ-s̱aᶜleb şürbü ile dahi emr olunur ve düsūmetinden mümtāz olan o sikbāc meraḳası ile emr olunur ki o sikbāc küzbere ile mütteḫaẕ ola eger o ᶜalīle ḥarāret-i şedīde yok ise; o meraḳa sikbāc, dār-ı ṣīnī ve sünbül ve maṣṭakī ile taṭyīb olunur. Ve küzbere-i raṭbe ve miḳdār-ı ḳalīl naᶜnāᶜ ile maḥşüvve olan meṣūṣāt muvāfıḳ ġıdā olur ve eger ḥarāret-i şedīdesi yok ise o meṣūṣta ebzrīr-i mez̠kūre dahi kılınır.

Ve kaçan ḍaᶜf-ı kebidin ḥāḍımeye teveccühü iḥsās olunsa kebidi o edviye ile taḳviye edersink ki onda ḳadrün-mā ḳabḍ ve ᶜıṭriyyet ve inḍāc ola ve terkībinde sünbül ve besbās ve cevz-i bevvā ve maṣṭakī ve kündür ve ḳaṣabu'z̠-z̠erīre ve suᶜd ve bu mis̱lli nesneler olan devā z̠ikr olunan menāfiᶜi cāmiᶜdir.

Ve eger ḍaᶜf-ı kebid māsikeye müteveccih ise o zamān taḳviyeyi ve ḳabḍı ziyāde edip isḫānı noḳṣān edersin veyāḫūd z̠ikr olunan edviyenin ḥarāret ve isḫānına tebrīdi ile muḳāvim olan cüllenār ve verd ve ṭarās̱īs̱ mis̱lli devāları z̠ikri mürūr eden edviye-i müsaḫḫineye muḳārin kılarsın.

Ve eger ḍaᶜf cāz̠ibede olur ise cidden ḳalīl ḳabı olan edviye ile kebid ṭaḳviye olunur ve belki ḳuvve-i kebidi ḥıfẓ edecek [ḳadar] ḳabḍ ile iktifā olunur velākin onda dahi ᶜıṭriyyet ve tesḫīn olmak lāzımdır.

Ve saᶜy ve iḳdām üzere cāz̠ibesinde ḍaᶜf olan kebide ḍımādāt ve aṭliye ve merūḫāt ile muᶜālece eyle, zīrā bu mevḍiᶜde o muᶜāleceler ziyāde muvāfıḳ ᶜilāc olur. Ve kez̠ālik onda südde var ise ictihād edip süddesini fetḥ eyle.

Ve eger kebidin ḍaᶜfı dāfiᶜada ise kebidi taḳviye ve külyeleri tesḫīn ve mesāmmātı bābında bileceğin nesneler ile teftīḥ eyle.

Ve maᶜlūm buyurula ki kebidde olan bi-ḥasebi'l-ḳuvā envāᶜ-ı ḍaᶜftan her birisi sūʾ-i emzice envāᶜ-ı maᶜlūmesinin her bir nevᶜi ḥasebiyle ḥādis̱ olur, bināen ᶜaleyh baᶜḍı kerre ḍaᶜf-ı kebidin muᶜālecesinde tebrīde ḥācet olur ve o tebrīd ḥasebiyle ḍaᶜīf olan kebidin hāḍımesi ve cāz̠ibesi taᶜdīl olunr.

Ve sana lāyıḳ olan budur ki ḍaᶜf-ı kebidi teʾemmülden muḳaddem kebidin ġālib olan sūʾ-i mizācında teʾemmül eyleyesin ve ḍaᶜf-ı kebide sūʾ-i mizācın hangi nevᶜi sebeb olduğunu taᶜarrüf eyleyesin velākin hāḍıme-i kebidin taḳṣīrine ve noḳṣānına eks̱er-i ḥālde sebeb bürūdet olur ve kez̠ālik ḍaᶜf-ı cāz̠ibe

dahi hāḍıme gibi eks̱er-i emrde bürūdet ile ḥādis̱ olur ve ġıdāların onlara ziyāde muvāfıḳı ġilaẓı ve lüzūceti olmayanlar olur, luḥmān-ı ḫafīfe ve ʿilkiyyeti olmayan ḥınṭa ve mā-ı şaʿīr gibi lākin bu aġdiyenin istiʿmāli maḥrūrlara ʿalā-ḥālihi olur ve ammā mebrūdlara istiʿmāli ʿasel ile ve yumurta sarısının nīm-birişti ile ve onlara müşābih aġdiyeler ile olur ve bācāt-ı eṭʿimeden onlara muvāfıḳ ve nāfiʿ bāce o rummāniyye olur ki zebīb ile ittiḫāẕ olunup dār-ı ṣīnī ve fülfül ile taṭyīb oluna ve onlara zebīb-i semīn cidden nāfiʿ olur ḥattā zebīb-i semīn onlardan mā-ı laḥma şebīh olan ishāli menʿ eder.

İkinci Faṣl Kebidde Olan Süddeler Beyānındadır

Baʿḍı kerre südde kebidin laḥmiyyeti ḫalelinde ve fürcelerinde olur ve o süddenin ḥudūs̱u kebidi taġdiye eden dem-i ġalīẓ olup dāfiʿada ḍaʿf veyāḫūd cāẕibede ḳuvvet-i şedīde olmakla olur. Ve baʿḍı kerre südde kebidin ʿurūḳunda olur bi-ḥasebi'l-ḫilḳat o ʿurūḳta müḍāyaḳa olmakla veyāḫūd ʿurūḳta teḳabbuḍ mis̱lli bir ḥālet ʿārıḍa olmakla veyāḫūd bi-ḥasebi'l-ḫilḳa o ʿurūḳta iltivā ve büklüm olmakla veyāḫūd o ʿurūḳta cārī mevādd ḥasebiyle südde ḥādis̱ olur ve o mecrāda olan mevāddan ḥādis̱ südde eks̱er-i ḥalde şuʿab-ı bābda olur, mevādd-ı sādde evvelā şuʿab-ı bāba vārid olur ve onda taṣaffī edip s̱üflünü onda tersīb ve terk eder ve ṣafvı kebidden ṭaliʿ olan ʿırḳın şuʿbeleri fūvvehātına nüfūẕ eder, o sebebden şuʿab-ı bābda süded kes̱īrü'l-vuḳūʿ olur ve o süded cānib-i taḳʿīrde olur. Ve baʿḍı kerre kebidin muḥaddebinde dahi o emr süddeye müʾeddī olur. Ve kaçan süddelerde kes̱ret ve müddetlerinde ṭūl olsa o mis̱lli olan süded ʿufūnete müʾeddī olup ḥummayāt iḥdās̱ eder ve o südde evrāma dahi müʾeddī olup istisḳā iḥdās̱ eder ve riyāḥa dahi müʾeddī olup evcāʿ-ı ṣaʿbe iḥdās̱ eder. Ve bu aḥvāller ile emrāḍ-ı kebide süded ümmehāt gibi olur ve süddeyi tevlīd eden mādde ġalīẓ-i lezic olmakla süddeyi tevlīd eder veyāḫūd mādde-i kes̱īre kebidi mümteliʾe etmekle süddeyi tevlīd eder veyāḫūd südde verem ile veyāḫūd riyāḥla veyāḫūd o o mecārīde cārī olan mevāddı ḳābıḍ bir keyfiyyetin ʿurūḍu ile südde tevellüd eder.

Ammā baʿḍıların esbāb-ı süddeyi taʿdādları es̱nāsında ẕikr eyledikleri mecārī-i kebidin tecvīfinde nebāt-ı laḥm-ı zāid ve nebāt-ı s̱üʾlūl[76] ve ḫılṭ-ı

76 "S̱üʾlūl" siğildir, cemʿi "s̱eʾālīl" gelir.

ġalīẓden mā-ʿadā şeyz-i ecnebīnin duḫūlü mis̱lli [362a] sebebler südde esbābından olmak emr-i baʿīd veyāḫūd ġāyetle nādirü'l-vuḳūʿ olur onun için ki kebidde olan evride damarlarınnı füvvehātı ʿaṣabiyye olur ve ʿaṣa-bī olan ʿuḍvda laḥm ve s̱üʾlūl nābit olmaz ve nādiren nābit olsa dahi birinde ve ikisinde nābit olur ve o mecārīnin ʿadedi kes̱īr olmakla süded dahi mevāḍiʿ-i kes̱īrede olmadıkça o süddenin ḍarar-ı muʿteberi ve muʿteddün bihi olmaz.

Ammā süddeyi fāil haḍmın ve temyīzin ḍaʿfı [ve dāfiʿanın dahi ḍaʿfı olur] ve o ḍaʿflar ḥārr ve bārid olan sūʾ-i mizāclar ile ve o mis̱lli olanlar ile olur. Ve o kebidī olan sūʾ-i mizāc kebidin kendide ḥādis̱ olur veyāḫūd kebide ḫāricde olan havā mis̱lli nesneler ile vārid olur. Ammā süddenin infiʿāli ḳābil olan māddesi ġalīẓa olan luḥūm-ı mütenāvele ve ḫāṣṣaten ṭīn ve faḥm ve caṣṣ ve üşnān ve fuṭr mis̱lli müştehiyāt-ı fāsideler ve ecnās-ı kümmes̱rā ve zuʿrūr ve bunların ems̱āli nesnelerdir. Ve bu mādde-i infiʿālin medār-ı aṣlīsi mütenāvelin ġılẓati olur ve mütenāvel bārid olup laṭīf ve raḳīḳ olur ise ondan mücerred bürūdet ile südde ḥādis̱ olmaz ve çok kerre mütenāvel ḥārr-ı ġalīẓ olur ve ḥarāreti ġılẓati ḥasebi ile olmakla yine ondan südde ḥādis̱ olur yaʿnī ḥarāret o mis̱lli ġalīẓi telṭīf edip süddeye māniʿa olmaz. Bundan aḳdem biz beyān eyledik ki baʿḍı münetāvel kebide ḳıyās ile ġalīẓ olur ve kebidden sonra vārid olduğu aʿḍā-i sāireye ḳıyāsla ġalīẓ olmaz o mütenāvel kebidde haḍm olmakla ġılẓati zāile olduğundan için ve ḥınṭaʾ-i ʿalike gibi nesne bu ḳabīlden olur. Ve çok kerre vāḳiʿ olur ki ġılẓati ile mecārīleri sedd eden südeleri ṭabīʿat mücerred ḳuvveti ḥasebiyle veyāḫūd ʿilācın iʿānetiyle defʿ ve fetḥ edip südde kebidin muḳaʿʿarında ise berāz ile ve cānib-i muḥaddebde ise bevl ile iḫrāc eder ve onlarda muḫtelif aḫlāṭ ẓāhir olur.

el-ʿAlāmāt: Cemīʿan ʿalāmāt-ı süded bu meẕkūrlardır: Kebidinde süddesi olanların kebidi miʿdeden keylūsu ceẕb eylemez menfeẕ mesdūd olmakla.

Ve kebidin cāẕibesinde lā-maḥāle iki vechten āfet iṣābet eder: Evvelkisi medfūʿ olan mevādda ve ikincisi muḥtebes olan mevādda ẓāhir olur. Medfūʿ olan mevādd raḳīḳ ve keylūsu kes̱īr olur onun için ki [miʿdeden olan keylūsun māiyyeti ve ṣafvı südde ḥasebiyle kebide nüfūz edemeyip berāz ṭarīḳine mündefiʿa olur ve berāzda] riḳḳat olur ve o medfūʿda kebi-

din fiᶜli olmayıp miᶜde fiᶜlinden ḥādiṡ olan eṡer üzere mündefiᶜa olmakla o medfūᶜ keylūsī olur ve bi'ṭ-ṭabᶜ defᶜ olunan esfāle ṣafvet ve māiyyet dahi munḍamm olmakla keṡret üzere olur.

Ammā süddeden muḥtebes olan mevāddın āfeti budur ki nāḥiye-i kebidde ṡüfl iḥsās olunur, zīrā süddeden selīm olan kebide ġıdā nüfūẕ edip kebidde haḍm oldukta ondan aḫlāṭ ve aḫlāṭın faḍlı ve māiyyet ḥādiṡ olup kirāren ẕikri mürūr eylediği üzere her biri kendine maḫṣūṣ menfeẕe nüfūẕ eder ve faḍlın baᶜḍısı ḳahḳarā ricᶜat edip berāz ṭarīḳine sülūk ve baᶜḍısı dahi kebide nüfūz ve rüsūb eder ve rāsib olan mevādd kebidde cemᶜ olup vech-i muḥarrer üzere aḫlāṭ ve fuḍūl-i sāire menāfiẕine nüfūẕdan muḳaddem bi'l-cümle kebid-i selīmde sekr ve sedd iḥdāṡ edecek ḳadar keṡret olup ṡiḳal olur ve kaçan südde ḥadīṡ olsa bi-ṭarīḳi'l-evlā ṡiḳal iḥsās olunur. Ve kebidin ṡiḳali baᶜḍı kerre kebidde verem olmakla olur velākin veremi olan ṡiḳal verem-i kebidin hangi cānibinde ise o cānibe maḫṣūṣ olur ve o ṡiḳal keṡīr ve cidden şedīd olmaz velākin vecaᶜı eşed olur. Ve o südde-i ḫāliṣa ki kebidde ondan ġayri bir āfet olmaya, onun vecaᶜı olmaz ve vecaᶜ olur ise dahi miḳdār-ı ḳalīl olur ve onda ḥummā dahi olmaz.

Ve baᶜḍı kerre verem-i kebide veremin delāili delālet eder ve bevl ve berāz ile ḫurūc eden nesneler ve sāir bāb-ı evrāmda ẕikr olunan ᶜalāmāt dahi delālet eder.

Ve süded aṣḥābının levni fāsid ve demi ḳalīl olur. Ve eger onda rīḥ olursa ṡiḳal ile temeddüd-i müṡaḳḳal ona delālet eder. Ammā südde mecārīnin teḳabbuḍu ile ḥādiṡ ise ona esbāb-ı ḳābıḍanın teḳaddümü delālet eder, cidden ḳābıḍ sular şürbü gibi ve keẕālik ẓāhir-i bedenin yübsü dahi ona delālet eder. Ve aᶜḍā-i nefes kebide müşārik olmakla baᶜḍı kerre südede ᶜusr-i nefes tābiᶜ olur.

ᶜİlācu's-Süded: Aḫlāṭtan ḥādiṡ olan südde muᶜālecesinde o edviyeye ḥācet olur ki onda cilā ve ıṭlāḳ-ı muᶜtedil ve bi-ḥasebi'l-ḥācet idrār ola. Ve eger südde kebidin muḳaᶜᶜarında ise ṭabᶜı ıṭlāḳ eden edviye istiᶜmāl ve muḥaddeb-i kebidde ise müdirrāt istiᶜmāl olunur. Ve ecved olan muṭlıḳāt ve müdirrāt istiᶜmālinden muḳaddem müfettiḥ ve muḳaṭṭıᶜ ve cellā edviye istiᶜmāli olur.

Ve eger südde müzmine oldu ise bāsilīḳten faṣda ve müshil istiᶜmāline ḥācet olur, ammā ona edviye saḳyının vaḳti ve māu'l-uṣūl saḳy olundukta mürāᶜātı vācib olan nesneler ḳānūn-ı küllīde ẕikr olundu. Ve ẕikr olunan edviye-i cāliye baᶜḍı kerre uṣūl-i hindebā ve mā-ı hindebā ile saḳy olunur veyāḫūd o liḳāḥ-ı ᶜArab lebeninden saḳy olunur o laḳḥe rāziyānec ve hindebā ve şīḥ ve nanadya ve uḳḥuvān ve idḫir ve küşūs̱ ve şāhterec ḥaşāyişi ile taᶜlīf olunmuş ola veyāḫūd o cālī devā şarābla veyāḫūd büzūr veyāḫūd efsentīn ṭabīḫī ile saḳy oluna. Ve kaçan o südde ṣāḥibinin bevlinde rüsūb-ı ẓāhir ve ᶜalāmet-i nuḍc olmasa ona ḳavī olan edviye saḳy olunmaz.

Ve süddenin sebebi rīḥ ve veremden biri olur ise onlara bāblarında ẕikr edeceğimiz nesneler ile ᶜilāc olunmak vācib olur. Ve bu mis̱lli südedde dahi leben-i liḳāḥ saḳy olunup baᶜdehu buḳūl ile ve ḫıyārşenber mis̱lliler ile ishāl olunmak ve bābında bizim ẕikr edeceğimiz tehyīc ve ḥarāreti olmayan müdirrāt-ı laṭīfe ile idrār dahi nāfiᶜ olur.

Ve eger sebeb-i südde bi-ḥasebi'l-ḫilḳat olan ḍīḳ-i mecārī ve ẕikr olunan ᶜurūḳun fesādı olur ise ṣıġar-ı kebidde ẕikr olunan tedābīr ile tedbīr olunur.

Ve eger sebeb-i ḥādis̱ teḳabbuḍ ve yübs ise ona terṭīb-i kebid bābında ẕikr edeceğimiz elbān ve muraṭṭıbāt-ı sāire ile muᶜālece olunur.

Ve müfettiḥa olan edviyenin kimisi bārid ve kimisi ḥarāret ve bürūdette iᶜtidāle ḳarīb ve kimi dahi ḥārre olur. Ve südde müzmine olur ise onu teftīḥte ḥārr olan müfettiḥ istiᶜmāline ḥācet olur, ammā bārid olan müfettiḥ berrī ve bostānī hindebālar ve ṭaraḫşeḳūḳ ve lisān-ı ḥamel suyu ki ḥaşīş ve uṣūlünden cemīᶜan müstaḫrec ola ve sāir tebrīriyle müdirr olan bevārid olur. Ve küşūs̱ müfettiḥ-i ceyyiddir, ḥarārette imᶜānı ve buᶜdü yoktur, rīvend dahi onun gibidir ve efsentīn dahi onlar ḳabīlindendir. Ve eger edviye-i müfettiḥada ḥarāretün-mā yaᶜnī ḳalīlü'l-miḳdār ḥarāret var ise o müfettiḥi ḥārr ve bārid olan süddelerin her birinde istiᶜmāl edersen beʾs yoktur. Ve vācib olur ki bu meẕkūrların kendi veyāḫūd ṭabīḫī istiᶜmāl olundukta üzerine beytūtet oluna.[77] Ve eger o müfettiḥāt mā-ı küşūs̱ ve mā-ı hindebā maᶜa-aṣlihi ve ġāfes̱ ve levz-i mürr ile ṭabḫ olunur ise nefᶜi eks̱er olur. Ve o ᶜuṣārātın cemīᶜan ḳuvāları müteḳāribdir ve onlara dahi ḳarīb olur rāziyānec-i raṭb ᶜuṣāresi ve büzūr ile muḳavvī olan sikencebīn ile müstaᶜmel kerefs ᶜuṣāresi.

---

77 Yaᶜnī gece ile istiᶜmāl olunup baᶜdehu ıḍṭıcāᶜ oluna.

Ve eger kes̱ret-i ḥarārete ḥācet olur ise o ʿuṣāreler ʿaṣel ile veyāẖūd mā-ı ʿasel ile veyāẖūd sikincebīn-i ʿasel[ī] ile istiʿmāl olunur.

Ve ḥarāret ve bürūdette iʿtidāle ḳarīb olan edviyeden kebid süddesini teftīḥ eden devā türmüs olur ise teftīḥi murād olunan süded-i kebidin efḍal-i edviyesi olur, bilā-isẖānin ve lā-tebrīdin teftīḥ eder ve kemāfīṭūs dahi fiʿlde türmüse ḳarīb olur lākin türmüsten ḳalīlü'l-miḳdār ḥarāret-i zāidesi olur. Ve eger kemāfīṭūs mā-ı hindebā ile saḳy olunur ise o zāid ḥarāret zāile olup muʿtedile olur. Ve ẖall-i ʿunṣul ve sikencebīn-i ʿunṣulī ve helyūn ve aṣl-ı sūsen dahi bu ḳabīlden olur ve belki onlardan dahi āked olur.

Bi-ḥasebi'l-ḥāl vācib olan eşribe ile istiʿmāl olunur, mes̱elā mizāc-ı kebid ḥarārete māile ise mā-ı hindebā ve mā-ı küşūs̱ ile [362b] saḳy olunur ve mizāc-ı kebid bārid ise mā-ı büzūr ve mā-ı türmüs ve efsentīn ṭabīẖī mis̱lliler ile saḳy olunur.

Ve kez̠ālik iʿtidāle ḳarīb müfettiḥāttandır bürūdeti olan sikencebīnlerdir ki ʿalā-ṭabaḳātihā teftīḥ ederler. Ve kez̠ālik ẖall-i s̱ūm ve ẖall-i encudān ve ẖall-i zīr ve ẖall-i keber bunlar dahi ḥarāret ve bürūdette iʿtidāle ḳarīb müfettiḥāttan maʿdūdedir.

Ammā ḥarārete māil olan edviye-i müfettiḥa müdirrāt-ı ḳaviyeler olur: Esārūn, selīẖa, fuṭrāsāliyūn, zerāvend-i müdaḥrec, füvve, īresā, fustuḳ, aġārīḳūn, eftīmūn, ʿunṣul, sünbül, caʿde, ḳanṭuriyūn-ı daḳīḳ ve ḳanṭuriyūn ʿuṣāresi, cenṭiyānā, türmüs, füvve mis̱lli ile mütteẖaz̠ olan sikencebīn-i ʿunṣulī ve dühn-i levz içinde menḳūʿ tīn mis̱llileler.

Ve teftīḥ-i südedin edviye-i ḳaviyye vü mürekkebelerindendir o aḳrāṣ-ı maʿdūde ki onların nüsẖalarını biz aḳrabāḍīnde z̠ikr eyledik, o mürekkebler ḳurṣ-ı lükk ve devā-i kürküm ve emrūsiyā ve es̱ānāsiyā ve tiryāḳ-ı erbaʿa ve sencerīnā ve arisṭūn ve maʿcūn-ı cenṭiyānā ve maʿcūn-ı rīvend maʿa-saḳmūnyā ve maʿcūn-ı rīvend bilā-saḳmūnyā ve maʿcūn-ı fencārisṭūs ve maʿcūnu'l-encudānu'l-esved ve'ş-şehriyārān ve maʿcūn-ı fülfülī vü fūtenecī ẖāṣṣaten ve felūniyā ve devāu'l-miski'l-mürr ve o maʿcūn ki onu biz aḳrabādīnde z̠ikr eyledik ki o maʿcūn misk ile ittiẖāz̠ olunur. Ve yine edviye-i mürekkebeden olur o sefūfāt ve ḥubūb ki onları ṣalābet-i kebid ve ṭıḥāl muʿālecātı bābında biz z̠ikr eyledik.

Süded-i Kebid ü Ṭıḥāli Ḳaviyyen Teftīh Eden Maᶜcūnun Ṣıfatı Budur: Uşşaḳ bir ūḳıyye, maṣṭakī, kündür her birinden beşer kezeme, ḳusṭ, ġāfeṡ her birinden dörder kezeme, sünbül-i ṭīb, baᶜru'l-erneb dokuzar kezeme; bu meẕkūrlar menzūᶜu'r-rıġve ᶜasel ile maᶜcūn kılınır, şürb-i vāḥidesi bir milᶜaḳa olur, o şarāb ile saḳy olunur ki onun içinde edviye-i südediyye naḳᶜ olunmuş ola veyāḫūd mā-ı uṣūl ile saḳy olunur.

Ve ẕikr olunan maᶜcūndan ḫafīf olur: Sünbül-i Rūmī üç cüzᵓ, efsentīn bir cüzᵓ aḫẕ ve daḳḳ olunup ᶜasel ile maᶜcūn kılınır ve ᶜalīle saḳy olunur.

Süded-i Kebid ü Ṭıḥāle Nāfiᶜ Maṭbūḫ: ᶜUnṣul, bersiyāvşān, levz-i mürr, ḥulbe, eṭrāf-ı efsentīn veznleri berāber aḫẕ ve ṭabḫ olunup ṭabīḫī ᶜasel ile istiᶜmāl olunur.

Maᶜcūn-ı Nāfiᶜ: Ḳarībü'l-ᶜahd olan südede nāfiᶜdir: Fülfül bir buçuk ūḳıyye, sünbül-i ṭīb üç kezeme veyāḫūd altı kezeme, veznde bu iḫtilāf ḥuẕẕāḳ-ı eṭıbbānın nüsḫalarının iḫtilāfı ḥasebiyledir, ḥulbe, ḳusṭ, uşşaḳ, esārūn her birinden altışar kezeme, ᶜasel bir buçuk rıṭl; ẕikr olunan ᶜasel ile edviye-i meẕkūre maᶜcūn kılınıp istiᶜmāl olunur, bir şerbeti bir milᶜaḳadır, şān-ı südedde lāyıḳ olan eşribenin biri ile istiᶜmāl olunur.

Ve süded-i kebid aṣḥābının eşribeleri büzūrī ve sükkerī sikencebīn olur. Ve ondan aḳvā olur büzūrī ve ᶜaselī ve ᶜunṣulī olan sikencebīn ve o mā-ı ᶜasel ki onun içinde ḳabḍı olmayan efāvīh-i ᶜaṭıre ḳaviyyen ṭabḫ oluna. Ve keẕālik ḳaviyye şerbet olur türmüs-i mürrün o ṭabīḫi ki içinde ᶜuṣāretü'l-ġāfeṡ ola. Ve keẕālik o maṭbūḫ ki onun aḫlātında [aṣl-ı] keber, uṣūl-i rāziyānec, uṣūl-i kerefs, idḫir, lükk, füvve, ḥulbe ola. Dahi o bābda nāfiᶜ olan eşribe maṭbūḫ-ı ġāfeṡ ve şarāb-ı efsentīn ve naḳīᶜ-i efsentīn olur. Ve o naḳīᶜ dahi nāfiᶜ olur ki ṣabır, enīsūn, levz-i mürden mütteḫaẕ ola.

Ammā Bu Bābda Muvāfıḳ Olan Müshilāt: İshāle iḥtiyāc oldukta vācib olur ki onda müshilāt-ı ḳaviyye istiᶜmāl olunmaya meger ki onu istiᶜmāle muḍṭarr kalına, pes vaḳt-i iḍṭırārın ġayride müshilāt-ı ḥaḳīḳiyye bi-ḥasebi'l-ḥācet istiᶜmāl oluna, zīrā istifrāġı maṭlūb mevādd kebidde olmakla devāya ḳarīb olur[78] ve devā maᶜa-ḫiffetihi onu ishāl eder. Ve ᶜuḍv-ı kebidde ḳuvvet mevcūde ise ednā keyfiyyeti olan devānın iᶜānetiyle

78 Kebid devāya ḳarīb olduğunun vechi budur ki devānın kāmine olan menfaᶜati evvelā kebidde ẓāhir olur ve menfaᶜatine ḍaᶜf gelmeden kebidin āfetini izāle eder.

kebidin dāfiᶜası mevādd-ı mūẕiyeyi iḫrāc eder. Ve bu şānda ceyyid devā olur eyāric-i feyḳarā, besfāyec, ġārīḳūn, efsentīn. Ve eyāric-i feyḳarā ḳavī olanlara bir buçuk mis̱ḳāl ve ḍaᶜīf olanlara yarım mis̱ḳāle varınca ḳadar miḳdārı noḳṣān kılınır ve eyāric-i feyḳarāyı dühn-i ḫırvaᶜla saḳy aḳvā ve ecved olur. Ve türbüd sefūfu caᶜde ile aḳrabādīnde ẕikr olunduğu üzere istiᶜmāl olunsa cidden nāfiᶜ olur, zīrā onun ishāl ile teftīḥi vardır, iki menfaᶜati cāmiᶜdir. Eger aḳvā olan müshilāta ḥācet olur ise ıṣṭamḥīḳūn ḥabbı ve sekbīnec ḥabbını istiᶜmālinden müfāraḳat olunmaz ve baᶜḍı kerre teyāderīṭūs ve lūġāẕiyā istiᶜmāline dahi ḥācet olur.

Ve ammā süded-i kebid aḍmideleri caᶜde ve daḳīḳ-i türmüs ve büzūr-i müdirreden mütteḫaẕ olan ḍımād olur. Ve bu ṣıfat üzere olan ḍımād dahi nāfiᶜdir: ḥiltīt, uşşaḳ, kemāfīṭūs, maṣṭakī, zaᶜferān. Bu eczālardan dühn-i nārdīn ve şemᶜ ile ḍımād ittiḫāẕ olunur.

Ammā o südde aṣḥābının tedbīr-i ġıdālarında vācib olur ki onlar luḥmān-ı ġalīẓadan ve ḫubz-ı faṭīrden ve semīd ve lezic-i ᶜalik olan nesnelerden mütteḫaẕ ḫubzdan ve ḥulv ve ġalīẓ olan şarābdan ve erüzz ve cāvers ve ekāriᶜ ve rüʾūs ve müceffif ḳalāyā ve müceffif eşviyelerinden ictināb eyleyeler belki onlara evfaḳ olan o luḥūmu ṭabḫ edip istiᶜmāl eylemektir.[79] Ve keẕālik ictinābı vācib olan nesnelerden olur temr ve cemīᶜan ḥalāvāt ᶜale'l-ḫuṣūṣ lüzūceti ve ġılẓati olan aḫbiṣa ve behaṭṭ ve fālūẕec ve ḳaṭāyıf ve bunlar gibi müseddidāt-ı sāireden ictināb olunur. Ve vācib olur ki onlar ṭaᶜāmdan sonra ḥammāma dāḫil olmayalar, zīrā ḥammām meᶜūnetiyle o taġaddī eylediği ṭaᶜāmı ḳable en-yenhaḍıme bedel mā-yeteḥallel olmak üzere ḳuvvet ile ceẕb ve ictilāb eder. Ve keẕālik vācibdir ki ᶜaḳīb-i ṭaᶜāmda ḥareket ve riyāḍet istiᶜmāl olunmaya ve ṭaᶜām üzere şürbü iks̱ār eylemeye ve ekl ve şürb arasını tebᶜīd eyleye ḫuṣūṣan meşrūbu şarāb ise buᶜdı ziyāde kıla, zīrā şarāb ḳable en-yenhaḍıme ṭaᶜāmı tenfīẕ eder. Ve vācib olur ki ᶜacīn-i ḫubzunun ḫamīri yaᶜnī māyesi ve milḥi kes̱īr ola ve ᶜacīni idrāk etmiş ola.

Ve aṣḥāb-ı südede ḫanderūs ve saᶜter ve ḥımmaṣ ve ḥınṭa-i ḫafīfetü'l-vezn ve bāḳılā cemīᶜan nāfiᶜ olur. ᶜAtīḳ ve raḳīḳ ve ṣırf olan şarāb istiᶜmālinde onun süddesine maḍarrat olmaz. Ve vācib olur ki onun aġdiyesine kürrās̱ mis̱lliler ḫalṭ oluna ve helyūn onlara nāfiᶜdir [ve keber dahi nāfiᶜ olur.]

---

79 Yaᶜnī luḥūmu su ile ṭabḫ eylemektir.

Üçüncü Faṣl Kebidde Olan Nefḫa ve Rīḥ Beyānındadır

Kebidin eczāsı es̱nāsında ve kebidi muḥallil ġışā eczāsının taḥtında baᶜḍı kerre buḫārāt-ı muḥtebese olur ve onda tekās̱üf etmekle nāfiḫa olan riyāḥa münḳalibe olur ve o riyāḥ kes̱reti ve menāfiste olan süded ḥasebiyle ḫurūca menfeẕ bulmamakla maḥbesini nefḫ edip kebid müntefiḫa olur. Ve baᶜḍı kerre o nefḫa temeddüd-i kes̱īr ile iḥsās olunur ve veremde olduğu miḳdār onda s̱iḳal ve südde ve ḥummā olmaz. Ve kebidde nefḫlerin ḥudūs̱u ḳuvve-i hāḍımenin ḍaᶜfı veyāḫūd rīḥi müheyyice olan mādde-i ġıdāiyye ve mādde-i ḫılṭiyye ḥasebleriyle olur. Ve baᶜḍı kerre ẕikr olunan rīḥ taḥt-ı kebidde ve taḥt-ı ṭıḥālde muḥtebes olup ġamz olundukta ḥareket eder ve ḳarāḳır dahi ḥādis̱ olur. Ve rīḥin eks̱er-i ḥālde ᶜalāmetleri temeddüd olur, evvelā temeddüde bedᵓ eder baᶜdehu temeddüdü artar ve rīḥte ve temeddüdde bir miḳdār intiḳāl dahi olur. Ammā o rīḥi olan kebidin ṣāḥibinde seḥane ve levn muᶜtāddan ziyāde müteġayyir olmaz. Ve baᶜḍı kerre ġamz ile nefḫa sākine olur māddesini ġamz taḥlīl ve tebdīd ve tefrīḳ eder.

el-ᶜİlāc: Kebidde olan nefḫanın ve riyāḥın ᶜilācı kebid südedinin ᶜilācına ḳarīb olur ve süded bābında ẕikr olunan edviye-i muḥallile ve mülaṭṭıfe ile maᶜcūnāt ile muᶜālece olunur. Ve bu şānda ᶜale'r-rīḳ ḥammāma duḫūl ve ᶜale'r-rīḳ şarāb istiᶜmāli ve suyu ḳıllet üzere şürb nāfiᶜ olur. Ve kezālik ḫıraḳ-ı müsaḫḫine ile ve efāvīh-i muḥallile ile tekmīd ve maṣṭakī ve idḫir ve sünbül ve ḥabbu'l-bān bu eczālardn mürekkeb ḍımād ile dahi taḍmīd ve dühn-i nārdīn ve [363a] maṣṭakī ve büzūrdan mütteḫaẕ merhem ile dahi taḍmīd nāfiᶜ olur. Ve eger o riyāḥı kimād-ı meẕkūre taḥrīk eder ise cānib-i müşārike naẓar olunur. Eger riyāḥın vecaᶜı nāḥiye-i emᶜāya mümtedd ise evvelā ishāl olunup baᶜdehu rīḥ taḥlīl olunur. Ve vecaᶜ ḥicāb ve şerāsīf ve ḫalf cānibine mümtedd ise evvelā müdirrāt istiᶜmāl olunup baᶜdehu muḥallilāt-ı riyāḥ istiᶜmāl olunur.

Dördüncü Faṣl Vecāᶜ-ı Kebid Beyānındadır

Vecaᶜ-ı kebidin ḥudūs̱una sebeb nāḥīd-i ġışāda olan sūᵓ-i mizāc-ı muḫtelif olur yāḫūd sebeb-i vecaᶜ kebidde olup temdīdi olan riyāḥ olur veyāḫūd sebeb-i süded veyāḫūd verem-i ḥārr ve verem-i ṣulb olur. Eger verem bāride-i balġamiyye olur ise ondan ḳalīlen vecaᶜ ḥādis̱ olur. Ve baᶜḍı kerre

buḥrānātta aḫlāṭın ḥareketi vecaᶜ iḥdās̱ eder ve o vech ile vecaᶜın ḥudūs̱u inẕārātta olan delāil ile maᶜlūm olur. Ve baᶜḍı kerre ḍaᶜf-i kebid ile kebidde vecaᶜ ḥādis̱ olur, zīrā ḍaᶜīf olan kebid ġıdādan kendiye ṣāir ve vāṣıl olanları iḥtimāl etmeyip onun ᶜadem-i iḥtimālini üzerinde lifāfesi yaᶜnī ġışā-i mücellili iḥsās etmekle müteᵓezẕī olur. Ve baᶜḍı kerre mevādd-ı buḥrānātta ḥareket edip nevāḥī-i kebide vārid olan mādde o nevāḥīde s̱iḳal ve vecaᶜ iḥdās̱ eder ve cidden şedīd olan vecaᶜ şedīden ḥārr olan veremden ve riyāḥtan ḥādis̱ olur, onun için vecaᶜ-ı kebid cidden şedīd olup onda ḥummā olmasa o vecaᶜ riyāḥa delālet eder ve o mis̱lli vecaᶜ riyāḥī olduğundan o vecaᶜın üzerine ṭārī ve sonradan ḥummā ḥasebiyle [ᶜārıḍ olan] riyāḥı taḥlīl ve vecaᶜı teskīn eder, onu İbuḳrāṭ ẕikr eylemiştir.

Ve bir ḳavmin zuᶜmı üzere İbuḳrāṭ'ın ḳabrinde bulunup iḫrāc olunan kitābdan naḳl olunur ki kaçan vecaᶜ-ı kebidi olanların ḳamaḥduvesinde ve muᵓaḫḫar-ı reᵓsinde ve eṣābiᶜ-i riclinin baş parmaklarında ḥikke-i şedīde ᶜārıḍa olsa ve ḳafāsında bāḳılāya şebīh bes̱re dahi ᶜārıḍa olsa beşinci gün ḳable-ṭulūᶜi'ş-şems o kimse helāk olur ve bu aᶜrāḍ ṣāḥibine süddesi ḥasebiyle ᶜusr-i bevl ve ᶜaḍalesinde olan āfet ḥāsebiyle taḳṭīr-i bevl ᶜārıḍ olur. Muṣannif der ki o ḥikke ḥudūs̱unun vechi budur ki o mis̱lli vecaᶜ-ı kebidi olan kimsede baᶜḍı kerre māiyyet-i ḫabīs̱e bevl ile mündefiᶜa olmayıp bir ṭarīḳ ile eṭrāfa nüfūẕ eder ve o māiyyet merāreti ve buraḳıyyeti ile o ḥikke-i şedīdeyi ẕikr olunan eṭrāfta iḥdās̱ eder.

el-ᶜAlāmāt:: Bu mezkūrların ᶜalāmātı bābında senin maᶜlūmun oldu.

el-Muᶜālecāt: Ẕikr olunan esbābın her birinden ᶜārıḍ olan evcāᶜdan her birinin muᶜālecātı dahi bāblarında ẕikr olundu lākin nās evcāᶜ-ı kebidiyyede biraz edviye ẕiḳr edip o bābda ẕikr eyledikleri edviye vecaᶜ-ı kebide nāfiᶜadır dediler ve ıṭlāk üzere o edviyenin evcāᶜ-ı kebide menfaᶜatine hükm eylediler, maᶜa-hāẕā onların [ẕikr] eyledikleri edviyenin eks̱er-i menfaᶜati evcāᶜ-ı kebidden ḍaᶜīf olan vecaᶜa olur ve biz onların ẕikr eylediklerinin baᶜḍısını bu mevḍiᶜde ẕikr eyleriz ve taᶜvīl bizim ẕikr eylediklerimize olur. Ve o kimseler dediler ki evcāᶜ-ı kebide aḳrāṣ-ı rīvend nüsaḫ-ı muḫtelifesinden her biri ve keẕālik maᶜcūn-ı rīvend ve devā-i kürküm ve seẕābın müshil olan maᶜcūnu ve maᶜcūn-ı ḳardemānā ve maᶜcūn-ı fūdrānūs ve maᶜcūn-ı ḳayṣar ve es̱ānāsiyānın ṣaġīr ve kebīri ve temrī ve ḳūḳıyā ve maᶜcūn-ı esᶜal-

sādis ve aḳrāṣu'l-ʿuşre ve Cālīnūs'un o maʿcūnu ki Fūmāfiṡ'e nisbet olunmuştur, bi'l-cümle bu maʿācīn bu şāna nāfiʿdir dediler ve yine onlar dediler ki varaḳ-ı ṣanavberin tāzesinden iki ūḳıyye ʿuṣāre aḫẕ olunup sikencebīn ile saḳy olunsa veyāḫūd o varaḳın sülāḳası yarım dirhem rīvend ve üç dirhem zaʿferān ve kerefs ve rāziyānecden bir şeyʾ ile aḫẕ olunsa o dahi nāfiʿdir. Ve keẕālik verd dört dirhem, sünbül, maṣṭakī her birinden ikişer dirhem, ʿuṣāre-i ġāfeṡ, ʿuṣāre-i efsentīn, lükk, rāvend, zaʿferān, fiḳāḥ-ı idḫir, füvvetü'ṣ-ṣıbġ, esārūn, büzūr-ı ṡelāṡe, ʿūd-ı ḫām her birinden birer dirhem, ʿūd-ı belesān yarım dirhem; bunlardan mütteḫaẕ olan devā dahi nāfiʿdir dediler. Ammā o nās vecaʿ-ı kebid ile ishāli olanlara bir devā vaṣf eylediler ki onun ṣıfatı budur: Ḫamr-ı maṭbūḫūn dürdü, lükk, rīvend, sünbül birer misḳāl, ḫabeṡ-i ḥadīd yedi dirhem; hem bu eczālar iki ūḳıyye mā-ı küzbere üzere saḳy olunur. Bu devāların her hangisi istiʿmāl olunur ise o ezminede vācib olur ki ġalīẓ luḥūmdan ve sāir aġdiye-i ġalīẓadan ictināb oluna, ṭuyūrdan ve ġayriden luḥūm-ı ḫafīfeden ġıdāları iḳtiṣār oluna ḫuṣūṣan onda ḥarāret ola. Ve onlara nāfiʿ olan aḍmide ḍımād-ı ḳardemānā ve ḍımād-ı ferbiyūn ve ḍımād-ı iklīlü'l-melik ve vecaʿ-ı kebide mensūbe olan ḍımādāt-ı sāireler olur. [363b]

Maḳāle-i Ṡāliṡe Kebidin Evrāmı ve Teferruḳ-ı İttiṣāli Beyānındadır O Dahi Fuṣūlü Müştemildir

Evvelki Faṣl Kebidin ve Kebid Ḥavālīsinde Olan Aʿḍā Veremleri Beyānındadır

Nevāḥī-i kebidde ḥādiṡ olan veremlerin kimisi kebidin kendide ve kimisi kebid üzere mevḍūʿa olan ʿadālātta ve kimisi dahi māsārīḳālarda ḥādiṡ olur. Ammā kebidin kendide olan evrāmın kimisi kebidin eczā-yı ʿāliyesinde ve muḥaddeb cānibine māil olur ve kimisi dahi kebidin esfelinde ve cānib-i muḳaʿʿara māil olur ve kimi dahi kebidin ḥucubunda ve aġşiyesinde ve ʿurūḳunda ḥādiṡ olur, bu ḳısm-ı aḫīrin vuḳūʿu eḳall olur. Ve baʿḍı kerre eczā-i kebidin bi'l-cümle aṣnāfına verem ʿāmm olur.

Ve bundan sonra biz deriz ki kebidin veremi filiġamūnī yaʿnī maḥd demden ḥādiṡ olur, o dahi dübeyle olur veyāḫūd onun dübeylesi olmaz veyāḫūd kebidin veremi ṣafrāvī olur yaʿnī ḥumret olur veyāḫūd balġamī

veyāḫūd ṣulb-ı sereṭānī olur veyāḫūd ṣulb-ı ġayr-i sereṭānī olur[80] veyāḫūd verem-i kebid nefḫa-i rīḥiyye olur ve evrām-ı meẕkūrenin esbābı mizāc-ı ḥārr olur, o mizāc dahi hummā-i münhike ile olur veyāḫūd bilā-ḥummā olur veyāḫūd sebeb-i mizāc-ı bārid olur, zīrā o mizāc hāḍıme ve dāfiᶜa ḳuvvelerinin fiᶜline māniᶜ olur veyāḫūd sebeb miᶜdenin ḍaᶜfı veyāḫūd süddesi olur, bu sebebler ile kebide aḫlāṭ cemᶜ olur ve nüfūẕ-ı ġayr-i ṭabīᶜī ile o aḫlāṭın kebide nüfūẕu ve ṣıġar ve onun gibi nesneler dahi esbāb-ı süddeden olur yaᶜnī kebidin ṣıġarları ve mecārīnin ṣıġarı cemīᶜan süddeye sebeb olur.

Ve eger kebidin süddesi merāre cānibine ise kebidde tevellüd eden ṣafrānın faḍlı kebidde cemᶜ olur ṭarīḳ-i maᶜhūdu mesdūd olmakla ve ṣafrā o maḥallde ḥarāreti ḥasebiyle kebidde olan demi kaynatır ve o dem kebidde müteşerrib olup ondan verem ḥādiṯ olur. Ve'l-ḥāṣıl merārın keṯreti kebidin verem-i ḥārrının esbābından biri olur.

Ve baᶜḍı kerre verem-i kebide miᶜde müşāreketi ḥasebiyle ᶜārıḍ olan āfet olur, zīrā o āfet baᶜḍı kerre haḍmı ifsād eder ve aġdiye müsaḫḫine ve ġalīẓa olup cevdet-i haḍmı olmayan aġdiye kebidde verem ḥudūṯuna muᶜīne olur. Ve keẕālik cāẕibe-i kebidin ḳuvvetine bināen ḳadr-i lāyıḳtan aḫlāṭı ceẕbi ve o aḫlāṭ-ı meċẕūbeye taḥallül ve indifāᶜı lāyıḳ olan nesnelerin tebeᶜiyyeti dahi evrāma muᶜīne olur.[81]

Ve baᶜḍı kere dahi kebidin veremi ḍarbe ve vüṯādan dahi ḥādiṯ olur.

Ve cemīᶜan kebid evrāmında buḥrān olur. Ḥadebe-i kebid veremenin buḥrānı ᶜaraḳ ve idrār ve ruᶜāftan biri ile olur. Ve kebidin muḳaᶜᶜarında olan veremin buḥrānı ᶜaraḳ ve ḳayᵓ ve ishālden biri ile olur. Ve taḳᶜīr-i kebidin veremi muḥabbed vereminden erdeᵓ olur.

Ve ḥārr ve bārid verem-i kebid bedene dem-i ṣāliḥ irsāl eylemez, ondan bedene vārid olan ancak dem-i māī olur ve maᶜa-hāẕā kebid demden māiyyeti temyīzden ᶜāciz olur ve māsārīḳāda māiyyet keṯīren muḥtebese olur ve bu aḥvāl zıḳḳī ve laḥmī istisḳaya sebeb olur.

---

80 *Muᶜālecāt-ı Buḳrāṭiyye*'de der ki kebidī olan verem-i ṣulbe muṭlaḳan "sereṭān" ıṭlāḳ olunur ve ke-enne muṣannif raḥimehullāh sereṭān-ı kebidīden ᶜurūḳ-ı münteṯiresi olanları murād edip ṣalābet-i kebidi iki taḳsīm eyledi.

81 Yaᶜnī kebidin ḳaviyyen ceẕbi ile münceẕibe olan aḫlāṭ ile baᶜḍı nesneler maᶜan münceẕib olur ki onların kebidden taḥlīli ve indifāᶜı vācib olur ve o nesnelerin inciẕābı kebidin veremine muᶜīn olur.

Ve kebidin verem-i ḥārrı ṭıḥāle intiḳāl ederse o intiḳāl ceyyid olur, ammā verem-i ḥārr ṭıḥālden kebide intiḳāl eder ise o intiḳāl redī olur.

İkinci Faṣl Kebide ᶜUḍv-ı Āḫer Müşāreketi İle Ḥādis̱ Olan Evrāmın ᶜAlāmāt-ı Külliyyeleri Beyānındadır

Ammā evrāmın ᶜāmmeten ᶜalāmetleri budur ki o verem aṣḥābı şerāsīfleri taḥtında s̱iḳal-i lāzım iḥsās ederler ve o mevḍiᶜde onun vecaᶜı olup aḥyānen müştedd olur ve iştidād ḥasebiyle südde vecaᶜından müfāriḳ olur o iştidād südde vecaᶜında olmadığından için.

Ve veremde olan vecaᶜ nefḥada olan vecaᶜdan seḥane ile farḳ olunur, nefḥa-i kebidde seḥane müteġayyir olmaz ve verem-i kebidde seḥane müteġayyir olur.

Ve kebide verem ᶜārıḍ oldukta evḳāt-ı kes̱īrede terḳuve esfele münceẕibe olur lākin devām üzere olmaz. Ve o inciẕābın sebebi budur ki kebidin ḥadebesinden nābit olan ecvef demekle maᶜrūf damar ve kebidin meᶜālīḳi mütemeddid olur ve o temeddüd ḥasebiyle terḳuvette esfele inciẕāb iḥsās olunur.

Ve evrām-ı kebidin ḥārr ve ġayr-i ḥārr olan veremlerinde ḍarebān olmaz, zīrā ḍarebān şiryān damarında ḥādis̱ olur. Ve kebide vārid olan şiryān kebidin ġışāsında müteferriḳ olup ḳadr-i maḥsūs onun s̱iḳali olmaz.

Ve baᶜḍı kerre kebidin evcāᶜ ve evrāmına aḍlāᶜ-ı ḫılf müşāreket eder, o evrāmın mebdeᵓ-i ḥudūs̱u gerek ise ṭaraf-ı ᶜālīsinde ve ḥadebesinde olsun veyāḫūd ḥadebeye sonradan suᶜūd eylesin velākin her ḥālde o müşāreket dāim olmaz.

Ve evrām-ı kebid aṣḥābı ḫuṣūṣan verem-i ḥārr ve ᶜaẓīm olanlar sağ cānib üzere nevmden ᶜāciz olurlar ve sol ṭaraf üzere uyumak dahi onlara s̱aḳīl olur, zīrā verem esfele temeddüd eder belki o verem aṣḥābı istilḳāya meyl eder ve istilḳā onlara muvāfıḳ olur.

Eger verem ḥadebede olur ise ḥadebede s̱iḳal olur ve kebidin meᶜālīḳinde temeddüd iḥsās olunur ve kebid üzere mess olundukta messin vereme vuḳūᶜu ziyāde ẓāhir olur.

Ve ḳıḍāfta yaᶜnī arık kimseden yed ile mess olunsa verem ḥasse-i messe mübālaġa ile ẓāhir olur.

Ve verem-i ḥadebīye suᶜāl-i yābis tābiᶜ olur ve teneffüste ḍīḳ dahi olur, ḥicābın ve riyenin kebidin eẕāsına şirketleri ḥasebiyle ve onların bevlle-

ri ḳalīl olur ve baᶜḍı kerre aṣlen muḥtebes olur. Verem ḥadebe-i kebidde ᶜaẓīm olup māiyyetin ṭarīḳini sedd eder ise ve keẕālik dāfiᶜada dahi ḍaᶜf olur ise o dahi iḥtibās-ı bevle sebeb olur. Ve kebidin ḥadebesinde s̱iḳal eks̱er ve taḳᶜīrde olan veremin s̱iḳali eḳall olur, zīrā kebidin taḳᶜīri miᶜdeye iᶜtimād etmekle veremi her ne ḳadar ᶜaẓīm olur ise iḥsās-ı s̱iḳal onda ḳalīl olur.[82]

İşbu taḳrīr Sedīdī nüsḫasının taḳrīridir, ammā bizim katımızda olan ḳānūnların ᶜibāreti budur: والثقل فيه اي في محدب الكبد اكثر مما في الكائن عند التقعير لأن جانب التقعير معتمد على المعدة ويكون فيه الثقل اكثر، إنتهى *Pes bizim nüsḫamızda olan ikince* أكثر *lafzı ḳalem-i nāsiḫten sehv olduğu ẓāhirdir, ṣavāb olan Sedīdī nüsḫasında olduğu gibi* اكثر *bedeline* اقل *olmaktır.*[83]

Ve bi-ḥasebi aṣli'l-ḫilḳat kebidin aḍlāᶜa ittiṣāli şedīd ve ḳavī olmaz ise o kebid teverrüm eyledikte cihet-i yemīnden terḳuvenin esfele inciẕābı ḳalīl olur ve eger kebidin aḍlāᶜa ittiṣāli ḳavī ve şedīd ise cihet-i yemīnden terḳuvenin esfele inciẕābı ve terḳuvenin kebide vecaᶜda şirketi aẓher ve eks̱er olur.[84]

Ve ḥadebī olan verem-i kebidde füvāḳın ḥudūs̱u ḳalīl ve taḳᶜīri olanda füvāḳ kes̱īr olur fem-i miᶜdeden ḥadebe-i kebid baᶜid olmak ḥasebiyle. Ammā verem taḳᶜīrin cānib-i esfelinde ise s̱iḳal eḳall olur miᶜdeye iᶜtimādı ḥasebiyle ve onda muᶜteddün bih ve muᶜteber olacak ḳadar suᶜāl ve ḍīḳ-i nefes olmaz ve ḥāsse-i messe ẓuhūr-ı muᶜteber ile o verem ẓāhir olmaz velākin o maḥallde müzāḥame olmakla vecaᶜı eşedd olur ᶜale'l-ḫuṣūṣ onunla verem münceẕib olur ise vecaᶜ ziyāde eşedd olur.

Eger evrām-ı kebid ᶜaẓīm olur ise ṭabīᶜat iḍṭicāᶜdan iᶜrāḍ edip istilḳāya meyl eder; eger veremin ᶜiẓāmı ifrāṭ üzere olur ise istilḳā dahi müteᶜaẕẕir olur.

---

82 *Muᶜālecāt-ı Buḳrāṭıyye*'de der ki verem ḥadebe-i kebidde olur ise ḥisse müstedīr ve ṣulb bir nesne ẓāhir olur; ammā kebidin taḳᶜīrinde olur ise ᶜalīle cāyiᶜan istilḳā ile emr olunur ve istilḳā ḥālinde ḥisse veyāḫūd cesse şeyʾ-i müstedīr ve ṣulb ẓāhir olur. Eger onların biri ẓāhir olmaz ise taḳᶜīr-i kebidden buḳᶜa-i müstedīrede elem-i şedīd lā-maḥāle iḥsās olunur. Ve eger kebide mültezıḳ olan ḥicābda verem olur ise ḥicāb esfele münceẕib ve kebid ḫalfe münceẕib olur. Feḳārda vecaᶜ ve bilānefs̱ suᶜāl-i yābis ḥattā verem-i ḥicābī müştedd olur ise teneffüste ḍarar ve nabḍda ṣalābet ve minşāriyyet olur. Ve eger verem baṭn üzere mevḍūᶜa olan ᶜaḍalātta olur ise ḥiss-i baṣara ve cesse müstaṭīlen ve müverreben ẓāhir olur.

83 ويكون فيه الثقل kelāmına ḍamīr-i mecrūr ᶜuḍv teʾvīli ile miᶜdeye ᶜāid olur ise bizim nüsḫalar dahi ṣaḥīḥ olur, fa'rif.

84 Bu maḳāmda Sedīdī nüsḫasında أكثر bedeline اقل vākiᶜ olmuştur, Sedīdī'nin bu maḳāmda olan أقل lafẓası اكثر gerektir, ḳalem-i nāsıḥtan sehvdir.

Ve cānib-i muḳaᶜᶜarın evrāmı māsārīḳā evrāmını müstaṣḥıb ve müstetbiᶜ olur ve'l-ḥāṣıl verem-i kebid kaçan muḳaᶜᶜarda olsa miᶜde şedīden ona müşāreket edip o verem ṣāḥibinde füvāḳ ve ġas̱eyān ve ᶜaṭaş ẓāhir olur eger verem ḥārr ise.

Ve baᶜḍılar zuᶜm eylediler ki miᶜde ile kebid arasında vāḳıᶜa olan müşāreket beynehümāda vāṣıl olan ᶜaṣabe-i daḳīḳa ḥasebiyle olur ve o ᶜaṣabe vāsıṭası ile kebid vereminden fem-i miᶜdede füvāḳ ḥādis̱ olur. Ve baᶜḍı āḫer zuᶜm eylediler ki kebidde verem ᶜaẓīm olur ve o verem fem-i miᶜdeyi ḍaġṭ eder ve o ḍaġṭ ile füvāḳ ḥādis̱ olur. Ve Cālīnūs reᵓy eder ki verem-i ḥārrdan fem-i miᶜdeye ḫılṭ munṣabb [364a] olur ve ondan fem-i miᶜde müteᵓez̠z̠ī olup füvāḳ iḥdās̱ eder. Ve bu iki ḳavl-i aḫīr üzere füvāḳın ḥudūs̱u verem-i ᶜaẓīm oldukta olur, cumhūr-ı eṭıbbā buna ẕāhib olmuşlardır, zīrā ḳavl-i evvele ẕāhib olan şirẕimenin ẕikr eyledikleri ᶜaṣabe daḳīḳadır ve kebid ile fem-i miᶜde arasına olan mesāfe baᶜīddir ve baᶜīde olan aᶜḍālarda ᶜaṣabe-i daḳīḳa vesāṭatıyla müşāreketin ḥuṣūlü emr-i müstebᶜad olur ve ṣavāb olan o müşāreketin ḥuṣūlü eks̱er-i emrde verem ile olmak olur.

Ve evrām-ı kebidden ġışāya ve ᶜurūḳa ḳarīb olan veremlerin vecaᶜı eşedd ve ḥummāsı aḍᶜaf olur, o dahi verem-i ḥārrda olur.

Ve eger verem-i kebid iki cānibde yaᶜnī taḳᶜīrde ve ḥadebede olur ise o veremde iki cānib veremlerinin her birisinin ᶜalāmeti cemīᶜan ẓāhir olur. Ve baᶜḍı kerre verem cānib-i vāḥidde olup cānib-i āḫer ona müşāreket eder ve o cānib-i āḫerde dahi aᶜrāḍ-ı verem ḥādis̱ olur velākin o ḥadis̱ olan aᶜrāḍ ḥadd-i kes̱īre bāliġ olmaz.

Ve cemīᶜan ḥārr ve bārid verem-i kebid aṣnāfından her birisi istisḳāya müᵓeddī olur. Ve maᶜlūm ola ki verem-i kebidi olanlarda ishāl olsa helāka delālet eder.

Nefs-i Kebidde Olan Verem İle Kebid Muḥāẕīsinde Merāḳḳ Üzere Mevḍūᶜa Olan ᶜAḍalāt Veremleri Beynlerini Farḳ Eden ᶜAlāmetler Beyānındadır

Kebidī olan evrām baᶜḍı kerre nefs-i kebidde ve baᶜḍı kerre kebidin üzerinde olan ᶜaḍalātta olur ve min ciheti'l-aᶜrāḍ beynehümāda müşākele ve müşābehet olmakla bize lāzımdır ki onların arasında olan farḳı beyān eyleyeyüz. Ve ᶜaḍalāt dört zevc ve sekiz ferd olduğu ve kimi istiḳāmet üzere

ve kimi ʿarīḍ ve kimi verāb üzere mevḍūʿa olduğu kitāb-ı evvelde ʿaḍalāt-ı baṭn teşrīḥinde bi-mā lā-mezīde ʿaleyhi beyān oldu. Ve bu maḳāmda ẕikr edeceğimiz farḳı istiḳṣā murād eden kimselere vācib olur ki o maḥall-de ẕikr olunan ʿaḍalāt-ı baṭn teşrīḥini ve bu kitāb-ı s̱āliṣin bu fenninin maḳāle-i ūlāsı ūlāsında ẕikr eylediğimiz teşrīḥ-i kebidi cemīʿan istiḥḍār eyleyeler. Ve bize dahi bu maḳāmı taʿlīmde vācib olur ki Ḳānūn'un bu maḳāmda olan ʿibāretini īrād edip murādını şerḥ ve beyān eyleyeyüz, fehmi āsān ve min-ġayri iṭnābin ve īcāz mā-hüve'l-maṭlūbu beyān kılmak için. Ve Ḳānūn'un ʿibāreti budur:

يعرف الفرق بينهما من الوضع ومن الشكل ومن جهة الأعراض

Kebidde olan evrām ile ʿaḍalāṭ-ı baṭn evrāmı beynleri baʿḍı kerre o veremlerin birbirlerine muġāyir olan vaḍʿları ile farḳ olunur. Cevherin muḳābili olan ʿaraḍ dokuz ḳısmdır. Onun birisi vaḍʿdır vaḍʿ bir nesnenin bir ḥāl üzere olmasıdır ki o ḥālde o nesnenin eczāları birbirlerine müte-ḳārib veyāḫūd mütebāʿid olur ve o vech ile ḫāricde olan nesneye dahi müte-ḳārib veyāḫūd mütebāʿid olur ḳıyām ve ḳuʿūd gibi. Ḳāim olan kimsenin ḥāl-i ḳıyāmda eczāları birbirlerine ḳıyās ile baʿīd ve saḳf-ı dāra ḳıyāsla ḳarīb olur ve ḳuʿūdu zamānında emr ʿaks üzere olur. Ammā şekl o heyʾete derler ki ḥadd-i vāḥid veyāḫūd ḥudūd-ı müteʿaddide miḳdārı iḥāṭadan o heyʾet miḳdāra ʿārıḍ olur, kürede ve dāirede onlara ẕikr olunan heyʾet ḥadd-i vāḥid iḥāṭasından ḥādiṣ olur ve murabbaʿ ve müs̱elles̱te ḥudūd-ı müteʿad-dide iḥāṭasından heyʾet-i maḫṣūṣaları miḳdārlarına ʿārıḍa olur ve o heyʾete şekl tesmiye olunur. Ammā min ciheti'l-aʿrāḍ bu ẕikr eylediği ʿaraḍ ʿörf-i eṭıbbā üzere olan ʿaraḍdır, onu eṭıbbā mā-yetbeʿu'l-maraḍ diye taʿrīf eder-ler yaʿnī ʿaraḍ bir āfettir ki aʿḍāya onun ʿurūḍu bi'ẕ-ẕāt olmaz belki maraḍ-ı aṣlīye tābiʿ olur, bunun dahi tafṣīli külliyyātta mürūr eyledi.

اما من جهة الوضع ورم العضل يظهر دائما

Min ciheti'l-vaḍʿ kebidin kendide olan verem ile ʿaḍalātta olan veremle-rin farḳı budur ki ʿaḍalātta olan verem dāimā ḥisse ẓāhir olur, zīrā ʿaḍalāt cemīʿan aʿḍā-i baṭnın fevḳinde olmakla onların evrāmını setr-i muʿteber ile setr eder nesne olmayıp ḥāsse-i baṣar ve lemsten her biri onu idrāk eder.

وورم الكبد قد لا يظهر

Ve kebidin veremi baʿḍı kerre ḥisse ẓāhir olmaz verem-i ḫafīf olmakla, üzerinde olan s̱erb ve ṣifāḳ ve ṣıfāḳ ve ʿaḍalāt-ı baṭn o veremi setr eder.

خصوصا التقعيري وفي السمين

ʿAle'l-ḫuṣūṣ verem kebidin muḳaʿʿarında olur ise veyāḫūd ṣāḥib-i verem semīn ve semīz olur ise veremin fevḳte ẕikr olunan eşyā-ı sāireden mā-ʿadā ḥadebe-i kebid ve laḥmiyyet-i zāide dahi ḥāciz olup ḥisse ʿadem-i ẓuhūru müteʾekkid olur.

إلا ان يكون امرا متفاقما

Lākin kebidin taḳʿīrinde veyāḫūd semīnde olan verem ʿaẓīm olur ise o verem dahi ʿiẓamı ḥasebiyle ḥisse ẓāhir olur.

العضل وضعه إما في عرض

Baṭn ʿaḍalātından zevc-i vāḥid kebid muḥāẕātında bedenin ʿarḍı üzere vaḍʿ olunmuştur.

او طول

Ve bir zevc dahi bedenin ṭūlüne ʿale'l-istiḳāmet vaḍʿ olunmuştur, ġuḍrūf-ı ḫancerīden[85] *ʿaẓm-ı ʿāneye varınca ḳadar mütemādīdir, o ʿarḍı ve ṭūlü olan iki zevc ʿaḍaleler ʿalā-zevāyā ḳāimeten teḳāṭuʿ ederler.*

أو في وراب يأخذ أحد العضلة

Ve ʿaḍalāt-ı baṭndan zevc-i s̱ālis̱ iki ḫāṣıreden ẓuhūr edip ġuḍrūf-ı ḫancerīye müntehī ve onda birbiriyle muttaṣıl olurlar ve zevc-i rābiʿ iki ṭarafın şürsūfundan ẓuhūr edip ʿaẓm-ı ʿāneye müntehī olur ve zevc-i s̱ālis̱in her bir ferdi zevc-i rābiʿin her bir ferdini teḳāṭuʿ eder ve onlardan ḥādde ve münferice zāviyeler ḥādis̱e olur.

وقد دللنا عليه في التشريح

Biz bu ẕikr olunan ʿaḍalātın evḍāʿ-ı mezkūresini aʿḍā-i müteşābihe teşrīḥinde sana delālet edip ke-mā yenbaġī beyān eyledik.

وأما في الشكل فلان شكل ما يظهر من ورم الكبد الهلالي

Verem-i ʿaḍalātla kebid vereminin min ciheti'ş-şekl olan farḳı budur ki verem-i kebidin baʿḍısı şekl-i hilālī üzere ẓāhir olur. Şāriḥ-i teẕkire baʿḍı resāilinde der ki bir ḫaṭṭ-ı müstaḳīm üzere iki ḳıṭʿa yaʿnī dāireden cihetleri mütteḥide ve ṣıġar ve kiberde mütefāvite olan iki ḳavs vaḍʿ olunsa iki ḳavsin tefāvütüne şekl-i hilālī tesmiye olunur, hā-ke-ẕā: *İntehā.* [365a] *Ve baʿḍı şurūḥta şekl-i hilālī* أي مائل إلى التدوير كأنه قوس من دائرة *diye tefsīr olunmuştur. Ve bu vechle tefsīrden ġaraḍı verem-i kebidde hilālī şekline müşābehet olur, ḥaḳīḳati üzere hilālī olmadığına işārettir, lākin ḳavs dāireden mütebādir olan muḥīṭ-i dāirenin ḳavsi olmağa musaṭṭaḥ ve mücessem olan şekl-i hilālī-*

85 "Ġuḍrūf-ı ḫançerī" nihāyet-i ḳassta olan ġuḍrūftur, ḫā-i muʿceme ile ḥā-i mühmele ile olan "ḥancere" murād değildir.

ye şümūlü olmaz ve ẕikri ātī olan faṣl-ı inḳıṭāʿ müşterek dahi vech-i muḥarrer üzere onda mevcūd olmaz, evlā olan hendeseden naḳl olunan taʿrīftir. Maḳām-ı taʿlīmde teshīl ḳaṣd edip Şerḥ-i Mūcez'de Nefīsī ḳavl-i s̱ānīyi īrād eylemiştir. "Ḳavs" tamām-ı dāirenin ḳıṭʿasına derler gerek ise o ḳıṭʿa rubuʿ-ı dāire miḳdārına bāliġa olsun ve gerek ise eks̱er veyāẖūd eḳall olsun lākin eḳall olur ise o miḳdār-ı eḳalli tekmīl eden miḳdāra tamām-ı ḳavs temsiye olunur, ẓāhir olan şekl-i hilālī olan ḳavs nıṣf-ı dāire olur.[86]

Ve maʿlūm ola ki Ḳānūn'un فلان شكل ما يظهر من ورم الكبد هلالي *ḳavlindeki kelime-i* من *tebʿīḍiyye olur, zīrā kebidin taḳʿīrinde olan verem iḥsās olunmaz. Ve nevāḥī-i ḥadebede olan şekl-i hilāli üzere ẓāhir olur ve ḥadebenin vasaṭında olan ve ḥadebeyi muḥīṭ olan verem şekl-i küre veyāẖūd kürenin ḳıṭʿası şeklinde ẓāhir olur.*

بحسب وضع الكبد

Yaʿnī nevāḥī-i kebid tedvīre māiledir, bināenʿaleyh o nāḥiyede olan verem şekl-i hilālī üzere ẓāhir olur. بحسب *kelimesinde olan bā-i cārre* يظهر *kelimesine taʿalluḳ eder.*

يحس بفصل انقطاعه المشتركة

Bu maḳāli taḥḳīḳ-i tafṣīlī üzere beyāndan kütüb-i ṭıbb-ı ẖāliye olan bir muḳaddime-i nādireyi istiḥḍāra muḥtācdır:

---

86 Her tāmm olan dāire üç yüz altmış cüzʾe taḳsīm olunur ve rubuʿu doksan cüzʾ eder. Kaçan ḳavs seksen cüzʾ olsa on cüzʾ onu rubuʿ dāireye īṣāl eder ve on cüzʾe tamām-ı ḳavs tesmiye olunur.

Maʿlūm ola ki şekl-i hilālī bir mütevettire ḳavs şekli üzere olur ve veter ile ḳavs mülteḳālarından tecāvüz eyledikte beynehümāda noḳṭa mis̱ālinde buʿd ḥādis̱ olur, küllü cüzʾ cüzʾ o buʿd ziyāde olmaktan ḫālī olmaz ḳavsin vasaṭına varınca, o vasaṭta olan cüzʾ-i ḳavs ile veterden o cüzʾün muḥāẕī olan cüzʾ arasında olan buʿdda tezāyüd munḳaṭıʿ olup baʿdehu tenāḳuṣa bedʾ eder, tezāyüd minvāli üzere buʿd cüzʾen cüzʾen noḳṣān üzere olarak ḳavsin ṭarafı ṭaraf-ı vetere mülāḳī olur ve buʿd-ı zāidin nihāyet olan vasaṭtan ḳavs ḳaṭʿ olunsa ḥādis̱ olan saṭḥa faṣl-ı inḳıṭāʿ-ı müşterek derler. Faṣl-ı inḳıṭāʿ tesmiyesinin vechi ẓāhirdir, ammā müşterek tesmiyenin vechi budur ki o saṭḥ-ı mefrūḍ ḳavsin iki ḳıṭʿasından her birinin saṭḥı olduğu iʿtibār olunmak cāiz olur, pes ẕikr olunan faṣl-ı inḳıṭāʿ müşterek şekl-i hilālīde ḥiss-i baṣara ẓāhir ve teyaḳḳun ḥāṣıl olur. يحس *mebniyyün li'l-mefʿūldür,* يتيقن *maʿnāsınadır, bā ile ṣılalanır:* حسست به بالكسر وحسيت، أيقنت كذا في القاموس *Ve maʿlūm buyurula ki faṣl-ı inḳıṭāʿın taḥaḳḳuḳu bilā-veter ḳavsta dahi olur, ḳavsin fevḳinde ve taḥtında olan iki saṭḥın arasında olan buʿdun tezāyüd ve tenāḳusu iʿtibār olunmakla.*

واما العضلي فهو مستطيل [365a]

Ammā verem ʿaḍalde olur ise onun şekli hilālī olmaz belki istiḳāmet üzere olur. Ve verem-i ʿaḍalī ile verem-i kebidī eşkālleri ile farḳ olunur, kebidī olan verem hilālī olur ve ʿaḍalī verem ṭūlānī olur.

Ve muṣannif "müstaṭīl" ile müstaḳīm maʿnāsını murād eyledi ve ona bināen kelāmı ṭūl-i ḳāmet üzere ve ʿarḍan ve verāben mevḍūʿa olan ʿaḍallerin evrāmına cemīʿan şāmil olur.

احد طرفيه غليظ والآخر دقيق

O verem-i ʿaḍalīnin bir ṭarafının kalınlığı ve enliliği ekṡer ve ṭaraf-ı āḫeri ʿumḳ ve ṡiḫanda ve ʿarḍında daḳīḳ olur.

وكانه ذنب الفأر

Ve ʿaḍalde olan evrām-ı mezkūrenin her biri heyʾet ve şeklde fārın zenebine ve kuyruğuna müşābih olur.

ولذلك لا يحس بفصل انقطاعه المشترك

Ẕikr olunan evrām-ı ʿaḍaliyye zeneb-i fār gibi olmakla onda faṣl-ı inḳıṭāʿ-ı müşterek taḥaḳḳuḳ eylemez, zīrā onun taḥaḳḳuḳu o şekle maḫṣūṣ olur ki onun ẕikr olunan buʿdu evvelā noḳṣāndan bedʾ edip ziyādeyi şeyʾen-fe-şeyʾen aḫẕ ve ṡāniyen ziyādeden bedʾ edip şeyʾen-fe-şeyʾen noḳṣānı aḫẕ eyleye ve bu buʿd zenebü'l-fārda mevcūd olmaz.[87]

بل تراه يلطف في طوله قليلا قليلا

Belki onun buʿdu ziyādeden bedʾ edip noḳṣānı aḫẕ ederek müntehī olur, onda faṣl-ı inḳıṭāʿ-ı müşterek müteḥaḳḳıḳ olmaz.

وربما لم يكن ان ينال منها إلا شيء في الغور مستطيل

Ve baʿḍı kerre o verem-i ʿaḍalī ḥāsse-i baṣara aṣlen ẓāhir olmayıp ḥāsse-i lems onu iḥsās eder, cess olundukta bir şeyʾ-i müstaṭīl idrāk olunur.

إذا كان في العضل الغائرة

Eger verem ġavrda olan ʿaḍalde olur ise ve o verāb üzere olan ʿaḍaldir ki derinde ve ezvāc-ı sāirenin taḥtında olur ve mütefāḳım olmadıkça ḥāsse-i baṣar onu iḥsās eylemez.

وهي اشبه بأورام الكبد

İşbu ʿaḍal-ı ġāirin evrāmı verāb üzere olmakla evrām-ı kebide müşābih olur, lākin onda faṣl-ı inḳıṭāʿ-ı müşterek teyaḳḳun olunmamakla beynehümā farḳ olunur. Şerḥe muḥtāc olan mevḍiʿ müntehī oldu, fī-mā baʿd terceme eyleyelim:

Verem-i kebid ile verem-i ʿaḍal beyninde olan min ciheti'l-aʿrāḍ farḳ budur ki muṭlaḳan kebidde olan aʿrāḍ gerek ise kebide ḫāṣṣ ve gerek ise aʿrāḍ-ı müşterekeden olsun o aʿrāḍdan bir şeyʾ-i muʿteber ü muʿteddün bih verem-i ʿaḍalde olmaz. Ve kaçan ḳaḥle ve yübūsete tebādürünü iḥsās eylesen ondan veremin kebidī olup ʿaḍalī olmadığını ḥads eyle.

---

87 Ve ẕikr olan ʿörf-i eṭıbbādan ḳaṭʿ-ı naẓar verem-i ʿaḍalīnin eşkālinde min vech inḳıṭāʿ-ı müşterek olur ve nihāyete vardıkta tedrīc ile faṣl-ı inḳıṭāʿ kāmil olur mülāḥaẓası ile Sedīdī يحس بفصل انقطاعه المشترك ḳavlini "ey defʿaten" demek ile tefsīr eyledi.

Üçüncü Faṣl Verem-i Ḥārr beyānındadır

Muṭlaḳan verem esbābının beyninden verem-i ḥārrın sebebi olan esbābdan ḥārr olan sebebler olur ve onun ʿalāmātı evrām-ı cāmiʿada de mez̠kūr olan ʿalāmetler olur.

Ammā kebīdi cāmiʿ olmayıp kebidin baʿḍı eczāsına maḫṣūṣ olan verem-i ḥārrın ʿalāmātı budur ki kaçan o verem-i ḥārrın ḥummāsı olup verem laḥmiyyette olur ise onda ʿaṭaş-ı şedīd ve ḳıllet-i şehvet ve füvāḳ ve ġas̠eyān olur, evvelā ṣafrā ḳayʾ eder sonra zencārī ve kürrās̠ī ḳayʾ eder ve ondan sonra dahi sevdā ḳayʾ eder ve o verem ṣāḥibinin eṭrāfına bürūdet ve lisānına sevād ve ġaşy ʿārıḍ olur. Bu aʿrāḍ kebidī ve ḥārr olan evrāmın küllīsine ʿārıḍ olur ḫuṣūṣan muḳaʿarda olan verem-i ḥārr ṣāḥibine eks̠er ʿārıḍ olur. Ve o verem-i ḥārrda sūʾ-i teneffüs ve elem olur ve elemi ḫalfe ve terḳuveye mümtedd olur ve lez̠ʿ dahi olur ḫuṣūṣan lez̠ʿ ziyāde olur.

Ve verem taḳʿīr-i kebidde olur ise onun aḍrārı ancak emr-i teneffüste olur. Kaçan o kimse cidden kes̠īr olan havāyı istinşāḳ eylese verem-i kebid ḥicābı temdīd edip ḍaġṭ eder ve istinşāḳta müḍāyaḳa olur ve baʿḍı kerre saʿle dahi iḥdās̠ eder. Ve keyfe-mā kāne taḳʿīrī olan veremde lisānda evvelā iṣfirār ve iḥmirār şedīden ʿārıḍ olur baʿdehu sevāda ḍārib olur ve külliyyen cesedin levni müteġayyir olur ḫuṣūṣan verem ḥadebede olur ise o taġayyür ziyāde olur.

Ve kaçan kebid-i müteverrim ṣāhibinin ḳuvveti ḳaviyye olur ise ṭabīʿatta istimsāk olur ḫuṣūṣan miʿdenin ḳuvveti ḳaviyye ola ve ḫuṣūṣan verem-i taḳʿīrī ola onlarda istimsāk-ı ṭabʿ ziyāde olur ve eger ḳuvvet bedende ve miʿdede ḍaʿīfe olur ise ṭabʿ istishāl eder. İbuḳrāṭ dedi ki kaçan o maraḍda berāz-ı ḫās̠ir-i esved olsa kebidde verem-i ḥārr ʿaẓīm olduğuna delālet eder ve bu veremde nabḍ mevcī ve ʿaẓīm ve mütevātir ve serīʿ olur.

Verem-i ḥārr taḥallül eder ise aʿrāḍı bāṭıl olur ve cemʿ-i midde eder ise o veremde dübeyle ʿalāmātı olur ve o ʿalāmātı inşāallāhu taʿālā ḳarīben biz beyān eyleriz.

Eger verem-i kebid taṣallüb eder ise o veremin ʿalāmātı verem-i ṣulb ʿalāmātına intiḳāl edip evvelā mevcūd olan verem-i ḥārr ʿalāmātı bāṭıl olur. Ve verem-i ḥārrın ṣalābete intiḳālinin sebeb-i eks̠erīsi verem-i ḥārrı tebrīd ve taḳbīḍde ve muġallıẓātta ifrāṭ olunduğu olur.

Ve kebidin verem-i ḥārrı ile ẕātü'l-cenb beynlerde farḳ budur ki kebidin verem-i ḥārrında olan suʿāl nefs̱ ʿaḳıbında olmaz ve onun vecaʿı sağ cānibde olup vecaʿ s̱aḳīl olur ve lisānın ve bedenin levni müteġayyir olur ve onun ṣāḥibinin nabḍı cidden minşārī olmaz. Ve eger o kebidi rūy-ı ḥadebede ise lems ile iḥtisās olunur. Ve nefes ʿaẓīm ve istinşāḳ-ı kebīrde olan tekellüf ḫāṣṣaten taḳʿīrde verem-i ḥārra delālet eder o verem ḥicābı temdīd ve ḍaġṭ etmek ḥasebiyle. Ve baʿḍı kerre ondan suʿāl dahi heyecān ve ḥareket eder.

Kebidin ḥadebesinde ve ʿaḍalātında olan evrām-ı ḥarrenin buḥrānı ruʿāf ile ve ḫuṣūṣan munḫur-ı eymenden olan ruʿāfla ve ʿaraḳ-ı maḥmūd ve bevl-i maḥmūd ile olur. Ve kebid taḳʿīrinde olan veremin buḥrānı ʿaraḳ ile veyāḫūd iḫtilāf-ı mirār ile veyāḫūd ḳayʾ ile olur.

Dördüncü Faṣl Kebidī Olan Māşerānın ve Aḥkāmının Beyānındadır

Bu makāmda ṣāḥib-i Ḳānūn ḫilāf-ı ʿörf cereyān edip māşerā ẕikr etmekle ṣırf ṣafrā olan verem-i kebidi murād eyledi, ammā bi-ḥasebi'l-ʿörf olan māşerā dem ile ṣafrādan mürekkeb olan mevādd ḥasebiyle yüzde olan vereme ıṭlāḳ olunur, kemāl-i taḥḳīḳī māşeri bābındaŞerḥ-i Mūcez'de Nefīsī beyān eylemiştir.

Pes māşerāda s̱iḳal eḳall olur ve lehb ve leẕʿ ve lisānın isvidādı ve bevlin şedīden inṣıbāġı eks̱er olur ve levn ṣufrete māil ve ḥummā dahi olup ḥummānın aʿrāḍı ġıbben müştedde olur ve bārid-i raṭbe olan eşyādan intifāʿı ziyāde olur, nabḍı dahi aṣleb ve minşārīye meyli mevcī-i ṣırfa meylinden eks̱er olur ve keẕālik nabḍı aṣġar ve tevātür ve sürʿati eşedd olur.

Beşinci Faṣl Kebidde Olan Verem-i Filiġamūnīnin Beyānında Olur Yaʿnī Dem-i Ṣırfla Ḥādis̱ Olan Kebidin Veremi Beyānındadır

Verem-i ḥārrın ʿalāmātı ona delālet eder eger māşerāda ẕikr eylediğimiz ʿalāmetlere ḫavāṣṣında muḫālif olur ise ve yüzün ḥumreti ve ʿaraḳın dürūru dahi delālet eder.

Altıncı Faṣl Kebidde Olan Evrām-ı Bāride Beyānındadır

Bu veremde s̱iḳal olur velākin ʿaṭaşı ve ḥummāsı ve sevād-ı lisānı olmaz. O verem ṣāḥibinin miʿdesinde teşennüce şebīh bir ḥālet iḥsās olunur

ve ona sinn ve tedbīr-i sābıḳ ve mizāc ve levn dahi bundan aḳdem maᶜlūmun olduğu üzere delālet eder.

Yedinci Faṣl Kebidde Olan Verem-i Balġamī Beyānındadır

Balġamī vereme cildin tehebbücü ve levnin reṣāṣıyyeti ve onun nabḍda ṣalābet iḥsās olunmayıp ve şedīden leyyin dahi olmadığı verem-i bāridin ᶜalāmāt-ı sāiresiyle delālet eder.

Sekizinci Faṣl Evrām-ı Kebidden Verem-i Ṣulb ve Sereṭānī Olan Veremler Beyānındadır

Verem-i ṣulbün eks̱er-i ḥudūs̱u verem-i ġayr-i ṣulb teḳaddüm edip edip baᶜdehu verem-i ṣulbe intiḳāl ṭarīḳi ile olur. Ve baᶜḍı kerre bilā-intiḳāl ibtidā verem-i ṣulb ḥādis̱ olur ve baᶜḍı kerre dahi ḍarbe ḥasebiyle verem ḥādis̱ [365b] olup ṣalābete mübādere ve müsāraᶜa eder. Ve bu ṣalābete nevāḥi-i kebidine lems vārid olur ise o lems delālet eder ve bu ṣalābet ṣaḥibine istisḳā mübāderet eder, eger o mübāderet olmasa verem-i ṣulb ḥisse ẓuhūr-ı beyyin ile ẓāhir olur idi, zīrā bu veremde merāḳḳ mehzūl ve ḍaᶜīf olur ve veremin hüzālinde istisḳā müsāraᶜat eder ve onda bilā-vecaᶜ verem-i hilālī ẓāhir olur velākin tenāvül-i ṭaᶜāmın ibtidāsında o verem baᶜḍı kerre īẕā eder ve cūᶜ katında vecaᶜ-ı ẖafīf olur ve bu vechle olan verem istisḳāya ṭarīḳ olur.

Ve baᶜḍı kerre ona cidden s̱iḳalin şiddeti ve ḥummānın olmadığı ve bedenin hüzāli ve şehvetin suḳūṭu ve levnin kümūdeti ve bevlin ḳılleti delālet eder ve baᶜḍı kerre ṣalābetin aᶜrāḍı sākine olup s̱iḳalden mā-ᶜadā o veremin aᶜrāḍı kalmasa verem-i ḥārrın aᶜrāḍı onu taᶜḳīb eder, bināen ᶜaleyh ᶜusr-i nefesi ziyāde olur ve ᶜusr-i nefes ve s̱iḳal verem-i ḥārr-ı meẕkūrun ṣulb olduğuna delālet eder.

Ve bilā-ḥummā olan veremde ᶜusr-i nefes ve s̱iḳal olsa ṣalābet ile südede delālette müşterek olur. Ve ẕikri sābıḳ aᶜrāḍḍan her birine maẖṣūṣ olan ᶜaraḍlar ile eḥadühümā āẖerden mümtāz olur ve ona istisḳā tābiᶜ olur ẖuṣūṣan envāᶜ-ı s̱elās̱eden istisḳā-i laḥmīnin tebeᶜiyyeti eks̱er olur aẖlāṭtan raḳīḳan reşḥ ṭarīḳiyle müfāraḳat edenlerden mā-ᶜadā lāyıḳı üzere imtiyāz olmadığı için, zīrā o ṣūrette māiyyet-i dem ġıdāī ile maᶜan aᶜḍā-i sāireye

nüfūẕ edip laḥmiyyet ve tehebbüc iḥdās̱ eder. Ve baʿḍı kerre māiyyetin kes̱īfi bizim istisḳāda ẕikr eylediğimiz üzere feḍā-ı baṭna ṣāir olur ve ondan istisḳā-i zıḳḳī ḥādis̱ olur ve onlar eks̱er-i ḥālde ṭabīʿatın inḥilāli ve kebide sülūk eden mesālikin insidādı ve ḳuvālarının dahi inḥilāli ḥasebiyle helāk olurlar ve onlara muʿālece olunmaz illā zamān-ı ibtidāda muʿālece olunur ise baʿḍı kerre o muʿālece nāfiʿ-i nāciʿ olur ve kaçan ʿillet uzayıp ṭavīl olsa ʿilāc nāfiʿ olmaz.

Ve eger verem-i ṣulb sereṭānī olsa ve o maḥallde vecaʿ-ı şedīd iḥsās olunsa āfet-i levn ü şehvet ve ṣāir āfetler eks̱er olur. Ve baʿḍı kerre bilā-ḥummā füvāḳ ve ġas̱eyān iḥdās̱ edip vecaʿ iḥsās olunmaz ve o verem ʿuḍvu ihlāk ve imāte ṭarīḳini aẖẕ etmiş olur.

Ve maʿlūm ola ki kebidin insidādı ve taḥaccürü serīʿ olur ẖuṣūṣan taġlīẓī ve kabḍı olan nesneler verem-i ḥārrda ifrāṭ üzere istiʿmāl olunsa insidād ve taḥaccür ziyāde olur.

Dokuzuncu Faṣl Kebidde Ḥādis̱ Dübeyle Beyānındadır

Bu āfetin eks̱er-i vuḳūʿu verem-i ḥārrdan sonra olur ve kaçan verem-i ḥārr cemʿ-i middeyi aẖẕ eylese o zamān dübeyle olur ve cemʿ-i midde eyledikte ḥummā ve vecaʿ ve aʿrāḍ-ı sāire evvelā müştedde olur ve baʿdehu ḳuşaʿrīrāt-ı muẖtelife ḥādis̱e olur ve istilḳā müteʿaẕẕir olup cenb üzere nevm bi-ṭarīḳi'l-evlā müteʿaẕẕir olur ve kaçan midde tamāmen cemʿ olsa maġmezi mülāyim ve aʿrāḍı sākine olur. Ve kaçan verem münfecir olsa nāfiḍ ḥādis̱ olur ve ḳayh ve midde ve dürdī gibi bir şeyʾ istiṭlāḳ olur yaʿnī berāz ṭarīḳinden ẖurūc eder ve o ẖurūc ile ʿalīl ẖiffet bulup maḥsūs olan s̱iḳali münḥall olur.

Ve dübeyle-i kebidin inficārı nāḥiye-i emʿāya olup berāz ile ẖurūc eder veyāẖūd külā nāḥiyesine olup bevl ile ẖurūc eder veyāẖūd feḍā-ı cevfe münfecir olur ve onda ẖiffet ve veremin ḍumūru olur velākin bevl ve berāz ile ẕikr olunan mevādd ve neẓāiri ẓāhir ve müşāhed olmaz.

Ve dübeyle baʿḍı kerre laḥm-ı kebidde ġāire olur ve baʿḍı kerre dahi kebidin ẓāhirinde olup [ġāire olmaz], bu ḥālde middenin levni muẖtelif olur, ġāirede esved ve ẓāhirede olan midde ebyaḍ olur.

Onuncu Faṣl Māsārīḳā Vereminde Olan Kelāmdır

Māsārīḳā veremi verem-i kebide bi-ḥasebi'l-ʿalāmet müşterek olur lākin māsārīḳāda olan verem-i ḥārrın ḥummāsı kebidin verem-i ḥārrı ḥummāsının şiddeti gibi şedīd olmaz belki ḍaʿīfe olur. Ve māsārīḳā vereminin s̱iḳali ġavrda olup baṭna ve miʿdeye māil olur ve baʿḍı kerre onda temeddüd s̱iḳalden eks̱er olur. Ve bir kimsede süded-i kebid ve verem-i kebid ʿalāmetleri olmasa lākin berāzı keylūsī ve raḳīḳ olsa ve o berāz ḍaʿf-ı miʿde ḥasebiyle olmasa ve ḍaʿf-ı miʿdenin delāili olmasa ve o ʿalīlde temeddüd ve ḥummā-i ḫafīfe olsa sen ḥükm eyle ki māsārīḳada verem-i ḥārr vardır.

Ammā süded-i māsārīḳī ile onun vereminin farḳı ʿusretli olur belki onların beynlerini farḳ ḥads-ı baʿīd ile olur Ve baʿdehu eyyāmin o ʿalīlden ṣadīdī bir nesne ẓuhūr ederse o ʿillet māsārīḳā veremi olduğuna delālet eder.

Verem-i māsārīḳānın ṣadīdiyle verem-i kebid ṣadīdinin farḳı budur ki māsārīkā vereminin ṣadīdi ḥumret ve demeviyyete māil olur, ṣādīd-i kebīdī ḳayḥiyyete ve ṣufrete nāẓır olur.

On Birinci Faṣl Kebidin Demevī Olan Verem-i Ḥārrı Beyānındadır

Bu ʿilletin muʿālecesinde evvelā vācib olan budur ki taḥarrī ve tefaḥḥuṣ olunup evvelā ḥāl-i imtilāya ve ḥāl-i ḳuvvet ve sinn ve vaḳt ve onlar mis̱li olan bildiğin edille-i ʿaşereden bāḳī kalanlara naẓar olana, eger onların aḥkāmı baʿde't-taʿarrüf faṣda ruḫṣat verir ise ḥasbe-mā emken bāsilīḳten faṣd oluna ve onda faṣd mümkin olmaz ise ekḥalden yaʿnī müşterek denmekle maʿrūf olan damardan faṣd oluna o dahi mümkin olmaz ise ḳīfālden faṣd oluna. Ve eger faṣd olunan kimsenin ḳuvveti ḳaviyye olur ise iḫrācı iḳtiḍā eden dem bir defʿada iḫrāc oluna ve eger ḳuvvet ġayr-i ḳaviyye ise defeʿātle o miḳdār dem iḫrāc olunup ʿalīl iḫrāc-ı demde tervīḥ oluna.

Ve maʿlūm ola ki kaçan ẕikr olunan faṣd olunmayıp iḫrācı vācib olan dem kebidde terk olunsa ve o dem kebidde iken onun muʿālecesinde ḳavābıḍ ve revādiʿ olan edviyeler istiʿmāl olunsa ḳarīb olur ki verem ṣalābete istiḥāle eyleye ve eger muḥallilāt istiʿmāl edersen ḳarīb olur ki elemi ve veremi tehyīc eyleye. Pes lāyıḳ budur ki ẕikr olunan edviyeye iḳtiṣār olunmayıp evvelā faṣd oluna ve onunla dem-i vāfir iḫrāc oluna.

Ve maᶜlūm ola ki ibtidā-i veremde ḳānūn üzere ᶜamel olunup sāir veremde istiᶜmāli muᶜtāde olduğu gibi evvelā revādiᶜ ve müberridāt istiᶜmāl oluna velākin revādiᶜ-i müberridāt istiᶜmālinde sana vācib olur ki ṣalābet cihetinden tevaḳḳī ve ṣalābete isrāᶜ eden edviyelerden tecennüb ve ḥaẕer eyleyesin, bināen ᶜaleyh revādiᶜ ve müberridāt istiᶜmāl olundukta mülaṭṭıfāt ve müfettiḥātla maḫlūṭan istiᶜmāl olunur ve ifrāṭ üzere istiᶜmāl olunan aṭliye-i bāride çok kerre veremin ṣalābetine müʾeddī olur. Ve bu bābda baᶜḍı kerre ḥammāma düḫūl ᶜilāc-ı kāfī olur. Ve baᶜḍı kerre kebidin veremi külleye münfecir olur.

Ve maᶜlūm ola ki fi'l-cümle ḳabḍı olup berdi dahi olan edviyenin eks̱eri ve keẕālik bu ṣıfat üzere olan aġdiyenin kes̱īri mes̱elā rummān ve tuffāḥ ve kümmes̱rā mis̱lliler cihet-i uḫrādan muḍırr olur, zīrā o eşyā merāreye sālik olan menfeẕi taḍyīḳ eder ve faḍl-ı ṣafrā merāreye taḥallüb eylemez ve veremde ziyādeye müʾeddī olup şerr-i kes̱īr ḥādis̱ olur.

Ve taḳbīḍ bu ᶜilletin evvelinde ve keẕālik āḫir-i ᶜillette taḥlīl katında ḥıfẓ ḳuvvet için her ne ḳadar gerekli ise onun iki ḫaṣletinden ḫavf olunur: Birisi veremi taḥcīri ve āḫeri kebidde ṣafrāyı ḥabsi olur, bināen ᶜaleyh tedbīr-i taḥlīle verem-i kebidde evrām-ı sāireden eks̱er mübāderet ve müsāraᶜat eylemek ehemm [ve] eks̱er olur taḥaccür ve ṣalābetten ḫavf olunduğu için ve tereşşuḥ ṣadedinde olan ṣadīd-i redīyi evrām-ı ḥārrenin edegeldiği tereşşuḥtan defᶜ için lākin teftīḥ ve taḥlīl dahi baᶜḍı kerre ḳuvveti irḫā edip o irḫā ḥasebiyle ᶜalīl olan kimse helāke ḳarīb olur, nitekim Cālīnūs ḥikāye eder ki bir ṭabīb evrām-ı kebide sāire evrāma muᶜālece eylediği gibi mürḫıyāt ile muᶜālece ederdi, zeyt ve ḥınṭa ve mādan mütteḫaẕ olan ḍımād ile taḍmīd edip ona ḫanderūs iṭᶜām eder idi ve maᶜa-hāẕā ona vācib olan [366a] bu idi ki o ṭabīb evrām-ı kebidde o ġıdāyı iṭᶜām eyleye ki onda cilā ola velākin lüzūcet ve ġilaẓ olmaya ve edviye-i muḥallileye ḳabḍı ve taḳviyesi ve ᶜıṭriyyeti olan suᶜd ve ḳaṣab-ı ẕerīre ve efensentīn mis̱lli devālar ḫalṭ edip maḫlūṭan istiᶜmāl eyleye ve o maḫlūṭu dahi ḥıfẓ-ı ḳuvvet edecek miḳdārı istiᶜmāl edip ifrāṭ üzere istiᶜmāl eylemeye ve evvel-i emrde istiᶜmāl eylediği rādiᶜin ḳuvveti ḳaviyye ve terkībi vasaṭ üzere ola ve āḫir-i veremde maḫlūṭan bi'l-ḳavābıḍ müstaᶜmel olan revādiᶜ evāilde müstaᶜmele olan revādiᶜ gibi keyfiyyeti ḳaviyye ve terkībi evsāt olan muḥallilāt olmak gerek

idi. Her ne ḳadar o muḥallil taḳviyeye yaʿnī tertīb-i aʿlāya ve ẕikr olunan vaḳtten muḳaddem istiʿmāl olunmağa ḥācib olur ise Cālīnūs o ṭabībe verem-i kebidde minvāl-i muḥarrer üzere muʿālece olunmak lāyıḳ olduğunu ẕikr eylediği velākin onun bu kelāmını ḳābūl eylemedi ḥattā Cālīnūs ile o ṭabīb bir marīḍde cemʿ oldular ve ṭabībi eylediği tedbīr-i meẕkūr ile ḳuvvet münḥalle ve lüzūcetli ʿaraḳ-ı yesīr ẓāhir olup ʿalīl helāk olur diye inẕār ve taḫvīf eyledi. Ve fi'l-vāḳiʿ o ʿalīl helāk olup Cālīnūs'un ẓannı üzere emr ẓāhir oldu.

Pes ẕikr olunan taḥlīl-i verem-i kebidin baʿḍı kerre bi-ḥasebi'l-ḥācet evāilinde rādiʿāt ile istiʿmāl olunup vaḳti istiʿcāl olunur velākin yine o vaḳtte istiʿmāl olunan muḥallil dahi ḳavābıḍḍan ve tağriyeden ḫālī kılınmaz ve keẕālik āḫir-i veremde bilā-rādiʿ muḥallilāt-ı ṣırfe istiʿmāl olundukta dahi ḳabḍ ve tağriyeden muḥallil-i ṣırf ḫālī kılınmaz ve bunları cümlesini cemʿ daḳīḳ naẓar ile olur.

Ve maʿlūm ola ki kebid ẕikr olunduğu üzere taḥaccürü serīʿan ḳabūl eylediği gibi keẕālik tehelhülü dahi serīʿan ḳabūl eder.

Ve baʿḍı kerre teftīḥ ve taḥlīl tefcīr-i verem eder. Ve kaçan muḥallil istiʿmāl eylesen vācib olur ki muḥallil olan devānın leẕʿi olmaya. Eger muḥallilātın ecnāsından leẕʿi olan cins istiʿmāl olunur ise o muḥallil leẕʿi ḥasebiyle veremi tehyīc ve taḥrīk eder. Ve mā-ı ʿasel bilā-leẕʿ taḥlīl eder velākin ḥalāveti ḥasebiyle südde īcāb etmekle o vereme muʿālecede mā-ı ʿasel istiʿmāli dahi muḍırr olur ve bināen ʿalā-mā ẕükire o ʿillette mā-ı şaʿīr istiʿmālinde mendūḥa-i kāfiye ve siʿa olur, zīrā mā-ı şaʿīrde cilā olur ve südde ve leẕʿden biri dahi olmaz. Ve onun teftīḥini ve cilāsını muḳavviyātı ḫalṭ ile taḳviye etmek dahi mümkin olur.

Eger ḳuvvet-i zāideye ḥācet olur ise ḳābıḍa ve leẕẕāʿa olan edviyenin taḳʿīr-i kebidde olan vereme muḥaddeb kebidde olan vereme ḍararından ziyāde ḍararı olur, zīrā o edviye cemīʿan ḳuvveti bāḳıye iken muḳaʿʿar-ı kebide vāṣıl olup südde iḥdās̱ eder ammā muḥaddebe vürūdu ḳuvvetine ḍaʿf geldiğinden sonra olur, müfāceʾeten ve münāfeḍaten vārid olmaz, fe-lā-maḥāle o edviyeden muḳaʿʿarın ṭaḍarruru eks̱er olur muḥaddebde ḍarar eḳall olur.

Ve bundan sonra sana vācib olur ki teʾemmül eyleyip verem cānib-i taḳʿīrde veyāḫūd ḥadebede olduğunu bilesin ve taḳʿīrde olduğu müteḥaḳḳıḳ olur ise sana lāyıḳ budur ki onda müdirrāt istiʿmāl olunmaya. Ve eger verem ḥadebede ise onda müshilāt istiʿmāl olunmaya, zīrā bu minvāl üzere müshilāt ve müdirrāt istiʿmāli mevāddı ġavra tenfīẕ eder belki vācib olan budur ki aḳreb-i mevāḍiʿden istifrāġ olunup taḳʿīrī olan veremin mevāddı ṭarīḳ-i ishāl ile ve muḥaddebde olan veremin mevāddı idrār ile iḫrāc oluna. Ve onların mevāddlarını mevḍiʿinde terk ve cihet-i ḳarībden ʿadem-i iḫrācdan tevaḳḳī ve tecennüb sana ziyāde gerekli olur, zīrā o mevāddı kebidin istimsāki ve iştimālinde eẕā-ı ʿaẓīm ve ḫaṭar-ı ḫaṭīr olur ve keẕālik verem-i kebidin mevāddı ifrāṭ üzere münṭalıḳ olur ise onu ʿalā-ḥālihi münṭalıḳan terk etmekten tevaḳḳī ve ḥaẕer sana vācib olur, zīrā ʿalā-ḥālihi kebid münṭalıḳan terk olunsa ḳuvvet sāḳıṭa ve ṭabīʿat dahi müteḥayyire olur belki sana lāzım olan budur ki ṣūret-i ūlāda iʿtidāl üzere ṭabīʿatı ḥall ve mevāddı iḫrāc eylesen ve ṣūret-i s̱āniyede ṭabīʿat-ı münṭalıḳayı iʿtidāl üzere taḫs̱īr eyleyesin.

Ammā evrām-ı kebidin ibtidā-ı emrinde edviye-i ṣāliḥası o veremin ḥarāret-i müfriṭası olur ise mā-ı hindebā ve mā-ı ʿineb-i s̱aʿleb olur, sikencebīn-i sükkerīyle istiʿmāl olunur ve mā-ı şaʿīr ve mā-ı ʿaṣa'r-rāʾī ve mā-ı lisānu'l-ḥamel ve māu'l-kākünec ve mā-ı küzbere-i raṭbe ve ḳarʿ ve ḳıs̱s̱ā ve mā-ı küşūt dahi istiʿmāl olunur ve vācib olur ki onlara efsentīn ve ḳaṣab-ı ẕerīreden bir şeyʾ dahi ḫalṭ oluna.

Ve bu nüsḫa üzere olan aḳrāṣ dahi onda istiʿmāl olunur: Laḥm-ı enberbārīs on dirhem, verd-i ṭabāşīr her birinden beşer dirhem, lübb-i bezr-i ḫıyār, lübb-i bezr-i ḳarʿ, bezr-i baḳla, bezr-i hindebā her birinden üçer dirhem, bezr-i rāziyānec bir dirhem; bu eczālardan ḳurṣ ittiḫāẕ olunup ondan iki mis̱ḳāl miḳdārı saḳy olunur ve ziyāde taṭfīʾeye ve ḥarāreti teskīne ḥācet olur ise o ḳurṣun aḫlāṭına ḳalīlü'l-miḳdār kāfūr dahi idḫāl olunur ve eger taḳviye-i kebidde kes̱ret ḳaṣd olunur ise onun içine lükk ve zerāvend idḫāl olunur ve eger veremin suʿāli dahi olur ise onda rubb-ı sūs dahi kılınır ve kes̱īrā ve terencübīn dahi idḫāl olunur.

Ve ammā verem-i kebidden mübālaġa üzere ḥarāreti olmayanlara evlā ve aṣlaḥ olan edviye: [Mā-ı] rāziyānec, lisānu'ṡ-ṡevr, idḫir, kerefs-i cebelī, leblāb olur; her birisi sikencebīn ile isti^cmāl olunur.

Bu ẕikr eylediğimiz ve onların emṡāli olan edviye ṭabaḳa-i ūlāda olup yesīren nuḍca bed^ɔi aḫẕ eden veremin edviyeleridir. Ve aḳrāṣ-ı verd dahi o bābda nāfi^c olur ve ḫuṣūṣan taḳ^cīr-i kebidi vely eden mevdi^cde olan vereme ziyāde nāfi^c olur.

Ve çok kerre veremin sebebi ve ibtidāsı vüṡā ve ḍarbe olur. Ve kebid üzere vāki^c olan ḍarbe ve vüṡā ^caḳıbında faṣd isti^cmāl olunup küllü yevmin füvve ve rīvend-i ṣīnī üç gün birer dirhem isti^cmāl olunsa verem-i kebide māni^c olur.

Ve eger veremin cānib-i muḳa^{cc}arda olduğu senin ma^clūmun olur ise evlā olan onda mā-ı leblābı ẕikri mürūr eden müberridāt ile ve mā-ı sılḳ ve cemī^can münḍicāt ve rādi^cāt, müleyyin-i ṭabī^cat olan edviye ile maḫlūṭan saḳy olunsa nāfi^c olur.

Ve o veremde kaçan nuḍc ẓāhir olsa onda ḫıyārşenber, rāziyānec ile ve mā-ı ^cinebü'ṡ-ṡa^cleb ve mā-ı leblāb isti^cmāli nāfi^c olur. Ve keẕālik onların aġdiyelerinde bezr-i ḳırṭımdan bir şey^ɔ ve encüreden bir şemme ve besfāyec kılmak nāfi^cdir.

Ve kaçan o verem zamān-ı inḥiṭāṭa bāliġ olsa onlarda edviye-i ḳaviyye ṣabır ve ġārīḳūn ve türbüd miṡlli devālar isti^cmāl olunur. Ve bir ḳavm onda helīlec-i aṣfer isti^cmāl ederler velākin ṣāḥib-i *Ḳānūn* onu kerīh ^cadd eder, zīrā onda ḳabḍ-ı müzmin ḳuvvesi ḳaviyyedir ve ḫavf olunur ki mevāddın raḳīḳini iḫrāc edip ve mevādd-ı ġalīẓayı taḥcīr eyleye. Ve ba^cḍı kerre o inḥiṭāṭ zamānında bezr-i ḳırṭım ve encüre ve besfāyec miṡlliler ṭa^cām ile isti^cmāl olunur ve bilā-ecsām eftīmūn ya^cnī eftīmūnun ḳuvveti dahi isti^cmāl olunur. Ve ba^cḍı kerre bi-ḥasebi'l-ḥāce ḫarbaḳ isti^cmāline dahi cür^ɔet ve cesāret olunur. Ammā evāil-i emrde ve ṭabī^catın istimsākinde isti^cmāl-ı ḥuḳun varaḳ-ı sılḳın ^caṣīri, ^casel ve milḥ ve būraḳ ile veyāḫūd sükker-i aḥmer ile olur ve inḥiṭāṭ katında taḳviye olunup onların içine besfāyec, ḳanṭuriyūn, zūfā, sa^cter idḫāl olunur ve ba^cḍı kerre dahi ḥanẓal idḫāl olunur.

Ammā verem-i ḥadebe ṭarafında iḥsās olunur ise vācib olur ki ona mu^cālecede müdirrāt-ı bāride [366b] ile bed^ɔ oluna ba^cdehu ḥarr ve berdde mu^ctedile olan müdirrāt verile.

Ve kaçan nuḍc ẓāhir olsa ḳaviyye ve ceyyide olan müdirr istiᶜmāl olunur, mevādd-ı veremin taḥaccüründen ḫavf olunmakla ḳaviyye olan müdirrāt nuḍca ḳadar teʾḫīr olunur ve o ḳavī ve ceyyid olan devālar füvve, fuṭrāsāliyūn, esārūn, idḫir, aḳrāṣ-ı enberbārisin kebīri, aḳrāṣ-ı ġāfes̱ü'l-ḳavī ve elvāḥ-ı nefḍde ve kez̠ālik bābu'l-idrārda yazılan sāir müdirrāt-ı ḳaviyye olur.

Ammā aḍmide ile tedbīr budur ki onda istiᶜmāl olunan ḍımād evrām-ı sāirede istiᶜmāl olunduğu gibi bi'l-fiᶜl bārid iken istiᶜmāl olunmaya belki fātiren taḍmīd oluna.

Ve kebidin veremi aḫẕı iḥsās olunduğu gibi vācib olur ki mübāderet olunup ᶜuṣārāt-ı bāride vü ḳābiḍa ve baḳlatu'l-ḥamḳā ᶜuṣāresi ve ḳarᶜ ve ḥayyü'l-ᶜālem ve mā-ı verd ve ṣandal ve kāfūr istiᶜmāl oluna. Ve o ḍımāḍ dahi istiᶜmāl oluna ki ᶜasālic-i kerm ve verd-i yābis ve sevīkten mütteḫaẕ ola ve vācib olur ki o ḍımād mütekerriren istiᶜmāl oluna.

Ve kaçan veremin ḥādis̱ olacağı müteḥaḳḳıḳ olsa ḍımādattan ecved olan ḍımād edviye-i uḫrā ile sefercelden mütteḫaẕ olan ḍımād olur, onun bir nüsḫası budur ki sefercel, arpa unu ve gül suyu ile daḳḳ olunup taḍmīd olunur veyāḫūd ḫall ve mā ile sefercel nuḍc edince ḳadar ṭabḫ olunup ṣandaldan bir şeyʾ ile ḫalṭ olunur ve üzerine dühn-i verdden bir şeyʾ ṣabb olunup istiᶜmāl olunur. Ve o aḍmide-i nāfiᶜanın biri dahi budur ki sefercel o şarāb-ı reyḥānīyile ṭabḫ olunur ki onda bir miḳdār ḳabḍ ola ve ona ᶜaṣa'r-rāᶜī iḍāfe oluna ve miḳdār-ı ḳalīl sünbül ve efsentīn ve suᶜd ile dahi taḳviye ve sevīḳ-i şaᶜīr ile taḳvīm oluna ve bu vech ile sefercel-i maṭbūḫla ḍımād oluna. Ve baᶜḍı kerre onların içine dühn-i sefercel veyāḫūd dühn-i maṣṭakī ve dühn-i ḥınnā ḫalṭ olunur ve onlara miyāh-ı nāfiᶜa mā-ı ās ve mā-ı varaḳu't-tuffāḥ ve mā-ı sefercel mis̱lli sulardır. Ve baᶜḍı kerre ṭabīḫ-i efsentīn ile sefercel ṭabḫ olunup onunla ḍımād olunur ve o ḍımādı derece-i taḥlīle terfīᶜ eylemek ḳasd olunur ise onda maṣṭakī ve bābūnec ve iklīl-i melik ve daḳīk-i şaᶜīr ve ḥulbe ve ᶜufūṣatlı olan nesneler ile ve bezr-i kettān ve dühn-i şibt ve dühn-i bābūnec ve dühn-i ḥulbe ile istiᶜmāl olunur. sVe bu bābda mütteḫaẕ olan nāfiᶜ ḍımād ḍımād-ı bīlyūs ve ḍımād-ı Fīlaġriyūs ve ḍımād-ı iklīlü'l-melik ve ḍımād-ı ḳūstūn ve o ḍımādlar ki biz onları aḳrabādīnde z̠ikr eyledik. Ve bu ḍımād iltihābı teskīn eder:

Nüsẖa-i Ḍımād: Büsr, ᶜuṣāre-i ᶜavsec her birinden birer cüzᵓ, zaᶜferān, maṣṭakī yarımşar cüzᵓ, dühn-i verd dörder cüzᵓ, şemᶜ miḳdār-ı kifāye; bu eczālardan ḍımād ittiẖāz olunur. Ve bu şānda muḥallile ve müfettiḥa olan ḍımādlar ḥıfẓ-ı ḳuvvet için maẖlūṭaten bi'l-ḳavābıḍ istiᶜmāl olunur, meṡelā īresā ve esārūn ve üşne ve caᶜde ve saᶜter ve şīḥ ve bezr-i kerneb ve muḳl ve bunlar miṡlli edviyeden ḍımād ittiẖāẕ olunup istiᶜmāl olunur. Ve baᶜḍı kerre o ḍımādın aẖlāṭına muḳavviyāt dahi ziyāde olunur ve ās ve füvve-i ṣıbġ ve ḥabbu'l-ġār ve zaᶜferān ve mürr ve maṣṭakī ve şemᵓ ve dühn-i zanbaḳ bu edviyeden mütteẖaẕe olan ḍımād dahi istiᶜmāl olunur. Ve edhānına baᶜḍı kerre dühn-i nerces ve dühn-i sūsen-i āzād[88] dahi ẖalṭ olunur.

Ḍımād-ı Muḥallil: Bu ḍımād dahi Ḳābūs'a mensūb maḥmūd ve mücerreb bir ḍımāddır: Meyᶜa, şemᶜ her birinden onar dıraẖmī, şecere-i maṣṭakī, zaᶜferān, ḥamāmā her birinden dörder dıraẖmī, dühn-i şeceretü'l-maṣṭakī, dühn-i verd her birinden ikişer dıraẖmī, şarāb iki buçuk ḳāṭūlī şemᶜ ve dühn eritilip onlar ile edviye-i sāire ẖalṭ olunur.

Ḍımāḍ-ı Āẖer: Bu ḍımād cidden nāfiᶜdir: Sūsen, ḥamāmā, sāẕec her birinden ikişer dıraẖmī, meyᶜa, şemᶜ her birinden yirmişer dıraẖmī, kündür, zaᶜferān, esārūn her birinden birer dıraẖmī, şeceretü'l-maṣṭakī dünhü miḳdār-ı ḥācet.

Ḍımāḍ-ı Āẖer Ceyyid: Ṣabır üç ūḳıyye, maṣṭakī bir ūḳıyye, bābūnec, iklīlü'l-melik her birinden dörder ūḳıyye, zaᶜferān, füvve, ḳaṣabu'ẕ-ẕerīre, esārūn her birinden ikişer ūḳıyye, şemᶜ, uşşaḳ her altışar ūḳıyye, dühn-i sūsen miḳdār-ı kifāye

Ḍımād-ı Āẖer-i Muḥallil: Zaᶜferān iki ūḳıyye, muḳl yedi ūḳıyye, vesaẖu'l-kevāir dört ūḳıyye, maṣṭakī üç ūḳıyye, meyᶜa, zift, şemᶜ, uşşaḳ her birinden dokuz ūḳıyye, ḥamāmā, sünbül-i Rūmī, ḥabb-ı belesān her birinden altışar evāḳī, dühn-i sūsen miḳdār-ı kifāye. Bu ẕikr olunan edviyeler ẖalṭ olunup istiᶜmāl olunur.

Ammā verem ile ishāl muḍᶜif olur ise ve ona ḥabste iḥtiyāṭ olunmaḳ lāzım olur ise vācib olur ki ona enberbārīs aḳrāṣı ve aḳrāṣ-ı rīvend-i mümessik saḳy oluna, ammā onların ġıdāsı keşk-i şaᶜīr kılınır, zīrā keşk-i şaᶜīr müberrid ve cālīdir ve müseddid değildir ve nüfūẕu dahi serīᶜdir; ammā

---

88 سوسن هو صنفان بري وبستاني والابيض منهما يسمى بالازاد İbn Kütbī.

ḫanderūstan ḥınṭa eşeddir, vereme ġılaẓı ḥasebiyle müzāḥamesi olur velākin ḥınṭanın ḫubzu istiᶜmāl olunmağı īcāb eder nesne olur ise ḫamīr ile yaᶜnī māye ile mütteḫaẕ olan ve semīd ve ḥınṭası ᶜalike olmayan ve tennūrda ṭabḫ olunan ḫubz istiᶜmāl oluna. Ve vācib olur ki ġıdāya eşedd-i iᶜtinā ile ᶜināyet oluna ve buḳūlden ḫass ve sermaḳ ve fevākihten rummān-ı ḥulv istiᶜmāl oluna eger o ᶜalīlin miᶜdesinde ḥalāvāt ve ṣafrāya istiḥāle eylemez ise ve vācib olur ki ḥasbe mā-emken ḥalāvāttan ictināb oluna.

On İkinci Faṣl Kebidde Olan Ḥumret Beyānındır

Ḥumret ṣafrādan ḥādis̱ vereme derler. Ḥumretin ᶜilācı filiġamūnī yaᶜnī demden ḥādis̱ veremin ᶜilācına ḳarīb olur velākin ḥumret muᶜālecesinde istiᶜmāl olunan ishāl ve idrār ziyāde rıfḳ üzere olup bürūdete emyel edviye istiᶜmāl olmak vācib olur ve kebid üzere vaḍᶜ olunan aḍmide s̱elc ile müberredeten vaḍᶜ olunur ve o aḍmide-i müberrede tecdīd olunmaktan ḫālī kılınmaz. ᶜAlīl berdin ġavṣını iḥsās edince ḳadar nīlūfer, mā-ı kākünec, mā-ı sefercel, ṣandal, kāfūr ve bu mis̱lli edviyeden ḍımād ittiḫāẕ olunur ve onda mehmā emken müsaḫḫināt istiᶜmāl olunmaz.

On Üçüncü Faṣl Kebidde Olan Dübeyle Muᶜālecātı Beyānındadır

Dübeylesi olan kebid vereme ibtidā eylediği ḥads olunsa evvel-i emrde rādiᶜāt cemᶜ olunup onlardan aḍmide ve iᶜtidāl üzere aṭliye ittiḫāẕ olunup istiᶜmāl olunur ve ona mā-ı şaᶜīr ve sikencebīn saḳy olunur. Ve eger ᶜalīlin ḥāli faṣdı īcāb eder ise bāsilīḳten faṣd olunur veyāḫūd kebidin ẓahrı vely ettiği ẓahrın cānibi üzere ḥacāmet olunur ve baᶜḍı kerre dahi ishāle ḥācet olur. Ve eger verem cemᶜ-i midde edeceği mütaḥaḳḳıḳ olur ise vācib olur ki inḍāca ve teftīḥe istiᶜmāl oluna ve taḳṭīᶜ-i telṭīfe dahi iᶜānet olunmak vācib olur, zīrā bu mis̱lli evrāmda aḫlāṭ-ı ġalīẓa-i müteşerribe lā-maḥāle mevcūde olur ve o sebebden muᶜālecesinde muḳaṭṭiᶜāt ve mülaṭṭıfāt istiᶜmāl olunmak lāzım olur ve keẕālik onun muᶜālecesinde müleyyināt dahi istiᶜmāl olunur ḫılṭı taḥlīle müstaᶜidd kılmak için.

Ve kaçan nuḍc ẓāhir olur verem münfecir olmasa şürben ve ḍımāden müfettiḥāt istiᶜmāli ile ona iᶜānet olunur ve baᶜdehu defᶜ-i mādde için

ṭabīᶜate dahi iᶜānet olunur. Ve māddenin meyli cihetinden māddeyi iḫrācda ṭabīᶜat-ı meᶜūnet ve naẓara muḥtāc ise ve māddeyi ishāl veyāḫūd idrār etmek vācib ise mā-vecebe ile iᶜānet olunur velākin devā-i ḳavī vü ḥādd ile idrār olunmaz, zīrā ḳavī ve ḥādd olan devā ile idrār mes̱āneye muḍırr olur ve mes̱āneyi bu ᶜilletle ḳayḥın bi-nefsihi mes̱āneye inficārı katında veyāḫūd devā ile tefcīr katında muḥāfaẓa vācib olur.

Ve kaçan verem inficār-ı tāmm ile münfecir olup ḳayḥ dahi indifāᶜ-ı kāmil ile mündefiᶜ olsa ve ḳayḥın fi'l-cümle baḳıyesi kalıp mā-ı ᶜasel ile ġasle ḥācet olsa [367a] ve baᶜdehu müdemmilāt-ı ḳurḥa istiᶜmāline ḥācet olsa o dahi işlenir. Ve eger onda olan ḳuvvet ishāli iḥtimāl eder ise o ishāl idmāle kes̱īren meᶜūnet olur eger ishālde ifrāṭ olmaz ise. Ve bu ᶜilletle iki vechle ishāle ḥācet olur: Birisi ḳable'l-inficār olan ishāldir ki māddeyi taḳlīl eylesin için ve mevādd ṭabīᶜate ḫafīfe olsun için o ishāle ḥācet olur. Ve ikincisi baᶜde'l-inficār veyāḫūd nuḍc tāmm olup inficār ḳarīb oldukta olan ishāldir ki mevādd onda emᶜā cānibine emyel ve dübeyle cānib-i taḳᶜīrde olduğu maᶜlūm olur. Ve ṭabīᶜata ḫafīf olsun için ᶜalā-sebīli'l-meᶜūne ḳable'l-inficār müshil-i ḫafīf istiᶜmāliyle olunur, terencübīn ve şīrḫışt ve ḫıyārşenber ve sükker-i aḥmer ve bunların ems̱āli mā-ı leblāb ve hindebā ile meşrūben istishāl olunur. Ve bu müshilden ḳalīlen ḳavī müshil olur büzūr ve uṣūlün ṭabīḫleri ki onda ġāfes̱ ṭabḫ olunup o ṭabīḫte terencübīn ve şīrḫışt ve ḫıyārşenber ve onların ems̱āli ḥall oluna. Ve baᶜḍı kerre onun aḫlāṭına ṣabır ve efsentīn dahi idḫāl olunur. Ve dübeyle-i kebidde ecnās-ı ḥuḥundan ḫafīfe ve maᶜrūfe olan ḥuḳneler istiᶜmāl olunur.

Ammā baᶜde'n-nuḍc olan ishālin nuḍc ve tefcīre muᶜīn olan müshilātı uṣūl ve ġāfes̱ ṭabīḫī ve dört dirhem ḳadar dühn-i ḥasek veyāḫūd iki dirhem dühn-i zanbaḳ olur ki onlar yarım ūḳıyye sükker ve yarım ūḳıyye ḫıyārşenber ile istiᶜmāl olunur.

Ammā mādde ḥadebe cānibinde olur ise onda müshilāt istiᶜmāl olunmaz lākin ḳable'n-nuḍc evvel-i emrde ᶜalā-sebīli'l-meᶜūnet ve't-taḫfīf istiᶜmāl olunmak cāiz olur.

Ammā māddenin nuḍcu katında ᶜalā-merātibihā müdirrāt istiᶜmāl olunur yaᶜnī bi-ḥasebi'n-nuḍc müdirrātın ḳavīsi istiᶜmāl olunur, nuḍcun ḳuvveti ziyāde oldukça müdirrin ḳuvvetlisi istiᶜmāl olunur.

Ammā nuḍca muʿīn olan edviye-i meşrūbe leben-i ütün, sükker-i aḥmer ile veyāḫūd sükker-i ʿuşer ile saḳy olunur veyāḫūd mā-ı uṣūl-i zeyt ile ve tīn ve berşiyāvuşān ve ḥulbe ḥulv ve mürr dühn-i levz ile veyāḫūd dühn-i ḥulbe veyāḫūd dühn-i ḥasek saḳy olunur. Ve eger onlardan aḳvā murād olunur ise onun içine temr katılır ve onlara ʿale'r-rīḳ caʿde ṭabīḫī ve şarāb-ı zūfānın ḳavīsi saḳy olunur ve rıġvesinden ṭabḫla taṣfiye olunan ʿasel tīn ile iṭʿām olunur ve mā-ı ʿasel mā-ı şaʿīr içinde iṭʿām olunur veyāḫūd ṭaraḫşeḳūḳ-ı yābis bir dirhem, bezr-i mürr bir dirhem ve nıṣf dirhem, daḳīḳ ḥulbe bir dirhem; bu mecmūʿ aḫẕ olunup üç ūḳıyye eşek sütüyle sükker katılıp saḳy olunur. Ve onda o edviyeler dahi istiʿmāl olunur ki onun teftīḥi ve telṭīfi ve taḳviyesi ola, efsentīn ve zaʿferān ve sünbül ve fāvāniyā kökü ve aṣl-ı ḥāşā ve aṣl-ı füvve ve maṣṭakī ve sünbülān yaʿnī sünbül-i Rūmī ve sünbül-i Hindī ve faḳd ve ʿuṣāre-i ġāfes̱ ve uṣūl-i ḳanṭuriyūn mis̱lliler gibi.

Ve edhāndan dühn-i nārdīn ve şeceretü'l-maṣṭakī dühnü dühn-i sūsen istiʿmāl olunur.

Ve aḍmide-i muʿīneleri o ḍımād olur ki onda daḳīḳ ve iklīl-i melik ve bābūnec ve uṣūl-i sūs ve fūtenec ve uṣūl-i ḫaṭmī ve tīn ve zebīb ve cümmeyz ve baṣal-ı meşvī ve dühn-i bezr olur. Ve bundan aḳvā ḍımāda ḥācet olur ise bu ṣıfat üzere olan ḍımād istiʿmāl olunur: Daḳīḳ-i şaʿīr, būraḳ, ẕerḳu'l-ḥamām, fūtenec, ʿilk-i buṭm zift, diḳāḳ-ı kündür ve bu mis̱lliden ḍımād ittiḫāẕ olunur.

Ve kaçan nuḍc iḥsās olunsa vācib olur ki o ʿalīl kebidi üzere ıḍcāʿ ve tenvīm ve dāimā ḥammāma idḫāl oluna ve mā-ı ḥārr ile ġasl oluna. Ve baʿḍı kerre terevvuḍ ve temeşşīye muḥtāc olup ḥasbe-mā emken onlar dahi işlenir.

Ve kaçan verem münfecire olsa ona dübeylesini ġasl ve tenḳıye eden mā-ı ʿasel-i ḥārr saḳy olunup baʿdehu māddenin meyli hangi ṭarafa ise o ṭaraftan mevāddı istifrāġ olunmakla tenḳıye olunur, ishāş veyāḫūd idrāren istiʿmāl olunur eger onlara ḥācet var ise ve istiʿmāl olunan müshil ve müdirrden bir şeyʾ mā-ı ʿasele ḫalṭ olunmakla istiʿmāl olunur. Ve cidden ḳaviyye olan müdirrāt o ʿillette istiʿmāl olunmaz, zīrā cidden ḳavī müdirrāt mecārī-i bevle nikāye eder. Ve eger bevl ve mes̱āne mecārīsini ḳayḥ taḳrīḥ ve ıḍrār eder ise ṣavāb olan budur ki ona min ġayri lez̠ʿin cilāsı olup bir miḳdār tağ-

riyesi olan aġdiye ile taġdiye oluna, ṭabḫ-ı muᶜtedil ile maṭbūḫ mā-ı ᶜasele neşādan şeyᵓ-i yesīr ve beyḍ ve dühn-i verd ḫalṭ olunduktan sonra iṭᶜām oluna ve keẕālik ḫubbāzā ḫanderūs ile iṭᶜām oluna. Ve'l-ḥāṣıl ona tedbīr aᶜḍā-i bāṭına ḳurūḥuna olan tedbīr olur ve ḳurūḥ-ı külāda cārī olan emr üzere olur.

Ve kaçan dübeyle neḳā-i bāliġ ile naḳy olsa vācib olur ki ona ġadevātta mā-ı şaᶜīr ve sikencebīn saḳy olunup iki sāᶜat mürūrundan sonra kündür, dem-i aḫaveyn her birinden birer mis̱ḳāl, bezr-i hindebā, bezr-i kerefs, maṣṭakī her birinden birer mis̱ḳāl, bu edviyeler aḫẕ olunup sikencebīn ile yāḫūd cüllāb yāḫūd mā-ı ᶜasel ile saḳy olunur ve bu saḳydan sonra ġıdā ile taḳviye olunur.

Ve ḳurḥasına ḳurūḥ-ı külāda ẕikr olunan edviye mis̱lliler ile tedbīr olunur. Ve midde feḍā-ı cevfe munṣabbe oldu ise ürbiyye katında olan cilde yaᶜnī uylukta kısık maḥallin derisi şerḥ olunur ve o maḥallde olan ᶜaḍal olduğu maḥallden tenḥıye ve tebᶜīd olunur dāḫilde olan bārīṭārūn tesmiye olunan ṣıfāḳ ẓāhir olunca ḳadar ve o ṣıfāḳtan bir s̱uḳbe açılıp ondan bir ünbūbe yaᶜnī māṣūrā idḫāl olunup feḍā-ı cevfin ḳayḥı o ünbūbeden isāle ve iḫrāc olunur ve baᶜdehu merāhim ile muᶜālece olunur.

Ve ammā onların aġdiyeleri zamān-ı ibtidāda aġdiye-i laṭīfe olur ve keşk-i şaᶜīr ve sikencebīn ile iktifā ve iḳtiṣār olunur ve baᶜdehu bizim ẕikr eylediğimiz aġdiye-i müfettiḥa ve nīm-birişt, ṣufretü'l-beyḍ ve aḥsā-i müleyyine iṭᶜām olunur.

Ve kaçan dübeyle münfecire olup tenaḳḳī ḥāsıl olsa taḳviyeye ḥācet olur ve māu'l-laḥm ve luḥūm-ı cidā ve luḥūm-ı ḥumlān ve luḥūm-ı ṭuyūr-ı nāᶜime itᶜāmı ile ve onların meraḳaları taḥmīd ve ebāzīr ile ıṣlāḥ olunup iṭᶜām olunur ve nīm-birişt ṣufretü'l-beyḍ dahi istiᶜmāl olunur ve onlar mis̱lli aġdiyeler ve miḳdār-ı ḳalīl şarāb ve şümūmāt-ı muḳavviye istiᶜmāl olunur.

On Dördüncü Faṣl Kebidde Olan Evrām-ı Bāride Muᶜālecātı Beyānındadır

O vereme mülaṭṭıfāt-ı cāliye ile muᶜālece olunur ve onun ᶜilācı süded muᶜālecesine ve keẕālik nuḍca müteheyyiᵓ olan dübeyle muᶜālecesine ḳarīb olur. Ve bundan aḳdem munḍıce ve müdirre ve müfettiḥa ve mülaṭṭıfe olan edviyeyi sen bildin.

Ve vācib olur ki bu şānda istiᶜmāl olunan edviye-i meẕkūrelerin ḳuvve-i ḳabıḍası ola, muḳavviye ve ᶜaṭıre ola ve onların içinde edhāndan dühn-i ḫırvaᶜ ve dühn-i yāsemīn ve dühn-i zanbaḳ ola ve bu şānda ittiḫāẕ olunan ḍımādlara dahi o edhān ḫalṭ oluna.

Ve bu şānda ecved-i aḍmide ḍımād-ı fūlādinḥiyūn ve merhem-i Fīlaġriyūs ve merhem-i ıṣṭumaḫīḳūn ve merhem-i büzūr olur. Ve o āfete devā-i kürküm ve devā-i lükk ve onlar gibi olan devālar nāfiᶜ olur. Ve onlara fustuḳ tenāvülünde menfaᶜat-i ᶜaẓīme olur ve aḳrāṣ-ı sünbüleyn dahi nāfiᶜdir. Ve onlara nāfiᶜ eşribe şarāb-ı büzūr, kemāderyūs ile içinde caᶜde olduğu ḥālde maṭbūḫan istiᶜmāl olunur.

Ve o verem-i bāride ḫuṣūṣan ṣalābete meyl edenlere ve külā ve ṭıḥāl evcāᶜına nāfiᶜ olur o devā ki ᶜunṣul ile maᶜmūl ola ve onun nüsḫası budur: ᶜunṣul-ı meşvī, sūsen-i āsmancūnī, esārūn, mürr, fū, bezr-i kerefs, sünbül-i ṭīb, enīsūn, ṣelīḫa, cünd-i bīdester, fūtenec-i cebelī, kemmūn, fūtenec-i nehrī, vecc, eşrāş, ᶜāḳırḳarḥā, dār-ı fülfül, yaban havucu, ḥamāmā, ūferfiyūn, bezr-i ḫaṭmī, karabaş, caᶜde, sīsāliyūs, bezr-i seẕāb, [bezr-i] rāziyānec ḳuşūr-ı aṣl-ı keber, zerāvend-i müdaḥrec, ḳırfe, zencebīl, ḥabb-ı ġār, bezr-i benc, ḳusṭ, nānḫāh, bezrü'l-kerevya'l-ebyaḍ, bu meẕkūrların her birinden birer cüzᵓ aḫẕ olunup menzūᶜu'r-[367b] rıġve ᶜasel ile maᶜcūn kılınıp istiᶜmāl olunur. Yaban sarımsağıyla maᶜmūl olan bu devā dahi ẕikri sābıḳ devānın fiᶜlini işler:

S̱ūm-ı cenṭiyānā-i ebyaḍ, ġāfeṡ, ḳusṭ, zerāvend, kāşim, sīṣāliyūs, dār-ı fülfül her birinden otuzar dıraḫmī, bezr-i kerefs, esārūn, fū, mū, cezr-i berrī, nānḫāh, encudān-ı esved her birinden otuz dıraḫmī, seẕāb-ı yābis varaḳı, fūtenec-i cebelī, [kemmūn], fūtenec-i nehrī, saᶜter-i berrī onar dıraḫmī, cünd-i bīdester, bāzred, mürr her birinden on iki dıraḫmī. Ve bu ṣınf-ı aḫīr şarābla ḥall olunur ve bāḳīleri saḥḳ olunup cemīᶜan ḫalṭ olunur ḥattā şeyᵓ-i vāḥid olduktan sonra menzūᶜu'r-rıġve ᶜasel ile cemᶜ olunur.

On Beşinci Faṣl Verem-i Ṣulb-i Kebidī Muᶜālecātı Beyānındadır

Kebidden verem-i ṣulb müstaḥkem olan kimselerden bir eḥadın berāᵓet ve ṣıḥḥati rüᵓyet olunmuştur. Verem-i ṣulbden ḫalāṣ olanlar o kimselerdir ki onlar veremin evvel-i ḥudūs̱unda muᶜāleceye mübāderet eylemişlerdir ve

onların ḳānūn-ı muʿāleceleri budur ki evvelā bedenlerini aḫlāṭ-ı ġalīẓadan tenḳıye ederler o edviye ile ki onlarda telyīn-i muʿtedil ve taḥlīl ve telṭīf ve isḫān-ı muʿtedil olur ve telyīnden aġleb teftīḥ-i süded ve taḳviye ve ḳabḍ dahi olur ve ḳadr-i ḥācet ʿıṭriyyet olur ki aġrāḍ-ı sāireyi ʿavḳ etmek mertebesine bāliġa olmaya. Pes bu keyfiyyātı cāmiʿa olan edviye-i mürekkebe ile evvel-i emr-i emrde onlar bedenlerini ẕikr olunan aḫlāṭṭan tenḳıye ederler. Ve bu ẕikr olunan edviyelerin eks̱erine merāret ġālib olur ve ḳabḍ-ı yesīri dahi olur ve bu edviyeler meşrūben ve ḍımāden ve neṭūlen istiʿmāl olunur.

Ve eger ʿalīlin ṭabīʿatı muʿteḳile ise eşyā-ı ḫafīfe ve ḥuḳun-ı ḫāṣṣa ile telyīn olunur ve bu telyīni baʿḍı kerre ḥabb-ı ṣanevberü'l-kibār ve bezr-i kettān ve ʿilkü'l-buṭm işler ve onların vereme dahi nefʿi olur.

Ve vācib olur ki bu āfete muʿālecede şedīdetü'l-ḥarāret olan eşyā ile ishāle iḳdām olunmaya, zīrā o vech ile olan ishāl-i baṭn īzā edip onda elem ziyāde olur. Ve vācib olur ki onun nevmi cānib-i eymen üzere olmaya, zīrā bu vech ile nevm cidden taḥlīle muʿīn olur. Ammā bu bābda nāfiʿ olan edviye-i müfrede ḥabb-ı ṣanavber, miḫāḫ-ı şuḥūm-ı muʿtedile ve ḥarārete māil şuḥūm ve maʿa'l-inḍāc telyīnün-māsı olan daḳīḳ-i ḥulbe olur. Ve ḳusṭun bu bābda menfaʿati şedīddir, zīrā ḳusṭun nıṣf dirhemi yarım mis̱ḳāle varınca ḳadar ṭılā-i memzūcla veyāḫūd şarābla saḳy olunsa nefʿi ẓāhir olur. Ve o ʿalīle dühn-i nārdīn saḳyı dahi nāfiʿdir, keẕālik dühn-i belesān veyāḫūd içinde seẕāb ve şibt ṭabḫ olunan dühn-i ḳusṭ saḳyı dahi nāfiʿdir ve dühn-i nārdīnin şerbet-i vāhidesi dört dirheme varınca ḳadar olur, bir üsbūʿ istiʿmāl olunur ve menfaʿati ʿaẓīme olur. Ve yine bu ʿillete birkaç şīḥ-i raṭb ʿuṣāresi birkaç gün istiʿmāl eylemek dahi nāfiʿ olur. Ve yine verem-i kebid-i ṣulbe nāfiʿ olur fencengüşt bezri bir dirhem miḳdārı baʿḍı eşribe ile saḳy olunmak ve bir dirhem miḳdārı ġāfes̱ mā-ı kerefs ile veyāḫūd rāziyānec ile veyā hindebā ve müceffef lisān-ı ḥamel bir mis̱ḳāl ve türmüs ṭabīḫi ki o ṭabīḫin aḫlāṭına yarım dirheme varınca ḳadar sünbül ve ondan eḳall fülfül ḫalṭ ve idḫāl olmuş ola; bu meẕkūrları saḳy dahi nāfiʿdir. Ve şarāb içinde levz-i mürr ve keẕālik dem-i aḫaveyn şeceresinin aṣlı ve dehmest şeceresinin liḥāṣı ve ḥabbu'l-ġār ve füvve aṣlı ve lūf aṣlı ve ḥımmaṣ-ı esved ve caʿde ve kemāderyūs ve kürrās̱ cemīʿan bu meẕkūrların her biri nāfiʿdir. Ve edviye-i mürekkebeden nāfiʿ olanların biri ḳurṣ-ı muḳl olur:

<u>Ṣıfatı Budur:</u> Verd-i maṭḥūn on dirhem, sünbül-i ṭīb iki dirhem, zaᶜferān bir dirhem, ḳusṭ bir buçuk dirhem, maṣṭakī bir dirhem, levz-i mürr bir buçuk dirhem, muḳl üç dirhem; bu edviyeler daḳḳ ve muḳl şarābla ḥall olunup muḳl-i maḥlūl ile edviye maᶜcūn kılınıp ḳurṣ ittiḫāẕ olunur ve şerbet-i vāḥidesi üç dirhemdir, mā-ı ᶜasel ile veyāḫūd ṭabīḫ-i büzūr ile saḳy olunur. Eger ḥarāret var ise o ḳurṣ mā-ı leblābla veyāḫūd mā-ı hindebā ile saḳy olunur.

Ve edviye-i mürekkebe-i nāfiᶜadadan olur devā-i isḳılandīs ki merāre-i dübb yaᶜnī ayı ödüyle ittiḫāẕ olunmuştur, mücerreb ve nāfiᶜdir, zīrā o devāda edviye-i nāfiᶜnın aṣnāfı vardır eger şerāyıṭ-ı meẕkūre üzere istiᶜmāl olunur ise.

<u>Ṣıfatı Budur:</u> Kemāfīṭūs, ferāsiyūn, kerefs cebelīnin bezri, cenṭiyānā, bezr-i fencengüşt, merāretü'd-dübb, ḫardal, bezr-i ḳıṡṡā, e isḳūlafendriyūn, uṣūl-i cāvşīr, ḫavāṭīmü'l-baḥīre, füvvehü'ṣ-ṣıbġ, bezr-i kerneb, rīvend, fülfül, sünbül-i Hindī, ḳusṭ, bezr-i kerefs-i bostānī, bezr-i cercīr, baḳla-i yehūdiyye, caᶜde, ebyūn, ġāfeṡ, ḥabb-ı ᶜarᶜar; bu eczālar mütesāviyetü'l-evzān aḫẕ olunup ᶜasel ile maᶜcūn kılınır ve onun şerbet-i vāhidesi bunduḳa miḳdārı olur, miḳdār-ı ḳuvānūs muᶜassel şarābla saḳy olunur.

Ve ona nāfiᶜ olan edviye-i mürekkebeden olur devā-i kürküm ve eṡānāsiyā ve tiryāḳ-ı erbaᶜa ve sencerīnā devāları. Ve yine bu bābda edviye nāfiᶜa-i müceffefeden olur dübeyle ve evrām-ı bāride bābında ẕikr olunan ṭaraḫşeḳūḳ devāsı.

Ve kaçan enberbāris aḳrāṣından küllü yevmin bir üsbūᶜ su ile şürb olunsa ve evāilinde bir buçuk dirhemden şürbe bedᵓ olunup tedrīcle iki buçuk dirhem şürb olunsa o ᶜillete nāfiᶜ olur. Ve eger mā cemᶜ oldu ise onda aḳrāṣ-ı ṣabır ve şübrüm mütederricen istiᶜmāl olunur, dirhem-i vāḥidin bir buçuk ṡülüsünden bedᵓ olunup bir dirheme varınca ḳadar istiᶜmāl olunur. Ve ictihād eyleye ki o ḳurṣ onların süddelerini tenḳīḥ etmekle ḳıyāma muḥtāc olmaya ve onların eşribeleri sülāḳa-i ḳust ve ḳuḍbān-ı ġāfeṡ ve ḥulbe ve zebīb. Bu edviyeden mütteḫaẕ sülāḳadan dört ūḳıyye miḳdārı aḫẕ olunup bir ūḳıyye dühn-i levz ile yāḫūd dühn-i cevz-i ṭarī ile şürb olunur veyāḫūd o sülāḳadır ki cenṭiyānā ve efsentīn ve iklīlü'l-melik ve zebīb ve tīn miṡlliden ittiḫāẕ olunur veyāḫūd o sülāḳadır ki rīvend, efsentīn, seẕāb, fiḳāḥ-ı idḫir, zebīb, ḥulbe miṡlliden ittiḫāẕ olunur veyāḫūd o sülāḳadır ki türmüs, ḳusṭ, efsentīn miṡlliden ittiḫāẕ olunup dühn-i ḫırvaᶜ ile istiᶜmāl olunur.

Ve bu şānda aḍmide-i ceyyideden olur raṭb ḥamāmā veyāḫūd ḥamāmā-nın yābisi ki şarāb-ı ᶜafṣ içinde ṭabḫ oluna veyāḫūd sünbül-i dühn fustuḳ ile ve ferāsiyūnla veyāḫūd ferāsiyūn şibs̱ maṭbūḫuyla bi'l-cümle bu aḍ-mide ceyyidedir. Ve bu ḍımād dahi ceyyiddir: Daḳīḳ-i ḥulbe, tīn, sez̠āb, iklīl-i melik, naṭrūn mis̱llilerden ittiḫāẕ olunur veyāḫūd uşşaḳ yüz dirhem, muḳl yirmi beş dirhem, zaᶜferān on iki dirhem bu mecmūᶜ saḥḳ olunup bi-ḥasebi'l-müşāhede şemᶜ ve dühn-i ḥınnādan mütteḫāẕ ḳayrūṭīyle eczā-i mesḥūḳa cemᶜ olunup ḍımād olunur veyāḫūd o ḍımād istiᶜmāl olunur ki daḳīḳ-i ḥulbe, baᶜr-ı māᶜiz, ḳardemānā, fūtenec, kerneb, üşne, sez̠āb mis̱lli-lerden ittiḫāẕ olunur.

Ammā o vereme sebeb ḍarbe olup o verem evvel-i ẓuhūrunda ṣalābete bedᵓ eyledi ise ona muvāfık olan ḍımād mürd-isferem ile olan ḍımād olur. Ve tedbīr-i ceyyid budur ki meşrūbāt ve aḍmide istiᶜmāl eylesen ᶜuḍv üzere miḥceme-i müsaḫḫane istiᶜmāl edersin ve ᶜuḍvu şarṭ eylemezsin belki o mevḍiᶜe ᶜalaḳ irsāl edersin ve baᶜdehu telṭīf ve taḥlīli aḳvā olanları istiᶜmāl edersin ve mevḍiᶜ üzere naṭrūn ve kibrīt-i aṣfer mis̱llileri küllü ḫamseti ey-yām ev külle üsbūᶜ ilzām edersin ve baᶜdehu on günde bir kerre ḫardal ṭılā-sını istiᶜmāl edersin ve baᶜdehu [368a] ᶜalīli fücl ile taḳyiᵓe edersin.

Ve eger verem istiᶜṣā eder ise ḫarbaḳ-ı ebyaḍ istiᶜmāl edersin.

Ve eger verem sereṭāna intiḳāl ederse onda recā-i ṣıḥḥat ḳalīl olur ve eger ona nāfiᶜ bir devā var ise o devā isḳalīnādus devāsı olur ki aḳrabādīn-de mez̠kūrdur velākin o devāda merāretü'd-dübb olmaya. Ammā onlara muvāfıḳ aġdiye serīᶜu'l-inhiḍām olan nīm-birişt ṣufretü'l-beyḍ ve keşk-i şaᶜīr. Ve kebidinde südedi olanların ġıdā-i mez̠kūrlar ve cidden raḳīḳ olan şarābdan miḳdār-ı ḳalīl olur ve onlar laḥmdan ictināb ederler.

Merāḳḳ ve ᶜAḍal Evrāmı Muᶜālecesi Beyānındadır

O veremlerin muᶜālecesi evrām-ı kebid muᶜālecesine ḳarīb olur ve edvi-yesi dahi verem-i kebid edviyesidir, lākin bunda olan verem-i ḥārr evvelā redᶜ ve s̱āniyen taḥlīl ile muᶜālece olunmak aḳvā olur ve bunda ḳabḍ ve taḥlīlden verem-i kebidde ḫavf olunduğu ḳadar ḫavf olunmaz. Māsārīḳā evrāmının ᶜilācı evrām-ı kebid ᶜilācı gibidir.

On Altıncı Faṣl Kebid Üzere Vāḳiᶜ Olan Ḍarbe ve Saḳṭa ve Ṣadme Beyānındadır

Baᶜḍı kerre kebid üzere ḍarbe ve saḳṭa ve ṣadmeden biri vāḳiᶜ olur o vaḳtte vācib olur ki nezf-i dem ve verem-i ᶜaẓīm ḥādis̱ olmasın için onun tedārükü görüle. Ve eger verem ᶜārıḍ olur ise ḍarbeyi taᶜḳīb eden veremin bizim ẕikr eylediğimiz muᶜālecesi ile muᶜālece oluna.

Ve baᶜḍı kerre ḍarbe mis̱llilerin vuḳūᶜu ḥasebiyle kebidin zāide-i kebīresi mevḳiᶜinden zāil olur ᶜale'l-ḫuṣūṣ o ḍarbe ḳes̱īre olur ise o zevāl kes̱īrü'l-vuḳūᶜ olur ve o zevāl ḥasebiyle sağ cānibinde olan taḥt-ı şerāsīfte ḍarbe-i meẕkūre ve ves̱be ve saḳṭa ᶜaḳīblerinde vecaᶜ ḥādis̱ olur ve bu āfeti ḥāl-i intiṣābda hezz ve nefḍ ıṣlāḥ eder. O ᶜalīl heyᵓet-i ḳıyāmda iken ṣadrından aḫẕ olunup silkilir ve taḥrīk olunur ve onunla zāide mevḳiᶜine gelip defᶜaten vecaᶜ sākin olur. Ammā bunun mā-ᶜadāsı olan ḍarbe āfetinde ḥācet olur ki evvelā bedᵓ olunup faṣd oluna, eger ḥarāret-i şedīḍe var ise müberridāt-ı rādiᶜa ile ona ṭılā olunup ve keẕālik o müberridāt-ı rādiᶜadan ona saḳy dahi oluna. Ve eger dem ḫurūc ederse müberridāt-ı rādiᶜaya ḳavābıḍ dahi ḫalṭ olunur. Ve eger ḥarāret-i şedīḍesi ve seyelān-ı dem olmayıp veyāḫūd o iki ḥālet ᶜārıḍ olduktan sonra sākine ve hādiye oldu ise onda muḥallil istiᶜmāl olunur. Ve eger dem-i meyyit ḥādis̱ oldu ise muḥallil istiᶜmāli müᵓekkeden vācib olur, pes o mis̱llilere mūmiyā ile ve dühn-i rāzıḳīyle ṭılā gibi bir muḥallil olmaz. Ve bunların bi'l-cümle aṣnāfına ṣadmeden ḥādis̱ olan evrām bābında meẕkūr edviye cidden nāfiᶜ olur.

Devā-i Ceyyid: Bu veremin ibtidāsında ve ḥarāretin iltihābı katında yāḫūd seyelān-ı dem-i meḫūfta bu devā nāfiᶜ olur: Rīvend, cüllenār, dem-i aḫaveyn, şebb-i Yemānī mütesāviyete'l-eczā aḫẕ olunup saḳy olunur; şerbeti bir mis̱ḳāldir, mā-ı sefercel ile saḳy olunur.

Ve eger o ᶜalīlde ḥarāret-i kes̱īre olmayıp taḥlīlün-māsı ve tağriyesi olan edviye-i rādiᶜa istiᶜmālini sen murād eylesen bu terkīb ona nāfiᶜ olur: Kehrübā on dirhem, iklīl-i melik on dirhem, verd beş, aḳāḳıyā dört, sünbül-i Hindī, zaᶜferān her birinden altışar, ḳuşūr-i kündür, maṣṭakī her birinden dört, ṭīn-i Ermenī yedi, cevz-i serv sekiz; bu devālar aḫẕ olunup lisān-ı ḥamel suyu ile maᶜcūn kılınıp ḳurṣ ittiḫāẕ olunup her ḳurṣu birer mis̱ḳāl kılınır.

Devā-i Ceyyid-i Āḫer: Bāfīlūn on, maġsūl lükk yedi, rīvend-i ṣīnī vezn-i erbaᶜa, zaᶜferān üç buçuk dirhem, ḥāşā vezn-i erbaᶜa, ḥımmaṣ-ı esved yedi dirhem, mürr vezn-i ḫamse, ṭīn-i Ermenī vezn-i ᶜaşere; bu meẕkūrlar dühn-i sūsen ile meltūte kılınır ve içine mūmiyā dahi katılıp ondan aḳrāṣ ittiḫāẕ olunup saḳy olunur ve şerbeti üç dirheme bāliġa olunca ḳadar olur. Kaçan rīvend-i ṣīnī ve ṭīn-i maḫtūm ḥabbu'l-āstan bir şeyᵓe ḫalṭ olunsa benim tecribem üzere bu bābda enfaᶜ-ı eşyā olur.

Ammā bu āfetin āḫerinde ve teverrüm ve iltihābdan tevaḳḳī olunmayacak zamānda bu ḳurṣtan saḳy olunmak vācib olur: Rīvend, lükk, zencebīl bunlardan aḳrāṣ ittiḫāz olunur ve baᶜḍı kerre ẕernīḫ-i aṣferden bir şeyᵓ o ḳurṣun aḫlāṭına idḫāl olunur. Bu ḳurṣun ḳuvveti maraḍda ve taḥlīl-i demde ᶜacīb olur ve bu ḳurṣ saḳy olunup bu ṭılā ile üzerine taṭliye olunur, o ṭılā budur: ᶜŪd-ı zaᶜferān, ḥabb-ı ġār, muḳl, ḳaṣabu'ẕ-ẕerīre, maṣṭakī, şemᶜ, dühn-i rāzıḳī, meysevsen bu edviyelerden ḍımād ittiḫāz olunur.

Kebide ᶜĀrıḍ Olan Şaḳḳ ve Ḳaṭᶜ Beyānındadır

Buḳrāṭ zuᶜm eder ki bir kimsenin kebidine şaḳḳ ve inḫırāḳ ᶜārıḍ olsa o kimse helāk olur lākin Buḳrāṭ'ın inḫirāḳtan murādı cirm-i kebide ve kebidin ᶜurūḳuna ᶜumūm üzere ᶜārıḍ olan teferruḳ-ı ittiṣāldir, ammā teferruḳ ẕikr olunan vech üzere olmasa belki o ḳadrden nāḳıṣ olsa ondan bürᵓ ve ṣıḥḥat ümīd ve recā olunur. Ve o teferruḳtan dem-i bevlī ve dem-i ishālī ḥādiṡ olur yaᶜnī teferruḳ ḥadebede olur ise dem bevl eder ve eger teferruḳ kebidin taḳᶜīrinde ise dem ishāl eder.

KİTĀB-I S̱ĀLİS̱ FÜNŪNUNDAN ON DÖRDÜNCÜ FENNİN DÖRDÜNCÜ MAḲĀLESİ KEBİD SEBEBİYLE BĀRİZETEN VEYĀḪŪD KĀMİNETEN ʿĀRIḌA OLAN RUṬŪBĀT BEYĀNINDADIR O DAHİ FUṢŪLÜ MÜŞTEMİLEDİR

Evvelki Faṣl Kebidden Mündefiʿ Olan Eşyānın Aṣnāf-ı İndifāʿātı Beyānındadır

Baʿḍı kerre indifāʿāt cevher-i mündefiʿāt ḥasebi ile muḫtelife olur ve baʿḍı kerre dahi esbābı ile indifāʿāt-ı muḫtelife olur. Ammā mündefiʿātın cevheri baʿḍı kerre keylūsī ve baʿḍı kerre māī veyāḫūd ġusālī veyāḫūd mirrī veyā ṣadīdī-i raḳīḳ veyāḫūd esved-i dürdī veyā esved-i sevdāvī ve gāh müntin ve müntin ve gāhīce ġayr-i müntin olur ve gāhīce dahi dem-i ḫāliṣ olur ve dem-i ḫāliṣ gāhīce miʿde ṭarīḳinden ḳayʾ ile dahi ḫurūc eder ve ḳayʾ demin kebidī olduğuna, vecaʿ olmadığı delālet eder. Ve baʿḍı kerre bir şeyʾ-i ġalīẓ-i esved ḫurūc eder ki kebid laḥminin o şeyʾ-i esved cevheri olur.

Ammā bi-ḥasebi'l-esbāb iḫtilāfı budur ki kebid ruṭūbetinin ḫurūcuna sebeb inficār-ı verem veyāḫūd infitāḥ-ı süded veyāḫūd indifāʿ veyāḫūd cirm-i kebidde veyāḫūd ʿurūḳuna ʿārıḍ olan infitāḳ ve inşıḳāḳ ve şebīh-i inḳıṭāʿ veyāḫūd ḍarbe ve ves̱y ve ḳurḥa ve teʾekkül mis̱lli nesneler ve keẕālik ḍaʿf ve ḍaʿf-ı cāẕibe ve ḍaʿf-ı hāḍıme olur, onlar efʿālini lāyıḳı üzere işlemezler.

Ve hāḍımenin ḍaʿf üzere haḍm eylediği ġıdāyı beden ḳabūl eylemeyip defʿ eder veyāḫūd ruṭūbet-i kebidin sebeb-i ḫurūcu dāfiʿanın ḳuvveti veyāḫūd sūʾ-i mizāc-ı müẕīb veyāḫūd esbās̱-ı bürūdetten ḥādis̱ olan sūʾ-i mizāc-ı muḍʿif-i bārid olur, o mizāc-ı bāridde istifrāġāt-ı kes̱īre olur ve lā-maḥāle kes̱ret-i istifrāġ ḍaʿf-ı kebide müʾeddī olur veyāḫūd ruṭūbet-i kebidin ḫurūcuna sebeb imtilānın ve fuḍūlün vücūdu olur, ṭabīʿat onları defʿe muḥtāc olup defʿ eder.

Baʿḍı kerre imtilā bedenin küllīsi ḥasebiyle olur ve gāh imtilā yalnız [368b] kebidin kendide olur ve ḫāṣṣaten kebidde olan imtilā o vaktte olur ki kebidin demi tevlīdde fiʿli ṣāliḥ ve ḥasen olur velākin dem-i ʿurūḳun ḍīḳı ḥasebiyle veyāḫūd ʿurūḳun ceẕbinde ḍaʿf olmakla veyāḫūd ẕikr olunan süded ve evrām ḥasebiyle ʿurūḳa nüfūẕ eylemez ve kebidde mek̠s edip yalnız onda imtilā olur.

Ve baʿḍı kerre indifāʿa müʾeddī olan imtilānın sebebi terk-i riyāḍet veyāḫūd ġıdāsını ziyāde kılmak olur yāḫūd küliyyātta ẕikr olunduğu üzere sebeb ḳaṭʿ-ı ʿuḍv veyāḫūd bāsūr ve ṭams̱ mis̱lli nesnelerin seyelānı muʿtād iken onun inḳıṭāʿı ve iḥtibāsı olur.

Ve baʿḍı kerre sebeb-i indifāʿ mevāddın ḥiddeti ve leẕʿi olur, zīrā leẕʿ ve ḥiddet kebidin ḳuvāsını fiʿlini ġıdāda icrā etmezden muḳaddem o ġıdāyı ṭabīʿatın defʿine ṭabīʿatı muḥtāc eder ve eger o ḥiddet ve leẕʿ olmasa ṭabīʿat o ġıdāyı defʿ eylemez idi ve kebidin ḳuvāsının efʿāli tamām üzere o ġıdāda teʾs̱īr edip ġıdā aḫlāṭa istiḥāle eder idi.

Ve baʿḍı kerre leẕʿ ve ḥiddet ḥasebiyle ḫurūc eden mündefiʿāta ṭarīḳ-i ḫurūcunda olan nesneler dahi tābiʿ olup ʿunf ve ʿasf ḥāṣıl olur ve eks̱erī bu vech ile buḥārānātta ʿunf ve ʿasf olur.

Ve kebidden olan indifāʿātın sebebi baʿḍı kerre nefs-i kebidde olmaz belki māsārīḳāda olur, her ne ḳadar nefs-i kebidde olan esbābın küllīsi māsārīḳāda olmaz ise māsārīḳāda verem ve süded olup o südde ve veremler indifāʿa sebeb olmak mümkin olur her ne ḳadar baʿīd olur ise. Ve ammā kebidin ḳuvve-i cāẕibesi ḳaviyye olup ceẕb eder iken māsārīḳā ceẕb etmediğinden muʿteddün bih ve muʿteber indifāʿāt olmaz, zīrā ḳuvve-i cāẕibenin mebdeʾi ve maʿdeni kebiddir ve māsārīḳānın ceẕbi ona tebeʿiyyet ile olur ve onun ʿadem-i ceẕbiyle indifaʿāt-ı muʿtebere ḥāsıl olmaz.

Ve çok kerre vāḳiʿ olur ki ḳıyām-ı kebid ḥasebiyle olur, ẕīrā kebidden ġıdāyı südde ḥasebiyle veyāḫūd āḫer vech ile beden ḳabūl eylemez ve o ġıdā ḳahḳarā ricʿat edip berāz ṭarīḳinden ḫurūca teḳāḍā edip ḳıyāma sebeb olur.

Ve mufaṣṣalen beyān olunan aṣnāf-ı indifāʿātın eks̱eri fi'l-ḥaḳīḳa ḍaʿfa veyāḫūd ḳuvvete müstenid olur, pes fetḳi ve ḳarḥı ve sūʾ-i mizāc ve ḍaʿf-ı ḳuvā ḥasebiyle olan indifāʿāt ḍaʿfı olan indifāʿ ḳabīlinden olur ve fetḥ-i südde ve tefcīr-i dübeylāt ve defʿ-i fuḍūl bi-ḥasebi'l-ḳuvvet olan indifāʿāt ḳabīlinden olur. Ve mādām ki ḳuvvet ḳaviyye olmaya, ḳayḥ-ı dübeyleyi ve kes̱ret ve ʿadem-i imtiyāz ḥasebiyle fāsid olan faḍl-ı demi ve dem-i ṣāliḥten ḳadr-i ḥācetten eks̱er olan faḍlı defʿaten ḳādir olmaz. Ve ammā faḍl-ı dem müntinen ḫurūc eylese onun netni ile ḍaʿfa istidlāl olunmaz, zīrā dem kes̱ret-i meks̱ ḥasebiyle müntin olup dürdī-i esved ve faḍl gibi olup ṭabīʿat onu defʿ edip müntinen ḫurūc eder, nitekim ḳurūḥun demi müntinen ḫurūc

eylediği gibi velākin ḳuvvet ḥasebiyle vāḳiᶜ olan indifāᶜāta ḫiffet tābiᶜ olur ve ṣıḥḥat-ı aḥvāl ile olur.

Ve ḳuvvet ḥasebiyle mevādd-ı müntinenin ḫurūcu redī olmadıkta dem-i esvedin ḫurūcu dahi külliyyen delīl-i redāʾet olmaz, bināen ᶜaleyh baᶜḍı kerre indifāᶜāt ile elvān-ı muḫtelife istifrāġ olunur ve o istifrāġ ile ᶜalīl şifā bulur veyāḫūd maraḍına ḫiffet gelir ve o elvān-ı muḫtelife istifrāġ eden kimsenin mevāddını ḥabs etmek baᶜḍı kerre ḫaṭā olur ve müseddidāt-ı muḳabbıḍa ile ḥabs-i mevāddın ḫaṭāsı dahi ezyed olur.

Ve maᶜlūm ola ki baᶜīd değildir ki baᶜḍı kerre ḳuvvet ḍaᶜīfe olup fuḍūlü ġıdādan temyīz eylemez ve imtilā-i mevcūde dahi mündefiᶜa olmaz velākin sonradan o ḳuvvet-i ḍaᶜīfeden ḳuvvet-i cedīde ᶜārıḍ olur veyāḫūd indifāᶜı südde ḥasebiyle ṣuᶜūbetli iki süddesi münfetiḥa olup fuḍūl o ḳuvvet-i ḍaᶜīfe ile indifāᶜı sühūletle ḳabūl eder.

Ve ishāl-i keylūsīnin kebidde ve kebidin ḥavālīsinde olan sebebleri kebidin ḳuvve-i cāẕibesinin veyāḫūd kebidin taḳᶜīrinde ve māsārīḳāda olan süded ve evrām olur ḥattā bu sebebler ile kebid keylūsu ceẕb ve taġyīr eylemez ve o keylūsu ṭabīᶜat ishāl ile defᶜ eder. Ve ishāl-i keylūsīnin bābu'l-emᶜāda ḥükmünü ẕikr eyleriz ki bu ishāl ihmāl olunsa ḳuvveti isḳāṭ edip ẕübūle müʾeddī olur ve bu ishāl ḥabs olunsa ṭaraf-ı ᶜālīde nefḫ iḥdās̱ edip īẕā eder ve nefesi taḍyīḳ eder. Ve ishāl-i keylūsīnin baᶜḍı kerre sebebi keylūsun kes̱reti olur ve kebidin cāẕibesi miḳdār-ı ṭabīᶜī keylūsu ceẕb eder ve ᶜāmmesi kes̱ret ḥasebiyle bāḳıye kalıp ishāl-i keylūsīye müʾeddī olur.

Ve kes̱ret-i keylūsa dahi sebeb miᶜdenin şehvetinin şiddeti ve ifrāṭı olur. Ve ishāl-i ġusālīye sebeb ḳuvve-i muġayyirenin ve kebidde olan ḳuvve-i mümeyyizenin ḍaᶜfları olur veyāḫūd fāᶜilden münfeᶜilin ḳadr-i lāyıḳtan ziyāde olan infiᶜāli ishāl-i ġusālīye sebeb olur veyāḫūd ishāl-i ġusālīye sebeb māsikenin ḍaᶜfı olur. Ve bu taḳrīrden ẓāhir olur ki ishāl-i ġusālīnin emrinde iştibāh olur, o ishāl kebid-i ḍaᶜīften ḥādis̱ olan ishāl-i ġusālīye iḥtimāli olduğu gibi miᶜde ḍaᶜīfe oldukta miᶜdenin ḍaᶜfı ḥasebiyle ḥādis̱ olan ḳayʾ ve heyḍaya dahi müşābeheti ve iḥtimāli olur, zīrā miᶜde ḍaᶜfı ḥasebiyle vārid olan ġıdāyı imsāk edemeyip ḳable-tamāmi fiᶜlihā defᶜ eder ve ishāl-i ġusālī o defᶜden ḥādis̱ olur. Ve eger māsikede ḍaᶜf yok ise ishāl-i ġusālīnin sebebi ḳuvve-i muġayyirenin ḍaᶜfı olur.

Ve bu iki ḍaᶜf yaᶜnī māsikenin ve muġayyirenin ḍaᶜfları her sūᵓ-i mizāca tābiᶜ olur lākin eks̱er-i ḥālde māsikenin ḍaᶜfı ḥarāret ve ruṭūbetten olur ve muġayyirenin ḍaᶜfı eks̱er-i ḥālde bürūret ile olur. Pes bu ḳaḍiyyede cezm olunup ishāl-i gūsālīnın ḥudūs̱u faḳaṭ ḥarāret ḥasebiyle veyāḫūd faḳaṭ bürūdet ḥasebiyle ḥādis̱ olur diye ḥükm olunmaz belki iki keyfiyyet fāᶜilelerin her birisi ile ḥudūs̱u cāiz olur ve ᶜalā-kile't-taḳdīreyn ġusālā demeviyyeti ekser olan ruṭūbete istiḥāle eder ona ruṭūbet-i beden kes̱īren tābiᶜ olduğundan için ve baᶜdehu o ġusālā ḫus̱ūrete istiḥāle edip koyulanır. Ve ḥarāret ile ḥādis̱ olan ġusālīnin ᶜalāmet-i uḫrāsı ve keẕālik bürūdet ile ḥādis̱ olan ġusālīnin dahi ᶜalāmet-i uḫrāsı vardır ki onu biz ḳarīben beyān eyleriz.

Ve ishāl-i mirārīnin sebebi kes̱ret-i mirār ve dāfiᶜanın ḳuvveti olur. Ve ṣadīdīnin sebebi dem ve aḫlāṭın iḥtirāḳı ve ẕevebānı olur ve baᶜḍı kere o iḥtirāḳ cirm-i kebidi iḥrāḳa müᵓeddī olur ve bu sūrette aḫlāṭ-ı muḫtelife ishālle ḫāric olduktan sonra cirm-i kebibdin ḥurāḳası dahi ḫurūc eder.

Ve baᶜḍı kerre ṣadīdī verem ve dübeyleden tereşşuḥ ṭarīḳi ile olur ve ekṣer-i ḥālde kebidin verem ve dübeylesinden tereşşuḥ eder. Ve tereşşuḥ sebebi ile ḥādis̱ olan ḳıyāmın edvārı olur.

Ammā o ishāl ki ḫās̱ire ve dürdī gibi olur, onun sebebi inficār-ı dübeyle veyāḫūd südedin infitāḥı veyāḫūd teᵓekkül ve ḳurūḥ-ı müteᶜaffine veyāḫūd nevāḥī-i kebidde olan demin nüfūẕu ḳalīl ve kebidin kendide ve eṭrāfında ḥarāret-i ḳaviyye olduğuna bināen o dem-i ḳalīl muḥterıḳ olmakla olur veyāḫūd ᶜurūḳun şiddet-i ḥarāreti olmakla muḥtevī olduğu demi taġayyür ve ifsād etmekle beden ondan ġıdāsını aḫẕ eylemeyip dem-i ᶜurūḳ ġalīẓ şedīden müntin ve dürdī gibi olur ve ġaleyān ḥasebiyle onda zebediyyet ve ḥarāret-i ġālibe ile ẕevebān ve mirār dahi olur ve bu vücūhla dem-i ᶜurūḳ fāsid oldukta ṭabīᶜat-ı ḳaviyye onu defᶜ eder ve o medfūᶜ mizāc-ı aᶜḍānın fesādına delālet eder ve o mizācın aṣḥābı lā-maḥāle naḥīf mehzūl olurlar. Ve ᶜurūḳun fesādı ḥasebiyle olan dem-i medfūᶜ-ı meẕkūr sevdā-i medfūᶜaya müşābih olur velākin farḳı budur ki bunun [369a] levni ve ḳıvāmı ve netni miḳdārınca sevdāda o ḥāller olmaz belki dūn ve noḳṣān olur. Ve dem ᶜurūḳunun müteġayyir olanları ḳıvāmda sevdādan aġlaẓ ve netni dahi sevdānın netninden eşed olur veyāḫūd mündefiᶜ olan ruṭūbet-i ḫās̱irenin sebebi o berd olur ki demi ḫās̱ire ve cāmide eder veyāḫūd kebidin ḍaᶜfı olur ve o

ḍaᶜf ile ishāl-i ġusālī demevīye ve dürdīye teʾeddī eder. Ve ḍaᶜf-ı kebid ḥasebiyle olan demevī ve dürdī baġteten ḥādiṡ olmaz belki ekṡer-i ḥālde evvelā ġusālī olup baᶜdehu demevī ve baᶜdehu dürdī olur. Ve baġteten bilā-tedrīc ḥādiṡ olan demevī ve dürdī mizāc-ı ḥārr-ı muḥrıḳtan ᶜārıḍ olur, zīrā mizāc-ı bārid mevāddı ġayr-i naḍīc-i seyyāl eyler ve mizāc-ı ḥārr-ı muḥrık mevāddı taḫṡīr edip dürdī gibi eyler veyāḫūd o ḫuṡūrete sebeb kebidin kendi laḥmı muḥterıḳan ve ġalīẓan ḫurūcu olur ve onun netninin sebebi ᶜufūṣat ᶜārıḍ olduğu olur ve o ᶜufūṣat teʾekkül ve ḳurḥa ve keṡret-i iḥtibās ve iḥtirāḳ ḥasebi ile olur.

Ammā dem-i naḳī ishāline sebeb ḳuvvetin ḳaviyye olup faḍl-ı demevīde müzāvele ile taġyīre ḥācet olmadığı olur. Ve baᶜḍı kerre dem-i naḳī ḫurūcuna sebeb inḥilāl-i ferd olur yaᶜnī teferruḳ-ı ittiṣāl olur. Buḳrāṭ der ki bir kimse kebidini su ile mümteliʾe eylese ve o su münfecire oldukta ġışā-i bāṭını o su ile mümteliʾe olsa o kimse helāk olur. Ve maᶜlūm ola ki bir kimse nebīẕ-i ṭarī şürbünü ikṡār eylese ḳıyām-ı kebidīye müʾeddī olur ve kaçan o ḳıyām muḥtebes olsa kerb iḥdāṡ eder ve o iḥtibāstan inḥilāl olsa ᶜalīl istirāḥat eder velākin mühlik olur. Ve maᶜlūm ola ki şeyḫ olup ṭūl-i müddet marīḍ olan kimsenin maraḍını ḳıyām taᶜḳīb edip naḥīf olsa ve kaçan o ḳıyāmdan iḥtibās vāḳiᶜ oldukta müteʾeẕẕī olsa o kimsenin ḳıyām-ı kebidi olup mecārī-i ġıdānın cefāfı ḥasebi ile beden ġıdāyı ḳabūl eylemeyip ona bināen ḳıyām ḥādiṡ olduğuna delālet eder.

el-ᶜAlāmāt: İshāl-i kebidī ve ishāl-i miᶜavī arasında farḳ budur ki miᶜādan ḫāric olan dem ve aḫlāṭ-ı rediyyenin saḥcı ve īlāmı ve maġṣı olur ve ḳalīlen ḳalīlen bi'l-ittiṣāl ḫurūc eder, ammā ishāl-i kebidīde elem olmaz ve keṡīren ḫurūc eder ve onun ḫurūcu dāim muttaṣıl olmaz. Ve baᶜḍı kerre beynehümā vech-i āḫer dahi ile farḳ olunur, zīrā o ḫāric kebidī olur ise berāz ile muḫtaliṭan ḫurūc eylemez belki evvelā berāz çıktıktan sonra mevādd-ı kebidiyye müteʾaḫḫiren ḫurūc eder, berāzdan mümtāz olur; muḫteliṭ olan dahi ḳalīlü'l-miḳdār olur.

Ve keẕālik ishāl-i miᶜadīyle ishāl-i kebidī arasında farḳ budur ki ishāl-i kebidīnin mevāddı müstevī ve keylūsī ḫurūc eder, zīrā miᶜde onda efᶜālini kemāl üzere işleyip üzerine lāzım gelen hidmetini edā eyledi velākin kebid onda kemāl üzere fiᶜlini etmeden o ishāl ile ḫurūc eyledi, ammā ishāl-i

miʿadī oldukta onun mevāddı müsteviyen ḫurūc eylemez belki onun ile ġayr-i münhaḍım nesneler ḫurūc eder ve miʿde üzere s̱iḳal dahi iḥsās olunur ve sāir āfāt-ı miʿde dahi olur. Ve baʿḍı kerre ishāl ile münhaḍım olmadık nesneler ḫurūc eder velākin onun sebebi yalnız miʿde olmaz belki kebidin miʿdeye müşāreketiyle olur velākin yine miʿdeye nisbet olunup ishāl-i miʿadī denir sebeb-i aṣlīsi miʿde olup kebidden ancak müşāreket olduğu için.

Ve keẕālik ishāl-i keylūsīnin kebidī olanlarını māsārīḳī olanlardan bu vech ile fark olunur ki o keylūsī ishālden māsārīḳī olanlarında ḍaʿf-ı kebid ʿalāmātı olmaz, mes̱elā levninde ve bevlinde ḍaʿfa delīl olur, taġayyür olmaz.

Ve ṣadīdin aṣnāfı yaʿnī ḳurḥadan ḥādis̱ veremden tereşşuḥ eden ṣadīdler ile ve sāir cihāttan ḥādis̱ olan ṣadīdlerin farḳı budur ki ḳurḥadan ve verem tereşşuḥundan ḥādis̱ ṣadīdden muḳaddem ḥummā olur ve āḫirde ḥummā olmaz ve eger baʿdehu ḥummā olur ise o ḥummānın sebebi ṣadīdin ḫurūcu olmaz belki sebeb-i āḫer ile ḥummā ʿārıḍ olmuştur. Ve ammā bizim bundan aḳdem ẕikr eylediğimiz o ṣadīd ki onun mebdeʾi māsārīḳā ve māsārīḳāda olan verem olur, onun iḫtilāfı ḳeylūs-ı ṣırf olur ve nefs-i kebidde ḍaʿf ʿalāmātından bir nesne olmaz ve verem ve levni taġyīr ve taḥvīl eden ve vecaʿ mis̱lli bir ʿalāmet olmaz ve ona lāzım gelen ḥummā dahi ḍaʿīfe olur. Ve bi'l-cümle ṣadīd-i kebidī beyāḍa ve ḥumrete emyel olur ve benzer ki o ṣadīd ḳayḥ ile demden tereşşuḥ eylemiştir. Ammā māsārīḳā ṣadīdi beyāḍa ve ṣufrete emyel olur ve o ṣadīḍ ḳurḥa ṣadīdine müşābih olur.

Ve ammā o mevādd ki ḫās̱ireten ḫurūc edip kimi ḳurūḥ sebebiyle ve kimi teʾekkül ve dübeylāt ḥasebiyle tevellüd eder ve kimi dahi ḳuvvet ḥasebiyle ḫāric olur idi, pes onlar arasında farḳ budur ki ḳuvvet ile olan mevādd-ı ḫās̱ire ḫurūcuna ḫiffet tābiʿ olur ve onun ile elvān-ı muḫtelife-i ʿacībe maʿan ḫārice olur ve onun ile evrām ʿalāmātından bir nesne olmaz.

Ve baʿzı kerre o mevādd-ı hās̱irenin ḫurūcundan muḳaddem süded olur ve keyfe mā-kān yaʿnī gerek ise sudde teḳaddüm eylesin ve gerek ise eylemesin o ḫās̱irlerin ḫurūcuna ḥummā teḳaddüm eylemez ve onun ṣāḥibinde ẕübūl olmaz ve onda ishāl-i ġusālī veyāḫūd demevī raḳīḳ ve ṣadīdi ishālin teḳaddümü olmaz.

Ammā dübeyle olmayıp evrām-ı sāirede muḥtebise ve fāside olan demin ḫās̱ireten ḫurūcunun ʿalāmeti budur ki onun ṣāḥibinde verem olur velākin o

veremde cemᶜ-i midde ᶜalāmeti olmaz, evvelā raḳīḳ ve ṣadīdi ve reşaḥī ve vesaẖī ishāl olur ve āẖirü'l-emr ġalīẓ ve ẖās̱ir olur.

Ammā o ishāl ki ḍaᶜf-ı kebid ḥasebiyle olup ġusālīden bedᵓ edip āẖirü'l-emr dürdīye ṣāir ve rāciᶜ olan ishālin ᶜalāmeti ġusālīnin teḳaddümü olur. Ve ḍaᶜf-ı kebid ḥasebiyle dürdīnin ishāli baġteten olmaz illā nādiren ve ḳalīlen olur ve onda taġayyür-i levn ve suḳūṭ-ı şehvet dahi olur ḍaᶜf ḥasebiyle. Ve eger sebeb mizāc olur ise her mizācın ᶜalāmātı ishālin o mizācdan olduğuna delālet eder. Ve o dürdī ki onun ṣāḥibinde ḥarāret olur, ondan ẖurūc eden dem muḥterıv gibi bir nesnedir ve o ḥurāḳa gibi olan demin ẖurūcuna teḳaddüm eder.

Aẖlāṭın ve aᶜḍānın ẕevebānı ve ṣadīdi ruṭūbetin istiṭlāḳı ve ᶜaṭaş ve ḳıllet-i şehvet ve māiyyetinde olan şiddet-i ḥumret ve baᶜḍı kerre ḥummāsı olur ve onun berāzı ḥummā-i vebāiyyede olan berāz gibi şedīdü'n-netn ve şedīdü'l-ġılaẓ ve şedīden müştebiᶜü'l-levn olur ve o berāzın āẖirinde dem-i esved ẖurūc eder.

Ammā sebebi bürūdet olan ishālin āẖirinde ẖurūc eden dem bi-nefsihi müteᶜaffin olan deme müşābih olur, laḥm-ı ẕāib gibi olmaz ve netni cidden şedīd olmaz, bi-sebebi'l-ḥārr ẖāric olan ishāl deminden netni eḳall olur ve tevātür-i ishāli dahi tevātür-i ishāl-i ḥārrdan eḳall olur ve keẕālik levn-i berāzı daẖi eḳall olur ve baᶜḍı kerre ẖāric olan dem-i raḳīḳ esved olur ve müşābih olur ki ondan miḳdār-ı ḳalīl taᶜakkür ve ẖus̱ūret vardır lākin cümūd mertebesine bāliġ olmamıştır.

Ve o demin ẖurūcu müstemirr olur ise ekseriyā ġusālīye taġayyür eder ve evvelinde ᶜaṭaş-ı ḳalīl ve şehvet-i ṭaᶜām eks̱er olur. Ve baᶜḍı kerre āẖirlerinde ᶜufūnet ḥasebiyle ḥummayāta müᵓeddī olup o dahi şehveti isḳāṭ eder ve istiskāya müᵓeddī olur. Ve'l-ḥāṣıl bürūdet ḥasebiyle olan ishāl-i meẕkūrun ḥāli aṭvel ve mümtedd olur. Ve eger o bürūdet ruṭūbet ve yübūsetten bir nesneye muḳārin ve muṣāḥib ise mevādd-ı ẖāricenin ḥāl-i ḳıvāmı ile ve ᶜaṭaş ile o mizāclara istidlāl olunur. [369b]

Ve dübeyle ḥasebiyle ẖurūc eden mevādd baᶜḍı kerre ḳayḥī ve ġalīẓ olur ve dem ve ᶜaker olur ve aẖlāṭ-ı kes̱īre dahi olur südedde olduğu gibi. Velākin dübeyleye ve mevāddın nuḍcuna ve inficārına delālet eder ᶜalāmetler vardır ki onlar bundan aḳdem senin maᶜlūmun olur. Ve baᶜḍı kerre dübeyli

ve veremī olan ishālin evāilinde ṣadīd-i raḳīḳ seyelān eder ve kaçan onlar münfecir olsalar midde ḫurūc ve baʿḍı kerre dem ḫurūc eder.

Ammā ḳurḥa ve ākile ḥasebiyle olan ishālin nāḥiye-i kebidde vecaʿı olur ve kaçan onlar münfecir olsalar midde ḫurūc eder ve baʿḍı kerre dem dahi ḫurūc eder. Ammā ḳurḥa ve ākile ḥasebiyle olan ishālin nāḥiye-i kebidde vecaʿı olur ve ḫārici ve ḫāricin netni ḳalīl olur ve ḳurḥayı ve ekkāli īcāb eden esbābın teḳaddümü olur. Ve eger ḫāric olan kebidin cevheri ve laḥmı olur ise o ḫāric esved ve ġalīẓ olur ve ondan mevte ḳarīb bir ḍaʿf ḥādis̱ olur ve onda āfāt-ı sāire-i müteḳaddime vü sābıḳa olur.

Ammā o ishāl-i kebidī ki imtilā ḥasebiyle ve seyelānı muʿtād olan dem-i bāsūr ve ṭams̱ gibi olanların iḥtibāsı ve ʿuḍvun ḳaṭʿı ve terk-i riyāḍet mis̱lli-ler ile ʿārıḍ olur, onun ʿalāmeti o esbābın teḳaddümü olur ve bunlar ki ishāli defʿaten vāḳiʿ olur ve miḳdārı kes̱īr ve inḳıṭāʿı serīʿ ve nevāib üzere olur.

Ve o kimsenin ishāli ḫalfe-i ṭavīleye müʾeddī olsa ondan ḫurūc eden mevādd dürdī veyāḫūd ṣadīdī ve o mis̱lli nesne olur. Ve kaçan ḫalfetten vāḳiʿ olan iḫtilāf esvedü'l-levn ḫurūcuna müʾeddī olsa ondan recā-i bürʾ ḳalīl olur. Ve baʿḍı kerre ona edviyeden ḳalīlen ġıdāiyyeti olan edviye-i ḳaviyye-i ḳābıḍa nāfiʿ olur velākin ʿāfiyete müʾeddī olacak ḳadar menfaʿat-i bāliġası olmaz. Ve bu bābda ẕikr olunan indifāʿātın muʿālecesi ishālāt bābına teʾḫīr olundu.

İkinci Faṣl Sūʾ-i Ḳunyede Olan Kelāmımızdır

Kaçan kebidin ḥāli fāsid olup o kebid ṣāḥibine ḍaʿf müstevlī olsa o kimsede evvelā bir ḥāl ẓuhūr eder ki istisḳāya muḳaddime olur ve ona sūʾ-i ḳunye tesmiye olunur ve fesādu'l-mizāc ismi ona maḫṣūṣ olur ve o kimsenin evvelā bedeninin ve yüzünün levni beyāḍ ve ṣufrete istiḥāle eder ve yüzünde ve göz kapaklarında ve eṭrāflarında yaʿnī ellerinde ve ayaklarında tehebbüc żāhir olur belki badı kerre bi'l-cümle bedende tehebbüc olup bedeni cemīʿan ʿacīn gibi olur. Ve baʿḍı kerre ona fesād-ı haḍm lāzım gelir ve gāh ona şehvet-i şedīḍ ʿārıḍ olur ve ṭabīʿatın istimsāk ve inḥilāli tertīb üzere olmaz ve keẕālik nevmi ve gaşeyānı tertīb üzere olmaz, baʿḍı kerre nevm onlara ġālib olur ve baʿḍı kerre seheri ṭavīl olur ve bevl ve ʿaraḳ onda ḳalīl olur ve ve riyāḥı kes̱īr olur merāḳḳın intifāḫı şedīd olur ve baʿḍı kerre

ḫuṣyesi müntefiḫ olur ve o kimseye ḳurḥa ʿārıḍa olsa onun indimāli ʿusretli olur mizācın fesādı ḥasebiyle ve dürdürde[89] ve lis̱ātta yaʿnī diş diplerinde buḫār-ı fāsidenin teṣaʿʿudu ḥasebiyle ḥarāret ve ḥikke ḥādis̱ olur ve bedeni müsterḫī olup keslān olur. Ve baʿḍı kerre riyede mā cemʿ olup o riye ṣāḥibine sūʾ-i ḳunyeye müşābih ḥāller ʿārıḍa olur ve onun ṣeḥanesi müsteskī ṣeḥanesi gibi olur.

Üçüncü Faṣl İstisḳāda Olan Kelām-ı Cāmiʿdir

Muṣannif der ki istisḳā bir nevʿ maraḍ-ı māddīdir ve onun sebebi o māddedir ki ġarībe ve bāride olup aʿḍānın fürcelerine ve ḫuleline duḫūl ve ḫulūl etmekle aʿḍā büyür ve ʿaẓīm olur ve ammā aʿḍā-i ẓāhirenin küllīsi ʿaẓīm olur ve aʿḍā-i bāṭıneden ālāt-ı ġıdā ve mevāḍiʿ-i aḫlāṭ olan o āfetten ḫālī olur.

Ve istisḳānın aḳsāmı üçtür: Evvelkisi laḥmidir ve onun sebebi ve māddesi māiyyet-i balġamiyye olur ve o māiyyet dem ile maʿan aʿḍāya nüfūẕ eder. Ve ikinci ḳısmı ẓıḳḳīdır ve onun sebebi mādde-i māiyyettir ki cevf-i esfel feḍāsına ve ḥavālīsine munṣabb olur. Ve üçüncü ḳısmı ṭablīdir ve onun sebebi mādde rīḥiyye olup o ḥavālīde fāş olur.

Ve istisḳā için ʿāmme olan esbāb ve aḥkām vardır ki aṣnāf-ı s̱elās̱e aralarında müşterek olur ve her ṣınfın maḫṣūṣ sebebi ve ḥükmü dahi vardır ki kendiden ġayride olmaz. Ve istisḳānın ḥudūs̱u kebidin teḳaddüm-i iʿtilāline tevaḳḳuf eder, evvelā kebid bi'l-aṣāle veyāḫūd bi'l-müşāreke ʿalīle ve marīḍa olur baʿdehu istisḳā ʿārıḍ olur velākin baʿḍı kerre kebid muʿtelle olup onun ʿilleti ḳātil olur velākin mūcib-i istisḳā olmaz, "Mā küllü sevdāe temreten ve lā-beyḍāe şaḥmeten" mes̱leline miṣdāḳ olur.[90]

Ve bi'l-cümle istisḳānın esbābı kebide ḫāṣṣ olan sebebler olur veyāḫūd kebidde bi'l-müşāreke olan sebebler olur. Ve esbāb-ı ḫaṣṣıyye esbābın ūlāsı yaʿnī aḳvāsı olur ve onun dahi eʿammı hāḍıme-i kebidin ḍaʿfı olur ve benzer ki istisḳāya haḍmın ḍaʿfı sebeb-i vāṣıl ola. Ve ammā esbāb-ı sābıḳası emrāḍ-ı kebidin mizāciyye ve āliyye olan ṣıġar ve süded ve ev-

89 "Dürdür" maġriz-i esnāndır.
90 Yaʿnī cemīʿan istisḳāda kebidde ʿillet olmak lāzımdır velākin her kebid ʿilletinde istisḳā lāzım değildir.

rām-ı ḥārre ve bāride-i rehle vü ṣulbe olan maraḍlarıdır, ẕikr olunan verem ḥālib demekle maʿrūf ʿırḳın femini sedd eder ve üzerinde muḥīṭ olan ṣıfāḳ dahi ṣulb olmakla māiyyet onda müctemiʿa olur.

Ve istisḳā aṣnāfından iltihābī olanlar mizāc ḥasebiyle ʿārıḍ olan istisḳā ṣınfı olur ve mizāc ḥasebiyle olan istisḳā ekṡer-i emrde yübūset tevassuṭu ile olur veyāḫūd müberrid nesneler ḥasebiyle olur. Ve yübūset ve bürūdet-ten her birisi ġarīziyyeyi baʿḍı kerre tedrīcle taḥlīl eder veyāḫūd defʿaten ḥarāret-i ġarīziyyeyi iṭfā edip söndürür. Ve bizim bu maḳāmda taḥlīl ile murādımız beyne'l-eṭıbbā maʿrūf olan ʿörfleridir ve onların müteʿāref ʿörf-leri budur ki ġarīziyyeye ḳalīlen ḳalīlen taḥallül veyāḫūd ṭufūʾ ʿārıḍ olur ve onların her birisi ḥarr ile veyāḫūd berd ile ʿārıḍ olur, ʿale'r-rīḳ mā-ı bārid şürbüyle veyāḫūd ḥammām ardınca ve riyāḍet ve cimāʿ ʿaḳıbında mā-ı bā-rid şürbüyle taḥallül veyāḫūd ġarīziyyeye ṭufūʾ ʿārıḍ olur ve ifrāṭ üzere mu-raṭṭıbāt ve müceffifāt olan nesneler istiʿmāl olunmakla dahi ʿārıḍ olur. İfrāṭ üzere vāḳiʿ olan ẕevebānāt ve istifrāġāttan sonra müceffifāt istiʿmāl olun-mak ġarīziyyeyi taḥlīl eder ve istifrāġāt-ı müfriṭa gerek ʿaraḳ gerek bevl veyāḫūd ishāl ve saḥc ve ṭamṡ ve bevāsīr ile olsun. Ve istifrāġātın aḍarrı istifrāġ-ı dem olur.

Ve ammā emrād-ı āliyenin keyfiyyette istisḳāya müʾeddī olduğunu biz bāblarında ẕkir eyledik. Ammā bi'l-müşāreke kebide ʿārıḍ olan emrāḍın is-tisḳāya müʾeddī ve sebeb olanlarında baʿḍı kerre cemīʿ-i bedene müşāreket olur, li-sebebin mine'l-esbāb dem cidden süḫūnet üzere veyāḫūd cidden bürūdet üzere olduğu ḥasebiyle. Ve baʿḍı kerre miʿde bürūdetine ve sūʾ-i mizācına müşāreket ile olur ḫuṣūṣan o mizāc-ı bāridi ẕereb taʿḳīb ederse se-bebiyyet ḳavī olur veyāḫūd māsārīḳā müşāreketiyle kebide sebeb-i istisḳā ʿārıḍ olur veyāḫūd ṭıḥāl müşāreketiyle olur, o zamān ki ṭıḥāle ṣulb veyāḫūd leyyin ve ḥārr olan verem ʿārıḍ olmakla ṭıḥāl ʿaẓīm olur. Ve keẕālik is-tifrāġ-ı sevdā keṡīr oldukta müşāreket ile sebeb-i istisḳā ḥādiṡ olur, zīrā ifrāṭ üzere sevdā istifrāġ olundukta ḳuvvet-i sevdā münteşire olup kebidi inhāk ve iḍʿāf eder ve kebidi tebrīd dahi eder veyāḫūd sevdānın eẕāsı kebi-d[den] dimāġa vāṣıl olup vesvās iḥdāṡ eylediği gibi.

Ve ṭıḥālin büyüklüğü istisḳāya ve kebidin ḍaʿfına iki vechten müʾeddī olur: Vech-i evvel budur ki ṭıḥāl ʿaẓīm oldukta kebidden ceẕbi keṡīr olup

ḳuvvet-i kebidi kes̱īren selb eder. Ve ikinci vech budur ki ṭıḥāl-i ʿaẓīm kebidin ḳuvvetini inhāk eder kebide [370a] müḍāddesi ḥasebiyle ve sevdāya müfriġ olmakla lā-maḥāle kebidin dem-i ṣāliḥ-i ceyyid tevlīdine mānīʿ olup kebide ḍaʿf ve ṣıġar ʿārıḍ olur.

Ve baʿḍı kerre sebeb-i istisḳā kebidin külye-i bārideye veyāẖūd külle-i ḥārreye müşāreketi olur yāẖūd külyede süded ve ṣalābet olmakla māiyyeti cez̠b eylemediği olur.

Ve baʿḍı kerre dahi sebeb-i istisḳā kebidin emʿāya müşāreketi ḥasebiyle olur ʿale'l-ẖuṣūṣ kebide ḳarīb olan miʿā-i ṣāim müşāreketiyle olur. Ve mes̱āne ve raḥim ve riye ve ḥicāb bu ʿuḍvlardan birine kebidin müşāreketiyle istisḳā ḥādis̱ olur.

Ve külye müşāreketiyle olan istisḳā dāimā külyenin sūʾ-i mizācı ḥasebiyle olmak lāzım değildir, sūʾ-i mizāc ile istisḳā ḥādis̱ olduğu gibi külyenin südedi ve evrāmı ile māiyyeti cez̠b olunmayıp istisḳāya müʾeddī olur. Ve kez̠ālik emʿā müşāreketiyle istisḳāya sebeb olduğu faḳaṭ keyfiyyāt-ı emʿā müteġayyire olmakla olur değildir belki baʿḍı kerre emʿāda evcāʿ ve maġṣ ve saḥc ve şedīdü'l-vecaʿ ḳūlınc ve o mis̱lli nesneler olup kebidin onlara müşāreketi sebeb-i istisḳā olur. Ve kez̠ālik kebidin raḥme müşāreketi keyfiyyātı ḥasebiyle olmak lāzım değildir belki raḥimin evcāʿı ve ṭams̱ının iḥtibāsı ile olur.

Ve baʿḍı kerre dahi dem-i bāsūr maḳʿadedenn muḥtebes olmakla kebid maḳʿadeye müşāreket eder. Ve āẖer ʿuḍvlara dahi kebid müşārik olup istisḳāya müʾeddī olur. Ve eks̱er-i ḥālde aʿḍā-i s̱üfle kebidin taḳaʿʿuru müşāreket eder. Ve idrār ve nefes aʿḍālarına ḥadebe-i kebid müşāreket eder ve bu müşārekāttan istisḳāya eks̱er-i ḥālde müʾeddī olanları külyeye ve ṣāime ve ṭıḥāl ve māsārīḳā ve miʿdeye müşārik olur.

Ve baʿḍı eṭıbbā dediler ki baʿḍı kerre istisḳā o evrām ile ḥādis̱ olur ki onun ḥudūs̱u ẖālī maḥallerde olur ve ẖuṣūṣan nāzile ḥasebiyle ve sūʾ-i mizāc ile ḥādis̱ olup kebide sārī ve ḍārr olur veyāẖūd dem-i sevdāvī çok kerre onda muḥteḳın olup eṭrāfında ve civārında süded iḥdās̱ eder ona dem-i sevdāviyyetin vuṣūlü ve zerebin ḥudūṣüyle. Ve bu mez̠kūrlar ḥasebiyle olan müşāreket nevāḥī-i ḥaḳvde devā ile taḥlīl ve istifrāġı ḳābil olmayan elem-i rāsiẖe baʿde'l-muḳāsāt istisḳāya müʾeddī olur. Şeyẖ-i Reīs der ki baʿḍın bu z̠ikr ettiğimiz kelāmı mühez̠z̠eb ve münaḳḳaḥ kelām değildir.

Ve istisḳānın erdeʾi maraḍ-ı ḥādd ile olan istisḳādır. Ve baʿḍı nās reʾy ederler ki istisḳānın laḥmī ṣınfı zıḳḳī ve ṭablīden şerrli olur, zīrā laḥmīnin fesādı kebide ve bi'l-cümle ʿurūḳa ve laḥma ʿāmmdır ḥattā istisḳā-i laḥmīde haḍm-ı s̱ālis̱in cumhūru ve muʿẓamı bāṭıl olur. Ve baʿḍılar reʾy edip derler ki istisḳā-i laḥmī bāḳī aṣnāfından ḫafīfdir ḥattā ṭablīden dahi laḥmī eḫaff olur lakin evlā olan zıḳḳī cümlesinden aṣʿab olmaktır. Ve laḥmīnin bir ṣınfı olur ki cemīʿan envāʿ-ı istisḳādan o ṣınf eḫaff olur ve laḥmīden bir ṣınf dahi olur ki cidden redī olur. Ve bu laḥmīnin iḫtilāfı sebebinin iḫtilafı ḥasebiyle olur, ammā ẓāhir-i ḥāl ve tecribe ile maʿlūm olan budur ki laḥmīnin eks̱er-i aṣnāfı eḫaff olur. Ve laḥmī istisḳāda vācib değildir ki kebid sāir istisḳāda olduğu ḍaʿftan ziyāde ḍaʿīf ola.

Ve mizāc-ı ṭabīʿīsi ḥārr ve yābis olanların istisḳāsı sāir emzice aṣḥābının istisḳāsından ḫaṭarlı olur onun için ki o mizāc ṣāḥibi mizācının ḍıddı mizācı olan maraḍ ile marīḍ olmaz sebebi emr-i ʿaẓīm olmadıkça.

Ve ṣalābet-ı ṭıḥāl ile iṣābet eden istisḳā ṣalābet-i kebid ile ḥādis̱ olan istisḳādan kes̱īren eslem belki onun ʿilācla ṣıḥḥati mercū olur.

Ve baʿḍı kerre mādde-i istisḳā ġalebe edip rebv ve ḍīḳ-ı nefes ve suʿāl iḥdās̱ eder ve onun o ḥāli mevt ve helākin ḳurbüne delālet eder, üç güne varınca ḳadar o kimsenin helākini inẕār eder. Ve baʿḍı kerre dahi nefesi müzāḥame ile taġyīr eder ve onun nefesinin taġayyürü belle ḥasebiyle olmaz, bu vech ile olan māddenin ġalebe ve nefesi taġayyürü eslem olur. Ve baʿḍı kerre mevtine ḳarīb feminde ve lis̱ātında ḳurūḥ ḥādis̱ olur buḫār-ı redī ḥasebiyle ve āḫirinde sūʾ-i mizāc-ı dem ile bedeninde dahi ḳurūḥ ḥādis̱ olur. Ve baʿḍılar dediler ki müsteṣḳī olan kimseden faḥm mis̱lli nesne nüzūl eylese helākini inẕār eder.

Mālīḫūlyāsı olan kimseye istisḳā ʿārıḍ olsa mālīḫūlyāsı münḥall olur istisḳā terṭīb eylediği için.

Ve maʿlūm buyurula ki istisḳāda ʿārıḍ olan ishāl mühlik olur. Ve ṣāḥib-i ishāl olan kimseye vācib olur ki bedeninden müntefiḫ olan mevḍiʿi tefaḥḥuṣ edip o müntefiḫ evvel-i ʿāne midir yāḫūd iki ayaklar mıdır yāḫūd ẓahr ve iki böğreklerin nāḥiyeleri midir yāḫūd ḳaṭan ve miʿā mıdır taʿarrüf eyleye ve ṭabīʿatı līnet üzere midir veyāḫūd yübs üzere midir onu dahi taʿarrüf eyleye, zīrā müsteskīnin yübs-i ṭabīʿatı ṭabīʿatın līninden ecved olur ḫuṣūṣan ḳatan-

dan ve külyelerden bedᵓ eden istisḳāda yübs-i ṭabīᶜat ziyāde ecved olur. Ve ḳaṭandan bedᵓ eden istisḳāda līn-i ṭabīᶜat keṡīrü'l-vuḳūᶜ olur, zīrā o istisḳāda miᶜāya ruṭūbet ziyāde vārid olur. Ve ḳuddāmdan bedᵓ eden istisḳāda yübs-i ṭabīᶜat ziyāde olur.

Ve yine vācib olur ki müsteskī olan kimse sehk yaᶜnī ḥalḳa-i dübürün ve ᶜānenin aḥvālini tefaḥḥuṣ edip o ᶜuḍvlar ḍaᶜīfe midir veyāḫūd laḥīme midir taᶜarrüf eyleye. Ve laḥīme olan ḳuvvete ve ishāli iḥtimāle delālet eder. Ve yine vācib olur ki ṣafna yaᶜnī ḫuṣyenin kīsine dahi naẓar olunup ṣafn dahi intifāḫta ve līnde müşārik midir taᶜarrüf edip bile, eger ṣafn yaᶜnī ḫuṣye müşārik ise ondan reşḥ ḫavf olunur ve reşḥ muᶜann ve muᶜaẕẕeb ve o ḳurūḥ-ı ḫabīṡeye müᵓeddī olur ki onun bürᵓü ᶜusretli olur.

Dördüncü Faṣl İstisḳānın Esbāb-ı Müştereke-i Meẕkūresinden Sonra İstisḳā-i Zıḳḳīnin Esbāb-ı Maḫṣūṣaları Beyānındadır

Zıḳḳīnin ḥudūṡuna sebeb-i vāṣıl budur ki faḍla-i māiyyet maḫreci nāhiyesinden ḫurūc eylemez ve bi'ḍ-ḍarūret maġīḍi olmayan mevāḍiᶜe ġāyiṣa olur yaᶜnī nüfūẕu lāyıḳ olmayan maḥallerde nüfūẕ eder reşḥ ṭarīḳi ile veyāḫūd o māiyyet muḥteḳın olduğu mevḍiᶜde tebḫīr edip buḫār nufūẕ etmek ṭarīḳiyle ve o māiyyetin ricᶜati keṡret ḥasebiyle olur veyāḫūd defᶜ-i ṭabīᶜīnin şiddet-i defᶜi ve o mecārīye ḳahr-ı ḍarūrīsiyle ḳahr ve defᶜi ki feḍā-ı baṭna ve emᶜāda olan ḫalā-ı bāṭına olan mecārīden fudūl cārī olur. Ve o fuḍūl-i māiyyetin ekṡer-i vuḳūfu ṡerb ile ṣıfāḳ-ı bāṭın arasında olur, zīrā o māiyyet ṡerbe taḫallül eylemez meger ki ṡerbde teᵓekkül ola.

Ve senin maᶜlūmun oldu ki baᶜḍı kerre defᶜ-i ṭabīᶜī ḳayḥı ᶜiẓāmda tenfīẕ eder ve ḳayḥtan raḳīḳ olan māiyyeti ᶜiẓāmdan leyyin olan aᶜḍāya defᶜ-i ṭabīᶜatın tenfīẕi bi-ṭarīḳi'l-evlā ṡābit olur.[91] Ve baᶜḍı kerre faḍl-ı māiyyetin maġīḍinin ġayriye inṣırāfı kebide sālik olan mecārī-i ġıdānın ḳurb-i kebidde inṣıdāᶜı ve inşiḳāḳı ḥasebiyle olur ve kebid muḳāribinde māiyyet taḥallüb eder. Ve bu māiyyetin maġīḍinin ġayride ictimāᶜının bir sebebi ve vechi dahi vardır ki onu ḳudemā-ı aḳdemīn ve evvelīn ẕikr eylediler ve onlardan o vechi baᶜḍı müteᵓaḫḫirīn intiḥāl ve intiḫāb eylediler ve onun

91 Bu kelāmdan Şeyḫ'in maḳṣūdu budur ki māiyyetin ṡerbe ᶜadem-i nüfūẕu ḥükm-i ekṡerīdir ve illā nādiren nüfūẕ etmek mümkindir ᶜiẓāma ḳayḥın nüfūẕu delāleti ile.

taḳrīri budur ki ana karnında olan cenīn ġıdāsını sürresinden aḫẕ eder ve keẕālik bevl etmek iḳtiḍā iylese yine sürreden bevl eder ḥattā göbeği ḳaṭᶜ olmazdan muḳaddem henüz doğan ṭıfl dahi göbeğinden bevl eder, pes o cenīnde biraz ᶜurūḳ vardır ki onun füvvehātı sürreye gelip ġıdāsını sürresinden aḫẕ eder [370b] ve biraz ᶜurūḳ dahi vardır ki onun füvvehātı ṭarīḳinden bevl ḫāric ve mündefiᶜ olur ve kaçan o cenīn tevellüd edip sürresi ḳaṭᶜ olsa ġıḍā ve bevlden her biri ṭarīḳ-i muᶜtād u maᶜrūfa munṣarif olup o sürrede olan füvvehātından bir nesne duḫūl ve ḫurūc eylemez, o füvvehāt muᶜaṭṭala ve mesdūde olur ve kaçan mecrā-yı muᶜtādda südde muḥkem olup cihāt-ı uḫrāda olan dāfiᶜalar dahi o māiyyetin nüfūẕuna şedīden muḳāvemet eyleseler māiyyet o ᶜurūḳlarda füvvehāt-ı meẕkūreye gelir ve o füvvehāttan sürreye menfeẕ olmamakla baṭna münfetıḳ ve münfetiḥ olur ve baṭnın ḫilḳat-i ūlāsından ḥacmi eks̱er ve aᶜẓam olur ve ḥadebe-i kebidde olan menāfiẕ-i munḍamme olup kapanır, zīrā ḥadebede olan mecārī ḍayyıḳtır ḥattā taḳᶜīrde olanlardan dahi aḍyaḳtır ve baᶜīd değildir ki baṭnda olan māiyeti edviye ile istifrāġ olunsa istiᶜmāl olunan edviye o māiyyeti ẕikr olunan ṭarīḳten kebide ceẕb eder ve kebidden dahi taḳᶜīr ṭarīḳinden emᶜāya ve ondan dahi ṭarīḳ-i berāzdan ḫurūc eder.

Ve zıḳḳī istisḳānın esbābı beyninden sebeb-i vāṣıl ḳuvve-i mümeyyizede olur veyāḫūd mecārīde olur.

Ammā ḳuvve-i mümeyyizede olan sebeb-i vāṣılın beyānı budur ki ḳuvve-i mümeyyize bir ḳuvve-i mürekkebedir ki onun terkībi kebidin dāfiᶜāsı ve külyelerin cāẕibesinden olur ve māiyyetin demden imtiyāzı o iki ḳuvvetin ictimāᶜıyla olur ve kaçan o iki ḳuvvetten biri veyāḫūd ikisi cemīᶜan ḍaᶜīf olsa veyāḫūd mecrāda südde olsa ve ḫuṣūṣan külyede verem-i ṣulb olsa māiyyet aḫlāṭṭan mütemeyyize olmaz ve miḳdārı ziyāde olmakla onlara mecārī dahi siᶜa vermeyip istisḳā-i zıḳḳī vücūhundan birinin vuḳūᶜu vācib olur.

Ammā mādde-i mütemeyyizede olan sebeb-i vāṣıl budur ki māiyyette kes̱ret cidden ziyāde olur ve ḳuvve-i mümeyyize onu temyīzden kemmiyetinin kes̱reti ḥasebiyle ᶜācize ve ḍaᶜīfe olur veyāḫūd mādde-i mümeyyizede inhiḍāmın cevdeti olmaz ve inhiḍāmında cevdet olmayan mevādd māiyyetten mümtāz olmaz.

Ve māiyyetin keṡret-i kemmiyyeti mā-ı keṡīri şürble ve keṡret-i şürb ʿaṭaş-ı ġālibin şiddetiyle ve ʿaṭaşın ġalebesi dahi kebidde mizāc-ı muʿaṭṭış olmakla olur veyāẖūd ʿaṭaşı iḥdāṡ eden esbāb-ı sāireden biriyle olur yāẖūd ʿaṭaş südde ḥasebiyle olur, zīrā kaçan kebid ṭarīḳinde südde olsa māiyyet kebide ḳadr-i muʿteber vāṣıl olmaz ve şürbü keṡīr olur velākin yine keṡret-i şürbden dahi ʿaṭaş zāil olmaz veyāẖūd mā-ı meşrūb-ı ḥārr olur veyāẖūd o māddede mülūḥat ve būraḳıyyet miṡlli keyfiyyet-i muʿaṭṭışa olmakla o meşrūb olan suların ʿaṭaşa menfaʿati olmaz.

Ammā mevādd-ı mütemeyyizede olan iki sebebin ikinci sebebi mümeyyizenin ʿadem-i temyīzi cevdet-i inhiḍām olmadığı ile olur, ġıḍānın haḍmı ceyyid olmayıp māiyyetle cemīʿan bedene vārid olsa aʿḍā o vāridin baʿḍısını ḳabūl ve baʿḍı āẖerini redd eder ve o merdūd baʿḍı kerre mecrāyı mümteliʾe edip māiyyeti ġālibe ise istisḳā-i zıḳḳīye ve rīḥiyyeti ġālibe ise istisḳā-i ṭablīye müʾeddī olur ve bu sebebler haḍm-ı ṡānīde olur.

Ammā zıḳḳīnin mecārīde olan esbābı o mecārīde evrām ve süded olup māiyyeti mesālikine sülūktan ve cihātına nüfūẕdan māniʿ olduğu olur ve o südde māiyyeti vech-i meẕkūr üzere kendi mecārīsine cereyānından menʿ eyledikten sonra kendi mecārīsinin gayrı mecārīye nüfūẕ edip istisḳāya sebeb-i vāṣıl olur.

Ve kaçan müstesḳīden ṭabīʿat māiyyeti bi-ẕātihā defʿ eylese ẖalāṣa ve necāta delīl olur ve kaçan müstesḳī bezl olunsa ekṡer-i evḳātta üç günde yine müntefiẖ olur ve o miṡlli olan istisḳā ekṡer-i ḥālde rīḥiyye olur. Ve İbuḳrāṭ dedi ki bir kimsenin ḥicābla miʿdesi arasında balġam keṡīr olup onu īcāʿ ve īẕā eylese o balġam ʿurūḳ ṭarīḳinden meṡāneye icrā olunur ise onun ʿilleti zāile ve vecaʿı mündefiʿa olur. Ve Cālīnūs der ki evlā olan balġamı ʿāneye iḥdār eylemekdir, meṡāne cihetine balġamı iḥdār emr-i ṣavāb değildir ve ẕikr olunan balġam ne keyfiyyette meṡāneye reşḥ olunur ki o balġam māiyyet-i raḳīḳa değildir. Ve Şeyẖ-i Reīs der ki baʿīd olmaz ki balġam taḥlīl ve terḳīḳ olunup baʿdehu meṡāneye iḥdār oluna ve keẕālik baʿīd olmaz ki ṭabīʿat onun için vaḳt-i ḍarūrette ve cihāt-ı uẖrāda ḥāil oldukta bir ṭarīḳ iẖtiyār eyleye. Bunun naẓīri ṣadrda müctemiʿ olan ḳayḥtır ki onu ṭabīʿat ʿırḳ-ı ecvefe defʿ edip meṡaneye iḥdār eder ve ẕikr olunan balġamı meṡāneye iḥdār ṣadrın ḳayḥını ʿiẓām-ı ṣadra infāẕdan aʿceb değildir ve ḳayḥı ʿiẓām-ı

ṣadra ṭabīᶜatın infāẕı müteḥaḳḳıḳ ve müsellimdir, ne keyfiyyetten balġam-ı meẕkūru mes̱āneye iḥdārı müstebᶜad olur! Ve baᶜḍı eṭıbbā, Buḳrāṭ'ın kelāmını tevcīh edip dediler ki balġamdan Buḳrāṭ'ın murādı balġam-ı māīdir, pes beyne'l-ḥicāb ve'l-miᶜde müctemiᶜ olan balġam-ı māī māiyyet-i sāire gibi tereşşuḥ edip mes̱āneye münḥadir olmak baᶜīd değildir. Ve Buḳrāṭ'ın kelāmını bu vechle tevcīh baᶜīd olduğundan mā-ᶜadā onu irtikāba ḥācet dahi yoktur. Cālīnūs'un istibᶜādı bizim ẕikr eylediğimiz vechle mündefiᶜ olur.

Ve baᶜḍı kerre baṭna intifāẖ ᶜārıḍ olup müsteskī gibi olur, fi'l-ḥaḳīḳa o intifāẖ istisḳā değildir ve onun sebebi budur ki o kimsenin emᶜāsında ḳurḥa ḥādis̱e olup ve ḳurḥası münteḳıbe olup delinir ve emᶜānın s̱üflü baṭnına inṣıbāb edip baṭnı müntefiẖ ve ᶜaẓīm olur ve emᶜānın delikliğinden o kimse helāk olmaz belki sebeb-i āẖer ile ölünce ḳadar sağ kalır. Şeyẖ-i Reīs der ki bir ḳavm ona ẕāhib oldular velākin benim katımda onların ẕāhib oldukları baᶜīd gibidir, zīrā emᶜāsı mes̱ḳūb olan kimse baṭnı müntefiẖ olunca ḳadar sağ kalmaz ve helāk ona intifāẖtan muḳaddem erişir ẖuṣūṣan inẖırāḳ emᶜā-ı ᶜulyāda ola.

Beşinci Faṣl Esbāb-ı Müşterekeden Mā-ᶜadā İstisḳā-ı Laḥmīnin Esbāb-ı Maẖṣūṣaları Beyānındadır

Bu nevᶜ istisḳānın sebeb-i muḳaddemi haḍm-ı s̱ālis̱in yaᶜnī ᶜurūḳta olan haḍmın fecācete ve māiyyete ve balġamiyyete meyli olan fesādıdır, o fesād ḥasebiyle dem ebdāna ve aᶜḍāya iltiṣāḳ-ı ṭabīᶜī üzere mülteṣıḳ olmaz redāᵓeti ḥasebiyle. Ve baᶜḍı kerre dahi istisḳā-i lahmīnin sebeb-i muḳaddemi haḍm-ı s̱ānīnin veyāẖūd haḍm-ı evvelin fesādı veyāẖūd mütenāvelin balġamiyyeti tevlīdi olan fesādı olur. Ve kaçan kebidin hāḍıme ve māsike ve mümeyyize ḳuvāları ḍaᶜīfe olup cāẕibe-i aᶜdā-i kaviyye olsa veyāẖūd aᶜḍānın hāḍımesi ḍaᶜīfe olsa o aḥvāl istisḳā-i laḥmīye sebeb-i muḳaddem olur. Ve eks̱er-i ḥālde sebeb nefs-i kebidin bürūdeti olur veyāẖūd müşāreket ile kebidin bürūdeti olur her ne ḳadar nüfūẕ-ı ġıdādan māniᶜ olur evrām ve süded mevcūde olmaz ise.

Ve istisḳā-i lahmīnin eks̱er-i ḥālde sebebi ᶜurūḳ-ı bedenin bürūdeti ve lüzūcetli aġdiye tenāvülünden ve ṭīn mis̱llileri tenāvülünden ᶜurūḳa ᶜārıḍ olan emrāḍ ve südde olur veyāẖūd sebeb havā-ı bāridden ᶜurūḳun ḳaviyyen

teʾes̱s̱ürü ve temekkünü ve teberrüdü olur. Ve baʿḍı kerre sebeb bedeni ve aḫlāṭı iẕābe eden ḥarāret [371a] olur. Ve kaçan südde vāḳıʿa olup o südde mevcūde iken nevāḥī-i külādan ḫılṭ-ı ṣadīdī ẕevebānının intifāḍı mümkin olmasa o ḫılṭ bedende müteferriḳ olur ve eks̱er-i ḥālde defʿaten laḥmī istisḳā ondan ḥādis̱ olur.

Ve iḫtilāf istisḳā-i laḥmīye baʿḍı kerre cidden nāfiʿ olur. Ve baʿḍı kerre ṭabīʿat cehd edip faḍl-ı māīyi mecārī-i ṭabīʿī ve mecārī-i ġayr-i ṭabīʿīye ṣarf eder velākin baʿḍı kerre o defʿlerden ṭabīʿat ʿācize olur. Ve baʿḍı kerre dahi ṭabīʿat o faḍl-ı māiyyeti defʿaten istīlā etmezden muḳaddem ġayr-i ṭabīʿī nüfūz ile o faḍl nüfūẕ eder ve baʿḍı kerre dahi mecārī o faḍlı ḳabūl eylemez ve baʿḍı kerre dahi aḫlāṭın faḍl-ı māīsini kebid cihetine defʿ eder, zīrā o faḍl māīdir ve kebide indifāʿ şānından olanlar cinsindendir.

Ve kaçan kebid ve ḥavālīsi ḍaʿfına ve kes̱ret-i mevāddına ve süded ḥasebiyle aʿḍānın ʿadem-i ḳabūlüne bināen o faḍlı ḳabūl eylemese pes bu iki defʿ arasında yaʿnī mecārīye veyāḫūd kebide defʿ arasında ṭabīʿat müteḥayyire kalır. Ve fāḍıl İbuḳrāṭ der ki bir kimse kebidini mā ile mümteliʾe kılıp baʿdehu o su münfecir olup ġışā-ı bāṭına seyelān ve baṭnını mümteliʾe eylese o kimse helāk olur. Ve Cālīnūs der ki ġışā-ı bāṭın mümteliʾe olur ise dediğinden İbuḳrāṭ'ın murādı ẓāhir-i kebid üzere ḥādis̱ olan nüfāṭāt-ı kes̱īre olur, zīrāo nüfāṭāt māı cemʿ eder, her kaçan o nüfāṭātta kes̱ret olup münfecire olsalar feḍā-ı baṭnda ḥāṣıl olur ve s̱erbe nüfūẕ eylemez meger ki s̱erbde teʾekkül ola ve o teʾekkül mānın olduğu cihette ola. Ve yine Cālīnūs der ki bu mā mā-ı müsteskīn gibidir müsteskīnin baʿḍıları helāk olmaz belki onun suyu iḫrāc olunup kendi ḥayāt üzere kalır ve suyun ḫurūcu baʿḍı kerre bi-ṭabʿin ve baʿḍı kerre ʿilācla olur, pes müsteskīnde suyun ḫurūcu ve ḥayātın beḳāsı olduğu gibi gışā-ı kebid bātından münfecire olup baṭnı mümteliʾe eden kimse ḥayyen bāḳī kalmak velev ʿalā-nedretin ve buʿdin cāiz olur. Ammā muṣannifin ẓannı budur ki o kimse lā-maḥāle helāk olur, zīrā kebidin ẕikr olunan suyu müsteskīnin suyundan erdeʾdir ve feḍā-ı baṭna munṣabbe oldukta onda buḫārı iṣābet eylediği mevāḍiʿi ifsād eder. Ve keẕālik kebidi muḥīṭ olan ġışā o nüfāṭāt-ı kes̱īre ve içinde müctemiʿa olan māiyyet-i fāside ḥasebiyle fāsiddir ve o mis̱lli kebidin ṣāḥibi ḥayātta kalmak ẓann olunmaz.

Altıncı Faṣl İstisḳā-i Ṭablī Esbābı Beyānındadır

İstisḳā-i ṭablīnin eks̱er-i esbābı haḍm-i evvelin min-ciheti'l-ḳuvve veyāḫūd min ciheti'l-mādde fesādı olur, zīrā haḍm-ı evvel ceyyid olmayıp o ġıdāda ḥarāret-i ḍaʿīfenin fiʿlün-māsı ve ġayr-i ḳavī teʾs̱īri olsa ve ona bināen beden dahi o ġıdāyı kerīh görüp kendiden tenḥıye ve ṣarf eylese o mis̱lli ġıdānın evvel-be-evvel istiḥālesi buḫāriyyete ve rīḥiyyete olur. Ve baʿḍı kerre o mevādd nevāḥī-i miʿdeyi ve emʿāyı muṭīfe olur ve baʿḍı kerre maġṣ-ı dāim iḥdās̱ eder, zīrā onda olan ḥarāret ġayr-i müstaġliye yaʿnī ġıdāyı kaynatmak mertebesine bāliġa olmayan ḥarāret o ġıdāyı taḥlīl-i ḍaʿīf ile taḥlīl ve riyāḥa iḥāle eder ḫuṣūṣan miʿde ve nevāḥī-i miʿde ve emʿā bāride ve raṭbe olup o ġıdāyı haḍm-i kebidi ḳabūle müstaʿidd ve müheyyā eylemese ve baʿdehu kebidde dahi bir nevʿ ḥarāret olsa ki o ḥarāret haḍm-ı kebidi ḳabūle müstaʿidd olmayan mevāddın haḍmını ḳaṣd eylese o vaḳt riyāḥa istiḥāle ziyāde olur. Ve baʿḍı kerre riyāḥın sebebi bu olur ki miʿdede ve kebidde ḥarāret ġarībe-i şedīde olup aġdiye-i raṭbeye ve bedende olan ruṭūbāt-ı sāireye ḥarāret-i ġarīziyye istīlā edip haḍm etmezden muḳaddem o ḥarāet-i ġarībe mübāderet ve müsāraʿat edip onda ġayr-i ṭabīʿī olan efʿāli-ni işleyip ḳable en-yenhaḍıme riyāḥa taḥlīl eder. Pes bunlardan ẓāhir olur ki ṭablīnin sebebi haḍm-ı evvelin ve ḥarāretin ḍaʿfı veyāḫūd ruṭūbete müstevliye olan ḥarāret-i ġarībenin şiddeti olup müddet-i haḍma bülūġa ʿadem-i imhāli veyāḫūd aġdiyenin müvellid-i riyāḥ olduğu olur.

Ve baʿḍı kerre ḥummayāt-ı vebāiyyede ve sāir emrāḍ-ı ḥārrenin çoğunda baṭna intifāḫ ʿārıḍ olur ve baṭn ṭalb gibi olup yed ile ḍarb olunsa ondan ṣavt-ı ṭabl istimāʿ olunur ve o ḥālet ʿalāmet-i rediyye olur.

el-ʿAlāmātu'l-Müştereke: Cemīʿan istisḳāya fesād-ı levn tābiʿ olur ve ṭuḥāl ʿilletinde dahi fesād-ı levn olur velākin ṭıḥālde fesād-ı levn ḫuḍrete ve sevāda māil olur. Ve bi'l-cümle istisḳāda iki ayakta tehebbüc olur ḥarāret-i ġarīziyyenin ḍaʿfı ve demin ruṭūbeti ve buḫāriyyeti ḥasebleri ile ve iki gözlerde ve eṭrāf-ı sāirede dahi tehebbüc olur. Ve cemīʿan istisḳā aṣnāfı ʿaṭaş-ı müberriḥ ü şedīd ve ḍīḳ-ı nefesten ḫālī olmaz ve eks̱erinde ṭaʿāma şehvet ḳalīl olur onların suya iştihāları şedīd olmak ḥasebiyle velākin berd-i kebid ḥasebiyle ḥādis̱ olan istisḳāda ve ḫuṣūṣan kebidin bürūdeti kes̱īren mā-ı bārid şürbünden olanların suya şehveti şedīde olmaz.

Ve bi'l-cümle istisḳā aṣnāfında ve ḫuṣūṣan istisḳā-ı zıḳḳīde ve baᶜdehu laḥmīde bevl ḳalīl olur ve eks̱er-i aḥvālinde müstesḳīnin bevli kızarır, zīrā kes̱īr olan bevli ṣābiġ olan mevādd bevl-i ḳalīli şedīden ṣābiġ olup ḥumreti eks̱er ve müşebbiᶜa olur. Ve kez̠ālik müstesḳīnde demeviyyet ve mirre-i ḥamrā māiyyetten mütemeyyize olmaz ve pes onda ṣābiġ ḳadr-i muᶜtāddan ziyāde olur. Ve bunlardan ẓāhir olur ki müstesḳīnin bevlinden olan ṣıbġla ḥarārete istidlāl olunmaz.

Ve çok kerre müstesḳīye ḥummayāt-ı fātire ᶜārıḍ olur ve o büs̱ūr dahi ᶜārıḍ olur ki tefettuḳ eyledikte içinden māʾ-yı aṣfar ḫurūc eder.

Ve laḥmīde ve ṭablīde z̠ereb kes̱īren vāḳiᶜ olur. Ve verem-i kebidden nāşī olan istisḳānın evvel-i ḥudūs̱unda ṭabīᶜat müştedde olup evvelā ᶜalīlin iki ayaklarını tevrīm eder ve onda bilā-nefs̱ suʾāl olur ve onun eymen ve eyser cāniblerinde bir nevᶜ verem ḥādis̱ olur ki ġaybet edip sonra yine ẓāhir olur ve bu verem eks̱eriyā zıḳḳīde olur.

Ve eger istisḳā ḫāṣıreteynden ve ḳaṭandan ibtidā ederse evvelā ḳademleri teverrüm eder ve ona z̠ereb-i ṭavīl ᶜārıḍ olur ki o z̠ereb münḥall olmaz ve maᶜa-hāz̠ā o z̠ereb ile istisḳānın māiyyeti istifrāġ olunmaz.

Ve ḥārr olan sebeblerden ḥādis̱ istisḳāda ᶜalāmāt-ı ḥarāret ve iltihāb ve ᶜaṭaş ve iṣfirārü'l-levn ve merāretü'l-ġamm ve bedenin şiddet-i yübsü ve şehvet-i ṭaᶜāmın suḳūṭu ve aṣfer ve aḫḍar ḳayʾ olur, cemīᶜan bu mez̠kūrlar ona ᶜalāmettir ve bu nevᶜ istisḳānın āḫirinde ḥurḳat-i bevl eks̱er olur o vaḳtte bevlin merāriyyeti müştedde olduğundan için.

Ve eks̱eriyā bir istisḳāda z̠evebān-ı kes̱īr olup onun indifāᶜātı iki mecrā-yı ṭabīᶜīlere nüfūz̠ eylemese onun ᶜalāmātı kes̱ret-i ṣafrā ve z̠evebān ᶜalāmetlerinin vücūdu ve bevl ve berāzdan ġusālī ve ṣadīdī olanların teḳaddümü olur ve bu nevᶜ istisḳā ḫāṣıre ve ḳaṭan nāḥiyelerinden ibtidā eder ve cemīᶜan bu minvāl üzere ḥādis̱ olur emrāḍ-ı ḥādde ḥasebiyle ḥādis̱ olan istisḳālar.

Ve ammā sebeb-i bārid ḥasebiyle ḥadis̱ olan istisḳānın ᶜurūḍu mez̠kūrun ḫilāfı üzere olur. Ve baᶜḍı kerre sebeb-i bāridden ḥādis̱ olan istisḳāda şehvet-i ṭaᶜām müştedde olur miᶜde bürūdetinde olduğu gibi lākin kaçan o mizāc-ı bārid ifrāṭ üzere olur ise şehvet-i sāḳıṭa ona lāzım olur.

Ve sebebi [371b] verem-i ṣulb olan istisḳāda verem-i ṣulbün ʿalāmātı dahi ona ʿalāmet olur ve kez̠ālik verem-i ṣulba tābiʿ olan z̠ereb ve ḳıllet-i şehvet-i ṭaʿām dahi ʿalāmet olur.

Ammā sebebi verem-i ḥārr olan istisḳānın bidāyesi kebid cihetinden olur ve ṭabīʿat onda muʿteḳıle olur. Ve verem-i ḥārrın ʿalāmāt-ı sāiresi dahi mevcūde olur.

Ammā ṭıḥāl ḥasebiyle olan istisḳāya levnin ḫuḍrete meyli ve ʿilel-i ṭıḥālin teḳaddümü delālet eder. Ve baʿḍı kerre ṭıḥālī istisḳāda şehvet sāḳıṭa olmaz ve olur ise dahi kebidī olan istisḳāda şehvetin suḳūṭu miḳdārına ve vaḳtinin miḳdārına bālig olmaz. Ve ṭıḥālī istisḳāya ʿilel-i külā ve evrāmı ve ḳurūḥu teḳaddüm eder.

Yedinci Faṣl İstisḳā-i Zıḳḳī ʿAlāmātı Beyānındadır

Bu istisḳāda baṭnda s̠iḳal-i maḥsūs olur ve baṭna ḍarb olunsa onda ṣavt mesmūʿ olmaz belki baṭn taḥrīk olunsa onda mā-ı muḥaḍḥaḍ ṣavtı istimāʿ olunur ve kezālik bi-nefsihi müstesḳī olan kimse bir cānibden cānib-i āḫere taḥavvül eylese ondan dahi o ṣavt-ı muḥaḍḥad istimāʿ olunur. Ve onun melmesi zıḳḳ-ı memlū melmesi gibidir, zıḳḳ-ı menfūḫ melmesine müşābih değildir. Ve bu istisḳāda aʿḍā ʿable ve ḍaḫme olmaz ve laḥmī istisḳāda aʿḍānın ḥacmi gibi ḥacm olmaz belki z̠übūl olur ve cilde-i baṭnı üzere ṣıḳāle olur, raṭb-ı memdūd olan cildin ṣıḳālesi gibi. Ve baʿḍı kerre zıḳḳī istisḳāda z̠ekerde verem ve ṣafnda ḳayle olur. Ve bu müstesḳīnin nabḍı ṣaġīr ve mütevātir ve ṣalābete māil olur ve ḥucubun temdīdiyle nabḍda dahi temeddüdden bir şeyʾ olur ve baʿḍı kerre āḫirinde kes̠ret-i ruṭūbet ile onun nabḍı leyyine meyl eder.

Ve kaçan istisḳā-i zıḳḳī defʿaten ḥādis̠ olup ona ḥaṣātın ḫurūcu teḳaddüm eylese ve o istisḳāyı fāʿil kebidde bir sebeb-i ẓāhir olmasa külyeden cāʾīler olan iki mecrānın birisi münḫarıḳ olduğuna sen ḥükm eyle.

Sekizinci Faṣl İstisḳā-i Laḥmīnin ʿAlāmātı Beyānındadır

Bu istisḳā ṣāḥibinin bedeninde ʿumūmen intifāḫ olur meyyitin cesedinde olduğu gibi ve onun aʿḍāsı ve ḫuṣūṣan yüzü ʿabālete meyl eder, z̠übūle meyli olmaz ve aʿḍāsından hangi ʿuḍva iṣbaʿ ile ġamz olunsa o mevḍiʿ

münġamiz olur ve onun baṭnında intifāḫ ve taḥaḍḥuḍ olmaz ve keẕālik intifāḫ ve ḫurūc-ı sürre ve teṭabbul dahi olmaz zıḳḳī ve ṭablī istisḳālarda olduğu gibi. Ve eks̱er-i emrde bu laḥmī istisḳāya ẕereb ve beyāḍa māil līn-i ṭabᶜ tābiᶜ olur ve onun nabḍı mevcī ve ᶜarīḍ ve leyyin olur. Ve eṭıbbā dediler ki insānın yüzünde veyāḫūd bedeninde veyāḫūd sol elinde rehel olsa veyāḫūd bu istisḳānın evvel-i ᶜurūḍunda enfte ḥikke olsa ikinci yāḫūd üçüncü günde o kimse helāk olur.

Dokuzuncu Faṣl İstisḳā-i Ṭablī ᶜAlāmātı Beyānındadır

Ṭablīde sürre yaᶜnī göbek ḫurūc-ı beyyin ü kes̱īr ile ḫurūc eder ve zıḳḳīde olan s̱iḳal ḳadar ṭablīnin baṭnında s̱iḳal olmaz belki zıḳḳīde olmayan temeddüd ṭablīde olur ve belki o temeddüd veter-i memdūd gibi olur. Ve ṭablīde ᶜabāle-i aᶜḍā olmaz laḥmī olduğu gibi belki aᶜḍānın ẕübūle meyli olur. Ve kaçan yed ile baṭna ḍarb olunsa zıḳḳ-ı menfūḫa ḍarb olundukda istimāᶜ olunan ṣavt ondan dahi istimāᶜ olunur, su ile memlū olan zıḳḳa ḍarb gibi bilā-ṣavt olmaz. Ve ṭablīnin ṣāḥibi dāimā cüşāya müştāḳ olup rīḥle ḫurūcda istirāḥat eder. Ve ṭablī istisḳāsı olanların nabḍı sāir müstesḳīlerin nabḍından aṭvel olur ve ḍaᶜīf olmaz ve keyfiyyeti ḥasebiyle onun nabḍı sehlü'l-ḳuvve olmaz. Ve zıḳḳīde olan nabḍın intihāki bunda ḳalīl olur. Ve ṭablīnin eks̱er-i ḥālde nabḍı serīᶜ ve mütevātir ve ṣalābet ve temeddüde māil olur ve sāir müstesḳīlerde olduğu gibi ṭablīde ayaklarda tehebbüc olmaz.

Onuncu Faṣl Muᶜālecāt-ı ᶜİlel-i Meẕkūrelerden Olan Sūꜥ-i Ḳunye Muᶜālecesi Beyānındadır

Sūꜥ-i ḳunye aṣḥābına naẓar olunur, eger onların ebdānlarında aḫlāṭ-ı muḫtelife-i mirāriyye var ise onların aḫlāṭ-ı muḫtelifesi ishāl olunur eyāric-i feyḳarā mis̱lli istiᶜmāl olunmakla, zīrā o eyāric fuḍūlü iḫrāc ve ishāl eder, ruṭūbāt-ı ġarīziyyeye müdāḫale eylemez. Ve eger sūꜥ-i ḳunye ṣāḥibinin aḫlāṭı lüzūcetli ve ġalīẓa olduğu maᶜlūm olur ise onun mevāddı ḥanẓal eyārici ile ishāl olunur ve baᶜḍı kerre o eyāric bu terkīb üzere kılınır: ṣabır, ḥanẓal, besfāyec, ġārīḳūn maᶜa-ṣaḳmūnyā. Ve bu edviyelerin evzānı o aḫlāṭın maḥdūs olan ġılẓatinden ve riḳḳatinden ve ḍaᶜf-ı bedenden ve ḳuvvet-i bedenden miḳdār-ı maᶜlūma muvāfıḳ ve ᶜilācına sezā ve lāyıḳ olan

vezn kılınır. Ve baᶜḍı kerre āḫer devā ile tenḳıye olunmayıp ve lüzūcetli ruṭūbeti ishāl ve iḫrāc mümkin olmasa bi'ḍ-ḍarūre onda ḫarbaḳ mis̱lli istiᶜmāl olunur. Ve bu meẕkūrlar ile her ḥālde ishāl olundukta rıfḳ üzere olmak vācib olur o müshil müteferriḳaten saḳy olunmakla. Ve kaçan taḫayyül olunsa ki bir miḳdār müctemiᶜa oldu, o mevādd s̱ebāt üzere kılınmaz belki müshil istiᶜmāli iᶜāde olunup mevāddı iḫrāc olunur velākin bu istifrāġātta vācib olur ki onların emr-i miᶜdelerine dahi mürāᶜāt oluna, o müshilāt istiᶜmālinde miᶜdeye onun ḍararı iṣābet ettirilmeye ve ᶜūd-ı ḫām mis̱lli ile onların müshilātı ᶜaṭıre kılına. Eger o ᶜalīlin ḳuvveti ḳaviyye ise onda kes̱ret-i fikr cāiz olmaz belki ona ḳadr-i kifāye münaḳḳī ve müshil verilir. Ve'l-ḥāṣıl sūʾ-i ḳunyesi oluna kılınan tedbīr gerektir ki tevlīd-i fuḍūle māniᶜ ola ve o māniᶜ istifrāġāt-ı refīḳa-i mütevātire ile olur. Ve mümkin oldukça onlar faṣddan ictināb eylesinler. Ve eger demden imtilā olup faṣd olunmağa ḥācet olur ise o kimse faṣda iḳdām eylesin lākin ḥaẕer üzere ve tefārīḳ üzere üç günde yāḫūd dört günde bir kerre iftiṣād eylesin.

Ve eks̱eriyā sūʾ-i ḳunye aṣḥābından faṣda muḥtāc olanlar kendide bevāsīr ve ṭams̱ demlerinden biri muḥtebise olan kimseler olur ve onlara evlā olan budur ki onun mevāddı istifrāġ olunur münaḳḳıyāt-ı dem olan eyāric mis̱lli nesneler ile ve bundan sonra demi iḫrāca ḥācet olur ise dem-i ḳalīl aḫẕ eylemek kifāyet eder.

Ve eks̱er-i aḥvālde sūʾ-i ḳunye aṣḥābına aḫlāṭı ishālle iḫrāc ve südedi fetḥ eden istifrāġa ve baᶜdehu idrār ve fetḥ-i süded eden müdirrāta ḥācet olur ve ruṭūbātı mülaṭṭıfe ve muḥallile ve müshile olan ḥuḳun istiᶜmāli onlara cidden nāfiᶜ olur.

Ve kaçan onlar istifrāġ eyleseler baᶜdehu onlara muᶜālecāttan evlā olan riyāḍet-i muᶜtedile ve şürb-i māyı taḳlīl ve būraḳıyye ve kibrītiyye ve şebbiyye miyāh ile istiḥmām ve deryā sāḥilinde ve ḥamāʾe ḳurbünde iḳāme olur, ammā mā-ı ᶜaẕb ile istiḥmām onlara muḍırr olur lākin ḥammām-ı ᶜaẕbı cāffeten istiᶜmāl edip mücerred havāsı ile terlemekte onlara beʾs olmaz.

Ve yine onlara ḳable'ṭ-ṭaᶜām ḳayʾ istiᶜmāli evlā ve tedbīr-i ḥasen olur ve vācib olur ki onların ḳayʾları evvel-i emrde sikencebīnde menḳūᶜ olan fücl ile ve āḫirinde ḫarbaḳ ile ola ve onlar mümkin oldukça tecfīfe ve teftīḥa iḳbāl eyleyeler ve aḍmidelerinde [372a] ve eşribelerinde müceffife ve mü-

fettiḥa ve mülaṭṭıfe-i ʿaṭıre olan sünbül ve selīḫa ve dār-ı ṣīnī ve edviye-i mülaṭṭıfeden efsentīn ve kāşim ve ġāfes̱ ve bezr-i encure ve kemāfīṭūs ve zerāvend-i müdaḥrec ve ʿuṣāre-i ḳıs̱s̱āu'l-ḥımār ve ḳanṭuriyūn ve māzeryūn varaḳı ve çāvşīr, ḫāṣṣaten kākünec mis̱llileri istiʿmāl eyleyeler. Ve aḍmi-delerinde kibrīt ve ḳıs̱s̱āu'l-ḥımār ʿuṣāresi ve māzeryūn aṣlı ve varaḳı ve naṭrūn ve remād-ı sūsen ve zebedü'l-baḥr kılalar.

Ve bu edviye ve bunların ems̱āli onların ḥammāmdan delūkātına dahi ṣāliḥ olur ve meybih ve ḥandīḳūn ve miḳdār-ı ḳalīl şarāb-ı reyḥānī, daḳīḳ ve şārāb-ı sūsen onlara nāfiʿ olur. Ve onlara cidden nāfiʿ eşribedendir şarāb-ı efsentīni ʿale'r-rīḳ şürb eylemek. Ve onlara maʿācīn de nāfiʿ olur ḫuṣūṣan baʿde't-tenḳıye istiʿmāl olunsa tiryāḳ ve mes̱rūdīṭūs ve devā-i kürküm ve devā-i lükk ve kelkelānicü'l-büzūrī. Ve baʿḍı kerre onlara ʿArabī deve sütü ve bevlini saḳy nafīʿ olur ʿale'l-ḫuṣūṣ cāsiye-i ṣulbe ve ḳaviyye olan ebdāna ziyāde nāfiʿ olur ḫuṣūṣan sūʾ-i ḳunye onlarda müzmin olup istisḳāya teʾed-dīsi ḳarīb olmuş olsa onlara nefʿi ziyāde olur. Baʿḍı kerre onlara ebvāl-ı ibilden iki ūḳıyye eks̱eri nıṣf mis̱ḳāl sekbīnec ile saḳy olunur. *Ṭabʿ ile olan nüsḫada nıṣf-ı mis̱ḳāl sikencebīn veyāḫūd dahi eks̱er ile saḳy olunur diye vāḳıʿ olmuştur.* Ve keẕālik ebvāl-i maʿiz içinde dahi saḳy olunur ve baʿḍı kerre aṣveb olan o ebvāle helīlec-i aṣfer ḫalṭ olunmak olur eger mevāddı raḳīḳa ve ṣafrāviyye ise. Ve kimādāttan onlara nāfiʿ olan miʿde ve kebid üzere sünbül ve selīḫa ve onlar mis̱lliler ile olan kimād olur ve o edviyeden meysevsen mis̱lli ile ḍımād dahi ittiḫāẕ olunur. Ve onlar buṭūnlarını bū-raḳ ve kibrīt ve edhān-ı ḥārre-i maʿrūfe ile temrīḫe müdāvemet ederler. Ve onlara nāfiʿ ḍımād olur sefercel ile kaʿktan mütteḫaz olan merhem ve eger mevādd onlara ʿiṣyān ederse aḫs̱ā-ı baḳar ve baʿr-ı māʿiz ile ṭılā olunur.

Ammā sūʾ-i ḳunye aṣḥābının aġdiyeleri o aġdiye olur ki onda leẕẕet ve ṭabīʿatı taḳviye ola dürrāc ve ḳabc luḥūmu ve meraḳaları ve o zīrbāc olur ki ḳaranfül ve dār-ı ṣīnī ve zaʿferān ve maṣṭakī mis̱lliler ile cidden muṭayyeb ola ve keẕālik meṣūṣāt dahi nāfiʿ olur. Ve onlara muvāfıḳ fevā-kih rummān-ı ḥulv olur ve miḳdār-ı ḳalīl sefercel tenāvülü onlara muḍırr olmaz. Ve vācib olur ki onların eṭʿimelerine ḫardal mis̱lli ve kürrās̱ ve s̱ūm ve onlar mecrāsına cārī olan nesne karıştırıla velākin kes̱ret üzere olmaya, miḳdār-ı muʿtedil ola.

On Birinci Faṣl İstisḳā-i Zıḳḳī Muᶜālecesi Beyānındadır

Bu ᶜilletin muᶜālecātından maṭlūb ve ġaraḍ-ı ᶜāmm tecfīf ve fuḍūlü iḫrāc olur her ne ḳadar o tecfīf ve iḫrāc riyāḥ olmayan mevḍiᶜde şemste ḳuᶜūd ile olur ise. Ve keẕālik ḥaṭab-ı müceffeften mūḳade olan nīrānda ıṣṭılā ve tesaḫḫun ile olur ise. Ve vezn ile ekl ve suyu terk ve mesāmmātı teftīḥ ve idrār-ı mütevātir ve māiyyeti rıfḳla mütevātiren ishāl ve ᶜaṭaşa muṣābereye tedbīr ve rüᵓyet-i mādan imtināᶜ ve şürbünden bi-ṭarīḳi'l-evlā imtināᶜla dahi olur. Eger şürbünden lāzım ve lābüdd olur ise ṭaᶜāmdan bir müddet sonra suyu şarābla veyāḫūd āḫer nesne ile mezc edip memzūcen şürb eder. Ve cidden ġıdāyı taḳlīl ve telṭīf zıḳḳīnin efḍal-i ᶜilācı olur. Ve bizim laḥmī bābında ẕikr eylediğimiz riyāḍet ve ḳuvvete mürāᶜāt ve ṭuyūb-ı ᶜaṭıre ile ve şemūmāt-ı leẕīẕe ve eṭᶜime-i ḳaviyye revāyiḥiyle ḳuvveti taḳviye ve şarāb-ı ᶜaṭıre ile dahi ḳuvveti taḳviye ᶜilāc-ı fāḍıl olur.

Ve zıḳḳī istisḳāda sikencebīnin kes̱ret-i şürbü maḥmūd olmaz. Ve ḳayᵓ ve ḳaẕf nāfiᶜdir ve o ḳayᵓ ve ḳaẕf ġıbben ve ribᶜen ve ḫımsen istiᶜmāl olunur yaᶜnī gün aşırı ve dört veyāḫūd beş günde bir kerre istiᶜmāl olunur. Ve onlara ġāyet nāfiᶜ olur edviye ve nefūḫāt ile taᶜṭīs etmek ve o taᶜṭīs māiyyeti iḥdār edip mecārī-i müstefraġaya muḥarrik olan edviye ile olur.

Ammā faṣdı istiᶜmālden ictināb ve iḥtirāz eylemek cemīᶜan müstesḳīlere vācib olur, mümkin oldukça onlar iftiṣād eylemesinler lākin iḥtibās-ı demden nāşī müstesḳī olanlara iftiṣād cāiz olur, zīrā faṣd aᶜḍādan ġıdāyı menᶜ eder veyāḫūd aᶜḍānın ġıdāsını taḳlīl eder ve maᶜa-ẕālik kebidlerini tebrīd eder, bināen ᶜaleyh faṣd eks̱er-i ḥālde müstesḳīlere ḍārr olur.

Ve eger istisḳāda verem dahi var ise evvel-i emrde veremin tedbīri vaṣd olunur. Ve kaçan müstesḳī kes̱īrü'ş-şerāyīn olan cānib-i eyserinden müştekī olsa onun sebeb-i iştikāsı bi-ḥasebi'l-istisḳā ᶜārıḍ olan temeddüd olmaz, zīrā o temeddüd yesārda olduğu gibi yemīnde dahi mevcūddur, şikāyetin cānib-i eysere ḫuṣūṣiyyetinin vechi yoktur ve belki şikāyetin cānib-i eyserde vuḳūᶜu dem olduğuna delālet eder ve evvelā dem ḥasebiyle ondan faṣd olunup baᶜdehu istisḳā muᶜālecesi ve tedbīri olunur.

Ve zıḳḳī ṣāḥibinde verem-i ṣulb olur ise ondan recā-ı bürᵓ mutaṣavver olmaz yaᶜnī verem-i ṣulbe tābiᶜ olan zıḳḳīnin ṣıḥḥati ṭamaᶜ ve ümīd olunmaz, ondan māiyyeti istifrāġ olunsa her ne ḳadar o müstefraġ māiyye-i

mirre olur ise yine ᶜavdet edip ke'l-evvel mevḍiᶜini doldurur. Ve maᶜlūm buyurula ki edviye ile māiyyeti istifrāġ, bezl ve istirşāḥla olan istifrāġdan aḥmed yaᶜnī ziyāde maḥmūddur, zīrā beẕl ve istirşāḥta müteᶜaẕẕer ve müs-taṣᶜıb olan ilḥāma ḥācet olur, ammā istifrāġda ona iḥtiyāc olmaz. Ve vācib olur ki istifrāġa mübāşeret ḥummā olmadığı maḥallde ve zamānda ola ve tedbīr baᶜḍı kerre istisḳāyı her ne ḳadar tecfīf ve taḫfīf eder ise velākin verem yine istisḳāyı artırır ve noḳṣān olan mevāddı yerine getirir, bināen ᶜaleyh vācib olur ki onların tedbīrinde aḳrāṣ-ı ḳābiḍa istiᶜmāli taḳlīl oluna ne ḳadar o aḳrāṣ enberbārīs ḳurṣu gibi muḳavvī olur ise. Ve müsteskīlerden muᶜtaḳılu'ṭ-ṭabᶜ olanlara o aḳrāṣı taḳlīl etmek ziyāde lāzım olur.

Ve vācib olur ki bürūdetten ḥādiṡ olan istisḳānın tecfīfi ḥārr ve mülaṭṭıf ve müfettiḥ ile ola, ammā ḥārr olan istisḳāda tecfīf vech-i āḫer üzere olur ki biz ᶜan-ḳarīb onun için müstaḳill kelām ifrād ve īrād eyleriz.

Ve maᶜlūm ola ki fustuḳ ve levz dühnleri envāᶜ-ı istisḳānın her nevᶜi-ne nāfiᶜ olur. Ammā nevᶜ-i ẓıḳḳīye edviye-i müfrededen ṣāliḥ olanlar eger zıḳḳī bürūdet ile ḥādiṡ ise şedīden ṭabḫ olunan ḫandeḳūḳā sülāḳası olur, günde o sülāḳadan iki ūḳıyye saḳy olunur veyāḫūd bir naẓīf fiḫār içinde dört ḳısṭ şarābla iki ūḳıyye ᶜunṣul ṭabḫ olunur, şarābın ṡülüṡü gidip ṡülüṡā-nı bāḳī kalınca ḳadar ve ondan beher yevm saḳy olunur ve miḳdār-ı saḳy evvel günlerde birer milᶜaḳa-i kebīre sonralarda beş milᶜaḳaya varınca ḳadar saḳy olunur baᶜdehu tedrīc ile beş milᶜaḳadan noḳṣān ederek yine bir milᶜaḳaya indirilir ve keẕālik küllü yevmin fūtenec ᶜuṣāresi bir ūḳıyye saḳy olunur. Ve eṭıbbānın baᶜḍıları ẕikr eylediler ki ẕerārīḥ aḫẕ olunup başı ve kanatları ḳalᶜ olunur ve ecsād-ı sāiresi mā-ı ᶜasel içinde ḥill olunur. Ve zıḳḳī istisḳāsı olan ᶜalīl ḥammāma idḫāl olunup o maḥlūl ona saḳy olunur yāḫūd ḫubz ile onu tenāvül eder. Şeyḫ-i Reīs der ki benim katımda bu meẕkūrda ḫaṭar-ı ᶜaẓīm vardır ve ẕikr olunan maḥlūl zerārīḥten benim cürᵓet ve cesāret edeceğim bir ḳīrāṭtır, miyāh-ı maᶜṣūre vü maᶜlūme içinde saḳy olunur.

Ve yine baᶜḍılar dediler ki kaçan beden tenḳıye olunup baᶜdehu küllü yevmin tiryāḳtan nohut ḳadar fūtenec ṭabīḫiyle yirmi bir gün saḳy olunur ve günde birer defᶜa ekle-i ḫafīfe ile ve ḥabbe-i bürr ile iktifā ettirilir. Ve baᶜḍılar zuᶜm eylediler ki zıḳḳī istisḳāda ᶜasel ile baᶜr-ı māᶜizi saḳy onlara nāfiᶜ olur yāḫūd şāt ve ḥamīrden birinin bevlini sünbül ve ᶜasel ile ve zerā-

vend-i müdaḥrec üç dirhem ḳadar şarāb içinde saḳy [372b] olunmak nāfiᶜ olur. Ve o ᶜillette her gün veyāḫūd her iki günde bir kerre su içinde taṣfiye olunan şebb-i raṭbdan miḳdār baḳlāt istiᶜmāl olunmağa baᶜḍı eṭıbbā ḥamd ü s̱enā eylediler.

Ve onlara edviye-i nāfiᶜadan olur kelkelānic ve devāü'l-lükk ve ḫāṣṣaten zıḳḳī istisḳāya onların nefᶜi ziyāde olur. Ve her nevᶜ istisḳāya menfaᶜati recā olunur devā-i kürküm ve maᶜcūn-ı ebīrīṭūs ḫāṣṣaten ve cüvārişen-i sūsen ve devā-i isḳīl ve şarāb-ı ᶜunṣul ve tiryāḳ mis̱lli edviye saḳy olunur ise. Ve maᶜlūm ola ki tiryāḳ ve devā-i kürküm ve kelkelānic istisḳā-i bāridin āḫirinde cidden nāfiᶜ olur.

Ve ᶜacībetü'n-nefᶜ edviyeden olur bir denk aḳrāṣ-ı şübrüm istiᶜmāl olunsa ve aḳrāṣ-ı şübrümün terkībi budur: Şübrüm ve helīlec-i aṣfer veznleri berāber aḫẕ olunup aḳrāṣ ittiḫāẕ olunur ve şerbet-i vāḥidesi bir buçuk dengden bedʾ olunup tedrīcle dirhem miḳdārına ḳarīb olunca ḳadar istiᶜmāl olunur ve dört günde bir kerre şürb olunur ve her iki nevbetin arasında dahi aḳrāṣ-ı enberbāris saḳy olunur. Ve baᶜḍı kerre dahi rīvend ve ḳusṭ ve ḥabbu'l-ġār ve ḥulbe ve türmüs ve rāsen ve cenṭiyānā ve ṣamġu'l-levz ve ḳınne bu meẕkūrlardan edviye terkīb olunur ve o devā nāfiᶜ devā olur.

Ammā māiyyeti müstefriġa olan tedābīr müshilāt ve şiyāfāt ve ḫāṣṣaten ḥuḳun olur, zīrā ḥuḳun māya ḳarīb ve ṭıbāᶜa ḫafīf ve ᶜuḍv-ı reʾīsten baᶜīddir.

Ve tedābīr-i müstefriġadan olur hamāʾet ve tenānīr-i müsaḫḫḫine ile olan istiḥmāmāt ve keẕālik o su ile istiḥmām ki onda bābūnec ve idḫir mis̱lli mülaṭṭıfāt ṭabḫ olmuş ola. Ve yine tedābīr-i müstefriġadandır merūḫāt ve ḍımādāt ve kimādāt istiᶜmāl olunmak. Ve o tedābīr cümlesindendir leben-i māᶜiz ve leben-i liḳāḥ ve bevl dahi bu ḳabīldendir yaᶜnī liḳḥanın bevli dahi sütü gibi tedābīr-i müstefriġadan olur.

Ve istisḳā-i zıḳḳīye leben-i liḳāḥ muvāfıḳ olur aḳrāṣ-ı ṣabır ile bir üsbūᶜ aḫẕ olunursa, evvelā o ḳurṣtan nıṣf dirhem ḳadar ṭabāşīrden nıṣf dirhem ile saḳy olunup baᶜdehu tedrīcle bir dirheme ḳadar artırılır, bir üsbūᶜ miḳdārı bu vech üzere istiᶜmāl olunduktan sonra eger istifrāġ ḳaṣd olunur ise iki dirhem māzeryūn veyāḫūd o miḳdār kelkelānic istiᶜmāl olunup baᶜdehu bir üsbūᶜ dahi aḳrāṣ-ı ṣabır vech-i muḥarrer üzere istiᶜmāl olunur ve bu vech üzere muᶜāvededen iḫlā olunmaz ḥattā baᶜḍı kerre bürʾ ḥāṣıl olunca ḳadar o

tekrār işlenir. Ammā ḍaʿīf olanlara aḳrāṣ-ı ṣabırdan evāilinde bir dānıḳ saḳy olunup ziyāde verilmez. Aḳrāṣ-ı ṣabırın nüsḫası ve keẕālik kelkelānic aḳrabādīnde meẕkūrdur. *Ḳānūn nüsḫalarının baʿḍısında "aḳrāṣ-ı ṣabır" bedeline "aḳrāṣ-ı ṣafrā" vāḳiʿ olmuştur.*

Ve ammā ḥarāreti şedīde olanlara leben-i liḳāḥ saḳyı mülāyim olmaz. Ve leben-i liḳāḥ şürbüne bedʾ murād olundukta evvelā kırk dirhem miḳdārı saḳy olunur ve küllü yevmin onar dirhem ziyāde kılınır.

Ammā müshilāt istiʿmāl olundukta kebide muḍırr olan müshili istiʿmālden ḥaẕer olunur. Ve eger kebide muḍırr olan devā istiʿmāline ḍarūret olur ise o zamān muṣlıḥı ile ıṣlāḥ olunup kebide maḍarratı olmadığı ḥālde istiʿmāl olunur. Ve vācib olur ki onun ishālle istifrāġı defʿaten olmayıp belki merrāt ile iḫrāc oluna, zīrā bir defʿada ishāl tekmīl olunmak ḳātildir ve maḍarratının eḳalli kebidi taḍʿīf olur ve ṣabırı yalnız istiʿmāl kebide cidden redī olur. Ve vācib olur ki kebidden ṣabır tebʿīd oluna lākin ḍarūret ile ṣabırın istiʿmālini iḳtiḍā eder nesne olur ise ḥīle ile ıṣlāḥ olunup istiʿmāl olunur.

Ve vācib olur ki kaçan müsteṣḳī müshilāt istiʿmāl eylese ṣāim ola, istishālden sonra bir gün bir gece mümkin olursa ifṭār eyleye ve ishālin ardınca ḳabḍı ve taḳviyesi olan enberbāris ḳurṣu gibi olan edviyeden miḳdār-ı ḳalīl itbāʿ eyleye ve keẕālik miyāh-ı fevākihten leẕẕet ve ḳabḍı olan miyāh dahi itbāʿ olunur kebidi taḳviye için ʿale'l-ḫuṣūṣ ferfīyūn ve māzeryūn ve uşşaḳ ve onlar miṡlliler istiʿmālinden sonra o miyāh istiʿmāl olunur ve onlardan sonra tiryāḳ ve devā-i kerm gibi muṣlıḥāt-ı mizāc zıḳḳī-i bāridde ve mā-ı hindebā gibi muṣlıḥ-ı mizāc ẓıḳḳī-i ḥārrda istiʿmāl olunur. Ve eger o istisḳāda ḥarāret var ise vācib olur ki ṣafrā ishāl olunmaya, zīrā bir vechten ṣafrā māiyyete muḳāvim olur. Ve keẕālik ḥarāreti taḫfīf için ṣafrā ishāl olunsa māiyyeti ishāl dahi vācib olmakla ishāl dahi müteḍāʿıf olup ḳuvvete āfet lāḥıḳ olur belki ziyāde vācib ve ṣavāb budur ki ṣafrā iṭfā olunup söndürüle ve māiyyet ishāl oluna lākin ṣafrānın kemmiyyeti ekṡer ve ḥaddi mütecāviz ise ṣafrā ishāl olunur ve onun ishāli helīlec ile olunmağa iḳtiṣār olunur. Bu miṡlli ḥālde helīlec niʿme'l-müshil olur, nitekim ḥālet-i bürūdette sekbīnec niʿme'l-müshil olduğu gibi. Ve kemmiyet ve zamānda istifrāġın ifrāṭı redī olur ve ḥārrda olan istifrāġ aṣlaḥ olur ve onlara müleyyināt-ı ceyyideden

olur ḳanābir meraḳası ve dīk-i herim meraḳası ḫuṣūṣan o meraḳalar besfā-yec ve şibt ve o mis̱lliler ile mütteḫaẕe olmuş ola.

Ve kaçan sen on güne ḳarīb müstefriġāt-ı raḳīḳa ile ve elbān-ı liḳāḥ ve miyāhu'l-cübn ile ve onlar gibi olanlar ile istifrāġ edip ve mā noḳṣān üzere olup verem ḫafīf olsa ondan sonra ṣavāb olan budur ki baṭn üzere keyy oluna suyu bir dahi ḳabūl eylemesin için. Ve keyyin vaḳti ḥımyeden sonra ve terk-i müshilden iki üç gün sonra olur. Ve baṭn o ālet-i keyy ile tekviye olunur ki ucu ṭūlānī ola ve ḳasstan bedᵓ olunup ᶜānede ḫatm olunur ve ucu dahi baṭnın ᶜarḍına olur ve bu keyylerden sonra ᶜalīl olan kimse cūᶜ ve ᶜaṭaşa muṣābere eylesin.

Ve ṣavāb olan budur ki her iki müshil aralarında müfettiḥāt-ı süded olan edviyeden bir şeyᵓ istiᶜmāl oluna levz-i mürr aḳrāṣı gibi.

Ammā elbān-ı liḳāḥve elbān-ı māᶜiz ḫuṣūṣan onlardan ᶜArabī liḳḥa ve ᶜArabī māᶜizin elbānları ve ḫuṣūṣan onların ᶜArabī olanlarından māiyyeti müshil ve mülaṭṭıf ve müderrir olan şīḥ ve ḳaysūm ve ḳāḳülī mis̱lliler ile ve maḥrūrīnde kebide muvāfıḳ olan küşūs̱ ve hindebā gibi ᶜalef ile ᶜalef muᶜtelif olanların elbānları ḥakkında baᶜḍı nāsın ẕikr olunan elbān-ları müsteskīnin istiᶜmālini tecvīz eylemediğine bināen onları istiᶜmāl sūfesṭāīlerin desīsi ve mekr ve ḥīleleridir dediklerine ve keẕālik lebenin ṭabīᶜatı istisḳāya müḍāddedir dediklerine iltifāt olunmaz belki sana bil-mek gerektir ki ẕikr olunan lebenler devā-i nāfiᶜdir, zīrā rıfḳ ile cilāsı olur ve bi'l-ḫāṣṣa nefᶜi olur.

Ve baᶜḍı kerre devā-i muṭlaḳ ile keyfiyyete muᶜālece olundukta o devā-nın kendiden maṭlūb olunan ḥāletin ḫilāfı üzere ḥāleti ve keyfiyyeti olur velākin ḫāṣṣası ve ṣūret-i nevᶜiyyesi ḥasebiyle muvāfıḳ olur yāḫūd istifrāġ gibi bir āḫer vech ile muvāfıḳ olur, mes̱elā emrāḍ-ı bāridesi olan kebidin muᶜālecesinde hindebā istiᶜmāl olunur ve emrāḍ-ı ṣafrāviyede saḳmūnyā-ya ifzāᶜ ve ilticā olunur yaᶜnī hindebā bāridir ve kebid-i bāride ᶜilācında bi-ḥasebi'l-keyfiyyet muvāfaḳatı yoksa velākin bi'l-ḫāṣṣa nāfiᶜdir ve keẕā-lik saḳmūnyā derece-i s̱ālis̱e ḥārrdır ve ḥārr olan emrāḍ-ı ṣafrāviyyede onu istiᶜmāl bi'l-keyfiyyet muvāfıḳ değildir velākin onlar o ᶜilele ᶜilāc olduğu ṣafrāyı ishāl cihetinden olur ve ṣafrā bedende iken ṣafrānın sevretini teskīn etmekle olmaz ve ṭabīᶜat-ı [373a] leben istisḳāya müḍāddedir diye o ᶜillette

isti^cmāl eylemeği ^cadem-i tecvīzleri ṣaḥīḥ olmaz belki sana bilmek vācibdir ki bu lebenin menfa^cati şedīd olur ḥattā bir insān ṭa^cām ve şarāb bedeline o lebene müdāvemet eylese onunla şifā bulur.

Ve lebenin istisḳāda olan menfa^cati o ḳavm ile mücerrebdir ki onlar müsteskīler olup diyār-ı Rūm'da mu^cāleceyi ^cadem-i ḳabūlleri ḥasebiyle bilād-ı ^cArab'a onlar def^c olundular ve o bilādda liḳḥa-i ^cArabī lebenlerini şürbe müdāvemetleri ile ṣıḥḥat buldular ve onlara Resūlullāh ṣallallāhu ^caleyhi ve sellem buyurdular ki لو شربتم من ابوالها والبانها لصححتم فشربوا وصحوا Ya^cnī bilād-ı ^cArab'ın ġayri belde ricālinden olup o bilāda nüzūl eden müsteskīlere Resūlullāh ṣallallāhu ^caleyhi ve sellem buyurdular ki "Eger siz liḳāḥın ebvālinden ve elbānından şürb eyleseniz ṣaḥīḥ olursunuz." Ve fi'l-vāḳi^c onlar şürb edip ṣıḥḥat buldular veyāḫūd Resūlullāh'ın bu ḫiṭābı yine bilād-ı ^cArab ricāline ola.

Ve ma^clūm ola ki elbān-ı liḳāḥ ba^cḍı kerre yalnız isti^cmāl olunur ve ba^cḍı kerre edviye-i sāire ile maḫlūṭan isti^cmāl olunur ve onlara maḫlūṭ olan edviyenin kimisi cidden müsaḫḫin olmayan edviyeler olur helīlec ma^ca-bezri'l-hindebā ve bezr-i küşūt gibi ve ba^cḍısında dahi telṭīf ve tesḫīn olur sekbīnec ve ḥabb-ı sekbīnec gibi ve ba^cḍı kerre dahi ishāli ifrāṭ üzere olanların ishālini ḳāṭı^c olan edviyeler leben-i liḳāḥa ḫalṭ olunur ḳaraẓ ve ḳırṭ[92] miṡlli nesneler gibi. Ve ba^cḍı kerre elbān-ı liḳāḥ ebvāl-ı ibil ile ḫalṭ olunur, ṭa^cām ve şarābı ^calīlin o maḫlūṭa ḳasr olunur ve ba^cḍı kerre onun ile ma^can āḫer ġıdā dahi tenāvül eder ve ^calā-kile't-taḳdīreyn tenāvül eylediği lebenin emrini o kimse taḥaḳḳuḳ ve teṡebbüt eyleye ve ta^carrüf eyleye ki o şāribin bedeni ondan mīre ve ġıdā aḫẕ eyledi mi, eger ġıdā aḫẕ eyledi ise o meşrūbdan ṭab^c ıṭlāḳ olunmaz ve ıṭlāḳ olur ise dahi ḳalīlen ıṭlāḳ olur veyāḫūd meşrūbundan ekṡer ishāl eder, o dahi ḳadr-i yesīr ziyāde veyāḫūd ifrāṭ, müteḥammi-il ziyāde olur veyāḫūd fevḳa't-taḥammül müshil olur. Bu vücūhlar ta^carrüf olunur ki o leben mi^cdede ve mecārīde tecebbün eyledi mi yāḫūd tebrīde mü'eddī oldu mu ve ḫılṭ-ı balġamī veyāḫūd muḥterıḳ taḫlīf eyledi mi bu meẕkūrlar cemī^can taḥarrī ve ta^carrüf olunur.

Ve ma^clūm ola ki ẕikr olunan saḳy-ı lebenin efḍal-i evḳātı faṣl-ı rebī^c olur, evvel-i faṣl-ı ṣayfa varınca ḳadar saḳyın efḍal-i evḳātıdır.

---

92 قرط mu^cceme ve mühmele ile başka başka nesnedir, ikisi dahi ḳāṭı^c-ı ishāldir.

Ve liḳḫa sütünün bizim mirāren tecribe ettiğimiz üzere ḥüsn-i tedbīri ve vücūh-ı saḳyın enfaᶜı budur ki leben-i mez̠kūr ᶜalā-ḫalāin mine'l-baṭn yaᶜnī aç karnına şürb olunur, birkaç gün ve birkaç gece muḳaddem tenāvül-i ġıdā terk olunup cidden şey᾿-i ḳalīl tenāvül olunur, onu dahi terk mümkin olur ise o dahi terk olunmak evlā olur ve bir gece muḳaddem ġıdāyı terk lā-maḥāle vācib olur ve ondan sonra leben-i ḥalīb ḥalb olduğu mekānda ve ḥalbi zamānında şürb olunur; miḳdār-ı şürbü iki yāḫūd üç ūḳıyye kılınır ve ecved olan iki ūḳıyye süt bir ūḳıyye bevl-i ibil ile şürb olunmak olur ve birkaç gün şürb-i mā hecr ve terk olunur ve üç gün bu şarṭa riᶜāyet olunur ise o kimse idrār ile ḫurūc eden bevli şürb eylediği leben miḳdārına ḳarīb bulur ve üç günden sonra meşrūb olan leben ḥasebiyle baṭnı istiṭlāḳ eder ve baᶜḍı kerre dahi istiṭlāḳı olmaz belki ḫurūc eden s̠üfl-i ḳalīl olur. Ve ᶜadem-i istiṭlāḳ onun içindir ki beden meşrūb olan lebeni mīre ve ġıdā ittiḫāz̠ eder. Ve eger baṭnı miḳdār-ı meşrūbdan eks̠er ile istiṭlāḳ eder ise bir gün miḳdārı şürb-i lebeni terk eder veyāḫūd o lebene ḳabḍı olan bir devā ḫalṭ eder. Ve eger o lebeni şürbden sonra istiṭlāḳı olmaz ise vācib olur ki onun şāribi lebenin tecebbününden ḫavf eyleye ve şürb-i lebeni hecr eyleye ve kez̠ālik meşrūbdan dūn ve eḳall istiṭlāḳ ederse yine ḫavf eyleye. Ve bu iki ṣūrette vācib olur ki o kimse miᶜdede olanları iḥdār eden bir devā şürb eyleye ve onu sekbīnecle maḫlūṭan muᶜāvede eyleye belki iḥtiyāṭ budur ki o kimse sekbīnec ḥabbi mis̠lliden miḳdār-ı ḳalīl üç günde bir kerre istiᶜmāl eyleye o sütün beḳāyāsından tecebbün edenleri iḫrāc eylesin için ᶜale'l-ḫuṣūṣ onun şāribi cüşā-ı ḥāmiḍ ile teceşşī edip ve vücūdunda s̠iḳal bulsa o zamān sekbīnec ḥabbı mis̠lliyi istiᶜmāl ile iḥtiyāṭ ziyāde āked olur. Ve bu mis̠lli ḥālde yaᶜnī tecebbün sūretinde ᶜale'l-fevr ḥuḳun ile tedbīr nāfiᶜ olur. Ve yine vācib olur ki o ḥālde saḳy-ı leben bir gün terk oluna ve o kimādāt ve ḍımādāta ifzāᶜ ve iltica olunur ki baṭn üzere onunla tekmīd ve taḍmīd olundukta taḥlīl eder. Ve eger saḳy-ı leben tecebbünde bir şey᾿ iḥdās̠ eylemeyip ve her gün şey᾿-i ġayr-i müfriṭ iḫrāc ederse ve belki iki küçük cevz miḳdārı s̠üfl ḫurūc eder ise o meşrūb üzere iḳtiṣār olunup o miḳdārdan ziyāde ve noḳṣān kılınmaz gerek o meşrūb yalnız leben olsun ve gerek maᶜa's-sekbīnec ve maᶜa'l-ḥubūbi'l-müshileti's-sekbīneciyye olsun. Ve eger ishāl ifrāṭ üzere olur ise ondan leben bir gün veyāḫūd iki gün ḳaṭᶜ olunup baᶜdehu tedrīc

olunarak saḳy olunup necībe[93] olup ḳavābıḍ ile maᶜlūfe olun liḳḥanın sütüne sāᶜat-i ḥalbinde Başrī olan ḥadīdin ḫabes̱i raḍḍ ve ḫall-i ḫamr ile ġasl ve baᶜdehu maḳlüvv olduktan sonra o mevṣūf-ı mez̠kūr ḫabes̱ten yirmi dirhem ḳaraẓ, ṭarās̱īs̱ her birinden beşer dirhem, bezr-i kerefs üç dirhem ve saᶜter ve kerefs ve sez̠ābdan birkaç bāḳāt yaᶜnī birkaç deste; pes bu z̠ikr olunan edviyeler o lebene ḫalṭ olunup bir sāᶜat ḳadar terk olunduktan sonra o leben taṣfiye olunup şürb olunur. Bu vech ile şürb-i lebene tederrüc olunduktan sonra leben-i ṣırf dahi şürb eder ve ondan sonra müshilāt ile maḫlūṭ olan leben şürb eder eger ona iḥtiyāc olur ise.

Ve ammā onlara nāfiᶜ olan müdirrāt istiᶜmālinde vācib olur ki edviye-i müdirreden birine istiᶜmāli ḳaṣr eylemeye belki birini istiᶜmālden āḫere intiḳāl eyleye. Ve müdirrātın edviyesi fuṭrāsāliyūn ve nānḫāh ve fūtenec ve esārūn ve rāziyānec ve bezr-i kerefs ve sāliyūs[94] ve sāir encudān ve kemāfīṭūs ve vecc ve iki sünbüller ve dūḳū, fū ve mū ve helyūn ve bezr-i helyūn ve yaban havucunun aṣlı ve kākünecdir. Ve bu müdirrāt saḥḳ-ı nāᶜimle saḥḳ olunur ḥadebe-i kebide vuṣūlü sürᶜat üzere olsun için. Ve kaçan müdirrāt-ı ḳaviyye istiᶜmāl olunsa vācib olur ki ardınca meraḳa-ı decāce-i semīne gibi düsūmetli meraḳadan bir şeyᵓ istiᶜmāl eyleye.

Ve ammā aḍmide istiᶜmālinde ḳānūn budur ki müceffif olan edviye o aḍmidede iks̱ār olunmaya. Ve kez̠ālik muḥallil olup ḳabḍ-ı ḳavīsi olan dahi o aḍmideye kes̱īren idḫāl olunmaya, zīrā o ḳavī ḳābıḍ kes̱īr oldukta mesāmmātı ve menāfisi sedd eder ve ondan taḥallül ḳalīl olur. Ve eger müceffif ve ḳābıḍ istiᶜmāline ḥācet olursa ḳuvveti ḥıfẓ edecek miḳdār şeyᵓ-i ḳalīl ḫalṭ olunur, kündür ve sünbül ve suᶜd mis̱llilerden cidden ḳalīlü'l-miḳdār ḫalṭ olunur, zīrā onlardan o miḳdār merāḳın ḳuvvetini ve içinde olanları muḥāfaẓa eder ve ḳuvvet ḥasebiyle vārid olan ruṭūbātı merāḳ defᶜ eder ve ḳabūl eylemez.

Ve ammā ḍımādın müfred olan nāfiᶜ devāları ve mürekkebe olan edviye-i nāfiᶜaları onlardan çoğunu anḳrabādīnde biz z̠ikr eyledik. Ve bu

---

93 ᶜAcemī olup iki hörgücü olan deve ile ᶜArabī deve ictimāᶜından tevellüd edene buḫtī derler, onu evvelā Buḫtu'n-Naṣr iḥdās̱ eylediği için, ammā o buḫtī ile ᶜArabī-i ḫāliṣin ictimāᶜından ḥādis̱ olana necīb derler, nāḳasına necībe derler.

94 Sīsāliyūstur. Sāliyūs, encudāndan bir ṣınf olmakla "ve sāir encudān" taᶜbīr eyledi.

maḳāmda ẕikr edeceğimiz mücerreb [373b] ve nefᶜ-i bāliġi olan kuru ot raᶜy edip yaş otu raᶜy eylemeyen baḳarın aḫs̱āsı ve māᶜizin baᶜrı olur. Aḫs̱ādan mürekkeb olan ḍımādın nüsḫāsıdır: Aḫs̱ādan bir şeyᵓ aḫẕ olunup su ile ve milḥ ile kaynatılır ve kibrīt saḥḳ olunup ḫis̱y-i maṭbūḫun üzerine ekilir ve baṭn üzere kılınır ve keẕālik baᶜr-ı māᶜiz bevl-i ṣabi ile bu mis̱lli ḍımād kılınır ve keẕālik güğercin tersi ve ḥabbu'l-ġār ve īresā ile dahi taḍmīd olunur.

Ve bu bābda ḳaviyyü't-teᵓs̱īr olan ḍımād budur ki aḫs̱ā-i baḳar baᶜr-ı māᶜiz ile ḫalṭ olunup içinde ḫarbaḳtan ve şübrümden bir şeyᵓ kılınır ve bevl-i liḳāḥla cemᶜ olunup ḍımād olunur. Ve yine ḍımādāttan olur vedaᶜ-ı[95] meşḳūḳu ṣadefi ile daḳḳ eyledikten sonra hāli üzere baṭn-i müsteṣḳī üzere ilṣāḳ edip onda bi-nefsihi kuruyunca ḳadar terk eylemek ve ṣabr edip suḳūṭuna muḫill ḥareket eylememek.

Ve yine ḍımādāt-ı ceyyidedendir bu ḍımād ki istisḳāya muvāfıḳtır: Tīn-i laḥīm yaᶜnī etli olan incir su ile ṭabḫ olunur ve māzeryūn saḥḳ olunup ondan bir cüzᵓ, naṭrūn iki cüzᵓ, kemāfīṭūs bir buçuk cüzᵓ; bu edviye aḫẕ olunup ṭabḫ olunan incir ile ḫalṭ olunup maᶜcūn kılınır.

<u>Ḍımād-ı Āḫer:</u> Bu ḍımād cidden ḳavī ḍımād olur: Ṣamġ-ı ṣanevber, şemᶜ, zūfā-ı raṭb, zift, ṣamġ-ı buṭm her birinden üçer dıraḫmī, meyᶜa yaᶜnī ıṣṭarek ve maṣṭakī ve ṣabır ve zaᶜferān ve eṭrāf-ı efsentīm ve uşşaḳ her birinden birer dıraḫmī, cünd-i bīdester, kibrīt, ḥamāmā, seyf[96] demekle maᶜrūf olan semekin ṣadefi her birinden üçer dıraḫmī, sūsen āsmāncūnī dört dıraḫmī, būraḳ-ı aḥmer bir dıraḫmī; bu mecmūᶜ aḫẕ olunup babadya yağıyla ḫalṭ olunur.

Eger kebidde verem var ise bu ḍımād ona nāfiᶜ olur ki o ḍımād ḥaşīşü's-sünbül, zaᶜferān, ḥabb-ı bān, maṣṭakī, iklīl-i melik, ᶜasālīc-i kerm, bābūnec, edhān-ı muṭayyebe mis̱llilerden ittiḫāẕ olunur.

Merāhimden bu ṣıfat üzere olan merhem dahi istiᶜmāl olunur: Mārḳas̱īs̱ā, kibrīt-i aṣfer, naṭrūn, uşşaḳ her birindne birer cüzᵓ, kemmūn iki cüzᵓ ve bir cüzᵓün iki s̱ülüs̱ü; bu meẕkūlar şemᶜle ve ᶜilk-i buṭm ve şarābla cemᶜ olunup

---

95 "Vedaᶜ" sümüklü böceğin baḳla gibi küçükleridir, lāṭıye olur, olduğu maḥalle yapışır; berr ve baḥrde bulunur ve yübsü ḥalezūnāt-ı sāireden eşedd olur. Vedaᶜdan bir nevᶜ vardır ki ona ḫuff-ı ġurāb derler.

96 السيف ويكسر سمكة *Ḳāmūs*. Ẓāhir budur ki bu diyārda maᶜrūf olan kılıç balığı murād değildir.

baṭn üzere vaḍᶜ olunur. Ve keẕālik cünd-i bīdester merhemi ve merhem-i efsentīn ve merhem-i īresā ve merhem-i ferbiyūn ve merhem-i şaḥm-ı ḥanẓal ve ḫilāf ile mütteḫaẕ olan merhem ve merhem-i ḥabbu'l-ġār ve merhem-i büzūr ve merhem-i būlūnḫandīs istiᶜmāl olunur.

eẕ-Ẕerūrāt: Naṭrūn-ı meşvī ve milḥ-i meşvī baṭn üzere ẕerr olunup ekilir ḫuṣūṣan dühn-i ḥārr ile yaᶜnī dühn-i ḳıs̱s̱ā-i ḥımār ve dühn-i nārdīn mis̱lli edhān ile ṭılā olunduktan sonra üzerine o edviye ẕerr olunur baᶜdehu edviye-i muḥmirre istiᶜmāl olunur.

Ve baᶜḍı kerre müsteskīnin aᶜḍā-i ṭarafiyyelerine ḳuḍbān-ı diḳāḳ ile ḍarb olunur.[97] Şeyḫ der ki benim katımda bu ḍarb maḥmūd değildir. Ve baᶜḍı kerre ḥaḳvlerine yaᶜnī izārlarının meşeddine ve ḥaḳvlerini vely eden mevāḍiᶜe mes̱ānāt-ı menfūḫa taᶜlīḳ ederler. Muṣannif der ki bunda dahi kes̱īr fāide olduğuna ben vāḳıf değilim.

Kelām Fi'l-Bezl: Ammā merāḳḳtan bezl olunmakla intifāᶜ eden ḳalīl olur ve o kimse intifāᶜ eder ki bedeni cidden ḳavī olup baᶜde'l-bezl riyāḍet-i muᶜtedileye ḳādir ve ᶜaṭaşa ve taḳlīl-i ġıdāya muṣābere eyleye. Ve bezl olunun kimseye vācib olur ki bezlden muḳaddem ᶜilāc-ı āḫer eylemeye ve ṣavāb budur ki bezli defᶜa-i vāḥidede eylemeye, zīrā defᶜa-i vāḥidede bezl olunsa defᶜaten ervāḥı istifrāġ etmiş olur ve ḳuvvet sāḳıṭa olur belki bezl ḳalīen ḳalīlen olur. Tehevvük [ve] taḥayyürü olan kimsenin bezline taᶜarruḍ olunmaz.

Ammā Ṣıfatu'l-Bezl: Bezli murād olunan kimseler için Anṭīles emr eder ki o ᶜalīl ḳıyām-ı müstevī ile iḳāme olunur, eger ḳıyāma ḳudreti yok ise cülūs-ı müstevī ile iclās olunur. Ve bāzilin ḫuddāmı ᶜalīlin aḍlāᶜını ġamz edip esfele defᶜ eder ve aḍlāᶜda ġamze bedᵓ edip esfel-i sürreye varınca ḳadar ġamz eder ve baᶜdehu bezle meşġūl olur ve bu vech üzere bezle ḳudret yok ise bezl terk olunur.[98] Ve kaçan bezli murād eylese göbeği altından maḍmūme olan üç parmak miḳdārı bezl ve şaḳḳ eder eger istisḳānın mebdeᵓi cihet-i emᶜā ise ve eger mebdeᵓ-i istisḳā kebid cānibi ise sürrenin cānib-i eyserinden şaḳḳ eder ve eger sebeb-i istisḳā ṭıḥālden ise sürrenin

97 İnce dallar ile ḍarb olunur.

98 Yaᶜnī aḍlāᶜ üstünde olan mevādd-ı istisḳāyı ġamz ile taḥt-ı sürreye indirmek mümkin değil ise bezli terk eder.

cānib-i eymeninden şaḳḳ olunur. Ve vācib olur ki o mevāḍiᶜin hangisi şaḳḳ olunur ise rıfḳ üzere şaḳḳ oluna ve ṣıfāḳ şaḳḳ olunmayıp belki merāḳḳ ṣıfāḳtan selḫ oluna ve mevḍiᶜ-i şaḳḳdan ḳalīlen esfele merāḳḳın selḫi imāle oluna ve baᶜdehu merāḳḳ s̱uḳbe-i ṣaġīre ile s̱aḳb olunup ve merāḳḳın s̱uḳbesi ṣıfāḳın s̱uḳbesinden esfelde kılına onun için ki māiyyeti aḫẕ ve isāle için o s̱uḳbelere idḫāl olunan ünbūbe iḫrāc olundukta s̱uḳbelerde muḥāẕāt olunmamakla s̱uḳbeler munṭabıḳa olup māiyyet ḫurūc eylemeye ve baᶜdehu nuḥāstan mütteḫaẕ bir ünbūbe o s̱uḳbeye idḫāl oluna ve kaçan bir miḳdār su o ünbūbe ile aḫẕ olunsa onu sen ināme edip müstelḳıyen tenvīm eyle.

Ve vācib olur ki bezl olunan kimsenin nabḍına mürāᶜāt oluna. Ve kaçan nabḍ ḍaᶜfı aḫẕ eylese māyı sen ḥabs eyle ve kaçan māı tamāmen iḥrāc edip lākin onda miḳdārun-mā baḳiyye kalsa onun emr ve ḫaṭbına edviye-i müshile kifāyet eder. Ve baᶜḍı kerre bundan aḳdem bizim ẕikr eylediğimiz keyy baᶜde'l-bezl istiᶜmāl olunur. Ve baᶜḍı kerre dahi miᶜde ve kebid ve ṭıḥāl ve esfel-i sürre mekāvī-i daḳīḳa ile keyy olunur ve baᶜḍı dahi müstesḳīnin māiyyeti telṭīf olunup ṣafna isāle ve icrā olunur ve ṣafndan ḳalīlen ḳalīlen māiyyet bezl ve iḫrāc olunur. Ve bu tedbīr tedbīr-i nāfiᶜ ü nāciᶜ olur ve māiyyeti esfele ceẕb ṭaᶜṭīsle ve māiyyeti esfele ceẕb eden tedābīrin küllīsi ile olur ve bu ṣūrette vācib olur ki fetḳ ḥudūs̱undan tevaḳḳī ve taḥaffuẓ oluna ve keẕālik ḍarar-ı āḫer iḥdās̱ından dahi tevaḳḳī oluna.

Ve baᶜḍı kerre o edirre iber-i kes̱īre yaᶜnī iğneler cemᶜ olunup üdre üzere ḍarb olunur ve māiyyete merāşiḥ-i kes̱īre ḥāṣıla olsun için. Ve baᶜḍı kerre bezle maġṣ ve vecaᶜ tābiᶜ olur ve vācib olur ki maġṣ olan mevḍiᶜe ve bezl mevḍiᶜine dühn-i şibt ve dühn-i bābūnec ve sāir edhān-ı müleyyine ṣabb olunur ve keẕālik o mevḍiᶜlere o ḍımād vaḍᶜ olunur ki ḥulbe, bezr-i kettān, bezr-i ḫaṭmī ve o mis̱llilerden mütteḫaẕ ola. Ve baᶜḍı kerre bezlin üzerine māı ḥārr ve dühn ṣabb olunmakla iktifā olunur. Ve kaçan maġṣ sākin olsa üzerinde olan ḍımād izāle olunur.

Ve ammā edviye ile vāḳiᶜ olan istifrāġāt-ı cüzᵓiyyeler için olan edviyeleri biz ebvābda īrād eyleriz ve bu māiyyeti müshil edviyeleri cedāvilde biz ᶜadd eyledik. Ve onların ḳavīleri yetūᶜātın elbānı ve şeceri olur. Ve yetūᶜātın ġāilesini defᶜ eden nesnelerin efḍali ḫall ve tuffāḥ ve sefercel ve ḥabbu'r-rummān olur ve ḫuṣūṣan o ḫall ki içinde sefercel mis̱lli bir nesne

terbiye olmuş ola içinde ṭabḫ olunmakla ve leben-i şübrüm mis̱lli yetūʿāt meypuḫtec mis̱lli ile maʿcūn kılınır ve baʿdehu ondan ḥubūb ittiḫāẕ olunur. Ve ondan efḍal olur o yetūʿātı sikencebīn ile ḥall eylemek yaʿnī bir ūḳıyye sikencebīn içinde şübrümden bir dānıḳ ḥall olunsa ve ḫuṣūṣan o şecere ḳavī devā olur ki ondan tiryāḳ-ı ferāvī vü būşencī ittiḫāẕ olunur. Ve muṣannif ẓann eder ki o şecere lāġiyedir. Ve ferbiyūn dahi o ʿillete devādır, nīm-birişt ṣafratu'l-beyḍ içinde bir dirhem saḳy olunur, zīrā aḳviyādan olan müsteskīne vech-i mez̠kūr üzere ferfiyūn mirāren saḳy olunsa ondan intifāʿ ederler velākin onda ḫaṭar-ı ʿaẓīm ḥavfı olur.

Ve yine edviye-i müstefriġanın ḳavīlerinden olur rūsaḫtec ve tūbāl-ı nuḥās ve ḫuṣūṣan tūbāl ekmek içiyle maʿcūn olup muḥabbeb olursa ḳuvveti ziyāde [374a] olur. Ve kez̠ālik menderyā tesmiye olunan ḥaşīş ve ḳıs̱s̱ā-i ḥımār ʿuṣāresi ve içinde şaḥm-ı ḥanẓal naḳʿ olunan şarāb ve māzeryūn. Yetūʿāttan bu mez̠kūrlar ḳavī müstefriġāttandır. Ve māzeryūnun ıṣlāḥı sirke içinde naḳʿ olunmakla olur ve baʿḍı kerre onun ḫalli ile sikencebīn ittiḫāẕ olunur. Ve baʿḍı kerre iki dirheme varınca ḳadar mā-ı ʿasel ile uşşaḳ saḳy olunur. Ve iʿtidāle aḳreb olanlardandır sekbīnec ve īresā ve bezr-i encüre. Ammā encüre bezri muḳaşşer olup ʿasel ile ve turp yaprağı suyu ile maʿcūn kılınır.

Ve aḍʿaf ve eslem olan müstefriġāt ḳāḳulī suyunun nıṣf rıṭl miḳdārı, sükker-i ʿuşer ile istiʿmāli olur. Ve kez̠ālik mā-ı kākünec ve mā-ı ʿinebü's̱-s̱aʿleb ve sikencebīn-i māzeryūnī ve leben-i liḳāḥın müdebberi ve īresānın ḳuvvetiyle müdebber māu'l-cübn ve tūbālu'n-nuḥās ve māzeryūn ve bu mis̱lli nesneler dahi eslemdir.

<u>Nüsḫa-ı Ceyyid:</u> Mā-ı cübnün bu terkībinin menfaʿati mücerrebdir: Bir rıṭl mā-ı cübne bir dirhem milḥ-i enderānī, beş dirhem türbüd-i mesḥūḳ katılıp rıfḳ ile kaynatılır ve rıġvesi aḫẕ olunup taṣfiye olunduktan sonra saḳyına bedʾ olunup bir rıṭlın s̱ülüs̱ü evvelā saḳy olunur ve ḳalīlen ḳalīlen bir rıṭla bāliġ olunca ḳadar saḳy olunur ve bu vech üzere mā-ı cübnü saḳy istisḳānın māiyyetini tenḳīṣ eder ve tesḫīn eylemez. Ve māu'l-cübnün ecvedi leben-i liḳāḥtan ittiḫāẕ olunan mā-ı cübn olur. Ve maḥrūrīne efḍal ve ebred olan mā cübn-i māʿizden ve ütünden meʾḫūẕ olan māu'l-cübn olur.

Ve bunlara muḳārib olup istisḳā-i ḥārre nāfiᶜ olan edviyeden olur filḳ-ı sefercel yaᶜnī bir ḳıṭᶜa ayva sirke içinde üç gün miḳdārı naḳᶜ olunup vezni miḳdārı māzeryūn-ı ṭarī ile şedīḍen iḫtilāṭ edince ḳadar daḳḳ olunur ve baᶜdehu taṣfiye olunup üzerine ḫallin nıṣfı miḳdārı sükker ilḳā olunup ᶜasel ḳıvāmında olunca ḳadar ṭabḫ olunup ḫalṭ olunur. Ve bu devāya ḳarīb olur o ḥubūb ki ᶜuşer sükkeriyle bezr-i māzeryūndan mütteḫaẕ olur, istisḳā-i ḥārre dahi bu ḥubūbun ḫaṭarı olmaz. Ve maᶜcūnāttan onlara nāfiᶜ olan kelkelānic ve bizim iḫtirāᶜ ve iḫtiyār eylediğimiz o maᶜcūn ki ḫabes̱-i ḥadīd ve māzeryūndan mütteḫaẕ olur, aḳrabādīnde biz onu ẕikr eyledik. Ve baᶜḍıların iḫtiyār eyledikleri maᶜcūn dahi nāfiᶜdir, onun terkībi budur: Bezr-i hindebā, bezr-i küşūt onar onar, ṭaraḫşeḳūḳ-ı müceffef ᶜuṣāresi yirmi dirhem, ᶜuṣāre-i enberbāris on beş dirhem, lükk-i maġsūl, rīvend-i ṣīnī her birinden beşer dirhem, ᶜuṣāre-i efsentīn yedi dirhem, ḳıs̱s̱ā-i ḥımār ᶜuṣāresi ve şaḥm-ı ḥanẓal beşer beşer, ġārīḳūn yedi dirhem; bu meẕkūrlar aḫẕ olunup cüllābla maᶜcūn kılınır ve mā-ı buḳūl ile saḳy olunur. Ṣāḥib-i *Ḳānūn* der ki ben derim ki bu devā-i ceyyidi baᶜdü'l-evvelīn ẕikr eylediler ve baᶜḍı müteᵓaḫḫirīn dahi onlardan intiḥāl eylediler, kelkelānic saḳyından ḥādis̱ olan ᶜārıḍa ve ġāileden bu ẕikr olunan devāda emn vardır ve onun taḳviyesi ve ishāli dahi kelkelānicden ḳavīdir.

Ve onlara nāfiᶜ eşribe bizim iḫtiyārımız olan şarāb-ı īresādır. Ve bu ṣıfat üzere olan şarāb dahi nāfiᶜdir: Ceyyiden medḳūḳ ve mesḥūḳ nuḥās-ı muḥraḳ bir mis̱ḳāl, ẕerḳu'l-ḥamām bir mis̱ḳāl, ḳaḍīb-i seẕāb üç ᶜaded, milḥ-i ᶜacīnden şeyᵓ-i yesīr; bu edviyeler şarābla şürb olunur.

Ve ḥubūbdan nāfiᶜ olan Filaġriyūs ḥabbıdır, ḥabb-ı Filaġriyūs terkībi budur: Tūbāl-ı nuḥās, varaḳ-ı māzeryūn, bezr-i enīsūn her birinden birer cüzᵓ aḫẕ olunup ve ondan ḥubūb ittiḫāẕ olunup aḳviyāya birer mis̱ḳāl, ḍuᶜafāya birer dirhem saḳy olunur. Ve keẕālik ḥabb-ı şaᶜs̱ā ve habb-ı behrām ve ḥabbu'l-ḫamse ve ḥabbu's-sekbīnec ve ḥabb-ı māzeryūn cemīᶜan bu ḥubūb zıḳḳī ᶜilletine ġāyete bāliġa olduğu gibi ve keẕālik ḥabb-ı muḳ,i şübrüm ve bizim aḳrabādīnde ẕikr eylediğimiz ḥubūb ve keẕālik bu ḥabb dahi nāfiᶜdir, onun ṣıfatı budur: Leben-i şübrüm, ᶜuṣāre-i efsentīn, sünbül, türbüd her birinden birer dānıḳ, ġārīḳūn, verd her birinden yarım dirhem, ᶜineb-i s̱aᶜleb suyuyla o edviyeler ḥubūb kılınıp şürb olunur.

Ḥabb-ı Āḫer-i Ceyyid: Ḳışr-ı nuḥās, kemāfīṭūs, enīsūn mütesāviye-tü'l-evzān aḫẕ olunup ḥubūb ittiḫāẕ olunur ve saḳyında bir dirhemden bedʾ olunup tedrīcle artırılır. Ve aḳrāṣ-ı nāfiʿadan müshil ḳurṣ aḳrāṣ-ı rīvend-i kebīr, māzeryūn büzūru bunlar cidden nāfiʿdir.

Ammā onların istiḥmāmātı onlara ḥammām-ı raṭb istiʿmāli kerīh olup efḍal-i ḥammāmları ḥammām-ı yābis olur. Ve ḥammām-ı yābis aṣnāfından onlara efḍal olan tennūr-ı müseccer olur yaʿnī ʿalīlin taḥammülü miḳdārı kızdırılan tennūr olur ʿale'l-ḫuṣūṣ laḥmī istisḳāda ḥammām-ı raṭb muḍırr ve onlar aḥammām-ı yāābis ve tennūr-ı müseccer ziyāde efḍal olur. Ve kaçan ḥammām-ı yābise ve tennūr-ı müseccere duḫūl eylese reʾsini ḫāricde ve havā-ı bāridde terk eder, havā-ı bārid istinşāḳ ile ḳalbe ve riyeye vāṣıl olup tebrīd ve tervīḥ edip ʿaṭaşı ziyāde olmaz ve bedeni kes̱īren ve ġazīren ʿaraḳ-ı nāfiʿ ile terleyip bedeni taḥallül eder. Ve eger ḥammām-ı raṭb istiʿmāl ederse ḥummāiyye ve ḥārre-i būraḳıyye ve kibrītiyye ve şebbiyye suyu olan ḥammāmı istiʿmāl eylesin, zīrā maʿrūf olduğu üzere o müceffif sularla bu şānın müntehāsında cidden intifāʿ olunur ḫuṣūṣan istisḳā-i laḥmī aṣḥābı beher yevm mütekerriren ve defeʿātla o su ile istiḥmām eder ve eger ḳuvvetini isḳāṭ eylemeyip tamāmen bir uzun günde o su içinde oturmak mümkin olursa onu dahi işler. Ve bu sular gibi olur mā-ı baḥr teftīr ve tesḫīn olunur ise. Ammā mā-ı bāridde sibāḥat edip yüzmek āḫir-i emrde şedīḍen muvāfıḳ olur.

Miyāh-ı ḥamʾīnin feḍāilindendir ki onunla istiḥmām eden kimsenin nefs-i bārid tedbīrine temekkün ve ḳudreti olur ve ona temekkün ḥammā-ma duḫūl edenlerde ḍaʿīf olur. Ve eger ḥamʾet ḥāḍır ve mevcūd değil ise miyāh-ı ʿazbe ve ḥālleri ve çamurları aḫẕ olunur ve onlara ḫalṭ olunacak edviye ile ḫalṭ olunur ve içinde būraḳ ve kibrīt ve üşnān ve ḫardal ve nūre ve ʿaḳāḳīr-i sāire ki ẕikr olunan edviyeye müşākil ve müşābih devālar ṭabḫ olunup onlar ile āḫir-i emrde ve ḳable-ilbās istiḥmām eylemek nāfiʿ olur.

Ve ṭablī ve zıḳḳī vācib olur ki o miyāhı baṭnı üzere vaḍʿ edeler ve is-tisḳā-i laḥmīde cemīʿan bedene vaḍʿ olunur.

Ve istisḳā-i ḥārr bir kerre verem-i ḥārre tābiʿ olur ve āḫer kerre mizāc-ı ḥārra tābiʿ olup onda verem olmaz belki o istisḳā-i ḥārrın sebebi ḳuvve-i muġayyirenin ḍaʿfı olur. Ve bu istisḳāda baʿḍı kerre māiyyet ḥumret üze-

re olur velākin o ḥumret ḥasebiyle bu nevᶜ istisḳāya istidlāl olunmaz ve o istisḳāya sebeb ḳuvve-i mümeyyizenin ḍaᶜfı olduğuna dahi ḥükm olunmaz, zīrā iḥtimāli vardır ki o māiyyet ḳılletine bināen dāfiᶜanın defᶜ eylediği faḍladan lā-maḥāle ziyāde munṣabıġ olur ve şiddet-i ṣıbġ-ı mümeyyizede ḍaᶜf olup dem-i ġıdāyı māiyyetten ᶜadem-i imtiyāza bināen olmaz belki bu bābda iᶜtibār ᶜalāmet-i sāirenin delāletine olur ve hangisinin ᶜalāmeti mevcūde ise onun ᶜilācıyla muᶜālece olunur. Ve vācib olur ki istisḳā-i ḥārrın iki kısmında dahi edviye-i ḥārrdan müstesḳī ictināb eyleye, zīrā edviye-i ḥārre istisḳānın sebebini yaᶜnī ḥarāret-i veremi ve ḥarāret-i mizācı ziyāde eder ve sebebin ziyāde olduğu ile ᶜillet dahi ziyāde olur. Ve bu nevᶜ istisḳāda edviye-i ḥārre istiᶜmālinde ḫaṭar-ı ᶜaẓīm olur. Ve baᶜḍılar derler ki istisḳānın berāᵓeti ve ṣıḥḥati olmaz edviye-i ḥārre [374b] istiᶜmāl olunmadıkça. O baᶜḍın bu kelāmına iltifāt olunmaz, zīrā evrāma kendi muᶜālecesiyle ve mizāc-ı ḥārra tebrīd ile muᶜālece olunup ṣıḥḥat bulduklarını müşāhede eyledik ve bu vech ile muᶜālecenin menfaᶜatini biz ve bizden muḳaddem olanlar cümle tecribe eyledik.

Ḥikāyet-i ᶜAcībe: Muṣannif der ki ben bir hatun gördüm ki istisḳā onu nehk edip baṭnı ᶜaẓīm olmuş idi ve o hatun enār tenāvülüne mükibb olup o ḳadar enār tenāvül eyledi ki mütenāvelin miḳdārı ẕikr olunsa teşnīᶜ olunup ona iᶜtimād olunmaz idi, pes o kes̱ret üzere rummān tenāvülünden bi-emrillāhi taᶜālā ṣıḥḥat bulup onun muḳteḍā-ı şehvetini icrā eylediği kendiye tedbīr-i ḥasen oldu.[99]

Ve istisḳāya muᶜālece eden kimseye vācib olur ki ḥummāya yāḫūd māiyyet-i müctemiᶜaya ᶜilācı ḳaṣr eylemeye belki muᶜālecede ikisine dahi mürāᶜāt eyleye, eger yalnız ḥummāya ᶜilāc edip māiyyetin ᶜilācını terk ederse ḫaṭarlı olur ve eger yalnız māiyyete ᶜilāc edip ḥummā muᶜālecesini terk eder ise ḫaṭā etmiş olur. Ve vācib olur ki rıfḳ üzere beynehümāyı cemᶜ edip muᶜtedilāt istiᶜmāl eyleye ve ḥummā ve māiyyetin hangisi aġleb ise ona muḳāvemet eyleye.

---

99 Maᶜa-hāẕā rummānın ṭabīᶜatı bārid-i raṭbdır, bārid-i raṭb istiᶜmāli ile o hatun şifā buldu. Bu ḥikāyet-i ᶜacībeyi ẕikrden ġaraḍı baᶜḍın kelāmını redde ve kendi müddeᶜāsına istidlāldir.

Ve maʿlūm ola ki ḥummā mevcūde ve ḳāime iken istisḳādan berāʾete ve ṣıḥḥate sen ictihād eylesen maḳṣūdun ḥāṣıl olmaz ve tedbīr ile ṣıḥḥat gelmez, pes bu mis̱lli ḥālde tedbīr budur ki mā-ı ʿineb-i s̱aʿleb ve mā-ı kākünec ve mā-ı kerefs ve mā-ı ḳāḳulī ve mā-ı ṭaraḫşeḳūḳ ki ona yaʿḍıd-ı mürr derler, pes bu miyāhı istiʿmāl ḥummā ḳāime iken istisḳāya muvāfıḳ tedbīr olur. Ve vācib olur ki miyāh-ı mez̠kūreye lükk ve zaʿferān ve rīvend maʿa-helīlec-i aṣfer işbu edviyeden bir şeyʾ ḫalṭ oluna ve kez̠ālik ʿinde'ḍ-ḍarūrāt müshilāt-ı ḍaʿīfeden olmak üzere bizim taḥrīr eylediğimiz māzeryūniyye ve onun ems̱āli olan müstefriġāt dahi istiʿmāl oluna.

Ve Cālīnūs'un z̠ikr eylediği üzere istisḳānın ʿilācında istisḳāda teʾemmül vācib olur, o teʾemmül ne vech ile olacağını beyānında Cālīnūs'un ʿibāretini z̠ikr eyleyelim: Cālīnūs der ki benim ṣadīḳimden bir şeyḫ istisḳā-i zıḳḳīye mübtelā oldu ve onda ḥarāret mevcūde ve ḳuvvet ḍaʿīfe idi ve ben o şeyḫi meşvī laḥm-ı cedy ve ḳabc ve ṭayhūc ve o mis̱lli laḥm-ı ṭuyūr ile ġıdālandırdım ve ḫubz-ı huşkār ve ḳarīṣ ve meṣūṣ ve hülām işbu aṣnāf-ı aġdiyeyi o luḥūm ile ittiḫāz̠ edip onunla ġıdālandırdım ve ḫall ile ʿadesten mütteḫaz̠ olan ʿadesiyye-i ṣafrā dahi iṭʿām eyledim ve ḥıfẓ-ı ḳuvvet için o müsteṣḳī şeyḫe emr-i aġdiyeyi tevsīʿ eyledim ve ona meraḳa tenāvülüne iz̠n vermedim velākin devā saḳy edeceğim gün ḳable'd-devām ve baʿdehu zīrbāca iz̠n verdim ve bu eṭʿimeler onun ʿaṭaşını ziyāde eylemedi ve o zīrbācı mutavassıṭu's̱-s̱eḳāfe olan ḫall ile tenāvülünü emr eyledim ve onu bu maṭbūḫla ishāl eyledim: Aṣfer helīlecāt yedi dirhem, şāhterec dört, ḥaşīş-i ġāfes̱ iki dirhem, hindebā-ı ġaḍḍ yaʿnī tāze bir bāḳa yaʿnī bir deste ve bezr-i hindebā ve sünbül ve verd her birinden ikişer dirhem; bu mez̠kūrlar üç rıṭl su içinde iki rıṭlı gidip bir rıṭl kalınca kadar ṭabḫ olunur ve içinde ona dirhem miḳdārı ʿasel mers olunup şürb olunur. Ve kez̠ālik bu ḥabb ile dahi ishāl eyledim ki onu leben-i şübrüm ve bir mis̱li sükker ile ʿaḳd eyledim ve o ḥabbı ḳable'l-ġıdā ona verdim ve baʿḍı kerre dahi leben-i şübrümü laḥm-ı tīnle ʿaḳd edip iki veyāḫūd üç nohut kadar ondan saḳy eyledim ve baʿḍı kerre dahi leben-i şübrümü vech-i mez̠kūr üzere saḳydan sonra ḥıṣrım rubbu ve rībās rubbunu saḳy eyledim ve kebidine ḍımād-ı bārid vaḍʿ eyledim ve kez̠ālik ḳaybedīs ḥabbıyla ve māzeryūn ile ḫall içinde naḳʿ eyledikten sonra ḍımād eyledim.

Ve baṭnı üzere eylediğim aṭliye ṭīn-i Ermenī ḫall ile ve mā ile ve daḳīḳ-i şaʿīr ve cāvers ve sığır tersi ve keçi tersi ve remād-ı bellūṭ ve remād-ı kerm idi ve baʿḍa'l-eḥānīnde būraḳ ve kibrīt idi, küllīsini ḫall ile taḍmīd eyledim ḥattā kebidi üzere ḍımād-ı ṣandalī ile taḍmīd eyledim ve baʿḍı kerre ḍımād-ı ṣandalī nevāḥī-i kebide vaḍʿ edip ve ḍımād-ı muḥallileyi göbeği ve baṭnı üzere vaḍʿ eyledim. Ve keẕālik onu o şarāb-ı verd ile dahi ishāl eyledim ki o şarāb-ı verdin içinde baʿḍı kere māzeryūn naḳʿ etmiş idim ve baʿḍı kerre dahi leben-i şübrüm ḫall etmiş idim. Ve fevākih tenāvülünden kuru incir ve bādem ve sükker tenāvülüne dahi iẕn verdim ve ona emr eyledim ʿaṭaşa muṣābere etmek üzere ve ʿaṭaş ifrāṭ üzere oldukta suyu sirke ile mezc edip memzūcu saḳy eyledim ve māzeryūn yaprağını daḳḳ edip elekten geçirdim, incir ʿaseli ile maʿcūn edip ona ḳable'ṭ-ṭaʿām ve baʿde'ṭ-ṭaʿām o maʿcūndan verdim ve iki vaḳtte cemīʿan verdim ve o şeyḫ-i marīḍi bilā-nefḍ bir gün terk eylemedim. Bu mevḍiʿe gelince ḳadar Cālīnūs'un kendi ʿibāretidir.

Ve vācib olur ki aṣḥāb-ı istisḳānın ġıdāsı ḳalīl olup vecbeten ola. Eger ʿalīle mümkin olur ise ḥınṭadan mütteḫaẕ ḫubzu terk ve hecr eylesin ḥınṭada lüzūcet ve tesdīd olmak ḥasebiyle ve o kimse ḫubzunu ḫubz-ı şaʿīr-i büzūrī-ye ḳaṣr eder. Ve eger ḥınṭa ḫubzu tenāvül olunmak iḳtiḍā ederse vācib olur ki o mütenāvel ḫubz-ı tennūrī ve hüşkār-ı naḍīc-i müceffef ola ḥattā tenāvül katında faṭīr ve ʿacīn olmaya ve vācib olur ki o ḥınṭa ʿalike dahi olmaya ve baʿḍı nās o ḫubzun daḳīḳi[ne] ḥımmaṣ ḫalṭ ederler. Ve vācib olur ki onların desemleri zeyt-i ünfāḳ kılına.

Ve onların aġdiyesinden olur ḫall ile zeyt-i mübezzer ü müfevve;[100] bu ġıdā müstesḳīlere muvāfıḳ ġıdādır. Ve meraḳ-ı decāc dahi onlara dahi nāfiʿ-dir, zīrā o meraḳ hem idrār ve hem kebidi ıṣlāḥ eder, iki maṣlaḥatı cāmiʿdir. Ve o ṭaʿām ki onu naṣārā zeytūn ve cevz ve s̱ūmdan ittiḫāẕ ederler, o dahi nāfiʿdir. Ve vācib olur ki onların meraḳları mā-ı ḥımmaṣ ve ḳanābir ve dīk-i herim ve decāc meraḳaları ola ḫuṣūṣan o meraḳa māhvīdāne ḥaşīşleri ile ittiḫāẕ oluna. Ve onların aḥyānen tenāvül eyledikleri luḥūmları cefāfı olan luḥūm-ı ṭayr ola, dürrāc ve ḳıbāc ve şefānīn ve fevāḫit ve ḳanābir ve ḳaṭā ve ġızlān ve cüdā ve ṣıġar-ı semek ki mülaṭṭıfāt ve ḥirrīfe-i muḳaṭṭıʿa ile

100 "Müfevve" füvve ile maḫlūṭ demektir.

mübezzer ola. Ve onlara milḥ-i efʿī cidden ceyyid olur velākin baʿḍı kerre o milḥin ifrāṭ üzere taʿṭīşi olur. Ve onların buḳūlü kerefs ve sılḳ ve baḳla-i yehūdiyye ve hindebā ve şāhterec ve miḳdār-ı ḳalīl sermaḳ ve kürrās̱ ve sez̠āb ve kerāvyā yaprağı ve fūdenec ve s̱ūm ve keber olur. Ve ḫardal ve cemīʿan ḥubūb müsteskḳīlere ve ḫāṣṣaten aṣḥāb-ı ṭablīye muvāfıḳ olmaz, ammā lübūb ve fustuḳ ve bunduḳ ve levz-i mürr, temr ve zebīb içinde tenāvülüne vaḳt-i furṣat u müsteraḳta ruḫṣat verilir, ammā fevākih-i raṭb tenāvülüne vechen mine'l-vücūh ruḫṣat verilmez lākin min beyni'l-fevākih rummān-ı raṭb-ı ḥulv tenāvülü nāfiʿ olur.

Ammā şarāb istisḳā-i ḥārr aṣḥābına elbette taḳrīb olunmaz. Ammā istisḳā-i bārid aṣḥābına vācib olur ki şarāb aṣnāfı beyninden ancak lā-ʿale'r-rīḳ şarāb-ı raḳīḳ-i ʿatīḳten miḳdār-ı ḳalīl şürb edeler ve o şürb ṭaʿām üzere dahi olmaya belki tenāvül-i ṭaʿāmdan bir ḥīn mürūr ettikten sonra ola ve miʿdeden ṭaʿāmın inḥidārından sonra ola.

Ammā onların ḥuḳunları ve şiyāfları o ḥuḳun-ı sekbīnec ü īresā ve onlar gibi māiyyeti muḫric olan edviyeden mütteḫaz̠ ola:

<u>Ṣıfat-ı Şiyāf:</u> Bu şiyāf mücerrebdir, māiyyeti cidden istifrāġ eder: Bezr-i encüre elli ʿaded, ḥabb-ı māhvīdāne otuz ʿaded, ġārīḳūn yedi ḳīrāṭ, ḳış-ru'n-nuḥās bir dıraḫmīnin s̱ülüs̱ānı; bu mez̠kūrlar aḫz̠ olunup ḫubzun lübbü ile ḫalṭ olunup [375a] ondan şiyāf ittiḫāz̠ olunur ve o şiyāftan altı ḳīrāṭ veyāḫūd yedi ḳīrāṭ veyāḫūd dokuz ḳīrāṭ tenāvül olunur.

Ve onların müdirrātı cemīʿan müdirrāt onlara nāfiʿdir velākin müsteskḳīlere ceyyid olan o devādır ki bevli idrār eyleye ve o devā budur: Bezr-i encüre dokuz ḳīrāṭ, ḫarbaḳ-ı esved o miḳdār, kākünec bir dıraḫmī, sünbül-i Hindī iki dıraḫmī; bu mez̠kūrlar aḫz̠ ve ḫalṭ olunup tenāvül olunur, şerbet-i vāḥidesi bir mis̱ḳāldir şarāb-ı efāvīh ile şürb olunur.

<u>Müdirr-i Āḫer:</u> Bu dahi bevli idrār eder: ʿĪdān-ı belesān ve sünbül ve selīḫā ve kemmūn ve aṣl-ı süsen ve heyūfārīḳūn ve fiḳāḥ-ı idḫir ve lūf-ı sebṭ ve cezer-i berrī ve ḥamāma ve semerbiyūn ki kerefs-i berrīnin bir nevʿi-dir ve fuṭrāsāliyūn bu dahi kerefs-i cebelīnin bezridir ve ḳaṣabu'z̠-z̠erīre ve fülfül ve kākünec ve sīsāliyūs, bu encudān-i Rūmīdir; bu mez̠kūrların her birinden birer dıraḫmī aḫz̠ olunup cemīʿan ḫalṭ olunur ve onun şerbet-i vāḥidesi iki dıraḫmī olur.

On İkinci Faṣl İstisḳā-i Laḥmī Muᶜālecātı Beyānındadır

Uṣūl-i külliyye ve ḳavāᶜid-i mezḳūre istisḳā-i laḥmī muᶜālecesine nāfiᶜ ve kāfidir ve maᶜa-ẕālik istisḳā-i zıḳḳī bābında laḥmīnin muᶜalecesine dahi ẕikr ve işāret mürūr eyledi. Ve laḥmīnin muᶜālecesinde baᶜḍı kerre faṣda ḥācet olur eger sebebi bevāsirin ve dem-i ṭams̱ın iḥtibāsı olursa ve ᶜalāmet-i imtilā dahi mevcūde ise, zīrā o sūretlerde faṣd ile ḫānıḳ ve muṭfī olan imtilā zāil olur.

Ve faṣdın ḥummāya münāsebetinden istisḳā-i zıḳḳīye münāsebeti eks̱erdir. Ve ṭabīᶜatın leyyin olduğu ṣāḥib-i laḥmīye ṣāliḥ ve muvāfıḳdır. Ve eger laḥmī ṣāḥibinde ḥummā olur ise devā-i müshil ile ishāl cāiz olmaz ve faṣd dahi cāiz olmaz mādām ḥummā zāil olmaya. Ve zıḳḳī bābında bizim vaṣfımız üzere aḳrāṣ-ı şübrüm şürbü zıḳḳīden ḥādis̱ olan ḥummāya istisḳānın sāirinden ziyāde ve eşedd mülāyemeti olur ve ṭabᶜı ḥabs etmeyip ıṭlāḳ eylemek vācib olur, ḥabsi cāiz olmaz ne ḳadar muᶜtedil devā ile olur ise ıṭlāḳ olunur. Ve ḳaẕf ve ḳayᵓ ve dimāġı münaḳḳıye olan ġarāġır dahi bi'l-cümle nāfiᶜ olur. Ve ishāl dahi istisḳā-i laḥmiyye nāfiᶜ olur ᶜale'l-ḫuṣūṣ o ishāl ḥabb-ı rīvend ile ola ziyāde efḍal olur.

Ve istisḳā için ve ḫuṣūṣan istisḳā-i laḥmī için riyāḍet ile tedbīr olunur ve riyāḍetlerine müstelḳıyen ibtidā olunur baᶜdehu dābbe üzere mütemekkin iken riyāḍet ettirilir baᶜdehu ḳalīlen ḳalīlen meşy ettirilmekle riyāḍet ettirilir. Ve gerektir ki onun meşy ve riyāḍīsi arḍ-ı leyyine-i remliyye üzere ola ve maᶜiyyetinde bir kimse bile ola ki ᶜalīl es̱nā-ı riyāḍetinde terledikçe o kimse terini sile ḥattā onun teri terāküm edip birbiri üzere vāḳiᶜ olmakla süddeye müᵓeddī olmaya. Ve o riyāḍeti tamām ettikten sonra tesḫīne taᶜarruḍ olunur ḫuṣūṣan şems ile tesḫīn olunur, zīrā ḥarāret-i şemsin ebdāna ġavṣı ḳavī olur, onun için başı kebb olunup şemsten viḳāye olunur ᶜalīle ᶜilel-i dimāġiyye iṣābet etmesin için ve aᶜḍā-ı sāiresi cemīᶜan keşf olunur. Ve onun maḍcaᶜı rimāl olur,eger kumlu mevḍiᶜ var ise.

Ve keẕālik ẕerūrāt ile dahi mevādd-ı muḥtebiseyi ıṭlāḳ eder. Ve kaçan ᶜaraḳ dürūr eylese o ᶜaraḳ mesḥ olunup ḳıs̱s̱ā-i ḥımār dühnü mis̱lliler ile tedhīn olunur ve riyāḥ-ı bārideye mehebb olan mevāḍiᶜden muḥāfaẓa olunur. Ve vācib olur ki onlar devā-i lükk ve devā-i kürküm ve kelkelānic istiᶜmāl edeler. Ve müdirrāt-ı meẕkūreyi ve telṭīf ve taḥfīfi olan müshilātı istiᶜmāl

eyleyeler ve onun birisi aḳrāṣ-ı ġāfes̱tir, maᶜa'l-ebhel mā-ı uṣūl içinde ve sikencebīn-i büzūrī ḥarāret mevcūde ise istiᶜmāl olunur.

Ve zıḳḳī muᶜālecesinde ẕikr eylediğimiz edviye-i müfredenin küllīsi laḥmīde dahi nāfiᶜdir ḥattā sekbīnec, ḳusṭ, māzeryūn ve eferbiyūn dahi nāfiᶜdir. Ve ebhel ṭabīḫi cidden nāfiᶜdir eger suya ḥumreti çıkınca ḳadar ebhel ṭabḫ olunup baᶜdehu üç dirhem miḳdārı ondan aḫẕ yaᶜnī tenāvül olunup üzerine o maṭbūḫtan şürb olunur ise. Ve keẕālik nānḫāh ve kemmūn ve milḥ-i ṭaberzed şürb olunur.

Ve sebeb-i ḥārrdan ḥādis̱ olan laḥmīnin muᶜālecesinde faṣd vācib olur ṣadīd-i redīyi iḫrāc eylesin için ve idrār dahi istiᶜmāl olunur. Ve kaçan onlar ile ᶜurūḳ tenḳıye olunsa kebidin mizācı ıṣlāḥ olunmağa mübāşeret olunur o edviye ile ki onunla kebid iltihābdan mizāc-ı ṭabīᶜīsine redd olunur. İstisḳā-i laḥmīden istisḳā-i ḥārr veyāḫūd istisḳā-i bārid aṣḥābının aġdiyesi zıḳḳīden ḥārr ve bārid aṣḥābının aġdiyesi gibi olur.

On Üçüncü Faṣl İstisḳā-i Ṭablī Muᶜālecesi Beyānındadır

Ṭablīnin muᶜālecesinde ḳānūn budur ki ṭablīnin ḥudūs̱una sebeb ḫılṭ-ı raṭbın iḥtibāsından tekevvün eden riyāḥ olur ise o ḫılṭ-ı muḥtebes istifrāġ olunur ve baᶜḍı kerre māiyyeti istifrāġa dahi ḥācet olur zıḳḳīde olduğu gibi ve keẕālik bevl idrār olunur.

Ve eger riyāḥın sebebi ḍaᶜf-ı miᶜde ise onun miᶜdesi taḳviye olunur. Ve kebid aṭliye ile ve muᶜaddilāt-ı sāire ile taᶜdīl olunur ifrāṭ üzere tebḫīr eylemesin için. Ve bāb-ı ṭablīde faṣd eks̱er-i ḥālde idḫāl olunmaz ve baᶜḍı kerre nādiren idḫāl olunur belki ṭablī muᶜālecesinde evlā olan budur ki rıfḳla ṭabīᶜat ishāl oluna. Ve vācib olur ki müshilāt istiᶜmālini teks̱īr eylemeyeler ve keẕālik müdirrāt dahi istiᶜmāl edip lākin ifrāṭ üzere istiᶜmāl eylemeyeler, zīrā ishāl ve idrārda iks̱ār eylemek ebḫıre-i kes̱īre tevlīdine sebeb olur.[101] Ve min-ġayri ifrāṭin müshil ve müdirr istiᶜmālinden sonra müceşşiyāt ve riyāḥı muḥallil olan nesneler istiᶜmāl ederler. Beher yevm kirāren ve mirāren onların baṭnları delk olunup cāvers ve nuḫāle ile nefᶜi olur ise tekmīd olunur. Ve keẕālik ḥubūb-ı meşrūbe ve ḥamūlāt dahi istiᶜmāl olunur. Ve baᶜḍı kerre

101 Ṭabᶜ ile olan nüsḫada "ḥarāret-i kes̱īre tevlīdine sebeb olur" vāḳiᶜ olmuştur.

dahi baṭnı üzere birkaç defᶜa meḥācim-i fāriġa vaḍᶜına ḥācet olur.

Ve ṭablī aṣḥābına vācib olur ki ḥubūbāt ve buḳūl tenāvülünden ve elbān ve fevākih-i muraṭṭıbe tenāvülünden ictināb eyleyeler.

Ve eger ṭablī istisḳā sūʾ-i mizāc-ı ḥārr ile olursa vācib olur ki ona rāziyānec ve kerefs ve iklīlü'l-melik ve bābūnec ve ḥasek miyāhı saḳy oluna.

Ve ṭablīnin sebebi sūʾ-i mizāc-ı bārid olursa vācib olur ki ona kemmūn ve enīsūn ve cünd-i bīdester ve nānḫāh saḳy oluna ve onlar dāimā kemmūn ve kündür maḍġ ederler. Ve onlara maᶜcūn-ı vecc şūnīz ile nefᶜ verir ve bu maᶜcūn aḳrabādīnde mez̠kūrdur. Ve kez̠ālik nānḫāh, ebhel, kemmūn, milḥ-i ṭaberzed istiᶜmāl olunur. *Ṭabᶜ ile nüsḫada "ve onlara nefᶜ verir dāimā ḳumārī varaḳını maḍġ ve kez̠ālik sıᶜd ve dūḳū her birinden ikişer dirhem istiᶜmāl olunmak vāḳiᶜ olmuştur."* Ve ammā onların ḥamūlātı kemmūn, būraḳ, varaḳ-ı sez̠āb bu edviyeler şiyāfeten istiᶜmāl olunur. Ve onlara ḥuḳun nāfiᶜ yalnız dühn-i sez̠āb ile veyāḫūd o dühn büz̠ūr-i muḥalliletü'r-riyāḥ ile ve kez̠ālik dühn-i kerefs ve dār-ı ṣīnī dühnü istiᶜmāl olunur. Ve kez̠ālik riyāḥı muḥallil maᶜācīn ve müşāhede ḥasebiyle āḫer eşyālar dahi istiᶜmāl olunur. *Ṭabᶜ ile olan nüsḫada "büzūr-ı muḥalliletü'r-riyāḥ maṭbūḫan istiᶜmāl olunur" diye vāḳiᶜ olmuştur.* [375b]

KİTĀB-I S̱ĀLİS̱İN ON BEŞİNCİ FENNİ EMRĀḌ-I MERĀRE VE ṬIḤĀL VE MUʿĀLECĀTI ḤAḲḲINDA OLAN KELĀM-I MÜCMELDİR O DAHİ İKİ MAḲĀLE ÜZERE TERTĪB OLUNMUŞTUR ONUN MAḲĀLE-İ ŪLĀSI ṬIḤĀL VE MERĀRE TEŞRĪḤLERİ VE YEREḲĀN BEYĀNINDA OLUP DAHİ FUṢŪLÜ MÜCTEMİʿA VE MÜŞTEMİLEDİR

Evvelki Faṣl Merāre Teşrīḥi Beyānındadır

Muṣannif der ki merāre bir kīs-i muʿallaḳtır, kebidden asılmıştır, miʿde cānibine māildir ve ṭabaḳa-i vāḥide üzere ve ʿaṣabāniyyedir ve onun femi vardır, kebid ṭarafına olur ve onda mecrā vardır ki o mecrā merāreye muvāfıḳ olan ḫılṭ-ı raḳīḳi ve mirār-ı aṣferi yaʿnī ṣafrāyı kebidden cez̠b eder, o mecrā kebidin kendiye ve kebid olan ʿurūḳ-ı sākineye muttaṣıl olur. Ve o mecārīnin o maḥallde şuʿab-ı kes̱īresi vardır ve ġāyiṣa olur ve ʿamūdunun medḫali kebidin taḳʿīrinde olur. Ve kez̠ālik merārenin fem ve mecrāsı vardır, nāḥiye-i miʿdeye ve emʿāya sāliktir, o fem ve mecrādan miʿdeye ve emʿāya ṣafrānın faḍlı irsāl olunur, onun biz kitāb-ı evvelde tafṣīlini īrād eyledik. Ve merārede olan mecrā mez̠kūrun eks̱er-i şuʿabı is̱nā ʿaşer tesmiye olunan bağarsığa muttaṣıl olur ve o şuʿabdan bir şeyʾ-i ṣaġīr esfel-i miʿdeye muttaṣıl olur. Ve baʿḍı kerre dahi emr ʿaks üzere olup ekber ve aġlaẓ esfel-i miʿdeye ve aṣġar is̱nā ʿaşere muttaṣıl olur. Ve eks̱er-i nāsta o mecrā mecrā-ı vāḥiddir, is̱nā ʿaşer muttaṣıldır.

Ve merāre ile mes̱ānenin her birinden birer ünbūbe vardır ki merāreye dāḫil olan ünbūbe merāreden ṣafrāyı maṣṣ eder. Merārın ünbūbe-i maṣṣāṣasının medḫali mes̱āne ünbūbesi medḫaline ḳarīb olur.

Eṭıbbā-ı aḳdemīnin ʿādeti budur ki merāreye kīs-i aṣġar ve mes̱āneye kīs-i ekber tesmiye ederler. Ve merāre ḫalḳ olduğunun ḥikmeti ve maṣlaḥatı budur ki ondan munṣabbe olan mirār-ı emʿāyı faḍl-ı raġvīden tenḳıye eder ve kez̠ālik taḥt-ı ḳıdrda olan veḳūd-ı nār gibi emʿāyı tesḫīn eder ve kez̠ālik demi telṭīf ve fuḍūlü taḥlīl eder ve berāzı taḥrīk edip emʿāyı tanẓīf eder ve eṭrāfında olan ʿaḍal-i müsterḫīleri şedd eder.

Ve eks̱er-i nāsta merāreden miʿdeye sebīl ve ṭarīḳ olmaz ve maʿa-hāẕā mirrenin inṣıbābıyla miʿdenin ruṭūbātı ġasl olunsun için o ṭarīḳten lābüdd ve lāzım idi o maṣlaḥat için emʿāya ṭarīḳ ḫalḳ olunduğu gibi, pes bu fāideye iltifāt olunmayıp merāreden miʿdeye eks̱er-i nāsta ṭarīḳ olmadığının sebebi budur ki ṣafrādan miʿde müteʾeẕẕiye olur ve miʿdeye munṣabbe olan ṣafrā ġas̱eyān iḥdās̱ eder ve haḍmı ifsād eder, zīrā ṣafrāya reī ḫılṭ ve ġıdā muḫāliṭ olur.

Ve merāreye ʿırḳ-ı ḍāribden yaʿnī şiryāndan ve kebide muttaṣıl ʿaṣabeden cidden ṣaġīre olan birer şuʿbe gelir. Ve merāre mes̱āne gibi bir ṭabaḳa ve bir kattır, o ṭabaḳa-i vāḥide elyāf-ı s̱elās̱eden mürekkebdir yaʿnī līf-i ṭavīl ve līf-i müverreb ve līf-i ʿarīḍden teʾlīf olunmuştur. Ve merārenin līf-i ṭavīli kebidden ṣafrāyı ceẕb eylemese veyāḫūd ceẕbiyle ṣafrādan neḳā ḥāṣıl olmasa ondan āfāt ḥādis̱ olur, zīrā ṣafrā fevḳe'l-merāre muḥtebes olsa kebidi tevrīm eder ve yereḳān īrās̱ eder. Ve baʿdı kerre o ṣafrā-ı muḥtebese taʿaffün edip ḥummayāt-ı rediyye iḥdās̱ eder ve o ṣafrā-ı muḥtebese aʿḍā-ı bevle ifrāṭ üzere seyelān eylese taḳrīḥ eder ve hangi ʿuḍva seyelān ederse o ʿuḍvda ḥumret ve nemle iḥdās̱ eder ve bedende münteşire olup hāyice ve sākine olur ise yereḳān iḥdās̱ eder. Ve kaçan merāreden emʿāya ifrāṭ üzere seyelān ederse ishāl-i mirārī ve saḥc iḥdās̱ eder.

İkinci Faṣl Teşrīḥ-i Ṭıḥāl Beyānındadır

Bi'l-cümle ṭıḥāl demin s̱üfl ve ḥurāḳasının mefraġıdır. Ve demin s̱üfl ve ḥurāḳaları ṭabīʿī ve ʿaraḍī olan sevdālardır. Ve ṭıḥāl için bir nevʿ ḳuvvet ve şān vardır, ḳalbe cānib-i taḥttan ve kebid ve merāreye cenblerinden muḳāvim olur. Ve kaçan demin küdūretini ṭıḥāl ceẕb eylese onu haḍm eder ve baʿdehu o küdūret-i mahḍūmeye ṭıḥālde ʿufūṣat ve ḫumūḍat ʿārıḍ olsa, o vech fem-i miʿdeyi dağdağaya ve dibāġata ṣāliḥ olsa ve keẕālik ḥarāreti dahi muʿtedile olsa o ṭıḥāl fem-i miʿdeye sevdā-ı meẕkūreyni verīd-i ʿaẓīm ṭarīḳinden irsāl eder. Ve kaçan kebidi ve ḥavālī-i kebidi sevdādan ṭıḥāl tenḳıye edemeyip ḍaʿīf olsa bedende emrāḍ-ı sevdāviyye ḥādis̱ olur sereṭān ve devālī ve dāʾ-ı fīl ve kūbā ve behaḳ-ı esved ve baraṣ-ı esved gibi maraḍlar ve belki māliḫūliyā ve cüẕām ve onlar gibi olan ʿilletler ʿārıḍ olur. Ammā ṭıḥālde müctemiʿa olup muʿtād üzere ṭıḥālden iḫrācı lāzım olan sev-

dāyı iḫrācdan ṭıḥāl ḍaʿīf olsa ondan ṭıḥālin ʿiẓamı ve kiberi ve veremi ḥādiṡ olur ve keẕālik müceddeden tevellüd eden sevdāya mekān kalmaz ve fem-i miʿdeyi dağdağa eden miḳdār dahi muḥtebes olup dağdağanın menfaʿat-i meşhūresi fevt olur.

Ve kaçan ṭıḥāl sevdāyı irsāl eylese eger onun irsāli ifrāṭ üzere olur ise cūʿ ziyāde olur, eger ḥāmiḍ olup irsāli ifrāṭ üzere olmazsa ġaṡeyān ve ḳayʾ īcāb eder ve baʿḍı kerre saḥc iḥdāṡ eder ki o saḥc ḳattāl olur. Ve kaçan ṭıḥāl semirse ve semīn olsa cemīʿan beden arıklanıp ve hüzāl gelir ve keẕālik kebide dahi hüzāl ʿārıḍ olur, zīrā ṭıḥālin kebide müḍāddesi ḳavī ve şedīddir.

Ve baʿḍı kerre ṭıḥālde sevdā-ı muḥterıḳ olup ḥumūḍat-ı muʿtedilesi zāil olur ve baʿḍı kerre ṭıḥālden miʿdeye keṡīrü'l-miḳdār ve fāḥiş sevdā munṣabbe olup ḳayʾ-ı esvedi iḥdāṡ eder ve baʿḍı kerre o ḳayʾın edvārı olup ondan inḳılāb-ı miʿde[102] dedikleri āfet ḥādiṡ olur.

Ve kaçan istifrāġ-ı sevdākeṡret üzere olup onda ḥummā olmasa o istifrāġın sebebi māsikenin ḍaʿfı olur veyāḫūd dāfiʿanın ḳuvveti olur. Ve sevḍānın keṡret-i iḥtibāsının esbābı esbāb-ı istifrāġın aḍdādı olur yaʿnī māsikenin ḳuvveti veyāḫūd dāfiʿanın ḍaʿfı olur.

Ve ṭıḥāl müstaṭīl ve lisānı bir ʿuḍvdur, miʿdeye yesārından ve cihet-i ḫalfe māil ve mevḍiʿ-i ṣulbden muttaṣıl olur. Ve ṭıḥālin ʿunuḳu kebidin taḳʿīrine merāre ʿunuḳunun muttaṣıl olduğu maḥallin taḥtından muttaṣıl olur ve sevḍāyı kebidden o ʿunuḳ ceẕb eder ve bāṭınından nābit olan ʿunuḳ-ı āḫer defʿ eder. Ve ṭıḥālin taḳʿīri ṭıḥālin miʿdeye ittiṣāli cānibde olur ve ḥadebesi aḍlāʿı vely eden cānibde olur. Ve aḍlāʿa ṭıḥāli taʿlīḳ ribāṭāt-ı kaviyye vü keṡīre ile olmaz belki onu taʿlīḳ eden ribāṭ ḳalīletü'l-aʿdād ve līfiyye-i ġayr-i ḳaviyye olur ve aḍlāʿın aġşiyesi ile o līfler münseddedir.

Ve aḍlāʿ cihetinden ṭıḥālin ḥadebesi biraz ʿurūḳ-ı ḍāribe ve ʿurūḳ-ı sākineye muttaṣıl olur. Ve ṭıḥāl cānib-i muḳaʿʿarından kebide ve miʿdeye masṭūḥ münbasıṭ gibi yaʿnī askı gibi muʿallaḳtır lākin esfel-i kebide müvāzī ve esfel-i miʿdeye muttaṣıldır. Ve ṭıḥālle miʿde arasında bir ʿırḳ-ı vāṣıl vardır ki o ʿırḳ ṭıḥāl ve miʿdenin her birinde mülteḥim olur ve o ʿırḳ dahi ṭıḥāli miʿdeye taʿlīḳ eder ve o ʿırḳın şuʿab-ı keṡīreleri ile iki kat bir ṣıfāḳ-ı maṭvī

102 "İnḳılāb-ı miʿde" ona derler ki meʾkūl olan ġıdā miʿdede haḍm olduktan sonra miʿde onu ḳayʾla mehḍūmen defʿ eyleye.

ṭıḥāli idġām edip o şuᶜbelerden kes̱īrü'l-ᶜaded ve ṣaġīrü'l-miḳdār olan şuᶜab ṭıḥāle ve s̱erbe müdāḫale eder.

Ḍāribe ve ġayr-i ḍāribe ᶜurūḳun ṭıḥālde kes̱reti olur ve dem o ᶜurūḳta nuḍc edip cevher-i ṭıḥāle müşābih olur ve ġıdāsından bāḳī faḍlayı ṭıḥāl defᶜ eder.

Ve ṭıḥālin cirmi saḫīf ḫalḳ olundu sevdāvī faḍl-ı ġalīẓi ṭıḥāl sühūlet ile ḳabūl eylesin için. Ve ṭıḥāli ṣıfāḳtan biraz aġşiye setr ve taġşiye eder ve ona bināen ṭıḥāl ḥicāba müşārik olur, zīrā ḥicābın menşeᵓi dahi ṣıfāḳtır.

Üçüncü Faṣl Yereḳān-ı Aṣfer ve Yereḳān-ı Esved Beyānındadır

Yereḳān levn-i bedenin taġayyür-i fāḥişine derler o taġayyür ile beden levn-i ṭabīᶜīsinden çıkıp levni aṣfer yāḫūd [376a] esved olur.

Yereḳān-ı aṣferde ḫılṭ-ı aṣfer yaᶜnī ṣafrā cilde ve ve cildi vely eden mevāḍiᶜe bilā-ᶜufūnetin cereyān eder o kimsede eger ḥummā-ı ġıbb var ise ve eger onun ḥumması ribᶜ olsa o zamān bilā-taᶜaffünin ḫılṭ-ı esved cilde ve cildin ḥavālīsinde olan mevāḍiᶜe cereyān edip ondan yereḳān-ı esved ḥāṣıl olur. Ve yereḳān-ı aṣferin eks̱er-i ḥālde sebebi kebid ve merāre cihetlerinden olur. Ve yereḳān-ı esvedin sebebi ṭıḥālden olur ve baᶜḍı kerre kebidden dahi olur ve baᶜḍı kerre dahi müṣādif düşüp aṣfer ve esved yereḳānlardan her birinin sebebi bedenin mizāc-ı ᶜāmmı olur.

Ve biz evvelāṣafrāvī yereḳānda tekellüm eyleyelim ve biz deriz ki yereḳān-ı ṣafrāvī ṣafrānın kes̱ret-i tevellüdü ile olur veyāḫūd tevellüdü kes̱īr olmaz velākin imtināᶜ-ı istifrāġ ḥasebiyle cemᶜ olup kes̱īr olur ve ṣafrānın dahi kes̱ret-i tevellüdüne sebeb ᶜuḍv-ı müvelled olur veyāḫūd meᵓkūl ḥasebiyle olur veyāḫūd esbāb-ı ġarībe ḥasebiyle tevellüd eder. Ve ṣafrāyı bi'ṭ-ṭabᶜ tevlīd eden ᶜuḍv kebid olur, zīrā kebid cidden tesḫīni olan müsaḫḫinātla ve kebidde ve mecārī-i ṣafrāda ḥādis̱ olan evrāmla ve bi-ḥasebi's-südde mirre-i ṣafrā merāreden muḥtebise olmakla ve merārenin mizācı cidden müsaḫḫan olmakla işbu esbāb-ı mez̲kūrenin her biriyle kaçan kebid cidden müsaḫḫane olsa ṣafrāyı kes̱ret üzere tevlīd eder. Ve baᶜḍı kerre dahi ṣafrāyı cemīᶜan beden bi-ḥasebi'ṭ-ṭabᶜ tevlīd eder, zīrā cemīᶜan beden süḫūnet-i müfriṭa ile tesaḫḫun eylese bedende olan demi ṣafrāya iḥāle eder. Ve aġdiye sebebiyle tevellüd eden ṣafrā aġdiyenin ḥarāret-i mizācı ḥasebiyle

veyāḫūd leben gibi mi^cde-i ḥārrede ḥarārete istiḥālesi serīᶜ olan aġdiyenin ḥarārete istiḥālesi ile tevellüd eder; kaçan meʾkūl olan ṭaᶜām ve aġdiyede bu evṣāf mevcūde olsa keṡret üzere ṣafrā tevlīdinden ḫālī olmaz. Ammā esbāb-ı ġarībeden ṣafrā tevellüdü ḥarr-ı ḫāricīnin o kimseyi ḫāricden iştimāli ḥasebiyle yāḫūd cerrāre demekle maᶜrūf ᶜakreb veyāḫūd ḥayye lesᶜası ile veyāḫūd zenābīr-i ḫabīṡe ḍarbıyla ve ḳamletü'n-nesrin ᶜaḍḍı ile ḥarāretin bāṭında fāş ve sārī olmasıyla keṡīren ṣafrā tevellüd eder. Keẕālik edviye-i meşrūbe ile dahi ṣafrā tevellüd eder, meṡelā efᶜīnin ve nemirin merāreleri bu fiᶜli işler. Eger şāribini ḳatl eylemek mertebesine bāliġa olmazsa semm sebebiyle ḥādiṡ olan yereḳān ekṡeriyyā defᶜaten ẓāhir olur.

Ammā keṡret-i ṣafrā ile ḥādiṡ olan yereḳān iki vech üzere olur: Vech-i evvel budur ki o ṣafrā keṡret ile deme ġālibe olur ve dem ile münteşire olup kendiden olan intişār ile yereḳān-ı aṣferi iḥdāṡ eder. Ve ikinci vech budur ki ṣafrāyı ṭabīᶜat ebdāna neşr edip yereḳānı iḥdāṡ eder ve bu yereḳān buḥrānātta olur.

Ve keṡret üzere olan ṣafrādan mütevellid yereḳān baᶜḍı kerre tedrīcle ḳalīlen ḳalīlen ḥādiṡ ve müteᶜaddid eyyāmda ẓāhir olur onun için ki cildde keṡāfet yāḫūd mādde ġılẓat olup tevellüd eden ṣafrā taḥallül eylemez ve ḳalīlen ḳalīlen münteşir olup yereḳān iḥdāṡ eder. Ve bu ẕikr olunan iki sebebden için şimāl yelleri estikte ve şitā-ı bāridde yereḳān keṡīr olur. Ve keẕālik terlemek muᶜtādı olanlardan ᶜaraḳ muḥtebes olsa onlarda dahi yereḳān ḥādiṡ olur.

Ve ṣafrānın keṡret üzere tevellüdü baᶜḍı kerre kebidde ve baᶜḍı kerre ḳarīben senin bildiğin üzere cemīᶜan bedende olur. Ve keṡret üzere tevellüdüne sebeb baᶜḍı kerre evrām-ı ḥārre olur, zīrā hangi ᶜuḍvda evrām-ı ḥārre ḥādiṡ olsa mizācı ḥarārete taġyīr edip ve ḥarāret-i mizācla ṣafrā keṡret üzere tevellüd eder. Ve baᶜḍı kerre evrām tesdīdi ve istifrāġı menᶜi ḥasebiyle dahi ṣafrāyı tevlīd eder, nitekim mizācı ḥarārete taġyīri ḥasebiyle tevlīd eylediği gibi. Ve evrām-ı bāride mirār-ı esvedi tevlīde evlā olur. Bu meẕkūrlar ṣafrānın keṡreti ile ḥādiṡ olan yereḳān-ı aṣferin aṣnāfı idi.

Ammā ᶜadem-i istifrāġ ḥasebiyle olan yereḳānın beyānı budur ki yereḳāna sebeb olan ᶜadem-i istifrāġ kebidde olan ṣafrānın ᶜadem-i istifrāġı olur veyāḫūd merāre ve emᶜā ve aᶜḍā-ı uḫrādan birinde müctemiᶜa olan

ṣafrānın ᶜadem-i istifrāġı olur. Ve kaçan kebidde olan ṣafrā istifraġ olunmasa o ᶜādem-i istifrāġa sebeb baᶜḍı kerre fāᶜilde olur veyāḫūd ᶜadem-i istifrāġa sebeb ālette olur. Ve eger sebeb fāᶜilde olur ise baᶜḍı kerre o sebeb ḳuvve-i mümeyyizenin ḍaᶜfı veyāḫūd ḳuvve-i dāfiᶜanın ḍaᶜfı olur. Ve sebeb ālette ise o sebeb mecārīnin insidādı veyāḫūd kebid ile mecrā arasında olan südde olur. Ve bu ḳabīldendir yaᶜnī beyne'l-kebid ve'l-mecrā südde ḥasebiyle ḥādiṡ olan yereḳāndandır kebidin evrām-ı ḥārresinden ve evrām-ı ṣulbünden ḥādiṡ olan yereḳān ve kezālik bu ḳabīldendir o yereḳān ki berd ile ḥādiṡ olur, zīrā kebide berd iṣābet eylese kebidi ḍaᶜīf eder ve kebidde olan mecārīyi ḳabḍ eder ve keẕālik inḍıġāṭtan ve sāir esbāb-ı seddden ḥādiṡ olan yereḳān dahi ẕikr olunan ḳabīldendir.

Ve maᶜlūm ola ki kaçan südde ḥāṣıl olup kebidin ve merārenin hangi mevḍiᶜinde olursa olsun ṣafrāyı ḥabs eylese o iḥtibāstan lā-maḥāle kebide kendi süḫūnet-i aṣliyyesinden mā-ᶜadā süḫūnet gelip esḫan olur ve ḥāl-i selāmette kebidde tevellüd eden ṣafrādan ekṡer kebidde ṣafrā tevellüd eder.

Ammā merāre sebebiyle ḥādiṡ olan yereḳān merārenin ṣafrāyı ceẕbinin ḍaᶜfından olur ḫuṣūṣan merārenin cāẕibesinin ḍaᶜfıyla kebidin ḳuvve-i mümeyyizesinde ve ḳuvve-i dāfiᶜasında ḍaᶜf olur ise merārede olan ḍaᶜf-ı ceẕbinin sebebiyyeti ḳaviyye olur veyāḫūd merārenin kebidden ḳuvvet-i ceẕbi yereḳāna sebeb olur, zīrā ḳuvvet-i ceẕble merārenin defᶜa-i vāḥidede ceẕb eylediği ṣafrā merāreyi mümteliʾe eder ve ziyādesine merārenin siᶜası olmayıp o ziyāde merāreyi temdīd ve ḳuvvetini isḳāṭ eder baᶜdehu kebidden ṣafrāyı ceẕb edemeyip yereḳān ḥādiṡ olur.

Ve baᶜḍı kerre yereḳāna sebeb merāre ile emᶜā arasında olan mecrāda olan südde olur. Ve baᶜḍı kerre o südde ṣafrānın defᶜaten seyelānından müktenize olup tesdīdinden ḥādiṡ olur ve o iktināz ve tesdīde baᶜḍı kerre sebeb-i keṡret ve baᶜḍı kerre kebidin şiddet ve ᶜunfle defᶜi ve baᶜḍı kerre merāre cāẕibesinin şiddet-i ceẕbi olur, zīrā bu sūretlerde mecrānın femi üzere ṣafrāyı ḥabs eder nesne munṭabıḳ olup ḳuvvet dahi müteʾeẕẕiye olmak ḥasebiyle tenfīẕden ᶜācize olur. Ve sāir esbāb-ı süded dahi baᶜḍı kerre bu nevᶜ süddeye sebeb olur.

Ve baᶜḍı kerre yereḳān ḳūlınc ḥāsebiyle olur, zīrā ḳūlıncla mecrānın vechi ḫılṭ-ı lezicden taġriye olunup mirār emᶜāya munṣabb olmaz belki bedene

münteşir olup yereḳān ḥudūs̱una sebeb olur. Ve baᶜḍı kerre dahi yereḳāna ḳūlınc sebeb olmayıp belki yereḳān ve ḳūlınc cemīᶜan sebeb-i vāhid-i āḫer ile ḥādis̱ olurlar bu vechle ki evvelā mecrā-yı merārede ḳable-ḥudūs̱i'l-ḳūlınc südde ḥādis̱e olur ve o südde mirārı emᶜāya inṣıbābdan ve ġasl-i emᶜādan menᶜ eder ve emᶜā ġasl olunmamakla onda ruṭūbāt-ı kes̱īre muḥtebise olup ḳūlınc heyecān eder.

Ve kebidden merāreye ve merāreden emᶜāya sālike olan mecrālarda iltiḥām ve s̱üᵓlūl ḥasebleriyle ḥādis̱e olana süddeye bināen ḥādis̱ olan yereḳānın bürᵓü recā olunmaz.

Ammā emᶜā ḥasebiyle ḥādis̱ olan yereḳān bir ḳavmin ẓannı üzere bu vech ile ᶜārıḍ olur ki baᶜḍı kerre emᶜāda ve ḫuṣūṣan ḳūlūn denmekle maᶜrūf olan miᶜāda ṣafrā-ı kes̱īre müctemiᶜa olur ve ḥāil sebebiyle o mevḍiᶜden ḫurūc eylemez ve baᶜdehu munṣabbe olan ṣafrāya mefraġ ve mekān kalmaz her ne ḳadar kebidden merāreye ve merāreden emᶜāya sālik olan mecrālar meftūḥa olur ise [376b] dahi mirār emᶜāya cereyān eylemeyip ve bedene münteşire olup yereḳān hāyice olur. Ve bu vech üzere yereḳānın ḥudūs̱u ḳalīl ve nādir olur ve benzer ki bu vech üzere yereḳānın ḥudūs̱u baᶜīd olur, zīrā mirār emᶜāda miḳdār-ı mez̠kūre müctemiᶜa oldukta ḥiddeti ḥasebiyle kendi nefsini ve āḫer ruṭūbātı iḫrāc eder ve müceddeden munṣabb olan ṣafrāyı ne keyfiyyette bi'l-müzāḥame inṣıbābdan menᶜ eder! Neᶜam, kaçan emᶜānın ḥissine buṭlān ve ḳuvvet-i dāfiᶜaya noḳṣān terettüb eylese bu vech üzere yereḳān ḥādis̱ olmak mutaṣavver olur.

Ammā yereḳān-ı esved iki vech üzere olur: biri ṭıḥālī ve āḫeri dahi kebidī olur:

Ṭıḥālī olan yereḳān-ı esved iki mecrānın birinde yaᶜnī kebidden ṭıḥāle ve ṭıḥālden fem-i miᶜdeye ve munṣarif-i sāireye vārid ve sālik olan mecrālarda südde olmakla tekevvün eder ve baᶜḍı kerre dahi ḳuvvānın baᶜḍılarının ḳuvveti ve baᶜḍılarının ḍaᶜfı ḥasebiyle dahi tekevvün eder.

Ammā kebidī olan yereḳān-ı esved baᶜḍı kerre kebidin şiddet-i ḥarāretiyle olur, zīrā o ḥarāretle dem muḥterıḳ olup sevāda ve sevdāya istiḥāle eder ve bedende sevdā kes̱īr olur, ṭıḥālde ve mecārī-i sevdādan bir muᶜāvin dahi ona iᶜānet ederse emr tamām olur. Baᶜḍı kerre dahi yereḳān-ı esved-i kebidī kebidin şiddet-i bürūdetinden olur, zīrā kebid şiddet üzere bāride

olsa dem taᶜakkür ve tesevvüd eder ve o bürūdet baᶜḍı kerre maᶜa-yübs ve baᶜḍı kerre maᶜa-ruṭūbet olur. Ve baᶜḍı kerre yereḳān-ı esved-i kebidī kebidde evrām-ı bāride ve evrām-ı ṣulbe olmakla olur.

Ve yereḳān-ı esved baᶜḍı kerre dahi cemīᶜan beden ḥasebiyle ᶜārıḍ olur, bu yereḳān-ı esvede cemīᶜ-i bedende münbes̱s̱e olan ᶜurūḳ ḥasebiyle olur ve o ᶜurūḳun demlerinin sevdāya ve yereḳān-ı esvede istiḥālesi demin istisḳā-i laḥmī mevāddına istiḥālesi ḳıyāsı üzere olur her ne ḳadar o maḳāmda kebidde fesād-ı ẓāhir yoksa dahi lākin ᶜurūḳta fesād olmak ḥasebiyle dem fāsid olur.

Ve baᶜḍı kerre mümkin olur ki yereḳān-ı esved taḳsīm-i āẖer ile taḳsīm olunup denile ki yereḳān-ı esved baᶜḍı kerre kes̱ret ile ve baᶜḍı kerre iḥtibās ile ḥādis̱ olur, bu taḳsīm yereḳān-ı aṣferde olduğu gibi olur. Ve baᶜḍı kerre dahi yereḳān-ı esved yereḳān-ı aṣfer ile maᶜan cemᶜ olur onun için ki deme muẖālaṭası olan ṣafrā cemīᶜan bedene münteşire olup ona baᶜḍı kerre iḥtirāḳ ᶜārıḍ olur ve dem-i muḥterıḳtan tekevvün eden sevdā ile ṣafrā cemᶜ olup o iki yereḳān cemīᶜan ḥādis̱ olur. Ve baᶜḍı kerre iki yereḳānın ictimāᶜı iki cānibde dahi āfet olduğundan ḥādis̱ olur yaᶜnī kebid ile hem merāre ve hem ṭıḥāl arasında āfet olmakla olur.

Ve bir ḳavm ẓann eylediler ki yereḳān-ı aṣfer bağteten ve yereḳān-ı esved tedrīcle ḥādis̱ olur ve kez̠ālik o ḳavm z̠āhib oldular ki ṣafrāyı tevlīd eden sebeb sevdāyı tevlīd eden sebebden aḳvā olur ve sevdā ḳalīlen ḳalīlen tevellüd eder. Lākin vāḳıᶜu'l-ḥāl o ḳavmin dedikleri gibi değildir her ne ḳadar ekṣer-i ḥāl o minvāl üzere ise yaᶜnī onların kelāmı ḥükm-i eks̱erīdir, küllī değildir.

Ve baᶜḍı kerre yereḳān-ı esved emrāḍ-ı ṭıḥāle ve ems̱āline buḥrān olur ṭabīᶜat sebeb-i muᶜavviḳ [olmak] ḥasebiyle cihet-i nefḍe teheddī eylemeyip sevdāyı cemīᶜan bedene neşr ve yereḳān-ı esvedi taḥrīk eder.

Ve yereḳān-ı aṣfer ahālīlerinin eks̱er-i ḥālde ṭabīᶜatları muᶜteḳıle olur senin bundan aḳdem bildiğin üzere es̱fālin ictimāᶜına münebbih ve müteḳāḍī olan ṣafrānın ve ẖılṭ-ı lez̠z̠āᶜın iḥtibāsı ḥasebiyle. Ve yereḳānı olan kimse muᶜāleceyi terk edip mādde-i yereḳānı ḥāli üzere terk eylese ondan ẖaṭar ẖavf olunur ve terk-i muᶜālece edenlerin eks̱erine mevt-i fecāʾet ᶜārıḍ olur. Yereḳān-ı kebidīnin verem ḥāsebiyle ḥādis̱ olanları aṣnāf-ı

yereḳānın ziyāde şerrlisi olur ve bu yereḳān İbuḳrāṭ'ın ẕikr eylediği yereḳāndır ki o fāḍıl demiştir ki kaçan kebid-i mārūḳta[103] ṣulbe olsa delīl-i redī olur.[104] Ve yine İbuḳrāṭ kendiye mensūb olan baᶜḍı kütübde demiştir ki yereḳāndan bir nevᶜ-i redī vardır ki serīᶜü'l-ihlāk olup ve onun ṣāḥibinin bevlinde aḥmerü'l-levn kirsenneye müşābih nesne olur ve keẕālik onun baṭnında ġarza müşābih nesneler iḥsās olunur ve ḥummā ve ḳuşaᶜrīret-i ᶜaẓīme olur, şiddet-i düvār ile kelāmında kelāl olur, bu nevᶜ yereḳān ṣāḥibi on dört güne varınca ḳadar ihlāk olur.

Dördüncü Faṣl Yereḳān-ı Aṣferin ᶜAlāmātı Beyānındadır

Maᶜlūm ola ki yereḳān-ı aṣfer ve yereḳān-ı esvedde bevlin ṣıbġı ziyāde olur ve her ne ḳadar bevlin ṣıbġı eks̱er olur ise o miḳdār bevl eḥadd olup selāmet-i kebide ve ḳuvvetine edell olur.

Ve yereḳānın sūᵓ-i mizāc-ı ḥārr sebebiyle ḥādis̱ olanlarının ᶜalāmātı mizāc-ı ḥārrın ᶜalāmāt-ı maᶜlūmeleri olur gerek ise o ᶜalāmātla verem-i ḥārr ᶜalāmātı olsun ve gerek ise olmasın eger o ᶜalāmāt-ı maᶜlūme ile recīᶜde yaᶜnī berāzda südedde olan berāzın beyāḍı gibi beyāḍ olmaz ise, zīrā baᶜḍı kerre yereḳānda olan berāzda ṣıbġ eks̱er olur. Ve südedde iḥsās olunan s̱iḳal yereḳānda iḥsās olunmaz ve şehvet-i ḳalīle ve ᶜaṭāş-ı ḳes̱īre ve bedende cefāf ve neḫāfet ve bevlde ḥumret olur ve defᶜaten ḥudūs̱u dahi ḳalīl olur.

Ve eger yereḳān-ı aṣferin sebebi merārede mirrenin ḥiddeti ve iltihābı olur ise onun ᶜalāmeti levn-i bedenin dāimā iṣfirārı olup yalnız yüz esved ve lisānı ebyaḍ olduğu ve keẕālik hüzāl ve merāre s̱üflünün şiddet üzere tecfīfinden ḥādis̱ olan iᶜtiḳāl-i ṭabīᶜat olur. Ve yereḳānın evvelinde bevlde beyāḍ ve riḳḳat olur mirārın bedende iḥtibāsı olup medāfiᶜe indifāᶜı olmamak ḥasebiyle ve sonra bevl şiddet üzere aṣfer ve baᶜdehu esved olur ve ḳıvāmında ġılẓat ve netn-i rāyiḥa olur.

Ve cemīᶜan bedenin sūᵓ-i mizāc-ı ḥārrı ile ḥādis̱ olan yereḳānda bi'l-cümle melmes-i bedende ḥarāret ve ḥikke ve şehvette ḳıllet olur ve maᶜa-hāẕā ġalīẓ ve ḥulvü ḳabūl eder ve berāzı muᶜtāda ḳarīb veyāḫūd līne māil olur ve bevl dahi onun gibi muᶜtāda ḳarīb olur. *Ṭabᶜ ile olan nüsḫada "ḳarī-*

---

103 "Mārūḳ"tan murād yereḳānı olan kimsedir.

104 Ḥattā *Fuṣūl-i İbuḳrāṭ*'ın ᶜibāreti budur: واذا كانت الكبد فيمن به اليرقان صلبة هو ردي

ben" bedeline "ḳaviyyen" vāḳiᶜ olmuştur lākin siyāḳı fāsiddir. Ve bu nevᶜ yereḳānda ᶜurūḳta cidden ḥarāret iḥsās olunur ve levn-i ᶜurūḳ dahi cidden müteġayyir olur ve südedīnin aḥvāli gibi berāzda beyāḍ ve kebid ve merār nevāḥīsinde s̱iḳal olmaz belki bu nevᶜ yereḳānın berāzı munṣabıġ ve bedeni ḫafīf olur ve yereḳān-ı kebidīnin ᶜalāmāt-ı maḫṣūṣalarından bir nesne onda olmaz ve südedī gibi defᶜaten dahi ḥādis̱ olmaz.

Eger yereḳān verem-i ḥārr ve verem-i ṣulb ḥasebiyle olur ise onun ᶜalāmātını bundan aḳdem sen taᶜarrüf eyledin.

Ammā yereḳān-ı südedīnin lāzıme olan ᶜalāmātı eks̱er evḳātta berāzın beyāḍ olduğu ve ṣufretinin ḳılleti ve iṣfirār-ı bevlin şiddeti ve merāḳḳın ve keẕālik cenb-i eymenin s̱iḳali ve ġıdā ḳatında vecaᶜ ve nefḫ ḥādis̱ olduğu ve bi'l-cümle bedende ḥikkenin vücūdu ve cānib-i eyser üzere nevmin ḫiffeti olur lākin mirārī olan yereḳānda berāz şedīden ve defᶜaten beyāḍ olur ve evvelā berāz beyāḍ olup baᶜdehu yereḳān ḥādis̱ olur ammā yereḳān-ı kebidīde berāzın beyāḍı tedrīcle kāmil olur defᶜaten ve kāmilen ẓuhūr eylemez. Beynehümāda olan bu vech ile farḳın sebebi budur ki kaçan yereḳān kebidī olsa yaᶜnī kebid ile merāre arasında olan südde ḥasebiyle olsa her ne ḳadar baᶜde-ḥudūs̱i's-südde kebidden merāreye ṣafrā vārid olmaz ise lākin merāre ḳable-ḥudūs̱i's-südde kendide mevcūd olan mirārını ḳalīlen ḳalīlen emᶜā-ya irsāl eder ve o ṣafrā münᶜadime olunca ḳadar berāz ṣıbġdan ḫālī olmaz ve merārede müctemiᶜa olan mirār külliyyen münᶜadim oldukta berāz ṣırf ebyaḍ olur velākin o vaḳte gelince ḳadar yereḳānın emri dahi tekmīl olup ibyiḍāḍ-ı berāz [377a] ᶜaḳıbında yereḳān ḥādis̱ olur. Ammā yereḳān mirārī olsa yaᶜnī südde merāre ile emᶜā arasında olan mecrāda olsa ve kebidin efᶜālinde āfet-i müteḳaddime ve ḥālen dahi āfet olmasa ve ancak kebidin āfeti südde-i meẕkūre ḥasebiyle muḥtebise olan ṣafrādan teʾeddīsi ile ḥādis̱ olsa o vaḳtte ṣafrā defᶜaten muḥtebise olur ve defᶜaten berāz dahi ebyaḍ olur ve o yereḳānda femde merāret olur ve ᶜaṭaş ḳavī olur.

Ve yereḳān-ı mirārī bundan aḳdem bizim īmā ve işāret eylediğimiz üzere eks̱er-i ḥālde ḳūlıncdan ḥādis̱ veyāḫūd ḳūlıncı müstaṣḥıb olur yaᶜnī ḳūlınc ile yereḳān bir sebebin müsebbibleri olur.

Ve yereḳān-ı südedīden berd ile veyāḫūd teḳabbuḍ ile ḥādis̱ olanlara bizim bundan aḳdem meẕkūr olan aḳvālimiz delālet eder. Ve o aḳvāl-i

māḍiyenin cümlesinden biri bi'l-cümle bedenin ḥālinde olan ḳavlimiz olur. Eger yereḳān-ı südedīnin sebebi ḫılṭ-ı ġalīẓ olur ise ona tedbīr-i müteḳaddim delālet eder. Eger südedīnin sebebi mecārī-i meẕkūrede s̱üʾlūl mis̱lli bir nesnenin nebātı yāḫūd o mecrānın iltiḥāmı olur ise ona yereḳānın devāmı ve ᶜalāmāt-ı südedin devāmı ve ḥuḳne ṭarīḳiyle ve ṭuruḳ-ı uḫrā ile müfettiḥāt istiᶜmālinin ḳıllet-i nefᶜi delālet eder.

Ve eger yereḳānın ḥudūs̱una sebeb kebidin ḳuvve-i dāfiᶜası ve ḳuvve-i mümeyyizesi olur ise onda bevlin ṣıbġı cidden şedīd olmaz; südedīde ẕikr olunan ḳuvvetlerin ḳaviyye oldukları ḥālde ṣıbġ-ı bevl cidden şedīd olmadığı gibi. Ve ẕikr olunan yereḳān-ı ḍaᶜfīde berāz beyāḍ olmaz ve südedīde iḥsās olunan s̱iḳal bunda iḥsās olunmaz ve bi'l-cümle efᶜāl-i kebidde ḍaᶜf olur, baᶜḍı kerre ona ẕereb muṣāḥib olur ve ḍaᶜf-ı kebidin ᶜalāmāt-ı sāiresi olur.

Ve eger yereḳānın sebebi merāre ḳuvāsının ḍaᶜfı olur ise onda ġas̱eyān-ı şedīde ve merāret-i fem olur ve onda s̱iḳal olmaz ve o yereḳānın tevellüdü ḳalīlen ḳalīlen olur ve ṣıbġ-ı berāzı beyne'l-ebyaḍ ve'l-aṣfer olur. Eger o yereḳānda kebidin ḳuvve-i mümeyyizesi ve dāfiᶜasında ḍaᶜf olmaz ise bevlin ṣıbġı cidden ḳavī ve yereḳānī olur.

Ve baᶜḍılar ẓann eylediler ki merāre sebebiyle yereḳān ḥādis̱ olup kebid ṣalāḥ üzere olur ise onun bevli ḥāl-i ṣıḥḥīsi üzere bāḳī kalır. Muṣannif der ki baᶜḍın bu kelāmı muḥāldir, zīrā kebid-i sāliḥ mirārı evvelā merāreye defᶜ eder ve eger merāreye defᶜine māniᶜ var ise o zamān bevle defᶜ eder ve ḥasbe-mā emken kebid-i ṣāliḥ mirārı demde nüfūẕdan menᶜ edip demi ḥıfẓ ve viḳāye eder. Velākin yereḳānda bevl-i ebyaḍ veyāḫūd ḳalīlü'ṣ-ṣıbġ bāḳī kalsa ziyāde ḫubs̱e delālet eder ve istisḳā ḥudūs̱undan ziyāde ḫavf olunur, zīrā beyāḍ bevl ve ḳıllet-i ṣıbġ südedin berdden ḥudūs̱una delālet eder.

Ammā semmden ḥādis̱ olan yereḳāna eger o semm ḥayvānī ise nehşe-i müteḳaddime delālet eder ve eger ḥayvānī değil ise ona sebḳ-ı ṣıḥḥat ve cevdet-i aḫlāṭ ve baᶜdehu berāzın beyāḍa taġayyürü yok iken defᶜaten yereḳānın ḥudūs̱u delālet eder.

Ammā buḥrānī yereḳānın ᶜalāmeti ẕātü'l-buḥrān olan emrāḍ-ı ḥāddede ḥudūs̱u ve onunla dahi ġas̱eyān ve tehevvuᶜ ve ḳayʾ-ı mirār ve şiddet-i se-

her ve ᶜaṭaş ve şehvet-i ṭaᶜāmın ḳılleti ve merāret-i fem ve ṣıġar-ı nefes ve yübs-i ṭabīᶜat mis̱lli ᶜalāmāt-ı buḥrāndan bir ᶜalāmet bulunduğu delālet eder. Ve yereḳān-ı buḥrānī ancak nefs-i buḥrāna delālet eder, ammā o buḥrānın cevdet ve redāᵓetine yereḳān delālet eylemez belki yereḳāna muḳārin olan ᶜalāmāt-ı uḫrā ile buḥrānın maḥmūd ve ġayr-i maḥmūd olduğu maᶜlūm olur, inşāallāhu taᶜālā o ᶜalāmātı buḥrān bābında ẕikr eyleriz.

Yereḳāna-ı aṣferin eks̱er-i aḥvālinde nabḍ ṣaġīr olur ḍaᶜf-ı ḳuvvet ḥasebiyle lākin ṣıġarı şedīḍ ve ġāyete bāliġ olmaz, zīrā ṣafrā ḫafīfe ve ḥārredir velākin şiddet-i yübūsetine bināen ṣulb olmakla ṣıġar-ı nabḍa müᵓeddī olur ve ḫiffet ve ḥarāretin iḳtiḍā eylediği miḳdār onda sürᶜat olmaz redāᵓet-i mizāc ḥasebiyle ḳuvvet-i ḳaviyye olmamakla. Ve çok vāḳiᶜ olur ki yereḳān-ı aṣferde ᶜaraḳ-ı aṣfer dürūr ve seyelān eder.

Beşinci Faṣl Yereḳān-ı Esvedin ᶜAlāmātı Beyānındadır

Yalnız ṭıḥālle ḥādis̱ olan yereḳān-ı esved evvelā ẓuhūrunda esvedü'l-levn olup ṣufret üzere ẓuhūrundan sonra sevāda istiḥāle eylemediği delālet eder, zīrā aṣfer elbette ṭıḥālden olmaz her ne ḳadar esved baᶜḍı kerre kebidden olur ise.

Ve esved-i ṭıḥālī ile esved-i kebidīnin farḳı budur ki esved-i ṭıḥālīnin sevādı şedīd olur ve ṭıḥālin ṣalābeti ve ᶜiẓamı ve cānib-i eyserde vecaᶜ olduğu işbu ᶜalāmetler esved-i ṭıḥālīye muḳārin olur, esved-i kebidīde bu ḥāller olmaz. Ve esved-i ṭıḥālīde baᶜḍı kerre bevl ve berāz esved olur ve baᶜḍı kerre berāzda dürdī-i esved ḫāric olur, bu dürdī-i esvedin berāz ile ḫurūcu yarāḳan-ı esvedin ṭıḥālī olduğuna delīl-i ḳavī olur. Ve baᶜḍı kerre bevl selīm olur eger kebidde āfet olmaz ise veyāḫūd kebidde āfet ifrāṭ üzere taᶜaddī eylemedi ise ve bu taḳdīr üzere kebidin selāmeti yereḳān-ı esvedin ṭıḥālī olduğuna delālet eder. Ve bu ṭıḥālī yereḳānda baᶜḍı kerre merāḳḳ maᶜa'l-vecaᶜ mütemeddid olur ve onda s̱iḳal olur ve eks̱er-i aḥvālde ṭabīᶜat-ı muᶜteḳıle olur ve baᶜḍı kerre ṭabīᶜat leyyine olur ve haḍm redī ve ḳarāḳır kes̱ire olur ve onda ḫubs̱-i nefs ve bilā-sebeb ġamm ve vesvās olur ve baᶜḍı kerre onun ṣāḥibinden ᶜaraḳ-ı esved dürūr eder.

Ve südde-i mecārī ile ḥādis̱ yereḳān-ı esvede s̱iḳal-i şedīd olduğu ve cānib-i eymen üzere nevmin ṣuᶜūbeti delālet eder.

Verem-i ḥārr ve verem-i ṣulb ḥasebiyle ḥadīs̱ olan yereḳān-ı esvede o iki veremin ᶜalāmātı delālet eder.

Bi-ḥasebi'ḍ-ḍaᶜf ḥādis̱ olan yereḳān-ı esvede ᶜadem-i s̱iḳal delālet eder ve eger ḍaᶜf-ı kebid dahi var ise ona dahi ḍaᶜf-ı kebid ᶜalāmātı delālet eder.

Ammā kebid sebebi ile ḥādis̱ olan yereḳāna āfetin evvelā kebide ᶜurūdu ve ẓuhūru delālet eder ve onda ṭıḥāl selīm olur veyāḫūd ṭıḥāl meᵓūf olur velākin kebidde sevdāyı fāᶜil olan āfet olur ve kebidden ḥādis̱ olan sevdā ṭıḥālīde olduğu gibi şedīd-i ḫālis̱ olur.

Ve ṭıḥālīye āfet-i bevl dahi delālet eder. Ve eger mādde-i yereḳānın fesādı ḥarāret ve bürūdet ḥasebiyle olur ise onun levninde ṣufret ve ḥumret muḫteliṭe olup onda şuḳretün-mā olur. Eger sebeb-i fesād berd ve yübūset olup berd yübūsetten ġālib ise levn ḫuḍrete māil olur. Ve eger yübūset berde ġalib ise levn sevāda māil olur. Ve eger yereḳānın ḥudūs̱u berd ve ruṭūbet cihetinden olup ve ruṭūbet ġālibe ise levn ṣufretün-māya ve fustuḳıyyeye māil olur. Ve eger berd aġleb olur ise ḫuḍrete māil olur. Ve bu ẕikr olunan elvān yereḳān-ı esved-i kebidīnin elvānı olur, ammā ṭıḥālī levn-i vāḥid üzere olur.

Altıncı Faṣl Yereḳān-ı Aṣferin Muᶜālecātı Beyānındadır

Maᶜlūm ola yereḳān muᶜālecesinde ḳaṣd iki emre müteveccih olur: Evvelki emr budur ki o ḳaṣd nefs-i yereḳānı izāleye olur edviye-i maᶜrūfe-i ġassāle ve ᶜayn için mütteḫaẕe seᶜūṭāt ile ve mādde-i yereḳānı ishāl eden edviye ile cildden ve ᶜayndan yereḳān izāle olunur. Ve ikinci emr budur ki o muᶜālecede ḳaṣd sebebi ḳaṭᶜ cānibine imāle olunur ve sebebi ḳaṭᶜ mizācı ıṣlāḥ ile veyāḫūd ḳuvveti ziyāde taḳviye ile veyāḫūd tedbīr-i verem ve teftīḥ-i süded ile veyāḫūd istifrāġla olur ve onun istifrāġı dahi bāsilīḳi veyāḫūd üseylimi faṣd ile olur ve baᶜḍıların vaṣfı üzere taḥte'l-lisānda olan ᶜırḳ dahi faṣd olunur ve faṣd mümkin olmaz ise mevḍiᶜ-i [377b] kebidin fevḳi ve ketif-i yümnānın taḥtı veyāḫūd kebidin taḥt-ı aḍlāᶜda olan feḍāda vāḳiᶜ taḥtı işbu mevāḍiᶜ ḥacāmet olunmakla istifrāġ olunur veyāḫūd mādde-i yereḳānın midedi ishāl ile istifrāġ olunur, zīrā ishāl her ne ḳadar mādde-i yereḳānı taḥlīl eylemez ise velākin o māddenin midedini izāle ve iḫrāc eder. Ve ḳayᵓ ile istifrāġ dahi cemīᶜan aṣnāf-ı yereḳāna nāfiᶜdir.

Ammā ḍarar-ı semm muʿālecesinde vācib olan ḳatʿ-ı sebeb taḳdīm olunmaktır. Vācib olur ki evvelā ḳatʿ-ı sebebe mübāşeret oluna baʿdehu yereḳān tedbīr oluna.

Ammā yereḳān-ı kebidin veyāḫūd cemīʿan bedenin veyāḫūd merārenin sūʾ-i mizāc-ı ḥārrı ile ḥādiṡ olup o sūʾ-i mizāc onlara meʾkūl ve meşrūbun ġayri esbābla veyāḫūd meʾkūl ve meşrūb sebebiyle ʿārıḍ olduysa o yereḳānın ʿilācı demevī ve ṣafrāvī imtilāsı olanlarda evvelā vācib olan istifrāġ olur; eger imtilā dem ile ise bāsilīḳ miṡlli faṣd olunmakla istifrāġ olunur ve eger imtilā ṣafrādan ise ishālle istifrāġ olunur ve onların ishālleri ihlīlec ve şāhterec miṡlli ile ve rāib içinde saḳmūnyā ile ve bi'l-cümle müshilāt-ı ṣafrā ile ve helīlec ve saḳmūnyā miṡlliler ile muḳavvāt olan mā-ı cübnün envāʿıyla ve yereḳānı tenḳıye ile mādde-i yereḳānı ishāl eden edviye istiʿmali ile olur.

Māu'l-Cübn Nüsḫa-i Ceyyidesi Budur: Leben-i māʿiz üç rıṭl aḫẕ olunup bir avuç ḳırṭım daḳḳ olunduktan sonra leben-i meẕkūrun içinde bir sāʿat miḳdārı mers olunup baʿdehu taṣfiye olunur ve münʿaḳıd olsun için leben-i muṣaffā bir gece terk olunup baʿdehu cübnünden taṣfiye olunur ve māiyyeti aḫẕ olunup üzerine ʿasel veyāḫūd sükkerden bir şeyʾ ve milḥ-i Hindīden iki dirhem ilḳā olunur ve istersen ki o māu'l-cübn muḳavvā ola onun içinde bir dānıḳ miḳdārı saḳmūnyā kılınır ve ondan marīḍin taḥammülüne göre üç gün şürb olunur ve bu māu'l-cübn yereḳānı tenḳıye ile mādde-i yereḳānın ishālini cemʿ eder.

Ve keẕālik o iki menfaʿati cāmiʿ olur bu devā ki onun ṣıfatı budur: Turp yaprağının suyu bir ūḳıyye, ḫıyārşenber yedi dirhem, bezr-i ḳaṭaf bir dirhem, ṣabır, zaʿferān her birinden birer dānıḳ; bu meẕkūrlar cemʿ olunup istiʿmāl olunur ve bu devā kebidinde ve mecārīsinde veremi olanlara ve keẕālik ḥummāsı olanlara dahi devā-i ṣāliḥ olur.

Ve yereḳān-ı meẕkūr aṣḥābının ġıdāları mā-ı şaʿīr ve buḳūl olur. Ve evrām-ı kebidde senin bildiğin üzere taġdiye olunurlar, mufaṣṣalen onları bu mevḍiʿde dahi īrād ve taṭvīl-i kelām etmekte fāide ḥāṣıla olmaz. Ve kaçan nuḍc ẓāhir olsa terkībinde saḳmūnyā ve ṣabır olan devālara ictirā ve ceşāret olunur lākin miyāh-ı ekşūṡ ve hindebā ile veyāḫūd onlara müşābih nesneler ile o devāların ḳuvveti kesr ve sevreti defʿ olunduktan sonra istiʿmāl olu-

nur. Ve bi'l-cümle verem zāil ve ḥāli ṣāliḥ olmadıkça yereḳān ᶜilcına ṭamaᶜ olunmaz.

Ve eger ṣāḥib-i yereḳānda ḥummā olmayıp ve ḳuvveti dahi ḳaviyye ise delālet eder ki onda verem yoktur. Ve sonradan iltihāb ᶜārıḍ olur ise sana gerektir ki onun muᶜālecesinde meṣūṣāt ve ḳarīṣ-i semek ve baḳar ve cedy ḳarīṣleri ve miyāh-ı fevākih ve fevākihin ᶜuṣārātı ve ẖuṣūṣan mā-ı rummāneynin ᶜale'r-rīḳ ve sikbāc-ı baḳar ve sikbāc-ı semek ve buḳūl-i bāride ᶜuṣārātını istiᶜmāl eyleyesin, zīrā bu mezḳūrlardan çoğu her ne ḳadar aġdiye ise bi'l-ẖāṣṣa onlar bu bābda edviye-i ḳaviyyeden olup nāfiᶜ ve muṣlıḥ-ı mizāc olurlar. Ve bu mis̱lli ḥālin ᶜilācātından olur turp yaprağının ᶜuṣāresiyle ᶜuṣāre-i tūt mikdārları berāber aẖẕ olunup o mecmūᶜdan otuz dirhem miḳdārı şürb olunmak, zīrā bu devā dahi nefs-i yereḳānı ḳaṣd eder ve iltihāb merārede olur ise ona dahi nefᶜi olur. Ve bu mis̱lli yereḳān aṣḥābına leben-i etān mikḍār-ı ḳalīl ẖall ile ṭabẖ olunup saḳy olunmak dahi nāfiᶜ olur veyāẖūd ᶜuṣāre-i efsentīn mā-ı bārid ile saḳy olunsa o dahi nāfiᶜ olur.

Ve bu ᶜalīle ẖubz-ı faṭīr ve milḥ-i cerīş ve hindebā kes̱īran yedi gün miḳdārı iṭᶜām olunmak dahi nāfiᶜ olur, zīrā bunlar merāreyi ġasl eder ve merāre ᶜufūnetini izāle eder ve merārede olanları taġlīẓ eder. Ve o ᶜillet aṣḥābına şarāb içmek cāiz olmaz lākin kes̱īren āẖer eşribe ile mezc olunan şarābın saḳyında beʾs olmaz. Ve onlara luḥūma taᶜarruḍ dahi cāiz olmaz; ẖafīf olan laḥmlar ile ve luḥūm-ı ṭayr meraḳalarıyla taġaddī muḍırr olmaz.

Ve sebeb-i ḥārrdan yereḳānı olan kimselere vācib olur ki seherden ve ġaḍabdan ve ḥareket-i kes̱īreden ictināb eyleyeler. *Ve ṭabᶜ ile olan nüsẖalarda ve* كل من كان له يرقان بسب حار فيجب ان لا يهجر السهر والغضب ولاحركة الكثيرة *vāḳiᶜ olmuştur. Bu nüsẖanın dahi ṣıḥḥat-i iḥtimāli vardır, zīrā ẕikr olunan aḥvālin encāmı tebrīde müʾeddī olur ve lā-maḥāle tebrīdin ḥarāretten ḥādis̱ olan yereḳāna sebebini ḳaṭᶜ ḥasebiyle nefᶜi olur.*

Ammā ḥammām istiᶜmālinden cemīᶜan beden her ne ḳadar müsaẖẖan olur ise velākin kebid ve mes̱ane müberrede olur ve kebidin bürūdetinden ᶜurūḳ dahi bāride olur ẖuṣūṣan istiḥmām o miyāh ile ola ki onun içinde edviye-i bāride vü raṭbe ṭabẖ olunup fātiren istiᶜmāl oluna o istiḥmāmda nefᶜ eks̱er olur. Ammā bi'l-fiᶜl bārid olan su ile yāẖūd edviye-i ḳābıḍa ḳuvvesi olan su ile iġtisāl baᶜḍı kerre yereḳānı taḥallülden menᶜ eder.

Ve baᶜḍı kerre kebid ve merāre ḥarāretlerinde üzerlerine ḍımādāt vaḍᶜ olunur. Ve baᶜḍı kerre dahi onların aṣḥābına aḳrāṣ saḳy olunur, o aḳrāṣın birisi bu nüsḫa üzere teʾlīf olunan ḳurṣ olur: Ḥabb-ı ḫıyār, bezr-i hindebā, bezr-i ḫass, ḥabbu'l-ḳarᶜ, ṣandal, ṭabāşīr, verd-i aḥmer; bu meẕkūrlar veznleri berāber aḫẕ olunup her iki dirhemi muḳābilinde birer ḳīrāṭ kāfūr katılıp onlardan ḳurṣ ittiḫāẕ olunup şürb olunur. Ve onun kebidi ve kebid ḥavālīsi s̱elc ile müberred olan ᶜuṣārāt ile ve mā-ı ṣandaleyn ve kāfūr ile bāṭının bürūdeti iḥsās olunca ḳadar taḍmīdin menfaᶜat-i mücerrebesi vardır; bu ḍımād istiᶜmāli gününde yereḳānı izāle ve māyı yaᶜnī bevli ebyaḍ eder.

Ve eger sebeb-i yereḳān kebid ve merārenin ḍaᶜfları oldu ise ḍaᶜf-ı kebid bābında meẕkūr olan tedābīr ile muᶜālece olunur, zīrā ḍaᶜf-ı merārenin ᶜilācı dahi ḍaᶜf-ı kebid ᶜilācı olur; ammā veremin tedbīrine biz bu maḳāmda işāret eyledik ve bābu'l-kebidde müʾekkeden ẕikr eyledik.

Ammā yereḳān-ı südedī muᶜālecātında cemīᶜan süddelere şāmil olan muᶜālece bābu'l-kebidde ẕikr olunan südde ᶜilācları olur faṣd ve idrār gibi, eger südde ḥadebe-i kebidde olur ise ve taḳᶜīrde olan süddeye, ishāl gibi eger ishāle ḥācet var ise. Ve keẕālik ḳabḍ ve tecfīfi olan nesnelerden her ne ḳadar ḥārr ise dahi ondan ictināb olunmakla tedbīr olunur, zīrā onlar mecārīyi taḍyīḳ ve süddeyi taḳviye eder.

Ve südde muᶜālecesinde ṣavāb budur ki evvelā telyīn ve terṭīb olunup baᶜdehu teftīḥ oluna ve telyīn merreten ḥārr-ı raṭb ile ola ve merreten uḫrā bārid-i raṭb ile ola, muḳteḍā-ı ḥāl üzere ḥareket oluna. Ve eger süddeyi ibtidāen veyāḫūd āḫir-i emrde sen fetḥ eylesen vācib olur ki bi-ḥasebi mā-yaḥtemil ve bi-ḥasebi'l-ishāli's-sālif o fetḥe ishāl itbāᶜ oluna. Ve maᶜlūm ola ki sen onun muᶜālecesine ishālle bedʾ edip ona saḳy eylediğin müshil teʾsīr eylemese sana lāzım olan budur ki onda müfettiḥāt-ı ḳaviyye istiᶜmāl edip baᶜdehu müshil-i ḳavī istiᶜmāl eyleyesin ve bi-ḥasebi'l-ḳuvvet vācib olur ki o müshil defᶜa-i vāhidede saḳy oluna.

Ve eger südde mecrāda nābit ziyāde-i laḥmiyye gibi nesneden olur ise ben demem ki onun için devā vardır. Ve baᶜḍılar ẕikr eylediler ki onun için devā vardır, o devā budur ki niyye olan baḳlatu'l-ḥamḳā ve niyy olan turp yaprağı ve varaḳ-ı ḥummāḍ suyu aḫẕ ve daḳḳ olunup cemīᶜan kaynatılır ve taṣfiye olunur ve içine ḫummāḍ ᶜuṣāresiyle kirsenne-i

medḳūḳadan bir şeyᵓ katılıp ondan bir şeyᵓ bezr-i fücl ve bezr-i [378a] biṭṭīḫ taḳşīr ve ḫalṭ olunduktan sonra onlar ile ve onların rubuᶜu ḳadar mürr ve ḳusṭ ile saḳy olunur.

Ve eger yereḳānın süddesi yübs ve ḳaḥlden olur ise ona ḥāl-i beden delālet eder ve onda ṣafrāyı telyīn ve telṭīf eden nesneler ve luᶜābāt ve sebistān mis̱lliler dühn-i levz ile istiᶜmāl olunur.

Ve eger südde verem-i ḥārr ḥasebiyle olur ise verem-i ḥārrın ᶜilācı o süddeye ᶜilāc olur.

Ve kaçan mādde nuḍc bulsa müdirrāt saḳyına sen iḳdām eyle, enīsūn ve rāziyānec mis̱llileri bilā-ḫavf saḳy eyle ve keẕālik ishāl-i ṣafrāya dahi iḳdām eyle.

Ve eger verem ṣulb ise onun emr-i muᶜālecesi ṣaᶜbdır, zīrā ẕikr olunduğu üzere evvelā vereme muᶜālece olunup baᶜdehu yereḳāna muᶜālece olunmak vācibdir. Ve verem-i ṣulbün muᶜālecesi ṭūl-i zamāna muḥtācdır, zamān-ı ḳalīlde taḥlīl olunmaz. Pes bu verem-i ṣulbde şarṭ-ı meẕkūra riᶜāyet mümkin olmamakla evvelā yereḳānın kendiye ẕikri ātī devālarla muᶜālece olunur ve bu bābda müstaᶜmel olan edviye-i müfredeler süded-i kebid bābında ẕikr olundu. Ve bu bābda bi'l-ḫāṣṣa teftīḥi ceyyid olan edviyeden olur: ᶜUnṣul ve esārūn ve o aḳrāṣ ki levz-i mürr ve efsentīn ve esārūn ve enīsūn ve ġārīḳūn işbu edviyelerden o aḳrāṣ mütteḫaẕ ola. Keẕālik teftīḥ ile menāfiᶜ-i uḫrāsı olan edviyeden dahi ḳurṣ ittiḫāẕ olunur, onun nüsḫası budur: Ḥabbu'ṣ-ṣanevberi'l-kibār üç dirhem, menzūᶜu'l-ᶜacem zebīb beş dirhem, kirbīt-i aṣfer nıṣf mis̱ḳāl, eftīmūn, bezr-i kerefs-i cebelī, ḥımmaṣ-ı esved, kündür-i ebyaḍ her birinden ikişer dirhem; bu meẕḳūrlar daḳḳ olunup elekten geçirilir ve birkaç gün beher yevm o mecmūᶜdan birer buçuk dirhem mā-ı rāziyānecle tenāvül olunur ve bu şiyāf ᶜāfiyete müᵓeddī bir şiyāftır ki biz onu kirāren tecribe ettik. Ve şincār[105] edviye-i yereḳānın ecvedindendir.

Ve yereḳānın aṣᶜabından olur merāre mecrāsında ḥādis̱ südde ḥasebiyle olan yereḳān velākin o yereḳāna ḥukun ve müshilāt istiᶜmāli evfaḳ olur ve onun müshilātı eftīmūn ve besfāyec ve ġārīḳūn ve ḳırṭım ve milḥ-i nefṭī ve onlar mis̱lli edviyeden ittiḫāẕ olunur ve keẕālik o edviyeden ḥuḳne dahi ittiḫāẕ olunup istiᶜmāl olunur.

105 "Şincār" eşek turpudur.

Nüsḫa-i Ḥabb-ı Ceyyid: Ṣabır bir dirhem, saḳmūnyā rubuᶜ dirhem, ġārīḳūn s̱ülüs̱ān dirhem, ᶜuṣāre-i ġāfes̱ üç dirhem; bu edviyelerden hindebā ᶜuṣāresiyle ḥabblar ittiḫāẕ olunup bir dirhem miḳdārı şürb olunur ve onu şürb mirāren tekrār olunur.

Ve kaçan yereḳān südedī ve müzmin olsa devā-i kürküme ve tiryāḳa ve o mis̱llilere sen ilticā ve mürācaᶜat eyle ḥattā teftīḥ ḳuvvetli ola. Ve keẕālik devā-i lükk dahi ḳuvvet ile südde-i müzmineyi teftīḥ eder. Eger südde ile ḥummā dahi olursa onlara ḳaṭaf cidden ceyyid olur, zīrā ḳaṭaf müfettiḥ ve muṭfīdir. Ve keẕālik ḫass-ı mānın kökü iki dirhem miḳdārı aḫẕ ve ᶜasel ile tenāvül olunsa onun dahi teftīḥi ḳavī olur. Ve keẕālik mā-ı küşūs̱ ve hindebā, mürr, ḫıyārşenber fülūsuyla ve ḥulv ve mürr dühn-i levz ile istiᶜmāl olunsa südde-i meẕkūreyi o dahi teftīḥ eder.

Ammā yereḳānın o muᶜālecelerine nefs-i maraḍı ḳaṣd edip taḥlīl eder her ne ḳadar onda südde-i teftīḥ ve menāfiᶜ-i sāire dahi mevcūde ise o edviyenin kimisi meşrūbe ve kimisi ġasūl ve kimisi seᶜūṭ olup o seᶜūṭātın eks̱er-i menāfiᶜi göze ve yüze olur, o ᶜuḍvlardan yereḳānı izāle eder.

Ve nefs-i maraḍı ḳaṣd eden muᶜālecenin kimisi dahi tedbīr-i ᶜāmm olur, ḥammāmı mütevātiren istiᶜmāl gibi, zīrā o vech ile ḥammāmı istiᶜmāl ve keẕālik ḥammām mecrāsına cārī olan ābzen istiᶜmāli nefs-i yereḳānı izāle eder eger onun miyāhı muḳavviye olur ise. Ve müsteḥımmı bevl aḫẕ eder ise ābzen içinde iken bevl eylesin o vech bevl dahi yereḳāna ᶜilāc olur. Ve kaçan ḥammāmdan ḫurūc eylese berd iṣābet eylemesin için dis̱ārı ile tedes̱s̱ür eder ve mütedes̱s̱iren nāim olur.

Ammā ḥammāmın ġayri olan tedbīri ve edviye ile olan muᶜālecesi o ᶜilāc olur ki onun edviyesi cildden yereḳānı iḫrāc eder ve o iḫrāc baᶜḍı kerre ishālle ve baᶜḍı kerre dahi idrār-ı ḳavī ile veyāḫūd ᶜaraḳ ile olur. Ve ecved-i ᶜaraḳ riyāḍet ve taᶜab ve ᶜaṭaş üzere olan ᶜaraḳ olur ḫuṣūṣan istiᶜmāl eylediği muᶜarrıḳ şarāb olur ise ve ᶜaḳībü'l-ḥammāmda ẓuhūr eden ᶜaraḳ dahi o minvāl üzere olur.

Ve yereḳāna taḥlīl ile muᶜālece olunsa onun ṣāḥibine berd ve rīḥ-i şimāl iṣābeti muḍırr olur meger ki o berd ve şimāl ile istiᶜmāl olunan devāya muḳāvemet ve cemᶜ ḳaṣd oluna. Ve o maṣlaḥat için ᶜalīl olanlara fülfül saḳy olundukta mā-ı bārid ile ġasl olunur. Ve baᶜḍılar dediler ki kaçan aṣḥāb-ı

yereḳān eşyā-ı ṣufra naẓar eylese intifāᶜ ederler, zīrā naẓar bāṭında olan mādde-i ṣafrāviyyenin küllīsini cilde defᶜ eylemeğe ṭabīᶜatı taḥrīk eder ve o ḥālde māūnet-i ᶜilāc ḫafīfe olur. Ammā ben bu miṡlli muᶜālece ile tefelsüf edenlerin ṣanīᶜini inkār eylemem.

Ve edviye-i meşrūbe-i maᶜrūfeden biri budur ki ᶜalīl ābzene idḫāl olunup ona iki ūḳıyye ᶜuṣāre-i fücl ve nıṣf dirhem būraḳ ve bir ūḳıyye ṭılā saḳy olunur ve bu saḳy ile min-ġayri lübṡin ondan sarılık ḫurūc eder. Ve keẕā-lik helyūndan bir ḥuzme ve bir keff ḥımmaṣ aḫẕ olunup bürme[106] tesmiye olunan bir ḳıdr içinde beş ḳısṭ su ile ṭabḫ olunup ve o maṭbūḫtan şarābla yereḳānı olan ᶜalīle saḳy olunur eger ḥummāsı yok ise ve eger ḥummāsı var ise o maṭbūḫ yalnız saḳy olunur, ona şarāb mezc olunmaz. Ve onu o ābzene iclās ettirirler ki onun suyu persiyāvşān ile ṭabḫ olunmuş ola ve bu tedbīr ile ondan ṣafār müfārıḳ olur. Ve keẕālik zehr-i naṭrūndan iki dirhem miḳdārı şarāb-ı ᶜatīḳ içinde taḥte's-semāda bir gece terk olunur ve baᶜdehu saḳy olunur ve ẕikr olunan vech üzere taḥmīm olunur veyāḫūd isḳīl altı cüzᵓ milḥ-i muḥraḳ ile şeyy olunduktan sonra saḳy olunur ve ᶜale'r-rīḳ şerbet-i vāḥidesi iki filincār olur.

Ve kibrīt-i baḥrīden iki dirhem miḳdārı beyḍ-i nīm-birişt üzere zerūr kılınıp saḳy ve taḥassī ettirilir veyāḫūd dört dirhem ḳuşūr-ı rummān, zernīḫ iki dirhem bunlar aḫẕ ve ḫalṭ olunup mecmūᶜdan ibhāmın taḥammülü miḳ-dār refᶜ olunup üç ūḳıyye eşek sütü ile saḳy olunur

veyāḫūd iki dirhem veyāḫūd iki dirhemden ziyāde ḥulbe mā ve ᶜasel ile saḳy olunur ve mā-ı bāridden mütteḫaẕ olan ābzende oturtulur. Ve ber-siyāvşān-ı medḳūḳtan dört dirhem ṭabīḫ-i enīsūn suyuyla

veyāḫūd ḥummāḍ ᶜuṣāresi şarābdan bir şeyᵓ ile ve ekl-i ᶜiẓām eden kel-bin sevādı olmayıp beyāḍ-ı ṣırf olan dört dirhem miḳdārı ḫurᵓu ᶜasel ile

yāḫūd altı dirhem müceffef varaḳ-ı sılḳ mā-ı ᶜasel ile

veyāḫūd koyun tersi maṭbūḫuyla

veyāḫūd iki ūḳıyye ᶜuṣāre-i fücl nıṣf dirhem būraḳ ile

veyāḫūd dört dirhem fūtenec-i müceffef şarāb-ı memzūcla üç gün miḳ-dārı saḳy olunur

106 "Bürme" ḥacer-i birām denmekle maᶜrūf ḥacerden ittiḫāẕ olunan tenceredir.

veyāḫūd ḥımmaṣ-ı esved bir rıṭl bersiyāvşān ve bir keff bu ikisi s̱ülüs̱ü gidince ḳadar ṭabḫ olunur ve maṭbūḫundan iki ūḳıyye saḳy olunur

veyāḫūd iki ūḳıyye turp ʿuṣāresi bir ūḳıyye şarāb ile

veyāḫūd ḥımmaṣ-ı esved bir rıṭl ḥabbu'l-belesān ve kündür ve rāziyānec her birinden birer keff aḫẕ olunup altı ḳısṭ su içinde s̱ülüs̱ü zāil olunca ḳadar ṭabḫ olunur ve maṭbūḫundan iki ūḳıyye miḳdārı şürb olunur; eger ḥummāsı yok ise o maṭbūḫ şarābla şürb olunur

veyāḫūd dār-ı ṣīnīden üç parmak ḥaml eylediği miḳdār aḫẕ olunup bi'l-münāṣafe maḫlūṭ şarāb ve ʿaselden bir buçuk ūḳıyye ile saḳy olunur

veyāḫūd mā ve şarābla saḳy olunur

veyāḫūd kabuksuz ḥabb-ı maḥleb iki dirhem

yāḫūd füvvehü'ṣ-ṣıbġ bir dirhem beyḍ-i nīm-birişt ile saḳy olunur

veyāḫūd ḳarn-ı iyyel bürādesinden sekiz ḳīrāṭ aḫẕ olunup fürūsāṭīḳūn şarābıyla saḳy olunur

veyāḫūd ḥabb-ı ṣanevber ve nānḫāh, mīvīzec aḫẕ olunup ʿalīle saḳy olunur

veyāḫūd fülfül ve ākilü'l-ʿıẓām kelbin ḫurʾ-ı ebyaḍı bir milʿaḳa aḫẕ olunup şarābla [378b] saḳy olunur

veyāḫūd cevfi iḫrāc olunmuş bir ḥanẓale şarābla ve su ile mümteliʾe kılınıp şürb olunur

veyāḫūd ayı ödü şarābla saḳy olunur

veyāḫūd ḳarn-ı iyyel bir dirhem ve s̱ülüs̱ dirhem, kibrīt iki dānıḳ cemīʿan şürb olunduktan sonra üzerine şarāb şürb olunur

veyāḫūd cemīʿan yereḳān-ı aṣfer için ḫuṣūṣan südedī yereḳān-ı aṣfer için rīvend ve heyūfārīḳūn ve bersiyāvşān ve kündüs ve füvvehü'ṣ-ṣabbāġīn veznleri berāber aḫẕ olunup şürb olunur; bir şerbeti bir dirhemdir.

Ve bu bābda müdāḫalesi olup teftīḥi dahi olan edviye-i müfredeler enīsūn, esārūn, vecc, füvvehü'ṣ-ṣabbāġīn, cenṭiyānā, ʿīdānu'l-belesān, ġārīḳūn, kündüş, cevzü's-ṣerv, ḳusṭ, iki zerāvend yaʿnī müdaḥrec ve muṭavvel mis̱lliler olur. Ve eṭıbbānın ẕikr edip ḫafīf olan devālardan olur ḳabcenin dimāġını yaʿnī keklik beynisini şarāb-ı ṣırf ile şürb eylemek veyāḫūd çiğ olan iki yumurta sarısı nıṣf üskürücce şarāb içinde naḳʿ olunup şürb olunur.

Ve şedīden medḥ olunan devālardan olur ḫarāṭīn-i müceffefe saḳy olunmak, zīrā yereḳānı fi'l-ḥāl tenḳıye ve izāle eder. Ayı ödü dahi bu minvāl üzeredir.

Ve keẕālik mücerrebāttandır uṣūl-i ḥummāḍı saḳy eyledikten sonra ʿalīli güneşte iḳāme edip baʿdehu bir sāʿat miḳdārı süḫūnet ve ʿaṭaş ḥāṣıl olunca ḳadar yürütmek ve baʿdehu bersiyāvşān ṭabīḫini saḳy etmek, zīrā bu tedbīr fi'l-ḥāl ʿaraḳ-ı şedīḍ-i aṣfer ile ʿalīli taʿrīḳ eder ḫuṣūṣan bersiyāvşān ile füvvehü'ṣ-ṣıbġ ve naʿnaʿ maḫlūṭ ola ve keẕālik o maṭbūḫ ḥammāmdan sonra istiʿmāl olunur ise taʿrīḳi ziyāde olur.

Ve yereḳāna maḫṣūṣ idrārdan olur cevz-i servden iki dirhem miḳdārı bir dirhem selīḫa-i münaḳḳātla ve ṭılā-ı ʿatīḳ ile saḳy olunur ve onun şāribi şād olup neşāṭ üzere iken taġdiye olunur,[107] bu tedbīr ile o kimse yereḳānın küllīsini bevl eder.

Ve yereḳān-ı aṣfer aṣḥābı baʿḍı kerre ḳunfuẕ laḥmi ile intifāʿ eder ḳuvvet-i idrārı ḥasebiyle ve tenḳıyesi ve kebide muvāfıḳ ġıdā olmak ḥasebiyle. Ve mā-ı küşūs̱tan bir sükerrece bezr-i kerefs ile ve sükker-i ṭaberzed ile onlara saḳy olunsa nāfiʿ olur.

Ve yereḳān aṣḥābına maḫṣūṣ olan müshilāttan olur bir ḥanẓal taḳvīr olunup içinde olan ḥaşvı baʿde'l-iḫrāc ṭılā ile içi doldurulur, cemre üzere kaynatılıp baʿde't-taṣfiye şürb olunur ise.

Ve bizim tecribe eylediğimiz edviyeden olur: Ṣabır nıṣf dirhem, saḳmūnyā bir dānıḳ, milḥ-i nefṭī rubuʿ dirhem, füvvetü'ṣ-ṣabbāġīn, ġārīḳūn her birinden nıṣf dirhem; bunlardan ḥabb ittiḫāẕ olunup mā-ı büẕūr ile istiʿmāl olunur. Ve keẕālik bizim bundan aḳdem ẕikr ettiğimiz edviyeler dahi istiʿmāl olunur ve aḳrabādīnde bu bābda nāfiʿ biz ḥuḳun-ı nāfiʿa ẕikr eyledik.

Ve seʿūṭāttan biri budur ki o seʿūṭ ʿuṣārāttan ittiḫāz olunur ḳıs̱s̱ā-ı ḥımār, varaḳ-ı ḥurf ve ferāsiyūn ve ʿarṭanīsā ʿuṣāreleri mis̱lliler ile istiʿāṭ olunur lākin ʿarṭanīsānın ʿuṣāresi bilā-ʿamel ʿarṭanīsā kendi ḥāli üzere iken aḫẕ olunur veyāḫūd raḍḍ olunup hatun sütü içinde bir gece naḳʿ olunur, yevm-i ġadde ʿaṣr olunup teftīr olunduktan sonra göze taḳṭīr olunur[108] veyāḫūd

---

107 Yaʿnī şürb olunan ṭılādan neşʾe ve neşāṭ ḥādis̱ oldukta taġdiye olunur.

108 "Taḳṭīr olunur" demekten murād göze damlatılır demektir.

raṭbe kökünün ʿuṣāresi ʿaṣr ile iḫrāc olunup zanbak ile maʿan ʿaṣre-i ḫafīfe ile ʿaṣr olunur ve içine miḳdār-ı ḳalīl şeker katılıp seʿūṭ kılınır veyāḫūd yaprağıyla turp ʿaṣr olunup ʿuṣāresi istiʿmāl olunur.

Ve cidden ḥārre olmayan ʿuṣārātın birisi sılḳ ʿuṣāresi olur. Ve ʿuṣārāt-ı bāridedendir hayy-ı ʿālem ʿuṣāresi ve esfiyūşu'n-nehrī[109] ʿuṣāresi. Ve ʿalīl ḥammāmın ḥavḍında iken ḫallin kendiyi istinşāḳ edip bir sāʿat miḳdārı imsākı dahi seʿūṭāt-ı bārideden niʿme'l-ʿilāc olur. Ve keẕālik sirke içinde bir gün ve bir gece ḳadar şūnīz naḳʿ ve taṣfiye olunduktan sonra istiʿāṭ olunur. Ve keẕālik ʿuṣārātın ġayri ile memzūc olan şūnīz şemm olunur. Ve keẕālik mīvīzec rubuʿ dirhem aḫẕ ve saḥḳ olunup bi's-seviyye meʾḫūẕ olan mā-ı küsfüre on dirhem dühn-i levz ile istiʿāṭ olunur ve bu istiʿāṭ ābzende veyāḫūd ḥammāmın birkesinde iken işlenir ve baʿḍı kerre ona ḫall-i ḫamrdan ve saʿterden dahi birer şeyʾ ḫalṭ olunur.

Ammā gözün nefsine olan edviye-i mevḍiʿiyye budur ki o ʿayn dāimā mā-ı verd ile ve mā-ı küzbere ve mā-ı s̱elcle ġasl olunur.

Ammā aṣḥāb-ı yereḳānın ġasūlātı o miyāhtır ki onda bersiyāvşān ve şīḫ ve merzencūş ve caʿde ve bābūnec ve ḫāṣṣaten uḳḥuvān ve ḥasek ṭabḫ olunmuş ola; o edviyelerin aṣlı yaʿnī ʿimādı[110] bersiyāvşān ve şibt olur ve baʿḍı kerre onların içine eger yereḳān ḥārr ise ḥummād-ı ütrücc katılır, zīrā ḥummād-ı ütrücc her ṣıbġı taḳṭīʿi ḥasebiyle şedīdü'l-celā olur.

Ve bu edviyelerden baʿḍı kerre ḍımādāt dahi ittiḫāẕ olunur ve edhān dahi ittiḫāẕ olunup onunla temrīḫ olunur ve o edhān dühn-i uḳḥuvān ve dühn-i bābūnec ve dühn-i şibt mis̱lli dühnlerdir. Ve keẕālik ʿaḳīd-i ʿineb dühnü ve dühn-i sūsen ile dahi temrīḫ olunur.

Ammā yereḳān-ı aṣfer-i buḥrānī muʿālecesi budur ki kaçan ʿillet noḳṣānı aḫẕ eylese onda ʿilletin nefsi ḳaṣd oluna, ʿilletin kendiye menfaʿati olan ġasūlāt ve müdirrāt-ı münaḳḳıye istiʿmāl oluna. Ve baʿḍı kerre onun muʿālecesinde ishāle iḥtiyāc olmaz ve ona yalnız ḥammām kifāyet eder. Ve eger sen o kimsenin bevlinde ve es̱fālinde ḳıllet-i inṣıbāġ rüʾyet edersen sen bil ki onun māddesinde ġılẓat vardır ve o ġılẓati sen taḳvīm eyle yaʿnī ġılẓat ne

---

109 "Esfiyūş" bezr-i ḳaṭūnādır.

110 Eger bir nüsḫada olan edviye cüzlerinden birini tebdīl cāiz olmaz ise ona "ʿimād" derler ve tebdīli cāiz ise "cenāḥ" derler.

miḳdār idiğini taḥarrī eyle ve bi-ḥasebi'l-ġılẓat ona ġasūlāt ve muʿarrıḳāt mis̱lliler ile muʿālece eyle.

Ammā semm ḥāsebiyle ʿārıḍ olan yereḳānın ʿilācı tiryāḳ ve mes̱rūdīṭūs olur, onları saḳy ile semme muḳāvemet olunup baʿdehu mā-ı tuffāḥ-ı ḥāmiḍ ve mā-ı rummān ve ʿuṣāre-i hindebā ve ʿuṣāre-i baḳlatu'l-ḥamḳā ve luʿāb-ı bezr-i ḳaṭūnā ve luʿāb-ı enberbāris ve bi'l-cümle tebrīdi ve tiryāḳıyyeti olan nesneler saḳy olunur ve mizāc taʿdīl olunup baʿdehu nefs-i yereḳānı izāle eden ʿilāca ḳaṣd olunur.

Ve semmī yereḳānın ibtidā-ı ʿurūḍunda tecribe olunmuştur ve ḫuṣūṣan bi-ḥasebi's-saḳy olan semmin yereḳānı ibtidāsında nefʿinin taḥaḳḳuḳu ziyāde mücerrebdir ki onun ʿilācında devām üzere dühn-i levz ile leben saḳy olunur. Ammā aġdiye ile olan tedbīrlerini bundan aḳdem biz sana taʿrīf eyledik, ḍaʿf-ı ẓāhir ve südde yok iken mücerred mizāc-ı ḥārr ile ḥādis̱ olan yereḳān bābında sana aġdiye ile olan tedbīri bildirdik.

Ammā südedī ve ḍaʿfī olan yereḳān tedbīrini bizim bābu'l-kebidde ẕikr eylediğimiz maḳālemizden senin maʿlūmun olur. Ve aṣḥāb-ı yereḳānın ġıdāsı cāff ve laṭīf olup teftīḥi olan ġıdālı olur ve meraḳa-ı semek onlara nāfiʿ olur ve ḫuṣūṣān müdirr ve mülaṭṭıf olan devālar ile istiʿmāl oluna. İnşāallāhu taʿālā āḫir-i ebvābda o devāları biz beyān eyleriz.

Yedinci Faṣl Yereḳān-ı Esved-ı Basīṭin ve Aṣfer ile Esvedden Mürekkeb Olan Yereḳānın Muʿāleceleri Beyānındadır

Bundan aḳdem senin maʿlūmun oldu ki yereḳān-ı esved iki ṣınftır, bir ṣınfı ṭıḥālī ve ikinci kebidī yereḳāndır.

Ṭıḥālī olan yereḳān-ı esvedin muʿālecesinde imtilāya naẓar olunur, eger imtilā var ise ve kes̱īr ve demevī ise bāsilīḳ-i eyser evvelā faṣd olunur baʿdehu üseylim faṣd olunur ve sonra ṭıḥāl tedbīrleri olur, ṭıḥālin südedi ve evrāmı ve ḍaʿfı ıṣlāḥ olunur.

Eger esved-i ṭıḥālī yereḳānın sebebi kes̱ret-i sevdā olup ve sevdānın kes̱ret-i tevellüdüne sebeb bundan aḳdem ẕikr eylediğimiz üzere ḳavī ve aġdiye olur ise vācib olur ki mevādd-ı müstefriġāt sevdā ile istifrāġ oluna, isḳūlūḳandriyūn ve ḫarbaḳ aḳrabādīnde ẕikr olunduğu üzere ṭabḫ olunup ṭabīḫi ile birkaç defʿa istifrāġ oluna. Ve bu ṣıfat üzere olan eftīmūn

maṭbūḫū dahi istiᶜmāl [379a] oluna, o maṭbūḫ budur: Helīlec-i esved ve helīlec-i Kābülī onar, şāhterec, isḳūlūḳandriyūn, besfāyec, fiḳāḥu'l-keber her birinden beşer, aṣl-ı kerefs, rāziyānec her birinden birer avuç, ḫarbaḳ-ı esved iki dirhem; bu edviyeler üç rıṭl su içinde rubuᶜu kalınca ḳadar ṭabḫ olunup üzerine beş dirhem eftīmūn ṭarḥ olunduktan sonra ḫafīfeten kaynatılır baᶜde't-taṣfiye muṣaffāya s̱ülüs̱ān dirhem eyāric-i feyḳarā terkīb olunup istiᶜmāl olunur. Ve kez̠ālik ihlīlec-i esved, eftīmūn, milḥ-i Hindī, ġārīḳūn, keber kökünün kabuğu bu edviyelerden ḥubūb ittiḫāz̠ olunur. Ve z̠ikr olunan müstefriġātla istifrāġdan sonra leben-i liḳāḥ saḳy olunur ve eger leben-i liḳāh tedārükü mümkin olmaz ise o mā-ı cübn istiᶜmāl olunur ki sikencebīn-i büzūrī idḫir, caᶜde ile ve sāir edviye-i ṭıḥāliyye ile ittiḫāz̠ olunmuş ola. Ve o edviye-i ṭıḥāliyye bunlardır: isḳūlūḳandriyūn ve aṣl-ı keber ve o mis̠lliler. Ve kez̠ālik varaḳ-ı ṭarfā ṭabḫ olunan miyāh ve mā-ı varaḳu'l-keber ve mā-ı varaḳu'l-fücl ve sikencebīn saḳy olunur. Ve kez̠ālik mā-ı ᶜinebü's̱-s̱aᶜleb ve mā-ı kerefs ḥarāreti olanlara saḳy olunur. Ve o sikencebīn dahi saḳy olunur ki içinde isḳūlūḳandriyūn ve varaḳ-ı keber ve s̱emeretü'ṭ-ṭarfā ve caᶜde ṭabḫ oluna.

Ve eger ṭıḥālde verem-i ḥārr olur ise vācib olur ki müsaḫḫinātta ifrāṭ olunmaya; eger onda süded mevcūde ise onlara bāb-ı kebidde olan müfettiḥāt-ı ḳaviyye nāfiᶜ olur ve ḳarīben süded-i ṭıḥālde ṭıḥāl süddelerine maḫṣūṣ olan müfettiḥātı z̠ikr eyleriz.

Ve eger yereḳān-ı ṭıḥālī cāz̠ibe-i ṭıḥālin ḍaᶜfı ile olur ise vācib olur ki ṭıḥāl üzere bilā-şartin meḥācim vaḍᶜ oluna ve riyāḍāt ve ṭıḥāli muḳavvī olan ḍımādāt istiᶜmāl oluna o ḍımād mis̠lli ki efsentīn ve ḳardemānā ve fiḳāḥ-ı idḫir ve ḥāşā ve ḳanṭuriyūn ve aṣlu'l-keber her birinden birer cüzᵓ, verd iki cüzᵓ, muḳl bir buçuk cüzᵓ, uşşaḳ yedi cüzᵓ ve bir cüzᵓün dahi ᶜöşrü bu edviyelerden ḍımād ittiḫāz̠ olunup istiᶜmāl olunur. Ve onları ġasl eylediklerinde o ḫall-i s̠iḳḳīfle ġasl edeler ki onun içinde şibt ve būraḳ ve milḥ ve sez̠āb ve fūtenec kaynatılmış ola.

Eger yereḳān-ı esvedin sebebi ḥarāret-i kebid olur ise kebidde olan ḥarāreti muṭfī edviye istiᶜmāl olunur.

Ve eger kebidinde bürūdet olur ise ḫāṣṣaten tiryāḳla muᶜālece olunur ve bürūdet-i kebide nāfiᶜ edviye-i maᶜlūme istiᶜmāl olunur. Yereḳān-ı esvedin

kendiye yereḳān-ı aṣferin nefsine olan ᶜilācla ve ondan aḳvā ᶜilācla muᶜālece olunur.

Ammā iki yereḳān cemᶜ olsa yaᶜnī ᶜalīlde hem yereḳān-ı esved ve hem yereḳān-ı esvedin kendiye yereḳān-ı aṣfer olsa ve onda imtilā dahi olup faṣda ḥācet olsa iki yedinden cemīᶜan faṣd olunur velākin iki faṣdın arası birkaç gün faṣl olunur. Ve onun muᶜālecesinde yereḳān-ı aṣfer ve yereḳān-ı esved tedbīrleri cemᶜ olunur ve beynehümāda efsentīn maṭbūḫuyla eftīmūn maṭbūḫu saḳy olunur, turp yaprağı suyu ve ṭarfā ve ḫilāf suları her birinden birer buçuk ūḳıyye, mā-ı ᶜinebü's-s̱aᶜleb üç ūḳıyye, mā-ı varaḳu'l-keber iki ūḳıyye bu miyāh cemᶜ olunup on dirhem ḫıyārşenber ile kaynatılır ve üzerine s̱ülüs̱ān dirhem eyāric-i feyḳarā ve iki dānıḳ zaᶜferān ve üç ḳīrāṭ sefercel içinde meşvī saḳmūnyā ilḳā olunup şürb olunur ve iki gün miḳdārı ṣabr olunduktan sonra māu'l-cübn ve sikencebīn şürb olunur.

Ammā yereḳānın cümlesinde lāyıḳ ve muvāfıḳ olan ağdiye maᶜlūm olan ağdiye-i ḫafīfe olur, keẕālik semek-i raḍrāḍī ve ferārīc-i semīne meraḳaları ve buḳūlden hindebā-ı mürebbā ve kerefs-i mürebbā ḫāṣṣaten ve keber-i muḫallel dahi muvāfık ġıdā olur.

Maḳāle-i S̱āniye Ṭıḥālin Aḥvāl-i Bāḳıyeleri Beyānındadır O Dahi Fuṣūlü Müştemiledir

Evvelki Faṣl Emrāḍ-ı Ṭıḥālde Olan Kelām-ı Küllī Beyānındadır

Ẕikri müteḳaddim olan aṣnāf-ı emrāḍdan emrāḍ-ı mizāc ve emrāḍ-ı terkīb yaᶜnī süded ve teferruḳ-ı ittiṣāl mis̱lliler ve cemīᶜan aṣnāf-ı evrām işbu emrāḍ-ı ṭıḥāle cemīᶜan ᶜārıḍa olur. Ve maᶜlūm ola ki kaçan ṭıḥāl semīn olsa bedene hüzāl ᶜārıḍ olur, zīrā simen-i ṭıḥālle evvelā kebide vehn-i şedīḍ gelir beynehümāda müḍādde olmak ḥasebiyle ve kebid vehn ḥasebiyle demi ḳalīlen tevlīd eder ve ṭıḥāl ᶜiẓamı ḥasebiyle kebidin ḳalīlen tevlīd eylediği demin çoğunu kendiye ġıdā olmak üzere ceẕb eder, felā-maḥāle bedenin ġıdāsı ziyāde ḳalīl olmakla mehzūl olur. Ve'l-ḥāṣıl ṭıḥālin hüzāli cevdet-i aḫlāṭa ve ṭıḥālin simeni redāᵓet-i aḫlāṭa delālet eder.

Ve baᶜḍı kerre emrāḍ-ı ṭıḥāl ḥummayāt-ı muḫteliṭeye teᵓeddī eder, nitekim ḥummayāt-ı muḫteliṭeden emrāḍ-ı ṭıḥāl tevellüd eder, zīrā çok ker-

re emrāḍ-ı ṭıḥāl ġıbb-ı ġayr-i ḫāliṣadan ve ḥummayāt-ı vebāiyye ve ḥummayāt-ı muḫteliṭeden tevellüd eder. Ve emrāḍ-ı ṭıḥālin eks̱eri ḫarīfiyye olur yaᶜnī faṣl-ı ḫarīfte ḥareket eder.

Ve ṭıḥāl ṣāḥibinin levni ṣufret ve sevāda māil olur. Ve baᶜḍı kerre emrāḍ-ı ṭıḥāl miᶜdeye taᶜaddī edip şehveti ziyāde eder ve baᶜḍı kerre dahi şehveti ibṭāl eder; baᶜḍı kerre dahi haḍma muḳārenet katında sevdāyı ḳayʾa muḥtāc edip ᶜalīl bir şeyʾ-i ḥāmiḍ ḳayʾ eder ki o ḳayʾın vāḳiᶜ olduğu arḍ ġaleyān eder ve o ḳayʾ ġᶜlīle īẕā ve īcāᶜdan sonra olur.

Ve emrāḍ-ı ṭıḥālin evāḫirinde bevl-i demevī ceyyid olur ve kezālik o bevl ceyyid olur ki onda müşettet ve müteferriḳ s̱üfl ola veyāḫūd ᶜalaḳ-ı dem gibi bir nesne ola ve bevl ᶜalaḳı ile o ḥummā ḥall olur ki onun sebebi emrāḍ-ı ṭıḥāl ola, zīrā bevl-i ᶜalaḳī ile ṭıḥālin aṣlı olan maraḍı maḥlūl olur ve aṣlın ḥallinden o maraḍa ᶜaraḍ olan ḥummā dahi maḥlūle olur.

Emzice-i ṭıḥālin ᶜalāmātı budur ki mizāc-ı ṭıḥāl ḥārr ise ona ᶜaṭaş ve cānib-i yesārda olan iltihāb ve fesād-ı ḳayʾ ve sevdāyı ṭıḥālin ḳuvvet-i ceẕbi delālet eder. Ve mizāc-ı bāride cāẕibenin ḍaᶜfı ve suḳūṭ-ı şehvet ve ṭabaḳāt-ı ᶜayndan mülteḥimenin tekeddürü ve ḳarāḳır ve cüşānın kes̱reti delālet eder. Ve mizāc-ı yābise ṭıḥālin ṣalābeti ve bedenin neḫāfeti ve demin ġılẓati ve sevād-ı levnin şiddeti delālet eder. Ve mizāc-ı raṭba cānib-i eyserin līni ve bedenin terehhülü ve levn-i bedenin beyāḍ-ı üsrübe ve reṣāṣıyyet-i levne meyli ve kümūdete dahi meyli delālet eder.

el-Muᶜālecāt: Bu emzicenin muᶜālecātı emzice-i kebidin muᶜālecātına ḳarīb olur ve edviye-i kebidden aḳvā ve enfeẕ olan edviyeler istiᶜmāl olunur, o edviyeler fiᶜlini işleyince ḳadar ḳuvvet-i edviyeyi ḥıfẓ eden cenāḥlar ona ḍamm olunur.

Maᶜlūm ola ki edviye-i ṭıḥāliyye ile edviye-i kebidiyye arasında farḳ budur ki ṭıḥāl edviyelerinde ḳuvvet ve ᶜunf olur ve edviye-i kebidiyye ᶜaks üzere olur, zīrā kebid rıfḳ olunmağa evlā olur ve muᶜālecesinde istiᶜmāl olunan edviyede ḳuvvetin ifrāṭı olmamak lāyıḳ olur. Ve kebidde ḫall-i s̱iḳḳīf gibi cidden ḥādd olan devā irād olunmaz meger ki ḍarūret ve ḥācet-i mess eyleye, ammā ṭıḥāl bunun ḫilāfı üzere olur, zīrā ṭıḥālde istiᶜmāl olunan edviyenin ḳuvveti muḥāfaẓa olunur ve ona müneffiẕ edviyeler ḍamm olunur.

Ve biraz edviyeler vardır ki onlar ṭıḥāle aḫaṣṣ olur aṣl-ı keberin ḳuşūru

ve isḳūlūḳandriyūn ve uşşaḳ ve s̱ūm-ı berrī mis̱lliler gibi. Ve baᶜḍı kerre emrāḍ-ı ṭıḥāl bāsilīḳ-i kebīri faṣda ve faṣd-ı ṣāfine belki iki vidācī faṣda dahi muḥvic olur.

İkinci Faṣl Ṭıḥālin [379b] Evrām-ı Ḥārre ve Evrām-ı Bāride-i Ṣulbeleri ve Kez̠ālik Verem Meblaġına Bāliġa Olmayan Ṣalābet-i Ṭıḥāl Beyānındadır

Maᶜlūm ola ki ṭıḥāle evrām-ı ḥārre ᶜārıḍa olup dāim ve s̱ābit olmak nādir ve ḳalīl olur. Ve her ne zamān ṭıḥāle evrām-ı ḥārre ḥādis̱ olur ise taṣallübe sürᶜat eder zīrā ṭıḥāle taġdiye için vārid olan dem ġalīẓ olmakla ṭıḥālde terāküm ve tecemmuᶜ edip ṭıḥāli taṣlīb eder. Ve ṭıḥālin evrām-ı bārideleri eks̱er-i ḥālde ṣulbe olur ve o bārid evrāmdan müterehhil olanları baᶜḍı aḥyānda nādirü'l-vuḳūᶜ olur. Ve ṭıḥāle ᶜārıḍ olan evrām-ı ḥarrenin eks̱eri demevī olur ve aḥyānen ṣafrādan dahi verem-i ḥārr ḥādis̱ olur. Ve kez̠ālik eks̱er-i ḥālde ᶜārıḍ olan verem-i bārid ṣulb olur ve o verem-i ṣulb esfel-i ṭıḥālde olur s̱iḳal-i mādde ḥasebiyle.

Ve verem-i bārid-i ṣulbün ẓuhūru dört şekl üzere olur: müstedīr ve ᶜarīḍ ve ṭavīl-i ġalīẓ ve ṭavīl-i raḳīḳ olur. İşbu eşkāl-ı erbaᶜadan her bir şekl üzere verem ẓuhūr eder. Ve verem-i balġamī nādirü'l-vuḳūᶜ olur.

Ve maṭḥūl olur ki onun ṭıḥālinde ṣalābet olup ve o ṣalābet cevher-i ṭıḥālin ġılaẓı ḥasebiyle olur velākin verem meblaġına bāliġ olmaz veyāẖūd o ṣalābet verem-i ṣulb ḥasebiyle olur. Cevher-i ṭıḥāl ḥasebiyle olan ṣalābet eẖaff olur.

İbuḳrāṭ der ki eger maṭḥūl olan kimsede vecaᶜ-ı bāṭın olsa o ᶜillet eslem olur, zīrā delālet eder ki onun ḥissi henüz bāḳi ve ġayr-i zāildir. Ve yine İbuḳrāṭ der ki maṭḥūle iẖtilāf-ı dem iṣābet eylese ona ẖayrlı olur, zīrā o iẖtilāftan mādde-i ṭıḥālin inḥilāli recā olunur velākin o iẖtilāf dāim olur ise ondan zelaḳ ve istisḳā ḥādis̱ olup o ᶜalīl helāk olur, zīrā devām üzere demin ẖurūcu ile mizāca berd istīlā edip ihlāk eder.

Ve eṭıbbā dediler ki nevāzili olan kimseye ṭuḥāl iṣābet eylemez lākin onların bu kelāmında naẓar vardır. Ve ḳarīb olur ki kes̱ret-i nevāzil ruṭūbet-i mizāca delālet eder ve ruṭūbet-i mizāc ḳarīne olur ki o ṣāḥib-i nezlede ṭuḥāl yoktur velākin o ruṭūbet ṭuḥāle māniᶜ ve sebeb-i münāfī olmaz. Ve Buḳrāṭ

Kitāb-ı Ḳabr'inde der ki bir kimsenin ṭıḥālinde vecaᶜ olup ondan dem-i aḥmer seyelān eylese ve bedeninde ḳurḥa-i beyḍālar ẓuhūr edip o ḳurḥaların elemi olmasa evvelā şehveti sāḳıṭā olup yevm-i s̱ānīde o kimse helāk olur.

Ve evrām-ı ṭıḥāl baᶜḍı kerre ruᶜāf ile buḥrān eder ve ḫuṣūṣan onun ruᶜāfı cānib-i eyserden olur. Ve kulak ardında evrām iḥdās̱ı ile dahi buḥrān eder ki onun teḳayyuḥ ve infitāḥı ᶜusretli olur māddenin ġılẓati ḥasebiyle. Ve onların aḥmed-i ebvāli ġalīẓ-i demevī olan bevl olur. Ve s̱üfl-i müteşetteti olan bevl ṭuḥālin bürᵓüne ve ḥüsn-i ḥāline delālet eder.

Ve eṭıbbā dediler ki kaçan maḥmūmda ṭuḥāl olup onun bevlinde ᶜalaḳ-ı dem gibi nesne ẓuhūr eylese onun ṭıḥāline ẕübūl ᶜārıḍ olur.

Ve baᶜḍı nāsta müṣādif olup ḥāl-i vilādetinde onun ṭıḥāli ᶜaẓīm olur ve o ṭıḥāl ᶜiẓam üzere bāḳī kalır ve baᶜḍı uḫrāda dahi ᶜiẓam-ı ṭıḥāl sonradan ᶜārıḍ olup ṭūl-i müddet o ᶜiẓam bāḳī kalır ve onun aḥvāl-ı ẓāhiresi müddet-i ᶜömründe selāmet üzere olur velākin baᶜḍı kerre dahi ᶜiẓam-ı ṭıḥāl ḥasebiyle mādde-i fāᶜile ve ḳuvvet-i ṭıḥāl sebebinden ṭıḥāle āfāt-ı kes̱īre ḥādis̱ olur.

Ve maᶜlūm ola ki baᶜḍı kerre verem-i ṭıḥāl kebidin teverrümünden sonra bi-ḥasebi'l-intiḳāl ḥādis̱ olur ve bu intiḳāl verem-i ṭıḥālin verem-i kebide intiḳālinden efḍal olur.

el-ᶜAlāmāt: Evrām-ı ṭıḥāl aṣnāfının küllīsi s̱iḳal ve verem ḥasebiyle olan ᶜiẓamda ve cānib-i eyserden vecaᶜın ḥicāba imtidādında müşterek olurlar. Ve baᶜḍı kerre vecaᶜ terḳuve üzere ᶜālī olur ve terḳuveye müşāreket ile menkib-i eyser dahi müteᵓellim olur. Baᶜḍı kerre dahi nefes-i muḍāᶜıf olup bükā vaḳtinde olan nefs-i ṣabī heyᵓeti üzere olur, zīrā verem ḥicābı ḥareket-i nefsiyyesi üzere istimrārdan muᶜāvıḳ olur, eẕā ḥasebiyle tāreten vaḳfe eder ve baᶜdehu yine ḥarekete rücūᶜ nefes-i muḍāᶜıf olur.

Ve kaçan verem-i ṭıḥāl ᶜaẓīm olmasa ḥicāba müzāḥim olmaz, zīrā kebidin ḥicāba müşāreketinden ṭıḥālin ḥicāba müşāreketi kes̱īren eḳall olur ve keẕālik miᶜdenin ḥicāba müşāreketinden dahi eḳall olur ve keẕālik ṭıḥālin intifāḫına cess iṣābet eder ve verem-i ṭıḥālde beden naḥīf olur.

Ve baᶜḍı kerre evrām-ı ṭıḥālden ve ḫuṣūṣan ṭıḥālin cānib-i esfelinde olan evrāmdan deme riḳḳat ᶜārıḍa olur, zīrā ṭıḥāl kebidden demin līfiyyetini ve ᶜakerini şiddetle ceẕb eder ve kebidde bāḳī kalan dem raḳīḳ ve ṣāf olur. Ve baᶜḍı kerre maṭḥūlün elleri ve ayakları ve dizleri teverrüm eder, zīrā fem-i

miʿde esfel-i ṭıḥāle müşārik olur, onun için esfel-i ṭıḥālden fem-i miʿdeye ḫılṭ-ı sevdāvī nefḍ eden verīd-i nāfıḍ ṣuʿūd eder ve kaçn o verīdin ḥarāret-i ġazīriyyesini bir hāzim hezm eylese o verīd sevdāyı fem-i miʿdeye nefḍ ve taṣʿīd edemeyip o sevdā eṭrāfa, ḳadem ve rükbe ve yede münteşire olup o ʿuḍvlar teverrüm eder ve bu ṣūrette baʿḍı kerre enfe ve üẕünlere bürūdet ʿārıḍa olur, zīrā demde ḳıllet ve riḳḳat olmakla esbāb-ı bürūdetten ednā sebeb ile dem bārid olup o ʿuḍvları tesḫīnde ʿāciz olur ve o ʿuḍvlar dahi serīʿü'l-infiʿāl olmakla ednā bürūdet iṣābet eylese ḳabūl eder.

Verem-i ṭıḥāl bi-ḥasebi'ẓ-ẓāhir nefḫa-i ṭıḥāle müşābih olur ve beynehümāyı fārıḳ budur ki nefḫada s̱iḳal olmaz ve veremde s̱iḳal olur ve keẕālik cess ve ġamz veremi mūlim olur, ammā nefḫaya ġamz olunsa baʿḍı kerre vecaʿını ve elemini defʿ eder ve ḳarḳara ve cüşā iḥdās̱ eder.

Ve ṭıḥālin evrām-ı ḥārresi ẕikr olunan evrām-ı ṭıḥāle aʿrāḍında müşterek olur velākin o verem-i ḥārra maḫṣūṣ ʿaraḍlar dahi olur, mes̱elā iltihāb ve ḥummā ve ʿaṭaş mis̱llliler evrām-ı ḥārreye maḫṣūṣ olur. Ve evrām-ı ḥārrede vecaʿın iltihāba meyli vecaʿın temeddüdde meylinden ziyāde olur ve levn ḥumrete māil olur.

Ammā ṭıḥālin evrām-ı ṣulbesi onda ḫubs̱-i nefs olur ve o evrām ġamm ve vesvāsı baʿḍı evḳātta taḥrīk eder, ammā ẕihnin ḳaviyyen iḫtiāṭı ancak mādde ġalebe edip kes̱īre oldukta ḥādis̱ olur, zīrā mādde-i sevdāvīde kes̱ret ve ġalebe olmadıkça başa ṣuʿūd eylemez, cihet-i uḫrāya ve süflāya munṣarife olur velākin verem-i ṭıḥālde cihet-i uḫrādan bi'l-müşāreke iḫtilāṭ-ı ẕihn olur, zīrā ṭıḥāl ḥicāba ve ḥicāb-ı dimāġa müşārik olur ve ṭıḥālin āfet-i sevdāviyyesi ile dimāġ meʾūf olup iḫtilāṭ-ı ẕihn ḥādis̱ ve ʿārıḍ olur.

Ve ṣalābet-i ṭıḥālden baʿḍı kerre lisān ve levn-i beşere esved olur ve ona ġamz olundukta min-ġayri ḳarḳaratin ṣalābet iḥsās olunur lākin ṣalābet ile nefḫa cemʿ olsa ḳarkara dahi iḥsās olunur. Ve ṣalābette ḥummā-ı lāzime olmaz ve baʿḍı kerre dahi lā-ʿale'n-niẓām ḥummāsı olur. Ve baʿḍı kerre ṣalābet-i ṭıḥālle iki sāḳta ḳurūḥ-ı kes̱īre olur ve demin ġılaẓı ḥasebiyle esnānda ve lis̱ātta teʾekkül olur, zīrā ḳurūḥ-ı sāḳa nüzūl eden dem-i ġalīẓi ebḫire-i fāside taṣʿīd ve esnānda ve lis̱ede teʾekkül iḥdās̱ eder.

Ve ṭıḥāl ḥasebiyle iki sāḳlara ʿārıḍa olan ḳurūḥun baʿḍı kerre buḥrānı olur, zīrā ṭuḥāli olan kimselerin cūʿuna riyāḍet-i ʿanīfe ʿārıḍa olsa mevādd-ı

ṭıḥāliyye iki sāḳlara müncez̲ibe olup sāḳlarda büs̲ūr iḥdās̲ eder ve buṭm[111] tesmiye olunan bes̲re dahi ḥādis̲ olup buḥrān eder.

Ve maṭḥūlün ḳārūresi evḳāt-ı kes̲īrede selīme gibi olur velākin o maṭḥūl riyāḍet eylese mādde-i ṭıḥālin sevādı ḳārūreye ḫurūc ve taḥallül edip esved olur. Ve eger ṭuḥālin ʿurūḍuna sebeb-i küllī olur ise ḳārūrenin sevādı dāim olur vaḳt-i rāḥatta iken ve riyāḍet yok iken dahi ḳarūre selīme olmaz.

Ve kes̲ret-i faṣd ṭıḥāli ekṣer-i ḥālde tevrīm eder. [380a] Ve faṣl-ı ḫarīf ṭıḥāle düşman ve ʿadüvvdür.

Ve kaçan verem-i ḥārrdan sonra ṣalābet-i ṭıḥāl ʿārıḍ olsa o ṣalābet ṣāḥibine muḳaddim-i verem-i ḥārr aʿrāḍı ḥādis̲ olur baʿdehu o aʿrāḍ bāṭıle olup aʿrāḍ-ı ṣalābet ḥādis̲e olur.

Ve baʿḍı kerre ṭıḥāl bi-nefsihi teḳavvī eder ve cemīʿan mevāddına ṭabīʿī ḳuvveti ile iḳdām edip o mevāddı s̲üfl-i zeytūn gibi ishā ve iḫrāc eder.

Ve ṭıḥāl ʿilletinin sebebi kebidī olmayıp ṭıḥālin kendide olduğuna delālet eder kebidin ʿilelinden berāʾeti ve selāmeti ve ṭıḥālin ʿilele muḳāsātı ve ḍumūru.

Ammā ṭıḥālin evrām-ı bāride-i balġamiyyesinin ʿalāmeti budur ki verem-i balġamīde verem ʿalāmetleri olduğundan mā-ʿadā melmesi leyyin ve levni ḳalīlü's-sevād olan levn-i ebyaḍ olur ve maṭḥūlun ṭaʿāma şehveti sāirlerden ezyed ve eks̲er olur velākin ḳayʾları sāirlerin ḳayʿından cidden ʿusretli olur ve ṭabīʿatleri eks̲eriyyā muʿteḳıle olur ve edviye ile ishāl ve taḳyiʾe murād olunsa cidden ḳaviyye olan müshilāt ve muḳayyiʾāt istiʿmāline muḥtāc olur.

<u>Muʿālecātu Ṣalābāti'ṭ-Ṭıḥāl:</u> Kaçan sen bilirsin ki ṣalābet-i ṭıḥālin sebebi ve midedī sevdāvī demin kes̲reti ve imtilāsıdır, sana vācib olur ki bāsilīḳi ve üseylimi faṣd eyleyesin ve üseylimi baʿde'l-faṣd demi bi-nefsihi munḳaṭıʿ olunca ḳadar terk eyleyesin eger ḳable-suḳūṭi'l-ḳuvve onun demi bi-nefsihi munḳaṭıʿ olur ise. Ve baʿḍı kerre sen vidāc-ı eyseri faṣda dahi muḥtāc olursun ve baʿḍı kerre sen faṣda istifrāġı itbāʿa dahi muḥtāc olursun ve onun ishālini yereḳān-ı esved bābında z̲ikr olunan sevdāyı iḫrāc eden edviye ile kılarsın ve ʿilāc-ı ṣalābātta z̲ikr olunan ḳānūnu dahi unutmayıp onlara mürāʿāt edersin ve ḫılṭ taḥaccür eylemesin için her taḥlīlin ʿaḳıbında müleyyināt istiʿmāl edersin.

---

111 البطم بثور سود كبار على حب البطم يعرض في الساق ويسيل منها صديد اسود وهي عسرة البرء

Ve kaçan taḥlīl ve telyīnden fāriġ oldukta veyāḫūd onlara ʿadem-i iḥtiyāc katında sana vācib budur ki kes̱īr ḥarāreti olmayan edviye-i muḳaṭṭıʿa ve cellāe istiʿmāl eylesen ve bu ḳuvvetleri baʿḍı kerre sen edviye-i müfredede bulup müfredeten istiʿmāl edersin ve baʿḍı kerre dahi o ḳuvāları taḥsīl için terkībe muḥtāc olursun. Ammā o ḳuvvetleri cāmiʿa olan edviye-i müfrede o edviyeler olur ki onda merāret ve ḳabḍ veyāḫūd ḥarāret-i muʿtedile ve ḳabḍ ola ve sen baʿḍı kerre bir nevʿ edviye bulursun ki onda min-ḥays̱ü'l-ḫāṣṣiy-ye taḳṭīʿ ve cilā vardır ve merāret ve ḳabḍdan ve ḥarāret-i muʿtedileden bir keyfiyyet yoktur ve onun taḳṭīʿ ve cilāsı ḫāṣṣıyyeti iledir. Ve kaçan sen bir devāda yalnız merāret müşāhede eylesen onu ḫall ile ve şebbden dahi bir şeyʾ ile taḫlīṭ eyle, zīrā şebb o devāya taḳviye ve telṭīf iḥdās̱ eder.

Ve emrāḍ-ı ṭıḥālde eṭıbbānın ẕikr eyledikleri keyy sol kolun bāṭınında olan ʿırḳ üzere keyy olunmak üzeredir velākin o vech ile olan keyyin menfaʿati ḫilāf-ı ẓāhirdir yaʿnī bu bābda nāfiʿ ve ẓāhir olan keyyin ẕikri āḫir-i faṣlda gelir.

Ve baʿḍı kerre şifā-ı ṭıḥālde tedbīr-i mülaṭṭıf kifāyet eder ve baʿḍı kerre dahi muvāfıḳ olur ki muḫaṣṣıb-ı beden olan tedbīr dahi nefʿ verir eger onda süded-i kes̱īre yok ise ve demde ġılẓat dahi yok ise yāḫūd mevcūd olan dem-i ġalīẓi kebid ıṣlāḥ eyler ise, işbu ṣūretlerde tedbīr-i muḫaṣṣıb[112] demi terṭīb eder ve taʿdīl ve ıṣlāḥ edip sevdānın ġāilesini kesr eder.

Ve baʿḍı kerre ṭıḥālin ṣalābeti bir meblaġa bāliġa olur ki ona yalnız meş-rūbāt ile muʿālece kifāyet eylemez belki ḍımādāt istiʿmāline dahi ḥācet olur.

Ve leben-i liḳāḥtan ġayri elbānın ġayrisi ṭıḥāle redīdir ve bu sebeble is-tiʿmāl olunan edviye-i müfredelerin efḍali aṣl-ı keberin ḳışrı olur, zīrā o ḳışr bevl ve ġāiṭ-i demeviyye vü dürdiyyeleri iḫrāc edip şifā ḥāṣıl olur ḫuṣūṣan o ḳuşūrun ḥumūḍata māil sikencebīn-i büzūrī ile şürb oluna ve belki o si-kencebīnde ḳanṭuriyūn ve ḳanṭuriyūn ʿuṣāresi ola ve ḫuṣūsan ḳanṭuriyūn-ı daḳīḳ ola. Ve aṣl-ı sūsen ve zehrü'l-milḥ ve vecc ʿasel ile maʿcūn kılınıp küllü yevmin bir milʿaḳa istiʿmāl olunur.

Ve ḥabbu'l-faḳd ve ās ve kemāfīṭūs ve kemāderyūs ve ḥabbetü'l-ḫaḍrā sikencebīn ve ferāsiyūnla ve ḫuṣūṣan bizim ḳarīben ẕikr edeceğimiz mā-ı ḥaddādīn ile istiʿmāl olunur. Ve ʿunṣul dahi ceyyid devādır nefʿi ġāyete bā-liġdir ḫuṣūṣan sikencebīniyye olan ʿunṣul ecved olur.

112 Yaʿnī semritici ve tülendirici tedbīr.

Ve isḳūlūḳandriyūn ᶜuṣāre-i ṭarfā ile ve ḥurf ve şūnīz ile ve yalnız ġārīḳūn sikencebīn ile yāḫūd ḳanṭuriyūn ile nāfiᶜdir ve her hangisi olur ise onun şerbet-i vāḥidesi iki dirheme varınca ḳadar olur. Ve beş dirhem miḳdārı eftīmūn bir ūḳıyye sikencebīn içinde istiᶜmāl olunur ve bu vech üzere eftīmūn mirāren ve kirāren istiᶜmāl olunsa ṭıḥālde olan mevāddı ishāl eder ve ṭıḥāli ıḍmār eder.

Ve uşşaḳ ve türmüs ve ḫuṣūṣan onların ṭabīḫi ile sikencebīn ile ve ṭabīḫ şevillā yaᶜnī birencāsef maṭbūḫu mā-ı ḳarāḥla saḳy olunur ve ṭabīḫ caᶜde ile dahi saḳy olunur. Ve keẕālik ḥummāḍ ḫall ve sikencebīn ile ve ṭarī şevk ᶜuṣāresi veyāḫūd şibt-i yābis ᶜuṣāresi iki dirhem miḳdārı aḫẕ olunup yaᶜnī şürb olunup ᶜaḳıbında bevl-i ibil şürb olunur yāḫūd ġāfes̠ ᶜuṣāresi iki dirhem miḳdārı ṭabīḫ-i efsentīn suyuyla saḳy olunur.

Ve devenin sütü ve bevliyle bu bābda intifāᶜ cidden ve şedīden kes̠īr olur ve onların miḳdār-ı istiᶜmāli ᶜalīlin ḳuvvet ve ḍaᶜfı ḥasebiyle olur. Ve o elbān ve ebvālin ecvedi odur ki onun nāḳası ġareb ve şīh ve kerefs ve rāziyānec raᶜy etmiş ola. Ve kaçan elbān-ı meẕkūre şürbünden verem münhaḍım olur ise ve s̠üflde dahi istifrāġ-ı sevdāvī olur ise şürb-i lebenden sonra taḳviyeye iḳbāl eyle veyāḫūd ḫall-i s̠iḳḳīfte buṭmu yedi gün ḳadar naḳᶜ edip o buṭm-ı menḳūᶜdan her gün üçer milᶜaḳa tenāvül ve ardınca ḫallinden teḥassī eyle veyāḫūd bezr-i füclü bir buçuk dirhem aḫẕ edip ḫall-i s̠iḳḳīf ile saḳy eyle yāḫūd cevzin tāze ve ṭarī yaprağını ḫall-i isḳīl ile ṭabḫ edip ṭabīḫini istiᶜmāl eyle veyāḫūd keber varaḳının suyunu sikencebīn ile veyāḫūd nārdīn ḫall-i ᶜunṣul ile istiᶜmāl eyle.

Ve bu bābda bi'l-ḫāṣṣa nefᶜi olan edviye mecrāsına cārī olur baḳlatu'l-ḥamḳā bezrinden miḳdār-ı dirhemeyn ḫall ile veyāḫūd cidden mesḥūḳ olan büssedden bir mis̠ḳāl eşribe-i ṭıḥāliyyeden bir şeyᵓ ile saḳy olunmak veyāḫūd raḫṣ olan cürāde-i ḳarᶜdan veyāḫūd ḳarᶜın nefsi tecfīf ve baᶜdehu daḳḳ olunduktan sonra o cürādeden ve medḳūḳtan iki dirhem ḳadar sikencebīn ile saḳy olunur.

Ve keẕālik bezrü'l-ḳaṣab ve bezr-i küşūs̠ ve ḫilāf yaprağı li-merāretihi ve ḳabḍihi ve bezr-i ḥummāḍ ve bezr-i sermaḳ ve s̠emere-i ṭarfā ve varaḳ-ı ṭarfā saḳy olunur veyāḫūd s̠aᶜlebin riyesi veyāḫūd s̠aᶜlebin kebidi iki dirhem miḳdārı sikencebīn ile veyāḫūd ḥımār-ı vaḥşin ṭıḥāli veyāḫūd feres ve mühr

yaʿnī atın ve tayın ṭıḥāli baʿde't-tecfīf iki dirhem ḳadar saḳy olunur yāḫūd yarasa ẕebḥ olunup baʿdehu tecfīf olunur ve sonra saḥḳ olunup o mesḥūḳtan üç parmağın taḥammülü ḳadar aḫẕ olunup saḳy olunur veyāḫūd semiz yarasadan yedi ʿaded yarasa ẕebḥ ve tanḳiye olunup bir ḳıdr-i ḫazef içine vaḍʿ olunur ve onları setr edecek miḳdārı üzerine ḫall-i s̱iḳḳīf ṣabb olunup fem-i ḳıdr taṭyīn olunur ve müseccer-i müsaḫḫan bir tennūr içine o ḳıdr vaḍʿ ve o yarasa nuḍc eyledikde tennūrdan ḳıdr iḫrāc olunup ḳıdrın bürūdetine ḳadar yarasa ḳıdr içinde terk olunup iḫrāc olunmaz ve bürūdetinden sonra ḳıdrdan o yarasa iḫrāc olunup ḫall içinde mers olunur ve ondan küllü yevmin ikişer dirhem ḳadar saḳy olunur ve ṣalābet-i ṭıḥāle ẕikr olunan minvāl üzere yarasa ʿilāc-ı mücerrebdir.

Ve ẕikr olunan edviye-i müfrede ems̱ālinin evvelen ve āḫiren [380b] istiʿmālleri sikencebīn ile ve ḫall ile olmak ve ṣāliḥ-i muvāfıḳ olur o vādīde ḫall ile taḳviye olunup ḍımāden ittiḫāẕ olunsa o dahi devā-i ṣāliḥ olur.

el-Mürekkebāt: Bundan aḳdem ẕikr olunan devālar edviye-i müfrede idi, ammā ṣalābet-i ṭıḥālin edviye-i mürekkebesi meşrūbāttan isḳūlūḳandriyūn ve ṭabāşīr ikisinden iki dirhem ḳadar sikencebīn ile ve aḳrāṣ-ı keber ve aḳrāṣ-ı fencengüşt sikencebīn içinde ve o zerāvend aḳrāṣı ki ḳuşūr-ı aṣl-ı keber ile mütteḫaẕdır, o aḳrāṣ dahi şedīdü'l-ḥumūḍat olan ḫall içinde saḳy olunur eger o ṣalābette nefḫa yok ise. Ve füvve aḳrāṣı ve tiryāḳu'l-erbaʿa dahi bu bābda ḥummā yok ise cidden ceyyid olur.

Ve keẕālik ḥurf bir cüzʾ, şūnīz yarım cüzʾ aḫẕ olunup menzūʿu'r-rıġve ʿasel ile maʿcūn kılınır; şerbet-i vāḥidesi üç dirhemdir, ḫall-i memzūc ile istiʿmāl olunur veyāḫūd zerāvend ve helīlec-i Kābülīden sefūf ittiḫāẕ olunup ondan bir milʿaḳa deve veyāḫūd keçi bevliyle istiʿmāl olunur ve yāḫūḍ ḳuşūr-ı keber dört dirhem, zerāvend-i ṭavīl iki dirhem, bezr-i fencengüşt, fülfül her birinden altışar dirhem; bu meẕkūrlardan aḳrāṣ ittiḫāẕ olunur.

Bizim tecribe ettiğimiz edviyelerdendir bersiyāvşān, ḳuşūr aṣl-ı keber, bezr-i baḳlatu'l-ḥamḳā, bezr-i seẕāb, bezr-i fencengüşt, zūfā veznleri berāber aḫẕ olunur ve şerbet-i vāḥidesi üç dirhemdir, sikencebīn içinde saḳy olunur veyāḫūd uṣūl-i keber, zebīb, bezr-i şelcem, zūfā cemīʿan bu meẕkūrlar daḳḳ olunup bir gün ve bir gece sikencebīn içinde naḳʿ olunur, mā-ı kes̱īr içinde eks̱eri gidip ḳalīlen bāḳī kalınca ḳadar o menḳūʿ ṭabḫ olunur ve

büzūru ḳaviyye olan sikencebīn ile mezc olunup şürb olunur veyāḫūd sirke içinde ebhel ve cevz-i serv ṭabḫ-ı ceyyid ile ḳalīlen bāḳī kalınca ḳadar ṭabḫ olunup ve ondan miḳdār-ı muḳadder şürb olunur ve s̱üflü ile ḍımād olunur ve şurūṭ-ı mez̠kūresi üzere leben-i liḳāḥ varaḳu'l-ġareb ḥabbıyla şürb olunur.

Ve kez̠ālik füvve on iki dirhem, ḳuşūr-ı aṣl-ı keber, zerāvend-i ṭavīl, īresā her birinden ikişer dirhem aḫz̠ ve ceyyiden saḥḳ olunup sikencebīn-i ḥāmiḍ ile maᶜcūn kılınıp ḳurṣ ittiḫāz̠ olunur; şerbet-i vāḥidesi bir mis̱ḳāl olur, efsentīn ve aṣl-ı keber ḳuşūru maᶜan ṭabḫ olunduktan sonra o maṭbūḫun suyuyla istiᶜmāl olunur veyāḫūd ṭarī ve tāze varaḳ-ı ᶜulleyḳ veyāḫūḍ ḳuşūr-ı aṣl-ı keber ve s̱emeretü'ṭ-ṭarfā ve isḳūlūḳandriyūn ve ᶜunṣul-ı meşvī ve fülfül-i ebyaḍ veznleri berāber aḫz̠ olunup onlardan ḳurṣ ittiḫāz olunur ve şerbeti iki mis̱ḳāldir, sikencebīn ile istiᶜmāl olunur veyāḫūḍ ḥımār-ı vaḥşin ṭıḥāli ve mühr ṭıḥāli aḫz̠ ve tecfīf olunup saḥḳ olunup ve mesḥūḳundan bir mis̱ḳalden iki dirheme varınca ḳadar saḳy olunur ve saḳyı şarāb-ı memzūcla olur; baᶜḍılar dediler ki bu edviyenin ems̱āli birkaç eyyām ḫınzīre saḳy olunsa külliyyen onun ṭıḥāli maḥv olup ondan bir es̱er kalmaz.

Ve kez̠ālik eftīmūn, ḳuşūr-ı aṣlu'l-keber, isḳūlūḳandriyūn, s̱emeretü'ṭ-ṭarfā, lihā-ı ḫilāf, füvve, esārūn, vecc bu mez̠kūrlar aḫz̠ olunup ḫall-i ḥāz̠ıḳta ṭabḫ ve taṣfiye ve ondan sikencebīn-i ᶜaseli ittiḫāz̠ olunur ve onun bir şerbetiyle bir dirhem uşşaḳ şürb olunur ve teʾs̱īr-i ᶜacībi olur.

Ve maṭḥūl olan kimse demi ve maġṣı olmayan ḳıyāmdan iştikā eylese ḥabb-ı rummān sefūfundan günde üçer dirhem üç gün ḳadar veyāḫūd dört gün istiᶜmāl eder ve ġıdāsını muᶜtādının nıṣfı ḳadar eder, zīrā onun ḳıyāmı ṭıḥālī olur ve o ḳıyāmın sebebi bedenin demi ᶜadem-i ḳabūlü olur, pes o tedbīr mez̠kūr olan demi ıṣlāḥ eder.

Ve maᶜlūm ola ki eşyā-ı ḥārrenin ṭıḥāle kes̱ret-i muvāfaḳatı olmaz, zīrā ḥarāret-i ṭıḥāli taṣlīb ve tecfīf edip taḥallülden menᶜ eder.

Ve kaçan ḳārūrede ḥarāret olsa ᶜalīle enberbāris ḳurṣu ve o mis̱lliler saḳy olunur.

<u>Ṭıḥāle ᶜĀrıḍ Olan Ṣalābet-i Müzmine İçin Nāfiᶜ Devādır:</u> Aṣl-ı çāvşīr, uşşaḳ, aṣl-ı keber ḳışrı ve leblābın o nevᶜi ki anṭarūniyūn denmekle maᶜrūftur, ᶜunṣul-ı meşvī lübbü ve bān ḥabbı ve s̱ūm-ı berrī her birinden birer cüzʾ

aẖẕ ve cemīᶜan ẖalṭ olunur ve ondan her vaḳt ġadātta bir dıraẖmī sikencebīn ile veyāẖūd all-i memzūcla saḳy olunur.

Devā-i Āẖer: Bān ḥabbının lübbü üç dıraẖmī, s̱ūm-ı berrī altı dıraẖmī, aṣl-ı keber ḳuşūru dört dıraẖmī, ḳusṭ bir dıraẖmī, ıṣṭarūfiyūn altı dıraẖmī, caᶜde üç dıraẖmī, ḳūṭūlīdūn denmekle maᶜrūf nebātın aṣlı ki sükerrece[113] denmekle maᶜrūf bir nevᶜ nebāttır, ondan dahi iki dirhem.[114] Eṭıbbā zuᶜm ederler ki sükerrecāttan bir nevᶜ bir nebāttır ki onun varaḳı varaḳ-ı ās gibidir ve o otun sükerrece gibi olan aṣlının vasaṭında ᶜayna müşābih ẖātime yaᶜnī mühr gibi bir nesne vardır ve o nebāt ḥayyü'l-ᶜālemi'l-ekbere müşābihtir. Ve leblāb-ı ekberin ḥabbı yirmi beş ᶜaded, uşşaḳ dört dıraẖmī, bārzed bir dıraẖmī, şecere-i meryem bezri bir dıraẖmī, şecere-i meryem kökü üç dıraẖmī, ḳardemānā bir buçuk dıraẖmī, ᶜunṣul-i maḳlüvv on altı dıraẖmī; baᶜde'l-ẖalṭ sikencebīn ile istiᶜmāl olunur şerbet-i vāḥidesi bir buçuk, eks̱er-i ḥālde şerbet-i vāḥide iki dıraẖmī olur.

Aḳrāṣ-ı Āẖer: Bu aḳrāṣ dahi evvelā ẕikr olunan devānın bi-ᶜaynihi fiᶜlini işler: Bezr-i sūsen dört dıraẖmī, fülfül-i ebyaḍ, sünbül-i sūrī, uşşaḳ her birinden iki dıraẖmī aẖẕ olunup ḳurṣ ittiẖāẕ olunur ve evvelā ẕikr olunan gibi istiᶜmāl olunur.

Aḳrāṣ-ı Āẖer: Maṭḥūlīne nāfiᶜdir: Uşşaḳ, s̱emeretü'l-ᶜavsec her birinden sekizer dıraẖmī, aṣl-ı keber ḳışrı, s̱emeretü'ṭ-ṭarfā, fülfül-i ebyaḍ, s̱ūm-ı berrī, ᶜunṣul-ı münaḳḳā vü meşvī her birinden ikişer dirhem; bu mezḳūrlar aẖẕ olunup aḳrāṣ ittiẖāẕ olunur ve her ḳurṣu birer dıraẖmī vezninde kılınır ve her ḳurṣ şerbet-i vāḥide olup şarāb-ı ᶜasel ile istiᶜmāl olunur.

Āẖer: ᶜUnṣul-ı meşvī lübbü iki rıṭl, aṣl-ı fāşerā yaᶜnī aṣlu'l-kerm sekiz rıṭl, fülfül-i ebyaḍ, fuṭrāsāliyūn, yaban havucu, burçak unu, ḥabb-ı ṣanevber her birinden sekizer ūḳıyye, sūsen-i āsmāncūnī, aṣl-ı çāvşīr her birinden üçer ūḳıyye; bu mezḳūrlar aẖẕ olunup maᶜcūn kılınır ve kaçan bu maᶜcūndan bir miḳdār şeyᵓ sen istiᶜmāl eylesen aḥsen olan şürb-i māı terk etmektir veyāẖūd şürb-i māı taḳlīl eylemektir ḳuvvet-i devā maḥfūẓ

113 "Sükerrece" "sükküre"den muᶜarrebdir. Lüġat-i Fārsīde "sükküre" ḳaṣᶜa-i ṣaġīre demektir, ẕikr olunan nebātın aṣlı ḳaṣᶜaya müşābih olmakla ḳaṣᶜa gibi istiᶜmāl olunur velākin zücāc değildir, o ḳavmin zuᶜmuna göre nebāttır. Ve bu tafṣīl āẖer maḥallde yoktur.

114 Ṭabᶜ ile olan nüsẖada "iki dirhem" bedeline "bir dıraẖmī" vāḳiᶜ olmuştur.

olup suyun meᶜūneti ile ḥadebe-i kebidin nevāḥisine devā müncez̠ib olmasın için.

Ammā ṣalābet-i ṭıḥāl için istiᶜmāl olunan aḍmide onun istiᶜmālinde ecved olan ḍımād olunmazdan muḳaddem ᶜalīli ᶜale'r-rīḳ ḥammāma idḫāl edip ṭūl-i müddet ḥammāmda imsāk ve kez̠ālik ābzende ṭūl-i maḳāmla iḳāmettir ve kaçan ḥammāmdan iḫrāc olunsa ona muḳaṭṭıᶜāt-ı ḥırrīfe ve muᶜaṭṭışe olan semek-i māliḥ veyāḫūd ḳadīd ve ḫardal ve ṣaḥnā iṭᶜām olunup mā-ı baḥr ile memzūc şarāb saḳy ve tedbīri dahi telṭīf olunur, üç gün bu minvāl üzere ᶜilāc olunur ve yevm-i rābiᶜde riyāḍet ettirilir terleyip tevātür-i nefes gelince ḳadar. Eger ᶜillet ḳaviyye ise o riyāḍetten sonra ḍımād-ı mez̠kūr ile taḍmīd olunur; eger ᶜillet ḍaᶜīfe ise o ḍımāddan eḫaff olan ḍımād ile taḍmīd olunur.

Ammā aḍmidenin māhiyyeti budur ki bu bābda nāfiᶜ olan aḍmide baᶜḍı kerre z̠ikr olunan edviye-i müfrededen ittiḫāz̠ olunur, uşşaḳın nefsi ve baᶜr-ı ġanem ḫall ile ḍımād olunsa ḍımād ḳavī olur. Ve muḥraḳ olan baᶜretü'ş-şāt ḫall ile dahi ḍımād olunur. Remād-ı ettūn[115] ḫall ile maᶜcūn kılınıp taḍmīd olunsa ḍımād-ı ceyyid olur. Ve kez̠ālik kermetü'l-beyḍā aṣlı ḫall ile veyāḫūd ḫall ve kibrīt ile veyāḫūd varaḳ-ı yetūᶜ ḫall ile ve sez̠āb ḫall ile ḍımād olunur. Kaçan rāᶜiye olan baḳarın tersi baᶜde't-tecfīf ḫall ile ṭabḫ olunsa o dahi aḍmide-i ṭıḥāliyyeden ḍımād-ı ceyyid olur. Zehretü'l-milḥ[116] dahi ḍımād-ı ᶜacībdir. Ve bu bābda s̠ecīr-i[117] bān ḫall ile ḍımād nāfiᶜdir. Ve kez̠ālik ḥarmel bezriyle teherrī edince ḳadar ṭabḫ olunup ḍımād olunur. Ve iᶜtidāle aḳreb olan aḍmidedendir sılḳ ḫall ile ṭabḫ olunsa yāḫūd uṣūl-i ḫaṭmī ḫall ile maᶜcūn kılınsa.

<u>Aḍmide-i Mürekkebe:</u> [381a] Merhem-i bāsilīḳūn, merhem-i Cālīnūs, merhem-i İsḳılāḳīdūs ḍımādu'z̠-z̠ehebī ve o merhem ḍımād-ı ceyyid olur Cālīnūs'un ḍımād-ı ṣabırı. Ve o merhem ki aṣl-ı keber ḳuşūru ḫall içinde leyyin olunca ḳadar birkaç sāᶜat naḳᶜ olunur ve menḳūᶜundan şemᶜ ve dühn-i ḥınnā ile merhem ittiḫāz olunur veyāḫūd ḳudūr-ı nuḥāsın sevādı aḫz̠

115 "Ettūn" tennūr veznindedir ve baᶜḍı kerre taḫfīf dahi olunur; etmekçiler yeri yarıp ittiḫāz̠ eyledikleri ocaktır, kez̠ā fi'l-*Ḳāmūs*.

116 "Zehretü'l-milḥ" Mıṣr'da Nīl-i mübārekte ẓuhūr eder, tafṣīli İbn Kütbī müfredātında mübeyyendir.

117 "S̠ecīr" cibre maᶜnāsınadır.

olunup ondan ve daḳīḳ-i şaᶜīr ve ḫall ve sikencebīnden merhem ittiḫāẕ olunur ve o merhem ḍımād-ı ceyyid olur.

Muḥallil-i Ṣalābāt: Uşşaḳ, şemᶜ, ṣamġ-ı ṣanevber her birinden sekizer dıraḫmī, ᶜilk-i buṭm, bāzred her birinden altışar dıraḫmī, kündür, mürr, ḳıṡṡā-ı ḥımār dühnü her birinden dörder dıraḫmī; bu edviyelerden zāibe olanlar ḫall içinde naḳᶜ olunup ve cemīᶜan ḫalṭ olunduktan sonra istiᶜmāl olunur.

Āḫer-i Ceyyid: Boy toḫmu, burçak unu her birinden ikişer ūḳıyye, uşşaḳ, şemᶜ-i buṭm her birinden beşer ūḳıyye, ḳışr-ı aṣl-ı keber, ḥabbu'l-faḳd,[118] s̱ūm-ı berrī, aṣl-ı füvve her birinden birer dıraḫmī, şemᶜ iki rıṭl, ḫall içinde naḳᶜ olunup ve zeyt-i ᶜatīḳ ile ḫalṭ olunup istiᶜmāl olunur yāḫūḏ ḥulbe daḳīḳi, ḫardal-ı ebyaḍ, naṭrūn veyāḫūd ḫall içinde maṭbūḫ tīn içinde tīnin südüsü ḳadar uşşaḳ kılınır veyāḫūd ᶜasel-i şehd ile veremin miḳdārı bir kāġıda ṭılā olunup üzerine ḫardal ekildikten sonra onunla ṭıḥāl üzere ḍımād olunur ve ṭıḥāl üzerinde taḥammül miḳdārı terk olunur veyāḫūḏ on ᶜaded tīn-i semīn ḫall içinde üç sāᶜat ḳadar naḳᶜ ve teherrī edince ḳadar ṭabḫ olunup baᶜdehu taṣfiye olunur ve o muṣaffā vezninde ḫardal ve aṣl-ı keber aḫẕ ve cümlesi saḥḳ ile cemᶜ olunur. Ve baᶜḍı kerre onlara uşşaḳ ve māzeryūn ḥācet miḳdārı katılır ve cümlesinden ṭılā veyāḫūd ḍımād ittiḫāẕ olunur.

Ve ḥulbe ve kardemānā ve būraḳ ve nūre ḫall ile cemᶜ olunup birkaç eyyām bi-nefsihi naḳᶜ olunca ḳadar terk olunur yāḫūd uşşaḳ, kevr yaᶜnī muḳl-i Hindī, mürr, kündür veznleri berāber aḫẕ olunup ḫall-i s̱iḳḳīf ile baṭn üzere ṭılā olunur ve üzerine bir ḳuṭne vaḍᶜ olunup o ḳuṭne kendiliğinden sāḳıṭa olunca ḳadar terk olunur.

Ve mücerrebāttan olup Kindī'nin muḫtārı olan aḍmidedendir: Seẕāb, ḳuşūr-ı aṣlu'l-keber, efsentīn, fūtenec, saᶜter; bu edviyeler aḫẕ olunup ḫall-i ḥāẕıḳ ile ṭabḫ olunur ve bir ḳıṭᶜa lübūd üzere aḫẕ olunup ḥārreten ḍımād olunur ve bu ḍımāḍ sovudukça yirmi bir kerre ᶜale'r-rıfḳ tekrār olunur.

Ve cidden ceyyid olan aḍmidedendir: Dıbḳ-ı bellūṭtan iki rıṭl aḫẕ ve āteşte iẕābe olunup ve üzerine bir rıṭl nūre ilḳā olunup karıştırılır ve ondan ḍımād ittiḫāẕ olunur veyāḫūd būraḳ, nūre, ᶜāḳırḳarḥā,[119] ḫardal bu mecmūᶜ

---

118 [Bu kelime zaman zaman "ḳafd" imlasına kaçmıştır, biz "faḳd" olarak düzelttik.]

119 [Diğer nüshalar ve Arapça metinlere rağmen bu kelime "ᶜūdu'l-ḳahr" şeklinde imla edilmiş!]

ḳaṭrān ile cemᶜ olunup ṭılā olunur velākin ḥummāsı olanlara ṣāliḥ olmaz yāẖūd ᶜāḳırḳarḥā beş ūḳıyye, ẖardal on beş dirhem, ḥabb-ı māzeryūn dört ūḳıyye, ḳardemānā üç ūḳıyye, cevzü'ṭ-ṭīb bir ūḳıyye, fülfül dört ūḳıyye; bu mez̠kūrlar ẖall-i ᶜunṣul ile cemᶜ olunup ṭıḥāl üzere üç sāᶜat terk olunur ve o ḍımād mevḍiᶜ-i ḍımādı ẖardal ve naṭrūn ile ġasldan sonra istiᶜmāl olunur.

Ammā müzmin olanlarda bu ṭılā istiᶜmāl olunur: uşşaḳ, levz-i mürr onar, müceffef varaḳ-ı sez̠āb beş; bu edviyeler aẖẕ olunup ẖall ile ṭılā ittiẖāẕ olunur veyāẖūd keçi baᶜrı ve tarī ẖardal baᶜḍı ᶜuṣārāt-ı nāfiᶜa ile ve miḳdār-ı ḳalīl ẖall ile ṭılā olunur.

Bu bābda istiᶜmāl olunan neṭūlāt o miyāhtır ki onun içinde türmüs ve sez̠āb ve fülfül ṭabẖ olunmuş ola.

Ve yine aḍmide-i şedīde-i ḳaviyyedendir: Ḫarbaḳ-ı esved üç ūḳıyye, ẖarbaḳ-ı ebyaḍ dört ūḳıyye, uşşaḳ, naṭrūn üçer ūḳıyye, saḳmūnyā iki ūḳıyye, fülfül otuz ḥabbe; bu edviyeler aẖẕ olunup ve şarāb-ı ᶜilk-i buṭmla bu edviyeyi iḥtimāl edecek miḳdārı taḳvīm olunup merhem gibi kılınır ve mevḍiᶜ delk ile tesẖīn olunup onunla ṭılā olunur ve ẕikr olunan devā ile ṭılā olunduğu gibi ishāl dahi olunur.

Kaçan ṣalābet-i ṭıḥāle edviyenin menfaᶜati olmaz ise vācib olur ki üzerine meḥācim vaḍᶜ olunup üzeri şarṭ ve şerḥ oluna. Ve baᶜḍı kerre ẖılṭ-ı sevdāvīnin ve demin ġalebesi katında vācib olur ki vidāc-ı eyser faṣd olunup ṭıḥālden beş veyāẖūd altı mevḍiᶜe keyy oluna ve mevḍiᶜ-i keyy bürᵓ ve ṣıḥḥate ḳarīb oldukça bürᵓüne mümānaᶜat olunup ḥāli üzere terk olunmaz. Ve eger ᶜalīl nār ile keyy olunmağa ṣabr eylemezse edviye-i kāviye istiᶜmāl olunur, tīn ve ẖardal ve s̠āfsiyā ḍımādı mis̠lliler ile taḍmīd olunur. Ve ḥarāret ġalebe edip ᶜalīl aḍmide-i ḳaviyyeye taḥammül edemezse ṭıḥāli üzere hacer-i ruẖām ve ḥacer-i esved ile ẖall tebẖīr olunur yāẖūd ᶜalīl ᶜale'r-rīḳ istilḳā olunup ṭıḥāli üzere müsaẖẖan ẖallde mağmūse olan bir kıṭᶜa libd vaḍᶜ olunur ve ẖuṣūṣan ẖall-i mez̠kūr içinde sez̠āb ṭabẖ olmuş ola ve ẖallin dürdī-i müsaẖẖanı ile dahi ṭılā olunur. Ve bundan ecved olur ᶜalīli ᶜale'r-rīḳ ḥammām-ı ḥārra taḥammül ederse idẖāl edip ḥammāmda istilḳā ettirilir, sirkede ġams olunan lübūd merreten baᶜde uẖrā taḥammül edeceği ḳadar tekrīr ve tecdīd olunur ve bu vech üzere birkaç eyyām ḥammāma idẖāl olunur ve bu ᶜilāc ona ḳavī ᶜilāc olur.

Ve bu ᶜilāca ḳarīb ve verem-i ḥārra ṣāliḥ olur: Bezr-i hindebā, bezr-i baḳlatu'l-ḥamḳā, ḳarᶜ-ı müceffef, bezrü'l-eflencmüşk; bu meẕkūrlardan iki mis̱ḳāl ḥumūḍatı şedīde sikencebīn ile saḳy olunur ve baᶜdehu ẕikri mürūr eden lübūd-ı ḫall ile muᶜālece olunur.

Maᶜa-ḥarāret ṭuḥāli olanların çoğuna mā-ı hindebā sikencebīn ile mirāren ve kirāren saḳy olunsa şifā olur. Ammā onlara muvāfıḳ aġdiye ḫafīf olan ġıdālar ve keẕālik o düsūmetli meraḳalar olur ki o meraḳa ḥafīf ve laṭīf ve iᶜtidāl üzere süḫūneti olan senin bildiğin aġdiyeden mütteḫaẕe ola, muḫallel keber ve muḫallel ḥabbetü'l-ḫaḍrā iki ve mevāḍiᶜ-i uḫrāda senin bildiğin aġdiye-i sāire dahi muvāfıḳ olur. Ve vācib olur ki onlar ile mülaṭṭıfāt ve ḫardal mis̱lliler dahi istiᶜmāl oluna. Ve maṭḥūlün meşrūbu māu'l-ḥaddādīn veyāḫūd içinde kirāren ḥadīd-i maḥmī söndürülmüş sudan kılınır.

Ṭıḥālin Verem-i Balġamīsi Muᶜālecātı Beyānındadır

Verem-i balġamīnin ᶜilācı verem-i ṣulb muᶜālecātının muᶜtedilleri olur ve onlar ile balġamı ve sevdāyı istifrāġ eden edviye dahi istiᶜmāl olunur, zīrā evrām-ı ṭıḥālin balġamı dahi sevdāvī balġamdır. İklīl-i melik, şibt, ḳaṣabu'ẕ-ẕerīre, seẕāb-ı yābis mis̱llilerden dahi ḍımāḍ ittiḫāẕ olunur.

Üçüncü Faṣl Süded-i Ṭıḥāl Beyānındadır

Ṭıḥālin südedi baᶜḍı kerre rīḥten yāḫūd verem veyāḫūd aḫlāṭtan ḥādis̱ olur. Ve süded-i rīḥī ile temdīd şedīd olur velākin ṭıḥālde s̱iḳal olmaz, ḥafīf olur. Süded-i veremīde ᶜalāmāt-ı verem olur ve mā-ᶜadā süddelerde s̱iḳal olur ve onlarda ᶜalāmāt-ı verem olmaz.

<u>el-Muᶜālecāt:</u> Süded-i kebid ᶜilācının ḳavīleri ṭıḥāl süddelerine ᶜilāc olur ve onlara biz mevḍiᶜinde işāret eyledik.

Dördüncü Faṣl Ṭıḥālde Olan Rīḥ ve Nefḫa Beyānındadır

Ṭıḥālin nefḫası odur ki onda temeddüd ve ṣalābet ve nütūᵓ iḥsās olunur, ġamz ile münġamiz olup ḳarḳara iḥdās̱ eder ve cüşā dahi iḥdās̱ eder ve onda s̱iḳal olmaz.

el-Muᶜālecāt: Maᶜlūm buyurula ki ṣalābet-i ṭıḥāle ṣāliḥ olan edviye nefḫa ᶜilācına ṣāliḥ olan edviyeye muḳārib olur, zīrā nefḫa ᶜilācında dahi müfettiḥ ve cellā edviyeye ḥācet olur ve o edviyede taḥlīl ile maᶜan ḳuvve-i muḥallileden eks̱er ḳuvvet-i ḳabıḍa olmağa dahi ḥācet olur, zīrā mādde-i rīḥiyye ḫafīfedir ve ḫafīfe olan māddede muḥallil istiᶜmāl olunsa onunla muḥallilden ḳavī ḳābıḍ istiᶜmāline ḥācet olur velākin verem bunun ḫilāfına olur ve maᶜa-hāẕā edviye-i evrāmdan biraz devālar vardır ki onlar nefḫa edviyelerine eşbeh ve nefḫada istiᶜmāl olunsa ᶜameli ezyed ve aṣlaḥ olur, fencenküşt, kemmūn, bezr-i seẕāb, [381b] nānḫāh gibi. Ve o nefḫa üzere nār ile olunan vaḍᶜ-ı meḥācimin menfaᶜati ᶜaẓīme olur.

Ve vācib olur ki o ᶜalīl tecvīᶜ oluna ve ġıdāsı tefrīḳ olunup defᶜaten tağdiye olunmaya, defeᶜātle iṭᶜām olunup her defᶜada verilen ġıdā cidden ḳalīlü'l-miḳdār ola ve ḳādir oldukça şürb-i mā eylemeye belki miḳdār-ı ḳalīl nebīẕ-i ᶜatīḳ-i raḳīḳ-i mürr şürb eyleye ve baṭnı ḫafīf olmadıkça nevm eylemeye, leyl ve nehārda baṭnı imtilā üzere iken vecaᶜ heyecān eylese baṭnını mirāren delk eder ve berāz için iḥtiyāl eder ve uyur. Ve eger bu tedbīr kifāyet eylemezse kimād istiᶜmāl eder.

Ve eger sen bilirsin ki mādde-i sevdāviyye kes̱īredir ve kes̱ret ile nefḫa ḥādis̱edir, onda istifrāġ istiᶜmāl edersin ve ona meşrūbāttan bu ṣıfat üzere olan aḳrāṣı saḳy edersin, o ḳurṣ budur: Ḥurf-ı ebyaḍ otuz dirhem, baᶜde'd-daḳḳ ve'n-naḫl ḫamr-ı ḥāẕıḳ ile maᶜcūn kılınır ve ince ve ṣaġīr aḳrāṣ ittiḫāẕ olunur ve tennūr içinde veyāḫūd ṭābaḳ üzere tebḫīr olunup ve o otuz dirhem ḥurf-ı ebyaḍdan her ne miḳdār ḫubz ḥāṣlı oldu ise o ḳurṣ-ı maḫbūz cemīᶜan aḫẕ ve saḥḳ olunur ve mesḥūḳuna ḥabb-ı faḳd ve s̱emeretü'ṭ-ṭarfā her birinden beşer ve isḳūlūḳandriyūn yedi ḫalṭ olunup ondan ḳurṣ ittiḫāẕ olunur ve onun şerbet-i vāḥidesi üç dirhemdir, sikencebīn ile istiᶜmāl olunur. Ve keẕālik ona nāfiᶜ olur aḳrāṣ-ı fencenküşt istiᶜmāli veyāḫūd kezmāzec on dirhem, ḥabbu'l-mürr on dirhem, bezr-i hindebā, bezr-i baḳlatu'l-ḥamḳā her birinden beşer dirhem; bu meẕkūrlar aḫẕ olunup ḳurṣ ittiḫāẕ olunur, onun şerbet-i vāḥidesi üç dirhemdir, sikencebīn-i sükkeri ile istiᶜmāl olunur. Ve baᶜḍı kerre ona nāfiᶜ olur fencenküşt ve nānḫāh ve aṣl-ı keber ḳuşūru ve seẕāb-ı yābis ve vecc bu meẕkūrlardan sefūf ittiḫāẕ olunup ondan bir mis̱ḳāl şarāb-ı ᶜatīḳ

ile istiᶜmāl olunur veyāẖūd nefẖaya nāfiᶜ edviyeler ṭabẖ olunup maṭbūẖu istiᶜmāl olunur.

Ammā nefẖanın merūẖātı ve ḍımādātı edhāndan dühn-i efsentīn ve dühn-i nārdīn ve dühnü'l-ḳusṭ olur. Onların merāhimi o merhemdir ki kibrīt, şebb, naṭrūn, zift, çāvşīr mis̱lli edviyeden mütteẖaẕ olur. Onların aḍmidesi ebvāb-ı māḍiyede meẕkūre olan ḍımādāt olur, ẖall maᶜa's-seẕāb ve naṭrūn ve bezr-i fencenküşt ve iklīl-i melik ve bābūnec ile mütteẖaẕ olan ḍımād-ı tīn mis̱lliler ile taḍmīd olur. Ve onların neṭūlātı o ẖalldir ki onda edviye ṭabẖ oluna ve ẖuṣūṣan o ẖall lübūd ḳıṭᶜalarıyla istiᶜmāl oluna ẖuṣūṣan o ẖallde keber ve ġaḍḍ ve kibrīt ve s̱emeretü'ṭ-ṭarfā ve isḳūlūḳandriyūn ve varaḳ-ı fencenküşt ve cevz-i serv ve seẕāb ṭabẖ olmuş ola. Ve ḥummāsı olmayanlarda neṭūl-i ḳavī istiᶜmāl ḳaṣd olunsa ẕikr olunan neṭūlün içine uşşaḳ, muḳl ve o mis̱lli edviyeler katılır ve keẕālik fūẕenec, seẕāb, üşne, būraḳ ẖallda ṭabẖ olunup şebbden bir şeyᵓ ile istiᶜmāl olunur ve onun ġıdāsı ġayrlarda ẕikr olunan aġdiye olur.

Beşinci Faṣl Vecaᶜ-ı Ṭıḥāl Beyānındadır

Vecaᶜ-ı ṭıḥāl rīḥ ve nefẖa ḥasebleriyle yāẖūd verem-i ᶜaẓīmden veyāẖūd teferruḳ-ı ittiṣālden yāẖūd sūᵓ-i mizācdan ḥādis̱ olur; bu esbābdan her birinin ᶜalāmetini sen bildin ve her birinin muᶜālecātı dahi senin maᶜlūmun oldu.

Eger ḥiss o vecaᶜın nihāyet-i ṭıḥālde cenb katında olduğunu idrāk ederse beyne'l- ġşā ve'ṣ-ṣıfāḳ rīḥ müştebike olduğuna delālet eder. Eger ṭabīᶜat yābise ise ishāle ve ḥammām istiᶜmāline ve ṭabīᶜatı taḥlīle ḥācet olur ve ona faṣd cāiz olmaz her ne ḳadar cumhūr-ı eṭıbbā faṣd olunmağa ḥükm ve ḳaḍā ederlerse meger ziyāde ḍarūret ve ḥācet mess ede, o zamān ḳalīlen faṣd olunur.

Bu mevḍiᶜde kitāb-ı s̱ālis̱in on beşinci fenni ẖatm ve tekmīl oldu, ke-mā hüve ehluhu ve müsteḥaḳḳuhu ḥaḳḳ-ı ḥamd ile olan ḥamd Allāhu taᶜālāya maẖṣūṣtur.

ḲĀNŪN'DAN KİTĀB-I S̱ĀLİS̱İN ON ALTINCI FENNİ EMRĀḌ-I EMᶜĀDA VE MUᶜĀLECĀTINDA OLAN KELĀM-I MÜCMELDİR O DAHİ BEŞ MAḲĀLEYİ MÜŞTEMİLDİR

Maḳāle-i Ūlā Teşrīḥ-i Emᶜā ve İstiṭlāḳ-ı Muṭlaḳ Beyānındadır O Dahi Fuṣūlü Müştemildir

Evvelki Faṣl Miᶜā-ı Sitte Teşrīḥi Beyānındadır

Ḫālıḳ taᶜālā celle celāluhu ve teḳaddese esmāuhu ve lā ilāhe ġayruhu ḥaḍretleri insāna olan sābıḳ ᶜināyeti ve meṣāliḥine sābıḳ ᶜilmi ḥasebiyle faḍl-ı yābisini defᶜ için ālet olan emᶜāyı kes̱īretü'l-ᶜaded ve't-telāfīf ve'l-istidārāt ḫalḳ eyledi, miᶜdeden ona münḥadir ve nāzil olan ṭaᶜām emᶜāda o kes̱ret ḥasebiyle ḳadr-i ṣāliḥ meḳs̱ eylesin için. Eger emᶜā kes̱īre olmayıp miᶜā-ı vāḥid veyāḫūd ḳaṣīretü'l-meḳādīr ḫalḳ olunsa cevften ġıdā serīᶜan munfaṣıl olup ᶜale'l-ittiṣāl insān küllü vaḳtin tenāvül-i ġıdāya muḥtāc ve dāimā teberrüz ve ḳıyāma iḥtiyāc olurdu ve dāimā taġaddīye iştiġālle vācibāt-ı maᶜīşetinden şāġıl insāda şuġl ve kez̠ālik teberrüz-i dāimī ile onda ez̠ā vāṣıb yaᶜnī dāim olup insān ḥırṣ ve şereh ile memnūᵓ ve behāyime müşābih olurdu, pes Ḫālıḳ taᶜālā emᶜānın ᶜadedini teks̱īr ve maḳādīrini taṭvīl etmekle o maḍarratı ondan defᶜ ve ona lāzım gelen menfaᶜati iclāb eyledi. Ve yine bi-ᶜaynihi o maṣlaḥatı celb için ve kez̠ālik menfaᶜat-i uḫrā için emᶜāyı müstedīre eyledi. Ve o menfaᶜat-i uḫrā budur ki kebid ile ġıdāyı haḍm eden ālāt-ı sāire arasında biraz ᶜurūḳ vardır ki o ᶜurūḳun füvvehātı kebidden ġıdānın laṭīfini cez̠b eder ve o füvvehāt ṣıfāḳāt-ı miᶜde ve emᶜāda nāfiz̠e olur ve o füvvehāt ancak mümāss olduğu laṭīf ġıdāyı cez̠b eder ve o füvvehāta kendiden ġāib ve melāmisi olan ġıdādan baᶜīd olan ġıdānın leṭāyifini cez̠b müteᶜaz̠z̠ir veyāḫūd müteᶜassir olur, bināen ᶜaleyh Ḫālıḳ taᶜālā luṭf-ı kes̱īrine insānı maẓhar edip emᶜānın telāfīfini kes̱īre eyledi; left-i vāḥidde füvvehāttan baᶜīd ve müteᶜammıḳ olan laṭīf left-i uḫrāda melāmis olup ona cez̠b müyesser olsun ve ṭāife-i ūlānın fevt eylediği imtiṣāṣı ṭāife-i uḫrā imtiṣāṣ eylesin için.

Ve emᶜānın ᶜadedi altıdır[120] yaᶜnī mā-ᶜade'l-miᶜde[121] altıdır: Evvelkisi is̠nā ᶜaşer denmekle maᶜrūftur, ikincisi ṣāim, üçüncüsü, diḳāḳ ve lefāif denmekle maᶜrūflardır ve o diḳāḳın ṭūlü eks̠er ve left ve inᶜiṭāfı ezyeddir ve dördüncüsü aᶜver ve beşincisi ḳūlūn ve altıncısı müstaḳīm denmekle maᶜrūflardır ve miᶜā-ı müstaḳīm sürmdür yaᶜnī s̠üflün maḫreci ve dübürün ittiṣālindedir.

Ve o emᶜā-ı sitte cemīᶜan ribāṭāt ile ṣulbe meşdūddur, her birini erbiṭası evḍāᶜının muḳteḍāsınca bağlamıştır. Ve ᶜulyāda olan üç evvelkilerin cevheri raḳīḳadır, zīrā o ᶜulyāda olanların muḥtevī olduğu aġdiye inḍāca muḥtācdır ve ḥāḍime-i kebid ḳuvvetinin emᶜā-ı ᶜulyāya riḳḳat ḥasebiyle nüfūẕu [382a] eks̠er olmakla onlarda ḥācet olan nuḍc ḥāṣıl olur, ammā süflāda olan emᶜānın nuḍca iḥtiyācı olmamakla cevherleri ġalīẓ ve hāḍıme-i kebid ḳuvvesinin nüfūẕu ḳalīl kılındı. Ve keẕālik ᶜulyāda olan keylūs süflāda olanlardan laṭīf olur ve lā-maḥāle laṭīf olan cirm-i emᶜāyı fesḫ ve mürūrunda onun cirmini ḫadş eylemez, bināen ᶜaleyh ecrām-ı ᶜulyānın raḳīḳ olduğuna ḍarar terettüb eylemez ve süflānī emᶜā-ı ᶜulyānın ḫilāfı üzere olur, zīrā süflānī emᶜānın evvelkisi aᶜverdir ve s̠eḫīn-i ġalīẓ ve bāṭınında şaḥmiyyet ve kes̠āfet vardır, muḥtevī olduğu taṣallubu olan s̠üfle onunla muḳāvemet edip münfaᶜil olmaz ve kaçan muḥtevī olduğu s̠üfl taᶜaffünü aḫẕ eylese ancak es̠fālin kendi müteᶜaffine olup cirm-i emᶜā taᶜaffün eylemez. Ve ᶜulyāda olan emᶜāda şaḥmiyyet yoktur lākin bi-ḥasebi'l-ḫilḳat saṭḥ-ı dāḫilī ruṭūbete lezice-i muḫāṭiyye ile taġriyeden ḫālī olmaz. Ve ᶜulyāda olan o taġriyesi emᶜānın süflānın teşḥīmi maḳāmına ḳāim olur.

Ve ẕikr olunan miᶜā-ı is̠nā ᶜaşer ḳaᶜr-ı miᶜdeye muttaṣıldır. O emᶜānın femi vardır ki miᶜdeyi vely eder ve ona bevvāb tesmiye olunur. Ve o is̠nā ᶜaşer bi-cümletihi fem-i miᶜdeye muttaṣıl olan merīye muḳābil olur, mütenāvel olan ġıdāyı cihet-i fevḳten merī ceẕb eylediği gibi miᶜde dahi is̠nā

120 Emᶜā-ı sitte budur: is̠nā ᶜaşer, ṣāim, diḳāḳ, aᶜver, ḳūlūn, müstaḳīm. Üç evvele ᶜulyā ve üç āḫire süflā derler.

121 Ve miᶜdeyi dahi miᶜādan ᶜadd etmekle baᶜḍı eḥādīs̠-i şerīfede emᶜā yedi olmak üzere ẕikr olunmuştur. Ve maᶜlūm ola ki lafẓa-i "diḳāḳ" iki maᶜnā üzere istiᶜmāl olunur; bir kerre diḳāḳ derler, ondan üç ᶜulyāda olan emᶜāyı murād iderler; onun muḳābili ġılāẓdır ki süflānī olan üç ᶜaded emᶜādır ve bir kerre dahi diḳāḳ derler, ᶜulyāda olan üçüncü miᶜāyı murād ederler ve ona lefāyif dahi derler.

ʿaşere o es̱fāli miʿdenin cihet-i taḥtından defʿ eder velākin is̱nā ʿaşer merī-den aḍyaḳtır. Ve o miʿā merīde olan tevessuʿa miḳdārı tevessuʿdan müs-taġnī oldu iki sebebden için:

Sebeb-i evvel budur ki merīden mürūr eden ġıdā ziyāde ḫuşūnet üzere-dir ve ṣalābeti ziyāde ve ḥacmi aʿẓamdır, ammā miʿā-ı is̱nā ʿaşerden mürūr eden elyen ve esles ve ḥacmi eraḳḳtır, zīrā o miʿādan mürūr eden keylūs miʿdede haḍm olup ruṭūbet-i māiyye ile maḫlūṭtur.

İkinci sebeb budur ki aġdiyenin merīden mürūru ḳuvā-ı ṭabīʿiyyeden bir ḳuvvet ile ḥāṣıl olur her ne ḳadar o ḳuvvet-i vāḥideye cihet-i vāḥideden ḳuvve-i irādiyye iʿānet eder ise ve o ḳuvve-i vāḥide merīnin cāẕibesidir ve ḳuvve-i irādiyyenin ona iʿāneti merī sebīlini tefsīḥ ve tevsīʿiyle olur.

Ammā miʿā-ı evvelden nāfiẕ olan keylūs iki ḳuvve-i ṭabīʿiyye ile nüfūẕ eder: birisi miʿdenin ḳuvve-i dāfiʿası ve āḫeri miʿānın ḳuvve-i cāẕibesi olur[122] ve o iki ḳuvvete fiʿllerinde nāfiẕ ve mürūr eden ġıdānın s̱üflü dahi muʿīn olur ve bu esbāb-ı fāʿilenin taʿaddüdüyle sebīl-i muḍayyaḳtan mürūr sehl ve āsān olur.

Ve bu miʿā-ı is̱nā ʿaşer merīye muḫālif olur, zīrā merī miʿdeye ittiṣālin-de miʿdeden cüzʾ gibidir ve ittiṣālinde ve heyʾet-i teʾlīfinde merī miʿdeye müşākildir ve merīnin ṭabaḳātı miʿde ṭabaḳātı gibidir. Ammā is̱nā ʿaşer bir nesneye şeyʾ-i ġarībin ittiṣāli gibi miʿdiye muttaṣıl olur, cevher-i ṭabaḳātı ṭabaḳāt-ı miʿdeye benzemez, zīrā miʿde ceẕb-i kavīye muḥtacdır ve o ceẕbe medḫali olan merīnin miʿdeye ittiṣali tāmm ve ḳavī olmak lāzımdır, ammā miʿā-ı is̱nā ʿaşerde o mis̱lli ḳavī cāẕibeye ḥācet yoktur ve ona muʿīn olan miʿdeye o miʿānın ittiṣāli ḳavī olmak lāzım dahi değildir belki şeyʾ-i ġarībin ittiṣāli gibi miʿānın miʿdeye ittiṣāli kāfīdir, onun için emʿānın eks̱er-i elyāfı ʿarīḍ olur.

Velākin min beyni'l-emʿā miʿā-ı müstaḳīmin elyāfında līf-i ṭavīl kes̱īren mevcūd olur, zīrā miʿā-ı müstaḳīm münaḳḳīdir, emʿā-ı sāirenin es̱fālini ceẕb edip tenḳıye eder ve onun cāẕibesinin fiʿli ʿaẓīmdir ve ḳuvve-i cāẕibesinin ḳuvveti lāzımdır, zīrā miʿā müstaḳīm es̱fāli ḳuvvet ile ceẕb eyledikte emʿā-ı sāirenin dahi ʿaṣrı ve es̱fāli defʿi ve iḫrācı cevdet üzere olup bi'l-cümle

122 Mirāren taḳaddüm eylediği gibi ḳuvve-i cāẕibenin maḥalli līf-i ṭavīl, ḳuvve-i mā-sikenin maḥalli līf-i müverreb ve ḳuvve-i dāfiʿanın maḥalli līf-i ʿarīḍadır.

tenḳıye olunur ve ᶜaṣr cevdet üzere olmasa s̱üfl ḳalīl oldukta ġayr-i ceyyid olan ᶜaṣr ile tenḳıye olunmaz ve cemīᶜan es̱fālden tenḳıyeye miᶜā-ı müstaḳīm ālet olmakla sāir miᶜādan miᶜā-ı müstaḳīm evsaᶜ ḫalḳ olundu.

Ve emᶜā iḥtiyāṭen iki ṭabaḳa kılındı, zīrā emᶜā fesād ve ᶜufūneti ḳabūle müstaᶜiddir, ednā sebeb ile onları ḳabūl eder, ammā iki ṭabaḳa oldukta onlar fesād-ı ᶜufūneti defᶜde teᶜāvün edip muḳāvemet ederler ve ednā sebeb ile serīᶜan onlarda fesād ve ᶜufūnet fāş olmaz. Ve kez̠ālik emᶜānın ṭabaḳası iki olmakla fiᶜlleri dahi başka başka olur, eḥadühümāya terettüb eden buṭlān-ı fiᶜl ile āḫer müteḍarrir olmaz.

Ve miᶜā-ı müstaḳīm istiḳāmet üzere ḫalḳ olunup cihet-i miᶜdeden esfele varınca ḳadar mümtedde kılındı, o istiḳāmet ḥasebiyle evvel-i emrde indifāᶜāt müteyessire ve serīᶜa olsun için, zīrā medfūᶜātın medfaᶜ-ı müstaḳīmden mürūru muᶜveccden ve menfez̠-i muḍṭacaᶜdan mürūr ve nüfūz̠undan esraᶜ olur. Ve o miᶜānın istiḳāmet üzere ḫilḳatinde menfaᶜat-i uḫrā dahi vardır, o menfaᶜat budur ki o miᶜā istiḳāmet üzere nüfūz̠ etmekle cihet-i yemīnde yaᶜnī miᶜdenin sağda olan kebidin şaṭrına ve yesārında miᶜdenin solunda olan ṭıḥāle ve sāir aᶜḍāya ḥayyiz ve mekān ḥāṣıl olur.

Ve ᶜulyāda olan miᶜā-ı evvele is̱nā ᶜaşer laḳab kılındı, onun ṭūlü ṣāḥibinin iṣbaᶜıyla on iki iṣbaᶜ olduğundan için ve onun siᶜa-i tecvīfi bevvāb tesmiye olunan feminin siᶜası gibidir.

Ve onun ittiṣālinde olan miᶜā-ı diḳāḳa ṣāim tesmiye olundu ve bu cüzʾ-i diḳāḳta teleffüf ve inṭivā ve televvī ẓuhūra ibtidā eder ve onda mecārī-i kes̱īre ve maḫāzin vardır ve eks̱er-i ḥālde o miᶜā ḫālī ve fāriġ olmakla ona ṣāim tesmiye olundu. Ve o miᶜānın eks̱er-i ḥālde ferāġ ve ḫulüvvüne sebeb iki emrin teᶜāvün ve teẓāhürleri olur, o iki emr budur ki miᶜde keylūsundan miᶜā-ı ṣāime müncez̠ib olan serīᶜan ondan munfaṣıl olur, zīrā māsārīḳā ᶜurūḳu ṣāime kes̱īren nāfiz̠e olur ve emᶜā-ı sāirede māsārīḳānın nüfūz̠u kes̱īr olmaz ve is̱nā ᶜaşere nüfūz̠unun kes̱reti dahi ṣāime nüfūz̠unun kes̱retine muᶜādil olmaz. Ve ḥāl-i maraḍda ṣāime ḍumūr ve cidden ṣıġar ᶜārıḍ olur, pes ṣāime nāfiz̠ olan ṭāife keylūsun laṭīfi māsārīḳā ṭarīḳinden kebide müncez̠ib olur ve keylūsun bāḳī kalan ṭāife-i kes̱īfesi dahi münġasil olup emᶜā-ı sāireye mündefiᶜ olur, zīrā merāreden ṣafrā ṣāime kes̱īren ve ḫāliṣaten ġayr-i meşviyye münḥalib olur ve onun ṣāimi ġasli şedīd ve ḳuvvet-i

dāfiᶜasını bi-ḥasebi'l-lez̠ᶜ muḥarrik ve müheyyic olur ve o ṣafrā ġasliyle s̠üflü esfele defᶜe muᶜīn ve dāfiᶜayı taḥrīki ḥasebiyle iki cihete yaᶜnī laṭīfi kebide ve kes̠īfi esfele defᶜe muᶜīn olur ve bu sebeb ile ṣāim ḫālī ve eks̠er-i ḥālde fāriġaten bāḳī kalır ve onun için ona ṣāim tesmiye olundu. Ve sāime bir āḫer miᶜā muttaṣıl olur ki o miᶜā-ı āḫer ṭavīl ve müteleffif olup onda vāḥideten-baᶜde-uḫrā istidārāt olur. Ve onun telāfīfi ve istidārātının kes̠-retinde fāide ve maṣlaḥat budur ki fuṣūl-i müteḳaddimede bizim şerḥ ve beyān eylediğimiz üzere o kes̠ret-i telāfīf sebebiyle onda ġıdā mek̠s eder ve maᶜa-hāz̠ā onlara ᶜurūḳ-ı māṣṣanın füvvehātı ittiṣālen-baᶜde-ittiṣāl muttaṣıl olur ve bu miᶜā emᶜā-ı ᶜulyānın āḫiridir ki ona diḳāḳ tesmiye olunur ve onda olan haḍm miᶜā-ı süflāda olan haḍmdan eks̠er olur.

Ve süflāda olan emᶜāya ġılāẓ tesmiye olunur, zīrā ġılāẓın cüll-i fiᶜli ve muᶜẓam-ı ṣunᶜu s̠üflü ḫārice ibrāz olur her ne ḳadar haḍmdan ve ᶜurūḳ-ı kebidiyyenin onda olan laṭīf mahḍūmu maṣṣ ve cez̠binden ḫālī olmaz ise.

Ve o diḳāḳ tesmiye olunan miᶜānın esfeline bir miᶜā muttaṣıl olur ki ona aᶜver tesmiye olunur onun için ki onun bir ağzı vardır, fevḳinden vārid olan keylūs ondan duḫūl eder ve yine dāḫil olduğu medḫalden ḫurūc eder ve medfūᶜātını yine o femden ve medḫalden defᶜ eder. Ve onun vaḍᶜı ḫalfe ve meyli sağ cānibe olur.

Ve onu [382b] ḫalḳta menfaᶜat odur ki onda s̠üfl muḥtebis ve münḥaṣır olup s̠üfliyyet tāmm olur ve eger o vech ile s̠üfl tāmm olmasa o s̠üfl ḳalīlen ḳalīlen emᶜāya vāṣıl olmakla küllü sāᶜatin ḳıyāma hācet olur ve o viᶜā aᶜver olmakla onda külliyyen s̠üfl cemᶜ ve muḥtebis olup tamāmen cemᶜ oldukta sühūlet ile mündefiᶜ olur.

Ve fāide-i uḫrāsı dahi budur ki aᶜver bir mebdeᵓdir ki onda ġıdānın s̠üf-liyyete istiḥālesi ve māsārīḳadan s̠üfliyyete taᶜalluḳ eden imtiṣāṣ-ı müsteᵓ-nefin taᶜalluḳuna s̠üflün teheyyüᵓü o aᶜver ile tamām olur, zīrā imtiṣāṣın s̠üfle taᶜalluḳunda iki şarṭ vardır:

Evvelkisi o s̠üfl müteḥarrik ve müntaḳıl olmayıp belki mekān-ı vāḥidde sākin ve müctemiᶜ ve maḥṣūr bir viᶜāda ṭūl-i müddet sākinen ve müctemiᶜan bāḳī kalmaktır.

İkincisi s̠üfliyyeti muḥtevī olan viᶜā kebide ḳarīb olmaktır, zīrā kebi-din hāḍımesinden o viᶜā ḳuvvet istifāde edip muḥtevī olduğu s̠üflde haḍma

müstaᶜidd olan laṭīfleri haḍm eder ve mevāddın laṭīfi kes̱īften mütemeyyiz olmakla laṭīf imtiṣāṣı ḳabūle müteheyyiʾ olur ve ġayr-i laṭīf olup imtiṣāṣa ṣāliḥ olmayanları dahi istiḥālesi mümkin olan nesnelerin ecvedine iḥāle olunur. Pes aᶜverin emᶜā-ı ġılāẓ-ı bāḳıyeye nisbeti miᶜdenin emᶜā-ı diḳāḳa nisbeti gibi olur, nitekim ġıdā kebide mücāvir olan miᶜdede cemᶜ olup ṭūl-i müddet sākinen ve müctemiᶜan ondan münḥaṣır ve muḥtebis olmakla haḍm olup imtiṣāṣa ṣāliḥ ve ġıdānın miᶜde haḍmına ᶜāṣī olmayanları haḍm olup ve kes̱īf olanlar dahi her neye istiḥāleye ṣāliḥ ise ona istiḥāle edip bāḳīleri dahi emᶜā-ı diḳāḳa münḥadir olduğu gibi keẕālik s̱üfliyyet dahi aᶜverde muḥtebise ve münḥaṣıra olur ve onda ṭūl-i müddet iḳāmet ile imtiṣāṣa ṣāliḥ olup haḍm-ı miᶜdeye ᶜāṣī olan laṭīfi haḍm edip imtiṣāṣa müteheyyiʾe eder ve bāḳī kes̱īfi dahi iḥālesi mümkin olan nesnelerin ecvedine iḥāle edip baᶜdehu ondan sühūlet ile ġılāẓ-ı sāireye es̱fāl-ı bāḳıye münḥadir olur. Velākin māsārīḳā aᶜvere muttaṣıl olmaz belki aᶜverde haḍm olup s̱üfliyyetin laṭīfi ve kes̱īfi ġılāẓ-ı bāḳıyeye münḥadir oldukta o ġılāẓa muttaṣıl olan māsārīḳā şuᶜbeleri laṭīfi imtiṣāṣ eder.

Ve baᶜḍılar ẓann eylediler ki māsārīḳā şuᶜbeleri aᶜvere dahi nüfūẕ edip s̱üflünün laṭīfini imtiṣāṣ eder velākin bu maḳālleri ḫaṭādır; ṣavāb olan budur ki ancak onun menfaᶜati iki vech ile olan menfaᶜat-i meẕkūrelerdir.

Ve miᶜdenin hāḍımesi ḳaviyye iken aġdiyenin baᶜḍı es̱fāli miᶜdede haḍm olmayıp miᶜdeye ḳıyāsla ḳuvve-i hāḍımesi ḍaᶜīf olan aᶜverde haḍmı ḳabūl eylediğinin vechi budur ki miᶜde mevāddı kes̱īredir bi-cümletihā o mevāddı tamām üzere haḍma miᶜdenin ḳuvveti vefā eylemez belki o mevāddan haḍma muṭāvaᶜat edenleri haḍm-ı tāmm ile haḍm eder ve muṭāvaᶜatı olmayanları dahi her ne ḳadar min-vechin haḍm eder ise velākin haḍm-ı tāmmdan ᶜācize ve ḳāṣıra olup defᶜ eder. Ve kaçan haḍm olunan mevādd-ı laṭīfe miᶜdeden ve emᶜā-ı diḳāḳtan imtiṣāṣ olunup haḍma muṭāvaᶜatı olmayanlar aᶜvere münḥadir olsa kes̱ret zāile olur ve onun ᶜiṣyānı miᶜdede ḥāṣıl olan haḍm-ı nāḳıṣ ile zāil olmakla o s̱üfliyyet aᶜvere münḥadir ve aᶜverde ṭūl-i müddet sākinen ve müctemiᶜan bāḳıye kaldıkta aᶜverin ḍaᶜīfe olan hāḍımesi onu haḍm edip o s̱üfliyyetin laṭīfi imtiṣāṣla müteheyyiʾ olur. Ve kaçan aᶜverden o s̱üfliyyet bi-cümletihā ġılāẓ-ı bāḳıyeye münḥadire oldukta s̱üfliyyetin laṭīflerine ġılāẓ-ı bāḳıyeye nāfiẕ olan māsārīḳā şuᶜbeleri taᶜalluḳ edip imtiṣāṣ eder.

Ve miʿā-ı aʿver miʿde gibi ṭūl-i bedene mevḍūʿ olmamakla ona fem-i vāḥid kifāyet eder. Onun aʿver olduğunda maṣlaḥat odur ki eger o miʿāda sāir emʿā gibi iki fem olsa kūlınc ḥudūs̱undan ḫavf olunur, ammā onun femi vāḥid olmakla fuḍūlüne mecmaʿ ve mefraġ olur ve mesālik-i sāireden o tenaḥḥī ve meyl eder ve indifāʿa o viʿāda ictimāʿla ṣalāḥ geldikte ṭabīʿat onu defʿa mütemekkine olup bi-cümletihi defʿ eder ve ġāileden emīn olur, zīrā müteşettiti ve müteferrıḳı defʿ eylemekten müctemiʿi defʿ āsān olur.

Ve bu miʿānın menāfiʿinden biri dahi budur ki emʿāda tevellüdü nāfiʿ olan dīdāna ve ḥayyāta menāfiʿinden o viʿā meʾvā ve mekān olur, zīrā ʿadedi ḳalīl ve ḥacmi ṣaġīr olan dīdān ve ḥayyāt tevellüdü nāfiʿ olur. Ve miʿā-ı aʿver emʿā-ı sāireden evlā ve enfaʿdır, zīrā aʿvere māsārīḳā şuʿbeleri ẕikr olunduğu üzere vāride olmaz ve onu sedd eder bir şeyʾ-i sādd olmayıp ve ribāṭ-ı uḫrā ile merbūṭ olmamakla taḥaddüb edip ürbiyyede olan fetḳı setr eder.

Ve aʿvere cānib-i esfelden ḳūlūn tesmiye olunan miʿā-ı āḫer-i ṣafīḳ u ġalīẓ muttaṣıl olup aʿverden baʿīd oldukta kebide ḳarīb olmak için ẕātü'l-yemīne meyl-i ceyyid ile meyl eder baʿdehu ẕātü'l-yesārı münḥadiren ḥālib-i eysere muḥāẕī oldukta yemīne münḥadiren meyl eder ve o inḥidār ile miʿā-ı müstaḳīme muttaṣıl olur. Ve ḳūlūn ṭıḥāle mürūrunda teḍayyuḳ eder, bināen ʿaleyh ṭıḥāl teverrüm eyledikte ḳūlūn munḍaġıṭ olup ona ġamz olunmadıkça rīḥ ḫurūc eylemez. Ve miʿā-ı ḳūlūnun ḫalḳında fāide budur ki o miʿā s̱üflü cemʿ edip onda faḍl var ise onu taṣfiye ve temyīz eder, bāḳī kes̱īfi tedrīcle defʿ eder. Ve eks̱er-i ḥālde onda ḳūlınc maraḍı ḥādis̱ olup onun için o maraḍa mevḍiʿinin isminden ḳūlınc ismi müştaḳḳ kılınıp tesmiye olunur.

Ve miʿā-ı müstaḳīm emʿānın āḫiri olur, ḳūlūnun esfeline muttaṣıldır, ḳūlūndan munfaṣıl ve münḥadir olup ʿale'l-istiḳāmet ẓahr-ı ḳaṭana müttekīʾ ve müstenid olarak ḥalḳa-i dübüre şerc demekle maʿrūf olan ʿaṣabeye muttaṣıl olur ve inḥidārında tevessuʿ ederek münḥadir olur ḥattā miʿde vüsʿatini ḥikāye eder ve ḫuṣūṣan esfeli ziyāde vüsʿatli olur. Ve bu miʿānın menfaʿati s̱üflü ḫārice ḳaẕf ve remy olur.

Ve Ḫālıḳ taʿālā ʿaḍalāt teşrīḥinde senin maʿlūmun olduğu üzere onun için dört ʿaḍale ḫalḳ eyledi. Ve bu miʿā müstaḳīm olduğunda menfaʿat budur ki istiḳāmet sebebiyle es̱fālin indifāʿı eshel olur ve sekiz ʿaded ʿaḍal dahi vardır ki miʿā-ı müstaḳīmin s̱üflü defʿine muʿīn olur velākin o ʿaḍalāt-ı

s̱emāniye miʿānın kendide değildir belki merāḳḳ üzerinde olurlar; teşrīḥ-i emʿāda ve menfaʿati beyānında ẕikr olunan miḳdār kifāyet eder.

Vücūd-ı insānda ġıdāya müteʿalliḳ aʿḍānın baş ve merī ve ḥalḳ ve maḳʿadeden mā-ʿadā ʿuḍvları ʿaḍal ile ḥareket eylemezler. ʿAḍalin aʿḍā-ı ġıdādan taḥrīk eylediği ancak iki ṭarafta olan aʿḍā-ı meẕkūreler olur. Ve emʿānın küllīsine evride ve şerāyīn ve kes̱īren ʿaṣab vārid ve ātī olur. Ve emʿā ḥiss-i kes̱īre muḥtāc olmakla emʿānın aʿṣābı kebide cāiye olan aʿṣābdan eks̱er olur. Cemīʿan bizim maḳālimizi fehm ile ṭabīb-i muʿālice vācib budur ki uṣūl-i ṭıbbiyye ṣınāʿatine ve ẖuṣūṣan ʿilm-i teşrīḥe ʿālim ola.

İkinci Faṣl Min Cemīʿi'l-Vücūh İstiṭlāḳ-ı Baṭn Ḥattā Zelaḳu'l-Emʿā ve Heyḍa ve Ẕereb ve İẖtilāf-ı Dem ve Kebid ve Dimāġ ve Ṭıḥāl ve Sāir Bedenden Olan İndifāʿātın ve Ġayrilerin Beyānındadır

Ve maʿlūm ola ki bi'l-cümle istiṭlāḳāt aġdiye ve eṭʿime ve havā-ı muḥīṭṭen olur veyāẖūd aʿḍādan olur. Evvelā biz aʿḍādan olan istiṭlāḳātı beyān edip ve onda tekellüm eyleyelim: Aʿḍādan ḥādis̱ olan istiṭlāḳ miʿde ḥasebiyle veyāẖūd māsārīḳa veyāẖūd kebid veyāẖūd ṭıḥāl veyā reʾs veyā emʿā veyā cemīʿan beden ḥasebleriyle olur. Ve cemīʿan bu aʿḍālardan vāḳiʿ olan istiṭlāḳāt esbābda müşterek olurlar, zīrā bi'l-cümle o aʿḍāların istiṭlāḳātı yā sūʾ-i mizāc veyā sūʾ-i mizāca tābiʿ olur sūʾ-i mizāc o ʿuḍvların māsike ve hāḍıme ve dāfiʿa ḳuvālarından birini ḍaʿīf kılmakla veyāẖūd dāfiʿāsını taḳviye etmekle ona istiṭlāḳ tābiʿ olur [383a] ve o sūʾ-i mizāc dahi yā müfred yāẖūd maʿa-māddetin olup ve onun māddesi ʿuḍvda müştebike ve mütedāẖile olup veyāẖūd ʿuḍvun vechini o mādde telṭīẖ edip iştibākı olmaz veyāẖud o aʿḍāların istiṭlāḳātı o maraḍdan olur ki o maraḍ ʿuḍva raḍḍ ve ḳurḥa ve fetḳ iṣābetiyle ʿārıḍdır.

Ammā kebidden olan istiṭlāḳātı ẕikrden biz fāriġa olup bābında kebide sūʾ-i mizācātı ve südedi ve veremi ve ġayrileriyle ʿārıḍ olan istiṭlāḳātı ẕikr eyledik ve keẕālik māsārīḳā ḥasebiyle olan istiṭlāḳātı dahi ẕikr eyledik.

Ammā dimāġdan ʿārıḍ olan o istiṭlāḳtır ki nevāzil-i miʿdeye ve emʿāya nüzūl ve ġıdāyı ifsād edip ondan dahi esfele nüzūl etmekle nezleye tebeʿiyyet ile onunla maʿan mevādd-ı fāside zelḳ ḥasebiyle yāẖūd dāfiʿanın defʿi ḥasebiyle nüzūl eder.

Ammā miᶜdeden olan istiṭlāḳ cemīᶜan o istiṭlāḳ ġayr-i münhaḍım değildir belki baᶜḍı kerre inhiḍām ġayr-i tāmm olan mevādd ile istiṭlāḳ olur ve baᶜḍı kerre bilā-haḍmin istiṭlāḳ olur. Ve miᶜde istiṭlāḳının sebebi miᶜdede olan ḳuvve-i māsikenin ḍaᶜfı olup ġıdāyı haḍm tāmm olunca ḳadar imsāk ve taḥammülden miᶜdenin ᶜaczi olur ve bināen ᶜaleyh baᶜḍı kerre onda haḍm aṣlā mevcūd olmaz ve baᶜḍı kerre haḍm olur velākin ġayr-i tāmm olur ve iki ṣınfında dahi māsikenin ḍaᶜfı olduğundan miᶜde s̱üflü tedrīcle irsālden ᶜācize olmakla istiṭlāḳ ᶜārıḍ olur ve eks̱er-i ḥālde bu vech üzere ḍaᶜf-ı māsike sūᵓ-i mizāc-ı bārid ile vāḳiᶜ olur. Ve baᶜḍı kerre dahi sūᵓ-i mizāc-ı ḥārr ve kez̠ālik raṭb ve yābis sūᵓ-i mizācdan dahi miᶜde māsikesi ḍaᶜīfe olur.

Ve baᶜḍılar ẓann ederler ki māsike-i miᶜdeye ḍaᶜf balġam ile ve sūᵓ-i mizāc-ı bārid-i raṭb ile ᶜārıḍ olur, sāir sūᵓ-i mizācdan ve balġamdan mā-ᶜadā mevādd-ı sāireden ve sūᵓ-i mizācdan miᶜde māsikesine ḍaᶜf ᶜārıḍ olmaz, pes baᶜḍın bu ẓannı fāsiddir. Neᶜam balġam ve sūᵓ-i mizāc-ı bārid-i raṭbın sebebiyyeti z̠ikr olunan esbāb-ı sāireden eks̱er olur ve ḍaᶜf-ı māsike bārid-i raṭb sūᵓ-i mizācla ᶜārıḍ olup ṭūl-i müddet bāḳī olsa istisḳāya müᵓeddī olur. Ve bi'l-cümle sūᵓ-i mizācla ḥādis̱ olan ḍaᶜf-ı māsike müstaḥkem oldukta ona ᶜilāc ṣaᶜb olur ve çok kerre sebeb-i edviye-i müshilenin baḳiyye-i ḳuvveti olur ki o ḳuvvet saṭḥ-ı emᶜāya ve miᶜde saṭḥına ve füvvehāt-ı ᶜurūḳa ve füvvehāt-ı miᶜāya teşebbüs̱ ve taᶜalluḳ eylemiştir, baᶜḍı kerre onun istiṭlāḳı edvārı muḥāfaẓa eder ve çok kerre saḥc-ı rediyye ve ḳurūḥa müᵓeddī olur ve baᶜḍı kerre miᶜadī olan istiṭlāḳ fesād-ı haḍm ile ᶜārıḍ olur ve ġıdā-ı fāside indifāᶜı istidᶜā eder ve baᶜḍı kerre dahi zelaḳ-ı miᶜde ḥasebiyle miᶜdeye istiṭlāḳ ᶜārıḍ olur miᶜde raṭb olmakla mevādd miᶜdede haḍm olunacak miḳdār s̱ābit olmaz, bu nevᶜ dahi bizim bundan aḳdem z̠ikr eylediğimiz ḳānūn ve ḍābıṭadan ḫāric değildir velākin biz onu dahi maḫṣūṣan z̠ikr eyledik o ḍābıṭa-i müteḳaddimede duḫūlüne tenbīh için. Ve eks̱er-i ḥālde zelaḳ ḥasebiyle olan istiṭlāḳ istisḳāya müᵓeddī olur.

Fāḍıl İbuḳrāṭ cüşā-ı ḥāmıḍa ḥamd eyledi, zīrā o cüşādan ḥarāret heyecān edip ruṭūbeti tebḫīr eder her ne miḳdār ebḫiresi nāḳıṣ ve ġayr-i tāmm olur ise ve o cüşā ẓuhūrundan evvel ḥarāret hādiye ve sākine ise. Ve cüşānın bir fāidesi dahi budur ki onda olan ḥumūḍat mevāddı ḳaṭᶜ ve miᶜdeyi dibāġat ve

ḳuvve-i māsikeyi taḥrīk eder, pes cüşā-ı ḥāmıḍa iki vech ile ḥamd olunur, biri delīl-i ṣalāḥ ve āḫeri sebeb-i fāʿil olmak ḥasebiyle olur.

Ve baʿḍı kerre zelaḳ-ı miʿde mis̱lliler miʿdeye ʿārıḍ olan ḳurḥa ḥasebiyle ʿārıḍ olur. Ve miʿde civārında olan emʿā ḳurḥalarından dahi zelaḳ-ı miʿde ḥādis̱ olur, zīrā emʿānın vecaʿı ve ḳurḥasının īẕābı yaʿnī eritmesi ile miʿde müteʾeẕẕiye olup bi'l-müşāreke miʿdede zelaḳ ḥādis̱ olur. Ve nefs-i miʿdede ḥādis̱ olan ḳurḥada eks̱er-i ḥālde īẕāb olmaz velākin ḳalīlen miʿde ḳurḥası dahi īẕāb eder.

Ve baʿḍı kerre ishāl-i miʿadi ve izlāḳ-ı miʿde miʿdenin muḥteviye olduğu miʿdeye munṣabbe olan aḫlāṭ-ı rediyye ḥasebiyle olur, zīrā bedenden miʿdeye munṣabbe olan aḫlāṭ ṭaʿāmı her ne ḳadar o ṭaʿāmın cevheri ceyyid ise ifsād eder ve miʿde o ṭaʿāmı ḳaẕfa veyāḫūd esfele inzāle muḥtāc olur ve bu ṣūrette nāḥiye-i ʿulyā ḳaviyye olur ise o aġdiye-i fāside ʿulvden ḳay ile ḫurūc eylemeyip ishālle esfelden mündefiʿa olur.

Ve baʿḍı kerre dahi nefs-i ṭaʿāmda bir ḳuvvet olur ki miʿde o ḳuvveti kerīh görüp ḳayʾ ve ishālden biriyle onu ve maʿiyyetinde olanları iḫrāca muḥtāc olur her ne ḳadar o ṭaʿām aḫlāṭ-ı rediyye-i munṣabbe ile fāsid olmadı ise.

Ve baʿḍı kerre dahi miʿdenin muḥteviye olduğu nesnede ḳuvve-i müshile ve ḳuvve-i müzliḳa ve muḳaṭṭıʿa ve sāḥice ḳuvālardan biri olur, nitekim fem-i miʿdeye sevdā kes̱ret üzere munṣabbe olsa onda bu keyfiyyāt ishāle sebeb olur.

Ve baʿḍı kerre dahi ishāl-i miʿadi miʿdede mütevellide olan riyāḥ ve nefḫa ile olur, zīrā onlar haḍmı ifsād edip ḳaẕf ve ishālden birine sebeb olur.

Ve baʿḍı kerre zelaḳa sebeb ancak meʾkūlün kendi olup sebebiyyette ona ḍaʿf-ı māsike ve müfsid-i āḫerin muḫālaṭasının iʿāneti olmaz ve meʾkūlün sebeb olduğu dahi meʾkūlün keyfiyyeti ile olmaz, ancak kemmiyyetinin kes̱reti ile ḳaẕf ve ishālden birine sebeb olur, zīrā meʾkūlün kes̱ret-i kemmiyyeti ḳuvve-i māsikeye ḳahr edip o meʾkūl miʿdeye dāḫil olduğu gibi ḫurūc eder.

Ve baʿḍı kerre meʾkūl kes̱reti veyāḫūd ḳılleti ḥasebiyle senin bildiğin gibi miʿdede fāsid olup veyāḫūd meʾkūlün sūʾ-i tertībi ile meʾkūl fāsid olup ishāle sebeb olur.

Baᶜḍı kerre dahi sebeb miᶜdede yāḫūd miᶜde mücāvirinde olan vecaᶜ olur, zīrā o vecaᶜ miᶜdenin ḳuvve-i māsikesini ḍaᶜīf eder. Ve o evcāᶜ baᶜḍı kerre riyāḥtan veyāḫūd evrāmdan veyāḫūd muḫtelif sūʾ-i mizācdan tevellüd eder ve cemīᶜan bu esbāb miᶜdenin kendide veyāḫūd civārında olur.

Ammā ṭıḥāl sebebiyle olan ishāl ṭıḥālin ḳuvve-i dāfiᶜası ve sevdānın ṭıḥālde kes̱reti ve ḳuvve-i dāfiᶜasının ḳuvvetiyle veyāḫūd maṭḥūlün ṣalābeti ḍumūr edip mevāddı taḥallül etmekle ve evrāmı münfecire olmakla ishāl ᶜārıḍ olur.

Ammā emᶜā ile ᶜārıḍ olan ishālden evvelā biz beş emᶜā-ı ᶜulyādan yaᶜnī miᶜā-ı müstaḳīmden mā-ᶜadā emᶜā ile olan istiṭlāḳta tekellüme bedʾ eyleyelim. Ve biz deriz ki o miᶜālarda olan ishāl baᶜḍı kerre maᶜa-saḥcın veyā bilā-saḥcın olup saḥc o vecaᶜdır ki miᶜānın saṭḥı yaᶜnī saṭḥ-ı bāṭınının incirādından ḥādis̱ olur ve onun cāridi yā mevādd-ı ṣafrāviyye veyāḫūd demeviyye veyā ṣadīdiyye veyā dürdiyye olur. O mevādd nefs-i emᶜādan yā fevḳa'l-emᶜā olan aᶜḍādan münbaᶜise olup emᶜāya ṣāire ve rāciᶜa olur; kebidi olan ishāl bu ḳabīldendir ve ishāl-i kebidiyye müteᶜalliḳ kelāmımız bundan aḳdem istiḳṣā olundu.

Veremī olan ishāl-i kebidī ḍaᶜfı olan ishāl-i kebidīden eslem olur ve ᶜilācı ziyāde ḳabūl eder. Ve saḥc ve ishālden ṭıḥālī ve mirārī ve südedī olanlar ve kez̠ālik miᶜde ve merī ḳurūḥundan olan ishālin küllīsi dahi mevḍiᶜ-i āḫerden miᶜdeye ṣāire olan mevāddan ḥādis̱ olan ishāl ḳabīlinden olur ve şimdiki ḥālde bizim kelāmımız onlar ḥaḳḳında değildir belki el-ān nefs-i emᶜāda olan mevādd ile ḥādis̱ olan ishālden baḥs̱ ve tekellüm eyleriz.

Ve nefs-i miᶜdede ḥādis̱ olup ishāle müeddiye olan mevāddın ḥudūs̱u emᶜāda olan verem veyāḫūd mirārın lez̠ᶜi veyāḫūd kebidden emᶜāya munṣabb olan demin şiddet-i ḥarāreti yāḫūd eᶜālī ve esāfilde ᶜurūḳun infitāḳıyla [383b] veyāḫūd devā-i müshilin ve şaḥm-ı ḥanẓal mis̱lli devānın emᶜāyı cerḥiyle olur yāḫūd ḳurūḥun ḳılāᶜı yaᶜnī teşaḳḳuḳu ile olur ve o ḳurūḥ maᶜa-ᶜufūnetin ve teʾekkülin veyāḫūd bilā-ᶜufūnetin ve teʾekkülin olur veyāḫūd ḳurūḥ-ı naḳiyye veyāḫūd ḳurūḥ-ı vesiḫa olur. Ve bu ḳurḥalar baᶜḍı kerre emᶜā-ı ġılāẓda olup eslem olur ve baᶜḍı kerre dahi emᶜā-ı diḳāḳta olur.

Diḳāḳta olan ḳurūḥ aṣᶜab olur ḫuṣūṣan miᶜā-ı ṣāimde olan ziyāde aṣᶜab olur, zīrā ṣāimin ḳurḥası için benzer ki ṣıḥḥat ve berāʾet olmaya, onda

inḫırāḳ olur ise berāʾeti aṣlā mutaṣavver olmaz onun için ki onda ʿurūḳ-ı kes̱īre vü ʿaẓīme vardır. Ve ṣāimin cirmi dahi raḳīḳtir ve merāreden ona mirār-ı ṣırf seyelān eder. Ve ṣāimin ʿuḍv-ı reīs olan kebide ḳurbiyyeti ḥasebiyle dahi ġāilesi ve ḫaṭarı ʿaẓīm olur, zīrā kebide ṣāim mis̱lli aḳreb bir miʿā yoktur ve üzerinde devā dahi meks̱ etmeyip münzelıḳ olur.

Ve s̱üfl emʿāda saḥc iḥdās̱ edip saḥcdan ḳurḥa ḥādis̱ olur. Ve merārenin ḥiddetinden ve ḫalṭın mülūḥatından ve ḫılṭ-ı lezicin şiddet-i teşebbüs̱ünden dahi emʿāda ḳurḥaya müʾeddī saḥc ḥādis̱ olur, zīrā şedīden saṭḥ-ı emʿāya teşebbüs̱ eden ḫılṭ-ı lezic kaçan münḳalıʿ olsa emʿāyı cürḥ eder. Ve kez̠ālik o ḳurḥa veremin inficārından ve mevādd-ı müʾz̠iyenin istifrāġāt-ı muḫtelife-i sāire katında emʿāya mürūrundan dahi ḳurḥa ḥādis̱ olur.

Ve saḥc-ı sevdāvī evvel-i ḥudūs̱unda emʿāyı taḳrīḥ eylese onun ḳurḥası ḳattāl olur, zīrā sereṭān-ı müteʿaffin ḥudūs̱una delālet eder.

Ve ḥummayātın evāḫinde ḥādis̱ olan ḳurḥa-i emʿā dahi cidden ḳattāl olur her ne ḳadar onda saḥc yok ise ve ḳurḥa arḍı iġlā eden ve rāyiḥa-i ḥāmiḍası olan sevdāvī ishālden sonra vāḳiʿ ise. Ve bu mis̱lli sevdāvī ishālden sonra vāḳiʿ olan ḳurḥa ḳuvveti bāḳıye olan marīḍe ve belki ṣaḥīḥ olan kimseye dahi ʿārıḍa olsa onları dahi cidden ḳatl eder ve bu ṣınf sevdā ṣāḥibi için bürʾ recā olunmaz. Ammā sevdāda bu ḫāṣṣıyyet olmayıp vāḳiʿ olduğu arḍı iġlā eylemese ve onun rāyiḥa-i ḥāmiḍası dahi olmasa o sevdā bir faḍl olur ki onu ṭabīʿat ḳadr-i ḥācetten eks̱er olmakla ishālle defʿ eder ve bu ishālden ʿāfiyet recā olunur.

Ve baʿḍı kerre ḳurḥa verem ʿaḳıbında ḥādis̱ olur devā-i ḳāşir ü cāridi ibtidā-ı veremde istiʿmāl etmekle, mes̱elā müshil devā istiʿmāl olunsa veyāḫūd ġıdā-ı lezic tenāvül olunsa onlar vereme evvelā iltiṣāḳ ve iltizāḳ edip baʿdehu veremden munfaṣıl olduklarında ḳaşr ve cerd edip verem ḳurḥaya istiḥāle eder.

Ve baʿḍı kerre dahi ḳurḥa-i emʿā şeyʾ-i ṣulb tenāvülünden olur, zīrā miʿāya şeyʾ-i ṣulb mürūrunda tescīḥ eder.

Ve baʿḍı kerre dahi ḳurḥa aḫlāṭtan olur, zīrā aḫlāṭ dahi gāhīce evvelā ishāl edip sonra taḳrīḥ eder. Ve ishālin müddet-i taḳrīḥi budur ki eger ishāl-i mirārī olursa ondan ḳurḥa iki üsbūʿda tevellüd eder; ishāl-i būraḳī ve ishāl-i sevdāvīden kırk günde ve kırk günden eks̱erde tevellüd eder.

Ve çok kerre ḳurḥa ḥasebiyle emᶜā-ı münṡaḳıbe olur yaᶜnī delinir ve ekṡeriyā o kimse helāk olur ve emᶜāsı münṡaḳibe olanların baᶜḍısı ḳavī olmakla ḥayātı bir müddet mütemādī olur ve ṡüfl baṭnında müctemiᶜa olup müsteṣḳī gibi olur ve baᶜdehu helāk olur.

Ve ḳurḥa-i emᶜā bir ḥadde bāliġa olsa ki onun cevherinden ḫāric emᶜāya ḥacmi olan bir nesne ḫurūc eder olsa ekṡer-i emrde ᶜufūnete müʾeddī olup miᶜdenin ona müşāreketiyle ḳuvvet sāḳıṭa olmakla mevte müʾeddī olur. Emᶜānın bu vech üzere seḫāfeti mevt ve helāka müʾeddī oldukta inṡiḳābı ve emᶜānın delinmesiyle ne keyfiyyette o kimse helāk olmaz ḫuṣūṣan ki o ṡuḳbe ᶜulyāda olan emᶜāda ola. Ve bir ḳavm ḥikāye eylediler ki baᶜḍı kimselerin süflāda olan emᶜāsı münṡaḳıbe oldu ve delindi baᶜdehu baṭn ve merāḳḳın o ṡuḳbe muḥāẕīsinde olan mevḍiᶜinde verem ḥādiṡ olup baṭnın o mevḍiᶜi dahi münṡaḳıbe oldu emᶜāda olan ᶜufūnet ve āfete merāḳḳın ve baṭnın müşāreketi ḥasebiyle ve baṭnın ṡuḳbesinden recīᶜ ḫurūc eyledi ve o kimse o āfet ile helāk olmayıp ḥayāt üzere bāḳī kaldı. Ve o ḳavmin bu ẕikr eyledikleri maḥkīleri her ne ḳadar mümkināt-ı baᶜīdeden ise evvelā meẕkūr olan ṡuḳbe ᶜulyādan ṡüflün baṭna nüzūlü ve onda ictimāᶜı ḥasebiyle ᶜalīlin müsteṣḳī gibi olduğu ondan dahi ebᶜad olur. Ve eṭıbbā dediler ki miᶜāda ve ṣāim ḥiẕāsında baṭnda inṡiḳāb vāḳiᶜ olsa o ṡuḳbe ṣāḥibinin cūᶜu sākin olmaz ve miᶜdesinde bir şeyʾ mekṡ eylemez ve ṣāḥibine ẕübūl ve baṭnı müntefiḫ olup helāk olur.

Saḥcın aṣnāfı demevī ve ṣadīdī ve middī ve mirrī ve ḫurāṭī ve muḫāṭī ve zebedī ve ḳuşārī olur:

Saḥc-ı mirrī selīm olup tedārükü ḳābil olur. Ve çok kerre saḥc-ı mirrī emrāḍ-ı ḥāddede ve ḥummayāt-ı muḥrıḳa ve ḥummayāt-ı ġıbbiyyede ḥādiṡ olur ve çok kerre dahi o emrāḍa saḥc-ı mirrī buḥrān olur.

Ammā o saḥc ki zamān-ı ibtidāsında middī olmak üzere ẓuhūr eyledi, onun sebebi aḥşāda olan dübeylenin ve evrāmın inficārı olur, ṭabīᶜat onu emᶜāya defᶜ eder. Ve bu saḥc eslem olur ve fi'l-ḥaḳīḳa bu ḳısm miᶜavī değildir velākin çok kerre miᶜavīye müʾeddī olur ve āḫir-i emrde ondan fesād ᶜārıḍ olur. Ve çok kerre ona iḫtilāf-i middī tābiᶜ olup iḥtibās olunmaz ve o iḫtilāfın ekṡeri ḳayḥ-ı middī olur. Ve baᶜḍı kerre dahi ona dem muḫāliṭ olur veyāḫūḍ middiyyen ibtidā eden saḥcın sebebi ẕikr olunan dübeylātt ve ve-

remin inficārı olmaz ve aʿḍā-ı bāṭınada inficāra ṣāliḥ verem-i naḍīc olmaz belki sebeb emʿāda olan sereṭān-ı müteʿaffin olur ve onun için bürʾ olmaz, zīrā emʿāda olmakla ona ıṣṭıkāk eden nesne kes̱īr olur ve onda sükūn ḳalīl olur ve fī-nefsihā o ʿillette ṣuʿūbet olur ve bu mis̱lli ḥālātı olan ʿilletten bürʾ recā olunmaz.

Ammā saḥc-ı demevī gāhca defʿaten ʿārıḍ olur ve gāhca dahi tedrīcle ḳalīlen ḳalīlen ʿārıḍ olur. Defʿaten ḥādis̱ olan saḥc-ı demevīnin sebebi ʿurūḳun infitāḥı ve inḥilāl-i ferd olur eger vecaʿun-mā yok ise o infitāḥ ve teferruḳ miʿavī olmaz belki aḥşā-ı sāirede olur ʿale'l-ẖuṣūṣ aḥşā-ı sāirede olduğunun ʿalāmāt-ı uẖrāsı dahi mevcūde ola. Ve baʿḍı kerre dahi emʿāda olan ʿurūḳ münfetiḥa olur ve emʿāda vecaʿ olmaz. Eger sebeb-i āẖer olmayıp mücerred infitāḥla olur ise bu ṣūrette o āfet eslem olur.

Kaçan şitā yābis-i şimālī olup onu rebīʿ-i maṭīr-i cenūbī taʿḳīb eylese ve ṣayf dahi maṭīr olsa onda ishāl-i dem kes̱īr olur. Ve kez̠ālik şitā cenūbī olup rebīʿ şimālī ve ḳalīlü'l-maṭar olsa yine ishāl-i dem kes̱īr olur ẖuṣūṣan ebdān-ı raṭbede ve nisvānda ziyāde kes̱īr olur. Ve kaçan rebīʿ-i şimālī ve şitā-ı cenūbīden sonra ṣayf-ı vemid gelse yaʿnī ṣayfın ḥarāret ve süẖūneti ziyāde olsa onda dahi ishāl-i dem ve saḥc-ı kes̱īr olur kes̱ret-i nevāzil ḥasebiyle. Ve cenūb yellerini hübūbu ve emṭārın kes̱reti ḥasebiyle bilād-ı cenūbiyyede ishāl-i dem kes̱īr olur, zīrā cenāib ve emṭārın kes̱reti o bilādda mevāddı taḥrīk ve mesāmmātı irẖā eder ʿale'l-ẖuṣūṣ nevāzil-i māliḥadan sonra onların taḥrīk ve irẖāsı ziyāde olur.

Ve ishāl-i mirārī ve saḥc-ı mirārīden sonra maʿa-vecaʿ ḥādis̱ olan ishāl-i demevī erdeʾ olur ẖuṣūṣan evvelā dem-i ẖurāṭī gelip baʿdehu dem-i ṣırf ẖurūc eylese ziyāde erdeʾ olur, zīrā delālet eder ki ʿillet cirm-i emʿāya tevaġġul ve ziyāde teşebbüs̱ etmiştir.

Ammā saḥc-ı ẖurāṭī vücūh-ı emʿāda ḥādis̱ olan bir miḳdār [384a] incirād ile ʿārıḍ olur.

Ve ammā muẖāṭī saḥc ruṭūbet-i ġalīẓa ile ʿārıḍ olur. Ve baʿḍı kerre iẖtilāf-ı muẖāṭī ḥummayāt-ı mürekkebede ʿārıḍ olur ve bir nevʿ ḥummāda dahi ʿārıḍ olur ki onu biz bābında z̠ikr eyleriz ve ḥummayāt-ı vebāiyyede dahi ḥādis̱ olur. Ve ḥummayāt-ı vebāiyyede olan iẖtilāf-ı muẖāṭīnin eks̱eri zebedī olur.

Ammā ḳuşārī baᶜḍı kerre ḳurūḥ-ı miᶜdeden olup ishālle ḫurūc eder, bu ṣūrette onda saḥc olmaz. Ve eger ishāl-i ḳuşārīde saḥc ve vecaᶜ olursa o ḳuşārī ishāl ṭabaḳāt-ı emᶜādan olur. Ve emᶜādan olan ishālin emᶜā-ı ġılāẓ dan idiğine ḫāric olan mevāddın ġılẓati ile dāimā istidlāl ve kes̱ret-i ḫāricle dahi kes̱īren istidlāl olunur.

Ve ishālin diḳāḳtan olduğuna ᶜaks üzere istidlāl olunur yaᶜnī rıḳḳāt ile dāimā ve ḳıllet ile eks̱er-i aḥvālde istidlāl olunur. Ve ḳuşārāt-ı mez̠kūrenin ḫurūcu ḳıyām katında olur ve eks̱er-i ḥālde ḥuḳun-ı ġassāle istiᶜmāli ile ḫurūc eder.

İbuḳrāṭ dedi ki ᶜatīḳ ve sevdāvī olan ḫilfe için berāᵓet yoktur. Ve yine İbuḳrāṭ dedi ki kaçan istifrāġ su gibi olup baᶜdehu merhem gibi olsa redī olur ve istisḳā ᶜaḳıbında ishāl olsa ḫuṣūṣan verem-i kebidden ḥādis̱ olan istisḳādan sonra ḥādis̱ olsa o ishāl redī olur ve onda bir z̠ereb olur ki o z̠ereb māiyyetin ġayri nesneyi ishāl edip onun inḳıṭāᶜı olmaz. Ve yine İbuḳrāṭ dedi ki baᶜde'l-maraḍ baġteten ᶜārıḍ olan ḫilfenin küllīsi ḳarīben mevte delālet eder. Ve yine İbuḳrāṭ dedi ki baᶜdı kerre istisḳā ile z̠ereb olur, onun inḳıṭāᶜı olmaz, maᶜa-hāẕā o z̠ereb müfīd olmaz onun için ki o z̠ereb mevādd-ı istisḳā olan māiyyeti ishāl eylemez belki onun istifrāġ eylediği müstefrağı bedeni iḍᶜāf eden mevādd olur. Ve baᶜḍı kerre emᶜānın saḥcı ve ḳurūḥu istisḳāya müᵓeddī olur ve maġṣ ile küzāz ve ḳayᵓ ve füvāḳ ve z̠ühūl-i ᶜaḳl bir kimsede cemᶜ olsa mevte delālet eder.

İbuḳrāṭ'ın *Kitāb-ı Ḳabr*'inde mez̠kūrdur ki z̠usenṭāriyā[123] ṣāḥibinin sol kulağı ardında burçak mis̱lli bir şeyᵓ-i esved ẓuhūr eylese ve ona ᶜaṭaş-ı şedīd dahi ᶜārıḍ olsa yirmi günde helāk olur, onun ḥayātı yirmi günü tecāvüz eylemez, o ᶜilletten ona necāt dahi olmaz.

Ve maᶜlūm ola ki veremin ᶜiẓamına delālet eden ḥummā-ı ṣaᶜbe ve kez̠ālik fem-i miᶜde ḳuvvetinin mevtine delālet eden suḳūṭ-ı şehvet ve emᶜāsında ḳurḥa olanlarda vāḳiᶜ ishāl-i esved bunların küllīsi redīdir.

Ammā o ishāl ki emᶜādan olup onda saḥc ve demden bir nesne olmaya ve fevḳinde olan aᶜḍāda āfet olmakla dahi olmaya, o ishāle esbābda zelaḳ-ı miᶜde müşārik olur yaᶜnī o ishāl-i miᶜavīye zelaḳ-ı miᶜavī ᶜaraḍ olur velākin

---

123 ᶜAle'l-ıṭlāḳ z̠ūsenṭāriyā o ishāl ve saḥcdır ki emᶜādan olup ondan ḫāric olan dem yāḫūd midde veyāḫūd ḫurāṭ ola, kez̠ā fi'l-*Esbāb ve'l-Alāmāt* li's-Semerḳandī.

emᶜāda olan ḳurḥanın īẕābı miᶜadī olan ḳurḥanın īẕābından eks̱er olur belki īẕāb-ı miᶜaviyye ḳurḥaya maḫṣūṣ gibi olup miᶜadī ḳurḥanın īẕābı maᶜdūm gibi olur.

Ve eger ḳurḥa ḳulāᶜiyye olup onu fāᶜile olan mevādd seyelāndan ḫālī olmaz ise o ḳurḥa saḥc-ı demevīye ve dem-i ḳavīnin ıṭlāḳına müʾeddī olur. Ve kaçan devā-i müshilin ḳuvveti emᶜāda olan ᶜurūḳun füvvehātına taᶜalluḳ ve tedāḫul ve saṭḥ-ı emᶜāyı dahi telṭīḫ eylese ẕikri müteḳaddim sebeb gibi bu dahi ishāl eder.

Ve o ishāl ki miᶜde ve miᶜā ḍaᶜfından ḥādis̱ ola, ona mādde-i baṭn tesmiye olunur ve onun sebebi ḍaᶜf ve ḳurūḥ ve ḳurūḥun īẕābı olur. Ve baᶜḍı kerre bi'l-müṣādefe dem ishālden baṭna munṣabb olan baṭnda münᶜaḳid olur ve ona eṭrāfın defᶜaten ve baġteten berdi ve baṭnın intifāḫı ve nabḍın suḳūṭu ve ġaşye teʾeddīsi delālet eder.

Ammā miᶜā-ı müstaḳīmde yaᶜnī altıncı miᶜāda olan ishālin kimisi maᶜa-vecaᶜ olur ve ona zaḥīr tesmiye olunur, o vecaᶜ-ı temeddüdī vü incirādī miᶜā-ı müstaḳīmde bir vecaᶜdır ve kimisi dahi bilā-vecaᶜdır.

Ve zaḥīrin sebebi miᶜā-ı müstaḳīmin verem-i ḥārrı olup ondan bir şeyʾin seyelānı olur veyāḫūd verem-i ṣulb veyāḫūd rīḥ veyāḫūd ᶜaḍalinin istirḫāsı ve maḳᶜadenin o sebebden ḫurūcu olur veyāḫūd ona temeddüd ve küzāz ᶜārıḍ olup berāzı nāḥiye-i maḳᶜadede ḥābis olan ᶜaḍali fiᶜlinden menᶜ olur veyāḫūd faḍl-ı māliḥ-i būraḳī veyāḫūd keymūs-ı ġalīẓ veyāḫūd keymūs-ı mirārī müdāḫil olur.

Ve keẕālik zaḥīre sebeb ᶜale't-tevālī olan ẕūsenṭāriyā veyāḫūd o ᶜuḍv yaᶜnī miᶜā-ı müstaḳīme iṣābet eden berd veyāḫūd şeyʾ-i ṣulb üzere ṭūl-i müddet cülūs veyāḫūd s̱üfl-i ḫāricin ṣalābeti ve ġılẓati veyāḫūd aḫlāṭ-ı ḥārre veyāḫūd nevāṣīr ve bevāsīr ve şiḳāḳtan biri veyāḫūd ḳurūḥ ve teʾekkül veyā s̱üfl-i muḥtebes olur. vV zaḥīrin eks̱er-i vuḳūᶜu ḫılṭ-ı muḫāṭīden olur ve o ḫılṭ evvelā muḫāṭī ẓuhūr edip baᶜdehu ḫurāṭī olur ve baᶜdehu niḳāṭ-ı dem gibi olur.

Ve baᶜḍı kerre zaḥīr ile ḥacer gibi bir nesne ḫurūc eder baᶜḍıların ḥikāyetleri üzere, ammā Cālīnūs o maḥkīyi istibᶜād eyledi.

Ve zaḥīrin eks̱er-i ᶜurūḍu balġam-ı ᶜafin aṣḥābına olur, zīrā o balġamın ᶜufūnetinin es̱eri miᶜā-ı müstaḳīmde o miᶜāya mürūru katında bāḳī ve baᶜde-

hu lezic ve miʿāya lāzıḳ olup mūẕī olur ve ʿalīl vehm eder ki maḳʿadesine milḥ meẕrūre olmuştur ḫılṭın būraḳıyyeti ḥasebiyle ve o zaḥīr ishāli olur mādām ki o zaḥīr ẕūsenṭāriyā ʿaḳıbında olmaya ve ẕūsenṭāriyādan mütevellid olmaya.

Ve baʿḍı kerre maḳʿadeye kinn yaʿnī perde gibi bir şeyʾ-i ḥāil ʿārıḍ olur ve kezz yaʿnī yübūset dahi ʿārıḍ olup fevḳinde olan es̱fāli istinzāle ḳādir olmayıp zaḥīr ʿārıḍ olur.

Ammā o zaḥīr ki bilā-vecaʿ maḳʿadeden ḥādis̱ ola, onun eks̱er-i vuḳūʿu defʿ-i ṭabīʿat ḥasebiyle olur, ṭabīʿat zaḥīr iḥdās̱ edip yedinde muḥtebes olan faḍlı defʿ eder. Ve o faḍlın ictimāʿına sebeb aġdiye ḥasebiyle faḍl tekevvün edip seyelānın iḥtibāsı veyāḫūd o faḍlın mecrāsı olan ʿuḍvun inḳıṭāʿı veyāḫūd terk-i riyāḍet ve sāir esbāb-ı meẕkūreler ile olur, pes bu defʿ-i ṭabīʿiyle olan ishāl ve zaḥīri ḳaṭʿ cāiz olmaz meger ki nabḍ [ve] ḳuvvetin suḳūṭu ḫavf oluna, zaḥīr o rütbeye bāliġ oldukta onu ḳaṭʿ cāiz olur. Ve bu ẕikr olunan seyelān-ı zaḥīr emʿā-ı sitteden aṣnāf-ı zaḥīr ve ishāl idi.

Ammā cemīʿ-i beden ḥasebiyle olan ishāl-i zaḥīrī buḥrān ḥasebiyle ve ḳuvvet-i dāfiʿa ḳaviyye olmak ḥasebiyle olur veyāḫūd ḳuvvet-i māsikenin suḳūṭu ḥasebiyle olur, nitekim bu ishāl-i zaḥīrī ḫāif-i meẕʿūra[124] ʿārıḍ olur ve āḫir-i ʿömründe meslūl ve medḳūḳa dahi ʿārıḍ olur.

Ve baʿḍı kerre cemīʿ-i bedenden olan ẕevebān ile olur ve ẕevebānī olan raḳīḳan ibtidā edip baʿdehu ḫās̱ir olur ve onda evvelā cūʿ müştedd olup baʿdehu şehvet ve ḳuvvet sāḳıṭa olur ve onda ḥummayāt ʿārıḍ olur ve baʿḍı kerre dahi ġas̱eyān ve ʿusr-i bevl ve ḳarāḳır ve riyāḥ ve kümūdet-i levn ve berd-i eṭrāf ve cefāf-ı lisān ʿārıḍ olur veyāḫūd cemīʿan bedenden olan ishāl aḫlāṭın fesāda istiḥālesiyle olur ve o istiḥāle ḥummayāt-ı rediyye ve sümūm-ı ḍārreden olur veyāḫūd o ishāl bedeni imtilā-ı şedīd ḥasebiyle aḫlāṭın intifāḍından olur ve o imtilānın intifāḍı ẕikr olunduğu üzere terk-i istifrāġdan ve seyelān-ı muʿtāda iḥtibās ʿurūḍundan ve ḳaṭʿ-ı ʿuḍvdan ve terk-i riyāḍetten ve bedene taḥallülünün ḳılletinden ve senin bildiğin esbāb-ı sāireden ʿārıḍ olur. Ve tuḫmāt defeʿātla tetābuʿ ve terāküm eylediğinden dahi olup maraḍ-ı ḥādd sebīli üzere o tuḫmāt ricʿat eder ve o ricʿat heyḍa ḳabīlinden olur.

124 "Meẕʿūr" ḫāyif maʿnāsınadır, ʿaṭf-ı tefsīrdir.

Ve baᶜḍı kerre dahi o ishāl südde ḥasebiyle ġıdā ᶜurūḳa nüfūẕ eylemediğinden ᶜārıḍ olur ve ġayr-i vechle dahi olur.

Ammā [384b] heyḍa ġayr-i münhaḍıme olan mevādd-ı fāsidenin miᶜā ṭarīḳinden infiṣāle ḥareketi olur, dāfiᶜa o mevādd-ı fāsideyi ᶜunfla bedenden defᶜ eder ve o ṭarīḳa ḥiddet ile terācuᶜ eder, zīrā aġdiye cidden münhaḍım olmasa o aġdiye bedene muvāfıḳ olmayan aḫlāṭa istiḥāle eder, bināen ᶜaleyh ṭabīᶜat dahi onu defᶜa taṣaddī edip ona ġalebe eyledikte cihāt-ı müteᶜaddideden defᶜ eder, ḳayᵓ-ı mirrī vü māī ile ve aḥyānen zencārī ḳayᵓla ve envāᶜ-ı ishālle defᶜ eder.

Ve heyḍadan ṭaᶜām-ı vāḥidin fesādından ᶜārıḍ olanları eslemdir o heyḍadan ki onun sebebi fesādın tevātürü ve vāḥiden-baᶜde-vāḥidin tetābuᶜu ola ve heyḍa-i rediyye ẓuhūra ḫafīfeten ibtidā eder baᶜdehu baṭnda ve emᶜāda vecaᶜ ve maġṣ iḥdāṯ eder ve o vecaᶜ münbasıṭ olup miᶜdeye ṣuᶜūd eder miᶜdeye müttecih olan aḫlāṭ-ı ḥārre ve mevādd-ı mūẕiyenin keṯreti ḥasebiyle. Ve o heyḍadan ekṯeriyā ḳayᵓla ishāl-i miᶜā vāḳiᶜ olur. Ve kaçan mevādd-ı heyḍa mündefiᶜa olsa aḫlāṭ-ı bedeni kendiye tābiᶜa kılıp maᶜan iḫrāc eder senin bildiğin sebebden için, ibtidā mirārı ishāl eder baᶜdehu netn ve zühūketi[125] olan ḫālīṣ māiyyeti ishāl eder ondan sonra baᶜḍı kerre desimü'r-rāyiḥa ve ḫurāṭaya müᵓeddī laḥm-ı ṭarī ġusāle gibi nesneyi iḫtilāf ile ishāl eder ve baᶜdehu istirḫāya ve teşennüce ve ᶜaraḳa ve mevte müᵓeddī olur. Ve aṣḥāb-ı heyḍada ᶜaṭaş ziyāde olur ve kaçan su şürb eylese miᶜdesinde mā-ı meşrūb tesaḫḫun edip ḳayᵓ eder, onlara suya ṣabr eylemek nāfiᶜ olur. Ve çok kerre onlara ḍaġṭ ve teᵓeẕẕī ve aᶜrāḍ-ı fāḥişe ḥasebleriyle buṭlān-ı nabḍ ᶜārıḍ olur ve kaçan aᶜrāḍ sākine olsa nabḍları ᶜavdet eder.

Ve heyḍaya iᶜtiyādı olanların ḫaṭarı iᶜtiyādī olmayıp mübtedī olanlardan eḳall olur. Ve heyḍa ṣıbyānda keṯīrü'l-vuḳūᶜ olur.Eekṯeriyā heyḍanın ḥudūṯu ṣayf ve ḫarīf faṣllarında olur, zīrā o faṣllarda haḍm ḍaᶜīf olur ve şitā ave rebīᶜ faṣllarında ḳalīlen vāḳiᶜ olur.

Ve ekṯer-i ḥālde heyḍaya sebeb ᶜale'r-rīḳ mā-ı bārid şürb edip üzerine ġıdā-ı ġalīẓ tenāvülü olur ḫuṣūṣan ṣāim olan kimse ᶜale'r-rīḳ minvāl-i

---

125 زَهَكَتِ الرِّيحُ الأَرْضَ إِذَا سَهَكَتْهُ Keẕā fi'l-*Ḳāmūs*. Yaᶜnī münteşir ve müntefiḍ olan māiyyet demektir.

muḥarrer üzere ifṭār eylese onda heyḍa ẓuhūra aḳreb olur. Biṭṭīḫ ve mişmiş heyḍayı taḥrīḳ eden nesnelerdendir.

Ve çok kerre vāḳiᶜ olur ki heyḍa muḥtebise olup onun mevāddı aᶜḍā-ı bevle nefs̱ olunmağa meyl eder ve ondan ḥurḳat-ı bevl ḥādis̱e olur.

Ammā o ishāl ki süded ile ve ġıdānın ᶜurūḳa nüfūẕunun imtināᶜıyla olur onun ismi el-ishālü'l-kāin bi-edvārdır, onun beyānı budur ki südedi olan ᶜurūḳ-ı münsedde taḥammülü miḳdārı müddet-i maᶜlūmede mümteliᵓe olur baᶜḍehu vārid olan ġıdāyı maḥall ve mekān olmamakla mürācaᶜaten istifrāġ eder ve ᶜurūḳun imtilāya bidāyesi ile istifrāġa bidāyesi arasında zamān-ı ṣıḥḥat gibi bir müddet olur ki o müddetin iki istifrāġ arasına taḫallülü ve tevassuṭuyla ishālde edvār ḥāṣıl olur ve eks̱eriyā onun nevbeti yirmi günde gelir ve baᶜḍı kerre esbāb-ı maᶜlūme ḥasebiyle nevbet teḳaddüm veyāḫūd teᵓeḫḫür eder.

Ammā aġdiye ḥasebiyle ḥādis̱ olan ishāli biz bir defᶜa onu miᶜadī ishālde beyān eyledik ve bu maḳāmda dahi ẕikr edip ziyāde şerḥ ve beyān eylemekte beᵓs olmaz. Ve biz deriz ki aġdiye ile olan ishāl baᶜḍı kerre aġdiyenin ḳılletinden olur, zīrā aġdiye-i ḳalīle miᶜde-i ḥāmiyede yaᶜnī kızgın miᶜdede fāside olup onu ṭabīᶜat ıṣlāḥ eylemez belki defᶜine iḳbāl eder veyāḫūd sebeb-i ishāl aġdiyenin kes̱reti olur, zīrā aġdiye-i kes̱īreyi temdīd ve kaẓẓ eder ve keẕālik kes̱retinden haḍmı ḳabūl eylemez ve fāsid olup fesādı ḥasebiyle veyāḫūd s̱ikaliyle ḫurūc eder veyāḫūd başal gibi aġdiyenin leẕᶜi olur ve leẕᶜinden miᶜde müteᵓeẕẕī olup defᶜ eder veyāḫūd fuṭr gibi aġdiyede semmiyyet olur yāḫūd leben gibi fesāda sürᶜat-i istiḥāle olur veyāḫūd şiddet-i riḳḳat olup tereşşuḥ eder ve miᶜde bābında yaᶜnī bāb tesmiye olunan ᶜuḍvda muḥtebes olmaz veyāḫūd aġdiyede ruṭūbet ve lüzūcet olup münzelıḳ olur veyāḫūd tenāvül-i aġdiye üzere ḥareket kes̱īre olur veyāḫūd aġdiye balġam gibi aḫlāṭ-ı müzliḳa üzere yāḫūd ṣafrā gibi aḫlāṭ-ı cāliye üzere vārid olur veyā tenāvül olunan ġıdā ġıdā-ı kāẕib olur yaᶜnī kemmiyyeti kes̱īre ve ġıdāiyyeti ḳalīle olur buḳūl tenāvül gibi; bu meẕkūrların cümlesi esbāb-ı ishālden olur.

Ve keẕālik aġdiyenin sūᵓ-i tertībi dahi ishāle sebeb olur, mes̱elā ḫafīfü'l-haḍm ve müzliḳ olan leben mis̱lli ġıdāyı taḳdīm edip ḳābıḍ ve ᶜāṣır olanları teᵓḫīr ile ve keẕālik serīᶜü'l-istiḥāle olanları dahi teᵓḫīr eylemek

sūʾ-i tertīb olur, zīrā serīʿü'l-istiḥāle olanlar fāsid olup bi'l-mücāvere taḥtında olanları dahi ifsād eder ve onları defʿi ṭabīʿat iḳtiḍā eder.

Ve havā-ı muḥīṭ ḥasebiyle olan ishāl bu sebebden ḥāṣıl olur ki havā-ı ḥārrın taḥlīli ve tecfīfi olur ve havā-ı bāridin cemʿi ve tecfīfi olur. Ve rīḥ-i cenūb ve kes̱ret-i emṭār ve bilād-ı cenūbiyye ṭabīʿatı ıṭlāḳ eder. Ve baʿḍı kerre riyāḥ dahi ishāle sebeb olur, zīrā bedende olan riyāḥ haḍmı ifsād ve ġıdāyı taḥrīk eder.

Buḳrāṭ dedi ki els̱aġ olanlarda z̲erebin vuḳūʿu kes̱īr olur. Ve els̱aġdan murād rā'yı faṣīḥan edā eylemeyenlere derler. Ve sebeb budur ki onların aʿḍā-ı ʿaṣabiyyelerine ve miʿdelerine bi-müşāreketi'd-dimāġ ruṭūbet istīlā eder veyāḫūd bi'z̲-z̲āt ruṭūbetin istīlāsı dimāġa ve aʿḍā-ı sāireye ʿāmm olur ve bu sebebden ʿārıḍ olan z̲erebin dahi mevāddı rıfḳ ile ishāl olunmak vācib olur. Ve yine İbuḳrāṭ dedi ki bir kimse vaḳt-i şebābında leyyinü'ṭ-ṭabīʿa veyāḫūd ṣulbu'ṭ-ṭabīʿa olsa şeyḫūḫatı zamānında ʿaks üzere olur ve şebābı zamānında baṭnı ʿale'd-devām leyyin olanların şebāb üzere iken ḥāli aḥsen olur ve kaçan şeyḫ olsa ḥāli erdeʾ olur. Ve maraḍ-ı şedīdden sonra baġteten ʿārıḍ olan ḫilfenin küllīsi mevte delālet eder, zīrā bu ḥāl aḫlāṭın baġteten ve defʿaten fesādına delālet eder.

el-ʿAlāmāt: Baʿḍılar dediler ki ḥummayāt-ı ṣafrāviyyede kaçan bevl ebyaḍ olup ʿaḳlın s̱ebātı ve ṣudāʿın fiḳdānı mis̱lli selāmet-i edille saḥc-ı emʿāya tevaḳḳuʿ olunur.

Ve ishāl-i dimāġīyle ishāl-i miʿadīnin farḳı budur ki miʿadī olan ishālde tertīb ve niẓām yoktur ve onda ishālin s̱everānı vaḳt-i muʿayyende olmaz belki bi-ḥasebi't-tedbīr s̱everān eder ve eger ḳuvvet-i hāḍıme ḍaʿīfe ise mevādd bilā-haḍmin ḫurūc eder eger māsike ḍaʿīfe ise ḫurūc serīʿ olur ve eger māsike ve dāfiʿa cemīʿan ḍaʿīfe ise serīʿan ḫurūc eder lākin ḫāric olan mevādd kes̱īre olmaz ve defʿaten ḫurūc eylemez belki ḳalīlen ḳalīlen tevātür-i ḳıyām ile ḫurūc eder ve bu ishālin eks̱eri berd ile olur.

Ve ishāl eger ḍaʿf-ı hāḍımenin ġayriden olur ise ḫurūc eden mevādda külliyyen haḍm mefḳūd olmaz belki onda miʿdede lübs̱ü ḥasebiyle bir nevʿ haḍm mevcūd olur.

Ve zelaḳ-ı ruṭūbī ile ḥādis̱ olan ishālde ruṭūbet dahi ḫurūc eder; zelaḳ, ḳurūḥu ve büs̱ūru ile ḳurūḥ-ı miʿde ʿalāmātı olur ḳayʾ ḳuşūru gibi ve ağıza

ʿārıḍ olan büs̱ūr ve vecaʿ gibi. Ve Buḳrāṭ dedi ki zelaḳu'l-emʿā aṣḥābında ḳayʾ-ı redī olur ve bu kelām bir ḥükm-i ḫafīdir, vechi ẓāhir değildir.

Ammā dimāġī eks̱er-i ḥālde nevm-i ṭavīlden sonra vāḳiʿ olur ve nevāibi maḥfūẓa olur ve onda ʿalāmāt-ı nevāzil ve mizāc-ı dimāġın fesādı ʿalāmātı dahi olur. Ve *Kitāb-ı Ġarīb*'de vāḳiʿ oldu ki zelaḳ-ı emʿāda aḍlāʿ üzere ḥımmaṣa müşābih bes̱r-i ebyaḍ ḥadīs̱ olsa ve bevli dahi dürūr edip kes̱īr olsa o sāʿatte helāk olur.

Ammā kebidī olan ishālin ʿalāmātını ve māsārīḳī olan ishālin ʿalāmātını bābu'l-kebidde biz ẕikr eyledik.

Ammā ṭıḥālī ishālin eks̱eri sevdāvī olur, onun ʿalāmātını ṭıḥāl bābında ẕikr eyledik.

Ammā ishāl-i dürdī olanların dahi ʿalāmāt-ı rediyye ve ʿalāmāt-ı selīmelerini ẕikr edip ve dürdīden [385a] kebidī veyāḫūd ṭıḥālī olanların farḳını dahi ẕikr eyledik ve emrāḍ-ı ṭıḥāl bābında beyān eyledik ki dürdī ishāl ṭıḥālin ṭabīʿattan ḫāric evcāʿ ve aḥvāli katında ḥādis̱ olur ve bu bābda ve indifāʿāt-ı kebidiyye bābında dahi ẕikr eyledik.

Ammā miʿavī olan ishālin demevī ve ġayr-i demevī olanlarına vecaʿ-ı emʿā ve maġṣ delālet eder. Ve miʿavī olan ishāl-i miʿadiyye senin maʿlūmun olduğu üzere bi-ḥasebi'l-kes̱ret muḫālif olur ve keẕālik miʿavīde edvār ve merrāt yaʿnī defeʿāt olur ve her nevbet-i aḫīre nevbet-i müteḳaddimeden erdeʾ ve enten olur ve bedeni iʿbāli[126] ḥasebiyle aḍrārı eşedd olur ve onda kebidin fesādı aẓher olur.

Ve maʿlūm ola ki emʿā ishāli ʿalāmātından mürācaʿatı aʿẓam olan, ʿalāmet vecaʿ ve maġṣ ve ḫurāṭa olur, zīrā bunların taḥaḳḳuḳ ve s̱übūtunda ishālin miʿavī olduğu müteʿayyin olur velākin bu ʿaẓīm olan edille ve ʿalāmetler mefḳūd olsa baʿḍı kerre yine miʿavī ishāl ve saḥc olur.

Ve vecaʿ-ı emʿāya ve maġṣ-ı emʿāya maḫṣūṣ ishāl deme dahi delālet eder. Ve baʿḍı kerre ishāl-i dem ʿurūḳun infitāḥından olup onunla saḥc müteḳarriḥ olur ve baʿḍı kerre evvelā teḳarruḥ edip baʿdehu ishāl-i dem olur, o ishāl-i demin miʿavī olduğuna ḫurāṭa ve cürāde delālet eder.

126 Fi'l-*Ḳāmūs* أعْبَلَ غَلُظَ، وابيَضَّ. Eyḍan: عَبَلَ الشَّجَرَةَ يَعْبِلُها حَتَّ ورَقَها Bu maḥallde maʿnā-yı s̱ānī ẓāhirdir, maʿnā-yı evvele dahi iḥtimāli vardır, teʾemmül ile maʿlūm olur.

Ve baʿḍı kerre ḳurḥa ḳulāʿiyye olup ondan ḫurāṭa ḫurūc eylemez ve baʿde-ḥīnin ḫurāṭası ẓāhir olur ve lakin mevḍiʿ-i maʿlūm u muʿayyende zelaḳ-ı müveiʿ olur ve ondan ḫurūc eden mevādd ḳalīl ve muttaṣıl ve ṭavīlü'l-müddet olur.

Ve bilā-saḥc ishālle ḳuşār ḫurūc ederse o ishāl nefs-i miʿdeden ve ḥavālīsinden olduğuna delālet eder ve ona vecaʿ-ı miʿde ve sāir bābında mürūr eden ʿalāmetler delālet eder.

Ve maʿlūm ola ki ḫurāṭa ve cürāde ḳurūḥa iki delīl-i ḳāṭıʿlardır. Ve eger onlarda rīḥ-i müntine olur ise ḳurḥada teʾekkül olduğnua delālet eder ve netn ile maʿan sevdāviyyet dahi olur ise o ḳurḥanın sereṭāniyye idiğinden ḫavf olunur. Ve ḳurḥanın mekānı ve keẕālik āfetin mekānı ve ḫāric olan demin mebdeʾi mekān-ı vecaʿla taʿarrüf olunur ve taḥarrī olunur ki vecaʿın mevḍiʿi fevḳa's-sürre midir veyāḫūd sürrenin taḥtında mıdır tefaḥḥuṣ olunur. Ve vecaʿın ḳuvveti ile dahi mevḍiʿi müteʿayyen olur, zīrā diḳāḳın vecaʿı şedīd olur ve onun vecaʿına aʿḍā-ı fevḳāniyye cemīʿan tābiʿ olur. Ve keẕālik maḥall-i vecaʿ ishāl ile ḫāric olan ḳuşūrdan dahi maʿlūm olur.

Ve ḳuşūrun riḳḳat ve ġılẓatine naẓar olunur, ġalīẓa olan dāimā emʿā-ı ġılāẓ ḳurḥasından ḫurūc eder ve ḳuşār-ı raḳīḳa eks̱er-i emrde diḳāḳtan ḫurūc eder. Ve ḳuşārda kes̱ret olur ise eks̱eriyyā gılāẓdan ḫurūcuna delālet eder ve ḳuşār ṣaġīre olursa diḳāḳtan olduğuna delālet eder.

Ve keẕālik mevḍiʿ-i vecaʿ iḫtilāṭ-ı ḫāric ile dahi maʿlūm olur. Eger iḫtilāṭ-ı ḫāric şedīd ise ḳurḥa ʿulyāda olduğuna delālet eder ve eger iḫtilāṭ-ı nāḳıṣ ve minḥār ise emʿā-ı süflādan olduğuna delālet eder. Emʿā-i süflāda ve maḳʿadede olan ḳurḥaların demi çok kerre berāzdan evvel ḫurūc eder.

Ve keẕālik ḳurḥa maḥalli vecaʿla ḳıyām arasında olan vaḳtten dahi maʿlūm olur. Eger beynehümāda olan müddet ve vaḳt ṭavīl olur ise ḳurḥa diḳāḳta olduğuna delālet eder.

Ve dem-i ḫārice maṣḥūb olan berāz dahi mevḍiʿ-i ḳurḥaya delālet eder. Eger berāz keylūsī olup mā-ı laḥma müşābih olur ise ḳurḥa diḳāḳta olduğuna delālet eder. Ve netnden dahi maʿlūm olur, zīrā diḳāḳtan nāzil olanların rāyiḥa-ı kerīhesi ziyāde ve eks̱er olur ve vecaʿdan dahi maʿlūm olur, zīrā diḳāḳın vecaʿı eks̱er ve eşedd olur ve eks̱er-i ḥālde ḫurūc eden demden dahi maʿlūm olur, zīrā diḳāḳtan ḫurūc eden dem eks̱er-i ḥālde zibl ile maḫlūṭ olur.

Ve maᶜlūm ola ki eger dāᵓ ve āfet ḳurḥa ile olup müzmin olur ise ve ondan ḫāric olan demin ḳadr-i muᶜteberi olup lākin ḳadri miḳdārı onda vecaᶜ yok ise[127] ḳurḥada vesaḫ kes̱īre olduğuna delālet eder.

Ve ḳurḥa-i mütevessiḫa ile ḳurḥa-i müteᵓekkile arasında farḳ budur ki ḳurḥa-i müteᵓekkilenin vecaᶜı eşedd olur ve ondan ḫurūc eden şeyᵓin netni ve rāyiḥa-ı kerīhesi dahi eşedd olur. Ve vecaᶜdan dahi maᶜlūm olur, zīrā diḳāḳın vecaᶜı eks̱er ve eşedd olur ve eks̱er-i ḥālde ve o ḫāric esvedü'l-levn ve ḳalīlü'l-kemmiyyet olur ve ḳurūḥ-ı vesiḫadan ḫāric ṣadīdiyye ve māiyye ve beyāḍ ve sühūkete māil olur.

Ve kaçan ḫurāṭadan sonra dem-i kes̱īre ḫurūc eylese delālet eder ki ḳurḥa ᶜumḳa ᶜavdet eyleyip ᶜillet teḳavvī eyledi ve emᶜānın vechi yaᶜnī saṭḥı üzere olanlar fenā buldu ve cirm-i emᶜāya o ᶜillet vāṣıl oldu. Ve çok kerre vāḳiᶜ olur ki bu mis̱lli ḳurḥa evrām-ı sābıḳa ᶜaḳıbında ḥādis̱e olur ve evcāᶜıyla sāir ᶜalāmāt-ı mez̠kūre ile onda evrām olduğuna delālet eder. Ve çok kerre dahi evrāmdan mā-ᶜadā esbāb-ı sāire vü mez̠kūreler ile dahi ḳurḥa-i mez̠kūre ḥādis̱ olur.

Ve eger saḥc fem-i ᶜurūḳun infitāḥından olur ise ona o dem-i ṣırfın istifrāğı delālet eder ki onda bir miḳdār iḫtilāṭ ola[128] ve baᶜḍı kerre onunla bir miḳdār vecaᶜ dahi olur ve baᶜḍı kerre aṣlā vecaᶜ olmaz ve baᶜḍı kerre onun edvārı olur, nitekim emᶜādan olmayıp velākin ᶜalāmāt-ı imtilā mevcūde olanlarda demin ḫurūcu baᶜḍı kerre edvār ile olduğu gibi.

Ve eger o saḥc ve dem ishāli miᶜānın aᶜlāsında olan eşyā-ı sereṭāniyye ve bevāsīr ḥasebiyle ḥādis̱ ise onda ᶜufūnet olur ve onunla dem-i esved dahi olur ve demin kemmiyyeti ḳalīle-i muttaṣıle ve baᶜḍı kerre dahi onda bedenin imtilāsı ve istifrāğı ḥasebiyle edvār dahi olur.

Ve eger sebeb ruṭūbāt-ı māliḥa veyāḫūd būraḳıyye veyā ruṭūbāt-ı ġalīẓa-i lezice olur ise ona istifrāġ-ı müteḳaddim ve ḥudūs̱-ı riyāḥ ve ḳarāḳır ve berāzın ᶜadem-i ṣıbġı ve mevḍiᶜ-i ᶜilletten bir nesne münḳaliᶜ olur gibi hālet iḥsās olunmak delālet eder ve ona vecaᶜ lāzım gibi olup bir müddet ondan intiḳāl eylemez ve onda s̱iḳal gibi bir ḥālet dahi iḥsās olunur ve ḫurāṭasına balġam muḫāliṭ olur.

---

127 Yaᶜnī miḳdār-ı ḳurḥanın iḳtiā ettiği miḳdār onda vecaᶜ olmaz ise.

128 "Bir miḳdār iḫtilāṭ"tan murād berāz ile demin iḫtilāṭıdır.

Ve eger o saḥca sebeb ṣafrā oldu ise ona istifrāġ müteḳaddim delālet eder eger ḫurāṭası var ise o ḫurāṭaya muḫāliṭ olan mevādd-ı ṣafrāviye dahi delālet eder. Ve keẕālik berāza muḫāliṭ olup berāzın ṣıbġını ziyāde kılan mevādd-ı ṣafrāviyye dahi delālet eder.

Keẕālik sevdāviyy-i redī ve sevdāviyy-i selīm olanlara dahi sevdā-ı rediyye ve sevdā-ı selīmenin şeyᵓ-i ḫārice ve berāza minvāl-i müteḳaddim üzere muḫālaṭası delālet eder, zīrā şeyᵓ-i ḫāricin o muḫāliṭi ḥasebiyle rīḥinde ḥumūḍat olup arḍı iġlā eder veyāḫūd dürdī-i esved olup rīḥinde ḥumūḍat olmaz ve ḫāric olan arḍı iġlā eylemez lākin kerb-i şedīdi olup baᶜḍı kerre ġaşye müᵓeddī olur.

Ve maᶜlūm ola ki saḥc ve ẕūsanṭāriyānın sebebi henüz ḳāim ve s̱ābit olur ise onda ḫurāṭa ile maᶜan ṣafrā yāḫūd sevdā yāḫūd dem-i ḥādd yāḫūd balġam-ı ᶜafin veyā zücācī veyā s̱üfl-i yābis ḫurūc eder ve ᶜillet dahi sebebin mülāzemeti ḥasebiyle tezāyüd ṭarīḳinde olur. Ve eger sebeb bāḳī olmayıp munḳaṭıᶜ olur ise ve sebebin es̱eri ve müsebbibi bāḳī olur ise vācib olur ki ḳaṣd ve ᶜināyet o bāḳıye ṣarf olunup vaḥdehu ona ᶜilāc oluna ve ḳaṭᶜ-ı sebeb muᶜālecesine taᶜarruḍ olunmaya.

Miᶜavī olan redī ve demevī ishālin ᶜalāmeti budur ki onda saḥc mūlīm veyā ishāl-i mütevātir olur baᶜdehu şehveti bāṭıl ve teḳallüb-i nefes ḥādis̱ olur ve cürāde ve ḫurāṭaya müᵓeddī olup kes̱īren helāka müᵓeddī olur. Ammā o āfetlerin defᶜaten ḥādis̱ olup onda vecaᶜ-ı kes̱īr ve şehvette āfet ve sāir āfet dahi olmayanları selīm olur.

Ve eger saḥc ve ẕūsenṭāriyānın ḥudūs̱u s̱üflün ġılaẓı ile olur ise ona s̱üflün ḥāli ve s̱üflün mürūru katında o āfetlerin ḥudūs̱u ve līn-i ṭabīᶜat katında vecaᶜın sükūnu o sebebe delālet eder. Ve çok kerre vāḳiᶜ olur ki s̱üflün ᶜuṣāresi s̱üflden munfaṣıle olur ve s̱üfl taġalluẓ eder ve sebeb-i müceffif ile cefāf eder ve bu mis̱lli ᶜuṣāre [385b] ḫurūcu ishāl ẓann olunup ḥabs olunup helāka müᵓeddī olur. Ve bu mis̱lli ᶜuṣāre ḫurūcuna ṭabīᶜat mülāyim olunup s̱üfl ḫurūc eyledikte ᶜuṣāre ḫurūcu munḳaṭıᶜ olduğu ve evvelā s̱üfl-i raṭb baᶜdehu yābis ḫurūc eylediği delālet eder. Ammā bundan aḳdem meẕkūre olan ḳısm yaᶜnī ishāl-i ṣaḥīḥte eks̱er-i ḥālde ondan saḥca müᵓeddī s̱üfl ḫurūcundan sonra ᶜuṣāresi ḫurūc eder.

Ammā zelaḳ ile ḥādis̱ olan āfet-i mez̠kūreler ile zelaḳ-ı miᶜdenin farḳı budur ki zelaḳ-ı miᶜde ile ḫāric olan ṭaᶜāmda haḍm yesīr olur ve kaçan miᶜdeden münḥadir olsa emᶜāda o ṭaᶜām meks̱ eylemez belki ḫurūca mübāderet eder. Ve eger onların sebebi ḳurūḥ olursa ona saḥc ve delāil-i ḳurūḥ delālet eder ve eger onda balġam-ı lezic olursa balġamın şeyᵓ-i ḫāricle ḫurūcu delālet eder ve riyāḥ ve ḳarāḳır dahi delālet eder. Ve balġamīde bir şeyᵓ-i s̱aḳīlin zelaḳı iḥsās olunur ve ḳurūḥī olanlarda mekān-ı miᶜde taḥtında vecaᶜ iḥsās olunur. Ve eger zelaḳī olup ḳurḥadan ve balġamdan ḥādis̱ değil ise belki sūᵓ-i mizāc ḥasebiyle ḥādis̱ ise ona ᶜalāmāt-ı ḳurūḥun olmadığı ve balġamın ᶜadem-i ḫurūcu delālet eder.

Ve kaçan mebṭūn olanlara füvāḳ ᶜārıḍ olsa ḫuṣūṣan ṣāḥib-i zaḥīre ᶜārıḍ olsa o füvāḳ z̠übūla müᵓeddī yübse delālet edip şerr olur. Ve kaçan mebṭūn ḍaᶜīf olup taġdiye olundukta nabḍı ziyāde olmasa ona ᶜilāc olunmaz, zīrā o mebṭūnun nabḍı ḳalīlen ḳalīlen sāḳıṭ olup dūdī ve nemlī olur ve maᶜa-z̠ālik ᶜayş ve taᶜaḳḳulu olur baᶜdehu nabḍı bāṭıl olur ve o ḥāl üzere iken dahi ᶜayşı olup baᶜdehu helāk olur.

Ve maᶜlūm ola ki ishāl ve iḫtilāfı aṣnāf-ı muḫtelifeden olup mirārī ve zebidī ve mevādd-ı semice envāᶜını ishāl edenlerin ishāli muḍᶜif olmaz, onun ishāli ḥabs olunmak cāiz olmaz, zīrā onu ḥabs emrāḍ-ı ṣaᶜbe ve evrām-ı rediyye-i ḫabīs̱e ḥudūs̱una müᵓeddī olur.

Ammā bedenī ve z̠evebānī olan ishālin ᶜalāmātı budur ki ona aḥşānın selāmeti ve aḥşānın ishāli īcāb eden ᶜalāmāttan berāᵓeti ve bedenin iştiᶜāl ve ḥarāreti ve ḥummā-ı dıḳḳıyyenin mülāzemeti ve levn ve ḳıvāmın iḫtilāfı ve rāyiḥanın netni delālet eder. Ve z̠evebān-ı aḫlāṭṭan ḥādis̱ olan ishāl ṣadīdī-i māī olur. Şaḥmī laḥmın z̠evebānından olanlardan ṣadīd-i ġalīẓ mündefiᶜ olur ḳurūḥta olduğu gibi lākin bunun ṣadīd-i ġalīẓi maᶜa-düsūmet olur ve elvān-ı muḫtelife olur baᶜdehu ḳıvāmında iḫtilāf olmayıp şaḥm ḳıvāmında olur ve onun ḳıvāmı māī dahi olmaz. Ve laḥm-ı şaḥmī z̠evebānı gibi olur laḥm-ı aḥmerin z̠evebānı lākin onun ḫāricinde düsūmet olmaz ve āḫiri dürdiyyü'l-levn olur.

Ammā bunda faḍl ve imtilā olup ṭabīᶜatın onu defᶜiyle ḥādis̱ olan ishāl ona esbāb-ı mez̠kūre vü müstefriġin dem ṣırf ve naḳī olup kes̱īr olduğu ve bilā-vecaᶜ defᶜaten ḫurūcu ve onda vecaᶜ ve ḍaᶜf olmadığı ve onun nevāibi olduğu delālet eder.

Ammā ishāl-i zaḥīrenin bi'l-cümle aḳsāmına ḫāric ve merʾī olan mevāddı delālet eder. Ve o berd dahi delālet eder ki miʿāya ṣulb olan maḥalle cülūstan ḥādiṡ veyāḫūd bevāsīr ve şıḳāḳtan ve onlar gibi olan nesnelerden ḥādiṡ ola ve ishāl ve saḥc-ı müteḳaddimden veyāḫūd ġayr-i müteḳaddimden dahi zaḥīr ḥādiṡ olur.

Ve eṭıbbāyı taġlīṭ eden nesnelerden olur: Emʿāda ṡüfl-i muḥtebes-i mūlim olur ve vecaʿ ḥasebiyle ʿuṣāresini irsāl eder ve tevehhüm olunur ki onda zaḥīr ʿilleti vardır ve şeyʾ-i sāil zaḥīr mevāddıdır. Baʿdı kerre dahi balġama müşābih ḫurāṭa ḫurūc eder ve ẓann olunur ki onun ʿilleti ẕahīr-i balġamīdir. Pes vācib olur ki onlara maġrūr olunmaya belki sebebin ne vech üzere olduğunda senin bildiğin üzere teʾemmül oluna.

Ve mevḍiʿ-i zaḥīr olan miʿā-ı müstaḳīm ḳurūḥuyla onun fevḳinde olan ḳurūḥun farḳı budur ki miʿā-ı müstaḳīm ḳurḥasından seyelān eden ṡüflde netn olur veyāḫūd onda ṡüfl olur, netn olmaz.

Ve kaçan ḳurūḥ-ı emʿā ṣāḥibine ve dem ishāl edenlere baṭnında demin cümūdu olsa ona delālet eden ʿalāmātı bu ʿilletin esbābı bābında ẕikr eylediğimiz üzere olur yaʿnī onların baṭnında intifāḫ olur ve defʿaten eṭrāflarına berd ʿārıḍ olur ve ḳuvvetleri ve nabḍları sāḳıṭa olur. Ve ishāl-i dem edenlere bu ʿalāmetlerden biri ʿārıḍ olsa baṭnında onun dem[i] cümūd eylemiştir.

Ve maʿlūm ola ki iḥtirāḳ ḥasebiyle esved olan ḳıyām iḫḍırāra mel eylese ṭabīʿat o ḳıyām-ı muḥterıḳın telāfī ve ıṣlāḥına mübāşeret eylemiştir, o ḳıyām esvedin levnini taġyīr edip aḫḍar ve baʿdehu aṣfer edip o ḥāl üzere bāḳī kalır.

Ve maʿlūm ola ki baʿḍı kerre ḳıyāmla ġuded gibi biraz eşyā ḫurūc eder ve tevehhüm olunur ki o eşyā ṣahrūc-ı emʿānın ḫurāṭası olur ve maġṣ ile ḫurūc eder ve maʿa-hāẕā o şeyʾ-i ḫāric ḫurāṭa değildir belki ḫılṭın fuḍūlüdür.

Ve maʿlūm ola ki bir kimsede ḳıyām olup baʿdehu o ḳıyām muḥṭebis olsa ve o iḥtibās ile ḳuvvet-ı sāḳıṭa ʿavdet eylemese onun ḍaʿf üzere bāḳī kalıp ḳuvvetinin ʿadem-i vüṡūbu bedenin ġıdāyı ḳabūl eylemediğinden olur.

Ve maʿlūm ola ki ḳıyām ʿārıḍ olan kimsenin nehāren ḳıyāmı leylen olan ḳıyāmından ekṡer olsa ve belki iştihā eylediği nesneleri her kaçan tenāvül eylese, nehāren ona ḳıyām ʿārıḍ olsa onun sebebi ḍaʿf-ı miʿde olur. Ve leylen ḳıyām nehāren olan ḳıyāmdan ekṡer olsa onun sebebi kebidin ḍaʿfı olup ġıdāsı redī olur.

Ve maʿlūm ola ki ḳıyāmla laṭīf ḫurūc edip kes̱īf bāḳī kalsa eks̱er-i ḥālde ḳūlınc-i şedīd iḥdās̱ eder.

Üçüncü Faṣl Muṭlaḳan İshāl Muʿālecātı Beyānındadır

Ben derim ki evvelā vācib olur ki ifrāṭ-ı ishāl bābında ẕikr olunan edviye-i meşrūbe ile istiʿānet oluna; bu bāb ḥīn-i ḥācette kırāʾet olundukta o bāb dahi maʿiyyetinde ḳırāʾet oluna.

Ve bundan sonra yine biz deriz i ishāl min-ḥays̱ü hüve ishāl, muḳabbıḍāt ve muġallıẓāt-ı mevādd ile ve muġarriyāt ile menʿ olunur ve çok kerre dahi muḫaddirāt istiʿmāline ḥācet olur. Ve keẕālik baʿḍı kerre ishāl müdirrāt ve muʿarrıḳāt ve mesāmmı müvessiʿāt ve muḳayyiʾāt ile dahi muʿālece olunur, zīrā cemīʿan bu meẕkūrlar mevādd-ı ishāli cihet-i ishālin ḫilāfına taḥrīk eder. Ve eger ishāle ḥarāret dahi muḫālaṭa eder ise o edviyeye müberridāt dahi idḫāl olunur veyāḫūd o edviyenin müberrid olanları iḫtiyār olunur ve müvessiʿāt-ı mesāmm ve muʿarrıḳāt ḫāricden istiʿmāl olunur. Ve eger ishāle berd muḫāliṭ ise edviye-i meẕkūreye müsaḫḫināt idḫāl olunur veyāḫūd o edviyelerin tesḫīni olanları iḫtiyār olunur. Müsaḫḫināta eks̱er-i iḥtiyāc ḳuvve-i hāḍımenin ḍaʿfı katında olur. Ve lüzūcetli aḫlāṭ ḥasebiyle süded dahi var ise ḍaʿf-ı haḍmda ẕikr olunan edviye ile istiʿānet olunur. Ve müberridāta eks̱er-i iḥtiyāc ḳuvve-i māsike ḍaʿīf oldukta olur .

Ve eşyā-ı ḥārr baʿḍı kerre ḥabs-i ṭabīʿate muʿīn olur ġıdāyı serīʿan tenfīẕi ile ve idrār ve taʿrīḳi ile.[129] Ve bu efʿāli baʿḍı kerre şarāb-ı ṣırf u ḳavī vü ʿatīḳ dahi işler, zīrā ishāli olan kimse bu ṣıfat üzere olan şarāb aḳdāḥını birbirinin ʿaḳıbında ve ḫalfinde şürb edip ve dāimā sekrān gibi olmakla ṭabīʿatı muḥtebise gibi olur.

Ve maʿlūm ola ki aṣḥāb-ı ishāle tenvīm enfaʿ-ı eşyādan olur.

Ve eger ishālle suʿāl dahi olur ise ḥumūḍat-ı şedīdesi ve ḳabḍı olanları terk eder ve eṭʿime ve aġdiyeden o keyfiyyetler olmayanlarını iḫtiyār eder ve bāride-i muġarrriye tenāvül eder ve keẕālik cirminde ṣalābet olup taḳviyesi olan aġdiyeyi iḫtiyār eder sevīḳ mis̱lliler gibi, aḥsā ve meraḳ gibi sāil olanlar ishāle muḍırr olur.

---

129 Yaʿnī keylūsu serīʿan tenfīẕ edip s̱üfl-i kes̱īf ve miḳdār-ı ḳalīl kalıp iḥtibās ʿārıḍ olur.

Maᶜlūm ola ki taḫliye olunan rubūb ᶜaṭaşı taḥrīk etmekle ishāle muḍırr olur.

Ve ishāli ḥabs eden tedābīrin biri dahi ḥammām ve delk olur mesāmmı tevsīᶜ eylediği için. Ve merūḫāt ve delūkāt çok kerre mevāddı ẓāhir-i bedene cez̠b [386a] eder. Ve o cāz̠iblerden biri edhān-ı ḥārre olur dühn-i şibṭ ve onun ems̠āli gibi. Ve kez̠ālik ḥavābis-i ishālin biri dahi baṭn üzere meḥācim vaḍᶜı olur. Tecribe ile s̠ābittir ki ishāli ve saḥcı olanların buṭūnuna meḥācim vaḍᶜ olunup dört sāᶜat miḳdārı baṭnı üzere terk olunsa ishāl muḥtebes olur, biz dahi onu tecribe eyledik. Ve ḥavābis-i ishālin biri dahi miᶜde ve emᶜāyı taḍmīd olur ve onun ḍımādı bi-ḥasebi'l-ḥācet ḳābıḍa-i ḥārre veyāḫūd ḳābıḍa-i bārideden ittiḫāẕ olunur.

Ve eger sebeb-i ishāl miᶜdeye ve miᶜāya munṣabb olup ṭaᶜāmı isāle eden ḫılṭ olur ise ve onun istifrāġına sāir aḫlāṭ dahi tebeᶜiyyet edip aḫlāṭ o sebebden istīṣāl ve istihlāk olunur ise vech-i tedbīrde hevn[130] ve ḍaᶜf veyāḫūd sühūlet olur. Ve eger edviye istiᶜmāl eder isen onda müʾebbeden edviye-i müfrede istiᶜmāl eyle; eger nāfiᶜ ve nāciᶜ olmaz ise edviye-i mürekkebeye mürācaᶜat edersin.

Ve ḥābisāt-ı ishāl müceffife-i müyebbise olur veyāḫūd muḳabbıḍa-i muḫas̠s̠ire yāḫūd muġarriye-i müseddidetü'l-mesāmm olup seyelāna ṭarīḳ olan mesāmmātı tesdīd eder.

Ḥābisāt-ı müfrededen bāride olan edviyeler cüllenār, ᶜafṣ, aḳāḳıyā verd, ṣamġ-ı aᶜrābī, ṭīn-i maḫtūm, ṭīn-i Ermenī, ṭarās̠īs̠ ṭabāşīr-i maḳlüvv ḫuṣūṣan o ṭabāşīr-i maḳlüvvün kāfūr ile terbiye olanları. Ve kez̠ālik ḥābisāt-ı bāride-i müfrededendir s̠emere-i ṭarfā, ᶜulleyḳ, ḥabb-ı rummān, summāḳ, enberbāris, zerāvend, bezr-i ḥummāḍ, bezr-i ḳaṭūnā'l-maḳlüvv, küzbere, bezr-i lisānu'l-ḥamel, ᶜuṣare-i liḥyetü't-teys cemīᶜan bunlar o edviye-i müfrededen olur. Ve bezrü'l-verd dahi ceyyiddir. Ve ficc olan s̠emeretü't-tūs̠ nāfiᶜdir ḫuṣūṣan saḥca ziyāde nāfiᶜdir. Ve ḳābıḍa ᶜuṣāreler ve rubūblar müceffifedir. Ve ᶜuṣāre-i baḳlatu'l-ḥamḳā bir ūḳıyye şürb olunsa nāfiᶜdir. Aṣlā zebedī olmayan rāib-i maṭbūḫ dahi nāfiᶜdir.

130 Kānūn'un ᶜibāretide vāḳiᶜ olan "hāne"nin maṣdarı "hvn" ḍamm-ı hā ile olursa ḍaᶜf maᶜnāsına ve fetḥle olursa sehl maᶜnāsına olur, ikisine dahi ḥaml olunmak iḥtimāldir.

Ve ḥābisāt-ı ishālden ḥārre-i yābise olan edviye-i müfrede bunlardır: kemmūn-ı maḳlüvv, nānḫāh, enīsūn-ı maḳlüvv, ḳuşār-ı kündür, mürr, meyᶜa-i yābise, dār-ı şīşeᶜān, lāẕen. İşbu lāẕenin nefsi bir dirhem miḳdārı maṭbūḫla saḳy olunur. Ve keẕālik cübn-i ᶜatīḳ maḳlüvv olduğu ḥāl üzere iken aḫẕ veyāḫūd ᶜuṣāre-i ḳābıḍa ile ṭabḫ olunup istiᶜmāl olunur velākin taᶜṭīş eder. Ve cübn-i ᶜatīḳin efḍal-i tedbīri mā ile ve milḥ ile kirāren ve mirāren ġasl olunur yāḫūd o cübnün milḥini iḫrāc eden ṭabḫla cübn ṭabḫ olunup baᶜdehu tecfī olunmakla olur. Ve bu cübnden bir dirhem miḳdārı tenāvül olunsa onun ishāli ḥabsi cemīᶜan ḥābisāttan ḳavī olur.

Ve ṣıbyānın ishāli için cevz-i muḳaşşer şeyy olunup daḳḳ olunur ve sükker-i maḳlüvv ve mā-ı bārid ile funduḳ ḳadar saḳy olunur ve zācāt ve infeḫāt dahi ᶜaḳl ve ḥabs eder. Ve baᶜḍı kerre ṣıbyāna infeḫa-i cedīdden rubuᶜ dirhem miḳdārı mā-ı bārid ile saḳy olunur ve kebīr olanlara rubuᶜ dirhemden ziyāde saḳy olunur. Ve bir dirhem tavşan infeḫası saḳy olunsa şürbü sāᶜatinde baṭnı ḥabs eder. Ve vācib olur ki enāfiḫ şürbüne bir dānıḳtan bedᵓ oluna, eger nefᶜi olmaz ise tedrīcle ziyāde oluna velākin dirhem-i vāḥid tecāvüz olunmaya. Ve ḳarīben tedbīri sebḳat eden cübn-i ᶜatīḳten miḳdār-ı dirhem saḳy olunsa infeḫadan ḍararı eḳall ve fiᶜli aḳvā olur. Ve baᶜḍılar zuᶜm eylediler ki bir ḳıṭᶜa misḥ[131] yaᶜnī palās tesevvüd edince ḳadar iḥrāḳ olunup sonra ondan nıṣf dirhem miḳdārı saḳy olunsa ishāl eder. Muᶜālicīnden benim bir ṣadīḳim dahi o baᶜḍın dediği üzere benim tecribe ile meẕkūr palāsın ḥābis idüğü maᶜlūmum oldu diye bana ḫaberi verdi ve onu taṣdīḳ eyledi. Ve yalnız kemik ekl eden kelbin necāseti bir buçuk dirhem miḳdārı maṭbūḫla saḳy olunsa bi-ḳuvvetin ḥabs eder ḫuṣūṣan māh-ı temmūzda aḫẕ olunup yābis olan ḫurᵓ-ı kelb ziyāde ḥābis olur.

Ve ḳavāniṣ-i neᶜām[132] tecfīf olunduktan sonra törpü ile törpülenip bürādesinden üç dirhem ḳadar rubb-ı āsla veyāḫūd bi-ḥasebi'l-emzice rubb-ı sefer[cel] ile ẕerebi olanlara saḳy olunsa ẕerebini ḥabs eder. Ve keẕālik keçi sütü ġalīẓ olunca ḳadar ṭabḫ olunup veyāḫūd onun içine raḍf yaᶜnī kızgın demir üç defᶜa ilḳā olunup saḳy olunsa ẕerebi ḥabs eder. Ve baᶜḍı kerre o

131 "Misḥ" mīmin kesri ve sīn-i mühmelenin sükūnu ile palās maᶜnāsınadır, *Ḳāmūs*'ta ve *Tercüme-i Ṣıḥāḥ*'ta muṣarraḥtır.

132 Ṭabᶜ ile olan nüsḫada "ḳavāniṣ-i neᶜām" bedeline "ḳavāniṣ-i decāc" vāḳiᶜ olmuştur.

sütün içine erüzz-i maḳlüvv ilḳā olunur ve baᶜḍı kerre ẕikri sābıḳ edviye-i muḳavviye ile dahi taḳviye olunur ḥācet olur ise. Ve keẕālik ākil-i ᶜıẓām olan kelbin recīᶜ-i ebyaḍı dahi ḥabs-i ẕereb eder. Ve yumurta sarısı ḫall içinde selḳ olunup tenāvül olunsa o dahi ḥābistir.

Ve bürūdete māil olan mürekkebāttan olur mümessek aḳrāṣ-ı ṭabāşīr ve felendāyḳūn tesmiye olunan aḳrāṣ-ı ᶜulleyḳ ve ṭīn-i maḫtūm aḳrāṣı ve cüllenār aḳrāṣı ve fīlzehrec aḳrāṣı ve aḳrāṣ-ı ṭarāṯīs̱ ve aḳrāṣ-ı zaᶜferān ve aḳrāṣ-ı afyūn ve aḳrāṣ-ı ḫaşḫāş-ı mümessek ve ḥabbu'l-afyūn ve ḥabbu'l-yebrūḥ ve sefūf-ı rummān ve sefūf-ı senderūs.

Ve ishāl-i müfriṭ için istiᶜmāl olunan bunlardır: Ṣadef-i muḥraḳ ve ṭīn-i Ermenī munāṣafeten aḫẕ olunup mecmūᶜundan iki dirhem miḳdārı istiᶜmāl olunur ve maḳleyāṯā aṣnāfı ṭīn-i maḫtūmla veyāḫūd ṭīn-i maḫtūmsuz istiᶜmāl olunur velākin onu ḳaly etmekte mübālaġa olunmaz ḳuvveti gitmesin için belki ḳıdr içine vaḍᶜ olunup āteş üzere ḳılınır, kaçan ḳıdr kızdıkta inzāl olunur ve ḳıdrın içinde o devā taḥrīk olunur ve o miḳdār-ı ḳaly kifāyet eder.

Ve ḥarārete māil mürekkebāttan olup kiminde ḥarāret ḳalīle ve kiminde keṯīre olur: Aḳrāṣ-ı efāvīh ve cüvārişen-i Ḫūzī ve bizim aḳrabādīnde ẕikr ettiğimiz cüvārişenlerin ve keẕālik büzūr-ı ḳābıḍa cüvārişeni ve aḳrāṣ-ı kehrübā ve aḳrāṣ-ı zaᶜferān. Ve keẕālik bu devā dahi mürekkebāt-ı ḥārredendir: Ġayr-i meṯḳūb ve aḫḍar olan ᶜafṣ ḳuşūr-ı rummān, summāḳ, fülfül her birinden yarımşar dirhem aḫẕ olunup baᶜde'n-naḫl beyāḍ beyḍle maᶜcūn kılınır ve bir oyulmuş enārın içine konduktan sonra reˀsi şaḥmıyla şedd olunup cemr üzere o enār vaḍᶜ olunur. Ve yine o mürekkebāt-ı ḥābise-i ḥārredendir daḳīḳ-i ḥınṭa aḫẕ olunup nānḫāh, ḥurf ve s̱emeretü'ṭ-ṭarfā bu edviye ile ḫalṭ olunup ve zeyt-i ünfāḳla maᶜcūn kılınıp taḫbīz olunur ve tennūrda kurutulur ve baᶜdehu ondan on dirhem aḫẕ ve daḳḳ olunup mā-ı bārid ve ḳalīl şarābla saḳy olunur.

Ve yine bu ḳabīldendir ṣıbyāna dişleri nābit oldukta ᶜārıḍ olan ishālin ᶜilācı, o ᶜilāc budur: Ḫaşḫāş, ḥabbu'l-ās, kündür-i ẕeker, suᶜd her birinden yarımşar dirhem; bu edviyeler aḫẕ ve nāᶜimen saḥk olunup ve onun emdiği lebene ḫalṭ ve idāfe olunup saḳy olunur.

Ve bu ḳabīlden olur bu devā-i ceyyid ü mücerreb: Zebībin ḥabb-ı mücef-fefi aḫẕ ve ġubār mis̱lli olunca ḳadar saḥḳ olunur ve keẕālik ᶜiẓām-ı muḥraḳ

aḫẕ olunur ve keẕālik lübb-i bellūṭ ve infeḫa ve küzbere-i maḳlüvve ve summāḳ ve ḫarnūbu'ş-şevk ve bezr-i kerefs ve sirkede menḳūᶜ kemmūn ve ḫubz-ı faṭīr-i yābis ve kündür ve nānḫāh; bu devālar mütesāviyetü'l-evzān aḫẕ ve ceyyiden saḥk olunur ve refᶜ olunur ve o eczālardan infeḫa ekall kılınır veyāḫūd onların nıṣfı miḳdārı kılınır ve ondan birer ḳamīḥa tenāvül eder ve bir günde mecmūᶜ-ı mütenāveli yirmi dirheme bāliġ olur eger o cüzᵓlerin infeḫa eḳalli olur ise ve eger infeḫa o cüzᵓlerin her birinden eks̱er olur ise yevm-i vāḥidde tenāvül eylediği yirmi dirhemden eḳall kılınır ve bu vech üzere ẕikr olunan devāyı istiᶜmāl yevm-i vāḥidde ishāl ḥabs eder.

Ve bu ḳabīlden olur suᶜd, sünbül, cüllenār, diḳāḳ-ı kündür, ᶜafṣtan bir şeyᵓ ki yarım cüzᵓ ḳadar ola, bu mezkūr aḫẕ ve suda ṭabḫ ve baᶜdehu o su taṣfiye olunup üzerine sükk-i mümessek ve ᶜūd-ı ḫām-ı ceyyidden bi-ḥasebi mā-yūcibuhu'l-ḥāl bir şeyᵓ ekilip şürb olunur ise.

Ve yine bu ḳabīldendir zencebīl, zāc-ı esākife, summāḳ aḫẕ olunup iki dirhem miḳdārından iki mis̱ḳāle varınca ḳadar [386b] istifāf olunur.

Ve bu ḳabīlden olup ḥarārette iᶜtidāle ḳarīb olanlardan olur bersiyāvşān ve sünbül ṭīb ve s̱īl-i[133] emles bezri ve lübbü's-s̱īl ve bāẕāverd[134] ve şecere-i ṣanevber kökü aḫẕ olunup onlardan aḳrāṣ ittiḫāẕ olunup onları istiᶜmāli nāfiᶜ olur.

<u>Baᶜḍı Edviyede Olan Esrāra İşārettir:</u> Maᶜlūm ola ki ṭabāşīre iḥtiyācın sebebi ḥabs-i dem olur. Ve büzūra iḥtiyāc emᶜāda olan ishāli ḥabs için olur. Bezr-i ḳaṭūnā ve lisān-ı ḥamel-i maḳlāya iḥtiyāc maġṣ olur, zīrā nefs-i ishāli esviḳa[135] izāle eder ḫuṣūṣan kirāren ḳaly olunan esviḳanın nefs-i ishāli izālesi müᵓekkede olur. Maġṣ olmadıkça bezr-i ḳaṭūnāya ve lisān-ı ḥamel-i maḳlüvve ḥācet olmaz.

Ve onların ġıdāları bundan aḳdem bizim ẕikr eylediğimiz aġdiyeler olur. Ve beyḍ-i meslūḳun menfaᶜati miᶜāyı ᶜaḳr eden ishāle olur. *Ṭabᶜla olan nüsḫada "emᶜā ᶜufūnetinden ḥādis̱ olan ishāle menfaᶜati olur" diye ẕikr olunmuştur.* Ve o beyḍ-i meslūḳ kebidī ve miᶜadī olan ishāle muvāfıḳ olmaz belki baᶜḍı kerre aḍrārı olur.

133 "S̱īl" ayrık köküdür.
134 "Bāẕāverd" boğa dikendiir.
135 "Esviḳa" sevīḳ"in cemᶜidir.

Ammā muẖaddirāt isti̊māli muḍırrdir ve onda ẖaṭar vardır her ne ḳadar onu isti̊māle båḍı kerre ḥācet mess ederse, zīrā muẖaddirāt mevāddı taġlīẓ ve tenvīm eder ve leẕ̊i iḥsās ḥasebiyle ḳıyāmı olanların ḳıyāma iḥtiyācların‑ nı ibṭāl eder. Bu menāfi̊ler muẖaddirātta mevcūde iken yine keyfe mā-kāne onları isti̊māl vācib olmaz eger terkinde mendūḥa ve si̊a var ise. Ve mendūḥa olmayıp isti̊mālleri vācib olur ise bedeninde bürūdet ve ḳuvvetinde ḍåf olup nabḍında o āfetler ẓāhir olur ise yine muẖaddir saḳy olunmaz. Ae ammā onlara dahi saḳy olunmak īcāb eder ise o muẖaddirāta cünd-i bīdester ve zåferān ve o mis̱lliler ẖalṭ olunur. Ve afyūndan şiyāfe ittiẖāẕ edip o şiyāfı iḥtimālle helāk olanları biz müşāhede eyledik. Ve kaçan muẖaddirātı şiyāfla isti̊māl mümkin olur ise meşrūben isti̊māl olunmaz ve ḍımāden isti̊māl mümkin ise ḥamūlen ve şiyāfen isti̊māl olunmaz.

Ve ḍımādāt-ı muẖaddire cümlesinden olur bu ḍımād ki onun nüsẖası budur: Afyūn, bezr-i benc her birinden birer cüz', cüftü'l-bellūṭ, cüllenār, aḳāḳıyā, kündür her birinden beşer cüz'; bu eczālar benc ̊uṣāresi ile yāẖūd ẖaşẖāş kabuğu ̊uṣāresiyle veyā ikisinin maṭbūẖuyla cem̊ olunup ṭılā olunur ve o ṭılā ceyyid muẖaddir olur.

<u>Ṣıfat-ı Meşrūb-ı Ḳaviyyetü'l-Ḳabḍ:</u> İnfeẖa-i ernebden yarım dirhem ḳadar aẖẕ olunup ondan aḳrāṣ ittiẖāẕ olunur ve şerbet-i vāḥidesi yarım mis̱ḳāl olur.

Ve o meşrūbāttan olur ̊afṣ-ı ficc bir cüz', kündür, afyūn her birinden yarım cüz'; şerbet-i vāḥidesi bir dirhemdir.

Ve keẕālik bezr-i benc, afyūn, ẖaşẖāş, ṭabāşīr, cüllenār, kündür veznleri berāber aẖẕ olunur; şerbet-i vāḥidesi bir dirheme varınca ḳadar olur.

Ve keẕālik afyūn, senderūs, diḳāḳ-ı kündür, mürr, zåferān; bu mecmū̊‑ dan iki ḥabbe ḳadar saḳy olunur ki her ḥabbesi ḥımmaṣa miḳdārında olur.

Ve bundan dahi aṣlaḥ olur cünd-i bīdester, afyūn, meẙa-i sāile, bezrü'l-benc, mürr, zåferān, kündür, esārūn, nānẖāh; bu edviyeler mütesāviyeten aẖẕ olunup rıġvesinden muṣaffā olan ̊asel ile måcūn kılınır ve şerbet-i vāḥidesi nebḳa-i vāḥide ḳadardır.

Ve keẕālik mürdāsenc rubů-ı dirhem, infeẖa yarım dirhem ̊iẓām-ı muḥraḳa, ̊afṣ birer dirhem, afyūn bir dānıḳ. Ve keẕālik aḳrāṣ-ı bezrü'l-benc ve måcūnu'l-benc dahi saḳy olunur.

Ve keẕālik bu meşrūb-ı muḫaddir dahi isti'māl olunur ki iki günde ishāli ḳaṭ' eder, o meşrūb budur: Nānḫāh, bezr-i kerefs, rummān-ı ḥāmiḍ ḳuşūru, 'afṣ, ebhel her birinden birer cüz', afyūn yarım cüz'; bu mecmū' saḥḳ ve kuḥl gibi kılınır; şerbet-i vāḥidesi akşam ile ve ṣabāḥla birer miṡḳāle varınca ḳadar olur ve ṣıbyāna bir dānıḳtan iki dānıḳa varınca ḳadar saḳy olunur.

Edviye-i ishālden olup ma'a's-su'āl ishāli olanlara dahi saḳy olunan devālar budur: Ās, maṣṭakī, ṣamġ-ı 'Arabī, kündür, bezr-i ḳaṭūnā-ı maḳlüvv, ṭabāşīr, neşā, şāh-bellū ṭ, cevz, levz-i meşvī.

Ve bi'l-cümle vācib olur ki onlara ḥumūḍat ve 'ufūṣat-i şedīdesi olan devālar saḳy olunmaya ve tesdīd ve taġriyesi olanlar saḳy oluna. Eger 'ufūṣatı olan devā' saḳy olunmak iḳtiḍā ederse onu saḳydan sonra üzerine ṣadrı müleyyin olan le'ūḳāt saḳy oluna.

Ve ẕikri ātī edviyeden ittiḫāẕ olunan le'ūḳātın çoğu iki emri ya'nī ishāl ve su'āl devāiyyeti menfa'atlerini cem' eder, o edviyeler bunlardır: Ḫaşḫāş, keṡīrā, ṣamġ ḫarnūb, ṡemeretü'l-ās, neşā-ı maḳlüvv ve bu miṡllilerden ittiḫāẕ olunan el'ibe dahi iki menfa'ati cāmi' olur ki o eşyālar evvelā ḳaly olunup ba'dehu lu'ābını iḫrācda iḥtiyāl oluna.

Ammā onların aġdiyeleri o ġıdālardır ki onlarda leẕ' ve mülūḥat-ı keṡīre olmaya ve ḳuvvet-i dāfi'ayı taḥrīk eden ḥumūḍat-ı mūẕiyesi dahi olmaya. Bu ġıdā-ı mevṣūf bizim ẕikr eylediğimiz leben-i maṭbūḫ u merḍūf gibidir ḫuṣūṣan o leben-i merḍūf ki onda mirāren ḥadīd-i muḥammā iṭfā olunmuş ola. Ve bundan dahi ecved olur menzū'u'z-zebed rāib miḳdār-ı ḳalīl erüzz-i maḳlüvv ve cāvers-i maḳlüvv ile ṭabḫ oluna ve 'alīlin onları haḍmının ve istimrāsının miḳdārı tecribe olunup istimrā edecek miḳdārı onlardan saḳy olunur ise ve eger 'alīl onlardan miḳdār-ı mu'teber bir nesne istimrā eylemez ise miḳdār-ı eḳall saḳy olunur.

Ve elbān-ı maṭbūḫadan taḳviyesi eşedd olan leben leben-i baḳardır. Ve maḥrūrīne evfaḳ olan leben-i mā'izdir. Ve leben-i mā'izde muvāfaḳat-ı meẕkūre ile nef'-i āḫer vardır, zīrā onun ḳabḍı ziyādedir. Ve rāibden mā-'adā maḥrūrīne muvāfıḳ olan aġdiye müberrid ve müceffif olan lübāb-ı semiīin maḳlüvvü olur ve daḳīḳ-i ḫubz ḫall ile ma'cūn kılındıktan sonra ondan ceyyiden ittiḫāẕ olunan ḫubz olur ve bu ḫubzun maḥrūrīne muvāfaḳati ġāyete bāliġa olur.

Ve keẕālik o ʿades-i maṭbūḫ ki onun iki kerre suyu dökülüp üçüncü defʿada süḫūnet gelince ḳadar ṭabḫ oluna, gerek ise o ʿadese ekşi katılsın gerek katılmasın nāfiʿ olur.

Ve keẕālik ḥummāḍiye dahi muvāfıḳtır. Ammā ḥavāmiḍ olan aġdiyeler summāḳ ve ḥabb-ı rummāndan kaʿk ile ve küzbere ile ittiḫāẕ olunan ġıdālardır ve baʿḍı kerre içine erüzz dahi katılır. Ve ḫall ile maṭbūḫ olan bāḳılā onlara ceyyid olur.

Ve onların ġıdālarından bu ġıdā onlara ġıdā olduğu gibi ishāle ʿilāc-ı ceyid dahi olur, o ġıdā budur: Sevīḳ-i şaʿīr iki avuç, bezr-i ḫaşḫāş bir avuç, ḳışr-ı ḫaşḫāş bir avuç; bu meẕkūrlar ceyyiden ṭabḫ olunup tenāvül olunur. Eger ẕikr olunan ġıdāyı sevīḳ-i tuffāḥ-ı ḥāmıḍ ile yāḫūd habb-ı rummān yāḫūd summāḳ ile taḥmīṣ edersen emr ṣavāb olur. Ve onların emlāḥı milḥ-i derānī olur velākin o milḥ baʿde'd-daḳḳ ḳaly-ı ceyyid ile ḳaly olunur ve ona ḥabb-ı rummān ve küzbere ve summāḳ ḫalṭ olunur. Ve eger ʿalīlde ḥarāret-i şedīde yok ise ona cübn-i ʿatīḳ-i maḳlüvv ü medḳūḳ dahi ḫalṭ olunur.

Ve vācib olur ki onlara faḳaṭ bāride olan edviyeler saḳy oluna ona āḫer nesne ḫalṭ olunmaz, zīrā bārid devā ḥabs-i ishāle ve ʿaḳla devā-i kāfīdir. Ammā edviye-i ḥārreye ḫall ḫalṭ olunur ve sāir edviye-i keṡīre ile ḫalṭ olunmağa muḥtāc olur lākin heyḍada şurūṭ-ı meẕkūresi üzere istiʿmāl olunur.

Ve südedī ve veremī olan ishālde tenāvül-i luḥūma ruḫṣat ṭayāhic ve ḳıbāc ve derārīc ve ʿaṣāfīr ve ḳanābir luḥūmlarına olur ḫuṣūṣan erneb ve ḳaṭā[136] ve şefānīn ve fevāḫit ve sevdānī luḥūmuna ruḫṣat ziyāde olur ve aṣveb olan bu luḥūmlar muḥammaḍaten ve müberrezeten ve meşviyyeten istiʿmāl olunmaktır.

Ve keẕālik ḫallde meslūḳ olan ṣufretü'l-beyḍ ve o meṣūṣāt ki ḥabbu'r-rummān, keṡīrü'l-ʿacem zebīb, küzbere, summāḳ ve bunlara müşābih olan ṡemeretü'l-ʿullayḳ ve ʿasālīc-i kerm ve varaḳ-ı ḫummāḍ ve varaḳ-ı lisānu'l-ḥamel ile ittiḫāẕ oluna ve ṭabḫı [387a] mükerrer olan kerneb ve ḫall ile maṭbūḫ olan semek-i ṣıġār bi'l-cümle bu aġdiye muvāfıḳ olur.

Ve bu eşyālar dahi ebāzīr mecrāsına cāriye olur ve o eşyālar budur: Fustuḳ zehresi ve zehretü'z-zuʿrūr ve küzbere ve ḥabbu'l-ās.

---

136 "Ḳaṭā" yunt kuşudur.

Ve kaçan luḥūmu ᶜalīl olan kimse haḍm eylemese onlar için bir midaḳḳa ile laḥm-ı ferārīc ve ḳıbāc mis̱lliler daḳḳ olunup ḳuvvet ile ṭabḫ olunur ve ona erüzz veyāḫūd ḳalīlü'l-miḳdār cāvers ḫalṭ olunur ve bu mecmūᶜun ṭabḫından sonra taṣfiye olunup muṣaffāsı yine nār üzere iᶜāde olunur inᶜiḳāda ḳarīb olunca ḳadar ve sonra summāḳ ile veyāḫūd ḥabb-ı rummān mis̱lliler ile taḫmīṣ olunur.

Ve onlara girdināc[137] dahi nāfiᶜdir eger ᶜalīlin haḍmında fesād yok ise. Ve vācib olur ki o girdināc miḳdār-ı ḳalīl milḥ ile temlīḥ oluna, onun milḥi ziyāde kılınmaya. Ve o girdināca bir ḥadīd ile garz olunup ondan ruṭūbet-i kes̱īre iḫrāc oluna ve onlara paçanın dahi eger erüzz-i maḳlüvvde ṭabḫ olunursa menfaᶜati ziyāde şedīde olur. Ve onlara fevākihten ictināb eylemek vācibdir her ne miḳdār o fākihe ḳābıḍa dahi olursa lākin o ᶜalīlin miᶜdesi eṭᶜime-i sāireden teneffür edip fākiheden ġayri nesneye miᶜdesi ḳabūl eylemezse fākihe tenāvülüne ruḫṣat verilir .vV onlara şāh-bellūṭ ḍarar vermez ve keẕālik ḳasb dahi muḍırr değildir. Ve kaçan onların miᶜdelerinde eṭᶜime-i laṭīfe fāside olur olsa onlara bir miḳdār ġalīẓ olan eṭᶜime iṭᶜām olunur, rubūb-ı ḳābıḍa ile ekāriᶜ iṭᶜām olunur ve erüzz ve cāversten mütteḫaẕ aḥsā mis̱lliler dahi iṭᶜām olunur. Ve onların baᶜḍıları ḳarīṣ-i buṭūnla dahi intifāᶜ ederler ve keẕālik eṭāyib-i baḳardan mütteḫaẕ sikbāc ile dahi intifāᶜ ederler o ᶜalīl sikbāc-ı meẕkūru yalnız s̱erīd ile maᶜan tenāvül eder veyāḫūd eṭāyib-i uḫrā ile yaᶜnī ᶜalīle muḍırre olmayan eṭᶜime-i sāire ile tenāvül eder haḍmında ḳuvvet var ise iştihā eylediği nesneleri ona ḍamm eder. Ve ẕikri mürūr eden buṭūnun muvāfaḳati aṣnāf-ı ḳıyāmın cemīᶜisine ᶜāmm olmaz belki kimine muvāfıḳ ve kimisine nā-muvāfıḳ olur.

Ve aṣḥāb-ı ishāle tenāvülü maḥmūd olan aḥsādan olur ḫaşḫāş aḫẕ olunup ḳaly-ı ḳavī ile ḳaly olunur baᶜdehu o ḫaşḫāş-ı ḳavīden erüzz ve cāversle ḥasven ittiḫāẕ olunup murād eder ise summāḳ ve ḥabb-ı rummānla taḥmīṣ olunur veyāḫūd kaᶜk-ı yābis ve erüzz ve keçi böbreğinin şaḥm ile ḥasv ittiḫāẕ olunur veyāḫūd mā-ı maṭarda bir gün ve bir gece summāḳ naḳᶜ olunur ve ġalebe-i ḫafīfe ile kaynatılıp baᶜdehu taṣfiye-i şedīde ile taṣfiye olunur ve o muṣaffānın içinde ẕürre naḳᶜ olunur ve naḳᶜ tamāmında ṭabḫ olunup ḳuvvet ile mers olunup taṣfiye-i şedīde ile taṣfiye olunur ve s̱üflü remy

137 "Girdināc" şişle çevirip laḥmı şeyy eylemektir, ᶜavāmm ona kebāb derler.

olunup ve muṣaffāsı nār üzere vaḍᶜ olunup ᶜūd[138] ile mers olunmaktan ḫālī kılınmaz, ġırā gibi olunca ḳadar karıştırılır baᶜdehu ḳalīlen milḥ ile taṭyīb olunur ve onun tenāvül edeceği şeyᵓ-i desim cedy şaḥmı ve levz-i maḳlüvv ve ḳalīl zeyt olur. Ve onun ṭaᶜāmında milḥ ve düsūmet ziyāde kılınmız ve ġıdā gerek ḥārr ve gerek bārid olsun onun ṣanᶜatı minvāl-i meẕkūr üzere olur ve zeyt-i ünfāḳ dahi onların düsūmātından olur.

Ve vācib olur ki onların suyu mā-ı maṭar kılınır, zīrā mā-ı maṭarda ḳabḍ vardır. Muṣannif der ki ben ẓann ederim ki mā-ı maṭarın kes̱ret-i nefᶜi bu sebebdendir ki onun kebide inciẕābı serīᶜ ve keẕālik taḥlīli dahi serīᶜ olmakla keylūsta ruṭūbet bāḳī kalmaz. Ve onlara şarāb kerīh olur ve eger onu istiᶜmāl iḳtiḍā ederse ḳuvvet ḳaviyye olup şarāb ile intiᶜāşa ḥācet olmakla ḳalīlu't-ṭaᶜm olan esved-i ḳabıḍ saḳy olunur.

Ve aṣḥāb-ı ishāle aṣveb olan budur ki aġdiyeden aṣnāf-ı kes̱īre tenāvül eylemeyeler ve mirāren dahi tenāvül eylemeyeler ṭaᶜām-ı vāḥidden yaᶜnī levn-i vāḥidden miḳdār-ı ḳalīl ile iktifā edip ve küllü yevmin bir nevbet tenāvül eyleyeler ve aḳbaḍ olan aġdiyeyi aġdiye-i müteᶜaddide olduğu ṣūrette taḳdīm eyleye ve ġıdālarını tenāvülden muḳaddem sefercelden ve rummān-ı ḥāmıḍdan bir şeyy maṣṣ eyleye ve ṭaᶜām üzere şürb-i mā eylemeye. Ve şürb-i māı elbette terke ṣabr ederse onun ṣabrı bi-nefsihi ishāle ᶜilāc-ı ceyyid olur ḫuṣūṣan o ṣabr üzere iken ḥareket dahi eylemeye.

Ve vācib olur ki aṣḥāb-ı ishālin eṭrāf-ı ᶜāliyeleri ġamz oluna ġıdā ᶜulve münceẕib olsun için. Ve edviye-i ḳābıḍa ve mümsike-i bāride ve ḥārre ve muḫtaliṭa ile bi-ḥasebi'l-ḥāl miᶜdeleri üzere ḍımād oluna. Ve vācib olur ki onda sünbül ve maṣṭakī ve mürr ve kaᶜk kılına ve eger o edviye-i ḍımāda meysevsen dahi idḫāl olunur ise nefᶜi kes̱īr olur.

<u>Ṭılā-ı Ceyyid:</u> Bu ṭılā ile miᶜde ile kebid arası taṭliye olunur eger ishāl bi'l-müşāreke miᶜde ve kebid ḥasebiyle olursa: On dirhem efsentīn şarābla ṭabḫ olunup bir mevḍiᶜe ḫırḳa üzerinde taṣfiye olunduktan sonra vaḍᶜ olunur baᶜdehu verd, cüllenār, ās-ı yābis, heyūḳasṭīdās[139], aḳāḳıyā, ᶜafṣ mütesāviyetü'l-evzān aḫẕ olunup mā-ı ās ile ḫalṭ olunduktan sonra ẕikr olunan edviyeler ile efsentīn-i meẕkūr taḫmīr ve taḫs̱īr olunup ḍımād olunur.

---

138 "ᶜŪd" ḫaşeb maᶜnāsınadır.

139 "Heyūḳasṭīdās" liḥyetü't-teys taḥtında nābit olan ṭurs̱ūs̱tur. İbn Kütbī.

Ve maᶜlūm ola ki tiryāı ġaşyi īcāb ve ḳuvveti isḳāṭ edip sebebi ḥummā-ı şedīde ve verem olmayan ishālin küllīsine cidden nāfiᶜ olur.

Ve o kimseler ki onda ḍaᶜf olup ishāli munḳaṭıᶜ ola velākin bedeni ġıdāyı ḳabūl eylemeye, onun tedbīrinde reʾy-i ṣavāb budur ki ona ᶜaṣāfīr ve nevāhiḍ, muṭaycenāt ṣadrları iṭᶜām olunur, baṭīʾetü'l-inḥidār olan eṭrāf-ı ᶜaẓīmeleri verilmez ve keẕālik şehveti kes̱īr ve haḍmı ḳalīl olanlara dahi onlar iṭᶜām olunur. Ve dahi laḥm-ı aḥmer zeytle maḳlī kılınıp üzerine dār-ı ṣīnī ekildikten sonra verilir. Ve o luḥūm şarāb-ı sefercel ve şarāb-ı tuffāḥta tenāvül olunsa nāfiᶜ olur, Allāhu taᶜālā aᶜlemu.

On Altıncı Fennin Beş Maḳālesinden İkinci Maḳālesi İstiṭlāḳātın Aṣnāf-ı Muḫtelifesi Beyānındadır O Dahi Fuṣūlü Müştemiledir

Evvelki Faṣl İshāl-i Kebidī Beyānındadır

İshāl-i kebidīnin esbābını ve esbābına olan muᶜāleceleri bundan aḳdem sen bildin. Ve sen onlara muᶜālece ḳaṣd edersen maḥalline rücūᶜ edip kebidin sūʾ-i mizācına ve ḍaᶜf-ı kebide ve kebidin veremine [387b] ve südedine ve imtilāsına müteᶜalliḳ bābında ẕikr olunan ᶜilācın küllīsiyle muᶜālece eyle ve onlar ile ᶜamel edersen tamāmen o esbāblara ᶜilāc etmiş olursun. Ve bu bābda bizim ẕikr edeceğimiz tedbīrde maẓinne-i vuḳūᶜ olan ḫaṭālardır.

Kaçan ishāl-i kebidīsi olanlara ᶜaḳl ṭabīᶜat eylesin için südedi taḳviyeye müʾeddī olan ḳābıḍ edviye saḳy olunsa ḫaṭar-ı ᶜaẓīme müʾeddī olmakla o tedbīr ḫaṭā olur. Ve keẕālik çok vāḳiᶜ olur ki cāhil olanlar ishāl-i kebidīsi olanların kebidi üze ebārid olup demi muḫas̱s̱ir ve muṭfī olan edviye ile ṭılā ederler ve o ṭılā kebidi ᶜufūnete müheyyiʾe ve müstaᶜidde kılıp helāka müʾeddī olur. Ve belki o ishāl-i kebidī vü māsārīḳī bi-ḥasebi's-süded ᶜārıḍ olduğu senin maᶜlūmun olduysa sana vācib olur ki onun tedbīrinde teftīḥ-i südede iᶜtinā eyleyesin ve bu bābda zebīb-i semīn medḥ olundu ḥattā bir ḳavm zuᶜm eyledi ki zebīb-i semīn ṣuᶜūbetli olan ishāl-i ġusāliye dahi bāᶜis̱-i ṣıḥḥat ü berāʾet olur, biz dahi onu tecribe eylediğimizde o ḳavmin zuᶜmlerini ġayr-i baᶜīd bulduk.

Ḳıyām-ı kebidīnin zamān-ı ibtidāsında evlā olan ᶜalīle ḫubz taḳrīb olunmamaktır, zīrā o vaḳtte kebid ḫubzu ḳabūl eylemez. Ve onu taġdiyede ṣavāb olan budur ki günde üç defᶜa ona mā-ı sevīḳ verilmekle iktifā oluna ve āḫirinde ziyādeye iḥtimāli olursa mā-ı sevīḳe cāvers ḫalṭ olunup maᶜan ṭabḫ olunur ve baᶜdehu taṣfiye olunur. Eger o maṭbūḫu min-ġayri ṭaṣfiyetin tenāvüle ᶜalīlin taḥammülü olur ise ḳable't-taṣfiye iṭᶜām olunur, bir sükerrece sevīḳ, yirmi sükerrece su ile ġalīẓ olunca ḳadar ṭabḫ olunur. Eger ᶜalīlin ḳārūresinde teşevvüş yok ise ona şaḥm-ı decāc istiᶜmāli bāᶜiṡ-i bürᵓ olur.

Ve eger ḳıyām-ı demevī kebidī olur ise cihet-i taḥtından o ishāl ḥabs olunmak cāiz olmaz, fevḳe mūẕī bir nesne muḥtebes olmasın için belki onun tedbīri cevdet üzere kılınır ve ᶜilācı cihet-i fevḳten kılınıp naẓarda imᶜān olunur.

İkinci Faṣl İshāl-i Miᶜadī ve Bilā-Saḥc Olan İshāl-i Miᶜavī Muᶜālecātı Beyānındadır

O ishāllerden biz zelaḳī ishālle bedᵓ-i kelām eyleriz. Miᶜde bābında senin maᶜlūmun oldu ki bi'l-cümle zelaḳ-ı miᶜde aṣnāfı ne keyfiyyette muᶜālece olunur. Ve zelaḳ-ı emᶜā muᶜālecesi dahi zelaḳ-ı miᶜde muᶜālecesine ḳarīb olur ve iki zelaḳ muᶜālecesi arasında münāsebet vardır ve maᶜa-ẕālik bize bu mevḍiᶜde ẕikri evlā olan biraz eşribe ve aḍmide ve ḳavānīn olur.

Pes ẕikr olunan ᶜilelden ḳurūḥu olmayanların muᶜālecesinde ḳānūn budur ki onların edviyesinde ḳaviyyetü'l-ḳabḍ olan devālar ile ḳabḍ ve tesḫīni olan devālar şürben ve ḍımādan cemᶜ oluna. Ve o edviyeler dahi istiᶜmāl oluna ki onlar ṭabīᶜata muᶜīne ve rūḥu taḳviye edeler tiryāḳ-ı fārūḳ ve emrūsiyā ve eṡānāsiyā gibi. Ve onlara müdirrāt istiᶜmāli dahi vācib olur, zīrā o ᶜillete nefᶜi ḳavī olur. Ve eger delāil o ᶜillette keṡret-i balġam olduğuna delālet ederse onu istifrāġa iştiġāl olunur ve onu istifrāġda ḳuvvete ḳarīb olan edviye ve ḳuvvet-i muᶜtedilesi olan edviye istiᶜmāli nāfiᶜ ve nāciᶜ olmaz ise baᶜḍı kerre ḫarbaḳ istiᶜmāline ḥācet olur. Ammā bu ᶜilletin māddesini ḳayᵓla istifrāġ ṣaᶜb ve redī olur.

Ve nevāzil ile emᶜāya nüzūl eden balġamı ḳayᵓ ḳalīlen ve nādiren istifrāġ eder ve ona vācib olur ki ḥasbe mā-emken su içmeye ve eger içerse elbette ḥārr olan suyu içmeye yaᶜnī ḥarāreti ḳaviyye olan suyu içmeye.

Ve onlara ᶜatīḳ ve raḳīḳ ve ṣırf ve miḳdārı ḳalīl olan şārāb istiᶜmāli nāfiᶜ olur, bu evṣāfın ḫilāfında olanları istiᶜmāl muḍırr olur. Ve eger o ᶜalīle tenaḳḳul murād eder ise ġubeyrā sevīḳi ile ve sevīḳ-i ḳasb ve sevīḳ-i ḫarbaḳ ve sevīḳ-i ḥabb-ı rummān ve sevīḳ-i nebḳ işbu esviḳalar ile tenaḳḳul eder. Ammā küzbere miᶜdede ṭaᶜāmı ḳuvvet ile ḥabs eder.

Ve o ᶜilel aṣḥābına ceyyide olan edviye-i mürekkebe lisān-ı ḥamel toḫumu, enīsūn her birinden [birer dirhem], ḳuşūr-ı rummān, dem-i aḫaveyn her birinden yarım dirhem; bu mecmūᶜ şerbet-i vāḥidedir ve şarāb-ı ᶜafṣ ile şürb olunur. Ve eger ḥummā dahi var ise o devā yalnız mā-ı maṭar ile şürb olunur. Ve onlara nāfiᶜ mürekkebāttandır: Cüvārişen-i kündür ve cüvārişen-i ᶜafṣ ve cüvārişen-i ḫarnūb.

Ve onlara nāfiᶜ ḍımāddandır temr ile mütteḫaẕ olan bezr-i kettān ḍımādı. Sefercel ᶜuṣāresiyle ve keẕālik şibt-i raṭb ve ṭarāşīs̱ ve aḳāḳıyā ve cüllenār ve maṣṭakī ve verd ve ᶜavsec ve ās veznleri berāber aḫẕ olunup ḍımād ittiḫāẕ olunur. Ve baᶜḍı kerre bu edviyelerden şemᶜle ve dühn-i maṣṭakī ile veyā dühn-i sefercel veyā dühn-i verd ile merhem ittiḫāẕ olunur.

Ve keẕālik aḍmide-i nāfiᶜadandır ḍımād-ı anṭūlūs ve ḍımād-ı derdūriyūs ve ḍımād-ı fūfel eEger ḥarāret var ise.

Ve ammā ḳurūḥ-ı emᶜā ile olanların ᶜilācı ḳurūḥ ᶜilācıdır ve müceffifāt-ı ḳābıḍayı kes̱ret üzere istiᶜmāldir, ḥıṣrimiyye ve summāḳiyye gibi edviye-i bāride istiᶜmāl olunur ve ona bizim ẕikr edeceğimiz ẕūsenṭāriyā ᶜilācı dahi olunur.

Ve eger onda sebeb mirārī ise yaᶜnī mirārın munṣabb olup taḳrīḥ eylemesi ile ḥādis̱ oldu ise evlā olan onu ḳayʾ-ı ᶜanīfle istifrāġ olur; ḳurūḥ olan ṭarīḳten o mevādd istifrāġ olunmaz yaᶜnī emᶜā ṭarīḳinden ishālle istifrāġ olunmaz.

Ve eger o ishālin sebebi balġam ise bābında meẕkūr olan balġam ḥuḳneleriyle istifrāġ eylemek vācib olur ve ġıdā tecfīf ve tesḫīn olunmağa dahi ḥācet olur. Ve onun ġıdāsını sen eşribeden ve luḥūm-ı ḫafīfelerden mütteḫaẕ olan ḳalāyādan kılarsın ve şürb-i māyı taḳlīl edersin. Ve eger bunlardan aḳvā tedbīre ḥācet olur ise miᶜadī olan ishālde ḫarbaḳ-ı ebyaḍ ve süflāda olan emᶜā ishālinde ḫarbaḳ-ı esved istiᶜmāl edersin, zīrā ḫarbaḳ mevāddı istifrāġından mā-ᶜādā mizācı tebdīl ve tesḫīn eder.

<u>Ẕelaḳ-ı Raṭb İçin Devā-i Ceyyid:</u> O devā-i ġıdā gibidir. Zeytūn-ı yābis aḫẕ ve ṭabḫ olunur ve ᶜacemi ile saḥḳ olunup ve mesḥūḳu ḳuşūr-ı rummān ve fülfül-i ebyaḍ, zeyt-i ünfāḳla ḫalṭ olunduktan sonra ḫubz ile ekl olunur. Ve vācib olur ki o devā-i ġıdāī maṣṭakī ve kündür gibi ḳavābıd-ı bāride ile ḫalṭ oluna ve fülfülü iḥtimāli ḳābil ise fülfül dahi ḫalṭ olunur.

Eger istiṭlāḳ-ı zelaḳī müzmin ise ve ḳuvvet dahi suḳūṭa ḳarīb ise onun muᶜālecesinde sana vācib olur ki sen tebdīl-i mizāca muᶜālece ile ibtidā eyleyesin ve mizācı tesḫīn ve ᶜalīle taḥammülü ḳadar riyāḍet ettiresin veyāḫūd ᶜalīli ḥammāma idḫāl edip ġamz-ı laṭīf ile ġamz eyleyesin ve ẓāhir-i bedenini delk edesin ve onu ıḍcāᶜ edersin, muntaṣıb kılmazsın belki verikini ḥāl-i intiṣābda fevḳte olan ᶜuḍvlardan ᶜālī edersin ve o heyᵓet üzere iken laḥm-ı ḳavī suyuyula maḫlūṭ kaᶜk-ı yābis ve şarāb-ı ḳavīden ittiḫāẕ olunan ḥasvı teḥassī ettirirsin. Eger onun ḳuvveti ve mizācı iḥtimāl ederse miḳdār-ı ḳalīl felāfilī veyāḫūd fūẕenecī miṡlli bir müneffiẕ dahi itbāᶜ edersin, zīrā o müneffiẕ itbāᶜ olundukta kebid aġdiyeyi ceẕb edip onunla teḳavvī eder.

Ammā zelaḳtan dūn olan miᶜadī ve miᶜavī aṣnāf-ı ishāl-i sāirenin ᶜilācı ekṡer-i ḥālde zelaḳ ᶜilācına muḳārib olur.

Ve sebebi miᶜdeye keṡīren munṣab olan mirre-i ṣafrā olanlarda vācib olur ki mirārı müvellid ve kendiden mirār münbaᶜiṡ olan ᶜuḍv taᶜdīl oluna yaᶜnī kebid ve merāre taᶜdīl oluna bābında bildiğin edviyeler ile. Ve ṣafrāda keṡret var ise faḍlı istifrāġ oluna ve onun istifrāġı ḳayᵓ ile olmak aṣvab olur eger mümkin ve sehl olur ise. Ve eger ḳuvvette ḍaᶜf olmayıp ve ḳurḥa ḥudūṡündan dahi ḫavf olunmaz ise ẕikr olunan ṣafrā faḍlı ishāl ve [388a] istifrāġ olunur ve keẕālik onun ḥuṣūlünden sonra müberridāt-ı muḳabbıḍa ile tedārükü mümkin olur ise yine faḍl-ı ṣafrā istifrāġ olunur. Ve çok kerre o ishālin eẕāsını defᶜ eder ve ona şifā olur ihlīlec-i aṣfer saḳyı, zīrā ihlīlec-i aṣfer ibtidāen ṣafrāyı iḫrāc eder ve der-ᶜaḳab ḳuvvet-i müberride ve muḳabbıḍa iḥdāṡ eder, onunla maḍarrat-ı ishāl mündefiᶜa olur. Ve keẕālik onlara rāib istiᶜmāli dahi nāfiᶜdir ḫuṣūṣan ṭabāşīr ile istiᶜmāl oluna ve keẕālik sevīḳ-i şaᶜīr suyu dahi nāfiᶜdir.

Ve eger sebeb-i ishāl balġam olur ise balġamı iḫrāc eden meşrūbāt ve ḥuḳun ile ᶜilāc olunur her ne ḳadar balġam cidden keṡīr olur ise ve baᶜdehu ḳabḍı ve tesḫīn-i muᶜtedili olan edviye istiᶜmāl olunur. Ve o istiᶜmāle ṣāliḥ

olan edviyedendir kemmūnla ittiḫāẕ olunan cüvārişen-i ḥabb-ı rummān ve cüvārişen-i Ḥūzī ve aḳrāṣ-ı efāvīh .

Ve eger mevādd-ı müshile balġam-ı zücācī olur ise ona gerekli olur İsḳilīnāvus aḳrāṣını istiʿmāl eylemek ve bu sefūfātı dahi istiʿmāl eylemek ki onlar encudān ve nānḫāh ve kemmūn-ı muḫallel-i maḳlüvv ve bezr-i kettān-ı maḳlüvv ve sükk ve cüllenār ve kerevyā ve mürr ve kündür maʿa'ṭ-ṭabāşīr; işbu edviyeden sefūf ittiḫāẕ oluna ve ṭabīb müşāhede eyledigi āfete muvāfıḳ bu edviyenin veznlerini taḳdīr eyleye.

Ve eger mevādd-ı ishāl balġam ve mirrenin mecmūʿu olur ise ve mādde o vech üzere olduğuna şeyʾ-i ḫāric ve ʿalāmāt-ı sāire delālet eder ise bu devāyı istiʿmālle onlar intifāʿ ederler, o devā budur: Helīlec-i aṣfer bir cüzʾ, ḥurf yarım cüzʾ; bu devālar meʾḫūẕeten ve mecmūʿaten aḫẕ olunup ona sen ḥabbu'l-ās, summāḳ, kezmāẕec her birinden südüs cüzʾ meʾḫūẕeten ve mecmūʿaten ḫalṭ olunur.

Ve eger mevādd-ı ishāl o sevdā olur ise ki ishāl mevḍiʿine munṣabbe olur, biz onun için maḫṣūṣan bir bāb īrād eyleriz ve onu ṭıḥāle nisbet ederiz.

Ammā eṭʿime sebebiyle olan ishāl muʿālecesi için dahi bir bāb īrād eyleriz.

Ve eger ḍaʿf ḳavī ve sūʾ-i mizācdan mā-ʿadā ishālin sebeb-i āḫeri yok ise sūʾ-i mizācın ʿalāmātında sen teʾemmül edersin, eger ḍaʿf hāḍımede olup berd dahi mevcūd ise Ḥūzī cüvārişeniyle onlar intifāʿ ederler ve bizim iḫtiyār eyledigimiz bu cüvārişen ile dahi intifāʿ ederler ki onun nüsḫası budur:

<u>Nüsḫa:</u> Ḫām ʿūd, kemmūn-ı muḫallel-i maḳlüvv, nānḫāh, kerevyā, kündür, mürr, zencebīl-i maḳlüvv, ḳāḳulī, ʿacemü'z-zebībi'l-medḳūḳ; bu edviyeler veznleri berāber aḫẕ olunup ondan sefūf ittiḫāẕ olunur, miḳdār-ı şerbeti üç dirheme dektir. Ve eger o ishālle riyāḥ kes̱īr olur ise o edviyelere biraz şāhterec bezri ve bezr-i seẕāb dahi idḫāl olunur. Ve keẕālik baʿḍıların muḫtārı olan devānın bu bābda menāfiʿ-i kes̱īresi olur o devā budur: Zencebīl, bezr-i rāziyānec, enīsūn, dār-ı fülfül, ḳāḳule her birinden üçer dirhem, bezr-i nānḫāh, bezr-i kerefs her birinden dörder dirhem, selīḫa, ḳaṣab-ı ẕerīre, suʿḍ, ʿūd-ı ḫām her birinden üçer buçuk dirhem, sükk beş dirhem, zaʿferān dört dirhem, ḳaranfül, aẓfār-ı ṭīb, ḫīr-i bevvā her birinden üçer dirhem ve südüs dirhem, ḥabbu'l-ās yirmi dirhem, bu edviyeler aḫẕ olunup

onlardan aḳrāṣ ittiḫāẕ olunur, şerbeti müşāhede miḳdārı olur. Ve o ishāle mermāḥūz aḳrāṣı dahi nāfiᶜdir ḫuṣūṣan sebeb-i ishāl ḳuvvet-i dāfiᶜasının ḍaᶜfı ola. Ve keẕālik o ishāle ẕikri teḳaddüm eden aḍmide-i müsaḫḫine dahi nāfiᶜdir ve eger onda dāfiᶜa ḍaᶜfı olur ise o ḍımādın edviyesine efsentīn dahi ḫalṭ edersin.

Ve eger sebeb-i fesād haḍm ve fesād-ı haḍmın sebebi ḥarāret olur ise bir miḳdār ḳabḍı olan edviye-i müberride istiᶜmāl edersin ve onun gıdāsını taġlīẓ edip aġdiye-i bāride vü ġalīẓadan kılarsın ve bizim sūᵓ-i haḍm bābında ẕikr eylediklerimizden dahi istiᶜānet olunur.

Ammā berd yāḫūd ḥarr ḥasebleriyle ḍaᶜf-ı māsike ishāle sebeb olsa o bābda ẕikr olunan ḳavābıḍdan ḥārr veyāḫūd bārid olanlar bi-ḥasebi'l-ḥāl istiᶜmāl olunur.

Ve eger māsike ḍaᶜfı ile dāfiᶜa dahi ḍaᶜīfe olursa ḫabeṡ-i ḥadīd sefūfuyla cevz-i bevvā şarāb-ı naᶜnāᶜda istiᶜmāl olunur ve senin bildiğin üzere bi-ḥasebi'l-vācib ve'l-müşāhede aḍmide dahi istiᶜmāl eyle.

ᶜİlācu'l-İshāli'l-Mirārī: O muᶜālecātı biz bābu'l-miᶜdede ẕikr eyledik, ekṡer-i ḥālde o muᶜālecāt aḥvāl-i kebide ve merāreye ve ṣafrāyı müvellide olan miᶜdeye müteᶜalliḳadır, vācib olur ki onu sen mevḍiᶜinden ṭaleb eyleyesin.

Üçüncü Faṣl Ṭıḥālī Olup Bilā-Saḥc Olan İshāl-i Sevdāvī Bābındadır

Vācib olur ki ona muᶜālecede ṭıḥāl ᶜilācı ḳaṣd oluna ve ṭıḥālin ḥāli taᶜarrüf oluna, onun āfetinin sebebi ne vech üzere ise ona muḳābele oluna. Eger sevdāda keṡret yāḫūd ḳuvvette vefret var ise eftīmūn veyāḫūd eftīmūn miṡlli edviye ṭabīḫi ile sevdā istifrāġ oluna. Ve eger sevdā dürdī gibi ġalīẓ ise ve onda verem olmayıp nefs-i sevdānın ġılẓatiyle ishāl ḥādiṡ ise ve ḳuvvet dahi ḳaviyye ise muᶜālecesinde bu müshil istiᶜmāl olunur, onun ṣıfatı budur: Milḥ-i derānī bir cüzᵓ, şevket Mıṣriyye üç cüzᵓ, ḫarbaḳ-ı esved iki cüzᵓ; bu eczāları aḫẕ edip şevket ḫarbaḳ ḳuvvetiyle suda ṭabḫ olunur ve onda milḥ idāfe olunur ve baᶜde't-taṣfiye saḳy olunur. Ve o ᶜilletin ishāli ve tenḳıyesi ṭarīḳi o vech ile olur eger faṣd vācib olursa faṣd dahi olunur ve kebid ve fem-i miᶜde taḳviye olunur.

Eger sebeb-i ishāl[140] miᶜadī ve sevdāvī olur ise aḫlāṭ-ı sevdāviyyenin miᶜdeye inṣıbābı ḥasebiyle ve ṭıḥāl üzere meḥācim vaḍᶜ olunmakla ṭıḥālden miᶜdeye ve emᶜāya feyeḍān eden sevdā-ı meẕkūre dahi ḥabs olunur ve bunlardan sonra laṭīf ve muḳavvī olan tedbīrler [olunur], o tedbīr bizim iḫtirāᶜ ve iḫtiyār eylediğimiz bu terkībdir: Ḥabb-ı rummān on dirhem, behmen-i aḥmer-i maḳlüvv, zürünbād-ı maḳlüvv, zerneb-i kehrübār, bezr-i seẕāb, bezr-i şāhisferem her birinden birer dirhem; bu eczālar aḫẕ olunup onlardan sefūf ittiḫāz olunur, miḳdār-ı şerbeti üç dirhemdir. Ve keẕālik ḥabb-ı rummān zebīb-i esved su ile ve sirke ile daḳḳ olunup ᶜaṣr ve taṣfiye olunur ve üzerine miḳdār-ı ḳalīl milḥ, saᶜter ilḳā olunup ıṣṭıbāġ olunur yaᶜnī ḫubz ġams olunup tenāvül olunur. Ve ondan aḳvāya ḥācet olur ise kündür, suᶜd cevzü's-serv ve sükk her birinden yarımşar dirhem, kaᶜk bir dirhem aḫẕ olunup şarāb-ı ṣırf u ᶜatīḳ içinde şürb olunur.

Dördüncü Faṣl Bilā-Saḥc Olan İshāl-i Dem Beyānındadır

Bundan aḳdem senin maᶜlūmun oldu ki bu vech üzere ishāl-i dem cemīᶜan bedenden olur ve baᶜḍı kerre kebidden yāḫūd miᶜdeden ve emᶜā-ı ᶜulyādan ve emᶜā-ı süflādan ve maḳᶜadeden dahi olur. Ve keẕālik her birinin ᶜalāmātını ve o ishāl eden demin aṣnāfı olup middī ve dürdī ve ġusālī olduklarını dahi bildin.

Ammā cihet-i kebidden olanların ᶜilācı kebidin mizācını ıṣlāḥ ve südedini teftīḥ ile olur ve ona tedbīr-i muḳaddem mürāᶜāt yaᶜnī ishāl-i deme müstaᶜidd olup henüz ẓuhūru olmayanlara olunacak tedbīr imtilā-ı bedene mürāᶜāt ve ishāl-i demi īcāb eden esbābın ḥāline mürāᶜāt olur.

Ve ishāl-i demde mādām ki vecaᶜ olmaya ve sen ḥads eyleyesin ki o ishāl cemīᶜan bedenden veyāḫūd kebiddendir ve o ishālle ᶜalīlin ḳuvveti sāḳıṭ değildir, pes bu misḻli ishāli sen ḳaṭᶜ eyleme ve onun seyelānı saḥca müᵓeddī olup ve ḍaᶜf dahi īrāṯ olur diye ḫavf eder isen ondan faṣd edip demin cihet-i ḥareketi ḫilāfından demi iḫrāc edersin ve baᶜdehu ḳābıḍa ve demi ḥābise olan edviye istiᶜmāl edersin.

140 "Eger sebeb-i ishāl" ilā-āḫirihi mā-ḳabline merhūndur.

V o ishāl-i dem emʿā ʿurūḳunda olan fetḳ sebebiyle ḥādis̱ olur ise o ishāl baʿḍı kerre ʿācilen saḥca müʾeddī olur ve sana vācib olur ki ʿināyetini onun ḥabsine ṣarf edip demin ḥareketi cihetinin ẖilāfına demi ṣırf eyleyesin. [388b]

Ve eger ʿalīlde imtilā eşedd eks̱er olur ise sen bil ki mebdeʾ-i ishāli emʿā-ı ʿulyādan ve ḥavālīsinden ve fevḳinden olanlara muʿālecede meşrūbāt-ı ḥābise istiʿmāli evfaḳ olur. Ve mebdeʾ-i ishāli emʿā-ı süflā ve süflānın es̱nāsı olur ise muʿālecede ḥuḳun istiʿmāli evfaḳ olur velākin aṣveb olan iki ʿilāc bu ṣūrette cemʿ olur. Ve bundan aḳdem ẕikri mürūr eden bāride ve ḳābıḍa ve muġarriye olan edviyenin cümlesi demi ḥābistir ẖuṣūṣan ki onların içinde şebb ola ve mis̱lü'l-ġubār şāẕenec-i mesḥūḳ ve dem-i aẖaveyn ve kehrübā ve büssed ve inci meşrūbeten ve maḥḳūneten dahi istiʿmāl olunur. Ve baʿḍı kerre muẖaddirāta dahi iḥtiyāc olur ve baʿḍı kerre ḳabḍdan bir ḳuvvet olanlarla taḳviyeye dahi muḥtāc olur.

Ve meşrūbāt cümlesinen aḳrāṣ-ı cüllenārın ḳuvvet-i ḳaviyyesi vardır. Ve bezr-i ẖummāḍ aḳrāṣı ve bizim maʿmūlumuz olan şāẕenec aḳrāṣı dahi ḳaviyyü'l-ḳuvvettir. Lisānu'l-ḥamel, bezr-i ḳaṭūnā ve liḥyetü't-teys ʿuṣāreleri için bu ebvābda menfaʿat-i ʿaẓīme vardır ẖuṣūṣan bu ʿuṣāreler içinde ẕikri mürūr eden edviyeler dahi kılına ve evvelā meẕkūr olan aḳrāṣlar dahi kılına. Ve keẕālik tuffāḥ-ı sefercel, verd-i yābis her birinden yarım rıṭl aẖẕ olunup beşer rıṭl su içinde bir buçuk rıṭl kalınca ḳadar ṭabẖ olunup baʿde't-taṣfiye o muṣaffā bir mis̱li dühn-i verd ile inā-ı muḍāʿaf içinde su zāil olup dühn bāḳī kalınca ḳadar ṭabẖ olunur ve bu dühn meşrūbātta istiʿmāl olunur.

Ammā ishāl-i demi ḥābis olan ḥuḳneler cümlesinden olur bu ʿuṣārelerden ve içinde ḳavābıḍ-ı maʿrūfe ṭabẖ olunup o ḳavābıḍdan üzerine ẕerr olunan sudan ittiẖāẕ olunan ḥuḳneler. Ve onların düsūmetleri şaḥm-ı māʿiz ve ceyyid bālīg olan dühn-i verd kılınır, biz onları aḳrabāẕīnde ẕikr eyleriz ve bābu's-saḥcda dahi ẕikr eyleriz; sen onlardan yaʿnī o ḥuḳundan selīme ve muʿtedile olanları iẖtiyār eyle ve edviye-i ḳaviyyesi olanları ve aḳrāṣ-ı ḥāddeyi terk eyle. Ve o ḥuḳunun baʿḍılarını bu maḳāmda īrād eyleyelim:

Ṣıfat-ı Ḥuḳne-i Ceyyide: Ḳuşūr-ı rummān, lisān-ı ḥamel, ḫarnūbu'ş-şevk, sevīḳu'n-nebḳ, sevīḳ-i erüzz her birinden sekizer dirhem, ᶜafṣ-ı ficc iki ᶜaded, cüllenār, verd her birinden dörder dirhem; bu edviyeler aḫẕ ve cemᶜ olunup üzerine menn-i ṣaġīr ile bir menn su ṣabb olunur; eger o mā-ı maṣbūb ᶜaṣa'r-rāᶜī suyu olur ise ceyyid olur ve baᶜdehu s̱ülüs̱ü kalınca ḳadar rıfḳ ile ṭabḫ olunup taṣfiye olunur.

Ve keẕālik şebb yarım dirhem, dem-i aḫaveyn, aḳāḳıyā, şāẕenec, cüllenār, liḥyetu't-teys ᶜuṣāresi, ṣamġ-ı maḳlüvv isfīdāc-ı reṣāṣ, ṣadef-i muḥraḳ, ṭīn-i Ermenī her birinden birer dirhem, dühn-i verd altı dirhem, keçi böbreği, şaḥmının ihālı altı dirhem; bu meẕkūrlar aḫẕ olunup murād olunur ise bir dānıḳtan bir buçuk dānıḳa varınca ḳadar afyūn dahi idḫāl olunup onlar ile iḥtiḳān olunur.

Ve eger iḥtiḳāndan murād imsāk-ı dem olur ise cāvers ve erüzz mis̱lli edviye-i muġarriye ile o ḥuḳneyi taġlīẓa ḥācet olmaz. Ve eger ḥuḳne istiᶜmāl eylemekten ġaraḍ saḥca tedbīr veyāḫūd hem imsāk-i dem ve hem tedbīr-i saḥc olur ise ẕikr olunan muġarriyātla taġlīẓe ḥācet olur. İctihād olunup ḥuḳnede rīh idḫāl olunmaya.

Ve bu bābda istiᶜmāl olunan şiyāfāt-ı ḳaviyyeden olur: Aḳāḳıyā, ṣamġ-ı ᶜArabī, bezr-i benc, afyūn, isfīdāc-ı reṣāṣ, ṭīn-i Ermenī, kehrübā, ᶜafṣ-ı ficc; bu edviyeler veznleri berāber aḫẕ ve saḥḳ ve edviye-i ḥārre maṭbūḫuyla cemᶜ olunduktan sonra ondan belālīṭ ittiḫāẕ olunur.

Ammā maḳᶜadeden olan ishāl ᶜilācında bu devāları istiᶜmāl kifāyet eder, o devā budur: Mürdāsenc, cüllenār, isfīdāc-ı reṣāṣ, ṣadef-i muḥraḳ; bu edviyeler maḳᶜade ġasl ve tenḳıye olunduktan sonra mevḍiᶜ üzere istiᶜmāl olunur.

Bu muᶜālecātın sen küllīsini edip ᶜillet sana lecāc ve ᶜiṣyān eylese ve bürʾ gelmese ve dem muḥtebes olmasa sana lāzım olur ki ᶜalīlin ellerini ibṭten ibtidā edip şedīden rabṭ eyleyesin ve eṭrāfını delk eyleyesin ve vaḳt-i ᶜilāc faṣl-ı ṣayfa müṣādif ise mā-ı bārid içine ᶜalīli iclās ve şitāda havā-ı bāridde iclās eylesesin ve ona mā-ı bārid saḳy eyleyesin ve ᶜuṣārāt-ı bārideyi bi'l-fiᶜl müberridātla dahi tebrīd edip aḥşāsı üzere ṣabb eyleyesin ve eşribeden ḥābis olan şarāb-ı ḥıṣrım ve rubb-ı rībās ve bunların ems̱ālidir s̱elcle müberreden saḳy olunur.

Beşinci Faṣl Muᶜālecāt-ı Saḥc ve Ḳurūḥ-ı Emᶜā Beyānındadır

Vācib olur ki ᶜilāc-ı saḥcta taġlīẓ olunmaya, zīrā baᶜḍı kerre saḥc ḳuvveti olan ᶜilāca muḥtāc olmaz belki ᶜilāc-ı ḳavī istiᶜmāli ᶜalīle bāᶜiṡ-i helāk olur ve belki mücerred onu şedīden tebrīd eylemek ve biṭṭīḫ-i Hindī ve ḫass ve baḳlatu'l-ḥamḳā iṭᶜām eylemek kifāyet eder. Ve kaçan sen saḥc ṣāḥibine içinde edviye-i kāviye olan ḥuḳne ile iḥtiḳān eylesen helāk muḳarrer olur. Ve onun muᶜālecesinde vācib olan sana budur ki emᶜā-ı ᶜulyā muᶜālecesinde senin bildiğin meşrūbātla bu bābda dahi muᶜālece eyleyesin ve süflāda olan saḥca süflā ishālinin ḥuḳnesi ile ᶜilāc eyleyesin ve vasaṭta olan saḥcte iki ᶜilācı cemᶜ eyleyesin. Onun tedbīrinde evvelā vācib budur ki saḥcı ve ḳurūḥu fāᶜil olan sebebin ḥāline riᶜāyet oluna ve o sebeb henüz inṣıbāb üzere midir taᶜarrüf oluna ve keẕālik sebeb-i aḳdem infitāḳ-ı ᶜurūḳ veyāḫūd imtilā veyāḫūd saḥcı olan miᶜānın ġayri emᶜā mıdır veyāḫūd o sebeb-i fāᶜil munḳaṭıᶜ olup bāḳī kalan saḥc ve ḳurūḥ o sebebin eṡeri midir cemīᶜan bu meẕkūrlar taᶜarrüf oluna. Onlara delālet eden ᶜalāmātı biz bundan aḳdem sana taᶜlīm eyledik, o ᶜalāmetler ile sebeb-i fāᶜil ḥālen inṣıbāb üzere olduğunu bilir isen o sebebi ḳaṭᶜ ve ḥasm için sen tedbīr edip mevḍiᶜinde beyān olunan tedābīri istiᶜmāl eyle.

Eger ḫılṭ redī olup istifrāġa ḥācet olur ise ḥaẕer ve taḳiyye ederek istifrāġ eyle. Ve ictihād eyle ki istimᶜāl eylediğin müshilin şedīden muḍırr olan eṡeri ve ḳurūḥu olmaya ve istiᶜmāl eylediğin müshil helīlec veyāḫūd helīlec ile ve keṡīren ve onlara müşābih olanlar ile ıṣlāḥ olunan sāir müshil ola. Ve ᶜalīli iki gün ḳadar ġıdādan menᶜ mümkin olur ise beden defᶜ-i ruṭūbete ḍınnet ve buḫl eylesin için o müddette ġıdādan ᶜalīli menᶜ eyle.

Ve kaçan taġdiye murād eylesen merḍūf ve maṭbūḫ leben ile ẕikri mürūr eden vech üzere taġdiyeye ibtidā eyle, zīrā bu minvāl üzere saḳy olunan leben bir ġıdā olur ki onda devāiyyet olur. Ammā ᶜalīlin ḍaᶜfı olup nefs-i ġıdāya ḥācet olursa onda istiᶜmāl olunan ġıdānın ḥacmi ḳalīl ve devāyı taḳviyesi ẓāhir ola decāc-ı müsmine ekbādı gibi ve miḳdār-ı ḳalīl fuṭūrete māil ḫubz-ı semīd gibi ve ḫorūs ḫuṣyesi gibi ve ṭabḫı nīm-birişten ekṡer ḳaviyyen meşvīden eḳall olan yumurta gibi. Ve baᶜḍı kerre semek-i meşvī-i ḥārr ile cidden intifāᶜ olunur. Ve erüzz müstaḥlebinde maṭbūḫ olan ekāriᶜi maṣṣ eylemek cidden ceyyid olur. Ve vācib olur ki onların ḳuvvetleri

dahi ccrubūb-ı fevākih ile muḥāfaẓa oluna. Ve bāb-ı evvelde ẕikr olunan aġdiye dahi onlara nāfiᶜ olur. Ve vācib olur ki onların milḥi dahi derānī-i maḳlüvv ola.

Ve vācib olur ki onlar şarāb istiᶜmāl eylemeyeler velākin onlarda ḥarāret yok ise şarāb-ı esved-i ḳābıḍdan miḳdār-ı ḳalīl şürb ederler. Ve onların mā-ı meşrūbları mā-ı bārid kılınır. Ve onlara evvelā edviye-i ṣırfe vü rediyye ve keyfiyyāt-ı muḳabbıḍa ve ḫaşine ve ḫādişesi olanları istiᶜmāl ile ibtidā eylemek cāiz olmaz.

Ve kaçan vecaᶜ müştedd olsa maraḍ-ı saḥcın yüzünü taṭliye edip setr eylesin için onlarda muġarriyāt istiᶜmāline sen muḥtāc olursun; muġarriyātla maḫlūṭa olan edviye-i müberride vü muḳabbıḍanın küllīsi onlara nāfiᶜ olur meger o saḥcta teᵓekkül ola. Ve baᶜḍı kerre dahi [389a] saḥc ve ḳurūḥ ᶜilācında bilā-leẕᶜ müceffif olan edviye ile maḫlūṭa olan cāliye ve kāviye edviye istiᶜmāline ḥācet olur. Ve aṣḥāb-ı saḥca saḳy olunan büzūr ve büzūr mis̱lliler mā-ı bāridde saḳy olunmak vācib olur mā-ı ḥārr ile saḳy olunmaz.

Ve ḳurūḥ-ı emᶜāda ve aġrās[141] ishālinde rīvendin ḫāṣṣıyyet-i ᶜacībesi vardır ᶜale'l-ḫuṣūṣ rīvend şarāb-ı ᶜatīḳten miḳdār-ı ḳalīl ile lisān-ı ḥamel suyu ḫalṭ olunup onunla istiᶜmāl olunsa nefᶜi ᶜacīb olur. Ve keẕālik bellūṭ-ı meşvī ve ḫarnūb mecmūᶜaten ve münferideten istiᶜmāl olunsa ḳuvvet-i ḳaviyye ẓ āhir olur. Ve bezr-i verd dahi cidden ᶜacībdir ve biz dahi onu tecribe eyledik.

Ve baᶜḍılar ẕikr eylediler ki mübtedīlere ṣamġ-ı ᶜArabīden mā-ı bārid ile dört dirhem ḳadar saḳy olunsa ᶜilleti zāile olur. Ammā ṭīn-i maḫtūm her saḥca ḥattā saḥc-ı müteᵓekkile dahi cidden nāfiᶜdir eger evvelā ḥuḳne ile teᵓekkül ve vesaḫ tenḳıye olunup baᶜdehu ṭīn-i maḫtūm saḳy olunursa ve o ḥuḳneyi biz ẕikr eyleriz. Ve keẕālik ṭīn-i maḫtūm lisān-ı ḥamel ᶜuṣāresi ile ve kevkeb-i ṣāmūs ve baḳlatu'l-ḥamḳā ᶜuṣāresi ile dahi iḥtiḳān olunur. Ve

---

141 "Aġrās", "ġırs"ın cemᶜdir. "Ġırs" ġayn-i muᶜcemenin kesri ile henüz doğan veleddir ki muḫāṭ mis̱lli ḫurūc eylemiştir; o cüleydeye dahi derler. Faṣīl doğdukta yüzünde olur. Eger o dericik bir sāᶜat faṣīlin yüzünde terk olunsa ve izāle olunmasa faṣīl helāk olur. Ve eṭıbbānın aġrāstan murādları bağarsıkların saṭḥ-ı bāṭınını ṭılā eden ruṭūbet-i muḫāṭıyyedir ki mevādd-ı rediyye emᶜāya īẕā eylemesin için bi-ḥasebi'L-ḫilḳat emᶜānın saṭḥ-ı bāṭını onun ile taṭliye olunmuştur. Ve baᶜḍı kerre āfet ḥasebiyle o aġrās ẕevebān edip ḫurūc eder ve o ḫāric ishāl ẓann olunur ve maᶜa-vücūdi's-südde ḳābıḍ devā saḳy olunup ᶜalīlin helākine müᵓeddī olur.

bu bābda naḍīc olmayan tūt ʿuṣāresi dahi nāfiʿdir. Ve ẕenebü'l-ḫayl ḥaşī-şesini şürb etmek ve verd ʿuṣāresini şürben ve ḥuḳneten istiʿmāl eylemek dahi nāfiʿdir. Ve baʿḍılar bu bābın edviyelerinde ricl-i ʿaḳʿaḳ ẕikr eylediler ben ẓann ederim ki onların ricl-i ʿaḳʿaḳ diye ẕikr eyledikleri ricl-i ġurābdır.[142] Denildi ki her kaçan İbuḳrāṭ ricl-i ʿaḳʿaḳ ẕikr eylese ondan murādı varaḳ-ı tīn yaʿnī incir yaprağıdır velākin onun bu bābda menfaʿati yoktur. Ve onlara infeḫa-i erneb şürbü ve keẕālik menzūʿu'l-milḥ olan cübn saḳyı dahi nāfiʿdir, ẕikri müteḳaddim olan vech üzere o cübn saḳy olunur ise menfaʿati şedīde olur hem ne ḳadar saḥcların teʾekkülü mübālaġa üzere ise.

Ve devā-i meşrūb ḥasebiyle ʿārıḍ olan saḥcın ʿilācında semn ile ve üç dirheme varınca ḳadar dem-i aḫaveyn ile iḥtiḳān nāfiʿ olur. *Ṭabʿ ile [olan] nüsḫada muṣarraḥtır ki otuz dirhem semne üç dirheme varınca ḳadar dem-i aḫaveyn katılır.*

Ve onlara nāfiʿ mürekkebāt ẕikri müteḳaddim aḳrāṣ ve sefūfāt-ı bāridelerdir ve remād-ı vedaʿ dört cüzʿ, ʿafṣ iki cüzʾ fülfül bir cüzʾ; bu edviye saḥḳ ve elekten geçirilip bir dirhem miḳdārı ḫubza ẕerūr kılınıp ṭaʿām üzere mā-ı bārid ile saḳy olunur ve onlara felūniyāyı mā-ı bārid ile şürb eylemek dahi nāfiʿdir.

Ammā bu bābda ṣāliḥ olan ḥuḳun ve ḥamūlāt dem-ı muṭlāḳ ishālinde ẕikr olunan ḥuḳun ve ḥamūlāt-ı ṣāliḥalar olur. Velākin bu bābda evāil-i maraḍda istiʿmāl olunanlara muġarriyāt-ı ḳābıḍa ve āḫir-i maraḍda istiʿmāl olunanlara teʾekkül var ise münaḳḳıyāt-ı kāviyāt ziyāde kılınır emʿānın terṣīṣi zāil olup ṭāhireten bāḳī kalınca ḳadar.[143] Ve muġarriyāt ve ḳavābıḍ tecāvüz olunmak vācib olmaz.

Baʿḍı eṭıbbā dediler ki vācib olur ki aḳāḳıyā ḥuknelere idḫāl olunmaya eger ʿillette dem yok ise; baʿḍın bu ḳavli bir şeyʾ değildir. Ve bunlardan sonra eger ḳurḥa cirāḥat olur, bāḳī kalırsa onda maʿa'l-muġarriye ve'd-desime müceffife-i ḳābıḍa istiʿmāl olunur ve āḫirü'l-emr teʾekküle müʾeddī olur ise münaḳḳıyāt ve kāviyāt istiʿmāl olunur.

---

142 İbn Kütbī müfredātında der ki ricl-i ʿaḳʿaḳ ve ricl-i ʿuḳāb ve ricl-i zürzūr bi-ḥasebi'l-ıṣṭılāḥ ricl-i ġurāb maʿnāsında istiʿmāl olunur. Ve ricl-i ġurāb aṭrīlāldir ki ona riclü'ṭ-ṭayr ve cezrü'ş-şeyṭān dahi derler.

143 Terṣīṣi yaʿnī emʿānın saṭḥında kalay gibi olan teʾekküle müʾeddī mevādd-ı fāside zāile olunca ḳadar.

Ve baʿḍ-ı nās ʿuṣārāt ve ḥuḳun-ı selīmelere ḳalendīḳūndan bir şeyʾ-i ḳalīl idḫāl ederler ve onun menfaʿat-i ʿaẓīmesi olur velākin ḥādd ve ḥāmiḍ edviyeye ḥācet ve ḍarūret mess eylemedikçe evlā olan onu ʿadem-i istiʿmāl olur.

Ve vācib olur ki evvelā ḥavāmiḍ intiḳāl ṭarīḳiyle istiʿmāl olunup baʿdehu ḥavāddda intiḳāl oluna.[144] Ve ḍarūret ve teʾekkül ḥavāmiḍ ve ḥavāddı istiʿmāle dāʿiye olur ise onları istiʿmālde mübālāt eyleme, keẕālik kalendīḳūn istiʿmālinde dahi mübālāt eyleme. Ve ḥācet ilmām ve nüzūl ederse ḥuḳun-ı ḥādde dahi istiʿmāl olunur. Ve baʿḍı kerre ṣavāb olur ki evvelā bir muḫaddir şeyʾle ibtidā edip baʿdehu ḥuḳun-ı ḥādde istiʿmāl oluna. Eger ʿalīl evvelā ḥuḳun-ı ḥāddeyi istiʿmāl eylemezse ve bu ḥavādd ve zernīḫiyye istiʿmālinden ḫavf olunur ki cilde-i emʿāyı vāḥiden-baʿde-vāḥid keşṭ ve selḫ etmekle emʿā müns̱aḳıbe ola yaʿnī deline. Ve bu ḫavf ḥasebiyle vācib olur ki ḳurḥanın fesādı maʿlūm olduğu gibi ʿale'l-fevr sürʿat ve mübāderet olunup ḥavādd-ı meẕkūre istiʿmāl oluna, ḳurḥadan ittisāʿ ve ġuʾūr ḥādis̱ olunca ḳadar teḫīr olunmaya ḳurḥa-i müttesiʿayı ḥavādd serīʿan s̱aḳb eylediği için.

Ve maʿlūm ola ki ḥuḳnede cemʿ olunan muġarriyātın cümlesi üzere şaḥm-ı māʿizin faḍīleti vardır, zīrā o şaḥmda tebrīd ve lez̠ʿi teskīn vardır ve mevḍiʿ-i ʿillet üzere sürʿat-i cümūdu dahi vardır.

Ve kaçan saḥc middeye teʾeddī edip münaḳḳıyāta ḥācet olsa ve baʿdehu ondan dahi aḳvāya ḥācet olsa ve devā ile ʿillet arasına ḥāmil ve ḥāciz olsun için düsūmāt ve muġarriyātı dahi terke ḥācet olsa eger ḳurūḥ vesiḫa ise onu mā-ı ʿasel mis̱lli ile tenḳıye eyle. Ve mā-ı ʿaselden aḳvā tenḳıye eder mā-ı milḥ, keẕālik o su ki onda zeytūn-ı mümellaḥ terbiye oluna ve semek-i melīḥin ṭabīḫı dahi tenḳıye eder. Ve eger ḳurḥada midde var ise aḳrāṣ-ı zerānīḫ yaʿnī zernīḫ envāʿından milḥte olan aḳrāṣa ḥacet olur, ʿillet-i ṭarāʾeti tecāvüz eylediyse lā-maḥāle o aḳrāṣ istiʿmāl olunur eger bir māniʿ menʿ eylemez ise.

Ve maʿlūm ola ki düsūmetli ve ġıreviyyetli olana ḥuḳun miʿāsında ḳurḥa-i müteʾekkile vü mūlimesi olanların vecaʿını teskīn eder velākin o edviye ʿalīle saḳy olunmaz[145] belki ona saḳyı lāyıḳ olan edviye-i münaḳḳıye

---

144 Yaʿnī ḥavāmiḍ istiʿmālinde dahi tedrīce riʿāyet oluna, ona ḳarīb devā istiʿmāl oluna ve baʿdehu ondan ḥāmiḍ ve ḥāmiḍden ḥādde intiḳāl oluna.

145 Yaʿnī vecaʿ teskīn eden ḥuḳne edviyeleri meşrūben istiʿmāl olunmaz, zīrā ʿillet ʿuḍv-ı baʿīdde olmakla o devāların keyfiyyeti mevḍiʿ-i āfete varınca ḳadar zāil olduğundan mā-ʿadā teʾekkülü dahi izāle eylemez.

olup maᶜa-tecfīf ve ḳabḍ-ı cilāsı olan teᵓekküle nāfiᶜ ve nāil edviyeler olur. Ve kündürden aḳrāṣ ittiḫāẕ olunan edviyelerde muġarrriyāt ve düsūmāt ikṡār olunmak lāyıḳ olmaz, zīrā onlar teᵓekküle nāfiᶜ devā ile teᵓekkül arasına taḫallül edip ḥāil olur. Ve teᵓekküle nāfiᶜa edviyeden baᶜḍı kerre vecaᶜ ḥādiṡ olur ve onun vecaᶜına iltifāt olunmaz.

Ve maᶜlūm ola ki kaçan ḥuḳun-ı ḥadde ile tenḳıye olunsa vācib olur ki onlara ḳavābıḍ ve muġarryāttan mütteḫaẕ olan edviye-i müdmile itbāᶜ oluna ve bu itbāᶜ laḥm-ı ṣaḥīḥin ẓuhūru maᶜlūm olduğu vaktte olur.

Ve kaçan ṣāhib-i saḥcda ḥummā ve ḍaᶜf ve teᵓekkül cemᶜ olsa onda aḳrāṣ-ı zerānīḫ miṡlli devā yalnız istiᶜmāl olunmağa cesāret olunmasa vācib olur ki o aḳrāṣ-ı ḥıṣrım ve summāḳ ve rībās ve verd onlar miṡlli fevākih-i ḳābıḍa-i bāride içinde ḥall ve idāfe oluna ve baᶜdehu tecfīf oluna ve idāfe ve tecfīf birkaç kerre tekrīr olunduktan sonra istiᶜmāl oluna. Ve baᶜḍı kerre dahi o aḳrāṣa benc ve afyūn ḫalṭ olunmak dahi lāzım olur veyāḫūd evvelā muḫaddirāt saḳy olunup baᶜdehu aḳrāṣ verilir ve ᶜalīle ḳalīlen ṭaᶜām-ı maḥmūd dahi verilir. Ve o aḳrāṣtan miḳdār-ı saḳy ekṡer-i ḥalde yarım dirhemden iki dirheme varınca ḳadar olur. Ve baᶜḍı kerre aṣvab olur ki o aḳrāṣ miyāh-ı müberridāt-ı ḳābıḍa içinde kılınır ve o miyāhtandır ᶜades ve cüft-i bellūṭ miyāhı ve bu miyāh ḫuşkrīşet iḥdāṡına muᶜīn olur.

Ve vecaᶜı ve menfaᶜati cemīᶜan ḳaviyye olan devālardandır middenin şiddet-i ġılẓati katında mā-ı milḥ içinde olan aḳrāṣ-ı zerānīḫle iḥtiḳān eylemek.[146]

Ve maḥmūm ve ḍaᶜīf veyāḫūd ḳaviyyü'l-ḥiss olup ḥuḳun-ı ḥāddeyi iḥtimāl eylemeyenlere baᶜḍı kerre bu tedbīr ile iᶜānet olunur, o tedbīr budur ki ᶜalīl olan kimseye evvelā mā-ı ᶜasel ile iḥtiḳān olunup dört sāᶜat mürūrundan sonra mā-ı milḥ ile iḥtiḳān olunur ve ondan sonra ṭīn-i maḫtūm mā ile memzūc olan ḫall ile iḥtiḳān olunur ve bu iḥtiḳānlar ile onlara bi-iẕnillāhi taᶜālā bürᵓ ḥāṣıl olur.

Ve ḥuḳun bābında olan tedbīr budur ki ḥuḳun defeᶜātla ḳalīlen ḳalīlen istiᶜmāl oluna ve leẕᶜ müştedd olursa dühn-i verd ile iḥtiḳān olunmakla leẕᶜin

---

146 Yaᶜnī zerānīḫle iḥtiḳānın menfaᶜati ḳaviyye olduğu gibi o iḥtiḳānın vecaᶜı dahi ḳavīdir.

maḍarratı tedārük oluna. Ve demi ḥabs ve ishāli demi menᶜ için istiᶜmāl olunan ḥuḳun ḥuḳun-ı uḫrādır ve o ḥuḳun-ı sāir ishāl menᶜinin ḥuḳnelerine ḳarībedir ve o ḥuḳun için baᶜḍı kerre aḳrāṣ ittiḫāẕ olunup onun māiyyeti istiᶜmāl olunur. [389b]

Ve şimdi biz o ḥuḳun ve şiyāfāt ve aḳrāṣ nüsḫalarını ẕikr eyleriz ki onlar iḥtiḳāna idḫāl olunur, bu bābda ve ishāl-i ḥārrda istiᶜmāl olunan ḥuḳun-ı ḫafīfe bunlardır: Mā-ı lisānu'l-ḥamel vaḥdehu veyāḫūd ẕikr olunan baᶜḍı aḳrāṣ ile iḥtiḳān olunur ve keẕālik ḫubz-ı semīd-i faṭīr ᶜuṣāre içinde iḥtiḳān olunur.

Ve bu dahi ḥuḳun-ı ḫafīfedendir: Mā-ı şaᶜīr, dühn-i levz, muḫḫ-ı beyḍ, o mā-ı erüzz ki ḥavlī olan keçi böbreği şaḥmı ile maṭbūḫ ola, pes bu edviyeler taṣfiye olunup içine ṭīn-i maḫtūm dahi katılır.

Ve benim muḫtārım olan bu ḥuḳne dahi ḥuḳne-i ḫafīfedendir: Şaḥm-ı māᶜiz ile maṭbūḫ erüzz-i maḳlüvv sülāḳası ve baᶜḍı kerre onun içine ḳuşūr-ı rummān ve ᶜafṣ dahi katılır ve keẕālik mā-ı sevīḳ ṭīn-i maḫtūmla dahi iḥtiḳān olunur.

Ve bu ḥuḳne dahi ḥarāret-i şedīde oldukta nāfiᶜdir: Cürādetü'l-ḳarᶜ ᶜuṣāresi, baḳlatu'l-ḥamḳā, lisānu'l-ḥamel, ᶜaṣa'r-rāᶜī, ḥabbu'l-ās ve iki defᶜa su ṣabb olan ᶜades; bunların ᶜuṣāreleri aḫẕ ve meʾḫūẕe dühn-i verd ve isfīdāc ve ṭīn-i Ermenī ve aḳāḳıyā ve tūtiyā katılır ve afyūna dahi ḥācet olur ise bi-ḥasebi'l-ḥāl o dahi katılır.

Keẕālik saḥca ṣāliḥ ḥuḳnelerin bir nüsḫası dahi budur: Levz, ḳuşūr-ı rummān, ᶜafṣ, summāḳ, varaḳ-ı ᶜullayḳ, yenbūt;[147] bu edviyeler aḫẕ olunup şarābla istislāḳ olunur katı olunca ḳadar baᶜdehu taṣfiye olunup aḳrāṣ-ı ḥuḳunun baᶜḍılarıyla saḥḳ olunur ve mesḥūḳunun içinde dühn-i ās dahi kılınır.

Ammā saḥc için ittiḫāẕ olunan şiyāfāt, onun ümmehāt-ı edviyesi: Mürr, kündür, zaᶜferān, senderūs, şebb, meyᶜa, cünd-i bīdester, eger afyūn varsa ḥuḍaḍ, ḳırṭās-ı muḥraḳ, dem-i aḫaveyn, ḳarn-ı iyyel-i muḥraḳ, ḳaymūliyā, aṭyān-ı sāireden ḳaymūliyā ile cārī olanlar yaᶜnī onunla istiᶜmāl olanlar, iḳlīmiyā,[148] mürdāsenc ve bunlara müşābih nesnelerdir ve baᶜḍı kerre zācāt ve zencāra dahi ḥācet olur.

---

147 "Yenbūt" ḫarnūbu'ş-şevk ᶜindenā. İbn Kütbī.

148 "İḳlīmiyāt" ecsād-ı müteṭarriḳanın duḫānından ḥādiṯ olan cismin ism-i Yūnānīsidir, tafṣīli müfredāt-ı İbn Kütbī'de masṭūrdur.

Şiyāf: Saḥc ve zaḥīre bu şiyāf isticmāl olunur: Mürr, kündür, zacferān, afyūn; beyāḍ-ı beyḍ ile macūn kılınır.

Āḫer: Senderūs, meyca, zacferān, afyūn; lisān-ı ḥamel suyuyla macūn kılınır.

Āḫer: Afyūn, cünd-i bīdester, ṣamġ-ı ḥuḍaḍ; lisān-ı ḥamel cuṣāresiyle maccūn kılınır. Bacḍı kerre bu edviye emsāliyle maca-dühni'l-verd ve'l-isfīdāc merhem dahi ittiḫāẕ olunup ve o merhem bir ḫırḳa ve ḳuṭn ḳıṭcaları üzere isticmāl olunup bir mīl üzere kılındıktan sonra maḳcadeye dess ve defn olnur ve kaçan o ḳıṭca maḳcadeye dāḫil oldukta o mīl leff olunur yacnī merhem maḳcadeyi taṭliye ve bi's-seviyye telṭīḫ edince ḳadar mīl taḥrīk ve idāre olunur.

Ammā ḥuḳun saḥciyyede isticmāl [olunan] aḳrāṣ aḳrāṣ-ı kevkeb ve saḥc-ı müteʾekkilede aḳrāṣ-ı zerānīḫ olunur. Ve bu aḳrāṣ s̱ecīr-i cinebde yacnī üzümün cibresinde ḥıfẓ olunur ve ḳuvveti maḥfūẓa olsun için ve keẕālik ḳırṭās-ı muḥarraḳ aḳrāṣı o ḳabīldendir:

Nüsḫa-i Ḳırṭās-ı Muḥraḳ: Ḳırṭās-ı muḥraḳ on dirhem, iki nevc zernīḫin muḥraḳları, ḳuşūr-ı nuḥās, şebb-i Yemānī, cafṣ, sönmedik nūre her birinden on ikişer dirhem, bu edviyelerden lisān-ı ḥamel cuṣāresiyle aḳrāṣ ittiḫāẕ olunup her bir ḳurṣu dört dirhem miḳdārı kılınır ve ṣaġīr olanlara bu ḳurṣtan bir dirhem miḳdārı saḳy olunur ve kebīre bir ḳurṣ tamāmen saḳy olunur.

Ḳurṣ-ı Āḫer: Summāḳ, aḳmācu'r-rummān, sūḳūṭūn, cüllenār, ḥabb-ı ḥıṣrım, ḳalḳand, ḳulḳuṭār reṣāṣ-ı muḥraḳ, is̱mid her birinden birer cüzʾ, zencār yarım cüzʾ; bu edviyeler aḫẕ olunup onlardan aḳrāṣ ittiḫāẕ olunur.

Ḳurṣa-i Ḳaviyye: Nūre, ḳıly, aḳāḳıyā, cafṣ, zernīḫ; bu eczālar aḫẕ olunup biraz eyyām ḫall içinde terbiye olunup ḳurṣ ittiḫāẕ olunur ve bu ḳurṣun ḳuvveti bir meblaġa bāliġa olur ki lisān-ı ḥamel suyuyla o ḳurṣ iḥtiḳān olunsa saḥca kifāyet eder.

Ammā bu bābda isticmāl olunan aḍmide ve aṭliye ishāl-i muṭlaḳ bābında ẕikr olunan aḍmide olur. Aḳrāṣ-ı kevākib mā-ı ās ile ṭılā olunur, onun bu bābda cidden menfacati tecribe ile müteḥaḳḳıḳtır.

Ve eger vecac sākin olmaz ise calīli o ābzene icslās eyle ki onun suyu ḳavābıḍ-ı maclūme ile ve şibt ve ḥulbe ve ḫaṭmīden bir şeyʾle ṭabḫ olmuş ola.

Ve eger saḥc ṣafrāvī olup vecac ve caṭaş ve kerb ziyāde olursa rāib-i maṭbūḫ ve māu'ş-şacīr ile ikisi dahi müberred oldukları ḥālde isticmāl olunur.

Ve eger vecaᶜ ziyāde müştedd olursa ḥattā ġaşye ḳarīb olursa ġaşye varmazdan muḳaddem muẖaddirāt saḳy olunur ve ᶜaḳıbında şaḥm-ı baḳar mā-ı sevīḳ şaᶜīri ile min-ġayri müdāfaᶜatin iḥtiḳān olunur yaᶜnī o iḥtiḳān teʾẖīr olunmaz. Ve baᶜḍı kerre ẖılṭa iᶜtidāl ᶜārıḍ olmakla vecaᶜ sākin ve maraḍ munḳaṭıᶜ olur. Ve eger yine vecaᶜ sākin olmaz ise o mis̱lli vecaᶜı müsekkine tedābīr ile bildiğin gibi tedbīr eyle, eger o mis̱lli vaḳtte murād edersen bu ḥuḳneyi istiᶜmāl eyle: Mā-ı keşk-i şaᶜīr, erüzz, keçi böbreğinin şaḥmı, dühn-i verd, ṣamġ-ı ᶜArabī, isfīdāc, ṣufār-ı beyḍ bu mecmūᶜ mekān-ı vāḥidde ḍarb olunur ve murād eder isen onda afyūn dahi kılarsın ve baᶜdehu istiᶜmāl edersin.

Ve eger saḥc balġamī ise onda vācib olur ki balġamı ḳaṭᶜ ve iẖrāc eden edviye ile ᶜilāca bedʾ oluna ve biraz istirāḥatta kalına ve yine balġamı ḳaṭᶜ eden aġdiye ile iṭᶜām oluna ḥattā onun ġıdāsı semek-i māliḥ ve ṣınāb[149] ve ḥardal kılınıp sılḳ ve mürrī ve kevāmīẖ ile iṭᶜām olunur ve onların ṣıbāġātı zebīb ve ḥabb-ı rummān kılınıp ebāzīr ve ẖardal ve sāir muḳaṭṭıᶜātla verilir ve Ḥūzī ve felāfilī mis̱lli ḥarāreti olan edviyeden bir şeyʾ tenāvül edip büsr-i maḳlüvv ile taġaddīyi iks̱ār eden meṣḥūc intifāᶜ eder.

Ve baᶜḍılar ẕikr eylediler ki emᶜāsında ḳurūḥ olanlardan baᶜḍı kimselere cāvşīr maᶜa's-seẕāb küllü yevmin saḳy olunduktan sonra büsr-i maḳlüvv ile o kimse taġdiye olundu ve bu tedbīr biraz eyyām ᶜale't-tevālī olundu ve o tedbīr ile ᶜalīle berāʾet ḥāṣıla oldu ve benzer ki evvelā ẕikr olunan dahi bu ḳabīlden ola.

Vve yine eṭıbbā ẕikr eylediler ki müteḳādim olan ẕūsenṭāriyāya bir kimse ᶜilāc ederdi, onun ᶜilācı bir günde ḳavī olup vecaᶜa taḥammülü olanlara berāʾet ve ṣıḥḥat getirdi ve vecaᶜı iḥtimāl eylemeyenleri yine bir günde ḳatl ederdi, onun ᶜilācı bu idi ki baṣal-ı ḥirrīfi ẖubz ile iṭᶜām eder idi ve o günde şürbünü taḳlīl ederdi ve yevm-i ġadde mā-ı māliḥ-i ḥādd ile evvelā iḥtiḳān edip ardınca ve edviye-i ḳaviyyeden mütteẖaẕ ḥuḳun-ı müdmile ile iḥtiḳān ederdi.

Ve Aṣḥāb-ı Ḳurūḥ u Saḥca Olunacak Ḥuḳne: Varaḳ-ı dehmest, merzencūş, milḥ, kemmūn-ı raṭb, şebb, seẕāb, iklīlü'll-melik her birinden birer

149 "Ṣınāb" kitāb vezninde o ṣıbāġdır ki ẖardal ve zebīb mis̱llilerden ittiẖāẕ olunur. "Ṣıbāġ" etmek katığına derler.

ūḳıyye, zebīb iki ḳısṭ; bu edviyeler zeyt ile s̱ülüs̱ü gidip s̱ülüs̱ānı bāḳī kalınca ṭabḫ olunur ve baᶜdehu taṣfiye olunup o zeyt-i muṣaffā ile iḥtiḳān olunur. Ve kez̠ālik bu ḥuḳne dahi nāfiᶜdir: Erüzz semek-i māliḥle ṭabḫ olunup ṭabīḫi ile iḥtiḳān olunur.

Ḳayrūṭī: İşbu ṣınf ᶜillette bu ḳayrūṭī bu minvāl üzere vaṣf olunmuştur: Temr-i laḥīm iki buçuk rıṭl, maṣṭakī bir ūḳıyye, şibt-i raṭb altı ūḳıyye, ṣabır bir ūḳıyye, şemᶜ on ūḳıyyee, şarāb, dühn verd miḳdār-ı kifāye; bu mez̠kūrlardan ḳayrūṭī ittiḫāẕ olunur. Ve onların büzūru baᶜḍı kerre ḥurf kılınır ḫuṣūṣan ᶜalīlde balġam-ı zücācī ve berd iḥsās oluna.

Ammā saḥc-ı sevdāvīnin ᶜilācında evvelā bizim bundan aḳdem ẕikr eylediğimiz sevdā ve ṭıḥāl muᶜālecātı istiᶜmāl olunur. Ve o tedbīr ile ṭıḥāl ıṣlāḥ olunduktan sonra onlara sefūf-ı ṭīn istiᶜmāli nāfiᶜ olur. Ve ḥuḳun-ı erüzziyye içine efāviye-i ᶜaṭıriyye ve büzūr-ı ḥārre-i leyyine ve büzūr-ı müberride-i ḳābıḍa katılıp ve dühn-i verd ve ṣufrü'l-beyḍ dahi kılınıp o ḥuḳun-ı erüzziyye istiᶜmāl olunur. Ve o saḥc-ı sevdāvī aṣḥābının ġıdāları o ġıdālardır ki ondan dem-i ṣāliḥ tevellüdü meᵓmūl olur.

Ve kaçan ḳurḥa ḫabīs̱e olsa ona evvelā milḥ-i derānī suyuyla iḥtiḳān oluna; eger ḥacet olur ise ondan sonra laḥm-ı ṣaḥīḥ ẓāhir olunca ḳadar cidden münaḳḳī ḥuḳun ile iḥtiḳān oluna ve baᶜdehu müdemmil olan ḥuḳne ile muᶜālece oluna.

Ve ḳurūḥ-ı sevdāviyyeyi münaḳḳıye olan ḥuḳun o ḥuḳnedir ki onun eczāsı şevket-i Mıṣriyye üç cüzᵓ, ḫarbaḳ-i esved iki cüzᵓ olup miḥl-i derānī suyu ile ṭabḫ oluna. Ve eger bu ḥuḳne-i mez̠kūre nefᶜ vermez ise aḳrāṣ-ı [390a] zernīḫ istiᶜmāl oluna.

Ammā saḥc-ı s̱üflīnin muᶜālecesi ṭabīᶜatı telyīn eden o edviye ile olur ki onda līn ve düsūmet ve taġriye ve izlāḳ ola ve eṭᶜime-i sāire üzere ṣufretü'l-beyḍ nīm-birişti ve dīk-i herim meraḳası ve ferārīc-i müsemmine vü raḫṣadan mütteḫaẕ olan isfīdāc mis̱lliler taḳdīm olunur ve ᶜuṣārāt-ı muġarriye-i müzliḳadan dühn-i verd ve ṣufretü'l-beyḍ ve onların ems̱ālinden mütteḫaẕe olan ḥuḳun-ı müleyyine dahi istiᶜmāl olunur. Ve kaçan saḥc-ı mez̠kūrun müddeti ṭavī olsa bezr-i kettān, bezr-i ḳatūnā, bezr-i merv ve bezr-i ḫaṭmī ve bu edviyelerin luᶜābları aḫẕ olunup saḳy olunsa ondan intifāᶜ ederler, zīrā o elᶜibe izlāḳ ve teskīn-i vecaᶜ ve taġriye menāfiᶜini cemᶜ

eder. Ve tenāvül-i ṭaᶜāmdan muḳaddem icāṣṣ tenāvülü baᶜḍı kerre saḥc-ı s̱üflīyi izāle eder.

Ammā şürb-i devā ᶜaḳıbında ᶜārıḍ olan saḥc-ı s̱üflī ᶜilācında ẕikr olunan edviye-i müberride-i muġarriye istiᶜmāli nāfiᶜ olur ve bir buçuk dirhem kes̱īrā-ı maḳlüvv ondan eks̱er rāib ile şürb olunsa nefᶜi olur. Ve keẕālik semn-i baḳar-ı ṭarī-i ceyyid içine dem-i aẖaveyn katılıp iḥtiḳān olunsa cidden nāfiᶜ ve ḥuḳne-i ṣāliḥa olur. Ve buṭūn-ı baḳar meraḳasıyla saḥc-ı mirārīnin baᶜḍılarında gāhīce intifāᶜ olunur velākin devā-i cāmiᶜ olmaz.

Altıncı Faṣl Aġdiye Ḥasebiyle ᶜĀrıḍ Olan İshāl Beyānındadır

Onun muᶜālecāt-ı maᶜlūmesi ve tedbīri budur ki evvelā ġıdā inḥidārdan menᶜ olunmaya ve heyḍa-i ḳaviyye-i müfriṭa ḥudūs̱undan ẖavf olunmadıkça inḥidārı ḳaṭᶜ olunmaya ve eger o inḥidār kes̱ret-i ġıdā ḥasebiyle olur ise inḥidār menᶜ olunur baᶜdehu cūᶜ istiᶜmāl olunur ve onu inḥidārdan menᶜ rubūb-ı fevākihin baᶜḍılarını istiᶜmāl ile olur. Ve eger ḍaᶜf ḥādis̱ olur ise Ḥūzī veyāẖūd ḥabb-ı rummān sefūfu istiᶜmāl ve tenāvül olunur. Ve ṭaᶜām iks̱ār olundukta miᶜdede ḍaᶜf iḥsās olunur ise ve o ḍaᶜfa ḥādis̱ olan ḳarāḳır ve nefẖ delālet eder ise kündür, cüllenār, nānẖāh veznleri berāber aẖẕ olunup ᶜacemi ile medḳūḳ olan zebīb ile maᶜcūn kılındıktan sonra külle-ġadātin miḳdār-i cevze ondan tenāvül olunur. Ve keẕālik devā-i vecc ve kezmāzec ki aḳrabādīnde o devā meẕkūrdur, o dahi istiᶜmāl olunur.

Ammā o ishāl kemmiyyet-i aġdiye kes̱retinden olmayıp aġdiyenin fesādı ḥasebiyle ve vaḳti ve keyfiyyet-i rediyyeleri ve sürᶜat-ı istiḥāleleri ḥasebleriyle ḥādis̱ ise o mis̱lli fāsid ġıdādan sonra keymūsu ḥasen olan aġdiye-i ḳābıḍa tenāvül oluna. Ve mütenāvel-i evvel olan aġdiye-i fāsideden bāḳī olan ḥarr-ı berd es̱erlerini izāle için dahi senin maᶜlūlün olan ḥārre ve bāride cüvārişenāt-ı ḳābıḍa istiᶜmāl oluna.

Eger sebeb-i ishāl aġdiyenin lüzūceti ve zelḳı olursa o mis̱lli ġıdāyı tenāvül terk olunur ve baᶜdehu onun mütenāveli ḳabḍ-ı ẖafīfi olup ve ḥarr ve berdi bi-ḥasebi'l-ḥāl ve'l-müşāhede muᶜtedil olan aġdiye kılınır.

Ve eger sebeb-i ishāl ġıdā-ı müzliḳin taḳdīmi olursa aġdiye-i ḳābıḍa taḳdīm olunur.

Ve eger sebeb serīᶜü'l-haḍm olan aġdiyeyi teʾḫīr ise tedbīr taġyīr olunur ve baᶜḍı rubūbla ṭabāşīr tenāvül olunup āsār-ı mezkūreden ve ġayriden miᶜde ıṣlāḥ olunur, zīrā ṭabāşīri minvāl-i mezkūr [üzere] tenāvül süḫūnet iḥdās eder. Ve baᶜḍı kerre zikr olunan tedbīr bi-ḥasebi'n-nedre ṭaᶜāmın ḥumūḍatı ḥasebiyle bürūdet dahi iḥdās eder, bu ṣūrette ṭabāşīr Ḥūzīyle tenāvül olunur. Ve eger ġıdānın fesādına sebeb ṭaᶜāmın ḳılleti veyāḫūd cevher-i ṭaᶜāmın leṭāfeti olur ise o ġıdādan sonra luḥūm-ı ġalīẓadan meṣūṣāt ve ḳarāyiṣ ve muḫallilāt ve semek-i memḳūr yaᶜnī ḫall içinde naḳᶜ olunan māliḥ semek ve o misllli aġdiyeden ḳadr-i muᶜtedil ile taġdiye olunur ve maᶜa-hāẕā ḍaᶜf-ı haḍmdan ḫavf olunur ise o ġıdā büzūr ile iṭᶜām olunur.

Yedinci Faṣl İshāl-i Dimāġī Muᶜālecātı Beyānındadır

Ve ishālden bu ṣınfın ṣāḥibine vācib olur ki ᶜale'l-ḳafā nevm eylemeye ve nevminden müntebih oldukta ona vācib olur ki baştan miᶜdeye munṣabb olup fāᶜil-i ishāl olan ḫılṭı ḳayʾla iḫrāc eyleye ve bizim nezle bābında zikr eylediğimiz üzere reʾsini ḥalḳ edip eşyā-ı ḫaşine ile delk ve başına kimādāt vaḍᶜ ede ve maḥmī ve kāviye olan edviyeyi dahi reʾsine vaḍᶜ ede ve reʾsi taḳviye ve mizāc-ı reʾsi ıṣlāḥ eyleye ve baᶜḍı kerre keyy etmeğe dahi ḥācet olur.

Ve vācib olur ki o nezleyi miᶜdeye inṣıbābdan edviye-i ḳābıḍa ile menᶜe iştiġāl olunmaya, zīrā menᶜ-i mezkūrun ḫaṭarı ᶜaẓīm olur belki fevḳte olan mevādd-ı müctemiᶜa ḳayʾla ve esfele nüzūl eden ṭarīḳ-i emᶜādan iḫrāc oluna her ne ḳadar esfelden iḫrāc ḥuḳun ile olur ise. Ve baṭnına nüzūl eden mādde-i nāzile ṣadrdan nezleyi ḥabs bābında zikr eylediğimiz edviye ile ḥabs olunur ve ḳabḍı olup baṭnda olan mevādd-ı müctemiᶜayi ḥābis devā istiᶜmāl olunmakla ḥasb olunmaz. Ve nezlenin bi-ḥasebi'l-esbāb muᶜālecelerinde ona müteᶜalliḳ ḳavānīn senin maᶜlūmun oldu.

Sekizinci Faṣl İshāl-i Südedī Muᶜālecātı Beyānındadır

İshāl-i südedīnin ekser-i vuḳūᶜu edvār ile olur ve onun küllīsi gāhca cemīᶜan bedenden ve gāhca süded-i kebidden veyāḫūd beyne'l-kebid ve'l-miᶜde olan südedden olur, pes ḳavābıḍ istiᶜmāliyle südedi taḳviye ve teksīr eylemek ḫaṭā olur belki ona muᶜālece-i vācibe budur ki südde-

den mündefiᶜa olan mevāddın indifāᶜına istifrāġda iᶜānet oluna. Ve kaçan mesālik o mevāddan ḫāliye oldukta südedi teftīh eylesin için südede edviye-i müfettiḥa serḥ ve irsāl olunur. Ve baᶜḍı kerre teftīḥ-i südede müʾeddī olan mevāddı ceẕb eylesin için müshil-i ḳavī istiᶜmāline ve ceẕb ve teftīḥi ḳaviyye olan ḥuḳun istiᶜmāline ḥācet olur. Ve Buḳrāṭ'ın şehādet üzere kendiliğinden ẓuhūr eden ḳayʾ ishāl-i südedīye enfaᶜ-ı eşyādan olur.

Ve ishāl-i süded aṣḥābına ṣavāb budur ki ġıdāsını defᶜa-i vāḥidede tenāvül eylemeye belki merrāt ile tenāvül edip her merrede ġıdā-ı vāḥid sihāmından kendiye iṣābet eden sehmi tenāvül eyleye. Ve keẕālik ona vācib olur ki her merrede olan taġaddīsine ᶜaḳıbında ġıdāsını sürᶜat üzere tenfīẕ edip ve südedini fātiḥ olan nesne tenāvülünü itbāᶜ eyleye. Ve itbāᶜ olunacak edviyenin Cālīnūs katında efḍali fūẕenecī tenāvülü olur ḳable'ṭ-ṭaᶜām fūẕenecīden bir miṣḳāle varınca ḳadar ve haḍm-ı ṭaᶜāmdan sonra yarım dirhem verilir. ᶜAtīḳ ve ḳavī ve raḳīḳ olan şarābdan miḳdār-ı ḳalīl saḳy olunmak cidden ceyyid olur eger baᶜde'ṭ-ṭaᶜām istiᶜmāl olunur ise. Ve ona tiryāḳ dahi enfaᶜ eşyādan olur ve kaçan inhiḍām-ı ṣaḥīḥ olsa ᶜalīl istiḥmām olunur.

Ammā delk ḳable'ṭ-ṭaᶜām ve baᶜdehu terk olunmaya. Eger beden ḍaᶜīf olur ise ḫuşūnetli ḫırḳa ile ẓahr ve baṭn şedīḍen delk oluna. Ve baᶜḍı kerre dahi ᶜalīlin bedeni ziftle ve edviye-i muḥammire ile ṭılā olunmağa ḥācet olur. Ve ammā onların teftīḥ-i südedleri ᶜilācını sen bildin.

Ve vācib olur ki ᶜalīlin hüzāli teftīḥ-i südedden seni menᶜ eylemeye, zīrā ki sen kaçan muᶜālece edip südedini fetḥ ve aḫlāṭ-ı säddesini ishāl eylesen bedene ġıdā nüfūẕ eder ve baᶜdehu ẕereb vāḳiᶜ olmaz, beden ḳavī olur, hüzāl kalmaz.

Dokuzuncu Faṣl İshāl-i Ẕevebānī Muᶜālecātı Beyānındadır

Ẕevebānī ishāl sill ve dıḳḳ ve onlar mecrāsına cārī olan emrāḍda ᶜārıḍ olur ise onun muᶜālecesine ṭamaᶜ o esbābın muᶜālecesine ṭamaᶜ gibi olur.[150] Ammā o ᶜilelden dūn olan emrāḍ ḥasebiyle ishāl-i ẕevebānī ᶜārıḍ olursa bedene müberrid ve muraṭṭıb olan edviye ve ehviye ve neṭūlāt ile bi-ḥasebi'l-ḥāl muᶜālece olunur ve ẕevebānı mūcib olan ḥarāret aḳrāṣ-ı ṭabāşīr ve

150 Yaᶜnī o ᶜilletler müstaḥkem olduktan sonra ondan bürʾ mutaṣavver olmaz ve keẕālik ẕevebānī ishālden dahi bürʾ mutaṣavver olmaz eger sebebi o ᶜilel olur ise.

aḳrāṣ-ı kāfūr ve müberrid olan aṭliye ve aḍmide ile iṭfā olunur ve aḍmide ve aṭliye ḳalb üzere ve kebid ve ṣadr üzere kılınır. Ve onun aġdiyesi luḥūm-ı ḫafīfeden mütteḫaẕ ḳalāyāt ve ḳarīṣāt ve meṣūṣāt ve laḥm-ı semekten mütteḫaẕ ḫall ile olan sikbāc kılınır. Ve o ḫubz-ı semīd dahi [390b] kılınır ki onun ʿacīni ve taḫmīri ceyyid ola. Ve baʿḍı kerre ḫubz kavrulup ṣamġ ve neşā ile ondan ḥasv ittiḫāẕ olunur. Ve ḫummāḍiyye miṡlliler ile dahi taġdiye olunur.

Ve indifāʿāt-ı ẕevebāniyye defʿaten ḥabs olunmaz belki tedrīcle ḥabs olunur ẕikr olunan muʿālecātla ve ḫāṣṣaten aḳrāṣ-ı ṭabāşīr-i mümsike ile. Ve bu ṣıfat üzere olan aḳrāṣ ile imsāk olunur: Ṭīn-i Ermenī, ṭabāşīr, şāh-bellūṭ ḥummāḍının bezr-i muḳaşşeri, enberbāris, verd, ṣamġ-ı maḳlüvv, sereṭānāt-ı muḥraḳa; bu edviyele cemīʿan daḳḳ olunup ve mā-ı sefercel ile maʿcūn kılınır.

Onuncu Faṣl Tekāṡüf ile Ḥādiṡ Olan İshāl Muʿālecātı Beyānındadır

Bu ṣınf ishālin ʿilācını mevādd-ı imtilāiyyeyi ẓāhir-i bedene ceẕb bābbında biz sana taʿrīf eyledik. Ve evlā olan budur ki ishāl-i tekāṡüfī ʿilācında faṣd ile ve ishāl-i münāsib ile aḫlāṭ iḫrāc oluna, o faṣd ve ishāli ke-mā yenbaġī beyān edip ẕikrinden biz fāriġ olduk. Ve onlarda miyāhı müfettiḥ-i süded olan ḥammāmāt istiʿmāl olunur, o miyāhın teftīḥi içinde edviye-i müfettiḥa ṭabḫ olunmakla olur. Ve keẕālik ġasūlāt-ı mütefttiḥa ile dahi ḥammāmāt istiʿmāl olunur. Ve teḳāṡüf-i şedīdede istiʿmāle ṣāliḥ olan ābzen yereḳānda istiʿmāl olunan ābzendir, bu bābda dahi o ābzen istiʿmāl olunur. Ve menādīl-i ḫaşine ve līfle cild muḥammer olunca ḳadar delk olunur baʿdehu ona mā-ı ḥārr ṣabb olunur ve o miyāh ṣabb olunur ki onda ḳuvvet-i müfettiḥa ola ānifen ẕikr olunduğu üzere.

On Birinci Faṣl Heyḍa Muʿālecātı Beyānındadır

Heyḍa için üç tedbīr olur: Evvelkisi o ʿilletin ibtidā ḥareketi tedbīri olur ve ikincisi evsaṭında olan ḥareketinin tedbīri olur ve üçüncüsü heyecān-ı redī ve ḫubṡ üzere ʿiṣyānı ve meḫūf ve ḫaṭarlı olan aʿrāḍının ḥareketi katında olan tedbīr olur.

Kaçan heyḍa ʿalāmātı ẓuhūr edip cüşā onu aḫẕ eylese onun ḥāli mü-teġayyire olur, miʿdesinde s̱üfl ve emʿāsında vaḫz iḥsās olunur ve baʿḍı kerre onunla ġas̱eyān olur. Ve vācib olur ki o ḥālet ẓuhūrunda ve baʿdehu bir nesne tenāvül olunmaya ḳuvvetin suḳūṭu ḫavf olunca ḳadar ve o vaḳtte suḳūṭṭan ḳuvveti ḥıfẓ edecek mertebe tenāvül-i ṭaʿām cāiz olur. Ve o ḥālde olan ṣāḥib-i heyḍaya bizim bu ẕikr edeceğimiz tedbīr olunur:

Evvel-i emrde ona ḳayʾ ile ḳaẕf ettirilir henüz ṭaʿām cihet-i fevḳe ḳarīb ise ve eger fevḳe ḳarīb değil ise baṭnı müleyyin olan tedbīr ile o ṭaʿām iḥdār olunur ve iki ṣūret-i meẕkūrelerde istiʿmāl olunan muḳayyiʾ ve müleyyin ancak mūẕī olan mevāddı iḫrāc edip faḍlı ve şeyʾ-i ġarībi iḫrāca taʿaddī eylemeyecek miḳdār saḳy olunur. Ve keẕālik onlara o muḳayyiʾ saḳy olunur ki onda iki ḫaṣlet olmaya yaʿnī irḫā-ı miʿde ve iḍʿāf-ı ḳuvvet olmayan muḳayyiʾ ile ḳayʾ ettirilir ve o ḫaṣlet dühn-i ḥallde yaʿnī şīrūġanda ve dühn-i zeytte ve mā-ı ḥārrda mevcūde olur, bināen ʿaleyh ḳayʾ için onlar istiʿmāl olunmaz. Ve keẕālik o muḳayyiʾde taġdiye dahi olmaya, zīrā onlar ġıdānın ḍıddına muḥtāc olurlar. Ve ġıdāiyyeti olan muḳayyiʾ mā-ı ʿasel ve sikencebīn-i ḥalevīdir ki onlar mā-ı ḥārr ile istiʿmāl olundukta muḳayyiʾ olurlar velākin ġıdāyı muḳayyiʾ olurlar belki onları taḳyiʾede yalnız mā-ı ḥārr veyāḫūd miḳdār-ı ḳalīl būraḳ ile veyā milḥ-i nefṭī ile mā-ı ḥārr istiʿmal olunur. Ve keẕālik kemmūn-ı ḳalīl ile dahi mā-ı ḥārr istiʿmāl olunur. Ve baʿḍı kerre vāḳiʿ olur ki teḳayyüʾ için ʿamel eden kimseye ḳayʾ ʿiṣyān edip icābet eylemez velākin tehevvuʾ iḥdās̱ edip ona īẕā eder, o mis̱lli ḥālātı izāle için ʿilāc olunmağa ḥācet olur.

Ve Buḳrāṭ dedi ki ḳayʾ baʿḍı kerre ḳayʾ ile ve ishāl dahi ishālle menʿ olunur ve ḳayʾ ishālle ve ishāl ḳayʾla dahi menʿ olunur. Ve heyḍayı menʿ için ishāl istiʿmāl olunsa vācib olur ki ruḫbīn ve sükker ve milḥle ishāl oluna veyāḫūd bu ḥuḳne ḥafīfe ile ishāl oluna: māu's-sılḳ altmış dirhem, ḳalīlü'l-ḳaly būraḳ bir mis̱ḳā,l sükker-i aḥmer on dirhem, dühn-iverd yāḫūd ḥall yedi dirhem; bu meẕkūrlardan ḥuḳne ittiḫāẕ olunur veyāḫūd onun ishāli kemmūnī mis̱llileri şürb ile olur bu mevḍiʿde kemmūnu şürbü cidden nāfiʿ olur.

Ve eger sen bilirsin ki bedende mevcūd olan mevādd-ı ṣafrāviyyedir ve heyḍanın ḥudūs̱u yalnız ġıdā ḥasebiyle değildir, ṣafrānın muʿāveneti ile

ḥādis̱ olmuştur, o zamān vācib olur ki miʿdeye ḫāricden dahi tedbīr olunup mevāddı ḳayʾa müstaʿidde ise bi-ḳadri mā-yaḥtemil ḳayʾa iʿānet olunduktan sonra velev bi' s̱-s̱elc müberridātla miʿde tebrīd oluna ve o tebrīd ile mevcūd olan ʿaṭaş dahi sākin olur. Ve kaçan ḳayʾda imʿān olsa yaʿnī müddetinde ṭūl olsa miʿdeyi minvāl-i mez̠kūr üzere tebrīd onu dahi ḥabs eder. Ve baṭn üzere bilā-şarṭ meḥācim vaḍʿı dahi ḥabs eder. Ve miʿde tebrīdi için istiʿmāl olunan bārid-i müberrid ʿuṣārāt fevākihten olur ise o dahi enfaʿ olur ve o ʿuṣārāta ṣandal ve kāfūr ve verd ḫalṭ olunup onunla merāḳḳ ṭılā olunur ise o dahi nāfiʿ olur. Ve baʿḍı kerre eṭrāf dahi şedd olunur eger ʿalīlde ḥarāret-i ḳaviyye yok ise, aḳrabādīnde mez̠kūr olan ṭīn-i Neysābūrī devāsıyla ʿilāc olunur. Ve bundan sonra vācib olur ki şeyʾ-i ḫārice mürāʿāt oluna mādām ki ḫāric olan keylūs veyāḫūd keylūsa müşābih nesne ve ṭaʿām olur, onu vechen mine'l-vücūh menʿ ve ḥabs cāiz olmaz, zīrā onu ḥabste ḫaṭar-ı ʿaẓ īm vardır.

Ve kaçan ḫāric-i keylūsiyyette taġayyür-i fāḥiş ile müteġayyir olsa o vaḳtte onu ḥabs eylemek vācib olur eger ḫāricde lüzūceti şeyʾ-i mirrī vü ḫurāṭī ẓāhir olur ise ve kez̠ālik bedeni muḍʿif olan onların ems̱āli nesneler ẓ āhir olup ve nabḍda teʾs̱īr edip nabḍı bilā-iʿtidāl mütevātir ve münḫafiḍ ise ve bedende hüzāl ve merāḳḳta teşennüc mis̱lli nesneler iḥdās̱ eder ise.

Ve baʿḍı kerre onlara ʿaṭaş ve ḥummā ʿārıḍ olup delālet eder ki onun istiṭlāḳı olan mevādd mevādd-ı ṣaḥīḥaya intiḳāl eylemiştir, o zamān lāyıḳ olur ki onu ḥabse rubūb-ı ḳābıḍa ile iʿānet oluna ve baʿḍı kerre o rubūb-ı ḳābıḍa naʿnāʿ mis̱lli ile taṭyīb olunur ve eger o meşrūb olan rubūbu ḳaz̠f ederse onu saḳy iʿāde olunur velākin ḳalīlen ḳalīlen saḳy olunur.

Ve vācib olur ki onlara edviye-i ḥābise ve rubūb-ı ḳābıḍa saḳyından keff-i yed olunmaya, her ne ḳadar onu ḳaz̠f ederse yine tekrār saḳy oluna ve onların bir nevʿini saḳydan nevʿ-i āḫere intiḳāl olunup müsaḳḳā tebdīl oluna velākin cemīʿan müsaḳḳiyāt-ı miʿadī rubūbda miʿdeyi lez̠ʿ edecek ḳadar ḥumūḍat olmaya, zīrā o ḥumūḍat lez̠ʿi ile mādde-i mūz̠iyeye muʿīn olur. Ve müsaḳḳā olan devāda z̠ikr olunan ḥumūḍattan bir şeyʾ olur ise muṭlıḳ ve muḳayyiʾ olmayan bir devā ile onun ḥumūdatı kesr olunur.

Ve baʿḍı kerre edviye-i saḥca ḥumūḍāt ve bi'l-fiʿl şedīdetü'l-bürūdet olan eşribe-i bāride īḳāʿ olundukta miʿdeyi ḳarʿı ḥasebiyle onlara muvāfıḳ

olmaz ve ekS̱er-i ḥālde aṣḥāb-ı saḥca onların muvāfaḳatı mevādd-ı ṣafrāviyyeden ḥādiS̱ olan saḥca olur. Pes vācib olur ki o mis̱lli ḥāmiḍ ve bārid olan edviye mescūḥa saḳy murād olundukta tecribe olunup nefᶜi olacağı ẓuhūrundan sonra saḳy oluna. Ve şarāb-ı naᶜnāᶜ şaḥmı ile ᶜaṣr olunan mā-ı rummān ile ve naᶜnāᶜdan bir şeyᵓ ile ittiḫāẕ olunup istiᶜāl olunsa ondan menᶜ olunmaz ve keẕālik mā-ı rummān-ı ḥāmiḍa ṭayyib ve meᵓkūl olan ṭīnden bir nesne dahi katıldığından sonra istiᶜmāl olunsa o dahi muḍırr olmaz.

Ve heyḍa aṣḥābından çok kimseler şedīdü'l-ḥarāret olan māı şürb ederler ve o suyun ḳuvveti ve ḥarāreti ᶜurūḳa nāfiẕ ve [391a] münteşir olup ᶜurūḳa munṣabbe olan mevāddı istirdād eder ve onlarda āfet ziyāde olur.

Ve keẕālik heyḍa muᶜālecesinde kimādata ve merūḫāta dahi ifzāᶜ ve iltică olunup taḳviyesi ve ḳabḍı ve tesḫīn-i laṭīfi olan dühn-i nārdīn ve sūsen ve nerces ve dühn-i verd mis̱lli edhānla şerāsīf üzere kimād olunur. Ve dühn içinde maṣṭakī kaynatılsa o dühn onlara merūḫ-ı ceyyid olur ḫuṣūṣan heyḍasının sebebi ṭaᶜām-ı ġalīẓ olanlara ziyāde nefᶜi olur. Ve onların mefāṣıl ve ᶜaḍaları dühn-i verd-i ṭayyble tedhīn olunur ve keẕālik şemᶜ-i ḳalīl ḫalṭ olunan dühn-i benefşec ile dahi tedhīn olunur ve faṣl-ı şitāda miḳdār-ı ḳalīl şemᶜ ḫalṭ olunan dühn-i nārdīn ile tedhīn olunur. Ve onların miᶜdeleri şedīdetü'l-ḳabḍ ve müberrede olup ve ᶜıṭriyyeti dahi olan senin bildiğin edviye-i ḳābıḍa ile taḍmīd olunur.

Ve heyḍa mevāddı tamāmen istifrāġ olunmazdan muḳaddem heyḍadan ḫavf olunmakla onu menᶜ iḳtiḍā eylese sana lāyıḳ olan budur ki onu kāsire olan aġdiye ile heyḍayı taᶜdīl ve taḳlīl edersin Ve baᶜdehu eyyām ki lāyıḳ olan müstefriġātla mevādd-ı bāḳıyeyi istifrāġ edersin.

Ve kaçan sen iḥsās edersin ki heyḍannı sebebi ġıdā değildir, bi-külliyyetihi belki miᶜde bürūdetinin dahi medḫali vardır, onlara sen tedbīr edip ḳaẕfi vācib olduğu mertebe ḳayᵓdan sonra onların ḳayᵓlarını ḥabs edersin ḳalīl meybih ile memzūc şarāb-ı naᶜnā veyāḫūd ᶜūddan ḳuvvet aḫẕ eden şarāb-ı naᶜnā saḳy etmekle. Ve onların ḍımādı tesḫīne emyel kılınır. Ve ḳable'n-nevm onlara iṭᶜām olunan ġıdālarına ferāḫtan bir ḳuvvet aḫẕ ve efāviyādan iḥsās olunacak miḳdārı bir şeyᵓ ḫalṭ olunup iṭᶜām olunur ve keẕālik nebīẕde menḳūᶜ olan ḫubz iṭᶜām olunmakla onlara ᶜārıḍ olan saḳy ve taḍmīdin maḍarratı defᶜ olunduktan sonra vācib budur ki onları tenvīmde iḥtiyāl oluna ḥıyel-i münev-

vime ile vaṭ ͗ ve leyyin kılınan firāş üzere ıḍcāᶜ etmekle ve eġānī ve erācīḥ ile ve münevvim olan ġamz-ı ḫafīf ile. Ve seheri olanları tenvīm için bizim ẕikr eylediklerimiz ile tenvīm oluna. Ve vācib olur ki onların mevḍiᶜi keṡī-rü'ḍ-ḍav͗ ve keṡīrü'l-berd olmaya, zīrā berd onların aḫlāṭını dāḫile ceẕb eder. Ve onun muᶜālecesinde bizim iḥtiyācımız aḫlāṭı ḫārice ceẕbe olur.

Ve kaçan ᶜalīlin nabḍı ṣıġarı aḫẕ eylese ve onda sen teşennücden bir eṡer yāḫūd füvāḳ müşāhede eylesen sen sürᶜat edip bir miḳdār ḳabḍı olan şarāb-ı reyḥānīyi mā-ı sefercel ile ona saḳy eyle ve kaᶜk ve lübāb-ı ḫubz-ı semīdi ḥārren mümkin oldukça ona iṭᶜām eyle. Eger ondan aḳvāya ḥācet olursa luḥūmu raḫṣ-ı nāᶜim olan ṭuyūrdan ve ḥumlāndan laḥm-ı keṡīr aḫẕ edip daḳḳ olunduktan sonra ḥāli üzere iken ḳıdr içine vaḍᶜ olunup māiyyetini irsāl edip istircāᶜa ḳarīb olacak ḳadar ṭabḫ-ı yesīr ile ṭabḫ olunur ve baᶜdehu ᶜaṣr-ı ḳavī ile ᶜaṣr olunur ve sonra maᶜṣūru ḳalīlen ṭabḫ olunur. Ve fevākih-i müberrideden bir şey͗ ile taḥmīḍ olunur ve o fevākihin ḫayrlısı rummān ve sefercel olur ve baᶜḍı kerre onun içine şarābdan bir şey͗-i ḫafī dahi katıp ḥasv kılınır ve onda ḫubz-ı ḳalīl dahi mers olunsa be͗s olmaz. Ve bu ġıdā-ı meẕkūr ile taġdiyeden sonra tenvīm olunur ve eger onlar iştihā ederlerse ṭūl-i müddet hevenk kılınıp muᶜallaḳ olunan ve ruṭūbeti çekilen üzümden çekirdeğin ceyyiden maḍġ ederek tenāvül etmekte dahi be͗s yoktur.

Ve onların miᶜdelerinde bu meẕkūrlardan ve ġayriden bir nesne eğlen-mezse belki ḳaẕfe meyl üzere olurlar ise onların sürre katında esfel-i baṭ-nına bilā-şarṭin miḥceme-i kebīre terkīb eyle, onun üzerine vāḳıf olmazsa miḥcemeyi beyne'l-ketifeyn terkīb edip esfele māil eyle ve o ḥāl üzere iken onu tenvīm mümkin olursa aṣveb olur. Eger o mevāddın bi-nefsihā meyli esfele ise taḥt-ı ibṭin ve ᶜaḍudların rabṭ edip ḥasbe mā emken onu tenvīm eyle. Ve miḥceme ve ᶜiṣābe ile ḥādiṡ olan vecaᶜ onu nevminden īḳāẓ eder ise biraz istirāḥatta kaldıktan sonra yine miḥcemeyi veyāḫūd ᶜiṣābeyi iᶜāde eyle, vecaᶜa mağrūr olup onları terk eyleme, heyḍa āfetinden emīn olup ḳay͗de olan āfetin mevāddı inḥidāra ve ishālde mevāddın ḥareket-i inḥidārı sükūna bed͗ edince ḳadar miḥceme ve ᶜiṣābe iᶜāde olunur. Ve kaçan ẕikr olunan ḥālet mevcūde oldukta miḥcemeden ve ᶜiṣābeden herhangisi vāḳiᶜ ise ḳalīlen ḳalīlen irḫā olunur. Ve eger ᶜalīl bir nesne ḳabūl eylemeyip belki ishālle iḫrāc eder ise onun aġdiyesinde ḳābıḍ olan ile muḫaddir olanları cemᶜ

eyl,e meṡelā neşā-ı maḳlūvvü kuşūr-ı ḫaşḫāş ṭabīḫi içinde kılıp sükk-i misk dahi ona ilkā eyle. Ve ona ḥalāvāttan bir nesne ilḳā eyleme, zīrā ḥalāvet baᶜḍı kerre ᶜalīlin kerāhetine sebeb olur ve leyyin ve ishāle ve inṭılāḳ-ı ṭabīᶜate dahi müᵓeddī olur. Ve bu meẕkūrları ᶜalīle verdikten sonra ᶜalīli sen tenvīm eyle ve eger onda ḳayᵓ var ise ona şarāb-ı naᶜnāᶜdan yāḫūd rubb-ı naᶜnādan bir milᶜaḳa saḳy eyle ve eger ishāl dahi var ise seferce-il ḳābıḍ ve zuᶜrūr ve küm-meṡra'ṣ-ṣīnī ve mayhoş tuffāḥ-ı Şāmī ve ᶜanber işbu fevākihin sularını ẕikri sābıḳ olanlardan muḳaddem maṣṣ ettir. Ammā onların ᶜaṭaşları sevīḳ-i şaᶜīr ve sevīḳ-i tuffāḥ mā-ı rummān ile saḳy olunup teskīn olunur.

Ve vācib olan revāyiḥ-i muḳavviye onlardan münfekk kılınmaz. Ve taḥar-rī olunup revāyiḥ-i muḳavviyeden hangisi taḳallüb-i nefs iḥdāṡ ederse o rā-yiḥa tebᶜīd olunup uḫrāsı taḳrīb olunur. Ve onların baᶜḍıları rāyiḥa-i ḫubzdan teneffür ve istikrāh eder ve baᶜḍıları dahi ḫubzun rāyiḥasıyla mülteẕẕiẕ olur-lar ve baᶜḍı kerre rāyiḥa-ı meraḳadan ve rāyiḥa-i şarābdan ve buḫūrdan tenef-für eder. Ammā fevākih rāyiḥaları ekṡer-i ḥālde taḳallüb iḥdāṡ eder.

Ve vācib olur ki onlara fevākihten bir şeyᵓ cūᶜ ṣādıḳ olmadıkça iṭᶜām olunmaya. Ve eger neḳā ḥāṣıl olmazdan muḳaddem cūᶜ ḥādiṡ olur ise onlar iṭᶜām olunmaz belki ḥammāma idḫāl olunup başlarına mā-ı fātir ṣabb olu-nup iḫrāc olunur ve ḥammāmda onlar imsāk olunmazlar.

Ve eger onlarda teşennüc ẓāhir olur ise onların mefāṣılları üzere ḥārre-i ġavvāṣa olan ḳayrūṭıyāt istiᶜmāl ile ve o ḳayrūṭıyāt şitāda dühn-i nārdīn ve dühn-i sūsen ile ve ṣayfta dühn-i verd ve dühn-i benefşec ile ittiḫāẕ olunur ve keẕālik mefāṣılları üzere edhān-ı muraṭṭıbe-i müleyyinede ve zeytte maġmū-se olan ḫarḳ ilḳā olunur. Ve vācib olur ki fekkine ve çenelere dahi iᶜtinā ve mürāᶜāt olunup mevḍiᶜ-i zürfīn[151] ve laḥy-i esfeli yaᶜnī alt çeneyi fevḳe muḥarrik olan ᶜaḍal ḳayrūṭıyāt istiᶜmāliyle irḫā olunmaktan ḫāli kılınmaya.

151 اَلزُّرْفِينُ [ez-zurfīn] (zānın ḍammı ve fānın kesri ve medd ile) kapı ḥalḳası ve zā-nın kesri dahi lüġattir, Fārsīdir, muᶜarrebdir. اَلزَّرْفَنَةُ [ez-zerfenet] (ᶜalā-vezni اَلدَّحْرَجَة [ed-daḥrecet]) bir nesneyi ḥalḳa gibi kılmak; yuḳālu: زَرْفَنَ صُدْغَيْهِ Ve bu kelime müvellededir yaᶜnī "zerfenet"ten taḥrīf olunmuştur. Ve صُدْغٌ [ṣudġ] zülf maᶜnāsınadır, keẕā fī tercemeti'ṣ-*Ṣıḥāḥ* li-Mehmed el-Vanī ve *Ḳāmūs*'ta bu min-vāl üzeredir. Pes bu mevḳiᶜde "mevḍiᶜ-i zürfīnden" murād zülfün istidāre üzere kılınacak mevḍiᶜi dahi mürāᶜāt oluna demek olur. "Ve laḥy" çene kemiğine derler, onuın için üzerinde nābit olan tüylere "liḥye" tesmiye olunur.

Ve kaçan nāire-i heyḍayı sen teskīn ve ʿalīli dahi tenvīm eylesen ʿalīl nevminden müntebih olduktan sonra rubūbdan onlara bir şeyʾ saḳy edip ḥammāma idḫāl eyle ve duḫūlünü rıfḳ üzere edip onda kes̱īren imsāk eylemeye belki ḥammām onların buṭūnunda ʿamel edecek ḳadar imsāk eyle ve ondan sonra iḫrāc edip ʿıṭrı istiʿmāl ve ḥasenü'l-keymūs olan aġdiye-i ḥafīfeden miḳdār-ı ḳalīl eyle, onları taġdiye ve terfīh eyle ve onları mā-ı kes̱īr şürbünden ve mā-ı şarābla miʿdelerini ġarḳ etmekten ve ṭaʿām üzere ḳavābıḍ tenāvülünden menʿ eyle. Ve bu tedbīrlerden sonra miʿdelerini taḳviye için tedbīr edip aḳrāṣ verdin ṣaġīrini ve kebīrini ve keẕālik cülencebīn ve ṭabāşīr ve vūzī mis̱llileri onlara saḳy eyle. Ve çok kerre ḥammām aḫlāṭın ve heyḍa mevāddının intişārına sebeb olup aʿḍāda tekessür iḥdās̱ eder.

On İkinci Faṣl İshāl-i Devāī Beyānındadır

İstiʿmāl-i devādan ḥāḍis̱ olan ishālin tedbīri için edviye-i müshile ve edviye-i muḳayyiʾe ve keẕālik o edviye tedbīrlerini ẕikr eylediğimiz mevḍiʿde bir bāb ifrād eyledik ve maʿa-ẕālik bu maḳāmda ʿalā-sebīli'l-iḫtiṣār biz deriz ki o ishālin zamān-ı ibtidāsında vācib olur ki [391b] edhān ve elbānla muʿālece oluna ḫuṣūṣan iḥtiyālle ḳābıḍ olan elbān ve içinde ḳābıḍdan bir şeyʾ kılınan edhān istiʿmāl olunur, zīrā ẕikr olunan elbān ve edhān ishāli fāʿil olan sebebi leẕʿini taʿdīl eder. Ve baʿḍı kerre zamān-ı ibtidānın evvelinde ẕikr olunan leben ve dühn ve mā-ı ḥārr istiʿmāline muʿālece ḳaṣr olunur. Ve baʿḍı kerre elbān ve edhāndan birini şürb edip baʿdehu āḫerini şürb ve üzerine mā-ı ḥārr şürb etmekle şifā ḥāṣıl olur ḫuṣūṣan o ishāle sebeb olan devādan bir şeyʾ miʿdeye ve emʿāya luḥūc ve teşebbüs̱ eylemiş ola ve o müteşebbis̱in ʿādiyesini muʿālecede ber-vech-i muḥarrer istiʿmāl olunan edhān ve mā-ı ḥārr izāle eder. Ve üzerine muġarriye ve muʿaddile olan ḥuḳun veyāḫūd o keyfiyyetleri olan aġdiye istiʿmāl olunur ise ondan dahi intifāʿ ederler.

On Üçüncü Faṣl İshāl-i Buḥrānī Tedbīrleri Beyānındadır

İshāl-i buḥrānī ḫaṭara müʾeddī olacak mertebeye ḳarīb olmadıkça onu ḳaṭʿ cāiz olmaz. Ve eger buḥrānī ishālde ḫaṭar ḫavf olunacak ḳadar ifrāṭ olursa heyḍa muʿālecesine ḳarīb ʿilācla muʿālece olunur velākin onların beyninden māu'l-laḥm bu bābda istiʿmāl olunmaz. Eger o buḥrān cidden

emrāḍ-ı ḥādde buḥrānī ise belki onlara tedbīr ve taġlīẓī olan sevīḳ-i şaᶜīr ve sevīḳ-i tuffāḥ ḥasvleri iṭᶜām olunur ve eger iḥtimāli olursa ṭarī ve maṭbūẖ semek ḥabb-ı rummān ile yāẖūd mā-ı rummānla içine küzbere-i muẖallele ve müceffefe mis̱lli ḳavābıḍ ve ebāzīr katıldıktan sonra iṭᶜām olunur.

On Dördüncü Faṣl Zaḥīrde Olan Kelāmdır

Aḥvāl-i zaḥīrden evvelā bilinmesi vācib olan ḥāl budur ki zaḥīrde naẓar olunup tefekkür olunur ki o zaḥīr ḥaḳḳ mıdır veyāẖūd bāṭıl mıdır taᶜarrüf olunur.

Zaḥīr-i bāṭıl odur ki verā-ı maḳᶜadede s̱üfl-i yābis ü muḥtebes ola ve baᶜḍı kerre o s̱üfl-i yābisten bir şeyᵓ münᶜaṣır olur ve o şeyᵓ iẖrāc için baᶜḍı kerre miᶜā-ı müstaḳīm tekellüf etmekle müncerid olur ve ẓann olunur ki o miᶜāda ve maḳᶜadede zaḥīr ᶜilleti vardır, maᶜa-hāẕā onlarda āfet yoktur ve o ḥālet s̱üfl-i yābisin ᶜaraḍıdır. Ve bu mis̱lli zaḥīr-i bāṭıl ḥudūs̱unda vācib olan muᶜālece ḥukun-ı leyyine ve şiyāfāt-ı leẕẕāᶜadır. Ve eger o s̱üfl-i yābis ḥuḳun-ı ceyyide-i leyyineye icābet eylemez ise o ḥuḳnenin līn ve ruṭūbetini muḥāfaẓa ederek bir miḳdār ḥuḳneyi ḥiddetli edersin s̱üfl-i cāffı iẖrāc eylesin için. Ve s̱üfl-i yābisin ẖurūcundan sonra bāḳī kalan s̱üfl-i ġayr-i yābisi iẖrāca ḥācet olur ise leyyin ve raṭb ve sāẕec ḥuḳne istiᶜmāliyle iktifā edersin ve ḥiddeti terk edersin. Ve baᶜḍı kerre ḥabbu'l-muḳl veyāẖūd ṣamġ-ı buṭm şürbüne ḥācet olur eger mādde ġalīẓa ise ve eger ḥarāret var ise ẖıyarşenbere ve şarāb-ı benefşece ve o mis̱llileri istiᶜmāle ḥācet olur ve keẕālik ẖıyarşenber lübbü ve rubb-ı sūs ve kes̱īrā bu eczālardan mütteẖaẕ olan ḥabba dahi muḥtācdır.

Ve eger vāḳiᶜ olan zaḥīr zaḥīr-i ḥaḳḳ ise ve o zaḥīr-i ḥaḳḳın sebebi berdin maḳᶜadeye iṣābeti ise ona kimādāt ile muᶜālece edersin ẖıraḳ-ı ḥārre ve nuẖāle-i müsaẖẖine ile maḳᶜade tekmīd olunmakla ve keẕālik ᶜicān[152] ve ᶜāne[153] ve ḥālibān tekmīd olunmakla. Ve bir kīse içinde olan müsaẖẖan cāvers ve milḥ üzerine ᶜalīl iclās olunur ve sünger ve mā-ı ḥārr ile yāẖūd yalnız kuru sünger tesẖīn olunduktan sonra onunla dahi kimād olunur ve edhān-ı

152 "ᶜİcān" ᶜaynın kesri ile ẖāye ile dübür ḥalḳasının mā-beyni. Vankulu.
153 "ᶜĀne" ḥāle vezni üzere kasık kılına dahi derler. Vankulu.

ḥārre-i ḳābıḍadan ḳayrūṭī ittiḫāẕ olunup o mevāḍ tedfiʾe[154] olunduktan sonra tedhīn olunur ve şarāb-ı müsaḫḫan ve zeyt-i ünfāḳla ṭılā olunur veyāḫūd ḥammāma girip arḍ-ı ḥārresi üzere oturmak ile ʿalīle emr olunur.

Ve maʿlūm ola ki berd ekṡer-i aḥvālde zaḥīre mūḍī olur ve tesḫīn-i laṭīf ekṡer-i aḥvālde nāfiʿ olur, zīrā tekmīd ekṡeriyyā onlara nāfiʿ ve tebrīd ḍārrdır.[155] Ve zaḥīrin ekṡer-i envāʿına keymūs-ı ġalīẓ ü lezic tevlīd eden aġdiye ḍārr olur.

Ve eger zaḥīre sebeb şeyʾ-i ṣulb üzere keṡret-i cülūs ise dühn-i şibt veyā dühn-i bābūnecden muḳl ve şemʿle ḳayrūṭī ittiḫāẕ edip istiʿmāl olunmakla irḫā olunur veyāḫūd zeyt-i ḥārr içinde ġams olunan isfence mevḍiʿe taḳrīb olunur.

Ve eger zaḥīre sebeb verem-i ḥarr ise ihtimām edip ʿurūḳ ṭarīḳinden ve ṭarīḳ-i ishālden vereme seyelān eden mevāddı sen ḥabs eyle ve veremi tebrīd ve ḥiddetli ḫılṭı taʿdīl eyle ve zamān-ı ibtidāda faṣda ḥācet olursa faṣd eyle ve onun ġıdāsını cidden taḳlīl eyle belki mümkin olur ise iki gün miḳdārı ṣavmı istiʿmāl eyle ve evāilde o mevḍiʿ üzere bir miḳdār berde ve irḫāya meyli olup inṣıbāba māniʿ olan miyāh ve neṭūlāt istiʿmāl eyle.

Ve zaḥīre nāfiʿ olan muʿāleceden olur mā-ı ās ve verd içine maġmūs olan libde maʿa'l-ḥınnā istiʿmāl olunur ise. Ve keẕālik o ʿilletin evvelinde mā-ı şaʿīr, mā-ı ʿineb-i ṡaʿleb, mā-ı verd, dühn-i verd, beyāḍ-ı beyḍ bu edviyelerden ḥuḳne ittiḫāẕ olunup onunla iḥtiḳān olunsa nāfiʿ olur. Ve eger munṣabb olan ishāl olursa sen bildiğin nesneler ile onu ḥabs eyle, mürḫiyāt ile tenṭīl ve taḍmīd eyle, ḳavābıḍdan bildiğin edviye ile maḫlūṭ olan bābūnec ve şibt miṡlliler ile baʿdehu münḍicāt istiʿmāl eyle; eger o maḳāmda cemʿ dahi var ise baʿde'n-nuḍc müfettiḥāṭ istiʿmāl eyle. Bu meẕkūrların cümlesini sen bundan aḳdem bildin ve tafṣīline vāḳıf oldun. Ve baʿḍı kerre onlara zeyt-i ḥulv ile ḳavābıḍdan bir şeyʾ ṭabḫ olunduktan sonra iḥtiḳān olunsa nāfiʿ olur.

Ve onlara aḥsen ve ecved olan aġdiye maṭbūḫ olan leben-i ḥalīb olur, zīrā o leben fevḳten seyelānı ḥabs eder ve mevḍiʿi telyīn eder. Eger inḍāc ve taḥlīl ve vecaʿı teskīn murād eylesen onlara ḥulbe ve ḫubbāzā ḍımādı

154 "Tedfiʾe" tesḫīn maʿnāsınadır.

155 Ve tekmīd müsaḫḫanen istiʿmāl olunmakla ondan intifāʿ ile ḥarr-ı laṭīften intifāʿ olunduğuna istidlālāt olunur; tebrīd dahi bu minvāl üzeredir.

edviye-i ceyyideden olur. İklīlü'l-melik ḍımādı ve kerneb-i maṭbūḫ ḍımādı dahi nāfiᶜdir. Ve eger bunlardan aḳvāya ḥācet olursa onlara baṣal-ı meşvī-den miḳdār-ı ḳalīl ve ḳalīlen muḳl ḫalṭ olunur.

Zaḥīrde verem mültehib ve mūlim olursa nefᶜi mücerreb olan merāhim-dendir muḥraḳ ve maġsūl olan reṣāṣ [ve] isfīdācü'r-reṣāṣ ki tekrīcle maᶜmūl ola, mürdāsenc-i mürebbā; bu edviyeler veznleri berāber aḫẕ olunup ṣuf-retü'l-beyḍ ile ve dühn-i verd-i mütenāhī vü bāliġ ile maᶜcūn kılınıp ondan ittiḫāẕ olunan merhemdir. Ve eger murād edersen o edviyenin üzerine mā-ı ᶜinebü's̱-s̱aᶜleb veyā mā-ı küzbere damlatırsın ve eger murād edersen iklī-miyyāt dahi ziyāde edersin ve baᶜḍı kerre yalnız ḳaymūliyā kifāyet eder eger ṣufretü'l-beyḍ ve dühn-i verd ile istiᶜmāl olunur ise.

Ve eger zaḥīre sebeb verem-i ṣulb olur ise evrām-ı ṣulbe muᶜālecātından senin bildiğin edviye ve tedbīrler ile ᶜilāc edersin. Ve tecribe olunan edvi-yeden olur: Muḳl, zaᶜferān, ḥınnā, ḫīriyyü'l-aṣferü'l-yābis, isfīdāc-ı reṣāṣ; bu edviye aḫẕ olunup şaḥm-ı decāc ve baṭṭ ihāli ve sāḳ-ı baḳar muḫḫu ile cemᶜ olunup istiᶜmāl olunur ḫuṣūṣan cins-i baḳardan iyyel nevᶜinin muḫḫ-ı sāḳı ṣufretü'l-beyḍ ve dühn-i verd ve dühn-i ḫīrī ile cemᶜ olunup onlardan merhem ittiḫāẕ olunur.

Ammā zaḥīrin sebebi ḫılṭ-ı ᶜafin müteşerrib olup o mevḍiᶜde müteşerrib olan ḫılṭ-ı meẕkūr balġam veyāḫūd mirār olur ise ve o balġam balġam-ı lezic olur ise ona ġasl ile muᶜālece olunur. Ve balġam-ı lezic olanlara ecved budur ki memlūḥ zeytūn suyu ile onlara iḥtiḳān oluna, miḳdār-ı iḥtiḳān yarım rıṭl miḳdārı kılına ki onunla mādde-i meẕkūre ḫurūc ede. Benefşecden bir ḳuvvet aḫẕ olunan varaḳ-ı sılḳ ᶜuṣāresi ve türbüd ile dahi iḥtiḳān olunur ve baᶜdehu şiyāfāt-ı zaḥīrden müsekkināt-ı evcāᶜ olan şiyāfla iḥtiḳān olunur. Ve balġamī olan zaḥīrde baᶜḍı kerre ḥabb-ı müntin istiᶜmāline muḥtāc olunur.

Ve eger sebeb-i zaḥīr zāil olup hālen olan zaḥīr sebeb-i müteḳaddim-i zāilin baḳiyye-i ās̱ārı ise mevḍiᶜ-i vecaᶜ bir vaḳt taḫdīr olunur[156] ve eger o mekānda ishāl olursa onu ḥabs edersin ve baᶜdehu naẓar edersin eger ᶜalīlde taḥammül olup ve ishālin ᶜavdinden ḫavf olunmaz ise onlara nāfiᶜ olan ḥuḳ-nenin eḫaffı ile iḥtiḳān edersin veyāḫūd mādde-i ṣafrāvī ise miḳdār-ı ḳalīl milḥ ile benefşecden [392a] şiyāfe ittiḫāẕ edip taḥmīl olunur.

156 Yaᶜnī baḳıyye-i eẕā zāil olunca ḳadar taḫdīr edersin.

Ve eger mādde balġamiyye ise ḫıyarşenber ʿaseli miḳdār-ı ḳalīl būraḳ ve türbüd ile ʿaḳd olunup taḥmīl olunur ve eger bunlara cesāret eylemez isen mürḫī ve muḫaddir olan şiyāfāt ve neṭūlāt ile vecaʿı teskīn edersin.

Ve kaçan zaḥīr istiṣʿāb edip onda şeyʾ-i ḫāric olmasa belki ḳıyām-ı kes̱īr-i mütevātiri olsa onun sebebi baʿḍı kerre verem-i ṣulb olur ve baʿḍı kerre dahi berd lāzım sebeb olur. Ve onun ʿilācı budur ki dühn-i müsaḫḫin içinde meblūl olan ṣūfe ile kimāda müdāvemet olunur ve o dühn dühn-i verd ve dühn-i ās ve dühn-i benefşec ve dühn-i bābūnec olur ve ḳalīl şarāb dahi ḫalṭ olunur ve ẕikr olunan edhān ile vech-i meşrūḥ üzere kimād olundukta şerc ismiyle müsemmā olan ʿaṣabeye ve ḫuṣyeye ve ʿāneye o edhānı iṣābet ettir; eger bunun ile vecaʿ sākin olmazsa şīrec ile yaʿnī şīrūġan ile müftiren iḥtiḳān edip birkaç sāʿat imsāk eyle ve bu iḥtiḳān ona bi-iẕnillāhi taʿālā şifā olur. O tedbīri eṭıbbā-ı aḳdemūn ẕikr edip müteʾeḫḫirūn onlardan intiḥāl eyledi, biz dahi tecribe eyledik ve menfaʿat-i şedīdesini müşāhede eyledik.

Ve zaḥīrin sebebi ḳurūḥ [ve] teʾekkül ise sen naẓar ve teʾemmül edersin, eger ṭabīʿat ṣulbe ise ṭabīʿatı tecfīf ve tebyīse sen rāḍī olma belki telyīnde ictihād edip müzliḳ-i muʿtedil ile ṭabīʿatı telyīn edip onu hiddetlendirecek edviye istiʿmāl eyleme bu mis̱lli mevḍiʿde berāzın yübsü cidden redī olmak ḥasebiyle. Ve vācib olur ki onları aġdiye-i mürre ve māliḥ ve ḥarīf ve cidden ḥāmiḍ ile taġaddī eylemeyeler, zīrā bunların küllīsi berāzı leẕẕāʿ ve mūlim ve sāḥic eder ve bi'l-cümle bu bābda emʿānın teʾekkülü ve ḳılāʿı muʿālecātıyla ʿilāc olunur ve taʿvīl şiyāfāta olur. Ve tenḳıyeye ḥācet olursa tenḳıyeye mā-ı ʿasel ḳalīl milḥ ile mezc olunduktan sonra onunla iḥtiḳān etmekle bedʾ olunur ve onun ḥuḳnesi bu mis̱lli ḥuḳne olur veyāḫūd o ḥuḳne-i ḫafīfe olur ki emʿāya ʿālī olmaz ve mevḍiʿ-i zaḥīr fevḳinde olan emʿāda ʿamel eylemez veyāḫūd sen ʿasel ve būraḳtan şiyāfe ittiḫāẕ edip onu istiʿmāl edersin. Ve kaçan tenḳıye tāmm oldukta ḳurūḥ muʿālecesine iştiġāl eyle, eger o zaḥīrde bevāsīr ve nevāṣīr ve şiḳāḳ olursa sebebe muʿālece eyle ve onların muʿālecelerini bābında biz ẕikr eyleriz.

<u>Zaḥīr Şiyāfātıdır:</u> Zaḥīr ʿilletinde iḥtimāl olunan şiyāfātın ecvedi ḳabḍı eḳs̱er olan şiyāfāt olur. Ve o ecvedin biri şiyāf-ı İskenderdir, beyne'l-eṭıbbā o şiyāf maʿrūftur ve biri dahi şiyāf-ı senderūs. Ve yine şiyāfāttan şiyāfāt-ı kes̱īre vardır ki onda taḫdīr vardır ve bu bābda istiʿmāl olunur, onları biz ḳurūḥ ʿilācında ẕikr eyledik.

Nüsḫatu'ş-Şiyāf li'z-Zaḥīr: Afyūn, cünd-i bīdester, kündür, zaᶜferān; bu edviyeden şiyāf ittiḫāẕ olunup iḥtimāl olunur.

Āḫer: ᶜAfṣ-ı ficc, isfīdāc-ı reṣāṣ, kündü,r dem-i aḫaveyn, afyūn.

Aḍmide-i Zaḥīr: Ṣufretü'l-beyḍ, lübb-i semīd, bābūnecin kendi veyāḫūd tāzesinin ᶜuṣāresi, şibt-i yābis, ḫaṭmī, luᶜāb-ı bezr-i kettān; bu edviyeden veyāḫūd emṡālinden ḍımād ittiḫāẕ olunur.

Ve mezḥūrun maḳᶜadesine vaḍᶜ olunan ḍımādın ceyyidindendir meslūḳ olan kürrāṡ-ı Şāmī ve semn-i baḳar ve dühn-i verd ve miḳdār-ı ḳalīl şemᶜ-i muṣaffādan ittiḫāẕ olunan ḍımād.

Ammā zaḥīrde istiᶜmāl olunan baḫūrāt o baḫūrlardır ki mezḥūrīn için ittḫāẕ olunur ve vecaᶜları şedīd oldukta istiᶜmāl olunur, kürsī-i meṡḳūb içre ᶜalīli oturtup taḥtından ḳamᶜ içinde tebḫīr etmekle. Ve tebḫīr olunacak buḫūrlardandır keber ve zeytūn çekirdeği ve baᶜr-ı ibil ve kibrīt-i keṡīr ile defᶜaten tebḫīr olunsa onunla intifāᶜ ederler.

Ve teskīn-i vecaᶜ için içine iclās olunacak sular o miyāhtır ki onda ḫubbāzā ve şibt, bābūnec ve ḫaṭmī ve iklīlü'l-melik ṭabḫ olmuş ola. Ve ḥabs-i seyelān için ᶜalīl iclās olunacak miyāh içinde ḳavābıḍ ṭabḫ olunacak miyāh olur ve bi-ḥasebi'l-ḥācet ẕikr olunan miyāhların iki ṣınfı dahi cemᶜ olunur. Ve eger maḳᶜade ḫurūc eyledi ise o ḫāric olan maḳᶜade ġasl ve tanẓīf olunup maḥalline iᶜāde olunduktan sonra ᶜalīl cidden ḳābıḍ olan miyāh içre iclās olunur veyāḫūd maḳᶜade iᶜāde ve redd olunduktan sonra ḳaviyyetü'l-ḳabḍ edviye-i mesḥūḳa vü mecmūᶜadan baᶜḍı ᶜuṣārāt-ı ḳābıḍa ile ḍımād olunur.

Maḳāle-i Ṡāliṡe İbtidā-ı Ḳūlınc ve Evcāᶜı ve Emᶜā Evcāᶜı Beyānındadır O Dahi Fuṣūlü Müştemildir

Evvelki Faṣl Mücmelen Maġṣ Beyānındadır

Ve maġṣın[157] esbābı baᶜḍı kerre rīḥ-i muḥteḳıne olur yāḫūd ḥādd-ı leẕẕāᶜ olan faḍl yāḫūd būraḳī ve māliḥ ve leẕẕāᶜ veyāḫūd ġalīẓ olup ġayr-i mündefiᶜ olan faḍllar olur veyāḫūd maġṣa sebeb verem yāḫūd ḥummayāt yāḫūd

157 "el-Maġṣ" mīmin fetḥi ve ġaynın sükūnu ile bağarsıklar kesilir gibi olup ağrımaktır. Ve ᶜāmme fetḥateynle istiᶜmāl ederler, keẕā fī tercemeti'ṣ-*Ṣıḥāḥ*. Ve eṭıbbā emᶜā-i ᶜulyāda olan sancılara ıṭlāḳ ederler ve süfşūda olanlara ḳūlınc derler.

ḥabbu'l-ḳarᶜ olur. Ve baᶜḍı kerre maġṣ bi-ḥasebi'l-buḥrān olur ve onun ẓuhūru buḥrāna ᶜalāmet olur.

Kaçan maġṣ şedīd olsa ḳūlınca müşābih olur ve onun ᶜilācı ḳūlınc ᶜilācı olur. Maġṣ-ı mirārīde ḳūlınc ᶜilācı istiᶜmāl olunmaz ve istiᶜmāl olunursa ḫaṭarı ᶜaẓīm olur.

İshāli olmayan maġṣ müştedd oldukta ḳūlınc veyāḫūd īlāvus olur .Ve maġṣ küzāza veyāḫūd füvāḳa yāḫūd zühūl-i ᶜaḳla müʾeddī olsa mevte delālet eder.

el-ᶜAlāmāt: Aṣnāf-ı maġṣdan bi-sebebi'r-rīḥ olan maġṣ ᶜalāmātı ḳarāḳır ve intifāḫ ve bilā-s̱iḳal temeddüd olup ve rīḥin ḫurūcunda o ḥālātın sükūnu ve zevāli olur.

Ve ḫılṭ-ı mirārīyle ḥādis̱ olan maġṣın ᶜalāmātı ḳalīlen s̱iḳal olur ve lez̠ᶜ-i şedīd ve iltihāb ve ᶜaṭaş olur ve berāz ile o sebeb olan ḫılṭ ḫurūc eder. Ve maġṣın bu ṣınfı ḳūlınca müşābih olur ᶜilācında ḫaṭāen ḳūlınc ᶜilācı olunsa onda ḫaṭar-ı ᶜaẓīm olur.

Ve ḫılṭ-ı būraḳī ḥasebiyle ḥādis̱ olan maġṣın ᶜalāmātı budur ki onda s̱iḳal-i zāid ve lez̠ᶜ olur ve berāzında balġam ḫurūc eder.

Ve ḫılṭ-ı ġalīẓ-i lezicden ḥādis̱ maġṣa s̱iḳal ve vecaᶜın lüzūmu ve mevḍiᶜ-i vāḥidde onların s̱ābit olduğu ve o mis̱lli ḫılṭın berāz ile ḫurūcu delālet eder.

Ve ḳurūḥtan ḥādis̱ olan maġṣın ᶜalāmātı saḥcın ᶜalāmāt-ı maᶜlūmesi olur.

Ve veremden ḥādis̱ olan maġṣın ᶜalāmātı ḳūlınc bābında z̠ikr olunacak verem ᶜalāmetleri olur.

Ve dīdānla ḥādis̱ maġṣın ᶜalāmātı dīdān bābında z̠ikri ātī dīdān ᶜalāmetleri olur.

el-Muᶜālecāt: Māddī olup māddesine meded erişen maġṣın muᶜālecesi ᶜalīl kusturulup baᶜdehu ishāl istiᶜmāli olur.

Ve rīḥten olan maġṣa evvelā ona [392b] muvāfıḳ tedbīr olunup rīḥi tevlīd eden nesnelerden ictināb ve ekl ve şürbünü taḳlīl ḫuṣūṣan ᶜale'ṭ-ṭaᶜām şürbü taḳlīl ve kez̠ālik ᶜale'ṭ-ṭaᶜām ḥareketi taḳlīl olur.

Ve sebeb-i maġṣ olan rīḥ-i lāzıme ise vācib olur ki iḥtiḳān olunmakla miᶜāya muᶜālece olunup ḫılṭ-ı mübaḫḫir miᶜādan istifrāġ oluna ve o iḥtiḳānda şaḥm-ı decāc ve dühn-i verd ve şemᶜ istiᶜmāl oluna.

Ve eger maraḍ fevḳte olan emᶜādan ise emᶜāyā meşrūbātla muᶜālece olunup şehriyārān ve temrī ve eyāric mā-ı büzūr ile saḳy oluna ve keẕālik sefercelī dahi saḳy oluna ve baᶜdehu tiryāḳ ve sencerīnā misḻli ve riyāḥı muḥallil olanlar saḳy oluna.

Ḥuḳne: Besfāyec, ḳanṭuriyūn, kemmūn, şibt, seẕāb-ı yābis, ḥulbe, bezr-i kerefs veznleri berāber aḫẕ olunup ṭabḫ-ı nāᶜim ile su ile ṭabḫ olunur ve o maṭbūḫtan yüz dirhem miḳdārı aḫẕ olunup sekbīnec ve muḳl her birinden yarımşar dirhem ḥall olunur, bi-ḥasebi'l-ḥācet onlar ẕikr olunan miḳdārdan ekse̱r veyāḫūd eḳall kılınmak dahi cāiz olur ve onların üzerlerine on dirhem ḳadar dühn-i nārdīn veyāḫūd dühn-i seẕāb ve on dirhem ᶜasel[158] dahi ilḳā olunur.

Ṣıfat-ı Sefūf: Kemmūn, ḥabbu'l-ġār, seẕāb, nānḫāh her birinden yarımşar dirhem, fānīẕ-i Siczī[159] beş dirhem. Bu devālardan sefūf ittiḫāẕ olunur ve onların mecmūᶜu şerbet-i vāḥide olur.

Āḫer: Ḳanṭuriyūn-ı ġalīẓ bir misḳāl aḫẕ olunup maṭbūḫla istiᶜmāl olunur.

Aṣḥāb-ı tecribe katında nefᶜ-i ᶜacībi tecribe ile müteḥaḳḳıḳ olan edviyedendir: Ḫınẕīrin kaᶜb-ı muḥraḳı maġṣ-i rīḥīsi olanlara saḳy olunsa veyāḫūd yābis olan ḥabb-ı ġārdan iki milᶜaḳa yalnız istiᶜmāl olunsan rīḥī ve balġamī olan maġṣlarda nāfiᶜ olur. Ḥabbu'l-bān ve ḥabbu'l-belesān her birinden birer dirhem aḫẕ olunup akşam ve ṣabāḥ mā-ı ḥārr ile şürb olunur.

Ve rīḥī ve balġamī beyninde müşterek olan ḍımādāttan olur maᶜa-ḳışrihi şeyy olunan bunduḳ ile mevḍiᶜ ḥāmiyen ḍımād olunur ise.

Ve onlara tekmīdāt dahi nāfiᶜdir; şibt, seẕāb, merzencūş-ı yābis ile kimād olunur. Ve ḥabbu'l-ġār daḳḳ olunup şarābla veyāḫūd mā-ı seẕābla maᶜcūn kılınıp onunla sürreye ḍımād olunur ve bütün gece o ḍımād suḳūṭtan ḥıfẓ olunur ve onun cidden menfaᶜati olur.

Ve maġṣ-i rīḥī ve maġṣ-ı balġamī aṣḥābının aġdiyesi ḳanābir meraḳası ve düyūk-ı herime teherrī edince ḳadar şibt kesī̱r ve efāvīh ve ebāzīr ile olur ṭabḫ olunduktan sonra ondan meʾḫūẕ olan meraḳa olur. Ve o ᶜillet aṣḥābı meraḳa ile iktifā ederler ve ḫubzları ḫamīr-i memlūḥ ve ceyyidü'l-ḫabz kı-

158 Ṭabᶜ ile olan nüsḫada "ᶜasel" sāḳıṭtır.
159 "Fānīẕ"in māhiyyetinde iḫtilāf vardır, tafṣīli müfredātta mübeyyendir; iki ḳısmdır, Siczī ve Ḥarrānīdir.

lınır ve ḫubz-ı ḫuşkār onlara aṣveb olur ve şarābları ᶜatīḳ ve raḳīḳ olanlardan ḳılınır. Ve onlara vācib olur ki ḳable'ṭ-ṭaᶜām riyāḍet-i laṭīfe eyleyeler ve iki maġṣa yaᶜnī rīḥī ve balġamī olanlara ḳunfuẕ[160]-ı meşvī deyildiği üzere nāfiᶜdir.

Ammā balġam-ı lezicden ḥādis̱ maġṣa onun ᶜilācı dahi rīḥī ᶜilācına ḳarīb olur lākin balġam-ı lezicden olan maġṣta ᶜināyet tenḳıyeye eks̱er kılınır ve o tenḳıye gerek ise fevḳten olsun ve gerek ise taḥttan olsun.

Ve ishālī olmayan maġṣta ḥamāmā sefūfu nāfiᶜ olur ve zebīble ḥurf saḳyı ve aḳrāṣ-ı efāvīh saḳyı dahi nāfiᶜdir.

Ammā balġam-ı māliḥten olan maġṣta vācib olur ki istifrāġa mübāderet olunup türbüdiyye ve besfāyeciyye ḥuḳneleri ile sebistān ve benefşecle taᶜdīl olunduktan sonra iḥtiḳān oluna. Ve keẕālik eyāric-i feyḳarā veyāḫūd sefercelī ile istifrāġ oluna ve baᶜde'l-istifrāġ keymūsu ḥasen olan ceyyidü'd-düsūme aġdiye istiᶜmāl oluna, düsūmet-i ceyyide süt emen kuzu laḥmının ve semiz tavuk ve piliç düsūmetleridir ve keẕālik onların ġıdāları tecvīd ve taḳlīl olunur ve şarāb-ı raḳīḳ ḳalīlen saḳy olunur.

Ve bārid olan maġṣın küllīsinde nāfiᶜ olur mā-ı ᶜasel ile ḥabb-ı reşād ve enīsūn ve vec ve ḥabb-ı ġār ve varaḳu'l-ġār ve zerāvend ve ḳanṭuriyūn ve ᶜūḍ-ı belesān müfredeten ve mürekkebeten saḳy olunmak.

Ammā safrādan olan maġṣın tedbīrinde vācib olur ki onda naẓar ve teᵓemmül oluna, eger ᶜalīlin ḳuvveti ḳaviyye ve māddesi kes̱īre ise o mādde istifrāġ oluna helīlec ṭabīḫī mis̱lli ile ve mā-ı rummāneyn yalnız veyāḫūd miḳdār-ı ḳalīl saḳmūnyā ile istifrāġ olunup üzerine mā-ı ḥārr şürb olunur ve keẕālik temr-i Hindī ve ḫıyārşenber ve şīrḫışt ve onlara müşābih edviyelerin ṭabīḫī ile dahi istifrāġ olunur ve ondan sonra mādde taᶜdīl olunur dühn-i verd ile müstaᶜmel bezr-i ḳaṭūnā ile ve mā-ı rummāneyn ile veyāḫūd ḳıs̱s̱ā ᶜuṣāresini dühn-i verd ile istiᶜmāl etmekle ve aḍmide-i bāride ile baṭn dahi ḍımād olunur ve iḍmādın içinde ᶜinebü's̱-s̱aᶜleb ve fiḳāḥ-ı kerm kılınır ve onlara efsentīn katılmak dahi vācib olur ve onların aġdiyesi ᶜadesiyye ve summāḳiyye ve isfanāḫiyye ve enberbārisiyye mis̱lli aġdiyeler olur.

Ve baᶜḍı kerre ġalaṭ olunup maġṣ ẓuhūrunda ḳūlınc ẓann olunmakla ona ḳūlınc muᶜālecesi ile ᶜilāc olunup ᶜalīl helāk olur.

---

160 "Ḳunfuẕ" kirpi dedikleri ḥayvāndır.

Ve vācib olur ki ke-mā yenbaġī maraḍ teʾemmül olunup baᶜdehu muᶜālecesi görüle. Ve ḳūlınc-ı ṣafrāvī bābında maġṣı ḳūlıncdan temyīz eder kelām ᶜale't-tamām ẕikr olunur, istiḳsā murād edenler o maḥalle mürācaᶜat eylesinler. Ve ḳurūḥ ḥasebiyle ḥādiṡ olan maġṣın ᶜilācı ᶜilāc-ı ḳurūḥ-ı meẕkūr olur.

İkinci Faṣl Ḳarāḳır ve Min-Ġayri İrādetin Rīḥin H̱urūcu Beyānındadır

Ḳarāḳır keṡret-i riyāḥ ile ḥādiṡ olur ve riyāḥın tevellüdü aġdiye-i nāfiḫa ile veyāḫūd bi-sebebin mine'l-esbāb sūʾ-i haḍmla olur. :Ve sūʾ-i haḍmın sebebi gāhca aᶜḍāda ve gāhca aġdiyede olur ve ekṡer-i ḥālde aᶜḍāda olan sebeb bürūdet veyāḫūd suḳūṭ-ı ḳuvvet olur evāḫir-i sellde ḳuvvetin suḳūṭu gibi. Ve ekṡeriyyā ḳarāḳır ḥudūṡunda ṭabīᶜat-ı leyyine ve teberrüze ḥācet-i müteheyyice olur.

Ve baᶜḍı kerre ḳarāḳır emᶜā-i ᶜulyā-i raḳīḳada olup ṣavtı eḥadd olur. Ve baᶜḍı kerre emᶜā-i süflā-i ġılāẓda olur ve onun ṣavtı eṡḳal olur eger ona ruṭūbet dahi muḫāliṭ olur ise onun ṣavtının meyli baḳbaḳaya olur.

Ve baᶜḍı kerre ḳarāḳır buḥrāna ᶜalāmet ve ishāli münẕire olur.

Ve baᶜḍı kerre ḳarāḳır ṭıḥāle müşāreket ile olur.

Ve keṡret-i süddesi olan mārūḳīne yaᶜnī yereḳān aṣḥābına dahi ᶜārıḍ olur, zīrā südde ḥasebiyle yereḳānı olanların emᶜāsı bāride olur ve bürūdet ile ḳarāḳır ḥādiṡ olur.

Ve baᶜḍı kerre ḍaᶜf-ı kebid ḥasebiyle dahi ḳarāḳır olur.

Ammā bi-ġayri irādetin rīḥin ḫurūcu gāhca miᶜā-i müstaḳīmin istirḫāsından ve gāhca ṣāimin istirḫāsından olur ve beynehümāda farḳ budur ki istirḫā miᶜā-i müstaḳīmde ise maḳᶜadenin ḥissi ḳalīl olup ve maḳᶜade ḫārice bürūz eder, istirḫā-i ṣāimde bu ḥālet olmaz.

el-Muᶜālecāt: Bu āfetin tedbīri aġdiye-i ḳeṡīre-i nāfiḥadan taḥarrüz ve ictināb olur ve cūᶜa ṣabr ve haḍmı taḳviye olur ve o taḳviye bundan aḳdem senin maᶜlūmun oldu. Ve ḳūlınc-ı rīḥī beyānında bizim ẕikr edeceğimiz edviye ile riyāḥı taḥlīl olur ve riyāḥı ekṡer-i evḳātta muḥallil olan edviyenin ceyyidi kemmūnī olur ve keẕālik felāfilī ve vecc-i mürebbā dahi ceyyīd olur.

Ve eger ḳarāḳır maᶜa'l-ishāl olur ise ona ḫūzī nāfiᶜ olur ve keẕālik kemmūn, nānḫāh, kāşim, kerevyā her birinden birer cüzᵓ, enīsūn iki cüzᵓ. Bu edviyelerden fānīẕ-i Siczī ile ḳamīḥa ittiḫāẕ olunup ondan beş dirhem miḳdārı istifāf olunur.

Ammā bi-ġāyri irādetin ḫurūc-ı rīḥin ᶜilācı fālic-i maḳᶜade ᶜilācı olur veyāḫūd tiryāḳ tenāvülü ve dühn-i kelkelānic ve dühn-i ḳusṭ ile māfevḳa's-sürreyi temrīḥ olu, eger sebeb ṣāimin istirḫāsı ise.

Üçüncü Faṣl Ḳūlıncda ve İḥtibās-ı S̱üflde Olan Kelāmdır

Ḳūlınc miᶜavī bir maraḍdır ki onun elemi olur ve onunla bi'ṭ-ṭabᶜ rīḥin ḫurūcu müteᶜassir olur ve ḥaḳīḳatte ḳūlınc o āfetin sebebi emᶜā-i ġılāẓda yaᶜnī ḳūlūn ile müsemmā olan miᶜāda ve onu vely eden miᶜāda olanlara ıṭlāḳ olunur, zīrā ḳūlıncın vecaᶜı ġılāẓda ziyāde olur onların kes̱āfet ve bürūdetleri ḥasebleriyle ve o ġılāẓın kes̱ret-i bürūdetlerinden için onların üzerlerinde kes̱īren şaḥm bulunmaz.

Ve eger sebeb-i ᶜillet emᶜā-i diḳāḳta olur ise ᶜörf-i ṣaḥīḥ budur ki ona īlāvus derler. Ve īlāvus ile ḳūlınc arasında şiddet-i müşābehet olmakla baᶜḍı mevāḍiᶜde emᶜā-i diḳāḳta olanlara dahi ḳūlınc ıṭlāḳ ederler.

Ve ḳūlıncın esbābı baᶜḍı kerre ḫāṣṣaten ḳūlūnda ve baᶜḍı kerre emᶜā-i sāirede olur ve ondan ḳūlūna teᵓeddī [393a] eder beynehümāda şirket olmakla.

Ve ḫāṣṣaten ḳūlıncda olan sebebler sūᵓ-i mizāc-ı müfred-i ḥārr olur veyāḫūd bārid veyāḫūd yābis olur:

Sūᵓ-i mizāc-ı müfred-i ḥārr tecfīfī ile ve ġıdāyı kebide tevcīhi ve defᶜi ile fiᶜlini işler.

Ve sūᵓ-i mizāc-ı bārid tecmīdi veyāḫūd mūẕī olan sūᵓ-i mizāc iḥdās̱ıyla işler. Ve sūᵓ-i mizāc-ı bāridin eks̱er-i vuḳūᶜu büldān-ı bāridede ve rīḥ-i şimālin hübūbu katında olur ve berd dahi bu fiᶜli işler, o vech ile ki berd ᶜaḍal-i baṭnı şedd eder ve baṭnın tesḫīni ve ḥarāreti cevfe vāṣıl olup s̱üflü tecfīf eder ve keẕālik berd ᶜaḍal-i maḳᶜadeyi dahi şedd eder ve maḳᶜade-i meşdūde es̱fāli bi-mā maᶜahā fevḳe defᶜ eder.

Ve mizāc-ı yābis ḳūlıncı fāᶜil olur s̱üflü defᶜe mūᶜīn olan müzliḳ bir nesne olmamakla ve s̱üflün ruṭūbeti o mizāc-ı yābis neşf ve tecfīf etmekle.

Ammā sūʾ-i mizāc-ı raṭb bi-ẕātihi iḥtibās-ı s̱üfle ve ḳūlınca sebeb olmaz meger ki ruṭūbet ile ʿārıḍ olan emrāḍ-ı āḫeri ḳūlınc iḥdās̱ eyleye ve o vechle ʿārıḍ olan ḳūlınc bārid-i raṭb olan mādde ile ʿārıḍ olur.

Ẕikri müteḳaddim olan ḳūlınc aṣnāfı sūʾ-i mizāc-ı müfredden ḥādis̱ ḳūlınclar idi.

Ammā maʿa-māddetin olan sūʾ-i mizācdan ḥādis̱ ḳūlınc gāhca mevādd-ı ḥārreden ḥādis̱ olur, o mādde-i ḥārre emʿāyı leẕʿ eder ve mültehibe eder ve ittiṣālini tefrīḳ eder, bu sebeblerden onun vecaʿı vecaʿ-ı maġṣı tecāvüz edip ḳūlınc vecaʿı ḥudūdundan erişir.

Ve gāhca mevādd-ı fāʿile bāride olur ve onun īcāʿı sūʾ-i mizāc-ı muḫtelif-i bārid ḥasebiyle olur. Veyāḫūd o mevādd-ı bāride mürūr ve ʿubūr eylediği mevāḍiʿin ittiṣālini tefrīḳ etmekle emʿāda vecaʿ iḥdās̱ eder velākin bu nevʿ ḳūlınc ṣamīm[161]-i ḳūlınc olmaz.

Ve baʿḍı kerre mevādd-ı bāride cirm-i miʿāda sāʿaten-baʿde-sāʿatin tevlīd-i rīḥ etmekle ḳūlınc iḥdās̱ eder.

Ve baʿḍı kerre vecaʿ-ı ḳūlıncı ve ona muḳārib olan evcāʿ-ı sāireyi mevādd-ı sevdāviyye dahi iḥdās̱ eder.

Ve baʿḍı kerre ʿurūḍu nevāib ile olur ve keẕālik ekl-i ṭaʿām katında olur.

Ve baʿḍı kerre o vecaʿı ḥāmiḍ ve sevdāvī olan bir şeyʾ ḳaẕfi teskīn eder velākin ḳūlınc aṣḥābının eks̱er-i ḥālde ḳayʾ ve ḳaẕf eyledikleri o balġam olur ki onu aʿḍānın bürūdeti ve sūʾ-i haḍm ve aġdiye ve ve buḳūl tevlīd eylemiştir.

Ve baʿḍı kerre ḳūlınc-ı ḫāṣṣın sebebi südde olup berāzı ve aḫlāṭı ve riyāḥı nüfūẕdan menʿ eder ve onlar nüfūẕ için teḳāḍī eder, pes menʿ ve teḳāḍī ile vecaʿ ve temeddüd-i ʿaẓīm ḥādis̱ olur ve verem olmadığı vaktte eks̱eriyyā o süddenin ḥudūs̱u aʿver mevādd ile mümtelī olup ḳūlūna teʾeddī eyledikte olur ve ẕikr olunan südde miʿāda verem olmakla ḥādis̱ olur ve o verem eks̱er-i ḥālde verem-i ḥārr olur veyāḫūd o südde ḫılṭ-ı balġamī-i lezicin miʿānın feḍāsını doldurup sedd etmekle olur ve eks̱eriyyā vāḳiʿ olan ḳūlınc bu ṣınf ḳūlınc olur ve ḥummayāt ile bu ṣınf ḳūlıncın aṣḥābı intifāʿ ederler.

Ve baʿḍı kerre ḳūlıncın süddesi rīḥ-i muʿteriḍadan ve gāhca emʿānın iltivāsından ve fetīl gibi bükülmesinden olur, zīrā riyāḥ baʿḍı kerre emʿāyı fetl eder ve emʿā mültevī olmakla mecrā münsedd olup ḳūlınc ḥāṣıl olur.

161 "Ṣamīm" ḫāliṣ maʿnāsınadır.

Ve baʿḍı kerre emʿānın ribāṭı hetk ve fetk olur ve keẕālik kayle dahi iṣābet edip miʿā nevāḥī-urbiyyeye ve ḫuṣyeye nüzūl etmekle miʿā mesdūd olur. Ve onların fevḳinde olan fetḳ ile dahi südde ḥādiṡ olur.

Ve dīdān-ı müzdaḥime ile ve ṡüfl-i yābis ile dahi ḳūlıncı sedd olur. Ve o yābis ṡüfl baʿḍı kerre mütenāvel olan aġdiye-i yābisenin ṡüflü olur veyāḫūd müddet-i ṭavīle miʿāda mekṡ ile ṡüfle yübūset ʿārıḍ olmakla olur. Ve ṡüflün emʿāda o miḳdār beḳāsına sebeb dāfiʿa-i emʿānın ḍaʿfı olur. Ve çok kerre ṡüflün o miḳdār beḳāsına sebeb muḫaddirāt istiʿmāli olur, zīrā muḫaddirāt ṡüflde fāʿil olan ḳuvveti taḫdīr ve ṡüflü tecmīd eder.

Ve ṡüflün ṭūl-i beḳāsı baʿḍı kerre dahi ḳuvvet-i ʿāṣırenin ḍaʿfından olur ve keṡret-i cimāʿ ḥasebiyle ʿaḍal-i baṭnın ḳuvve-i ʿāṣıresine ḍaʿf ṭārī olur.

Ve keṡret-i beḳā baʿḍı kerre dahi miʿānın buṭlān-ı ḥissi ile veyāḫūd deffāʿ ve ġassāl olan mirārın miʿāya ḳıllet-i inṣıbābı ile olur ve māsārīḳānın ruṭūbet-i ṡüflü keṡret üzere neşfi ve imtiṣāṣı ile cefāf ʿārıḍ olmakla ṡüfl ṭūl-i müddet emʿāda bāḳī olur. Ve māsārīḳānın keṡret-i neşfi idrār-ı müfriṭ veyāḫūd riyāḍet-i muʿarrıḳa ile olur veyāḫūd bi-ḥasebi'l-mizāc bedene taḫalḫul ʿārıḍ oldukta beden havā-i muḥīṭ-i ḥārrı ceẕbe isrāʿ ve iẕʿān edip ve havā-i meceẕūb-ı ḥārr ṡüflü tecfīf etmekle emʿāda ṡüfl ṭūl-i müddet bāḳī kalır ve ḥarāret-i ṡüflü tecfī eylediğine bināen ḥammāmda mā-ı ḥārr ile istiḥmām ṭabīʿatı ḥabs eder.

Ve baʿḍı kerre süḫūnet-i havā bir meblaġa bāliġa olur ki o havā bedeni mükteniz ve ġayr-i müteḫalḫil olanlardan dahi ruṭūbeti ceẕb eder veyāḫūd nāṣūru olan kimsenin ruṭūbeti nāṣūrdan taḥallül edip ṡüfl-i yābisi miʿāda ṭūl-i müddet bāḳī kalır.

Ve baʿḍı kerre ruṭūbetin taḥallülü ve ṡüflün ṭūl üzere beḳāsına sebeb o ṣınāʿat olur ki onda ḥarāret-i şedīḍe müḳāsātına ḥācet olur, zicācet[162] ve ḥadādet[163] ve sebk[164] ṣınāʿalarında olduğu gibi.

Ve baʿḍı kerre dahi baṭnın cidden mizāc-ı ḥārrı olup ḥarāreti ḥasebiyle ṡüflü tecfīf eder veyāḫūd baṭnda olan ḥarāret-i meẕkūre nefs-i baṭnın mizāc-ı aṣlīsi olmaz belki baṭna munṣabb olan mirār ḥasebiyle baṭnda o

162 Sırçacı ṣanʿatı.
163 Demirci [ṣanʿatı]
164 Kuyumcu [ṣanʿatı]

ḥarāret ḥādis̱ olup s̱üflü iḥrāḳ eder eger s̱üflde ḳıllet veyāḫūd cevher-i s̱üf-lde yübūset olmakla iḥtirāḳa müstaᶜidd ve müteheyyiᵓ ise, ammā eks̱er-i ḥālde mirārın kes̱ret-i inṣıbābı ṭabīᶜatı ıṭlāḳ eder. Ve inṣıbāb-ı mirār ile nādiren vāḳiᶜ olan s̱üfl-i muḥteriḳ ü muḥtebesten ḥādis̱ olan ḳūlınc şedīd īlām ve īẕā eder ve onun eẕāsı bir meblaġa bāliġ olur ki ona taḥammül olunmaz.

Ve baᶜḍı kerre s̱üflü tecfīf eden ḥarāretin sebebi havā-i ḫāricīnin şiddet-i berdi olur, zīrā o berd dāḫilde yaᶜnī bāṭın-ı bedende olan ḥarāreti ḥaḳn ve ḥabs eder ve maᶜa-ẕālik bevli dahi o berd-i ḫāricī idrār eder ve maḳᶜadeyi dahi şedd edip meşdūde olan maḳᶜade s̱üflü fevḳe defᶜ eder.

Bu meẕkūrların küllīsi iḥtibās-ı s̱üfle ve ḳūlınca sebeb olur veyāḫūd sebeb mizāc-ı emᶜānın ve baṭnın yübūseti olur, onlara tābiᶜ olup s̱üfl dahi yābis olur veyāḫūd miᶜā-i müstaḳīmde zaḥīr ve verem olmakla s̱üfl muḥtebes olur.

Ve baᶜḍılar zuᶜm eylediler ki s̱üfl-i muḥtebes emᶜāda taḥaccür edip ḥaṣāten ḫāric olur. Bu meẕkūrun küllīsi ḳūlınc-ı aṣlī aṣnāfı idi.

Ammā bi'l-müşāreke ᶜārıḍ olan ḳūlınc bu vechle olur ki kebide ve mes̱āne ve külyeye ve ṭıḥāle verem ᶜārıḍ olup cevher-i emᶜāyı ḍaġṭ ve ḳabḍ ve sedd edip ḳūlınc-ı şirkī ᶜārıḍ olur ve keẕālik külyelerde vecaᶜ-ı ḥaṣāt oldukta o [vecaᶜ] emᶜāya teᵓeddī eder ve emᶜānın fiᶜli ḍaᶜīf olup aḫlāṭını defᶜ eylemeyip külyelere müşāreket ile ḳūlınc ḥādis̱ olur ve bināen ᶜaleyh vecaᶜ-ı ḳūlınc vecaᶜ-ı ḥaṣāta müşābih olur, beynehümāyı ancak baṣīreti olan ḥuẕẕāḳ-ı eṭıbbā farḳ eder ve o furūḳu ᶜalāmāt ẕikr olundukta īrād eyleriz.

Ve ḳūlınc ve īlāvus baᶜḍı kerre emrāḍ-ı vebāiyye-i vāfide[165] sebīli üzere ᶜārıḍ ve ḥādis̱ olup bir beldeden belde-i uḫrāya ve bir insāndan insān-ı āḫe-re taᶜaddī eder ve o taᶜaddīyi eṭıbbā-ı müteḳaddimīnden biri ḥikāye eyledi ve ẕikr eyledi ki o ḳūlınc ve īlāvus baᶜḍılarında ṣarᶜa müᵓeddī olur ve onun ṣarᶜı ḳātil olur ve baᶜḍılarında miᶜā ḳūlūnda inḫılāᶜ ve istirḫāya müᵓeddī olur velākin ḥissi selīm olur ve bu mis̱llilerde selāmet recā olunur ve onların eks̱eri īlāvus olup ᶜalā-sebīli'l-intiḳāl ḳūlınca ṣāyir ve rāciᶜ olur ve onun ḳūlınca intiḳāli buḥrāna müşābih bir ḥālet olur. Ve yine o ṭabīb dedi ki onlara baᶜḍı eṭıbbā ᶜilāc-ı acīb ile muᶜālece eder idi bu vech üzere ki on-

165 "Vāfide" sefer edici maᶜnāsınadır.

lara ḫass ve hindebā ve semeki ġalīẓ laḥmı ve ẕī-ḫuff yaʿnī bütün tırnaklı olan ḥayvānın laḥmını ve ekāriʿ bu meẕkūrların müberreden itʿām [393b] ve mā-ı bārid ve ḥumūḍāt saḳy eder idi ve onlar bu tedbīr ile şifā bulurlar idi ḥattā bu tedbīr ile o cemʿden īlāvus ve ḳūlıncı sarʿa ve fālice müʾeddī olmayanlar cemīʿan şifā buldular ve ṣarʿa müʾeddī olanlar dahi evāil-i ṣarʿ-larında bu tedbīr ile ṣıḥḥate vāṣıl oldular.

Ve baʿḍı kerre ḳūlınc aṣḥāb-ı temeddüde ʿārıḍ olur emʿā-i ʿāliyede olan s̱üfl ve ḫılṭı onların defʿden ʿaczleri olduğu ḥasebiyle. O aṣḥāb-ı temeddü-dün emʿā-i sāfilede olan s̱üfl ve ḫılṭı ḥabs ve imsāktan ʿaczleri olduğu gibi emʿā-ı ʿāliyede olanları defʿden dahi ʿaczleri olur.

Ve baʿḍı kerre dahi berd-i mizāc ḳūlınca sebeb olur.

Ve ḳūlıncın eks̱er-i ḥudūs̱u balġam-ı ġalīẓden olur ve ondan sonra rīḥ-i sādden ḳūlınc ḥudūs̱u eks̱er olur, zīrā riyāḥ emʿānın ṭabaḳātına ve līfine nüfūẕ eder ve ittiṣālini tefrīḳ eder, zīrā riyāḥ miʿdede olursa miʿdeyi nefş[166] eder miʿdede siʿa ve civārında olan aʿḍā-i ḥārreden mükteseb ḥarāret olmak ḥasebiyle ve keẕālik rīḥ emʿā-i ʿulyāyı dahi nefş eder emʿā-i ʿulyāda diḳḳat olmak ḥasebiyle. Ammā emʿā-i süflī onların ḍıddı üzere bürūdeti ve ḍīḳ-ı tecvīfi ve kes̱ret-i teʿārīci ve ṭabaḳātının ṣafāḳati olmakla onu nefşten riyāḥ ʿāciz olmakla onlar da muḥtebes olup ḳūlınc iḥdās̱ eder.

Ve ḳūlınc-ı rīḥīde rīḥe mevadd imdād eder ve o mevāddan ḳūlınc-ı rīḥi ḥālī olmaz ve maʿa-ẕālik o ḳūlınc mevādda nisbet olunmaz yaʿnī rīḥe im-dād eden mevādd mes̱elā balġam olsa ondan ḥādis̱ olan ḳūlınca ḳūlınc-ı balġamī ıṭlāḳ olunmaz belki ḳūlınc-ı rīḥī ıṭlāḳ olunur, zīrā rīḥe imdād eden māddenin miḳdārı ḫurūc ṣadedinde olanları menʿ ve ḥabse ve sedd etmeğe bāliġ olmaz. Ve ḳūlınc-ı balġamī bi-ẕātihi īlām ve bi-ẕātihi sedd eder. Ve ammā sāir aḫlāṭtan ḥādis̱ olan ḳūlıncın mevāddı mevādd-ı balġamīden eḳall olur ve ḳılletine bināen sebeb-i āḫer inḍımāmıyla sedd eder.

Ve ḳūlınca emʿāyı müstaʿidd ve müteheyyiʾ eden ḫuṣūṣan ḳūlınc-ı rīḥi-ye müstaʿidd eden eşyālardan olur kes̱īrü'l-mizāc olan şarāb ve buḳūl ve ḫuṣūṣan ḳarʿ ve fevākih-i raṭbe ve ḫuṣūsan ʿineb ve fevākihi ekl edip üzeri-ne su içmek ve ḥareket etmek ve cimāʿ ve rīḥi vaḳt-i müdāfaʿasında ḥabs ve

166 "Nefş-i ṣūf" ḥallācın yün etmesidir, burada murād miʿdeyi pareler ve ittiṣālini tefrīḳ eder demektir.

berd-i şedīdin emʿāya vusūlü bu meẕkūrlar emʿāyı cemīʿan ḳūlınc-ı rīḥiye müstaʿidd ederler tebrīd ve teks̱īfleri ḥasebiyle.

Ve emʿāyı ḳūlınc-ı s̱üflīye müstaʿidd eder beyḍ-i meşvī ekli ve kümmes̱rā ve sefercel-i ḳābıḍ ve fetīt yaʿnī fütāt-ı ḫubz ve sevīḳ ve cāvers ve erüzz ve bunların eşbāhları ve keẕālik berāzın ḫurūca teḳāẓāsı katında onu müdāfaʿa eylemek ḳūlınc-ı s̱üflī iḥdās̱ eder ve keẕālik mücāmaʿat-ı kes̱īre ḫuṣūṣan ṭaʿām-ı ġalīẓ tenāvülünden sonra olan mücāmaʿat dahi ḳūlınc-ı s̱üflī iḥdās̱ eder.

Ḫılṭ-ı ġalīẓden veyāḫūd es̱fālden ḥādis̱ olan ḳūlıncın küllīsinde o mevāddan eks̱er-i emrde evvelā aʿver mümtelī olur ve baʿdehu āḫere o mevādd teʾeddī eder ve o mādde aʿverden tamāmen istifrāġ olmadıkça bürʾ-i tamām ḥāṣıl olmaz.

Ve baʿḍı kerre ḳūlınc mevāddı fevḳten müstemidd ve müstefīḍ olur her kaçan ḥuḳun ve kimād istiʿmāl olunsa mādde fevḳten nüzūl edip elem ve ḥummā ziyāde olur.

Ve kaçan evcāʿ-ı ḳūlıncın sebebi rīḥ-i ġalīẓa veyāḫūd balġamī veyāḫūd sūʾ-i mizāc-ı bārid olsa onlara ḥummā umūr-ı şāfiyenin ecelli ve aʿẓamı olur riyāḥı taḥlīl ḥasebiyle.

Ve çok kerre ḳūlınc fālice intiḳāl eder ve o intiḳāl ona buḥrān olur onun için ki mevādd-ı raḳīḳa eṭrāfa mündefiʿa olur ve onu ʿaḍal teşerrüb eder ve ondan fālic ḥādis̱ olur.

Ve keẕālik ḳūlınc evcāʿ-ı mefāṣıla dahi intiḳāl etmekle buḥrān eder. Ve baʿḍı kerre balġamī ve demevī evcāʿa dahi intiḳāl eder ve onlara faṣd nāfiʿ olur, zīrā ḥarāret-i vecaʿiyye ve keẕālik istiʿmāl olunan edviye-i ḳūlınciyye mevādd-ı ficceyi inḍāc eder ve naḍīc olan mevāddı lā-maḥāle faṣd istifrāġ etmekle nāfiʿ olur.

Ve ḳūlınc kaçan vesvāsa ve mālīḫūlyāya ve ṣarʿa intiḳāl eylese reddi olur.

Ve ḳūlınc baʿḍı kerre istisḳāya müʾeddī olur mizāc-ı kebidi ifsād etmek ile.

Ve bir kimsede ḳūlınc vecaʿı ile evcāʿ-ı mefāṣıl cemʿ olsa veyāḫūd o mis̱lli evcāʿ cemʿ olsa evcāʿ-ı mefāṣıl mis̱llliler iḥsās olunmaz üç sebebden için. O sebebler budur ki vecaʿ-ı ḳūlınc mā-ʿadā evcāʿdan aḳvā olur ve vecaʿ-ı aḳvā ḥāsseyi vecaʿ-ı aḍʿafı iḥsāstan iġfāl eder ve keẕālik mevādd-ı

elem aḳvā cānibine müteveccih olur, mefāṣılda mevādd-ı bāḳıye ḳalīl olmakla elemi iḥsās olunmaz ve keẕālik ḳūlıncda elem ve seher ve cūᶜ cemᶜ olur ve o mecmūᶜ-ı mezkūr vecaᶜ-ı mefāṣıla müʾeddī olan fudūlī taḥlīl eder.

Ve kaçan iḥtibās-ı s̱üflün müddeti ṭavīle olsa baṭnı nefẖ eder ve baᶜdehu ḳatl eder. Ve kaçan aᶜḍā-i ḳūlınc taḳviye olunup fuḍūlü ḳabūl eylemese o fuḍūl reʾse ṣuᶜūd edip emrāḍ-ı reʾs iḥdās̱ eder. Ve çok kerre dahi istiṭlāḳat ᶜaḳabinde onun taẖlīf eylediği mevādd-ı ġalīẓa sebebiyle ḳūlınc vāḳiᶜ olur. Ve ḳūlınc ve maġṣ muᶜālecesi çok kerre füvāḳ iḥdās̱ eder.

Dördüncü Faṣl Muṭlaḳan Ḳūlınc ᶜAlāmātı Beyānındadır

Ġayr-i müstaḥkem olan ḳūlınc-ı ḥaḳīḳīnin ᶜalāmātı budur ki onda s̱üfl-i ẖāric ḳalīl olur ve ondan nevbet-i berāz tedāfuᶜ eder ve şehvet ḳālīl olur belki küliyyeten şehvet sāḳıta olur. Ve o ḳūlıncın aṣḥābının düsūmāttan ve ḥalāvāttan kerāheti olur ve ancak onda miḳdār-ı ḳalīl ḥumūḍāta veyāẖūd ḥirrīfe veyāẖūd māliḥe meyl olur. Ve onda tehevvuᶜ ve ġas̱eyāna meyl olur ẖuṣūṣan tenāvül-i düsūmet katında ve rāyiḥa-i desime ve ḥalāvet şemm eyledikte tehevvuᶜ ve ġas̱eyānı ziyāde olur. Ve haḍm ve istimrāsı cidden ḍaᶜīf olur ve küllü sāᶜatin onda maġṣ olur. Ve şürb-i māʾa meyl-i kes̱īri olup ẓahrında ve sāḳında vecaᶜ olup baᶜdehu bu aᶜrāḍlar onda müştedde olur ve ṭabīᶜatı dahi müştedde ve muḥtebese olur ve ḳarīb olur ki onda berāz ve rīḥten bir nesne ẖurūc eylemeye ve baᶜḍı kerre cüşā dahi muḥtebes olur. Ve maġṣ müştedd olup baṭnında mis̱ḳab ile s̱aḳb olunur gibi bir ḥālet iḥsās olunur ve elemin ḥareketinde emᶜāda bir miselle-i ḳāime īdāᶜ olunmuş gibi ḥālet dahi olur. Ve ᶜaṭaş müştedd olur, şürb-i māı her ne ḳadar iks̱ār eylese kanmaz ve ona reyy gelmez, onun meşrūbu kebide nāfiẕ olmaz māsārīḳā füvvehātından baṭnı vely edenlerde südde olmak ḥasebiyle ve onların baᶜḍılarında bilā-sebeb ḳuşaᶜrīret kes̱īren ḥādis̱ olur. Ve ḳūlıncı olanlara iḥtiyāl olunup baṭnından bir nesne iẖrāc olunsa ruṭūbet ve ṣaġīr ve kebīr baᶜr gibi benādıḳ ve mā üzere ilḳā olunsa ṭāfī olan nesne ẖurūc eder ve onlarda mirārī ve balġamī ḳayʾlar tevāṭür ve tetābuᶜ eder ve ḳayʾa balġamī ile ibtidā eder baᶜdehu mirārī ve baᶜḍı kerre zencārī ḳayʾ eder ve baᶜḍı kerre cins-i sevdā-i müteḳaṭṭıᶜa ḳaẕf eder, zīrā onun aẖlāṭı fāside ve muḥteriḳa olur vecaᶜ ve seher ve edviye ḥārre ḥaseble-

riyle. Ve ḳayᵓın tevātürüne sebeb māddenin kes̱reti ve miᶜdenin emᶜāya müşāreketi ve māddenin esfele ṭarīḳi olmadığı olur.

Ve ḳūlıncda mirārın emᶜāya olan ṭarīḳi eks̱er-i ḥālde mesdūde olur ve mirār fevḳe münḳaẕif ve mündefiᶜ olur, onun için ḳūlıncda bevl muḥammer olur, zīrā mirārın eks̱eri külāya müteveccih olur, merāre ṭarīḳi mesdūde olup o ṭarīḳa müteveccih olanlara ṭarīḳ olmadığından mürtekiz ve müctemiᶜ olmak ile. Ve keẕālik külye dahi bi'l-müşāreke müteveccicᶜa olur ve onun vecaᶜı dahi mā-ı ḳārūreyi muḥmerre eder ve baᶜḍı kerre o müşāreket ḥasebiyle bevl dahi ḳūlıncda muḥtebes olur. Ve evāil-i ḳūlıncda baᶜḍı kerre bevl mā-ı ḥımmaṣ ve mā-ı cübn levnlerinde olur ve baᶜḍı kerre dahi onlara h̲afaḳān-ı ᶜaẓīm ᶜārıḍ olup ṣadrı onun yediyle imsāka muḥtāc olur ve baᶜḍı kerre emri ᶜaraḳ-ı bāride ve ġaşye müᵓeddī olur.

Beşinci Faṣl Selīm Olan Ḳūlıncın ᶜAlāmātı Beyānındadır

Ḳūlınc-ı selīm o kūlıncdır ki [394a] onda iḥtibās-ı şedīd olmaya veyāh̲ūd vecaᶜı müntaḳil ola ve eks̱er-i ḥālde vecaᶜı h̲afīf ola her ne ḳadar baᶜde'l-h̲iffet vecaᶜ ᶜavdet eder ise ve rīḥ ve berāzın h̲urūcundan ve ḥuḳun istiᶜmālinde o ḳūlınc ṣāḥibi istirāḥat ede. Bi'l-cümle bu ᶜalāḳāt ḳūlıncın selāmetine delālet eder ve bunların aḍdādı ḳūlıncın ṣuᶜūbetine delālet eder.

Altıncı Faṣl Ḳūlıncın Redī Olan ᶜAlāmātı Beyānındadır

Onun redī olan ᶜalāmātı vecaᶜın şiddeti ve tedārük-i ḳayᵓ ve ᶜaraḳ-ı bārid ve eṭrāfın bürūdeti olur. Ve o bürūdetin sebebi budur ki bāṭında vecaᶜ-ı şedīd olmakla bedende olan dem ve ervāḥ bāṭına müteveccih olur ve eṭrāfı bāḳī kalanlar tesh̲īn eylemez. Ve kaçan ḳūlınc füvāḳ-ı mütedārik ve ih̲tilāṭ ve küzāza müᵓeddī olsa h̲urūc edecek nesne muḥtebes olup bi-nefsihi ve bi-ḥīletin dahi h̲urūc eylemese o ḳūlınc ḳātil olur.

Ġarāyib-i ᶜālāmātta ẕikr olundu ki vecaᶜ-ı baṭnı olan kimsenin kaşlarında ās̱ār ve bāḳılā gibi esved bes̱reler ẓāhir olup baᶜdehu o büs̱ūr teḳarruḥ eylese ve ḳurḥası yevm-i s̱ānīye ḳadar veyāh̲ūd dahi eks̱er bāḳī kalsa o kimse helāk olur ve o insāna sübāt ve kes̱ret-i nevm ibtidā-i maraḍında ᶜārıḍ olur ve o vaktte olan cevdet-i nefsin onun h̲alāṣına delāleti ḳālīl olur ve redāᵓet-i nefs ne keyfiyyette delīl-i selāmet olur!

Yedinci Faṣl

Ḳūlınc vecaʿı ile ḥaṣāt-ı külye vecaʿı arasında müşābehet olmakla beynehümā farḳ olunmağa ḥācet vardır ve farḳları baʿḍı kerre ḥāl-i vecaʿ ile ve baʿḍı kerre dahi muḳārinātla ve onlara muvāfıḳ ve ġayr-i muvāfıḳ olanlar ile onlardan ḫāric olanlar ile ve meblaġ-ı aʿrāḍ ile ve esbāb ve delāil-i müteḳaddime ile olur.

Ammā vecaʿ ḥasebiyle olan farḳları ḳadr ve mekān ve zamān ve ḥarekette iḫtilāfları olmakla olur yaʿnī onların vecaʿı miḳdārda ve mekānda ve zamānda ve ḥarekette ve ʿadem-i ḥarekette birbirine muḫālif olur.

Ammā ḳadrde iḫtilāfları bu vech iledir ki ḥaṣātın vecaʿı ṣaġīr olur ve süllāt gibi şevkin nüşūbu gibi olur ve ḳūlıncın vecaʿı kebīr olur.

Ammā mekān cihetinden iḫtilāfları ḳūlıncī olan vecaʿ cānib-i yemīnin esfelinden ibtidā edip fevḳe ve yesāra mümtedd olur ve kaçan istiḳrār eylese yemneten ve yesreten münbasıṭ olur. Ve bir ḳavm ẕāhib oldular ki vecaʿ-ı ḳūlınc elbette yesārdan ẓuhūr eylemez. Onların ẕāhib oldukları meẕheb ṣaḥīḥ değildir, zīrā bizim tecribemizde onların ḫilāfı ẓāhir oldu.[167] Ve vecaʿ-ı ḳūlıncın ḫalfe meylinden ḳuddāma ve ʿāneye meyli eks̱er olur, ammā vecaʿ-ı külevī aʿlādan bedʾ eder ve ḳalīlen nüzūl edip müsteḳarr olur ve ḫalfe emyel olur.

Ammā zamān cihetinden iḫtilfāları budur ki vecaʿ-ı külā vaḳt-i cūʿ u ḫavāda müştedd olur. Ammā ḳūlıncī olan vecaʿ vaḳt-i ḫavāda ḫafīf ve tenāvül-i aġdiye katında müştedd olur ve ḳūlıncī vecaʿ defʿaten ve zamān-ı ḳaṣīrde iştidāda bedʾ eder. Ammā ḥaṣavī vecaʿ ḳalīlen ḳalīlen ḥādis̱ olup āḫirinde müştedd olur. Ve külevīde evvelā vecaʿ-ı ẓahr ve ʿusr-i bevl ḥādis̱ olur ve baʿdehu o ʿalāmetler ẓāhir olur ki onlar külevī ile ḳūlıncī beyninde müşterek olurlar. Ammā ḳūlıncda evvelā ʿalāmāt-ı müştereke-i meẕkūre ẓāhire olur baʿdehu vecaʿ-ı meẕkūr yaʿnī vecaʿ-ı ẓahr ḥādis̱ olur.

Ammā ḥareket ḥasebiyle beynehümānın farḳ budur ki ḳūlıncī vecaʿ cihāt-ı şettāya ḥareket eder ve vecaʿ-ı külā bir mevdiʿde s̱ābit olur.

---

167 Yaʿnī baʿḍı kerre velev nādiren yesārdan bidāyesi bizim tecribemiz ile müteḥaḳḳıḳ oldu, bināen ʿaleyh ḥükm-i meẕkūr aġlebe bināendir, baʿḍı kerre ḥükm küllīdir dedikleri ṣavāb değildir

Ammā muḳārenāt-ı ḫāṣṣa ḥasebleriyle beynehümāda farḳ budur ki iḳşiʿrār külevīde kes̱īr olur ve ḳūlıncīye iḳşiʿrārın münāsebeti olmaz.

Ammā muvāfaḳati olup ve muvāfaḳati olmayan nesneler ile beynehümānın farḳı budur ki ḥaḳn ve ḫurūc-ı rīḥ ve ḫurūc-ı s̱üfl vecaʿ-ı ḳūlıncı taḫfīf eder ve o nesneler eks̱er-i ḥālde vecaʿ-ı külāyı ḳadr-i muʿteber taḫfīf eylemez ve ḥaṣātı müfettit olan edviye istiʿmāli vecaʿ-ı külāyı taḫfīf eder ve vecaʿ-ı ḳūlıncı taḫfīf eylemez.

Ammā min ciheti mā-yaḫrucu beynehümānın farḳı budur ki külevī ʿillette muḥtebes olanlar baʿde'l-iḥtibās ḫurūc eyledikte o ḫāric baʿr ve benādıḳ gibi veyāḫūd aḫşā-i baḳar gibi olmaz ve o ḫāric suya ilḳā olunsa ṭāfī olmaz. Ve baʿḍı kerre külevīde aṣlā iḥtibās ve ḳarāḳır ve o mis̱lli nesne dahi olmaz, ammā ḳūlıncī onlardan ḫālī olmaz.

Ammā meblaġ-ı aʿrāḍ cihetinden beynehümānın farḳı budur ki iki sāḳın ve ẓahrın vecaʿı ve keẕālik ḳuşaʿrīret-i küleʾīde eks̱er olur lākin küleʾīde suḳūṭ-ı şehvet ve ḳayʾ-ı mirārī ve ḳayʾ-ı balġamī ve ḳıllet-i istimrā ve şiddet-i elem ve ġaşye teʾeddī ve ʿaraḳ-ı bārid ve ḳayʾla intifāʿ eḳall olur.

Ammā esbāb ve delāil-i müteḳaddime cihetlerinden beynehümānın farḳı budur ki tevātür-i taḫm ve aġdiye-i rediyye tenāvülü ve müzāvele-i maġṣ ve ḳarāḳır ve iḥtibās-ı s̱üfl ḳūlıncda sābıḳan mevcūd olur ve bevl-i remlī ve bevl-i ḫılṭī küleʾīde sābıḳan mevcūd olur ve küleʾīde evvelā bevl-i raḳīḳ ḫurūc eder ve sonra ḫılṭ-ı ġalīẓ bevl eder ve baʿdehu bevl-i remlī ḫurūc eder.

Sekizinci Faṣl Tefāṣīl-i Ḳūlınc ʿAlāmātından Ḳūlınc-ı Balġamī ʿAlāmātı Beyānındadır

Ḳūlıncın balġamī olduğuna delālet eder balġamı müvellid olan esbābın teḳaddümü ve o esbāb-ı toḫmenin kendileri ve baʿḍı aġdiye ve sinn ve beled ve vaḳt ve sāir senin bildiğin nesnelerdir. Ve keẕālik balġama delālet eder ḳūlıncın ẓuhūrundan muḳaddem s̱üfl ile balġam ḫurūcu ve ḳūlıncla iḥtiḳān katında dahi s̱üfl ile balġam ḫurūcu ve esāfilin bürūdeti ve s̱üfl-i maḥsūs ve iḥtibāsın cidden şiddeti ve kemāl-i iḥtibās ḥasebiyle s̱üfl ve ḫılṭ ve rīḥten bir şeyʾin ʿadem-i ḫurūcu ve ḫurūc edenlerin aḫs̱ā-i baḳar mis̱lli müntefiḫ olması ve ḳūlınc-ı rīḥīde ḫurūc edenler gibi olması. Velākin rīḥīde ḫurūc eden ḫāric ḳūlıncīden eḫaff olur. Ve ḳūlınc-ı balġamīnin müddeti ṭavīle

olur. Ve vācib olur ki ḳūlınc-ı balġamīde olan ᶜaṭaşın şiddetine ve iltihābına ve māın yaᶜnī bevlin iḥmirārına maġrūr olunmaya ve o aᶜrāḍ ḥasebiyle ẓann olunmaya ki ḳūlıncī ᶜillet ᶜillet-i ḥārredir, zīrā o aᶜrāḍ ḳūlınc aṣnāfının cümlesi beyninde müşterektir.

Dokuzuncu Faṣl Ḳūlınc-ı Rīḥī ᶜAlāmātı Beyānındadır

Bu ḳūlıncın ᶜalāmātı rīḥin esbāb-ı maᶜlūmesinin teḳaddümüdür ve māı kes̱ret-i şürb ve şarāb-ı memzūc şürbü ve buḳūl-i neffāẖa ve fevākih ve münhaḍım olmadık eṭᶜimenin ittifāḳ ve ictimāᶜı ve ḳarāḳır ve emᶜāda es̱fālin iḥtibāsı ve temeddüd ve emᶜānın temezzuḳ-ı şedīdi olup mis̱ḳab ile müns̱aḳıb olur gibi olan ḥāletin emᶜāya ᶜurūḍu veyāẖūd emᶜāda miselle-i müdeᶜa mis̱lli ḥāletin iḥsāsı cemīᶜan bunlar ḳūlınc-ı rīḥī ᶜalāmātıdır. Ve bu ᶜalāmet-i aẖīre ḳūlınc-ı balġamīde dahi olur iḥtibās-ı balġamdan rīḥ tevellüd etmekle lākin rīḥī tesmiye olan ḳūlıncda o ḥālet eşedd olur ve rīḥīde s̱iḳal iḥsās olunmaz. Ve baᶜḍı kerre ḳūlınc-ı rīḥīde evvelā ḳarāḳır kes̱īr ve riyāḥ olur ve o riyāḥ sākin olmakla ḥālen ḳārāḳır bulunmaz ve riyāḥ ẖurūc eylemez ancak tekmīd ve ġamz katında ḳarāḳırın vücūdu meʾmūl olur. Ve baᶜḍı kerre vecaᶜ-ı rīḥī bir mevdiᶜde s̱ābit olup intiḳāl eylemez ve baᶜḍı kerre dahi rīḥīnin intifāẖı yed ile iḥsās olunur ve eks̱er-i ḥālde onlar ġamz ile intifāᶜ ederler ve baᶜḍı kerre dahi onlar tekmīd ile intifāᶜ ederler ve gāhca tekmīdden intifāᶜ eylemezler. Ve ᶜadem-i intifāᶜ o zamān olur ki rīḥi fāᶜil olan mādde s̱ābite yaᶜnī bāḳıye ve mevcūde olur ve o māddeye her kaçan ḥarāret ve süẖūnet iṣābet eylese rīḥi tevlīd eder. Ve kimādın tesẖīni ile dahi lā-maḥāle rīḥ-i müẕī tevellüd edip onunla intifāᶜ ḥāṣıl olmaz belki muḍırr olur. Ve s̱üflün ẖas̱vī olup su üzere ṭāfī olduğu dahi ḳūlıncın rīḥī olduğuna delālet eder, zīrā o ḥālet kes̱ret-i riyāḥ ḥasebiyle ḥādis̱ olur. Ve baᶜḍı kerre onda baṭn leyyin olur ve baᶜḍı kerre ishāl edip aẖlāṭ iẖrāc eder velākin rīḥ-i ġalīẓa ṭabaḳāt-ı emᶜāda muḥtebes olmakla o ishālden ḳūlınca nefᶜ ḥāṣıl olmaz. Ammā o ḳūlınc ki onun vecaᶜı intiḳāl eder, bir mevḍiᶜde iken ondan mevḍiᶜ-i [394b] āẖere teḥavvül eder, o ḳūlınc eslem olur. Ve ḳūlınc aṣḥābının baṭnı müntefiẖ olup ṭabl gibi olsa redī olur.

Onuncu Faṣl Ḳūlınc-ı S̱üfli ᶜAlāmātı Beyānındadır

O ḳūlıncın ᶜalāmātı ḳūlınc üzrine ẕikri ātī eşyānın tekaddümüdür. Ḳūlınc eleminin ẓuhūrundan bir müddet muḳaddem s̱üfl muḥtebes olur ve cidden s̱iḳal-i şedīd olur ve iḥsās olunur ki miᶜā bi-nefsihi münşaḳḳ olur ve tezaḥḥur eyledikte ondan bir nesne ḫurūc eylemez belki baᶜḍı kerre bir şeyᵓ-i lezic ḫurūc edip der-ᶜaḳab ġalīẓ olur.

Ve ḳūlınc-ı s̱üflī-i mirārīye s̱üflün ṣıbġı ve mirārın kes̱ret üzere ḫurūcu ve ḥurḳat ve iltihāb ve lez̠ᶜ ve mirre ishālinden teᵓez̠z̠ī-i sālif ve cefāfü'l-lisān delālet eder.

Ve taḫalḫul-i beden ḥasebiyle ᶜārıḍ olan ḳūlınc-ı s̱üflīye s̱üflün müddet-i ḳalīle teḳaddümü ve līn-i beden ve ḥarr-i beden ve berd-i ḫāricīlerden sürᶜat-i teᵓez̠z̠īsi delālet eder.

Ve baṭnın ḥarāret ve yübūsetinden ḥādis̱ olanlara merāḳḳta ḥarāretin veyāḫūd yübūsetin ve ḳuḥūletin vücūdu delālet eder ve berāzında yübs ve ḥumretün-māya nāẓır sevād olur.

Havā ve riyāḍet ve ᶜaraḳ ve bunların ems̱āli muḥallilātın taḥlīli ḥasebleri ile ḥādis̱ olan ḳūlınc-ı s̱üflīye ẕikr olunan esbāb ile maᶜan ḳūlınc üzere ḳıllet-i s̱iḳalin teḳaddümü olur.

Emᶜāya munṣabb olan ṣafrānın iḥtibāsından ḥādis̱ ḳūlınc-ı s̱üflīnin ᶜalāmātı s̱iḳal ve intifāḫ-ı baṭn ve levn-i berāzın ebyaḍ olduğu ve berāzın ᶜusr-i ḫurūcu ve s̱iḳal ve müzāḥameye binaen vecaᶜ-ı mümeddidin vücūdu olur ve baᶜḍı kerre onunla yereḳān dahi olur.

Ve bi-sebebi'l-berd s̱üflün iḥtibāsından ḥādis̱ ḳūlınc-ı s̱üflīnin mebdeᵓi gerek ise kebid veyāḫūd kebidin ġayri olsun onların ᶜalāmātı s̱üflde netn olmamak ve s̱üflün levni ḫuḍrete māil olmak olur.

Ve sevdā sebebi ile olan ḳūlınc-ı s̱üflīnin ᶜalāmeti onda cüşā-i ḥāmiḍ olur ve berāzı esved ve baṭnında intifāḫ ve vecaᶜında ḳıllet olur.

On Birinci Faṣl Ḳūlınc-ı Veremī ᶜAlāmātı Beyānındadır

Verem-i ḥārr ile olan ḳūlınc ᶜalāmātı mevḍiᶜ-i vāḥidde vecaᶜ-ı mütemeddid s̱ābit olduğu ve s̱iḳal ve ḍarebān ve iltihāb ve ḥummā-ı ḥādde ve ᶜaṭaşa-ı şedīde ve ḥumretü'l-levn ve tehebbüc-i ᶜayn ve iḥtibās-i bevldir. Ve bevlin iḥtibāsı ḳūlınc-ı veremīye ᶜalāmet-i ḳaviyyedir. Ve bu ḳūlınc aṣḥābı ishāl-

den müteʾez̠z̠ī olur. Ve baʿḍı kerre bu vecaʿ līn-i ṭabīʿat ile olur ve ḥarāret-i baṭnı şedīde olup eṭrāfında bürūdet olur. Ve baʿḍı kerre mevḍiʿ-i ḳūlınca baṭndan muḥāz̠ī olan maḥall muḥammer olur.

Ve eger verem ṣafrāvī olur ise onda temeddüd ve ḍarebān ve s̠iḳal eḳall olur velākin ḥummā ve iltihāb ve lez̠ʿ eşedd olur.

Ve ammā verem-i bārid-i balġamī ḥasebiyle ḥādis̠ olan ḳūlıncın ʿalāmātı vecaʿ onda muttaṣıl olup mevḍiʿ-i vāḥidde olur ve baṭnında münḥadir olan nesnelerin inḥidārı ḳatlarında olur ve yed vereme ḥiss ile vāṣıl olur, veremde līn olur ve seḥanesi müterehhilīn seḥanesi olur. Ve bārid-i balġamīye müʾeddī olan elbān ve semek ve luḥūm-ı ġalīẓa ve fevākih ve buḳūl-i bāride-i raṭbe tenāvülünün teḳaddümü olur. Ve balġamı bārid ḳūlıncın vuḳūʿu ḳalīl olur ve onda menī bārid-i raḳīḳ olur ve berāzı balġamī olur.

On İkinci Faṣl Ḳūlınc-ı İltivāī vü Fetḳī Beyānındadır

İltivāī ḳūlıncın ʿalāmeti budur ki o ḳūlınc defʿaten ẓuhūr eder ve onun ḥudūs̠u ves̠be-i şedīde ve saḳṭa ve ḍarbe ve rekḍ-i dābbe ve müṣāraʿa mis̠lli ḥareket-i ʿanīfeden sonra olur ve ḥaml-i s̠aḳīl ve infitāḳ-ı fetḳ ve rīḥ-i şedīd ile dahi iltivā ʿārıḍ olur ve onda vecaʿ müteşābih olur, ḳalīlen ḳalīlen artmaz, bir ḳarār üzere olur ve fetḳīn vücūdu iltivā-i fetḳīye delālet eder.

On Üçüncü Faṣl Ḳūlıncın Aṣnāf-ı Bāḳıye-i H̱afīfeleri ʿAlāmetleridir Ki Z̠ikr Olunur

Ve onlar berdden ve ḍaʿf-ı ḥissten ve dīdāndan ve fetḳten ḥādis̠ olan ḳūlınclardır.

Ammā berd-i emʿādan ḥādis̠ olan ḳūlıncın ʿalāmeti ḳıllet-i ʿaṭaş ve ṭufüvv-ı berāz ve intifāḫ-ı berāz ve emʿāda iḥsās berd ve ḫiffet-i vecaʿ olur ve baʿḍı kerre o ḳūlıncla menī bārid olur.

Ve mirretü'ṣ-ṣafrādan ḥādis̠ olan ḳūlıncda mirre esbābınnı teḳaddümü ve sinn ve beled ve seḥane ve faṣl ve o mis̠lli ʿalāmetlerin delāleti olur ve kez̠ālik ona lez̠ʿ-i şedīd ve telehhüb ve iḥtirāḳ ve ḥuḳun-ı ḥāddeden teʾez̠z̠ī ve inzāl-i mirār eden müshilden teʾez̠z̠ī ve cūʿla teʾez̠z̠ī ve muʿaddilāt-ı müberrideden intifāʿ ve müteşerrib olmayan mirārı istifrāġ ve ġıbben[168] heye-

168 "Ġıbben" gün aşırı.

cān delālet eder ve baᶜḍı kerre o ḳūlınc-ı ṣafrāvīde ḥummā dahi olur velākin hummā-ı veremī gibi onun aᶜrāḍı ᶜaẓīm olmaz. Ve baᶜḍı kerre onun maᶜiyyetinde vecaᶜ-ı ᶜāne olur, bıçakla naẖs olunur gibi o vecaᶜı ḥiss olunur ve o ḳūlıncda rīḥ olmaz.

Ve ḍaᶜf-ı dāfiᶜā sebebiyle olan kūlıncın ᶜalāmeti līn-i ṭabīᶜatın teḳaddümü ve ḳıyām-ı mütevātire hācet ve ḳıyāmın ḳalīlen ḳalīlen ẖurūcu ve ḳuvveti nāhik olan harr ve berd vāṣıl veyā mütenāvel mis̱lli esbābın teḳāddümü olur. Ve çok kerre vāḳiᶜ olur ki baṭn leyyin veyāẖūd muᶜtedil olur ve berāzın kemmiyyet ve keyfiyyeti mecrā-yı ṭabīᶜī üzere olur velākin s̱üfl ẖurūc için ālet ve ḥamūle istiᶜmāline ḥācet olur ve baᶜḍı kerre bu ḥālet nāṣır ḥasebiyle olur.

Ve ḍaᶜf-ı ḥiss ḥasebiyle ḥādis̱ ḳūlıncın ᶜalāmeti kürrās̱ ve baṣal ve cübn-i ᶜatīḳ-i ḥirrīf ve ḥulbe mis̱lli mütenāvelāt tenāvülüyle ḳıyāma teḳāḍī olmadığı olur ve kez̠ālik o ḳūlınc ṣāḥibi ḥiddetli ḥamūle iḥtimāl eyledikte ez̠āyı ᶜadem-i iḥsās dahi ᶜalāmet-i dālle olur ve onun tenāvül eylediği aġdiyeden baṭnı müntefiẖ olur, iḥtibās ḥasebiyle velākin o iḥtibāsın īz̠āsını iḥsās eylemez ve vecaᶜ-ı müᶜteddün bihi olmaz. Ve baᶜḍı kerre o maḳāmda nāṣūr olup ḥissi ifsād eder.

Ve dīdāndan ḥādis̱ ḳūlıncın ᶜalāmeti dīdān ᶜalāmātı olur ve ẖurūc-ı dīdānın teḳaddümü olur ve bu emr-i ẓāhirdir beyāna ḥācet yoktur. Bizim z̠ikr eylediklerimizin cümlesinde imᶜān-ı naẓar eyle.

Dördüncü Maḳāle Muᶜālecāt-ı Ḳūlıncda ve Īlāvūsta Olan Kelām ve Emrāḍ-ı Emᶜāda Olan Eşyā-ı Cüzᵓiyye Beyānındadır O Dahi Fuṣūlü Müştemiledir

Evvelki Faṣl Ḳūlınc ᶜİlācının Ḳānūnu Beyānındadır

Ḳūlınc tedbīrinde tedāfuᶜ ve teᵓennī cāiz olmaz belki ḳūlıncın ᶜalāmātı ẓāhire olup ibtidāyı aẖz̠ eyledikte imtilā hecr ve terk oluna ve mevcūde ise o imtilā ḥasebince tenḳıyeye mübāderet oluna. Ve eger ᶜaḳīb-i ṭaᶜāmda tenḳıye eder ise fi'l-ḥāl ekl eylediği ṭaᶜām ẖurūc eder ve ona aẖlāṭṭan icābet eden aẖlāṭ-ı müz̠iye dahi tābiᶜa olup maᶜan ẖurūc eder hattā o tenḳıye ile ᶜalīle şifā ḥāṣıl olur.

Ve ḳūlınc-ı raṭb u ṣafrāvī māddesini ḳayʾ kaṭʿ eder. Ve eger ḳayʾ ifrāṭ üzere olur ise ḥavābis-i ḳayʾ ile ḥabs olunur ve ḥabs ḳayʾa ceyyid devā olur.

Mā-ı rummān ile mütteḫaẕ olan şarāb-ı naʿnāʿ içine kemmūn ve summāḳ kılınıp istiʿmāl olunmak ve ḳūlınca muʿālecede müsāraʿat olunup fevḳten müshil saḳy olunmağı ben istiṣvāb eylemem onun için ki baʿḍı kerre ḳūlıncda südde-i ḳaviyye olur ve südde ḥasebiyle aḫlāṭ ve benādıḳ kes̱īren müctemiʿ olur ve kaçan fevḳten yaʿnī meşrūben müshil istiʿmāl olunsa fevḳte olan aḫlāṭ süfle müteveccih olur ve münfiẕ olmamakla südde katında kes̱ret-i meẕkūre tezāyüd edip ḫatar-ı ʿaẓīme müʾeddī olur. Pes müshil istiʿmāl olunmak ḳasd olundukta evvelā vācib olur ki ona müleyyināt-ı müzliḳa taḥassī olunmakla ibtidā oluna, [395a] mes̱elā dīk-i herim meraḳasını bizim müfredāt elvāḥında vaṣf eyledikleri gibi ve keẕālik ẕikr-i ātī vaṣfımız üzere istiʿmāl eyleye ve baʿdehu ḥuḳun-ı leyyine istiʿmāl eyleye. Eger kūlıncda ḥummā dahi var ise dīk-i herim bedeline mā-ı şaʿīr istiʿmāl eyleye.

Ve ḥuḳne istiʿmāl olundukta cihet-i taḥttan ḳalīlen ḳalīlen benādıḳı o ḥuḳne aḫẕ eder. Ve kaçan benādıḳ ve sāir aḫlāṭ-ı ġalīẓanın cidden ḫurūcunu iḥsās eder isen o zamān eger ḥācet olursa cihet-i fevḳten bir şeyʾ saḳy eyle ve eger mümkin ise cihet-i fevḳten ḳayʾ-ı mütevātir ile tenfīẕ eyle. V e fevḳten devā saḳyına o zamān ḥācet-i müştedde olur ki mebdeʾ-i ʿillet miʿdede ve ʿulyāda olan emʿāda ola ve miʿdenin ḍaʿfı ve aḫlāṭın kes̱reti ve imtilānın göbekten yukarı olduğu ve o maḥallde s̱iḳal olduğu maʿlūm ola. Ve bu ʿalāmātın küllīsinde fevḳten ishāle hācet olur.

Ve keẕālik evvelā saḥc ʿārıḍ olup baʿdehu ḳūlınc ʿārıḍ olsa o ḳūlınc fevḳten muʿālece olunmak evlā olur. Ve bu nevʿ ḳūlıncın ibtidāsı miʿdeden ve ʿulyāda olan emʿādan olur ve o mebdeʾde mādde müstekinne ve müstetire olup emʿā-i meʾūfeye o mebdeʾ māddetetin-baʿde-māddetin merreten irsāl eder. Ve dahi kaçan mādde meʾūf olan mevdiʿa vārid olsa tenḳıye-i müsteʾnifeye ḥācet olur ve o ḥāl üzere olan kimse kaçan müshil şürb eylese o müshil müstekinne olan māddeyi iḫrāc edip ʿalīle istirāḥat gelir ve yāḫūd müshil māddeyi iḫrāca ḳavī olmaz ise lā-eḳall māddeyi esfele iḥdār eder ve esfelde bir mevḍiʿde mādde birikir ve onu ḥuḳne-i vāḥide veyāḫūd ḳalīlü'l-ʿaded ḥukne iḫrāc eder [yaʿnī bu iḥdārdan evvel iḥtiḳān olunsa mes̱elā üç defʿa iḥtiḳān ile tenḳıye olunacak mevādd baʿde'l-iḥdār

bir defᶜa veyāḫūd iki defᶜa istiᶜmāl olunan ḥuḳne ile ḫāric olur.] Ve fevḳten devā şürbü ḍarūret-i ḳatᶜiyye ile vācib olmasa eḥabb olan budur ki ona fevḳten devā saḳy olunmaya belki [ḥuḳne]ye iḳtiṣār oluna, zīrā ekṡer-i ḥālde ḳūlıncın sebebi ḫılṭ-ı ġalīẓin luḥūcu olur ve ḫılṭ-ı ġalīẓ luḥūc eyledikte müstefrigāla tamāmen ḫurūc eylemez.

Ve kaçan fevḳten devā şürb olundukta onun istifrāġı yalnız miᶜdeden ve emᶜādan olmaz belki istifrāġına ḥācet olmayan maḥallerden dahi istifrāġ edip ḍaᶜfa müʾeddī ve bu ḍaᶜf ṡābit olur iken miᶜānın tenḳıyesi tāmm olup ḥuḳun-ı keṡīreye ve mütevātiren istifrāġāte ḥācet olmakla onun ile dahi ḍaᶜf ḥādiṡ olup ᶜalīlin ḍaᶜfı teḍāᶜuf eder, pes lāyıḳ olur ki ḍarūret-i ḳaṭᶜiyye olmadıkça fevḳten müstefriġāt saḳy olunmayıp ḥasbe-mā emken ḥuḳun ile ve o mecrāya cārī olanlar ile iktifā ve iḳtiṣār oluna, zīrā iḥtiḳānla istiᶜmāl olunan devā emᶜāda ḫılṭ mevcūd oldukta ona teşebbüṡ eder ve āḫer mevḍiᶜde olan aḫlāṭa taᶜarruḍ eylemez ve āḫer maḥallin ḫılṭını keṡīren ve muḍaᶜᶜaf olacak miḳdār istifrāġ eylemez. Ammā ḫılṭ-ı meẕkūrda luḥūc ve ferc-i emᶜāya müstaḥkem vülūc olup vecaᶜa müʾeddī olsa onu istifrāġ için istiᶜmāl olunan kirāren ve mirāren ḥuḳne dahi ne ḳadar ḫaṭar var ise lākin o ḫaṭar fevḳten şürb olunan müstefriġāt ḫaṭarı meblaġına bāliġ olmaz.

Ve māddede nuḍc bulunmayıp istiᶜmāl olunan ḥuḳne ile bir nesne ḫāric olmasa vācib olur ki ṣabr olunup iḥtiḳān olunmaya ḫuṣūṣan ḥuḳun-ı ḥārreye ṣabr müʾekkeden lāyıḳ olur, zīrā o ḥuḳnenin vaḳti baᶜde'n-nuḍc olur ve ḫuṣūṣan ḥuḳun-ı ḥārreden ḳalb ve dimāġın taḍarruru ḫavf olunur.

Ve çok kerre vāḳiᶜ olur ki ḥuḳne ishāl eylemez belki taṣdīᶜ ve iṡāre eder, o ḥālde vācib olur ki ona fevḳten iᶜānet oluna.

Ve baᶜḍı kerre vāḳiᶜ olur ki fevḳte istiṭlāḳ ve esfelde şiddet olur, o ṣūrette vācib olur ki fevḳte olan mevādd ḳavābıḍ istiᶜmāli ile tekṡīf ve teṡḫīn oluna ona dahi iḥtibās gelip cemīᶜan fevḳ ve taḥtın mevāddı cins-i vāḥid olunca ḳadar ve baᶜdehu istifrāġ olunur.

Ve ᶜalīlde ḥummā mevcūde ise istiᶜmāl olunan ḥuḳun telyīn olunmak vācibdir ve o ḥuḳunda dühn ikṡār olunur, zīrā baᶜḍı kerre bi-ḥasebi'l-ḥācet iki buçuk dirhem miḳdārına bāliġ olunca ḳadar ḥuḳne aḫlāṭına milḥ idḫāl olunur ve keṡīren ilḳā olunan dühn milḥin mülūḥatini kesr ve ḍararını defᶜ eder.

Ve eger ḥukne bir nesne inzāl ve iḫrāc eylemez ise ona eyāric-i feyḳarā muḫammeren veyāḫūd yābisen saḳy olunur velākin eyāric-i mevṣūfu saḳydan evvel ona şehriyārānī ve temrī mis̱lli tenāvül ettirilip baᶜdehu eyāric saḳy olunur. Ve vācib olur ki onlara saḳy olunan eyāric āġārīḳūn ile taḳviye olunmaya, zīrā ġārīḳūn ġavvāṣtır, aḥşāya ġavṣ edip onda muḳīm olur.

Ve vācib olur ki miᶜdede ġıdā mis̱lli bir nesne var iken iḥtiḳān olunmaya, zīrā iḥtiḳān ḥasebiyle o ġıdā ficcen esfele münceẕib olur.

Ve vācib olur ki ḥuḳunda tedārük olmaya yaᶜnī birbiri ardınca mütetābiᶜan istiᶜmāl olmaya belki her iki ḥuḳne arasında mühlet ola.

Ve ḳūlınc-ı ṣafrāvīnin nevbetlerine ḥabbu'ẕ-ẕeheb şürbüyle telaḳḳī olunur yaᶜnī ḳūlınc-ı ṣafrāvīnin nevbeti ḳarīb oldukta ḥabbu'ẕ-ẕeheb saḳy olunur.

Ve baᶜḍı kerre müṣādif olur ki bedenden mevāddı ceẕb eden edviye istiᶜmāl olunmakla o edviye emᶜāya redī olan mevādd-ı sāireyi ceẕb eder ve baᶜḍı kerre aḫlāṭ-ı sāḥice ceẕb etmekle emᶜāda saḥc ve ḳūlınc müctemiᶜa olur ve onların ictimāᶜı āfāt-ı mühlikeden olur.

Ve ḳūlıncda istiᶜmāl olunan müshilātın erdeᵓi ḥacmi kebīr ve miᶜdeye taᶜazzüz edip onda meks̱ eylemeyen müshil olur velākin ḥubūb ve eyāricāt ve ḥacmi eḳall ve aᶜṭar olan edviye istiᶜmāle evlā ve elyaḳ olur.

Ve ḳūlınc muᶜālecesinde vācib olur ki reᵓse ᶜināyet cidden şedīd ola, muḥtebisāt-ı baṭnın ebḫıresini ve ᶜilel-i ḳūlınciyyede istiᶜmāl olunan edviye-i ḥāddenin ebḫırelerini reᵓs kabūl eylemesin için, zīrā o ebḫıreyi reᵓs ḳabūl eylese baᶜḍı kerre vesvāsa ve iḫtilāṭ-ı ᶜaḳla müᵓeddī olur ve o aᶜrāḍ ḳūlınc maraḍında ḥaẕer olunacak nesnelerden olur. Ve o aᶜrāḍın ḍararlarının biri budur ki ṭabīb olan kimseye o ᶜaraḍlar mevcūd iken ṣūret-i ᶜilleti taᶜarrüf eylemek müyesser olmaz, bināen ᶜaleyh onun muᶜālecesinde emr-i ṣavāba ve vācib olan ᶜilāca teheddī ve iṣābet olunmaz. Pes bu meẕkūrlardan reᵓse ᶜināyet ṣarf olunmak s̱ābit olur ve ona ᶜināyet ṭīb-i bārid ve edhān-ı bāride ile ve sāir bizim mizāc-ı reᵓs tedbīrinde ẕikr eylediğimiz eşyā ile olur.

Ve baᶜḍı kerre müṣādif olur ki miᶜā tesḫīne ve kebid tebrīde muḥtāc olur, o ḥālde iki ḥacete dahi riᶜāyet olunup kebid üzere aḍmide-i bāride vaḍᶜ olunur ve baṭn dahi aḍmide-i ḥārre ile ve merūḫāt-ı ḥārre ile taḍmīd ve

temrīḫ olunup ve nāḥiye-i kebidden o müsaḫḫināt tebᶜīd olunur. Ve ḳalbin ḥāli kebidin ḥāli gibi olur yaᶜnī miᶜā tesḫīne ve ḳalb tebrīde muḥtāc olur ise ẕikr olunan tedbīr gibi bu sūrette dahi tedbīr olunmakla ikisinin dahi ḥāline riᶜāyet olunur ve onlara evfaḳ olan müberridāt kāfūr ve ṣandal ile maᶜan ᶜuṣārāt-ı bāride istiᶜmāli olur ve iki ḥāle riᶜāyet olunup ẕikr olunduğu üzere tedbīr olundukta kebid ve ḳalb nevāḥīleri edviye-i ḥārreden ṣıyānet olunup emᶜā nevāḥīsi ile ḳalb ve kebid nevāḥīleri arasına s̱evbden veyāḫūd ḫamīrden veyāḫūd onlar gibi bir nesneden ḥāil ve ḥāciz vaḍᶜ olunur, o ḥāil eḥadühümāya ḫāṣṣ olan devāyı āḫere seyelāndan menᶜ eder.

Ve o ᶜillette ᶜaṭaş kes̱īr olur ve onun tedbīri ᶜaṭaşa müṣābere ve şürbü taḳlīl olur ve o meşrūb miḳdār-ı ḳalīl cüllābdan bir şeyᵓ ile maḫlūṭ olur ise ᶜaṭaşa enfaᶜ-ı eşyādan olur, zīrā bedenin ḥulve muḥabbeti olmakla māyı tenfīẕ eder ve nüfūz ile tebrīd ḥāṣıl olur.[169]

İkinci Faṣl Ḳūlınc-ı Bārid Muᶜālecātı Beyānındadır

Ḳūlınc-ı bāridin ᶜalā-sebīli'l-ḳānūn muᶜālecātı budur ki onun tedbīrinde muḫaddirāt istiᶜmāline mübāderet olunmaz, zīrā teskīn-i vecaᶜda taḫḍīre mübāderet edenler ḫaṭardan emr-i ᶜaẓīm irtikāb ederler. Emrāḍdan bir maraḍda muḫaddir istiᶜmāli ᶜilāc-ı ḥāḳīḳī olmaz, zīrā ᶜilāc-ı ḥaḳīḳī sebeb-i maraḍı ḳaṭᶜla olur ve muḫaddir sebebi temkīn eder yaᶜnī yerleştirir ve tavṭīn eder ve ḥissi ibṭāl eder, zīrā eger sebeb-i ᶜillet mādde-i ġalīẓa ise muḫaddir onun ġılẓatini teks̱īr ve ġalīẓi aġlaẓ eder ve eger sebeb mādde-i bāride ise veyāḫūd bilā-māddetin olan sūᵓ-i mizāc-ı bārid ise muḫaddir onların tebrīdini arttırır, teks̱īr eder ve eger mādde rīḥ-i [395b] s̱eḫīn ise onun s̱iḫanını ve kes̱āfetini ziyāde eder ve eger sebeb cirm-i miᶜānın teḳās̱üfüne bināen onda muḥtebise olan mevāddın ᶜadem-i taḥallülü ise onların tekās̱üfünü muḫaddir ziyāde eder ve ibṭāl-ı ḥiss ḥasebiyle vecaᶜ bir gün veyāḫūd iki üç gün muḫaddir ile sākin olur ise baᶜde hāẕihi'l-eyyām o vecaᶜ eşeddün mimmā kāne ᶜavdet eder.

Ve vācib olur ki ḥasbe mā-emken muḫaddir istiᶜmāline iştiġāl olunmaya ve ᶜadem-i istiᶜmālde siᶜa ve mendūḥa mevcūd iken muḫaddire cerāset olun-

169 Yaᶜnī ḥulvü cemīᶜan beden maṣṣ ve ceẕb eder ve ona tebeᶜan su dahi münceẕib olup cemīᶜan bedeni tebrīd eder.

maya belki müdāvāt olunacak ʿilletin sebebini tebʿīde ve taḳṭīʿ ve taḥlīle ve sebebin lüzūcet ḥasebiyle muḥtebes olduğu mesāmmı tevsīʿe iştiġāl oluna. Ve ekṡer-i ḥālde o menāfiʿ şedīdetü'l-isḫān olmayan edviye-i mülaṭṭıfe ile ḥāsıl olur, zīrā şedīdetü'l-isḫān olan mülaṭṭıfāt mādde üzere baġteten vārid olsa mādde-i mevrūdeyi taḥlīl esnāsında taḥrīk eylediği riyāḥ o mülaṭṭıfātın taḥlīl eylediği riyāḥtan ekṡer olmasından ḫavf olunur. Ve bu ḫavftan emīn olunmak için vācib olur ki istiʿmāl olunan mülaṭṭıfātın isḫānı o miḳdāra bāliġ ola ki rīḥi ḳuvvet ile taḥlīl eyleye ve mādde-i raṭbı dahi telṭīf ve inḍāc eyleye velākin taḥlīl-i ḳavī ile taḥlīl eylemeye. Ve ona bināen baʿḍı kerre hecr-i ṭaʿām u şarāb ve eyyām-ı mütevāliyede onları terk eylemek ḳūlınca ʿilācı kāfī olur.

Ve bināen ʿaleyh[170] baʿḍı kerre tekmīd[171] vecaʿ-ı şedīdi taḥrīk eder. Ve tekmīd ile ḥādiṡ vecaʿı defʿ için iki emrin birine bi'l-ıḍṭırār iḥtiyāc olur, eḥadühümā terk-i tekmīd ve āḫeri tekmīdi tekrīr ve istikṡār olur, zīrā tekmīdi istikṡār ile evvelā istiʿmāl olunan kimādın taḥrīk eylediği riyāḥ taḥallül eder.

Ve kaçan ḥuḳun-ı müstefriġa istiʿmāl olunmak ḳaṣd olunsa eger ṡüfl muḥtebes ise vācib olur ki evvelā ṡüflü müzliḳ olan nesneler ile iḥtiḳāna ibtidār oluna ki içinde luʿābāt ve edhān ve edviye-i ṡüfliyye ola. Ve edviye-i ṡüfliyye o devālardır ki ṣırf ṡüflī olan ḳūlınc muʿālecesine onlarda ṣalāḥiyyet ola. Ve bu vech üzere ʿilāca ibtidā ḳūlınc-ı ṡüflīden riyāḥ ḥasebiyle ṡüflün iḥtibāsı ṣūretinde olur. Ve balġamī olan ḳūlıncda o iḥtiḳāndan sonra balġamı müstefriġ olan ḥuḳun ile dahi istifrāġ olunur. Ve eger ḳūlınc rīḥī olur ise [yaʿnī ḳūlınc-ı rīḥī demekle müteʿāref olan ḳūlınc olur ise] rīḥi muḥallil olan edviye ile iḥtiḳān olunur.

Ve sana bilmek vācib olur ki aḫlāṭın hangisi istifrāġ olunur ise baʿḍı kerre ondan bir şeyʾ taḫallüf edip mevḍiʿ-i eleme müşāḳıb ve muḳārib mekānda bāḳī kalır ve o şeyʾ elemi fāʿil olur. Ve vācib olur ki o müteḫallif nesne ʿilācı ḳabūl eylemiyor diye ʿalā-ḥālihi terk olunmaya belki o şeyʾ-i bāḳī dahi ḥuḳun ile istifrāġ oluna. Ve baʿḍı kerre o elemi fāʿil yalnız rīḥ olur ve delāil-i rīḥ ona delālet eder, bu ṣūrette ʿuḍvu muḳavvī olup rīḥi dahi tesḫīn-i laṭīf ile muḥallil olan ḥuḳun istiʿmāl olunur.

---

170 Yaʿnī süḫūnet-i şedīde muḍırr ve riyāḥı muḥarrik olduğuna bināen

171 Kimād müsaḫḫanen istiʿmāl olunduğundan.

Ve baʿḍı kerre mevḍiʿ-i vecaʿa nār ile istiʿmāl olunan meḥācim vaḍʿı onlara kifāyet eder. Ve baʿḍı kerre riyāḥı muḥallile olan büzūr saḳyı dahi kifāyet eder.

Ve baʿḍı kerre şarāb-ı müsaẖẖan şürbü dahi onlara kifāyet eder.

Ve baʿḍı kerre dahi aḍmide-i muḥallile kifāyet eder. Ve aḍmidenin aḳvāsı muḥammire-i ẖardaliyye olur, zīrā o ḍımād baʿḍı kerre taḥlīl-i mādde eder ve baʿḍı kerre māddeyi ʿaḍal-i baṭna ceẕb eder..Vve vecaʿ şedīd oldukta ona miyāh-ı ḥamʾet cidden nāfiʿ olur. Ve miyāh-ı nüşādurīnin ḳūlıncda nefʿi ʿacīb olur ve ıṭlāḳ eder ne ḳadar onu istiʿmāl iḥtimāl edenler ḥaḳḳında şürb ile olur ise.

Ve o ābzen dahi nāfiʿ olur ki içinde edviye-i muḥallile-i mülaṭṭıfe ṭabẖ olunan sudan mütteẖaẕ ola.

Ve baʿḍı kerre baṭnı laṭīfen delk ve iki sākları ḳaviyyen delk tedbīr-i kāfī olur.

Ve baʿḍı kerre mā-ı bārid şürbü vecaʿı taḥrīk eder, vecaʿ-ı ḳūlıncda mā-ı bārid şürbü aḍarr-ı eşyā olur ve maʿa-hāẕā defʿ-i ʿaṭaşta onun menfaʿati ḳalīle olur. Ve ṣulb-ı ġalīẓ olan nebīẕ mā-ı bāridden ẖayrlı olur ve ḥārr olan vecaʿı ziyāde teskīn eder.

Ve ḳūlınc aṣḥābına aḍarr-ı eşyā berd ve havā-i bārid olur ve onlara enfaʿ eşyā ḥārr ve mā-ı ḥārr ve havā-i ḥārr olur.

Ve eger sebeb-i ḳūlınc emʿānın bürūdeti olup merāḳḳ raḳīḳa olur ise onun ṣāḥibine küllü vaḳtin ḳūlınc isrāʿ eder. Vācib olur ki onun baṭnı dāimā difʾ[172] ile muḥāfaẓa oluna ve veberden dis̱ār baṭn üzere şedd olunmakla iṣābet-i berdden baṭnı viḳāye oluna. Ve baṭnı üzere edhān-ı ḥārre ve neṭūlāṭ-ı ḥārre ẕikri ātī vech üzere istiʿmālin dahi menfaʿati olur. Ve baʿḍı kerre tekmīdāta dahi ḥācet olur. Ve baʿḍı kerre onlarda istiʿmāl olunan edhān-ı ḥārreye cünd-i bīdester ve eferbiyūn idẖāle dahi ḥācet olur.

Ammā o ḳūlınc-ı bārid ki onun sebebi bizim ẕikr eylediğimiz üzere mevḍiʿ-i āfete mevāddın şeyʾen-fe-şeyʾen taḥallübü olmakla vecaʿ iḥdās̱ eyleye, onun ʿilācı istifrāġ-ı laṭīf-i müteferriḳ-i mütevātir olur. Lākin onda imtilā ve mevādd-ı kes̱īrenin tecemmuʿu olur ise o mevādd-ı kes̱īre istifrāġ olunur. Ammā o ʿilletten taḥallüb ve tevellüd sebebiyle ḥādis̱ olanların ted-

172 "Difʾ" deveden ḥāṣıl olan menāfiʿdir; bu mevḍiʿde örtü ve dis̱ār olur.

bīrine vācib olur ki nevbet-i vecaʿ zamānında ve gecesinde ḥabbu'ṣ-ṣabır ve ḥabbu'l-eyāric ve o ḥabb ki şaḥm-ı ḥanẓal ve saḳmūnyā ve sekbīnec ve ṣabırdan terkīb oluna, işbu ḥubūb istiʿmāl oluna ve her hangisi saḳy olunur ise nıṣf miṣḳālden bir miṣḳālin iki ṣülüṣüne varınca ḳadar saḳy oluna, zīrā ḥubūb-ı meẕkūre saḳyına bu minvāl üzere birkaç eyyemā müdāvemet olunup ve aġdiye dahi ıṣlāḥ olunsa ʿāfiyete erişirler bi-meşīʾetillāhi taʿālā ve ḳaderihi.

Üçüncü Faṣl Ḳūlınc-ı Bārid-i Rīḥīye Maḫṣūṣa Olan Ḳavānīn Beyānındadır

Vācib olur ki onda ẕikri ātī ḥuḳun ve ḥamūlāt ve aḍmide istiʿmāl oluna ve ġıḍā aslen ve külliyyen terk oluna her ne ḳadar müddet-i terk birkaç gün olur ise ve o ʿalīle ḥasbe mā-emken ināme oluna ve ictihād olunup mādde-i rīḥ ḳalʿ oluna cilāsı olan ḥuḳun istiʿmāli ile ve keẕālik ḥuḳne ile veyāḫūd ḫāricden ʿuḍv dahi tesḫīn oluna bizim bundan aḳdem ẕikr eylediğimiz üzere.

Ve eger o ḳūlıncın sebebi rīḥ-i maḥḍ olduğu maʿlūm olup onda ḫılṭ olmaktan ḫavf olunmaz ise murād eylediğin ḳadar tesḫīn eyle ve murād eylediğin kimād ile tekmīd eyle ve ictihād edip ona nār ile bilā-şarṭ meḥācim vaḍʿ eyle ve eger ṭabīʿat mücībe ise mevḍiʿ-i vecaʿ delk-i raḳīḳ ile delk olunmakla ṭabīʿata iʿānet olunur ve keẕālik dühn-i zanbaḳ ve dühn-i nārdīn ve dühn-i bān müsaḫḫināt ile temrīḫ olunur ve keẕālik cāvers ve milḥ reʾy-i ṭabīb miḳdārı tesḫīn olunup müsaḫḫanen tekmīd olunur ve tecribe olunup ıḍṭıcāʿ ve istilḳā ve inbiṭaḥtan[173] ʿalīle hangisi evfaḳ ve riyāḥın ḫurūcu onda ekṣer olur ise o heyʾet üzere kılınır ve onlara meşrūbāttan enfaʿ olan kerevyā ve bezr-i seẕābın miyāh-ı büẕūrda saḳyı veyāḫūd şarāb-ı ʿatīḳ ve mā-ı ʿasel ve fānīẕden biri ile o devāların saḳyı olur ve baʿḍı kerre o vaḳt miṣllide felūniyā saḳy olunmakla o āfetten ḫalāṣ olur.

Ṣıfatu'l-Müshilāt: Rīḥten ve mādde-i balġamiyyeden ḳūlınc-ı bāride nāfiʿ olan müshilin bir ṣınfı ḥuḳun olup balġamı iḫrāc eder, o ḥuḳnenin ṣıfatı budur: Ḥasek, besfāyec, ḥulbe, ḳırṭım, sebistān. Bu edviyeler veznleri

173 "İnbiṭaḥ" yüz üstüne yatmak.

berāber aḫẕ olunur, iki dirhem türbüd ve ṣaḥīḥ-i ġayr-i medḳūḳ olan şaḥm-ı ḥanẓal yarım mis̱ḳāl, tīn on ʿaded bu mezkūrlardan ḥuḳne ittiḫāz olunur.

Ve keẕālik bezr-i kettān, bezr-i kerefs, enīsūn, ḳanṭuriyūn-ı daḳīḳ, ḥabbu'l-ḫırvaʿı'l-merḍūḍ, benefşec her birinden beş dirhem, seẕāb bir bāḳa yaʿnī bir deste, varaḳ-ı kerneb bir ḳabḍa. Bu edviye aḫẕ olunup mā-ı kes̱īr içinde ḳalīlen bāḳī kalınca ḳadar rıfḳ ile ṭabḫ olunur ve baʿdehu mers ve taṣfiye olunup muṣaffādan yüz dirhem miḳdārı aḫẕ olunup içinde ḫıyārşenberden yedi dirhem, muḳl ve sekbīnec her birinden birer dirhem ve būraḳ bir mis̱ḳal ve dühn-i şīrūġan on dirhem o ẕikr olunan muṣaffā maṭbūḫ içinde idāfe olunduktan sonra onunla iḥtiḳān olunur ve baʿḍı kerre onun içinde merāretü's-s̱evrden [396a] bir şeyʾ dahi kılınır.

<u>Ḥuḳne-i Uḫrā:</u> Bu ḥuḳne balġam-ı lezici iḫrāc eder. Ẕikr olunan ḥuḳnenin eczāsı aḫẕ olunup o eczādan eks̱er içine şaḥm-ı ḥanẓal katılır ve keẕālik ḥabbu'l-ḫırvaʿ beş dirhem miḳdārı aḫẕ olunup mā-ı leblābda ḥalb olunur ve baʿde't-taṣfiye ḥuḳne-i ūlā muṣaffāsı üzere ṣabb olunur ve ḫıyārşenber ve sükker bedeline ʿasel vaḍ olunur ve onun dühnü dühn-i ḳırṭım kılınır ve onda sekbīnec miḳdārında cāvşīr yaʿnī bir dirhem cāvşīr kılınıp istiʿmāl olunur ve baʿḍı kerre onda dühn-i ḫırvaʿ dahi kılınır.

Ve çok kerre bu ṭabīḫ üzere iktifā olunur, o ṭabīḫ budur: Büzūr-ı ḥāşā, saʿter, zūfā, kemmūn, fuṭrāsāliyūn, bezr-i seẕāb, besfāyec, ḳanṭūriyūn, fūtenec, encudān. Bu mezkūrların ṭābīḫī içinde yarım dirheme ḳarīb ḳıs̱s̱ā-i ḥımār ʿuṣāresi idāfe olunup iḥtiḳān olunur veyāḫūd o edviye ile maʿan ḳıs̱s̱ā-i ḥımār uṣūlü ve şaḥm-ı ḥanẓaldan bir şeyʾ ṭabḫ olunup o ṭabīḫīn içinde sekbīnec ve cāvşīr ve muḳl her birinden birer dirhem idāfe olunup iḥtiḳān olunur. Ve çok kerre bu edviyeler zeyt içinde ve sāir dühn-i ḥārr içinde ṭabḫ olunup iḥtiḳān olunup ve çok kerre dahi muḳaṭṭıʿa olan sikencebīnāt ile iḥtiḳān olunur.

<u>Ṣıfat-ı Ḥuḳne:</u> Bu ḥuḳne ile aṣḥāb-ı ḳūlınca iḥtiḳān olunur: Ḫall ve ʿasel her birinden birer ḳısṭ, şaḥm-ı ḥanẓal üç mis̱ḳāl, fülfül bir ūḳıyye, zencebīl iki ūḳıyye, seẕāb-ı bostānī bezri, ḥamāmā, kāşim, enīsūn, eftīmūn her birinden dörder mis̱ḳāl, kemmūn-i Kirmānī, bezr-i şibt her birinden ikişer mis̱ḳāl, besfāyec bir ūḳıyye. Bu edviye cemīʿan raḍḍ olunup ḫall ve ʿasel içinde nıṣfı kalınca ḳadar ṭabḫ olunup ve baʿde't-taṣfiye iḥtiḳān olunur. Ve

baᶜḍı kerre onun aḫlāṭına encudān ve neşāstec dahi idḫāl olunur. Ve muṣannif der ki bu mis̱lliye benim şedīden meylim yoktur, senin maᶜlūmun olsun.

Ṣıfat-ı Ḥuḳne-i Ceyyide: Bu ḥuḳne baᶜḍı ḳudemānın iḫtiyārı ve iḫtirāᶜıdır, vecaᶜı teskīn eder: Ṣabır, cünd-i bīdester, meyᶜa, ᶜilk-i enbāṭ her birinden birer ūḳıyye, buḫūr-ı meryem-i ṭarī ᶜuṣāresi iki ūḳıyye, afyūn bir buçuk ūḳıyye. Bu edviyeler ḥıfẓ olunup vaḳt-i ḥācette bāḳılā ḳadar istiᶜmāl olunur ve baᶜḍı kerre ḥuḳnelere idḫāl olunur ve baᶜḍı kerre ihāl-i şuḥūm ve edhān içine idḫāl olunup iḥtiḳān olunur.

Ḥuḳne-i Ḳaviyye: Kaçan ḳūlıncda s̱üfl ᶜāṣī olup ve hem onda şedīdetü'l-lüzūce ve ḳuvvet ve ᶜiṣyānı mütenāhī belāġım dahi olsa bu ḥuḳne ile iḥtiḳān vācib olur: Üşnān-ı raṭb suyuyla eşyā-ı āḫerden ẕikri ātī tertīb üzere ḥuḳne ittiḫāẕ olunur, ẕikr olunan üşnān-ı raṭb suyu yarım rıṭl, dühn-i ḥall bir ūḳıyye, būraḳ beş dirhem; bu meẕkūrlardan ḥuḳne ittiḫāz olunur. Ve bunlardan aḳvā olur ḥabb-ı şübrüm, varaḳ-ı māzeryūn, ve muḳaşşar kirm-dāne ve buḫūr-ı meryem ve ᶜarṭanīsā ve ḳuşūr-ı ḥanẓal ve şaḥm-ı ḥanẓal ve ḳıs̱s̱ā-i ḥımār ve türbüd ve besfāyec. Bu mecmūᶜ aḫẕ olunup bunun ems̱ālinde olan ᶜādet ve resm üzere su ile ṭabḫ olunduktan sonra sülāḳası üzere dühn-i ḫırvaᶜ ve ᶜasel ve merāretü'l-baḳar ilḳā olunup iḥtiḳān olunur veyāḫūd ẕikr olunan edviye dühn-i ḥārr içinde kılınıp iḥtiḳān olunur. Ve ḳıs̱s̱ā-i ḥımār dühnü ile iḥtiḳān olsa baᶜḍı kerre lezic ve kes̱īr-i belāġım iḫrāc eder eger baᶜde'l-iḥtiḳān birkaç sāᶜat ṣabr eder ise ve fücl ve kelkelānic ve ḫırvaᶜ dühnleri dahi o minvāl üzere olurlar. Ve baᶜḍı kerre şiddet-i vecaᶜ katında ẕikr olunan ḥuḳun içine ḥıltīt ve uşşaḳ ve ẕürūḳ-ı ḥamām[174] katılmağa ve ḫāṣṣaten ᶜuḍvu müsaḫḫin olan edviye ile maᶜan vaḍᶜ olunmağa ḥācet olur. Ve baᶜḍı kerre ūferbiyūn vaḍᶜ olunmağa dahi ḥācet olur. Ve baᶜḍı kerre dahi ḳaṭrān efāviyesi kes̱īre olan mā-ı ᶜasel içinde iḥtiḳān olunur ve vecaᶜı teskīn eder ve buḫūr-ı meryem ᶜuṣāresi cidden ᶜacībe olur. Ve baᶜḍı kerre saḳmūnyā ve ūferbiyūn ve ġayriye dahi ḥācet olur. Ve eṭıbbā ẕenebü'l-fār ismi ile müsemmā olan devānın ḥuḳne içinde istiᶜmālini medḥ eylediler onun ile intifāᶜ olunur dediler. Ve baᶜḍı kerre zeyt içinde iki dirhem miḳdārı cünd-i bīdester kılınıp onunla iḥtiḳān olunur. Ve keẕālik üç dirhem zift aḫẕ olunduktan sonra ṭılā ve dühn-i seẕāb ve semn her birinden

174 "Ẕürūḳ-ı ḥamām" güğercin tersi.

birer sükerrece dahi aḫẕ olunup meʾḫūz-i evvelin üzerine ṣabb olunur ve baᶜdehu istiᶜmāl olunur. Ve baᶜḍı kerre ḥuḳun-ı ḳaviyye içine varaḳ-ı tīn ve şecer-i tīn liḥāsı idḫāl olunur.

Edviye-i Meşrūbe Ṣıfatıdır: Balġamı müshil ve ḳaviyyü'n-nefᶜ olan ḥubūbdandır: Ḥabb-ı şübrüm sekbīnecle ve keẕālik ḥabb-ı sekbīnec şeḳāḳul[175] ile ve ḥabb-ı sekbīnec ḥarmel ile ve keẕālik türbüd ve ṣabır-i İsḳūṭarī ve şaḥm-ı ḥanẓal veznleri berāber aḫẕ olunup cüzʾ-i vāḥidin s̱ülüs̱ü saḳmūnyā dahi ḫalṭ olunduktan sonra menzūᶜu'r-rıġve ᶜasel ile eczālar cemᶜ olunur ve ondan ḥubūb ittiḫāẕ olunur.

Ḥabb-ı Ceyyid: Bu ḥabb dahi ḳūlınc-ı balġamīde istiᶜmāl olunur: Şaḥm-ı ḥanẓal bir dānıḳ, türbüd bir dirhem, ḳıs̱s̱ā-i ḥımār ᶜuṣāresi yarım dānıḳ, cünd-i bīdester, zencebīl her birinden birer dānıḳ, eyāric-i feyḳarā bir dirhemin iki s̱ülüs̱ü. Eger bu ḥabbı saḳmūnyā ile ṭakviye eder isen cāiz olur.

Ammā onlara nāfiᶜ müshilāt-ı uḫrā: İsḳafī ve temrī ve şehriyārān ve şaḥm-ı ḥanẓal ile muḳavvī eyāric dünh-i ḫırvaᶜla ve keẕālik sefercelī mis̱lli müshilāttır.

Ve kaçan āfet-i ḳūlınca s̱üfl balġam ile muḫteliṭ olup lākin s̱üfl kes̱īr ve mütebendıḳ olmakla icābet eylemese müshilāt-ı ḳaviyye istiᶜmāline ḍarūret dāᶜiye olur. Ve bu ṣıfat üzere olan ḥabb ẕikr olunan müshilāt-ı ḳaviyyeden olur: Ūferbiyūn ve māzeryūn ḥabbının münaḳḳāsı ve saḳmūnyā veznleri berāber aḫẕ olunup ḥubūb ittiḫāẕ olunur ve şerbet-i vāḥidesi bir dirhem kılınır.

Müshil-i Āḫer: Bu müshil cidden ḳavī olur: Zibl-i ḥamām bir ḳafīz, şibt bir ḥuzme. Bu devālar bir zevraḳ su içinde nıṣfı kalınca ḳadar ṭabḫ ve baᶜdehu taṣfiye olunup muṣaffāsından iki ūḳıyye saḳy olunur. Ve bu müshilin ḳuvveti ḳaviyye olur velākin ḫaṭarı ḳavī dahi olur.

Ve elbān-ı yetūᶜāt ḳūlıncı cemīᶜan taḥlīl eder. Ve yetūᶜāt-ı lāġıye ve şübrüm o mis̱llilerdir ve o yetūᶜāttan mütteḫaẕ olan ḥabba ḥabb-ı ḍırāṭ tesmiye olunur. Ve yetūᶜātın bir nevᶜi dahi vardır ki evvelā ẕikr olunan mecrāsına cārī olur ve o nevᶜ kes̱īrü'l-varaḳ merzencūşa müşābih olan āẕānü'l-fārdır, onun ile ᶜaḳreb leẕᶜine muᶜālece olunur ve onun leben-i kes̱īri olur, onu edviye-i müfredede biz ẕikr eyledik.

175 "Şeḳāḳul" bir nebtin aṣlıdır; baᶜḍı nüsḫada "şeşḳāḳul" vāḳiᶜdir, bir ismi "ḥaşfeyḳul"dur.

Ṣıfat-ı Ḥamūlāt-ı Ḳaviyye: S̱üfl-i kes̱īri balġam-ı lezic ile iḫrāc eder. O ḥamūleden biri milḥ-i ḥacerīdir ki ondan bellūṭa ittiḫāẕ olunup iḥtimāl olunur ve o bellūṭanın ṭūlü altı parmak miḳdārı kılınır. Ve biri dahi o bellūṭa-i kebīredir ke ḫurᵓ-ı fārdan ittiḫāẕ olunur veyāḫūd şaḥm-ı ḥanẓal ile maḫlūṭ ᶜaselden bellūṭ ittiḫāẕ olunur veyāḫūd ḳıs̱s̱ā-i ḥımār, şaḥm-ı ḥanẓal, merāretü'l-baḳar, naṭrūn, ᶜasel bu mecmūᶜdan bellūṭ ittiḫāẕ olunur veyāḫūd fānīẕ-i Şehrī[176] ile şaḥm-ı ḥanẓaldan yalnız bellūṭ ittiḫāẕ olunur. Ve keẕālik bellūṭ şaḥm-ı ḥanẓal, anzerūt, fānīẕden dahi ittiḫāẕ olunur. Ve keẕālik ᶜasel, ruḫbīn, şaḥm-ı ḥanẓal milḥ-i nefṭī veznleri berāber aḫẕ olunup onlardan dahi bellūṭ ᶜamel olunur.

Ve bu devā dahi balġamī ve s̱üflī ve rīḥī beynlerinde müşterek bir şeyᵓ-dir, o şeyᵓ-i müşterek budur: Şaḥm-ı ḥanẓal cünd-i bīdester her birinden birer nevāt ḳaṭrān iki milᶜaḳa bu edviyeler ᶜaselden bir şeyᵓ ile istiᶜmāl olunur ve buḫūr-ı meryem ᶜuṣāresi cidden ḳaviyyedir ḳūlınca bir tedbīrin menfaᶜati olmasa o ᶜuṣāre nāfiᶜ olur ve ona ḥācet olur ve çok kerre dahi saḳmūnyā ve bezrü'l-encüre istiᶜmāline belki ūferbiyūn istiᶜmāline ḥācet olur.

Ṣıfat-ı Ḥuḳne-i Ceyyide: Ḳūlınc-ı rīḥīde istiᶜmāl olunur: Ḥāşā, zūfā seẕāb-ı yābis, saᶜter, şevāṣarā, vecc, beẕr-i seẕāb, bezr-i fencengüşt, merḍūḍ ḥabb-ı ḫırvaᶜ, babadya, ḥasek, ḳanṭūriyūn, şibt, büzūr-ı s̱elās̱e, encudān, fuṭrāsāliyūn veznnleri berāber aḫẕ olunup seẕāb ᶜuṣeresi içinde veyāḫūd fūẕenec ᶜuṣāresinden miḳdār-ı kes̱īrin içinde ṭabḫ-ı şedīd ile ḳalīlü'l-miḳdār kalınca ḳadar ṭabḫ olunur ve baᶜdehu bir cüzᵓ zeyt ẕikr olunan ᶜuṣāre-i maṭbūḫanın iki cüzᵓ bunlar dahi cemᶜ olunup yalnız zeyt bāḳī kalınca ḳadar ṭabḫolunur ve ondan miḳdār-ı ḥuḳne-i vāḥide aḫẕ olunup içine baṭṭ ve māᶜiz şaḥmları ve cāvşīr ve sekbīnecden birer şeyᵓ katılıp [396b] iḥtiḳān olunur ve ẕikr olunan ᶜuṣārenin kendisi aḫẕ olunup içinde ṣumūġ-ı meẕkūre ile şuḥūm-ı mesṭūre ḥall olunsa ve on dirhem miḳdārı ᶜasel dahi katılsa o mecmūᶜ sāir nāfiᶜ olan edviye ile maᶜan iḥtiḳān olunur.

---

176 "Fānīẕ" iki nevᶜdir, birine Şaḥrī ve dīger birine dahi Ḥarrānī derler. Şaḥr diyār-ı Fārs'ta bir beldenin ismidir. [Metin boyunca "fānīẕ-i Siczī" iken burada fānīẕ-i Şehrī" imlası bir nüsha meselesidir. ḳẓḫb'de yer alan dipnot Ragıp Paşa'da mütercimin notuna aykırıdır; Ragıp Paşa'da "Şaḥr" imlası Hamidiye'de "Şehr"dır.]

Ve ḳūlınc ḥuḳnelerine cünd-i bīdester ve ḥıltīt idḫāli cidden nāfiᶜ olur. Ve baᶜḍı kerre dahi yirmi dirhem zeyt içinde on dirhem meyᶜa-i sāile iẕābe olunup iḥtiḳān olunsa nāfiᶜ olur. Ve baᶜḍı kerre būraḳ-ı kes̱īr seẕāb ᶜuṣāresi içinde ḥall olunup ve meblağı on dirheme varınca ḳadar kılınır ve bir dirhem milḥ ile iḥtiḳān olunur. Ve baᶜḍı kerre dühn-i seẕāb ve dühn-i nārdīn ve dühn-i bābūnec ve dühn-i fücl ve [dühn-i] ḫırvaᶜ ile dahi iḥtiḳān ederler.

<u>Riyāḥ İçin İstiᶜmāl Olunacak Ḥamūlāttır:</u> Seẕāb mā-ı ᶜasel ile ḥalūḳ gibi olunca ḳadar saḥḳ olunur ve onun nıṣfı miḳdārı kemmūn ve rubuᶜu miḳdārı naṭrūn ona katılıp ondan ṭūlü altı parmak ḳadar bellūṭ ittiḫāẕ olunur. Ve keẕālik bezr-i seẕāb, cünd-i bīdesterden ᶜasel ile ve merāre-i baḳar ve buraḳ ile her birinden nıṣf mis̱ḳāl aḫẕ olunup ḥamūle ittiḫāẕ olunur. Ve keẕālik sekbīnec, muḳl, būraḳ, ḥanẓal, ḫaṭmī bu meẕkūrlardan bellūṭ ittiḫāz olunur.

<u>Bilā-Māddetin Emᶜāsında Bürūdet Olanlar İçin Ḥuḳun ve Ḥamūlāttır:</u> Bilā-māddetin mizāc-ı bārid ḥasebiyle ḳūlıncı olanların ḥamūlātı ḳūlınc-ı rīḥī ḥamūlātı ve ḥuḳunu gibidir. Ve baᶜḍı kerre onlara vaḥdehu ḳaṭrān ile iḥtiḳān nefᶜ verir, o ḳaṭrāndan iki dirhem miḳdārı ile zeyt içinde iḥtiḳān olunur ve yalnız ẕerḳ-ı ḥamām ᶜuṣāre-i fūẕenec ve dühn-i ḥabb-ı ḫırvaᶜla iḥtiḳān olunur.

Dördüncü Faṣl Ābzen ve Ḥammāmāt ve Neṭūlāt Beyānındadır

Ben derim ki ābzenin evcāᶜ-ı ḳūlınca nefᶜ-i şedīdī olur ḫuṣūṣan ābzenin suyunda edviye-i ḳūlınciyye ṭabḫ olunmuş ola, zīrā o su nārdan müstefād olan ḥarāreti ve edviyeden müstefād olan ḳuvveti ḥasebleriyle vereme sebeb olan mevāddı taḫlīl eder ve yine ḥarāreti ve ruṭūbeti ile ᶜuḍvu irḫā edip vecaᶜı fāᶜil olan sebebin infişāşı āsān olur ve maḳᶜadeyi dahi irḫā eder ve onun istirḫāsı muḥtebesin indifāᶜına muᶜīn olur velākin ābzen kerb ve ġaşy iḥdās̱ eder ḳuvveti irḫā eylediğinden için.

Ve vācib olur ki ḍaᶜīf olanlar ābzeni ḥaẕer üzere istiᶜmāl eyleyeler. Ve ḍaᶜīf olanlara ābzen istiᶜmāli ḳatında ḳuvveti taḳviye eden fevākih ve ᶜıṭr ve girdināc ve ḫubz-ı ḥārr rāyiḥaları ve istilẕāẕ edip taḳrībinden ona ṭumeʾnīnet ḥādis̱ olan nesneler taḳrīb olunur. Ve o kimse saᶜy ve ictihād eyleye ki o su ḳalbinde ve ṣadrında ġamr ve şiddet iḥdās̱ eylemeye.

Ve mā-ı ḥamʾet içinde ḳūlınc-ı bārid aṣḥābı iclās eylemek onlara şedīden muvāfıḳ olur, nitekim o ḳūlınc-ı bāridi olanlar suyu ʿaẕb olan ḥammāmata taḳrīb olunmamak evlā olduğu gibi. Ve kaçan bir inānın esfeli ḥisse ẓāhir olmamağa ḳarīb olacak miḳdār s̱uḳūb-ı müteferriḳa-i ḍayyiḳa ile s̱aḳb olunup içine mā-ı ḥamʾet veyāḫūd edviye-i ḳūlınciyye ile ṭabḫ olan su doldurultan sonra ʿalīl istilḳā olunup o inā-i memlū onun ḳadr-i ḳāmet fevḳinde imsāk olunmakla ʿalīlin baṭnına ḳaṭarāt-ı müteferriḳa-i mütevātire teḳāṭur eylese onun nefʿi onlara cidden şedīd olur.

Beşinci Faṣl Ḥuḳunun Keyfiyyeti ve Ālātı Beyānındadır

Bu ʿabd-i faḳīr ve mütercim-i pür-taḳṣīr der ki bu maḳāmda muṣannifin īrād eylediği elfāẓ ve ʿibārāttan ebkār-ı maʿānīye tevaṣṣul müteʿassir ve belki müteʿaẕẕir ve ġayr-i müteyessir olup şāriḥ Kāzerūnī'nin Şerḥ-i Mūcez'de īrād eylediği ʿibāret maḳāma evfaḳ ve merāma edell olmakla bize vācib olur ki şāriḥ-i merḳūmun ʿibāretini bi-ʿaynihi naḳl edip ve muṣannifin ʿibāretini ona taṭbīk ederek şerḥ ve beyān eyleyeyüz. Ve Şerḥ-i Mūcez'in ʿibāreti budur:

واما تدبير المحقنة فينبغي ان يكون طول الأنبوبة من فتر إلى سبر وفي غلظ النخنصر ويقسم تجوفيها إلى قسمين صغير وكبير فنسبتهما الثلث والثلثين التجويف الأصغر لخروج الريح والأكبر لدخول الحقنة والأصغر لا ينبغي أن يمر مع الأكبر إلى منتهى طرفها الأغلظ بل يقتصر دونه بحيث اذا شد الزق يكون ثقب التجويف الأصغر خارجا من الزق واما طرفها الآخر فيذهبان معا متجاورين إلى المنتهى إلا انه ينبغي أن يكون للاصغر ثقب آخر على جنب الانبوب قريبا من رأسه ليكون لدخول الريح في المجرى ثقبتان لو انسد احدهما بشيء يقوم الآخر مقامه ولو كان للمحري الأكبر ثقب آخر هكذا كان احوط وآمن من احتباس الحقنة في المحقنة، إنتهى

Ve muṣannif-i Ḳānūn der ki:

أما انبوبة المحقنة فاجود شكل ذكر لها القدماء حقنة

"Ḥuḳne āletinin eşkāl-i muḫtelifesi vardır; baʿḍı ḳudemānın taṣvīr ettikleri şekl eşkāl-i sāireden ecveddir. Ve ḥuḳne āletinin zıḳḳī yaʿnī tulum gibi ḥuḳne dolduracak ḳamʿı ve keẕālik ünbūbesi yaʿnī kamış heyʾetinde ḥuḳne mecrāsı olur."

Ve muṣannif o ünbūbenin ecved-i eşkālini beyān nedip der ki

أن يكون الأنبوبة قد قسم دائرتها بثلث وثلثين

Yaʿnī "miḥḳanenin[177] aḥsen-i eşkāli budur ki onun ünbūbesi müstedīr olup dāiresinin tecvīfi iki kısma münḳasım olur, bir ḳısmı ṣaġīr ve ḳısm-ı āḫeri kebīr olur. Ve ṣaġīrin siʿası kebīrin siʿasının nıṣfı miḳdārında olup beynehümāda olan nisbet s̱ülüs̱ ve s̱ülüs̱ān üzere olur."

وجعل بينهما حاب من الجسد المتخذ منه الأنبوبة

"Ve ünbūbe ecsād-ı sebʿanın[178] hangisinden ittiḫāẕ olundu ise o iki ḳısmın arasında o cesedden bir ḥāil kılınıp onunla ṣaġīr ve kebīr iki tecvīf birbirinden ifrāz olunur, meselā ünbūbe reṣāṣtan mütteḫaẕ ise ḥāil dahi reṣāṣtan ittiḫāẕ olunur." Ve ḳıss ʿalā-hāẕā.

وقد الحم بالأنبوبة الحاما شديدا فصار حجابا بين جزئيه المختلفين

"Ve o ḥicāb ünbūbeye şedīden ilṣāḳ olunur bir vech ile ki o ṣıġar ve kiber ile muḫtelif iki mecrānın arasında o ḥicāb ḥāciz-i müstaḥkem olup eḥadühümādan nāfiẕ ve cārī olan nesneler āḫere nüfūz mümkin olmaya."

ويكون الزق مهندما في فم الجزء الأكبر ويكون فم الجزء الأصغر مفتوحا

Yaʿnī "Ünbūbenin zıḳḳ cānibinde olan ṭarafında vāḳiʿ iki tecvīften tecvīf-i aṣġar tecvīf-i ekberden aḳṣar kılınır ve cüzʾ-i ekberin ağzı zıḳḳa idḫāl olunup tehendüm ve liḥām olundukta cüzʾ-i aṣġarın aḳsar olduğuna bināen ağzı ḫāric-i zıḳḳta meftūḥan bāḳī kalır."

وان كان الزق مهندما على جملة الأبنوبة شد رأس الجزء الأصغر بلحام قوى لئلا يدخله الهواء

"Kaçan miḥḳanenin zıḳḳī ve tulumu bi'l-cümle ünbūbe ile terkīb olunup mühendem olsa yaʿnī yerli yerine vaḍʿ olunup lāyıḳı üzere ıṣlāḥ olunsa ona havā dāḫil olmasın için cüzʾ-i aṣġarın reʾsi şedīden liḥām-ı ḳavī ile şedd olunur."[179] *"Mühendem" "hendām"dan ism-i mefʿūldür, "hendām" "endām"dan muʿarrebdir, "hendās" ve "hendāz" "endāze"den muʿarreb olduğu gibi.*

ويكون له تحت الزق في موضع لا يدخل المقعد منفذ يخرج منه الريح صغير وكبير

177 "Miḥḳane" ālet-i ḥuḳne demektir.

178 "Ecsād-ı sebʿa-ı müteṭarriḳa" kütüb-i ḥikmette yazıldığı üzere ẕeheb ve fıḍḍa ve nuḥās ve ḥadīd ve reṣāṣ ve ḫār-ṣını̄ olur, maʿādin ḳabīlindendir.

179 Ve tecvīf-i aṣġarın femi şedd olunmak lāzım iken ṭūlü ẕikr olunduğu miḳdār ziyāde kılındığı rīḥ onda fāş olup s̱uḳbe-i ṣaġīre tervīḥ ile ḫurūc eylemesin için ve keẕālik s̱uḳbe-i ṣaġīre mesdūde olur ise femin süddesi ve liḥāmı fetḥ olunup rīḥ ondan ḫurūc eylemesin için olur.

"O iki cüzʾlerin maḳʿade cānibinden olan reʾsi berāber kılınır ve maḳʿadeye idḫāl olundukta iki cüzʾün reʾsi maʿan dāḫil olur velākin cüzʾ-i ṣaġīrlere taḥt-ı zıḳḳta ve ḫāric-i maḳʿadeden maḳʿadeye ḳarīb olan maḥallinde bir menfeẕ ve s̱uḳbe kılınır vaḳt-i iḥtiḳānda o menfeẕden müteḥarrik olan riyāḥ ḫurūc eylesin için."

فإذا استعملت الحقنة وحفرت بقوة الريح عادت الريح وخرجت من الجزء الذي لا يدخله الحقنة المحقنة فاسقتر الحقنة استقرارا جيدا

"Kaçan bu vech üzere olan ālet ile iḥtiḳān olunsa ve istiʿmāl olunan ḥuḳne yaʿnī edviye-i iḥtiḳān rīḥi ḳuvvet ile ḥafr eylese yaʿnī mevāḍiʿinde ʿunf ile izʿāc eylese rīḥ ʿavdet edip ḥuḳne mecrāsı olan tecvīf-i kebīrin maʿiyyetinde olan tecvīf-i ṣaġīre nüfūẕ edip ḫāric-i maḳʿadede olan s̱uḳbeden ḫurūc eder ve riyāḥın ḫurūcuyla emʿāda edviye müstaḳirre olup [397a] teʾs̱īri ḳavī ve menfaʿati eks̱er olur."

فإن الريح هي التي تعود بها إلى خارج وتحوج إلى القيام بسرعة

"Zīrā vech-i meşrūḥ üzere riyāḥ ḫārice mündefiʿa olmasa ḥuḳneyi ḫārice iʿāde ve iḫrāc eder ve emʿāda edviye müstaḳirre olmayıp müddet-i meks̱i ḳalīle olmakla teʾsīri olmaz."[180]

Ḳānūn'un şerḥe muḥtāc olan maḥallī tamām oldu yine tercemeye şurūʿ eyleyelim:

Ve vācib olur ki ʿalīlin ḥālī teʾemmül oluna, eger vecaʿ nāḥiye-i ẓahra māil ise ʿalīl istilḳā olunup müstelḳıyen iḥtiḳān oluna ve müstelḳıyen iḥtiḳān külye müşāreketiyle ḥādis̱ olan ḳūlınca evlā ve enfaʿ olur.

Ve eger vecaʿ ḳuddāma māil ise bāriken iḥtiḳān evlā olur yaʿnī devenin ināḫa vaḳtinde olan heyʾeti üzere ḳılınıp iḥtiḳān olunur. Ve bi'l-cümle bāriken iḥtiḳān meʿāṭıf-ı emʿāya ḥuḳneyi ziyāde īṣāl eder. Ve baʿḍı kerre sol ṭarafa muḍṭaciʿan iḥtiḳān olunur velākin bir mirfeḳa[181] vaḍʿ olunmakla veriki[182] işāle yaʿnī fevḳ cānibine refʿ olunur ve sağ ayağını ṣadrına ilṣāḳ edip refʿ ve işāle eder ve sol ayağını mebsūṭaten terk eder. Ve kaçan emr-i

---

180 Zīrā medḫal-i ḥuḳneden mā-ʿadā menfeẕ olmasa riyāḥ o menfeẕden ḫurūca ṭālib olur ve ḥuḳne dahi o ṭarīḳ ḥiẕāsında olmakla onu dahi maʿan iḫrāc eder.

181 اَلْمِرْفَقَةُ [el-mirfeḳat] (mīmin kesri ve fānın fetḥi ile) yüz yastığı, مِخَدَّةٌ [miḫaddet] gibi. Vankulu.

182 اَلْوَرِكُ [el-verik] (vāvın fetḥi ve rānın kesri ile) uyluğun üstü, mā-fevka'l-faḫiẕ maʿnāsına. Vankulu

iḥtiḳān tamām oldukta ʿalīl arkası üzere yatırılıp tenvīm olunur ve her iḥtiḳān olunan kimsenin ḥāli bu minvāl üzere olur.

Ve baʿḍı nās ḫınṣırını ḳayrūṭīyle mesḥ edip ʿalīlin dübürüne idḫāl eder ve bu vech mirāren idḫāli taṣvīb eder onun için ki bu idḫāl ile dübür tevessuʿ edip onda ünbūbe tehendüm eder. Ve baʿḍı nās dahi ẕikr olunan iṣbaʿ idḫāline ḥācet yoktur derler. Ve kaçan sen iḥtiḳān murād eylesen o iki ferīḳin reʾylerinden hangisini taṣvīb eder isen onunla ʿamel eyle ve bundan sonra ünbūbeyi ve maḳʿadeyi ḳayrūṭī ile mesḥ edip ünbūbeyi maḳʿadeye defʿ eyle o miḳdār ki ḳūlınca müʾeddī olan mevāddın emʿāda ḥabs olduğu mevḍiʿe ünbūbe vāṣıl olmaya ve belki miʿā-i müstaḳīmi tecāvüz eylemeye. Ve eger ünbūbe maḥbes-i meẕkūra vāṣıl olur ise emʿāya ḥuḳne duḫūl eylemez.[183] Ve kaçan ünbūbeyi mevḍiʿine tesviye eylesen ḥuḳneyi züḳayḳaya ṣabb edip baʿdehu iki yed ile ve ʿaṣr-ı ceyyid ü muttaṣıl ile ʿaṣr eyle ve ʿaṣrı ʿunf ile eyleme.

Ve çok vāḳiʿ olur ki bu misllü iḥtiḳānda müşārif olup ḥuḳne mekān-ı baʿīde ve ḥācet olan mevḍiʿin fevḳine vāṣıl olur, bu misllü ḥālde ve ḥuḳnenin fevḳe nüfūẕunda ṣavāb budur ki baş tüyleri medd oluna ve ʿalīlin yüzüne mā-ı bārid saçıla ve ḥuḳne-i ṣāʿideyi esfele ceẕbde iʿānet oluna.

Ve maʿlūm ola ki kaçan ḥuḳne istiʿmāl olunsa ʿalā-ḥālihā terk olunmaz belki onda ḥamūle istiʿmāl olunur ḥuḳne mevādd-ı ʿillet ile münḥadir olsun için. Ve maʿa-hāẕā senin ẕerḳ-ı ḥuḳnede rıfḳın o ḳadre bāliġ olmaya ki o miḳdār ẕerḳ ile ḥuḳne mekān-ı ḥācete bāliġ olmaya. Ve kaçan ḥuḳne münzaʿic olup ḫurūca meyl eylese onu ḫurūcdan menʿ eyleme belki sāʿat-i ḫurūcda ḥuḳneyi ke-mā hiye iʿāde eyle. Ve vācib olur ki ʿalīle ʿaṭaşı ve suʿāli ḥālinde iḥtiḳān olunmaya.

Ve maʿlūm ola ki ḳadrde muʿtedile olan ḥuḳnenin menfaʿati emʿā-i ʿāliye vāṣıl olmaz ve iʿtidālden ḳadri eks̱er olanların ḍararı kes̱īr olur ve āfātından ḫavf olunur. Ve s̱eḫīn olan ḥuḳne kes̱āfeti ḥasebiyle emʿāya mülāzım olmakla onda ḥuḳne-i kes̱īrenin maḍarrat-ı kes̱īresi gibi kes̱ret-i maḍarrat olur. Ve ḥuḳne-i raḳīḳanın teʾs̱īr ve nefʿi olmamakla ḥuḳne-i ḳalīle gibi olur.

183 Yaʿnī miḥḳanenin femi südde ile kapanır ve ünbūbeden devā ḫurūc eylemez ve emʿāya vāṣıl olmaz.

Altıncı Faṣl Verem-i Bāridden Ḥādis̱ Olan Ḳūlıncın Muʿālecātı Beyānındadır

Verem-i bāridden ḳūlınc ḥudūs̱u cidden nādir olur ve onun muʿālecātı dühn-i ġār bir cüzʾ, zeyt bir cüzʾ, şaḥm-ı ivezz bi's-seviyye.[184] Bu edviyelerin menfaʿati ʿacībe olur. Ve onlara o aḍmideler dahi nāfiʿdir ki ḳaysūm, şibt, iẕẖir, iklīlü'l-melik. Ve evrām-ı bāride muʿālecātında istiʿmāl olunan edviye-i sāireden mevāḍiʿ-i müteʿaddidede senin bildiğin üzere terkīb oluna. Ve ḳafrü'l-yehūd ile ittiẖāẕ olunan ḍımād-ı ḳaysūm dahi nāfiʿdir.

Yedinci Faṣl Ḳūlınc-ı Bāride İʿtiyādı Olanlara Dühn-i H̱ırvaʿ Saḳyının Tedbīri Beyānındadır

Ve biz deriz ki ḳūlınc-ı bāridi olanlara dühn-i ẖırvaʿ saḳyı enfaʿ-ı eşyādan olur eger onu saḳyda mā-hüve'l-vācibe riʿāyet olunup vaḳtinde ve mā-ı büzūr ile saḳy olunur ise. Ve o dühn sekbīnec mis̱lli ile beden tenḳıye olunduktan sonra istiʿmāl olunur ve yevm-i evvelde iki mis̱ḳāl miḳdārı ve yevm-i s̱ānīde iki buçuk mis̱ḳāl saḳy olunur ve her yevm-i s̱ānīde evvel yevm üzere nıṣf mis̱ḳāl olur[185] ve bu minvāl üzere yevm-i sābiʿa varınca ḳadar ziyāde olunarak saḳy olunur ve yevm-i sābiʿden sonra ḳalīlen ḳalīlen tenzīl olunarak saḳy olunmakta beʾs olmaz iki mis̱ḳāle nüzūl edince ḳadar ve yevm-i sābiʿde saḳyından vaḳfe eylemek dahi cāiz olur. Ve dühn-i ẖırvaʿ mā-ı büzūr ile saḳy olunur ve kaçan dühn-i ẖırvaʿ mā-ı büẕūr üzere ṣabb olunsa bir miẖvaḍ[186] ile şedīden ẖalṭ olunur.

Ve vācib olur ki o dühnün şürbü gününde ġıdā altı sāʿatten on sāʿate ḳarībe ḳadar teʾhīr olunur, ḥattā o vaḳtte vāḳiʿ olan cüşāda dühn rāyiḥası ẓāhir olmaya ve o müddetten sonra isfīdbācāt ile taġaddī eder ve eger ḥumūḍatı iştihā eder ise zīrbācāt ile taġaddī eder ve onun şarābı mā-ı ʿasel olur.

---

184 Yaʿnī şaḥm-ı ivezz ẕikr olunan edhāna berāber olur, ẓāhir-i sevḳ mecmūʿ-ı edhāna berāber olur demektir.

185 Yaʿnī yevm-i evvel üzere yevm-i s̱ānīde gāhīce nıṣf mis̱ḳāl ve gāhīce s̱ülüs̱ān mis̱ḳāl ve gāhīce bir mis̱ḳālin s̱ülüs̱e-i erbāʿı ve gāhīce bir mis̱ḳāl bi-ḥasebi'l-ḥāl ve'l-ḳuvvet ziyāde kılınır.

186 "Miẖvaḍ" ālet-i ẖavḍ demektir, dühn lā-maḥāle suyun yüzüne çıkmakla şedīden bir ālet ile karıştırmadıkça mā-ı meẕkūr ile imtizāc eylemez.

Ve vācib olur ki dühn-i ḫırvaᶜ şürb eden kimse baᶜde'ş-şürb esnānını muḥāfaẓa eyleye milḥ-i maḳlüvv ile delk etmekle ve ondan sonra dühn-i levz-i ḫāliṣ ile delk etmekle. Ve ẕikr olunan minvāl üzere dühn-i ḫırvaᶜ şürbü tamāmından sonra şaḥm-ı ḥanẓal misḻli ile muḳavvī eyāric-i feyḳarā veyāḫūd min-ġayri taḳviyetin o eyāric şürb olunur, zīrā eyāric-i feyḳarā dühn-i ḫırvaᶜın maḍarratını reʾsten ve ᶜayndan defᶜ eder.

<u>Ṣıfat-ı Edviye:</u> Bu edviye ḳūlınc-ı bāride ᶜale'l-haḍm ve'l-ıṣlāḥ veyāḫūd bi'l-ḫāṣṣa nāfiᶜ olur ve onun nefᶜi istifrāġ ḥasebiyle olmaz ve o edviyeler vücūh-ı muḫtelife ile istiᶜmāl olunur meşrūben ve ḍımāden ve kimāden ve merūḫāt kılınmakla ve ḥiyel-i uḫrā ile istiᶜmāl olunur. Meşrūbāttan biri s̱ūm olur, zīrā s̱ūmun ḳūlınc evcāᶜını teskīnde ḫāṣṣıyyet-i ceyyidesi vardır ve maᶜa-hāẕā onun taᶜṭīşi olmaz, baṣal gibi muᶜaṭṭış değildir. Ve ḳūlınc-ı bārid ibtidāsı iḥsās olunduğu gibi ondan tenāvül olunur ve ṭaᶜām aṣlen terk olunur ve riyāḍette imᶜān olunur ve bir nesne ekl eylemez belki şarāb-ı ṣırftan bir şerbet üzere s̱ābit olur ve ᶜāfiyete iḳbāl eder.

Ve evcāᶜ-ı ḳūlıncı teskīn eden meşrūbāttandır: Efsentīn, kemmūn veznleri berāber aḫẕ olunup saḳy olunur, ḥaşīşe-i cāvşīr vaḥdehā veyāḫūd maᶜa-kemmūn saḳy olunur veyāḫūd enīsūn, fülfül, cünd-i bīdester veznleri berāber aḫẕ olunup mecmūᶜdan bir buçuk dirhem saḳy olunur veyāḫūd sencerīnā ve kemmūnī ve ṭiryāḳ saḳy olunur ve eger māniᶜ-i ḥāḍır yok ise cünd-i bīdester fūtenec ile istiᶜmāl olunmakta es̱er-i ᶜacīb olur.

Ve mücerrebāttandır dört dirhem aṣl-ı sūsen içinde ferāsiyūn ṭabḫ olmuş su ile veyāḫūḍ mā-ı cübn ile saḳy olunur. Ve ẕikr olunan miḳdār sūsenin kendiyi saḳy dahi nāfiᶜdir. Ve keẕālik ḥurftan beş dirhem miḳdārı mā-ı fānīẕ-i Şehrī ve bir ūḳıyye dühn-i simsim içinde saḳy olunur. Ve keẕālik aṣl-ı ġareb liḥāsı dört dirhem zencebīl, üç dirhem cevz ve temri her birinden altı dirhem, mā-ı ᶜaẕb bir ḳısṭ; bu mecmūᶜ aḫẕ olunup edviye-i meẕkūre raḍḍ olunduktan sonra mā-ı maᶜhūdda ṭabḫ olunur s̱ülüs̱ānı zāil ve s̱ülüs̱ü bāḳī kalınca ḳadar ve onun taḥrīki seẕāb ḳadībleri ile olur, ondan küllü yevmin ikişer ūḳıyye şürb olunur. Ve keẕālik aṣl-ı ġarebin ḳuşūru ve ḳuḍbān-ı seẕāb ve zencebīl bu mecmūᶜun dört mis̱li su içinde s̱ülüs̱ü kalınca ḳadar ṭabḫ olunur ve üç gün miḳdārı küllü yevmin ikişer ūḳıyye ondan saḳy olunur ve üç gün dahi istirāḥatte kılınır. Ve vācib olur ki onlara mā-ı ᶜasel

saḳy olundukta o mā-ı ʿasel saḳy oluna ki şedīden ṭabḫ olunmuş ola, zīrā ṭabḫı ḍaʿīf olan mā-ı ʿaselin [397b] nefḫi olur.

Ammā ḳūlınca bi'l-ḫāṣṣa menfaʿati olan edviye hüdhüdün meraḳası ve keẕālik hüdhüdün cirmi olur. Ve keẕālik ḫarāṭīn-i müceffefe eṭıbbānın ẕikrleri üzere nāfiʿdir, evcāʿ-ı ḳūlınca fāidesi olur.

Ammā ẕiʾbin o ḫurʾu ki ekl-i ʿiẓāmdan ḥāṣıl ola, ḳūlınca enfaʿ-ı eşyādan olur. Ve onun ḫurʾunun ekl-i ʿiẓāmdan ḥāsıl idiğinin ʿalāmeti budur ki o ḫurʾ ebyaḍu'l-levn olup onda levn-i āḫer olmaz. Ve ẕiʾbin şevk üzere ilḳā eylediği necāsetin es̱eri [sāir ḫurʾundan] ziyāde olur; o ḫurʾ şarābla saḳy olunur veyāḫūd ʿasel ile resm üzere maʿcūn kılındıktan sonra veyāḫūd fülfül ve efāviyādan bir şeyʾ ve milḥ ile taṭyīb olunduktan sonra birkaç milʿaḳa tenāvül olunur; eger o ḫurʾun içinde kemik ʿalā-ḥālihi bulunursa onun nefʿi ve teʾs̱īri ʿacīb olur. Ve iddiʿā olunur ki ḫurʾ-ı ẕiʾbin taʿlīḳi nāfiʿ olur ve şürbünün menfaʿatini ona ḳıyās eyle. Ve emr ederler ki o ḫurʾ nāmūrun[187] ve iyyelin cildine taʿlīḳ oluna veyāḫūd o kebşin ṣūfuna taʿlīḳ oluna ki ona ẕiʾb taʿalluḳ ve teşebbüs̱ eyledikten sonra münfelit ola yaʿnī kaçıp kurtulmuş ola. Ve Cālīnūs taʿlīḳin nefʿine şehādet eyledi her ne ḳadar fıḍḍa içinde taʿlīḳ olunur ise dahi nafiʿdir dedi. Ve baʿḍılar dediler ki ẕiʾbin cirm-i miʿāsı tecfīf olunduktan sonra saḥḳ olunsa onun mesḥūḳu ziblinden enfaʿ olur ve baʿḍın bu kelāmı baʿīd değildir.

Ve bu mecrāya cārī olanlardandır ʿaḳārib-i meşviyye onun ḳūlınca menfaʿat-i şedīdesi olur ve ʿaḳārib-i meẕkūrenin ḥaṣāt-ı külāya menfaʿati muḥaḳḳaḳtır ve ḥaṣāta menfaʿati olmakla külāya müşāreket ile ʿārıḍ olan ḳūlınc-ı kāẕibe dahi menfaʿati olur ve fi'l-ḥaḳīḳa bu ʿilāc ḳūlınc ʿilācından maʿdūd olmaz. Ve ḳūlınc-ı ḥaḳīḳī ʿilācı olduğunu tecribe murād eden kimseye gerektir ki ʿārıḍ olan āfetin ḳūlınc-ı ṣaḥīḥ olduğunu taḥaḳḳuḳ eyledikten sonra onda ʿaḳārib-i meşviyyeyi tecribe eyleye ve eger menfaʿatini müşāhede eder ise edviye-i ḳūlıncdan olduğuna imḍā ve ḥükm eyleye.

Ve evcāʿ-ı ḳūlıncda ve o evcāʿın iştidādında ḥamd olunan devālardandır ḳarn-ı iyyel-i muḥraḳ saḳyı. Ve dahi bir ḳavm zuʿm ederler ki onu şürbü sāʿatinde vecaʿ cidden munḳaṭıʿ olur.

187 *Mūcez* nüsḫalarında "nāmūr" bedeline "nemir" vāḳiʿ olmuştur "Nemir" kaplan dedikleri yırtıcı cānverdir, ammā *Ḳānūn* nüsḫalarında olan "nāmūr" o şātta derler ki ṣayd-ı ẕiʾb için vaḍʿ eyledikleri tuzağa onu vaḍʿ ederler, *Ḳāmūs* 'ta muṣarraḥtır.

<u>Ḳūlınc-ı Bāride Nāfiᶜ Aḍmidelerdir:</u> O aḍmidenin baᶜḍısında bir miḳdār ishāl olur, şaḥm-ı ḥanẓal ile ḳırṭım lübbünden müttehaẕ olan ḍımād gibi ve merāre-i baḳar ve şaḥm-ı ḥanẓal mis̱lliden ittiḫāz olunan aṭliye gibi. Ve o aḍmidenin baᶜḍıları ile ishāl ḳaṣd olunmaz bezr-i encüre ile lübb-i ḳırṭımdan ittiḫāẕ olunan ḍımād gibi ve ḥuḳunda vāḳiᶜ olan büzūr ve ḥaşāyiş-i mezḳūre ile ittiḫāẕ olunan ḍımāḍ gibi ve baᶜḍı kerre yalnız ḥabb-ı ġār ile ḍımād dahi ederler.

<u>Nüsḫa-i Ḍımād:</u> Şemᶜ, sekiz kezeme, ᶜilkü'l-buṭm altı kezeme, türbüd üç kezeme, mīvīzec bir buçuk kezeme, ᶜāḳırḳarḥā, merzencūş, ḥabbu'l-ġār bezr-i encüre, türmüs-i yābis, şaḥm-ı ḥanẓal her birinden birer buçuk kezeme, saḳmūnyā bir ūḳıyye ve üç kezeme, merāretü's̱-s̱evr, dühnü'l-ġār her birinden miḳdār-ı kifāy;, bu mezḳūrlardan ḫass ile ṭılā ittiḫāz olunur. *Ṭabᶜ ile olan nüsḫada* يتخذ منه طلاء ثخين *vāḳiᶜ olmuştur,* طلاء بخس *bedeline.* Ve kez̲ālik ḫarbaḳ, bezr-i encüre, efsentīn her birinden birer cüzᵓ, merāretü's̱-s̱evr, şemᶜ her birinden yarım cüzᵓ, şemᶜü'l-ivezz üç cüzᵓ; bu edviyeler ile sürreden aṣl-ı ḳaḍībe varınca ḳadar telṭīḫ olunur. Ve o edviyelere muḳārib olan devālar o aḫlāṭa idḫāl olunur ise o leṭūḫ ecved olur ve baᶜḍı kerre ona ḳışru'n-nuḥās dahi idḫāl olunur.

<u>Ḳūlınc-ı Bārid Kimādātı Beyānındadır:</u> Onun kimādātı cāvers veyāḫūḍ duḫn-ı maḳlüvv ve ḥuḳunda mezḳūr olan mesḥūḳa ve müsaḫḫane veyāḫūḍ zeyt-i müsaḫḫan içinde mecᶜūle büzūr ve ḥaşāyiş olur. Ve yine o bābda kimād-ı nāfiᶜadandır ḳıs̱s̱ā-i ḥımār dühnü ve ḫardal dühnü ve kez̲ālik edhān-ı ḥārreden hangisini murād edersen içine bi-ḥasebi'l-ḥāce cünd-i bīdester ve eferbiyūn vaḍᶜ olunduktan sonnra kimādāt-ı nāfiᶜadan olur.

Sekizinci Faṣl Ḳūlınc-ı Ṣafrāvī Muᶜālecātı Beyānındadır

Fi'l-ḥaḳīḳa ḳūlınc-ı ṣafrāvī diye taḥrīr olunan ᶜillet maġṣ aṣnāfından olmakla o bābda ẕikr olunmak lāyık idi velākin onun ḳūlınc bābında ẕikr olunması muᶜtād olmakla biz dahi ᶜādet üzere cereyān eyledik onun için ki ḳūlınc-ı mezḳūrun vecaᶜı emᶜā-i diḳāḳtan baᶜḍı kerre ġılāẓa nüzūl eder ve bu ᶜaraḍ ḥasebiyle o ᶜillet ḳūlıncdan maᶜdūd olmakta beᵓs olmaz. Ve bu ṣafrāvī maġṣın vecaᶜı ġılāẓa nüzūl eylediği ḥasebiyle tedbīrinde ġalaṭ-ı ᶜaẓīm vāḳiᶜ olup ḳūlınc-ı ḥaḳīḳī gibi onun ᶜilācında mülaṭṭıfāt ve mü-

saḫḫināt isticmāl olunur. Ve ḳūlınc-ı ṣafrāvī-i mez̠kūrun eshel-i aṣnāfı budur ki z̠ikr olunan micāya munṣabb olan ḫılṭ bi-külliyyetihi müteşerreb olmaz ve bu ṣınfın mucālecesinde mizācı ve aḫlāṭı tacdīl kifāyet eder ve o calīl aġdiye-i bāride vü muraṭṭıbe ile ve ibre ile maġrūz olan iccāṣ cüllāb içinde naḳc olunduktan sonra yirmi cadede varınca ḳadar aḫz̠ olunup onunla taġdiye olunur. Ve kez̠ālik māddesi dahi nuḳūc-ı iccāṣ maca'l-mişmiş mis̠lli ile ve māu'r-rummān mis̠lli ile ve şīrḫışt ve terencebīn mis̠lli ile veyāḫūd ḳalīlü'l-miḳdār saḳmūnyā maca'l-cüllābla veyāḫūd benefşec ve benefşecin şarābı ve ḳurṣu ve mürebbāsı ile pes bu müshilāttan biri ile ishāl olunur. Ve bacḍı kerre bu şānda kifāyet eder tīn ile ḥalīb-i ḳırṭım tenāvülü veyāḫūd ḳable'ṭ-ṭacām zeytü'l-mā tenāvülü veyāḫūd zeyd ve mürrī ile sılḳ-ı maṭbūḫ-ı muṭayyeb tenāvülü.

Ve bacḍı kerre onun mucālecesinde ḥuḳne isticmāline dahi ḥācet olur. Būraḳ ve benefşec ve mürrī ve dühn-i benefşec ile mā-ı leblābdan ḥuḳne ittiḫāz̠ olunup isticmāl olunur veyāḫūd māu'ş-şacīr ve dühn-i benefşec ve būraḳ ile iḥtiḳān olunur.

Ammā ḳūlınc-ı ṣafrāvīnin micāya munṣabb olan ḫılṭını micā bi-külliyyetihi teşerrüb eyledi ise onun cilācında eyāric-i feyḳarā isticmāline ḥacet olur. Bu bābda eyāric-i feyḳarā enfac-ı eşyādandır veyāḫūd ḥabbu'ṣ-ṣabır ile saḳmūnyā isticmāl olunur.

<u>Ṣıfat-ı Ḥuḳne:</u> Ḥasek otuz dirhem, varaḳu's-sılḳ bir ḳabḍa, benefşec yedi dirhem, ḥulbe, ḳırṭım, aṣl-ı rāziyānec, bezr-i biṭṭīḫ-i merḍūḍ her birinden beşer dirhem, sebistān otuz caded, terencebīn otuz dirhem, ḫıyārşenber on dirhem. Bu edviyeler resm üzere ṭabḫ ve taṣfiyeden sonra üzerine on iki dirhem mürrī ve on iki dirhem sükker-i aḥmer ve bir mis̠ḳāl ṣabır ve bir mis̠ḳāl būraḳ ilḳā olunup isticmāl olunur. Ve ḫurᵓ-ı z̠iᵓbi saḳy veyā ḥuḳne içine ilḳā olunmak bu bābda muvāfıḳ olur.

Ve bu cillette muḫaddirāt isticmāli evfaḳ olur, zīrā muḫaddir vecacı teskīn eylediğinden mā-cadā vecacı fācil olan māddenin ḥiddetini teskīn ve māddeyi ıṣlāḥ eder.

Dokuzuncu Faṣl İḥtibās-ı Ṣafrādan Ḥādiṡ Olan Ḳulınc Muʿālecātı Beyānındadır

Onun ʿilācında mecārī-i merār fetḥ olunur ve yereḳān bābında bizim işāret eyledikleri̇miz ile ʿamel olunur ve baʿdehu tenfīẕ ve cilāsı olan maʿa't-tīn lübb-i ḳırṭım gibi ve maʿcūn-ı ḥavlencān gibi edviyeler istiʿmāl olunur ve baʿḍı kerre ṭaʿām üzere zeyt ve mürrī ve ḫardal ile muṭayyeb sılḳ-ı meslūḳ taḳdīm olunmak kifāyet eder.

Onuncu Faṣl Verem-i Ḥārr ve Verem-i Bārid İle Ḥādiṡ Olan Ḳūlınc Muʿālecātı Beyānındadır

Ammā verem-i ḥārrdan ḥādiṡ ḳūlıncda vācib olur ki bāsilīḳten faṣd olunup dem istifrāġ oluna eger sinn ve ḥāl ve ḳuvvet ve sāire mūcebāt müsāʿid ve muvāfıḳ olur ise.

Ve eger verem ziyāde büyük olup külyenin ona müşāreketi ile iḥtibās-ı bevl iḥdāṡı meblaġına bāliġ olur ise vācib olur ki bāsilīḳ faṣd olunduktan sonra ṣāfin dahi faṣd oluna. Ve onun tedbīrine evvelā bāride-i raṭbe olan mütenāvelāt ile bedʾ olunur, mā-ı ḫıyār ve luʿāb-ı bezr-i ḳaṭūnā ve onların emṡālinden ḳarʿdan mā-ʿadālar ona saḳy olunur, ammā onlara ḳarʿ iṭʿām olunmaz, zīrā emʿāya ḳıyās ile ḳarʿda ḫāṣṣıyyet-i rediyye vardır. Ve o mütenāvelāt-ı bārid-i raṭbdandır bezr-i ḳaṭūnā dört [398a] dirhem, dühn-i verd-i ceyyid bir ūḳıyye bu iki devā aḫẕ olunup iki ūḳıyye su ile ḍarb olunur ve telyīn-i ṭabīʿat için istiʿmāl olunur. Ve keẕālik māu'r-rummāneyn, mā-ı varaḳu'l-ḫaṭmī, māu'l-hindebā, mā-ı ʿineb-i ṡaʿleb dahi istiʿmāl olunur. Ve baʿḍı kerre bunların emṡālinde şīrḫışt ve ḫıyārşenber kılınıp şürb olunur.

Ve bu miṡlli ḥālde ḥuḳneye ḥācet olur ise iḥtiḳān dahi olunur; mā-ı şaʿīrden ve ḫıyārşenberden ve şīrḫıştan bir şeyʾle ḥuḳne ittiḫāẕ olunup istiʿmāl olunur. Eger mā-ı şaʿīrde sebistān ve benefşec ṭabḫ olunursa evfaḳ olur ve eger o mā-ı şaʿīre mā-ı ʿineb-i ṡaʿleb ve kākünec ḫalṭ olunur ise onun muvāfaḳati eşedd olur. Ve bu nevʿ ḳūlınc aṣḥābına eşek sütünü ḫıyārşenberde mers edip onunla iḥtiḳān eylemeği ben müsteḥabb kılarım. Ve onların dühnü dühn-i verd ve dühn-i şīrec kılınır.

Ve baᶜḍı kerre mādde-i ṣafrāviyye-i ḥārrede kes̱ret olur ve o vaḳtte ṣaḳmūnyā ve ṣabır ile ᶜalā-ḥide ishāle ḥācet olur ve baᶜdehu tebrīd ve terṭībe ve bi-ḥasebi'l-verem muᶜāleceye ḥācet olur enfaᶜ ve encaᶜ olsun için.

Ve kaçan verem mevḍiᶜ-i mez̠kūru tecāvüz edip yesīren onda līn ẓāhir olsa vācib olur ki onun ḥuḳnesinde mā-ı şaᶜīr ve mā-ı varaḳu'l-ḫaṭmī ve bezr-i keṭṭān ve ḥulbe ḳuvvesinden bir şeyᵓ ve bābūnec ve şibt veyāḫūd bābūnec ve şibt ᶜuṣārelerini veyāḫūd dühnleri kılına ve kez̠ālik onda kerneb ve ᶜaṣīr-i ᶜinebden mütteḫaẕ müs̱elles̱ ve ḫıyārşenber kılına. Ve ishāl ḳasd olunur ise sükker-i aḥmer dahi kılına. Ve onların ġıdāsı o mā-ı ḥımmaṣ ola ki onda ḥımmaṣ ile maᶜan şaᶜīr-i muḳaşşer ṭabḫ olmuş ola ve ona kez̠ālik mā-ı rāziyānec saḳy olunur.

Ammā aḍmideleri o ḳūlınc-ı veremīye bi-ḥasebi'l-evḳāt hangi ḥuḳne olur ise o vaḳtte o ḥuḳne edviyelerinden aḍmide dahi ittiḫāẕ olunur, evvelā o aḍmide-i müberride ile ibtidā olunur ki onda bir miḳdār telyīn ola benef-şec mis̱lli ve bezr-i kettān mis̱lli ve baᶜdehu telyīni eks̱er olanlar istiᶜmāl olunur bābūnec ve ḳayrūṭiyāt-ı mürekkebe mis̱lli ki o ḳayrūṭī dühn-i verd ve dühn-i bābūnec ve maṣṭakī ve şuḥūmdan mürekkeb ola. Ve kaçan ve-rem bir miḳdār ve ḳalīlen mürtefiᶜ olsa o ḳayrūṭīnin içine ṣamġu'l-buṭm ve ḥulbe ve zift kılınır.

Ammā verem-i bāridden ḥādis̱ olan ḳūlınc cidden ḳalīl yaᶜnī nādirü'l-vuḳūᶜ olur ve onun muᶜālece-i ceyyidesi bu olur: Dühn-i ġārdan bir cüzᵓ ve zeyt ve şaḥm-ı ivezzden dahi bi's-seviyye bir cüzᵓ aḫẕ olunur ve onun teᵓs̱īri ᶜacīb olur. Ve bu aḍmide dahi nāfiᶜ olur ki ḳaysūm ve şibt ve idḫir ve iklīl-i melik ve sāir evrām-ı bāride muᶜālecātı edviyelerinden mütteḫaẕ ola ve o edviyeler mevāḍiᶜ-i müteᶜaddidede senin maᶜlūmun oldu. Ve bu bābda cidden nāfiᶜ olan edviyeden olur, ḳafru'l-yehūd ile mütteḫaẕ olan ḍımād-ı ḳaysūm.

On Birinci Faṣl Südedī ve Sevdāvī Olan Ḳūlınc Muᶜālecātı Beyānındadır

Vācib olur ki onun muᶜālecesinde sevdā istifrāġ oluna ṭābīḫ-i eftīmūn ve ḥabbu'l-lājverd ve o mis̱lli edviye ile ve onlara itbāᶜ olunur ḥabb-ı şüb-rüm ve sekbīnec. Ve eger ḥuḳneye ḥācet olursa onların içinde besfāyec ve eftīmūn ve usṭūḫūdus kılınır ve ḥumlān-ı ḥuḳunda yaᶜnī ḥuḳne ᶜaḳabinde

ḥuḳneye iʿānet için ittiḫāẕ olunan ḥamūlelere ġubār gibi mesḥūḳ olan lājverd veyāḫūd ḥacer-i Ermenī kılınır. Ve baʿḍı kerre bu ʿilletin ḥuḳununda aṣl-ı tūs̱ ḳuşūru kılınır ve baṭnı ḍımād ve kimād olur ḥabbetü's-sevdā ve ḥarmel ve saʿter ve fūẕenec ile ki ḫall içinde maṭbūḫ ola

On İkinci Faṣl Ḳūlınc-ı S̱üflī Muʿālecātı Beyānındadır

Ḳūlınc-ı s̱üflīden aġdiye ḥasebiyle ḥādis̱ olanların muʿālecesinde miʿdede bāḳī kalan aġdiye eger mümkin ise ḳaẕf ettirile. Ve o ʿalīl bi-ḥasebi'l-vācib müzliḳāt-ı bārideye ve müzliḳāt-ı ḥārreye veyāḫūd müzliḳāt-ı muʿtedileye imāle oluna ve müzliḳāt meraḳa-ı desime ḫuṣūṣan dīk-i herim meraḳası olur.

Ve dīk-i herimden meraḳa ittiḫāz olunmağın ṭarīḳi budur ki o dīk iʿdā olunur yaʿnī yürütülür ve ḳuvveti ṣāḳıt olup ḥarekete mecāli kalmayınca kadar yeldirilir ve baʿdehu ẕebḥ olunup parçalanır ve üzerine iken kemikleri kesr olunur ve cidden kes̱īr olan su içinde milḥ ve besfāyec ve şibt ile teherrī edip mā-ı ḳavī bāḳī kalınca ḳadar ṭābḫ olunur ve o mā teḥassī olunur ve baʿḍı kerre māın üzerinde dühn-i ḳırṭım dahi kılınır.

Ve istiʿmāl olunacak meraḳanın biri dahi ferādīc-i müsemmeneden mütteḫaẕ olan isfīdbācāt meraḳası ve meraḳa-ı iccāṣıyye ve bunlar mis̱lli meraḳalar olur. Ve ẕikr olan müzliḳāt s̱üflü iḫrāc eder veyāḫūd s̱üflī telyīn eder es̱fāl ile emʿā arasına o müzliḳāt tavassuṭ edip zelaḳ ḥasebiyle s̱üflü mevḳiʿinden tecāvüz ettirir. Ve kaçan o müzliḳ aġdiyenin üzerine müshil şürb olunsa veyāḫūd ḥuḳne istiʿmāl olunsa o edviyeye s̱üflü iḫrāc eshel olur ve ṣafrāvīde ẕikr olunan ḥuḳun-ı ḫafīfe istiʿmāl olunur.

Ve o ḥuḳne dahi istiʿmāl olunur ki onlar ʿuṣāre-i sılḳ ve benefşec-i mesḥūḳ ve mürrī ve şīrec ve būraḳ işbu edviyelerden maʿlūm olduğu vech üzere ittiḫāẕ olunur. Ve bu vech üzere dahi ḥuḳne-i uḫrā ittiḫāẕ olunur: Sılḳ bir ḳabḍa, nuḫāle bir ḥufne yaʿnī bir avuç ve tīn on ʿaded, su yedi rıṭl ve onda ḫaṭmī-i ebyaḍdan bir şeyʾ dahi kılınıp bir rıṭl bāḳī kalınca ḳadar ṭabḫ olunur ve baʿde't-taṣfiye muṣaffā üzerine on dirhem sükker-i aḥmer ve bir mis̱ḳāl būraḳ ve nıṣf ūḳıyye mürrī-i Nebaṭī ve nıṣf ūḳıyye şīrec katılıp onlar ile iḥtiḳān olunur ve bu ḥuḳne cemīʿan mevcūd olan benādıḳ ḫurūc edince ḳadar iʿāde olunur.

Ve keẕālik bu ḥuḳne dahi istiᶜmāl olunur ki onun terkībi bu edviyelerden olur: Vesfāyec, şibt, ḳırṭım-i merḍūḍ her birinden onar dirhem, iccāṣ on ve tīn her birinden on ᶜaded, benefşec bir ḥufne, türbüd iki dirhem, bezr-i kettān, bezr-i kerefs her birinden üçer dirhem ve terencebīn ve temr-i Hindī her birinden otuz dirhem ve şīrḫışt ve ḫıyārşenber her birinden on iki dirhem, ḳuḍbān-ı sılḳ ve ḳuḍbān-ı kerneb her birinden birer ḳabḍa. Bu edviyeler aḫẕ olunup ems̱ālinin resmi üzere suda ṭabḫ olunur [ve ṭabīḫinin muṣaffāsı üzere] mürrī ve sükker-i aḥmer her birinden on beşer dirhem ve būraḳ bir mis̱ḳāl ve on mis̱ḳāl şīrec ilḳā olunup onunla iḥtiḳān olunur. Ve eger emr-i ḳūlınc-ı s̱üflī şedīd ise ve ẕikr olunan ḥuḳunun nefᶜi ve teʾsīri olmaz ise o ḥuḳun-ı ḳaviyyeleri istiᶜmāl edersin ki onları biz ḳūlınc-ı balġamī bābında ẕikr edip vaṣf eyledik ki o ḥuḳne s̱üfl-i kes̱īr ile balġamdan ḥādis̱ ḳūlınca nāfiᶜdir diye ve ḥuḳne-i üşnāniyyeyi dahi o mevḳiᶜde beyān eyledik.

Ammā ḳūlınc-ı s̱üflī için meşrūbāt-ı müstaᶜmele temrī ve şehriyārān ve isḳafī ve sefercelī mis̱lli eşribeler olur. Ve o eşribeler o vaḳt istiᶜmāl olunur ki ḳūlınc-ı ṣafrāvīde ẕikr olunan müzliḳātın kes̱īren menfaᶜati olmaya. Ve ḳuvvet-i ḳaviyye ile ḳuvvet-i ḍaᶜīfe mā-beyninde muᶜtedil ḳuvveti olan eşribeden olur, o şerbet ki onu ṣanᶜatta sükker-i aḥmer ve fānīẕ aḫẕ olunur ve onların bir mis̱li dühn-i ḥall dahi aḫẕ olunup o dühnün içinde sükker-i aḥmer ve fānīẕ ḥall ve idāfe olunur ve baᶜdehu şürb olunur. Ve keẕālik tīn ve sebistān ṭabḫ olunup ṭabīḫi müs̱elles̱ ile şürb olunur. Ve bu ẕikr olunan eşribe ve keẕālik bundan aḳdem ẕikr eylediğimiz cüvārişenāt istiᶜmāli nāfiᶜ olmazsa lāzım ve lābüdd olur ki ḳūlınc-ı balġamī bābında balġam ve s̱üfl-i kes̱īrin iḥtibās-ı südedine menfaᶜat-i şedīdesi olur diye ẕikr eylediğimiz ḳaviyyetü'l-ḳuvve ḥubūb ve eşribe istiᶜmāl oluna. Ve bu bābda ceyyid ve ḳavī olur zebīb ve sebistān ve ḫıyārşenber ṭabḫ olunup ve suyu baᶜde't-taṣfiye bir mis̱ḳāl eyāric-i feyḳarā dühn-i ḫırvaᶜla mezc olunup istiᶜmāl olunur. Ve keẕālik eyāric-i feyḳarādan iki dirhem, yedi dirhem dühn-i ḫırvaᶜla aḫẕ olunup ṭabīḫ-i şibtte saḳy olunur.

Ve keẕālik semek-i bārid mis̱llileri ve beyḍ-i meslūḳu [398b] ifrāṭ-ı eklden ḥādis̱ olan ḳūlınc ᶜilācında milḥden bir şeyʾ istifāf olunup üzerine ḥasbe mā-emken mā-ı ḥārr şürb olunur ve baᶜdehu bir miḳdār ᶜunf ile ḥareket ve riyāḍet olunur ve bu ᶜilāc ile baᶜḍı kerre ishāl olunur.

Ve eger sebeb bedenden şiddet-i taḫalḫul ve taʿrīḳ veyāḫūd baṭnın ḥarāret ve yübsü olur ise vācib olur ki ṣafrāvī ḳūlınc bābında ẕikri mürūr eden ʿilācāt-ı ḫafīfe istiʿmāl oluna. Ve bu ḳūlıncda ve bundan evvel meẕkūr olan ḳūlınclarda vācib olur ki ḳable'ṭ-ṭaʿām müzliḳāt tenāvül oluna, iccāṣ ve zeyt-i ʿaẕble muṭayyeb sılḳ ve keẕālik mürrī ve şīrḫışt ve nīm-birişt ve ʿineb ve tīn ve mişmiş tenāvül oluna ve mürrī ʿale'r-rīḳ tenāvül oluna veyāḫūd ʿale'r-rīḳ zeytūnü'l-mā ekl oluna ve ṭaʿāmında düsūmāt iks̱ār oluna ve ḳable'ṭ-ṭaʿām kerneb-i maṭbūḫ sülāḳası ḫarūf-ı semīn laḥmıyla veyāḫūd decāc-ı müsemmene teḥassī oluna. Ve eger bedende taḫalḫul kes̱īr ise dühn-i verd mis̱lli ve dühn-i ās merūḫan ve ḳayrūṭiyyen istiʿmāl olunmakla teks̱īf olunur. Ve ḥammām istiʿmāli taḳlīl olunup tedābīr-i meẕkūre-i sāire dahi istiʿmāl olunmakla ve mā-ı bārid ile iġtisāl ile teks̱īfe iʿānet olunur.

Ve eger sebeb idrārın kes̱reti ise s̱üflü maʿlūmun olan devā ile iḫrāc edip ve baʿdehu temr ve zebīb ve ḥulv ve ruṭab ve fānīẕ ve cemīʿan bevli taḳlīl ve ṭabīʿatı telyīn eden aġdiye tenāvülünü iks̱ār eyle.

On Üçüncü Faṣl Ḍaʿf-ı Dāfiʿadan Ḥādis̱ Olan Ḳūlınc Muʿālecātı Beyānındadır

Bu nevʿ ḳūlınc muḳavviyāt-ı ṭabʿ olan tiryāḳ ve mes̱rūdīṭūs ve Tebāẕerīṭūs ve sencerīnā ve daḥmers̱iyā mis̱lli maʿācīn istiʿmāl olunur. Ve onun ishālinde eyāric-i feyḳarā mā-ı efāvīh ile ve dühn-i ḫırvaʿla ishāl olunur. Ve vācib olur ki onun ġıdāsı aġdiye-i ceyyideden ola isfīdbāc ve zīrbāc ola ki onlar ḫafīfe-i maḥmūde olan luḥmāndan mütteḫaẕ ola.

On Dördüncü Faṣl Ḥissin Ḍaʿfından ve Ẕehābından Ḥādis̱ Olan Ḳūlınc Muʿālecātı Beyānındadır

Bu nevʿ ḳūlınca nāfiʿ olur lūġāẕiyā ve enḳardiyā ve ġaẕāyiḳūn ve tiryāḳ ve mes̱rūdīṭūs ve sencerīnā mis̱lli edviyeler.

Ve eşribeden nāfiʿ olan ḫandīḳūn ve meysevsen ve şarāb-ı ṣırf.

Ve edhāndan şürben ve iḥtiḳānen nāfiʿ olan dühn: dühnü'l-kelkelānic ve dühn-i ḫırvaʿ ve dühnü'l-ḳusṭ ḫāṣṣaten bi'l-cümle bu meẕkūrlar edhān-ı nāfiʿadan olur. Ve senin bundan aḳdem maʿlūmun olduğu üzere ḳaṭrān ve ziftten her biri zeyt içinde istiʿmāl olunmak dahi nāfiʿdir.

On Beşinci Faṣl Ḳūlınc-ı İltivāī Muᶜālecātı Beyānındadır

Bu nevᶜ ḳūlıncın efḍal-i ᶜilācı bir mekān-ı muṭmaᵓinnde ᶜalīl iclās olunup baṭnı lems-i laṭīf ü müstevī ile mesḥ olunup emᶜāyı vaḍᶜ-ı ḳadīmi üzere iᶜāde olur ve keẕālik ẓahrı dahi mesḥ oluna ve iki sāḳları cidden ḳavī olan şedd ile şedd oluna.

On Altıncı Faṣl Dūddan Ḥādis̱ Olan Ḳūlınc Muᶜālecātı Beyānındadır

Bu nevᶜ ḳūlıncın muᶜālecātını dūd bābında taḥrīr etmezden sana taᶜarrüf eylemek vācib olur. Eger ḳūlınc fevḳa's-sürrede olduğu maᶜlūm olur ise onda meşrūbāt istiᶜmāl edersin ve eger sürrede veyāẖūd taḥt-ı sürrede dūdun olduğu maᶜlūm olursa yine dūd bābında ẕikr olunan ḥuḳun istiᶜmāl olunur.

On Yedinci Faṣl Ḳūlınc-ı Fetḳī Muᶜālecātı Beyānındadır

Onun muᶜālecātı ıṣlāḥ-ı fetḳ olunmakla olur ve fetḳ ṣāliḥ olduktan sonra ḳūlınc ıṣlāḥ-ı fetḳ ile zāil olamz ise ḳūlınca tedbīr olunur.

On Sekizinci Faṣl Muẖaddirāt Tedbīri Beyānındadır

Tedbīr-i küllī bābında muẖaddirāttan ictinābın keyfiyyet-i vücūbunu bundan aḳdem biz beyān eyledik. Eger onu istiᶜmāle ḥācet müştedd olup onsuz ᶜilleti ᶜıṣlāḥ mümkin olmaz ise istiᶜmāle muẖaddirātın evfaḳı felūniyā ve aḳrabādīnde bizim ẕikr eylediğimiz maᶜācīn olur ve keẕālik aẖlāṭında cünd-i bīdester olan muẖaddirātın küllīsi dahi evfaḳ olur.

Ve evfaḳ olan muẖaddirden baᶜḍıdır esṭīrā (اصطيرا)-i muẖaddir aḳrāṣı ve o ḳurṣun nüsẖasıdır bu nüsẖas: Zaᶜferān, meyᶜa-i sāile, zencebīl, dār-ı fülfül, bezr-i benc her birinden birer dirhem, afyūn, cünd-i bīdester her birinden rubuᶜ dirhem. Bu edviyeden ḥubūb-ı ṣıġār ittiẖāẕ olunur ve şerbet-i vāḥidesi bir dirhemin iki s̱ülüs̱ünden bir dirheme ḳadar olur.

Devā-i Ceyyid: Aṣl-ı fāvāniyā, zaᶜferān, ḳardemānā, suᶜd her birinden ikişer ūḳıyye, naᶜnāᶜ-ı yābis varaḳı, ḳusṭ, mürr, dār-ı fülfül, ḥamāmā, sünbül-i Hindī her birinden üçer ūḳıyye, bezr-i kerefs, encudān, zencebīl, selīẖa, ḥabb-ı belesān her birinden dörder ūḳıyye, afyūn bezr-i şevkerān,

ḳuşūr-ı yebrūḥ her birinden bir ūḳıyye, ʿasel miḳdār-ı kifāye. Bu edviyeden devā terkīb olunup altı ay sonra istiʿmāl olunur.

V keẕālik baʿḍı ḥuḳun-ı maʿrūfe vü muʿtedile dahi istiʿmāl olunur ve o ḥuḳnede cünd-i bīdester yarım dirhem, afyūn miḳdār-ı bāḳılāt veyāẖūd o miḳdārdan eḳall kılınır.

Ve baʿḍı kerre ḳūlınc için ittiẖāẕ olunan ḥuḳne edhānından afyūn dahi idẖāl olunur. Ve baʿḍı kerre onlar ile maʿan sekbīnec ve ḥıltīt ve dühn-i belesān ve miskten bir şeyʾ dahi kılınır. Ve baʿḍı kerre dahi afyūn, cünd-i bīdester ikisi dahi zeydü'l-büzūrda daḳḳ olunduktan sonra o medḳūḳa bir fetīle ġams olunup maḳʿadeye dess olunur ve o fetīlede ẖayṭ ems̱ālinde hüdbeler yaʿnī saçaklar kılınıp onlar ẖāricde kılınır; kaçan fetīleye cefāf ʿārıḍ olsa o fetīlenin hüdbesi zeyt-i meẕkūr ile ıslatılıp tecdīd olunur.

On Dokuzuncu Faṣl Aṣḥāb-ı Ḳūlıncın Aġdiyeleri Beyānındadır

Biz deriz ki aṣḥāb-ı ḳūlıncın cemīʿisinin müzliḳ-i müleyyin ġıdāya ḥācetleri olur ve onda aṣlā şübhe olmaz. Ve ammā onların muḳavviyāta iḥtiyācı bir emrdir ki şiddet-i vecaʿ ve kes̱ret-i istifrāġ ḥasebiyle ḥādis̱ olan ḍaʿf katında olur ve o muḳavviyāt ḳuvvet ile maṭbūẖ olan luḥūmun miyāhı ve nīm-birişt ṣufretü'l-beyḍ ve meraḳada ḥall ve idāfe olunan lübbü'l-ẖubz ve şarāb mis̱llilerdir.

Ammā ḳūlınc aṣḥābının ġıdāsı aṣlen ve külliyyen terk eylemeleri gerekli olduğu ḳūlınc-ı balġamī vü rīḥī ve sāir ḳūlıncda ḳānūn mecrāsına cārī bir emrdir. Ve baʿḍı kerre onlar meraḳalarında ve ẖubzlarında türbüd ve saḳmūnyā kılmağa dahi muḥtāc olurlar. Ve vācib olur ki onların ẖubzları ẖuşkār-ı muẖammer ü ġayr-i faṭīr ola ve rıẖv ola, mükteniz olmaya.

Ve ḳūlıncın eks̱erine ẕikr-i ātī aġdiye nefʿ verir veyāẖūd ḍararı olmaz, onlar tīn ve cümmeyz ve zebīb ve mevz ve ruṭabdır ve bunların menfaʿati ve ʿadem-i ıḍrārı ḥulv oldukta olur; şedīdü'l-ḥalāvet ve naḍīc olan biṭṭīẖ dahi bu minvāl üzere olur.

Ve ḳūlınc-ı ṣafrāvīnin aġdiyesi müzliḳāt-ı bāride olur, mā-ı şaʿīr ve meraḳa-ı ʿades, isfīdbāce ve meraḳa-ı ısfanāẖ olur eger isfanāẖın nefẖinden ẖavf olunmaz ise ve keẕālik iccāṣıyye ve onlar mis̱lli aġdiyeler olur.

Ammā dīk-i herim meraḳası ve ḳanābir ve firāḫ ḳūlınc-ı s̱üflī ile ḳūlınc-ı bārid aṣḥābı aralarında müşterek olur ve dīk-i herimin laḥmını tenāvülde onlara ruḫṣat yoktur. Ammā ḳunbere[188] luḥūmunu tenāvüle bir ḳavm ruḫṣat vermezeler, zīrā o laḥm selḳ olunup ḳuvveti meclūbe olsa o laḥmın ᶜaḳlı olup ḳūlıncı ziyāde ḳılar. Ammā ḳavm-i āḫer ve Rūfus ve Cālīnūs kütübünde ve ḫuṣūṣan *Kitāb-ı Tiryāḳ*'ında ḥükm ve ḳaḍā eder ki o laḥm velev meşviyyen aṣḥāb-ı ḳūlınc-ı mez̠kūra nāfiᶜdir diye. Ve hüdhüdün laḥmı laḥm-ı ḳunbere gibidir. Ve o marīḍin ḳable'ṭ-ṭaᶜām mürrī-i Nebaṭīden yedi ḥasve tecerruᶜu ḥarāret-i ᶜaẓīmesi olmayanlara nāfiᶜ olur ve kez̠ālik nīm-birişt dahi nāfiᶜdir.

Ve ḳūlınc-ı bāride ḫāṣṣ olur s̱ūm ve mürrī tenāvülü; onları eṭᶜimeleriyle tenāvül ederler ve kürrās̱la taᶜāmlarını tebzīr ve milḥle temlīḥ ve dār-ı ṣīnī ve zencebīl ve saᶜter ve kemmūn ve encüre ve ḳırṭım ile dahi taḳviye ederler ve onlara vācib olur ki isfīdbācātı rıġve-i ḫardal ile tenāvül edeler ve onların milḥleri milḥ-i dārānī olup o milḥ ḳırṭım ve şūnīz ve kemmūn ve enīsūn ile maḫlūt ve müberred kılınır ve bi'l-cümle buḳūldan ictināb olunur ve içlerinden sez̠āb ve sılḳ istiᶜmāl olunur ve naᶜnāᶜda dahi nefḫ vardır ve onların eşribelerinden olur şarāb-ı reyḥānī-i ṣırf [399a] ve şarāb-ı ᶜasel efāvīh ile istiᶜmāl olunur.

Yirminci Faṣl Aṣḥāb-ı Ḳūlınca Muḍırr Olan Eşyā Beyānındadır

O muḍırr eşyānın kimi aġdiye ve kimi efᶜāl olur: Ammā aġdiye-i muḍırre laḥm-ı vaḥşten ġalīẓ olanlardır hattā erneb, ẓaby, baḳar, cezūr, semek-i kibār ḫuṣūṣan ṭarī ve māliḥ olan semek-i kibār ve cemīᶜian luḥūm-ı maḳliyy[189] ve luḥūm-ı meşviyye keyfe mā-kān ve buṭūn-ı ḥayvānātın cemīᶜisi ve ecrām-ı luḥūmun bundan aḳdem bizim istis̱nā eylediğimiz ecrāmdan mā-ᶜadāları muḍırr olur. Ve onlara semīd ve faṭīr dahi muḍırr olur ve kez̠ālik sikbāc ve maṣīre[190] ve ḫall dahi zeytle ve keşkiyye ve behaṭṭa ve levzī-

188 "Ḳunbure" serçe nevᶜindendir, ḳūlınca nāfiᶜdir ve sāir fevāidi İbn Kütbī müfredātında mübeyyendir.

189 "Luḥūm-ı maḳliyy" ḳalye kılınmış laḥmlardır.

190 [Yazmada "maṣīre" imla edilmişse de doğrusu ekşi sütten yapılan bir yemek olan "maḍīre"dir.]

nec dahi muḍırr olur ve ḳaṭāyıfın[191] ḍararı eḳalldir ve keẕālik ḫuşkenānātın[192] cemīᶜisi ḍārrdır ve fetīt ve züllābiyye ve elbān ve cübn-i ᶜatīḳ ü ṭarī ve bizim ẕikr eylediklerimizden mā-ᶜadā buḳūldan ve aġdiyeden nefḫi olanların küllīsi dahi muḍırr olurlar. Sılḳ ve seẕāb ḳūlınc-ı bāride muḍırr olmaz. Ve baᶜḍı kerre nefḫi ḥasebiyle naᶜnāᶜ dahi muḍırr olur. Ve keẕālik circīr ve ṭarḫūn onlara muḍırrdır ve zeytūn ve cemīᶜan fevākih muḍırrdır.

Ḳūlıncdan ḥārr-ı ṣafrāviyye ve yalnız ḥarāret ile olanlara mişmiş ve iccāṣ muḍırr değildir, mā-ᶜadā ḳūlınca muḍırrdır. Ḳūlınca iᶜtiyādı olanlara ḥāl-i ṣıḥḥatlerinde ḳable'ṭ-ṭaᶜām biṭṭīḫ-i ḥulv tenāvülü eks̱er-i ḥālde muḍırr değildir, ammā ḳarᶜ bi'l-ḫāṣṣa ve ḳıs̱s̱ā ve ḳas̱ed ve sefercel ve beyḍu'l-kerneb ve beyḍ-i şelcem ve ḳunnebīṭ ve kümmes̱rā ve tuffāḥ ḫuṣūṣan ḥāmiḍ ve ḳābıḍ tuffāḥ ve zuᶜrūr ve nebḳ ve ġubeyrā ve kündüs-i Ṭaberī ve tūs̱-ı Şāmī ve enberbāris ve summāḳ ve ḥıṣrım ve rībās ve bunların müşābihleri ve bunlardan mütteḫaẕ olanları ḳūlıncı taḳviye eder ve ziyāde ġıdālandırır ve onları istiᶜmāle bir ṭarīḳ yoktur. Ve keẕālik cevz ve levzin cidden raṭb olanlarına dahi ruḫṣat yoktur. Ve bāḳılā-i raṭb muḍırr olur ve rummān-ı ḥulvün ḍararı rummān-ı ḥāmiḍin ḍararından eḳall olur. Bu meẕkūrlar aġdiyeden aṣḥāb-ı ḳūlınca muḍırr olanlar idi.

Ve ammā efᶜālden muḍırr olan budur ki ḳūlıncı olan kimse ḥabs-i rīḥden ve ḥabs-i berāzdan ve baṭnında berāz var iken nevmden ve ḫuṣūṣan berāz-ı yābis mevcūd iken nevmden ḥaẕer eylemek vācibdir belki her bār nevminden muḳaddem nefsini ḫalāya ᶜarz eylemek onlara vācib olur.

Ve maᶜlūm ola ki ḥabs-i rīḥ çok kerre ḳūlınca müᵓeddī olur s̱üflü iṣᶜād ve ḥaḳr eylemek ḥasebiyle,[193], zīrā s̱üfl o sebebden mükteniz olup şeyᵓ-i vāhid olur[194] ve keẕālik emᶜāda ḍaᶜf iḥdās eder ve baᶜḍı kerre istisḳāya müᵓeddī olur ve baᶜḍı kerre ẓulmet-i başar ve düvār ve ṣudāᶜ iḥdās̱ eder ve baᶜḍı kerre

191 قطايف هو من الاشياء المركبة من خبز وحشو لوز وسكر او جوزوغير ذلكويقلي ويغمس في بعض الحلاوات النافعة İbn Kütbī.

192 "Ḫuşkenānāt" kuru etmekler.

193 Yaᶜnī ḥabs-i rīḥ s̱üflü ḥaḳr ve taṣġīr edip cihet-i ᶜāliyeye ṣuᶜūd ettirir. "Ḥaḳr" bir nesneyi küçük etmeğe der[ler] ve terdīde dahi derler, onun için "جَدٌّ قُطْبٍ" ḥurūfuna ḥurūf-ı maḥḳūre derler.

194 Ve mükteniz olduğu maḥallde şeyᵓ-i vāḥid olmakla südde olur.

o ḥabs-i rīḥ riyāḥın mefāṣılında irtibākına[195] müʾeddī olup teşennüc iḥdāṡ eder. Ve ʿale't-ṭaʿām ḥareket ḳūlınc aṣḥābına redī olur. Ve mā-ı bārid şürbü ve şarāb-ı keṡīr ʿale't-ṭaʿām onlara redī olur.

Yirmi Birinci Faṣl Īlāvus Beyānındadır

Īlāvus diḳāḳla ʿārıḍ olan ḳūlınc gibidir, cemīʿan esbāb-ı ḳūlınc ile īlāvus dahi ḥādiṡ olur. Ve vācib olur ki ḳūlınc bābında tafṣīl olunan esbāba ve aʿrāḍa ve muʿālecāta mürācaʿat oluna. Ve baʿḍı kerre sümūmdan īlāvusa sebeb olan semm saḳyından dahi īlāvus ḥādiṡ olur. Ve baʿḍı kerre miʿānın ḳuvve-i māsikesinde şiddet olmakla dahi ḥādiṡ olur, zīrā şiddet-i ḳuvvet ḥasebiyle emʿā muḥtevī olduğu eṡfāli müştemile olup ḥabs eder ve īlāvusa müʾeddi olur.

Ve aḥkāmda īlāvusun ḳūlıncdan müfāraḳati budur ki onların ikisi dahi suʾ-i mizāc-ı müfredden ḥādiṡ olur lākin o sebebden īlāvus ḥudūṡu ḳūlınc ḥudūṡundan ekṡer olur.

Ve ekṡer-i ḥālde īlāvus sūʾ-i mizāc-ı bāridden ḥādiṡ olur ḫuṣūṣan müṣādif olup emʿānın mizāc-ı bāridi ile miʿde merāreti cemʿ ola.

Ve emʿānın iltivāsından ve şiddet-i rīḥten ve balġamdan dahi ḥādiṡ olur.

Ve baʿḍı kerre dahi sebeb ʿalā-ġayri vechihi mā-ı bārid şürbü olur.

Ve īlāvus aṣnāfından rīḥī olan ṣınfın īlāmı iki vech üzere olur, biri südde īḳāʿıyla īlām eder ve ikincisi ṭabaḳāt-ı emʿāyı temzīḳ etmekle īlām eder velākin īḳāʿ-ı südde ile īlāmı temzīḳ ile īlāmından keṡīrü'l-vuḳūʿ olur ve ḳūlınca bunun ḫilāfı üzere olur.

Ve veremden īlāvus ḥudūṡu veremden ḳūlınc ḥudūṡundan ekṡer olur ve veremī īlāvus cidden redī olur ve īlāvus fetḳi dahi keṡīrü'l-vuḳūʿ olur ve īlāvus ṡüflīnin vecaʿı cidden şedīden olur. Ve çok kerre ḳūlınc īlāvusa intiḳāl eder ve bu intiḳālin vuḳūʿu aġleb-i ḥāl gibi olur. Ve īlāvustan ḳattāl olanlar ekṡer-i ḥālde yevm-i sābiʿde ḳatl eder.

Ve īlāvus nāsın baʿḍılarından baʿḍı āḫere taʿdiye eder ve taʿdiyesi havā-i vebāīde olur ve emrāḍ-ı vāfide miṡlli bir beldeden belde-i uḫrāya intiḳāl eder.

195 "İrtibāk" ıṣṭırāb maʿmāsınadır.

Buḳrāt dedi ki müsteʿāẕun minhu[196] olan ḳūlıncdan ḳayʾ ve füvāḳ ve iḫtilāṭ-ı ʿaḳl ve teşennüc ḥādis̱ olsa onların küllīsi delīl-i redī olur. O aʿrāḍ īlāvus ʿilletinde miʿde müşāreketiyle ve dimāġ müşāreketiyle ʿārıḍ olur. Ve yine Buḳrāṭ dedi ki taḳṭīr-i bevl ʿilletinde īlāvūs ḥadīs̱ olsa onun ṣāḥibi yevm-i sābiʿde helāk olur lākin ḥummā ʿarıḍ olursa ve o ḥummāda ʿaraḳ-ı kes̱īr olursa necāt ümīd olunur. Ve Cālīnūs o bābda sebeb ne idiğini bilmedi.

Ve īlāvustan balġamī ve rīḥī olanlar keẕālik ḥummā ile intifāʿ ederler. Ve kaçan īlāvus müştedd olsa onda ḳayʾ-ı ḫabīs̱ tevāṭür eder ve küzāz ve füvāḳ olur. Baʿḍılar dediler ki bu ʿillette cevdet-i ḳārūre kes̱ret-i ḫayra delālet eylemez ve ḳārūrenin redāʾeti ḫayra ne keyfiyyet ile delālet eder.

Ve īlāvusun erdeʾi o īlāvustur ki onda fevḳten zibl ḳaẕf olunur ve ona müntin tesmiye olunur ondan sonra erdeʾi netn-i zibl gibi ʿaraḳ-ı müntini olan īlāvustur ve baʿdehu erdeʾ nefesinde netn olan baʿdehu cüşāsında netn olan ve baʿdehu esfelinden ḫurūc eden rīḥinde netn olan erdeʾ olur.

<u>el-ʿAlāmāt:</u> Īlāvusun ʿalāmātı fevḳa's-sürre olan vecaʿ olur ve elbette taḥtından bir nesne ḫurūc eylemez. Ve Buḳrāṭ'ın ḳavli üzere ḥuḳneden onun kes̱ret-i intifāʿı olmaz.

Ve baʿḍı kerre onun s̱üflü fevḳe mündefiʿa olup o ʿalīl s̱üfl ve dūd ve ḥabbu'l-ḳarʿ ḳayʾ eder ve femi ve cüşāsı netn üzere olur ve belki cemīʿ-i bedeni müntin olur. Ve bu meẕkūrlar biraz edilledir ki onun vücūdunda taḫallüf olmaz ve her vechle esfelden bir şeyʾin ḫurūc eylemeyip iḥtibās-ı küllī olmak bu ʿillette lāzım ve lābüdd olur.

Ammā ḳayʾ-ı recīʿ ḥāletinin ʿiẓamı īlāvusa lāzıme-i ḥālden olmaz belki o ʿillet ḫaṭar üzere oldukta o ḳayʾ-ı recīʿin ḥāli ʿaẓīm olur velākin īlāvusta ḳayʾın ve tehevvuʿun ḥareketi ḳūlıncda onların ḥareket-i s̱üflünden eks̱er olur, zīrā īlāvus miʿdeye ḳarīb emʿāda olur. Ve keẕālik kerb ve ġamm ve ḫafaḳān ve ġaşy ve seher ve berd-i eṭrāf bu aʿrāḍlar dahi īlāvusta ḳūlıncda olan aʿrāḍdan eks̱er olurlar.

Ve aṣnāf-ı īlāvustan s̱üflī ve balġamī olan ṣınflarda s̱üflün irtiāʿı eşedd ve cirmi aʿẓam ve beden üzere istiḳrārı eḳall olur ve ḳūlıncda olduğundan eks̱er īlāvusta tehebbücü'l-ʿayn olur.

---

196 "Müsteʿāẕun minhu" ḳūlınc-ı īlāvustur.

Ve īlāvus tefāṣīlinin ʿalāmātı ḳūlınc tefāṣīlinin ʿalāmātı gibi olur yaʿnī aṣnāf-ı ḳūlıncı birbirinden farḳ eden ʿalāmāt-ı maḫṣūṣalar īlāvus aṣnāfı[-nı] dahi farḳ eder ve īlāvūsu ḳūlıncdan īlāvus ʿalāmātı farḳeder. Mevḍiʿ-i vecaʿ ve ḥareket-i vecaʿ ve ḥuḳundan ḳıllet-i intifāʿ işbu ʿalāmetler īlāvusa maḫṣūṣ ʿalāmetlerdir, onu ḳūlıncdan farḳ eder.

Velākin sümūmdan ḥādis̱ olan īlāvusa ḳūlıncın iştidādından muḳaddem delāil-i uḫrā delālet eder, odelāil īlāvusun ibtidāsında ve iştidādından vecaʿın ʿiẓamından evvel ḍaʿf ve istirḫā ve ḫafaḳāna müʾeddī olur. Ve keẕālik sebeb-i āḫerin olmadığı dahi īlāvus-ı semmīye delālet eder.

Ve ḳuvvet-i emʿādan ḥādis̱ olan īlāvusun ʿalāmātı ṣalābetli olan s̱üflün iştidāda sürʿati ve ḳayʾ-ı ziblin sürʿati olur ve onda ḥummā olmaz ve suḳūṭ-ı ḳuvvet dahi şedīd olmaz.

el-Muʿālecāt: Īlāvūsun muʿālecesi ḳūlınc muʿālecesine ḳarīb olur velākin ondan aḳvā olur ve meşrūbātın menfaʿati ziyāde olur ve ona ḥuḳundan dahi lāzım olur, zīrā fevḳten meşrūbāt istiʿmāl olunup ona mevādd-i īlāvus ʿiṣyān ve ḫurūcdan imtināʿ eylese iḥtiḳān ona ʿavn-ı ceyyid olur gerek ise o iḥtiḳān ḳable'l-meşrūb olsun ve gerek ise baʿde'l-[399b] meşrūb olsun, bi-ḥasebi'l-ḥācet iki vechten hangisi olur ise meşrūba muʿīn olur ve her hangisi taḳdīm olunur ise teʾḫīr olunan muḳaddem [istiʿmāl] olunandan aḍʿaf kılınır. Ve çok kerre mā-ı ḥārr tecerruʿu onun vecaʿını teskīn eder, zīrā mā-ı ḥārr miʿdeye vuṣūlünden bi-ḥasebi'l-ḳurb emʿa-i diḳākın muḥtevī olduğu mūẕiyātı ḥarāret-i fiʿliyyesi taḥlīl eder.

Ve bir ḳavm reʾy ederler ki ṣavāb olan budur ki miʿāya minfāḫ[197] vazʿ olunmakla evvelā miʿā rıfḳ üzere tesviye olunup baʿdehu iḥtiḳān oluna, zīrā vech-i muḥarrer üzere emʿā tesviye olunup baʿdehu iḥtiḳān olundukta edviye-i iḥtiḳān mekān-ı baʿīde sühūlet üzere ulaşır ve iʿāneti ziyāde olur.

Ve faṣd īlāvus ʿilletinde ziyāde vācib olur, zīrā o ʿillette verem var ise lā-maḥāle faṣda ḥācet olur. Ve eger vecaʿ şedīd olup o vecaʿdan verem ḥudūs̱u ḫavf olunur ise faṣd ile ona istiẓhār[198] vācib olur.

---

197 Ālet-i nefḫ.

198 "İstiẓhār" ḥudūs̱ ṣadedinde olup henüz ḥādis̱ olmayan ʿilleti ḥudūs̱tan menʿ için istiʿmāl olunan tedbīre denir.

Ve keẕālik īlāvus ᶜilletinde bedende baᶜḍı kerre aḫlāṭ-ı rediyye müteferrik olur, zīrā aḫlāṭa netn ᶜārıḍ olup bedeni dahi tentīn edince ḳadar aḫlāṭa iḥtibās ᶜārıḍ olur. Ve kaçan bu vech üzere bedende aḫlāṭ müteferriḳ olup ve ishāl ile onu iḫrāc ṣuᶜūbetli olsa ona faṣd vācibāttan olur. Ve eṭrāfı delk eylemek dahi mādde-i mūlimeyi īlāmdan menᶜ eder delk ḥasebiyle mevāddın ġavrdan eṭrāfa inciẕābı için.

Ve ḳarīb olur ki ḥarārete māil olan müzliḳāt ve keẕālik luᶜābāt-ı ḥārre dühn-i ḫırvaᶜ ile eks̱er īlāvusta onlara nāfiᶜ ola lākin īlāvus-ı mirārīye ve şedīdü'l-ḥarāret olan veremi olanlara nāfiᶜ olmaz. Ve keẕālik milḥ ve zeyt ile maṭbūḫ olan şibt sülāḳası dahi nāfiᶜ olur. Ve zeyt-i müsaḫḫan ile bedeni temrīḫ dahi nāfiᶜdir.

Ve īlāvus aṣnāfından balġamī ṣınfına ḳūlıncda ẕikr olunan meşrūbātla muᶜālece olunur. Eger ḥabbu'ṣ-ṣabır ve ḥabbu's-sekbīnec ve ḥabbu'l-eyāric saḳy olunur, hangisi saḳy olunur ise dühn-i ḫırvaᶜla saḳy olunur. Ve mevāddı esfele ceẕb eden ḥuḳne-i muᶜtedile ile iḥtiḳān olunur.

Ve īlāvus-ı rīḥī o maḳāmda yaᶜnī ḳūlınc-ı rīḥīde ẕikr olunan riyāḥa nāfi meşrūbāt ile ve ḥuḳun ile muᶜālece olunur ve ḥuḳun meşrūbāta muᶜīn olur. Ve baṭnın aᶜlāsına kes̱ri üzere meḥācim vaḍᶜ olunmakla dahi ᶜilāc olunur. Ve baᶜḍı kerre dahi meḥācimde vecaᶜı vely eden cānib şarṭ olunmağa dahi ḥācet olur. Ve baᶜḍı kerre dahi mevādd merāḳḳ cānibine ceẕb olunur.

Ammā sūᵓ-i mizāc-ı sāẕecden ḥādis̱ olan īlāvusa ḳūlınc-ı mizācīde taḥrīr olunan mizācı muᶜaddil ve mevāddı müstefriġ olan senin maᶜlūmun muᶜaddilāt ve müstefriġāt ile ᶜilāc olunur.

Verem-i ḥārrı olan īlāvusa ḳūlıncın o ṣınfı muᶜālecesi ile ᶜilāc olunur ve o muᶜālecāttan bu bābda evfaḳ olan dühn-i ḫırvaᶜ mā-ı uṣūlde veyāḫūd ḫıyārşenber ile ve sāir ᶜilācāt-ı maᶜlūme ile saḳy olunur ve keẕālik sünbül-i Hindī ve sünbül-i Rūmī ve şibt ve ḥabbu'l-ġār ve bezr-i kettān ve ḥulbe ve bezr-i ḫaṭmī ve bezr-i merv her birinden birer mis̱ḳāl ve uṣūl-i s̱elās̱enin her birinden yedişer mis̱ḳāl ve tīn beş ᶜaded ve sebistān yirmi ᶜaded. Bu edviyeler ṭabḫ olunup dühn-i ḫırvaᶜ ile veyāḫud levz-i mürr dühnüyle saḳy olunur.

Īlāvus-ı mirārī ḳūlınc-ı mirārī muᶜālecesi ile ᶜilāc olunur ve keẕālik īlāvus-ı iltivāī ḳūlınc-ı iltivāī gibi ᶜilāc olunur.

Ve īlāvus-ı fetḳi fetḳten ḫurūc eden nesnenin maḥalline ʿavdini mūcib vaḍʿ üzere kılınıp şedd etmekle ʿilāc olunur.

Ve ḳuvvet-i emʿādan ḥādis̱ īlāvusa müzliḳāt-ı desime ve emrāḳ-ı decāc-ı müsinne ile ve ferārīc ve ḥumlāndan mütteḫaẕ isfīdbācāt ve zīrbācāt meraḳalarını tenāvül ile ve ḫuṣūsan onların içinde şibt ve kürrās̱-ı Nebaṭī uṣūlü ve dühn-i levz olanlar ile ʿilāc olunur ve onları tenāvülden sonra laṭīfetü'l-ḥarāret raṭbe ve leyyine ḥuḳun istiʿmāl olunur.

Ve īlāvus-ı s̱üflī ʿilācında evvelā ḥuḳun-ı leyyine istiʿmāl olunup baʿdehu ḳaviyye olan ḥuḳneye tedrīc olunur ve ʿaḳīb-i ḥuḳunda s̱üflīye ḫāṣṣ olan meşrūbāt istiʿmāl olunur ḥuḳneden bāḳī kalan s̱üflü iḥdār eylesin için.

Ve semm ḥasebiyle ḥādis̱ olan īlāvusta mā-ı ḥārr ve ve dühn-i şīrec ile tenḳıye olunmakla ʿilāca bedʾ olunur. Ve baʿḍı kerre onun muʾḳayyiʾine türbüdden bir ḳuvvet veyāḫūd bezr-i füclden bir ḳuvvet aḫẕ olunur ve bunlardan sonra ona tiryāḳ-ı kebīr veyāḫūd bād-zehr ve onların ems̱āli saḳy olunur. Ve onun şarābı mā-ı sükker ve ṭaʿāmı meraḳa-ı desime kılınır. Ve kaçan onlarda ḳayʾ tevālī edip ṭaʿāmı ḳabūl eylemese ḳūlınc bābında ẕikr olunan o mis̱lli ḥālin muʿālecesi ile ʿilāc olunur. Ve baʿḍı kerre onların ḳayʾı ḥabs ve buṭūnlarında ṭaʿām imsāk olunur ġaleyān eden mā-ı ḥārr içinde maġmūs olan ḫubz ona iʿṭā ve iṭʿām olunmakla.

Ammā ʿafıṣ ve ḳābıḍ ve lezic aġdiye tenāvülünden ḥādis̱ olan īlāvūsa o aġdiyeyi tenāvülden ḥādis̱ ḳūlıncda ẕikr olunan muʿālecāt ile ʿilāc olunur lākin o muʿālecātın içinde müteḥassāt[199] ve meşrūbāt-ı meẕkūrelerin bu bābda menfaʿati olmaz.

Yirmi İkinci Faṣl Ḳıyāmın Buṭʾu ve Sürʿati Beyānındadır

Ḳıyāmın buṭʾ ve sürʿati ġıdāya müteʿalliḳ olur ġıdā ḳābıḍ veyāḫūd ʿafıṣ veyāḫūd ġalīẓ veyā lezic olmakla veyā leyyin ve veyāḫūd seyyāl olmakla olur veyāḫūd buṭʾ ve sürʿat ḳuvvet ḥasebiyle olup ḳuvvete müteʿalliḳ olur, zīrā ḳuvvet her kaçan ḳaviyye olsa s̱üflü defʿ eder ve ḍaʿīf olan ḳuvvet-i s̱üflü defʿ eylemez.

---

199 Teḥassī olunacak nesnelerin.

Ve ʿaḍal-i baṭn ḳuvveti ḳaviyye olsa o ḳuvvet tenḳıye eder ve eger ḍaʿīfe olur ise tenḳıye eylemez ve ʿadem-i tenḳıyeye bināen iḥtibās ḥādis̱ olur.[200]

Ve miʿānın ḳuvve-i ḥissi ḳaviyye olur ise ḳıyāma teḳāẕī eder ve eger ḳaviyye olmaz ise teḳāẕī eylemez.

Ve mizācın ḳuvveti ḥārr ve bārid olan mizāclarda cemīʿan ḥābis olurlar.

Ve esbābı maʿrifet ḥasebiyle tedbīr dahi taʿarrüf olunur. Her bir sebebden ḥādis̱ olan ıṭlāḳ ve iḥtibāsın tedābīri bundan aḳdem ẕikr olunmakla ve taṭvīlden ḫavfen bu maḳāmda ẕikri iʿāde olunmadı.

Yirmi Üçüncü Faṣl Berāzın Kes̱reti ve Ḳılleti Beyānındadır

Bu kes̱ret ve ḳıllet ġıdānın kemmiyyet ve keyfiyyetine müteʿalliḳtir ve keẕālik ġıdādan kebide mündefiʿ olanların ḥāline müteʿalliḳtir, zīrā ġıdā-i kes̱īr tenāvül olunup üzerine şürb olunsa onun berāzı kes̱īr olur ve onun ḍıddı üzere olan ḥālde berāz ḳalīl olur. Ve eger miʿde keylūsunun ṣafveti kebide kes̱īren mündefiʿa olur ise berāz ḳalīl olur ve kes̱īren mündefiʿ olmaz ise berāz kes̱īr olup bundan aḳdem berāzdan ḳıllet ve kes̱rete muḳāvim ve muʿāvıḳ olan tedbirleri ve sebeb-i fāʿilin müḍāddesi ḥasebiyle olanları onların ikisinin aṣlları beyānında senin maʿlūmun oldu. Ve'ṣ-ṣalātu ve's-selāmu ʿalā-seyyidi'l-enāmi ʿadede mā-yüktebü [bi'l-] aḳlāmi mā-dāme'l-ibtidāu ve'l-iḫtitāmu. [400a]

Beşinci Maḳāle Dīdān Beyānındadır O Dahi Fuṣūlü Müştemildir

Evvelki Faṣl Dīdānın Tekevvünü Beyānındadır

Ve kaçan mādde taḥaṣṣul edip onda bir nevʿ mizāc ḥādis̱ ve mādde-i ḥāṣıla o mizācı lābise olsa mizāc-ı meẕkūr ḥasebiyle māddenin müstaʿidd olduğu heyʾāttan ve ṣuverden aḥsen olan ṣūret ona iʿṭā olunur ve müstaʿidd olduğu kemāl-ı ṭabīʿīden ṣāniʿ-i ḳadīr onu maḥrūm eylemez. Ve bunun gibidir cemīʿan dīdān ve ẕübāb ve ḥaşerāttan o mecrāya cārī olanlar ve

200 ʿAḍal-i baṭn ḳaviyye oldukta emʿāyı ʿaṣr edip s̱üflü iḫrāca muʿīn olup s̱üflden emʿā tenḳıye olunur.

mevādd-ı ᶜafine-i raṭbeden ḫalḳ olunanlar, zīrā o mevāddın ḳābil olduğu aḥsen-i ṣuver kiminde ḥayyāt-ı dūdiyye ṣūreti ve kiminde ḥayyāt-ı ẕübāb ṣūreti olur ve o ḥayyāt onlara ᶜufūnet-ı ṣırfe üzere beḳādan ḫayrlı olur. Ve maᶜa-ẕālik onların ḫalḳ olmasından menfaᶜat-i uḫrā dahi budur ki o dīdān ve ẕübāb ᶜālemde müteferriḳa olan ᶜufūnāta tasalluṭ edip onunla bi'l-müşākele taġaddī eder ve mesākin-i nāstan ve nāsı muḥīṭ olan havādan o ᶜufūnātı aḫẕ eder. Ve dīdān-ı baṭn dahi bu ḳabīldendir.[201]

Ve her ḫılṭtan baṭnda dīdān tevellüd elemez ve elbette mirār-ı aḥmer ve mirār-ı esvedden dīdān tevellüd eylemez, zīrā mirār aḥmer yaᶜnī ṣafrā şedīdetü'l-ḥarāret olur ve şedīdetü'l-ḥarāret olan mevāddan dūd tevellüd eylemez, zīrā o mizāc mizāc-ı dūda müḍādde olur ve mirār-ı esved bārid-i yābis olur ve mizāc-ı bārid-i yābise mizāc-ı ḥayyātın münāsebeti baᶜīde olur ve ammā deme ṭabīᶜat tasalluṭ edip dāimā ṣavn ve ḥimāye üzere olur, aᶜḍānın ona ḥāceti şedīde ve insānın laḥmiyyetine ve ᶜaẓametine münāsib olup dūdiyyet ṣuretini iktisādan baᶜīd olduğu için.

Ve keẕālik emᶜāya munṣabb olup onda bāḳī kalan demden dahi dūd tevelüd eylemez, zīrā ẕikr olunan demin heyᵓeti ve levni dūd heyᵓetine ve levnine benzemez belki dīdānın mevāddı balġam olur.

Kaçan balġama süḫūnet ve ᶜufūnet ᶜārıḍ olsa ve o mis̱lli balġam kes̱īr olup bir müddet emᶜāda bāḳī kalsa ondan dīdān tevellüd eder. Ve kes̱ret-i balġamın esbābı meᵓkūlāt ve taḫm ve ḍaᶜf-ı haḍm o ḍaᶜf hangi sebeb ile olursa olsun ve keẕālik aᶜḍā-i bāride bunlar cemīᶜan kes̱ret-i balġama sebeb olur.

Ve dīdān tevlīd eden nesnelerden olur leyyine ve lezice olan aġdiyeler ḥınṭa ve lūbiyā ve bāḳılā mis̱lli ve keẕālik seff-i daḳīḳ ve laḥm-ı ḫām ekli ve elbān ve fevākih-i raṭbe ve buḳūl ve revāṣīr[202] ve düsūmetli nesneler eklinden dahi tevellüd eder. Ve baᶜde'l-ekl mā-ı ḥārr ile ve keẕālik baᶜde'l-ekl istiḥmām ve ᶜale'l-imtilāᵓ cimāᶜdan dahi tevellüd eder.

Ve dīdānın aṣnāfı dörttür: ṭıvāl-i ᶜiẓām ve müstedīre ve muᶜteriḍa-i ṣıġār ki ona ḥabbu'l-ḳarᶜ derler ve dördüncüsü ṣıġārdır.

---

201 Yaᶜnī mevādd-ı müteᶜaffineden dūd ḫalḳ olunmakla baṭnın ᶜufūnetine ḳıllet ṭārī olur

202 الرواصير نوع من الكواميخ يؤخذ البقول ويطبخ ويوضع في الاشياء الحامضة مثل الخل وماء الحصرم وماء السماق ونحوها

Ve bu minvāl üzere tevellüdlerinin iḫtilāfları mā-yütevelledü minhin ve mā-yütevelledü fīhin[203] iḫtilāfı ḥasebiyle olur. Ammā mā-yütevelledü minhin iḫtilāfı ile olduğu onun için olur ki dīdānın baʿḍısı o ruṭūbetten tevellüd eder ki onun üzerine inḳısām ve teferruḳ istīlā etmemiştir, kebidin onu cez̠bi ve ʿufūnetin şiddetiyle o ruṭūbet dağılmıştır. Ve dīdānın baʿḍılarının tevellüd eylediği ruṭūbet ʿale'l-ittiṣāl kebidin onu cez̠bi ve rutūbetin ʿufūneti ve s̠üfle kes̠ret-i muḫāvaḍa ve muḫālaṭası ḥasebiyle müteferriḳ olur, bināen ʿaleyh ondan tevellüd eden dīdān ṣıġār olur ve o ṣıġār maḫrece ḳarīb olan mevḍiʿde tevellüd etmekle s̠üflle ḫurūc eder ve ḳable en-yaʿẓ ume s̠üflle ḫurūcu ṣıġāran beḳāsına iʿānet eder. Ve dīdānın baʿḍısı dahi o iki ruṭūbet arasında olan ruṭūbetten tevellüd eder ki onun ittiṣālinde ve teferruḳ ve infiṣālinde kes̠ret olmaz belki min-vechin muttaṣıl ve min vechin munfaṣıl olur. Ve emʿā-i ʿāliyede olan ruṭūbet evvelā mez̠kūre olan ruṭūbet ḳabīlinden olur ve miʿā-i müstaḳīmde olan ruṭūbet s̠āniyen mez̠kūr olan ruṭūbet ḳabīlinden olur ve aʿver ve ḳūlūn miʿālarında olan s̠ālis̠en z̠ikr olunan ḳābīlinden olur.

Ṭıvāl ruṭūbetin kısm-ı evveli ḳabīlinden olur yaʿnī evvelā mez̠kūr olan ruṭūbet-i muttaṣıladan tevellüd eder. Ve baʿḍı kerre ṭıvālin ḳadri bir z̠irāʿa bāliġ olur.

Müstedīr ve ʿirāḍ, s̠ālis̠ ḳābilinden olur. Ve baʿḍı kerre dahi müstedīr ve ʿirāḍ emʿā-i ʿāliyede dahi tevellüd eder ḫuṣūṣan müstedīr ʿirāḍḍan ġılāẓ u ʿiẓām dīdānın tevellüdü bāḳīlerinden ziyāde olur. Ve baʿḍı kerre o dīdānın tevellüdü ancak ḳūlūn ve aʿverde olup sonra münteşir olur, bir cānibden miʿdeye ve cānib-ı āḫerden maḳʿadeye vārid olur.

Ve ṣıġār s̠ānī ruṭūbetten ḥādis̠ olur.

Ve z̠ikr olunan ʿirāḍ ve müstedīr ke-ennehümā ṣaṭḥ-ı miʿāya müteşebbis̠ olup üzerine ʿale'l-iḥāṭa ġışā-i muḥāṭī örtülen lüzūcātın kendiden tevellüd eder ve ke-ennehu o ġışā-i muḥīṭ dahi o lüzūcetten tevellüd etmiştir ve taḥt-ı ġışāda maḥṣūr olmakla o lüzūcet-i taʿaffün ü müteʿaffinden o dūdlar tevellüd eylemiştir.

203 "Mā-yütevelledü minh" mādde-i ruṭūbet; "mā-yütevelledü fīh" tevellüd olan emʿādır.

Ve onlar beyninden ḍararı eḳall olan dīdān-ı ṣıġārdır, zīrā ṣaġīr olan muḍırrın aḍrārı dahi ṣaġīr ve ḳalīl olur ve keẕālik ṣıġār uṣūlden[204] baʿīd olur ve s̱üfl-i ḳavī vü kes̱īf ile ḫurūc eder, bināen ʿaleyh ḳalīlü'l-aḍrār olur lākin bi-ḥasebi'l-ittifāḳ onlar emʿāda bir müddet bāḳıye kalıp mevḍiʿinde büyür ise sāir dīdāndan şerri ve ḍararı eks̱er olur mevāddı mevādd-ı dīdān-ı sāireden şerrli olmak ḥasebiyle.

Ve ṣıġārdan sonra ṭıvālin ḍararı eḳall olur ve onun redāʾeti ʿirāḍ redāʾetinde olmaz, zīrā ʿirāḍın māddesinin ʿufūneti eşedd olur. Ve ʿirāḍ ve ṣıġārın maḳʿadeden ḫurūcu eks̱er olur menşeʾlerinin maḳʿadeye ḳurbiyyeti olup ve ḍaʿfları ḥasebiyle miʿāya dahi teşebbüs̱leri ḍaʿīf olduğuna bināen, zīrā onların teşebbüs̱leri ṭıvālin teşebbüs̱ü gibi ḳavī olmaz ve bināen ʿaleyh ṣıġārın indifāʿı eshel ve ṭıvālin indifāʿı aṣʿab olur.

Ve ṣāhib-i dīdānın ḥummāsı olsa onun aʿrāḍı ḳaviyye ve ḫabīs̱e olur, zīrā ḥummā onların ġıdālarını tebdīd ve tefrīḳ eder ve o dīdān ṭaleb-i ġıdā için ḥareket ve miʿāya teşebbüs̱ eder ve keẕālik ḥummā onların cevherinde ḳalaḳ iḥdās̱ eder ve mizācında ʿufūnet ve ḥiddet ve ḳalaḳ iḥdās̱ eder. Ve kaçan ḥummā ile onlara mevādd munṣabb olsa müteʾeẕẕī olmakla mülteviye olup emʿāyı leẕʿ eyledikte eẕā-i şedīd ile īẕā eder. Ve baʿḍılar ḥikāye eder ki dīdānın baṭnı s̱aḳb edip s̱uḳbeden ḫurūcunu müşāhede ve muʿāyene eyledim diye. Muṣannif der ki bu ḥikāye benim katımda emr-i ʿaẓīmdir.[205] Ve keẕālik ḥummāda dīdāndan dimāġa ebḫire-i rediyye ṣuʿūd eder ve ebḫire-i rediyye lā-maḥāle īẕā eder. Ve baʿḍı kerre emʿāda dīdānın iḥtibāsı ve ʿufūnātı iḥdās̱ı ḥummāya sebeb olur.

Ve ḫāricde olan dīdān ʿālemde münteşir olan ʿufūnātı tenḳıye eylediği gibi emʿāda olan dīdān dahi emʿāyı tenḳıye eder lākin miʿavī dīdānın tenḳıye menfaʿati ḫāricde olan menfaʿat-i dīdāna bāliġ olmaz, zīrā ʿufūnet-i miʿāyı ṭıbāʿ tenḳıye eder ve dīdānın tenḳıyesi eḳall olur.[206] Ve keẕālik emʿānın muḥtevī olduğu ʿufūnetten ṭıbāʿın defʿinden bāḳī kalanlarına dīdānın

204 "Uṣūl"den murād miʿde ve kebid gibi aʿḍā-i şerīfe vü reʾīsedir.
205 Bu kelāmdan murād maḥkīnin vuḳūʿunu istibʿāddır.
206 Yaʿnī berāzın ḫurūcu mis̱lliler ile maʿan tenḳıye olunur, bāḳī kalan miḳdār-ı ḳalīl ʿufūnetten dūd tevellüd etmekle dahi miḳdār-ı ḳalīl tenḳıye ḥāṣıl olur.

nisbeti ẖāricde olan dīdānın ve dīdān mis̱llilerin ʿālemin havāsına ve arḍına nisbetindenekṡerdir.[207]

Ve baṭnda olan dīdānda āfet-i uẖrā dahi vardır, bedenin ve aʿḍānın muḥtāc olduğu ġıdāyı dīdān-ı baṭn selb eder ve ḥarekātı dahi ṭabīʿata müḍādde olur ve ḳūlınc iḥdās̱ eder. Ve dīdān ḥasebiyle bedene ʿārıḍ olan mizāc dahi mizāc-ı ṭabīʿīye müḍādde olur. Ve bunlardan mā-ʿadā dahi āfetleri olur. Ve baʿḍı kerre dīdān ve ḥayyāt ḥasebiyle ṣarʿ ve ḳūlınc tevellüd eder. Ve baʿḍı kerre onlardan cūʿ-ı kelbī dahi tevellüd eder ġıdāyı iẖtiṭāfları ve istilābları için. Ve baʿḍı kerre onlardan būlīmūs dahi tevellüd edip fem-i miʿde ḳuvvetini isḳāṭ eder dīdān fem-i miʿdeye ṣuʿūd edip taḍyīḳ ve taḳdīr etmekle. Ve iki ḥale yaʿnī ṣuʿūd ve ʿadem-i ṣuʿūd ḥāllerine baʿḍı kerre ẖafaḳān-ı ʿaẓīm tābiʿ olur.

Ve dūdun eks̱er-i tevellüdü sinn-i ṣıbāda ve teraʿruʿ ve ḥadās̱ette olur. Ve eks̱er-i ḥālde ḥabbu'l-ḳarʿ sinn-i ṣıbāyı müfārıḳ olanlarda olur, ammā dūd-ı müdevver eks̱er-i ḥālde ṣıbyānda baʿdehu şübbānda olur ve şüyūẖta ḳālīl olur.

Ve dīdānın küllīsinin tevellüdü faṣl-ı ẖarīfte fuṣūl-i sāireden eks̱er olur tenāvül-i fevākih mis̱llilerin teḳaddümü ḥasebiyle. Ve ʿufūnet ile ve dīdān vaḳt-i mesāʾette ve vaḳt-i nevmde kes̱īren heyecān eder. Ve baʿḍı kerre taʿab [400b] ve riyāḍet-i şedīd dīdānı ishāl eder.

Ve kaçan ḥummayāt-ı ḥādde aṣḥābından dīdān-ı ḥayyāt ẖurūc eylese onun redāʾeti şedīd olmaz ve delālet eder ki onun ḳuvvetinde ṣıḥḥat ve defʿe iḳtidār vardır ʿale'l-ẖuṣūṣ ḥummānın inḥiṭāṭında sonra ẖurūc eylese delālet müteʾekkide olur. Ve ammā dīdān o ḥummāda meyteten ẖurūc eylese ʿalāmet-i rediyye olur. Ve bi'l-cümle ḥummayātta berāz ile ẖurūc-ı dīdān delīl-i ceyyid değildir ẖuṣūṣan ḳable'l-inḥiṭāṭ ẖurūc delīl-i cevdet olmadığı müʾekkeddir lākin ḥayyeten ẖurūcu ecveddir. Ammā ḥummānın ġayride

207 "Ve keẕālik" ile īrād olunan taʿlīl-i s̱ānī müddeʿāyı is̱bāt eylemez belki ẖilāf-ı müddeʿāyı is̱bāt eder lākin ḥaḳḳ-ı teʾemmül ile teʾemmül olunsa onunla müddeʿā s̱ābit olur, zīrā dīdān-ı baṭnın ʿufūnet-i baṭna nisbeti münāṣafe ile ve dīdān-ı ẖāriciyyenin ʿufūnet-i ẖāriciyyeye nisbeti s̱ülüs̱-i s̱ülüs̱ān üzere olsa nisbet-i ūlā s̱āniyeden aʿẓam olur velākin nisbet-i ʿaẓīmenin menfaʿati ḳalīle olur nıṣf-ı ʿufūneti izāle etmekle ve nisbet-i ḳalīlenin menfaʿati ʿaẓīme olur s̱ülüs̱ān-ı ʿufūneti izāle etmekle, fe'fhem hāẕā.

dīdānla dem dahi ḫurūc eder ise o dahi redī olur, bedende veyāḫūd emʿāda āfet ḥudūs̱unu inẕār eder. Ve ḳayʾ ile dīdānın ḫurūcu miʿdede aḫlāṭ-ı rediyye olduğuna delālet eder.

el-ʿAlāmāt: Bi'l-cümle aṣnāf-ı dīdān beyninde ʿalāmāt-ı müşterеke luʿābın seleyānı ve leylen iki şefelerin ruṭūbetleri ve nehāren cefāfı olur onun için ki nehārda ḥarāret münteşire olup cefāfa müʾeddiye olur ve ḥarāret leylen bātında münḥaṣıre olup ruṭūbet-i şefeh ʿalā-ḥālihā bāḳıye olur ve kaçan ḥarāret münteşire ve ḫārice müncez̲ibe olsa onunla ruṭūbet dahi müncez̲ibe olup dīdāna ġıdā olur nesne olmamakla saṭh-ı miʿdeye muttaṣıl fem ve şefeh saṭḥın ruṭūbetini cez̲b edip onun ruṭūbeti ile dīdān taġaddī eder. Ve bu sebebden ḥādis̱ olan şefeh cefāfına havā-i ḫāricī dahi iʿānet edip ʿalīl cāffü'ş-şefeh ṣabāḥlamakla lisānıyla şefelerini terṭībe her ṣabāḥ muḥtāc olur.

Ve baʿḍı kerre dīdān aṣḥābına ḍacer ve istis̱ḳāl-ı kelām ve seyyiʾü'l-ḫuluḳ ve muġḍib heyʾetinde olmak ʿārıḍa olur ve baʿḍı kerre hez̲eyāna dahi müʾeddī olur. Dīdānın redī-i buḫārātı mürtefiʿa olup dimāġı müteʾez̲z̲ī kılmakla ona ḳarānīṭus ʿārıḍ olur lākin ziʾbir iltiḳāt eylemez ve başında ṣudāʿ ve kulaklarında ṭanīn olmaz. Ve onlara taṣrīf-i esnān ʿārıḍ olur ʿale'l-ḫuṣūṣ leyālīde taṣrīf ve taṣrīr ziyāde olur. Ve evḳāt-ı kes̱īrede bir nesne maḍġ eder gibi ve delʿ-i lisāna müştehī gibi olur. Ve onlara nevmde teves̱s̱üb ve ṣurāḫ ve temelmül ve ıḍṭırāb-ı heyʾet ve nevminden münebbih ve mūḳıẓ olanlara ṣadrının ḍīḳı cemīʿan bu aʿrāḍlar dahi ʿārıḍa olur. Ve kez̲ālik onlara ṭaʿām üzere ġas̱eyān ve kerb ʿārıḍ olur ve ṣavtı munḳatıʿ ve nabḍı ḍaʿīf olur ve heyecān katında sāḳıt gibi olur ve eks̱er-i aḥvālde berāzı raṭb gibi olur.

Ammā şehvetinin suḳūṭu ve iştidādı bizim bābu'l-esbābda z̲ikr eylediğimiz minvāl üzere olur. Ve baʿḍı kerre onlara bir nevʿ ʿaṭaş ʿārıḍ olur ki reyyi ḳābil olmaz. Ve kez̲ālik onlara emrāḍ-ı uḫrā dahi ʿārıḍ olur ki bundan aḳdem biz onları beyān eyledik.

Ve kaçan ʿillet ve vecaʿ müştedd olsa ʿalīl sāḳıṭ olup ve ona teşennüc ve iltivā ʿārıḍ olup maṣrūʿ gibi olur ve bu mis̱lli vaḳtte baʿḍı kerre onlar ḳayʾ ederler ve elvān-ı vücūhları ve ʿuyūnları muḫtelife olur vücūh ve ʿuyūnları elvānı tāreten zāile olur ve tāreten elvān-ı mez̲kūre rücūʿ eder ve baʿḍı kerre müntefiḫ ve mütehebbic olup müsteṣḳī gibi butūnlarında temeddüd ve

buṭūnlara cüsᵓet ve ṣalābet gibi ḥālet olur. Ve baᶜḍı kerre ḫuṣyeleri teverrüm ve netn-i şedīd ile ᶜaraḳ olur.

Ammā Dīdān Tefāṣīlinin ᶜAlāmātı: O ᶜalāmātın birisi tefāṣīlde müşterek olur ve o müşterek ᶜalāmet dīdānın maḫrecden ḫurūcunda envāᶜ-ı erbaᶜadan hangisi ḫurūc eyler ise onu müşāhede baṭnda o nevᶜ dūd olduğuna delālet eder bu ᶜalāmet her ne ḳadar ᶜibāret-i vāḥide ile edā olunur ise velākin tefāṣīle ᶜalāmet olur ve bundan mā-ᶜadā tefāṣīl ᶜalāmetleri başka başka beyānolunur.[208]

Ammā ᶜalāmet-i ṭıvālin beyānı budur ki baṭnında dīdān-ı ṭıvāl olanların fem-i miᶜdelerinde dağdağa ve lez̠ᶜ ve miᶜdeyi vely eden emᶜā-i ᶜāliyede maġṣ ve ᶜusr-i belᶜ ve ekS̱er-i ḥālde suḳūṭ-ı şehvet ve ṭaᶜāmdan teḳazzüz ve imtināᶜ ve füvāḳ olur. Ve baᶜḍı kerre maḥall-i dīdāna mücāveret ile riye ve ḳalb dahi müteᵓez̠z̠īler olup onda suᶜāl-i yābis ve ḫafaḳān ve iḫtilāf-ı nabḍ ᶜārıḍ olur ve nevm ve intibāh tertīb üzere olmaz ve kesel ve buġḍ-ı ḥareket olur ve taḥdīḳ ve naẓra ve fetḥ-i ᶜayna dahi buġḍ eder ve meyli taġmīḍ-i ᶜayna olur ve ᶜuyūnları bir kerre iḥmirār üzere olur ve āḫer kerre kümūdet üzere olur ve baᶜḍı kerre baṭnları temeddüd edip müsteskīn gibi olurlar ve baᶜḍı kerre onlara ishāl dahi ᶜārıḍ olur.

Ammā dīdānları ᶜirāḍ ve müstedīr olanların ᶜalāmetleri eks̱er-i ḥālde onların şehvetleri eks̱er olur, zīrā onların eks̱er-i ḥalde mevāḍiᶜleri miᶜdeden baᶜīde olmakla miᶜdede onun nikāyesi olmaz velākin ġıdāyı iḫtiṭāf ve istilāb etmekle cūᶜ teskīn ve şehvet munḳatıᶜa olmaz ve onlar ᶜinde'l-cūᶜ ḥarekāt-ı mūz̠iye ile ḥareket ederler ve o ḥarekātları ḳābıḍa ve ḳuvveti münhike vü mürḫiye vü munḳaṭıᶜa olup sürreyi vely eden cānibde olur.

Ve ammā dīdān-ı ṣıġārın ᶜalāmātı ona maḳᶜadenin ḥikkesi ve maḳᶜade katında dağdağanın lüzūmu delālet eder ve baᶜḍı kerre ġaşy iḥdās̱ eder ve miᶜāda onların ictimāᶜı katında taḥt-ı şerāsīfte ve ṣulbde s̱üfl olur. Ve aṣḥāb-ı dīdānın küllīsine ᶜinde'n-nevm ḫalli teḥassī eylemek nāfiᶜ olur.

el-Muᶜālecāt: Bu bābda muᶜāleceden maḳṣad-ı aḳṣā ve ġāyet-i ḳuṣvā budur ki meᵓkūlāt-ı mez̠kūreden olup dīdānı müvellid mevāddı tevlīdden

208 Zīrā bu ᶜibāret o ḳuvvededir ki onun maḥṣūlü maḫrecden ḫurūc eden ṭıvāl ise baṭnda ṭıvāl olduğuna ve ᶜirāḍ ḫurūc eder ise baṭnda ᶜirāḍ olduğuna delālet eder demektir, bāḳīsi dahi bu ḳıyās üzeredir.

menᶜ olur ve emᶜāda müctemiᶜa olan dīdānı müvellide belāġımdan emᶜāyı tenḳıye ve mütevellid olanları dīdāna ḳıyāsla semm olan edviye ile ḳatl olur. Ve onların semmi ṭaᶜmı mürre olanlardır ve onların kimi ḥārr ve kimi bāriddir ve biz onları ẕikr eyleriz ve o edviyelerdir ki onlar bi'l-ḫāṣṣa ḳatl ederler.

Ve eger ḳatl olunan dīdānı ṭabīᶜat bi-nefsihā baṭndan iḫrāc eylemezse vācib olur ki onlar ishāl oluna. Baᶜde'l-ḳatl ve't-tecfīf baṭnda ṭūl-i maḳāmına ruḫṣat verilmeye meyteten baṭnda ṭūl-i meks̱inden ebḫire-i semmiyye tevellüd edip ıḍrār eylemesin için.

Ve onun ḳatli tedbīrinde derece-i s̱ālis̱eye ḥarāreti bāliġa olan edviye-i ḥārre istiᶜmāli cemīᶜan evḳātta evfaḳ olur lākin ḥummāsı veyāḥūd veremi olan dīdān aṣḥābında o edviye-i ḥārre istiᶜmāl olunmaz. Ve edviye-i ḥārre-i mürre onun için dīdānı ḳatl eder [ki] o edviyenin mizāc-ı ḥārrı bi'l-ḥarāret dīdān mizācına müḍādde olur. Ve dīdānın ḥarīṣ olduğu ḥulv ve düsūmete dahi merāret keyfiyyeti müḍādde olur.

Ve baᶜḍı kerre ḳatl ve tecfīf ve ishāl eden edviye-i s̱elās̱e meşrūbda ve ḥuḳunda cemᶜ olunur ve şerbet-i vāḥide ve ḥuḳne-i vāḥide ile üç fiᶜle defᶜaten mübāşeret olunur.

Ve ammā ḥamūlāt ile tedbīr, ḳatlde istiᶜmālden iḫrāc için istiᶜmāli evlā olur lākin miᶜā-i müstaḳīmde olan dīdān-ı ṣıġārı ḳatl için ḥamūle istiᶜmāli dahi evlā olur. Ve baᶜḍı kerre onda istiᶜmāl olunan ḥamūle desime ve ḥulve olan edviyeden ittiḥāẕ olunur, dīdānın düsūmet ve ḥulve muḥabbeti olmakla ona teşebbüs̱ edip ḥamūle [iḫrāc] olundukta maᶜan dīdān dahi ḫurūc eylesin için.

Meşrūbāt istiᶜmāli evḳātının evlāsı baṭnın ḫalāsı vaḳtidir. Ve dīdānı ḳātil olan devā kebāba dess ve elbāna iḫfā olunsa evlā olur, zīrā dīdān leben ve kebāb tenāvülüne ḥarīṣ olur ve ḥırṣı ḥasebiyle semmden ġaflet edip tenāvül eder ve o sebebden semmin ḳatli eks̱er olur. Ve baᶜḍı kerre dīdān aṣḥābına iki gün miḳdārı bilā-semm yalnız leben saḳy olunur ve üçüncü günde saḳy olunan lebene semm-i ḳattāl ḫalṭ olunur. Ve baᶜḍı kerre dahi semmi saḳydan muḳaddem ᶜalīle kebāb maṣṣ ettirilir ve kaçan kebābın rāyiḥası dīdāna vāsıl oldukta münḥadir olan ruṭūbeti maṣṣa dīdān iḳbāl eder ve maṣṣ-ı kebāb ardınca onları ḳātil olan semm itbāᶜ olunsa yine semmden ġaflet edip semmi dahi iltiḳāt ve ibtilāᶜ eder ve bu vech üzere iṭᶜām olunan semm onları aḳtel olur.

Ve kaçan onları ḳatl eden semmiyyetli ḥuḳneler istiᶜmāl olunsa vācib olur ki miᶜde ḳavābıḍ ile ṭılā oluna ḫuṣūṣan ṭılāda o ḳavābıḍ dīdānı ḳatl eden ḳavābıḍ ola: summāḳ, ṭarās̱īs̱, aḳāḳıyā. Bunlar şarābda idāfe olunup ṭılā oluna ve kez̠ālik keber ve şibt şarābla ṭılā oluna. [401a] Eger bu edviyelerin ḳabḍına taḥammülü olmaz ise şarāb ile ṭīn-i maḫtūm ṭılā oluna ve kaçan ᶜalīl edviye-i dūdiyye şürb eylese ona vācib olur ki munḫurlarını yaᶜnī burun deliklerini şedīden sedd eyleye ve nefesini ḥasbe mā-emken idḫāl ve iḫrācı iks̱ār eylemeye, zīrā onlara evlā olan budur ki onların nefesine şürb eyleceği edviyenin rāyiḥası muḫṭeliṭa olmaya.

Ve dīdāna muᶜālece ittiṣālinde suḳūṭ-ı şehveti olanların suḳūṭunu izāle eder ᶜilāc olunur. Ve baᶜḍı ḍımād ve meşrūb vardır ki onları istiᶜmāl dīdānı ḳatl ve baᶜdehu iḫrāc eder, şehvet-i sāḳıṭayı taḳviye etmekle istirdād eder, ṣabır ve efsentīn bu ḫıṣāli cemᶜ eder onlardan mütteḫaz̠ ḥabbı saḳy ile ve onlar ṭılā olunmakla. Ve kez̠ālik ṣabır rubūb-ı ḥāmiḍa ile z̠ikr olunan ḫıṣāl-i s̱elās̱eyi cemᶜ eder.

Ve baᶜḍı kerre dīdān ishālle cemᶜ olur, o ḥalde yalnız dīdānı ḳatl ile iktifā olunup iḫrācı için müshil istiᶜmāline ḥācet kalmaz, zīrā ishāl ḳatında ḥareket-i ṭabīᶜat onu iḫrāc eder ve bi-ḥasebi-i muḳtaḍa'l-ḥāl baᶜḍı kerre ḳavābıḍ-ı mürre istiᶜmāline ḥācet olur dīdānı ḳatl ve ṭabīᶜatı imsāk eylesin için. Eger dīdān ile ishāl ictimāᶜ edip ve ictimāᶜdan suḳūt ḥudūs̱undan ḫavf olunur ise ve ḫuṣūṣan ṣūret-i mez̠kūrede o ḍımād-ı ḳābıḍa ḥācet olur ki o ḍımād dīdānı ḳatl ede velākin ḳuvveti isḳāṭ eylemeye.

Ve dīdānı baᶜde'l-helāk ṭabīᶜat iḫrāc eder. Ve eger ṭabīᶜat iḫrāc eylemezse devā-i meşrūb veyāḫūd devā-i maḥmūl ile iḫrāc olunur.

Ve baᶜḍı kerre dīdānla aḥşāda evrām olur, o ḥālde tedbīr-i laṭīfe ḥācet olur.

Ve ḥabbu'l-ḳarᶜı ḳatl eden edviye ṭıvāli ḳātil olan edviyeden aḳvā olur. Ḥabbu'l-ḳarᶜı ve müstedīri ḳatl eden edviyeler ṭıvāli dahi ḳatl eder ve sebebi budur ki ḥabbu'l-ḳarᶜ meşrūbāta baᶜīd olur ve hem onu setr ve ḥıfẓ eden ruṭūbāt-ı vāḳıye içinde onların iktinānı ve taḥaṣṣunu şedīd olur.

Ve baᶜḍı kerre ḥabbu'l-ḳarᶜ kīs içinde olur ve mevāddın aġlaẓından ve eks̱efinden tevellüd eder ve lā-maḥāle bu evṣāf ile mevṣūfe olan dīdānı ḳatlde ḳuvvetli devāya ḥācet olur.

Ve ḥabbu'l-ḳarᶜ ve müstedīr dīdānın emziceleri mizāc-ı ḥārra ḳarīb ve semme müşābih olur ve şekli yaᶜnī sūret-i nevᶜiyyesi ile semmden münfaᶜil olmaz eşkāllerinde ḳurbiyyet olmak ḥasebiyle. Ve kaçan ifrāṭ üzere ḳuvveti olan edviye-i semmiye istiᶜmāl olunsa şekllerinde müşābehet kalmayıp bi'l-ḫāṣṣa ḳatl eder ve edviye-i semmiye-i ḳaviyyenin dīdānı ḳatli bi-ḥasebi'l-keyfiyyet mutaṣavver olduğu gibi bi'l-ḫāṣṣa dahi ḳatli mümkin ve mutaṣavver [olur.]

İkinci Faṣl Dīdānı ve Ḫuṣūsan Ṭıvāli Ḳattāle Olan Edviye-i Ḥārre Beyānındadır

Edviye-i ḳattāle-i ḥārrenin müfredātı bunlardır: Ferāsiyūn ve ḳardemānā ondan nıṣf mis̱ḳāl şürb olunur. Ve şīḥ ve türmüs ve mürr ve selīḫa ve fūẕenece ve ᶜuṣāre-i fūẕenec ve ḥabb-ı dehmestve ḳusṭ-ı mürr ve eftīmūn ve ḳırṭım ve naᶜnaᶜ ve kınbīl ve kemāfīṭūs ve ḳanṭuriyūn ve efsentīn ve bezrü'l-kerneb ve ḳuşūr-ı ġareb ve rāsenin aṣl-ı müceffefi ondan üç ūḳıyye şürb olunur. Kemmūn-ı maḳlüvv ve ḳaysūm ve ᶜarīzān[209] *yaᶜnī ḳantūrīyūn-ı daḳīḳ u ġalīẓ diye hāmiş-i kitābda işāret olunmuştur* ve enīsūn ve bezr-i kerefs ve ḥurf bā şānda ḳavī olur.

Ve şūnīz ve bezr-i sermaḳ dīdānı hem ḳatl ve hem ishāl eder ve keẕālik bu minvāl üzeredir leblāb ve besfāyec.

Ve dīdān-ı maḳtūlü ishāle evlā olan devā ṣabır olur.

Ve zeytten ḥasbe mā-emken şerbet-i vāfire şürb eden insān onunla dūdunu hem ḳatl ve hem ishāl eder ḫuṣūṣan meşrūbu zeyt-i ünfāḳ ola. Zeyt-i ünfāḳ ᶜirāḍı dahi ḳatl eder ve onun ḳatli merāreti ḥasebiyle olduğu gibi lüzūceti ile izlāḳ eder. Ve eger zeyt-i ünfāḳı şürb defᶜaten vefret üzere olmak mümkin olmaz ise defeᶜātle şürb edip ve her defᶜasında iki milᶜaḳa miḳdārı şürb eder.

Ve ḥabbu'n-nīl dīdānı ḳattāl olur ve maḳtūlünü iḫrāc dahi eder ve baᶜḍı kerre onun dīdān-ı ᶜirāḍa dahi menfaᶜati olur.

---

209 Ṭabᶜ ile olan nüsḫada "ᶜanzerān" vāḳiᶜ olmuştur. *Ḳāmūs*'ta عرز [ᶜarez] محركة شجر من أصاغر الثمام وأدقه diye vāḳiᶜ olmuştur. Ve "s̱ümām" bir ḍaᶜīf nebttir. Bu nüsḫaya münāsib müfredātta ve lüġatte bir maᶜnā yoktur, her ne ḳadar "ᶜanzerūt" "anzerūt"ta lüġat ise lākin "ᶜanzerān" tes̱niye-i "ᶜanzerūt" olmak münāsib değildir, zīrā onun iki ḳısmı olmadığından mā-ᶜadā emᶜāya muḍırrdır.

Ammā edviye-i mürekkebelerin beyānı budur ki mürekkebāttan ḳattāl olanların kimisi tiryāḳ-ı fārūḳ mis̱lliler olur. Ve ḳatl ve iḫrācı cāmiᶜ olan mürekkebāttan olur eyārici-i feyḳarā mis̱lliler.

Ve kez̠ālik şīḥ ve efsentīn her birinden birer dirhem ve s̱ülüs̱ dirhem, şaḥm-ı ḥanẓal rubuᶜ dirhem, milḥ-i Hindī bir dānıḳ. Bu edviyeler cemᶜ ve saḳy olunsa ḳatl ve ishāl eder.

Ve baᶜḍı kerre kemmūn ve naṭrūn münāṣafeten aḫẕ ve cemᶜ olunup mecmūᶜdan iki mis̱ḳāl saḳy olunsa iki fiᶜli cāmiᶜ olur. Ve kez̠ālik naṭrūn ve fülfül ve ḳardemānā veznleri berāber aḫẕ olunsa iki fiᶜli cāmiᶜ olur ve şerbet-i vāḥidesi bir buçuk dirheme varınca ḳadar olur. Ve kez̠ālik fülfül ve ḥabbu'l-ġār ve kemmūn-i Hindī ve maṣṭakī ᶜasel ile maᶜcūn kılınıp ġudveten ve ᶜinde'n-nevm birer milᶜaḳa istiᶜmāl olunur veyāḫūd rāsen, şīḥ, seraḫs, fülfül veznleri berāber aḫẕ olunup bir buçuk dirhemden üç dirheme varınca ḳadar saḳy olunur. Ve ḥabbu'l-efsentīn ṭıvāli iḫrāc eder, ammᶜā ᶜirāḍı iḥrācda edviye-i ḳaviyyeye ḥācet olur.

Üçüncü Faṣl Ḥabbu'l-Ḳarᶜı İḫrāca Aḫaṣṣ Olan Edviyeler Beyānındadır

O devā ḳatrandır, ḥuḳunda ve aṭliyede istiᶜmāl olunur. Ve kez̠ālik birinc ve lübb-i birinc ve seraḫs ve ḳusṭ-ı mürr ve aṣl-ı tūs̱ ḳuşūru ve onun ᶜuṣāresi ve ḳınbīl ve şaḥm-ı ḥanẓal ve ṣabır ve şincārın ᶜirāḍda menfaᶜati ᶜacībdir. Ve şecer-i lebaḫ[210] ḳuşūru, ben ẓann ederim ki o şecer-i sidrdir vāyāḫūd āzād-dıraḫttır.

Ve ḥabbu'l-ḳarᶜı bilā-ez̠ā iḫrāc eden edviyedendir: Rāsen-i ṭarī ᶜuṣāresinden üç ūḳıyye şürb eylemek ve onun nefᶜi cidden ᶜacīb olur. ᶜUlemā z̠ikr eylediler ki irbiyān ḥabbu'l-ḳarᶜı iḫrāc eder. *Ve Ḳāmūṣ'ta* الاربيان سمك كالدود *diye manẓūrdur.* Ve bi'l-cümle aṣnāf-ı dūda edviye-i ᶜacībeden olur aḫrīmūd[211] tesmiye olunan ḥayvānın şaᶜrı ve kez̠ālik ḳalḳadīs dahi ḳatl eder ve ishāli var ise ona dahi menfaᶜati olur. Ve bu ᶜillete menfaᶜati olan ḳalḳadīs ve ḳanṭuriyūndan mütteḫaẕ olan maṭbūḫū biz aḳrābādīnde z̠ikr eyledik.

---

210 "Lebaḫ" bānın ḫā üzere taḳdīmi iledir.

211 Nüsḫa-i sulṭāniyyede aḫrīmūd - اخريمود ḫā-i muᶜceme ile ve āḫiri dāl-i mühmele ve ṭabᶜ ile olan nüsḫada āḫiri nūn ile ve ḥā-i mühmele iledir.

Ve ḥabbu'l-ḳarʿa nāfiʿ olan mürekkebāt onların ḳattāli tiryāḳ mis̱llilerdir, ammā ḳatl ve ishāli cāmiʿ olanlar budur: Lübb-i ütrüc, türbüd, seraḫs her birinden dörder dirhem, milḥ-i Hindī iki dirhem, ḳusṭ-ı mürr altı dirhem; bu meẕkūrlar cemʿ olunup istiʿmāl olunur ve şerbet-i vāḥidesi beş dirhem olur. Ve keẕālik şīḥ, türmüs, lübb-i birinc, seraḫs, ḳınbīl her birinden beşer dirhem, türbüd on beş dirhem ve şerbet-i vāḥidesi beş dirhem olur. Ve keẕālik üç gün miḳdārı ʿale'ṣ-ṣabāḥ leben-i ḥalīb şürb olunup üzerine isfīdbāc teḥassī olunur ve baʿdehu altı mis̱ḳāl birinc, üç dirhem seraḫs ve üç dirhem ḳınbīl aḫẕ ve daḳḳ olunup ḫall-i ḥāmiḍde veyāḫūd sikencebīnde idāfe olunup ve kebābdan bir şeyʾ dahi taḥrīṣ-i dīdān için maṣṣ ettirildikten sonra o idāfe olunan dūdān ḥads ve tecribenin īcāb eylediği miḳdār saḳy olunur.

Dördüncü Faṣl Edviye-i Bāride ve Ḥarāreti Ḳalīle Olan Devālar Beyānındadır

Ve o devālar bezr-i küzbere mis̱llilerdir, o bezr meypuḫtec ile on gün miḳdārı şürb olunur ise nāfiʿ olur. Ve bezr-i kerefs cidden ḳavī olur, cemīʿan dīdānı ḳatl eder; sikencebīn veyāḫūd rāib içinde saḳy olunur veyāḫūd o bezr ṭabḫ olunup ṭabīḫī saḳy olunur. Neşāstec-i ʿuṣfur dahi baʿḍı kerre ḳatl eder. Ve fūfel ve varaḳ-ı ḫūḫ ve ʿuṣāresi ve şevket-i Mıṣriyye bunlar edviye-i nāfiʿanın kes̱īrü'l-ḥarāret olmayanlarındandır. Ve ʿulleyḳ ve ḥāmiḍ veyāḫūd müzz yaʿnī mayḫoş rummānın şeceri ḳuşūru bu meẕkūrlar bir gece su içinde ṭabḫ olunup ve taṣfiye olunduktan sonra sülāḳası saḳy olunur ve dīdānı ḳatl eder. Ve ẕikr olunan şecerin aṣlı dahi ḳışrı gibi ḳattāl olur vech-i meşrūḥ üzere istiʿmāl olunur ise.

Ve dūd ve ishāli olanlara lisān-ı ḥamel ʿuṣāresini veyāḫūd lisān-ı ḥamel-i yābisi istiʿmāl devā-i sāliḥ olur. Ve keẕālik suda memrūs olan summāḳ dahi ʿacīb olur. Ve ṭarās̱īs̱ ve ṭīn-i maḫtūm şarāb ile ʿacīb olur ve maġre dahi ʿacībdir. Ve bezr-i baḳlanın şürbü istiks̱ār olunsa o dahi ḳatl eder. Ve bunlar gibidir hindebā-i mürr ve ḫass-ı mürr ve kerefs-i muḫallel ve keber-i muḫallel. Ve baʿḍılar dediler ki dūdu biṭṭīḫ hem [401b] ḳatl ve hem ishāl eder ve ḫassın dahi bu edviyelere fiʿlde ḳurbiyyeti olur. Ve ẕikr-i ātī edviyenin ḳuvveti ʿirāḍı iḫrāca ḳarīb olur, o edviye budur: Bezr ḫilāf, ʿuṣāre-i

ḫavḫ ve küzbere ve hindebā-i mürr ve caᶜde ve bunlar mis̱llilerdir ve bu devā meḫīḍ ile veyāḫūd mā-ı ḥārr ile veyāḫūd sikencebīn ile saḳy olunur.

Beşinci Faṣl Dīdān-ı Ṣıġār Tedbīri Beyānındadır

Baᶜḍı kerre milḥ iḥtimāli onları ḳatl eder ve mā-ı ḥārr ile iḥtiḳān dahi ḳatl eder ve mevāddını dahi ḳalᶜ eder. Ve ondan aḳvā olur o ḥuḳne ki onun içinde ḳanṭuriyūn ve ḳırṭım ve zūfā ola ve şaḥm-ı ḥanẓaldan dahi bir ḳuvvet ola ve ḥārreten istiᶜmāl oluna. Ve onlardan aḳvā olur ḳaṭrānı iḥtimāl veyāḫūd ḳaṭrānla iḥtiḳān ḫuṣūṣan mişmiş-i mürr dühnü için istiᶜmāl oluna veyāḫūd içinde edviye-i ḳattāle ṭabḫ olunan ḫavḫ-ı mürrün dühn-i lübbü ile iḥtimāl ve iḥtiḳān olunur. Ve bu bābda iḥtimāli nāfiᶜ olan edviyedendir ᶜarṭanīsā ve buḫūr-ı meryem ve lebaḫ aṣlının ḳuşūru.

Ve dīdān-ı ṣıġārı iltiḳāṭ eden edviyeden olur maḳᶜadeye laḥm-ı semīni dess eylemek o vech üzere ki o semīn laḥm temlīḥolunur ve ona ālet-i cez̠b olan ḫayṭtan bir micẕeb şedd olunup maḳᶜadeye idḫāl olunur ve bir sāᶜat miḳdārı ḥasbe mā-emken ṣabr olunup o müddette dīdān-ı ṣıġar ḥırṣan laḥma cemᶜ olup teşebbüs̱ eyledikte micẕeb cez̠b olunup iḫrāc olunur, bu minvāl üzere dūddan tenḳıye ḥāṣıl olunca ḳadar laḥm-ı semīn dess ve cez̠bi iᶜāde olunur.

Altıncı Faṣl Dīdān Aṣḥābına Nāfiᶜ Ḥuḳun Beyānındadır

Didānda nāfiᶜ ve ẕikri sābıḳ edviyenin sülāḳātıyla iḥtiḳān olunur. Ve baᶜḍı kerre onların içine müshilāttan şaḥm ve türbüd ve ṣabır ve ḳıs̱s̱ā-i ḥımār mis̱lliler bi-ḥasebi'l-ḳuvvet ve'l-vaḳt īḳāᶜ olunur ve onların ḥuḳnelerinde ḳaṭrān istiᶜmāli ṣāliḥ olup nefᶜ-i ᶜaẓīmi olur. Ve o ḥalde tezaḥḥur eylemesin için maḳᶜadeye şiyāfāt-ı zaḥīriyye ile ve miᶜdeye ḍaᶜīf olmasın için eşribe-i miᶜdiyye ve aḍmide-i miᶜdiyye ile mürāᶜāt olunur ve onlar cemīᶜan senin maᶜlūmun oldu. Ve baᶜḍı kerre onlara miyāh-ı māliḥa ile veyāḫūd naṭrūn mis̱lli ile mümellaḥ miyāh ile iḥtiḳān dahi nāfiᶜ olur ve ḫuṣūṣan ḳaṭrānla iḥtiḳān ziyāde nāfiᶜ olur. Ve baᶜḍı kerre onların ḥuḳnelerinde varaḳ-ı ḫavḫ ᶜuṣāresi ve tūs̱ aṣlının sülāḳası ve ḫāṣṣaten ḳuşūr-ı rummān sülāḳası idḫāl olunur eger onlarda ḥarāret var ise.

Yedinci Faṣl Aṣḥāb-ı Dīdān Ḍımādātı Beyānındadır

O ḍımādāt-ı edviye dūdiyyenin ḳavīlerinden ittiḫāz olunur ve o aḍmideler şaḥm-ı ḥanẓal ve merāretü'l-baḳar ḳıṣṣāu'l-ḥımār ile ve ḳaṭrān ve ṣabır ile taḳviye olunur. Ve kaçan ṣabır ve efsentīn ile veyāḫūd ṣabır ve rubb-ı sefercel ile veyāḫūd rubb-ı tuffāḥla ḍımād olunsa dīdānı ḳatl ve şehveti fetḳ eder ve eger ẕikr olunan edviyeler cemᶜ olup mecmūᶜuyla ḍımād olunsa aṣveb olur.

Ḍımād-ı Ceyyid: Şūnīz, mā-ı ḥanẓal-i raṭb ile veyāḫūḍ şaḥm-ı ḥanẓal sülāḳāsıyla saḥḳ olunup baṭn ve sürre üzere ṭılā olunur. Ve deyildi ki muḫḫ-ı iyyel ile sürre ḍımād olunsa dīdānı ḳatlde nāfiᶜ olur. Ve keẕālik edviye-i meẕkūre edhānıyla ṭılā olunsa nefᶜi olur ve ḫāṣṣaten dühn-i bābūnec ve efsentīnde nefᶜ ekṡer olur.

Sekizinci Faṣl Āfet-i Dūda Muvāfıḳ Aġdiye Beyānındadır

O ᶜalīle bi-ḥasebi- muḳābeleti's-sebeb istiᶜmāli vācib olan aġdiye o ġıdādır ki onun lüzūceti olmaya velākin ḥārren yābis olup cilāsı o ve cilā eylediği nesneyi iḫrācı ola ve onların aġdiyelerine mā-ı ḥımmaṣ ve varaḳ-ı kerneb idḫāl olunur ve laḥm-ı ḥamām tenāvülü dahi onlara nāfiᶜ olur. Ve o ᶜilletin cemīᶜan aṣnāfına mā-ı māliḥ şürbü nāfiᶜ olur ve eger ishāl ve ḥarāreti var ise summāḳla muḥammaḍa olan aḥsā ile taġaddī olunurlar, zīrā o vech üzere istiᶜmāl olunan aḥsā dūdu ḳatl ve ishāli ḳaṭᶜ eder; mā-ı rummān-ı ḥāmiḍ dahi onun gibi ḳatl ve ishāl eder.

Ve ᶜalīli ishāl iḍᶜāf eylese taġdiyesi ḳaviyye olan aġdiye iṭᶜām olunur. Ve eger haḍm eylemez ise onlar aḥsā ve miyāh-ı luḥūm ile taġdiye olunurlar.

Ammā vaḳt-i taġdiye ve tertīb-i aġdiye beyānı budur ki vācib olur ki ᶜalīl aç konulmaya dīdān baṭnı heyecān edip miᶜdeyi leẕᶜ eylmesin için, zīrā onların leẕᶜi baᶜḍı kerre suḳūṭ-ı şehvete müᵓeddī olur belki vācib olur ki bi-ḥasebi'l-cūᶜ dīdānın ḥareketinden muḳaddem vaḳt-i rāḥatta taġdiye oluna ve onların ġıdāları tefrīḳ oluna ve her defᶜada şeyᵓ-i ḳalīl iṭᶜām oluna ve eger ishālinden havf olunur ise baṭn üzere senin maᶜlūmun olan edviye-i ḳābıḍa ile ḍımād oluna.

Ammā dīdān-ı ṣaġīr aṣḥābına evlā olan aġdiye budur ki onların ġıdāsı keymūsu hasen ve inhiḍāmı serīᶜ olan aġdiye cinsinden ḳılına, zīrā ġıdānın dīdāna müḍādde olan ḳuvveti bāḳıye iken dīdāna vāṣıl olmaz ṣıġār-ı

dūdun mekānı baʿīd olmak ḥasebiyle. Ve kaçan tenāvül olunan aġdiye ḥasenü'l-keymūs olsa keymūs fāsid ve dīdānı müvellid olan mādde-i dīdān ḳalīle olup o vechle menfaʿati olur.

Dokuzuncu Faṣl Baṭn Üzere Vāḳiʿ olan Ṣadme ve Saḳta Beyānındadır

Bu ʿilletin cümlesinde ṣavāb budur ki mümkin ise dem iḥrāc oluna ve baʿdehu ona kündür ve dem-i aḫaveyn ve ṭīn-i Ermenī ve kehrübā her birinden bir dirhem miḳdārı aḫẕ ve cemʿ olunup müs̱elles̱-i raḳīḳ ile ona saḳy oluna. Eger onlarda nezf-i dem veyāḫūd ḳayʾ-ı dem yāḫūd ishāl-i dem ḥādis̱ olduysa ẕikr olunan devānın içine bir ḳīrāṭ afyūn katılır ve bundan sonra bizim kitāb-ı rābiʿde bābu'ṣ-ṣademātta ẕikr edeceğimiz kelāmımızda teʾʾmmül olunmak vācib olur. Temme'l-fennü's-Sādise ʿAşere ve'l-ḥamdü lillāhivaḥdehu.[212]

212 İşbu faṣl emrāḍ-ı emʿā fennine ḫātime mis̱llidir, zīrā ṣadme ve ḍarbe emrāḍ-ı emʿādan değildir ve maḳāle-i dūda münāsebeti ebʿaddır. Ṣadme ve ḍarbe baʿḍı kerre baṭn üzere olmak ḥasebiyle maraḍ-ı miʿāya müʾeddī olur, bināen ʿaleyh emrāḍ-ı emʿāda ẕikr olunmak münāsib olur.

KİTĀB-I S̱ĀLİS̱İN ON YEDİNCİ FENNİ EMRĀḌ-I MAḲᶜADEDE VE MUᶜĀLECĀTINDA OLAN KELĀM-I MÜCMELDİR VE O DAHİ FUṢŪLÜ MUḪTEVĪ OLAN MAḲĀLE-İ VĀḤİDEYİ MÜŞTEMİL OLUR

Evvelki Faṣl ᶜİlel-i Maḳᶜadede Olan Kelām-ı Küllīdir

Maᶜlūm ola ki maḳᶜade ᶜilelinin bürʾü ᶜasīr olur birkaç vechten için, zīrā maḳᶜade memerr-i rutūbettir ve maᶜkūse olup taḥttan fevḳe varınca ḳadar nāfiẕedir ve maḳᶜadenin ḥissi şedīdedir. Ve maḳᶜade bir memerrdir ki ona küllü vaḳtin s̱üfl gelip maḳᶜadeyi taḥrīk eder ve ālāmını teks̱īr eder ve sükūn onda mefḳūd olur ve sükūnun fıḳdānı ḥasebiyle edviyenin menfaᶜati ve teʾs̱īri olmaz ve ᶜilel-i maḳᶜadeyi ṭabīᶜat fıḳdān-ı sükūn ḥasebiyle ıṣlāḥa mütemekkin olmaz ve keẕālik maḳᶜade maᶜkūse olmakla ona edviye [402a] ilzām olunmak ṣaᶜb olur ve edviye ilzām olunmadıkça teʾs̱īr eylemez ve keẕālik ḥiss-i maḳᶜade şedīde olduğundan vecaᶜ onda ziyāde olur ve kes̱-ret-i vecaᶜ mevāddı mevḍiᶜ-i vecaᶜa ceẕb edip ᶜilleti artar.

Ve keẕālik maḳᶜade tennūr-i bedenin esfelinde olur ve fuḍūl bi-ṭabᶜihi esfele münḥadir olur ve inḥidār fuḍūl ile emrāḍ-ı maḳᶜade artar ḫuṣūṣan maḳᶜadede ḍaᶜfı mūcib olan āfet oldukta ona münḥadir olan fuḍūlü maḳᶜade ḳabūl etmekle o fuḍūlün ıḍrārı ziyāde olur.

İkinci Faṣl Bevāsīrde Olan Kelāmdır

Ve maᶜlūm ola ki çok vāḳiᶜ olur ki miᶜā-i müstaḳīmde ve keẕālik miᶜā-i müstaḳīm fevḳinde olan emᶜāda ḳurūḥ olup onların demi maḳᶜadeden ḫurūc etmekle ẓann olunur ki o kimsede bāsūr olup ḫurūc eden dem dem-i bāsūr-dur ve vācib olur ki muᶜālece katında teʾemmül oluna ve bāsūr idiği taḥaḳ-ḳuḳundan sonra muᶜāleceye taṣaddī oluna.

Ve bāsūr bir nevᶜ ḳısmet ile birkaç aṣnāf ve aḳsāma taḳsīm olunur: Ḳısm-ı vāḥidi s̱üʾlūliyye olur yaᶜnī siğil gibi memeleri olur bu nevᶜ-i erdeʾ-dir ve ikincisi ᶜinebiyye ve üçüncüsü ṭūs̱iyyedir. S̱üʾlūliyye s̱eʾālīl-i ṣıġā-ra müşābihtir. Ve ᶜinebiyye müstaᶜriḍa ve müdevveredir, levni urcuvānī veyāḫūd urcuvānīye meyli olur. Ve tūs̱iyye rıḫve-i demeviyye olur. Ve bevāsīrden bir nevᶜ bāsūr olur ki neffaḫāt gibidir.

Ve bevāsīr taḳsīm-i āḫer ile taḳsīm olunup deyilir ki bevāsīr nātiʾe olup ḫārice ḫurūc eder veyāḫūd ġāire olup ġavre nüfūz eder, onun ḫārice ẓuhū-ru ve nütūʾu olmaz. Ve ġāire olan bāsūr erdeʾ olur ḫuṣūṣan o bāsūr ġāir-i maḳʿadeden ḳaḍībi vely eden nāḥiyede ola, zīrā o nāḥiyede olan bāsūr-ı ġāir teverrümü ḥasebiyle bevli ḥabs eder. Ve nātiʾe-i ẓāhire olan bāsūr sābıḳu'ẕ-ẕikr üç ḳısmdan ḫālī olmaz yaʿnī s̱üʾlūlī veyāḫūd ʿinebī veyāḫūd tūs̱ī olur. Ammā ġāirenin kimisi demeviyye ve kimisi ġayr-i demeviyye olur.

Ve baʿḍı kerre bāsūr taḳsīm-i āḫer ile münfetiḥa-i seyyāleye ve ṣamm-ı ʿamya ve ġayr-i sāileye münḳasım olur. Ve münfetiḥadan baʿḍı kerre şeyʾ-i kes̱īr seyelān eder ʿurūḳ-ı kes̱īre münfetiḥa olmak ḥasebiyle ve ġayr-i sāile-den bir nesne seyelān eylemez.

Ve eks̱er-i ḥālde bevāsīr dem-i sevdāvīden veyāḫūd ṣarīḥ-i sevdādan tevellüd eder ve balġamdan bāsūr tevellüdü ḳalīlü'l-vuḳūʿ olur. Ve kaçan balġamdan bāsūr tevellüd eylese nüfāṭāt gibi tevellüd eder ve buṭūn-ı se-mekte olan nüfāṭāta müşābih olur. Ve s̱üʾlūliyye ṣarīḥ-i sevdāvīye aḳreb o ve tūs̱iyye deme aḳreb olur ve ʿinebiyye sevd[ā] ile dem beyninde mütevas-siṭ olur.

Ve Cālīnūs ḳavli üzere bāsūrda ʿurūḳ-ı maḳʿade elbette münfeṭiha olur ve fetḥ olmamak mümkin olmaz ve ona bināen yaʿnī bāsūrun sebebi in-fitāḥ-ı ʿurūḳ olduğuna bināen riyāḥ-ı cenūb katında ve bilād-ı cenūbiyyede bevāsīr kes̱īrü'l-vuḳūʿ olur.[213] Ve münfetiḥa-i seyyāle olan bāsūrda ḍaʿfa müʾeddī olmadıkça seyelān ḳaṭʿ olunmaz kaçan seyelān ḥasebiyle ʿalīle ḍaʿf gelip ona ḫafaḳān istilā eylese ve rükbe müsterḫiye olsa ve seyelān eden demde dem-i ġayr-i esved rüʾyet olunsa o vaḳtte seyelān ḳaṭʿ olunur.

Ve bāsūrun ecvedi ondan ḳalīlen ḳalīlen dem ḫurūc eden bāsūr olur, defʿaten ḫurūc edenecved olmaz.

Ve nisvānda dem-i bāsur raḥime meyl edip ṭams̱ ile ḫurūc eylese nis-vāna o vechle ḫurūc-ı demden intifāʿ ederler. Ve vācib olur ki hatunlarda dem-i bāsur bi-nefsihi raḥime meyle eylemese ṣınāʿat ile meyl ettirile ve ṭams̱ı idrār oluna.

Ve bevāsīr aṣḥābının eks̱erine ruʿāf ʿārıḍ olmakla bāsūrları zāile olur.

---

213 Zīrā riyāḥ-ı cenūbiyye ve bilād-ı cenūbiyyede ḥarāret ve ruṭūbet olmakla efvāh-ı ʿurūḳu maḳʿadede fetḥ edip bāsūr iḥdās̱ eder.

el-Muᶜālecāt: Vācib olur ki bāsūr muᶜālecesine bedᵓ olunup evvelā beden ıṣlāḥ oluna ve dem-i redīyi istifrāġ için ṣāfin faṣd oluna ve ḫalf-iᶜaḳabḍa olan ᶜırḳ dahi faṣd oluna. Ve bu iki ᶜırḳı faṣddan ᶜırḳ-ı mābiḍi[214] faṣd aḳvā olur ve iki verik mā-beyninden ḥacāmet aḫlāṭ-ı sevdāviyyeyi istifrāġ etmekle nāfiᶜ olur. Ve eger mūcib olur ise kebid ve ṭıḥāl dahi muᶜālece olunur tevellüd eden demi ıṣlāḥ için. Ve bundan sonra biz naẓar ederiz eger bāsūrda vecaᶜ ve verem ve intifāḫ yok ise onun ᶜilācına ḥācet-i kes̱īre olmaz, zīrā baᶜḍı bāsūra muᶜālece nāṣūra ve şiḳāḳa müᵓeddiye olur.

Ve bundan sonra vācib olur ki telyīn-i ṭabīᶜata ictihād oluna ṣalābet-i s̱üfl maḳᶜadeye teᵓez̠z̠ī etmekle şeᵓn ve ḫaṭb-ı ᶜaẓīm olmasın için. Ve o telyīnin ecvedi bāsūra nefᶜi olan edviye-i müshile vü müleyyine istiᶜmāli ile telyīndir, o edviye ḥabb-ı muḳl ve ḥabb-ı fīl-zehrec ve ḥabb-ı dādī ve o ḥubūb ki biz onu bundan sonra z̠ikr eyleriz ve bu ḥubūblar ile telyīn-i ṭabīᶜat-ı bāsūra evfaḳ olur.

Ve bāsūrun ṣamm ve ᶜammı ve ġayr-i münfetiḥa olanlarını teftīḥ edip ondan dem isālesi vācib olur ve ḥasbe mā-emken ictihād edip dem isāle olundukta ḍaᶜf gelince ḳadar ve dem-i esved kalmayıp dem-i aḥmer ẓuhūr edince ḳadar dem akıtılır ve ḳaṭᶜ olunmaz. Ve eger bu tedbīr müfīd olmaz ise bāsūr maḳᶜadeden ibāne ve isḳāṭ olunur bāsūru ḳaṭᶜ etmekle veyāḫūd tecfīf ve iḥrāḳ etmekle; bu efᶜāli fāᶜil nesneler istiᶜmāl olunup bāsūr isḳāṭ ve ibāne olunur.

Ve maᶜlūm ola ki bevāsīr aṣḥābının maḳᶜadelerinden dem seyelānı onlara ākileden ve cünūn ve mālīḫūlyādan ve ṣarᶜ-ı sevdāvī ve ḥumret ve cāversiyye ve sereṭān ve taḳaşşür ve cereb ve ḳuvābā ve cüz̠ām ve z̠ātü'l-cenb ve z̠ātü'r-riye ve sersām cemīᶜan bu emrāḍdan onlara emān olur.

Ve seyelān eden dem-i bāsūr ḳaṭᶜ olunsa o emrāḍın ḥudūs̱undan ḫavf olunur ve istisḳā ᶜurūḍundan dahi ḫavf olunur kebidde redī ve ṣulb verem ḥadīs̱ ve mizāc-ı fāsid ᶜārıḍ olmak ḥasebiyle ve sill ḥudūs̱undan ve evcāᶜ-ı riyeden dahi ḫavf olunur dem-i redīnin riyeye indifāᶜı ḥasebiyle. Ve eger dem-i bāsūrun seyelānı ġaşye müᵓeddī olursa sevīḳ-i şaᶜīr ve ṭabāşīr ve ṭīn-i Ermenī aḫẕ olunup o mecmūᶜdan ḳalīlen ḳalīlen saḳy olunur.

---

214 اَلْمَأْبِضُ [el-meᵓbiḍ] (mīmin fetḥi ve bānın kesriyle) dizin iç yüzü, bāṭın-ı rükbe maᶜnāsına. Vankulu.

Ve edviye-i bāsūriyyenin baᶜḍısı bāsūru fetḥ eder ve baᶜḍısı dahi idmāl eder ve baᶜḍı āḫeri ifrāṭ-ı seyelānı ḥabs eder ve kimisi dahi seyelānı külliyyen ḳaṭᶜ eder ve kimisi vecaᶜ-ı bāsūru teskīn eder. Ve o edviye-i bāsūriyye meşrūben istiᶜmāl olunur veyāḫūd onlardan ḥamūle ittiḫāẕ olunur veyāḫūd aṭliye ve aḍmide ve leṭūḫ ve ẕerūr veyāḫūd baḫūrāt ittiḫāẕ olunur veyāḫūd o miyāh olur ki onun içine ᶜalīl iclās olunur ve bu sūretlerin küllīsinde edviye-i bāsūriyye müfreden veyaḫūd mürekkeben istiᶜmāl olunur.

Ve maᶜlūm ola ki ḥabb-ı muḳlün menfaᶜati ancak edvār ile olan bāsūra olur ve s̱ābit olup devrī olmayan bāsūra ḥabb-ı muḳlün kes̱īr menfaᶜati olmaz.

Ve maḳᶜadede şiḳāḳ ve verem bāsūr ile cemᶜ olsa şiḳāḳ ve verem evvelā muᶜālece olunup baᶜdehu bāsūra ᶜilāc olunur; dühn-i mişmiş içinde muḳl ḥall olunsa bevāṣir ve şiḳāḳa maᶜan nāfiᶜ olur.

Üçüncü Faṣl Bāsūru Ḫarm[215] ve Ḳaṭᶜ Beyānındadır

Bāsūru yaᶜnī o ᶜilletle ḥādis̱ olan memeleri isḳāṭ edip düşürmek baᶜḍı kerre ḥadīd ile ḳaṭᶜ etmek ile olur ve baᶜḍı kerre dahi edviye-i ḥādde istiᶜmāliyle olur.

Ammā ᶜalīlde bāsūr memeleri müteᶜaddid olsa cemīᶜan o bāsūr defᶜaten ḳatᶜ olunmaz ve belki vācib budur ki fāḍıl İbuḳrāṭ'ın bu bābda olan vaṣiyyeti istimāᶜ ve ḳābūl olunup müteᶜaddide olan bāsūrun biri terk olunup maḳṭūᶜ olanların idmāl ve ilḥāmı için muᶜālece oluna belki ziyāde ṣavāb olan budur ki bevāsīr-i müteᶜaddide defᶜaten ḳaṭᶜ olunmayıp vāḥiden baᶜde vāḥidin yaᶜnī evḳāt-ı müteferriḳada ḳaṭᶜ oluna eger bu vech üzere ḥadīd ile ḳaṭᶜa ṣabr eder ise. Ve āḫir-i emrde bāsūrun biri terk oluna ḥattā o metrūktan seyelānı muᶜtād olan dem seyelān edip külliyyen dem munḳaṭıᶜ olmakla ẕikri sebḳ eden emrāḍa müʾeddī olmaya.

Eger [402b] ḳatᶜ olunacak bāsūr nātiʾe ve ẓāhire ise onu ḳaṭᶜ eshel ve eger o bāsūr ġāir ise onu ḳaṭᶜda tedbīr ṣuᶜūbetli olur:

Ve bāsūr-ı ẓāhiri ḳaṭᶜın ecved-i ṭarīḳi budur ki onun aṣlına ve köküne ibrīsem veyāḫūd kettāndan mütteḫaẕ bir ḫayṭ veyāḫūd ḳavī bir şaᶜr muḥkem şedd olunup bir müddet terk olunur; eger şedd-i meẕkūr ile sāḳıṭ olur

215 "Ḫarm" ḫā-i muᶜceme ve rā-i mühmele ile şaḳḳ maᶜnāsınadır.

ise maḳṣūd ḥāṣıl olur ve eger sāḳıṭ olmaz ise o bāsūr-ı meşdūdun üzerine edviye müsḳıṭa vaḍᶜ olunmakla dahi tecribe olunur, onun ile dahi sāḳıṭ olmaz ise ḥadīd ile ḳaṭᶜ olunur.

Ammā ġāir ve ġayr-i ẓāhir olan bāsūrun ṭarīḳ-i ḳaṭᶜı budur ki o bāsūr ḳalb olunur yaᶜnī ġavrdan ẖārice iẖrāc ve naḳl olunur ve baᶜdehu ḳaṭᶜ olunur. Ve onu ḳalb eylemek baᶜḍı kerre ālet ile olur, nār ile veyāẖūd keyfe mā-kān maḳᶜad üzere miḥceme vaḍᶜı ile ḳalb olunmakla ve baᶜde'l-ḳalb o bāsūr ẖāricde ḳālıb ile imsāk olunur. Ve eger bāsūr maḳlūbun sürᶜat-i rücūᶜundan ve yine bāṭına ᶜavdinden ẖavf olunur ise miḥceme bir sāᶜat miḳdārı ve mevḍiᶜ-i miḥceme teverrüm edince ḳadar maḳᶜade üzere terk olunur, zīrā verem bāsūru ġavra ricᶜatten māniᶜ olur. Ve baᶜḍı kerre bāsūr ẓāhire ẖurūcu sāᶜatinde ẕikr olunan ẖuyūṭun biri ile şedīd ve müverrimen şedd olunur ve şedd ve şedden ḥādis̱ verem o bāsūru ẖāricde ibḳā eder.

Ve bāsūr-ı ġāiri ḳalb baᶜḍı kerre edviye-i muḳallibe ile olur, mes̱elā ḳanṭuriyūn ᶜuṣāresi ve şibt raṭb ve mevīzec aẖẕ olunup cemīᶜan ᶜasel ile maᶜcūn kılınır ve maḳᶜad onun ile ṭılā olunur veyāẖūd bir ṣūfe ile maᶜcūn iḥtimāl olunur ve bu ṭılā ve ḥamūleden her hangisi olur ise berāzı tehyīc ve maḳᶜadeyi ibrāza ve ishāle teşvīḳ eder veyāẖūd naṭrūn ve merāre-i s̱evr istiᶜmāl olunur veyāẖūd fülfül ve naṭrūn istiᶜmāl olunur veyāẖūd onlardan hangisi istiᶜmāl olunur ise içine buẖūr-ı meryem ᶜuṣāresi veyāẖūd mīvīzec dahi katılır. Ve bu bābda iḥtiyāṭtan olur bāsūru ḳaṭᶜ ve ẖarmden muḳaddem bāsilīḳi faṣd eylemek.

Ve kaçan bāsūrun ḳaṭᶜı murād olunsa o bāsūr gerek ise bāriz [ü] ẓāhir ve gerek ise ġāir [ü] müberrez olsun[216] o bāsūr aẖẕ ve imsāk ve āẖiẕ tarafına medd ve ceẕb olunur ve baᶜdehu keskin ve nāfiẕ ḥadīd ile ve eḥadd-i eşyā ile ḳaṭᶜ olunur. Ve vācib olur ki ḳaṭᶜda bāsūrun aṣlı tecāvüz olunmaya ve aṣla muttaṣıl olan maḳᶜad aczāsından bir şeyᵓ ḳaṭᶜ olunmaya, zīrā ecẕā-i maḳᶜadeyi ḳaṭᶜ āfāt ve evrām ve evcāᶜ-ı ᶜaẓīmeye müᵓeddī olur ve baᶜḍı kerre üsr ve ḥuṣra yaᶜnī iḥtibās-ı bevl ü berāza müᵓeddī olur ve baᶜde'l-ḳaṭᶜ seyelān-ı dem ᶜalā-ḥālihi terk olunur ḥudūs̱-i ḍaᶜftan ẖavf oluncaya ḳadar ve baᶜdehu bizim zamān-ı ātīde ẕikr edeceğimiz ḥābisāt ile dem ḥabs olunur ve eger dem-i kes̱īr seyelān eylemez ise bāsilīḳ faṣd olunur. Ve ẕikri mürūr

216 Yaᶜnī ṣınāᶜat ile iẓhār olunmuş olsun demektir.

eden müfettiḥātla idmā ve isāle-i deme taḥammül eder ise o müfettiḥātı istiᶜmāl ṣavāb olur, eger vecaᶜdan suḳūṭ-ı ḳuvvet ḫavf olunmaz ise. Ve baᶜḍı kerre teftīḥ edip demi isālede ᶜuṣāre-i baṣal mis̱lliler kifāyet eder.

Ve eger ẕikri ātī menfaᶜat için bāsūr ḫarm ve şaḳḳ murād olunur ise ṣaġīr olan bāsūrun aṣlı o kebīrin muntaṣıfı ḫarm olunur veyāḫūd ḳısmet-i uḫrā[217] üzere ḫarm olunur ve ḫarm ḥasebiyle verem ve vecaᶜ ḥadis̱ olmasın için o āfetlerin tedārükü görülür. Ve onun tedārükü budur ki baṣal veyāḫūd kürrās̱ selḳ olunup semn ile o meslūḳ ḫabīṣ kılınır istiᶜmāl olunur ve ḳumḳuma içinde maṭbūḫ olan miyāh-ı ḳābıḍaya iclās olunur teverrüm eylemesin için ve keẕālik ḫall ve māda ᶜafṣ ve ḳuşūr-ı rummān ṭabḫ olunup o maṭbūḫa dahi iclās olunur ve baᶜdehu münbitü'l-laḥm olan merāhim istiᶜmāl olunur. Ve ẕikr olunan ḫarm ve şaḳḳtan maḳsūd müsḳıt-ı bāsūr olan edviyenin nüfūẕ ve teʾs̱īri eks̱er olsun içindir.

Ve kaçan bu mis̱lli muᶜālecātta maḳᶜadede verem ve vecaᶜ-ı şedīd rüʾyet eylesen vācib olur ki muḳl ile ve senām-ı cemel ile maḳᶜadeyi tedḫīn eyleyesin ve ḍımādāt-ı meẕkūr ile veyāḫūd ḫubz-ı ḥuvvārā ve ṣufretü'l-beyḍ ve miḳdār-ı ḳalīl afyūn ve zaᶜferānka taḍmīd eyleyesin.

Ve ḳaṭᶜ mis̱lliden ḥādis̱ olan vecaᶜı teskīn için dādī nebīẕi içine ᶜalīli iclāsın nefᶜi ve teʾs̱īri ᶜaẓīm olur ve keẕālik içinde edviye-i müleyyine ṭabḫ olunan miyāha iclās olunsa onun menfaᶜati nebīẕ-i dādī gibi olur ve onunla tenṭīl dahi nāfiᶜdir. Ve suda ṭabḫ olunacak edviye-i müleyyine bezr-i kettān ve ḫaṭmī ve bezr-i ḫaṭmī ve kerneb ve bu mis̱lli nesnelerdir.

Ve bevāsīrden nāşī ḥādis̱ olan evrām-ı maḳᶜadeye ḫāṣṣ olan edviyedendir: İsfīdācu'ṣ-ṣuḫūr üç ūḳıyye, seḳūlūmus bir ūḳıyye, mürdāsenc iki ūḳıyye, maṣṭakī üç dirhem. Bu edviyeler benc ᶜuṣāresiyle cemᶜ olunur.

Ve vācib olur ki baṭn telyīn olunup taṣallüb eyleyecek ḳadar s̱üfl baṭnda terk olunmaya. Ve telyīn-i verem ḥasebiyle bevle iḥtibās ᶜārıḍ oldu ise vācib olur ki o iḥtibās ᶜilāc oluna ve bir gün bir gece o ᶜalīl ḫalāya düḫūlden menᶜ oluna ḫuṣūṣan nezf-i ḳavī vuḳūᶜundan sonra menᶜ-i müʾekked ile menᶜ oluna.[218]

---

217 "Ḳısmet-i uḫrā" demek reʾy-i ṭabīb üzere bāsūr s̱ülüs̱ü veyāḫūd rubuᶜu olan maḥallden ḫarm olunur demektir.

218 Zīrā dem ḥasebiyle telyīnde māiyyet maḫrec-i berāzdan ḫurūc eder ve bevlde iḥtibās olur ve kaçan ḫalāya mürācaᶜat olunmasa māiyyet ṭarīḳ-i bevle munṣarife olur.

Ve eger bāsūru ālet ile ḳaṭᶜ ve keẕālik ḫarm murād eylemesen belki ḳasḍın devā ile isḳāṭ olsa bāsūr üzere devā-i ḥādd nes̱r edersin ve devā-i ḥādd bāsūru ekl ve ifnā eder ve laḥm-ı ṣaḥīḥi iẓhār eder. Eger devā-i ḥadd īcāᶜ ederse ᶜalīl miyāh-ı ḳābıḍada iclās olunur ve iclāstan muḳaddem semn-i kes̱īr bāsūr üzere vaḍᶜ olunmakla muᶜālece olunur ve baᶜde'l-iclās merhem-i isfīdāc ve mürdāsencle ve o merāhim ile ki ẕikr olunan devālardan ve ᶜineb-i s̱aᶜleb ve kākünec miyāhı ve küzbereden mütteḫaẕ ola. Ve baᶜḍı kerre istiᶜmāl olunan ḥādd devānın merre-i vāḥidesinde ḥādis̱ olan vecaᶜ devā-i meẕkūr ile mevḍiᶜ-i āfet beynine ḥāil olur ve devāyı teᵓsīrden menᵓ eder, pes vecaᶜ zāil oldukta ᶜilāc-ı meẕkūr ile ᶜilāc olunup baᶜdehu o ḥādd devā yine muᶜāvede olunur ve bu minvāl üzere devā-i ḥāddı mirāren tekrār ishāl ve tecfīf eder ve āḫirü'l-emr bāsūru tesvīd edip isḳāṭ eder. Ve o devā-i ḥadd dik-ber-dīk[219] ve feldefyūn ve onlara müşābih olan devālardır.

Ve kaçan devā-i ḥādd ile bevāsīr müsevvede olsa kerneb zeyt ile selḳ olunup bāsūr-ı esved üzerine vaḍᶜ olunur ve bu vaḍᶜ ile vecaᶜ sākin olur ve baᶜdehu yine devā-i ḥādd muᶜāvede olunur, sāḳıṭ olunca ḳadar muᶜāvede terk olunmaz.

Ammā aṣnāf-ı bāsūrdan tūs̱iyye ve onun müşābihi ᶜilācı budur ki onların üzerlerine zācāt nes̱r olunur ve zāc onları tecfīf edip isḳāṭ eder. Ve baᶜḍı kerre onlar dahi ḳaṭᶜ olunur. Ve ṭūs̱ī mis̱llide faṣd ve ishāl ziyāde vācib olur ve ẕerūrāt ve baḫūrāt ve aṭliye ṭūs̱ī mis̱llide ziyāde ᶜamel eder.

Dördüncü Faṣl Bevāsīr-i ᶜAmā vü Ṣammı Teftīḥ ve Demini İdrār Beyānındadır

Vācib olur ki o bevāsīr-i ṣamm evvelā istiḥmāmātla telyīn oluna ve teftīḥine ṣāfini ve ᶜırḳ-ı mābidi faṣdyla istiᶜānet oluna ve keẕālik lübb-i ḫavḫ dühnü ve mişmiş-i mürr lübbünün dühnü ve senām-ı cemel ihāli ve muḫḫ-ı iyyel ve muḳl mis̱lliler ile ifrāden ve mecmūᶜaten o bāsūr temrīḫ olunmakla dahi teftīḥine iᶜānet oluna ve baᶜdehu baṣal-ı ḳavī ᶜuṣāresi içinde

219 "Dīk-ber-dīk" olur ki ᶜāmme taḥrīf edip dilberdik derler ve sıçan otu dahi derler; tīz dārūlardandır, çömleği çömlek üzerine koyup taṣᶜīd olunmuştur, bu sebebden dīk-ber-dīk derler." Ḥalīmī. "Dīk" Fārsī lüġatinde çömleğe derler; "bere" üzer" maᶜnāsına ve "dīk-ber-dīk" çömlek çömlek üzere demektir.

buḫūr-ı meryem ʿuṣāresi kılınıp maḫlūṭan istiʿmāl oluna. Ve baʿḍı kerre bu ʿuṣārelerin içine yetūʿāttan ve mīvīzec ve ẕerḳ-ı ḥamāmdan bir şeyʾ dahi kılınır ve lā-maḥāle onlar teftīḥ ederler. Ve baʿḍı kerre teftīḥ için istiʿmāl olunan edviyeler merāretü'l-baḳar ve ḳınne ile maʿcūn kılınıp bāsūra vaḍʿ olunur ve keẕālik varaḳ-ı seẕāb ve dühn-i uḳḥuvān dahi idḫāl olunur ve uḳḥuvānın kendiyi ekl ve demi idrār eder ve mesāmmı tevsīʿ eder.

Ve büzūr ile mütteḫaẕ ehlīlec devāsının bevāsīre nefʿi olduğundan mā-ʿadā içinde büzūr-ı mülaṭṭıfe olmakla dem-i bāsūru dahi idrār eder.

Ve dem-i muḥtebesi idrār eden edviyedendir: Şaḥm-ı ḥanẓal üç dirhem, levz-i mürr dört dirhem. Bu devālardan fetīle-i ṭavīle ʿamel olunup maḳʿa-dede o fetīle imsāk olunur ve küllü sāʿatin o fetīle tebdīl ve tecdīd olunur bu vech üzere beş fetīle ittiḫāẕ olunup beher sāʿat biri istiʿmāl olunmakla, beş sāʿat o fetīle [403a] maḳʿadede imsāk olunur. Ve kaçan vecaʿ müştedd olsa maḳʿade üzere dühn-i verd ile mütteḫaẕ bir fetīle vaḍʿ olunup imsāk olunur. Ve ṣāfini faṣd baʿḍı kerre bilā istiʿmāl şeyʾ-i bāsūru teftīḥ eder.

Beşinci Faṣl Edviye-i Bāsūriyyede Olan Kelāmdır

<u>en-Neẕūrāt ve'ẕ-Ẕerūrāt:</u> Aṣveb olan ẕerūrāt-ı ḳaviyye istiʿmālinden muḳaddem su içinde anzerūtu ıslatıp ve idāfe edip onunla maḳʿade telṭīḫ oluna. Ve eger ʿalīl olan kimsenin ṣabr ve taḥammülü var ise dāḫil-i maḳʿad-da nūre-i ḥammāmla telṭīḫ olunup ve yesīren ṣabr eyledikten sonra şarāb-ı ḳābıḍ ile ġasl edip baʿdehu ẕerūr ẕerr oluna.

Ve bevāsīr üzere ḳuşūr-ı nuḥās yalnız veyāḫūd reṣāṣ-ı muḥraḳ ile maʿan ẕerren olunup ekilir.

Keẕālik ẕernīḫ ve ẕerārīḫ ve nūşādur ẕerr olunup ẕikri müteḳaddim semn misllı edviyeler o edviyelerin maḍarratı tedārük olunur.

Ve devā-i meẕkūrun aḳvāsı bevl-i ṣabī ile maʿcūn kılınan olur ve o devā devā-i ḥādd mecrāsına cārī olur. Ammā ondan evfaḳ ve elyen olur maġṣūl cevz-i serv v remādı şarābla ve ḳayḍ-ı beyḍ yaʿnī yumurtanın ḳışr-ı ḫāric-i yābisinin remādı ve ḫurma çekirdeği remādı ve yābis-i muḥraḳ türmüs ve temrin muḥraḳ çekirdeği cemīʿan bu edviyeler evfaḳ ve elyen olur.

Ve bu bābda bi'l-ḫāṣṣa nefʿi olan zerūrāt mecrāsına cārī olan edviyeden-dir: Semeke-i māliḥanın reʾsi aḫẕ olunup nāra ḳarīb mevḍiʿde tecfīf olunur

ve o reʾs-i müceffef kendi miḳdārında cübn-i ʿatīḳa ḫalṭ olunup ḥalḳa-i dübür üzere ekilir. Ve keẕālik semeke-i māliḥanın ẕenbi dahi aḫẕ olunup reʾs-i semeke-i meẕkūre gibi ondan dahi ẕerūr ittiḫāz olunur.

Ve şūnīz dahi nefʿi ʿacīb olan ẕerūrāttan olur.

Ve bevāsīr ṣamm u ʿamyı müfettiḥ ve müdrir olan aṣnāf-ı edviyenin bir ṣınfı dahi baḫūrāt olur ve onların ḳavīsi yalnız belāẕur [veyāḫūd] maʿa'l-edviye ve ḫuṣūṣan maʿa'z-zernīḫ ittiḫāẕ olunan baḫūr olur ve keẕālik zernīḫ-i vaḥde ve kibrīt-i vaḥde cemīʿan bunlar baḫūrāt beyninde ḳavī baḫūr olur.

Ammā kendilerden baḫūr ittiḫāẕ olunan sāir edviyeler aṣl-ı encudān ve aṣl-ı diflā ve uşturġāz ve aṣl-ı sūsen ve aṣl-ı keber ve aṣl-ı kerefs ve aṣl-ı ḥanẓal ve aṣl-ı ḥarmel ve ʿurūḳ-ı ṣabbāġīn ve bezr-i kürrāṡ ve ḫardal ve baʿr-ı cemel ve ḳıly ve üşnān ve ḳınne ve anzerūt. Bi'l-cümle bu edviyeler bu bābda nāfiʿ baḫūrāttan olup müfreden ve mecmūʿaten istiʿmāl olunur ve onda belādurdan bir şeyʾ dahi kılınır ve dühn-i yāsemīn ile maʿcūn kılınıp ḥıfẓ olunur ve vaḳt-i ḥācette onunla tebḫīr olunur.

Ve o baḫūr ki onun içinde üşnān ve ḳıly ve ḳınne ve anzerūt ve baʿru'l-cemel vāḳiʿ ola, o baḫūr nāfiʿ olur. Ve baʿḍı kerre ṭarfā ile kirāren tebḫīr olunsa baḫūr*ı nāfiʿ ü kāfī olur.

<u>Baḫūr-ı Mürekkeb:</u> Aṣl-ı keber, aṣl-ı kerefs varaḳ-ı diflā, aṣlu'ş-şevke yaʿnī ḥācc tesmiye olunan şevkenin aṣlı, maḥrūṡ, aṣl-ı sūsen, belāẕur. İşbu edviyeler bi's-seviyye aḫẕ olunup dühn-i zanbaḳ ile onlardan benādıḳ ittiḫāẕ olunur ve baḫūren istiʿmāl olunur. Ve deyildi ki varaḳ-ı ās ile tebḫīr cidden nāfiʿ olur. Ve keẕālik esved-i sāliḫ nūşādur ile tebḫīr olunsa o dahi nāfiʿ olur ve bu ẕikr olunan tebḫīr baʿḍı kerre bir ṭaraftan maḳʿadede mühendem ve ṭaraf-ı āheri micmere üzere olan ḳamʿ ile ve baʿḍı kerre bir icāne-i meṡḳūbe üzerine iclās olunup tebḫīr olunur ve tebḫīr olunacak cemrin ecvedi ve evfaḳı erkek deve baʿrının cemri olur.

<u>Fi's-Seyyālāt:</u> Bu seyyālāt maḳʿade üzere vaḍʿ olunup tenṭīl olunur ve o seyyālātın kimisi miyāh-ı ḥādde olur ve onlar o miyāhtır ki onun içinde nūre-i ḥayye yaʿnī sönmedik kireç ve kils ve ḳıly ve zernīḫ mükerreren ṭabḫ olmuş ve baʿdehu o miyāh ile nūre ve ḳıly maʿcūn kılına. Ve keẕālik miyāh-ı şebbiyye şürben ve ġaslen seyelān-ı bāsūru ḥabs eder.

Ṭılā: Ḥanẓale-i vāḥide aḫẕ olunup dört parça kılınır ve parçalar inā-i vāḥid içine vaḍᶜ olunup rāᶜiye olan ibilin ve ḫuṣūsan ibil-i aᶜrābiyyenin sidiği üzerine ṣabb olunur ḥanẓale felḳlerini setr edince ḳadar ve eyyām-ı ṣayfta şems-i ḳayẓa vaḍᶜ olunur şems-i ḳayẓın ġāyetine[220] ḳadar terk olunur ve bevl taḥallül eyledikçe yine o bevl ile imdād olunur ve lā-maḥāle bu devānın menfaᶜati şedīd olup bāsūru isḳāṭ eder. Ve baᶜḍı kerre merāyir ile dahi ṭılā olunur, zīrā bāsūru o devā ekl eder. *Baᶜḍı nüsḫada "merāyir" bedeline "mermerāt" vāḳiᶜ olmuştur.* Ve bir ṣūfe aḫẕ ve ḫarnūb-ı raṭbe ġams olunup o ṣūfe bevāsīr üzere vaḍᶜ olunur, o dahi bāsūru izāle eder ve eger o ṣūfe ile dāimā bāsūr ḥakk olunsa s̱eʾālīlde işlediği fiᶜli bunda dahi işler. Keberin ḳıs̱s̱ā-i raṭbı dahi ḫarnūb gibidir.

Merūḫāt-ı Nāfiᶜa: Bāsūra nāfiᶜ merūḫāt semn-i ᶜatīḳ, şeftali çekirdeğinin yağı ve mişmiş çekirdeği yağı, deve senāmının vedeki ve dühn-i ḫīrī ve dühnü'l-ḥınnādır.

Fi'l-Ḥamūlāt ve'l-Fetāil: Bir ḳıṭᶜa ḳuṭna ᶜasele ġams olunup üzerine şūniz-i muḥraḳ ekilip istiᶜmāl olunur. Ve baᶜḍı kerre iki ṣınf ẕernīḫlerden dahi fetāil ittiḫāẕ olunur. Ve ẕikr-i sābıḳ edviye-i ẕerūriyyelerden dahi ᶜasel ile fetāil ittiḫāẕ olunup istiᶜmāl olunur.

Ve bu ḥamūle dahi ᶜacībetü'l-menfaᶜat olur velākin istiᶜmālinde ḥiddeti ḥasebiyle ṣuᶜūbet olur, o ḥamūle budur: Aṣl-ı lūf ḳaṭᶜ olunup eczā-i ṣıġār kılınır ve bir gün ve bir gece şarāb içinde naḳᶜ olunup ḥamūle ittiḫāẕ olunur ve ḥasbe mā-emken imsāk olunur. Ve baᶜḍılar zuᶜm eylediler ki eger nīlūferden fetīle ittiḫāẕ olunup iḥtimāl olunsa onun nefᶜi olur. Muṣannif der ki ben ẓann ederim ki onun menfaᶜati teskīn-i vecaᶜda olur.

el-Meşrūbāt: Bāsūra nāfiᶜ meşrūbāttan olur nüsaḫ-ı maᶜrūfe üzere olan ḥabbu'l-muḳl ve ḳarᶜ ile veyāḫūd vedᶜ ile mütteḫaẕ olan ḥabbu'l-muḳl dahi nāfiᶜdir. Ve meşrūbātın biri dahi dādī ḥabbıdır ve onun nüsḫası helīlec, belīlec, emlec, şīr-emlec her birinden birer cüzʾ, dāẕī-i Baṣrī beş cüzʾ. Bu eczālar aḫẕ olunup dühn-i mişmiş ile münᶜaṣır olunca ḳadar ıslatılır baᶜdehu ᶜasel ile maᶜcūn kılınır ve şerbet-i vāḥidesi iki dirhemden üç mis̱ḳāle varınca ḳadardır. Ve ḥabbu's-senderūs dahi o meşrābāt-ı nāfiᶜadandır.

220 Şems-i ḳayẓın ġāyetinden murād eyyām-ı ṣayfın ḫurūcudur.

Nüsḫa-i Ḥabbu's-Senderūs Budur: Ḳuşūrü'l-beyḍ, şeyṭarac, bezrü'l-kürrās̱ her birinden birer cüzᵓ, nüşādur yarım cüzᵓ,, ḫabes̱ü'l-ḥadīd dört cüzᵓ. Bu eczālar aḫẕ ve cemᶜ olunup nebḳ miḳdārında ḥubūb ittiḫāẕ olunur ve ġudveten istiᶜmāl olunur ve şerbet-i vāḥidesi altı ḥabbeden yedi ḥabbeye varınca ḳadar kılınır ve bu ḥabb bāhı dahi taḥrīḳ eder.

Ve yine o meşrūbāttan olur helīc-i esved ve belīlec ve emlec her birinden onar, ḳarᶜ-ı muḥraḳ yedi, kehrübā üç, zāc iki dirhem, muḳl yirmi dirhem. Bu edviyeler mā-ı kürrās̱ ile naḳᶜ olunup ve onlardan ḥubūb ittiḥāẕ olunup istiᶜmāl olunur.

Ve Meşrūbāt-ı Mücerrebedendir: Tūbāl-i ḥadīd, bezr-i kürrās̱, bezr-i nānḫāh her birinden ikişer dirhem, keberin s̱emere-i yābisi üç dirhem, bir ḥufne su ile bu devālar şürb olunur.

Ve keẕālik semn-i baḳar ile maḳlüvv helīlec-i esved, bezr-i rāziyānec her birinden birer cüzᵓ, ḥurf iki cüzᵓ beher gün şarāb ile onlardan birer milᶜaḳa şürb olunur.

Ve keẕālik semn ile maḳlüvv helīlec-i esved mā-ı kürrās̱ ile ve ıṭrīfil-i ṣaġīr ve ıṭrīfil ḫabes̱-i ḥadīd ile saḳy olunur.

Ve keẕālik daḳḳ olunup elekten geçirilen ḫabes̱-i ḥadīdden üç dirhem, ḥurf-i ebyaḍdan iki dirhem aḫẕ olunup bir ūḳıyye mā-ı kürrās̱ ve iki dirhem dühn-i cevz içinde saḳy olunur.

Ve keẕālik zerāvend-i ṭavīl ve ᶜāḳırḳarḥā ve ḥasek ve levz-i mürr ve nānḫāh aḫẕ olunup üzerine bir keff daḳīḳ-i şaᶜīr ilḳā olunur ve mā-ı kerneb ve dühn-i mişmiş ile maᶜcūn kılınır.

Ve keẕālik münaḳḳā olan übhül-i ḥādīs̱ on dirhem aḫẕ olunup mā-ı kürrās̱ içinde birkaç gün naḳᶜ olunup ve baᶜdehu gölgede tecfīf olunduktan sonra saḥḳ olunup o mesḥūḳa dühn-i cevz ve dühn-i mişmiş ile maḳlüvve olan sekiz dirhem bezr-i ḥarmel ve ḥarf ve ḥurf-i ebyaḍ u medḳūḳa [403b] olan sekiz dirhem encudān-i Kirmānī ve ḥulbe ve nānḥāh iḍāfe olunur ve bi'l-cümle bereniyye[221] zücāc veyāḫūd bir mıġḍare[222] içinde cemᶜ olunur ve şerbet-i vāḥidesi bir mis̱ḳālden iki mis̱ḳāle varınca ḳadar olur.

221 اَلْبَرَنِيَّةُ [el-bereniyyet] (fetḥateynle) şol kaptır ki saksıdan olur. Vankulu.

222 Ve fi'l-*Ḳāmūs* الغَضارَةُ الطينُ اللاَّزِبُ الأَخْضَرُ الحُرُّ İntehā. Muṣannif "mıġdare" o ṭīnden mütteḫaẕ olan ināyı murād eyledi. Ve baᶜḍı nüsaḫta "miᶜṣare" ᶜayn ve ṣād-ı mühmele ile vāḳiᶜ olmuştur, ẓāhir olan nüsḫa-i ūlā eṣaḥḥ olmaktır.

Ve muḫtār ve mücerreb olan aġdiyeden olur ḳınne-i yābiseden iki dirhem miḳdārı su ile saḳy olunmak. Ve bu şerbet bāsūrdan bāʿis̱-i bürʾ olur ve eger üç defʿa saḳy olunur ise bir dahi ʿavdet eylemez.

Ve sekbīnec ve meyʿa bāsūr için şürb olunan edviyelerden olur.

Ve eger mebsūrun ṭabīʿatı leyyine ise onlara sefūf ve helīlec büzūr ile şürb eylemek nāfiʿ olur.

Ve bu devā demi idrār eder ve mebsūra nāfiʿ olan edviyeden olur aṣl-ı lūfu ʿasel ile ekle idmān eylemek, ammā ıṭrīfil ḫabes̱ ile tenāvül eylemek demi ḥabs ve bāsūra nāfiʿ olur.

Altıncı Faṣl Vecaʿ-ı Bāsūru Müsekkine Olan Edviye Beyānındadır

Sekbīnec, muḳl her birinden ikişer dirhem, meyʿa bir dirhem, afyūn yarım dirhem, mişmiş çekirdeği dühnü bir buçuk ūḳıyye; ṣumūġ o dühn içinde ḥall olunup üzerine yarım dirhem cünd-i bīdester ilḳā olunur.

Ve kez̲ālik nīlūfer-i müceffef bir cüzʾ, ḫaṭmī yarım cüzʾ ve kez̲ālik iklīlü'l-melik, ʿades-i muḳaşşer her birinden birer cüzʾ aḫẕ olunup yumurta sarısı ve dühn-i verd ile cemʿ olunur.

Ve kez̲ālik bāsūr üzere diyāḫaylūn, dühn-i verd ve zaʿferāndan bir şeyʾ ve afyūn ve meybuḫtec ile vaḍʿ olunsa o dahi nāfiʿ olur. Ve şaḥm-ı baṭṭın nefʿi şedīd olur.

Ve kez̲ālik sereṭān-ı nehrī ve zūfā-i raṭb ve keçi böbreğinin şaḥmı ve şemʿ-i ebyaḍ dahi nāfiʿdir.

Ve kez̲ālik teskīn-i vecaʿa ve ḫuṣūṣan verem ile olan vecaʿa nāfiʿdir: Bābūnec, ilkīlü'l-melik ve miḳdār-ı ḳalīl zaʿferān bu edviyeler saḥḳ olunup bezr-i kettān luʿābıyla ve müs̱elles̱ ile maʿcūn kılınır.

Ve verem-i maḳʿade beyānında bizim z̲ikr edeceğimiz edviyeler dahi z̲ikr eylediğimiz vech üzere bu bāba iḍāfe ve ilḥāḳolunur, zīrā o edviyeler ḳaṭʿ ve ḫarm ve verem evcāʿına cemīʿan nāfiʿ olurlar.

Yedinci Faṣl Ḥābisāt-ı Seyelān Olan Edviye Beyānındadır

Ḥābisāt-ı mez̲kūrenin bir ṣınfı ḳaṭʿdan ḥādis̱ olan seyelānı ḥabs eder ve bu edviye sāirlerinden aḳvā olur ve ziyāde vācib olur ki onlar kāviye olan edviyeden ola. Ve bir ṣınfı dahi fem-i ʿurūḳun infitāḥı ile ʿārıḍ olan seyelānı ḳaṭʿ eder.

Demi ḳaṭᶜ ve ḥabs eden edviye zācāt olur. Ve keẕālik ṣabır, kündür, dem-i aḫaveyn, cüllenār, şiyāf-ı māmīs̱ā ve bu mis̱llilerdir. Ve bu ẕerūrāt ẕerr olunduktan sonra muḥkem ve ves̱īḳ şedd ile şedd olunur.

Ve keẕālik veber-i erneb veyāḫūd nesc-i ᶜankebūt beyāḍ-ı beyḍ ile idāfe olunduktan sonra ẕerūr-ı Cālīnūs ile dahi onlar telvīs̱ olunup şedd olunur ḥatm edince yaᶜnī idmāl ḥāṣıl olunca ḳadar.

Ve ḥābisāt-ı ḳaviyyedendir ḳulḳuṭār mis̱lliler aḳāḳıyā yāḫūd ᶜafṣ ile istiᶜmāl olunup şedīden şedd olunmak.

Ve bu meẕkūrlardan intifāᶜ olunmaz ise kaynar zeyt içine bir ḳıṭᶜa ḳuṭn ġams olunup onunla maḳᶜade dağlanıp dem ḥabs olunur ve baᶜdehu üzerine ḥābis ẕerūr ekilir velākin bu vech ile keyyde teşennüc ḫaṭarı olur.

Ammā ẕikr olunan aḳvā ḥābisāttan dūn olan edviye-i ḥābise ḳavābıd-ı maᶜrūfelerdir: Ve o miyāhtır ki onda ḳavābıḍ ṭabḫ olmuş ola ve keẕālik o şarāb-ı ᶜafıṣtır ki onda ḳuşūr-ı rummān ve ᶜafṣ ṭabḫ olmuş ola.

Ve ḥabs-i seyelān için şürb olunan edviyelerdendir, ıṭrīfil-i ṣaġīr içine bir üsbūᶜ ḫall içinde naḳᶜ olunup ve ḫallden taṣfiye ve bir miḳlāda ḳaly-ı müşevviye ile ḳaly ve ke'l-hebā saḥk olunan ḫabes̱-i ḥadīḍ vaḍᶜ olunup saḳy olunur.

Sekizinci Faṣl Mebsūrūnu Taġdiye Beyānındadır

Mebsūra vācib olur ki ġalīẓ laḥmlardan ve eşyā-ı lebeniyyeden ve tevābil ve ebāzīr mis̱llilerden ḳadr-i ḥācetten eks̱er ve demi iḥrāḳ edecek miḳdār nesne tenāvlünden ictināb ve ḥaẕer üzere olalar. Ve hem onlara vācib olur ki haḍmı serīᶜ olan nesneler tenāvül eyleyeler ve ġıdālarını aġdiye-i ceyyideden kılalar, luḥmān-ı ceyyide ve ṣufretü'l-beyḍ ve düsūmetli isfīdācāt ve cevẕābāt ve, zīrbācāt mis̱lli aġdiye tenāvül eyleyeler. Ve şīrec-i ᶜaẕb ile mā-ı ḥımmaṣ onlara nāfiᶜ olur ve fānīẕ ile cevz-i Hindī dahi nāfiᶜdir.

Eger mebsūrun istiṭlāḳı ve ifrāṭ üzere seyelān-ı demi olur, onlar erüzz ile ve zebīb ile mütteḫaẕ rummāniyye ile taġdiye olunurlar ve onların edhānı dühn-i cevz ve dühn-i nārecīl ve dühn-i levz ve nevāt-ı mişmiş dühnü ve senām-ı cemel vedeki ve şuḥūm-ı fāḍıla kılınır ve ṣufradan ᶜucce yaᶜnī yumurta sarısından ve kürrās̱ ve miḳdār-ı ḳalīl baṣaldan mütteḫaẕ olan ḳayḳana iṭᶜām olunur ve onlara fānīẕ muvāfıḳ ġıdā olur ve tīn temrden ḫayrlı olur.

Dokuzuncu Faṣl Maḳᶜadede Ḥādis̱ Olan Verem-i Ḥārr ve Ḥumretten Mübtedeᵓe Olanlar ve Kez̠ālik Evcāᶜ-ı Bevāsīrden ve Ḳaṭᶜ-ı Bevāsīrden Sonra Ḥādis̱ Olanlar Beyānındadır

Evrām-ı maḳᶜade baᶜḍı kerre ve ḳalīlen mübtedeᵓe olur ve eks̱er-i emrde şiḳāḳ ve ḥikke ᶜaḳabinde ve kez̠ālik bevāsīr efvāhının insidādı ᶜaḳabinde ve bevāsīre ḳaṭᶜla ve edviye-i ḥādde ile muᶜālece ᶜaḳabinde ḥādis̱ olur.

Ve eger evrām-ı maḳᶜade cemᶜ-i midde edip ḫurācāta ṣāire ve rāciᶜa olsa nevāṣīr ki olmaktan ḫavf olunur, bināen ᶜaleyh onu ḳable'n-nuḍc baṭṭ etmek ile emr olundu. Ve vācib olur ki z̠ikr olunan evrāmın ibtidāsında faṣd istiᶜmāl oluna ve baᶜḍı kerre yalnız faṣd ile vecaᶜ sākin olur ve o evrāmda merāhim-i isfīdāc istiᶜmāl olunur veyāḫūd reṣāṣ ve onun bu ikisinin birinden hāven ittiḫāz̠ olunup içinde beyāḍ-ı beyḍ dühn-i verd ile esvedü'l-levn olunca ḳadar saḥḳ olunup istiᶜmāl olunur veyāḫūd mürdāsenc beş, neşā sekiz, isfīdāc iki dirhem, mūm üç ūḳıyye, şemᶜ iki ūḳıyye, şaḥm-ı baṭṭ bir ūḳıyye, şīrec miḳdār-ı kifāye bu devālar yalnız veyāḫūd müs̱elles̱ ve şarābdan bir şeyᵓ ile istiᶜmāl olunur ve şaḥm-ı baṭṭın nefᶜ şedīḍi olur.

Ve kez̠ālik su ile maṭbūḫ olan ḫubz ṣufret-i beyḍ ve dühn-i verd ile ṭılā kılına nāfiᶜdir.

Ve kez̠ālik ḫubz-ı naḳī bir rıṭl, zaᶜferān bir ūḳıyye, afyūn yarım ūḳıyye bu edviyeler aḫz̠ olunup meypuḫtec ile istiᶜmāl olunur.

Ve kākünec ḍımādı cidden ceyyid olur. Ve kez̠ālik o ḍımād dahi ceyyid ḍımād olur ki onun ittiḫāzı bu ṭarīḳ ile ola: Beyḍ-i meşvīnin ṣufreti aḫz̠ olunup şarāb-ı ḳābıḍ içinde maᶜcūn kılına ve baᶜdehu şemᶜle ve dühn-i verd ile ḫalṭ oluna.

Ve kaçan verem zamān-ı ibtidāyı tecāvüz edip onun ḥudūs̱u ḳaṭᶜ ḥasebiyle olmasa onun üzerine diyāḫliyūn merhemi dühn-i verd ile ḍarb olunduktan sonra vaḍᶜ olunur veyāḫūd miḳdār-ı ḳalīl bāsilīḳūn merhemi, ṣufretü'l-beyḍ-i nīm-birişti ile vaḍᶜ olunur ve bābūnecle meslūḳ olan baṣal ve kürrās̱ vaḍᶜ olunur veyāḫūd merhem-i isfīdāc uşşaḳ ile vaḍᶜ olunur.

Eger vecaᶜ müştedde olur ise bencin varaḳ-ı raṭbı aḫz̠ ve ᶜaṣr olunup suyundan bir şeyᵓ aḫz̠ olunduktan sonra o şeyz ile o verem temrīḫ olunur ve bāḳī kalan mā-ı bencden ḫubz naḳᶜ olunup şeyy ile cidden ᶜaḳd olunmayan ṣufretü'l-beyḍ ve dühn-i verd o ḫubz-ı menḳūᶜa iḍāfe olunup onlardan mer-

hem ittiḫāẕ olunur. Ve keẕālik onlara muʿtedil kimād nāfiʿ olur. Ve o suda onları iclās dahi nāfiʿ olur ki onun içinde teskīn-i vecaʿ eder bezr-i kettān ve ḫaṭmī ve mülūḫıyā ṭabḫ olunup ve ona ḥınṭa-i mehrūse luʿābı ṣabb olunmuş ola. Ve vācib olur ki zaḥīr bābında ẕikr olunan muʿālecāta dahi mürācaʿat olunup onda meẕḳūr olan ʿilācdan bu bāba ʿilāc olanlar ile muʿālece oluna.

Ve ḥudūs̱u ḳarībü'l-ʿahd olan maḳʿad evrāmı cemʿ-i midde eden verem-lerden olur ise mübādere ve müsāraʿat edip ḳable'n-nudc onu baṭṭ eyle mād-de ġavra ve ʿumḳa meyl etmekle nāṣūr olmasın için; bu tedbīr Buḳrāṭ'tan ḥikāye olunmuştur.

Onuncu Faṣl Şiḳāḳ-ı Maḳʿade Beyānındadır

Maḳʿade şiḳākının sebebi budur ki [404a] maḳʿadeye ḥarāret ve yübūset ʿārıḍa olup s̱üfl-i yābis ve sāir ednā nesne ile maḳʿade münşaḳḳa olunur ve baʿḍı kerre verem-i ḥārr veyāḫūd s̱üflün şiddet-i ġılẓati ve yübūseti sebeb-leriyle dahi olur ve baʿḍı kerre bevāsīrin inşiḳāḳı ile veyāḫūd demin ʿurūḳ-ı maḳʿade efvāḥına ḳuvvet ile indifāʿından olur.

el-Muʿālecāt: Edviye-i şiḳāḳın kimi müdmile-i müʾellife[223] ve kimi mu-raṭṭıbe-i müleyyinedir ve kimi vereme[224] muʿālece ve kimi ḫavāṣṣ mesleki-ne sālike veyāḫūd ḫavāṣṣa ḳarīb fiʿli olur.

Ammā müdmilāt-ı ḳābıḍa-i müceffife s̱aḳb olunmadık ʿafṣtır, suda nāʿi-men ṭabḫ olunup şarāb-ı ʿafıṣ ile ṭılā olunur. Ve ondan aḳvā olur züncüfr, cüllenār, isfīdāc, mürdāsenc, dühn-i verd bu edviyeler terkīb olunup is-tiʿmāl olunur.

Ve keẕālik mürdāsenc ve reṣāṣ-ı muḥraḳ ve ḫabes̱ü'l-fıḍḍa ve iḳlīmiyā bu edviyeler dühn-i verd ḳalīl ve şemʿle istiʿmāl olunur.

Ve keẕālik merhem-i isfidāc-ı maʿrūf veyāḫūd isfīdāc ve ānük-i muḥ-raḳ ve dühn-i verd ve beyāḍ-ı beyḍ veyāḫūd ḫabes̱-i reṣāṣ ve bezr-i verd bu edviyeler saḥḳ olunup merhemen veyāḫūd yābisen ve lüzūḳan istiʿmāl olunur.

223 Yaʿnī şiḳāḳın efvāhını cemʿ ve teʾlīf edicidir. Ruṭūbet-i fāsideyi izāle etmekle ruṭūbet-i ġarīziyyesi bāḳī olmakla müyebbise denmeyip müʾellife taʿbīr eyledi ve teʾlīf tecfīf ile ve ḳabḍ ile olmakla iḫtiṣār-ı kelām için müceffif ve ḳābıḍ demeyip müʾellife dedi.

224 Yaʿnī bi'l-keyfiyyeti'l-miḥḳane verem ʿilācıdır.

Ve keẕālik ḥınnā bir cüzʾ, şemʿ-i ebyaḍ üç cüzʾ, şemʿ-i dühn-i verd ile iẕābe olunup ḫalṭ olunur.

Ve keẕālik ḫīrī-i müceffef dahi istiʿmāl olunur.

Ve ḫavāṣṣ mecrāsına cārī olanlardan olur remād-ı ṣadef ve neşāstec veznleri berāber, varaḳ-ı zeytūn onlardan birinin nıṣfı bu edviyeler aḫẕ olunup ṭılā olunur.

Ve edviye-i nāfiʿadan olur mertek, isfīdāc, süḥāletü'r-reṣāṣ, benc-i ebyaḍ dühnü, şemʿ veznleri berāber, miḳdār-ı kifāye dühn-i verd ile aḫẕ ve istiʿmāl olunur.

Ve keẕālik şaḥm-ı baṭṭ, kündür, muḫḫ-ı iyyel, bezr-i verd, tūtiyā, iḳlīmiyā-i maġsūl isfīdācu'r-reṣāṣ-ı muḥraḳ ve maġsūl kurşun, afyūn, zūfā-i raṭb, ʿuṣāretü'l-hindebā, ʿuṣāre-i ʿinebü's̱-s̱aʿleb, dühn-i verd, şemʿ-i ḳalīl; bu edviyelerden ḳayrūtī ittiḫāẕ olunur. Ve bu devāda cirāḥāti ıṣlāḥla maʿan veremi menʿ ve ıṣlāḥ ve elemi defʿ vardır.

Ve şiḳāḳı olan o mā-ı kumkumda[225] iclās olunur ki onda ʿinebü's̱-s̱ʿaleb ve ʿades ve verd ve şaʿīr-i muḳaşşer kaynatılmış ola.

Eger şiḳāḳı olan maḳʿade de ḥukāk olmaz ise onlara dühn-i ās ile kaymūliyā nāfiʿ olur.

Ve ḳavī-i cāmiʿ olan edviyeden olur: Şīrec ve lübān-ı sāẕec ve şebb-i müdevver her birinden iki dirhem ve zaʿferān ve mürr her birinden birer dirhem ve ʿilk-i enbāṭ ve şemʿ her birinden on ikişer dirhem, ṭılā ile ve dühn-i verd ile cemʿ olunur.

Ve bu bābın edviyelerinden olur taʿdīl ve telyīn ḥasebiyle menfaʿati olan edviyeler ve onlar şuḥūm-ı ve evdāk ve luʿābāt ve ʿuṣārāt ve edhān mis̱llilerdir ve keẕālik neşā ve ġubār-ı reḥā ve keṡīrā mis̱lli muġarriyāttır ve bu edviyeler şiḳāḳ-ı maḳʿade ʿilāclarıyla cemʿ olunur.

Ve bu nüsḫa o ʿilāclardan olur: Zūfā-i raṭb, muḫḫ-ı ʿicl neşā-i maġsūl, şaḥm-ı baṭṭ veyāḫūd şaḥm-ı decāc, dühn-i verd.

Ve keẕālik o devālardandır: Sāḳ-ı baḳar muḫḫu, neşā veznleri berāber aḫẕ olunup ṭılā olunur.

Ve keẕālik merhem-i muḳl ve senāmu'l-cemel ve kezālik muḫḫ-ı sāḳ-ı baḳar ve ḫamīr-i şaʿīr veznleri berāber aḫẕ olunur, mücerreb devādır.

---

225 "Ḳumḳum"dam murād āniyedir, "kümküm"-i Fārsīden muʿarrebdir.

Ve kez̲ālik muḫḫ-ı sāḳ-ı baḳar ve muḫḫ-ı sāḳ-ı iyyel ve şaḥm-ı iyyel her birinde birer ūḳıyye, mūmiyā yarım ūḳıyye, şīrec iki ūḳıyye, neşā, kes̲īrā her birinden birer ūḳıyye şīrecle cemᶜ olunur.

Ve ḥarāret-i kes̲īre olmayıp ve verem-i yübūseti olmayan şiḳāḳa nāfiᶜa edhāndan olur dühn-i ḫīrī ve dühn-i sūsen ve dühn-i neva'l-mişmiş ve dühn-i neva'l-ḫavḫ. Bu edhānda muḳl ḥall olunup istiᶜmāl olunur, maᶜa'ş-şaḥm maᶜcūn kılınan muḳl ile tebḫīr olunur.

Ammā şiḳāḳın veremī olanlarının ᶜilācı bundan aḳdem sen bildin. Ve onun içine dühn-i āsla ḳaymūliyā dahi vaḍᶜ olunur ve ḳabābıḍ ve zeyt-i ünfāḳ içine iclās olunur ve kez̲ālik ᶜafṣ ṭılā ile ṭabḫ olunup ḍımād olunur.

Ammā şiḳākın bāsūriyyeleri üzerine merhem vaḍᶜına ḥācet olur.

Ammā s̲üfliyye olan şiḳāḳa dāimā ṭabīᶜatı telyīn etmekle ᶜilāc olunur ve ṭabīᶜatı telyīn aġdiye-i müleyyine ve eşribe ile ḥabbu'l-muḳlu sekbīnec ile leyl ü nehār şürb etmekle olur. Eger şiḳāḳtan bir şeyᵓ seyelān eder ise bir ḳuṭna mā-ı şebbe ġams olunduktan sonra tecfīf olunur ve baᶜdehu o ḳuṭne ile maḳᶜade mesḥ olunur ve ṣāḥib-i şiḳāḳ ḳavābıḍdan ve zibli müceffef olan eşyādan onlar ictināb ederler.

<u>Aṣḥāb-ı Şiḳāḳın Aġdiyeleri Beyānındadır:</u> Vācib olur ki onlar ḳavābıḍdan ve ḥavāmıḍdan ve ṭabīᶜatı müceffif olan aġdiyelerden ictināb eyleyeler velākin onların aġdiyeleri isfīdbācāt ve isfanāḫiyyāt ve mülūḫiyāt kılınır ve vedekleri senām-ı cemel ve şuḥūm-ı dücüc ve şuḥūm-ı baṭṭ kılınır ve onlara keberiyye olan isfīdbācā ve nīm-birişt ṣufretü'l-beyḍ tenāvülü ve ḫuṣūṣan ḳable-sāiri'ṭ-ṭaᶜām tenāvül eylemek ve ṣufretü'l-beyḍ ve kürrās̲ ve baṣal semn-i baḳar ile ᶜaḳdi şedīde olmayacak ḳadar ᶜucce[226] ittiḫāz̲ olunup iṭᶜām olunmak dahi nāfiᶜ olur. Ve cevz-i Hindī ve levz ve fānīz̲ dahi nāfiᶜdir ve taġdiyelerinin ṭarīḳi aṣḥāb-ı bevāsīr taġdiyelerinin ṭarīḳi gibidir.

On Birinci Faṣl İstirḫā-i Maḳᶜade Beyānındadır

İstirḫā-i maḳᶜadenin ḥudūs̲u fālici mūcib olan mizācdan veyāḫūd o miz̲ācın berdinden ednā olan berdden olur.

Ve mizāc-ı fālicī baᶜḍı kerre ve eks̲er-i ḥālde müteşerribe olan ruṭūbet-i raḳīḳadan ḥāṣıl olur. Ve baᶜḍı kerre ḥarārete māile ruṭūbetten olur ve ruṭū-

226 [Ragıp Paşa'da bu kelime hep "ᶜacce" harekesiyle!]

betin ḥarāreti maḳᶜadenin o ruṭūbeti teşerrübüne sebeb olur ve o ḥarāret lems ile maᶜrūfe olur ve baᶜḍı kerre dahi nāṣūr ve ḥarm-ı bāsūr ve ḳaṭᶜ-ı bāsūr ile olur eger onlardan maḳᶜade ᶜaḍalesine āfet-i ᶜāmme isābet eder ise. Ve baᶜḍı kerre dahi ᶜale'ẓ-ẓahr saḳṭadan olur ve o ḍarbeden dahi olur ki mebdeᵓ-i ᶜaṣabe muḍırr olur veyāḫūd ᶜaṣabı hetk ve fesḫ eyleye.

Ve ᶜaṣabı hetḳ ile ḥādis̱ olan istirḫā defᶜaten ḥādis̱ olur ve ona ᶜilāc olmaz. Ammā mizācī olan istirḫā ḳalīlen ḳalīlen ḥādis̱ ve ᶜilācı ḳābil olur.

Ve istirḫā-i maḳᶜade ḥasebiyle bilā-irādetin ḫurūc-ı s̱üfl ᶜārıḍ olur ve baᶜḍı kerre maḳᶜade ḫārice temeddüd eder ve o temeddüd istirḫāya müşābih olur temeddüdden bilā-irādetin dahi s̱üfl ḫurūc eylemek ḥasebiyle. Ve çok kerre vāḳiᶜ olur ki ḳūlınc ḥasebiyle maḳᶜadeyi ḥābis olan ᶜaḍaleye temeddüd ᶜārıḍ olmakla maḳᶜade müsterḫiye olur. Ve ᶜaḍale-i ḥābisenin temeddüdü ṣalābeti lems ile maᶜlūm olur. Ve baᶜḍı kerre müsterḫiye olan maḳᶜadenin ḥissi bāḳıye ve mevcūde olur ve baᶜḍı kerre onda ḥiss bāṭıl olur ve ḥissi bāḳıye olan istirḫāᵓ eslem olur.

el-Muᶜālecāt: Eger istirḫā-i maḳᶜadenin sebebi maᶜa-māddetin ve bilā-māddetin berd-i şedīd olur ise ᶜalīl o ḳumḳum miyāhında iclās olunur ki onda übhül ve ḳusṭ ve cevzü's-serv ve sünbül ve bez-i idḫirden bir şeyᵓ ṭabḫ olmuş ola. Ve bundan aḳvāya ḥācet olur ise o eferbiyūn tesmiye olunan devā ile iḥtiḳān olunur, o devā eferbiyūn ile mütteḫaẕ olur[227] ve onun üzerine dühn-i ḳusṭ ve ġayri edhān istiᶜmāl olunur.

Ve eger maḳᶜadeyi mürḫiye olan mādde kendide ḥarāret olan ruṭūbet olup lems ile o ruṭūbet-i ḥārre iḥsās olunur ise o ᶜalīli berde māil ve ḳabḍı ḳavī olan miyāh içre iclās edersin ve ona müsaḫḫin dahi ḫalṭ edersin..

Ve eger o maḳᶜadede temeddüd olduğunu ẓann eder isen edhān ve şuḥūmdan ve ġayrilerden mürḫiyāt ve müleyyināt dahi istiᶜmāl edersin, āḫirü'l-emr vācib olur ki telṭīf ve taḥlīli olan edviye-i ḳābıḍa ve muḥarrike yaᶜnī ḳuvve-i dāfiᶜayı inᶜāş eden edviye istiᶜmāl oluna ḳuvvete tenbīh ve māddeyi istifrāġ eylesin için ve o fiᶜli olan edviye mā-ı memlūḥ ve mā-ı māliḥ ve ḥanẓal mis̱llilerdir ve keẕālik bu bābın ᶜaḳabinde ẕikr olunan ḫurūc-ı maḳᶜade faṣlında ẕikr olunan muᶜālecātta dahi teᵓemmül edip onlardan temerrüd ve istirḫāya enfaᶜ olanları aḫẕ eyle.

227 Yaᶜnī üferbiyūn maᶜa-sāiri'l-edviye terkīb olunup o mürekkebe devā-i üferbiyūn tesmiye olunur.

On İkinci Faṣl Ḫurūc-ı Maḳᶜade Beyānındadır

Maḳᶜadenin ḫurūcu maḳᶜadeyi māsike ve müşeyyile yaᶜnī fevḳe rāfiᶜa olan ᶜaḍalenin şiddet-i itirḫāsı sebebinden olur Ve baᶜḍı kerre dahi evrām-ı muḳallibe ḥasebiyle olur. Ve vecīᶜ olan ḫurūc-ı maḳᶜade ᶜilācı bilā-vecaᶜ [404b] verem ḥasebiyle olan ḫurūc-ı maḳᶜade ᶜilācından eshel olur ve bu iki ṣınf cemīᶜan maᶜlūmdur.

Ve onun muᶜālecātında aṣveb olan ḫurūc-ı maḳᶜad sebebinin muᶜālece-i maᶜlūmeleri ile ᶜilāc olunup ve maḳᶜade mevḍiᶜine redd ve şedd olunmak ve eger rücūᶜ etmezse mürḫiyāt istiᶜmāl oluna. Ve vācib olur ki bu mevḍiᶜde maḳᶜadeyi şedd eden biraz edviye-i ḳābıḍa ẕikr oluna, zīrā bu muᶜālecede ekṡer-i iḥtiyāc o edviyeye olur, zīrā o edviyeyi sen istiᶜmāl edip maḳᶜadeyi redd eyledikte reddi ḳabūl eder ise onu sen şedd edersin ve o tedbīr nāfiᶜ olur.

Ve o edviyeden kimi o miyāh olur ki onun içinde edviye-i ḳābıḍa ṭabḫ olup içine ᶜalīl iclās olunur ve onunla tenṭīl olunur ve o suyun evfaḳı şarāb-ı ḳābıḍdır. Ve o miyāhtandır verd ve ᶜades ve ᶜinebü's-ṡaᶜleb ve summāḳ bu edviye ile ṭabḫ olunan miyāh ve bu suyun istiᶜmāli veremi olanlara dahi nāfiᶜdir.

Ve o edviye muḳabbıḍanın bir ṣınfı dahi zerūrāttır. Ve ḥarāret olmayanlarda müstaᶜmel olan ẕerūrāt şeceretü'l-buṭmun ḳuşūru sekiz dirhem, cevz-i serv iki dirhem, isfīdāc bir dirhem; bu edviyeler aḫẕ olunup ḫāric olan maḳᶜade şarāb-ı ḳābıḍ ile ġasl ve bell olunup üzerine o edviye ekilir ve keẕālik diḳāḳ-ı kündür ve mürdāsenc her birinden sekizer dirhem, servin yābis cevzi ve o isfīdāc-ı reṣāṣ ki reṣāṣtan baᶜḍı baᶜḍı āḫere şarāb-ı ḳābıḍ ile ḥakk etmekle ittiḫāẕ olunur, ondan dahi iki dirhem, işbu edviye dahi ẕerr olunur.

Ve keẕālik ḫāric olan maḳᶜade baᶜde'l-ġasl verd-i ḫāmla yağlanır ve baᶜdehu şebb ve ᶜafṣ ve kuḥl ve isfīdācu'r-reṣāṣ üzerine ẕerr olunur ve eger mevḍiᶜine reddi ḳābil olur ise redd olunup şedd olunur ve eger maḳᶜadeyi redd mümkin olmaz ise verem-i ᶜaẓīm ḥasebiyle onda evlā olan içinde müsekkināt-ı vecaᶜ ve mürḫiyāt-ı verem olan edviye ṭabḫ olunan mā-ı maṭbūḫ-ı ḫārrda ᶜalīli iclās ile bi-ḳuvvetin verem irḫā olunduktan sonra o ḫāric dühn-i şibt ve dühn-i bābūnecle tedhīn olunur ve bu tedbīr ile ḫāric olan maḳᶜade telyīn olunup mevḍiᶜine rücūᶜu ve reddi ḳābil olur, bu ṣūrette bundan aḳdem ẕikr olunan muᶜālece ile ᶜilāc olunur. Ve bu miṡlli vaḳtte müsekkināt-ı vecaᶜ-ı mezkūre ve ḫuṣūṣan ẕikri sābıḳ nīlūferī devā ve ᶜades ile olan devā dahi nāfiᶜ olur.

On Üçüncü Faṣl Nāṣūr-ı Maḳᶜade Beyānındadır

Maḳᶜade nevāṣırı baᶜḍı kerre ḫurācāt-ı maḳᶜadeden ve maḳᶜade ḫurācātını ḫarmdan ḥādiṡ olur ve baᶜḍı kerre nevāsīr-i müteʾekkileden tevellüd eder. Ve maḳᶜade nevāṣīrinin kimi ġayr-i nāfiẕe olup eslem olur, kimi nāfiẕe olup erdeʾ olur. Ve nevāṣīrin tecvīfe ve medḫale ḳarīb olanları eslem olur, zīrā o mevḍiᶜde olan nāṣūr ḥaẕāḳat üzere ḫarm olunsa maḳᶜadeden ḥābis olan ᶜaḍalenin küllīsi mutaḍarrır ve meʾūf olmaz belki baᶜḍısı mutaḍarrır olur ve bāḳī kalan ᶜadale yine fiᶜlini işleyip maḳᶜadeyi imsāk eder. Ammā nevāṣīr maḳᶜadeden baᶜīd olsa onun ᶜilācı ancak ḳaṭᶜ ile olup ᶜaḍalenin küllīsi veyāḫūd ekṡerini ḳaṭᶜa ḥācet olmakla ḍalᶜ olundukta ḥābisin zevāli ile bilā-irādetin zibl ḫurūcundan ḫālī olmaz. Ve baᶜḍı kerre nāṣūr-ı maḳᶜade evride ᶜurūḳuna ve ᶜaṣaba muttaṣıl olur ve onda ḥaṭar olur.

Ve nāṣūrun nāfiẕinin ġayr-i nāfiẕden farḳı bu vechle olur ki nāṣūra bir mīl ve maḳᶜadeye dahi iṣbaᶜ idḫāl olunur ve o iṣbāᶜ ile mevḳiᶜ-i mīlin müntehāsı iḥsās olunup nāfiẕ ġayr-i nāfiẕden farḳ olunur.[228]

Ve baᶜḍı kerre ziblin nāṣūr ṡuḳbesinden ḫurūcu dahi nāṣūr-ı nāfiẕe delālet eder ve nāṣūr ḫarm olundukta ᶜaḍale-i maḳᶜadenin küllīsi veyāḫūd baᶜḍısı ḫarm olunduğuna delālet eder.

O tedbīr ki onu baᶜḍı müteḳaddimīn ẕikr eyleyip onların kelāmından o tedbīri baᶜḍı müteᶜahhirīn dahi intiḥāl eylediler ve o tedbīr budur ki isbaᶜ maḳᶜadeye ve mīl nāṣūra idḫāl olunup ᶜalīle emr olunur ki maḳᶜadeyi şedd yaᶜnī cemᶜ edip fevḳe işāle ve refᶜ eyleye[229] ve ondan ᶜaḍalenin münḳabıḍ olan ile bāriz olan iḥsās oluna ve keẕālik ᶜaḍalenin ṭūl-i bedende olan ᶜarḍı[230] ne miḳdār olduğu ve mīlin ṭarafı ile ṭūl-i bedende olan ᶜarḍın aᶜlāsının arasu ne miḳdār olduğu ve ḳılleti ve keṡreti taᶜarrüf oluna. Ve baᶜḍı kerre nāfiẕ olan nāṣūrun füvvehe-i vāḥidesi ve baᶜḍı kerre efvāh-ı müteᶜaddidesi olur.

228 Yaᶜnī iṣbaᶜ mīlin kendiye ve reʾsine mülāḳī olur ise nāfiẕ olduğu maᶜlūm olur ve illā felā.

229 Zīrā işāle-i maḳᶜade ᶜaḍalenin ḳabḍı ile olur ve maḳᶜadenin ḥālā işālesi işāle-i eṣıḥḥānın nıṣfına bāliġa olur ise ᶜaḍalin nıṣfı ṣaḥīḥ ve nıṣf-ı āḫeri maḳṭūᶜ ve meʾūf olduğuna delālet eder.

230 "Ve keẕālik ᶜaḍalenin ṭūl-i bedende olan ᶜarḍı" Bu kelām ilā āḫirihi ṭabᶜ ile olan nüsḫada mevcūddur velākin bunun tedbīr-i meẕkūrda medḫali yoktur belki bunun menfaᶜati budur ki ḳable'l-ḳaṭᶜ nāṣūr ne miḳdār olduğunu ifāde eder ḥattā ḳaṭᶜ murād olundukta o miḳdārdan ziyāde ḳaṭᶜ olunmaz.

On Dördüncü Faṣl Nevāṣīr Muʿālecesi Beyānındadır

Nāfiẕ olmayan nāṣūrun seyelān-ı kes̱īr ile īẕāsı ve tīn-i müfriṭī yok ise onu muʿālece terkinde beʾs olmaz. Ve eger onda o eẕā var ise üzerine şiyāf-ı ġareb ve edviye-i nāṣūriyyeden o mecrāya cārī olan edviye vaḍʿ olunmakla tecribe olunur. Eger o edviye nāṣūru ıṣlāḥ veyāḫūd fesādını taḳlīl eder ondan ġaraḍ ḥāṣıl olur ve eger onun menfaʿati olmaz ise onda devā-i ḥādd istiʿmāl olunur ondan laḥm-ı meyyiti ibāne ve izāle edip laḥm-ı ṣaḥīḥi iẓhār eylesin için. Ve devā-i ḥāddın elemi olur ise üzerine semn ve dühn-i verd kılınmakla tedārük olunur ve baʿdehu cirāḥat merāhim-i müdmile ile ve ḫuṣūṣan merhem-i rüsül[231] ile idmāl olunur, zīrā o merāhimle berāʾet ḥāṣıl olur ve yine o tedbīr ile dahi nāṣūr olur ise ona ḳaṭʿ ve ḫarḳ ile istiʿcāl üzere ʿilāc olunmaz velākin bir müddet rıfḳ olunur. Ve o nāṣūru idmāl eden edviyeden biri dahi merhem-i esveddir.

Ammā nāfiẕ olan nāṣūrun ʿilācı ḫarm olur ve ḫarmda bizim bundan aḳdem ẕikr eylediğimize mürāʿat olunur. Ve ḫarmın ceyyidi daḳīḳ şaʿr-ı meftūl ile yāḫūd ibrīsem-i meftūl ile ona ḫarmdır; tarīḳi budur ki onlardan biri şedīden şedd olunur ve bir müddet terk olunur ve kaçan o şedd vecaʿ-ı şedīde müʾeddī olur ise ve teşennüc mis̱lli aʿrāḍ-ı rediyye ʿurūḍuna müʾeddī olur ise ondan ḥayṭ aḫẕ olunup teskīn-i vecaʿ muʿālecesi olunur ve baʿdehu şedd-i meẕkūrīne iʿāde olunur.

On Beşinci Faṣl Maḳʿadenin Ḥikkesi Beyānındadır

O ḥikke baʿḍı kerre maḳʿadede mütevellide olan dīdān-ı ṣıġār leẕʿinden ve baʿḍı [kerre] aḫlāṭ-ı būraḳıyye vü mirāriyye leẕʿinden veyāḫūd maḳʿadede olan ḳurūḥ-ı vesiḫadan ḥādis̱ olur.

el-Muʿālecāt: Didāndan ḥādis̱ olan ḥikke dīdān ʿilācıyla muʿālece olunur ve ḳurūḥtan ḥādis̱ olan ḳurūḥ ʿilācıyla ʿilāc olunur.

Ve maḳʿadede muḥtebes olan aḫlāṭ-ı meẕkūre ḥikkesinin ʿilācı eger o aḫlāṭ fevḳten sāile ise aġdiye ıṣlāḥ ve aḫlāṭ istifrāġ olunur ve eger maḳʿadede muḥtebese ise ḫılṭ-ı mirārī vü balġamīden miʿā-i müstaḳīmi tenḳıye eden

231 "Merhem-i rüsül" ḥavāriyyūnun iḫtiyār eyledikleri merhemdir ve maʿrūftur; onlar Ḥaḍret-i ʿĪsā ṣalavātun ʿalā-nebiyyinā ve ʿaleyhi ḥaḍretleri ṭarafından resūllerdir.

şiyāfāt-ı maʿrūfe vü mevṣūfe ile istifrāġ olunur ve o şiyāfāt bābr-ı zaḥīrde ẕikr olundu. Ve muʿaddile ve muḫaddire olan ḥamūlāt ile dahi muʿālece olunur ve maḳʿadeye ḫall-i ḫamr ile mesḥ cidden nāfiʿ olur ve ʿuṣʿuṣ üzere ḥacāmet dahi cidden nāfiʿ olur.[232]

On Altıncı Faṣl Ḳurūḥ-ı Maḳʿade Beyānındadır

O ḳurūḥ bāb-ı sahcda meẕkūre olan müceffifāt-ı ḳaviyye ile muʿālece olunur. Ve eger vecaʿ şedīd olur ise o mevḍiʿ-i vecaʿın ḥissi taḫdīr olunur ve ona merhem-i esved ve merhem-i zencār nāfiʿ olur ve bir mīl reʾsinde olan ṣūfe ile o merhem iḥtimāl olunup ve baʿde'l-iḫrāc ṣūfe-i meẕkūre ile o merhem s̱āniyen tecdīd olunur. On yedinci fenn tamām oldu. el-Ḥamdü lillāhi ʿale'l-itmāmi ve'ṣ-ṣalātu ve's-selāmu ʿalā-seyyidi'l-enāmi mā-dāme'l-ibtidāu ve'l-iḫtitāmu. Sene s̱elās̱e ve s̱emānīne ve miʾete baʿde'l-elifi. [405a]

232 Ve "ʿuṣʿuṣ" o feḳārāttır ki cümle feḳārāttan ve ḳaṭandan esfelde olur ve dübüre muttaṣıl olur.

KİTĀB-I S̱ĀLİS̱İN ON SEKİZİNCİ FENNİ KÜLYE YAᶜNĪ BÖBREK EMRĀḌINDA VE MUᶜĀLECĀTINDA KELĀM-I MÜCMELDİR O DAHİ İKİ MAḲĀLEYİ MÜŞTEMİLDİR

Maḳāle-i Ūlā Aḥkām-ı Külyenin Külliyātı Beyānındadır O Dahi Fuṣūlü Müştemildir

Faṣl-ı Evvel Külye Teşrīḥi Beyānındadır

Bārī taᶜālā hazretleri māiyyet-i faḍliyyeyi demden temyīz ve demi tenḳıye için külyeyi ālet kıldı. Ve o māiyyete cihet-i iḥtiyācı ve māiyyetin külāya ṣāir olduğunu bundan aḳdem biz beyān eyledik. Ve tenḳıyeye ḥācet demin nuḍcu katında ve bedene nüfūza istiᶜdādı katında bāṭıl olur ve bu dahi senin maᶜlūmun oldu.

Ve ẕikr olunan māiyyet cidden kes̱īre oldu ise lāyıḳ oldu ki māiyyet-i kes̱īreyi münaḳḳıye olan ve onu nefsine ceẕb-i ālet eden ᶜuḍv külye vāhid-i kebīr ola veyāḫūd zevc olup iki ᶜuḍv ola velākin ᶜuḍv vāḥid-i kebīr olsa māiyyet-i kes̱īre ona ceẕb olundukta taḍyīḳ ve tezāḥum etmekle vāḥid-i kebīr bedeline o ᶜuḍv iki ḳıṭᶜa kılındı ve onun iki ḫalḳ olunmasıyla onda sāir vāḥidden eks̱er olan aᶜḍā-i sābıḳada ẕikr olunan menfaᶜat mevcūde olur ve birine āfet iṣābet eylese āḫeri baᶜdı fiᶜli veyāḫūd cumhūr-ı fiᶜli işler.

Ve o iki böbreklerin cevheri kes̱īr ve mütelezziz yaᶜnī sık kılındı birkaç menāfiᶜden için. Evvelki menfaᶜat budur ki onun iktināzı ḥacminin ṣıġarının fevt eylediği fiᶜli tedārük eder. Ve ikincisi o iktināz ḥasebiyle raḳīḳ olmayan māiyyeti ceẕb ve neşften imtināᶜ eder. Ve üçüncüsü iktināz ḥasebiyle cevheri ḳavī olup küllü vaḳtin muḥtevī ve mümtelī olduğu māiyyetinden sürᶜat-i infiᶜāli olmaz, zīrā o māiyyet eks̱er-i evḳātta aḫlāṭ-ı ḥaddeyi müstaṣḥıbe olur ve külye müktenize olmasa lā-maḥāle ondan münfaᶜile olur ve külye iki ḫalḳ olunmakla ikisinin arasından vetīnin yaᶜnī ḳalb damarının nüfūẕu sehl olur ve ikisinin arasında mevḍūᶜa olan aḥşāya mekān olur.

Ve sağda olan böbrek sol böbreğin üzerinde kılındı kebide aḳreb olup bi-ḥasebi'l-imkān kebidden ceẕb ziyāde olsun için, zīrā külye-i yümnā

kebide mümāss olur gibidir belki kebidin zāidelerinden külyeyi cānibinde olan zāideye külye-i yümnā mümās olur. Ve külye-i yüsrā nāzile ve aşağı kılındı, zīrā külye-i yüsrāya ṭıḥal müzāḥame eylemesin için. Ve keẕālik iki külyeler mekānda müsāvī olsalar kebidden taḥallüb eden māiyyet ikisine ḳısmet-i muᶜtedile ile münḳasıme olur,[233] ammā kebide yümnā ḳarīb olmakla kebidden müteḥallibe olan māiyyet evvelā aḳrebe ve s̱āniyen ebᶜada münceẕibe olur.

Ve iki külyenin muḳaᶜarları terābüb ederler yaᶜnī māiyyeti cemᶜ ve ıṣlāḥ etmekle terbiye ederler ve muḥaddebleri ᶜiẓam-ı ṣulbü vely eder.

Ve iki külyeden her birinin bāṭınlarında birer tecvīf kılındı māiyyet-i kebid o tecvīfe ṭāliᶜ ṭarīḳinden münceẕibe olup baᶜdehu ḥālib ṭarīḳinden mes̱āneye münceẕibe olsun için. Kebid ile külye arasında bir menfeẕ ve mecārī-i ḳaṣīr vardır ki ona ṭāliᶜ derler, kebidin māiyyeti o ṭarīḳ ile külyeye münceẕibe olur.[234] Ve külye ile mes̱āne arasında dahi iki ṭaraftan birer menfeẕ vardır ki ikisine ḥālibān derler, külye bātınında cemᶜ olunan māiyyetten demi temyīz edip dem-i mümtāz ile iġtidā ve māiyyeti demden tanẓīf ve taṣfiye eder baᶜdehu māiyyet ḳalīlen ḳalīlen ḥālibān ṭarīḳi ile mes̱āneye münceẕib olur velākin o māiyyetin demden imtiyāzı ġāyete bāliġ olmamakla mesāneye münceẕibe olan māiyyette dahi demden es̱er kalır ve o māiyyet ġasl-i belīġle ġaṣl olunan laḥmın ġusālesi gibi olur ve bināen ᶜalā-mā-ẕükire kaçan kebidin ḳuvve-i mümeyyizesinde ḍaᶜf olsa māiyyet yaᶜnī bevl demi müstaṣḥıben ḫurūc eder.

Ve baᶜḍı kerre kebidin ḳuvvet-i mümeyyizesinde ḍaᶜf olmakla kebidden külyelere müteḥallibe olan māiyyette ḳadr-i lāyıḳtan eks̱er dem olur. Ve külyenin ḳuvveti her ne miḳdār ḳaviyye ve ġayr-i ḍaᶜīfe olur ise dahi ḳadr-i ḥācet ve iġtiẕā edecek miḳdār demi māiyyetten temyīz eder ve kes̱ret-i deme bināen külyeden mes̱āneye vārid olan māiyyette vech-i lāyıḳtan ziyāde dem olur. Ve ḍaᶜf-ı kebidi olanlarda bināen ᶜaleyh ḫurūc eden

---

233 Ve bu inḳısām vech-i lāyıḳın ḫilāfı olur, zīrā lāyıḳ olan evvelā yümnāya ve s̱āniyen yüsrāya taḥallübdür.

234 Muṣannifin bu kelāmı iḳtiḍā eder ki kebidden külyeye sālik olup ṭāliᶜān tesmiye olunan mecrāların biri kebidden yümnāya ve āḫeri yümnādan yüsrāya vārid ola. Ve meşhūr budur ki kebidden iki mecrā müfārıḳ olur, biri yümnāya ve biri yüsrāya vāṣıl olur.

māiyyet-i ġusālī ḫurūc eder ve ḍaᶜf-ı külye ḥasebiyle ḫurūc eden ġusālīye müşābih olur.

Ve külyelere birer ᶜaṣabe gelir ki külyeleri setr eden ġışā o ᶜaṣabeden maḫlūk olur ve keẕālik onlara birer verīd cānib-i kebidden vārid olur ve kebide şiryānlardan ḳadr-i muᶜteberi olan şiryān dahi vārid olur.

Faṣl-ı S̱ānī

Baᶜḍı kerre külyelere emrāḍ-ı mizāc ᶜārıḍa olur ve baᶜḍı kerre dahi ṣıġar ve kiber ve süded ḥasebiyle emrāḍ-ı terkīb dahi ᶜārıḍ olur. Ve emrāḍ-ı terkīb cümlesinden olur ḥaṣāt ve emrāḍ-ı ittiṣāl ve ḳurūḥ ve ākile ve inḳıṭāᶜ-ı ᶜurūḳ ve infitāḥ-ı ᶜurūḳ mis̱lliler. Ve bu emrāḍın küllīsi külānın kendiye veyāḫūd külā ile ᶜuḍv-ı āḫer beyinde olan mecrāya ᶜārıḍ olur velākin mecrā ḥasebiyle o emrāḍın külāya ᶜurūḍu nādir olur.

Ve eger ẕikr olunan mecārīde demden veyāḫūd ḫılṭ-ı āḫerden ve ḥaṣāttan südde ḥādis̱e olur ise onun ᶜilācı külyelerin kendiye o vücūhla ᶜārıḍa olan olan ᶜilletlerin ᶜilācına müşārik olur.

Ve külyede kes̱ret üzere vāḳiᶜ olan emrāḍla kebid dahi ḍaᶜīfe olur ḥattā kebidin o vech ile ḍaᶜfı istisḳaya müʾeddī olur külye gerek ise ḥarre ve gerek ise bāride olsun.

Ve külyesi ᶜalīle ve mütevecciᶜa olan kimsenin ḫāric olan bevli lezic ve ġırevī olsa onun vecaᶜı ezyed ve eks̱er olur vecaᶜ-ı külye ile külyelere mevādd-ı rediyyenin inciẕābı ḥasebiyle. Ve baᶜḍı kerre dahi ḥaṣātı tevlīd eder ve s̱üflü rāsib olan bevl-i ġalīẓ ile emrāḍ-ı külā taḥallül eder.

Ve kes̱īren vāḳiᶜ olur ki şedd-i himyānāt yaᶜnī beline akçe kemeri bağlamak külāda elem ve ḥarāret īcāb eder.

el-ᶜAlāmāt: Aḥvāl-i külyeye istidlāl olunan ᶜalāmāt bunlardır: Bevlin miḳdārından ve riḳḳatinden ve levninden ve muḫāliṭinden ve ḥāl-i ᶜaṭaştan ve şehvet-i cimāᶜ ḥālinden ve ḥāl-i ẓahrdan ve ḥāl-i evcāᶜ-ı ẓahrdan ve iki sāḳın ḥālinden ve nefs-i vecaᶜdan ve melmesten ve külye emrāḍına muvāfıḳ ve münāfir olan nesnelerden cemīᶜan bu meẕkūrlardan külye emrādının aḥvāline istidālāl olunur.

Ve baᶜḍı kerre emrād-ı külye ḳıllet-i bevli müstaṣḥıbe olur ve emrāḍ-ı kebidden ᶜārıḍ olan ḳıllet-i bevlden şehvet külliyyeten sāḳıṭa olmamakla

farḳ olunur yaᶜnī ikisinde dahi noḳṣān-ı şehvet olur velākin külye ḥasebiyle olan noḳṣān-ı şehvet kebid ḥasebiyle olan noḳṣān-ı şehvet meblaġına bāliġa olmaz.

Ve miḳdār-ı bevl kes̱īr olup üzerinde ᶜubub olsa yaᶜnī ḥabāb olsa onun ṣāḥibinin külāsında ᶜillet olduğuna delālet eder.

Ve kez̠ālik onun bevlinde rüsūb-ı laḥmī ve rüsūb-ı şaᶜrī vü kirsennī naḍīc olsa o dahi külāda ᶜillete delālet eder, zīrā o nuḍc külā ᶜilletinden olur lākin o nuḍc cidden şedīd olup onun ile āẖer ẖılṭ olsa ᶜilletin mes̱ānede olduğuna istidlāl olunur; eger o meblaġ-ı merḳūma bāliġ olsa ᶜillet külyede olduğuna istidlāl olunur ve eger onda aṣlen nuḍc bulunmaz ise mebdeᵓ-i maraḍ kebidde olur, zīrā o nuḍc ancak eᶜālī sebebiyle olur.[235] Kaçan eᶜālī sıḥḥat üzere ollmasa nuḍc bulunmaz ve kaçan eᶜālīde āfet olmasa nuḍc maᶜdūm olmaz."

<u>Külye Ḥarāretinin Delāili Beyānındadır:</u> Ḥarāret-i külyeye ḥumret ve ṣufret ile münṣabıġ bevl ile istidlāl olunur ve külye şaḥmının ḳılleti ile ve melmesi ile ve külyeye ḥudūs̱-i evrāmın sürᶜatiyle ve evrām-ı ḥārr ve z̠iyānīṭīs-i ḥārr ile ve şehvet-i mübāḍaᶜanın ḳuvveti ve kes̱ret-i ᶜaṭaş ile cemīᶜan bu mez̠kūrların her biriyle istidlāl olunur.

<u>Külye Bürūdetinin Delāili Beyānındadır:</u> Bevlin beyāḍ olduğuyla ve levnin dahi ebyaḍ olduğu ile ve şehvet-i mübāḍaᶜanın zevāli ve arkanın ḍaᶜfı ve meşāyıẖ arkası gibi olduğuyla külye bürūdetine istidlāl olunur ve kez̠ālik külyede emrāḍ-ı bāridenin kes̱ret-i ḥudūs̱u ve berdin ıḍrārıyla dahi bürūdet-i külyeye [405b] istidlāl olunur.

<u>Süẖūnet-i Külye Muᶜālecātı Beyānındadır:</u> Süẖūnet-i külye eşek sütüyle ve buḳūl-i bāride ile maᶜlūfe olan keçi sütüyle ve meẖīḍ-i baḳar ile muᶜālece olunur eger ḥaṣat ḥudūs̱undan ẖavf olunmaz ise. Eger ḥudūs̱-i ḥaṣāttan ẖavf olunur ise mā-ı meẖīḍ aẖz̠ olunur ve saḳy olunur, zīrā mā-ı meẖīḍin külyeyi taṭfiᵓesi şedīde olur. Ve kez̠ālik senin maᶜlūmun olan ᶜuṣārāt-ı luᶜābāt ile dahi muᶜālece olunur ve eger onlar ile iḥtiḳān olunsa nāfiᶜ ve nāciᶜ olur. Baᶜḍı kerre dahi mā-ı bārid ile ve ḥabbu'l-ḳıs̱s̱ā dühnü ile dahi iḥtiḳān olunur ve o iḥtiḳān ceyyid olur ve onlardan mütteẖaz̠ olan ḍımādāt dahi nāfiᶜdir ve edhān-ı bāride ile temrīẖ olunur. Ve tedbīr-i külyede kāfū-

---

235 Yaᶜnī kebid ṣaḥīḥ olup külyede veyāẖūd mes̱ānede āfet oldukta olur ve kebid ṣaḥīḥ olmakla nuḍc olur.

run teʾs̱īri kes̱īr olur, zīrā emrāḍ-ı külyede ʿaṭaşın tevātürü olmakla mā-ı bārid şürbünden o ʿillette ʿalīl menʿ olunmaz.

ʿİlāc-ı Berd-i Külā: Edhān-ı ḥārre ve evdāk-i ḥārre ve semn-i baḳar dühn-i simsim ve dühn-i cevz ve kelkelānic ve dühn-i levz-i mürr ve dühn-i ḳırṭım ile ve keẕālik mā-ı ḥulbe ve şibt ve meraḳ-ı rüʾūs ve meraḳ-ı firāḫ ve bunlar mis̱lliler ile iḥtiḳān nāfiʿ olur. Ve ḫāricden şaḥm-ı s̱aʿleb ve şaḥm-ı ḍabuʿla tedhīn olunur. Ve cillevz ve fustuḳ dühnleriyle ve ḫāṣṣaten dühn-i ḳusṭ ile dahi temrīḫ olunur. Ve baʿḍı kerre ānifen meẕkūr olan miyāh ve edhān ʿalā-mā-vecebe münāṣafeten cemʿ olunup o mecmūʿ ile iḥtiḳān olunur. Ve keẕālik senin maʿlūmun olan edviye-i müsaḫḫineden ḍımād ittiḫāẕ olunur, kemmūnī ḍımādın nefʿ-i ʿaẓīm olur, berd-i külāya nāfiʿdir ḫāṣṣaten o kemmūnī ki onun aḫlāṭ-ı sāireye kemmūnu ġālib ve vezni onların vezninden eks̱er ola. Dühn-i ḳusṭtan ittiḫāẕ olunan ḥuḳne cidden ḳaviyye olur. Ve ḳuvvette ona ḳarīb ve tilv olur ḥabbetü'l-ḫaḍrā veyāḫūd fustuḳ ile ittiḫāẕ olunan ḥuḳne. Ve elye dühnünün teʾs̱īri ceyyid olur nüsḫası ve teḳavvī üzere ḥuḳne ittiḫāẕ olunup onunla iḥtiḳān olunur ise.

Üçüncü Faṣl Külye Hüzāli Beyānındadır

Baʿḍı kerre külyeye hüzāl ve ẕübūl ʿārıḍ olur ve şaḥmı ḳalīl olur ve belki baʿḍı kerre şaḥmı bāṭıl olur ve o hüzālin sebebi sūʾ-i mizāc ve kes̱ret-i cimāʿ ve kes̱ret-i istifrāġ olur.

el-ʿAlāmāt: Onun ʿalāmātı şehvet-i bāḥın suḳūṭu ve idrār ve ḍaʿf-ı ṣulb ve ṣulbde vecaʿ-ı leyyin olmak olur ve baʿḍı kerre bedende neḥāfet dahi olur.

el-Muʿālecāt: Külye hüzāline ve ẕübūlüne sükker ile lübūb ekli nāfiʿdir lübb-i cevz ve nārecīl ve bunduḳ ve fustuḳ ve ḫaşḫāş ve ḥımmaṣ ve bāḳılā ve lūbiyā mis̱lliler gibi. Ve keẕālik şuḥūm tenāvülü dahi nāfiʿdir şaḥm-ı decāc ve şaḥm-ı ivezz ve keçi böbreği şaḥmı mis̱lliler gibi ve şaḥm ile mütteḫaẕ olan ḫubz-ı ḥārrı tenāvül dahi nāfiʿdir. Ve onların içinde edviye-i müdirre ve muḳavvī olan efāvīh katılır edviye müdirre devāyı külāya īṣāl ve efāvīh ḳuvveti taḥrīk eylesin için. Ve baʿḍı kerre lükk mis̱lliler ve lüẕūceti ve düsūmeti olanlar dahi ḫalṭ olunur külye laḥmının cevherini taḳviye eylesin için. Ve onlara şürb-i leben nāfiʿdir ve keẕālik leben aḫẕ olunup s̱ülüs̱ü

veyāḫūd rubuᶜu miḳdār terencebīn ile ṭabḫ olunduktan sonra saḳy olunur. Ve kaçan külye yaᶜnī ḥayvān böbreği daḳḳ ve ṭabḫ olunup taṭyīb olunsa ve üzerine muḳavvī ve müsemmin ebāzīr ve efāvīh vaḍᶜ olunsa nāfiᶜ olur. Ve onlara ḥumlān ve firāḫ luḥūmundan ve rüʾūs-i ġanemden ve edhān-ı ᶜaṭıreden ve lübūb-ı meẕkūre edhānından ve ḫāṣṣaten elye dühnünden ḥuḳun ittiḥāẕı dahi nāfiᶜ olur eger onun içine bir semiz külye dahi ḫalṭ olunur ise o dahi nāfiᶜ olur ve onlara müşābih nesneler dahi nāfiᶜ olur.

<u>Nüsḫa-i Ḥuḳne:</u> Ḫarūf-ı semīn reʾsi bir ḳıdrın içine vaḍᶜ olunup üzerine bir buçuk ḳısṭ su ṣabb olunur ve ḳıdr ṭatyīn olunup bir gün ve bir gece tennūra vaḍġ olunur ve o müddette reʾsin laḥmı ᶜaẓmından müfāraḳa eder belki ᶜiẓāmı dahi birbirinden müfāraḳata ḳarīb olur baᶜdehu ona semn ve zanbaḳ ve ᶜuṣāre-i kürrās̱tan bir şeyʾ ḫalṭ olunur ve eger onda birincān yaᶜnī iki nevᶜ birinc,[236] keẕālik ḥasek ve muġās̱ ve ḥulbe ve medḳūḳ bezr-i ḫaşḫaş dahi ṭabḫ ve baṣaldan bir ḳuvvet aḫẕ olunsa o ḥuḳne ecved olur. Ve eger farṭ-ı tesḫīne ḥācet olur ise onda dühn-i ḫırvaᶜ ve dühn-i ḳusṭ dahi kılınır ve iᶜtidāl için dühn-i ḳırṭım kılınır. Ve keẕālik leben-i ḥālīb ile ḥalbi sāᶜatinde ve ḥarāreti bāḳıye iken iḥtiḳān olunsa cidden nāfiᶜ olur. Ve nār üzerinde ḳalīlen o lebeni tesḫīne ḥācet olur ise tesḫīn dahi olunur. Ve biz aḳrabādīnde ḥuḳun-ı uḫrā ve lübūbdan mütteḫaẕ ve bu bābda nāfiᶜ biraz edviyeler dahi ẕikr eyleriz.

Dördüncü Faṣl Ḍaᶜf-ı Külye Beyānındadır

Ve baᶜḍı kerre ḍaᶜf-ı külye sūʾ-i mizācdan olur ve onun erdeʾi müstaḥkem olan sūʾ-i mizācdan ḥādis̱ olan ḍaᶜf olur. Ve baᶜḍı kerre hüzāl-i külyeden külyeye ḍaᶜf ᶜārıḍ olur. Ve baᶜḍı kerre külye mecārīsinin ittisāᶜı ve infitāḥı ve iktināz-ı ḳıvāmının tehelhülü ile dahi külyeye ḍaᶜf ᶜārıḍ olur ve bu vechle ᶜārıḍ olan ḍaᶜf külyeye ḫāṣṣ olur yaᶜnī o ḍaᶜfa ᶜuḍv-ı āḫer müşārik olmaz ve bu bir nevᶜ ḍaᶜftır ki o ḍaᶜftan nāşī külye māiyyeti müsṭaṣḥıb olduğu demden taṣfiye ve temyīzde ᶜācize olur ve ᶜurūḳ baᶜḍı kerre selīme ve baᶜḍı kerre ġayr-i selīme olur ve onun sebebi kes̱ret-i cimāᶜ ve müdirrāt istiᶜmālinin kes̱reti ve kes̱ret-i bevl ve min-ġayri tedrīcin ve iᶜtiyādin ḫayla

236 Birinc māş ḳadrinde bir ḥabbedir ve iki nevᶜdir, biri müraḳḳaş-ı beyāḍ ve sevād ile müraḳḳaş ve biri ġayr-i müraḳḳaştır.

ve rükūb-i ḫayla taᶜarruḍ ve külāya iṣābet eden taᶜabın küllīsi ve ṣademātın küllīsi olur. Ve bu esbāb ḳabīlinden olur ḳıyām-ı kes̱īr ve sefer ve ḫuṣūṣan māşiyen sefer.

el-ᶜAlāmāt: Bi-sebebi'l-mizāc ḥādis̱ olan ḍaᶜf-ı külāya hüzāl ᶜalāmetleri delālet eder. Ve mecārīnin ittisāᶜı ḥasebiyle ve külā laḥmiyyetinde olan tehelhül ile ᶜārıḍ olan ḍaᶜf-ı külāda vecaᶜ lāzıme olmaz belki aḥyānen vecaᶜ olur ve onda şehvet-i ṭaᶜām ḳālīl olur ve bevl ḳable'l-inhiḍām ve ᶜurūḳa teᵓeddīden evvel māī olur.

Ammā ġıdā ᶜurūḳa teᵓeddī eyledikten sonra eks̱er-i emrde bevl ile dem ve ruṭūbāt-ı ġalīẓe kes̱īren ḫurūc eder ve onun eks̱er-i bevli laḥm-ı ġalīẓ ġusālesi gibi olur, zīrā külye-i ḍaᶜīfeye vārid olan māiyyetin ġalīẓini raḳīḳinden temyīz edip ġalīẓ ile taġaddī eylemekten ᶜācize olur ve kes̱īren o ᶜillet ṣāḥibinin bevline demeviyyeti rüsūb edip zebedü'l-baḥra müşābih bir nesne o zebed üzerinde ṭāfī olur ve bu vechle olan bevl ᶜurūḳ selīme oldukta olur.

Ammā ᶜurūḳ selīme olmasa o bevlde bir nesne mütemeyyiz olmaz ve aḫlāṭın ᶜurūḳ-ı ġayr-i selīmede nuḍcu olmamakla o bevlde rüsūb ve ṭāfī nesne olmaz belki bevl ᶜalā-ḥālihi bāḳī olur. Ve her ḥālde ḍaᶜf-ı külyeye ve hüzāline ḳılletü'l-bevl ve cimāᶜdan ᶜacz ve ḍaᶜf-ı baṣar ve ṣudāᶜ tābiᶜ olur.

el-Muᶜālecāt: O daᶜfın mizāc ḥasebiyle olanlarının ᶜilācı mizācı mübeddil ve muᶜaddil olan ve mādde var ise māddesini istifrāġ eden ᶜilāclar olur.

Ve hüzāl sebebi ile olanların ᶜilācı hüzāl ᶜilācı olur.

Ve ittisāᶜ-ı mecārī ḥasebiyle olan ḥaḳīḳī ḍaᶜfın ᶜilācı o ᶜilāc olur ki onunla esbāb-ı ittisāᶜ menᶜ olunur ve külye ve mecārī telzīz ve taḳviye olunur.[237]

Ammā esbāb-ı ittisāᶜı menᶜ, terk-i ḥareket ve terk-i cimāᶜ ve kes̱īren istiḥmām etmeği terk ve ḳarār ve sükūna ilticā ve terk-i müdirrāt olur.

Ammā külyeyi telzīz, muġarriye ve muḳabbıḍa ve mülzice aġdiye ve edviye ile olur.[238]

Ammā o keyfiyyātı olan aġdiye sevīḳ, ḳaseb, zuᶜrūr, sefercel, rummāniyye ki onun ittiḫāzı ᶜacem zebīb ve şaḥm-ı māᶜiz ile ola ve keẕālik o

237 Ẕikri mürūr eylediği üzere ittisāᶜ-ı mecārīden ḥādis̱ olan ḍaᶜf ḥaḳīḳī ḍaᶜf olur, zīrā o ḍaᶜf külyeye ḫāṣṣtır, bināen ᶜaleyh ḍaᶜf-ı ḥaḳīḳī diye ḳayd eyledi.

238 Yaᶜnī külāya taḫalḫulü ve tehelhülü izāle edip teks̱īf eden eşyā evṣāf-ı meẕkūresi olan edviyelerdir.

meṣūṣāt ve ḳarīṣāt ki onun ittiḫāẕı ḥabb-ı rummān ile ola ve keẕālik müzze ve ḥāmiḍa olan ʿuṣārat ve küzbere ile muṭayyeb olan ḫall bi'l-cümle bu meẕkūrlar o ʿillette telezzüz-i külāya nefʿi olur.

Ammā telezzüze sebeb olan edviye o ʿuṣārāt-ı ḳābıḍadır ki ṭīn-i Ermenī ile ve ṣamġ ile maḫlūṭ ola. Ve sevīḳ ve ḳaseb ve sefercelden ve verdden mütteḫaẕ ḍımādın dahi o bābda nefʿi olur ve onlar mecrāsına cārī ḍımād dahi nāfiʿdir. Ve o merāhim dahi nāfiʿdir ki ḍaf-ı kebidde ve ḍaʿf-ı miʿdede ẕikr olundu.

Ammā külāyı taḳviye eden eşyā hüzāl bābında ẕikri cāī olan aġdiye ve ḥuḳun ve maʿcūnāt-ı müsemminelerdir. [406a] Ve vācib olur ki onların aḫlāṭında ḳavābıḍ ziyāde oluna, mes̱elā hüzāl bābında ẕikr olunan ḥuḳnede ḳaseb ve sefercel ziyāde oluna ve onda elbān-ı liḳāḥ u niʿāc dahi istiʿmāl oluna, zīrā elbān-ı meẕkūre külāyı taḳviye ve cemʿ ve telzīz eder.

Ve ḍaʿf ḥasebiyle külāya ʿārıḍa olan emrāḍın küllīsine menfaʿatte elbān-ı niʿācın naẓīri yoktur ḫuṣūṣan leben-i niʿāca ṭīn-i Ermenī ḫalṭ oluna. Ve meʾkūlāt-ı sāire ile bir ḥayvānın külyesi tenāvül olunmak dahi nāfiʿdir ve ona nāfiʿ olan sāir eşyā ḫalṭ olunsa ziyāde nāfiʿ olur.

Beşinci Faṣl Rīḥ-i Külye Beyānındadır

Baʿḍı kerre külyede rīḥ-i ġalīẓe tevellüd eder ve külyeyi o rīḥ temdīd eder. Ve külyede rīḥ olduğuna min-ġayri s̱üflün vecaʿ ve temeddüd delālet eder ve onda ḥaṣāt ʿalāmātı olmaz ve bir mevḍiʿden mevḍiʿ-i āhere intiḳāli olur ve ḫavā üzere ve haḍm-ı ceyyid üzere o aʿrāḍ ḳıllet üzere olur.

el-Muʿālecāt: O ʿillet aṣḥābına vācib olur ki aġdiye-i nāfiḫa istiʿmālinden ictināb üzere olup müdirrāt-ı riyāḥ olan nesneleri şürb eyleye ve o müdrir büzūr ve bezr-i seẕāb ve faḳddır, mā-ı ʿasel ile veyāḫūd cüllāb ile bi-ḥasebi'l-ḥāl onlar şürb olunur ve kemmūn ve bābūnec ve şibt ve seẕāb-ı yābis ile ḍımād olunur ve o edviye ile ve dühn-i ḳusṭ ve zeytūn ve onların ems̱āliyle kimād olunur.

Altıncı Faṣl Vecaᶜ-ı Külye ve Keẕālik O Vecaᶜın Muᶜāleceleri Beyānındadır

Vecaᶜ-ı külā veremden veyāḫūd rīḥten veyāḫūd ḥaṣāttan veyāḫūd ḍaᶜf-tan veyāḫūd ḳurūḥtan ḥādiṡ olur. Ve baᶜḍı kerre vecaᶜ-ı külāya ḍaᶜf-ı istimrā ve suḳūt-ı şehvet ve ġaṡeyān tābiᶜ olur ve bundan aḳdem ẕikr olunan aḳsām ve onların muᶜālecātı senin maᶜlūmun oldu.

Ve eger vecaᶜ müştedd olur ise sana vācib olur ki felūniyā ve aḳrāṣ-ı kev-keb ve o mecrāya cārī olanları vecaᶜ teskīn olunca ḳadar istiᶜmāl ve muᶜāvede eyleyesin ve baᶜdehu ᶜilete muᶜālece eyleyesin ve ābzenāt istiᶜmāli evcāᶜ-ı külāda şedīdü'l-menfaᶜat olur ḫuṣūṣan miyāhında ebvāb-ı sābıḳada ẕikr eyle-diğimiz üzere edviye-i müleyyine ve vecaᶜı müsekkine ṭabḫ oluna.

Ve benādıḳ-ı büzūr istiᶜmāli külye ve meṡāne muᶜālecelerinde lābüdd ve lāzım olur ḫuṣūṣan ẕāt-ı ḳurūḥ olan külye muᶜālecesinde ziyāde lāzım olur, lākin vecaᶜ olur ise büzūr istiᶜmāli ḫaṭarlı olur, zīrā büzūr vecaᶜı ceẕb ve inzāl eder ve ḥazm ve reᵓy muḫaddirāttan dahi onların ictinābını iḳ-tiḍā eder. Bināen ᶜaleyh teskīn-i vecaᶜda mā-ı fātir istiᶜmāli ile iktifā on-lara nāfiᶜ olur ve gerektir ki mā-ı fātiri istiᶜmāl dahi taḫdīr ve ceẕb edince ḳadar taṭvīl olunmaya, bu işāreti sen fehm eyle. el-Ḥamdü lillāhi ᶜale'l-it-māmi ve'ṣ-ṣalātu ve's-selāmu ᶜalā-seyyidi'l-enāmi ᶜadede mā-yüktebü bi'l-aḳlāmi mā-dāme'l-ibtidāu ve'l-iḫtitāmu. Allāhümma'ġfir lī ve li-vāli-deyye ve li-cemīᶜi'l-müᵓminīne.

İkinci Maḳāle Külyenin Min Külli'l-Vücūh Evrāmı ve Teferruḳ-ı İttiṣālātı Beyānındadır O Dahi Fuṣūlü Müştemiledir

Evvelki Faṣl Külyede Olan Evrām-ı Ḥārre ve Dübeyle Beyānındadır

Külyede olan evrām-ı ḥārre mevāddı ḥasebiyle muḫtelife olur, onun baᶜḍısı dem-i ġalīẓden ve baᶜḍısı dem-i raḳīḳ-i ṣafrāvīden ḥādiṡ olur ve baᶜḍı kerre dahi verem-i ḥārr bi-ḥasebi'l-emkine dahi muḫtelife olur, zīrā baᶜḍısı cirm-i külyede ve baᶜḍısı cānib-i tecvīfte ve baᶜḍısı ġışā-i mücellil cānibin-

de olur ve keẕālik baᶜḍısı cihet-i ḥālibe māil ve baᶜḍısı cihet-i emᶜāya māil olur ve baᶜḍısı cihet-i ẓahra veyāḫūd cihet-i mecrāya ve fevḳe māil olur.

Ve baᶜḍı kerre verem külyelerin ikisinde olur veyāḫūd külye-i vāḥidede olur. Ve baᶜḍı kerre verem cemᶜ-i midde eder ve baᶜḍı kerre cemᶜ eylemez. Ve cemᶜ-i midde eden verem münfecir oldukta mes̱āneye münfecir olur ve inficārın bu ṣınfı sāir inficārdan ecved olur veyāḫūd külāya mülāḳī olan emᶜāya münfecir olur ve ona inficār defᶜ-i ṭabīᶜat ile olur, nitekim ẕātü'l-cenbde ᶜiẓāmda olan mevāddı ṭabīᶜat ẓāhir-i bedene defᶜ eylediği gibi. Ve baᶜḍı kerre o veremin inficārı mevāddın kebide rücūᶜuyla ve kebidden māsārīḳāya ve māsārīḳādan emᶜāya indifāᶜıyla olur.

Ve mevādd-ı veremin külyeden emᶜāya keyfe mā-kān indifāᶜı cidden redīᶜ olur. Ve feḍā-ı cevfe ve mevāḍiᶜ-i ḫāliyeye dahi mündefiᶜ olur ve bu ṣūrette o mevḍiᶜi baṭṭ edip mevāddı iḫrāca ḥācet olur. Ve baᶜḍı kerre dahi verem-i külye münfecir olmayıp cemᶜ olunan midde onda bāḳıye kalır; bu dahi baᶜḍı kerre baṭṭla muᶜālece olunur.

Ve cemīᶜan evrām-ı külye taḥaccüre sürᶜat eder ve ne keyfiyyette taḥaccüre sürᶜati olmaz ki külye ḥaṣātı inbāt eder.

V kaçan külyede verem-i ḥārr olsa ḥummādan ḫālī olmaz ve baᶜdehu ona iḫtilāṭ ḥādis̱ olur ve iḫtilāṭın ḥudūs̱u veremin ᶜiẓamı ile ḥicābın ona iştirākinden olur. Ve iḫtilāṭa müʾeddī olan verem ḳattāl olur ḫuṣūṣan iḫtilāṭa delāil-i rediyye muvāfaḳat eyleye. Eger ᶜaḳlin iḫtilāṭına delāil-i ceyyide muvāfaḳat eder ise o veremin inficārıyla selāmete tevaḳḳuᶜ olunur. Ve bu mis̱lli veremin inficārında baᶜḍı kerre külye şaḥmından bir şeyʾ ḫurūc eder, bir şibr ṭūlünde şaᶜr-ı aḥmer gibi nesne dahi ẓuhūr eder.

Ve verem-i külānın eks̱er-i esbābı bi'l-cümle bedenin imtilāsı veyāḫūd külye müşārik olduğu ᶜuḍvların imtilāsı olur ve o imtilā dahi demin kemmiyyeti ve keyfiyyeti ile olur yāḫūd saḥc-ı ḥaṣāt ile ve elem ve ḍarbe ile veyāḫūd külye katında bevl muḥtebes olup temdīd etmekle verem ḥādis̱ olur, zīrā bu meẕkūrlar ve ems̱āli külyeyi tevrīm eder.

Ve külyede olan evrām-ı ḥārre taṣallübe sürᶜat eder ve o zamān ṣalābetin ᶜalāmātı ẓāhir olur. Ve çok kerre beline himyān şedd eylemek külyeyi tevrīm eder.

el-ᶜAlāmāt: Külye evrāmından verem-i ḥārrın ᶜalāmetleri ḥummā-ı lāzıme olur, o ḥummāda evāil-i ribᶜ gibi ġayr-i muntaẓama feterāt ve heyecānāt mis̱lli ḥālāt olur. Ve sāire ḥummayātın evāilinde olan nabḍın ṣıġarı bunda miḳdārı bunda ṣıġar[239] olmaz ve bunun ḥummāsında eṭrāf ḫuṣāṣan yedler ve ricller bāride olur ve iltihābla maḫlūṭ iḳşiᶜrār olur ve nāḥiye-i külyede s̱iḳal ve temeddüd iḥsāsı dāimī olur ve eşyā-ı müdirre ve ḥirrīfe ve māliḥa ve ḥāmiḍanın onlara ıḍrārı olur ve bi-ḥasebi'l-mādde iltihāb olur.

Ve bir nevᶜ vecaᶜ olur ki gāhīce hāyice ve gāhīce sākine olur ḫuṣūṣan o verem dübeyle olur ise o ḥālin vücūdu müteḥaḳḳıḳa olur. Ve vecaᶜın sükūnu cirm-i külyede olan veremde evrām-ı sāire vecaᶜının sükūnlarından eks̱er olur, ammā ġışā katında ve ᶜalāḳa katında olan veremin vecaᶜı ᶜaẓīm ve şedīḍ [406b] olur ve intiṣābdan ve suᶜāl ve ᶜuṭāstan o vecaᶜ menᶜ eder.

Ve veremin müsteḳarrı bir mihād üzere olmaz ise ona nuṣbe ṣuᶜūbetli olur ve eger o kimse istilḳā eder ise elemi eḫaff olur ve inbiṭāḥ yaᶜnī yüz üstüne yatmakta külye asılmakla onda elem istilḳādan eşedd olur ve istilḳā onların eḫaff-ı nuṣbeleri olur.

Ve baᶜḍı kerre veremin ᶜiẓamı ile bu ᶜilletin ḥummāsı iştidād edip iḫtilāṭ-ı ẕihne müʾeddī olur müşāreket-i ḥicāb ḥasebiyle. Ve miᶜdeye ve kebide müşāreket ile ḳayʾ-ı mirreye müʾeddī olur. Ve baᶜḍı kere vecaᶜ yüze ve gözlere muttaṣıl olur. Ve o veremin mevāddı emᶜāyı ḍaġṭ etmekle baṭnı ḥabs eder.

Ammā bevl o veremde evvelā ebyaḍ olur sonra aṣfer-i nārī ve ġayr-i mümtezic olur ve ondan sonra aḥmer olur. Eger mānın beyāḍı dāim olursa ṣalābet-i ātiyeyi veyāḫūd o veremin dübeyleye istiḥālesini inẕār eder. Ve bi'l-cümle kaçan bu ᶜillette bevl lezic-i ebyaḍ olur o ḥāl üzere dāim olur ise delīl-i redī olur. Ve kaçan māʾ rüsūbu aḫẕ edip o rüsūb maḥmūd olursa veremin şeyʾ-i āḫere istiḥālesiz nuḍcunu īẕān ve iᶜlām eder. Ve kaçan veremin evāil-i eyyāmı mürūr edip ve bevl yine ṣāfī ve raḳīḳ olduğu ḥālde bāḳī kalsa verem ṭarīḳ-i cemᶜde veyāḫūd ṭarīḳ-i taṣallübdedir.

Ve veremin cirm-i külyede veyāḫūd ġışā ḳurbünde olduğu bundan aḳdem bizim ẕikr eylediklerimizden maᶜlūm olur. Ve veremin külye-i yümnāda veyāḫūd külye-i yüsrāda olduğu ıḍṭıcāᶜla maᶜlūm olur, hangi ṭarafta verem

239 [Yazmada Ragıp Paşa'nın aksine "ṣaġīr"]

var ise o ṭarafa ıḍṭıcāᶜ o ṭarafın muḳābiline ıḍṭıcāᶜdan eshel olur ve keẕālik külyenin kebid cānibinde olan nāḥiyesinde imtidād olur ise verem yümnāda ve mes̱āne cānibinde olan nāḥiye-i külyede ve esāfilde imtidād olur ise verem yüsrāda olduğu maᶜlūm olur ve iki ᶜalāmet-i meẕkūreler maᶜan mevcūd olur ise verem külyelerin ikisinde dahi olduğuna delālet eder.

Ve kaçan verem dübeyle olsa s̱üfl cidden ᶜaẓīm olur ve sen dübeylesi olan külyeyi küre mis̱alinde baṭn içre mevcūd bir nesne iḥsās edersin. Ve keẕālik dübeyle-i külye ᶜilletinde baṭnın ḫālī olan mevāḍiᶜinde nefḫa ᶜārıḍa olur ve aᶜrāḍ cidden şedīde olur ve baṭnda vaḫz-i[240] şedīd iḥsās olunur, ammā verem-i yesārı fevḳa'l-üns̱eyeyn iḥsās olunur.

Ve ᶜaḍal-i ṣulbde olan bi'l-cümle veremde vecaᶜ ᶜaẓīm olur. Ve kaçan mevādd nuḍc eylese ḥummā ḫafīfe olur ve ḳuşaᶜrīret ziyāde olur ve bevl ġalīẓ ve rüsūb-ı ḥasen ziyāde olur ve verem münfecir olsa o nāfiḍ zāile olur. *Bu terceme Ḳānūn nüsḫasının tercemesidir ammā Mūcez'in ve Sedīdī'nin ᶜibāreti budur:* واذا انفجرت زالت الحما وحصل نافذ للذع المادة عند مرورها بالأعضاء الحساسة *İntehā. Ṣaḥīḥ olan Mūcez nüshasıdır.*

Ve eger middesi beyḍā ve melsā ve ġayr-i müntine olup bevlle ḥurūc eylese ecved olur ve keẕālik o ḫāric dem ve ḳayḥ ebyaḍ olsa yine ecved olur ve ammā bunların ḫilāfı üzere olan bi-ḥasebi'l-muḫālefe erdeᵓ olur yaᶜnī muḫālefet ḳalīle olur ise redāᵓet dahi ḳalīle olur ve kes̱īrü'l-muḫālefet olan kesīrü'r-redāᵓet olur.

el-Muᶜālecāt: Bu bābda muᶜālece evvelā faṣd ile olur, eger demde ġalebe olur ise bāsilīḳten faṣd ile sebeb-i verem ḳaṭᶜ olunur. Ve baᶜḍı kerre bāsilīḳi faṣda mābiḍ-i rükbeyi faṣd bi-ḥasebi'l-ḥāce itbāᶜ olunur ve eger mābiḍ-i rükbe ẓāhir olmaz ise onun bedeline ṣāfin faṣd olunur.

Ve keẕālik sebeb-i ᶜillet evvelā ishālle dahi ḳaṭᶜ olunur, eger o sebeb dem ile aḫlāṭ-ı ḥādde ise ve o ishāl ḥasbe mā-emken ḥukun-ı leyyine-i luᶜābiyye istiᶜmāli ile olur. Ve müshilātın efḍali mā-ı cübn ve ḫıyārşenber olur. Ve mā-ı cübn ile mevādd emᶜāya imāle olunur ve onda ġasl ve cilā ve tebrīd ve inḍāc ve ḳurūḥu ıṣlāḥ keyfiyyātı olur. Ve ḫıyārşenber ishāl eder ve keẕālik mevādd-ı veremi rıfḳ ile inḍāc eder. Ve kes̱īrü'l-mizāc olan mā-ı sükker ve

240 Ṭabᶜ ile olan nüsḫada "vaḫz" bedeline "vecaᶜ" vāḳiᶜ olmuştur, "vaḫz" dahi vecaᶜ-dan bir nevᶜdir.

ᶜasel dahi ḫıyārşenber gibidir. Ve ḥasbe mā-emken ḫılṭ taᶜdīl olunup baᶜdehu ishāl olunmak efḍal olur. Ve vācib olur ki ishāl ᶜanīf ve ḳavī olmaya, zīrā ḳavī ve ᶜanīf ishālle ḫılṭ-ı keṡīr külye civārında olan emᶜāya munṣabbe olup ḍarar-ı ᶜaẓīmi olur. Ve verem muᶜālecesinde mā-ı şaᶜīr iltizām olunur.

Ve vācib olur ki o verem ṣāḥibine elbette müdirrāt istiᶜmāl olunmaya ve büzūr ve benādıḳ-ı büzūr dahi istiᶜmāl olunmaya ve ḫuṣūṣan beden-i ġayr-i naḳīde istiᶜmālinden ziyāde ḥaẕer olunur, zīrā ġayr-i naḳī beden aṣḥābında müdirrāt istiᶜmāli ile aḫlāṭ külyeden ziyāde nāzile olur ve müdirrāt istiᶜmāliyle ġayr-i naḍīc olan aḫlāṭı külyeye imālenin ḫaṭar-ı ᶜaẓīmi olur. Ve kaçan aḫlāṭ nuḍc bulsa o zamān idrār olunur. Ve bu nükte için mehmā-emken şürb-i mādan bu miṡlli vaḳtte menᶜ olunur her ne ḳadar şürb-i māʾ verem-i külyeye min-vechin ᶜilāc ise, zīrā külyede olan evrām-ı ḥārreye suyun tebrīdi ve terṭībi ḥasebiyle nefᶜi vardır velākin su idrārı ḥasebiyle veremi izᶜāc eder ve o suyun cevheri nāhiye-i vereme munṣabbe olup cevher-i vereme müzāḥame eder. Ve mā-ı keṡīrin ḥareket ḥasebiyle ḥādiṡ olan ḍararı keyfiyyeti ḥasebiyle olan nefᶜinden ezyed olur ve maᶜa-hāẕā o mā-dürūrunda kendi ile maᶜan külye nāḥiyesine aḫlāṭ-ı rediyye īrād edip o vech ile dahi ıḍrārı olur. Ve eger māyı istiᶜmāl gerekli olur ise vācib olur yi mā-ı meşrūb ᶜaẕb ve ṣāf ve bārid ola, şürbü reşf[241] ve maṣṣ ṭarīḳiyle ola ve bürūdeti māniᶜ-i nuḍc olmak mertebesine bāliġa olmaya. Ve onlar laḥmdan ve ḥalāvāttan tecennüb ederler, ammā mā-ı ḥārr onlara muḍırr olur ve keẕālik bi'l-fiᶜl ḳavī ḥarāreti olan nesnelerin küllīsi dahi muḍırr olur. Ve bi'l-cümle mā-ı keṡīr mürūr ve ḥareketinde külyeyi itᶜābdan ḫālī olmaz.

Ve evrām ve ḳurūḥa sükūn gibi nāfiᶜ bir nesne olmaz. Ve ḥammāmāt onlara muvāfıḳ olmaz lākin evrām-ı ḥārreye baᶜde'l-inḥiṭāṭ muvāfaḳati olur.

Ve vācib olur ki ibtidā-i veremde meşrūbāt ve aṭliye ve ḥuḳundan ve onlar miṡllilerden māniᶜ yaᶜnī rādiᶜ olan edviye istiᶜmāl oluna ve baᶜdehu o māniᶜe cālī ve mürḫī ve münḍic olan bir şeyʾ veremin ṣıġarı ve kiberi ḥasebiyle ḫalṭ oluna ve baᶜḍehu cevālī ve mürḫiyāt istiᶜmāl oluna ve vācib olur ki cevālī ve mürḫiyāttan lezᶜi olmayan edviyeler iḫtiyār oluna.

Ve verem ᶜaẓīm olup leẕᶜi olan ḳavī devāya muḥtāc olur ise onu istiᶜmālde ṣavāb olan budur ki leẕᶜi olmayan edviye ile ḳavī ve lāẕiᶜ olan edviye

241 "Reşf" iki şefeh ile suyu ḳalīlen ḳalīlen şürb eylemektir, maṣṣ maᶜnāsına.

ḫalṭ olunup ġayr-i lāẕiᶜ lāẕiᶜden veznen eks̱er kılına. Ve keẕālik o veremde aḫlāṭ-ı leẕẕāᶜa olur ise o aḫlāṭ istifrāġ olunmaz belki vācib olur ki külyeye ve evrām-ı külyeye muvāfıḳ aḥsā mis̱lli aġdiye ile o ḫılṭın keyfiyyeti kesr oluna ve o aḥsā lezᶜi olamayan aġdiyeden ola.

Ve vācib olur ki ᶜalīlin aḫlāṭının riḳḳat ve ġılẓatte ḥāli taᶜarrüf oluna ve keẕālik cevher-i aḫlāṭın ṣıḥḥat ve fesādı ve ḫılṭ-ı āḫer olduğu taᶜarrüf oluna ve meblaġ-ı aḫlāṭ yaᶜnī ḳalīl ve kes̱īr olduğu dahi taᶜarrüf oluna ve bu taᶜar-rüfler ḥasebiyle veremi mūcib olan ḫılṭa edviye ile muḳābele oluna, ḳalīle ḳalīl ile ve kes̱īre kes̱īr ile kemmen ve keyfen muḳābele oluna. Ve ḥiddeti ḳalīle olan edviye istiᶜmāline iḳtidār oldukça ḥādde olan edviye istiᶜmāl olunmaz.

Ve kaçan verem nuḍc-ı tāmm ile nuḍc bulsa ve nuḍcun tamāmı bevlin delāleti ile müteᶜayyen olsa ona büzūr ve benādıḳ ve mā-ı şaᶜīr ve o mis̱lli müdirrāt saḳy olunur ve ḳable'n-nuḍc ona müdirrāt saḳy olunmaz ḫuṣūṣan aḫlāṭ-ı rediyye oldukta müdirrāt saḳyına aṣlā mesāġ olmaz. Ve baᶜḍı ker-re müdirrātı saḳy s̱iḳal iḥdās̱ eder velākin yine o müdirr bi-ᶜaynihi s̱iḳal-i ḥādis̱i defᶜ eder, bināen ᶜaleyh onun ḥudūs̱undan mübālāt olunmaz.

Ve veremi ıṣlāḥ ve ḫılṭ-ı redīyi ishāl için istiᶜmāl olunan tedbīrlerin ev-lāsı [407a] ḥuḳundır, meşrūbāt istiᶜmāli evlā değildir, zīrā ḥukun vereme ve mevḍiᶜ-i ᶜillete ḳuvveti s̱ābite iken vāṣıl olur ve maᶜa-ẕālik cihet-i fevḳten ḥuḳne aḫlāṭ-ı rediyyeyi meşrūbātın iḥdārı miḳdārı iḥdār eylemez ḫuṣūṣan müshilāttan meşrūbātın iḥdārı ḥuḳunun iḥdārından ziyāde kes̱īr olur. Ve vācib olur ki bu bābda istiᶜmāl olunan ḥuḳun ḳūlınc bābında olan ḥuḳun mis̱lli olup selis ve ġayr-i müstekrehe ve ġayr-i müzāḥime ola ve mūlim ve muḍırr olmaya. Ve ḫıyārşenber muᶜālecāt-ı külye beyninden ne güzel muᶜālecedir, zīrā ḥuḳun ve meşrūbātın hangisinde ḫıyārşenber vāḳiᶜ olsa bi-ġayri ᶜanīfin istifrāġ eder ve veremi inḍāc eder.

Ve kaçan bedenin naḳī olduğu senin maᶜlūmun olursa ve verem dahi ṣaġīr idiği bili[ni]r ise baᶜḍı kerre o vereme kes̱īrü'l-mizāc mā-ı ᶜasel ve mā-ı sükker saḳyı kifāyet eder, zīrā o miyāhın cilāsı ve telṭīf ve taḳṭīᶜi ol-makla baᶜḍı kerre bilā-lezᶜin taḥlīl eder. Ve bu bābda evvel-i emrde nāfiᶜ olan eşyā mā-ı şaᶜīrdir, baᶜḍı edhān ile istiᶜmāl olunur. Ve ᶜuṣāretü'l-ḫilāf ve ᶜuṣārāt-ı bāride edviye-i muṭfiᶜe ile taḍmīd ve bezr-i ḳaṭūnā luᶜābını saḳy

cemīᶜan bu meẕkūrlar eşyā-ı nāfiᶜadan olur. Ve baᶜḍı kerre leben saḳy olunur her ne ḳadar iltihāb var ise dahi ve vācib olur ki lebeni saḳy bizim vaṣf-ı sābıḳımız üzere ola. Ve bunlardan sonra ḫaṭmī ve ḫubbāzā ve bezr-i kettān ve dühn-i verd ve bevāridden bir şeyᵓ dahi o aḫlāṭa idḫāl olunup iḥtiḳān olur ve daḳīḳ-i şaᶜīr ve benefşec ve bāḳıle ile taḍmīd olunur ve āḫir-i emrde devā-i bārid terk olunup bedeline ḥulbe ve bābūnec ve o mis̱lliler ziyāde olunur ve onların dühnü dühn-i şīrec ve dühn-i ḳırṭım ve ḫāricden münḍic olup tesḫīni eşedd olan edviye ile taḍmīd olunur ve edhān-ı müsaḫḫıne içre ṣūftan bir ḫırḳa ġams olunup onunla dahi kimād olunur ve şibt ve ḫaṭmīden bir ḳuvvet olan nesne içine dahi o ḫırḳa ġams olunup onunla dahi kimād olunur ve onun ḍımādātı daḳīḳ-i ḥınṭa ve mā-ı ᶜasel maṭbūḫundan ittiḫāẕolunur ve varaḳ-ı ḥulbe ve kerneb ve aṣl-ı sūsen ve şibt ve ḫaṭmī ve bābūnec bu edviyelerden şīrec ile ḫabīṣa kılındıktan sonra ḍımād ittiḫāẕ olunur ve senin için edviye-i ḍımādiyye-i meẕkūreye benefşec ve şuḥūm-ı müleyyine ziyāde eylemek cāiz olur ve baᶜḍı kerre dahi vecaᶜ sebebi ile ḫaşḫāştan bir şeyᵓ dahi idḫāle ḥācet olur ve ḳışr-ı luffāḥ o vereme muvāfıḳ olur.

Ve inḍāc-ı dübeyle için müstaᶜmle olan edviye-i ḳaviyyeden olur mā-ı ᶜasel ile meslūḳ olan tīn. Ve o meslūḳu māzeryūn ve īresā ile taḳviye eylemeğe dahi ḥācet olur ise onu dahi işle. Ve meşrūbāt-ı mücerrebedendir bezr-i kettān iki mis̱ḳāl, neşā bir mis̱ḳāl ve bu mecmūᶜ iki şerbettir. Ve kaçan nuḍc tamām oldukta meşrūbeten ve maḥḳūneten müdirrāt istiᶜmāl eyle. Ve ḍımādāttan baᶜḍdır o ḍımād ki kemāfīṭūs ve caᶜde ve fuṭrāsāliyūn ve fiḳāḥ-ı idḫir ve sünbül mis̱lliden ittiḫāz oluna.

Ve vācib olur ki ḥāl-i vecaᶜ taᶜahhüd oluna ve vecaᶜ ḥasebiyle olan ḳalaḳ ve ıḍṭırāb ẕikri mirāren mürūr eden müsekkināt ile teskīn oluna ve mevṣūf olan ābzenāt ile dahi teskīn oluna. Ve baᶜḍı kerre muḫricu's̱-s̱üfl olan ḥuḳne vecaᶜı teskīn ve ᶜalīli tervīḥ eder müzāḥimi izāle ve telyīn etmekle. Ve eger o ḥuḳne ile s̱üfl iḫrāc ve vecaᶜ teskīn olunmaz ise tecfīfe ḥācet olur faṣd etmekle ve beyne'l-ḳaṭan ve'ṣ-ṣulb rıfḳ üzere meḥācim vaḍᶜı ile ve baᶜdehu şarṭ etmekle ve içinde ḫaṭmī ve ḳaysūm ve bābūnec ṭabḫ olan zeyt-i ḥārr içine maġmūs bir ṣūfe ile tekmīd etmekle ve bezr-i kettān mis̱lli ile ḍımād etmekle. Ve baᶜḍı kerre ḍımādı caᶜde ve kündür ve kirsenne ve şemᶜ ve dühn-i sūsen ile taḳviyeye ḥācet olur. Ve baᶜḍı kerre edviye nüfūẕ eylesin

için evvelā mevḍiᶜ-i ḍımāda miḥceme vaḍᶜ edip ve baᶜdehu şarṭ-ı ḫafīfle şarṭ eyledikten tekmīd ve taḍmīd olunur. Ve baᶜḍı kerre dahi müdirre-i bāride olan büzūr miḳdār-ı ḳalīl ḥārre-i laṭīfe ile muḫaddirāttan bir şeyᵓ ile saḳy olunmağa ḥācet olur, enīsūn kirsenne ile ve miḳdār-ı yesīr afyūnla o muḫaddir taḫdīr olunur ve felūniyā bu bābda efḍal-i devādır.

Ammā dübeylenin ᶜilāc-ı ḫāṣṣı eger o dübeyle cemᶜ edeceği maᶜlūm olur ise vācib olur ki bundan aḳdem bizim ẕikr eylediğimiz devā-i münḍic ile dübeylenin cemᶜine iᶜānet oluna ve onun ḳuvveti ziyāde kılına ᶜilk-i buṭm ve encüre ve efsentīn ve īresā ve daḳīḳ-i kirsenen mis̱lliler ile. Ve baᶜḍı kerre dahi o devāda aṣl-ı fāşerā ve maẕeryūn ve zibl-i ḥamām kılınır. Ve baᶜḍı kerre ᶜasel ile tīn ṭabīḫī onlara kifāyet eder. Ve vācib olur ki ḥuḳunda ve eşribede bi-ḳuvvetin münḍic olan edviye istiᶜmāl oluna ve kimādāt-ı meẕkūre taḳviyesi vācib olan edviye ile taḳviye oluna.

Ve baᶜḍı kerre nuḍcun buṭᵓuna sūᵓ-i mizāc-ı ḥārr u mültehib sebeb olur. Ve kaçan mizāc taᶜdīl olunsa nuḍc ḥādis̱ ve ḥāṣıl olur ve mizāc-ı meẕkūru taᶜdīl şürb-i elbān ve elbān ile iḥtiḳān ile ve aḍmide ile olur ve inḍāc için iḥtiyāl olunup bi't-ṭabᶜ bāride ve bi'l-ᶜaraḍ ḥārre olan edviye ve işyāᵓ istiᶜmāl olunur, mes̱elā mā-ı ḥārr içine iḳᶜād ve iclās olunur; eger münfecir olmaz ise müfeccirāt ve ḥuḳun-ı ḥādde ḥattā içinde ḫarbaḳ ve ḳıs̱s̱āu'l-ḥımār ve s̱ūm olan ḥuḳne istiᶜmāl olunur ve onlara müẓāheret ve muᶜāvenet olunup ḫāricden kimādāt ve ḍımādāt vaḍᶜ olunur ve vecc ve fencengüşt mis̱lli müdirrāt-ı ḳaviyye dahi istiᶜmāl olunur, veccde ve fencengüştte bu bābda ḫāṣṣıyyet-i ᶜaẓīme vardır. Ve müfeccirāt-ı ḳaviyyeden olur, dār-ı ṣīnī ve ḥurf. Ve kaçan verem münfecir olsa bi-ḳuvvetin müdrir olan edviye istiᶜmāl olunur ve ẕikri ātī olup ḳurūḥ-ı külye için muᶜadde ve müheyyā olan edviye-i mülḥime istiᶜmāl olunur.

İkinci Faṣl Külyede Olan Verem-i Balġamī Beyānındadır

Bu verem-i balġamın esbāb-ı ḥudūs̱uyla ḥādis̱ olur.

el-ᶜAlāmāt: Verem-i balġamīde s̱iḳal ve temeddüd ve efᶜāl-i külyede ḳusūr olur ve onda iltihāb olmaz ve baᶜḍı kerre yüzde ve gözde ve sāir bedende terehhül olur ve menī onda cidden raṭb ve raḳīk ve bārid olur velākin menīnin o evṣāfı baᶜḍı kerre aṣlābda olan āfet ile dahi olur ve ona maḫṣūṣ

ḫavāṣṣ ve ʿalāmātın bulunmadığı ḥālde menīnin o evṣāfı külyede verem-i balġamī olduğuna ʿalāmet olur.

el-Muʿālecāt: Ve onun ʿilācı aḍmide-i müsaḫḫine ile ve müdirrāt-ı münaḳḳıye ile olur ve vācib olur ki onun muʿālecesinde kes̱īren taʿvīl ġārın kendiye ve varaḳına ve dühnüne ve seẕāba olup o edviyeler ḥuḳunda ve eşribede ve aḍmidede istiʿmāl oluna.

Üçüncü Faṣl Külyede Olan Verem-i Ṣulb Beyānındadır

O verem baʿḍı kerre mübtedeʾe olup evvel-i ẓuhūrunda ṣulb ve katı olur velākin eks̱er-i ḥālde evvelā verem-i ḥārr ḥādis̱ olup ondan ṣalābete istiḥāle eder. Ve sebebi mevādd-ı sevdāviyyenin o verem-i ḥārre kes̱ret üzere cereyānı veyāḫūd o verem-i ḥārrı berd taḥcīr veyāḫūd taġlīẓ etmekle ṣalābete istiḥāle eder. Ve o verem mevāddının ʿadem-i nuḍcuna dahi ẕikr olunan ḥarr ve berd sebeb olur, zīrā nuḍc iʿtidāl üzere olan ḥarāret ile ḥāṣıl olur.

el-ʿAlāmāt: Külyede ḥādis̱ verem-i ṣulbe delālet eden eşyālar bunlardır: O verem aṣḥābında s̱iḳal-i şedīd olur, vecaʿ-ı muʿteber olmaz.

Verem-i ḥārrdan istimāle eden verem-i ṣulbde vecaʿ heyecān eder ve verem-i ṣulbde iki ḥaḳvede diḳḳat ve ḫader ve keẕālik iki veriklerde dahi ḫader olur ve baʿḍı kerre iki sāḳta dahi ḫader olup ziyāde iḍʿāf eder ve her ḥālde sāḳlar ḫaderden ḫālī olmaz. Ve bu veremin bi'l-cümle aṣnāfında aʿḍā-i sāfilede hüzāl ve neḥāfet ve bevlde riḳḳat ve kemmiyet-i bevlde yüsr ve ḳıllet olur, zīrā verem-i ṣulb ḥasebiyle külyede olan ḳuvvet-i cāẕibede ve ḳuvvet-i dāfiʿada ḍaʿf olur ve o ḍaʿf ḥasebiyle māiyyeti ceẕb ve defʿde ḫalel olur ve o bevlde dahi nuḍc olmamakla raḳīḳ olur veyāḫūd bevlin ḳıllet ve riḳḳatine sebeb sedd olur, zīrā südde mā-ı mükedderi nüfūẕdan menʿ eder ve keẕālik mā-ı raḳīḳin dahi eks̱erini nüfūẕdan menʿ eder ve belki südde üsr-i bevl eder yaʿnī külliyyen bevli ḥabs eder ve verem [407b] sebebiyle ḳuvveti indācdan menʿ eder ve baʿḍı kerre onda tehebbüc iḥdās̱ eder. Ve çok kerre südde ḥasebiyle ṭuruḳ-ı māiyyet muḥtebese olup bedene rücūʿ etmekle istisḳāya müʾeddī olur, binaen ʿaleyh bu ʿillette dāimā idrār edviyeleri istiʿmāl olunmak vācib olur.

el-ʿİlāc: Külyenin verem-i ṣulbüne muʿālecede ṣalābet-i kebidde ẕikr olunan uṣūlde ve edviyede teʾemmül vācib olur, zīrā ṣalābet-i kebidin tedbīri ve muʿālecesi bi-ʿaynihi ṣalābet-i külyeye dahi tedbīr ve ʿilāc olur. Ve dem-i sevdāvīde kes̱ret ḥasebiyle faṣda ḥācet olur ise o dahi işlenir ve o şarāb-ı büzūr dahi nāfiʿ olur ki onda telyīn ve tahlīl ola, bezr-i mürr ve bezr-i kettān ve bezr-i ḫaṭmī ve ḥulbe ve ḳırṭım ola; bu meẕkūrlardan sefūfāt ittiḫāẕ olunup bi-ḥasebi'l-ḥāce ona müdirrāt dahi ḫalṭ olunur. Ve idrārda ifrāṭ olunmaz, zīrā ifrāṭ üzere olan idrārıyla cemīʿan raḳīḳ mündefiʿa olup ġalīẓ bāḳī ve müteḥaccir olmakla ṣalābet ziyāde olur belki bevle mürāʿat olunur, her kaçan bevlde ġılẓat rüʾyet olunsa bi-iʿtidāl idrār olunur, ʿunf olunmaz ve kaçan bevl vaḳfe eyleye yaʿnī ḳalīl olsa inḍāc olunur, zīrā bevl naḍīc oldukta ḫurūcu kes̱ret üzere olur. Ve o verem-i ṣulbe merūḫāt ve kimādāt nāfiʿa olur. Dühn-i ḳusṭ ve dühn-i nārdīn ve zanbaḳ ve dühn-i bābūnec ve şibt ve dühnü'l-ġār mis̱lliler ile temrīḫ ve tekmīd olunur. Ve ona nāfiʿ ḍımādāttan olur o ḍımād ki bābūnec [ve] iklīlü'l-melik ve bezr-i kettāndan mütteḫaẕ ola. Ve baʿḍı kerre muḳl mis̱lli ve uşşaḳ ve sekbīnec şaḥm-ı dübb ve şaḥm-ı esed ve şaḥm-ı baḳar ve iyyel muḫları ve bunların ems̱āli ile merhem ve ḍımādāt ittiḫāz olunup istiʿmāl olunmağa ḥācet olur ve keẕālik bābūnec veve ḥasek ve iklīl ve besfāyec aḫẕ olunup saḳy olunur.

Dördüncü Faṣl Külye Ḳurūḥu Beyānındadır

Külye ḳurūḥunun esbābı ḳurūḥ-ı sāirenin bi-ʿaynihā esbābıdır ve o sebebler teferruḳ-i ittiṣāl esbāblarıdır ki o teferruḳ-ı ittiṣāl teḳayyuḥ edip ḳurḥa olur. Ve baʿḍı kerre ʿırḳın inṣıdāʿ ve inficārından ve inḳıṭāʿından ḳurḥa ḥādis̱ olur ve o inṣıdāʿ ve inḳıṭāʿ dahi külye ems̱ālinde ẕikr olunan esbābla olur. Ve baʿḍı kerre ḳurḥa dübeyle-i münfecire yāḫūd ḥaṣāt-ı müstaḫrice ḥasebiyle ḥādis̱ olur. Ve baʿḍı kerre dahi aḫlāṭ-ı mirāriyye vü būraḳıyyenin saḥcı ve lüzūcetin mültezıḳ olduğu maḥallden ʿunf ile inḳılāʿından ḥādis̱ saḥc ḥasebiyle olur.

Ve külye ḳurḥasının redāʾeti mes̱āne ḳurḥasının redāʾetinden eḳall olur ve külye ile mes̱ane arasında vāḳiʿ mecārī ḳurḥalarının redāʾetinden dahi külye ḳurḥasının redāʾeti eḳalldir ve mecārī ḳurḥası redāʾeti külye ve mes̱ā-

ne ḳurḥalarının redāʾetleri beyninde mütevassıṭṭır. Ve sebebi budur ki ʿuḍv-ı ʿaṣabī ḳurḥalarının bürʾü ʿuḍv-ı laḥmī ḳurḥası bürʾünden ʿusretli olur.[242]

Ve mecārīde olan ḳurūḥun sebebi eks̱er-i ḥālde mevādd-ı ṣafrāviyye-i sāḥice olur ve ḥaṣāt dahi olur.

Ve baʿḍı kerre külye ḳurḥaları müteʿekkile ve baʿḍı kerre ġayr-i müteʿekkile olur.

Ve çok kerre külye ḳurḥasından o nevāṣīr ḥādis̱ olur ki onda bürʾ mutaṣavver olmaz velākin seyelānı tedbīr ile o ḳadre tenzīl olunur ki bedenin neḳāsı katında seyelān munḳaṭıʿ olur. Ammā beden mümtelī oldukça seyelān eder.

Ve middesi ceyyid olan ḳurḥadan kes̱īren ẖavf olunmaz ve ondan ittisāʿ ve teʾekkül ẖavf olunmaz, ammā middesi rediyye olan ḳurḥa ittisāʿ ve teʾekkül ve ʿaṭaba teʾeddī eder ve külāsı münẖariḳa olan kimse helāk olur. Ve çok vāḳiʿ olur ki verem-i külyenin reʾsi ẖārice māil olmakla ẖārice münfecir olur.

<u>el-ʿAlāmāt:</u> Külye ḳurḥasının ʿalāmātı budur: O ḳurḥa aṣḥābının bevlinde midde ve eczā-i şaʿriyye olur ve kirsenneye müşābih laḥmiyyet-i ḥamrā ẖurūc eder ve ʿalīl külye mevḍiʿinde elem iḥsās eder ve baʿḍı kerre ḳurḥa ḥudūs̱undan muḳaddem ʿalīl dem bevl eder ve keẕālik o ḳurḥaya dübeyle ve inḳılāʿ-ı ḥaṣāttan ḥādis̱ vecaʿ dahi teḳaddüm eder ve baʿḍı kerre o ḳurḥaya ḍarbe ve ṣadme vuḳūʿu dahi delālet eder.

Ammā infitāḥ edilesi[243] budur ki onda vecaʿ olmaz ve onda bevl-i dem ḳalīlen ḳalīlen olur, zīrā bevl-i demin sebebi fevḳ cānibinde dübeylenin inficārı veyāẖūd ʿırḳın inṣıdāʿı olur ise o bevl-i dem iki veyāẖūd üç gün mütemādī olmak cāiz olur, ammā üç günden ziyāde ve ṭavīl olur ise o bevl-i dem infitāḥ yaʿnī ʿurūḳun feminin açılması ile veyāẖud ḳurḥa ḥasebiyle olur.

Ve eger dem bevlinin müddeti ṭavīl olup levninde taġayyür veyāẖūd o bevl-i deme ṣadīdin muẖālaṭası olur ise o mis̱lli dem bevli ancak külāda

242 Külye ʿuḍv-ı laḥmīdir ve ḳurḥasının bürʾü sühūletlidir; mes̱āne ʿuḍv-ı ʿaṣabīdir, ḳurḥasının bürʾü ʿusretli olur ve mecārīnin ʿaṣabiyyeti mes̱āne ʿaṣabiyyeti meblaġına bāliġ olmaz ve külye gibi laḥmī değildir, bināen ʿaleyh beynehümāda mütevassıṭṭır.

243 Yaʿnī damarların ağzı fetḥ olmakla dem tereşşuḥ edip bevl ile ḥurūcunun ʿalāmetleri.

ḳurḥa ḥasebiyle olur ve ona delālet eder ve o bevl demevī bevldir ki muḍᶜif olur, zīrā o bevl-i demevī her ne miḳdār ḳalīlen ḳalīlen ḫurūc eder ise ve defeᶜāt-ı bevlin her defᶜasında meblaġ-ı dem ḳalīl ise lākin tevātür-i bevl ile demden meblaġ-ı kes̱īr istifrāġ olunmakla ḍaᶜfa müᵓeddī olur.

Ve külye ḳurḥası ile mes̱āne ḳurḥası beyninde farḳ budur ki külye ḳurḥasında bevl selis olup sühūlet ile ḫurūc eder, ammā mes̱āne ḳurḥasında bevl ᶜusretli olur ve külye ḳurūḥunda ḳuşūr-ı ḥamrā ḫurūc eder ve mes̱āne ḳurūḥunda ḳuşūr-ı beyḍā ḫurūc eder. Ve eger ḳuşūr-ı beyḍā mes̱ānenin kendi ḳurḥasının ḳuşūru ise kibār ve ġılāẓ olur, mes̱āne mecārīsinin ḳurḥasının ḳuşūru ṣıġar ve raḳīḳ olur. Ve keẕālik o ḳurḥalar mevāḍiᶜ-i evcāᶜ ile dahi farḳ olunur, zīrā onlarda mevāḍiᶜ-i vecaᶜ muḫtelife olur.

Ve ḳurūḥ-ı mecārīde vecaᶜ vasaṭṭa olur. Ve mecrā-yı ḳaḍīb ḳurḥası vecaᶜı cümle vecaᶜların mevāḍiᶜi esfelinde olur. Ve mecārī ḳurḥasının vecaᶜı baᶜḍı kerre ṣuᶜūbetli olup onda küllü sāᶜatin ṭalaḳ yaᶜnī vecaᶜ-ı vilādet gibi vecaᶜın heyecānı olur. Ve baᶜḍı kerre maṭlūb olan farḳ ḳuvvet-i vecaᶜla ḥāṣıl olur, zīrā mes̱āne ḳurḥasının vecaᶜı aṣᶜab olur ᶜuḍv-ı ᶜaṣabī olup ḥissi ziyāde olmakla. Ve keẕālik külye ve mes̱āne her ne ḳadar mütevātiren bevl-i demde müşterekler ise mes̱āne ḳurḥasının miḳdār-ı bevli eḳall ve onda iḫtilāṭ dahi eḳall olur.

Ve külā ve mes̱āne ḳurḥalarının aṣḥābı midde bevl eyledikten sonra dem bevl eylese o bevlden teᵓekküle istidlāl olunur.

Ve kaçan külye ḳurḥasının ᶜilācı ḳabūlünde ḳıllet olup ve müddeti ṭavīle ve bevlinde ᶜaḳer ve levn-i redī vü aḫḍar ve şiddet-i netn ve onun ġayri ᶜalāmāt-ı rediyye olsa o ḳurḥanın ṣuᶜūbetine ve ḫubs̱üne delālet eder.

<u>el-Muᶜālecāt:</u> Külye ve mes̱āne ḳurḥalarında evvelā vācib olan odur ki onların aḫlāṭı merāriyyetten ve būraḳıyyetten ᶜuẕūbete imāle olunmakla taᶜdīl oluna, zīrā o aḫlāṭ taᶜdīl olunmasa o ᶜuḍvları kirāren ve mirāren devām-ı mürūr ile cerḥ eder. Ve keẕālik o ᶜalīl ḥirrīf ve mürr ve māliḥ ve ḥāmiḍ nesnelerden ictināb eyleye ve bevle ḥācet-i ḳalīle olsun için şürb-i māyı taḳlīl eyleye ve keẕālik meşrūb taḳlīl olunmasa mā-ı meşrūb-ı kes̱īr külāya seyelān edip müteverrim olan külāyı taḥrīk ve tecrīd eder ve ḥareket-i külā ᶜilācının teᵓs̱īrine māniᶜ olur, zīrā sükūn ᶜilāc-ı ḳurūḥūn medārı ve ḳavānīnindendir.

Ve aḫlāṭı ṭaʿdīl eden tedbīrin biri faṣddır egerr faṣda ḥācet olur ise. Ve keẕālik bilā-ʿunfin aḫlāṭ-ı ḥāddeyi defʿa-i vāḥidede ıṭlāḳ eylemeyen ishāl-i laṭīf ü raḳīḳ dahi muʿaddilāt-ı meẕkūreden olur, zīrā bu miṡlli ishāl bedenden aḫlāṭ-ı ḥāddeyi nefḍ-i laṭīf ile nefḍ edip cihet-i külyenin ḫilāfına mevāddı imāle eder. Ve ḍarūret olmadıkça mirārı ishāl eder edviye istiʿmāl olunmamak evlā olur ve lāyıḳ budur ki evvelā mādde taʿdīl olunup baʿdehu iḫrāc oluna ve ḫuṣūṣan o iḫrāc ḳayʾ ile ola.

Ve ḳurūḥ-ı külyede ḳayʾ bi'l-cümle muʿālecātın ecelli ve efḍali olur, zīrā ḳayʾla külye nevāḥīsinden mevādd müncezib olup ve külye cihetinin ḫilāfından istifrāġ olunup [408a] o nevāḥī tenḳıye olunur. Ve baʿḍı kerre ḳayʾ-ı mütevātir ʿilāc-ı kāfī olup āḫer ʿilācdan muġnī olur ve evlā olur ki evvelā büzūr ile tedbīr olunup baʿdehu ḳayʾa iḳbāl oluna. Ve vācib olan budur ki ṭaʿām üzere ḳayʾ teshīl eder nesne istiʿmāli ile taḳyiʾe oluna çekirdeği ile biṭṭīḫ tenāvül olunmakla ḫuṣūṣan şarāb-ı ḥulv ile biṭṭīḫ-i mevṣūf tenāvül olunmakla ḳayʾ oluna veyāḫūd sikencebīn mā-ı ḥārr ile ṭaʿām üzere şürb olunup ḳayʾ oluna. Ve vācib olur ki o ḳayʾ dahi tehyīc-i şedīd ile ve ʿunfle olmaya ve aḫlāṭı biṭṭīḫ-i zaḳḳī ve ḳıṡṡā ve ḫaşḫāş tenāvülü dahi taʿdīl eder.

Ve mürāʿatı vācib olan uṣūlden olur ki kaçan vecaʿ-ı külye müştedd olsa evvelā vecaʿ teskīn olunup baʿdehu ḳurḥaya ʿilāc olunur. Ve ḳurḥa ṭariyye olup henüz münfecire olmuş ise onun ʿilācı eshel olur o vaḳtte ona ḥabbu'n-neşā ve şarāb-ı benefşec saḳy olunsa baʿḍı kerre ʿilāc-ı kāfī olur.

Ammā külye ḳurḥası müzmine olsa emr-i muʿālece ʿusretli olur ve müzminenin muʿālecesinde vācib olur ki ḫafīfe ve ġayr-i rediyye ḳurḥa[da] mübeẕẕerāt-ı ḫafīfe yaʿnī bezr-i ḫaṭmī ve kākünec ve sāir rāziyānec ḥaddine ve sınırına varınca ḳadar keyfiyyātı olan büzūr istiʿmāl oluna. Ve eger o ḳurḥa-i müzmine redī ve ḫabīṡ olursa berdi muʿtedilde bersiyāvşān istiʿmāl oluna ve īresā ve ferāsiyūn ve kirsenne daḳīḳi dahi istiʿmāl oluna. Ve eger ʿillet ziyāde ḫabīṡe olur ise o edviyenin saḳyı ile taḍmīdi cemʿ olunur ve baʿḍı kerre o edviyelerin içinde zūfā ve seẕāb ve o miṡlliler kılınır.

Ve kaçan ḳurḥa mevāddı tenḳıye olunsa ḫātim ile tedbīre iştiġal olunur ḳurḥada teʾekkül ḥādiṡ olmasın için. Ve vācib olur ki mümkin oldukça ʿalīl sükūna müdāvemet eyleye ve kendiyi itʿāb eden nesnelerde īḳāʿ eylemeye ve belki onun riyāḍeti delk-i eṭrāf ola ve vaḳt-i riyāḍette iḳtiḍā eden is-

tifrāġatı kimād-ı yābis ile ola, zīrā kimād-ı yābis katında onlara meşy ve ḥareket mümkin olmaz ve her ne ḳadar meşy ve sāir taᶜablı riyāḍete iᶜtiyādı var ise kimād-ı yābisin intişārı ẖavfından o taᶜablı riyāḍeti terk edip delk-i eṭrāf ile iktifā eder.[244] Ve kaçan ᶜalīle ᶜāfiyet gelse o zamān tedrīcle riyāḍet-i ẖafīfe ederek muᶜtādı üzere riyāḍet mertebesine bāliġ olur.

Ammā nefs-i ḳurḥaya ᶜilācda vācib olur evvelā cimāᶜ terk oluna, zīrā bu bābda cimāᶜ ziyāde ḍārr olur ve ḥareket ve riyāḍet onda keṡret üzere olmaya ve delk ile riyāḍete ḳaṣr oluna ve delk onlara nāfiᶜ ve demi bedene cāẕib olur.

Ve eger ḳurḥada redāᵓet yok ise cilāda ve tecfīfte muᶜtedil olan edviyeyi istiᶜmāl kifāyet eder. Ve eger ḳurḥa ẖabīṡe ise veḍarı[245] ġasl ve tenḳıyede aḳvā veḍar ḥudūṡunu tecfīfi ḥasebiyle menᶜ eder edviye-i ḳaviyyeye ḥācet olur ve onlardan sonra şedīden ḳābıḍ ve māniᶜ yaᶜnī rādiᶜ olan edviye aẖlāṭ-ı rediyyeyi inṣıbābdan menᶜ eylesin için istiᶜmāl olunur. Ve kaçan ḳurḥa tenḳıye olunup ẖafīfe olsa ve mevādd ondan muḥtebese olsa bürᵓ ḥādiṡ olur.

Ve vācib olur ki edviye-i ḳurūḥa muġarriyāt ẖalṭ oluna neşā ve keṡīrā ve ṣumūġ-ı bāride miṡlliler gibi, zīrā taġriye ḳurūḥu ḥırz ve ḥıṣn içre saḥcdan ve sāir ḳurḥaya mürūr eden nesnelerden ḥıfẓ eder. Ve o muġarriyāt beynin-den lükk miṡlli düsūmetli olanlar ile ᶜuḍvun laḥmında ve sāir onlar ile iġtidā edenlerde metānet ḥāṣıl olup ẖatmi ḳabūle müstaᶜidd ve mülāzım olur yaᶜnī istiᶜmāl olunan ẖātim ve müdemmil edviye fiᶜlini o miṡlli kurḥada ziyāde icrā eder. Ve keẕālik ẕikri esbaḳ edviyelere müdirr ve edviye-i mülaṭṭıfe dahi ẖalṭ olunur ẖatme ṣalāḥiyyeti olan edviyeyi ḳurḥaya īṣāl eylesin için her ne ḳadar o edviyeler ẕātında ḳurḥa muḍırr olurlar ise tehyīc ve taḥrīki ḥasebiyle. Ve baᶜḍı kerre o edviyelere ẖaşẖāş ve benc ve luffāḥ ve afyūn ve şevkerān miṡlli muẖaddirāt dahi ẖalṭ olunur teskīn-i vecaᶜ ve tecfīf ve redᶜ eylesin için.

Ve eger ḳurḥada veḍar olduğu senin maᶜlūm olur ise ona edviye-i cāliye saḳy edersin ve o edviye-i cāliyede idrārdan bir ḳuvvet kılarsın, meṡelā mā-ı ᶜasel ve mā-ı sükkeri baᶜḍı büzūr ile saḳy edip ḥattā onu idrār ve ġasl edersin. Ve bunlardan sonra edviye-i müceffife istiᶜmāl edersin.

---

244 Meşyin ᶜadem-i imkānının vechi ẖavf-ı intişārdır.

245 "Veḍar" düsūmetli nesnenin vesaẖıdır, keẕā fi'l-*Ḳāmūs*.

Ḳurūḥ-ı külādān cidden ḫabīs̱e olmayan ḳurḥalarda müstaᶜmel olunan edviye-i meşrūbe bezr-i ḫaṭmī ve bezr-i mürr ve onun uṣūlü ma-i ᶜasel ile ve kez̠ālik bezr-i kākünec ve mā-ı ᶜinebü'ṡ-ṡaᶜleb ve ḫuṣūṣan cebelī ᶜinebü'ṡ-ṡaᶜleb suyu ve kez̠ālik bezr-i ḳıs̱s̱ā ve ṭīn-i Ermenī cüllābla ve persiyāvuşān mā-ı ᶜasel ile saḳy olunur. Ve sūsenin kökünde tecfīf ve tenḳıye ve inḍāc ve taġriye vardır. Ve kez̠ālik bezr-i kettān ve kes̱īrā her birinden birer cüzᵓ ve neşāstec iki cüzᵓ, mā-ı ᶜasel ile saḳy olunur. Ve kez̠ālik ḥabbu'ṣ-ṣanevber, bezr-i ḫıyār onlardan bir rāḥa yaᶜnī avuç içi miḳdārı istifāf olunur. Ve kez̠ālik maḳlüvv bezr-i ḫaşḫāş saḥḳ olunup mesḥūḳundan bir buçuk dirhem aḫẕ olunup içinde idḫir ve beyan kökü maṭbūḫuyla saḳy olunur. Ve bu mez̠kūrlardan aḳvā olur fuṭrāsāliyūn veyāḫūd dūḳū şarāb-ı reyḥānī ve miḳdār-ı ḳalīl ṭīn-i Ermenī ile saḳy olunmak. Ve baᶜḍı kerre muḳl ṣamġ-ı buṭmla ve ṭīn-i maḫtūm ile veznleri berāber aḫẕ olunudktan sonra ḥall olunup saḳy olunsa ondan intifāᶜ olunur, şerbet-i vāḥidesi bir mis̱ḳāle varınca ḳadar olur ve saḳyı şarāb-ı ḥulv ile olur. Ve ondan dahi ḳavī olur kirsenne daḳīḳi, zirā onun tenḳıyesi ve tecfīfi şerbet-i ūlādān ḳavī olur. Ve eger o daḳīḳ ile ṭīn-i maḫtūm ve aḳāḳıyā ve liḥyetü't-teys ᶜuṣāresi cemᶜ olunur ise fāidesi tāmme olur ve īresā dahi ḳavīdir, o fiᶜli īresā dahi işler. Bu mez̠kūrlar külye ḳurḥasına nāfiᶜ olan edviye-i müfredeler idi.

Ammā mürekkebāt-ı nāfiᶜa bunlardır: Ḳıs̱s̱ānın bezr-i muḳaşşeri otuz beş ḥabbe, ve ḥabb-ı ṣanevber on iki ḥabbe, levz beş ḥabbe ᶜadeden aḫẕ olunup onların medḳūḳu miḳdārı zaᶜferān ile ᶜale'r-rīḳ şürb olunur ve eger ḥarāret şedīde olur ise ḥabb-ı ṣanevber ḥabb-ı ḫıyāra tebdīl olunur. Ve kez̠ālik ḥabbu'ṣ-ṣanevber yirmi ḥabbe, ḥabbu'l-ḳıs̱s̱ā kırk ḥabbe, neşā bir buçuk dirhem aḫẕ olunup baᶜdehu nārdīn, bezr-i kerefs her birinden sekizer dirhem bu edviyeler dahi aḫẕ ve meᵓḫūẕ-ı s̱ānī bir buçuk rıṭl su içinde rubuᶜu kalınca ḳadar ṭabḫ olunduktan sonra ṭabīḫi ile evvelā meᵓhūz olan edviye saḳy olunur. Ve kez̠ālik ṭīn-i maḫtūm, dem-i aḫaveyn, kündür, neşā, bezr-i biṭṭīḫ, bezr-i kerefs, bezr-i ḳıs̱s̱ā, bezr-i ḳar,ᶜ rubbu's-sūs, lükk, rāvend-i ṣīnī, levz-i ṣanevber, kibār-ı ḫaşḫāş, bezrü'l-benc veznleri berāber aḫẕ olunup müşāhede īcāb eylediği üzere meypuḫtec ile saḳy olunur. Ve kez̠ālik ḥabbu'ṣ-ṣanevberü'l-kibār otuz ḥabbe, levz-i muḳaşşer yirmi, temr-i laḥīm on beş, kes̱īrā dört mis̱ḳāl, rubbu's-sūs dört

mis̱ḳāl, zaᶜferān südüs mis̱ḳāl; meypuẖtecle edviye-i mez̠kūre maᶜcūn kılınıp istiᶜmāl olunur.

Ve kaçan vecaᶜ müştedd olsa vācib olur ki ḳurḥa ᶜilācından iᶜrād olunup bu devā mis̱lli ile muᶜālece oluna: Bezr-i benc bir dānıḳ, afyūn bir ḳīrāṭ, bezrü'l-ẖıyār iki dirhem, bezr-i baḳlatu'l-ḥamḳā bir dirhemfi'l-ḥāl bu edviyeleri istiᶜmālle fi'l-ḥāl vecaᶜ sākin olur. Ve eger vecaᶜ ḳālīl olur ise su yerine leben şürbü ve şarāb-ı benefşe şarābı onu teskīn eder. Ve ḳavī edviyelerden olur ḳūḳī ve aḳrāṣ-ı kākünec ve Dīsḳūrīdūs demek ile maᶜrūf aḳrāṣ ve sefūf-ı lükk ve zerāvend, bezr-i kākünec-i cebelī ile ḳavī devālar olur ve kem4deryūs sefūfu cidden ḳavī olur.

Ve çok kerre z̠ūsenṭāriyā ḥuḳneleri istiᶜmāl olunsa külye ḳurḥasına nāfiᶜ olur mevāḍiᶜlerinde mücāveret olmak ḥasebiyle.

Ve bu ḳabīlden [408b] aḍmideler dahi ẓahr üzere ve vasaṭṭa olan müşeddede vāḳiᶜ mevāḍiᶜ-i ẖāliye üzere taḍmīd olunsa nāfiᶜ olur. Ve o ḍımād-ı nāfiᶜ daḳīḳ-i kirsenne şarābla ve ᶜasel ile ittiẖāz̠ olunan ḍımād ile olur ve kez̠ālik ve verd-i yābis ve ᶜades ve ᶜasel ve ḥabbu'l-ās ile dahi ḍımād olunur ve bu ḍımād ḳurḥayı tevessuᶜdan ve taᶜaffünden dahi menᶜ eder.

Ve merūẖāt-ı nāfiᶜadan olur dühn-i ḥınnā ve dühn-i şeceretü'l-maṣṭakī ve dühn-i sefercel ve baᶜḍı kerre onlara meyᶜa ẖalṭ olunur ve meyᶜa mis̱lliler dahi ẖalṭ olunur ve baᶜḍı kerre telyīn için şaḥm-ı baṭṭ mis̱lliye dahi ḥācet olur.

Ammā nevāṣīr için tecfīf ve menᶜ-i fesāddan ġayri ᶜilāc olmaz, ammā tecfīf dāimā beden tenḳıye olunmakla ve bi-ḥasebi'l-kemmiyyet ve'l-keyfiyyet imtilādan iḥtirāz ile olur ve bu tedbīr ẖabīs̱ olmayan nāṣūrda kifāyet eder. Ve vācib olur ki bu vech ile nāṣūra muᶜālece oluna.

Ve eşribe ve aḍmideden z̠ikr olunan tedbīrden ḳaviyye olup taᶜaffünü dahi menᶜ edenler maᶜrūf olan o ḳavābıḍ olur ki onda bilā-lez̠ᶜin cilā ve tenḳıye ola.

Ve ammā o ḳurḥa aṣḥābının aġdiyeleri vācib olur ki ḥasenü'l-keymūs ola, senin maᶜlūmun olan ṭayrın luḥūmu ve semek-i raḍrāḍī ve buḳūl-i ceyyide olan sermaḳ ve baḳlatu'l-Yemāniyye mis̱lliler gibi. Ve ḳurūḥ rediyye oldukça o luḥūm olanlara meşviyyeten verilir ve onlara efḍal luḥūm laḥm-ı ṭuyūr olur ve ᶜaṣāfīr-i cebeliyyenin laḥm-ı meşvīsi olur ve nīm-birişt dahi

muvāfıḳ olur ve tedrīcle laḥm-ı decāc-ı semīn ve ıṭriye ile dahi taġdiye olunur; eger haḍm ederler ise elbān onlara nāfiᶜ olur, o nāfiᶜ olan elbān eşek sütü ve ḫayl sütü mis̱llilerdir ve leben-i liḳāḥ dahi nāfiᶜdir, zīrā bu elbān ḳurūḥun mevāddını ıṣlāḥ ve ġasl eder ve cübniyyeti ḥasebiyle taġdiye dahi eder, ammā baḳar ve ḍaᵓn sütü efᶜāl-i mez̠kūr ile taḳviye-i ᶜuḍvu ve taġdiyeyi cemᶜ eder velākin leben-i ütün ve leben-i māᶜizin mizācı ıṣlāḥ ve ġaṣl cihetinden ve ḫāṣṣiyyetinden nefᶜi sāir elbāndan eks̱er olur ḫuṣūṣan o ütün ve māᶜiz ḳurūḥa muvāfıḳ senin maᶜlūmun olan ᶜalef ile taᶜlīf oluna. Ve o ḳurḥa aṣḥābının tenāvül eyledikleri elbān ve aġdiyelerine ḳurūḥa ṣāliḥ edviyeden bir şeyᵓ ḫalṭ oluna kes̱īrā ve neşā ve ṣamġ gibi ve müceffifāt ve müdirrāttan olan büzūr-ı maᶜrūfeden birer şeyᵓ dahi ḫalṭ oluna. Ve vācib olur ki z̠ikr olunan elbān tenḳıyeden sonra saḳy oluna ve kaçan belen şürb olsa ol leben-i meşrūb münḥadir olmadıkça üzerine bir nesne iṭᶜām olunmaya ve lebenin inḥidārı geç olur ise ona yalnız milḥten bir şeyᵓ ḫalṭ olunur ve baᶜḍı kerre dahi milḥ ve ᶜasel ḥalṭ olunur ve o ᶜalīle leben ṭaᶜām ve şarāb maḳāmına ḳāim olur. Ve feyeḍān-ı ḳayḥ katında leben-i niᶜāc ona nāfiᶜ olur o lebende ḫatm ve taġdiye ve taḳviye olmak ḥasebiyle. Ve onlara ᶜaṭaş katında şürb-i leben muvāfıḳ olur. Ammā onlara muvāfıḳ nuḳl ve fevākih biṭṭīḫ ve ḫıyār-ı naḍīc ve kümmes̱rā ve zuᶜrūr ve rummān-ı ḥulv ve sefercel ve tuffāḥ, bu mez̠būrlar fevāhikten muvāfıḳ olur; ammā yābise olan nuḳlden muvfāfıḳ olanlar levz ve ḫuṣūṣan levzin maḳlüvvü ve fustuḳ ve bunduḳ ve ḥāṣṣaten levz-i ṣanevber ve ḳaseb mis̱llilerdir. Ammā onlara tīn-i yābisten ictināb gerektir, zīrā tīn-i yābis ḳurḥayı cilā ve ḥakk ve tehyīc eder ve onda ḫafī yetūᶜiyyet vardır ve onlara vācib olur ki ḳaviyyü'l-ḥumūḍat olan her ḥāmiḍden ve her ḥirrīf ve māliḥten ve şedīdü'l-ḥalāvet olanlardan ictināb eyleyeler.

Beşinci Faṣl Külyede ve Mecārī-i Külyede Olan Cereb Beyānındadır

O cereb z̠ikr olunan ᶜuḍvların ḳurūḥu cinsinden olur. Ve esbāb-ı cereb eks̱er-i emrde o ᶜuḍvlar üzere büs̱ūr olmakla olur, maᶜa-daġdaġatin ẓuhūr edip külye mevḍiᶜinde de naḫsa muḫāliṭ ḥikke ẓuhūr eder. Ve baᶜḍı kerre onlarda vecaᶜ ᶜaẓīm olur ve mecārīde olan ḥikke ḫāric yaᶜnī bes̱re-i ġışāyī olur.

el-Muᶜālecāt: O ḥikākede bāsilīḳi faṣd nāfiᶜ olur eger bedenin küllīsinde imtilā var ise ve her ḥālde bāsilīḳ faṣdından enfaᶜ olur ṣāfini faṣd ve külye mevḍiᶜinin taḥtından ḥacāmet eylemek ve keẕālik dāimā beden tenḳıye olunur ḳayᵓla ve benādıḳ ḥubūbu, ṭīn-i Ermenī ve rubb-ı sūs veznleri berāber aḫẕ ve istiᶜmāl olunmakla ve onların ġıdāsı haḍmı ve keymūsu ceyyid olan ṣufretü'l-beyḍ gibiler olurve keẕālik müberrid ve muraṭṭıb aġdiyeler olur ferārīc, ḳaṭab ve baḳla-i Yemāniyye ve ḳarᶜ ve ısfanāḥ mis̱lliler ile ṭabḫ ve tenāvül olunur ve rummān-ı ḥulv gibi fevākih-i raṭbe ile ve buḳūl-i raṭbe ile dahi tenāvül olunur.

Ve mecārī cerebinin ᶜilācı cereb-i külye ve cereb-i mes̱āne muᶜāleceleri beyninde mütevassıṭa olur, sen ikisinin muᶜālecesinde tefekkür ve teᵓemmül eyle ḥattā mecārī muᶜālecesinde iştibāh eylemeyesin.

Altıncı Faṣl Ḥaṣāt-ı Külye Beyānındadır

Külye ve mes̱āne ḥaṣātı esbābda müştereklerdir, zīrā ḥaṣātın tevellüdü mādde-i münfaᶜile ve ḳuvvet-i fāᶜile ile olur, ammā māddesi ruṭūbet-i lezice vü ġalīẓadır ve o ruṭūbet balġam veyāḫūd midde veyāḫūd dem olur, zīrā dem dümmelī olan veremde müctemiᶜa olup ḥaṣāta istiḥāleyi ḳabūl eder velākin nādirü'l-vuḳūᶜdur, ammā ḳuvvet-i fāᶜiliyye iᶜtidālden ḫāric ḥarāret olur.

Ve mādde-i ḥaṣātın iki sebebi vardır: Birisi māddeye mādde olur ve āḫeri māddeyi ḥābis olur. Ammā māddenin māddesi aġdiye-i ġalīẓadır, elbān mis̱lliler ḫuṣūṣan elbān-ı ḫās̱ire ve ecbān ḫuṣūṣan cübn-i raṭb ve keẕālik luḥmān-ı ġalīẓa yaᶜnī ācāmiyye olan ṭuyūr-ı kibārın ve ḫabīs̱in luḥūmu ve laḥm-ı baḳar ve laḥm-ı cemel ve laḥm-ı tüyūs ve vuḥūşun luḥūm-ı ġalīẓaları ve semek-i ġalīẓ ve muṭaycenātın küllīsi ve lezic ve niyy olan ḫubz ve faṭīr ve ıṭriye ve lākişe ve beḥaṭṭ ve semīd ve lüzūcetli ḥuvvārā ḫubz ve ḥalāvī-i lezice ve ḫām fevākih ve haḍmı ᶜusretli olanlar ve ḫılṭ-ı lezic tevlīd eden tuffāḥ-ı ficc ve ḥavḫ-ı ficc ve laḥm-ı ütrücc ve laḥm-ı kümmes̱rā mis̱lliler gibi ve keẕālik küdūretli miyāh ḫuṣūṣan miyāh-ı muḫteliffe ve ġayr-i meᵓlūfe ve seyyiᵓe ve ġalīẓa olan eşribe bi'l-cümle bu meẕkūrlar müvellid-i ḥaṣāt olan mevādda mādde olurlar ḫuṣūṣan mütenāvilīnin ḳuvve-i hāḍımeleri ḍaᶜīfe olmakla ve mütenāvel

keṡīr olmakla onlar haḍm olunmaya. Ve meʾkūlün keṡretinde ḳuvvet münhebiṭa olup haḍm-ı tāmm olmaz veyāḫūd aġdiyenin sūʾ-i tertībi ile ve ʿale'l-imtilā riyāḍet ile aġdiyede o istiʿdād olur.

Ve baʿḍı kerre mādde-i ḥaṣātın māddesi midde olur külyede ve ġayride mevcūde olan ḳurḥa middesinden mādde-i ḥaṣāt tevellüd etmekle.

Ammā māddeyi ḥābis olan sebeb-i ḥaṣāt külāda olan dāfiʿanın ḍaʿfı olur ve o ḍaʿf mizāc ḥasebiyle veyāḫūd verem-i ḥārr ve ḥumret ile veyāḫūd ḳurūḥ-ı külliyye ile olur, zīrā onlarda onlara vārid olan māiyyetin fuḍūlü ve rüsūbātı muḥtebes olur ve ondan ḥaṣāt tevellüd eder veyāḫūd bedende ḥarāret olmakla o fuḍūl külyeye mündefiʿ olmazdan aḳdem ḳable en-yenhaḍime eʿālī-i bedende teremmüd ve taḥaccür eder ve o ḥarāret baʿḍı kerre lāzıme ve baʿḍı kerre dahi taʿab ve tenāvül-i müsaḫḫin ḥasebleri ile olur veyāḫūd sebeb-i ḥābis südde olur ve o südde dahi fuḍūlün ictimāʿından veyāḫūd ḳābıḍ olan berdden veyāḫūd evrām-ı sādde-i ḥāddeden olur ve evrām-ı sāddeden ḥudūṡu keṡīrü'l-vuḳūʿ olur veyāḫūd südde evrām-ı bāride-i ṣulbe ḥasebiyle olur veyāḫūd emʿā miṡlli aʿḍā-i ḳarībe külyeleri ḍaġṭ edip külāda südde iḥdāṡ etmekle olur.

Bu eşyāların küllīsi külāda tevellüd-i ḥaṣāta sebeb olduğu gibi meṡāne ḥaṣātına dahi sebeb olur ve beynehümāda farḳ budur ki külye ḥaṣātı yesīren elyen ve aṣġar ve ḥumrete emyel olur ve meṡanede ḥādiṡ olan ḥaṣāt aṣleb ve cidden ekber ve levn-i edkene ve remādiyyete ve beyāḍa emyel olur ve baʿḍı kerre dahi mesānede ḥaṣāt-ı münaḳḳaşa nābite olur. Ve keẕālik iki ḥaṣātın farḳ-ı āḫeri budur ki külye ḥaṣātı bevlin ʿakeri meṡabesindedir, bevlden mümtāz olmadan tevellüd eder, ammā meṡāne ḥaṣātı demin ʿakeri gibidir, bevlden mütemeyyiz olduktan sonra tevellüd eder, bevlin maʿiyyetinde olmaz ve bevlden sonra kalır. Ve ekṡer-i ḥālde ḥaṣāt-ı külye semīn olan kimselerde olur ve ḥaṣāt-ı meṡāne naḥīf olanlara ʿārıḍ olur. Ve meşāyıḫa ḥaṣāt-ı külā ḥaṣāt-ı meṡāneden ekṡer ʿārıḍ olur ve [409a] ṣıbyāna ve sinn-i ṣabābete ḳarīb olanlarda ʿaks üzere olur.

Ve ḥaṣātın ekṡer-i tevelüdü zamān-ı ṭufūliyyetin müntehāsıyla sinn-i rühūḳun evveli mā-beyninde olur onun için ki ṣıbyānın ve şübbānın ḳuvvet-i dāfiʿaları ekṡer olur ve eʿālī bedenden esāfile mevāddı defʿ eder, ammā meşāyıḫın külāsı cidden ḍaʿīf olur. Ve keẕālik ṣıbyānın ve şübbānın aḫlāṭı

raḳīḳ olur, ona bināen onların aḫlāṭı külyelerine nüfūẕ eder ve meşāyıḫın aḫlāṭı aġlaẓ olmakla külālarına nāfiẕe olmaz.

Ve ḥaṣātın eks̱er-i tevellüdü ṣıbyānda olur tenāvül-i eṭᶜimeye ḥırṣ ve şerehleri olup ve imtilā üzere ḥareketleri ve leben şürb eyledikleri için ve mes̱āneleri mecrāsı ḍayyiḳ olduğu için. Ve tevellüd-i ḥaṣāt meşāyıḫta dahi kes̱īr olur haḍmlarının ḍaᶜfı ḥasebiyle ve ona bināen İbuḳrāṭ hükm eyledi ki ᶜillet-i ḥaṣāt meşāyıḫa ᶜārıḍa olsa bürʾü kabūl eylemez.

Ve kaçan bevlde ḫılṭ eks̱er olsa o bevl tevlīd-i ḥaṣāta evlā olur ve o bevl bir nevᶜ bevldir ki kaçan ḥāli üzere terk olunsa ondan milḥ tevellüd eder ve bu bevlden tevellüd eden milḥ māiyyetten tevellüd eden milḥten eks̱er olur. Ve māiyyetten milḥ tevellüdünün ṭarīḳi budur ki ḥarāret kaçan ḥarāret arḍiyyeti iḥrāḳ eylese arḍiyyet-i muḥteriḳa māiyyete iḫtilāṭ etmekle o māiyyetten milḥ tevellüd eder. Ve ṣıbyānın bevllerinde milḥ meşāyıḫ bevlinin milḥinden eks̱er olur lākin o kes̱ret ṣıbyānın bevlinde eks̱er olmak ḥasebiyle değildir belki ṣıbyānda ḥarāret eks̱er olmakla ṣıbyānın bevlinde mevcūde olan arḍiyyeti iḥrāḳta ḥarāret tevaġġul etmekle milḥin tevellüdü eks̱er olur ve ona bināen ṣıbyānın bevli küdūretli olur, zīrā ṣıbyānın ebdānı müteḫalḫil olmakla taḥallül-i ḫafī ile māiyyetin eks̱eri taḥallül edip bāḳī kalan māiyyet-i ḳalīleyi mevcūde olan arḍiyyet tekdīr eder.

Ve ḥaṣāt tevellüdüne ṣıbyānın evlāsı eks̱er-i ḥālde ṭabᶜı yābis ve miᶜdesi ḥārr olan ṣabīler olur ve ṭabᶜlarının yübūseti eks̱er-i ḥālde ruṭūbetlerinin kebidlerine incis̱ābı ve kebidlerinden dahi aᶜḍā-i bevle incis̱ābı ḥasebiyle olur. Ve kaçan o māḳamda yaᶜnī külyede ḥarāret olsa ḥaṣātın sebeb-i fāᶜili ḥāḍır olur ve'l-ḥāṣıl ṭabīᶜatın yübūseti bevli aġlaẓ ve eks̱er eder.

Kaçan bir kimsenin bevlinde rüsūb-ı remlī kes̱īrü'l-vücūd olsa o kimsede ḥaṣāt tevellüd eylemez, zīrā remlī bevlde mevādd ve arḍiyyet remle istiḥāle ve bevl ile ḫurūc eder eder mevādd o ᶜuḍvlarda iḥtibās etmekle ondan ḥaṣāt tekevvün eylemez ve meʾmūl olur ki o bevlde mādde kes̱īre olmaya. Eger mevādd kes̱īre olsa idi ondan reml tekevvün eylemeyip belki ḥacer-i kebīr ü ṣulb tekevvün eder idi lākin iḥtimāli vardır ki o bevlin mevāddı kes̱īre ve rıḫve olup tefettütü ve teferruḳu ḳābil ola. Ve eger rıḫve olmasa bevlden onun infiṣāli kes̱īr olmaz id.

Bu meẕkūrātın ṣuveri seni ẕihninde teḳarrür eyledi ise maʿlūmun olur ki taḥaccür eden mevāddın sebeb-i taḥaccürü baʿḍı kerre māddenin nefsinde olan sebeb veyāḫūd ḥarāret olmayıp ikisinin ġayri bir sebeb olur ve o sebeb-i āḫer ile ḥaṣātın tevellüdü ḳuvve-i dāfiʿanın ḳuvvetine delālet eder ve sebebin ikiye inḥiṣārı hükm-i eks̱erī olur.

Maʿlūm ola ki cevārī ve nisā mes̱ānelerinde ḫāṣṣaten ḥaṣāt tevellüdü nādir ve ḳalīlü'l-vuḳūʿ olur, zīrā onların mes̱ālelerinde ṭaraf-ı ḫārice olan mecrā ḳasīr ve vāsiʿ ve teʿārīci eḳall olur ve ḳaṣīr olan mecrādan indifāʿ ṭavīl mecrādan indifāʿdan sühūletli olur.

Ve aṣḥāb-ı ḥaṣātın kiminde ḥaṣātın tevellüdü ve ḥaṣātı bevl-i nevāib ile olur.

Ve kaçan ḥaṣāt ictimāʿ edip bevl ile ḥurūcu ḳābil olmasa ḳūlınc gibi vecaʿ iṣābet eder ve onda olan nevāibin aralarında olan müded ve ezmine muḫtelife olur, kiminde bir şehr ve kiminde bir sene olur. *Ve Mūcez nüsḫalarında nevāibin müddeti altı ay ile bir sene beyninde olur diye vāḳiʿ olmuştur, ẓāhir budur ki ṣaḥīḥ olan nüsha odur.*

Ve her kimse ki ḥaṣāt-ı ʿaẓīme vecaʿına taḥammül ve muḳāsāt-ı şiddetine iʿtiyād eylese evcāʿ-ı mes̱āneden sāir vecaʿları istiḫfāf eder ve bu ḥāl delālet eder ki ʿuḍv-ı mes̱āne serīʿan teverrümü ḳābil değildir, zīrā bu mis̱lli ḥaṣātta ve vecaʿ-ı müberriḥte teverrüm eyledikte sāirlerinden dahi bi-ṭarīḳi'l-evlā teverrüm eylemez ve ḥaṣāt-ı kebīre ve vecaʿından yalnız biri āḫer ʿuḍvda olsa lā-maḥale tevrīm eder. Ve maʿlūm ola ki ḥaṣāt-ı külā ve ḥaṣāt-ı mes̱āne mīrās̱ kalan emrāḍdandır.

el-ʿAlāmāt: Ḥaṣāt-ı külye ʿalāmetleri evvelā bevlde ẓāhir olur ve o ʿalāmet budur ki kaçan bevl evvelā ġalīẓ olup baʿdehu riḳḳate istiḥāle etmeğe şurūʿ eylese sen ondan ḥaṣāt tevellüdünü iḥdās eyle ve bevlin riḳḳatine istiḥālesi küdūretin külyede iḥtibāsıyla olur.

Ve tevellüd-i ḥaṣātta baʿḍı kerre bevl evvelā dahi raḳīḳ olur ammā evvelā ġalīẓ olduğu ḳuvvetin ṣıḥḥatine ve mecārīnin vüsʿatine delālet eder. Ve baʿḍı kerre bevlde rüsūb-ı kes̱īre olup emrāḍ-ı kebidde bevlin rüsūbüne müşābih olur.

Ve her kaçan bevlin ṣafāsı eşedd ve ṣafāsı edvem ve rüsūbu eḳall olsa delālet eder ki tevellüd eden ḥıcāre aṣlīdir.

Eṭıbbā dediler ki ṣaḥīḥ olan kimse ḫuṣūṣan meşāyıḫ olanlar vecaᶜ ile veyāḫūd bilā-vecaᶜ bevl-i esved tebevvül eylese mes̱ānesinde ḥaṣāt tevellüdünü inẕār eder ve vücūh-ı mezkūre ile istidlāl-i tāmm olur eger o bevlde reml-i rāsib olur ise ve o reml ḥumrete ve ṣufrete māil olur ise. Ve onu taḳviye ve teʾyīd eder eger ḳaṭanında s̱iḳal ve vecaᶜ iḥsās eder ise. Onun ḳaṭanında bir şeyʾ-i muḥtebes gibi ḥālet iḥsās olunur ki her kaçan hareket olunsa o şeyʾ-i maḥsūs ḳaṭan cāniblerini naḫs eder ve bu ḥālin ẓuhūru ḳuvvetin ḳuvvetine ve siᶜa-i mecārīye delālet eder.

Ve ḥaṣāt sebebiyle ḥādis̱ olan evcāᶜın eşeddi ḥaṣātın evvel-i tevellüdünde olan vecaᶜdır, zīrā evvel-i tevellüdünde ḥaṣāt maḥallini kendiye mekān kılmak için temzīḳ eder ve lā-maḥāle temzīḳten ḥādis̱ olan vecaᶜ eşedd olur ve ḥaṣāt mütevellid ḥareket edip mecārīden mürūr eyledikte dahi vecaᶜ müştedd olur. Ve ḫuṣūṣan külyeden mes̱āneyen olan mecādele ḥareketinde olan vecaᶜın iştidādı sāir mecārīde ḥareketi vecaᶜında olan iştidādından eks̱er olur.

Ammā ḥaṣātın ḥāl-i inᶜiḳādında faḳaṭ iḥtibās ve s̱üfl ᶜarıḍ olur eger ḥaṣātın kendi sākine ve ṣāḥib-i ḥaṣāt dahi sākin olup muḥarrik-i ḥaṣāt olan imtilā şedīd ve ḍāğıṭ değilse. Ve ṭaᶜāmdan imtilā evcāᶜ-ı ḥaṣātı ziyāde taḥrīk eder ḫuṣūṣan ṭaᶜām emᶜāya nüzūl ve ḥaṣātı tecāvüz eylese o zamān imtilānın vecaᶜı taḥrīki eks̱er olur. Ve kaçan fuḍūl-i emᶜādan mündefiᶜa olup baṭn ṭaᶜāmdan ḫālī olursa vecaᶜ esken olur.

Ammā ḥaṣāt-ı mütevellidenin ḥareketinin ᶜalāmātı budur ki onun vecaᶜı vecaᶜ-ı s̱akīl olup müştedd olur ve ḳaṭandan ürbiyyeye ve ḥālibe nüzūl eder ve o vaḳt-i iştidādda ḥaṣāt berbaḫ[246] temsiye olunan maḥallde olur ve kaçan mes̱āneye nüzūl eylese vecaᶜ sākin olur.

el-Muᶜālecāt: Bu maḳāmda biz külye ḥaṣātına maḫṣūṣ muᶜālecātı ve kez̠ālik külye ve mes̱āne ḥaṣātları beyninde müşterek olan muᶜālecātı z̠ikr edip mes̱āne ḥaṣātı muᶜālece-i maḫṣūṣasını münferiden bir bābda müstaḳillen z̠ikr eyleriz.

---

246 "Berbaḫ"ta aḳvāl vardır: Evvelkisi vecnede olan tecvīfin ismidir. İkincisi o verīdin ismidir ki külyeden ᶜunuḳ-ı mes̱āneye muttaṣıl olup yine ciğere rücūᶜ eder ve o tecvīf aᶜḍā ġıdāsının māiyyetini mes̱āneye ṣabb eder. Üçüncüsü külyeler ile mes̱āne arasında olan mecrānın ismidir. Muṣannifin siyāḳ-ı kelāmından fehm olunan budur ki bu maḳāmda berbaḫtan murād o verīdin veyāḫūd mecrānın ᶜunuḳ-ı mes̱āneye mevḍiᶜ-i ittiṣāli ve mülteḳāsı olmaktır.

ᶜİlāc-ı ḥaṣāt ile eṭıbbānın ḳaṣd ve ᶜināyetleri mādde-i ḥaṣātı ḳaṭᶜa ve tevlīd-i ḥaṣātı menᶜe olur; sebebi ḳaṭᶜla veyāḫūd ıslāḥla ve baᶜdehu ᶜināyet ḥaṣāt-ı mevcūdeyi teftīt ve kesre ve taᶜalluḳ ve teşebbüs̱ eylediği maḥallden izᶜāc ve ibāneye olup baᶜdehu iḫrāc olunmağa olur ve o vücūhla efᶜāli olan edviye istiᶜmāl olunmakla o efᶜāl ḥaṣıla olur ve edviye-i mülaṭṭıfe onu telṭīf ve tez̠vīb edip iḥrāc eder. Ve z̠ikr olunan efᶜāl müdrir şürbü meᶜūneti ile veyāḫūd ḫāricden istiᶜmāl olunan edviye meᶜūnetiyle ḥaṣıla olur ve baᶜḍehu o edviye istiᶜmāliyle ḥādis̱ olan evcāᶜ mis̱lliler teskīn ve ḳurūḥ mis̱lliler ıṣlāḥ olunur.

Ve bir ḳavm ḫāṣıre veyāḫūd ẓahr şaḳḳ ve ḥaṣāt iḫrāc olunmağa taṣaddī eylediler velākin bu vech ile olan tedbīrde ḫaṭar-ı ᶜaẓīm olmakla onu ᶜaḳlı ᶜadīm olanlar iḫtiyār ederler.

Pes ḥaṣātın ḳaṭᶜ-ı sebeb ile olan muᶜālecesine evvelen teheyyüen mādde-yi ishāl ve ḳayᵓ ile istifrāġ edip baᶜdehu edviye-i ġalīẓa ve miyāh-ı kediren ḥımye dahi edip ve baᶜdehu meᵓkūlü taᶜdīl etmekle ve miᶜdeyi taḳviye ve haḍmı icāde ve ᶜale'l-ḫavā riyāḍet-i muᶜtedile [409b] ve meşdūdetü'l-vasaṭ tedellük ile ve aḫlāṭ-ı ġalīẓayı s̱üfl cānibine tevcīh eyleyip s̱üflünden bir nesne külyeye müzāḥim olmasın için ṭabīᶜatı telyīn etmekle olur.

Ve ḥaṣāta nāfiᶜ olan tedbīrden olur dāimā idrār eylemek. Ve idrār-ı nāfiᶜ büzūr-ı müdirre istiᶜmāli ile olup ġasl eden idrārdır. Ve müdirrāt-ı ceyyideden olur māu'l-ḥımmaṣ ve māu'l-ḥarşef ve mā-ı varaḳu'l-fücl ve füclün kendi ve ḫuṣūṣan diḳāḳ-ı raṭb olan fücl. Ve kaçan ḥaṣāt-ı mütevillede üzere biraz eyyām mürūr eyleye, müdirr-i ḳavī istiᶜmāl olunur.

Ve ammā ṣıbyānda ḥaṣātın tevellüdü şarāb-ı raḳīḳ-i ebyaḍ-ı memzūc saḳy olunmakla menᶜ olunur ve onlara yaᶜnī maḥṣūṭa s̱üflü iḫrāc ve ṭabīᶜatı telyīn eden ḥuḳun-ı muᶜtedile ile iḥtiḳān olunur.

Ve edviyeyi ḳuvveti bāḳıye iken ḥaḳve ve mevḍiᶜ-i ḥaṣāt mevāniᶜinden olur ṭaᶜām üzere ḳayᵓ ve o ḳayᵓı istiks̱ār eylemek, zīrā bu ḳayᵓ fuḍūl-i ġalīẓayı külyeye sālik olacağı ṭarīḳin müḍāddesi olan ṭarīḳten defᶜ eder ve cevānib-i külye naḳī ve ṭāhir olur.

Ve baᶜḍı kerre ḥammām ve ābzen ile ḥaṣātı izlāḳa tevaṣṣul olunur, zīrā onlar baᶜḍı kerre mevāddı ẓāhir-i bedene cez̠b edip külyeden ṣarf eder ve kaçan ḥammām ve ābzen iktiks̱ār olunsa ḳuvveti irḫā eder ve külā ḳuvveti-

ni iḍᶜāf eder. Ve keẕālik telyīn-i ṭabᶜ ve teskīn-i vecaᶜa ḥācet yok iken ābzen istiᶜmāli dahi muḍırr olur, zīrā ābzen külyeleri müsterḫiye eder ve bi-ḥasebi'l-istirḫā vāride olan mevāddı külyeler ḳabūl eder.

Ve arka üzere yatıp uyumak ḥaṣāt tevellüdüne māniᶜ olur.

Ammā ḥaṣātı teftīt eden edviyeler, edviye-i mürrenin eks̱eri ve ḳes̱iretü'l-ḥarāret olmayanlarıdır, zīrā cidden ḥarāreti şedīde olanların tevlīd-i ḥaṣāta sebebiyyeti ziyāde olur. Ve kaçan edviyenin taḳṭīᶜi ziyāde ve eşedd olup ḥarāreti eḳall olsa o mis̱lli edviye edviye-i müfettitenin efḍali olur.

Ve vācib olur ki mes̱āne ḥaṣātının edviye-i müfettitesinin ḥarāreti külye ḥaṣātı devālarının ḥarāretinden eşedd ola.

V teftīt-i ḥaṣāt edviyelerinden bir cins devā vardır ki onun teftīti ḥarr ve berd keyfiyyetlerinden birine ḳıyās olunmaz belki onların teftīti bi'l-ḫāṣṣa olur. Ve baᶜḍı edviyenin dahi teftīti ifrāṭ üzere olmaz belki onun ḳuvveti ḥaṣāt-ı ṣaġīr teftītine vefā eder ve ḥaṣāt-ı şedīdeyi teftītten ᶜācize olur. Ve bir ṣınf devā dahi vardır ki külye ḥaṣātına ḳıyās ile ḳaviyye olur velākin mes̱āne ḥaṣātına ḳıyāsla ḳuvveti ḳalīle olur ve belki mes̱āne ḥaṣātına nisbet ile onda aṣlā ḳuvvet olmaz ḥacer-i yehūdī mis̱lli. Ve bir ṣınf devā dahi olur ki külye-i ḥaṣātı[247] ḳaviyyen teftīt eder ve baᶜḍı kerre ḥaṣāt-ı mes̱ānede dahi fiᶜli olur. Ve baᶜḍı devālarda dahi iki ḥaṣāta ḳıyāsla ḳuvvet cemīᶜan şedīde olur, aṭrāġūlīdes tesmiye olunan ᶜuṣfūrda ve keẕālik remādu'l-ᶜaḳārībde iki ḥaṣātı teftīt ḳuvveleri ḳaviyye olur.

Ve kaçan edviye-i ḥaṣaviyye-i müfredelerden mürekkeb edviye terkīb olunsa envāᶜ-ı edviyeden biraz ḍurūb ile terkīb oluna ki onlarda ḥaṣavī edviyelerin fiᶜline iᶜānet ola ve o muᶜīn olan edviyelerin bir nevᶜinde ḳuvvet-i idrār olup bevl-i ġalīẓi idrār eder ve o bevl ile ḥaṣāttan münḳaliᶜa ve mütefettite olan eczālar dahi ḫurūc eder.

Ve bir nevᶜ muᶜīn dahi olur ki edviye-i ḥaṣaviyyenin ḥaṣātı taḥrīk için olan sürᶜat-i ḥareketi o nevᶜ devā teftīri ḥasebiyle ᶜavḳ ve teʾḫīr ve meks̱ eder ve o meks̱ ḥasebiyle edviye-i ḥaṣaviyyenin ᶜameli ziyāde ve fiᶜli ḳavī olur. Bu nevᶜ devā bir devādır ki onda düsūmet ve lüzūcet olmakla nüfūẕū baṭīʾ ve ġayr-i serīᶜ olur ve maᶜa-ẕālik onda inḍāc dahi olur besfāyec mis̱lli.

---

247 [Terkip "külye-i ḥaṣātı" değil "ḥaṣāt-ı külyeyi olmalıydı!"

Ve bir nevᶜ devā dahi vardır ki onun kendi nüfūẕu serīᶜ olup āḫeri dahi tenfīẕ eder fülfül ve fülfül ems̱āli gibi.

Ve edviyeyi meᶜūnetinden bir nevᶜ dahi vardır ki mevāddın ᶜuḍv üzere ḥarekātı ḥasebiyle teʾs̱īrāt-ı muḥtelifesi oldukta o nevᶜ edviye ᶜuḍvu taḳviye eder, o nevᶜ edviye fād-zehriyyeti olan edviyelerdir sünbül ve selīḫa ve ġayriler gibi. Ve bir nevᶜi dahi rubūb-ı fevākih gibi ḳabḍ-ı laṭīfi olanlardır, onlar ᶜuḍvun ḳuvvetini ḥıfẓ ederler. Ve baᶜḍı kerre bu edviyelere müsekkināt-ı evcāᶜ olan edviye dahi ḫalṭ olunur gerek onun teskīni ḫāṣṣıyyet ile ve gerek ise taḫdīr ile olsun. Ve kaçan edviye-i meẕkūreyi minvāl-i muḥarrer üzere sen terkīb eylesen ḳuvve-i ṭabīᶜiyye o edviyede taṣarruf edip ḥaṣaviyye devāları ḥaṣāt katında istiᶜmāl eder ve edviye-i müdirre vü mübedriḳa ḥaṣaviyye devāları ḥaṣāta īṣāl eyledikten sonra onları ᶜaṣr edip müdirrātı ḥaṣavī edviyeden farḳ ve temyīz edip müdirrātı ᶜamelden taᶜṭīl eder ondan maṭlūb olan fiᶜl ḥāṣıl olduğu için ve baᶜdehu müẕībe ve müleyyine olan edviyeyi istiᶜmāl eder, o müẕībe ve müleyyine olanlar ḥaṣavī devāyı reys̱ yaᶜnī ḥabs edip ḥaṣavī devā fiᶜlini tamāmen icrā eyleyip müneffize ve müdirre devālar onu ṭūl-i müddet meks̱ ve lebs̱i gerekli olan maḥallden taḥrīk eylemesin için.

Ve kaçan ṭabīᶜat ḳuvve-i müfettite vü müzᶜiceyi istiᶜmāl edip onlar fiᶜlini tamāmen icrā eyledikten sonra ḳuvve-i müreyyis̱e vü ḥābiseyi taᶜṭīl edip yine ḳuvvet-i müdirre ve ḳuvve-i müneffiẕeyi istiᶜmāl eder yaᶜnī o müdirrāt ḥaṣānın fütātını iḫrāc eder, ẕālike bi-taḳdīri'l-ᶜazīzi'l-ᶜalīm. Ve kaçan vecaᶜ müştedd olsa edviye terkībinde olan ḳānūn-ı maᶜrūf üzere muḫaddir istiᶜmāl edersin.

Ve baᶜḍı kerre ẕikr olunan ḫıṣālden çoğu devā-i vāḥid-i müfredde cemᶜ olur ve biz ḥaṣātı teftīt ve iḫrāc eden edviyeleri şimdi iᶜāde ve ẕikrlerini tekrār eyleriz, o edviyeler aṣl-ı ḳunnebīṭ ve aṣl-ı ᶜulleyḳ ve muḳl ve aṣl-ı raṭbe ve aṣl-ı dehmest ḳuşūru ve ḥımmaṣ-ı esved ve ḫuṣūṣan mā-ı ḥımmaṣ-ı esved ve bezr-i ḫaṭmī ve ḳarāṣıyā s̱emeresi ve ṣamġ-ı zuᶜrūr ve zuᶜrūrun kendide dahi ondan bir ḳuvvet vardır. Ve ḥasek ve ḥasekin aṣlı bu bābda ceyyiddir.

Ve aṣl-ı ḥınnā ve ᶜunṣul ve ḫall-i ᶜunṣul ü sikencebīni ve kerefs-i cebelī ve fūdenec ve efsentīn ve selīḫā ve ḫubbāz-ı berrīnin kökü ve ᶜūd-ı belesān

ve ḥabb-ı belesān ve dühn-i belesān cidden ḳavīdir ve ḫubbāz-ı berrī toḫumu ve ḥarşef ve aṣlı ve ḥarşefin suyu ve suḳūlaḳandriyūn ve bersiyāvşān iki dirhem miḳdārı mā-ı fücl ile ve kerefs ve ayrık kökü ve bezr-i sāẕec ve ʿaṣa'r-rāʿī ve ḫuṣūṣan ʿaṣa'r-rāʿīnin Rūmīsi ve kemmūn-ı berrī ve aṣl-ı fenṭāfliyun ve onun suyu ve kemāfīṭūs ve caʿde ve aṣl-ı helyūn ve Mıṣrī suʿdun bezri ve ḳuşūr-ı aṣl-ı ġār ve bezr-i fücl ve isḳūrdiyūn ve eṭrāf-ı fāşerā ve seẕāb-ı berrī ve keẕālik būraḳ-i Ermenīden beş dirhem aḫẕ olunup ʿasel ile maʿcūn kılınır ve üç gün miḳdārı mā-ı fücl ile saḳy olunur.

Ve keẕālik şevāṣarā *ve baʿḍı nüsḫada sevāṭarādır*, ondan bir mis̱ḳāl aḫẕ olunup mā-ı fātir ile saḳy olunur.

Ve baʿḍılar ẕikr eylediler ki yetmiş ʿaded [fülfüle] aḫẕ olunup nāʿimen saḥḳ olunsa ve ondan yedi ʿaded ḳarḍ ittiḫāẕ olunsa ve her gün birer ḳurṣa saḳy olunsa ḥaṣātı bevl eder.

Ve fustuḳta külā ḥaṣātını teftīt ḳuvveti vardır. Ve külye ḥaṣātına ḳıyāsla ḥacerü'l-yehūdīde ḳuvvet vardır ve keẕālik müşk-ṭarāmşīʿ ve kemāfīṭūs dahi onun gibidir. Ve iki ḥaṣāta ḳıyās ile remād-ı ʿaḳāribde ḳuvvet vardır ve dühn-i ʿaḳārib dahi remādı gibidir ve o dühn şol zeyte derler ki içine ʿaḳārib vaḍʿ olunup teşmīs oluna ve o [dühn] ṭılā olunmakla ve mes̱āne ḥaṣātında ẕerrāḳa ile zerḳ olunmakla istiʿmāl olunur.

Ammā remād-ı ʿaḳāribin ecved-i tedbīri budur ki ḳārūre-i s̱eḫīne ṭīn-i ḥikmet ile taṭyīn olunur ve içine ʿaḳārib vaḍʿ olunup tennūr-ı ḥārrda bir gece veyāḫūd bir geceden nāḳıṣ terk olunur velākin iḥrāḳta mübālāġa olunmaz ve ġaden tennūrdan refʿ ve iḫrāc olunur ve o ḳārūre zücāc olmak ḫazeften ḫayrlı olur, zīrā ḫazef nāşif olmakla ḳuvveti aḫẕ eder.

Erneb-i meẕbūḥtan bu ṣıfat üzere ittiḫāẕ olan remād dahi ḳavī olur ve onun şerbeti iki dirhem olur ve o remādın suyunda taḥlīl ziyāde olur.

Ve zāġın başı ve eṭrāfı izāle olunup ḫalḳı yaʿnī cüs̱s̱esinin sāir mevāḍiʿi inā-i nuḥās içinde şemste tecfīf olunur.

Ve keẕālik ḫarāṭīn-i müceffefe ve keẕālik zücāc saḥḳ ile hebā mis̱lli kılınır. Ve keẕālik remād-ı zücāc ve ẕikr olunan edviyeler bi'l-cümle bu şānda nāfiʿdir.

Ve remād-ı [410a] zücāc ittiḫāzının ṭarīḳi budur ki ḥadīdden mütteḫaẕ ġırbāl gibi müşebbek bir miġrefe yaʿnī kefgīr demekle maʿrūf āletin üzerine

iḥrāḳı murād olunan zücāc vaḍᶜ olunup nār üzerinde kızdırılır ve baᶜdehu mā-ı ḳıly üzere o zücāc-ı muḥammā vaḍᶜ olunup kilsi nes̱r olunur yaᶜnī suyun yüzünde kalan keffi su ile irāḳa olunup o zücācdan dürūr edip bāḳī kalan rüsūbu aḫẕ olunup ke'l-evvel yine miġrefe-i meẕkūre üzere taḥmiye ve baᶜdehu mā-ı meẕkūrda teklīs ve kilsi izāle olunup ve bu minvāl üzere taḥmiye ve teklīs olunmak iᶜāde olunur kilsi kalmayınca veyāḫūd ḳalīl olunca ḳadar baᶜdehu dürūr edip bāḳī kalan zücāc hebā mis̱lli olunca ḳadar saḥḳ olunur ve onun bir mis̱ḳāli on iki mis̱ḳāl mā-ı ḥārr içinde saḳy olunur. Ve zücācın ecvedi ebyaḍ-i ṣāfī olandır.

Ve teftītte cidden ḳavī olan edviyelerdendir isfencden meᵓḫūz olan ḥacer ve keẕālik teysin yaᶜnī erkek keçinin dem-i müceffefi. Ve teysten dem aḫẕının ecved-i evḳātı ᶜineb aḫẕ-ı levne bedᵓ eylediği vaḳttir.[248] Ve ecved-i ṭarīḳi budur ki bir cedīd ḳıdr ṭaleb ve aḫẕ olunup içinde su kaynatılır o ḳıdrın teremmüdü ve ṭabīᶜī olan mülūḥatı zāil olunca ḳadar. Ve eger o ḳıdr birāmdan mütteḫaẕ olur ise ecved ve evlā olur. Ve bir reᵓs teys ki dört yaşında ola, ẕebḥ olunur ve evvel-i ẕebḥte ve āḫirinde seyelān eden dem terk olunup vasaṭṭa olan dem o ḳıdr içinde kılınır ve o dem ḳıdr içinde tecemmüd edince ḳadar terk olunur ve o dem-i cāmid eczā-i ṣıġāra tecziᵓe ve taḳṭīᶜ olunup ondan ḳurṣ ittiḫāẕ olunur. Ve onun ḳurṣ olmasının ṭarīḳi budur ki o eczā-ı ṣıġār bir şebeke üzere veyāḫūd bir ḫırḳa-i naḳiyye üzere neşr ve basṭ olunur, taḥte's-semā tesmiye olunan maḥallde şemste vaḍᶜ olunur ve ġubārdan muḥāfaẓa için üzerine ḥarīrden bir s̱evb örtülür ve cefāfı müştedd olunca ḳadar terk olunur ve o cefāf ḳurṣa nedāvet ve yaşlık iṣābet ḫaṭarı olmayan mevḍiᶜde kılınır ve baᶜdehu refᶜ ve ḥıfẓ olunup kaçan saḳy olunmak murād olunsa vecaᶜın sükūneti vaḳtinde ondan bir milᶜaḳa şarāb-ı ḥulv içinde veyāḫūd kerefs-i cebelī suyunda saḳy olunup ondan emr-i acīb müşāhede olunur.

Ve keẕālik ḳavī olan müfettit-i ḥaṣāttandır decācın ḳayḍ[249]-ı beyḍinin remādı ki o remād yumurtada ḥāṣıl olan ferḫ yumurtayı naḳḍ edip ḫurūcundan sonra yumurtanın ḳışr-ı ḫārici iḥrāḳ olunmakla termīd olunur ve müfettitāt-ı meẕkūrenin cümlesinden ḳavīdir.

---

248 Yaᶜnī üzüme alaca düştüğü vaḳttir.

249 "Ḳayḍ" yumurtanın ḫāricinde olan kabuğudur.

Yūnānca aṭrāġūlīdūyṭas tesmiye olunan ʿuṣfūr, o ʿuṣfūr ṣaʿv cinsinden olur, ʿuṣfūr-ı melikī tesmiye olunandan mā-ʿadā cemīʿan ʿaṣāfīrden aṣġarıdır ve bedeninin levni remādī ve aṣfer ve aḫḍar beynlerinde olur ve iki kanatları üzere rīşāt-ı ẕehebiyye vardır ve ancak ẕenebinde nuḳaṭ-ı ebyaḍ vardır ve eks̱er ẓuhūru şitāda ve sibāḫ ve ḥīṭānda olur ve ṭāyerānı ṭavīl ve mürtefiʿ olmaz belki ḳalīlen ṭayerā edip vāḳiʿ olur ve dāimā ṣafīr eder ve ẕenebini taḥrīk eder ve o ʿuṣfūr ke-mā hüve niyyen ekl olunur ve niyyen ekli efḍal olur ve maṭbūḫan ve meşviyyen dahi ekl olunur ve tuzlanıp taḳdīd dahi olunur ve baʿḍı kerre ke-mā hüve iḥrāḳ olunur tennūra ilḳā olunmakla o miḳdār ki onun ḳuvvetini taʿṭīl etmek mertebesine bāliġ olmaya. Ve tennūra ilḳā o zücāce içinde ola ki iḥrāḳ-ı ʿaḳrebde onun vaṣfı mürūr eyledi. Ve baʿḍı kerre birām ve bereniyyeden bir ḳird içinde vaḍʿ olunup ḳıdrın reʾsi şedd olunmakla tennūrda iḥrāḳ olunur ve kaçan ḥadd-i teşviyeyi ḳalīlen iḥtirāḳa tecāvüz eylese aḫẕ ve iḫrāc olunur ve baʿḍı kerre fülfül ve sāẕec mis̱lli ebāzīr ile mübezzer ve memlūḥ ve meşvī kılınıp istiʿmāl olunur. Ve baʿḍı kerre o ʿuṣfūr taḳdīd veyāḫūd iḥrāḳ olunduktan sonra saḥḳ olunup şarāb-ı ṣāfī veyāḫūd ʿasel veyāḫūd mā-ı ʿasel ve ḫandīḳūn ile saḳy olunur. Ve keẕālik ẕikr olunan edviye küllīsi dahi o eşyālar ile saḳy olunur.

Ve bir ḳavm zuʿm eylediler ki bu ʿuṣfūr-ı mevṣūf ʿuṣfūrü'ş-şevk tesmiye olunan ṭāirdir. Ve bu maḳāmda bir ṭāir vardır ki lisān-ı İfrencīde ona ṣafrāġūn derler, benim maʿlūmum değildir ki o ṭayr bu mevṣūf olan ʿuṣfūr mudur veyāḫūd ġayri şeyʾ midir. Ve bir ḳavm ẓann ederler ki o ṣafrāġūn tecfīf olunup ḳalīlen ḳalīlen şürb olunsa her mevḍiʿden ḥaṣātı iḫrāc eder. Ve bir ḳavm ẕikr eyledi ki ḥaṣāṭın kendi dahi ḥaṣātı iḫrāc eder.

Ve keẕālik ẕerḳ-ı ḥamam ve ẕerḳ-ı dīk aḫẕ olunup ḥaṣāt-ı kebīr için iki dirhem ve ṣaġīr için nıṣf dirhem, bir mis̱li sükker-i ṭaberzed ile saḳy olunsa Ḥuneyn ve Kindī zuʿm ederler ki o şerbet ḥaṣātın küllīsini ihṛāc eder. Ve baʿḍı kerre onlara fülfül ve milḥ ḫuṣūṣan müşk-ṭarāmşīʿ ile saḳy olunsa aṣnāf-ı ḥaṣātı teftīti ziyāde ve şāmile olur. Ve keẕālik ḫanāfis-i müceffefe dahi nāfiʿdir. Ve baʿḍı kerre zuʿm eylediler ki ḳunfuẕun şevki taḥt-ı ẕekerde tedḫīn olunsa ḥaṣātı tebvīl eder.

Muṣannif der ki baʿḍın bu ḳavlini ben taṣdīk ve taḥkīḳ eylemem, ammā bu ẕikr olunan edviye-i ḥaṣaviyyeyi tenfīẕ için ḫalṭ olunan edviye fülfül ve

fūdenec ve dār-ı ṣīnī olur ve onların tenfīẕinden mā-ʿadā taḥrīk-i ḥaṣātta taḳviyesi vardır. Ve keẕālik o devālara bi-ḳuvvetin idrār edip faḍl-ı ġalīẓi iḫrāc eylesin için ḫalṭ olunan edviye büzūr-ı maʿrūfeler ḫuṣūṣan cebeliyye olan büzūr ve kezālik dāḳū, mū, fū, esārūn vecc, nānḫāh, kāşim, sīsāliyūs, bezr-i fencengüşt, idḫir, ḳardemānā olur. Ve baʿḍı nās ẕerārīḥ istiʿmāline dahi cesāret eylediler ve bu müdirrāt-ı meẕkūrede maʿa-idrārihā ḥaṣātta teʾs̱īri dahi ʿādim değildir.

Ammā edviye-i ḥaṣaviyyeyi ḳalīlen ḳalīlen imsāk ve teryīs̱ eylesin için ḫalṭ olunan edviye ṣumūġ mis̱llilerdir. Ve baʿḍı reys̱i olan edviye ḥaṣātta fāʿil ve müʾes̱s̱ir dahi olur besfāyec ṣamġı ve ṣamġ-ı cevz gibi.

Ammā vecaʿı müsekkine olan edviye bezr-i kettān ve o bezrin luʿābı ve cillevz ve funduḳ ve bezr-i ḫaṭmīdir. Ve bunların maʿa-teskīni'l-vecaʿ edviye-i ḥaṣaviyyeyi terbiyesi ve cirm-i külyeye muvāfaḳati vardır. Ve muḫaddirāttan ḫalṭ olunacak edviye senin maʿlūmundur.

Ammā edviye-i muḳavviye behmen, zürünbād ve sūsen-i yābis ve felencmüşk mis̱lliler ve keẕālik verd ve cüllenār ve idḫir ve ṣandal olur.

Ammā ḥaṣāt için nāfiʿ olan edviye-i mürekkebe mes̱rūdīṭūs mis̱llidir, ḥaṣāt-ı külyede fāḍıl ve ḳavī olur. Ve keẕālik sencerīnā ve maʿcūn-ı ʿaḳārib ki onun fiʿl ve teʾs̱īri külyede ve mes̱ānede maʿrūftur ve keẕālik dem-i teysten mütteḫaẕ olan devā ki ona celālet-i fiʿli olmak ḥasebiyle yedullāh tesmiye olundu ve keẕālik dühn-i belesān ile mütteḫaẕ olup ḫazāinī tesmiye olunan devānın fiʿl-i ʿacībi olur. Ve o mürekkebātın biri dahi bizim tecribe eylediğimiz devādır ki onun nüsḫası budur: Remād-ı zücāc ve remād-ı ʿaḳārib ve Nebaṭī kernebin aṣlının remādı ve remād-ı erneb ve ḥıcāretü'l-isfenc ve teysin dem-i müceffef ü mesḥūḳu ve beyd-i müfriḫ[in] ḳışrı remādı ve ḥacer-i yehūdī ve ṣamġ ve el-vecc. Bu meẕkūrlar veznleri berāber ve fuṭrāsāliyūn ve dūḳū ve müşk-ṭarāmşīʿ ve ṣamġ ve bezr-i ḫaṭmī ve fülfül her birinden birer buçuk cüzʾ aḫẕ ve ʿasel ile maʿcūn kılınıp ḥıfẓ olunur, onun şerbet-i vāḥidesi iki mis̱ḳāl ve ondan dahi eks̱ere varınca ḳadar olur ve ḥımmaṣ-ı esved ile ṭabḫ olunan ḥasek suyuyla saḳy olunur ve devā-i meẕkūr mes̱āneye dahi ṣāliḥ olur.

Ve keẕālik kerneb-i Nebaṭī kökünün remādı ve bayd-ı müfriḫ ḳışrının remādı ve ḥacer-i yehūdīnin ẕeker ve üns̱āsı bu edviyeler aḫẕ ve cemʿ olu-

nur ve ondan bir milᶜaḳa miḳdārı şarāb veyāẖūd ma-i ḥasek içinde saḥḳ olunur ve devā-i mez̲kūr ḥaṣāt-ı mes̲āneyi ṭīn-i ebyaḍ mis̲ālinde iẖrāc eder.

Mürekkebāt-ı ḳaviyyeden olup fiᶜli [410b] iki ḥaṣāta menfaᶜati cāmiᶜ olur: Bezr-i biṭṭīẖ, zücāc-ı muḥraḳ, ḳulb[250] veznleri berāber aẖz̲ olunup mā-ı ḥımmaṣ ile saḳy olunur.

Ve kez̲ālik z̲erḳ-ı dīḳ z̲erḳ-ı ḥamām bunlardan bir şeyᵓ mā-ı fücl veyāẖūd şarāb veyāẖūd mā-ı ḥārr ile saḳy olunup iki ḥaṣātta dahi menfaᶜati ẓāhire olur.

Ve kez̲ālik menfaᶜati cāmiᶜ edviyeden olur: Kündüş bir dirhem, z̲erḳu'l-ḥamām bir dirhem, ẖanāfis nıṣf dānıḳ; bu mecmūᶜ aẖz̲ ve daḳḳ olunup şarāb la saḳy olunur.

Ve kez̲ālik ḥıcāretü'l-isfenc, suḳūlaḳandriyūn,, bersiyāvşān, bezr-i ẖaṭmī, futrāsāliyūn veznleri berāber aẖz̲ olunur; şerbeti miḳdār-ı ḥācet kılınır, mā-ı kerefs yāẖūd mā-ı uṣūl veyāẖūd mā-ı ḥasek veyāẖūd mā-ı fücl ile saḳy olunur.

Ve yine edviye-i mürekkebe-i cāmiᶜadan olur s̲emeretü'l-belesān ḥabbı ve fūdenec-i berrīnin yābisi ve bezr-i ẖubbāzā ve ḥacerü'l-isfenc ve bāderūc-ı yābis; bu edviyeler veznleri berāber aẖz̲ olunup baᶜde'd-daḳḳ mecmūᶜundan küllü yevmin bir milᶜaḳa miḳdārı dört ūḳıyye şarāb-ı memzucla saḳy olunur.

Ve külyeye maẖṣūṣ edviyeden olur meysevsen iki dirhem, semūrīs̲ūn[251] iki dirhem, fülfül dört dirhem; şerbeti miḳdār-ı mā yuḥdes kılınır ve sikencebīn-i ᶜunṣulī ile saḳy olunur.

Ve kez̲ālik sez̲āb-ı berrī ve ẖubbāzā-ı berrī ve aṣl-ı kerefs veznleri berāber bu mez̲kūrlardan iki milᶜaḳa aẖz̲ olunup şarābda ṭabẖ ve baᶜde't-taṣfiye şürb olunur.

Ve kez̲ālik aṣl-ı fenṭāfliyūn, sikencebīn-i ᶜaselī ile veyāẖūd mā-ı ᶜasel ile istiᶜmāl olunur.

Ve kez̲ālik bezr-i fücl ve ḳulb veznleri berāber kılınıp ondan bir bunduḳa dühn-i yāsemīn ile saḳy olunur.

---

250 القلب بضم القاف وآخره با وهو نبات اذا شرب فتت الحصاة İbn Kütbī.

251 “Semūrīḳūn” ṭabᶜ ile olan nüsẖada bu minvāl üzeredir. “Semīrīs̲ūn” kerefs-i Rūmī diye işāret olunmuştur.

Ve keẕālik bu devā mücerrebdir: Bezr-i biṭṭīḫ, ḳırṭım, zaᶜferān ḳult.[252] Bu edviyeler merreten-baᶜde-uḫrā saḳy olunur.

Ve keẕālik muḳaşşer ḥabb-ı maḥleb-i medḳūḳ iki mis̱ḳāl, zaᶜferān bir mis̱ḳāl, zerāvend yarım mis̱ḳāl. Bu edviye ᶜasel ile maᶜcūn kılınır; şerbeti dört dirhem miḳdārı olur.

Ve keẕālik ḳardemānā bir dıraḫmī, bir mis̱li aṣl-ı ġār ḳuşūruyla saḳy olunur.

Ve kezālik bezr-i ḥarmel ve muḳldan ḥubūb ittiḫāẕ olunup şerbeti küllü yevmin birer dirhem miḳdārı olur; varaḳ-ı fücl suyuyla veyāḫūd rāsen-i raṭb suyu ile veyāḫūd mā-ı zeytūn ile saḳy olunur.

Ve devā-i fāyiḳ olup elemi teskīn ve izāle eden devā nüsḫasıdır: Semerbīyūn demekle maᶜrūf olan kerefs-i berrī ki kerefsü'l-Fürs demekle dahi maᶜrūf olur bir ūḳıyye, suᶜd-ı Mıṣrī, sünbül-i ṭīb, ḫaşḫāş-ı ebyaḍ bezri, dār-ı ṣīnī, selīḫa, fülfül-i ebyaḍ, bezrü'l-cezer, yebrūḥ her birinden birer buçuk ūḳıyye, ḥacer-i yehūdī nıṣf ūḳıyye, Māḳādūniyā bilādından meclūb olan ḥacer yarım ūḳıyye; ᶜasel ile maᶜcūn kılınır, şerbeti bir bunduḳadır, şarāb la şürb olunur.

Ve tekevvün-i ḥaṣāttan māniᶜ olan devā nüsḫasıdır: Ṣāmiryūmā bezri, müşk-ṭarāmşīᶜ, bezr-i ḫaṭmī her birinden birer dıraḫmī, ḳıs̱s̱ā-i bostānī bezri ve bezr-i biṭṭīḫ ve kes̱īrā her birinden nıṣf dıraḫmī; bu edviyeler ḫalṭ olunup tenāvül olunur ve şerbet-i vāḥidesi iki dıraḫmī olur, şarāb-ı laṭīf memzūcla saḳy olunur.

Āḫer: Ḥacerü'l-isfenc, aṣl-ı ḥasek, bezrü'l-cezer her birinden ikişer dıraḥmī, bezrü'l-ḳıs̱s̱ā, bezr-i ḫaṭmī, neşā her birinden birer dıraḫmī, bezr-i rāziyānec, enīsūn, caᶜde her birinden üçer dıraḫmī. Ve aṣḥāb-ı ḥaṣāta baᶜḍı kerre o miyāh saḳy olunur ki onun içinde edviye-i ḥaṣaviyye ve maᶜiyyetinde olan edviye-i muᶜīne ṭabḫ olmui ola, mes̱elā kemāfīṭūs, caᶜde, fūẕenec ḥasekin aṣlı ve s̱emeresi, sīsāliyūs suḳūlaḳandriyūn, aṣl-ı ḫubbāzā, bersiyāvūşān, ᶜaṣa'r-rāᶜī, aṣl-ı s̱īl, aṣl-ı ġāfes̱, bezr-i ḫaṭmī, ṣāmiryūmā, şevāṣarā, müşk-ṭarāmşīᶜ ve bunların ġayri müdirrāt ṭabḫ olunmuş ola. Pes bu miyāhı eyyām-ı ṣıḥḥatte istiᶜmāl eden kimsede ḥaṣāt

252 *Ḳānūn* nüsḫalarında "ḳult" āḫiri tā ile vāḳiᶜ olmuştur lākin İbn [Kütbī] āḫirühu bā diye taṣrīḥ eder.

tevellüd eylemez ve ḥaṣātı olan kimse şürb eylese onlara menfaᶜati olur.

Ve bu maṭbūḫātın istiᶜmāline ḥaṣātın tevellüdü nevbetlerinde idmān eden kimseler ondan intifāᶜ ederler ve o maṭbūḫ budur: Yabanī ebegümeci yaprağı ṭabḫ olunup onun ṭabīḫinde semn ve ᶜasel ḳılınır ve ondan şeyʾ-i kes̱īr saḳy olunur, pes o meşrūb ḥaṣātı izlāḳ ve bevli idrār ve mesāliki telyīn ve sühūlet ile iḫrāc eder.

Ve Rūfus dedi ki ḥamʾet ile kes̱ret-i isiḥmām ḥaṣātı teftīt eder. Ve ḥamʾe ile istiḥmāmın ṭuruḳ-ı kes̱īresi vardır ḥattā cildi taḳrīḥ şānından olan miyāh-ı ḥārre içine edviye-i ḥaṣaviyye ilḳā olunup ḥiddeti ve ḥarāreti bāḳıye iken bir ḫırḳa ġams olunup ḥaṣāt üzere o ḫırḳa vaḍᶜ olunsa bu ḳadarca taḥmīmle ḥaṣāt taḥallül eder ve biz bu ḳabīlden baᶜḍı şeyʾ tecribe eyledik.

<u>Tedbīrāt:</u> Bu tedbīrler ile ḥaṣāt inḳılāᶜa müteheyyiʾe ve müstaᶜidde ve edviyeden münfaᶜile olup inzilāḳ ve ḫurūcu sühūlet üzere olur, pes o menāfiᶜi ṭālib olan ṣāḥib-i ḥaṣāta vācib olur ki edhān-ı mürḫiyeden merūḫāt ve kez̠ālik ḍımādāt ve neṭūlāṭ ve ḳāyrūṭiyyāttan dahi mürḫiyāt olanları istiᶜmāl eyleye ve ḥammāmāt ve ābzen dahi istiᶜmāl eyleye velākin ḳuvveti ifrāṭ üzere irḫā ve dāfiᶜayı iḍᶜāf edecek ḳadar mürḫiyāt istiᶜmāl eylemeye. Ve baᶜḍı kerre mürḫiyāt-ı müstaᶜmele ḥasebiyle ḥaṣātı olan ᶜuḍva kes̱īren mevādd seyelān eder ve o zamān ḥaṣātı ḳallāᶜ olan edviye istiᶜmāl olunur ḳalᶜ ve iḫrāc sühūletli olsun için.

Ve vācib olur ki ḳānūn-ı maᶜlūm üzere merūḫātā muḳavviyāt ḫalṭ oluna ḫuṣūṣan o muḳviyāt ḫalṭ oluna ki onda olan taḳviye mürḫiyāttan maṭlūb olan taḥlīle kes̱īren müḍādde olmaya ve o mis̱lli muḳavviyāt dühn-i sūsen ve dühn-i sünbül ve dühn-i ḥınnā ve dühn-i ḫīrī ve o edhān istiḫrāc olunan edviyelerden ᶜaynı ve ecrāmı olur ve dühn-i ḫīrī maᶜānī-i kes̱īreyi cāmiᶜ olur. Ve bu tedbīrlerde vasaṭ ve ḫāṣıre ve ᶜāne şedd olunur mecārī cihet-i fevkte müttesiᶜ olsun için veyāḫūd yed ile delk olunur ve bu ᶜamelden sonra devā-i müfettit saḳy olunur.

Ve müfettit saḳyına müdirrāt saḳyı itbāᶜ ve taᶜḳīb olunur ve ona dühn-i levz ile ḫıyarşenber saḳyında beʾs yoktur veyāḫūd lüzūcet ve izlāḳı olan edviye-i müdirrenin lüzūcetli ᶜuṣāresini dühn-i levz ile saḳyda dahi beʾs yoktur.

Ve ḥaṣātı edviye-i mez̠kūre ile irḫā eyledikten sonra veyāḫūd ḥaṣāt

maḥalline ednā taᶜalluḳ ile müteᶜalliḳa ve müteḥarrike olmakla mürḫiyāt-tan müstaġniye oldukta onda tekmīdāt istiᶜmāl olunur, isfenc mis̱lli-ler suya ve zeyte ġams olunup onunla ve kez̠ālik ḫīr-i bevvā ve nuḫā-le ile tekmīd olunur ve ḍımādāt ile dahi müsaḫḫaneten ve edhān-ı ḥārre ile dahi müsaḫḫaneten taḍmīd ve temrīḫ olunur, dühn-i sez̠āb ve zeytle maᶜa-cünd-i bīdester temrīḫ olunur. Ve vācib olur ki ḍımādātın süḫūneti muḥāfāẓa olunur.

Ve bunlardan aḳvā tedbīre ḥācet olur ise ḥaṣātın düveynine[253] yaᶜnī ḥaṣāta ziyāde ḳarīb olan maḥalle ve mevḍiᶜ-i vecaᶜa miḥceme-i fāriġa vaḍᶜ olunur mevāddı cez̠b eylesin için ve baᶜde'l-cez̠b o miḥceme refᶜ olunup tekrāren mevḍiᶜ-i evvelin düveynine fāriġatan ve miḥceme vaḍᶜ ve tedrīcle tenzīl olunur iki külye mevḍiᶜinden ḥālibeyn tevrībi üzere esfele tenzīl olu-narak. Kaçan ḥaṣāt mes̱āneye münḥadire olsa vecaᶜ sākine olur.

Ve baᶜḍı kerre ḥareket ve riyāḍet ve meşyinde ḍīḳ olan devābba rükūb ve kezālik nüzūl ᶜale'd-derec bu bābda ᶜilāc-ı kāfī olur ḫuṣūṣan o ᶜalīl merūḫāt istiᶜmāl eylemiş ola.

Ve kaçan ḥaṣāt mes̱āneden mecrā-yı ḳaḍībe nüzūl eylese o vaḳtte baᶜḍı kerre dahi vecaᶜ olur ve o mecrānın tedbīri z̠ikri ānifen sābıḳ olan tedbīr olur.

Ammā vecaᶜ-ı hāyicin ḫuṣūṣan mes̱āne katında ḥaṣātın ᶜiẓamı ḥasebiyle veyāḫūd ḥaṣātta esnān olup kesr-i ḫādişi olmak ile veyāḫūd ḫuşūnet-i sāḥi-ce ḥasebiyle ᶜārıḍ olan vecaᶜın ḥammām ve ābzen istiᶜmāli ile müzāvelesi mümkin olur. Ḥammām ve ābzen istiᶜmāli ifrāṭ üzere oldukta baᶜde-sāᶜatin vecaᶜ-ı şedīḍ muᶜāvede eder ve bu şānda neṭūlāt-ı bābūneciyye ve iklīliyye ve ḫaṭmiyye ve nuḫāliyye ceyyide ve nāfiᶜadır. Ve eger ṭabīᶜatta bir miḳdār iᶜtiḳāl var ise ṣavāb olan şiyāfe veyāḫūd ḥuḳne-i ġayr-i kes̱īre ile s̱üflü iḫrāc eylemektir ve ḥuḳne kes̱īre olur ise lā-maḥāle ḥaṣātı ḍaġṭ edip īlām eder. Ve bana eḥabb olan s̱üflü ancak şiyāfe [411a] ile iḫrāc edip iḥtiḳān terk olunmaktır ve ṭabīᶜatı telyīn ile ḫiffet-i kes̱īr ve teskīn-i vecaᶜ ḥāṣıl olur. Bu ḥālde müshil istiᶜmāli cāiz değildir, zīrā müshil īlām eder ve müshil ile fevḳten nüzūl eden mevādd ḥaṣāta teᵓeddī eder.

Ve kaçan ḥuḳne içine şuḥūm ve düsūmāt idḫāl olunup ve edviye-i

---

253 "Düveyn" "dūn"un taṣġīridir.

mürḫiye vü müdirreleri cemīᶜan taḳviye olunsa o ḥuḳne ishālle telyīn menfaᶜatlerini cemᶜ eder ve vecaᶜı kesr eder ve iḫrāc-ı ḥaṣāta muᶜāvenet eder.

Ammā vecaᶜ şedīd olup müsekkināt-ı vecaᶜ istiᶜmāl olundukta sākin olup baᶜdehu edviye-i ḥaṣaviyye istiᶜmāl olundukta s̱everān ve heyecān eylese o mis̱lli ḥālde aṣveb olan taḥrīki ḳavī olan edviyeden imsāk olunup onda ḥuḳne-i leyyineye ve merūḫāt ve ḳayrūṭıyāt-ı mürḫiye ve müleyyine-i müzliḳaya iştigāl oluna. Ve bu vaḳtte baᶜḍı kerre istiᶜmāl-i ḳayᵓ nāfiᶜ olur ḥaṣāta müzāḥim olur mevāddı taḳlīli ḥasebiyle. Ve baᶜḍı kerre ḥaṣātı ḳayᵓ fevḳe cez̠b etmekle dahi muḍırr olur.

Ve eger vecaᶜ elbette fütūr eylemezse muḫaddir saḳyından lāzım olur ve saḳy olunacak muḫaddirin efḍali felūniyādır ve kez̠ālik luffāḥī devā ve o tiryāḳ ki ᶜaṭīḳ olmayıp ṭarāvete māil ve ḳuvvet-i afyūn onda bāḳıye ola, onlar vücūh-ı kes̱īreden nāfiᶜa olurlar, zīrā onlar cihet-i tiryāḳiyyetten ve idrār ve teftīt cihetlerinden ve vecaᶜı taḫdīr cihetinden ve bi'l-cümle cihāt-ı mez̠kūreden menfaᶜati olur.

Ve baᶜḍı kerre külāda rīḥ tekevvün edip ḥaṣāta müzāḥamesi olur ve o müzāḥame īlāma iᶜānet eder ve kez̠ālik emᶜāda dahi ḥāṣıl olan rīḥ ḥaṣāta müzāḥāme edip īlāma iᶜānet eder. Rīḥ-i külā ve rīḥ-i emᶜādan her biri kendi ᶜalāmetleriyle maᶜlūm olur. Ve vecaᶜın riyāḥtan olduğu maᶜlūm oldukta vācib olur ki kāsir-i riyāḥ olan devāya ilticā oluna, sez̠āb ve bezr-i kerefs ve enīsūn ve nānḫāh ve kerāvyā ve şūnīz mis̱lli edviye mā-ı ᶜaselden saḳy oluna veyāḫūd onlardan ḍımād ittiḫāz̠ oluna veyāḫūd onlardan dühn ile ḳayrūṭī ittiḫāz̠ olunup ḥuḳnede istiᶜmāl oluna.

Eger ḥaṣāt verem-i ḥārr ḥasebiyle mütevellid ise ona evvelā verem-i külye ᶜilācıyla muᶜālece olunur ve ebvāb-ı kes̱īre z̠ekeri mürūr eden müberrid neṭūlāt ve ḍımādāt ve ḳayrūṭıyāt üzerine tenfīz̠-i edviye için ḫallden bir nesne reşş olunup istiᶜmāl olunur ve kez̠ālik o ᶜuṣārāt ve dühn-i verd ile maᶜan iḥtiḳān olunur ve eger faṣda ḥācet olur ise faṣd olunur.

Ve eger verem-i ṣulb ḥasebiyle tevellüd eylediyse luᶜābāt-ı ḥārre istiᶜmāl olunur, bezr-i kettān luᶜābı ve ḥulbe ve ḫaṭmī ve bezr-i mürr elᶜibesi müberridātla ḫalṭ olunup istiᶜmāl olunur ve kez̠ālik iklīl-i melik ve ḥasek ve şibt meşrūbeten ve ḥuḳnen ve aṭliyeten istiᶜmāl olunur. Ve eger aṭliyeten istiᶜmāl olunursa vācib olur ki onda rātiyānec ve sekbīnec ve uşşaḳ ve meyᶜa

ve cünd-i bīdester ve mürr kılına ve kezālik taḳviyetün-māsı olan edhā-ı ḥārre isti'māl olunur ve merāhimden merhem-i diyāḫaylūn ve merhem-i şuḥūm ve ġayri merāhim isti'māl olunur. Ve kaçan nuḍc görülse o vaḳt idrār olunur.

Ve aṣḥāb-ı ḥaṣātın aġdiyeleri ẕikri sābıḳ olan onlara muḍırr aġdiyenin müḍāddeleri olur, 'aṣāfīr-i meşviyye-i remādiyye[254] luḥūmu ve 'aṣāfīr-i dūr ve ṭabḫla müherrāt olan luḥūm-ı firāḫ onlara muḍırre olmaz ve keẕālik luḥūm-ı laṭīfe ve sereṭān-ı meşvī laḥmı dahi nāfi' olur ve vācib olur ki onların ṭa'āmına ḥarşef ve helyūn ḫuṣūsan onlardan berrī olan idhāl oluna [ve keẕālik zeyt ile ḳırṭım ve dühn ile mā-ı ḥımmaṣ] ve yalnız dühn dahi idḫāl oluna.

254 Ya'nī remādīsi olan 'uṣfūr demektir.

KÜTÜB-İ *ḲĀNUN*'DAN ÜÇÜNCÜ KİTĀBIN ON DOKUZUNCU FENNİ MEṮĀNE EMRĀDI MUʿĀLECĀTINDA KELĀM-I MÜCMELDİR O DAHİ İKİ MAḲĀLE ÜZERE MÜRETTEBEDİR

Maḳāle-i Ūlā Bi-Cümletihā Aḥvāl-i Meṯāne Beyānındadır O Dahi Fuṣūlü Müştemiledir

Evvelki Faṣl Meṯāne Teşrīḥi Beyānındadır

H̱āl̇ıḳ-ı kāināt celle celāluhu ve tebāreke şānuhu haḍretleri s̱üfl için ḫalḳ eylediği viʿāda cemīʿan s̱üfl cemʿ olup ve viʿādan mündefiʿ olmakla vaḳten baʿde vaḳtin teberrüzün muvāṣalasından senin maʿlūmun olduğu üzere istiġnā ḥāsıl olduğu gibi keẕālik H̱ālıḳ taʿālā tedbīr eyleyip defʿ ve nefḍe müsteḥaḳḳ olan faḍl-ı māiyyetten müteḥallib olan māiyyeti bi-külliyyetihā ev bi-eks̱erihā müstevʿibe olan bir cevbe[255] ve ʿaybe[256] ḫalḳ eyledi, ḥattā o faḍl vaḳten baʿde vaḳtin mütevāliyeten nefḍe muḥtāc olmayıp defʿa-i vāḥidede ḳıyām-ı vāḥid ile ḥācet mündefiʿa ola ve taḳṭīr-i bevli olanlar gibi muttaṣılaten ḳıyāma ḥācet olmaya. Ve ẕikr olunan cevbe-i mevṣūfe meṯāne demekle maʿrūfe ʿuḍvdur.

Ve o meṯāne ʿaṣabiyye ve ribāṭiyye ḫalḳ olundu ḳuvveti ziyāde şedīde olup maʿa'l-vis̱āḳa ḳābil-i temeddüd ve münbasıṭa ve mürtekize ve inbisāṭ ḥasebiyle māiyyetten mümteliʾe ola ve baʿde'l-imtilā ḍarūret dāʿiye oldukta o māiyyetten meṯāne fāriġa kılına. Ve onun ʿunuḳunda ʿaḍaleye mücāvir laḥmiyyet ḫalḳ olundu, onunla māiyyet ḥabs olunur. Ve meṯāne iki ṭabaḳa ḫalḳ olundu, o iki ṭabaḳadan biri biṭāne gibi ʿumḳta ve āḫeri ẓıhāre gibi ḫāricde kılınıp biṭāne ẓıhārenin s̱iḫanında iki mis̱li kılındı, zīrā māiyyet-i ḥāddeye biṭānet mülāḳī olur ve biṭānenin s̱iḫanı ve ġılẓati olmasa māiyyet-i ḥāddeyi iḥtimāl eylemez ve ẓıhāre māiyyete mülāḳī olmamakla s̱iḫanı zāide ve ġılẓāti kes̱īre olmaktan müstaġnī olur.

---

255 "Cevbe" fürce maʿnāsına.

256 "Ve "ʿaybe" es̱vāb vaḍʿ olunan heybe maʿnāsınadır, bu maḳāmda murād geniş ve meydānı olan kīsedir.

Cenāb-ı Ḫālıḳ-ı ḳādīm bi-bedāyiᶜi ḥikmetihi ve ḳudretihi māiyyet-i meẕkūreyi evvelā iki külyeden mes̱āneye celb edip ve s̱āniyen mes̱āneden dahi defᶜ ve celb eylemekte luṭfunu iẓhār edip iki külyeden yemneten ve yesreten nābitler ve ḥālibān ismi ile maᶜrūflar olan iki menfeẕi mes̱āneye vāṣıl ve müntehī kıldı ve o menfeẕler mes̱āneye ittiṣālinde mes̱āneyi iki ṭabaḳaya tefrīḳ eyledikte beynehümādan ḥālibānı imrār ve islāk eyledi bu vech üzere ki ḥālibān mes̱āneye evvel-i vuṣūlünde ṭabaḳa-i ᶜulyāyı yaᶜnī ẓıhāreyi s̱aḳb edip bir miḳdār iki ṭabaḳa arasında mürūr eyledikten sonra ẕikr olan ḥālibān ᶜumḳta olan ṭabaḳa-i s̱āniyeye ᶜıvaḍ ve nüfūẕ edip tecvīf-i mes̱āneye māiyyetini tefcīr edip faḍl-ı māᶜiyyeti tecvīfe sekb ve ṣabb eder. Ve kaçan mes̱āne mümteliʾe ve māiyyet mürtekize olsa ṭabaḳa-i bāṭıne ṭabaḳa-i ẓāhireye munṭabıḳa ve bir vech ile bāṭından mündefiᶜa ve mürtefiᶜa olur ki şiddet-i inṭıbāḳtan iki ṭabaḳa ṭabaḳa-i vāḥide gibi olup beynehümāda menfeẕ ve meslek yoktur ẓann olunur. Ve bu inṭıbāḳın şiddeti ve ḥālibānın tecvīfinin insidādı ḥasebleriyle mes̱ānenin imtilāsı ve irtikāẕında bevl ḫalfe ve ḥālibāna ḳahḳarā ricᶜat eylemez.

Ve yine [411b] Bārī taᶜālā cellet ḳudretuhu o mes̱ānede bir ᶜunuḳ-ı deffāᶜ ḫalḳ ve ibdāᶜ eyledi ki o ᶜunuḳ māiyyeti ḳaḍībe defᶜ eder ve onun teᶜārīc-i kes̱īresi olur o teᶜārīcin kes̱reti ḥasebiyle defᶜa-i vāḥidede māiyyet mes̱āneden mündefiᶜa ve müstenẓıfe olmaz ᶜale'l-ḫuṣūṣ ẕükrānda yaᶜnī erkeklerde ᶜadem-i istinẓāf ziyāde olur, zīrā ẕükrānın ᶜunuḳ-ı mes̱ānelerinde üç ᶜaded teᶜārīc olur.

Ve nisānın mes̱āneleri erḥāmlarına ḳarībe olmakla onda teᶜārīc vāḥide olur ve o ᶜunuḳun mebdeʾini bir ᶜaḍale muṭīfe ve muḥīṭa olup mebdeʾ-i ᶜunuḳu ḫānıḳa ve ᶜāṣıre gibi olur ve ḥanıḳ sebebinden māiyyet ḫurūcdan menᶜ olunur, kaçan o ᶜaḍalenin istirḫāsı ḳaṣd olunsa ᶜaḍale-i baṭnın iᶜānesi ile ᶜaḍale-i muṭīfe müsterḫiye olup māiyyet ḫurūc eder[257] lākin mevḍiᶜinde senin maᶜlūmun olduğu üzere ᶜaḍale-i muṭīfeye veyāḫūd ᶜaḍale-i baṭna āfet iṣābet eder ise istirḫāyı ḳābil olmayıp bevl muḥtebes ve ḫatb-ı muᶜḍil ü müşkil olur.

257 Ẕikri mürūr eylediği üzere ᶜaḍal-i baṭn baṭnı ᶜaṣr eder ve lā-maḥāle onun ᶜaṣrı ᶜaḍale-i muṭīfenin istirḫāsını ve ᶜunuḳun infitāḥını müstelzim olur.

Ve meṡāneye iki cānibden miḳdār-ı muᶜteberi olan ᶜaṣab ve keẕālik ᶜurūḳ-ı sākine ve ᶜurūḳ-ı nābıḍa muttaṣıla olur meṡānenin irtikāz ve temeddüdü ḥads ve iḥsāsı ziyāde olsun için.

İkinci Faṣl Emrāḍ-ı Meṡāne Beyānındadır

Meṡāneye dahi külā gibi bi-māddetin ve bilā-māddetin emrāḍ-ı mizāc ve evrām ve emrāḍ-ı süded ᶜārıḍa olur. Ve o süded emrāḍından olur meṡāne ḥaṣātı ve meṡāneye ṣıġar ve kiber ḥasebiyle emrāḍ-ı miḳdārı ve nütᵓ ve inḫılāᶜla emrāḍ-ı vaḍᶜ ve inşiḳāḳ ve infitāḥ ve inḳıṭāᶜ ve ḳurūḥ ḥasebiyle inḥilāl-i ferd emrāḍları ᶜārıḍa olur. Ve baᶜḍı kerre ᶜilel-i meṡāneye aᶜḍā-i reᵓīse ve aᶜḍā-i şerīfe[258] dahi müşārik olur, meṡelā dimāġ müşārik olup reᵓse ṣudāᶜ ve düvār ᶜārıḍ olur. Eger maraḍ-ı meṡāne ḥādde olur ise baᶜḍı kerre dimāġ müşārik olup sersāma müᵓeddī olur. Ve keẕālik emrāḍ-ı meṡāneye kebid dahi müşārik olup berd-i meṡāne ḥasebiyle çok kerre istisḳāya müᵓeddī olur.

Ve emrāḍ-ı meṡāne faṣl-ı şitāda keṡīrü'l-vuḳūᶜ olur.

Emrāḍ-ı meṡāneye külye maraḍı muᶜālecesiyle ᶜilāc olunur, ḳuvveti ebḳā ve aḳvā olan edviyeler istiᶜmāl olunur ve o edviye meşrūbeten ve mezrūḳaten, merūḫāten ve ḍımādāten istiᶜmāl olunu.ve o aḍmide ile ḥālibāna ve taḥte's-sürreye ve ġavrda olan iki derzlere yaᶜnī kısıklara ḍımād olunur.

Ve şimāliyye olan ehviyede ve riyāḥta ve büldānda ve fuṣūl-i bāridede evcāᶜ-ı meṡāne ḳeṡīrü'l-vuḳūᶜ olur.

<u>Müsaḫḫināt-ı Meṡāne Beyānındadır:</u> Müdirrāt-ı ḥārrenin küllīsi meṡāneyi tesḫīn eder. Ve merūḫāt ve zerūḳāt-ı ḥārre olan edhān ve ṣumūġdan ittiḫāẕ olunsa meṡelā dühn-i ḳusṭ ve dühn-i nārdīn ve dühn-i bān ve keẕālik külye bābında meẕkūr olan edviye-i ḥārre ile ḳarīben bildiğin mevāḍiᶜe ḍımād bi'l-cümle meṡāneyi tesḫīn eder.

<u>Müberridāt-ı Meṡāne:</u> Baḳlatu'l-ḥamḳā ḥalībi ve ḫıyār ve ḳarᶜ ḥalībleri şürbü ve su ile mükeffer ṭabāşīr şürbü[259] olur ve aṭliyeden ṣandal ve kāfūr ve fūfel miṡlliler dūġla ṭılā olunsa ve keẕālik ᶜuṣārāt ve luᶜābāt-ı bāride-

258 Dimāġ, kebid, ḫuṣye, ḳalb aᶜḍā-i reᵓīsedir; miᶜde ve riye ve onların emṡāli aᶜḍā-i şerīfedir.

259 Yaᶜnī ṭabāşīrin üzerine ṭabāşīri setr edecek ḳadar su ṣabb edip içmek.

ler ve edhān-ı bāride dühn-i verd-i ceyyid ve dühn-i ḥabbu'l-ḳarᶜ ve dühnü'l-ḫaşḫāş ve dühn-i bezrü'l-ḫass kāfūr ile istiᶜmāl ve ḫāṣṣaten ẕerrāḳa ile istiᶜmāl olunsa ziyāde tebrīd eder ve leben-i ütün dahi müberriddir.

Üçüncü Faṣl Mes̱āne Ḥaṣātı ve ᶜAlāmātı Beyānındadır

Vācib olur ki ḥaṣāt-ı külyede bizim ẕikr eylediklerimizde teᵓemmül olunup baᶜdehu bu bābda olan ḥaṣāt teᵓemmülüne intiḳāl oluna. Ve külye bābında ḥaṣāt-ı külye ve ḥaṣāt-ı mes̱āne beyninde olan farḳı ve keyfiyyetlerini ve miḳdārlarını sen taᶜarrüf eyledin ve bildin ki külye ḥaṣātı yesīren elyen ve aṣġardır ve ḥumrete ḍārib ve nāẓırdır ve mes̱āneye aṣleb ve cidden ekber ve düknete ve remādiyyete ve beyāḍa aḍrab ve emyeldir.

Ve baᶜḍı kerre ḥaṣāt-ı mes̱āniyye münaḳḳaşa dahi olur. Ve eks̱er-i ḥālde mes̱āniyye ḥaṣāt baᶜde'l-infiṣāl mütemeyyize olur yaᶜnī bevlle ḫurūc edip bevlin rüsūbu gibi olur. Ve mes̱āne ḥaṣātı naḥīf olan kimselere ᶜārıḍ olur. Ammā küleᵓiyye ḥaṣāt ḥaṣāt-ı mes̱ānenin bu meẕkūrelerde ᶜaksi üzere olur.

Ve ṣıbyāna ve sinn-i ṣıbāya ḳarībü'l-ᶜahd olanlara ḥaṣāt-ı mes̱āne iṣābeti eks̱er olur. Bu meẕkūrlar cümle senin ḥaṣāt-ı külā bābında maᶜlūn oldu.

Ve bu maḳāmda biz deriz ki ḥaṣāt-ı mes̱ānede bevl beyāḍa nāẓır olur ve rüsūbu aḥmer olmaz belki rüsūbu dahi beyāḍa veyāḫūd remādiyyete māildir ve baᶜḍı kerre bevl ġalīẓ olup s̱üflü zeytī olur ve eks̱er-i ḥālde bevl raḳīḳ olur ve ḫuṣūṣan ibtidā-i ẓuhūrunda riḳḳat ziyāde olur. Ve külye ḥaṣātında olan vecaᶜ miḳdārı mes̱āne ḥaṣātında vecaᶜ olmaz, zīrā mes̱āne ḥaṣātı tecvīfinde ve feḍāsında muḥtebese değildir lākin ḥaṣāt-ı mes̱āniyye mecrāyı sedd ve bevli ḥabs eder ise o vaḳtte vecaᶜ-ı mes̱āne şedīd olur.

Ve mes̱āniyye ḥaṣātında ḫuşūnet ziyāde olur, zīrā o ḥaṣāt feḍāda olmakla ḫuşūnetli eşyā ona terkīb olunmak mümkin olur ve ḥacmi dahi eks̱er olur mekānı evsaᶜ olmak ḥasebiyle.

Ve baᶜḍı kerre müṣādif olup bir mes̱ānede iki ḥaṣāt veyāḫūd ikiden eks̱er ḥaṣāt cemᶜ olur ve o ḥaṣāt tesāḥuc etmekle yaᶜnī birbirine sürünmekle tefettüt edip remliyyet-i kes̱īre ḫurūc eder. Ve baᶜḍı kerre ḫuşūnetli ḥaṣāt saṭḥ-ı mes̱āneyi tecrīd edip remliyyet-i meẕkūre ile s̱üfl-i nuḫālī ḫurūc eder.

Ve ḥaṣāt-ı mes̱ānede ẕekerde ve ᶜānede ve aṣl-ı ẕekerde ḥikke ve vecaᶜ-ı dāim olur ḳaḍībin mes̱āneye müşāreketi ḥasebiyle. Ve mes̱āne ḥaṣātı

ṣāḥibinin ḳaḍību ile [ʿabes̱i yaʿnī] laʿibi kes̱īr olur ḫuṣūṣan ẕikr olunan laʿib ṣıbyānda kes̱īrü'l-vuḳūʿ olur. Ve keẕālik intişār-ı ẕeker dahi o ʿillette eks̱er olur.

Ve baʿḍı kerre ḥaṣāt-ı mes̱āne maḳʿadenin ḫurūcuna ve iḥtibāsa ve ʿuṣre sebeb olur ve maʿa-hāẕā o māiyyetin ḫurūcu bi-ḳuvvetin olur, ḍīḳtan münḥafize ve mündefiʿa olup verāsında ḥāfiz ve dāfiʿ olan ḥāṣat-ı s̱aḳīl vardır.

Ve baʿḍı kerre āḫir-i ʿillette bilā-irādetin bevl ḫurūc eder. Ve her kaçan ki ṣāḥib-i ḥaṣāt bevlden fāriġa olsa fi'l-ḥāl yine bevli iştihā eder ve o bevli müteḳāḍī olan ḥāṣāt olur, zīrā ednā māiyyeti ḥaṣāt istidfāʿ eder, nitekim māiyyet-i kes̱īre cemʿ olsa istidfāʿa ve ḫurūca teḳāḍī olur. Ve çok kerre o ḥaṣāt ṣāḥibi dem bevl eder mes̱āneyi ḥaṣāt taḫdīş etmekle ḫuṣūṣan ḥaṣāt kebīre ve ḫaşine olur ise taḫdīş eks̱er olmakla bevl-i dem dahi eks̱er olur. Ve çok vāḳiʿ olur ki ḥaṣāt mecrāyı sedd etmekle bevli ḥabs eder ve kaçan o ʿalīl istilḳā edip veriklerini işāle ve terfīʿ ve hezz eylese ḥaṣāt mecrādan zāile olur ve o ḥālde ʿāne üzere ġamz eylese bevl hurūc eder ve bu ḥāletin ẓuhūru ḥaṣātın vücūduna delīl-i ḳavī olur.

Ve baʿḍı kerre mecrādan ḥaṣātı izāle sühūletli olur, diz üzere bürūk edip ve aʿḍāsından baʿḍı baʿḍı āḫer üzere ḍamm etmekle. Ve yine sühūlet ile mecrādan ḥaṣāt izāle ve tenḥıye olunur isbaʿı maḳʿadeye idḫāl edip nuṣbe-i meẕḳūr iken ḥaṣātı mecrādan tebʿīd etmekle. Ve baʿḍı kerre dahi ẕikr olunan nuṣbeden ġayri eşkāl üzere iken ġamz ve ʿaṣr ve istilḳā ve bürūk ve aʿmāl-i sāire ile dahi mecrādan ḥaṣāt tenḥıye ve tebʿīd olunur ve o müzāvelenin ṭarīḳi tecribe ile ve ḳuvvet-i ḥadsle bulunur.

Ve eger bu mis̱lli tedbīr müfīd olmazsa ḳās̱āṭīr[260] istiʿmāl olunur ḥaṣāt defʿ olunur. Ve eger istiʿmāl olunan ḳās̱āṭīre bir nesne ıṣṭıkāk edip baʿdehu mündefiʿ ve bevl münzerıḳ olup ḫurūc eder ise o ḥāl bi-ḳuvvetin delālet eder ki mes̱ānede ḥaṣāt vardır. Ve keẕālik ḳās̱āṭīri idḫāl olunmuş ʿusretli olur ise o dahi ḥaṣāta delālet eder ve ṣūret-i ʿusrette ḳās̱āṭīr idḫāline tekellüf olunmak evlā olur. Ve baʿḍı kerre ḳās̱āṭīr istiʿmāli ḥaṣāt hangi māddeden tevellüd eyledi ise ona dahi delālet eder.

260 "Ḳās̱āṭīr" zerrāḳa ve mübevvil demekle maʿrūf olan ālettir, o āleti *Esbāb ʿAlāmāt*'ta iḥtibās-ı bevl bābında Nefīsī taṣvīr eder.

Ve ḥaṣāt-ı ṣaġīr bevli ḥāṣāt-ı kebīrden eks̱er ḥabs eder, zīrā ḥaṣāt-ı ṣaġīr mecrāda es̱bet olur ve ḥaṣāt-ı [412a] kebīr bi-sürᶜatin zāil olur.

Ve maᶜlūm ola ki ḥaṣāt-ı mes̱āne bilād-ı şimāliyyede ve ḫuṣūṣan ṣıbyānda kes̱īrü'l-vuḳūᶜ olur.

el-ᶜİlāc: Mes̱āne muᶜālecesinde aḳvā olan edviyeye ḥācet olur, zīrā mizāc-ı mes̱āne bāriddir ve maᶜa-ẕālik mekānı baᶜīddir ve ḥıcāresi şiddet-i inᶜiḳāda mütemekkinedir. Ve mes̱āne ḥaṣātının edviyeleri küleʾiyye ḥaṣātı edviyelerinin aḳvāları olur ve onlara sencerīnā ve mes̱rūdīṭūs ḥaṣāt ṣaġīre veyāḫūd leyyine ise nefᶜ verir ve es̱ānāsiyā dahi onlar gibidir.

Ve isḳūlaḳandriyūn bir ūḳıyye, maḥleb-i muḳaşşar nıṣf uḳiyye bu meẕkūrlar onları setr edecek ḳadar su ile ceyyiden ṭabḫ olunup taṣfiye olunur.

Şarāb-ı Nāfiᶜ: Ḳult- merḍūḍ on beş dirhem, bersiyāvşān yedi dirhem, isḳūlaḳandriyūn sekiz dirhem, ḥasek on dirhem, duḳū, fuṭrāsāliyūn her birinden dörder dirhem, ṭīn-i ebyaḍ yedi ᶜaded. Bu edviyeler dört rıṭl su içinde bir rıṭl kalınca ḳadar ṭabḥ olunup ḥammādan ḫurūcdan sonra şürb olunur, şerbet-i vāḥidesi nıṣf rıṭl olur. Ve onların istiᶜmāl eyledikleri ābzenleri ḳaviyyü'l-miyāh olmağa ḥācet olur içinde edviye-i maᶜrūfe ṭabḫ olunmakla.

Varaḳ-ı fencengüşt ve bersiyāvşān ve sāẕec ve şevāṣarā ve verd ve ḳavābıḍdan bir şeyʾ dahi irḫāsı ifrāṭ üzere olmasın için ṭabḫ olunur.

Ve onların merūḫātlarında ḳınne ve zift ve uşşaḳ ve eferbiyūn kılınır. Ve efḍal merūḫātı muḳl-i Mekkī ṭabīḫidir. *Ṭabᶜ ile olan nüsḥada "efḍal-i ḍımādları muḳl-i Mekkī ḍımādıdır" diye vāḳiᶜ olmuştur.*

Ve edhānın onlara ḥayrlısı dühn-i ᶜaḳāribdir, o dühn ḍımāden ve ḳatūren ve ẕerūḳan istiᶜmāl olunur ve onların edhānlarına bir şeyʾ-i muḳavvī ḫalṭ olunur.

Ve onların edviye-i ḍımāḍatı suḳūlaḳandriyūn kökü ve s̱eīl[261] kökü ve caᶜde ve sāẕec ve ḫaṭmī ve bersiyāvşān olur. Ve baᶜḍı kerre onların içine ᶜaṣa'r-rāᶜī varaḳı katılır.

Ve ḥaṣāt-ı külyede meẕkūr olan ᶜuṣfūr ve o ᶜuṣfūrun ṭabaḳasında olup maᶜiyyetinde meẕkūr olanlar ve şānda dahi nāfiᶜ olur.

---

261 "S̱ī"l üç noḳṭalı s̱ā iledir. Ve baᶜḍı nüsḫada nūn ile ve baᶜḍısında sīn ile yazılıp taḥrīf olunmuştur. Ayrık kökü teftīt-i ḥaṣāta nāfiᶜ olduğu muṣarraḥtır.

Ve ḥaṣāt-ı mes̱āneye maḫṣūṣ olan ṭarīḳ-i tedbīrden olur o edviye ḥaṣaviyyeyi zerrāḳa ile istiᶜmāl eylemek ve bu vech üzere istiᶜmālle edviyenin şedīden nefᶜi olur.

Ve kaçan mes̱āne ḥaṣātı ḥasebiyle bevlde ᶜusr veyāḫud iḥtibās olsa ve ḥāil olmakla veyā ḫavf ve cübn ḥasebiyle şaḳḳa ṭarīḳ ve imkān olmasa o ṣūrette baᶜḍı nās iḥtiyāl edip şerc[262] ile ḫuṣye arasını şaḳḳ-ı yesīr ü ḳalīl ile şaḳḳ ederler ve o şaḳḳa bir ünbūbe idḫāl eder, ondan bevl ḫārice ḫuruc eyleyip iḥtibās-ı bevl mevte müʾeddī olmasın için, her ne ḳadar o ᶜayş henīʾ ve ᶜayşe-i rāḍiye olmaz ise.

Ve kaçan edviye nāfiᶜ ve nāciᶜ olmamakla şaḳḳ olunmak murād olunur ise vācib olur ki onu şerḥ için mes̱āne teşrīḥini ᶜārif olan kimse iḫtiyār oluna ve o ᶜārif kimse ᶜunuḳ-ı mes̱aneye evᶜiye-i menīnin muttaṣıl olduğu mevḍiᶜi dahi ᶜārif ola ve mes̱anede olan şiryān mevḍiᶜini ve mevḍiᶜ-i laḥmiyyeti dahi ᶜārif ola ḥattā tevaḳḳī ve tecennübü lāzım olan mevāḍiᶜi şerḥ ve şarṭṭan ictināb eyleye ve ḫatarlı olan mevḍiᶜi şaḳḳ etmekle nesl ḳaṭᶜ olmaya ve dem dahi nezf eylemeye ve kez̠ālik ġayr-i mülteḥim olan nāṣūr ḥādis̱ olmaya. Ve vācib olur ki miᶜā ve mes̱āne ḳable'ş-şaḳḳ müteseffilen kimād oluna yaᶜnī o ᶜuḍvlar esfele tenzīl ve naḳl olunup kimād oluna. *Ṭabᶜ ile olan nüsḫada muṣannif der ki o ᶜuḍvları istinḳāle ben iz̠n vermem.*

Ve şaḳḳ eylemek murād edenlere emr olunan tedbīr budur ki bir kürsī ḥāḍırlanıp ᶜalīl onun üzerine iclās olunur ve bir ḫādim dahi iḥḍār olunup o ḫādim yedini ᶜalīlin iki rükbeleri altına idḫāl edip baᶜdehu şaḳḳ edecek kimse ᶜalīlin dübürü ṭarafına şaḳḳ için teveccüh eder. Ve vācib olur ki şaḳḳ eylemezden muḳaddem ḥaṣāt taḥṣīl olunup şaḳḳ olunacak mevḍiᶜde ḥabs oluna ve onun ṭarīḳi budur ki ricālin ve nisādan ebkār olanların dübüründen ve s̱eyyib olanların fem-i raḥiminden ve fercinden iṣbaᶜ-ı vusṭā idḫāl olunup ḥaṣāta iṣbaᶜ iṣābet edince ḳadar ve yed-i āḫeri ile merāḳḳtan ve süddeden bidāye edip baṭnı münḥadiren mesḥ ederek ḥaṣāt tenzīl olunur ve ḥaṣāt fem-i mes̱āneye ḳarīb oldukta cehd olunup ḥaṣāt derzden defᶜ olunur fem-i mes̱āneye ittiṣālinde vāḳiᶜ derzden fem-i mes̱āne cānibine o ḥaṣāt bir şaᶜīre miḳdārı savuşturulur ve sana iḥtirāz edip derzden bir nesne ḳaṭᶜ eylemek vācib olur, zīrā derzden bir şeyʾ şaḳḳ olunsa redī olur ve bi'l-ḥaḳīḳa o derz maḳteldir yaᶜnī ona ednā āfet iṣābet eylese ḳatl eder.

---

262 "Şerc" maḳᶜade dāḫilinde bir ᶜaṣabedir.

Ve vācib olur ki ḥaṣātı esfele defᶜde taḳsīr olunmaya, zīrā taḳsīr olunduğu ḥālde lā-maḥāle şaḳḳ vāsiᶜ olup bürᵓü ḳābil olmaz. Ve kaçan baᶜde'ş-şaḳḳ ḥāṣātı defᶜ murād olundukta ḥaṣāt şaḳḳtan nüfūz ve ḫurūc eylemese o zamān baṭṭ edersin[263] eger şaḳḳ-ı müteḳaddim elem-i şedīde ve iltivā-i ᶜunuḳa ve suḳūṭ-ı ḳuvvete ve ḥareket ve tekellümün buṭlānına ve gözün ve göz kapağının inkisārına müᵓeddī olmaz ise. Ve eger onlardan biri mevcūd ise o zamān baṭṭ olunmaz, zīrā o ᶜalāmātın ẓuhūrundan sonra baṭṭ olunsa fi'l-ḥāl helāk olur. Ve bundan sonra yesīren verāb üzere şaḳḳ olunur şaḳḳın ᶜaṣabeye ᶜadem-i iṣābetine s̱iḳa ve iᶜtimādı var ise.[264] Ve ictihād eyleye ki şaḳḳ-ı ᶜunuḳ mes̱ānede ola, zīrā şaḳḳ cirm-i mes̱āneye iṣābet eylese elbette o mes̱āne-i meşḳūḳa mülteḥime olmaz. Ve keẕālik şaḳḳın küçük olmasına saᶜy oluna, zīrā ḥaṣāt-ı mütevellide ṣaġīr ise baᶜḍı kerre ᶜaṣr ile münḳaẕife ve mündefiᶜa olup ḫurūc ede.rVve eger ḥaṣāt kebīre ise şaḳḳ-ı vāsiᶜa ḥācet olur. Ve baᶜḍı kerre dahi o ḥaṣāt ᶜuḍv ile ḫurūc eylemeyip belki bir micerr yaᶜnī çekecek bir ālet ile cerr olunmağa muḥtāc olur. Ve baᶜḍı kerre ḥaṣāt cidden kebīre olup onun ḥaṣātı miḳdārınca şaḳḳ-ı mes̱āne olunmak mümkin olmaz, o ṣūrette o ḥaṣāt kelbeteyn ile aḫẕ olunup ḳalīleten ḳalīleten kesr olunmakla iḫrāc olunur ve ḥaṣātın kiserātından ve fütātından mes̱ānede bir nesne terk olunmaz, cemīᶜan iḫrāc olunur, zīrā mes̱ānede terk olunan cüzᵓ-i ḥaṣāt her ne ḳadar ḳalīl olur ise büyür ve ḥacmi ᶜaẓīm olup ke'l-evvel īẕā eder.

Ve çok kerre vāḳiᶜ olur ki ḥaṣāt ᶜunuḳ-ı mes̱āneye ve ḳaḍībi vely eden nevāḥīye ṭafre eder, o vaḳtte vācib olur ki ᶜāne üzere mesḥ ve ġamz olunmaktan ḫālī olanmaya ve şaḳḳa mübāşeret eden kimse maᶜiyyetinde bir muᶜīn olup o ṭafrāt ṣāḥibi ḥaṣāt bir mevᶜdiᶜe teşebbüs̱ eyledikte o mevḍiᶜin taḥtından yaᶜnī esfel cānibinden şaḳḳ olunup ḥaṣāt iḫrāc oluna. Ve baᶜḍı kerre o ḥaṣātın cihet-i ḳuddāmı ḥayṭ ile şedd olunmak ṣavāb olur. Ve eger ḥaṣāt reᵓs-i ḳaḍībin ḳurbüne nüfūz ederse onu iḫrācda ᶜunf eylemek cāiz olmaz, zīrā ᶜunf olunur ise baᶜḍı kerre sağalmaz cirāḥat ḥudūs̱una müᵓeddī

263 Bu baṭṭtan murād ḥaṣātın şaḳḳ-ı müteḳaddimden nüfūẕuna ḥāil olan laḥmiyyet mis̱lli nesne yarılmak ve izāle olunmaktır.

264 Ẓāhir budur ki o verāb üzere şaḳḳ ḥaṣāt şaḳḳ-ı müteḳaddimden nüfūẕ eylemeyip ve baṭṭ dahi mümkin olmadığı ṣūrette olur ve iḥtimāldir ki şaḳḳ ūlāyı taṣvīr ola, zīrā iki defᶜa şaḳḳ ḫaṭarlı olur.

olur. Ve belki ona tedbīrde vācib budur ki ḥaṣāt tesviye oluna ve reʾsinden şedd olunup reʾs-i ḳaḍībin taḥtından şaḳḳ olunmakla ḥaṣāt iḫrāc oluna.

Ve bu mez̠kūrlar cemīʿan işlenip ḥaṣāt iḫrāc olunsa baʿḍı kerre baṭnı bi-ḳuvvetin ʿaṣrdan ve şaḳḳın vecaʿından verem ḥādis̠ olur ve o verem meḫūf ve ḫaṭar-nāk olur. Ve o veremin ḥudūs̠una māniʿ olan tedbīrlerden olur ʿalīle iḥtiḳān olunup s̠üflü iḫrāc olunduktan sonra müleyyināttan bir şeyʾ saḳy eylemek ve miḳdār-ı ḳalīl müleyyin ġıdādan mā-ʿadā bir nesne iṭʿām eylememek ve istiẓhār[265] için faṣda ḥācet olursa [faṣd eylemek ve eger vecaʿ ziyāde müştedd olup ve ʿalāmāt-ı verem ẓuhūr etmekle z̠ikr olunan istiẓhārdan aḳvā ve eks̠er istiẓhāra ḥācet olur ise] [412b] vācib olur ki ābzen veyāḫūd bir ṭaştın o miyāhı içre ʿalīl iclās oluna ki onda mülūḫıyā ve bezr-i kettān ve ḫaṭmī ve nuḫāle mis̠lli müleyyināt ṭabḫ olunmuş ola ve o su ile fātiren temrīḫ oluna. Ve kaçan ʿalīli ābzenden iḫrāc eylesen edhān-ı müleyyine ile ʿuḍv-ı mes̠ānenin nevāḥīsi temrīḫ eyle. O edhān dühn-i bābūnec ve dühn-i şibttir. Ve cirāḥat üzere semn-i müftir vaḍʿ olunup içine dahi ṣabb olunur ve üzerine bir ḳıṭʿa ḳuṭne dühn-i verd ve ḫalle ġams olunduktan sonra vaḍʿ olunur ve baʿdehu z̠ikri sābıḳ edviye-i müdmile üzerine vaḍʿ olunur. Ve eger o verem-i ʿaẓīm olur ise miyāhında ḥulbe ve bezr-i kettān ṭabḫ olunan ābzen içinde ʿalīli iclās idāme olunur. Ve vecaʿ müştedd olur ise yevm-i s̠ānī ve yevm-i s̠ālis̠te māda ve dühn-i müftirde iclās olunur ve eger şaḳḳ ve cirāḥatten miḳdār-ı muʿteber vecaʿ ḥādis̠ olmaz ise yevm-i s̠ālis̠te ḥall olunur.

Ve vācib olur ki onun mes̠ānesi dühn-i sez̠ābla dāimā tesḫīn oluna, zīrā tesḫīn-i mes̠āne ile ʿalīlin ḥāli aṣlaḥ ve vecaʿı ve bevli eḳall olur.

Ve mes̠ānesi baṭṭ olunan mebṭūṭīne bevl cidden mūz̠ī olur, bināen ʿaleyh mebṭūṭīne su ḳalīlen saḳy olunur. Ve vācib olur ki mebṭūṭ olan kimse her kaçan bevl eylese bir ḫādim mevḍiʿ-i ribāṭı yedi ile ḥıfẓ ve ġamz eyleye mevḍiʿ-i şaḳḳa bevl iṣābet eylemesin için.

Ve mes̠āne şaḳḳ olundukta seyelān eden dem vech-i lāyıḳtan noḳṣān olur ise veremden ve fesād-ı ʿuḍvdan ḫavf olunur ḫuṣūṣan ʿuḍvun levni ḥumretten sevāda taġayyür eylese o zamān ḫavf ziyāde olur. Ve eger dem

265 "İstiẓhār"dan murād ḳable-ḥudūs̠i'l-verem tedbīr olunup verem ḥudūs̠unu menʿ ve defʿ eylemektir.

ifrāṭ üzere seyelān ederse nezf-i demden ḫavf olunur. Ve ṣūret-i ūlāda yaᶜnī ḳadr-i lāyıḳ demin ᶜadem-i seyelānında ᶜalāmet-i mez̠kūre ẓuhūru sāᶜatinde vācib olur ki ona muᶜālece olunup sāᶜatince şarṭ olunup dem isāle oluna ve mevḍiᶜ-i şarṭ üzere ḫall ve milḥten mütteḫaz̠ olan ḍımād ḫırḳa-i kettān-la vaḍᶜ oluna fesādı defᶜ eylesin için.Ve sūret-i s̠āniyede yaᶜnī demin ifrāṭ üzere seyelānında nezf-i demden ḫavf olundukta ṣavāb olan budur ki ᶜalīl ḳavābıd-ı maᶜrūfe miyāhında iclās olunur ve kündür ve zāc saḥḳ olunup mevḍiᶜ-i şaḳḳ üzere vaḍᶜ olunur ve onların üzerine bir ḳıtᶜa ḳutne vaḍᶜ olunup onun üzerine dahi ḳuṭne-i ᶜaẓīme-i uḫrā ve māda meblūle kılındıktan sonra vaḍᶜ olunur.

Ve eger o şaḳḳ ḥasebiyle ᶜurūḳ-ı ᶜaẓīmeden birisi veyāḫūd şiryān ḳaṭᶜ olunduğu senin maᶜlūmun olursa onun ᶜilācında şedd ile tedbīr edersin. Ve eger ḳaṭᶜ olmayıp velākin demde ᶜiṣyān olup seyelānı munḳaṭıᶜ olmasa ḫall-i ḥāz̠ıḳ içinde ᶜalīl iclās olunur. Ve baᶜḍı kerre dem cihet-i şaḳḳtan müncez̠ib olsun için faṣda ḥācet olur ve baᶜḍı kerre dahi ᶜāne ve iki ürbiyye üzere muḫaddirāt vaḍᶜ olunmağa dahi ḥācet olur.

Ve baᶜḍı kerre meşḳūḳu'l-mes̠āne olan kimsenin mes̠ānesine şaḳḳ ve seyelān-ı dem ḥasebleri ile bir miḳdār dem seyelān edip fem-i mes̠ānede o dem tecemmüd etmekle ona ᶜusr-i bevl ᶜārıḍ olur ve o taḳdīr üzere mevḍiᶜ-i baṭṭa iṣbaᶜ idḫāl olunup fem-i mes̠āneden ve ᶜunuḳundan ez̠ā tenḥıye ve iḫrāc olunup ve mevḍi-i ḫall ü mā ile onda dahi müncemid olan dem taḥal-lül ve ḫurūc eylesin için muᶜālece olunup. Ve şaḳḳ-ı mes̠āneye inḳıṭāᶜ-ı nesl dahi ᶜārıḍ olur.

İḫrāc-ı Ḥaṣāt İçin Mes̠āne Şaḳḳının ᶜAlāmāt-ı Rediyyeleri Beyānındadır

Kaçan o ᶜalāmāt ẓāhire olsa ṭabīb o kimsenin helākini taḥḳīk eder ve o ᶜalāmāt budur ki maḥṣūtun taḥt-ı sürresinde vecaᶜ müştedd olur ve eṭrāfı bāride ve ḥumması muḥtedde olur ve onlara nāfiḍ ᶜārıḍa ve şehvetleri sāḳıṭa olur. Ve bunlardan sonra baṭṭ olunan mevḍiᶜin şiddet-i vecaᶜı ziyāde olur ise ve füvāḳ dahi ᶜārıḍ olup baṭna ḥareket-i münkere ᶜārıḍ olur ise ona mevt ḳarīb olur. Ammā ᶜalāmāt-ı ceyyideleri ᶜaḳlda vüs̠ūb, şehvette ṣıḥḥat ve levn ve seḥanede cidden selāmet olmak olur.

Dördüncü Faṣl Mes̱ānenin Verem-i Ḥārrı ve Dübeylesi Beyānında Olur

Ve baᶜḍı kerre mes̱āneye verem-i ḥārr ᶜārıḍ olur her ne ḳadar onun ᶜurūḍu kes̱īr olmazsa ve onun māddesi demeviyye veyāḫūd ṣafrāviyye veyāḫūd ikisinden mürekkeb olur. Ve bu ᶜillet ᶜillet-i rediyyedir ve çok kerre bu ᶜillet ḥaṣāt ḥasebiyle ve ḥaṣātın īlāmı ve şedḫi ḥasebiyle vāḳiᶜ olur ḫuṣūṣan ṣıbyānda eks̱er olur.

el-ᶜAlāmāt: Mes̱ānede verem-i ḥārr olduğuna delālet eder ḥummā ve bevlin iḥtibāsı veyāḫūd ᶜusrü veyḫūd bevl teḳāṭur edip kaçan ıḍṭıcāᶜ eyledikte bevlin muḥtebes olduğu ve onlar bevlden bir nesne irāḳaya muntaṣıbīn oldukları ḥālde ḳādir olmazlar.

Ve baᶜḍı kerre onlarda ġāiṭin iḥtibāsı ve ᶜāne ve ḫāṣırenin vecaᶜ-ı nāḥis ve ḍarebān la intifāḥı olur.

Ve baᶜḍı kerre ḫāricde ḥumret-i ẓāhire olduğundan ve baᶜḍı kerre dahi ᶜalīlin kimād ile istirvāḥından dahi vereme istidlāl olunur.

Mes̱ānenin verem-i ḥārrı ile ᶜārıḍ olan aᶜrāḍındandır ᶜaṭaş-ı şedīd ve mirār-ı ṣırf ḳayʾı ve rebv ve berd-i eṭrāfın o meblaġa bülūġu ki onu tesḫīn eylemek ḳābil olmaya ve hez̠eyān ve sevād-ı lisān ve ḥirrīf ve müdirr olan edviye ve aġdiyeden ᶜalīlin taḍarruru ḫuṣūṣan aḫlāṭ-ı beden ḥārre oldukta mes̱ānesinde verem-i ḥārrı olanlar ḥirrīf ve müdrirden ziyāde mutaḍarrır olurlar ve ona sinn ve esbāb-ı sālife ve esbāb-ı ḥāḍıra dahi senin bildiğin üzere delālet eder.

Ve verem-i ḥārrın erdeʾi maᶜiyyetinde ḥummā-ı ḥādde ḥarāreti olanlardır ve verem-i ḥārr iḥtibās-ı bevl ve iḥtibās-ı ġāiṭten müştedd olur ve vecaᶜı dahi o iḥtibāslarla müştedd olur ve bevlde nuḍc olmaz ve bu mis̱lli ve mes̱ānenin verem-i ḥārrı ḳattāl olur ve eks̱er-i ḳatli dübeyle olduğu vaḳtte olur.

Ammā bevlde ebyaḍ ve emles s̱üfl-i rāsib ẓuhūr eylese o verem ercā olur yaᶜnī onun ᶜilācı ḳābūlü ve berʾi ziyāde ümīd olunur.

Ammā mes̱āne veremi dübeyle oldukta onun maᶜiyyetinde külye dübeylesinde z̠ikr olunan ḳuşaᶜrīrāt-ı muḫtelife ve ḥummayāt-ı muḫtelife mevcūde olur ve kez̠ālik onun mevāddı nuḍcuna leyyin ve aᶜrāḍın sükūnu ve bevlin nuḍc ve rüsūbu delālet eder ve onların inficārına bevl ile ḳayḥın ḫurūcu delālet eder ve eger ᶜalāmete nuḍc ẓuhūr eylemeyip ve tefeccür dahi eylemese bir üsbūᶜda ḳatl eder.

Ve meṡānenin ekṡer-i ḫurācātı ᶜunuḳu cānibinde olur ve baᶜḍı kerre nevāḥī-i uḫrāya dahi meyl eder ve baᶜḍı kerre verem ve dübeylenin inficārı ve infitāḥı bāṭın-ı meṡāneye ve baᶜḍı kerre dahi cihet-i uḫrāya olur.

el-Muᶜālecāt: Meṡāne evrāmın ibtidā ẓuhūrunda bāsilīḳ-i eyser bi-ḥasebi'l-ḳuvve faṣd olunur, zīrā bāsilīḳ-i eyseri faṣd o ᶜilletin ᶜilācātının efḍali ve evveli olur. Eger ḥarāret cidden şedīd olur ise ḍımādāt-ı rādiᶜaya istiᶜcāl olunur velākin ᶜuḍv üzere o ḍımād müddet-i ḳaṣīre imsāk olunur ve o ḍımādda ifrāṭ ve müddet-i imsāki taṭvīl olunmaz, zīrā ṭūl-i müddet ḍımād imsāk olunsa verem taṣalluba sürᶜat edip ḍārr olur belki ibtidā-i emrde mürḫiyāt istiᶜmāl olunsa onu istiᶜmāle māniᶜ olan ḥiss-i şedīd yok ise evlā olur ᶜuḍv-ı ᶜaṣabī olmakla ve istirḫā onlara evlā olduğundan ᶜalīl kimādāt ile istirvāḥ ederler. Ve müleyyināt-ı muḥallile ṭabīḫī içine maġmūse olan isfencāt ve ṣūfāt ile onlara kimād-ı nāfiᶜ olur.

Ve keẕālik meṡānāt-ı menfūḫa içine mā-ı ḥārr veyāḫūd ḳarīben senin ᶜilāc-ı külye bābında maᶜlūmun olan edhān-ı mülaṭṭıfe vü müleyyine doldurulup onunla dahi kimād olunmak nāfiᶜ odur. Ve bu tedbīr ile maᶜan telaṭṭuf olunup evāil-i veremde ḳāṡāṭīr ile bezr-i ḳāṭūna luᶜābı leben-i etān içinde veyāḫūd mā-ı şaᶜīr leben-i etān içinde zerḳ olunur ve bu tedbīr eslem olur. Ve bunlardan sonra leben-i ütün ve şuḥūm ve baᶜde-ẕālik leben-i nisāda ḫıyārşenber [413a] zerḳ olunur evḳāt-ı verem ḥasebleri ile senin maᶜlūmun olan tertīb üzere. Ve keẕālik tertīb-i maᶜlūm üzere onlar ile iḥtiḳān dahi nāfiᶜ olur.

Evvel-i ibtidā mürūrundan sonra ḍımād ceyyid olur, ḫubz-ı semīd, simsim-i muḳaşşer maᶜa'l-leben, dühn-i benefşec, dühn-i bābūnec ve bu miṡlliler ile ḍımād cemīᶜan ceyyid olur. Ve keẕālik şelcem-i meslūḳ cidden ceyyid olur ve keẕālik raṭbe-i meslūḳ ile ḍımād ve kimād dahi ceyyid olur.

Ve kaçan üsbūᶜu tecāvüz edip zamān-ı intihāya müşārefe ve muḳārebe eylese o vaḳtte daḳīḳ-i bāḳılā ve bezr-i kettān ve bābūnec müṡelleṡ ile ḍımād olunur.

Ve verem inḥiṭāṭa bülūġ eylese bülūġu fevrinde ṣāfin faṣd olunur ve külye bābında ẕikri mürūr eden aḍmide ve merāhim istiᶜmālinde istinbāṭ olunur. Ve baᶜḍı kerre zūfā ve cünd-i bīdester ve şemᵓ bu edviyeden mürekkeb ḍımād istiᶜmāline dahi ḥācet olur ḥuṣūṣan baᶜde'l-muḫaddir ḥācet ziyāde olur.

Ve maʿlūm ola ki o ʿalīli devām üzere ābzende iclās eylemek cidden nāfiʿ olur ḥattā onlara bevl teḳāḍī eylese aṣveb budur ki ābzen içinde bevl eyleyeler. Ve onların ābzenātının ecved miyāhı mirāren senin bildiğin irḫāsı olan miyāh olur ve baʿḍı kerre onların miyāhına dār-ı şīşeʿān ve ḳardemānā ve saʿḍ ve sünbül ve ḥamāmā ve idḫir maʿa'l-ḥulbe ve bezr-i kettān ḫalṭ olunur ve o ābzen vecaʿı ve veremi teskīn eder. Ve o miyāh senin mirāren bildiğin bezr-i kettān ve ḥulbe ṭabīḫidir ve keẕālik şelcem ve ḥasek ve kerneb ṭabḫ olunan miyāhtır.

Ve mes̱āne dübeylesinin ʿilācı dübeyle-i külye ʿilācına ḳarīb olur ve belki mes̱āniyye dübeyle edviyeleri küleʾiyye dübeyle edviyelerinden aḳvā kılınır. Ve bu bābda eṭıbbānın medḥ eyledikleri edviyeden olur: Ḫaşḫāş-ı ebyaḍ bir buçuk dirhem aḫẕ olunup sünbül ve idḫir ṭabīḫī içinde saḳy olunmak ḫuṣūṣan ʿalīlde ʿusr-i bevl olur ise. Ve eger vecaʿ müştedd olup mevtten ḫavf olunur ise muḫaddirāttan aṭliye ve ḥamūle istiʿmāli gerekli olur ve o ṭılā benc ve yebrūḥ ve ḫaşḫāş zeytle maʿcūn kılınmakla olur veyāḫūd rubuʿ-i dirhem afyūn aḫẕ olunup dühn-i benefşec ve miḳdār-ı ḳalīl zaʿferān içinde idāfe olunup içine ġams olunmakla o edviye bir ḥırḳaya içirilir ve o ḫırḳa dübürde iḥtimāl olunur ve bu tedbīr ile ʿalīl baʿḍı kerre istirāḥat edip mekānında nāim olur. Ve baʿḍı kerre o devā ḳās̱āṭīr ile dahi istiʿmāl olunur eger ʿalīl ḳās̱āṭīr istiʿmāline taḥammül eder ise. Ve afyūnu ḫāricden ṭılā eylese ḳāviyyü't-taḫdīr olur, ammā bu bābda eşribe ve sāir ʿilāc ẕikri sābıḳ olup senin bildiğin sersām ve bersām eşribeleri ve ʿilācları olur.

Beşinci Faṣl Mes̱āneye ʿĀrıḍ Olan Verem-i Ṣulb Beyānındadır

Bu verem baʿḍı külye verem-i ṣulbu esbābı mis̱lli sebebler ile ʿārıḍ olur ve eks̱er-i ḥālde verem-i ḥārr ve ḍarbe ve saḳṭa ʿaḳablerinde ḥādis̱ olur ve baʿḍı kerre iḫrāc-ı ḥaṣāt için mes̱āneyi şaḳḳ ʿaḳabinde ḥādis̱ olur.

el-ʿAlāmāt: Mes̱ānesinde verem-i ṣulb olanların cemīʿan ʿusr-i bevli ve ʿusr-i ġāiṭi olur ve onlarda ṣalābete külye aʿrāḍı olan s̱iḳal ve sāḳaynda ḫader iḥsāsı ve ıḍṭırāb ve ḍaʿf ve istisḳāya teʾeddī olur velākin o teʾeddī ṣalābet-i külyenin istisḳāya teʾeddīsi miḳdārına bāliġ olmaz belki ondan dūn olur.

Ve külyede ve mes̱ānede olan ṣalābetler mevḍiʿ-i s̱iḳal ile ve iki ṣalābet aʿrāḍlarından evvelā ḥādis̱ olan ʿarḍ ile araları farḳ olunur.

el-Muʿālecāt: Ṣalābet-i mes̱āne muʿālecesi bi-ʿaynihā külye ṣalābeti ʿilācı gibi edhān-ı ḥārre ile temrīḫ ve tekmīd ve ʿasel ve ḫıyārşenber ile maṭbūḫ olan büzūr-ı müdirre ṭabīḫi saḳy ve külye bābında ẕikr olunan ṣıfat üzere ve tedrīcāt-ı mezḳūre ile ābzenāt istiʿmāli olur ve mes̱āneye ḫāṣṣ olan ʿilāc ẕikr olunan edhān ve ṣumūġ ve miyāhı ḳās̱āṭīr ile yaʿnī zerrāḳa-i bevl ile ḥasbe mā-emken istiʿmāl olur.

Altıncı Faṣl Mes̱āne Ḳurūḥu Beyānındadır

Bu ḳurūḥ baʿḍı kerre maʿlūme olup bizim külye ḳurūḥu bābında taʿdād eylediğimiz esbābdan olur. Ve bu ḳurḥun ḥudūs̱una eks̱er-i ḥālde sebeb ḥaṣātın saḥcı olur veyāḫūd ḫılṭ-ı mirārīnin saḥcı ve baʿḍı kerre veremin inficārı ve büs̱ūrun teḳarruḥundan sonra olur.

Ve kaçan bevl-i ḥādd bir kimsede dāim olsa cirāḥat ve ḳurūḥ onu taʿḳīb eder. Ve mes̱āne ḳurūḥu külye ḳurūḥundan kes̱īren aṣʿab olur mes̱āne ʿudv-ı ʿaṣabī olmak ile.

Ve mes̱ānesi münḫariḳa olan kimse eks̱er-i ḥālde helāk olur. Ve nefs-i mes̱āne şaḳḳ olunsa iltiḥām eylemez lākin mes̱ānenin laḥmı eczāsından bir cüzʾ şaḳḳ olunsa iltiḥāmı ḳabūl eder.

el-ʿAlāmāt: Ḳurūḥ-ı külye bābında o ḳurūḥ la mes̱āne ḳurūḥu beyninde olan farḳı biz ẕikr eyledik ve o maḳāmda yine biz ẕikr eyledik ki mes̱āne ḳurūḥu bevli ʿusret üzere ḳılıp ḥabs eder ve onun vecaʿı ʿāne ve ḫāṣıre mevḍiʿinde olur ve ḳurūḥtan ḳuşūr-ı beyḍ ḫurūc eder. Eger ḳuşūr-ı ḫārice ġılāẓ ve kibār olur ise ḳurūḥ mes̱āniyye olduğuna delālet eder ve eger ḳuşūr diḳāḳ ṣıġār olur ise mecārī ḳuşūru olduğuna delālet eder.

Ve ʿalāmāt-ı uḫrā dahi ẕikr eyledik ki onları o mevḍiʿden taʿarrüf eylemek sana vācib olur. Ve mes̱āne ḳurḥalarından teʾekkül olanların ʿalāmātını dahi o maḳāmda beyān eyledik.

Ve küleʾiyye ve mes̱āniyye ḳurūḥun ʿālāmāt-ı müşterekelerinden olur dem ve midde bevlinin ḳalīlen ḳalīlen ḫurūc edip defʿaten ʿadem-i ḫurūcu ve baʿdehu ʿalāmet-i uḫrā ile birbirinden o ḳurḥalar müfterıḳ olurlar.

Ammā infitāḥ ve inşiḳāḳ ve teʾekkül ve onlar gibi olan ḳurḥada āfet-i sāire ʿalāmetleri cemīʿan o iki mevḍiʿde olan ḳurḥalar beyninde müşterekler dir.

el-Muᶜālecāt: Vācib olur ki o ḳurḥa ṣāḥibi ṭuᶜūm-ı ḥirrīfe ve māliḥa ve ḥāmiḍadan ve ḥalāveti şedīde ve merārete istiḥālesi olan aġdiyelerden ictināb eyleyeler ve keymūsu ḥasen ve muġarriye olan aġdiye tenāvül eyleyeler ve onlara riyāḍet eylemek muḍırre olur, iḥdādı ve ilhābı ḥasebiyle.

Ve eger ᶜalīlin riyāḍetinde iḥdār ve ilhāb ḥādis̱ olmaz ise o riyāḍet muḍırre olmaz belki ᶜuḍvu taḳviye ḥasebiyle nāfiᶜa olur. Pes lāzım olur ki o ḳurḥa aṣḥābı ḳalīlen ḳalīlen riyāḍet edip ona riyāḍet muḍırre olduğunu veyāḫūd muḍırre olmadığını taᶜarrüf eyleye. Ve kez̠ālik ḳurūh-ı külye bābında onlara muᶜṭāt olan ḳavāᶜid ve ḳavānīne dahi naẓar olunup eks̱eri bu maḳāma naḳl oluna ve kez̠ālik ḳurūḥ-ı külyede bizim şürb-i elbān ile muᶜālecede resm eylediğimiz şurūṭta dahi naẓar ve fikr olunup bu maḳāma o dahi naḳl oluna, zīrā resm-i mez̠kūr ve şurūṭ- maᶜlūme üzere şürb-i leben mecārī-i bevl ḳurḥalarına nāfiᶜ olur ḫuṣūṣan meşrūb olan leben leben-i ḫayl ola.

Ve maᶜlūm ola ki onların ᶜilācına istiẓhār evvelā mā-ı ᶜasel veyāḫūd sükker ile müdirrāt ṭabḫ olunan ṭabīḫ şürben veyāḫūd zerḳan istiᶜmāl olunmakla olur, zīrā onunla tenḳıye ḥāṣıl olup baᶜdehu istiᶜmāl olunan ḳurḥa ᶜilācının teʾs̱īri ḳuvvetli olur. Ve eger o ḳurḥa sāḥibi midde-i kes̱īre bevl eder ise şecere-i tīn remādıyla tervīḳ olunan su zerḳ olunur veyāḫūd ve kez̠ālik remād-ı bellūṭ ve remād-ı şīḫten her birinin mā-ı mürevvaḳı z̠erḳ olunur ve onların tenḳıyeleri ġāyete bāliġa olur.

Ammā onlara nāfiᶜa olan eşribe esfiyūş yaᶜnī bezr-i ḳaṭūnā dühn-i verd ile ve leben-i etān ve leben-i māᶜiz ve leben-i rimāk olur. Ve elbān-ı mez̠kūre birkaç eyyām ᶜale't-tevālī şürb olunur, haḍm edeceği miḳdāra ve şerbetinin eks̱eri üç ūḳıyye vezninde kılınır ve o elbān ḥayvānāt-ı mez̠kūrenin ḳavābıḍ-ı müberride ile taᶜlīf olunanlardan aḫẕ olunur.

Ve aḳrāṣ-ı kākünec ve aḳrāṣ-ı ḫaşḫāş birer mis̱ḳāl mā-ı bārid ile saḳy olunur.

Ve temrīḫ olunan merāhim-i ceyyideden olur o merhem ki bu nüsḫa üzere terkīb olunur: Meyᶜa-i sāile bir dirhem, şaḥm-ı ivezz üç dörde [varınca ḳadar] [413b] ve şemᶜ-i ebyaḍ iki istār; bu mez̠kūrlardan merhem ittiḫāz olunup ḍımād olunur.

Merhem-i Nāfiᶜ: Ḳurūḥ-ı mes̱āneye ve ḫuṣūṣan teʾekkülü olan ḳurḥalara nāfiᶜ olur temr, zebīb, ᶜafṣ, aḳāḳıyā, şebb,i ṭarās̱īs̱ ve baᶜḍı kerre onlara zūfā

ve meyᶜa idḫāl olunup merhem kılınır. Ve baᶜḍı kerre o iki devā merhem-i mez̠kūra ḫalṭ olunmaz belki merhem-i mez̠kūru istiᶜmālden muḳaddem istiᶜmāl olunur.

Ve teʾekkül olmayan ḳurūḥta şemᶜ ve şaḥm-ı baṭṭ ve dühn ve kez̠ālik müceffifāt istiᶜmāl olunur ḫuṣūṣan şürben ve zerḳan istiᶜmāl olunur ve o edviyelerden bi-ᶜaynihā ḥuḳun dahi ittiḫāẕ olunur ve ᶜalīl bürūk ettirilip o ḥāl üzere iḥtiḳān olunur.

Ve eger meşrūbāt nāfiᶜa ve ḫuṣūṣan ḳurḥası müteʾekkel ve mecrāya ḳarīb olanlarda meşrūbātın menfaᶜati olmaz ise onun ᶜilācı leben-i nisāda idāfe olunan mülḥimātı zerrāḳa ile istiᶜmāl olur ve o mülḥimāt cümlesinden okunmadı olur aḳrāṣ-ı ḳarāṭīs ve aḳrāṣ-ı enderūnīlus, mürdāsencden bir şeyʾ ile ve isfīdāc ve neşāstec ve nūre-i maġsūleden dahi birer şeyʾ ile.

<u>Nüsḫa-i Ceyyide:</u> Bu nüsḫa bizim terkībmizdir: Ṭīn-i maḫtūm, ḳamūliyā, cidden muḥraḳ geyik boynuzu veznleri berāber, şādenec, şebb üçer cüzʾ ve nıṣf-ı südüs cüzʾ, merhem-i isfīdāc üç cüzʾ, anzerūt bir buçuk cüzʾ, mürr, kündür her birinden s̠ülüs̠ān cüzʾ. Bu eczālar dühn-i verd ve şemᶜden birer şeyʾ ile cemᶜ olunup z̠erḳ ile istiᶜmāl olunur. Ve baᶜḍı kerre onların içine zerāvendden dahi bir cüzʾ katılır. Bu mez̠kūrdan eḫaff olur anzerūt, neşā, isfīdāc maᶜa'l-leben zerrāḳa ile z̠erḳ olunur, eger onu reṣāṣ-ı muḥraḳ ve kündür ile taḳviye eder isen ḳavī olur.

<u>Ḳurṣ-ı Mücerreb:</u> Heyūfāḳasṭīdās, ṭīn-i maḫtūm, büssed, kehrübā, neşā, bezr-i ḫıyār, bezr-i biṭṭīḫ; bunlardan ḳurṣ ittiḫāz olunur veyāḫūd müneffiz̠ olup bezr-i kerefs veyāḫūd dūḳū veyāḫūd fuṭrāsāliyūn ve aḳrāṣ-ı kākünec mis̠lliler istiᶜmāl olunur.

<u>Devā-i Āḫer:</u> Bezrü'l-ḫıyār, bezr-i ḳıs̠s̠ā, bezr-i biṭṭīḫ, bezr-i ḳarᶜ-ı muḳaşşere, bezr-i faḳd her birinden beşer dirhem, neşā dört dirhem, rubb-ı sūs sekiz, bezrü'l-baḳla üç buçuk, levz-i ḥulv-i muḳaşşer, bunduḳ-ı meşvī her birinden dörder dirhem, ḥabbu'ṣ-ṣanevber üç buçuk, bezrü'l-kerefs, dūḳū, bezr-i circīr, maḥleb ḥabb-ı muḳaşşeri her birinden iki buçuk dirhem, bezr-i ḥummād, levz-i muḳaşşer her birinden üçer dirhem, kes̠īrā, ṣamġu'l-levz, bezrü'l-benc, afyūn her birinden üçer dirhem, ḥımmaṣ-ı esved on dirhem, zaᶜferān beş. Bu edviyeler meypuḫtec ile maᶜcūn ve ḳurṣ kılınıp her ḳurṣu ikişer dirhem kılınır ve mā-ı fücl ile veyāḫūd mā-ı kerefs ve mā-ı

ḥımmaṣ-ı esved ile saḳy olunur ḫuṣūṣan ḳurḥa nekā üzere iken saḳy ziyāde nāfiᶜ olur. Ve onlara vācib olur ki mā-ı bāridi ḳalīlen şürb eyleyeler.

Ve kaçan onlarda vecaᶜ müştedd olur ise göz için ittiḫāz olunan şiyāf-ı ebyaḍ leben-i nisā içinde zerrāḳa ile zerḳ oluna. Ve fiᶜlde onlara ḳarīb olur ḫaşḫāş, afyūn, şaḥm-ı decāc ḥuḳneten ve ḥamūleten ve zerḳan istiᶜmāl olunur ise.

Yedinci Faṣl Cereb-i Mes̱āne Beyānındadır

O cerebe bevlin ḥurḳati ve netni ve maᶜa-ḥikketin vecaᶜ-ı şedīd ve rüsūb-ı nüḫāli delālet eder ve baᶜḍı kerre ᶜale'd-devām ondan ruṭūbāt ve baᶜḍı kerre dem seyelān eder.

el-Muᶜālecāt: Vācib olur ki onlarda cevālī-i münaḳḳıye istiᶜmāl edip baᶜdehu bilā-lez̠ᶜin müceffifāt istiᶜmāl eyleyeler ve bi'l-cümle onlar sāir ḳurūḥta istiᶜmāl olunanlardan aḳvā kılına.

Ve cereb-i külye edviyeleri mes̱ānede mezrūḳaten ve meşrūbeten istiᶜmāl oluna ve muġarriyāt-ı müberride olan ḥabb-ı sefercel luᶜābı ve dühn-i levz ile bezr-i ḳaṭūnā mis̱lliler şürb oluna ve onlar ᶜaẕbetü'l-keymūs aġdiye-i lezice olan ekāriᶜ ve dühn-i levz ile düsūmetli emrāḳ ile taġdiye olunurlar ve kez̠ālik mā-ı şaᶜīr ve laḥm-ı ṭayr ile ittiḫāẕ olunan herīse onlara iṭᶜām olunur ve elbāndan etān ve māᶜiz ve niᶜāc[266] ve baḳar elbānı saḳy olunur ve ᶜale'd-devām onların bedenleri tenḳıye olunur.

Sekizinci Faṣl Mes̱ānede Demin Cümūdu Beyānındadır

O cümūda mes̱āneye ᶜārıḍ olan kerb ve ġaşye muḳārib ve berd-i etrāf ve sıġar-ı nefs ve ṣıġar-ı nabḍ ve nefes ve nabḍın tevātürleri ve ᶜaraḳ-ı bārid ve ġas̱eyān delālet eder. Ve baᶜḍı kerre evvelā dem bevl edip sonra nāfiḍ ᶜārıḍ olur. Ve kez̠ālik mes̱āneler üzere vāḳıᶜa ḍarbe ve ṣaḳṭa dahi delālet eder.

el-Muᶜālecāt: Onun ᶜilācı ḥaṣāt ᶜilācı olur. Ve baᶜḍı kerre dem-i cāmidin emr ve ḫaṭbına şarāb-ı sikencebīn kifāyet eder ve eger sikencebīn ile teḳayyuʾ eder ise o dahi cāiz olur ḫuṣūṣan meşrūbu ᶜunṣulī sikencebīn ola

266 "Niᶜāc" "naᶜce"nin cemᶜidir, dişi koyuna ve dişi sığıra ıṭlāḳ olunur; baḳar muḳābilinde z̠ikr olunmakla dişi koyun murād olunur.

ve ḫuṣūṣan o sikencebīn ḥaṭab-ı tīn remādından bir şeyʾ ile veyāḫūd içinde muḳaṭṭıᶜāt ve edviye ḥaṣāt ṭabḫ olunan sikencebīn ola.

Ve baᶜḍı kerre infeḫa-i erneb ve edviye-i ḥaṣaviyye mes̱ānesine zerḳ olunur.

Ve o ābzende iclās olunur ki onda ḥaşāyiş-i ḥaṣaviyye ṭabḫ olunmuş ola.

Ve bu şānda memdūḥ olan edviyeden olur o şerbet ki onun nüsḫası budur: Ḥabb-ı belesān iki dirhem yāḫūd onun bir mis̱li ᶜūdu'l-fāvāniyā ve ḥabbu'l-lfāvāniyā ḫuṣūṣan ᶜūd-ı fāvāniyā suyu ile olan ḥabb-ı fāvāniyā veyāḫūd onun bir mis̱li aẓfār-ı ṭīb veyāḫūd bir mis̱ḳāl ḳardemānā mā-ı ḥārr ile veyāḫūd ḫall-i ḫamr ve zeyt-i ünfāḳ ile ve sikencebīn-i ḥāmıḍ-ı ᶜunṣulī bana ḫallden eḥabb olur ve ḫallde taḳṭīᶜ olur.

Ve şerbeti ᶜaḳd eden ᶜasel taḳṭīᶜ olunan dem-i cāmidi taḥlīl eder.[267]

Ve kez̠ālik nāfiᶜ eşribeden olur ebhel, ḥıltīt, uşşaḳ, füvvetü'ṣ-ṣıbġ veznleri berāber aḫẕ olunup onlardan benādıḳ ittiḫāz olunur, şerbeti dört bunduḳ olur. *Ṭabᶜla olan nüsḫada şerbeti dört dānıḳ olur diye vāḳiᶜ olmuştur.* O şerbet māu'l-uṣūlle istiᶜmāl olunur, zerrāḳa ile zerḳ olunur veyāḫūd ġārīḳūn veyāḫūd sīsāliyūs veyāḫūd iki mis̱kāl ḥıltīt veyāḫūd zerāvend-i ṭavīl istiᶜmāl olunur.

Ve bu şānda bi'l-ḫāṣṣa menfaᶜati olan kebidü'l-ḥımār ve sülaḥfāt merāresi ve infeḫa-i erneb ḫuṣūṣan ḥaṭab-ı kerm suyunda saḳyı oluna. Ve kez̠ālik bu şānda ḳaysūm dahi nāfiᶜdir ve tīn-i müceffefin lebeni miḳdār-ı ḳālīl zerrāḳa ile zerḳ olunsa nāfiᶜdir ve o lebenden miḳdār-ı dirhem ile neṭūl kılınır ve tīn-i müceffefin miyāhından bir şeyʾle dahi tenṭīl olunur ve kez̠ālik infeḫa-i ernebden bir mis̱ḳāl ile dahi tenṭīl olunur. Ve ẕikr olunan edviyeler kendiler ile şürb olunacak miyāh māu'l-ḥımmaṣi'l-esved ve māu'l-ḥasek ve ḥaṭab-ı tīn remādı suyu ve kerm ve ḳaysūm ḥaṭablarının mā-ı remādları ve ḳaysūm ve sez̠āb ṭabīḫleri olur.

Dokuzuncu Faṣl Mes̱ānenin Ḫalᶜi ve İstirḫāsı Beyānındadır

Mes̱ānenin inḫılāᶜı mevḍiᶜinden zevāli ile maᶜlūm olur ve mes̱ānenin istirḫāsı bi-ġayri irādetin bevlin ḫurūcu ile maᶜlūm olur. Ve ḫalᶜ ruṭūbet ve

267 *Ḳānūn*'da evvelā ᶜasel mezḳūr değildir velākin tesmiyesinden fehm olunur ki şerbet ᶜasel ile taḳvīm olunur.

rīḥ ve ẓahr üzere olan ḍarbe ve saḳṭa esbāblarından bir sebeb ile olur. Ve istirḫā-i mes̱āne aʿḍā-i sāirenin maʿlūm olan esbāb-ı istirḫāları ile olur.

Ve baʿḍı kerre istirḫāʾ ve inḫılāʿa ʿusr-i bevl veyāḫūd selisü'l-bevl tābiʿ olur ve o tebeʿiyyet-i ʿaḍaleye temeddüd ve ittisāʿın ʿurūḍu ḥasebiyle olur.

el-Muʿālecāt: Ammā ḍarbe ve saḳta ḥasebleriyle ḥādis̱ olan inḫılāʿ ve istirḫānın ʿilācı ʿusretli olur ve ḥasbe mā-emken ona ʿilāc mes̱āne-i münḫaliʿayı mevḍiʿine redd ve müsterḥiyeyi şedd ile olur. Ve şedd-i mes̱āne o edviye-i müsaḫḫine vü müceffife ile olur ki onları biz ẕikr eyleriz.

Ammā mizāc fālicī ile olanlara mevādd-ı balġamiyye-i raḳīḳa-i mevcūdeyi istifrāġ edip o mevādd-ı mevṣūfeyi müvellid olan eşyādan ictināb ile ve meʾkūl ve meşrūbda ve ḥarekette ve onların ems̱ālinde fālic [414a] tedbīriyle tedbīr olunmakla olur. Ve onlara ḳayʾ nāfiʿ olur ne ḳadar o ḳayʾ ḫarbaḳ-ı ebyaḍ istiʿmāli ile olursa.

Eger ʿalīlden bevl bilā-irādetin ḫurūc eder ise vācib olur ki onda muḳabbıḍāt istiʿmāl oluna mes̱āneyi şedd edip onda istirḫā kes̱īr olmasın için; muʿālecāt-ı fālic ḳıyāsı üzere onlara saḳy olunan devāda taḥlīl ile şedd eden devālar cemʿ olunur ve onlar māiyyeti tedsīm ve taġlīẓ eyleyip ġıdā-ı maḥmūd ve ġalīẓ-i ḥārr tevlīd eden fālūẕec mis̱lli aġdiye tenāvül ederler, ammā bevl ḥāli üzere olur ise veyāḫūd ʿusre māil olur ise bir miḳdār mürḫī olup taḥlīl-i ceyyidi ve taḳṭīʿ-i bāliġi olan edviyeye iḳdām eylemek vācib olur.

Ve bu ʿilletin ṣarʿı ve fālici olanlarına ve cemīʿan ʿillet-i meẕkūre aṣnāfına nāfiʿ olan meşrūbāttan olur tiryāḳ-ı mes̱rūdīṭūs ve sencerīnā ve emrūsiyā ve debīd-i[268] kürküm[269] ve ḳūḳī.

Ve keẕālik zehretü'l-uḳḥuvān ve suʿd ve kündür maʿan ve ifrāden ve maḥleb bu devālar dahi nāfiʿdir.

Ve keẕālik seẕābın bezr-i raṭbı sülāḳası veyāḫūd seẕābın zehrinin şarābla maṭbūḫū saḳy olunur.

Ve keẕālik fencengüşt ve onun bezri ve çāvşīr ve kemmūn saḳy olunur.

Ve onlara ve ḫuṣūṣan onlardan ʿusr-i bevli olanlara nāfiʿ olur biṭṭīḫin ḳuşūr-ı yābisi sükker ile iḥtiḳān olunsa.

268 "Debīb" ṭabībler ıṣṭılāḥında devā demek olur; baʿḍılar derler maʿcūn demek olur. Ḥalīmī.

269 "Debīd-i kürkümā" nüsḫa.

Ve bu mecrāya cārī olup ḫavāṣṣa nisbet olunan devālardan olur ernebin ḫuṣye-i yābisesi, o ḫuṣye şarāb-ı reyḥānīyle şürb olunur veyāḫūd ḫancere-i dīk iḥrāk olunup ᶜale'r-rīḳ mā-ı fātir ile saḳy olunur.

Ammā edviye-i mezrūḳa dühn-i seẕāb, dühn-i ḳusṭ, dühn-i ġār, dühn-i nārdīn, dühn-i zanbaḳ, dühn-i ḳıs̱s̱āu'l-ḥımār, dühn-i ṣanevber olur ve o edhāna ḥıltīt, ḳınne, çāvşīr ḫalṭ olunup iḥlīle izrāḳ olunur ve bu edviye ᶜāne ve merāḳḳ üzere merūḫ olmağa dahi ṣāliḥa olur ḫuṣūṣan dühn-i s̱āfsiyā ṭayyibetü'r-rāyiḥa ebāzīr ile izraḳa ziyāde ṣāliḥ olur.

Ammā onların aḍmideleri ḳabḍı olan edviye-i ḥārreden olur suᶜd, dār-ı ṣīnī, muḳl, sünbül, besbāse maᶜa'l-bābūnec, şīḥ, ᶜasel mis̱lliler gibi.

Ve baᶜḍı kerre dahi ḥuḳun-ı müsaḫḫine ile muᶜālece olunur ve o ḥuḳne ḳanṭūriyūn, ḥanẓal, ḫırvaᶜ mis̱lli edviyeden ittiḫāẕ olunur ve o edviyelere edhān-ı ḥārre-i meẕkūre ḫalṭ olunup iḥtiḳān olunur.

Ve mā-ı baḥrda sibāḥat yaᶜnī üzmek ve mā-ı ḥamᵓet ile istiḥmām eylemek bu ᶜillete cidden nāfiᶜ olur.

Onuncu Faṣl Evcāᶜ-ı Mes̱āne Beyānındadır

Vecaᶜ-ı mes̱āne baᶜḍı kerre sūᵓ-i mizāc-ı muḫteliften olur ve ḥaṣāt ve ḳurūḥ ve cereb ve evrām ve riyāḥ bu meẕkūrların her birinden dahi vecaᶜ-ı mes̱āne ḥādis̱ olur. Ve onların her birinden vecaᶜın ᶜurūḍunu ve her birinin muᶜālecelerini bundan aḳdem sen bildin.

Ve baᶜḍı kerre mütevaḳḳiᶜ olan buhrān emrāḍ-ı bevl ile olacağına vecaᶜ-ı mes̱āne delīl olur. Ve rīḥ-i şimāl hübūbunda vecaᶜ-ı mes̱āne kes̱īrü'l-vuḳūᶜ olur.

:Ve baᶜḍılar dediler ki mes̱ānesinde vecaᶜ olan kimsenin sol koltuğu taḥtında sefercele ḳadar verem ḥadis̱ olsa ve o verem evvel-i vecaᶜdan yedinci günde ẓāhir olsa o kimse on beş günde helāk olur ḫuṣūṣan o kimseye sübāt ve ṣıġar-ı nefes dahi ᶜārıḍ ola.

On Birinci Faṣl Ḍaᶜf-ı Mes̱āne Beyānındadır

Ḍaᶜf-ı mes̱āne dahi baᶜḍı kerre mizāc sebebiyle olur ve eks̱er-i ḥālde mizāc-ı bāridden olur ve verem-i ṣulb ve istirḫā ve inḫılāᶜ bu meẕkūrlardan

her biri ile dahi ḥādiṡ olur. Ve bunların cemīᶜan ᶜilācātı ve ᶜalāmātı maᶜlūmedir.

Ve kaçan meṡāne ḍaᶜīfe olsa bevl-i keṡīri iḥtimāl eylemeyip ferāġına müştāḳa olur ve ᶜaḍale-i muṭīfe ifrāġa meᶜūnetiyle nefsini ıṭlāḳ edip baᶜḍı kerre ᶜaḍale dahi ḍaᶜīfe olur ve bu iki ḍaᶜftan yaᶜnī meṡāne ve ᶜaḍale ḍaᶜflarından ġayr-i mebsūṭ taḳṭīr-i bevl ḥādiṡ olur.

On İkinci Faṣl Rīḥ-i Meṡāne Beyānındadır

Meṡāne rīḥi baᶜḍı kerre muḥtebise ve baᶜḍı kerre münteḳıle olur ve onun tekevvününe baᶜḍı kerre aġdiye-i nāfiḫa veyāḫūd meṡānede olan ruṭūbet-i keṡīre ve ḥarāret-i ḍaᶜīfe sebeb olur.

el-ᶜAlāmāt: Rīḥte bilā-ṡiḳal temeddüd olur ḫuṣūsan intiḳāl eden rīḥte temeddüd ekṡer olur.

el-Muᶜālecāt: Müneffiḫāttan ve seyyiʾü'l-haḍm olan aġdiyeden ḥımye olunur. Ve bunlardan sonra enfaᶜ-ı ᶜilāc mā-ı uṣūl üzere dühn-i ḫırvaᶜ istiᶜmāli olur ve edhān-ı ᶜaṭıre-i muḥallile ile ve ṣumūġᶜ-ı ḥārre ile ᶜāne ṭılā olunur ve sez̠āb ve fūz̠enec ve şibt ile cünd-i bīdesterden ve ḥıltītten bir ḳuvvet aḫz̠ olunduktan sonra ḍımād olur veyāḫūd o edhān cünd-i bīdesterden bir şeyʾle aḫz̠ olunup zerraḳā ile zerḳ olunmakla telbīk olunur yaᶜnī o edviye riyāḥa ḍarb ve īṣāl olunur veyāḫūd ᶜuṣāre-i sez̠āb maᶜa'l-misk veyāḫūd dühn-i bān maᶜa'l-misk veyāḫūd maᶜa'l-ġāliye dühn-i zanbaḳ zerrāḳa ile iḥlīle zerḳ olunur.

Ve külye ve meṡāne bāblarında z̠ikr olunanları tez̠ekkür eyle ki kaçan o ᶜuḍvlarda vecaᶜ veyāḫūd ᶜillet-i uḫrā olsa onlarda benādıḳ-ı büzūr istiᶜmāl eyleme vecaᶜı ziyāde eylemesin için ve muḫaddirātı dahi onlarda istiᶜmāl eyleme belki onlarda istiᶜmāle lāyıḳ olan cez̠b ve taḫdīr eylemeyecek miḳdār māʾ fātir olur. el-Ḥamdü lillāhi ᶜale'l-itmāmi ve'ṣ-ṣalātu ve's-selāmu ᶜalā-seyyidi'l-enāmi ᶜadede mā-yüktebü bi'l-aḳlāmi mā-dāme'l-ibtidāu ve'l-iḫtitāmu. Allāhümme ṣalli ᶜalā-Muḥammedin mā'ḫtelefe'l-melevāni ve teᶜāḳabe'l-ᶜaṣrāni ve'staḳbele'l-ferḳadāni ve kerrere'l-cedyāni. Ve belliġ rūḥahu ve ervāḥa ehli beytihi minnā't-taḥiyyetü ve's-selāmu. [414b]

İkinci Maḳāle Bevle ᶜĀrıḍ Olan Āfāt Beyānındadır ve O Dahi Fuṣūlü Müştemiledir

Evvelki Faṣl Bevl-i Ṭabīᶜinin Ḫurūcu Beyānındadır

Bevlin ḫurūc-ı ṭabīᶜiyyesinin sebebi budur ki ᶜaḍal-i baṭn münḳabıḍ olup meṡāneyi ᶜaṣr eder ve onun ᶜaṣrı ile meṡāne cemīᶜ-i cihāttan bevle munṭabıḳ olmakla fem-i meṡāne reᵓsinde olan ᶜaḍal-i muṭīf münfetiḥ olup bevl ḫurūc eder, fe'fhem ẕālike.

İkinci Faṣl Āfāt-ı Bevl Beyānındadır

Bevlin āfātı ḥurāḳat-ı bevl ve bevlin ᶜusrü ve iḥtibāsı ve selisü'l-bevl ve keẕālik keṡret-i bevl ve taḳṭīr-i bevl ve ẕiyānīṭīs ve ḥaṣāt sebebiyle bevlin inḳıṭāᶜı işbu taᶜdād olunan sekiz ᶜaded āfāt ve ġayrileri cemīᶜan bevle ᶜārıḍ olur.

Ammā ḥurḳat-i bevlin sebebi bevlin ḥiddeti ve būraḳiyyeti olur ve būraḳiyyet dahi mizācı veyāḫūd bevli muᶜaddil olan meṡāneden vāḳiᶜ luḥūm-ı ġudediyyede muᶜadde ve müheyyā ruṭūbetin fıḳdānı olur, zīrā o ruṭūbet mecrā-yı bevlde cereyān edip mecrāyı taġriye eder ve bevle dahi muḫāliṭ olup bevli taᶜdīl ve ḥiddetini kesr eder. Ve kaçan o ruṭūbet mefkūde olsa mevḍiᶜde taġriye ve bevlde ḥiddetin inkisārı ve taᶜdīl dahi mefḳūdlar olup ḥurḳat ᶜārıḍa olur.

Ve ḥurḳata iᶜānet eden eşyādan olur cimāᶜın keṡreti, zīrā kesret-i cimāᶜ ẕikr olunan ruṭūbet-i muġarriye vü muᶜaddileyi ifnā eder, zīrā o ruṭūbetin menīye mücāvereti olmakla baᶜḍı kerre menīnin ḫurūcunda o ruṭūbet keṡīren ḫurūc eder.

Ve keẕālik bedeni iẕābe eden ᶜilel dahi ḥurḳat-i bevle sebeb olur.

Ve keẕālik mecārī bevlden ḳaḍībe ḳarīb mevḍiᶜde cereb ve ḳurḥa olur ise ḥurḳat ḥāṣıla olur.

ᶜİlel-i müẕībe ile ḳurḥa ḥurḳatlerinin farḳı budur ki ṣūret-i ūlāda bilā-midde ḥiddet-i bevl olur ve ṣūret-i ṡāniyede dem ve mirre tebevvülü olur ve çok kerre evvel ṡanīye müᵓeddī olur, senin bildiğin üzere evvel ṡānīye muḳaddime gibi olur, meṡelā ishāl-i ṣafrāsı olup mirār bevl eden kimsenin ᶜilleti meṡāne ḳurḥasına muḳaddime olur.

el-Muʿālecāt: Kaçan ḥurḳat midde ve dem ile olur ise onun ʿilācı mes̱āne ve nevāḥī-i mes̱āne ḳurḥalarının ʿilācı olur ve onların tafṣīli mürūr eyledi.

Nüsḫa-i Ceyyide: Bu şānda istiʿmāl olunur bezr-i bıṭṭīḫ ve bezr-i ḫıyār ve ḥabbu'l-ḳarʿ her birinden yirmişer dirhem, kündür, ṣamġ, dem-i aḫaveyn her birinden onar dirhem, afyūn üç dirhem, bezr-i kerefs bir dirhem. Bunlardan aḳrāṣ ittiḫāẕ olunup şarāb-ı ḫaşḫāş ile saḳy olunur, şerbet-i vāḥidesi iki dirhem olur.

Ve eger ḥurḳatte ḳurūḥ ve midde olmaz ise onun efḍal-i ʿilācı senin emrāḍ-ı mes̱ānede ve ḳayʾda bildiğin üzere ishāl-i laṭīf ile fuḍūlü istifrāġ edip bevli taʿẕīb etmekle olur ve keẕālik aġdiye-i muraṭṭıbe vü müberride olan buḳūl ve fevākih mis̱llileri tenāvül etmekle ve māliḥ ve ḥırnīf ve şedīdü'l-ḥalāvet eṭʿime tenāvülünden ictināb etmekle olur ve onlar taʿabdan ve cimāʿdan dahi ictināb ederler.

Ve bu bābda nāfiʿ olur o luʿābātı şürb etmekle onlar zerrāḳa ile dahi istiʿmāl olunur; bezr-i mürrün luʿābı ve bezr-i ḳatūnā ve ḥabb-ı sefercel luʿābları gibi o luʿāblar ḫaşḫāş ve büzūr-ı bāride-i müdirreden bir şeyʾ ile saḳy olunur ve onların saḳyı mā-ı bāride içinde kılınır.

Ve keẕālik onların aġdiyeleri keşk-i şaʿīr ve nīm-birişt yumurta ve ḳarʿiyye ve māşiyye kılınıp onlar dühn-i levz ile veyāḫūd müsemmene ferārīc ve decāc ile ittiḫāẕ olunur.

Ve eger ḥurḳat-i bevlin sebebi mes̱ānede olan laḥm-ı ġudedīye ʿarıḍ cefāf olur ise onun ʿilācı bedeni terṭīb ve o laḥmı müceffef olan cimāʿı terk olur. Ve terṭīb için istiʿmāl olunan müzrūḳāttan olur luʿāb-ı bezr-i ḳaṭūnā ve luʿāb-ı bezr-i mürr ve luʿāb-ı ḥabb-ı sefercel ve ṣamġ ve isfīdāc ve tāze yumurtanın beyāḍı ve leben-i nisā; bu devālar varaḳan istiʿmāl olunur. Ve ütün ve ʿan-cāriyetin nisā ve ve māʿizden her birinin lebeni ile ʿale'd-devām izrāḳ bu bābda baʿḍı kerre ʿilāc-ı kāfī olur. Ve baʿḍı kerre o mezrūḳun içine luʿāb-ı bārideden ve şiyāf-ı ebyaḍdan birer şeyʾ dahi ḫalṭ olunur ve baʿḍı kerre yalnız beyāḍ-ı beyḍi iẕrāḳ kifāyet eder veyāḫūd edviye-i meẕkūrenin biriyle ve dühn-i verd ile izrāḳ olunur ve baʿḍı kerre içine muḫaddir dahi idḫāl olunur. Ve eger vecaʿ müştedde olup midde dahi olsa ona izrāḳ olunan edviyeye muḫaddir dahi idḫāl olunmak lāzım olur ve o mezrūḳ ḳurūḥta ẕikr olunan terkīb üzere olur.

Nüsḫa-i Ceyyide: Ḳuşūr-ı ḥaşḫāş ve neşā ve rubb-ı sūs aḫẕ olunup ondan zerūḳ ittiḫāz olunur. Ve eger taḳviyeye ḥacet olur ise onlda afyūnd ve bezrü'l-bencden bir şeyᵓ ḳılınır.

Üçüncü Faṣl Ḳıllet-i Bevl Beyānındadır

Bevlin ḳılleti şürbün ḳılletinden veyāḫūd kes̱ret-i taḫalḫulden veyāḫūd kes̱ret-i ishālden veyāḫūd māiyyeti külyenin kebidden cez̠binde ḍaᶜfı olduğundan ve kebidin māiyyeti demden temyīzde ḍaᶜfı māiyyeti aᶜḍāya sūᵓ-i ḳunye ve istisḳā emrāḍı mis̱lilerde irsālinden olur. Ve maᶜlūm ola ki ḥumūdāt bu ᶜillette muḍırr ve cimāᶜ dahi bu ᶜilleti ziyāde eder.

Dördüncü Faṣl Bevlin ᶜUsrü ve İḥtibāsı Beyānındadır

ᶜUsr-i bevlin sebebi baᶜḍı kerre mes̱ānenin kendide olur, mes̱elā mes̱āne ḍaᶜīfe olup ona mizāc-ı redī tābiᶜ olur ḫuṣūṣan ona tābiᶜ olan mizāc mizāc-ı bārid olur ve bu sebeb ile ᶜusr-i bevlin ḥudūs̱u rīḥ-i şimāl hübūbunda kes̱ret üzere olur veyāḫūd mes̱ānede verem ve verem mis̱lli emrāḍ-ı sāire olup ᶜusr-i bevle müᵓeddī olur, zīrā verem ḥasebiyle defᶜ-i bevl katında māiyyeti mes̱ānenin iştimāli cevdet üzere olmayıp bevli ke-mā yenbaġī ᶜaṣr eylemez ve ona bināen bevl emr-i ṭabīᶜī üzere ḫurūc eylemeyip bevlde ᶜusret olur.

Ve baᶜḍı kerre mes̱āneye ḫāricden iṣābet eden ḥarr ve berd ᶜusr-i bevle ve kes̱īren bevlin külliyyen iḥtibāsına sebeb olur.

Ve baᶜḍı kerre ᶜusr-i bevlin sebebi mes̱āne mecrāsında olan āfet olur ve mes̱āne mecrāsı mes̱āne ᶜunuḳu ve ḳadībde olup iḥlīl tesmiye olunan menfez̠dir veyāḫūd ᶜusr-i bevlin sebebi ḳuvve-i mübevvilede veyāḫūd bevle ālet olan mes̱āne ᶜaḍalinde olur.

Ve kez̠ālik sebeb-i ᶜusr-i bevle bāᶜis̱ olan ᶜuḍvda veyāḫūd bevlin kendide olur.

Ve mecrāda olan sebeb dahi baᶜḍı kerre sebeb-i evvelī olur veyāḫūd sebeb-i şirki olur. Ve sebeb-i evvelī dahi mecrānın kendide südde olmakla olur veyāḫūd ṣalābet olmakla olur veyāḫūd ruṭūbet ve ᶜalaḳa ve midde mis̱llilerden mecrāda bir şeyᵓ-i ġalīẓ sādd olmakla olur. Ve çok vāḳiᶜ olur ki midde süddeye sebeb olur.

Ve baʿḍı kerre ḥaṣāt ve keẕālik riyāḥ-ı muʿteriḍa ve s̱üʾlūl ve iltiḥām-ı ḳurūḥ bu meẕkūrlardan her mecrāyı sedd edip ʿusre müʾeddī olur.

Ve şedīd olan ḥarr ve berd ile mecrā teḳabbuḍ edip mesdūd olur. Ve ḥarr ile teḳabbuḍ ḥummayāt-ı muḥriḳalarda ve ʿilel-i ẕevebānīde kes̱īrü'l-vuḳūʿ olur.

Ve keẕālik mecrā süddesi mecrāda ḳurḥa ḥudūs̱undan ve mecrānın temeddüdüyle dahi ʿarıḍ olur. Ve temeddü-i mecrā ḥabs-i bevli ifrāṭtan olur, zīrā ḥabs-i bevl ifrāṭ üzere oldukta mes̱āne mürtekize ve muḫtelice olur ve o sebebden mecrā munṭabıḳ olup ʿusre müʾeddī olur.

Ve ṭūl-i müddet bevli ḥabs leylen nevm ile ve nehāren şuġl ile olur.

Ve mecrānın müşāreket ile insidādı miʿāda ve sürrede verem-i ḥārr ve verem-i ṣulb ve s̱üfl-i yābis ve temdīdi olan balġam-ı kes̱īr ve rīḥ-i muʿāriḍ ve rīḥ-i mümeddid bu meẕkūrlardan biri olup veyāḫūd maḳʿadede verem-i mübtedeʾe veyāḫūd zaḫīr ve inḳıṭāʿ-ı bevāsīr ve elem-i bevāsīr ve şiḳāḳ-ı mūlim olmakla ḥādis̱ olan verem ve keẕālik ṣulbün esfeli nevāḥīsinde olan verem veyāḫūd iltivā veyāḫūd ḫuṣye merāḳḳa mürtefiʿa olmakla olur. Ve bu āfet-i meẕkūrelerin her biri bevle müzāḥame edip cihet-i fevḳe ceẕb etmekle mecrāyı tazyīḳ eder ve bi'l-müşāreke südde ʿārıḍa [415a] ve ʿusret ḥāṣıla olur ve vecaʿ dahi olup bevl ḳalīlen ḳalīlen ḫurūc eder.

Ve baʿḍı kerre bevli ḥābis ve muʿassir olan sebeb bilā-verem ve lā-südde mecrāya ḳurḥa ʿurūḍu olur ve her kaçan ʿalīl tebevvül murād eylese vecaʿ ʿārıḍ olup baṭnın ʿaḍalī vecaʿ ḥasebiyle mes̱āneyi ʿaṣr eylemeyip bevl ḫurūc eylemez ḳuvve-i bāile vecaʿdan hereb etmekle. Ve eger o vecaʿla ʿaḍelde ḍaʿf veyāḫūd teşennüc olur ise ʿuṣr ve iḥtibāṣ ziyāde olur ve bu sebeb ile iḥtibāsı olanlar vecaʿa taḥammül eyleyip ṣırf cehd ve beẕl-i ṭāḳat ile tebevvül eylese keyfen ve kemmen bevl-i ṭabīʿī ḫurūc edip vecaʿ sākin olur.

Ve baʿḍı kerre dahi bevle ḳahr olunsa bevl-i ṭabīʿī ḫurūc eylemez belki ḳalīlen ḳalīlen ḫuruc eder velākin o ḫurūcla dahi vecaʿ sākin olur o ʿillet sāḥibinde iḥtibās maradı ile taḳṭīr-i bevl maraḍı cemʿ olmakla, ḳalīlen ḳalīlen bevlin ḫurūcundan ʿalīle ḫiffet gelip vecaʿına taḥammül olunur.

Ve ḳuvvette olan sebeb-i ʿusr ve iḥtibās ḳuvve-i ḥassāsede veyāḫūd ḳuvve-i muḥarrikede veyāḫūd ḳuvve-i ṭabīʿiyyede olur:

Ve ḥassāsede olan sebeb mes̱āne veyāḫūd ʿaḍale ḥissleri ḳuvvesinde āfet olup onlardan birinin ḳuvve-i dāfiʿası māiyyeti ḳaviyyen ve ġayr-i ḳavī defʿ için o ḥassāse taḥrīk ve teḳāḍā eylemez veyāḫūd āfet o ḥisslerin mebdeʾlerinde yaʿnī dimāġ ve nuḫāʿda olur ḳarānīṭus ve līs̱erġus yaʿnī nisyānda ve ḳıllet-i ḥissle olduğu gibi.

Ammā ḳuvve-i muḥarrike āfeti bu vech iledir ki ʿaḍale nefsini ıṭlāḳtan ʿācize olur, inḳıbāddan külliyyen inbisāṭa ḥareket edip inḳıbāḍdan ḫāli olmak ona müyesser olmaz veyāḫūd ʿaḍal-i baṭnın ḳuvvetine icābeti lomaz yaʿnī ḳuvvetinden o ʿadal müteʾes̱s̱ir olup mes̱āneyi ʿaṣr eylemez ve ʿadem-i icābet ḳuvvetin ḍaʿfından olur yāḫūd ḳuvvet-i ḳaviyye olur velākin ʿaḍal-i baṭnda temeddüd mis̱lli ḥālet olmakla ʿiṣyān edip ḳuvvete icābet eylemez.

Ve ḳuvvet-i ṭabīʿiyyede olan āfet dāfiʿada ḍaʿf olmakla olur. Ve ḍaʿf-ı dāfiʿa nādiren sūʾ-i mizāc-ı ḥārr-ı muḥtelif ile olur ve kes̱īren sūʾ-i mizāc-ı bārid-i muḫtelif ile olur veyāḫūd maʿa-māddetin sūʾ-i mizācla olur. Maʿa-māddetin olan sūʾ-i mizāc-ı ḥārr bevlde ḥarāretle olan sūʾ-i mizāc olur. Ve mādde-i bāride ile olan sūʾ-i mizāc rutūbāt-ı mürḫiye ve rutūbāt-ı mümidde ile olan sūʾ-i mizāc olur. Ve baʿḍı kerre bu ḍaʿfın sebebi ḳuvve-i irādiyyenin ḳuvve-i ṭabīʿiyyeye muʿāraḍası olur yaʿnī ḳuvve-i dāfiʿa defʿe taṣaddī eder ve ḳuvve-i irādiyye bevli ḥabs eder ve iki ḳuvvetin muʿāraḍasından ḍaʿf ḥādis̱ olur.

Ammā ʿaḍalede olan sebeb āfet-i mizāciyye olur veyāḫūd ʿaḍalede verem veyāḫūd ʿaṣabede teşennüc ve istirḫā ve ḥareket ḳuvvesinin buṭlānı olur ve o āfetler dahi saḳṭa ve ḍarbe ve o mis̱lli nesneler ile olur.

Ve ʿaṣabede olan āfet-i mes̱āne ʿaṣabesinde olur veyāḫūd o ʿaṣabenin mebādīsi olan dimāġ ve nuḫāʿ aʿṣābı şuʿbelerinin birinde olur.

Ammā ʿuḍv-ı bāʿis̱ sebebiyle olan ḍaʿf külyede verem-i ḥārr ve verm-i ṣulb veyāḫūd ḥāṣat veyāḫūd fevḳten yaʿnī kebidden māiyyeti ceẕb eden ḳuvvetin ḍaʿfı veyāḫūd taḥta defʿ eden külye dāfiʿasının ḍaʿfı veyāḫūd kebidde olan ḳuvve-i mümeyyizenin ḍaʿfı ve ḳable't-temyīz māiyyetli demi aḥvāl-i istisḳā için aʿḍāya irsāli ile olur ve iḥtibās-ı bevlin bu ḳısmını müstaḳillen bir bāb edip ḳılletü'l-bevl ḳabīlinde kılmağa sana mesāġ vardır.

Ammā bevl sebebi ile olan ʿusr ve iḥtibās bevlin ḥādd ve mūlim olduğundan olur ve ḥiddet ḥasebiyle bevlin iḥtibāsı evḳāt-ı kes̱irede vuḳūʿu

tecribe olunmuştur. Ve deyildi ki bir kimseye ʿusr-i bevl ʿārıḍ olup ʿaḳabinde zaḥīr dahi ʿārıḍ olsa o kimse yedinci günde helāk olur lākin o kimseye ḥummā ʿārıḍa olup idrār-ı kes̱īr ẓāhir olsa necāṭa müʾeddī olur.

Ve maʿlūm ola ki baʿḍı kerre ḥurḳat-i bevl ʿārıḍa ve baʿdehu zāile olduktan sonra bevlin memerrinde olup ve vaḳt-i ḥiddetinde bevlin üzerinden mürūr eylediği luḥūm-ı ġudedīye cefāf ʿārıḍ olsa o sebebden bevle ḫus̱ūret ve ġılẓat ṭārī olup bevl muḥtebes olur. Vācib olur ki ḥurḳati zāile olan kimseler o mis̱lli āfet ʿurūḍundan tevaḳḳī için o luḥūmu muraṭṭıbāt istiʿmāliyle terṭīb eyleyeler.

el-ʿAlāmāt: Esbāb-ı meẕkūreden berd-i mizāc ile ḥādis̱ olan ʿusr ve iḥtibās ʿalāmetleri maʿa-ġılẓatin ev riḳḳatin bevlin beyāḍı ve ḳable-ẕālik ḳıyāma kes̱ret-i iḥtiyācı ve kes̱ret-i istiḥmām ve iḥsāsu'l-berd ve esbāb-ı sāire ʿalāmātının fıḳdānı olur.

Ve bi-ḥasebi'l-ḥarāret ḥādis̱ olan iḥtibāsın ʿalāmātı bevlin ḥiddeti ve iltihāb-ı maḥsūsları olur.

Ve bürūdetten nāşī teḳabbuḍ ile ʿārıḍ olan iḥtibāsın ʿalāmeti irḫādan ʿalīlin intifāʿı olur.

Ve ḥummayāt-ı muḥrıḳa ve ẕevebān ile olanların ʿalāmeti terṭībden ʿalīlin intifāʿı olur ve keẕālik bu vechle ḥādis̱ olan ʿusr bevlin ḳılleti vaḳtinde olur ve kaçan bevl kes̱īrü'l-miḳdār olsa mecrā-yı bevl kes̱īr terṭīb edip bevlin ḫurūcu sehl ve ʿusr zāil olur.

Ve mes̱ānede ve mes̱āneye mücāvir aʿḍā-i sāirede olan verem ve ḫurāc ile ḥādis̱ iḥtibāsın ʿalāmetlerini bundan aḳdem sen bildin ve onların her birisi için bundan sonra birer müstaḳill bāb bulursun.

Ve verem ile ḥādis̱ üsr ve iḥtibāsın esbāb-ı sāireden ḥādis̱ üsr ve iḥtibāsın fürūḳundan biri budur ki veremi olan iḥtibās ḳalīlen ḳalīlen ʿarıḍ olur, defʿaten olmaz lākin sebeb-i verem emr-i ʿaẓīm olup defʿaten tevrīm eder ise o sebebden defʿaten ḥādis̱ olan verem bevli defʿaten ḥabs eder.

Ve mes̱ānede maraḍ veyāḫūd şeyʾ-i ḍāġıṭtan nāşī olup südde ḥasebiyle olan iḥtibāsın ʿalāmeti mes̱ānenin irtikāz ve intifāḫ ve temeddüdü olur. Ve mes̱āneye ʿārıḍ südedin cümlesinde ve keẕālik ḍāġıṭ ile olan insidādda vecaʿ olur.

Ve emr-i sāddin verem olduğu ḳarīben ẕikri mürūr eden ᶜalāmet ile maᶜlūm olur. Ve veremden mā-ᶜadā eşyā-ı sāddenin biri olduğu istiᶜmāl olunan ḳā s̱āṭīr ile ẖurūc eden demden veyāẖūd aẖlāṭ-ı sāireden maᶜlūm olur. Ve s̱üʾlūl ve ḥaṣāt ve iltiḥāmdan biri olduğu ḳās̱āṭīrin onlara müntehī olup verāsına nüfūz eylemediğinden maᶜlūm olur. Ve ḥaṣāt olduğu ᶜalāmāt ḥaṣāt-ı meẕkūre ile dahi maᶜlūm olur. Ve keẕālik ḳās̱āṭīrin cidden ṣulb olan şeyʾe mümāssesinden dahi maᶜlūm olur. Ve süddenin dem veyāẖūd ẖılṭ-ı sāir olduğu ẕikri mürūr eden bevlden maᶜlūm olur ve ẖāṣṣaten süddenin dem olduğu mes̱ānede cumūd-ı dem ᶜilletinin ᶜalāmetinden dahi maᶜlūm olur, o ᶜalāmetler levnin iṣfirārı ve nefes ve nabḍın ṣıġarları ve tevātürleri ve ᶜaraḳ-ı bāridin dürūru ve ḥummā ve nāfiḍ ve ġas̱eyānın ᶜurūḍu olur ve bu ᶜalāmetler ile olan ᶜusr ve iḥtibās redī olur, ondan necāt ve ẖalāṣ ḳalīl olur. Ve mes̱ānede ẖılṭ-ı ġalīẓ olduğu miḳdār-ı muᶜteber s̱iḳalin vücūdu ve iḥsāsı ile dahi maᶜlūm olur ve bevl ile şeyʾ-i ẖām ẖurūcundan dahi bilinir.

Ve ḳabḍ [ve] istiḥṣāfa müʾeddī berdden olanlara esbāb-ı muḳārine ve esbāb-ı müteḳaddime delālet eder.

Ve iḥtibās-ı bevlin rīḥi olanlarına bilā-s̱iḳal temeddüd delālet eder ve o rīḥ baᶜḍı kerre müntaḳil ve baᶜḍı kerre ġayr-i müntaḳil olur.

Ve ḍaᶜf-ı ḥiss ile olanlara bevlin leẕᶜi iḥsās olunmadığı delālet eder.

Ve ḍaᶜf-ı dāfiᶜa ile olduğuna ġamz ile sühūlet üzere bevlin ẖurūcu delālet eder.

Ve istirẖā-i ᶜaḍale ile olanlara bi-ġayri ẖafrin[270] olan dürūr ve keẕālik ᶜaṣr ile bāṭından bir nesne ẖurūc eylemeyip ġamz olundukta sühūlet üzere bevlin ẖurūcu delālet eder.[271]

Ve teşennüc-i ᶜaḍale ḥasebleriyle olanların ᶜalāmeti bevl-i ḳalīl ᶜadalesi müteşennice olan mes̱āneden ṭafre ile ve zerḳ-ı ḳavī ile ẖurūcu olur.

Ve külye ḍaᶜfı ile olanlara ḍaᶜf-ı külye beyānında ẕikri mürūr eden ḍaᶜf-ı külye ᶜalāmetleri delāleteder ve keẕālik külye ḥaṣātı ve külye veremi ḥasebiyle [415b] olanlara o bābda ẕikr olunan o āfetlerin ᶜalāmātı delālet eder.

---

270 Bu maḳāmda Nefīsī "bi-ġayri ẖafrin" ḳavlini "bi-ġayri zerḳin ḳaviyyin" diye tefsīr eyledi. Ve ḥā-i mühmele ile olmak üzere yazılmıştır.

271 "ᶜAṣr" ve "ġamz"ın farḳı budur ki ᶜaḍalenin ḳuvveti olmayıp müsterẖiye olmakla münᶜaṣır olan māiyyet ᶜaḍaleden cānib-i āẖere sereyān eder; ġamzdan mevādd rıfḳla mesḥ olmakla tedrīc ile māiyyet ḳaḍībe nüzūl ve ẖurūc eder.

Ve bi'l-cümle eger s̱iḳal ve vecaᶜ külā nevāḥīṣinde olur ise ᶜillet o maḥalldedir:

Ve ᶜalāmātı verem ᶜalāmetleriyse külāda verem olduğuna delālet eder.

Eger külā nevāḥīsinde cidden şedīd s̱iḳal olur ise onda bevl muḥtebes olduğuna delālet eder.

Eger o miḳdārdan s̱iḳal-i maḥsūs ḳalīl ise o mekānda bi-verem ev bilā-verem ruṭūbet-i sādde olduğuna delālet eder.

Eger s̱iḳal olmayıp vecaᶜ mümidd olur ise külyede rīḥ olduğuna delālet eder.

Eger baṭnda līn olup ve külye ve mes̱āne süddeleri ᶜalāmātı olmayıp ve kez̠ālik ḍaᶜf-ı mes̱āne ᶜalāmetleri dahi yok is o iḥtibāsın sebebi külye cāẕibesinin ḍaᶜfı olur ve külyenin cāẕibesinin ve kebidin dāfiᶜasının daᶜfları ᶜalāmātı aḥvāl-i istisḳāiyyenin ḥudūs̱u olur.

Eger sebeb-i iḥtibās ḳurḥa ve ḥiddetten ḥādis̱ vecaᶜ-ı muᶜārıḍ olur ise vecaᶜa ṣabr ile bevli iḫrācın vecaᶜı teskīni ona delālet eder.[272] Ve kez̠ālik ḳahr-ı bevlle vecaᶜı teskīn dahi iḥtibāsın vecaᶜ ile olduğuna delālet eder.

Ve ḳurūḥu olan iḥtibās ḳurḥa ᶜalāmeti ile maᶜlūm olur.

Luḥūm-ı ġudediyyenin bellesi cefāfıyla olanlarına esbāb-ı mez̠kūrenin teḳaddümü ve o luḥūmu terṭībin bevli selis kıldığı delālet eder.

el-ᶜİlāc: ᶜUsrün ve iḥtibāsın muᶜāleceleri budur ki eger onlara sebeb midde veyāḫūd ḫılṭ olur ise vācib olur ki ona mütettiḥāt ve müdirrāt-ı ḳaviyye ile senin bildiği üzere muᶜālece oluna eger müdirrātın teʾs̱īr edeceği miḳdārdan emr aᶜẓām olmaz ise, zīrā emr-i ᶜaẓīmde müdirrāt istiᶜmāl olunsa mes̱āneye mevādd-ı uḫrā inzāl eder ve vecaᶜ ve temeddüd ziyāde olur ve mes̱āneden bir şeyʾ iḫrāc eylemez.

Ve bu bābda mā-ı füclün teʾs̱īri vardır ḥattā vācib olur ki onun idāmı[273] mā-ı fücl ile ve kez̠ālik ḥımmaṣ-ı esved suyunda dahi o menfaᶜat vardır. Ammā onların müdirrātı fuṭrāsāliyūn, uşşaḳ, dūkū, mürr, fūh füvvetü'ṣ-ṣıbġ, hamāmā, ḳusṭ, sīsāliyūs, vecc, şült ve bezr-i şült bunların küllīsi mā-ı fücl-i

272 "Ṣabr ᶜale'l-vecaᶜ" ile "ḳahr ᶜale'l-bevl"in farḳı Allāhu aᶜlem budur ki ṣıḥḥatle bevli iḫrāc için olan irāde-i iḫtiyāriyye miḳdārı irāde ile ḫurūc eder ise ṣabr ᶜale'l-vecaᶜ olur ve eger irāde-i zāideye ve belki yed ile ᶜamele muḥtāc olur ise ḳahr ᶜale'l-bevl olur.

273 "İdām" etmek katığıdır.

maṭbūḫta veyāḫūd mā-ı ḥımmaṣ-ı esvedde vyāḫūd mā-ı ḥasekte veyāḫūd ᶜuṣāre-i kerefs ve rāziyānecde ve ḫuṣūṣan berrī rāziyānecde ve sikencebīn-i ᶜunṣulīde saḳy olunmak cidden nāfiᶜ olur. Ve mes̱rūdīlūs ve tiryāḳ cidden nāfiᶜdir ve kez̠ālik devā-i kürküm ve emrūsiyā ve devā-i Ḳubādu'l-Melik. Ammā o ᶜilleti olan eṭfāle o devālar anası sütü ile kendiye veyāḫūd mürḍiᶜasına saḳy olunur.

Ṣıfat-ı Müdirr-i Ḳavī: Ebhel, esārūn, nānḫāh, bezr-i kerefs, ḥamāmā, fuṭrāsāliyūn, füvvetü'ṣ-ṣıbġ, levz-i mürr, sünbül her birinden yirmişer dirhem, bezr-i bittīḫ on dirhem, başı ve kanatları kesilmiş z̠erārīḥin cesedi bir dirhem; bu edviyelerden müs̱elles̱-i raḳīḳ içinde maḥlūl olan uşşaḳ ile benādıḳ ittiḫāz̠ olunur ve şerbet-i vāḥidesi üç dirheme varınca ḳadar olur.

Āḫer: Devā-i ebhel ve ḥıltīt ki mes̱ānede cümūd-ı dem bābında z̠ikri mürūr eylemiştir, onlar şürben ve zerḳan istiᶜmāl olunur.

Ve baᶜḍı kerre bunlara nāfiᶜ edviye terkīb olunur, o mürekkeb devā budur. Cünd-i bīdester, ūferbiyūn, zencebīl, dār-ı fülfül, dühn-i belesān ve baᶜḍı kerre onların içine afyūn ve bezrü'l-benc bi-ḥasebi'l-vecaᶜ idḫāl olunur ve bu terkībi sen aḳrabādīnde bulursun.

Ve bu ᶜillete edviye-i ḥaṣaviyyenin cemīᶜisi nāfiᶜdir, dem ve ḳurḥadan mā-ᶜadā esbāb-ı sāire ile ḥādis̱ ᶜusr ve iḥtibāsın küllīsine o edviyenin menfaᶜati şāmiledir ve o edviyeler remād-ı ᶜaḳreb, ḥaṣāt-ı isfenc, remād-ı zücāc mis̱llilerdir. Ve denildiği üzere bir miḳdār nefᶜi olur ibn-i ᶜurs mes̱ānesi tecfīf olunup ondan üç dirhem miḳdārı şarāb-ı reyḥānīyle saḳy olunur ise ve kez̠ālik sereṭān-ı nehrī-i muḥraḳ iki dirhem ḳadar şarāb ile saḳy olunur ḫuṣūṣan ṣabīlere onu saḳy ziyāde nāfiᶜ olur.

Ve sebebi berd-i mes̱āne olan iḥtibāsta biz edviye-i uḫrā z̠ikr eyledik ki onu bu mevḍiᶜde dahi kırāᵓet eylemek vācib olur. Ve ᶜalaḳanın cümūdu ile ḥādis̱ olan iḥtibāsa mes̱ānede cümūdda muᶜālecesi bābında z̠ikr olunan muᶜālecāt ile ᶜilāc olunur. Ve baᶜḍı kerre z̠ikr olunan edviyeden mā-ı fücl ile ḍımād dahi ittiḫāz olunur. Ve baᶜḍı kerre tiryāḳ ve mes̱rūdīṭūs ve emrūsiyā ve devā-i kürküm ve devā-i Ḳubādu'l-Melik ile dahi ṭılā olunur. Ve baᶜḍı kerre dahi o neṭūlāt-ı ḳaviyyeye ḥācet olur ki o neṭūl ḥarmel ve müşk-ṭarāmşīᶜ ile z̠erḳ-ı ḥamāmdan terkīb olunur. Ve kez̠ālik būraḳ ve ᶜāḳırḳarḥā ve ḫardal ile dahi tenṭīl olunur.

Ḍımād-ı Ceyyid-i Mücerreb: Ḥabbu'l-ġār, şibt, ḥamāmā, iklīl-i melik, ḥımmaṣ-ı esved daḳīḳi, bābūnec her birinden onar dirhem, dūḳū, bezr-i fücl, bezr-i kerefs-i bostānī ve cebelī her birinden yedişer dirhem; bu edviyeler dühn-i belesānla veyāḫūd dühn-i sūsen ile ḍımād olunur kerneb-i Ermenī ile maᶜcūn kılınmakla.

Ṣıfat-ı Merhem-i Ceyyid: Muḳl, çāvşīr, sekbīnec, vecc mütesāviyetü'l-eczā aḫẕ olunup onlardan şaḥm-ı baṭṭ ve şemᶜ-i aṣfer ve dühn-i sūsen ile merhem ittiḫāẕ olunur.

Ve zerūḳāttan meyᶜa ve ḳınne ve çāvşīr ve fülfül bu edviyelerden ẕerūḳ ittiḫāz olunur ve baᶜḍı kerre o zerūḳun aḫlāṭına ḥıltīt dahi idḫāl olunur.

Eger sebeb ᶜusr-i ḥaṣāt ise ḥaṣāt ᶜilācıyla muᶜālece olunur; sebeb olan ḥaṣāt hangi mevḍiᶜde ise o mevḍiᶜ ḥaṣātının tedbīri ile tedbīr olunur. Ve eger sebeb s̱üʾlūl veyāḫūd laḥm-ı nābit veyāḫūd iltiḥām olur ise onun muᶜālecesi ābzenāt-ı mürḫiye ve mes̱āne bābında ẕikr olunan edhān-ı mürḫiye-i maᶜlūme ve ḥavāmıḍdan ve ḳavābıḍdan ictināb olur ve bu edviye ve tedbīr-i sāire baᶜḍı kerre onlara nāfiᶜ ve nāciᶜ olur ve baᶜḍı kerre olmaz.

Ve eger sebeb verem olur ise verem muᶜālece olunur irḫā ve telyīn olunmakla ve ḥammām-ı māīde taᶜrīḳ olunur ve müleyyinātla ḍımād ve mezrūḳāt ve maḳᶜadede ḥamūlāt istiᶜmāl olunur, şürb taḳlīl ve müdirrāt terk ve lā-eḳall ġıdā iki gün ḳadar terk olunur. Ve verem telyīn olundukta baᶜḍı kerre bevl mes̱āneye ġamz ile ve ᶜaṣr ile nüzūl eder lākin kes̱ret üzere irḫā ve telyīn olunduktan sonra.

Ve kerneb ve ḫaṭmī ve baṣal ve kürrās̱-ı meslūḳa bu meẕkūrlar ḍımāden istiᶜmāl olundukta bu bābda meᶜūnet-i kes̱īresi olur.

Ve bunda faṣd-ı mā-vecebenin ākedi ve evcebi olur. Evvel-i emrde vācib olan bāsilīḳten faṣd ve baᶜdehu ṣāfinden faṣd olunmaktır. Baᶜḍı kerre bu faṣd ile bevl dürūr eder.

Eger sebeb berd ve ḳabḍ olur ise sūʾ-i mizāc-ı bārid ᶜilācıyla muᶜālece olunur.

Ve eger sebeb ḥarr olur ise edhān-ı muᶜtedile ile ve o edhān-ı bāride ile ᶜilāc olunur ki onda telyīn ve irḫā ola dühn-i benefşec gibi ve dühn-i ḳarᶜ gibi ki onlar dühn-i bābūnec ve dühn-i şibt ile maḫlūṭa ola.

Eger o sebeb ḥārr ile yübs dahi olur ise onda ābzenāt ve edhān-ı mürḫi-ye ve aġdiye-i muraṭṭıbe ve nāḳıhlarda istiᶜmāl olunan ḥammām ve tedbīr istiᶜmāl olunur.

Ve eger ᶜusr-i bevle sebeb fālic olur ise ona fālic ᶜilācı ile muᶜālece olunur.

Ve eger sebeb ᶜaḍalenin teşennücü ise teşennüc muᶜālecesi ile bābında meẕkūr olduğu üzere muᶜālece olunur.

Ve eger sebeb mizāc-ı bārid ise ona edhān-ı ḥārre ile ve senin maᶜlūmun olan maᶜcūnāt-ı ḥārre ile muᶜālece olunur.

Ve o mizāc-ı ḥārr ḥasebiyle olan ᶜusr-i bevle ve keẕālik fālice nāfiᶜ olur, ḥamām-ı berrī ḫurᵓu yarım dirhem aḫẕ olunup bevl-i eṭfāl ile şürb olunmak ve o ḫurᵓ şürb olundukta idrār eder veyāḫūd bir mis̱ḳāl ḫurᵓ-ı fār şibs̱in mā-ı ṭabīḫiyle dahi şürb olunur ve bu devāların ikisi baᶜḍı kerre mūmiyāī ile zerḳan istiᶜmāl olunur veyāḫūd raḫemenin[274] ḳāniṣa-i müceffefesi kendi vezninde milḥ-i Hindī ile terkīb olunup mā-ı ḥārr ile şürb olunur. Ve dühn-i nārdīni mā-ı ḥārr ile şürb dahi onlara nāfiᶜ olur veyāḫūd iki dānıḳ ḥıltīt eşek sütü ile şürb olunur ve onun ḫılṭ-ı ġalīẓden ḥādis̱ olan ᶜusre dahi nefᶜi olur.

Ve bi-ḥasebi'l-ḥarāret ᶜārıḍ olan ᶜusre büzūr-ı bāride ile ve bezr-i ḫass ile muᶜālece olunur o büzūr rummān-ı ḥāmiḍ ve şarāb-ı memzūc [416a] ile şürb olunmakla.

Ve eger saḳṭa ve ḍarbeden ḥādis̱ ise gerek onda verem olsun ve gerek veremi olmayıp āḫer vech ile maḍarratı olsun iki ḥāl üzere dahi ona faṣd ile ve merūḫāt-ı muᶜtedile ve ābzenāt ile ᶜilāc olunur ve ictihād olunup bevl ettirilir. Ve eger ᶜalīl bevl-i kes̱īr tebevvül eder ise ṣamġ-ı cevz ile olan aḳrāṣ-ı kehrübā saḳy olunmakla dem ḥabs olunur.

Ve eger ᶜalaḳa iḥdās̱ından ḫavf eder ise ona ᶜalaḳa-i cāmide ᶜilācı ile muᶜālece edersin ve eger ᶜalaḳanın seddinden[275] ḫavf eder isen südde-i ᶜalaḳa ᶜilācıyla ᶜilāc edersin; o ᶜilāc bundan aḳdem ẕikr olundu.

Ve eger sebeb ᶜusr-i rīḥ olur ise ona ᶜilāc-ı rīḥ-i mes̱āne ile muᶜālece olunur.

---

274 رخم بفتحتين طائر يشبه النسر يعني كركس في الخلقة آنرا مرغ مردارخوار كويند در فرس *Kāmil*-i ᶜAlāī

275 [Yazmada "şeddinden" ise de manaya ve Ragıp Paşa'ya göre "seddinden" şeklinde düzeltildi.]

Ve vecaᶜ sebebiyle olan ᶜusr ve iḥtibāsa ᶜilāc onun zerūḳunda muḫaddir kılınmakla olur ve taḫdīr olunup vecaᶜ teskīn olunduktan sonra ᶜilāc-ı bevle taṣaddī olunur ve ondan sonra ᶜilāc-ı ḳurḥa veyāḫūd bevl-i ḥāddı taᶜdīl için ᶜilāc olunur aġdiye ve buḳūl-i meẕkūreler ile ve o zerūḳāt ile dahi ᶜilāc olunur ki onların taġriyesi olup ḥiddet-i bevl ile mecrā-yı ḥaṣṣāsenin ṣafḥası beynine o muġarrī ḥāil olup lezᶜe māniᶜ olur.

Ve ḍaᶜf-ı ḥiss ile olanlarda mebdeʾine muᶜālece olunur eger ᶜillet mebdeʾden münbaᶜiṡe ise ve eger ᶜillet ᶜaḍalede ve meṡānede ise onun ᶜilācı fād-zehriyyeti olan edviye istiᶜmāli olur, tiryāḳ ve meṡrūdīṭūs ve merūḫāt ve zerūḳāt ki rūḥa muvāfıḳ ola, dühn-i yāsemīn ve sūsen ve nerces dühnleri ve ḫāṣṣaten dühn-i zaᶜferān ve dühn-i belesān zerḳ olunur ve onlarda mīve aġacı yaprakları ve rūḥ-ı nefsāniyyeye sevgili olan buḳūlle varaḳ-ı şecer-i tuffāḥ ve naᶜnāᶜ ve seẕāb miṡllilerden ḍımād ittiḫāz olunup istiᶜmāl olunur ve onlara bezr-i ḥarmel ve bezr-i seẕāb-ı cebelī gibi edviye-i münebbihe dahi ḫalṭ olunur ve onlardan sonra o edviye ile ᶜāne ḍımād olunur.

Ve eger sebeb-i ᶜusr ḳuvve-i dāfiᶜanın ḍaᶜfı ile olur ise mizāc-ı ġālibe ve maraḍ-ı muḍᶜife senin bildiğin vech üzere riᶜāyet olunup onun muᶜālecesi ile ᶜilāc olunur. Dāfiᶜanın āfeti ekṡer-i ḥālde bürūdetten olur ve bürūdetin ᶜilācı tesḫīni ve ḳabḍı olan edviye istiᶜmāliyle ve ḫuṣūṣan ḍaᶜf-ı ḥiss bābında bizim ẕikr eylediklerimiz ile olur.

Ve eger sebeb-i ᶜusr bevli ṭūl-i müddet ḥabsten ise onun ᶜilācı mürḫiye ve müleyyine olup bezr-i kettān ve ḥulbe ve ḳırṭım ve raṭbeden mütteḫaẕ olan ābzenāt istiᶜmāli olur ve o edviyeden ḍımād dahi ittiḫāẕ olunur ve bunlardan sonra şedīdü'l-idrār olanlar ve keẕālik ḳānāṭīr istiᶜmāl olunur. Ve bu ᶜillette dühn-i belesānın ve neẓāirinin nefᶜi ᶜaẓīm olur.

Ammā kebid ve külye ve emᶜā ve ẓahr bu aᶜḍānın biriyle ᶜārıḍ olan ᶜusrde vācib olur ki o ᶜuḍvun ᶜilācına ḳaṣd ve ᶜināyet oluna, eger eylediğin ᶜilāc o ᶜuḍv āfetini izāle eder ise ᶜusr-i bevli dahi izāle eder ve o ᶜuḍvda nefᶜi olmayan ᶜilāc-ı meẕkūrun ᶜusre dahi nefᶜi olmaz. Ve maᶜa-ẕālik vācib olur ki onlarda mürḫī olan ābzenāt ve ḍımādāt ve zerūḳāt istiᶜmāl oluna ve mādde-i keṡīre inzālinden ḫavf olunca ḳadar müdirrāt dahi istiᶜmāl ederler.

Beşinci Faṣl Eks̱er-i Vücūhta Iṭlāḳ-ı Bevl Eden Eşyā-ı Mübevvile Beyānındadır

Baʿḍılar dediler ki ḫurʾ-ı ḥamām mūmiyāī ile istiʿmāl olunsa bevli muḥtebes olanları bevl ettirir. Ve keẕālik südde-i ġalīẓa bābında ve berdden ḥādis̱ ʿusr ve iḥtibās bābında ẕikr olunan edviye dahi mübevvilāt-ı bevl olur. Ve baʿḍılar dahi dediler ki bu bābda nefʿini tecribe eylediklerimizdendir milḥ-i ṭaberzed aḫẕ ve maḳʿadede iḥtimāl olunsa bevl-i muḥtebesi idrār eder. Ve dahi dediler ki bir ḳamle aḫẕ olunup iḥlīle idḫāl olunsa veyāḫūd o ḳurād ki esirreden yaʿnī serīrlerden suḳūṭ edip dökülür, o dahi aḫẕ olunup iḥlīle idḫāl olunsa onlarda her biri bevli ıṭlāḳ eder. Muṣannif der ki ḳarīb olur ki onlar ḳurāddan murādı fesāfis ola, lüġat-ı Türkīde tahta kehlesidir. Ve ebḫal[276] dedikleri sinek ki ona baḳḳa derler, onu irsāl dahi nāfiʿdir. Ve keẕālik onlara iḥlīl üzere s̱ūm ve baṣal ile ṭılā olunsa o dahi ıṭlāḳ-ı bevl eder veyāḫūd birer tel zaʿferān iḥlīl içre idḫāl olunsa o dahi nāfiʿdir.

Ve eger verem olmayıp vücūh-ı südddeden bir vech ve bir keyfiyyet üzere südde olsa zerrāḳa ile onda o zeyt iḥlīle zerḳ olunur ki onun içinde cidden rediyye olmayan ʿaḳārib-i bīḍ teşmīs olunmuş ola ve onun zerrāḳası gümüşten ittiḫāz olunur ve ḥīn-i izrāḳta nefḫle iʿānet olunur.

Altıncı Faṣl Ḳās̱āṭīri Ẕikr Edip Onu Tebvīl ve Zerḳte İstiʿmāl Ne Vechle Olduğunu Beyān Eder

Kaçan bevlde ʿusret ve iḥtibās olup edviye istiʿmāli nāfiʿ olmasa onu ıṭlāḳta ḥīle-i uḫrāya muḥtāc olur. Ve onun cümle-i ḥiyelinden biri ḳās̱āṭīr ve mübevvile istiʿmālidir. Ve mes̱ānede verem veyāḫūd mes̱āne ḳurbünde şeyʾ-i ḍāġıṭ-ı āḫer mevcūd iken ḳās̱āṭīr istiʿmālinden ziyāde iḥtirāz olunmak vācibdir, zīrā mes̱āne o ḥāl üzere iken ona ḳās̱āṭīr idḫāli mes̱āneyi tevrīm edip vecaʿı ziyāde eder.

Ve ḳās̱āṭīrin ecvedi elyen-i ecsāddan ve ecsādın tes̱niyeyi aḳbel olanından ittiḫāẕ olunur. Berr ve baḥr ḥayvānlarının baʿḍılarında o mis̱lli cülūdu olan ḥayvān bulunur, o cülūddan ḳās̱āṭīr ittiḫāẕ olunmak elyaḳ olur, o cülūḍ

276 "Ebḫal" o sinektir ki kemāl-i ṣıġarından rüʾyet olunmaz ve eks̱er göze duḫūl eder, "İnnallāhe lā yestaḥyī en yaḍribe mes̱elen-mā baʿūḍaten" el-āyet bunun tefsīrinde yazılmıştır.

evvelā dibāġat olunup ve ondan ālet-i mezkūre ittiḫāz olunup ġırā-i cübn ile ilṣāḳ olunmakla. Ve baʿḍı kerre dahi üsrüb ve reṣāṣ-ı ḳalʿiyyden ittiḫāẕ olunur, ẕikr olunan reṣāṣtan ittiḫāẕı dahi eceved olur. Eger o reṣāṣ ve üsrüb şedīdü'l-līn olur ise onun üzerine mesḥūḳūniyā ve merḳaşīs̱ādan bir şeyʾ ṭarḥ olunmakla taḳviye olunur veyāḫūd üsrüb ve reṣāṣtan her biri kes̱ret üzere iẕābe olunup bir ināya ṣabb olunduktan sonra üzerine dem-i teys ṭarḥ olunur, zīrā dem-i teysin ḳuvveti bu şānda nāfiʿ olduğundan mā-ʿadā o iki reṣāṣı taḳviye eder. Ve o eşyānın her hangisinden o ālet ittiḫāz olunur ise onun başı ṣulb-ı müstedīr kılınır ve o reʾste birkaç s̱uḳūb kılınır ḥattā o s̱uḳūbun baʿḍısı dem ve reml ve ḫılṭ-ı ġalīẓ-i āḫer bu eşyā-ı sāddın biri ile mesdūde olsa ṣabb olunan devāya ve idrār olunan bevle menfeẕ-i āḫer bāḳī kalıp mütevātiren āleti teftīḥ için iḫrāc ve idḫāle ḥācet kalmaz. Ve baʿḍı kerre o ālet fiḍdadan ve ecsād-ı sāireden dahi ittiḫāẕ olunur.

Ve ḳās̱āṭīr iki ḥācet için ittiḫāz olunur: Ḥācet-i ūlā budur ki o ālet ile mes̱āneye devā ṣabb olunup o maṣbūb mes̱ānede ḥaḳn ve ḥabs olunur. Ve ḥācet-i s̱āniye ḳās̱āṭīr ile bevli iḫrāca olur.

Ḥācet-i ūlā için iʿdād ve tehyiʾe olunan āletin ṭaraf-ı meftūḥ u muṭlaḳına[277] bir cüreyb-i ṣaġīr[278] veyāḫūd müfreke[279] ve müldene[280] bir mes̱āneye şedd olunur ve ona devā ṣabb olunup zerḳ-ı ḥuḳun gibi izrāḳ olunur. Ve baʿḍı kerre dahi bizim ḳūlınc bābında ẕikr ve iḫtiyār eylediğimiz miḥḳane gibi ittiḫāẕ olunur.

Ve eger o ālet ḥācet-i s̱āniye ve istibāle için ittiḫāz olunur ise o ālet ceẕẕābāt mecrāsına icrā olunur, zīrā menfeẕde olan eşyā ceẕb olundukta ḫalānın imtināʿı ḥasebiyle bevl münceẕibe olup dürūr eder. Ve o ceẕẕābe ittiḫāẕının ṭarīḳi budur ki menfeẕe idḫāl olunan zerraḳā içine ẕikri ātī tafṣīl üzere bir şeyʾ doldurulur ve baʿdehu bi-ḳuvvetin menfeẕden o şeyʾ ceẕb olunur ve o şeyʾin inciẕābı ile bevlden ve ġayriden dürūru ḳaṣd olunan nesneler dahi münceẕib olur veyāḫūd menfeẕe idḫāl olunan ḳās̱āṭīr içine bir şeyʾ tehendüm olunur veyāḫūd ḳās̱āṭīrin üzerine bir şeyʾ tehendüm olunur

277 "Muṭlaḳa" iḥlīlden ḫāricde olan ṭaraftır.
278 "Cüreyb" cirāb"ın taṣġīridir, küçük dağarcık demektir.
279 "Müfreke" oğulmuş.
280 "Müldene" yumuşak kılınmış demektir.

ki onlar bir miḳdār havāyı menfeẕden ḥaṣr vemenᶜ eder [416b] ve havā duḫūl edecek medḫal var ise o medḫal sedd olunur ve kaçan ḳās̱āṭīrin bāṭınına veyāḫūd ẓāhirine münhedim olan şeyᵓ ceẕb olunsa o mecẕbūn vaḍᶜına medḫal-i havā mesdūd olmakla havā duḫū eylemeyip ḫalā dahi mümteniᶜ olmakla ḍarūreten bevl muḥtebes olduğu maḥallden dürūr eder ve ḳās̱āṭīr ṭarīḳinden ve tecvīfinden ḫurūc eder.

Ve mecrā-yı bevle idḫāl olunan ḳās̱āṭīrin bāṭını fürcesine idḫāl olunacak ve doldurulacak nesne budur ki ṣūftan birkaç ḫuyūṭ naẓm olunup ve o ḫuyūṭ vasaṭından şedd olunup iki ṭarafı biriktirilip ḳās̱āṭīr fürcesine idḫāl olunur ve o fürceye ṣūfe-i meẕkūrenin dess ve idḫāli ḫafīfen olur. Ve vasaṭṭa olan ḫayṭ ḫāricde imsāk olunur ve kaçan vasaṭta olan ḫayṭ ceẕb olunsa ṣūfe ḫurūc eder ve havā-i ḫāricīnin medḫali mesdūd ve ḫalā dahi mümteniᶜ olmakla ṣūfe-i meẕkūre mevḍiᶜi ḫālī kalmasın için bevl muḥtebes olduğu mevḍiᶜden dürūr edip ḳās̱āṭīr ünbūbesinden ḫurūc eder.

Ammā mecrāya idḫāl olunan ḳās̱āṭīr fürcesinde tehendüm olunacak nesne bir ᶜamūddur ki o fürceye idḫāl olunur.

Ve ḳās̱āṭīrin üstüne tehendüm olunacak nesne o ġılāfāt olur ki ḳās̱āṭīri üzerinden müştemile olur ve onların ikisinde dahi birer miḳbaḍ kılınır yaᶜnī yed ile aḫẕ olunacak bir nesne kılınır, kaçan o miḳbaḍ ile ᶜamūd veyāḫūd ġılāf ceẕb olunsa medḫal mesdūd ve ḫalā mümteniᶜ olmakla ẕikri mürūr eylediği üzere bevl dürūr eder.

Ve bu āleti istiᶜmālin ecved ṭarīḳi budur ki ᶜalīl ṭaraf-ı ᶜuṣᶜuṣa üzere yaᶜnī dübürün fevḳinde olup ḫarezāt-ı ẓahrın āḫir ḫarezesi üzere maḳᶜad münzeᶜice kılınıp iclās olunur ve suḳūṭ eylemesin için ḫalfinden bir kimse ᶜalīli ḍabṭ eder ve iki rükbelerini ürbiyyeleri cānib-i fevḳine ḳalīlen refᶜ eder ve iki rükbeleri arasını teftīḥ eder. Ve bu vech üzere ḳās̱āṭīr istiᶜmāli ᶜalīl ābzenāt-ı mürḫiye ile iḥmām olunup aḍmide-i mürḫiye ve merūḫāt-ı mürḫiyeler dahi istiᶜmāl olunduktan sonra olur.

Ve bunlardan sonra ḳās̱āṭīr ḳaḍībinin ṭūlü miḳdār idḫāl olunur. Ve evlā olan budur ki her şaḫṣın ḳās̱āṭīri kendi ḳaḍībinin ṭūlü ve siᶜası miḳdārı ittiḫāẕ oluna. Ve ẕikri mürūr eylediği üzere o ālet ḳayrūṭıyātla ṭılā olunur ḫuṣūṣan ᶜillete muvāfıḳ olan ḳayrūṭıyāt ile ṭılānın menfaᶜati ziyāde olur. Ve kaçan o ālet ṭūl-i ḳaḍībde ittiḫāẕ olunup minvāl-i muḥarrer üzere aḥvāl-i

sāiresi tesviye olunsa ẕikr-ı ḳıyāmı yaʿnī intişārı ḥālinde olan tesviye gibi tesviye olunur velākin sürre cānibine meyl üzere kılınır baʿdehu ḳās̱āṭīr rıfḳ üzere bir boğum veyāḫūd iki boğum miḳdārı mecrāya idḫāl olunur ve o miḳdār idḫāl ile ḳās̱āṭīr mes̱āne feḍāsına vāṣıl olur ve o feḍāya vuṣūl ile vecaʿ sākin veyāḫūd vecaʿ ḫafīf olur veyāḫūd iḥsās olunur ki ḳās̱āṭīrin nüfūẕu bir şeyʾi taḥrīk eyledi ve'l-ḥāṣıl onun nüfūẕu maḥsūs olur. Ve nüfūẕ iḥsās olunduktan sonra ẕeker tesfīl olunup ḥālet-i ūlā üzere belki ḥālet-i ūlāsından esfele tenzīl ve bu meẕkūrlar ile ʿamel olunduktan sonra eger ḳās̱āṭīr istiʿmāli tebvīl için ise ḳās̱āṭīrin içinde olan ḥaşv ve ʿamūd ve ḫāric-den münhedim olan ġılāfāt o zamān ceẕb olunup bevl mis̱lli iḫrācı murād olunan nesneler iḫrāc olunur ve eger ḳās̱āṭīr istiʿmālinden ġaraḍ devā ṣabbı ise ẕikr olunan zamānda o devā defʿaten ṣabb ve defʿ olunur. Ve'l-ḥāṣıl ḳās̱āṭīr saḥca müʾeddī olmasın için ictihād olunup ve iḥdās̱-ı vecaʿ eyleme-sin için ʿalā-mehlin ve rıfḳin istiʿmāl olunur.

Yedinci Faṣl Taḳṭīr-i Bevl Beyānındadır

Taḳṭīr-i bevlin esbābı bevlde olur veyāḫūd ālet-i bevlde olur ve ālette olan dahi ʿaḍalede olur veyāḫūd cirm-i mes̱ānede veyāḫūd sebeb-i taḳṭīr mebādīde olur.

Nefs-i bevlde olan dahi bevlin ḥiddeti veyāḫūd bevlin kes̱reti olur. Ve ḥiddetin taḳṭīr-i sebeb olduğu bizim ʿusr-i bevl bābında ẕikr eylediğimiz üzere bevlde olan ḥiddet-i ḳaviyye ve ictimāʿ ve s̱iḳal taḥammülden ḫāric ve mūlim olmakla mes̱ānenin bevli iḫrācı selis olmaz belki beyne'l-istir-sāl ve'l-iḥtibās bir ḥāl üzere bevl ḫurūc eder ve ona taḳṭīr tesmiye olu-nur veyāḫūd ḥiddeti olan bevlden miḳdār-ı ḳalīlin ḫurūcu kemāl-ı ḥiddeti ḥasebiyle ʿaḍalenin teḳabbuḍu ile ḥāṣıl olur ne ḳadar o ṭeḳabbuḍ ḳuvve-i irādiyye ile olmaz ise dahi ḳuvve-i ṭabīʿiyye o teḳabbuḍu iḳtiḍā eder ve o teḳabbuḍdan taḳṭīr ḥādis̱ olur. Ve o teḳabbuḍ leẕʿinden ve edviyeden ve taʿabdan ve cimāʿdan ve bunların ems̱ālinden dahi ʿārıḍ olur veyāḫūd bu ʿillet bevlin mebādīsi olan kebid ve ʿurūḳ-ı kebid ve külye mis̱lli aʿḍānın sūʾ-i mizācından olur. Ve o sūʾ-i mizāc dahi midde veyāḫūd middenin ġayri mevādd ile olur veyāḫūd bilā-māddetin olur yāḫūd sebeb-i taḳṭīr cemīʿan bedinin sūʾ-i mizācı ḥasebiyle olur ḥiddetli faḍl-ı kes̱īr olup cemīʿan beden onunla mümteliʾe olmakla ṭabīʿat o mevāddı mes̱āneye defʿ eder.

Ammā bevlin kes̱reti taḳṭīre sebeb olduğu bevl-i kes̱īr mes̱āneye s̱aḳīl olmakla mes̱āne ʿaḍalesini infitāḥ-ı yesīre izʿāc eder her ne ḳadar ḳuvve-i irādiyyenin o izʿācda medḫali yok ise.

Ammā sebeb-i taḳṭīr ḫāṣṣaten nefs-i ʿaḍalede ve mebādīde olduğu istirḫā-i müfredde ve ḫader ve buṭlān-ı ḥiss ile olan istirḫāda olur. Bu vech üzere olan āfet-i maḳʿadeye dahi ʿārıḍ olur veyāḫūd ʿaḍalede verem veyā sūʾ-i mizāc muḍaʿʿaf olmakla taḳṭīre sebeb olur ve o sūʾ-i mizāc dahi ʿaḍaleye evvelā ʿārıḍ olup ʿaḍaleyi temdīd eder veyāḫūd evvelā mebādī-i ʿaḍaleye sūʾ-i mizāc ʿārıḍ olup baʿdehu ʿaḍaleye ṣāir ve ṣādır olur. Ve o sūʾ-i mizācın eks̱eri sūʾ-i mizāc-ı bārid olur bināen ʿaleyh maṣrūdda yaʿnī şiddet berdden müteʾes̱s̱ir olanlarda taḳṭīr-i bevl kes̱īrü'l-vuḳūʿ olur, zīrā berd ile ʿaḍale ḍaʿīfe oldukta ʿaḍalenin mecrā üzere inḳıbāḍı dahi baʿīf olur ve maʿahāẕā ʿaḍalenin nefsini ıṭlāḳı dahi ḍaʿīf olur ve o ḍaʿflardan taḳṭīr ḥādis̱ olur ḫuṣūṣan ʿaḍal-i baṭnın dahi ḍaʿfı olur ise taḳṭīr taḥaḳḳuk eder.

Ammā mes̱ānede olan sebeb-i taḳṭīr sūʾ-i mizāc-ı bāridden mes̱ānenin ḍaʿfı olur. Mes̱āne ḍaʿfı eks̱er-i ḥālde sūʾ-i mizāc-ı bārid ile olur, bināen ʿaleyh ẕikri mürūr eylediği üzere maṣrūd olan kimsede eks̱er-i ḥālde taḳṭīr olur.

Ve mizāc-ı bārid ve ḍaʿf-ı meẕkūrlar taḳṭīre sebeb olduğu iki vechten olur: Vech-i evvel budur ki onlarda māsike-i ḍaʿīfe mes̱ānede ḥāṣıla olan miḳdār-ı ḳalīl māiyyeti imsāke ḳādire olmaz ve māiyyet ictimāʿ edip kes̱īrü'l-miḳdār olunca ḳadar ḍabṭ edemeyip taḫliye etmekle seyelān eder her ne ḳadar o seyelān bi'l-irāde olmaz ise. Ve ikinci vech o sūʾ-i mizāc ve ḍaʿf-ı mes̱āne ile dāfiʿa ḍaʿīfe olup bevli ancak ḳalīlen ḳalīlen ʿaṣr eder ve defʿaten ʿaṣrdan ʿācize olur ve bu sebebden ʿārıḍ olan taḳṭīr ʿusr ile muḫāliṭ olur. Ve bu vechler ile ḥādis̱ olan ḍaʿf baʿḍı kerre mes̱ānenin kendiye ʿārıḍ ve baʿḍı kerre fevḳinde olan aʿḍāya ʿārıḍ olup bi'l-müşāreket mes̱āne dahi ḍaʿīfe olur ve ḍaʿfın aʿḍā-i müşārikeye ʿurūḍu dahi evrām ve dübeylāt ve külā ve mā-fevḳahāda teḳayyuḥāt olmakla ve ḳayḥı mes̱āneye teʾeddī etmekle olur.

Ve baʿḍı kerre dahi sebeb-i taḳṭīr mes̱ānede ḳurūḥ ve cereb olup vecaʿ ḥasebiyle bevli ḥabsten mes̱ānenin ʿaczi olmakla olur.

Ve baʿḍı kerre dahi taḳṭīre sebeb mes̱āne [417a] mecrāsında verem ile olan südde veyāḫūd raḥim ve miʿāda olan südde olur veyāḫūd o maḥallerde

ṣalābet ve ḥaṣāt ile südde olduğundan veyāḫūd vech-i āherden olan südde olur, zīrā o südedden her biri südde-i tāmme olmakla ṭabīᶜat iḥtiyāl ile ḳalīlen ḳalīlen bevli iḫrāca ḳādir olur.

Ve baᶜḍı kerre dahi bāb-ı ᶜusrde ẕikr olunduğu üzere mes̱ānede ḳurūḥ olup onun vecaᶜından taḳṭīr ḥādis̱ olur. Ve baᶜḍı kerre dahi taḳṭīr ile ᶜusr cemᶜ olur. Ve baᶜḍı kerre onların her birisi başka başka bulunur. Ve baᶜḍı taḳṭīr bi-ḥurḳatin ve vecaᶜin olur ve baᶜḍısında onlardan biri olmaz. Müşābih olur ki taḳṭīr-i bevlin eks̱er-i esbābı esbāb-ı selis ve esbāb-ı ᶜusr ve esbāb-ı ḥurḳat olur.

<u>el-ᶜAlāmāt:</u> Taḳṭīr-i bevlden evrām ve süded ve mevādd ve evcāᶜ esbābıyla ve o bābdan ve onların aḳsāmlarından olan sebebler ile ḥādis̱ olanların ᶜalāmātını sen taᶜarrüf eyledin ve bildin ki mizāc-ı ḥārrın ᶜalāmeti bevlin levni ve mevḍiᶜin iltihābı ve mizāc-ı ḥārrı īcāb eden esbābın teḳaddümü olur ve mizāc-ı bāridin ᶜalāmātı bevlin levni ve berdin vücūdu ve mizāc-ı bāridi īcāb eden esbābın teḳaddümü olur ve ᶜuḍv-ı müşārikten ḥādis̱ olanların ᶜalāmetlerini dahi bildin ve bize onları mükerreren ẕikr vācib değildir.

<u>el-Muᶜālecāt:</u> Ve sen bildin ki taḳṭīr-i bevl aṣnāfının her bir ṣınfının sebebi müfredden müstaḳillen ne aṣl tedbīr ve ᶜilācla zāil olur cümle maᶜlūmun oldu.

Lākin taḳṭīr-i bevl ᶜilleti eks̱er-i ḥālde berd ile ve fālic ile ḥādis̱ olur ve onların eks̱er-i ᶜilācı müsaḫḫin ve muḳabbıḍ tedbīr ile olur ve bevle ṣabrdan ᶜāciz olan kimselerin küllīsi edviye-i bāhiyyeden intifāᶜ ederler. Ve onlara nāfiᶜ meşrūbāttan olur tiryāḳ ve mes̱rūdīṭūs ve eyāric-i Cālīnūs ve enḳardiyā ve ıṭrīfīl-i kebīr ve cüvārişen-i kündür ve enḳardiyā ve sencerīnā ile muḳavvī olan ıṭrīfīl-i ṣaġīr ki ona baᶜḍı muḳabbıḍāt-ı ḳaviyye dahi ḫalṭ olunа ḥābb-ı ās ve cüft-i bellūṭ gibi ve ḥurf istiᶜmāli dahi nāfiᶜdir ve s̱ūm dahi nāfiᶜdir, zīrā s̱ūm bevl-i munḳaṭıᶜı ḳadr-i vācibe iᶜāde eder.

Ve mücerrebāttan ᶜāḳırḳarḥā ile ḥabb-ı ḥāşā istiᶜmāli.

Ve bizim tecribe eylediğimiz nesnelerdendir maḳlüvv olan helīlec-i Kābülī bir cüzᵓ ve behmen-i ebyaḍ yarım cüzᵓ ve fūẕenec-i yābis ve ḥabbu'l-ās ve sendürūs ve mürr ve kündür ve suᶜd ve besbāse her birinden üçer cüzᵓ, ḳaranfül yarım cüzᵓ ve rāsen-i müceffef ve ḥabb-ı maḥleb iki cüzᵓ; bu meẕkūrlar aḫẕ olunup ᶜasel-i [emlec] ile maᶜcūn kılınıp ḥıfẓ olunur ve vaḳt-i ḥācette istiᶜmāl olunur.

Ṣıfat-ı Maᶜcun-ı Ḳavī: Helīlec-i esved ve helīlec-i Kābülī ve sükk her birinden beşer dirhem ve mürr ve cünd-i bīdester her birinden bir buçuk dirhem, kündür ve ḥabb-ı maḥleb her birinden onar dirhem bu edviyeler aḫẕ ve cemᶜ olunup küllīsi ᶜasel ile maᶜcūn kılınır, ondan bir miṡḳāl miḳdārı devām üzere tenāvül olunur.

Keẕālik kemmūn veḳanṭūriyūn, saᶜter her biri ikişer dirhem aḫẕ olunup mā-ı ḥārr ile saḳy olunur.

Ve keẕālik ḥabbu'l-ās ve bellūṭ ve kuşār-ı kündür ve kemmūn-ı Kirmānī her birinden birer cüzᵓ aḫẕ olunur ve şerbet-i vāḥidesi üç dirhem olur ve şarāb-ı ᶜatīḳ ile şürb olunur.

Ve keẕālik helīlec-i Kābülī, belīlec ve emlec maḳlüvveler yaᶜnī üçü dahi kavrulmuş olalar, her birinden yedişer dirhem, ḳuşār-ı kündür beş dirhem, ḥabbu'l-ās sekiz dirhem; bu edviyeler külle-mā ceffet içinde kirāren ve mirāren ḥadīd-i maḥmī söndürülen ṣu ile lett olunup baᶜdehu rubb-ı ās ile maᶜcūnkılınır.[281]

Maᶜcūn-ı Āḫer: Ḥabbu'l-ās bir cüzᵓ, lāẕen rubuᶜ cüzᵓ, temr-i heyrūn iki cüzᵓ; bu edviye aḫẕ olunup maᶜcūn kılınır ve onun bir şerbeti altı miṡḳāl olur yāḫūd varaḳ-ı ās, varaḳ-ı ḥınnā, temr, kündür, cüllenār, bellūṭ veznleri berāber aḫẕ olunup miḳdār-ı vācib şarābla şürb olunur.

Maᶜcūn-ı Nāfiᶜ: Bu maᶜcūn firāşa bevl edenlere dahi ṣāliḥ olur: Helīlec-i Kābülī, belīlec, emlec her birinden onar dirhem ve sirke içinde bir gün ve bir gece naḳᶜ olunan bellūṭ-ı maḳlüvv bir ᶜaded, senderūs, suᶜḍ, kündür-i ẕeker, rāsen, meyᶜa-i yābise, büssed her birinden beşer dirhem, mürr üç dirhem; bu edviyeler cemᶜ olunup ᶜasel ile maᶜcūn kılınır.

Uḫrā Devā-i Ḳavī: Cünd-i bīdester, ḳusṭ, mürr, ḥāşā, cüft-i bellūṭ, ᶜāḳırḳarḥā veznleri berāber aḫẕ olunup āsu'r-raṭb suyunda maᶜcūn kılınır ve şerbet-i vāḥidesi bir dirhem olur, nevm katında şürb olunur veyāḫūd kündür, dühn-i ḥınnā her birinden birer dirhem aḫẕ ve cemᶜ olunup şürb olunur.

Ve muᶜālecāt-ı ḫafīfeden olur bezr-i ḳāḳule bir miṡḳāl şürb olunmak. Ve daḳīḳ-i bellūṭ nāfiᶜdir ḫuṣūṣan bellūṭ ḫall-i ᶜunṣul içinde bir gün ve bir gece naḳᶜ olunup ve baᶜdehu bir ṭābaḳ[282] üzere ḳaly olunsa ve meblaġ-ı şürbü on dirhem olur.

---

281 Yaᶜnī birkaç defᶜa ıslatılır baᶜdehu kavrulur demektir.

282 "Ṭābaḳ" ācürr-i kebīrdir.

Uḫrā: Zeyt ile meblūl olan ṭīn.

Uḫrā: Suᶜd, kündür veznleri berāber aḫẕ olunup onlardan her ṣabāḥ bir misḳāl ᶜale'r-rīḳ istifāf olunur.

Uḫrā: Şūnīz, bezr-i seẕāb veznleri berāber şürb olunur ve şerbeti bir dirheme varınca ḳadar olur.

Ve taḳṭīr-i bevl aṣḥābına rāsen niᶜme'd-devā olur ve dühn-i ḫırvaᶜ dahi onun gibi şürben ve merūḫāne güzel devā olur ve onlara ᶜale'd-devām ᶜasel tenāvülü nāfiᶜ olur.

Meşāyiḫe Devā-i Nāfiᶜ: Cünd-i bīdester, afyūn, bezr-i benc, bezr-i seẕāb; bu edviyelerden bir miṣḳāl ṭılādan üç ūḳıyye ile şürb olunur.

Zanbaḳ için müẕāb olan mūmiyāī dübürde iḥtimāl olunsa ve iḥlīle dahi taḳṭīr olunsa onunla bevle ṣabr ḥāṣıl olur. Ve keẕālik incīr zeyt ile ekl olunsa ṣabr-ı bevl ḥāṣıl olur.

Sekizinci Faṣl Selisü'l-Bevl Beyānındadır

Selisü'l-bevl o āfettir ki onunla bevl bilā-irādetin ḫurūc eder. Ve selisü'l-bevlin ekṡer-i vuḳūᶜu ifrāṭ-ı berd ile ve ᶜaḍalenin istirḫāsı ve o ḍaᶜf ile olur ki o ḍaᶜf ᶜaḍaleye ve meṡāneye ᶜārıḍ olur evāḫir-i emrāḍda ᶜārıḍ olduğu gibi. Ve baᶜḍı kerre selis müddirātı kesret-i istiᶜmālden olur ve o müdirrāttan biri şarāb-ı raḳīḳ olur ḫuṣūṣan külye mecārīsinde ittisāᶜ ve ḳuvvet-i cāẕibede ḳuvvet ola. Ve baᶜḍı kerre selis ḥarāret-i keṡīrenin bedenden müreşşaḥa olan māiyyeti meṡāneye ceẕbi ile ᶜārıḍ olur. Ve esbāb-ı selistendir feḳārın mevḍiᶜinden zevāli, zīrā zevāl-ı feḳār ile ᶜaḍale āfet ᶜārıḍ olup inḳıbāḍdan ᶜaḍale ᶜācize olur. Ve baᶜḍı kerre selisin sebebi meṡāne ve ᶜaḍale ve nefs-i bevlde olan esbābdan biri olmaz belki onun ᶜurūḍu o ḍāğıṭ müzāḥim ile olur ki küllü sāᶜatin meṡāneyi ḍağṭ ve ᶜaṣr eder ve o ᶜaṣr ile bevl ḫurūc eder ḥavāmile ve baṭnında ṡiḳal-i keṡīr olanlara ve fevḳa'l-meṡāne evrām-ı ᶜaẓīmesi olanlara iṣābet eden selis gibi. Ve ẕikr olunan esbāb sana vāṣıla olduktan sonra senin için onların ᶜalāmātını bilmeğe ḥācet kalmaz, zīrā mā-seleften onlara vuḳūf sehl olur.

el-Muᶜālecāt: Ḥarāretten ḥādiṡ olan selise edviye-i müberride-i ḳābıḍa nāfiᶜa olur. O edviyenin biri bu ṣıfat üzere olan sefūftur: Küzbere-i yābise, menzūᶜu'l-aḳmāᶜ verd-i aḥmer her birinden beşer dirhem, ṭabāşīr on dir-

hem, bezr-i ḫass ve baḳlatu'l-ḥamḳā bezri her birinden on beş dirhem, ṭīn-i Ermenī beş dirhem, cüllenār bir dirhem, kāfūr yarım dirhem, ṣamġ iki dirhem; rummān-ı ḥāmiḍ suyu ile maᶜcūn kılınır.

Uḫrā: Kehrübā, ṭīn-i Ermenī, helīlec-i esved, lübbü'l-bellūṭ, ᶜades-i muḳaşşer her birinden ikişer dirhem, muḫallele ve maḳlüvve olan küzbere bir dirhem; bunun sefūfunun şerbeti üç dirhem olur.

Ve selise ẕiyānīṭis ᶜilācıyla muᶜālece olunur.

Ve meslūsa ᶜārıḍ olan ᶜaṭaş femde imsāk olunan maṣl ve summāḳ ve temr-i Hindī nevātı ve ḥabb-ı rummān ile defᶜ olunur.

Ve bārid olan [417b] selise taḳṭīr-i bevlde meẕkūre muᶜālecāt ile ᶜilāc olunur ve keẕālik vecc, suᶜd, rāsen-i müceffef, lübb-i bellūṭ her birinden ikişer dirhem, mürr üç dirhem; bu edviyeler sefūf kılınır. Ve kemmūnī cidden nāfiᶜdir ḫuṣūṣan kemmūnīnin ᶜaḳāḳīri cidden saḥḳ olunsa nefᶜi ziyāde olur ve selise kemmūnī ṭılā olunsa o dahi nāfiᶜ olur. Ve'l-ḥāṣıl kemmūnī aᶜḍā-i bevlde berdden ḥādiṯ āfete cidden nāfiᶜ olur.

Ve yine nāfiᶜ olan devālardan olur dört dirhem kündür saḳy olunmak; o miḳdār kündür saḳyı selisi ḥabs eder. Ve iki dirhem vezninde maḥleb saḳy olunsa o dahi nāfiᶜdir. İçinde misk teftīt olunan edhān-ı ḥārre ve ḥıltīt ve cünd-i bīdester ve ūferībūn ve o miṯlli edviyeler nāfiᶜdir.

Ṣıfat-ı Ḥuḳne-i Ceyyide: Ḥasek bir rıṭl, suᶜḍ yirmi dirhem, maḥleb on dirhem; bu edviye aḫẕ olunup dört rıṭl su içinde bir gün ve bir gece naḳᶜ olunduktan sonra rıfḳla bir rıṭl kalınca ḳadar ṭabḫ olunup ve taṣfiyeden sonra muṣaffānın nıṣfı ḳadar üzerine dühn-i ḫall ṣabb olunur ve ṭabḫ olunup ḥuḳneten o dühn istiᶜmāl olunur.

Uḫrā: Su bir cüzᵓ, dühn-i ġār, bunduḳ, bān, fustuḳ, ḥabbetü'l-ḫaḍrā kemā yūcibuhu'l-ḥiss veznleri berāber kılınıp miskten bir ḳuvvet dahi aḫẕ ve fetḳ olunup onunla iḥtiḳān olunur. Ve bān dühnü cidden ḳavī olur.

Dokuzuncu Faṣl Bevl ᶜAle'l-Firāş ᶜİlleti Beyānındadır

Onun sebebi ᶜaḍale istirḫāsı olur, ona baᶜḍı kerre ḥiddet-i bevl iᶜānet eder. Ve ṣıbyānın istirḫā-i ᶜaḍalesinden o ᶜilletin ḥudūṯuna nevmde onların istiġrāḳı iᶜānet eder ve kaçan nevm-i müstaġraḳta onların bevlleri ḥareket eylese ṭabīᶜatları bevli irāde-i ḫafiyye ile defᶜ edip firāşta bevl eder. Defᶜ-i

bevle nevmde olan irāde-i ḫafiyye nevmde olan teneffüs için olan irāde-i ḫafiyye mis̱llidir yaᶜnī bevl ve nefesten her biri irāde ile ḥāṣıl ve nevmde irāde-i celiyye mefḳūd olur velākin irāde-i ḫafiyye olmak müstebᶜad değildir ḥattā o irāde-i ḫafiyye ile nāim ḥāl-i nevmde bir ṭaraftan ṭaraf-ı āḫere münḳalib olur. Ve kaçan ṣıbyānın aᶜḍāsı ṣulb ve müştedde olsa nevm ḫafīf ve mes̱āne-i müsterḫiyesi vekīᶜ ve ṣulb olup firāşa bevl eylemezler.

el-Muᶜālecāt: Bu ᶜilletin ᶜilācı istirḫā-i mes̱āne ve bevlin selisi ve taḳṭīri muᶜāleceleri olur ḫuṣūṣan helīlecāt devāsı rāsen ve meyᶜa ile olur ise ᶜilāc nāfiᶜ olur. Onların merūḫātı dühn-i bān olur, onun nefᶜi ġāyete bāliġ olur.

Ve bunlar istiᶜmāl olundukta ᶜalīl nāim olur ve ḳable'n-nevm ve ġıdā-i ḫafīf tenāvül ederler nevmleri ḫafīf olsun için ve mā-ı kes̱īr şürb eylemezler, zīrā mā-ı kes̱īr şürb eden kimse her ne ḳadar ḳable'n-nevm bevl edip baᶜdehu nāim olur ise yine o kimsenin bevli ḥassāse olan ḳuvve-i dāfiᶜası nevm katında bevl için teḳāḍī eyledikte o bevli iḫrāca muvāfıḳ bir mevḍiᶜ-i ḥāḍır taḫayyül edip o mevḍiᶜe bevli muᶜtād eder ve nevmde taḫayyül eylediği mevḍiᶜ ᶜayānda dahi mevcūde olup ḫalā ve kenīf ve ṣaḥrāda olan sitr gibi bir nesne ise lāyıḳ olur ki onu taġyīr eyleyip o maḥalli mescid veyāḫūd mescid gibi hürmetli mesken binā eyleye ve ᶜayānında o müceddeden binā olunan nesnenin ḥürmetini taḫayyülden ḫālī olmaya ve kaçan uykuda onun ḥulmü o mevḍiᶜe bevli ḳaṣd eylese ᶜayānda eylediği tefekkür meᶜūnetiyle teẕekkür eder ki o mevḍiᶜ taġyīr olundu ve onda bevle ṣāliḥ olmayan mesācid mis̱lli bir şeyᵓ-i muḥterem binā oldu ve bu teẕekkür ile ḳuvve-i irādiyye dāfiᶜa-i bevli defᶜe ġayr-i şuᶜūr olan semāḥat-ı ḫafiyye ile sāmiḥa olmaz ve dāfiᶜa teḳāḍī ederken yine ṭabīᶜat imsāk edip dāfiᶜāya muᶜāraḍa eder ve o muᶜāraḍa intibāha müᵓeddī olur.

Ve bu ᶜillet aṣḥābına mücerreb devālardan olur bellūṭ, kündür, mürr vezinleri berāber aḫẕ olunup üç ūḳıyye miḳdārı şarābla bir ūḳıyye kalınca ḳadar ṭabḫ olunup baᶜde't-taṣfiye bir dirhem dühn-i āsla şürb olunur.

Ve bir ḳavm zuᶜm eylediler ki tavşan böbrekleri tecfīf olunup ondan bir cüzᵓ duraḳ otu toḫmu, bir cüzᵓ ᶜāḳırḳarḥā, kerefs toḫmu her birinden yarım cüzᵓ aḫẕ ve cemᶜ olunup o mecmūᶜdan iki buçuk dirhem, bir buçuk ūḳıyye mā-ı bārid ile şürb olunsa bevl-i firāş ᶜilletine cidden nāfiᶜ olur.

Ve keẕālik o ᶜillete nāfiᶜ olur berrī tavşan dimāġı şarāb ile saḳy olunmak veyāḫūd ᶜacīnden ittiḫāz olunan o ḳurṣ ki ḫurᵓ-ı ḥamāmdan ona bir ḳuvvet aḫẕ olunup mā-ı bārid ile saḳy oluna, onun nefᶜi ġāyete bāliġdir veyāḫūd mürr şarāb ile ᶜale'r-rīḳ şürb olunur ve ona o devā bürᵓ olur. Ve bevli ḥābis olan edviye-i mes̱āniyyeye zerrāḳa ile iḥtiḳān olunmak dahi nāfiᶜ olur.

Onuncu Faṣl Ẕiyānīṭis Beyānındadır

Ẕiyānīṭis bir āfettir ki onun aṣḥābının şürb eylediği māᵓ şürbü sāᶜatinde ve zamān-ı ḳaṣīrde ḫurūc eder; bu maraḍın meşrūba nisbeti zelaḳu'l-miᶜde ve'l-emᶜānın meṭᶜūmāta nisbeti gibidir. Ve bu ᶜilletin ẕiyānīṭis isminden mā-ᶜadāl lüġat-ı Yūnānīde esāmī-i uḫrāsı vardır, o isimler diyāyūḳūmus ve ḳarāmis ismleridir ve lüġat-ı ᶜArabiyye ona devvāre ve dūlāb ve zelaḳu'l-külye derler..Vve baᶜḍılar dediler ki bu ᶜillet baġteten ve defᶜaten ḥādis̱ olur, zīrā bevlin bu vech üzere ḫurūcu emr-i ṭabīᶜīdir bi'l-irāde değildir, ammā zelaḳ-ı miᶜā ḳalīlen ḳalīlen ᶜārıḍ olur, zīrā miᶜāda ḥiss ve irāde vardır. Muṣannif der ki baᶜḍın bu kelāmının muḥaṣṣalı yoktur.

Ve bu maraḍ aṣḥābına ᶜaṭaş ᶜārıḍ olup su içer velākin mā-ı meşrūb ile ona reyy gelmez, zīrā meşrūbu sāᶜat-i şürbünde bevl ṭarīḳiyle ḫurūc eder ve onu ḥabse ḳādir olmaz.

Ve diyānīṭisin sebeb-i ḫurūcu külye ḥāli olur, zīrā baᶜḍı kerre külyeye ḍaᶜf ve ittisāᶜ ve infitāḥ ᶜārıḍ olur, mecrāsının füvvehātı açılıp māiyyet külyede lāyıḳı miḳdārı mekṡ eyleyecek ḳadar fem-i mecrā munḍamm olmaz veyāḫūd o ḍaᶜf cemīᶜan bedene veyāḫūḍ ḫāṣṣaten külyeye berdin istīlāsından ve mā-ı bārid şürbünden ve berd-i ḳāris yaᶜnī mücemmid berd ḥasebiyle ḥaṣr-ı şedīd ᶜurūḍundan olur veyāḫūd diyānīṭis bilā-māddetin veyāḫūd maᶜa-māddetin ḥarāret-i ġayr-i ṭabīᶜiyyenin ḳuvveti ḥasebiyle ḳuvve-i cāẕibenin şiddet-i ceẕbinden ᶜārıḍ olur ve diyānīṭisin eks̱er-i ḥudūs̱u bu sebeb ile olur. Cāẕibesi şedīde olan külye kebidden taḥammülünde ziyāde māiyyeti ceẕb eder ve taḥammülünden ziyāde olmakla mes̱āneye defᶜ edip baᶜdehu o cāẕibe-i şedīde kebidden ceẕb eder ve kebid dahi miᶜdeden ġayriye ceẕb eder ve hākeẕā ceẕb ve defᶜden ḫālī olmaz. Ve senin maᶜlūmundur ki bir şeyᵓ-i seyyāl ḳaviyyen mündefiᶜ olsa ḍarūret-i ḫalāyı müstetbiᶜ olur, fevc fevc indifāᶜı mütelāḥıḳ olur ve o telāḥuḳ br redī maraḍdır ki baᶜḍı kerre ẕevebāna ve dıḳḳa müᵓeddī olur

bedenden ruṭūbeti kes̱īren cez̠b ve şürb-i mā sebebi ile faḍl-ı ruṭūbete bedenin neylini menᶜ eylediği için. Ve bu vaḳte gelince ḳadar bizim taḳrīrātımızda diyānīṭis aṣnāfının ᶜalāmetini sen bilirsin.

el-Muᶜālecāt: Ẕiyānīṭisin eks̱er-i ᶜurūḍu ḥarāret-i nāriyye ile olur, onun için onun ᶜilācātının eks̱eri tebrīd ve terṭīble olur ve onların buḳūl ve fevākih ve müdirr olmayan rubūb-ı bāride tenāvülleri ile olur ḫass ve ḫaşḫāş mis̱lli. Ve kez̠ālik onlar havā-i bāridde sükūn ve ābzen-i bāridde ḥaṣr ve iḫḍırār ḥudūs̱una ḳarīb olunca ḳadar cülūs eder ᶜaṭaş sākin ve külye teberrüd ve ᶜaḍala-i mes̱ānenin istirḫāṣı zāil olup mes̱āneleri teşeddüd eylesin için. Ve onlara nāfiᶜ olur kāfūr ve nīlūfer gibi reyāḥīn-i bāride şemm eylemek. Ve kez̠ālik o [418a] ᶜillete tenvīm ve ᶜaṭaştan şāğıl olan bir nesneye şuġl nāfiᶜ olur.

Ve onun muᶜālecātından taḳdīme elyaḳ olan ᶜaṭaşa olan ᶜilāc olur. Vācib olur ki evvel be-evvel ᶜaṭaş teskīn olunana ḳadar teskīn faḍl-ı mā saḳy edip yaᶜnī mā-ı kes̱īr saḳy edip baᶜdehu mā-ı meşrūb ḳayᵓ ettirilmekle olur ise evlā olan saḳy olunan su bārid olmaktır, kirāren ve mirāren mā-ı bārid saḳy baᶜdehu ḳayᵓ ettirilse ᶜaṭaşı teskīn eder. Ve vācib olur ki ḳayᵓ ile ve taᶜrīḳ-i ḳavī ile māiyyet külyeden ṣarf oluna.

Ve kez̠ālik ḳaṭan nāḥiyesi o muḫaddirātla taḫdīr olunur ki onlar māı teḳāḍādan ḳuvāyı ināme eder ve cez̠b-i mādan dahi ḳuvāyı ᶜāciz kılarlar.

Ve vācib olur ki ᶜalīl arkasını taᶜabdan ḥıfẓ eyleye ve müdirrāt tenāvülünden ictināb eyleye. Ve ṭabīᶜatı telyīn eylemek onlara nāfiᶜdir her ne ḳadar o telyīn muᶜtedil ḥuḳne ile olur ise, zīrā ḍiyānīṭis aṣḥābının eks̱erīnin ṭabīᶜatı yābistir. Ve onlar baᶜḍı kerre evāil-i ᶜillette faṣda muḥtāc olurlar ve onlara meşrūbāt-ı nāfiᶜadan olur dūġ-ı ḥāmiḍ-i müberred. Ve o dūġun ecvedi aḥs̱er yaᶜnī ziyāde koyu olan olur ḫuṣūṣan o dūġ leben-i niᶜācdan mütteḫaẕ ola.

Ve kez̠ālik meşrūbāt-ı nāfiᶜadandır, ḳarᶜ-ı meşvīnin suyu ve bezr-i ḳaṭūnā ile ḫıyār ᶜuṣāresi ve rummān-ı ḥāmiḍ ve mā-ı tūs̱ ve mā-ı iccāṣ ve bunların ems̱āli miyāh dahi nāfiᶜdir ve o ᶜalīlin şürb eylediği meşrūb z̠ikr olunan miyāhtan ve ᶜuṣārāttan kılınır.

Ve mümkin oldukça ona mā-ı ṣırf saḳy olunmaz. Ve rubb-ı naᶜnāᶜ onlara cidden nāfiᶜdir. Ve kez̠ālik mā-ı verd belki ᶜaṣīr-i verd vaḳt ve zāmanın-

da nāfiᶜ olur ve ᶜaṭaşlarını teskīn eder ve şerbet-i vāḥidesi iki ḳūṭūlī olur. Ve keẕālik dūġ-ı baḳardan ve dūġ-ı niᶜāc-ı ḥāmiḍden mā-ı muḳaṭṭar onlara nāfiᶜ ve ᶜaṭaşlarını müsekkin olur. Ve ẕikr olunduğu üzere üç beyḍa sirke içinde bir gün ve bir gece naḳᶜ olunur ve baᶜdehu teḥassī olunur.

Ve ẕiyānīṭi aṣḥābına nāfiᶜ olan bizim tecribe eylediğimiz devālardan olur o fuḳḳāᶜ ki onlar için daḳīḳ ve şaᶜīr ve dūġ-ı ḥāmiḍ-i mürevvaḳtan ittiḫāẕ oluna. Evvelā dūġ taḫsīr ve tervīḳ[283] olunup fuḳḳāᶜ ittiḫāẕ oluna ve baᶜdehu dūġu tervīḳ ve fuḳḳāᶜ ittiḫāẕı mirāren tekrār oluna ve baᶜdehu daḳīḳ-i şaᶜīr ile istiᶜmāl oluna. Ve bu vech üzere dūġdan fuḳḳāᶜ ittiḫāẕının tekerrürü her ne ḳadar ziyāde olursa o ḳadar ebred olur ve bu fuḳḳāᶜ tebrīd olunup müberreden şürb olunur.

Ve onların edviye-i nāfiᶜālarındandır aḳrāṣ-ı cüllenār ki bu vaṣf üzere ittiḫāẕ oluna: Aḳāḳıyā iki dirhem, verd üç dirhem, cüllenār dört dirhem, ṣamġ bir dirhem, kes̱īrā yarım dirhem. Bu edviyeler cemᶜ olunup bezr-i ḳaṭūnā ve māi- bārid ile veyāḫūd māu'l-ḳarᶜ ile saḳy olunur.

Ve keẕālik aḳrāṣ-ı ṭabāşīr ḳarᶜ ve ḫıyār suları ile veyāḫūd mā-ı rummān ile saḳy olunur.

Ve keẕālik ṭabāşīr ve ṭīn-i maḫtūm ve muḥraḳ ve maġsūl sereṭān-ı nehrī her birinden birer cüzᵓ, lükk üç cüzᵓ, bezr-i ḫaşḫāş, bezr-i ḫass her birinden birer buçuk cüzᵓ, bezr-i ḳaṭūnā luᶜābıyla o edviyeler cemᶜ olunup ḳurṣ olunur ve miḳdār-ı şerbeti senin reᵓyin miḳdārı üzere olur.

Ve onların aḍmideleri tebrīdi ve tesdīdi olan edviyeden olur:

Nüsḫa-i Ḍımād: Sevīḳ-i ᶜasālic-i kerm aḫẕ olunur ve eger ayva ve elma ve zuᶜrūr çiçekleri bulunur ise o dahi aḫẕ olunup o ᶜasālic-i kerme ḍamm olunup ḍımād kılınır.

Ve keẕālik verd-i raṭb-ı rībās, ḥıṣrım, ᶜaṣa'r-rāᶜī, ḳuşūr-ı rummān bu cemīᶜ ḫalṭ-ı ḍımād gibi ḫalṭ olunup istiᶜmāl olunur. Ve aṭliye-i nāfiᶜaları aḳāḳıyā dört dirhem, kündür iki dirhem, ᶜuṣāre-i liḥyetü't-teys lāẕen, rāmik her birinden [ikişer dirhem, ᶜafṣ bir dirhem. Bu eczālar daḳḳ olunup] mā-ı ās-ı raṭbla maᶜcūn olunup onunla ṭılā olunur.

---

283 "Tervīḳ" rā-i mühmele ile suyu süzülmüş maᶜnāsınadır, ammā zā-i muᶜceme ile münaḳḳaş maᶜnāsınadır, bu maḳāmda onun maᶜnāsı yoktur, o noḳṭa kātibin taḥrīfidir.

Ve bu maraḍda ḥuḳun-ı ḳaviyyeden olur dūġ ve bārid-i ḳābıḍ olup aḍmi-dede ẕikr olunan ʿuṣārāttan ittiḫāẕ olunan ḥuḳne-i ceyyide. Ve baʿḍı kerre leben-i ḥalīb ve dühn-i ḳarʿ ve dühn-i levz ile dahi iḥtiḳān olunur.

Ve onların aġdiyeleri mirāriyyete istiḥālesi serīʿ olan aġdiye-i laṭīfeden kılınmaz ve keẕālik o aġdiyeden dahi kılınmaz ki kemāl-ı leṭāfetinden ve ḳılletinden buḫāriyyete istiḥāle edip taḥallül etmekle s̱üfle cefāf ʿārıḍ ola ve s̱üflün cefāfı māiyyeti miʿādan külyeye ṣarf eyleye belki onların ġıdāsı o mis̱lli aġdiye-i laṭīfe kılınır ki onun māiyyeti taḥallül eyleye, o aġdiye-den bevl-i kes̱īr ḥāṣıl ve müctemiʿ olmaya ve o aġdiye līn-i ṭabīʿatı dahi müstaṣḥıbe ola. Ve aġdiye beyninden onlara emr olunan aġdiyenin efḍali o ġıdālardır ki onlara līn-i ṭabīʿat ve kesr-i ʿaṭaş tābiʿ ola. Ve onlara muvāfıḳ ġıdālardan olur o ḥasv ki ḫanderūs ve keşk-i şaʿīr suyuyla mütteḫaẕ ola ve keẕālik meṣūṣāt ve hülāmāt dahi muvāfıḳ ġıdā olur.

Ve onlara ʿaḳlı derʾ eden müleyyin nesneler ḫalṭ olunur. Ve keẕālik o isfīdbācāt dahi muvāfıḳ olur ki düsūmeti kes̱īre ola, luḥūm-ı ḥavliyyeden ve dücüc-i müsemmeneden ittiḫāẕ oluna. Ve ekāriʿ-i baḳar ve semek-i ṭarī gerek muḥammaḍ ve gerek ġayr-i muḥammad cümleten muvāfıḳtır eger taʿṭīşinden emīn ise. Ve leben-i niʿāc su içinde suyu ve bir miḳdār leben dahi zāil olunca ḳadar ṭabḫ olunsa o dahi nāfiʿ olur.

Ve onlara vācib olur ki ḳabḍı ve tebrīdi olan fevākihten, sefercel mis̱lli idrārı olanlardan ḥaẕer eyleyeler.

Ve ammā bürūdetten ḥādis̱ ẕiyānīṭiste ʿaṭaş dahi olur onun bürūdetten ḥudūs̱u ʿaṭaşın ʿurūḍuna mübāyin olmaz.

Muṣannif der ki biz bu ṣınf ẕiyānīṭise müṣādif olmadık. Ve ḳudemānın baʿḍısı ona tedbīr edip dediler ki vācib olur ki o ṣınf ẕiyānīṭīs aṣḥābı ġıdā-sını telṭīf ile ʿaṭaşını teskīn için ve baʿdehu ḥuḳne-i leyyine ile birkaç defʿe iḥtiḳān olunup baʿdehu ḥabb-ı ṣabırdan on bir ḥabb ile saḳy olunmakla is-hāl olunur ve her ḥabbesi ḥımmaṣa miḳdārı kılınır ve baʿde'l-ishāl üç gün miḳdārı refhte ve istirāḥatte kılınıp baʿdehu tedbīr-i meẕkūr iʿāde olunur ve baʿdehu iṭʿām olunup ṭaʿām mā-ı fücl ve ona müşābih nesne saḳy olunmakla kusturulur ve baʿdehu bedeni meḥācim vaḍʿı ile tesḫīn olunur ve keẕālik kimādāt ve baḫūrāt ile ve ḫuṣūṣan eṭrāfına onlar vaḍʿ olunmakla tesḫīn olu-nur ve baʿḍı kerre sen mes̱āne üzere edviye-i muḥammire vaḍʿına muḥtāc

olursun ve bu tedbīrlerden sonra biraz eyyām ᶜalīli istirāḥatte kılıp baᶜdehu rükūb-ı muᶜtedil ile ve delk-i muᶜtedil ile riyāḍet ettirirsin ve ḫāṣṣāten eṭrāfını delk ettirirsin ve ḥammām ḥārr ile emr edersin ve şarāb-ı reyḥānī saḳy edersin.

On Birinci Faṣl Kes̱ret-i Bevl Beyānındadır

Kes̱ret-i bevl birkaç vech üzere olur: Onlardan birisi ẕiyānīṭis ṭarīḳi üzere[284] olur ve bu ṣınf kes̱ret-i bevlde ᶜaṭaş olmaz, zīrā ᶜaṭaşı dahi olsa ẕiyānīṭis olur ve ona kes̱ret-i bevl tesmiye olunmaz ve ondan bir nevᶜ ᶜaṭaş olur ki o ᶜaṭaş reyyi ḳābil olmaz, her kaçan su içse şürbü fevrinde ᶜaṭaşı ḳable'z-zevāl mā-ı meşrūbu ḫurūc eder. O vücūhtan ikinci vech budur ki ᶜillette ᶜaṭaş olur velākin ondan ẕiyānīṭis aḥvāli ve ᶜaṭaşın ḳuvveti olmaz. Ve üçüncü vech budur ki bevli kes̱īr olur velākin o kes̱ret ẕiyānīṭis ṭarīḳi üzere olmaz ve onda ᶜaṭaş-ı muᵓteber dahi olmaz.

Pes kes̱ret-i bevli olan kimsede ḥurḳat ve ḥiddet var ise onun sebebi bevlin ḥiddeti ve ḳurūḥ-ı mevcūdesi olur bundan aḳdem senin bildiğin üzere. Eger o āfetler onlarda mevcūde değil [418b] ise bürūdetten ḥādis̱ selisü'l-bevl esbābı ile o bevl kes̱īr olmuştur, zīrā berd-i bāṭını tesḫīn etmekle ṭabīᶜatı ᶜaḳl eder ve çok kerre ᶜaḳl kes̱ret-i bevle müᵓeddī olur.

Ve berāzı kes̱īr ve raḳīḳ olanların bevli ḳalīl olur ve berāzı yābıs olanların bevli kes̱īr olur. Ve bunlara muttaṣıl olan aḳsāmları ve cümlenin muᶜālecelerini bundan aḳdem sen bildin.

Ve ḳarīben biz berdden ḥādis̱ olan kes̱ret-i bevlin muᶜālecelerin beyān edip deriz ki bi'l-cümle edviye-i bāhiyye berdden bevl-i kes̱īri olana nāfiᶜa olur. Ve nīm-birişt yumurtayı ᶜale'r-rīḳ teḥassī ve elbān-ı maṭbūḫa tenāvülü nāfiᶜdir. Ve onlara nāfiᶜ olur ḥabb-ı ās ve yābis kümmes̱rā ve temr-i heyrūn küllü yevmin meẕkūrların ṭabḫından ᶜale'r-rīḳ iki ūḳıyye şürb olunmak. Ve mürr bu ᶜilletin edviye-i ceyyidesinden olur. Ve keẕālik suᶜd ve kündür ve ḥavlencān ve ḫabes̱-i ḥadīd ve küzbere bu meẕkūrların her birisi devā-i ceyyiddir.

---

284 "Ẕiyānīṭis ṭarīḳi üzere" demek bevli kes̱īr olur ve suyu şürbü sāᶜatinde ḫurūc eder ve ᶜaṭaş olmamakla ona kes̱ret-i bevl ıṭlāḳ olunur, ẕiyānīṭis olmaz ve kes̱ret-i bevl aṣnāfının sāirleri bu ṭarīḳ üzere olmazlar.

Nüsḫa-i Devā: Mürr cünd-i bīdester, ḳusṭ, mürr, ḥāşā cüft-i bellūṭ, ʿāḳırḳarḥā bu meẕkūlar veznleri berāber aḫẕ olunup onlardan mā-ı ās-ı raṭb ile ḥabb ittiḫāẕ olunur ve şerbeti bir dirhemdir, ʿinde'n-nevm şürb olunur.

Ḥuḳne-i Ceyyide: Bu ʿillete ve keẕālik külyeye nāfiʿdir: Ḥasek ʿuṣāresinin ḳaviyyen maṭbūḫu ve koyun kemiğinin iliği ve koyun ḫuṣyesi ve keçi böbreğinin menzūʿu'l-vedek[285] olan şaḥmı. Bu eczālar cemīʿan veznleri berāber aḫẕolunup ve keẕālik leben-i ḥalīb, semn, vedek-i elye, dühn-i ḥabbetü'l-ḫaḍrā bunlar dahi cemīʿan veznleri berāber ve evvelā cemʿ olanlar vezninde cemʿ olunup ve mecmūʿ-ı s̱ānī mecmūʿ-ı evvele ḫalṭ olunup onunla iḥtiḳān olunur.

On İkinci Faṣl Dem ve Midde Bevli ve Bevl-i Ġusālī vü Ṣaʿrī ve Onların Ems̱āli Olan Ebvāl-i Ġarībe Beyānındadır

Bu ʿillette bevl olunan dem dem-i ṣırf olur ise onun inbiʿās̱ı külā ve mes̱āne fevḳinde olan kebid gibi ve sāir aʿḍā-i beden-i fevḳānī gibi olan ʿuḍvlardan olur ve o inbiʿās̱ imtilā-i müfriṭ olup o mevāḍiʿde olan ʿurūḳu senin bundan aḳdem bildiğin vücūh-ı s̱elās̱e[286] üzere tefrīḳ etmekle olur.

Veyāḫūd terk-i ʿādet ile veyāḫūd ḳaṭʿ-ı ʿuḍv ve sāir sebebler ile olur.

Veyāḫūd buḥrān edip tenḳıye-i ʿuḍv ile olur onunla ṭabīʿat fuḍūlden bedeni tenḳıye eder.

Veyāḫūd o inbiʿās̱ ṣadme ve ves̱be ve saḳṭa ve ḍarbenin demi izʿācıyla olur ve keẕālik bu mecrāya cārī olanlar ile dahi dem münbaʿis̱ olur. Velākin bu mis̱lli sebebler ile dem bevli ḳalīlü'l-vuḳūʿ olur.

Veyāḫūd bevl dem aʿḍāʾ bevl nevāḥīsinden münbaʿis dem ḥasebiyle olur o mevḍiʿde olan ʿırḳın inḳıṭāʿı ve infitāḥı ve inṣıdāʿı ile ve onlar dahi ḍarbe ve saḳta ve rīḥ ve ṣādiʿ ve mükes̱s̱ef olan berd ve teʾekkülden olur.

Ve baʿḍı kerre ḳavī olan temeddüdden ve küzāz-ı ḳavīden dahi tevellüd eder.

---

285 Bu maḳāmda "vedek"ten böbrek yağının üzerinde ḳışr menzilinde olanları murād eyledi veyāḫūd kakırdağın murād eyledi, ammā bi-ḥasebi'l-lüġat vedek et yağına derler lākin şaḥm iç yağına şāmildir ve vedek şāmil değildir.

286 "Vücūh-ı s̱elās̱e"den murād infitāḥ, inficār, inşiḳāḳtır.

Ve baʿḍı kerre bir nevʿ bevl-i dem ʿārıḍ olur ki o bevl-i dem raḳīḳ olur ve onun sebebi laḥmiyyetin ẕevebānı veyāḫūd bedende olan demin şid-det-i riḳḳati olur. Kaçan bedende demin riḳḳati şedīde olup külye cāẕibe-sinde ḳuvvet olsa ḳavī olan cāẕibe dem-i kes̱īri ceẕb eder.

Ve ẕevebānı olan bevl-i demin ḥudūs̱u için iki maʿnā vardır:

Vvvelki maʿnā budur o dem raḳīḳ olmakla onun ġıdāiyyete kes̱īren ṣalāḥiyyeti olmaz ve ṭabīʿat o demin ḫurūcuna ḍınnet ve buḫl eylemez faḍl mecrāsına cārī olmakla ve riḳḳati ve ʿadem-i ḳıvāmı ḥasebiyle ʿiṣyānı dahi olmamakla, lā-maḥāle o demin seyelānı sühūletil olur.

Ve ikinci maʿnā budur ki dem-i raḳīḳin seyelān-ı ṭabīʿīsine külye dahi iʿānet eder, zīrā külyenin cāẕibesi dem-i raḳīḳi ceẕb eylediği gibi külyenin dāfiʿası dahi o demi mes̱āneye defʿ eder ve dem-i raḳīḳin seyelān-ı ṭabīʿīsi-ne külye dāfiʿası muʿīn-i vāḥid olur.

Ammā ġuṣāli bevli külyede olan hāḍımenin ve mümeyyizenin ḍaʿfı olur veyāḫūd kebidde olan o ḳuvvelerin ḍaʿfı olur.

Ve ammā aḫlāṭ-ı sāirede müteşerrib olan bevli eks̱er-i ḥālde ḍaʿf-ı külā-dan olur.

Ve keẕālik şaʿra müşābih şeyʾ bevli külāda olan ḳuvve-i hāḍımenin ḍaʿfı ile olur. Ve baʿḍı kerre hāḍıme-i ʿurūḳun ḍaʿfı ile olur. Ve baʿḍı kerre bevl ile ḥurūc eden şaʿra müşābih nesne cidden ṭavīl olup iki şibr miḳdārı olur. Ve baʿḍı kerre o şaʿrın levni beyāḍa ve baʿḍı kerre dahi ḥumrete ḍārib olur ve onun ṭūlü elyāf-ı ʿurūḳta tekevvünü ile olur o ʿurūḳ-ı külye ʿurūḳu olsun ve gerek ʿuḍv-ı āḫerin ʿurūḳu olsun. Ve keẕālik o şaʿr aġdiye-i ġalīẓa ve elbān ve bāḳılā mis̱lli ḥubūb tenāvülünden dahi tekevvün eder, onu bevlde ḫavf olunacak miḳdārı ḫaṭar olmaz.

Ammā bevl-i ḳayḥ-ı ṣırf ve dem ile muḫāliṭ olan ḳayḥ bevli baʿḍı kerre aʿḍā-i ʿāliyeden kebid ve riye ve ṣadr mis̱lli ʿuḍvlarda ḥādis̱e olan dübeylātın mā-teḳaddemde senin maʿlūmun olduğu üzere inficārı sebebi ile veyāḫūd aʿḍā-i bevlde olan verem ve ḳurḥanın inficārı ile olur; onların kimisi ẕāt-ı ḥikke olur ve kiminin ḥikkesi olmaz.

Ammā bevl-i ġalīẓ baʿḍı kerre buḥrān ve tenḳıye ve defʿ-i ṭabīʿi ile olur ve o bevle ḫiffet tābiʿa olur. Ve baʿḍı kerre dahi haḍmın ḍaʿfı ile aḫlāṭ-ı ġalīẓa tekevvünü kes̱īr olup bevl-i ġalīẓe müʾeddī olur.

Ammā bevlde düsūmet ve ḫurūcunda selāset olduğu şaḥmın ẕevebānına delālet eder.

Ve aḥvāl-i bevlde bāḳī kalan umūr-ı mufaṣṣalayı taḥaṣṣul için vācib olur ki bābu'l-bevlde bizim ẕikr eylediklerimize mürācaᶜat oluna. İbuḳrāṭ dedi ki bilā-vecaᶜ dem bevli yesīren yesīren olup evḳāt-ı müteferriḳada olsa onun ḫurūcunda beᵓs yoktur, ammā dāim olur ise baᶜḍı kerre ondan ḥummā ve bevl ḳayḥ ᶜārıḍ olur.

el-ᶜAlāmāt: Bevl olunan dem ṣırf olup ḥudūs̱u imtilā ile ve imtilāya maḳrūne esbāb-ı sāire ile olur ise ona esbābı delālet eder ve esbāb-ı imtilā ẕikri teḳaddüm edenlerden senin maᶜlūmun olur.

Ve ᶜırḳın infitāḥı ve inficārıyla bevl olunan dem-i naḳī ġabīṭ olur lākin dem-i infitāḥ ḳalīlen ḳalīlen ḫurūc eder. Ve inficār ve inşiḳāḳ ile olan dem kes̱īr olur ve dem-i kes̱īr bevline müᵓeddī olan inficār ve inşiḳāḳ mes̱āneye ᶜārıḍ olmaz, zīrā mes̱āneye vāride olan māiyyet baᶜde't-taṣfiye vārid olur ve dem ġıdā mes̱āneye o ᶜurūḳ-ı ṣaġīre ile vārid olur ki onun muḥtevī olduğu nesne faḳaṭ dem-i ṣırf olur ve o dem kes̱īr olmaz ṣırf olup māiyetinden taṣfiye ḥasebiyle.

Ammā külyeye ᶜārıḍ olan infitāḥ ve inşiḳāḳ dem-i kes̱īr bevline müᵓeddī olur, zīrā külyeye māiyyet ile maḫlūṭ olan dem kes̱īren vārid olur ve o maḫlūṭ olan dem külyede māiyyetten taṣfiye olunur. Ve külyeye ᶜurūḳ-ı kibār dahi vārid olur ki o muṣaffā olan demden aᶜḍā-i āḫere ġıdā ayrılıp ᶜurūḳ-ı kibāra sālik olur, pes külyede mevcūd olan dem ḳadr-i ḥācetten ziyāde olur. Ve külye ᶜurūḳunda ves̱āḳat ve ᶜurūḳunun vaḍᶜında tesviye dahi olmaz, bināen ᶜalā-ẕālik ona inficār ve inşiḳāḳ ednā sebeb ile ᶜārıḍ oldukta mevcūd olan dem-i kes̱īr ṭarīḳ-i bevlden ḫurūc eder, ammā mes̱āne ᶜurūḳu muḥavvaṭa ve müves̱s̱eḳa ve vaḍᶜda dahi tesviye olmakla miᶜraḍ-ı inşiḳāḳ u inficārda olmaz. Ve inşiḳāḳ ve inficārı olan ᶜurūḳundan dahi ṣıġarı ḥasebiyle dem-i kes̱īr ḫurūc edip kes̱īren bevl-i deme müᵓeddī olmaz.

Ammā ḳurūḥ ḥasebiyle vāḳiᶜ olan bevl-i demde bir miḳdār vecaᶜ olur. Ve eger o ḳurḥada teᵓekkül mevcūde ise ondan ḫurūc eden dem bevlle ḳalīlen ḳalīlen ḥurūc eder ve bevl-i ḥāric levn sevāda māil olur ve baᶜḍı kerre netni dahi olur. Ve ḳurūḥu olan bevl eks̱er-i aḥvālde emrāḍdan sonra olur ve o bevlde ḳuşūr ve midde dahi ḫurūc eder. Ve baᶜḍı kerre ḫāric olan

demin aṣlı midde ve ḳayḥ olup taḥallül etmekle dem olup ḫurūc eden bevl-i dem naḳī olur. Ve bu [419a] ʿalāmetlerden mā-ʿadā ḳurūḥun ve ḳurūḥ mecrāsına cārī olanların ʿalāmātı senin maʿlūmundur.

Ammā ẕevebānī olan bevl-i deme ẕevebān delālet eder. Ve ẕevebān ile ḫurūc eden bevl-i dem raḳīḳ-i muḥteriḳ gibi olur, ke-enne neşş-i kebāb gibi olur yaʿnī kebābın suyu zāil olduktan sonra üzerinde bāḳī kalan ruṭūbet-i sebiḫa gibi olur.

Ammā bevl-i dem aṣnāfından cemīʿan dem bedenin riḳḳati ile olanlara faṣd ile ḫurūc eden demin cidden raḳīḳ olup aṣnāf-ı sāirenin bi'l-cümle ʿalāmātı mevcūde olmadığı delālet eder.

Ammā bevl-i middede middenin ḥudūs̱u mevḍiʿine ve keẕālik dem bevlinde demin mebdeʾ-i ḥudūs̱una vecaʿ delālet eder eger ʿalīlde vecaʿ var ise ve eger vecaʿ-ı mevcūd değil ise o bevli iḥdās̱ eden emrāḍın ʿalāmātı ile mebdeʾ maʿlūm olur, mes̱elā bevl-i dem ve middeyi īcāb eden emrāḍ verem ve dübeyle ve ḳurḥa ve imtilādan biri olsa onların hangi ʿuḍvda olduğuna delālet eden ʿalāmetlerle bevl ile ḫurūc eden dem ve middenin mebdeʾi ḥudūs̱u maʿlūm olur ve keẕālik mebdeʾ-i ḥudūs̱ iḫtilāṭtan dahi maʿlūm olur, zīrā mebdeʾ-i ḥudūs̱ ne ḳadar rāfiʿ olsa o miḳdār iḫtilāṭ eks̱er olur yaʿnī bevle dem ve middenin iḫtilāṭı eks̱er olur ve mebdeʾ her ne ḳadar esfelde olsa dem ve midde bevlden müteberrī ve ġayr-i mümtezic olur.

Ammā iḥlīle ḳarīb olan mevādiʿden nāşī āfet ile ḥādis̱-i bevl deme evvelā bevlin ḫurūc edip baʿdehu dem ḫurūc eylediği delālet eder. Ammā iḥlīle baʿīd olan mevḍiʿden demin ḫurūcunda baʿḍı kerre bevl demden teʾeḫḫür eder, evvelā dem ve baʿdehu bevl ḫurūc eder. Ve baʿḍı kerre iḥlīle baʿīd olan mevḍiʿin demi bevle iḫtilāṭ-ı şedīḍ ile muḫteliṭ olup maʿan ḫurūc eder.

Ammā bevl ġusālī olup külye ve kebidden birinin ḍaʿfına delālet eylese onun taʿyīni bu vech üzere olur ki küleʾī olan bevl-i ġusālīnin beyāḍı eşedd olur ve ġılaẓa māil olur ve kebidī olan ḥumrete şedīden ḍārib ve erakk ve deme eşbeh olur.

Ve bevl-i dem ve bevl-i middeden verem ḥasebiyle olanlarının ʿalāmetleri her ʿuḍvun veremi ʿalāmetleri olur. Ve ḥummānın mülāzemesi dahi vereme delālet eder. Ve verem-i münfecirden ḫurūc eden ḳayḥ defʿaten kes̱īr olur ve saḥca müʾeddī olmaz ve teftīḥ ve taḳrīḥ ve ḍarara dahi müʾeddī

olmaz. Ammā ḳayḥ ḳurūḥtan olup ḳalīl ve müteferriḳ olur ise baᶜḍı kerre mürūr eylediği mevāḍiᶜi ifsād ve teḳayyuḥ eder ve bu indifāᶜāttan buḥrānī olanlar ile ḫiffet ve ḳuvvet ḥādīs̱ olur ve onun ḥudūs̱u defᶜaten olur. Ve imtilā sebebiyle olan veyāḫūd terk-i riyāḍet ile veyāḫūd ḳaṭᶜ-ı ᶜuḍv ile olanlarda edvār olur.

el-ᶜİlāc: Ammā imtilā ile ve imtilā maᶜiyyetinde ẕikr olunan esbābla ḥādis̱ bevl-i dem muᶜālecātını uṣūl-i külyede ve baᶜdehā sen bildin. Ammā ḳurūḥu olan bevl-i demi dahi sen bilirsin ki onun ᶜilācı ḳurūḥ ve teʾekkül ᶜilācı olur ve mevāḍiᶜinde onları biz sana bildirdik. Külye ve kebidin ḍaᶜfı ve ẕevebān ve riḳḳat-i aḫlāṭ bu meẕkūrların sebebiyle ḥādis̱ bevl-i demin küllīsinin muᶜālecātı dahi sana maᶜlūm olan nesnelerdendir. Ve sen bilirsin ki buḥrānī ve defᶜ-i ṭabīᶜī ile olanları ḥabs cāiz olmaz.

Ve kaçan bevl-i dem ᶜilācında faṣda ḥācet olur ise ṣāfini faṣd bu bābda faṣd-ı bāsilīḳten enfaᶜ olur ve baᶜde'l-faṣd mefṣūdun ġıdāsı telṭīf olunur, summāḳ mis̱lli ḳavābıḍa taᶜarruḍ olunmaz ḳārūre neḳāya delālet edince ḳadar, zīrā ḳavābıḍ ᶜalaḳı taḍyīḳ ve tecmīd eder. Ve baᶜḍı kerre ḳavābıḍ ile bevl ḫalfe yaᶜnī ḳahḳarā ricᶜat edip ḫaṭara müʾeddī olur ve bu maḫdūrlar bi'l-cümle ḳavābıḍda mevcūd olur.

Ve ammā şaᶜr bevli muᶜālecesinde müdirrāt-ı mülaṭṭıfe-i muḳaṭṭıᶜa istiᶜmāl olunur ve ḥaṣavī devālardan dahi mülaṭṭıfe ve muḳaṭṭıᶜa istiᶜmāl olunur ve onların aġdiyeleri terṭīb-i ġarīzīsi olan aġdiye-i muraṭṭıbeden kılınır.

Ve şimdiki ḥālde bize ẕikri lāzım olan ᶜurūḳta olan teferruḳ-ı ittiṣāl ile ḥādis̱ dem-i ṣırf bevlinin muᶜālecātı olur.

Ve külye ve mes̱āne āfetleri sebebinden ḥādis̱ bevl-i deme ᶜilāc-ı müşterek tebrīd ve taḳbīḍ ile olur ve onun edviyelerinin eks̱erini biz nezfü'd-dem mine'l-ḥayḍ bābında ẕikr eyledik. Ve o edviyeler müdirrāt-ı müneffiẕe ile istiᶜmāl olunur tenfīẕi için.

Ve keẕālik bevl-i şaᶜr muᶜālecesinde vācib olur ki evvelā dem cihet-i ḫilāfa ceẕb oluna meḥācim vaḍᶜ olunmakla ve bāsilīḳten ḳālīl ve daḳīḳ faṣd ile ve demi taġlīẓ ve tebrīd eden aġdiye-i ġalīẓa tenāvülüyle ve sükūn ve rāḥat ve aᶜḍā-i ṭarafiyyeyi şedd etmekle.

Ve vācib olur ki cimāᶜ külliyyen hecr ve terk oluna. Ve o ābzen istiᶜmāl oluna ki onun içinde ᶜades-i muḳaşşer ve ḳuşūr-ı rummān ve sefercel ve

kümmesẟrā ve ᶜafṣ ve ᶜaṣa'r-rāᶜī ve o misẟlli ḳavābıḍ ṭabḫ olunmuş ola ve o misẟlli bevli ḥabste ḥasek ve ḫaşeb-i nebḳın nüşāresi ve ḳanṭuriyūn-ı celīl kökü ve ḥabb-ı fāvāniyā ḥābis-i ḳavī olur.

Ve o ᶜiletin mebdeᵓi üzere ṭılā olunan aṭliyedendir: aṣl-ı ᶜavsec ve ḫarnūb-ı Nebaṭī ve ḥarnūb-ı şevk ve sumḳ ve iccāṣ-ı berrī aṣlı; bu mezkūrlardan ṭılā ittiḫāz olur ve ḳışr-ı rummāndan ṭılā-i ceyyid ittiḫāẕ olunur ḫuṣūṣan rummān köküyle kesẟīrā ve ᶜuṣārāt-ı ḳābıḍadan ittiḫāẕ olunan ṭılā ziyāde nāfiᶜ olur.

Ve leṭūḫāṭṭan ẓahr ve ᶜāneye telṭīḫ olunan leṭūḥ: Mürr, zāc, ᶜafṣ, ḳırṭās-ı muḥraḳ, aḳāḳıyā bu edviyelerden leṭūḫ ittiḥāẕ olunur.

Ve meşrūbāttan cüllenār ḳurṣu dem-i aḫaveyn ile saḳy olunur.

Ve meşrūbāt-ı ḳaviyyeden olup mebdeᵓi mesẟāne olan bevl-i demevī ᶜilācında muḥtāc olunan meşrūbun bu ṣıfat üzere olan ḳurṣtur: Şebb-i Yemānī, cüllenār, dem-i aḫaveyn her birinden birer dirhem, kesẟīrā iki dirhem, ṣamġ yarım dirhem, şarāb-ı ᶜafıṣ, ḥulv de saḳy olunur yāḫūd baḳlatu'l-ḥamḳā ᶜuṣāresiyle saḳy olunur.

Ve bu edviyelerin ḳuvvetinden dūn olup velākin eslem olan devālardandır: Kesẟīrā, bezr-i ḫaşḫāş, ṭīn-i maḫtūm ve liḥyetü't-teys ᶜuṣāresi, iccāṣ-ı esved ṣamġı, kehrübā veznleri berāber aḫẕ olunup şürb olunup şerbeti iki dirhem veyāḫūḍ üç dirhem olur.

Ve keẕālik ḥayy-i ᶜālem kökü, kehrübā her birinden birer cüzᵓ, şādenec yarım cüzᵓ, şebb südüs cüzᵓ, ṭīn-i Ermenī bir buçuk cüzᵓ; şerbet-i vāḥidesi bir buçuk misẟḳāle varınca ḳadardır.

Ve baᶜḍı ᶜuṣārāt-ı ḳābıḍa ile şürb olunur ve baᶜḍı kerre onların içinde muḫaddirāt idḫāl olunur ve muḫaddirāt olanların nüsḫası budur: Zaᶜferān, ḥabb-ı ḥarmel ve ḥabb-ı ḫubbāẕā-i berrī, afyūn her birinden ikişer dirhem, levz-i münaḳḳā üç buçuk ᶜaded; bunun şerbet-i vāḥidesi bir cillevze olur

Ve keẕālik aṣl-ı yebruḥ ḳuşūru, enīsūn-ı meşvī, ḥabbu'l-kerefsi'l-meşvī her birinden üçer dirhem, ḫaşḥāş-ı esved on iki dirhem; bu edviyeler aḫẕ olunup ṭılā ile maᶜcūn kılınır ve şerbet-i vāḥidesi bir dirhem olur.

Ve keẕālik bu sefūf dahi istiᶜmāl olunur: Muḥraḳ-ı ḳarn-i iyyel, kesẟīrā veznleri berāber aḫẕ olunup rubb-ı ās ile istifāf olunur.

Ve keẕālik ḳudemānın medḥ eyledikleri bu devā dahi istiᶜmāl olunur:

Bezr-i muġāṡ-ı münaḳḳā otuz ḥabbe, ḥabbu'ṣ-ṣanevber on iki ᶜaded, levz-i mürr-i muḳaşşer dokuz ᶜaded, bezr-i ḫubbāzā üç dirhem; bu mecmūᶜdan ᶜale'r-rīḳ bir dıraḫmī şürb olunur.

Ammā meṡāneye maḫṣūṣ edviye ẕikr olunan edviye-i meşrūbenin ve müdirrenin aḳvāsı olur ve intifāᶜ olunan edviyelerden olur sirkenin içine sünger ġams olunup meṡānenin cemīᶜ-i cevānibi üzere ve iki ḥālib üzere ve ġayri mevāḍiᶜe vaḍᶜ olunur ve istiᶜmāl olunan mezrūḳāt lisān-ı ḥamel ve baṭbāṭ ve baḳlatu'l-ḥamḳā ᶜuṣārātı zerrāḳa ile zerḳ olunur.

Ve edviye-i nāfiᶜadan [419b] olur ḳurṣ-i şebb ve ḳurṣ-i muḫaddirāt ki onların her birisi ẕikr olunmuştur. Ve ḳarn-i iyyel-i muḥraḳ ve kehrübā ve şādenec ve ṣamġ ve keṡīrā ve ᶜafṣ ve liḥyetü't-teys ᶜuṣāresi ve cüllenār ve şebbden bir şeyᵓ ve reṣāṣ-ı muḥraḳ u maġsūl afyūniyye ve benciyye muḫaddirāttan bir ḳuvvet ile istiᶜmāl olunur.

Ve meṡāne deminin seyelānına nāfiᶜ ve ḥābis tedbīrlerden olur ḫāṣıreler ve verikler ve ᶜāne üzere vaḍᶜ-ı meḥācim, zīrā o mevāḍiᶜe miḥceme vaḍᶜı demi ḥabs eder ve baᶜdehu ᶜalaḳ bābında ẕikr olunan tedābīr [ile tedbīr] olunur ve onların ġıdāları dūġda meṡrūd olunan ḫubz olur ve rummāniyye ve sümmāḳiyye ile dahi taġdiye kılınır. Ve eger ḳuvvet-i ḍaᶜīfe ise onlara iṭᶜām olunan meraḳ-ı ḳavābıḍ laḥm-ı medḳūḳ ile taḳviye olunur ve ona ḳıbāc ve ṭayāhīc ve şefānīn kerdenācātı mā-ı ḥıṣrım ile muḥammaḍaten iṭᶜām olunur ve ḥabb-ı rummān ve leben-i maṭbūḫ ve bunların emṡāli iṭᶜām olunur. Ve ḳuvvette suḳūṭ veyāḫūd şehvette şiddet olmak ḥasebiyle ona şerbet-i şarāb lāzım olur ise ᶜafıṣ ve ġalīẓ ve esved olan şarāb saḳy olunur. Ve dem ve midde bevl eden kimseye ṣıḥḥat gelse onlara şarāb-ı memzūc saḳy olunur celā ve idrār eylesin için ve ᶜillet ᶜavdet eylemesin için ḥabs-i bevl onlara cāiz olmaz. Allāhu ᶜalem bi'ṣ-ṣavāb ve ileyhi'l-mercüᶜü'l-meᵓāb.

KİTĀB-I S̱ĀLİS̱ FÜNŪNUNDAN YİRMİNCİ FENN ERLERDE OLAN AʿḌĀ-İ TENĀSÜL EMRĀḌI VE ONLARIN MUʿĀLECĀTI BĀBINDA KELĀM-I MÜCMELDİR O DAHİ İKİ MAKĀLEYİ MÜŞTEMİLDİR.

Evvelki Maḳāle Külliyyāt ve Bāʾe Beyānındadır O Dahi Fuṣūlü Müştemiledir

Evvelki Faṣl İki H̱uṣyenin ve Menī Evʿiyesinin Teşrīḥleri Beyānındadır

Senin bundan aḳdem bildiğin üzere üns̱eyān yaʿnī iki ẖuṣyeler ʿuvḍ-ı reʾīṣ ẖalḳ olundu, ikisinde dahi menī tevellüd eder ve onların tevellüdü ʿurūḳta olan ruṭūbet-i müteḥallibeden olur; cemīʿan bedende olan haḍm-ı rābiʿin o ruṭūbet faḍl-ı ġıdāsı gibi olur ve o rūṭubet demin anḍacı ve elṭafı olur ve ẖuṣyelerde o rutūbet taḥaḍḥuḍ eder yaʿnī rūḥ yayık yayar gibi o ruṭūbeti ẖuṣyelerin viʿāsında yayar ve taḥrīk eder ve iki beyḍalara gelen ʿurūḳ-ı nābiḍalarda ve ʿurūḳ-ı nābiḍanın şuʿbeleri olan ʿurūḳ-ı sākinelerde ve o iki ʿırḳ-ı sākinde[287] dahi taḥaḍḥuḍ eder ki onun sükūnu aṣlī olup ve onun teʿārīci ve iltifāfı ve şuʿabı kes̱īre olur. Ve kes̱ret-i şuʿabı ve iltifāfı bir meblaġa bāliġ olur ki o iki ʿırḳın biri ḳaṭʿ olunsa ʿurūḳ-ı kes̱īre ḳaṭʿ olunmuş gibi olur, zīrā o ʿırḳ-ı vāḥidin inḳıṭāʿıyla ʿurūḳ-ı kes̱īrenin füvvehātı ẓāhire olur yaʿnī açıkta kalıp menfaʿati bāṭıle olur. Ve bu vech üzere ẕikr olunan ruṭūbet taḥaḍḥuḍ eyledikten sonra ẕikr-i ātī evʿiye-i menīye ve ondan dahi iḥlīle munṣabb olup mecāmiʿ-i nisāda raḥime münzeriḳ olur ve mecāmiʿ-i nisā cimāʿ-ı ṭabīʿī olan maḥalldir, fürūc-i nisā demektir. Ve fem-i raḥim münfetiḥ olup o ruṭūbete telaḳḳī eder ve ceẕb-i bāliġ ile ceẕb eder eger ikisinde dahi defḳ-ı mā mütevāfī[288] olur ise.

Ve üns̱eyāndan her birisi mücevvef olur. Ve beyḍanın cevheri laḥm-ı ebyaḍ-ı ġudedī ve laḥm-ı s̱edye eşbeh olur, bināen ʿaleyh beyḍalara munṣabb

---

287 Bu kelāmdan müstefād olur ki ʿurūḳ-ı sākine iki nevʿdir, biri verīd ve verīdin şuʿabı ve āẖeri şiryānın ṣıġār şuʿabıdır.

288 "Mütevāfī" mütevāṣıl maʿnāsınadır.

olan demi kendi levnine iḥāle edip inʿiḳādında ebyaḍ olur ve ḫuṣūṣan o dem beyḍalarda taḥaḍḥuḍ edip ve rūḥta havāiyyet olduğu beyāḍ-ı levne iʿānet eder ve keẕālik ʿānede olan ṣıfāḳ-ı aʿẓam ʿurūḳundan üns̱eyāna ātī mecārīde dahi rūḥ-ı havāīyle taḥaḍḥuḍ eder ve bu ḥaḍḥaḍalar ile havāiyyet muḫteliṭe olup levni ebyaḍ olur.

Ve ẕikri mürūr eden ḫuṣyelere vārid şerāyīn-i vārideyi setr eden ġışānın mebdeʾ ve menşeʾi mevḍiʿinde senin maʿlūmun olduğu üzere ṣıfāḳ-ı aʿẓam olur ve o ġışā-i sātir ṣıfāḳ-ı aʿẓam vāsıṭasıyla ġışā-i nuḫāʿ dahi muttaṣıl olur, o ġışā-i nuḫāʿ nüzūl eden ʿurūḳ ve ʿalāyıḳ ṭarīḳinden yaʿnī ürbiyye nevāḥīlerinden nüzūl edip o ġışā-i nuḫāʿ üns̱eyeyne vārid ve muttaṣıl olur ve o ġışā-i nuḫāʿīden berbaḫ-ı nāfiẕ[289] tevellüd eder ve o berbaḫ-ı nāfiẕi mücellil olan ġışānın tevellüdü dahi ġışā-i nuḫāʿdan olur.

Ve teşrīḥ-i ʿurūḳ bābında sen bildin ki beyḍa-i yüsrāya vārid olan ʿurūḳun ʿadedi beyḍa-i yümnāya vārid olan ʿurūḳun ʿadedine muġāyir olur ve yümnāya vārid olan ʿurūḳ beyḍa-i yümnāya bir nevʿ dem ṣabb eder ki o dem mes̱āne deminden anḍac ve enḳā olur yaʿnī māiyyetten ziyāde ḫāliṣ olur. Ve eks̱er-i nāsta beyḍa-i yümnā beyḍa-i yüsrādan aḳvā olur lākin aʿser hükmünde olanların yüsrāsı yümnādan aḳvā olur yaʿnī maṣlaḥatını yed-i yüsrā ile görenlere aʿser derler solak maʿnāsına ve beyḍa-i yüsrāsı aḳvā olan solak hükmünde olur.

Ve evʿiye-i menī berbaḫlar gibi beyḍalardan ibtidā eder ve beyḍadan munfaṣıldır ve beyḍalardan mütekevvine değildir velākin evʿiye beyḍalara mümāss ve mülāḳīdir ve o viʿālar beyḍalar ḳurbünde müttesiʿ olur cevbe-i maḥsūse ittisāʿı gibi ve baʿdehu teḍayyuḳu aḫẕ eder ve baʿdehu yine tevessuʿ edip feḍāsı iki maḥallde olur ḫuṣūṣan hatunlarda iki mevḍiʿde viʿā-i menīlerinin müntehālarında tevessuʿu eks̱er olur. Ve bu evʿiyeler evvelā ṣuʿūd edip mes̱āne raḳabesine mecrā-yı bevl esfelinde muttaṣıl olur.[290]

---

289 "Berbaḫ-ı nāfiẕ" demek ile kīse gibi bir viʿā murād olursa içi meydān ve feḍā ola ve onda olan ruṭūbete maḫrec ola.

290 Bu kelāmdan müstefād olur ki berbaḫ ve viʿā-i menī başka başka ʿuḍvlardır ve viʿā-i menī beyḍalara muttaṣıldır velākīn müteberrīdir, berbaḫ onun gibi değildir.

Ammā ḳaḍīb bir ʿuḍv-ı ālīdir ki aʿḍā-i müfrede-i ribāṭiye ve ʿaṣabiyye ve ʿurūḳıyye ve laḥmiyyeden tekevvün eder[291] ve mebdeʾ-i menbiti bir cismdir ki laḥm-ı ʿāneden nābit olur, ribāṭı ve tecāvīfi kes̱īre ve vāsiʿa olur velākin eks̱er-i aḥvālde o tecāvīf munṭabıḳa olur ve tecāvīf rīḥle mümteliʾe oldukta intişār ḥāṣıl olur. Ve o cirmin taḥtında kes̱īre ve vāṣiʿa olan şerāyīn cārī olur ve onun kes̱ret ve siʿası o ʿuḍva lāyıḳ olan miḳdārdan ezyed olur ve ona feḳār-ı ʿacizden aʿṣāb dahi ātiye olur velākin o aʿṣābın cevher-i ḳaḍībe ġavṣı kes̱īr olmaz ve ḳaḍībin cevherinde olan ʿaṣab ribāṭīdir, onda ḥiss olmaz. Ve Cālīnūṣ katında onda olan ʿaṣab -ıintişār ʿaṣab-ı istirḫāya muġāyirdir, istirḫāya ālet olan ʿaṣab ile intişār ḥādis̱ olmaz. Ve ḳaḍībe ḫāṣṣ olan ʿaḍali bābu'l-ʿaḍalde sen taʿarrüf eyledin.

Ve ḳaḍībde üç ʿaded mecrā vardır: Evvelkisi mecrā-yı bevl ve ikincisi mecrā-yı menī ve üçüncüsü mecrā-yı vedī olur.

Ve maʿlūm ola ki ḳaḍībe ḳuvvet-i intişār ve rīḥ-i intişār ḳalbden gelir ve ḥiss dimāġdan ve nuḫāʿdan gelir ve dem-i muʿtedil ve şehvet kebidden gelir. Ve şehvet-i ṭabīʿī baʿḍı kerre külā müşāreketi ile olur. Muṣannif der ki benim katımda şehvetin aṣlı ḳalbden olur.

İkinci Faṣl İntişār-ı Ḳaḍībin Sebebi Beyānındadır

Ḳaḍībin intişārı ḳaḍībde [420a] olan ʿaṣabe-i mücevvefenin ve onu vely eden eşyāların ṭūlen ve ʿarḍan imtidādı ile olur ve vech-i mez̠kūr üzere imtidād onlara rīḥ-i ḳavīnin inṣıbābı ile olur ve o rīḥ-i ḳavīyi o metīn rūḥ-ı şehevānī sevḳ eder ki onun sevḳ eylediği rūḥla dem-i kes̱īr ve rūḥ-ı ġalīẓ dahi münsāḳ olur ve ona bināen ʿinde'n-nevm ālet münteşir olur, zīrā vaḳt-i nevmde aʿḍā-i menīde olan şerāyīn mütesaḫḫine olmakla rīḥ ve rūḥ ve dem o şerāyīne tesaḫḫunu ḥasebiyle müncez̠ib olup intişār-ı ālete müʾeddī olur. Ve bu intişāra muʿīn olur o mütenāvel ki onda ruṭūbet-i ġarībe olup o ruṭūbette dahi rūḥa istiḥāle istiʿdādı ola lākin o istiʿdād ile istiḥāle ʿusretli olup haḍm-ı evvel onu iḥāleye ḳavī olmaya ve iḥāle eyledikleri rīḥi serīʿan taḥlīl ve ifnāya ḳāvī olmaya belki o riyāḥ haḍm-ı s̱ālis̱te s̱ābit olup ʿurūḳ-ı haḍmda intifāḫ iḥdās̱ eyleye.

291 Teşrīḥ-i ḳaḍīb yaʿnī bir mürekkeb ʿuḍvdur ki onun eczā-i müfredeleri z̠ikr olunan eczālardır.

Ve cimāᶜı istiᶜmāl o āleti ve ᶜuḍvu ḳavī ve ġalīẓ eder ve cimāᶜı terk ᶜuḍvu izābe edip ẕübūl-ı ḳaḍīb iḥdās̱ eder. Ve Buḳrāṭ'ın ḳavli üzere ᶜamel āleti taġlīẓ eder ve buṭle yaᶜnī avarlık o āleti iẕābe eder.

Ve şehvetin ve ḥareket-i şehvetin sebebi emr-i vehmī olur veyāḫūd menī tevellüdüne ve ālāt-ı ḳādībe ġıdā olmağa ṣāliḥ olan demin kes̱ret-i riyāḥı olduğundan olur, zīrā o rīḥ ve o dem ile ālet müntefiḥa ve münteşire olur ve intifāḫ ḥasebiyle şehvet ḥareket eder ᶜuḍvda şehvete istiᶜdād olmakla ve temeddüdün leẕᶜinin celbi. Ve keẕālik kaçan menī aᶜḍā-i cimāᶜda ḥāṣıl olup ondan infiṣāli ṭaleb-i kes̱īr ile ṭaleb eylese ve mevāddı taḥrīk eylese onun ḥareketiyle şehvet dahi ḥareket eder.

Ve baᶜḍı kerre dahi intişāra sebeb fem-i mes̱ānenin iki cāniblerinde mevḍūᶜa olan laḥm-ı ġudedīde rāhine māddenin leẕᶜi veyāḫūd külyeden gelen mādde-i latīfe-i raḳīḳanın leẕᶜi ile olur ve keẕālik menī muḥtedd olup iḥtidādı ḥasebiyle ḥareket edip ve kes̱īr olmakla temdīd ve leẕᶜ eder ve leẕᶜinden şehvet dahi ḥareket eder ve intişār ḥāṣıl olur.

Üçüncü Faṣl Menīnin Sebebi Beyānındadır

Menī haḍm-ı rābiᶜin faḍlıdır ki o haḍm-ı rābiᶜ haḍm-ı s̱ālis̱in tamāmından sonra ᶜurūḳtan ġıdānın tereşşuḥ edip cemīᶜan aᶜḍāya tevzīᶜ olundukta ḥāṣıl olur ve o ġıdā ruṭūbet-i ġarīziyye cümlesinden inᶜiḳāda ᶜahdi ḳarīb olup ᶜurūḳ ve şerāyīn mis̱lli aᶜḍā-i aṣliyyenin taġaddī eylediği ġıdā olur. Ve baᶜḍı kerre o ruṭūbetten şeyᵓ-i kes̱īr aᶜḍāya tereşşuḥ eylemeyip ᶜurūḳ içinde mebs̱ūs̱en bāḳī kalır, ᶜurūḳ onunla taġaddī veyāḫūd vaḳt-i iḥtiyācda ᶜurūḳ o şeyᵓ-i mebs̱ūs̱u mücānisi olan aᶜḍaya īṣāl eylesin için ve keẕālik o şeyᵓ-i mebs̱ūs̱tan menī olmağa ṣāliḥ faḍlı ᶜurūḳ viᶜā-i menīye īṣāl eylesin için.

Ve Cālīnūṣ ve eṭıbbā-i sāire katında ricāl ve nisādan her birinde ẕerᶜa yaᶜnī toḫm olur ki onların her birine menī ıṭlāḳ ve tesmiye olunur ve o tesmiye onlara iştirāk-ı lafẓī ile olmaz belki onların māhiyyetleri birdir, māhiyyet-i vāḥidede tevāṭuᵓları vardır. O iki ẕerᶜanın her birinde taṣvīr ve taṣavvur ḳuvveleri maᶜan mevcūdedir lākin ricālin zerᶜasında o ḳuvvet aḳvādır ki ondan bi-iẕnillāhi taᶜālā mebdeᵓ-i taṣvīr olur ve nisānın zerᶜasında o ḳuvvet aḳvādır ki ondan mebdeᵓ-i taṣavvur olur. Ve ricālin menīsi ḳarn-ı raḥimde yaᶜnī raḥimin ṭarafında tedeffuḳ eder yaᶜnī ḳaḍībin fem-i raḥime

vāṣıl olmakla raḥimin ṭarafında ḳaḍībden menī defḳ ve ḳuvvet ile ḫurūc eder ve fem-i raḥim onu cez̠b-i şedīd ile ibtilāᶜ ve iltiḳām eder. Ve nisvānın menīsi dāḫil-i raḥimde evᶜiyeden ve ᶜurūḳtan mevḍiᶜ-i ḥabele tedeffuḳ eder.

Ammā ᶜulemānın ve ḥukemānın[292] mez̠hebleri taḥṣil olunsa onların maḥṣūl-i kelimātı bu olur ki mebdeᵓ-i taṣvīr olan ḳuvve-i menī ricāle maḫṣūṣa ve mebdeᵓ-i taṣavvur olan ḳuvvet-i menī üns̠āya maḫṣūṣa olur onun için ki menī-i ricālde olan ḳuvvet-i muṣavvire menīyi munfaṣıl olduğu kimsenin ṣūret-i aᶜḍāsına eşbeh olan ṣūret üzere taṣvīre müştāḳ olur meger ki bir ᶜāyıḳ ve māniᶜ müşābehetten menᶜ eyleye ve menī ve üns̠āda olan ḳuvve-i mutaṣavvire o menīnin munfaṣıl olduğu kimsenin ṣuver-i aᶜḍāsına eşbeh olan ṣūreti ḳabūle müştāḳ olur.[293]

Ve z̠ükrān ve inās̠tan her birinin nuṭfelerine menī ıṭlāḳ olunsa müşterek-i lafẓī olup māhiyyetleri müteġayire ve iştirākları mücerred ismde olur lākin temaḥḥul ve tekellüf ile ḳuvvet-i muṣavvire ve ḳuvvet-i mutaṣavvireye şāmil bir maᶜnāya menī tesmiye olunup o iki nuṭfeye menī ıṭlāḳı ile müşterek-i maᶜnevī kılına, ammā menī maᶜnā-yı müteᶜārefi üzere ricālin nuṭfesine maḫṣūṣ olur ve defḳ-ı üns̠āya yaᶜnī hatunların nuṭfesine menī ıṭlāḳ olunmaz[294] ve bi'l-ḥaḳīḳa recülün menīṣi naḍīc ve s̠eḫīn olur ve merᵓenin menīsi dem-i ṭams̠ cinsinden olur, onun nuḍcu ḳalīl olup ve istiḥālesi dahi ḳalīl olmakla recülün menīṣi gibi demeviyyetten baᶜīd değildir, bināen ᶜaleyh ona feylesūf-ı müteḳaddim ṭams̠ tesmiye eyledi.

Ve bu mesleke z̠āhib olanlar der ki ricālin menīsi ruṭūbet-i nisāya muḫālaṭa eylese onun fiᶜli ḳuvveti ḥasebiyle olur, cirminin fiᶜlde kes̠īren

292 Bu maḳāmda "ḥukemā" "ᶜulemā"nın ᶜaṭf-ı tefsīri olur. ᶜUlemādan bu maḳāmda ᶜulemā-ı şerīᶜat murād olunmak cāiz olmaz, zīrā ehl-i şerᶜ katında menīyi taṣvīr eden melektir, melek bi-z̠ātihi ḳāim cevherdir; ḳuvā ᶜaraḍdır, rūḥ ile ḳāim olur, ḳuvāya melek ıṭlāḳ olunmaz.

293 Ve'l-ḥāṣıl mez̠heb-i ḥakīm üzere ḳuvve-i muṣavvire yalnız menī-i recüldedir ve ḳuvve-i mutaṣavvire yalnız nisvānın menīsindedir ve veledin ḳıvām-ı bedeni nisānın cirm-i menīsi ile olur ve o cirmin içinde recül menīsinin cirmi infeḫa menzilesindedir, nisā menīsini taḳavvüme ṣāliḥ kılar ve kendisinin taḳvīmde medḫali olmaz velākin her ḥālde beden iki menī cirminden mürekkebdir ve taḳavvüm yalnız nisā menīsi iledir ve tevellüd eden ḥārr-ı raṭb dem-i rūḥī o iki menī o iki menīyi teks̠īr eder.

294 Ve ḥükm ġālibin olur, o iki müştāḳın hangisinde ġalebe olur ise āḫer ona tābiᶜ olur.

medḫali olmaz ve mevlūdun cirm-i bedeni ḳıvāmında recülün menīsinin cirminin daḫli olmaz belki taḳvīm-i beden merʾenin nuṭfesi ve dem-i ṭams̱ ile olur ve belki recülün menīsinin cirminin ʿināyeti mevlūdun ervāḥı cirminde olup lebende olan infeḫa gibi olur, ammā üns̱ānın menīsi beden-i mevlūdun cirmiyyetine esās gibi olur ve recül ve merʾeden her birini menīsini mütevellid olan ḥārr-ı raṭb dem-i rūḥī teks̱īr eder. Ammā bu iki mez̲hebden hangisi ṣavāb idiğinden baḥs̱ ʿilm-i ṭabīʿī ʿulemāsına menūṭtur, ṭabībe onun cehli ḳadḥ vermez ve biz bu ḥāli yaʿnī iki mez̲hebden hangisi ṣavāb olduğunu ʿilm-i ṭabīʿī uṣūlünden olan kütübümüzde şerḥ eyledik.

Ve İbuḳrāṭ'ın bu mevḍiʿde īrād eylediği mebḥas̱in ḥāṣılı budur ki mādde-i menīnin cümhūru dimāġdan gelir ve nüzūlü iki kulak ḫalfinde olan iki ʿırḳ ṭarīḳinden olur, ona bināen o ʿırḳları faṣd nesli ḳaṭʿ eder ve mūris̱-i ʿaḳr olur ve onun demi lebenī olur ve o iki ʿirḳ nuḫāʿa vaṣl olundu dimāġdan ve dimāġa müşābih ʿuḍvdan yaʿnī nuḫāʿdan mesāfe-i ṭavīle baʿīd olmakla o demin mizācına taġayyür gelip müteġayyir olmasın için belki o iki ʿırḳtan z̲ikr olunan dem nuḫāʿa ve nuḫāʿdan dahi külyelere ve külyeden iki ḫuṣyelere vārid olan ʿurūḳa munṣabb olur. Ve Cālīnūs z̲ikr olunan ḫalf-i üz̲ün damarlarını ḳaṭʿ mūris̱-i ʿaḳr olduğunu veyāḫūd olmadığını bilmedi.

Muṣānnıf der ki ben reʾy ederim ki menīnin cümlesi yalnız dimāġdan olmak vācib değildir belki dimāġdan menīnin ḫamīresi ve māyesi nüzūl eder ve sülūkü ḫalf-i üz̲ünlerde olan iki ʿırḳtan olur ve İbuḳrāṭ'ın o ʿırḳları faṣd ʿaḳrı īcāb eder dediği ṣaḥīḥ olur ve belki vācib olan budur ki menī için her ʿuḍv-ı reʾīste birer ʿayn ola ve her ʿuḍvden o ʿuyūna dem tereşşuḥ edip meded gele ve bu vech ile şebeh ḥāṣıl ola, bināen ʿaleyh ʿuḍvu nāḳıṣ olan kimsenin veledinin dahi o ʿuḍvu nāḳıs olur.[295] Ve şebeh o vaḳtte olur ki ʿurūḳta mādde-i menī olan demi idrāke siʿa ve müsāʿade olup şehvet-i bāliġa ve nuḍc-ı tāmme nühūḍ [420b] eyleye mādām ki ʿurūḳ-ı demi idrākten ve şehvet-i mez̲kūre nuḍc-ı tāmmdan ʿācize ola, o zamān şebeh olmaz.

---

295 Bu kelām suʾāl-i muḳaddere cevāb olur; taḳrīr-i suʾāl budur ki biz müşāhede ederiz ki ʿuḍvu meʾūf olan kimsenin veledinin ʿuḍvunda baʿḍı kerre āfet olmaz. Taḳrīr-i cevāb budur ki ʿdem-i müşābehet şurūṭ-ı mezbūre bulunmadığındandır. Bu ʿabd-i mütercim der ki eṭıbbā emrāḍı iki ḳısma taḳsīm eylediler, biri mütevāris̱ remed ve baraṣ mis̱lli ve biri ġayr-i mütevāris̱tir. Muṣannifin z̲ikr eylediği üzere emrāḍın ve noḳṣānın mütevāris̱ olması baʿīddir.

Dördüncü Faṣl Menī-i Ṭabīʿī Aʿḍāsının Delāil-i Emziceleri Beyānındadır

Mizāc-ı ḥārrın ʿalāmātı ẕekerde ve ṣafnda ʿurūḳun ẓuhūru ve ġılaẓı ve ḫuşūneti ve ʿāne ve nevāḥī-i ʿāne üzere şaʿrın sürʿat-i nebātı ve nābit olan şaʿrın ḫuşūneti ve kes̱reti ve kes̱āfeti ve sürʿat-i idrāk yaʿnī o mizāc ṣāḥibinin serīʿan bülūġu olur.

Ve menīsinin mizācını bilmeğe muḥabbet eden kimse tedbīri ıṣlāḥ eyleyip baʿdehu menīsinde teʿaṣṣul eylesin:

Ve mizāc-ı bāridin ʿalāmeti mizāc-ı ḥārr ʿalāmetlerinin aḍdādı olur.

Ve mizāc-ı raṭbın ʿalāmātı menīnin riḳḳati ve kes̱reti ve inʿāẓın ḍaʿfı olur.

Ve mizāc-ı yābisin ʿalāmātı mizāc-ı raṭb ʿalāmātının aḍdādı olur. Ve mizāc-ı yābiste baʿḍı kerre menī müteḫayyiṭan ḫurūc eder.

Ve ḥārr ve yābis mizācın ʿalāmeti cevher-i menīnin neḥāfeti ve defḳın sebḳati yaʿnī ednā mübāşeret ile menīnin ḫurūcu ve kes̱īrü'l-ʿalūḳ olup ve veledin ẕeker olduğu olur, şehveti şedīde ve serīʿa ve inʿāẓı ḳavī olur velākin cimāʿdan dahi serīʿan munḳaṭıʿ olur. :Ve eger ḥarr ve yübs ifrāṭ üzere olur ise ḳalīlü'l-mā ve ḳalīlü'l-inzāl olur velākin intişār kes̱īr olur. Ve ʿāne ve faḫẕı ve onları vely eden nevāḥīlerde olan şaʿr mizāc-ı ḥārr u yābiste kes̱īr ve kes̱īf olur.

Ve mizāc-ı ḥārr-ı raṭbın ʿalāmātı o mizācda olan menī ḥārr ve yābis mizācında olan menīden kemmen eks̱er olur ve şaʿrı eḳall ve iʿlāḳı[296] eşedd ve kes̱ret-i cimāʿa ḳuvveti eşedd olur velākin onun şehvetinde ve intişārında kes̱ret olmaz ve cimāʿı ifrāt üzere terkten mutaḍarrır olur ve iḥtilāmı ve inzāli kes̱īr ve serīʿ olur.

Mizāc-ı bārid-i raṭbın ʿalāmātı nevāhī-i ʿānede zeʿar yaʿnī ḳıllet-i şaʿr olur ve şehvet ve cimāʿda buṭʾ olur, menīde riḳḳat iʿlāḳta ḳıllet ve inbātta buṭʾ ve nābitte ḳıllet olur.

Ve mizāc-ı bārid-i yābisin ʿalāmātı menīnin ġılẓat ve ḳılleti ve mizāc-ı ḥārr-ı raṭbda ẕikr olunan vücūh-ı ʿalāmete muḫālefeti olur.

Ve emzice-i ġayr-i ṭabīʿiyyenin ʿalāmātı o ʿalāmāt-ı ṭabīʿī olur ki sonradan ʿārıḍ olur yaʿnī ṭabīʿī ve ġayr-i ṭabīʿī mizācın ʿalāmātı cins-i vāḥiddir,

296 "İʿlāḳ" hatunları gebe kılmaktır.

meṡelā micāz-ı bārid gāhīce ṭabīʿī olur ve gāhīce ġayr-i ṭabīʿī olur ve ʿalāmetleri dahi mütteḥiddir; beynehümāda farḳ budur ki mizāc-ı bārid ʿalāmetleri aṣl-ı ḫilḳatte mevcūd ise o mizāc-ı bārid ṭabīʿī olur, eger aṣl-ı ḫilḳatte o ʿalāmetler olmayıp sonradan ḥādiṡ olduysa o mizāc-ı bārid ve ġayr-i ṭabīʿī olur ve onun tefāṣiline ḥiss delālet eder.

Beşinci Faṣl Menāfiʿ-i Cimāʿ Beyānındadır

Cimāʿ ḳaṣd üzere ise yaʿnī cimāʿ iḳtiṣād ve iʿtidāl üzere ve vaḳti ile olursa ona bu menfaʿatlar terettüb eder: onunla fuḍūlü istifrāġ olunur ve cesede ḫiffet gelir ve cesed nümüvve teheyyüʾ eder, zīrā cimāʿla istifrāġ olunan ġıdā haḍm-ı rābiʿle mehḍūm olan ġıdā-i aḫīrdir, inʿiḳāda ḳarīb olmuştur ve onu istifrāġ ṭabīʿattan ġaṣb gibi olmakla ṭabīʿat-ı ḥareket-i ḳaviyye ile ḥareket eder ve onun bedelini ṭaleb ve istiʿāḍa eder ve teʾṡīri ḳavī olur ve cimāʿa tābiʿ olan ḫiffet ve fuḍūlden ḥādiṡ olan neḳāvet dahi ṭabīʿata iʿānet edip cesedde nemā ziyāde ḥāṣıl olur ve keẕālik cimāʿla istifrāġ-ı menīye fikr-i ġālibin indifāʿı ve keẕālik iktisāb-ı besāletin yaʿnī ḥarāmda vuḳūʿun indifāʿı ve ġaḍab-ı müfriṭin ve rüzānet ve ṡiḳalin inḥıṭāmı ve inkisārı dahi tābiʿ olur.

Ve iʿtidāl üzere cimāʿın mālīḫūlyāya ve emrāḍ-ı sevdāviyyenin çoğuna nefʿi olur, zīrā cimāʿla neşāt ʿārıḍ olur ve menīnin nevāḥī-i dimāġ ve ḳalbde müctemiʿa olan edḫınesi mündefiʿa olur ve keẕālik cimāʿın imtilā ile ḥādiṡ olan külye vecaʿlarına menfaʿati olur, emrāḍ-ı balġamın mecmūʿuna ḫuṣūṣan ḥarāret-i ġarīziyyesi ḳaviyye olup menīnin ḫurūcu o ḥarāreti hezm ve perīşān eylemeyenlerde emrāḍ-ı balġama nāfiʿ olur ve bināen ʿaleyh cimāʿdan sonra ṭaʿām tenāvülüne iştihā gelir.

Ve baʿḍı kerre ürbiyyelerde ve ḫuṣyelerde ḥādiṡe olan evrāmın mevāddını cimāʿ ḳaṭʿ eder. Ve cimāʿı terk iḥtiḳān-ı menī ḥasebiyle ʿārıḍ olan ẓ ulmet-i baṣar ve düvār ve ṡiḳal-i reʾs ve iki ḥālib ve iki ḥaḳve ʿārıḍ vecaʿ ve evrām bi'l-cümle bu āfetlere cimāʿın nefʿi olur ve muʿtedil olanlarına şifā ḥāṣıl olur.

Ve mizācı cimāʿ iḳtiḍā eden kimselerin çoğunda cimāʿı terk ile bürūdet-i beden ve sūʾ-i aḥvāl ḥādiṡ olur ve şehvet-i ṭaʿāmları sāḳıṭ olur ḥattā ṭaʿāmı ḳabūl eylemeyip tenāvül eylediğini ḳayʾ eder.

Ve bedeninde buḫār-ı duḫānīsi kes̱īr olanların duḫānını cimāʿ taḫfīf eder ve ona nāfiʿ olur ve buḫār-ı duḫānīnin ictimāʿından ḫavf eylediği maḍarratların ḥudūs̱u ḫavfı zāil olur. Ve baʿḍı kerre cimāʿı terk eden ricālin menīsine irtikām yaʿnī ictimāʿ ve berd ʿārıḍ olmakla menī semmiyyete istiḥāle eder ve semmiyyetli buḫār-ı redīsini o menī ḳalbe ve dimāġa irsāl eder, nitekim bu vechle olan menī hatunlarda iḫtināḳ-ı raḥime mūẕī olduğu gibi o menīnin ricālde semmiyyet-i ḳaviyye olmazdan muḳaddem iḥdās̱ eylediği ḍararın eḳalli s̱üfl ve bürūdet ve ʿusr-i ḥarekāt olur.

Altıncı Faṣl Cimāʿın Maḍarratları ve Redāʾet-i Eşkāli Beyānındadır

Cimāʿ ġıdā-ı āḫīrin cevherinden istifrāġ eder ve cimāʿ ṣāḥibini bir nevʿ ḍaʿf ile ḍaʿīf eder ki o mis̱lli iḍʿāf istifrāġāt-ı sāirede olmaz. Ve cimāʿ cevher-i rūḥtan kes̱īrü'l-leẕẕet olan biraz şeyʾ dahi istifrāġ eder ve bināen ʿaleyh müstefriġāttan eleẕẕ olanların iḍʿāfı eks̱er olur.

Ve cimāʿı iks̱ār edenlerin bedenine bürūdet sürʿat eder ve bedenini yābis ve ḥarāret-i ġarīziyyesini taḥlīl ve ḳuvvetini inhāk eder ve evvelā ḥarāret-i ġarībe-i duḫāniyeyi tehyīc eder ḥattā beşeresinde şaʿr nābit ve kes̱ir olur ve ʿaḳabinde ḍaʿf-ı tāmm ʿārıḍ olup ḥāsse-i semʿ ü başarı ḍaʿīfe olur ve iki sāḳlarında fütūr ve vecaʿ olup bi'l-istiḳlāl bedeni ḥamlden ʿacze ḳarīb olur ve kes̱ret-i cimāʿ ḥasebiyle onun ḥāli ṣarʿ-ı ḫafī aṣḥābının ḥāline şebīhe olur. Ve baʿḍı kerre onda evvelā sevdā ġalebe eder baʿdehu ṣafrā ġalebe eder ve ona düvār ve aʿḍāsında debīb-i neml gibi ḥālet iḥsāsı ʿārıḍ olur ve o debīb ẓuhūra başından bedʾ edip āḫir-i ṣulbünde müntehī olur ve ona ṭanīn dahi ʿārıḍ olur. Ve çok kerre onlara ḥummayāt-ı muḥrıḳa dahi ʿārıḍā olup ihlāk eder. Ve baʿḍı kerre dahi raʿşe ve ḍaʿf-ı ʿaṣab ve seher ve cuḥūẓ-ı ʿayn ḥādis̱ olup onun cuḥūẓu ḥālet-i nezʿde olan kimselere ʿārıḍ olan cuḥūẓa müşābih olur ve ṣalaʿ ve ebrede ve vecaʿ-ı ẓahr ve vecaʿ-ı külā ve vecaʿ-ı mes̱āne ahi ʿārıḍ olur ve ẓahrı evvelā muḥammā yaʿnī kızgın olup ḥarāreti mādde-i vecaʿı ẓahrına ceẕb eder. Ve baʿḍı kerre baṭnlarında ʿaḳl olur ve ḳūlınc dahi īrās̱ eder ve beḫar ve netn-i ʿumūr ve netn-i fem iḥdās̱ eder. Ve bedeninde aḫlāṭ-ı rediyye-i mirāriyye olanlara baʿde'l-cimāʿ ḳuşaʿrīret ʿārıḍ olur. Ve bedeninde aḫlāṭ-ı ʿafinesi olanlardan baʿde'l-cimāʿ rāyiḥa-i müntine fāyiḥa olur. Ve haḍmı ḍaʿīf olanlarda cimāʿ ḳarāḳır iḥdās̱ eder. Ve baʿḍı nās bir

nevᶜ sūᵓ-i mizāca mübtelā olur ki o mizācın ṣāḥibi cimāᶜı terk eylese ona kerb ve s̱iḳal-i beden ve s̱iḳal-i reᵓs ve ḍacer ve kes̱ret-i iḥtilām ᶜārıḍ olur ve eger cimāᶜı teᶜāṭī eylese miᶜdesi ḍaᶜīfe ve yābise olur.

Ve cimāᶜdan ictināba nāsın evlāsı cimāᶜdan sonra kendiye riᶜde ve berd veyā ḫafī olan ḍīḳ-i nefes ve ḫafeḳān ve ġuᵓūr-ı ᶜayn [421a] ve şehvet-i ṭaᶜāmın ẕeḥābı ve zevāli ᶜārıḍ olur. Ve ṣadrı ᶜalīl veyāḫūd miᶜdesinde ḍaᶜf olanlara cimāᶜı terk evlā olur. Ve isḳāṭ-ı veled edip miᶜdesi ḍaᶜīfe olan hatunlar cimāᶜdan tevaḳḳī ve ictināb eylesinler.

Ve cimāᶜ için eşkāl-i rediyye vardır dişi, erkek üzere ᶜālī olmak gibi; bu şekl üzere cimāᶜda bir türlü redāᵓet vardır ki ondan üdre ve intifāḫ ve iḥlīl ve mes̱āne ḳurḥasından ḫavf olunur inzirāḳ-ı menīnin ᶜunfu ḥasebiyle. Ve bu nevᶜ cimāᶜda ḫavf olunur ki iḥlīle cihet-i merᵓeden bir şeyᵓ seyelān eyleye. Ve maᶜlūm ola ki ḥabs-i menī edip teveḳān katında müdāfaᶜa eylerse cidden muḍırr olur ve baᶜḍı kerre iki beyḍadan birinin ġaybetine bāᶜis̱ olur. Ve vācib olur ki berāz ve bevlden biri teḳādī ederken onların ḥareketi zamānında cimāᶜ olunmaya ve keẕālik riyāḍet ve ḥareket zamānlarında ve ḳavī olan infiᶜālāt-ı nefsānī katında cimāᶜ olunmaya.

Ve cümhūr-ı eṭıbbā katında ityān-ı ġılmān ḳabīḥ olur ve şerᶜan dahi muḥarremdir. Muṣannif der ki bi-ḥasebi ḳavāᶜidi't-ṭıbb cihet-i vāhidden ityān-ı ġılmānın maḍarratı eks̱erdir ve cihet-i uḫrādan eḳalldir. Ve kes̱ret-i maḍarratı ciheti budur ki ityān-ı ġılmānda ṭabīᶜat ḥareket-i kes̱īreye muḥtāc olur ve ḥareketi eks̱er olmadıkça menī ḫurūc eylemez ve ṭabīᶜatı kes̱ret-i ḥarekete ve itᶜāba muḥvic olan ᶜamel lā-maḥāle aḍarr-ı aᶜmāl olur. Ve ammā ityān-ı ġılmānın ḳıllet-i aḍrārı ciheti budur ki onda menīnin defḳı eks̱er ve aḳvā olmaz ve ityān-ı nisāda olan defḳ meblaġına bāliġ olmaz ve defḳı ḳalīl olan ḫurūc-ı menīnin maḍarratı dahi ḳalīl olur. Ve dūne'l-ferc mücāmaᶜat dahi hükmde ityān-ı ġılmān ḥükmüne ḳarīb olur yaᶜnī tefḫīẕ ile menī iḫrāc olunsa min vechin maḍarratı eks̱er ve min vechin maḍarratı eḳall olur.

Bu ᶜadb-i mütercim der ki ityān-ı ġılmānın beyne'l-ᶜulemā ḥurmet-i maḳṭūᶜasında baᶜde'l-ittifāḳ üzerine tertīb eden dünyevī ḥükm-i şerᶜīsinde Ebū Ḥanīfe ile ṣāḥibānı beyninde ḫilāf vardır, zīrā zināya ḳıyāsla İmāmān-ı muḥteremān katlarında onda dahi ḥadd-i zinā iḳāmet ve icrā olunur. Ve Ebū Ḥanīfe raḥmetullāhi ᶜaleyhi ve ᶜaleyhimā onda şehvet nāḳıṣa olmakla

ve delāil-i uḫrā ile ḥaddi īcāb eylemeyip kütüb-i fıḳhiyyede tafṣīl olunan vech ile taʿzīr olunur diye ẕāhib oldular.[297] *Muṣannif raḥimehullāhu vech-i evvelde ẕikr eylediği kes̱ret-i ʿamele iḥtiyācdan ve vech-i s̱ānīde ẕikr eylediği ḳıllet-i defḳından mefhūm olan noḳṣān-ı şehvet ile Ḥaḍret-i İmām'a nuṣret eyledi. Ve bu bābda olan iḫtilāf ve edillesinde olan tefāṣīl ve mā-ʿaleyhi'l-fetvā kütüb-i fıḳhiyyede mübeyyendir.*

Yedinci Faṣl Cimāʿın Evḳātı Beyānındadır

Vācib olur ki imtilā üzere cimāʿ olunmaya, zīrā cimāʿ haḍmı menʿ eder. Ve ʿale'l-imtilā ḥareketten ḥādis̱ olan emrāḍ ʿale'l-imtilāʿ cimāʿdan dahi ʿārıḍ olur belki o vechle olan cimāʿın maḍarratı ʿale'l-imtilā ḥareketin maḍarratından esraʿ ve aṣʿab olur. Ve baʿḍı nāsta ʿale'l-imtilāʾ cimāʿ etmek vāḳiʿ olur ise onlara vācib olur ki baʿdehu ḳalīlen ḥareket eyleye ṭaʿām miʿdede müsteḳırr olup fem-i miʿdeye ṭāfī olmasın için ve baʿde'l-ḥareket mümkin olur ise nāim ola.

Ve keẕālik cimāʿ murād edenlere lāyıḳ olur ki ʿale'l-ḫavā dahi cimāʿ eylemeye, zīrā ʿale'l-ḫavā cimāʿ aḍarr ve ṭabīʿat üzere ḥaml-i s̱aḳīl ve ḥārr-ı ġarīzīyi aḳtel ve dıḳḳ ve ẕevebānı ecleb olur belki cimāʿ edenlere vācib olur ki tenāvül eyledikleri ṭaʿāmın inḥidārı ve haḍm-ı evvelin ve haḍm-ı s̱ānīnin istikmāli ve haḍm-ı s̱ālis̱in tavassuṭ-ı ḥāli katında cimāʿ eyleye ve o vaḳt eşḫāṣın iḫtilāfıyla muḫtelif olur yaʿnī cemīʿ-i nās ḥaḳḳında sāʿat taʿyīni mümkin olmaz, her şaḫṣın hāḍıme-i meẕkūrelerinin ve meʾkūlünün ḳuvvet ve ḍaʿfı ve mizācı tecribe olunmakla o vaḳt maʿlūm olur.

Ve baʿḍılar ẕāhib oldu ki cimāʿın vaḳt-i fāḍılı huḍūm-ı erbaʿanın cemīʿan tekmīlinden sonra olur; baʿḍın o kelāmına iltifāt olunmaz, zīrā min-külli vech ġıdānın vaḳt-i haḍmı vaḳt-i ḫavā olur ve vaḳt-i ḫavāda cimāʿ redī olur belki cimāʿın vaḳt-i fāḍılı o vaḳttir ki onda beden imtiyāra yaʿnī mīre ve ġıdā almağa bedʾ edip aʿḍānın küllīsinde ṭarīḳ-i haḍmda olan ġıdā mevcūde ola ve o vaḳt ẕikr olunan vaḳttir.

297 İtyān-ı ġılmānda şehvetin noḳṣānına sebeb budur ki onda şehvet ancak fāʿilde olur ve mefʿūlde şehvet olmamakla medḫal-i ḳaḍībi iştimāl eylemez, ammā nisyānın ḥāli ʿaks üzeredir, iştimāl etemm ve şehvet ekmeldir ve bu vechi Ḳāḍī Ẓeylaʿī *Şerḥ-i Kenz*'de beyān eylemiştir.

Ve baᶜḍı nāsta o vaḳt-i fāḍıl evāil-i leylde olur ve onlara o vaḳt ev-faḳ-ı evḳāttan olur iki cihetten için: o cihetlerin birisi onlara ḳıyāsla o vaḳt haḍm-ı s̱ālis̱in tavassuṭu vaḳti olduğudur. Ve cihet-i uḫrāsı evāil-i leylde olan cimāᶜı nevm-i ṭavīl taᶜḳīb eder ve ondan ḳuvvet ves̱be eder ve hatunla-rın raḥiminde nevmleri ḥasebiyle nuṭfa taḳarrür eder.

Ve vācib olur ki cimāᶜ ancak şebaḳ[298]-ı ṣaḥīḥ vaḳtinde ola ve onun şe-baḳı ve şehvetinin ḥareketi naẓar ve teᵓemmül ve ḥurḳa ve ḥikke ḥasebiyle olmaya belki onu kes̱ret-i menī ve menīnin imtilāsı tehyīc ve taḥrīk eyleye ve onların cümlesine ṣıḥḥat-ı ḳuvvet iᶜānet eyleye.

Ve vācib olur ki toḫmeden sonra cimāᶜdan ictināb oluna ve keẕālik ḳayᵓ ve ishāl ve heyḍa ve defᶜaten ẓuhūr eden ẕereb mis̱lli istifrāġāt-ı ḳaviyye-den sonra dahi cimāᶜdan ictināb oluna. Ve ḥareket-i bedeniyye ve ḥareket-i nefsāniyyeden ve bevl [ve] ġāiṭin ḥareketi katında ve faṣddan sonra dahi cimāᶜdan iḥtirāz oluna, ammā ẕereb-i ḳadīmi baᶜḍı kerre cimāᶜ taḫfīf eder māddeyi tecfīfi ve cihet-i emᶜāya ceẕbi ḥasebiyle.

Ve vācib olur ki zamān-ı ḥārr ve bilād-ı ḥārrede dahi cimāᶜdan ictināb oluna. Ve ricāl süḫūnet-i bedenī katında veyāḫūd bürūdet-i bedeni katında dahi cimāᶜdan iḥtirāz eyleye, bu iki ḥālde dahi cimāᶜ redīdir velākin baᶜ-de's-süḫūnet cimāᶜ bürūdetten sonra olan cimāᶜdan eslem olur ve keẕālik ruṭūbetten sonra olan cimāᶜ yübūsetten sonra olan cimāᶜdan eslem olur. Ve muᶜtedilü'l-mizāc olanlarda cimāᶜın ecved-i evḳātı tecribe olunduğu üzere o vaḳttir ki cimāᶜı hecr ve terkten bir müddet mürūr eyleye ki o müddetten sonra cimāᶜ olunsa ondan ḫiffet ve ṣıḥḥat-i nefs ve ẕekā-i ḥavāṣṣ ḥādis̱ ola.

Sekizinci Faṣl Kendiden Veled Olacak Menī ve Tevlīde Ṣāliḥ Olmayan Menī Beyānındadır

Sekrānın ve pīr olanların ve ṣābīlerin ve kesīrü'l-cimāᶜ olanların menī-sinden veled ḥāṣıl olmaz. Ve meᵓūfü'l-aᶜḍā olanların menīsinden veled-i selīm tevellüdü ḳalīlü'l-vuḳuᶜ olur. Ve kaçan ḳaḍīb cidden ṭavīl olsa ḥare-ket-i menīnin mesāfesi ṭavīl olmakla menī raḥime menīnin ḥareket-i ġarī-ziyyesi münkesir olduktan sonra vāṣıl olmakla eks̱er-i emrde o menīden veled ḥāṣıl olmaz.

298 "Şebaḳ" şehvet ġālib olmak. Vankulu.

Dokuzuncu Faṣl Cimāᶜ Eden Kimsenin ᶜAlāmeti Beyānındadır

Cimāᶜ eden kimsenin bevlinden ḫuyūṭ ve şeġānīb olup o ḫuyūṭun baᶜḍısına muḫteliṭ olur. *Ḳānūn nüsḫalarında "şeġānīb" vāḳiᶜ olmuştur velākin Ḳāmūs'ta meẕkūr olan "şunġub"dur, yerde olan ᶜırḳ-ı ṭavīl maᶜnāsına ve iḳtiḍā eder ki cemᶜi "şenāġīb" ola.*

Onuncu Faṣl Noḳṣānu'l-Bāᵓe Beyānındadır

Bāᵓenin[299] sebeb-i noḳṣānı ḳaḍībin nefsinde olur veyāḫūd aᶜḍā-i menīde olur veyāḫūḍ aᶜḍā-i reᵓīsede ve aᶜḍā-i reᵓīseyi vely eden mevḍiᶜde veyāḫūd aᶜḍā-i reᵓīse ile aᶜḍā-i cimāᶜ arasında olan ᶜuḍv-ı mütevassiṭte olur veyāḫūd o sebeb mücāveret-i maḫṣūṣası olan ᶜuḍvda olur veyāḫūd noḳṣān-ı bāᵓe esāfil-i bedende veyāḫūd cemīᶜan bedende nefḫin ḳılleti ile olur.

Ammā nefs-i ḳaḍībde olan sebeb ile noḳṣān-ı bāᵓe ḥudūs̱u ḳaḍībin o sūᵓ-i mizācı olur ki onda istirḫā-i müfriṭ ola.

Ve üns̱eyān ve evᶜiye-i menī sebebiyle olan noḳṣān-ı bāᵓe müfrid ve müfriṭ olan sūᵓ-i mizāc veyāḫūd maᶜa-yübs olan [421b] sūᵓ-i mizāc olur yaᶜnī iki keyfiyyet-i fāᶜilenin biri ile olan yübs olur, maᶜa-yübs sūᵓ-i mizācdan ḥādis̱ olan noḳṣān erdeᵓi olur veyāḫūd yalnız yübs olur veyāḫūd viᶜāda olan ḳıllet-i menī veyāḫūd bāhı tehyīc eden leẕᶜ-i menīnin[300] fıḳdānı olur ḥattā bir ḳavmde kes̱ret-i menī mevcūd iken mücāmaᶜatlarında menī nüzūl eylemedi cümūd-ı menīleri olup leẕᶜ mefḳūd olduğu için ve maᶜa-ẕālik leylen iḥtilām olurlar idi, zīrā evᶜiye-i menī leylen süḫūnetli olur ve süḫūnet ile menīye riḳḳat gelip menāmī ve ᶜayānī olan cimāᶜla menī nüzūl eder.

Ve aᶜḍā-i reᵓīse sebebiyle olan noḳṣān-ı bāᵓe baᶜḍı kerre min ciheti'l-ḳalb mādde-i rūḥ ve mādde-i rīḥ-i nāşirenin inḳıṭāᶜı ile olur veyāḫūd min ciheti'l-kebid olup mādde-i menī munḳaṭıᶜa olmakla olur veyāḫūd min ciheti'd-dimāġ olup ḳuvve-i ḥassāse māddesi munḳaṭıᶜa olmakla olur veyāḫūd külyenin berdi ve hüzāli ve emrāḍ-ı maᶜlūmesi cihetinden olur veyāḫūd min ciheti'l-miᶜde olup maᶜdenin sūᵓ-i haḍmı ḥasebiyle bāᵓe nāḳıṣa olur. Ve

---

299 اَلْبَاءَةُ [el-bāᵓet] (ᶜalā-vezni اَلْبَاعَة [el-bāᶜat]) menzildir, مَبَاءَةٌ [mebāᵓet] gibi. Bu sebebden nikāḥa بَاءٌ [bāᵓ] ve بَاءَةٌ bāᵓet] derler, zīrā recül ehliyle sükūn bulur ve gāh olur ki بَاهَةٌ [bāhet] derler hā'yla, nikāḥ maᶜnāsına. Vankulu.

300 [Yazmada "bāhı tehyīc eden leẕᶜ-i menīyi menīnin fıḳdānı"]

bunların küllīsi mebde'in ḍaᶜfı ile veyāḫūd o aᶜḍā-i re'īse ile ḳaḍīb arasında olan mecārīde südde olmakla olur. Ve çok vāḳiᶜ olur ki dimāġ sebebiyle olan ḍaᶜf saḳṭa ve ḍarbeye tābiᶜ olur. Ammā esāfil sebebiyle olan ḍaᶜf esāfilin cidden berdinden veyāḫūd ḥarāretinden veyāḫūd yābisetü'l-mizāc olup nefḫin inᶜidāmından olur.

Ve nefḫ bā'eye ne güzel mūᶜīn olur ḥattā min ġayri ifrāṭin mūẕin baṭnında nefḫ-i kes̱īri olanlarda inᶜāẓ ziyāde olur. Ve aṣḥāb-ı sevdānnı nefḫleri eks̱er olmakla inᶜāẓları dahi eks̱er olur.

Ammā mücāverāt ile ᶜārıḍ olan noḳṣān-ı bā'e bevāsīrin inḳıṭāᶜı veyāḫūd maḳᶜadesine iṣābet eden elemin maḳᶜade ve ᶜaḍale-i maḳᶜade ile ḳaḍīb arasında müşterek olan ᶜaṣabe ıḍrārı ile olur.

Ve cimāᶜa vehn verip ᶜāiḳ olur umūr-ı vehmiyyeler: Cimāᶜ olunanlara cimāᶜ eden kimsenin buġḍu ve iḥtişāmı ve cimāᶜdan ḍaᶜf-ı ḳalb ḥasebiyle ᶜaczi olduğunu mülāḥaẓa ve istişᶜār eylemek ḫuṣūṣan vaḳt-i muᶜayyende mes̱elā fuṣūlün birinde ᶜaczi olduğunu istişᶜār eylemek ziyāde ᶜāiḳ olur, her kaçan o vavtte cimāᶜı muᶜāvede eylese o vehm temes̱s̱ül edip ᶜāiḳ olur.

Ve baᶜḍı kerre dahi noḳṣān-ı bāha sebeb cimāᶜı terk etmek ile cimāᶜı nefsin nisyānı ve cimāᶜdan aᶜḍānın inḳıbāḍı ve ṭabīᶜatın menīyi ḳıllet-i iḥtifāli olur, zīrā sütten kesilen hatunlarda ṭabīᶜat tevlīd-i lebene ᶜināyet eylemediği gibi baᶜḍı kerre menīyi cemᶜ ve iḥtifāline dahi ᶜināyet eylemez.

Ve maᶜlūm ola ki inᶜāẓın sebebi menīden veyāḫūd ġayriden münbaᶜis̱ olan rīḥ olur ve ḥarr ve berdden her biri rīḥe müḍādd olur, zīrā berd tevelüd-i rīḥe müḍādde olur ve keẕālik ḥarr mādde-i rīḥi taḥlīl eder ve ruṭūbet-i muᶜtedilesi olup o miḳdāra muvāfıḳ ḥarāreti olanlar gibi rīḥi tevlīd eylemez. Ve tevlīd-i rīḥe ve cimāᶜa muᶜīn olur iḳtisād yaᶜnī iᶜtidāl üzere ḫayle rükūb ve cimāᶜa iᶜtiyād, külye ve külye nevāḥīsinin raṭbe olduğu veyāḫūd külyede ruṭūbet ile bürūdet olduğu. Ammā külye mizācının ḥarāret ve yübūseti olup ve iᶜtidāl üzere cimāᶜı istiᶜmāl eylemediği sebeb-i ᶜuḳm olur.

el-ᶜAlāmāt: İstirḫā-i ḳaḍīb veyāḫūd ᶜaṣabın berd-i mizācıyla olan noḳṣān-ı bā'eye intişār olmadığı ve mā-ı bāridde ḳaḍībin teḳalluṣ ve teḳabbuḍ eylemediği delālet eder. Ve baᶜḍı kerre menīde ġazāret olur ve onun ḫurūcu sehl olur. Ve baᶜḍı kerre ālette intişār olmayıp lākin inzāl

olur. Ve baʿḍı kimselerde neḥāfet-i beden ve ḍaʿf-ı beden olur velākin şehvetinden noḳṣān olmaz.

Ve ḫuṣyesi ve aʿḍā-i menī sebebi ile olanlara ḫurūc-ı menīnin ʿusreti delālet, eder eger ʿusret-i ḫurūc ḳıllet-i menī ḥasebiyle değil ise. Ve berd-i melmes dahi delālet eder.

Ve eger sebeb menīnin yübsü ve ḳılleti olur ise onun menīsi ḳalīlen ʿusret ile ḫurūc eder ve eks̱er-i ḥālde o mis̱lli kimsede neḥāfet-i beden ve dem ve laḥmın ḳılleti olur ve onları istiḥmāmāt ve aġdiye mis̱llilerle terṭīb eylemek nāfiʿ olur.

Ve aʿḍā-i cimāʿ üzere müteḳaddim olan aʿḍā ḥasebleriyle terettüb eden noḳṣān-ı bāʾe ʿalāmātı: Eger o ʿuḍv kebid ve külye olur ise ḳıllet-i şehvet olur belki onlarda haḍm ve şehvet ve tevellüd-i dem lāyıḳı üzere olmaz. Ve eger o ʿuḍv ḳalb ise onda intişār ḳalīl olur ve baʿḍı kerre onda bilā-intişār inzāl olur ve onun nabḍı ḍaʿīf-i leyyin ve ḥarāret-i beden nāḳıṣa olur. Ve eger dimāġdan olur ise ḥareket-i menīyi iḥsās ḳalīl ve cimāʿa teḳāḍī eden ḥareket-i menīnin daġdaġa-i müheyyicesi olmaz. Ve dimāġdan olanlara ḥavāssın aḥvāli ile dahi istidlāl olunur ve o ḥavāsstan ḫāṣṣaten ḥāsse-i ʿayn ile istidlāl olunur ki o ḥāl dimāġ üzere olan ḍarbe ve saḳṭadan sonra ḥādis̱ ola kebid ve ḳalb ve dimāġdan her birinin ẕikri sālif ʿalāmeti vardır ve emrāḍ-ı külye için dahi ʿalāmet vardır o ʿalāmetler bāblarında taʿarrüf olunsun.

Ve esāfilde olan ḳıllet-i nefḫten ḥādis̱ noḳṣān-ı bāʾe ʿalāmeti budur ki onlarda aʿḍānın ḳuvāsı selīme olur ve ḍaʿf ancak intişārda olur ve ḳalb ve külye ve şehvet ḳuvāları ve mā ḳavī olur ve onlar müneffiḫāt istiʿmālinden intifāʿ ederler.

Ve menīnin ḳıllet-i ḥareketi ve ḳıllet-i leẕʿiyle bāhın noḳṣānı ʿalāmeti cimāʿ katında ḫurūc eden menīnin kes̱īr ve cāmid olduğudur ve bu sebebin eks̱eri mizāc-ı bāride tābiʿ olur. Ve baʿḍı kerre müttefiḳ olur ki menī kes̱īr olur velākin cidden sākin olur bizim ẕikr ve beyān eylediğimiz üzere.

Ve semīn olan kimseler mehzūl olanlardan cimāʿda aʿcez olur.

Ve kes̱ret-i cimāʿ murād edenlere lāyıḳ olur ki onlar taʿrīḳi ve istiḥmāmı ve istiʿmāl-i muʿarrıḳı taḳlīl eyleyeler ve onlar ḥasbe mā-emken faṣdı terk eyleyeler ve edhān-ı ḥārre ile ayaklarını temrīḫ eyleyeler, zīrā bu vech üzere temrīḫ külyeyi ve evʿiye-i menīyi ṭaḳviye eder.

el-ʿİlāc: Eger noḳsān-ı bāʿeye sebeb aʿḍā-i reʾīsede olduğu maʿlūm olur ise ona ʿilācda iʿtidāl oluna, onun ʿilācında ifrāṭ ve tefrīṭ olunmaya.

Eger aʿḍā-i reʾīsede olan sebeb ke-mā hüve'l-eks̱er bürūdet ise ona mes̱rūdīṭūs gibi bir devā olmaz, bu bābda devā-i ḳavīdir ve belki berdden olan ḍaʿf-ı bāhın cemīʿisine onun menfʿati olur o berd hangi ʿuḍvda olur ise olsun.

Ve sebeb kebidin ḍaʿfı olur ise ona devā-i kürküm gibi ve emrūsiyā ve sencerīnā gibi nāfiʿ devā olmaz.

Ve eger miʿdenin sūʾ-i haḍmı sebeb ise miʿde taḳviye olunur.

Ve eger sebeb külyede ise evvelā külye kendi ʿilācıyla muʿālece olunur ve külyenin nefsine olan muʿālecātın eks̱eri isẖānle olur, zīrā külyeyi ve ẓahrı isẖān inʿāẓa nāfiʿ olur. Ve nefs-i külyeye muʿālece olunduktan sonra noḳṣān-ı bāʾenin tedbīri olunur, erāyiḥ-i ṭayyibe ve seʿūṭāt-ı ṭayyibe-i muraṭṭıbe dimāġa ve ḳalbe nāfiʿ olur ve devāu'l-misk ve tiryāḳ ve mes̱rūdīṭūs ḳalbe nāfiʿ olur.

Ve eger sebeb esāfilde nefẖanın ḍaʿfı olursa, eger o ḳılletin sebebi şiddet-i berd-i esāfil ise esāfilde delk-i laṭīf ve bizim ḳarīben ẕikr edeceğimiz merūẖāṭ istiʿmāl olunur ve dār-ı ṣīnīden miḳdār-ı kes̱īr istiʿmāl olunur ve aġdiyede bāḳılā ve lūbiyā ve ḥımmaṣ gibi ḥubūb istiʿmāl olunur ve milḥ ile baṣal ḥıltītten bir şeyʾ ile istiʿmāl olunur. Ve eger ḳıllet-i nefẖe sebeb ḥarr ise onun ʿilācında tebrīd ve ābzenāt ve merūẖāt ve aṭliye ve aġdiye ile taʿdīl olunur. Ve ḍaʿf-ı bāhı olanlar berd ve nefẖi olanları tenāvül eylesin, kümmes̱rā ve ṭūs̱-ı Şāmī ve bāḳılā ve leben ve māst tenāvül eylesinler.

Ve eger sebeb ḍaʿf-ı beden ise aġdiye-i muḳavviye ile beden taḳviye olunur, isfīdbācāt ve muṭaycenāt [422a] ve eşviye ve kebābāt ve herāyis ve nībirişt beyḍ ve şelcem ve leben ve semn ve ẖubz-ı semīd ve lülūb: lübb-i levz ve lübb-i cevz ve nārecīl ve fustuḳ ve cillevz ve ḥabbetü'l-ẖaḍrā mis̱lliler mütevebbeleten ve mübezzereten naʿnāʿ ve baṣal ve kürrās̱ ve ḥulbe ve ḥandeḳūḳā ve circīr ile maẖlūṭa olan nesneler tenāvül olunmakla ve keẕālik beden istiḥmāmāt-ı vācibe ve merūẖāt-ı muḳavviye ile taḳviye olunur, onun temrīẖi dühn-i sūsen ve dühn-i bān ile olur; eger faḍl-ı tesẖīne ḥācet olur ise onda misk ve cünd-i bīdester ve onlar gibi nesneler kılınır.

Ve eger sebeb aʿḍā-ı menīnin berdi ise edviye-i müsaḫḫinenin muʿālecesiyle ʿilāc olunur ve mesūḥāṭ-ı müsaḫḫine ile muʿālece olunur. Ve eger onunla yübs olursa meʾkūlātan muraṭṭıbāṭ-ı ḥārre ile o edviyelere iʿānet olunur.

Ve eger sebeb aʿḍā-i menīnin ifrāṭ üzere ḥarāreti olur ise onlara iʿtidāl üzere olan müberrid ve muraṭṭıbın küllīsi nāfiʿ olur māst-ı baḳar ve içinde baḳlatu'l-ḥamḳā ṭabḫ olunan leben mis̱lli.

Ve eger sebeb ḥarr ve yübs olursa ḥammāmāt ve ṣufretü'l-beyḍ ve leben-i ḥalīb-i maṭbūḫla iʿtidāl üzere terṭīb olunur ve o leben-i maṭbūḫūn içine lebenin iki ḫumusu miḳdārı terencebīn ḫalṭ olunur ve isfīdbāciyye aġdiyeler ile dahi terṭīb olunur ve kez̠ālik edhān-ı bāride ile ḥatā dühn-i ḫass ve dühn-i ḳarʿ ile terṭīb olunur.

Ve eger sebeb yübūset ise beden aġdiye ve elbān ve hammāmāt ve şarāb-ı raḳīḳ ve ḥubūbdan mütteḫaz̠ olan aḥsā-i lebeniyye ve feraḥ ve deʿa ile terṭīb olunur.

Ve ve eger sebeb ḳaḍībde olan aʿṣābın bürūdeti ve istirḫāsı ise mes̱āne bābında z̠ikr olunan istirḫā ve berd muʿālecesi ile ʿilāc olunur.

Ve vācib olur ki istifrāġāt ve taʿab ve baṭṭ ve cirāḥ ve ḥarekāt-ı nefsāniyyeden sonra cimāʿdan ictināb oluna, zīrā bu mez̠kūrlardan sonra cimāʿ bāhı ḍaʿīf eder. Ve cimāʿ-ı kes̱īr-i mütevātirden dahi ictināb eylesinler. Ve eger mütevātiren kes̱ret-i cimāʿ eyledi ise meliyyen[301] cimāʿdan imsāk eder, zīrā kes̱ret-i cimāʿ cimāʿı ḳaṭʿ eder. Ve onlar toḫmeden dahi ictināb ederler, zīrā toḫme ʿārıḍ olduysa ġıdāyı taḫfīf edip haḍmı icāde ve miʿdeyi taḳviye ederler. Ve vācib olur ki şürb-i māı taḳlīl eyleyeler, zīrā şürb-i māı teks̱īr onlara aḍarr-ı eşyādandır ve muḥallil-i riyāḥ olup ḥarrıyla tecfīfi olan sez̠āb ve merzencūş ve ḥarmel ve fūtenec ve mermāḥūr ve kemmūn ve bezr-i fencengüşt mis̱llilerden ictināb eyleyeler ve tecfīf ve berdi olan ʿades ve ḫarnūb ve cāvers ve ḥavāmıḍ ve ḳavābıḍ mis̱llilerden dahi tecfīfinden için ictināb oluna ve her şedīd olan muḫaddirāttan ve kāfūr ve bezr-i ḳaṭūnā ve nīlūfer ve verd mis̱llilerden dahi ictināb oluna lākin bezr-i ḫaşḫāşta her

301 "Meliyyen" ṭavīlen maʿnāsındadır; aṣlı "melviyyen" idi, hemze ile "melīʾen" değildir, zīrā "melīʾ" ġanī ve mūsir maʿnāsındadır, bu maḳāmda onun maʿnāsı yoktur.

ne ḳadar miḳdār-ı ḳalīl taḫdīr var ise lākin onun düsūmeti ve rīḥi tehyīci taḥdīrine muᶜādil olup o düsūmet ve rīḥin keyfiyyet-i zāidesi olmakla bāha nefᶜi olur.

Ve vācib olur ki ḥāyiḍa olan hatunlara vaḳt-i ḥayḍında cimāᶜdan ictināb oluna ve keẕālik ᶜacūz ve marīḍaya ve ġayr-i bāliġa olanlara ve müddet-i kes̱īre cimāᶜ olunmayan hatunlara ve bikre dahi cimāᶜdan ictināb oluna, zīrā bu meẕkūrelere cimāᶜ bi'l-ḫāṣṣa aᶜḍā-i cimāᶜı ḍaᶜīfe eder.

Ve noḳṣān-ı bāʾesi olanlara vācib olur ki onlara kes̱īrü'l-cimāᶜ olanların aḫbārı tilāvet oluna ve aḥvāl-i cimāᶜ ve eşkāl-i cimāᶜı beyān için taṣnīf olunan kütüb-i muṣannefe dahi tilāvet oluna ve ᶜalīl o bābda tefekkür eyleye velākin ᶜuḍv-ı cimāᶜı ḳavī olunca ḳadar cimāᶜı terk eyleye ve o cimāᶜdan ᶜāciz olanların ṣoḥbetine o kimseler idḫāl oluna ki onların cimāᶜdan ᶜaczi yok iken nefsini ḍabṭ edip cimāᶜı terk eylemiş olalar.

Ve cimāᶜdan ᶜāciz olanlara yine vācib olur ki cimāᶜa tederrüc edip merūḫāt u delūḳāt-ı ātiyeleri ẕikr-i ātī vech üzere istiᶜmāl eyleyeler ve o ᶜalīlin ḥuḍūrunda cimāᶜın esbābı ve eḥādīs̱i ve onlara muttaṣıl ve mülḥaḳ olanlar ẕikr oluna ve ḥayvānātın sifādına naẓar oluna.

Ve ammā o tedbīrler ki onları eṭıbbā, "bāhī" ismi ile ẕikr ederler, onların eks̱eri tesḫīn ve terṭīb cāniblerine müteveccih olur ve teftīḥi dahi olur, ẓahrı ve külyeyi tesḫīn eder, o mevḍiᶜe kimādāt ve merūḫāt olunmakla tesḫīn olunur, dühn-i bān ve ḥabbu'l-ḳuṭn dühnleri ile müsaḫḫaneten tekmīd ve temrīḫ olunur.

Ammā o mütenāvelāt ki onlar dahi bāhiyye ismlerine maḫṣūṣ olur, onlar o edviyelerdir ki mesḥen ve şürben berd-i ᶜaṣaba onların nefᶜi olur. Ve keẕālik o edviyelerdir ki haḍm-ı s̱ānī ve haḍm-ı s̱ālis̱te onların nefḫi ve tesḫīni olur ve nefḫi ruṭūbet-i ġarībe-i nāfiḫası ile olur ve o edviye dahi bāhiyye ismine maḫṣūstur ki onların bāha menfaᶜati bi'l-ḫāṣṣa olur. Ve keẕālik o aġdiyeler ki ondan dem-i ḥārr-ı raṭb u ġazīr ḥādis̱ olduğundan mā-ᶜadā onda nefḫ ve lüzūcet ve metānet ola, ḥımmaṣ ve lūbiyā ve o aġdiyeler gibi ki onları biz zamān-ı ātīde ẕikr eyleriz.

Ve bāhı muᶜālecātın eks̱er-i istiᶜmāli ḥammām-ı raṭb ᶜaḳabinde ve dühn-i zanbaḳ ve sūsen ve nerces ve o mis̱lli edhān ile temrīḫ ᶜaḳabinde istiᶜmāl olunur ve ṭaᶜāmdan muḳaddem beyḍ-i nīm-birişt üzerine milḥ-i isḳanḳūr

ẕerr olunduktan sonra onunla teḥassī olunur. Ve kaçan edviye-i bāhiyye-yi ṭaᶜm eylese üzerine şarāb-ı reyḥānī miḳdār-ı ḳalīl şürb eder ve baᶜdehu firāşına yatar ve ayaklarını mā-ı ḥārr ile ġasl eder ve merūḫāt ve mesūḥāt-ı münᶜiẓayı istiᶜmāl eder. Ve şimdiki ḥālde o edviye ve aġdiyeyi biz ẕikr eyleriz ve o edviye ve aġdiyenin mevḍiᶜ-i istiᶜmālini ve muvāfıḳ olan ezmine ve emkinesine dahi işāret eyleriz.

Ve maᶜlūm ola ki bāh tedbīrinde iᶜtimādın ekṡeri aġdiyeye olur ve aġdiyeden māddenin ve ḳuvvetin intiᶜāşı tevaḳḳuᶜ olunur. Ve bāhta istikṡāra raġbet eden kimselere vācib olur ki edviye-i bāhiyye istiᶜmāl eyledikte bedenine mürāᶜat eyleye, eger bedeninde ḥummā ve imtilā bulur ise faṣd eyleye ve ṭabīᶜatı taᶜdīl eyleye ve tesḫīnde mübālaġa eylemeye, zīrā tesḫīde mübālaġa ile tecfīf ᶜārıḍ olup muḍırr olur ve kaçan edviye ve aġdiye-i bāhiyye istiᶜmāl eylese ona bir ḳadeḥ şarāb-ı reyḥānı tābiᶜ kılar.

On Birinci Faṣl Edviye-i Müfrede-i Bāhiyye Beyānındadır

Ammā büzūr, bezr-i şelcem ve kerneb ve encüre ve türmüs ve circīr ve cezr ve fūẕenec-i bostānī ki naᶜnaᶜdır ve bezr-i helyūn ve bezr-i fücl ve bezr-i raṭbe ve bezr-i biṭṭīḫ ve bezr-i kerefs ve fuṭrāsāliyūn ve ḳardemānā ve fülfül ve dār-ı fülfül ve hīl-i bevvā ve simsim ve bezr-i kettān ve habbu'r-reşād ve ḥabbu'l-bān ve dühn-i bān ve ḥabb-ı ḳılḳıl ve ḥabbu'ẕ-ẕelem ve ḥulbe ve ḫuṣūṣan ᶜasel ile maṭbūḫ ve müceffef ḥulbedir.

Ammā ḥubūbdan bāhiyyeler, ḥımmaṣ, lūbiyā, bāḳılā misllilerdir.

Ve ammā ḳuşūr ve ḥaşāyişten, ḳırfe ve dār-ı ṣīnī ve besbāse ve ḥasek ve ṭālīsferdir.

Ve ammā lübūbdan, ṣanevber ve elsinetü'l-ᶜaṣāfīr ve ḥabbe-i ḫaḍrā ve fülfül ḥabbı ve fustuḳ ve bunduḳdur.

Ammā ṣumūġ, keṡīrā ve ḥıltīt misllilerdir, zīrā ḥıltīt cidden ḥārr-ı müneffiḫtir ve mebrūd olan kimse bir misḳāli şarāb ile şürb eylese nefᶜi ᶜaẓīm olur.

Ammā uṣūl ve ḥaşebden bāhiyye, aṣl-ı lūf ve behmeneyn ve zürünbād ve ḳusṭ-ı ḥulv ve ḫuṣa's-saᶜleb, bunlar inᶜāẓda ḳāvī olur. Ve helyūn ve aṣl-ı ḥarşef ve baṣal ve ḫuṣūṣan meşvī baṣal ve isḳīl-i meşvī ve şeḳāḳul ve zencebīl ve ḫuṣūṣan ikisinin mürebbāları ve ḥavlencān ve ᶜāḳırḳarḥā ve aṣl-ı

ḥasek ve mū ve esārūn ve būzīdān ve muġās̱ ve sūrincān ve ḫāṣṣaten luʿbe-i berberiyye, zīrā luʿbe meşrūbātın ḥarāretini cemīʿ-i bedende tehyīc eder ve kez̠ālik suʿd dahi şürben ve mesḥen onun gibidir.

Ammā ḥayvānāttan bāhiyyeler, ḍabb ve verel ve isḳanḳūr ve ḫuṣūṣan aṣl-ı z̠enebi ve külāsı ve sürresi ve milḥi. Ve verel eyyām-ı rebīʿde aḫẕ olunup ẕebḥ olunur ve aḥşāsı tenḳıye olunur ve milḥ ile içi doldurulur ve ẓıllda taʿlīḳ olunur cefāf olunca ḳadar ve kaçan cefāf olsa milḥi aḫẕ olunup cesedi remy olunur ve onun ḳalīlen milḥi bu şānda devā-i nāfiʿ olur. Milḥ-i [422b] seḳanḳūrdan müstaʿmel olunan miḳdār-ı ḳalīlden dahi bu milḥ eḳall istiʿmāl olunur. Ve benātu'l-mā ve semek-i ḥārr olan cirriyy ve mār-māhīc ve kevsec ve kez̠ālik elbān-ı ibil yirmi gūn miḳdārı küllü yevmin bilā-s̱iḳal haḍm edeceği ḳadar şürb olunur ve kez̠ālik semek-i ṣıġār-ı hāribī dahi müceffefen saḳy olunur ve şerbet-i vāḥidesi yedi dirhem olur. Ṭabʿla olan nüsḫada "ṣıġār-ı hāribī" bedeline "ṣıġār-ı nehrī" vāḳiʿ olmuştur, ona göre maʿnā ẓāhirdir. *Ve nüsḫa-i ūlānın beyānı budur ki ḳabāil-i ʿArab'dan Benī Hāribe'nin miyāhına Hārībī derler, iḥtimāldir ki onların suyunda semek-i ṣıġār olup bu şānda menfaʿati ola.* Ve beyḍ-i semek ve beyḍ-i decāc ḫuṣūṣan beyḍ-i ḥacel ve beyḍ-i ḥamām ve beyḍ-i ʿaṣāfīr ve bi'l-cümle edmiġa ve ḫuṣūṣan firāḫ ve ʿaṣāfīr ve baṭṭ ve ferārīc ve ḥumlān bu mez̠kūrlardan her birinin edmiġaları milḥle saḳy olunmak nāfiʿdir.

Ve ḫavāṣṣ mecrāsına cārī olanlardan olur s̱evrin z̠ekeri aḫẕ olunup tecfīf olunduktan sonra saḥḳ olunur ve mesḥūḳtan şeyʾ-i yesīr nīm-birişt yumurta üzere ẕerr olunup teḥassī olunur.

Ve menāfiʿ-i ḥayvānāttan bu menfaʿati dahi şeyʾ-i ʿacībdir ki faṣīlin infeḫa-i müceffefesi aḫẕ ve cimāʿdan on iki sāʿat muḳaddem ondan aḫẕ ve s̱ülüs̱ rıṭl su içinde o meʾḫūẕ idāfe olunup şürb olunur, eger īẕā eder ise mā-ı bārid ile ġasl olunur.

Ve kez̠ālik ʿaselden mā-ı ʿasel ittiḫāẕ olunur ve bilā-efāvīh o mā-ı ʿasel şürb olunur ve mā-ı ʿaseli şürbe idmān olunur ve içinde ḳalīl zaʿferān-ı ḥārr ḳılınır.

Ammā bāhiyye olan miyāh mā-ı ḥadīdī[302] ve mā-ı ḥaddādī[303] ve şarāb-ı ḥadīs̱ olur. Ammā şarāb-ı ᶜatīḳ buḫārı taḥlīl ve telṭīf etmekle muḍırr olur.

Ammā fevākihten ᶜineb-i ḥulv bāha ceyyiddir ve ḫuṣūṣan o ᶜineb ḥadīs̱ ola, zīrā ᶜineb-i ḥulv-i ḥadīs̱ demi maᶜa-ḥarāretin-mā rutūbet ve rīḥ ile doldurur ve ġıdā-ı metīn tevlīd eder.

Ve buḳūl ve buḳūla müşābih olanların bāhiyyeleri ḥasek ve ḫuṣūṣan ᶜasel ile mā-ı ḥasek ṭabḫ olunup leᶜūḳ ḳıvāmında kılındıktan sonra istiᶜmāli nāfiᶜ olur. Ve kez̠ālik circīr ve ḫuṣūṣan küllü ġadātin ᶜuṣāresi bir rıṭl nebīz̠-i ṣulb ile şürb olunup baᶜdehu mā-vecebe olan ġıdāsı ile taġaddī ederse menfaᶜati ḥāḍıra olur.

Ammā edviye-i mürekkebe-i meşrūbe cümlesinin başı mes̱rūdītūstur. Ve ḍaᶜf-ı ḳalbden olanlara devāu'l-misk ziyāde nāfiᶜ olur. Ve kez̠ālik cüvārişen-i büzūrdan üç mis̱ḳāl circīr-i raṭb suyundan bir ūḳıyye su ile şürb olunmak dahi nāfiᶜdir.

Mürekkebāt-ı bāhiyye-i maᶜrūfenin biri dahi devā-i isḳanḳūr maᶜrūftur.

Ve kez̠ālik berrī circīr-i raṭbın bezri üç dirhem aḫz̠ olunup semn-i baḳar ile şürb olunur.

Ve devā-i ḥasek ve devā-i tūderīceyn[304] ve devāu'l-mühendī[305] dahi bāha nāfiᶜdir.

Ve kez̠ālik milḥ-i seḳanḳūr ve bezr-i circīr ṣufretü'l-beyḍ üzere elekten geçirilir.

Ve kez̠ālik müceffef düyūk ḫuṣyesi bir mis̱li seḳanḳūr milḥi ile küllü yevmin ikişer dirhem şürb olunur.

Ve kezālik bezr-i circīr ve bezr-i fücl ve bezr-i biṭṭīḫ her birinden birer cüzᵓ aḫz̠ ve cemᶜ olunup leben-i ḥalīb ile şürb olunur.

Ve kez̠ālik ḥabbu'ṣ-ṣanevber ve bezr-i kerefs-i cebelī ve erkek geyik merāresi ve ᶜilk-i enbāṭ bu edviyeler veznleri berāber aḫz̠ olunup ᶜasel ile ḫalṭ olunur ve ondan bir mis̱ḳāl aḫz̠ ve şürb olunur.

302 "Mā-ı ḥadīdī" ḥadīd maᶜdeninden tekevvün eden sudur.
303 "Mā-ı ḥaddādī" içinde ḥadīd-i muḥmāt söndürülen sudur.
304 Baᶜde hāz̠ā "tūderīc-i aḥmer" ve "tūderīc-i ebyaḍ" diye tefsīri gelir.
305 Ṭabᶜ ile olan nüsḫada "mühendī" bedeline "mühvī" vāḳiᶜ olmuştur.

Ve keẕālik şeḳāḳul ve bezr-i circīr ve tūderīcān ve zencebīl ve dār-ı fülfül her birinden ikişer dirhem ve lisān-ı ʿaṣāfīr ve edmiġa-i ʿaṣāfīr ve kündür her birinden birer dirhem aḫẕ olunup dühn-i nārecīl ile lett olunur ve ʿasel ve fānīẕ ile maʿcūn kılınıp istiʿmāl olunur.

Ve ifrāṭ üzere berd iṣābetinden ḥādis̱ olan noḳṣān-ı bāha maʿcūn-ı ḥurf ʿāḳırḳarḥā ile saḳy olunsa cidden nefʿi olur.

Ve kezālik çāvşīr üç dirhem aḫẕ olunup içinde merzencūş ṭabḫ olunan sudan bir ūḳıyye su ile idāfe olunup üç gün miḳdārı saḳy olunur.

Ve kezālik zencebīl üç cüzʾ, dār-i fülfül üç cüzʾ, ʿasel ile maʿcūn kılınıp mā-ı ḥārr ile bir mis̱ḳāl saḳy olunur.

Ve keẕālik bezr-i helyūn ve şeşḳāl yaʿnī şeḳāḳul ve zencebīl beşer beşer ve tūderīc-i aḥmer ve tūderīc-i ebyaḍ ve behmen-i aḥmer ü ebyaḍ üçer üçer ve bezr-i raṭbe ve bezr-i fücl ve bezr-i circīr ve bezr-i encüre her birinden ikişer dirhem, isḳīl-i meşvī ve seḳanḳūr sürresi üçer üçer, elsinetü'l-ʿaṣāfīr iki dirhem, sükker kırk dirhem ve şerbet-i vāḥidesi dört dirhem; ṭılā ile üç gün miḳdārı saḳy olunur ve ṭaʿāmları bāhī kılınır.

<u>Ve Keẕālik Bizim Muḫteraʿımız ve Muḫtārımız Olan Bu Devā Dahi Cidden Nāfiʿdir, O Devā Budur:</u> Ḥıltīt, bezr-i circīr, ḳāḳule, bezrü'l-cezr, lisān-ı ʿaṣāfīr, kirm-dāne her birinden birer cüzʿ, būzīdān, fülfül her birinden üçer cüzʾ, misk südüs cüzʾ, ḥabb-ı ṣanevberü'ṣ-ṣıġār dühnü ile lett olunup ʿasel ile maʿcūn kılınıp istiʿmāl olunur.

<u>Devā-i Şedīdetü'l-Ḳuvve:</u> ʿAsel, belādur, ʿasel-i naḥl, semn-i baḳar veznleri berāber aḫẕ olunup kaynatılır baʿdehu şārib taḥammülü miḳdār nebīẕ ile şürb eder ve onun nefʿi ʿacīb olur.

<u>Ve Ḥarāret-i Şedīde-i Müfriṭası Olmayan Edviye-i Ceyyidedendir:</u> Ḥulbe, temr maʿan ṭabḫla inḍāc olunur ve baʿdehu içinden temr aḫẕ olunup tecfīf olunur ve temr-i müceffef daḳḳ olunup ʿasel ile maʿcūn kılınır ve şerbet-i vāḥidesi bir cillevze olur ve üzerine nebīẕ şürb olunur.

Ve keẕālik ḥabbetü'l-ḫaḍrā nıṣf rıṭl ve temr bir rıṭl aḫẕ olunup bir rıṭl koyun sütüyle ikisi maʿan daḳḳ olunup münaḳḳaʿı aḫẕ ve üzerine sütü şürb olunur yaʿnī baʿde'd-daḳḳ o medḳūkun ḥacmi tenāvül ve sütü üzerine şürb olunur.

Ve Maᶜcūnu'l-Lübūb Edviye-i Ceyyidedendir, Nüsẖası Budur: Levz, bunduḳ-ı muḳaşşer, fustuḳ, nārecīl-i muḳaşşer-i maḥkūk, levz-i ṣanevber, ḥabb-ı fülfül, ḥabb-ı zelem, ḥabbe-i ẖaḍrā veznleri berāber, nār-müşk, dār-ı fülfül, zencebīl her birinden onar cüzᵓ veyāẖūd ḳalīlen eks̱er cemīᶜan daḳḳ olunup fānīẕ-i Şehrī ile maᶜcūn kılınır ve şerbet-i vāḥidesi beyḍa miḳdārı olup her gün istiᶜmāl olunur.

Şerc[306] ve Üns̱eyāna ve Ḳādīb ve ᶜĀneye Olan Ḳaṭūrāt ve Mesūḥāt Beyānındadır: ᶜĀḳırḳarḥā yarım dirhem aẖẕ olunup zanbaḳ-ı ṭīb[307] ile ẖalṭ olunur ve baᶜḍı kerre dahi ona ferfiyūn ve misk ẖalṭ olunup onunla ḳaḍīb ve ᶜicān ve mā yelīhimā[308] tedhīn olunur veyāẖūd ᶜāḳırḳarḥā aẖẕ olunup meᵓẖūẕun nıṣfı ḳadar misk ile ẖalṭ olunduktan sonra o mecmūᶜdan bir mis̱ḳāl aẖẕ olunup dühn-i zanbaḳtan bir mis̱ḳāl içinde idāfe olunup istiᶜmāl olunur.

Ve keẕālik ẖardal dühnü rāzıḳī ile ve keẕālik bezr-i encüre dühn-i rāzıḳī ile istiᶜmāl olunur. Ve keẕālik ḥıltīt dühn-i zanbaḳ ile mesūḥ-ı ḳavī olur. Ve keẕālik bezr-i māzeryūn dühn-i ḥārr ile ve keẕālik būraḳ ᶜasel-i muṣaffā ile ve merāretü's̱-s̱evr ᶜasel-i muṣaffā ile istiᶜmāl olunur.

Devā-i Ceyyid: Baṣal-ı nercesten bir şeyᵓ-i yesīr dühn-i zanbaḳ ile aẖẕ olunup onun ile delk olunur veyāẖūd ḥabbu'n-nīl ve ᶜāḳırḳarḥā veznleri berāber aẖẕ olunup dühn ile istiᶜmāl olunur veyāẖūḍ mīvīzec dühn-i ḥārr ile istiᶜmāl olunur. Keẕālik ḥıltīt ᶜasel ile ve keẕālik suᶜd kündür ile mesḥ olunur.

Ve keẕālik ḳanṭuriyūn ve zift ve o ḳayrūṭī ki dühn-i sūsen ve dühn-i ḥīrī ve şemᶜ ve maṣṭakī ve suᶜd bu meẕkūrlardan ittiẖāẕ olunur, onun ile ẕeker ve ẕekerin ḥavālīsi ṭılā olunur.

Ve ḥuḳun bābında ẕikr olunan edhānın bu bābda menfaᶜati ᶜacībe olur merūẖan istiᶜmāl olunur ise ẖuṣūṣan ḥabb-ı ḳuṭn dühnünün ve ẖāṣṣaten dühn-i suᶜdun nefᶜi ziyāde olur. Ve bu bābda şaḥm-ı esed şedīdü'l-ḳuvvet olur.

Mesūḥ-ı Ceyyid ve Cidden Ḳavī Olur Rūfūs'un Muẖtārı ki Onun Nüsẖası Budur: Mürr, kibrīt-i ġayr-i muṭfā, ḥabb-ı ḳırṭım her birinden birer dıraẖmī, ᶜāḳırḳarḥā iki ūbūlūs, fülfül-i esved otuz ḥabbe, kirm-dāne yirmi

306 "Şerc" ẖalḳa-i dübür dāẖilinde bir ᶜaṣabenin ismidir.
307 "Zanbaḳu'ṭ-ṭīb" ile yāsemīn-i ebyaḍ murād eder.
308 [Arapça yazmalarda وما يليهما olan ibare, tercümede وما واليهما şeklinde!]

ḥabbe; bu mecmūᶜ baṣal-ı ᶜunṣuldan bir dıraḫmī ile nāᶜimen daḳḳ olunur ve ᶜalā-ḥıyālihi daḳḳ olunur ise[309] ecved olur ve baᶜḍehu ḳayrūṭīyle ḫalṭ olunup ᶜasel s̱iḥanında olunca ḳadar saḥḳ olunup ḳaṭana ve ᶜicāna onunla mesḥ olunur. Ve ḳaḍībde ḥıltīt münᶜiẓ ve müheyyicdir ve eger [423a] ḥıltītin ḥarāret-i şedīdesinden ḫavf olunur ise dühn-i benefşecde ḥall ve idāfe olunur.

el-Ḥamūlāt: Onlardan biri o ḥamūledir ki şaḥm-ı baṭṭ ve ḥabbu'l-ḳuṭn ve ᶜāḳırḳarḥā ve dühn-i nārecīl ile iḥtimāl olunur. Ve baᶜḍılar dediler ki şaḥm-ı ḥımārdan şiyāfe ittiḫāẕ olunup iḥtimāl olunsa onun teʾs̱īr-i ᶜcībi olur ve keẕālik ẕikri mürū eden merūḫ-ı zift dahi iḥtimāl olunsa nefᶜi olur.

Ammā Ḥuḳun: Bu bābda nāfiᶜ olan ḥuḳne meraḳ-ı rūʾūs ve meraḳ-ı firāḫ maᶜa-ṣufreti'l-beyḍ ve kibāş-ı ḍaʾn ḫuṣyu aḫẕ olunup ḥuḳne ittiḫāẕ olunur ve o ḥuḳne ceyyide olur eger ḥuḳne-i sāireye ḫalṭ olunur ise ve dimāġı ve bedeni taḳviyede dahi menfaᶜati olur.

Ve onların edhānı elye ve dühnü'l-cevz ve şīrec ve semn-i baḳar ve dühn-i fustuḳ ve bunduḳ ve dühn-i nārecīl ve dühn-i maḥleb olur ve dühn-i ḥabbu'l-ḳuṭn cidden ᶜacīb olur. Ve maḥrūr olanlara dühn-i ḥasek ve dühn-i ḫaşḫāş ve dühn-i ḥabbu'l-ḳarᶜ ve ḥabb-ı biṭṭīḫ ve bu mis̱lliler nāfiᶜdir.

Bu Bizim Muḫtārımız Olan Ḥuḳne Ṣıfatıdır: Rüʾūs ve firāḫ muġās̱ ile ve būzīdān ve şeḳāḳul ile leylen tennūrda cidden ṭabḫ olunduktan sonra ondan bir cüzʾ aḫẕ olunup üzerine semn ve leben her birinden yarımşar cüzʾ, dühn-i maḥleb, dühn-i nārecīl her birinden s̱ülüs̱-i sübüᶜ ve seḳanḳūr ve ḍabb külyelerinin şaḥmından mevcūd olduğu miḳdār aḫẕ olunup o meʾḫūz edviye-i meẕkūreye ebāzīr mes̱ābesinde kılınır ve bunlar meʾḫūẕ-ı evvelden bir cüzʾ üzerine ilḳā olunur.

Ḥuḳne-i Ceyyide: Ḥasek-ı ṭarī beş cirm, ḥulbe bir keff, lift bezri bir keff, bezr-i circīr ve bezr-i cezr[310] ve bezr-i helyūn ve nuḫāᶜ-ı teys ve ḫuṣye-i merḍūḍası ve dimāġı; bu meẕkūrların üzerine iki rıṭl su ve iki rıṭl leben-i ḥalīb ṣabb olunur ve ġılẓat ᶜārıḍ olunca ḳadar ṭabḫ olunur ve ondan dört ūḳıyye aḫẕ olunup dühn-i buṭmdan bir ūḳıyye ile iḥtiḳān olunur ve üç gün ᶜale'r-rīḳ teberrüzden sonra o iḥtiḳān tekrār olunur.

---

309 Yaᶜnī olduğu üzere yalnız daḳḳ olunur ise.

310 [Hamidiyede sehven "cezr" yerine "circīr" tekrarlanmış!]

Ḥuḳne-i Uḫrā: Bir elye aḫẕ olunup şerḥ olunur ve şerḥaları arasına nıṣf dirhem cünd-i bīdester-i mesḥūḳ ʿale's-seviyye vaḍʿ olunup o elye bir şeyʾ-i s̱aḳīlin taḥtına üç gün miḳdārı vaḍʿ olunur ve baʿdehu elye ḳaṭʿ olunup eritilir, vedeki aḫẕ olunup ḥıfẓ olunur ve baʿdehu o vedekten bir sükerrece semn-i baḳardan nıṣf ūḳıyye ve mā-ı kürrās̱tan nıṣf sükerrece ve ṭabīḫ-i ḥulbeden nıṣf sükerrece aḫẕ ve o mecmūʿ ile ʿaṣran iḥtiḳān olunur: Onun geceden üç sāʿāte varınca ḳadar tesḫīni ẓuhūr eder ve nevm katında dahi o iḥtiḳān tecdīd olunup üzerine uyur ve üç gün miḳdārı bu vech üzere iḥtiḳān eder. *Ẕikr olunan ḥuḳne ṭabʿ ile olan nüsḫada mezkūrdur.*

Ḥuḳne-i Ḳaviyye: Ḍaʾnın başı ve ḥuṣyesinden üç veyāḫūd dört ve elyeden bir ḳıṭʿa ve ḥımmaṣ. Onlar tennūrda ṭabḫ olunup suyu ve dühnü ṭabḫ-ı şedīdden sonra aḫẕ olunup üzerine cevz ve ḥabbe-i ḫaḍrā dühnü ilḳā olunur ve seḳanḳūr şaḥmından bir şeyʾ dahi kılınıp iḥtiḳān olunur. Ve āḫer ḥuḳneler anḳrābādīnde ẕikr olur.

Aġdiye-i Ṣırfe: Onların aġdiyeleri erkek ve semiz laḥm-ı cedyden mütteḫaẕ olan ġıdālardır ve koyun eti ve ḥımmaṣ ve baṣal olur velākin o laḥm kavrulmaya, zīrā kavrulmuş laḥmda taḳviye ve kes̱ret-i ġıdā olmaz, ḳaly onlardan taḳviye-i laḥmı menʿ eder.

Ve muġammeyāt[311] ne ḳadar mürrī ile taḥmīd olunur ise ceyyid olur. Ve keẕālik decāc ve firāḫ-ı müsemmine ve ḫuṣūṣan encudāniyyāt ve beyḍ-i nīm-birişt ḫuṣūṣan dar*ı sīnī ile ve fülfül ve ḥavlencān ve seḳanḳūr milḥiyle mübezzer ola. Ve beyḍ-i semek ve laḥm-ı semek-i ḥārr ve eger ʿalīlin berdi dahi var ise onlar zencebīl ve fülfül ve dār-ı fülfül ve ḳaranfül ve dār-ı ṣīnī mis̱lliler ile mütevbel ve muḳavvā kılınırlar,

Aġdiye-i ṣırfe-i nāfiʿadandır liftiyye ve kernebiye ve cezriyye ve onlar laḥm-ı cezūr[312] ile ittiḫāẕ oluna; eger o laḥmın ṭabḫı ceyyid olur ise nāfiʿ olur.

---

311 غما البيت يغموه غطاه بالطين والخشب Keẕā fi'l-*Ḳāmūs*i.Bu maḳāma mnāsib olan ṭaʿām ṭabḫ olunan ṭancerenin ağzını ṭīn ile sıvayıp ṭabḫ olunan ṭaʿāmdan ʿibāret olmaktır. Ve keẕālik "muġmemāt" nüsḫasının maʿnāsı dahi ẕikr olunan maʿnādır, zīrā غمّ الشيء غطاه maʿnāsındadır.

312 "Cezr" havuç; "cezūr" boğazlanmak için ittiḫāẕ olunan deve.

Ve o ġıdālar dahi nāfiᶜdir ki onda edmiġa-i ᶜaṣāfīr ve ḥamām ve semn ve leben ve keẕālik herāyis ve cevẕābāt ve kebūliyyāt yaᶜnī ᶜaṣāyid.[313] *Ṭabᶜ-la olan nüsḫada "kibāt" vāḳiᶜ olmuştur.* Ve keẕālik erüzz maᶜa'l-leben ve koyun sütüyle laḥm ki buḳūlünde helyūn ve circīr ve kürrās̱ ve ḥarşef ve ḫāṣṣaten naᶜnāᶜ ola ve o ġıdā cidden evᶜiye-i menīyi taḳviye edip evᶜiye iş-timāl-ı şedīḍ ile menīyi müştemil olur ve şehvet müştedde olur.

Ve ḥandeḳūḳā ve ḥulbe dahi o ġıdālardandır ve o cevẕābe dahi onlardan-dır ki semīd raġīfleriyle ve leben ve mā-ı nārecīl ile o cevẕābe ittiḫāẕ oluna.

Ve eṭıbbā dediler ki ᶜaṣāfīri ekl edip üzerine su yerine leben şürbü muᶜtād olan kimsenin āleti münteşire ve menīsi kes̱īr olmaktan zāil olmaz veyāḫūd baṣal semn ile kavrulur ḥattā iḥmirār gelip teherrī edince ḳadar ve üzerine yumurta kırılır.

Ve ammā ḥurāḳa ve ḥarāret ile ḥādis̱ olan ḍaᶜf-ı bāh aṣḥābının aġdi-yesi māst ve leben ve semek-i meşvī ve ḥārr ve biṭṭīḫ ve ḫıyār ve ḳıs̱s̱ā ve ḳarᶜ ve fevākih-i raṭbe ve buḳūl-i raṭbenin küllīsi ḥattā ḫass ve ḥattā baḳlatu'l-ḥamḳā bezri onların menīlerin ziyāde eder ve beyāḍ-ı beyḍin onlara nefᶜi kes̱īr olur, menīlerini iks̱ār eder. Ve ḥayvānātın dimāġları ve mıḫāḫı ve sereṭānāt-ı nehriyyeler dahi o aġdiyedendir.

Edviyeye Müşābih Olan Aġdiye-i Māhiyyelerdir: Onların birisi budur ki bir rıṭl leben aḫẕ olunur ve üzerine terencebīnden muᶜtedilīn için kırk dir-hem ilḳā olunup ḫus̱ūret ᶜārıḍa olunca ḳadar ṭabḫ olunup ondan küllü yev-min bir ḳadeḥ miḳdārı şürb olunur ve maḥrūr olanlara muᶜtedil ġıdā olur.

Ve mebrūdīne vācib olur ki on dirhem dār-ı ṣīnī şedīden saḥḳ olunup ve bir rıṭl lebene ḫalṭ olunup o leben taḥrīk ve ḥaḍḥaḍa oluna ve ᶜale'r-rīḳ bir ḳadeḥ şürb oluna veyāḫūd ṭaᶜām üzere su yerine şürb olunup şürb-i mā terk oluna ve ḫuṣūṣan tenāvül eylediği ġıdā ṭayāhīc ve şaḥm-ı daʾn ola ve bu vech üzere leben-i mürebbā-ı meẕkūru şürb berdi ve yübsü olanlara cemīᶜan nāfiᶜ olur.

Ve yine ġıdā-i devāiyye-i bāhiyyeden olur, bir kūzu dolduracak miḳdārı leben ve keẕālik bir kūz dolusu dühn-i fustuḳ aḫẕ olunup ḫalṭ olunduktan sonra o mecmūᶜun s̱ülüs̱ü kalınca ḳadar ṭabḫ olunur ve şerbet-i vāḥidesi iki milᶜaḳa olup ġudveten şarābdan bir şeyʾ ile istiᶜmāl olunur.

---

313 "ᶜAṣāyid" bulamaçtır.

Ve keẕālik fānīẕ bir rıṭl ve ᶜaṣīr-i baṣal bir rıṭl ve leben-i ḥalīb bir rıṭl bu meẕkūrlar cemᶜ olunup ġılẓat ve ḫuṯūret gelince ḳadar ṭabḫ olunur, küllü bükretin ondan birer ūḳıyye aḫẕ olunur.

Ve keẕālik ḥımmaṣın esved-i kibārından aḫẕ olunup mā-ı circīr içinde ḳalīlen nemā gelince ḳadar naḳᶜ olunur ve bᶜdehu ẓıllda tecfīf olunup fānīẕ ile saḥḳ ve maᶜcūn kılınır ve şerbet-i vāḥidesi cevz miḳdārıdır, ṣabāḥla istiᶜmāl olunur ve bunduḳa miḳdārı dahi ᶜinde'n-nevm istiᶜmāl olunur ve üzerine bir ḳadeḥ şürb olunur ve o ḥımmaṣ-ı esved-i kibār mā-ı ḥasekte naḳᶜ olunup yine içinde mā-ı ḥasek olan bir viḳāyede şemste terbiye olunup külle-mā ceffe saḳy olunsa ve baᶜdehu ṭaḥn olunup ḥıfẓ olunduktan sonra vaḳt-i ḥācette ondan leben-i ḥalīb ve fānīẕ ile aḥsā ittiḫāz olunsa menfaᶜati olur.

Ve keẕālik üç rıṭl leben-i ḥalīb aḫẕ olunup üzerine yarım rıṭl terencebīn ve yarım rıṭl ḥabbetü'l-ḫaḍrā medḳūḳaten ilḳā olunup kaynatılır ve baᶜdehu nāᶜimen karıştırılır ve taṣfiye olunur ve muṣaffādan yarım rıṭl aḫẕ olunup üzerine yarım ūḳıyye ḥavlencān ilḳā olunup istimrā miḳdārı eyyāmen ondan saḳy olunur ve onun menfaᶜat-i ᶜacībesi görülür.

Ve keẕālik mā-ı baṣal ve bir miṯli ᶜasel aḫẕ olunup mā-ı baṣal zāil ve ᶜasel bāḳī olunca ḳadar ṭabḫ olunur; şerbet-i [423b] vāḥidesi bir milᶜaḳa veyāḫūd iki milᶜaḳa olur, ᶜinde'n-nevm mā-ı ḥārr ile saḳy olunur.

Ve keẕālik daḳīḳ aḫẕ olunup mā-ı ᶜaẕb ile ḫalṭ ve ḥaşv gibi kılındıktan sonra ᶜaṣr-ı āked ile ᶜaṣr olunur ve ᶜaṣīri leben-i ḥalīb ve o lebenin nıṣfı ḳadar mā-ı nārecīl ile ṭabḫ olunur ve şaḥm-ı baṭṭ ile tedsīm olunur ve ondan herīse gibi bir nesne ittiḫāẕ olunur.

Ve keẕālik ṣufretü'l-beyḍden nīm-birişt ittiḫāz olunup üzerine ḥıltīt ve milḥ-i seḳanḳūr neṡr olunur ve onun teʾṡīri ḳavī olur ḫuṣūṣan ḥammām ᶜaḳabinde istiᶜmāl oluna ve dühn-i yāsemīn ve dühn-i sūsen ile delk oluna.

Ve keẕālik ṣufretü'l-beyḍ aḫẕ olunup meʾḫūẕun baᶜḍı eczāsı baᶜḍı āḫere ḍarb olunur ve eger o ṣufret ile beyāḍ dahi olur ise cāiz olur ve baᶜde'ḍ-ḍarb onun üzerine rubuᶜu miḳdārı baṣal-ı medḳūḳ ᶜuṣāresi ilḳā olunur ve nīm-birişt kılınıp emlāḥ ve ebāzīrden bir şeyʾle teḥassī olunur.

Ve keẕālik cezr yaᶜnī havuç aḫẕ ve daḳḳ olunur ve baṣal dahi aḫẕ ve daḳḳ olunur ve şelcem dahi aḫẕ ve daḳḳ olunur ve o medḳūḳlar bāḳılā ve

ḥımmaṣ ve ʿasel ile laḥm-ı raḫṣ-ı ceyyid ile ṭabḫ olunup ebāzīr-i ḥārre ile mübezzer kılınır.

Ve keẕālik ḥımmaṣ ve bāḳılā ve lūbiyā aḫẕ olunup mādde naḳʿ olunur ve baʿdehu laḥm-ı ḍaʾn laḥm-ı ṭayāhīc ḳaṭʿ olunduğu gibi ḳaṭʿ olunup o laḥm şāf[314] ve ḥubūb dahi şāf kılınır ve her şāfın üzerine seḳanḳūr milḥi ve miḳdār-ı ḳalīl ḥıltīt ve dār-ı ṣīnī ve ḳaranfül keṡīren saçılır ve onların üzerine dahi ʿaṣāfīr ve ḥamām edmiġaları saçılır ve bu bir şāf olur ve bākī-leri dahi bu minvāl üzere kılınıp müteʿaddid şāflar ittiḫāẕ olunur ve ḳıṭaʿ-ı laḥmdan ittiḫāẕ olunan şāf ḥubūbdan mütteḫaẕ olanlardan aġlaẓ kılınır ve o laḥmların üzerlerine mā-ı cezr veyāḫūd mādan bir şeyʾ ṣabb olunup ondan muġammāt[315] ittiḫāẕ olunur.

Ve keẕālik otuz reʾs ʿuṣfūrenin dimāġı aḫẕ olunur, zücācdan bir üskür-rüce yaʿnī ṭabaḳ içinde terk olunur māiyyeti zāile olsun için ve birbiriyle karışıp münʿacin olsun için ve üzerine māʿiz külāsının o şaḥmı ilḳā olunur ki sāʿat-i ẕebḥte aḫẕ olunmuş ola ve ḳaranfül ve fülfül ve zencebīl ile mü-bezzer kılınır ve ondan bünduḳalar ittiḫāẕ olunup ḳubeyl-i cimāʿda vāḥiden baʿde uḫrā o benādıḳ ekl olunur.

<u>ʿUcce-i Ceyyide Li'l-Muṣannif:</u> Elli reʾs ʿaṣāfīr ve ḥamāmātın edmiġası aḫẕ olunur, ʿaṣāfīr beyḍātında yirmi ʿaded beyḍanın ṣufreti ve ḍaʾnın laḥm-ı medḳūḳu ve maṭbūḫunun şedīden ʿaṣr olunmakla meʾḫūẕ olan suyundan bir ḳaṣʿa ve baṣal-ı maʿṣūrdan meʾḫūẕ miyāhtan üç ūḳıyye ve mā-ı circīrden beş ūḳıyye ve milḥ ve tevābil-i ḥārreden miḳdār-ı ḥācet ve semnden elli dirhem aḫẕ olunup bu mecmūʿdan ʿucce ittiḫāẕ olunur ve o ʿucce ekl olunup üzerine miḳdār-ı haḍm şarāb-ı reyḥānī-i ḳavī ve ḥalāvete māil şarāb şürb olunur.

<u>Onlara Muvāfıḳ Ḥelvā:</u> Ḥabbu'ṣ-ṣanevberi'n-naḳī iki cüzʾ, bezr-i circīr ve bezr-i biṭṭīḫ her birinden birer cüzʾ. Bu meẕkūrlar semn ile kavrulup ve üzerine miḳdār-ı yesīr fülfül ve dār-ı ṣīnī ilḳā olunur ve üzerine miḳdār-ı kifāye ʿasel ṭarḥ olunup ḥelvā ittiḫāẕ olunur.

---

314 "Şāf" muṭallā maʿnāsınadır yaʿnī o laḥm ve o ḥubūb ḳıṭʿa ḳıṭʿa kılınıp ẕikri ātī edviye ile ṭılā olunur.

315 "Muġammāt" o ṭaʿāmdır ki kapağı sıvanan ḳıdr içinde ṭabḫ olunur.

Āḫer: Ḥımmaṣ aḫẕ olunup suda naḳᶜ olunur veyāḫūḍ mā-ı circīrde veyāḫūd mā-ı ḥasekte müntefiḫ olunca ḳadar naḳᶜ olunur ve baᶜdehu semn-i baḳar ile ḫafīfen ve bilā-iḥrāḳin ḳaly olunur ve baᶜdehu ḥabbu'ṣ-ṣanevberi'ṣ-ṣıġār dahi o miḳdār aḫẕ olunup onun tedbīri gibi tedbīr olunduktan sonra üzerine maᶜcūn olacak miḳdār ᶜasel ilḳā olunup miḳdār-ı ḳalīl maṣṭakī ile ve dār-ı ṣīnī ile ḫalṭ olunur ve refᶜ olunup ḥelvā taḳṭīᶜi gibi taḳṭīᶜ olunur.

Āḫer: Ṭabḫ ile ᶜasel taġlīẓ olunup ḥabbu'ṣ-ṣanevberi'l-kibār bezrü'l-cezr, dār-ı fülfül, şeḳāḳul, dār-ı ṣīnī, bezr-i circīr nes̱r olunup cüvārişen mis̱ālinde bir ḥelvā ittiḫāẕ olunur; eger bezr-i cezr ve bezr-i circīri kerīh görürse bedeline ḥabbe-i ḫaḍrā ve miḳdār-ı ḳalīl misk kılınır.

Ve Onların Eşribeleri: Eşribe-i ḥulve ve zebībiyye olur ki ṣādıḳu'l-ḥalāvet ola ve ġılẓati olan eşribenin küllīsi onlara muvāfıḳ olur.

Ve Onlara Muvāfıḳ Şarābın Ṣıfatı Budur: Circīr, şelcem, tīn. Bunlar su ile ṭabḫ olunur ve baᶜdehu taṣfiye olunup ve zebīb-i naḳīᶜ-i muṣaffā dahi aḫẕ olunup mütesāviyetü'l-miḳdār cemīᶜan ḫalṭ olunur ve fānīẕ ile ḥalāveti ziyāde kılınıp idrāk edince ḳadar terk olunur.

Muṣannifin Terkīb-i Şarāb-ı Āḫeri: Ḥasek, circīr, cevz, şelcem aḫẕ olunur ve ṭabḫ-ı şedīd ile suda ṭabḫ olunur ve suyu taṣfiye olunup sudan her bir cüzᵓe südüs cüzᵓün rubuᶜu miḳdārı fānīẕ ve sükker-i aḥmer ve rubuᶜ-ı südüs cüzᵓ tīn-i Büstī ve nıṣf südüs cüzᵓ zebīb-i Ṭāifī, ḥulv-ı ceyyid ve sübüᶜ cüzᵓün südüsü nārecīl-i medḳūḳ aḫẕ ve cemᶜ ve vaḳt-i idrāke ḳadar nebẕ ve terk olunur.

Şarāb-ı Āḫer Li'l-Muṣannif: ᶜAṣīr-i ᶜineb aḫẕ olunur ve miḳdār-ı meᵓḫūẕun her on mennine bu devādan s̱ülüs̱ menn katılır ve katılacak devā budur: Bezr-i circīr, būzīdān, şelcem, bezr-i helyūn, lisān-ı ᶜaṣāfīr, ḥabb-ı fülfül, luᶜbe-i berberiyye, bezr-i cezr, behmenān veznleri berāber aḫẕ ve saḥḳ olunup ve mesḥūḳu bir ṣurre içine vaḍᶜ olunup ṣarr-ı müsterḫī ile ṣarr olunur ve ᶜaṣīr-i meᵓḫūẕun cübbü[316] için vaḍᶜ olunur ve küllü vaḳtin taḥrīk olunur.

Şarāb-ı Āḫer: Havuç ve incir mā-ı kes̱īrde ṭabḫ olunup baᶜde't-taṣfiye mā-ı muṣāffā içre menzūᶜu'l-ᶜacem zebīb ṭabḫ olunur ve baᶜde't-taṣfiye üzerine fānīẕ ilḳā ve terk olunur ġaleyān edince ḳadar. Ve mā-ı ḥadīdī ve içinde ḥadīd iṭfā olunan su muḳavvīlerdir.

316 "Cübb" küptür.

On İkinci Faṣl Şehvetin Kes̱reti Beyānındadır

Eger şehveti kes̱īr olanların bedeninde ḳuvvet ve demeviyyet olup ve mizācında dahi ṣıḥḥat ve sinninde şebāb olup bāha ḳudret ve bilā-istiʿḳābı ḍaʿfin ḳuvvet-i cimāʿı ḳaviyye ise o mis̱lli kes̱ret-i şehveti kesr için tedbīre iştiġāl vācib olmaz, zīrā o mis̱lli şehveti kesrde mizāca vehn ve ḳuvveti inhāk olur, maʿa-hāẕā o īhān ve inhāki muḳteḍī şiddet ve ḍarūret-i mevcūde değildir.

Ve maʿlūm ola ki menīnin tevellüdü ḳalbi ve bedeni muḳavvī olur ve ḳıllet-i tevellüdü bunu müfsid ve ẕikri ve fikri muḍʿifedir. Ve eger onların bedenlerine taḫalḫul gelip sühūlet-i ʿaraḳ ʿārıḍ olur ise riyāḍet-i istiʿdādī[317] istiʿmāl ederler ve mümkin ise mā-ı bārid ile iġtisāl ederler. Ve şehveti kes̱īre olanların şehvetlerini kesr-i ḥācet o vaḳt olur ki o kes̱retin sebebi ḥarāret ve ruṭūbetten onlarda olan ifrāṭ-ı imtilā ola. Ve istifrāġ ile o kes̱ret taʿdīl olunur.

Ve baʿḍı kerre kes̱ret-i şehvetin sebebi menīnin ḥiddeti veyāḫūḍ menīnin kes̱reti olup o kes̱ret bedenin ḍaʿfına ve evʿiyenin ḳuvveti ḥasebiyle her ne ḳadar bedenin ġıdāya ḥāceti var ise dahi mādde-i menīyi kendiye ceẕbine muḳārin olur ve eks̱er-i ḥālde bu sebeb bi-ḥasebi'l-ḫilḳa aʿḍāları ḳuvvet ve ḍaʿfda muḫtelife olanlarda olur ve o ceẕb ile bedenine ḫiffet gelir veyāḫūd bedenden evʿiyenin mādde-i menīyi ceẕbi evʿiye-i menīde ḥikke ve büṣūr olmakla olur.

Ve bedenden evʿiye-i menīnin mevāddı ceẕbi nisvānlarda dahi olur, fem-i raḥimlerinde ḥikke oldukta onların şehvet-i cimāʿları sākine ve hādiye olmaz veyāḫūd kes̱ret-i şehvet nefḫin kes̱reti ḥasebiyle olur onun için bilā-īlāmin ʿārıḍ olan ḳarāḳırdan inʿāẓ-ı şedīd ḥādis̱ olur.

Ve sevdā aṣḥābında inʿāẓ-ı şedīd olur.

Ve ricālin şehvetleri büldān ve ehviye ve fuṣūl-i bāridelerde olur, zīrā berd onların ḳuvvetlerini cemʿ eder ve nisānın aḥvāli ḍidd üzere olur, zīrā nisvānın ḳuvvetleri ḫāmide ve menīleri cidden cāmide olur ve ḥarāret onları tesḫīn ve menīlerini is̱āre eder. Ve ẓahr üzere nevm dahi münʿiẓāttan [424a] olur.

el-ʿAlāmāt: Ṣıḥḥat-i beden ʿalāmātı ve keẕālik imtilā-i beden ʿalāmātı sana ḫafī olan nesnelerden değildir.

Ve ḥiddet-i menī ʿalāmeti menīnin serīʿan maʿa-ḥiddetin ve ḥurḳatin ḫurūcu ve bevlde ḥurḳatın ḥudūs̱u ve ḍaʿfın ona tābiʿ olduğu olur.

---

317 "Riyāḍet-i istiʿdādī" o riyāḍettir ki muʿāleceden muḳaddem istiʿmāl olunur beden ʿilācı ḳabūl eylesin için; onun ẕikri mürūr eyledi.

Ve yalnız kes̱ret-i menī ile şehvetin kes̱retinin ᶜalāmeti aḥvāl-i ḳuvvetten ve kes̱ret-i demden şeyᵓ-i muᶜteber olmadığı olur.

Ve baᶜḍı kerre ḍaᶜf-ı bedeni olanlarda dahi menī kes̱īr olur ve o ḍuᶜāfāda iḥtilām tevātür eder ve ḫurūc eden menīde kes̱ret olur ve bedenleri ḍaᶜīf olur.

Ve ḥikke ᶜalāmeti cimāᶜın vuḳūᶜunda şehvetin ziyāde olduğu olur.

Ve baᶜḍı kerre şehvet kes̱īre olur velākin mā olmaz ve cimāᶜdan elem ḥādis̱ olur.

Ve nefḫa ᶜalāmātı şiddet-i inᶜāẓ olur ve aġdiye-i nāfiḫa tenāvülünün teḳaddümü dahi ona ᶜalāmet olur ve sevḍāvī mizāc-ı müneffiḫ dahi ona ᶜālāmet olur.

el-ᶜİlāc: Aḫlāṭ-ı ḥarrenin imtilāsından olan kes̱ret-i şehvetin ᶜilācı faṣd ve ġıdāyı taḫfīf ve tenāvül-i müberridāt olur.

Ve imtilā-i raṭbdan olan kes̱ret-i şehvetin ᶜilācı ḥārr olan müceffifāt-ı menīyi edviye-i bāhiyye ile maᶜan istiᶜmāl olur, zīrā o müceffifāt edviyeyi evᶜiyeye īṣāl eder ve onları biz īrād eyleriz.

Ve menīnin ḥiddetiyle ḥādis̱ kes̱ret-i şehvettin ᶜilācı aḫlāṭı taᶜdīl ve tebrīd ile olur, ḫass ve baḳlatu'l-ḥamḳā ve bezr-i baḳlatu'l-ḥamḳā ve hindebā ve ḳarᶜ ve ḳıs̱s̱ā ve fevākih ve küzbere-i raṭbe tenāvül etmekle ve nīlūfer ve ṭuḥlub mis̱llilerle taḍmīd etmekle ve edhān-ı bāride ve ḳaṣabu'r-raṭb ᶜuṣāresi ve kāfūr ile şürben ve ṭılāen aḫlāṭ taᶜdīl ve tebrīd olunur ve ẓahrına ṣafāyiḥ-i üsrüb vaḍᶜı ile ve mā-ı bārid şürbüyle ve kettāndan veyāḫūd kettāna müşābih nesneden mütteḫaẕ olan firāş üzere nevm ile taᶜdīl ve tebrīd olunur; onların ġıdāları ᶜades ve baḳlatu'l-ḥamḳā kılınır ve haḍmı ḳavī olanlar ḳarīṣ-i buṭūnla taġdiye olunur.

Ve menīnin kes̱ret-i tevellüdünden olanlara onların dahi muᶜāleceleri bizim ẕikr eylediğimiz eşyālar ile evᶜiye-i menīyi tebrīd olur.

Ve ḥikke ve büs̱ūrdan olanların muᶜāleceleri faṣd ve mādde-i ḥāddeyi ishāl ve mizācı taᶜdīl ve aṭliye-i müberride-i meẕkūre olur ve baᶜḍı kerre muḫaddirāta ve benc ve şevkerān mis̱lliler ile ṭılā olunmağa ḥācet olur ve mā-ı bāridde cidden istinḳāᶜ olunur.

Ve müneffiḫāṭṭan olanlarda eger ḥarāret-i şedīde var ise ḥarāret-i müneffiḫayı taṭfiᵓe edince ḳadar müberridāt istiᶜmāl olunur veyāḫūd o müceffifāt istiᶜmāl olunur ki onun tecfīfi taḥlīl-i riyāḥ ḳuvvesiyle ola eger o riyāḥ bürūdet-i şedīde ile olur ise ve eger ᶜalīl sevdāvī ise onların sevdāları istifrāġ olunur.

Bārid Olan Menīyi Müceffif Edviyelerdir: ᶜAdes ve mā-ı ᶜades ḫuṣūṣan şehdānecle maṭbūḫ olan mā-ı ᶜades her ne ḳadar şehdānec ḥārr ise ve nīlūfer ve küzbere ve baḳlatu'l-ḥamḳā bezri ve ḳaṣabu'r-raṭb ᶜuṣāresi ve şedīdü'l-ḥumūḍat olan mā-ı dūġ ve daḳīḳ-i bellūṭ ve ḫall ve şehdānec ve bezr-i ḫass ve baᶜḍı kerre bezr istiks̱ār olunsa bāhı ḳaṭᶜ eder ve zeyt menīyi min-beyni'l-edhān taḳlīl eder ve onların taḍmīdi ṭuḥlub ile olur ve şevkerānın ḥaşīşi ve benc ve onlar mis̱lliler üns̱eyāna ve maḳᶜadeye vaḍᶜ olunur ve kez̠ālik isfīdāc-ı maġsūl ve mürdāsenc ve ḳaymūliyā ve ḫall ile telṭīḫ olunur.

Mürekkeb-i Müberrid Devādır: Bezr-i ḫass ve bezr-i benc ve bezr-i ḫıyār ve hindebā bezri ve bezr-i ḳaṭūnā-ı ġayr-i medḳūḳ ve küzbere-i yābise ve nīlūfer-i müceffef cümleten ᶜale's-seviyye daḳḳ olunur lākin bezr-i ḳaṭūnā daḳḳ olunmaz ve onlardan sefūf ittiḫāz̠ olunur. Ve mücerribūn tecrībe eyledikleri eşyādandır ki ḥāfiyen meşy şehvet-i cimāᶜı isḳāṭ eder.

Ḥārre Olan Müceffifāt-ı Menī Beyānındadır: Maḳlüvv ve ġayr-i maḳlüvv şūnīz, bezr-i şibt ve bezr-i sez̠āb ve bezr-i fencengüşt ve fūz̠enec ve ferbiyūn ve ḥandeḳūḳā ve ḥizā ve merv-i ebyaḍ ve kemmūn-i Kirmānī. Ve mürekkebāttan kemmūnī cidden menīyi tefcīf eder ve eger maḥrūr tenāvül eder ise ḫall ile saḳy olunur.

Mürekkeb-i Ceyyid: Muḳaşşer ve maḳlüvv [ṣanevber ve muḳl] her birinden onar dirhem, cüllenār, verd her birinden beşer dirhem, bezr-i sez̠āb yedi dirhem, bezr-i fencengüşt beşer dirhem. Bu edviyeler daḳḳ olunup elekten geçirilir ve ṣanevberden maṭlūb olan edviye-i sāireyi ᶜuḍv[a] īṣāl olur ve ṣanavber ḳaly olunur ḳaly ḥasebiyle bāḥa olan meᶜūnet ve ḳuvveti münkesirolsuniçin.[318]

Ve kez̠ālik bezr-i fencengüşt,[319] bezr-i şibt üç dirhem, bezr-i ḫass, bezr-i baḳlatu'l-ḥamḳā her birinden dörder dirhem, ma-i ᶜades ile şürb olunur.

Ve kez̠ālik bezr-i sez̠āb ve cünd-i bīdester ve bezr-i benc veznleri berāber aḫz̠ olunur ve şerbet-i vāḥidesi birer dirhemdir, şarāb-ı memzūcla şürb olunur.

---

318 Bu kelām suʾāl-i muḳadderi defᶜdir. Taḳrīr-i suʾāl budur ki ṣanevber menīyi taḳviye eder, bu maḳāmda maṭlūb menīyi kesr olmakla devā-i mez̠kūrun aḫlāṭına ṣanevber idḫāl olunmak cāiz olmaz. Ve taḳrīr-i cevāb budur ki ṣanevberin taḳviye ḳuvveti ḳaly ile kesr olunur ve menfaᶜat-i maṭlūbesi edviye-i sāireyi mevḍiᶜe īṣāl olur.

319 [Arapça ve tercüme nüshalarda "bezr-i fencengüşt" yer almaz, bir istinsah hatası olarak ilave edilmiş!]

Ve keẕālik bezr-i seẕāb bir dirhem, enīsūn bir dirhem daḳḳ olunup elekten geçirilir ve şerbet-i vāḥidesi iki dirhem olur; mā-ı bārid veyā şarāb-ı memzūcla şürb olunur.

Ve keẕālik sūsen kökü iki dirhem, bezr-i seẕāb üç dirhem, cüllenār beş dirhem. Bu meẕkūrlar cemᶜ olunup mecmūᶜdan iki dirhem ḳadar mā-ı dūġla şürb olunur.

Ve keẕālik bezr-i ḫass üç buçuk dirhem, bezr-i seẕāb iki buçuk dirhem; onlardan iki dirhem miḳdārı sikencebīn ile saḳy olunur.

Ve keẕālik bezr-i seẕāb ve bezr-i fencengüşt her birinden birer dirhem, cüllenār iki dirhem. Bu mecmūᶜ şerbet-i vāḥide olur.

Ve bu dahi mürekkeb-i ḥārrdır: Ḳaṣab-ı yābisin aṣlı ve ḥabaḳ-ı cebelī ve mürr her birinden ikişer dirhem, ūferbiyūn yarım dirhem, bezr-i seẕāb ve ḥizā ve fencengüşt ve merzencūş her birinden birer dirhem. Bu meẕkūrlar cemᶜ olunup şerbet-i vāḥidesi yarım dirhem kılınır.

Ve keẕālik ḫuṣa'l-kelb demekle maᶜrūf nebātın aṣlı ve bezr-i şehdānec-i berrī her birinden sekizer mis̱ḳāl,[320] bezr-i fencengüşt-i muḥammaṣ iki mis̱ḳāl; bu cümleden şerbet-i vāḥide bir mis̱ḳāl olur, şarāb-ı esved-i ḳābıḍ ile şürb olunur, eṭıbbā bu devāyı medḥ eylediler.

On Üçüncü Faṣl Menī ve Meẕī ve Vedī Bu Ruṭūbetlerin Kes̱ret-i Dürūru Beyānındadır

Ẕikr olunan kes̱rete[321] sebeb menīde olur veyāḫūd evᶜiye-i menīde veyāḫūd külyede olur veyāḫūd menīnin ᶜaḍale-i ḥāfıẓasında olur. Ve menīde olan sebeb ḳıllet-i cimāᶜ ḥasebiyle menīnin kes̱reti olur veyāhd sebeb müvellidāt-ı menīyi kes̱ret-i tenāvül olur.

---

320 [Hamidiye'de "mis̱ḳāl"den önce sehven bir de "dirhem" ilave edilmiş: "dirhem, mis̱ḳāl"]

321 Ḳaḍībde üç mecrā vardır: Biri bevl ve vedī mecrāsıdır, kaçan bevl ḥareket eylese mes̱āne raḳabesinde olan ġudde münᶜaṣıre olup vedī tesmiye olunan onun lüzūcetli ruṭūbeti ḫurūc edip mecrāyı taṭliye eder, o sebebden bevlin saḥcından mecrā emīn olur. Ve ikinci mecrā menī mecrāsıdır. Ve üçüncü mecrā meẕī mecrāsıdır, mecrā-yı meẕī menī mecrāsının fevḳindedir, kaçan şehvet ḥareket eylese mes̱āne ᶜaḳabinde olan ġudde münᶜaṣıre olur ve ondan ḫurūc eden meẕī ruṭūbeti taḥtında menī mecrāsını terṭīb edip menī serīᶜan ve sühūlet üzere ḫurūc eder ve ṭūl-i müddet ile müteġayyir olmaz ve selīmen raḥime vāṣıl ve veled ḥāṣıl olur ve üç mecrā ḫurūca ḳarīb maḥallde müctemiᶜa olur.

Ve kaçan menī kes̠ret ḥasebiyle evᶜiyesinde ġuṣṣa iḥdās̠ eylese menīyi defᶜ için evᶜiye-i menī ḥarekete muḥtāc olup ḥareket eder ve teḳalluṣ edip evᶜiye-i menī üzere munḍamme olur ve bu inḍımām faḍlın medfaᶜı olan mecārīnin infitāḥına müʾeddī olur veyāḫūd menī riḳḳati ḥasebiyle evᶜiyenin inḍımāmı katında tereşşuḥ eder sāir raḳīḳa olanların tereşşuḥu gibi veyāḫūḍ menīde ḥiddet ve ḥarāfet olmakla evᶜiyeyi lez̠ᶜ eder ve ṭabīᶜat o menīyi defᶜe muḥtāc olur.

Ammā evᶜiye-i menīde olan sebeb-i dürūr sūʾ-i mizāc ḥasebiyle evᶜiye-i māsikesinin ḍaᶜfı olur veyāḫūd ḳuvvet-i dāfiᶜasının şiddet-i ḳuvveti olur veyāḫūḍ emrāḍ-ı āliyyeden teşennüc ve temeddüd mis̠lli evᶜiyede emrāḍ olup ḥarekāt-ı münkereye muḍṭarre olmakla ḳuvvet-i dāfiᶜayı taḥrīk edip dürūr-ı menīye müʾeddī olur, zīrā menīnin ḫurūcu evᶜiyede olan ez̠āyı defᶜ eder ḳayʾ-ı miᶜde ez̠āsını defᶜ eylediği gibi ne ḳadar o ez̠ā ṭaᶜāmın ġayri ise. Ve'l-ḥāṣıl teşennücün kendisi ve her ᶜāṣır z̠errāḳtır. Ve maᶜlūm ola ki evᶜiye-i menīnin teşennücü menīyi isāle eder ve ᶜaḍal-i maḳᶜadenin teşennücü ḥābistir, zīrā maḳᶜade ᶜaḍali ḥabs için maḫlūḳtur. Ve ᶜaḍal-i evᶜiye ᶜaṣr için maḫlūḳtur yaᶜnī her ᶜaḍalenin teşennücü mā-ḫuliḳa lehini devām üzere eder veyāḫūd evᶜiye istirḫā ḥasebiyle dürūra sebeb olur evᶜiye-i müsterḫiye menīyi imsākten ᶜācize olur ve mecārīnin ittisāᶜı ḥasebiyle dahi dürūr olur.

Ammā ᶜaḍal-i ḥāfıẓada olan sebeb dahi teşennüc veyāḫūd istirḫā olur.

Ammā külyede olan sebeb budur ki baᶜḍı kerre külye şaḥmına z̠evebān ᶜārıḍ olur şehvetin şiddeti ḥasebiyle veyāḫūd kes̠ret-i cimāᶜla. Ve kes̠ret üzere cimāᶜ edenlerden baᶜdel-bevl o [424b] z̠evebānı olan menī kes̠ret üzere ḫurūc eder ve onun s̠iyābına taᶜalluḳ eder ve bu dürūr redīdir, bedeni inhāk eder.

Ammā kes̠ret-i dürūr mebādī sebebiyle olur ise onun ṣāḥibinin cimāᶜı kes̠retle tefekkür ve ḥadīs̠-i cimāᶜı istimāᶜla olur veyāḫūd kendi mis̠llinin eylediği cimāᶜ kendiye ᶜarḍ olunur ve kendi ṭabᶜında dahi şehvet olmakla aᶜḍā-i menī o fiᶜle ḥareket-i ḍaᶜīfe ile ḥareket edip mez̠īsini iḫrāc eder veyāḫūd ḥareket-i ḳaviyye ile ḥareket edip menīsini inzāl eder.

Ve nisāya dahi imz̠ā kes̠īren vāḳiᶜ olur fem-i raḥimlerinden istirḫā ve evᶜiye-i menīlerinin ḍaᶜfı ḥasebiyle.

Ẕikr Olunan Esbābdan Ḥādis̱ Dürūr-ı Menī ᶜAlāmātı Beyānındadır

Eger sebeb-i dürūr kes̱ret-i menī ise kes̱ret-i cimāᶜ ile ona naḳs ve ḍaᶜf ṭārī olmaz lākin beden ḍaᶜīf ve evᶜiye-i menī ḳaviyye olur ise o mis̱lli kimsenin cimāᶜ eyledikte menīsi kes̱īren ẖurūc eder ve menīsi müstevī ve müteşābihü'l-eczāʾ olur velākin onun cimāᶜına ḍaᶜf tābiᶜ olur.

Ve dürūra sebeb riḳḳat-i menī olur ise ona ẖurūc eden menīnin riḳḳatini müşāhede delālet eder.

Ve ḥiddet ve ḥarāfet sebebiyle olanlara ẖurūc-ı menī katında o keyfiyetleri iḥsās delālet eder ve onların bevlinde baᶜḍı kerre ḥurḳat olur ve levni ṣufrete ḍārib olur. Ve o dürūra ḥiddet ve ḥarāfeti fāᶜil olan esbāb-ı sālife ve aġdiye ve ḥarekāt dahi delālet eder.

Ve ālātta olan sebeb-i dürūr eger māsikenin ḍaᶜfı olur ise onun menīsi bilā-inᶜāẓın dürūr eder ve keẕālik ālātta istirẖā var ise onun dahi menīsi bilā-inᶜāẓın inzāl olur.

Ammā teşennüc sebebiyle olan dürūr maᶜa-inᶜāẓin olur ve ḳuvvet-i dāfiᶜanın şiddeti ile olan dürūr dahi inᶜāẓ ile olur. Ve bundan mā-ᶜadā istirẖā ve teşennücden her birinin ᶜalāmetleri vardır.

el-Muᶜālecāt: Onların ġıdāları taḳlīl ve mevāddı istifrāġ olunur ve menīyi müceffif olan bizim ẕikr eylediğimz edviyeler istiᶜmāl olunur.

Ammā riḳḳat-i menīyi taᶜdīl için ḳabḍ ve tesẖīni olan edviyeler mücef-fifāt ile maẖlūṭan istiᶜmāl olunur ve cemīᶜan o edviyeler bundan aḳdem senin maᶜlūmun oldu. Ve behaṭṭa ve herīse ġıdāları dahi muġallıẓāt-ı meẕkūrdan olur.

Ammā ḳuvve-i māsikeyi taḳviye senin maᶜlūmun olan muḳabbıḍāt-ı maᶜrūfeyi şürben ve ṭılāen istiᶜmālle olunur.

Ammā ḳuvve-i dāfiᶜanın ḳuvvetini teskīn müberridāt ve muẖaddirāt-ı yesīre ile olur ve naᶜnāᶜ taġlīẓ-i menī ve taḳviye-i aᶜḍāda devā-i fāḍıl olur, onunla aᶜḍā ḳuvvet bulup menīyi ḍabṭ eder ve kütüb-i ḳavmde biraz mürekkebāt yazılmıştır ki onlar dürūru ḥabs ederler diye medḥ ederler. Ve ben ẖavf ederim ki onların ḥābis-i dürūrdur diye yazdıkları mürekkebāt menīyi ziyāde eyleye.

On Dördüncü Faṣl Kes̱ret-i İḥtilām ve Esbābı ve ʿİlācātı Beyānındadır

Kes̱ret-i iḥtilāmın esbābı esbāb-ı dürūr olur ve kez̠ālik menīnin ḥareketi olur. Ve baʿḍı kerre menī ancak nevm katında ḥareket eder ḫuṣūsan ʿale'l-ḳafā nevmde ziyāde ḥareket eder. Ve bizim ʿilletini beyāndan fāriġ olduğumuz mis̱lli ḥālle nevmden iḥtilām ḥādis̱ olur.

Ve kes̱ret-i iḥtilāmın ʿilācı kes̱ret-i dürūr ʿilācı olur ve ẓahra üsrüb ṣafāyiḥini şedd etmeğin kes̱ret-i iḥtilāmı izālede teʾsīr-i ʿacībi olur velākin o ṣafāyih-ı meşdūde baʿḍı kerre külyeye muḍırre olur, pes vācib olur ki üsrüb şedd olundukta külyeye dahi mürāʿat oluna ve kez̠ālik ferş-i müberrede üzere ve varaḳ-ı ḫilāf üzere uyumak dahi nāfiʿdir.

On Beşinci Faṣl Menīnin Ḳılleti ve Ḫayṭ Mis̱ālinde Ḫurūcu Beyānındadır

Esbāb-ı dürūrun aḍdādı bu ʿilletin ḥudūs̱una esbāb olur. Ve taʿab ve riyāḍet aṣḥābında bu ʿillet kes̱īrü'l-vuḳūʿ olur. Ve bunun muʿālecesi bāh muʿālecesi olur ve menīnin müteḫayyıṭan ḫurūcunun ʿilācı muraṭṭıbāt istiʿmāli olur.

On Altıncı Faṣl Cimāʿın Fiʿli ve Terki Muḍırr Olan ʿİlletin Beyānındadır

Bu mis̱lli ʿilleti olan kimselere vācib olur ki miʿdelerini taḳviyeye ve ḥadmlarını icādeye iḳbāl eyleyip o mis̱lli menfaʿatleri olup bābu'l-miʿdede z̠ikr olunan meşrūbāt ve aġdiye ve aṭliye istiʿmāllerine iḳbāl eyleyeler, zīrā onları istiʿmāl eden kimseler cimāʿ-ı mez̠kūrun maḍarratını ve ḍaʿfını tedārük ederler ve edviye-i ḳalbiyye dahi istiʿmāl eyleyeler ve aʿḍāu'l-bāh üzere menīyi naḳs eden zamān-ı āṭīde bizi mz̠ikr edeceğimiz edviye-i müberrideyi dahi istiʿmāl eyleyeler ve menīye müḍādde olan müberridāt dahi şürb eyleyeler ve mefārişinde ve merūḫātında feryāfīsimūs[322] aṣḥābının isʿtimāl eyledikleri nesneleri dahi istiʿmāl eyleyeler ve menīyi müvellid olan eşyāyı hecr ve terk ederler ve dāimā eʿālī-i beden riyāḍetini istiʿmāl eyleyeler,

322 هو انتصاب الذكر بغير شهوة

ṭabṭāb ḍarbı ve ṣavlecān ve refᶜ-i ḥıcāre laᶜibleri ile mülāᶜabe eyleyeler ve taḳlīl-i cimāᶜda tederrüc eyleyeler. Kaçan evvel-i leylede cimāᶜ ederlerse bir gün veyāḫūd iki gün sonra ola leyleden vaḳt-i nevme ḳadar veyāḫūd baᶜde'n-nevme cimāᶜı teʾḫīr ederler ve bu esnāda ġıdāyı ıṣlāh ederler ve ᶜaḳīb-i cimāᶜda nevm ederler ve baᶜdehu birkaç eyyām cimāᶜın terkine tederüc ederler ve terklerini teşāġul ile ve lehv ile ederler. Ve onların ḍaᶜfların tedārük eden aġdiyeden olur ḫubz-ı ceyyid-i naḳī maġmūsen bi'ş-şarāb tenāvül eylemek.

On Yedinci Faṣl İstikṣār-ı Cimāᶜ Edenleri Cimāᶜın Iḍrār ve İḍᶜāflarının Tedbīrleri Beyānındadır

Ve cimāᶜı ikṣār edenleri keṣret-i cimāᶜ iḍᶜāf eder ve baṣarına ve ḥavāssına ve riyesine ve ᶜaṣabına ḍararı olur ve raᶜşe iḥdāṣ eder. Ve vācib olur ki o misḷli kimsenin tesḫīn ve terṭībine iştiġāl oluna ve ḥāl-i müteḳaddimde ḳalīlen tenāvül eylediği aġdiye-i ceyyidenin keṣīri ile taġdiye oluna ve ḥammāmāt ve ᶜıṭr ve tedṣīr ve nevm ve tevdīᶜ ve melāhī-i muṭribe ile tefrīḥ olunur ve ḍaʾn ve baḳar sütleri ḳuvveti taḳviye ve inᶜāşa şedīdü'l-meᶜūnet olur eger istimrā edeceği miḳdār ᶜale'r-rīḳ tenāvül edip üzerlerine nevm ederler ise. Ve onlara vācib olur ki riyāḍete-i istiᶜdādı istiᶜmāl eyleyeler. Ve kaçan onlar meṣrūdīṭūs ve devāu'l-misk maᶜaṭ-ṭertīb istiᶜmāl eyleseler ḳuvvetini inᶜāş eder.

Ve eger baṣarında ḍaᶜf olursa onun sebebi dimāġ olur ve vācib olur ki başını müdāvemet üzere dühn-i benefşec ile tedhīn eyleye ve o dühn ile istiᶜāṭ eyleye veyāḫūd kulaklarına taḳṭīr eyleye ve mā-ı ᶜaẕbe duḫūl eyleyip su içinde gözünü aça.

Ve eger keṣretten raᶜşe ḥādiṣ oldu ise eger mevādd raṭbe ve keṣīre ise şaḥm-ı ḥanẓal ile ve ḳıṣṣā-i ḥımār ve ḳanṭuriyūn ile o mādde ishāl olunur ve baᶜde'l-ishāl aᶜṣāba merūḫāt-ı ḳaviyye ile muᶜālece oluna ve o merūḫātta misk ve ᶜanber ve bān ve dühn-i ḳusṭ ve nārdīn ve sūsen ve dühn-i suᶜd ve maḥleb ve dühn-i übhül ve ḳabḍı olan edhān-ı ḥārrenin küllīsininden birer nesne kılınır.

Ve eger o raᶜşe bilā-māddetin ise merūḫāt raᶜşe ile muᶜālece olunur. Ve eger ona riᶜde ᶜārıḍa ise ona mā-ı merzencūş içinde taḥammülü miḳdārı çāvşīr saḳy olunur.

On Sekizinci Faṣl Fetriyāfīsimūs[323] ve Bilā-Şehvet Kes̱ret-i İnᶜāẓ Beyānındadır

Ve tevātür-i ḳaḍībin[324] kes̱retine sebeb-i ḳarīb aᶜḍā-i cimāᶜ nāḥiyesinde rīḥ-i ġalīẓin kes̱reti olur ve bu sebebin kes̱retine dahi sebeb ḳaḍībde olan ᶜaṣab-ı müceffefeyi nāfḫ olan nesne olur veyāḫūd nefḫ ona ve evᶜiye-i menīye ona şerāyīnden vārid olur veyāḫūd mecmūᶜ-ı emreyn olur. Ve bu rīḥin māddesi ruṭūbet-i kes̱īre ve fāᶜili ḥarāret-i ḳalble olur. Ve ẕikr olunan mādde evᶜiye-i menīde veyāḫūd sāir mevāḍiᶜ-i tevellüdünde rāsiḫa ve s̱ābite olur veyāḫūḍ ġayr-i rāsiḫa olur ve keyfe mā kāne o rīḥin sebāt ve ḳuvveti bürūdeti [425a] ḥasebiyle olur veyāḥūd ve ġılaẓı ḥasebiyle olur.

Ve māddī ve fāᶜilī olan esbāba ve esbāb-ı āliyeye muᶜīn olur ḳaḍībin cildesinde ve ḥavālisinde māniᶜ-i taḥallül olan teḳās̱üf veyāḫūd ḳadībe müttecih olan ᶜurūḳ efvāhının ittisāᶜı.

Ve bu ḥālet-i fetriyāfīsimūs[325] ḥaḳvını şedd edenlere kes̱īren ᶜārıḍ olur ve bir müddet cimāᶜı hecr ve terk edenlere dahi ᶜārıḍ olur, zīrā o müddette menī ve rīḥ bi-ḳuvvetin ḥareket eder ve o ḥareket baᶜḍı kerre o ᶜilletin ḥudūs̱una müᵓeddī olur.

Ve bu esbābın cemīᶜisine esbāb-ı müteḳaddime muᶜīne olur, aġdiye-i ḥārre-i ḥirrīfe veyāḫūd nāfiḫa olan ḥımmaṣ ve ᶜineb ve muḫḫ-ı beyḍ gibi. Ve circīr iki emri cāmiᶜ olur, hem ḥārr-ı ḥirrīf ve hem nāfiḫ olur. Ve o ġıdā dahi muᶜīn olur ki onun bi'l-ḫāṣṣa menīyi tevlīdi olur şarāb-ı ḥadīs̱ gibi.

Veyāḫūd inᶜāẓın sebebi onun ṣāḥibinin ḥālātından olur nevm ᶜale'l-ḳafā gibi, zīrā o ḥālde menī ẕevebān edip rīḥe istiḥāle eder veyāḫūd o ḥālet iki ḥaḳvı menāṭıḳ ve ᶜamāyim[326] ile şedd etmekle olur, zīrā şedd-i meẕkūr ᶜurūḳ efvāhını tevsīᶜ eder.

Ammā ferīsīmūsta inᶜāẓ müştedd olur, zīrā ferīsīmūsta esbāb-ı meẕkūre-i ḳaviyye ve inᶜāẓ-ı şedīde vü ḳaviyye ve bilā-şehvetin ḳaḍībde tevātür

323 "Ferīsīmūs" nüsḫa.

324 "Tevātür-i ḳaḍīb" ẕekerin ḳıyāmıdır. Ve eger tevātür şedīd olur ise ona ferīsīmūs derler.

325 "ḥālet-i fetriyāfīsimūs" iḍāfet iledir.

326 "ᶜAmāyim"den murād destārdır ki başa sarılmak için ittiḫāẕ olunur, o destārı ḥaḳvına muḥkem şedd eylese ẕikr olunan ḥālet ᶜārıḍa olur.

olur ve ḳaḍā-i ḥācet olmaz[327] ve ḳaḍā-i ḥācetten sonra dahi tevettürü bāḳī olur.

Ve baʿḍı kerre dahi ḳaḍīb nemāyı aḫẕ edip büyür ve uzar, ona mevāḍḍ-ı kes̱īrenin inṣıbābı ḥasebiyle. Ve bu ʿilletin eks̱er-i esbābı ḥarr olur.

Ve ferīsīmūs fi'l-aṣl bir ṣūretin ismi idi, o ṣūret ḳāimü'ẕ-ẕeker taṣvīr olunup bir ḳavm onunla mülāʿabe ederler idi, bu ʿillet aṣḥābının dahi ẕikri kāim olmakla o ṣūretin ismi bu ʿillet aṣḥābına istiʿāre ve naḳl olundu.

Ve kaçan bu maraḍa muʿālece olunmasa baʿḍı kerre evʿiye-i menīnin temeddüdüne bāʿis̱ olur ve evʿiyede verem-i ḥārrı dahi ḥādis̱ olup ḳattāl olur.

el-ʿAlāmāt: Bu maḳāma gelince ḳadar senin aḫẕ eylediğin uṣūle mürācaʿat ile bu ʿilletin eks̱er-i aṣnāfı ʿalāmātına sen vāḳıf ve muṭṭaliʿ olursun.

Ve maʿlūm ola ki eger rīḥ nefs-i ḳadībde tevellüd ederse o maḳāmda ḳaḍibde iḫtilāc-ı müteḳaddim kes̱īr olur ve ḳaḍībde iḫtilāc-ı meẕkūr olmaz ise ḳaḍībe rīḥ şerāyīnden ve evʿiye-i menīden ṣāyire ve cāiye olduğuna delālet eder.

el-ʿİlāc: Tevettür-i dāimin ʿilācı meşrūbāt ve aṭliyeden bizim ẕikr eylediklerimizden mevāniʿ-i nefḫ olanların istiʿmāli olurr.

Ammā o tevātür ferīsīmūs meblağına bāliġ olur ise onun ʿilācının ḳānūnu ḳayʾ ile ve faṣd ile istifrāġ olur ve elbette ishāl ile istifrāġ cāiz olmaz, zīrā ḫavf olunur ki ishālle mevādd fevḳten münḥadire ola ve o inḥidār muḍırr olmakla emr olunur ki aʿḍā-i ʿāliyelerinde ʿalīl riyāḍet eyleye ṭabṭāb laʿibi ile ve sāir aʿḍā-i ʿāliyeye maḫṣūṣ riyāḍet eyleye ve terk-i cimāʿ ede. Terk-i cimāʿ maḍarratından başka bir ḍarar-ı ḳavī ḥādis̱ olur ise defʿ-i ḍarūret miḳdārı cimāʿ eder. Ve o ʿalīl mesken ve meʾvāsını ve firāşını tebrīd eder, verdiyye ve ḫilāfiyye nesnelerle ve ẕikri mürūr eden aṭliye ve ḳaviyyü't-tebrīd ḳayrūṭıyāt gibi nesnelerle ve ʿāne üzere ṣafāyiḥ-i üsrüb istiʿmāl eder ve meşrūbāt-ı müberrede ve nīlūfer ve kāfūr ve ḫass mis̱llilerde ġınā-i kes̱īr vardır. Ve bu es̱nāda ve rīḥin māddesi taḳlīl oldukta ḫalīḳ ve lāyıḳ olur ki bilā-tesḫīnin şedīdin mülaṭṭıfāt istiʿmāl oluna, neṭūlāt, bābunciyye ve fencengüşt ve o mis̱lliler gibi neṭūl mevādd ḥasm ve ḳaṭʿ olunduktan sonra istiʿmāl oluna ve o vaḳt şarāb-ı ebyaḍ-ı raḳīḳ şürb oluna. Ve vācib olur ki cimāʿ aslā terk oluna ve cimāʿda fikr ve şehveti muḥarrik olan nesne

327 Yaʿnī ḳaḍā-i ḥācet vāḳiʿ olsa dahi tevātür mündefiʿa olmaz.

terk oluna. Lākin ferīsīmūs bizim ẕikrimiz üzere terk-i cimāᶜ ḥasebiyle ᶜārıḍ ise onun ᶜilācı cimāᶜ olur. Ve o ᶜillet aṣḥābı ᶜades ve ᶜades mecrāsına cārī olan nesneler tenāvül eylesin ve ḥumūḍāt tenāvülünü iks̱ār eylemesin, zīrā ḥumūḍāt baᶜḍı kerre nefḫ eder.

On Dokuzuncu Faṣl ᶜİẕyavṭ Bābında Kelāmdır

ᶜİẕyavṭ[328] bir ᶜillettir ki onun ṣāhibi kaçan cimāᶜ eylese inzāl katında ziblini ilḳā eder ve o kimse maḳᶜadesine mālik olmaz. Ve onun eks̱er-i aṣḥābında cidden şebaḳ olur ve onlara leẕẕet cidden kes̱īr olur ve onların taḥallül-i ervāḥları ḥasebiyle cidden istirḫāları olur ve eks̱erīnin ebdānları müterehhil olur.

Ve onların tedbīrleri budur: Onlara vācib olur ki ḳābıḍa ve ᶜaḍali muḳavviye olan merāhim ve aḍmide istiᶜmāl eyleyeler, dühn-i nārdīn ḫāṣṣaten ve dühn-i serv ve dühn-i übhül mis̱llileri istiᶜmāl eyleyeler.

Merhem-i Ceyyid: Dühn-i sefercel, dühn-i ḥınnā aḫẕ olunur, kehrübā ve aḳāḳıyā ve sūsen-i yābis ve ḥınnā saḥḳ olunup mecmūᶜdan merhem ittiḫāẕ olunup dāimā ᶜaḍal-i maḳᶜade üzere o merhem istiᶜmāl olunur.

Ve ḥamūlāt-ı ḥābise ittiḫāẕ ve istiᶜmāl olunur ḫuṣūṣan ᶜinde'l-cimāᶜ taḥammül olunur, mes̱elā rāmik ve ᶜafṣ ve kündür ve cüllenārdan şiyāfe ittiḫāẕ olunup iḥtimāl olunur. Ve keẕālik edhān-ı ḳābıḍa dahi iḥtimāl olunur.

Ve bu bābda baᶜḍılar dediler ki onların taġdiyelerinde ve tedbīr-i aġdiyelerinde ve telṭīfinde icāde olunur. Pes onların ẕikr eyledikleri icāde-i meẕkūrenin bu bābda medḫali yoktur ve eger icādeden murādları onlara ḳābıḍa eṭᶜime iṭᶜām olunur demek ise kelāmları ṣaḥīḥ olur. Ve keẕālik o baᶜḍıların emr eyledikleri ḥuḳne-i desime-i mübberridenin bu bābda benim reᵓyim üzere fāide ve medḫali yoktur belki bu ᶜilletin muᶜālecesinde bizim ẕikr eylediklerimize ᶜināyet oluna ve keẕālik ḥiddet-i menīlerinin kesrine ve ḳulūb ve edmiġalarını taḳviyeye ᶜināyet oluna.

328 عذيوط "ᶜuṣfūr" vezninde ve keẕālik "cirẕevn" vezninde; عذوط "ᶜinved" vezninde üçü dahi تَيْتَاءٌ [teytāᵓ] maᶜnāsınadır. تَيْتَاءٌ [teytāᵓ] o kimseye derler ki cimāᶜ katında ḥades̱ eyleye yaᶜnī ziblini ilḳā eyleye veyāḫūd ḳable'l-īlāc inzāl eyleye, keẕā fi'l-*Ḳāmūs*.

Yirminci Faṣl Übne Beyānındadır

Fi'l-ḥaḳīḳa übne[329] ᶜilleti livāṭa olunmağa muᶜtādı olan kimselere ᶜārıḍ olur. Ve o ᶜilletin māhiyyeti budur ki onun aṣḥābının şehvet-i kes̱īre-i vehmiyyesi ve menī-i ġayr-i müteḥarrik-i kes̱īri olur ve ḳalbi ve āletinin intişārı ḍaᶜīf olur ve o ḍaᶜf baᶜḍı kerre ḫalḳī ve aṣlī olur veyāḫūd fi'l-aṣl cimāᶜa iᶜtiyādı var iken sonradan ḍaᶜf ᶜārıḍ olur ve her ḥālde o kimse cimāᶜı iştihā eder velākin cimāᶜdan ᶜāciz olur veyāḫūd ḳudret-i vāhiye vü ḍaᶜīfe ile cimāᶜa ḳādir olur ve iki kimse beyninde vāḳıᶜa olan mücāmaᶜatı rüʾyete o kimse iştihā eder ve o mücāmaᶜat eden kimsenin biri kendi olmağı ziyāde iştihā eder ve o mücāmaᶜatı rüʾyetinde onun şehvet-i sākinesi ḥareket ve şehvet-i müteḥarrike ile cimāᶜ-ı mez̠kūr vuḳūᶜunda o ᶜillet ṣāhibinden dahi inzāl ḥādis̱ olur veyāḫūd o cimāᶜı rüʾyet ile inzāl olmaz velākin ᶜalīlin āletinin ḳuvveti nühūḍ ve ḳıyām ve şehvetini ḳaḍāya ḳādir olup o vaḳtte kendide āḫere cimāᶜa iḳtidār olur.

Pes o ᶜilletin aṣḥābı iki fırḳa olurlar: Bir ferīḳın şehveti cimāᶜ-ı mez̠kūru rüʾyetten nühūḍ ve ḥareket edip lez̠z̠et-i inzāl kendiyi ġaşy ve iḥāṭa eder ve o inzāl gerek ise kendi fiᶜlinden olsun gerek ise kendi fiᶜlinin medḫali olmasın.[330] Ve ferīḳ-ı āḫerde o muᶜāmelede inzāl olmaz belki kendiye beyne'l-is̱neyn cimāᶜı rüʾyetten ḳuvvet gelip o ḳuvvet ile āḫere cimāᶜ eyledikte inzāl vāḳiᶜ olur.

Ve bi'l-cümle übne ᶜilleti nefsin suḳūṭu ve ṭabᶜın taḫannüs̱ü ve ᶜādetin redāʾeti ve mizācın üns̱evī olduğundan ᶜibārettir. Ve baᶜḍılarının aᶜḍāları z̠ükrān yaᶜnī meʾbūn olmayan erlerin aᶜḍālarından ecmel olur.

Ve maᶜlūm ola ki bu mez̠kūrlardan mā-ᶜadā bu bābda īrād olunan makālāt bi'l-cümle bāṭıldır ve onların maraḍları vehmīdir, maraḍ-ı ṭabᶜī değildir, pes bu maraḍ-ı vehmīye muᶜāleceye taṣaddī edenler echel-i nāstandır. Ve eger onlara ᶜilācın nefᶜi olur ise ġumūm ve cūᶜ ve seher ve ḥabs ve ḍarb gibi şehveti kesr eden eşyālar olur.

---

329 "Übne" ᶜayb maᶜnāsınadır; "meʾbūn" evvel veyāḫūd ikinci bābdan ism-i mefᶜūldür, maẓinne ve müttehem maᶜnāsına ḫayrda ve şerrde istiᶜmāl olunur; muṭlak z̠ikr olunup هُوَ مَأْبُونٌ denilse şerr ile müttehemdir ve maᶜyūbdur demek murād olunur, keẕā f'efhem mine'l-*Ḳāmūs*.

330 Yaᶜnī mefᶜūl gerek ise kendi olsun ve gerek ise fāᶜil ve mefᶜūl ġayri olup mücerred naẓar ile kes̱reti olan şehvet ve menī-i sākineleri ḥareket etmekle ḥareket eylesin.

Ve baʿḍılar ẕāhib oldular ki übneye sebeb budur ki ḳaḍībe vārid olan ʿaṣab-ı [425b] ḥassās ḳaḍībde iki şuʿbeye müteşaʿʿibe olur, bir şuʿbesi daḳīḳa ve şuʿbe-i uḫrāsı ġalīẓa olur ve şuʿbe-i daḳīḳa aṣl-ı ḳadībe muttaṣıla ve şuʿbe-i ġalīẓası kemereye müttecihe olur ve daḳīḳ olan şuʿbenin ḥissi ḳalīl olmakla şedīden ḥakke muḥtāc olur ḥattā şehveti ḥakk-i şedīd ile iḥsās eyledikte āleti münteşir olup mücāmaʿata ḳādir olur. Ve baʿḍın bu kelāmı bir şeyʾdir ki baʿīd gibi olur, muʿtemed olan evvelā ẕikr eylediğimizdir.

Ve bir ḳavmin ḥikāyesi istimāʿ olundu ki onların dānişten ḥaẓẓı vardır ve ṣınāʿat-i ḫabīs̱e-i meẕkūrede dahi medḫalleri vardır ve onların bu fiʿlleri bir cemāʿatin minvāl-i meẕkūr üzere ḥikāyet ve ḳaṣaṣları ile teṣāduḳ eyledi.

Yirmi Birinci Faṣl Ḫuns̱ā Beyānındadır

Ve baʿḍı ḫuns̱āda erkek ve dişi ʿuḍvlarından biri dahi olmaz ve baʿḍı ḫuns̱āda ikisinin ʿuḍvları dahi mevcūd olur ve onlardan baʿḍılarının iki ʿuḍvlarının biri aḫfā ve aḍʿaf veyāḫūd ḫafī ve āḫeri onun ḫilāfı üzere olur ve baʿḍı āḫerin iki ʿuḍvları ḳuvvet ve ḍaʿfta ʿale's-seviyye olur.[331] Ve bana bāliġ oldu ki ḫuns̱ānın baʿḍısı dahi vardır ki hem fāil ve hem dahi mefʿūl olur, iki āletin her birini istiʿmāl eder ve bu ḫaberi ben ḳalīlen taṣdīḳ ederim. Ve çok kerre ḫuns̱ānın ʿuḍv-ı aḫfāsını ḳaṭʿ edip cirāḥatine tedbīr ile muʿālece olunur.

Yirmi İkinci Faṣl Nisvānın Ḳubülünü Taḍyīḳ ve Tesḫīnleri Bābında Nāfiʿ Olan Tedābīri Eṭıbbānın Nāsa Taʿlīm Eyledikleri ve O Mevḍiʿe Müteʿallik Olan Umūrda Keff-i Lisān ve Tecfīf-i Ḳalem Lāzım İken Ḫilāf-ı Edeb Ḥareket Edip O Bābda Kendilerini ve Ḳalemlerini Ter-zebān Eyledikleri Maʿẕiresidir ki Beyān Olunur

Ṭabībe taʿẓīm-i ẕeker ve taḍyīḳ-i ḳubül ve telẕīẕ-i üns̱āda tekellüm ʿār olmaz, zīrā taʿẓīm ve taḍyīḳ-i meẕkūrların her birisi ile nesle tevaṣṣul olu-

---

331 Muṣannifin bu kelāmı kelām-ı fuḳahāyı muṣaddıḳtır, zīrā iki āleti olanların ẕükūr ve ünūs̱eti mebālinden maʿlūm olur ve iki āletinden cemīʿan bevl eder ise ḫuns̱ā-yı müşkil olur ve onun işkāli baʿde'l-bülūġ zāil, kendi cimāʿ eder ise erkek ve āḫer kendiye cimāʿ eder ise dişi iʿtibār olunur, ikisi dahi olmaz ise elbette liḥyesi nābit veyāḫūd memesi sāḳıṭ olur.

nur. Ve çok vāḳiᶜ olur ki erlerin āleti ṣāġīre olmakla onun mücāmaᶜatından nisā teleẕẕüẕ eylemez ḫilāf-ı muᶜtādları olmakla ve teleẕẕüẕ eylemedikçe menīleri dahi nüzūl eylemeyip veled ḥāṣıl olmaz. Ve baᶜḍı kerre dahi ṣıġar-ı ẕeker merᵓenin zevcinden teneffürüne bāᶜis̱ olur ve āḫere raġbet eder. Ve keẕālik ḳubül-i merᵓede dahi müḍāyaḳa olmasa zevcin zevceye ve zevcenin zevce muvāfaḳati olmaz ve onların her biri kendiye muvāfaḳati olanlarla izdivāc eylemeğe ve istibdāle raġbet eder ikisinde dahi teleẕẕüẕ ḥāṣıl olmamakla. Ve keẕālik teleẕẕüẕ-i zāid ile inzāl sürᶜat ve ᶜacele eder ve eks̱er-i ḥālde nisānın inzāli müteᵓaḫḫir ve baṭīᵓ olur ve teleẕẕüẕ nāḳıṣ oldukta nisāya ḳaḍā-i vaṭar müyesser olmayıp nesl dahi ḥāṣıl olmaz. Ve keẕālik zevc zevce āletlerinin ᶜadem-i muvāfaḳatları ile zevceye şibaᶜ ḥāṣıl olmayıp zevcenin şebaḳ ve şehveti bāḳıye olsa eger o zevcenin gözcüsü yok ise ḥācetini ḳaḍā ve şehvetini teskīn eden kimseye meyl eder veyāḫūd nisvāndan maḥrem ittiḫāẕ edip onunla bi'l-müsāḥaḳa şehvetini teskīn eder. Pes bu mefsedeleri defᶜ maṣlaḥatı eṭıbbānın taᶜẓīm ve taḍyīḳ taᶜlīmlerine ᶜözr-i ḳavī ve vech-i şerᶜī olur.

<u>Müleẕẕiẕātu'r-Ricāli ve'n-Nisāi:</u> Ricāl ve nisāya cemīᶜan leẕẕet verir feminde ḥıltīt ve kebābe aḫẕ eden kimsenin ağzı suyu ve ᶜasel-i emlec ve saḳmūnyāyı maᶜcūn kılan ᶜasel ve zencebīl ve fülfül maᶜa'l-ᶜasel. Bu nesneler ile o āletler telṭīḫ olunur ḫuṣūṣan ḳaḍībin nıṣf-ı aḫīrini telṭīḫ ziyāde müleẕẕiẕ olur ve o edviye ile yalnız kemereyi telṭīḫte kes̱īr fāide olmaz.

Yirmi Üçüncü Faṣl Taᶜẓīm-i Ẕeker Eden Nesneler Beyānındadır

Evvelā ẕeker ḫıraḳ-ı müsaḫḫine ile delk olunup baᶜdehu şuḥūm ve edhān-ı ḥarre ile delk olunur ve üzerine elbān ṣabb olunur ḫuṣūṣan leben-i ḍaᵓn ṣabb olunur ve baᶜdehu demi ceẕb ve lüzūceti ile ḥabs ve düsūmeti ile ᶜaḳd eylesin için zift ilzāḳ olunur ve bu tedbīre akşam ve ṣabāḥ müdāvemet olunur. Kitāb-ı rābiᶜde tesmīn-i aᶜḍā bābında ẕikri ātī tedbīrlerden ilṣāk-ı zift keyfiyyeti ve tedbīri müṭālaᶜa olunmakla taᶜarrüf olunsun.

Ve muᶜaẓẓimāt-ı ẕekerden olur müceffef olan ᶜalaḳ ile ẕekere ṭılā eylemek ve keẕālik ḫarāṭīn ile ve ḥāblāb[332] ile ṭılā eylemek. Ve hablab leblābın

332 Ḥilbāb dedikleridir.

bir nevᶜi olur ve onun lebeni olur. Ammā bādrūc ile tedbīr bu vech ile olur ki ᶜalaḳ aḫẕ olunup bir nārecīl içine vaḍᶜ olunur ki o nārecīlin içinde mā-ı bādrūc vardır ve kuruyunca ḳadar bir üsbūᶜ veyāḫūd dahi ziyāde terk olunur ve baᶜde'l-cefāf o ᶜalaḳ aḫẕ ve saḥḳ olunur ve mesḥūḳuyla ḳadīb ṭılā olunur.

Muḍayyıḳāt-ı Ḳubül: ᶜUd, suᶜd, rāsen, ḳaranfül, rāmik, miḳdār-ı ḳalīl misk. Bu meẕkūrlar aḫẕ ve cemīᶜan saḥḳ olunur ve bir ṣūfe dahi meysevsene ġams olunduktan sonra o mesḥūḳ ile ṣūfe telvīs̱ olunup ḳubülde iḥtimāl olunur.

Ve keẕālik ᶜafṣ-ı ficc iki cüzᵓ, fiḳāḥ-ı idḫir bir cüzᵓ, bu devalar munḫul-i ḍayyiḳte elenip şarābla meblūle olan ḫırḳa ile vāḥiden baᶜde vāḥidin iḥtimāl olunur, zīrā bu tedbīr bekāreti iᶜᶜāde eder.

Ve keẕālik ṣanevberin ḳışr-ı medḳūḳu dört cüzᵓ, şebb iki cüzᵓ, suᶜḍ bir cüzᵓ. Bu meẕkūrlar aḫẕ olunup şarāb-ı reyḥānīde ṭabḫ olunur ve o maṭbūḫ ile ḫıraḳ-ı kettān ıslatılıp iḥtimāl olunur. Ve vācib olur ki o maṭbūḫ meşdūdetü'r-reᵓs inā içinde ḥıfẓ ve vāḥiden baᶜde vāḥidetin istiᶜmāl oluna, cidden ceyyid olur.

Müsaḫḫināt-ı Ḳubül: Sükk ve misk ve zaᶜferān şarāb-ı reyḥānīde kaynatılır ve muġlāsı bir ḳıṭᶜa ḫırḳa-i kettāna içirilip istiᶜmāl olunur. Ve onun ḳubülü tesḫīnden mā-ᶜadā rāyiḥa-i ḳubülü taṭyīb dahi eder. Bu bābda kirm-dāne cidden ᶜacīb olur Rūfus-ı ḥakīmin ẕikr eylediği üzere.

İkinci Maḳāle Bāhtan Ġayri Aᶜḍā-i Tenāsülün Aḥvāl-i Sāiresi Beyānındadır O Dahi Fuṣūlü Müştemiledir

Evvelki Faṣl Ḫuṣyede ve Muḳāribinde ve Şercde Ḥādis̱ Evrām-ı Ḥarre Beyānındadır

Ve o verem baᶜḍı kerre nefs-i ḫuṣyede olur ve baᶜḍı kerre ṣafnda yaᶜnī kīsede olur. Ve ṣafnda olan veremi lems mümkin olur ve ṣalābet ve līni lems ile ve levnini rüᵓyet ile maᶜlūm olur, ammā ḫuṣyede olanların bu aḥvālini taᶜarrüf ᶜusretli olur ve o vereme ḫāricden cess olunur ve verem dāḫil-i ṣafnda olur ve aḥvāli mütebeyyine olmaz. Ve baᶜḍı kerre nefs-i ḫuṣye vereminde ḥummā dahi olur ᶜuḍv-ı şerīf olup ḳalbe dahi ittiṣāli olmaḳ ile. Ve çok vāḳiᶜ olur ki ṣafn sāḳıṭ olup baᶜdehu ᶜavdet eder ve ṣafnın suḳūṭunda

yumurtaları muʿallaḳta kalır ve baʿdehu ṣafn yine nābit olup mülteḥim olur ve ṣafn-i cedīdīden kīs-i cedīd müteḫallıḳ olur velākin ṣulb olup kīs-i evvel gibi olmaz. Ve çok vāḳiʿ olur ki ḫuṣyelere teʾekkül ʿārıḍ olup teʾekkül fāş olmasın için ḫıṣāya [333]ḥācet olur. Ve çok kerre dahi suʿāl ʿārıḍ olmakla ḫuṣye veremleri zāile olur, veremin māddesi ṣadra intiḳāl eder.

el-Muʿālecāt: Ẕikr olunan verem-i ḥārr ḫuṣyede olur ise vācib olur ki faṣd oluna ve ṭabīʿata ıṭlāḳ oluna ḫuṣūṣan o ıṭlāḳ taḥtānī istiʿmāl olunan muʿālecāt ile ola, zīrā o mis̱lli veremde ḫamūlāt istiʿmāl olunsa nefʿi ʿaẓīm olur ve māddeyi maḳʿadeye cezb eder. Ve baʿḍı kerre dahi ʿırḳ-ı yed faṣd olunduktan sonra faṣd tes̱niye olunup ṣāfin dahi faṣd olunur. Ve vācib olur ki verem hangi cānibde ise o cānib faṣdda mürāʿat oluna yaʿnī [426a] ḫuṣyelerden verem sağ ṭarafta ise sağ elden ve sağ ayaktan faṣd oluna ve sol ḫuṣyede ise ṭaraf-ı yesārdan faṣd oluna ve eger verem cemīʿan iki ḫuṣyede ise aḫẕı vācib olduğu miḳdār dem iki cānibden aḫẕ oluna.

Vācib olur ki onlar ġıdāyı tecfīf edip laḥmı ve laḥm mis̱lli müvellid-i dem olan aġdiyeyi terk eyleyeler ve tedbīr-i laṭīf ile tedbīr eyleyeler ve evvelā ḫall ve mā-ı verd ve luʿābāt-ı bāride ve ʿuṣārāt-ı bāride bir ḫırḳaya içirilip o ḫırḳa ʿuḍv üzere vaḍʿ oluna.

Ve kaçan verem zāman-ı tezeyyüde vāṣıl olsa bu ḍımād ve aṭliye ile ḍımād oluna o ḍımād budur: ʿİnebü's̱-s̱aʿleb, mā-ı ḳarʿ ve mā-ı ḳaṣab-ı raṭb ḫāṣṣaten ve mā-ı hindebā ve daḳīḳ-i bāḳılā ve şaʿīr ve zaʿferāndan bir şeyʾ ve dühn-i verd. Bu meẕkūrlar aḫẕ olunup onlardan ḍımāḍ ittiḫāẕ olunur. Ve keẕālik varaḳ-ı kākünec, daḳīḳ-i şaʿīr, daḳīḳ-i ʿades ve keẕālik daḳīḳ-i bāḳılā, varaḳ-ı ḳaṣab, dühn-i verd. Ve bizim tecribe eylediğimiz aḍmidedendir: Daḳīḳ-i bāḳılā, benefsec-i mesḥūḳ veznleri berāber aḫẕ olunup ondan ḫabīṣa ittiḫāz ve onunla ḍımād olunur. Eger ḥarāret-i vecaʿ ifrāṭ üzere olurlar ise ẕikr olunan aḍmide aḫlāṭına rādiʿāt ḫalṭına ḥācet olur varaḳ-ı benc mis̱lli.

Ve eger onda ṣalābetün-mā var ise veyāḫūd verem cidd ibtidāyı mücāvezet-i beyyine ile tecāvüz eylediyse vācib olur ki münḍicāt ile ona tedbīr oluna; derece-i ibtidāya münḍicāttan aḳreb olan daḳīḳ-i bāḳılā ve bābūnec ve ḫaṭmī olur, bezr-i kettān luʿābıyla ve meypuḫtec ile istiʿmāl olunur. Ve

333 "Ḫıṣā" iğdiç etmektir.

keẕālik daḳīḳ-i şaʿīr ʿasel ile ve mā ile istiʿmāl olunur. Ve keẕālik varaḳ-ı kerneb daḳīḳ-i şaʿīr ve muḫḫ-ı beyḍ ve dühn-i verd ile istiʿmāl olunur.

Ve kaçan veremin tezeyyüdü vuḳūf edip taḥlīle ḥācet olsa mücerreb-i ceyyid budur ki menzūʿu'l-ʿacem zebīb ve kemmūn saḥḳ olunup onlardan ṭılā ile[334] ḍımād ittiḫāẕ oluna veyāḫūd varaḳ-ı kerneb ve ḥulbe ṭabḫ oluna veyāḫūd daḳīḳ-i bāḳılā ve menzūʿu'l-ʿacem olan zebīb-i desim ve kemmūn bu cemīʿ memzūc şarābda ṭabḫ olunup ṭılā oluna veyāḫūd daḳīḳ-i şaʿīr aḫs̱ā-i baḳar ile ḫallde naḳʿ kılındıktan sonra kemmūndan bir şeyʾ ve ʿineb-i s̱aʿ-leb suyundan bir şeyʾ ile istiʿmāl olunur veyāḫūd ḫurmā çekirdeği remādī ve ḫaṭmī veznleri berāber aḫẕ olunup ḫall ile maʿcūn kılınır veyāḫūd kerneb-i remādī suyu beyāḍ-ı beyḍ ile ve ṣufret-i beyḍ ile veyāḫūd berrī ḳıs̱s̱ānın aṣlı şarāb-ı ʿasel ile veyāḫūd aṣl-ı sūsen dakīḳi mesḥūḳan ke'l-merhem veyāḫūd zebīb-i münaḳḳādan beş ve ḥabbetü'l-ḫaḍrānın meslūḳu bir buçuk, kemmūn bir, kerneb dokuz, ʿilk-i ṣanevber üç; bu meẕkūrlar ʿasel ile maʿcūn kılınır.

Ve maʿa'l-ḳurūḥ olan vereme ḫabes̱-i fıḍḍa zeyt içinde ṭabḫ olunur ḳıvām ḥāṣıl olunca ḳadar ve üzerine şemʿ ve rātīnec ilḳā olunup refʿ olunur. Ve keẕālik ʿilk-i enbāṭ ve uşşaḳ veznleri berāber, dühn-i sūsen ve semn-i baḳar miḳdār-ı kifāye ve keẕālik aṣl-ı ḥabaḳ sevīḳ ile ve keẕālik bizim ev-rām-ı bāridede ẕikr eylediklerimiz.

Ve bu devā dahi inḍāca muḥtāc olan vereme ve verem-i bāride ve ḫuṣ-yede olan rīḥe ḳavī devādır ve o devā budur: Ḥımmaṣ-ı esved, mīvīzec her birinden birer cüzʾ, ʿaḳārīb-i muḥraḳa bir cüzʿ; bu meẕkūrlar aḫẕ olunup ḍımād olunur. Ve dühn-i zanbaḳtan miḳdār-ı ḳalīl iḥlīle ṣabb olunmak dahi nāfiʿ nāfiʿ olur ḫuṣūṣan verem-i bāride ziyāde nāfiʿdir. Ve keẕālik füvve-tü'ṣ-ṣıbġ taʿlīḳi taʿlīḳi dahi nāfiʿdir.

Ve eger verem dübeyle oldu ise o dübeyle ṣafn katında fetḥ oluna ve maḳʿade cānibinden fetḥ cāiz olmaz, zīrā o cānibden fetḥ olunsa baʿḍı kerre nāṣūr-ı redī olur ve belki vācib olur ki müdāvemet olunup daḳīḳ üzere su ile maʿcūn kılınıp vaḍʿ oluna veremin teḳayyuḥunu menʿ eylesin için ve āḫir-i ḥālde iḥlīle dühn-i zanbaḳ ile misk izrāḳ olunur ve bu izrāḳın ġayet menfaʿati olur veyāḫūd kirāren ve mirāren dühn-i zanbaḳ istiʿmāl olunur ve onu istiʿmāl ʿilāc-ı kāfī olur.

334 Yaʿnī ṭabḫ olmuş şarāb ile.

ᶜİlācu'l-Veremi'l-Bārid Fi'l-Ḫuṣye: Ve bu ᶜilletin eks̱eriyyā ᶜurūḍu sūᵓ-i ḳunyede ve istisḳāda olur ve ᶜilācı verem-i ḥārrda ẕikr olunan münḍicāt olur. Ve o münḍicāttandır daḳīḳ-i baḳılā ve daḳīḳ-i ḥulbe müs̱elles̱ ile. Ve keẕālik kerneb bir ḳabḍa, tīn beş ᶜaded teherrī edince ḳadar suda onlar ṭabḫ olunur ve baᶜdehu onunla ḍımād olunur. Ve ondan ḳavī olur ḥımmaṣ daḳīḳī ve bāḳılā daḳīḳī ve kemmūn ve külye şaḥmı ve bābūnec ve iklīl ve şemᶜ; bu meẕkūrlardan merhem ittiḫāẕ olunur. Ve keẕālik muḳl meypuḫtecde iẕābe olunup istiᶜmāl olunur. Ve iḥlīle zanbaḳ kerrātla taḳṭīr olunsa nefᶜi ᶜacīb olur. Ve keẕālik maṣṭakī ve ᶜanzerūt aḫẕ olunup ṭılā ve zanbaḳ içinde naḳᶜ olunur baᶜdehu beyḍa üzere ṭılā olunur. Ve dühn-i ḫırvaᶜın ḫuṣyeye ḫāṣṣ evrāmda nefᶜ ᶜacībi olur. Ve iḥlīle dühn-i zanbaḳ ile misk taḳṭīri ġāyet-i menfaᶜate bāliġ olur.

Ḫuṣyede Olan Verem-i Ṣulbe ᶜİlāc Bu Meẕkūrlardır: Tīn, şaḥm-ı baṭṭ her birinden birer cüzᵓ, varaḳ-ı zeytūn, varaḳ-ı serv, uşşaḳ her birinden yarım cüzᵓ; bu edviye ṭılā ve semn-i baḳar ile cemᶜ olunur. Ve keẕālik ḳulḳuṭār, zūfā-i raṭb, şemᶜ, dühn-i verd, muḫḫ-ı sāḳ-ı iyyel, varaḳ-ı ᶜulleyḳ veznleri berāber aḫẕ olunup onlardan leṭūḫ ittiḫāz olunur. Ve keẕālik muḳl, uşşaḳ aḫẕ olunup müs̱elles̱ içinde ḥall olunur, miḳdār-ı ḳalīl daḳīḳ-i bāḳılā ve dühn ile cemᶜ olunur.

ᶜİlāc-ı Ceyyid-i Mücerreb: Nuḫāle aḫẕ ve daḳḳ olunup elekten geçirildikten ḫālī olunmaz ḥattā munḫul-ı ṣafīḳten yaᶜnī sık elekten geçince ḳadar ve uşşaḳ dahi sikencebīn içinde ḥall olunup ikisi maᶜcūn kılınıp ve mevḍiᶜ-i ṣalābete o maᶜcūn ilzāḳ ve ilṣāḳ olunur; devām üzere bu ḍımād oldundukta her ṣalābete nāfiᶜ olur. Ve keẕālik ṣulb için bābūnec, ḥulbe, bāḳıle, semn, ᶜaḳīdü'l-ᶜineb veyāḫūd tīn-i müherrā; bu meẕkūrlar ile ḍımād olunur. Ve keẕālik nevātu't-temri'l-maᶜrūf remādı iki cüzᵓ, ḫaṭmī bir cüzᵓ, ḫall ile saḥḳ olunup onunla ḍımād olunur.

İkinci Faṣl ᶜĀḳūnā ve Ersāṭū Beyānındadır

Bu ᶜillet nādiren vāḳiᶜ olur ḫuṣūṣan nisāda ender olur. Ve bu ᶜilletin māhiyeti budur ki bu ᶜillet ṣāḥibinin ricālden ise ẕekerinde iḫtilāc olur ve nisānın fem-i raḥiminde iḫtilāc olur ve evᶜiye-i menīde temeddüd olur ve o temeddüd verem-i ḥārr ḥasebiyle olur. Ve eger o veremin defᶜine ᶜināyet

ve iᶜānet olunmasa evᶜiye-i menīyi ḫalᶜa ve istirḫāya ve temeddüde müᵓeddī olur ve evᶜiye-i menī teşennüc eder ve baᶜḍılar dediler ki bu sūrette ᶜalīlin baṭnı müntefiḫ olur ve ᶜaraḳ-ı bārid olur.[335]

el-ᶜİlāc: Ẕikr olunan maraḍ için evvel-i ẓuhūrunda faṣd olunur ve ḥacāmet ve irsāl-i ᶜalaḳ olunur baᶜdehu ishāl olunur ve ishāli ḳalīlen ḳalīlen defeᶜāt ile ve rıfḳ üzere olursa onun ishāli mā-ı leblāb, ḫıyārşenber ile ve mā-ı sılḳ ile olunur ve keẕālik mā-ı ᶜinebü's-s̱aᶜleb ḫıyārşenber ile saḳy olunur, ḥalezūn meraḳı ve ṭabīᶜatı müleyyine eden buḳūl-i bāride meraḳaları ile olur ve o buḳūl ısfanāḫ ve ḳaṭaf ve onlara müşābih olan buḳūldür. Ve bu ḥuḳne ile iḥtiḳān olunur, onun nüsḫası budur: Sebistān, iccāṣ, ḫaṭmī, sılḳ, şīrḫışt. Ve o ᶜilletin aṭliye-i müberridesinde cidden mübālaġā olunur ve o aṭliye aᶜḍā-i cimāᶜ ve ẓahr üzere vaḍᶜ olunur ḥattā şevkerān ve ḳaymūliyā ve senin ferīsimū-is ḥārrda ve ḫusye verem-i ḥārrı bābında maᶜlūmun olan aḍmidenin küllīsi vaḍᶜ olunur ve nīlūfer kökünün ve aṣl-ı sūsenin bu ᶜillet ṣāḥibine muvāfaḳati olur.

Üçüncü Faṣl İki Ḫuṣyenin ve Ḳadībin Vecaᶜı Beyānındadır

O vecaᶜ sūᵓ-i mizāc muḫtelif-i ḫārdan ve sūᵓ-i mizāc-ı muḫtelif-i bāridden ᶜārıḍ olur ve rīḥ ve veremden ve ḍarbe ve ṣadmeden dahi ᶜārıḍ olur.

el-ᶜAlāmāt: Sūᵓ-i mizācdan olan vecaᶜda temeddüd-i şedīd [426b] olmaz ve sūᵓ-i mizāc ḥiss-i melmes ile maᶜlūm olur. O mizāc ḥārr ise onda iltihāb olur ve eger mizāc bārid ise vecaᶜ-ı ḫaderī olur ve onun vecaᶜı kes̱īr olmaz. Vecaᶜ-ı rīḥīde temeddüd ve intiḳāl olur ve onda s̱iḳal olmaz ve sāir vecaᶜlarda o vecaᶜın sebebi ve ᶜalāmetleri ile bu dahi maᶜlūm olur.

el-Muᶜālecāt: O muᶜālecāt tesḫīn-i ḫuṣye ve tebrīd-i ḫuṣye bāblarında ẕikr olunan muᶜālecāttır ve ḫuṣye veremi ᶜilācı ve ḫuṣye rīḥini taḥlīl eden muᶜālecāttır. Ve eger berdinde şiddet var ise onun ᶜilācı dühn-i ḫırvaᶜ içinde ferfiyūn ḥall olunup istiᶜmāl olunmakla olur. Ve eger onda iltihāb ve ḥurḳat müştedde olur ise onun ᶜilācı ᶜuṣārāt-ı müberride olur ve onda afyūn veyā şevkerān dahi kılınır.

335 *Esbāb* ومن عرض له التشنج من اصحاب هذا العلة وانفتح بطنه وعرق عرقا باردا هو يموت *ᶜAlāmāt* li's-Semerḳandī.

Ve ammā ṣadme ve ḍarbeden ḥādis̱ olan vecaᶜ ᶜilācında vācib olur ki ondan faṣd oluna ve ᶜuḍva bilā-ḳabḍin şedīdin müberrid ve rādiᶜ olan nesneler vaḍᶜ oluna, zīrā o müberridin ḳabḍ-ı şedīdi olanları mūlim olur belki o müberrid rādiᶜde telyīn olmak evfaḳ olur benefşec, nīlūfer, ḳarᶜ ve o mis̱lliler gibi. Ve bunlardan sonra luᶜāb-ı ḫaṭmī ve babadya mis̱lliler istiᶜmāl olunur ve keẕālik rātīnec ve mürr mā-ı bārid ile veyāḫūd bezr-i kettān mā-ı bārid ile maᶜcūn kılınıp istiᶜmāl olunur ve semn ve ᶜilk-i enbāṭ veznleri berāber aḫẕ ve istiᶜmāl olunsa nāfiᶜ olur.

Dördüncü Faṣl İki Ḫuṣyenin ᶜİẓamı Beyānındadır

Ve baᶜḍı kerre ḫuṣyeler büyür ve ona ᶜiẓam ᶜārıḍ olur velākin onun ᶜiẓ amı verem ṭarīḳi üzere olmaz belki ḫıṣb, simen ṭarīḳi üzere olur iki s̱edylere simen ᶜārıḍ olduğu gibi.

el-Muᶜālecāt: Ebkār-ı nevāhid yaᶜnī henüz istidāreye bedᵓ eden kız memelerine simen gelmeyip ve tedellī ve suḳūṭ eylemesin için istiᶜmāl olunan edviye-i müberride ile bu ᶜillete dahi ᶜilāc olunur, şevkerān ve benc mis̱lli ile ṭılā olunur ve ḳuvve-i ġāẕiyeyi iḍᶜāf eden nesnelerin küllīsi ile ve üsrüb eczālarını birbirine ḥakk edip ondan ḥāṣıl ḥukāke mā-ı küzbere-i raṭb ile ve ḥacer-i misenn ve ḥacer-i reḥā[336] ḥukākeleri ile muᶜālece olunur. Ve bu ᶜillete nāfiᶜ ve muᶜaddil olur dühn-i zanbaḳı iḥlīle izrāḳ eylemek.

Beşinci Faṣl Ḫuṣyelerin İrtifāᶜı ve Ṣıġarı Beyānındadır

Ve ḫuṣyelere baᶜḍı kerre teḳalluṣ edip ṣaġīr olmak ᶜarıḍ olur mizāc-ı bāridin ve ḍaᶜfın istīlāsı ḥasebiyle ve baᶜḍı kerre ḫuṣyeler merāḳḳ-ı baṭna mürtefiᶜler olup ġāibe olurlar ḥattā bevlde ᶜusret ve vecaᶜ olur ve taḳṭīr-i bevle müᵓeddī olur.

el-Muᶜālecāt: Onlarda bizim bābu'l-inᶜāẓda ẕikr eylediklerimiz müsaḫḫine ve muḳavviye ve ceẕẕābe olan merūḫāt ve aḍmide istiᶜmāl olunur. Ve beyḍalar ġaybet ve hereb ederler ise onun ᶜilācı mütevāliyeten ḥammāmāt ve ābzenāt istiᶜmāli olur. Ve baᶜḍı kerre eṭıbbā-i aḳdemūnun resm eylediği üzere iḥlīle bir ünbūbe idḫāl eyleyip nefḥ eylemeğe ḥācet olur ve nefḫ olunan rīḥ bedende teraḳruḳ ve teraᶜruᶜ edip beyḍa-i mürtefiᶜa nüzūl eder.

336 "Ḥacer-i misenn" bileği taşı ve "ḥacer-i reḥā" değirmen taşıdır.

Altıncı Faṣl Ṣafnın Devālīsi ve Ṣalābeti Beyānındadır

Ṣafnda[337] ve ṣafnı müvālī olan cevānibde baᶜḍı kerre devālī[338] mültevi-ye-i kes̱īre ẓāhir olur. Ve o devālīde baᶜḍı kerre riyāḥ-ı muḥteḳıne olup onda tevātür-i iḫtilāc olur[339] ve çok kerre o ṣafnda verem-i ṣulb dahi olur ve onun veremi evrām-ı bāride cinsinden olur. Ve çok kerre o ᶜillet cānib-i yesārda ẓuhūr edip iḍᶜāf eder ve onda zāid damar olup o zāid damar mevḍiᶜ-i yesāra ṣabb-ı mevādd etmekle.

el-Muᶜālecāt: Onun ᶜilācı evrām-ı ṣulbe ᶜilācıdır.

Yedinci Faṣl Eder ve Fütūḳ Beyānındadır

İşbu kitāb-ı s̱ālis̱ maḳālātının āḫirinde ḳayl-i futūḳ için inşāallāhu taᶜālā biz müstaḳillen bir bāb īrād eyleriz.

Sekizinci Faṣl İki Ḫuṣyelerin Teḳalluṣu Beyānındadır

Ḫuṣyelerin teḳalluṣ ve teşennücü esbābı berd-i şedīḍ olur ve baᶜḍı kerre dahi emrāḍ-ı ḥādde aṣḥābında ᶜalāmāt-ı rediyye ẓuhūr eyledikte suḳūṭ-ı ḳuvvetleri sebebiyle dahi ḫuṣyelere teşennüc ve teḳalluṣ ḥādis̱ olur ve biz onları dahi ẕikr eyleriz.

---

337 "Ṣafn" ḫuṣyenin kīsesine derler.

338 Ve "devālī" "dāliye"nin cemᶜdir. "Dāliye" mencenūn maᶜnāsına sığırın idāre eylediği dūlābdırr ki onunla su çekilir, ke-ennehu ᶜurūḳ mevādd ile mümteliᵓe olmakla devālī tesmiye olundu. Maᶜrūf olan devālī sāḳlarda olur, onlarda olan ᶜurūḳ-ı aṣliyye müttesiᶜa olur ve dāliye gibi ẓuhūr eder muṣannif katında. Ammā Rāzī der ki o ᶜurūḳ-ı müttesiᶜa ᶜurūḳ-ı aṣliyye değildir belki o ᶜillet iṣābetinde tekevvün eder ḥattā ayakta olan devālī muᶜālecesinde ᶜurūḳ ḳaṭᶜ olunur. Ve sāḳın ᶜurūḳu ṣāfin ve ḥālib ᶜurūḳlarıdır, onları ḳaṭᶜ cāiz değildir.

339 Ve ona ḳarvu'd-dāliye ("ḳarv" inā ve kāse maᶜnāsınadır) tesmiye olunur. Ve bu mis̱lli āfet ḫuṣyenin kendiye dahi ᶜārıḍ olup meşy müteᶜaẕẕir olur. Ve o ᶜırḳ-ı zāidin taḥḳīḳi budur ki ecvef-i nāzilden iki şuᶜbe ayrılıp iki böbreklere müttecih olur, onun adına ṭāliᶜān derler ve sol böbrekte olan ṭāliᶜden bir şuᶜbe beyḍa-i yüsrāya gelir. Ve yine ecvef-i nāzilden iki şuᶜbe dahi ayrılıp iki beyḍalara gelir ve yüsrāya gelen iki ᶜırḳın ruṭūbeti ebred ve erṭab olur ve yümnāya gelen ᶜırḳ-ı vāḥidin enḍac ve enḳā ruṭūbeti olur.

Dokuzuncu Faṣl Ḫuṣye ve Ẕeker ve Mebdeʾ-i Maḳʿade Ḳurūḥu Beyānındadır

Bu mevḍiʿlerde ḳurūḥun ẓuhūru ʿalāmāt-ı rediyye olur, zīrā o mevāḍiʿ havādan mestūr olup bir heyʾet üzere olur ki onun nevāḥīṣine ʿufūnet sereyānı sürʿat eder ve o mevāḍiʿin ḥarāret ve ruṭūbete meyli olur ve mecārī-i fuḍūle muḳārib olmakla ḳurūḥ-ı aḥşāya ve ḳurūḥ-ı feme müşābih olur. Ve bu mevāḍiʿde olan ḳurūḥun erdeʾi aṣl-ı ḳaḍībde ve maḳʿad ʿaḍalinde olan ḳurḥalar olur onun için ki ḳurḥanın ıṣlāḥı tecfīf-i ḳavīye muḥtāc ve muḳārib fuḍūl olan mevāḍiʿin idmāli ve ıṣlāḥı aṣʿab olur ve maʿa-hāẕā o iki mevḍiʿin ʿaḍallerinde ḥiss ḳavī ve şedīd olur yaʿnī onun vecaʿı şedīd olur ve vecaʿ-ı şedīd bürʾe māniʿ olur. Ve baʿḍı kerre ḳaḍībin ḳurūḥu taʿaffün edip saʿy etmekle ḳaḍīb ḳaṭʿ olunmağa ḥācet olur, neʿūẕu billāhi taʿālā min külli āfetin ve ʿāhetin.

el-Muʿālecāt: Ḳurūḥ-ı meẕkūrdan kemere-i ḳaḍīb üzere olan ḳurḥa muʿālecesinde tecfīfe ḥācet ḳulfede[340] ve cilde ḳurḥasının tecfīfe iḥtiyācından eşedd olur, zīrā kemerenin yübs-i şedīdi plan mevḍiʿde ḳurḥa ḥudūs̱u sebebi ḳavī ile olur ve sebebi ḳavī olan ḳurḥa tecfīfe eşedd-i iḥtiyācla muḥtāc olur ve bu ḳurḥa ḥīn-i muʿālecede ṭarī ve tāze veyāḫūd ʿatīḳ ve müteḳādim olur ve baʿḍısı dahi ḳurḥa-i ḫabīs̱e olur.

Ammā ṭarī olan ḳurḥa muʿālecesinde ṣabır, mürdāsenc, iḳlīmiyā-i maġsūl şarāb [ve] tūtiyā ile saḳy olunmak gibi bir ʿilāc olmaz. Ve bu edviyeye ḳarīb olur lüʿlüʿ ve ḳarʿ-ı muḥraḳ; bunların nefʿi bu bābda ʿacībdir. Ve remād, şebb ve tūtiyādan zerūr ittiḫāẕ olunur ve mā-ı verd ile onlar ṭılā dahi olunur. Ammā bu edviye ile ṭılā olunmak mertebesinden ḳurḥanın ruṭūbeti eks̱er ise ve tefettuḥ dahi var ise bu edviyelerden aḳvāya ḥācet olur, nuḥās-ı muḥraḳ mis̱lli ile ʿilāc olunur. Ve ḥabb-ı ṣaġīri müs̱mir olan şecere-i ṣanevberin ḳışrı bu ḳurḥaya mücerreb devā olur. Ve eger inbāt-ı laḥma ḥācet olur ise ona kündür ḫalṭ olunur.

Devā-i Mürekkeb: Tecfīf-i şedīd ve cimāʿa ḥāceti olanların ḳurḥalarına nāfiʿ tūtiyā, ṣabır, anzerūt, kündür, şādenec, ġarebin muḥraḳı ve liḥāsı, şebb-i Yemānī, zāc-ı muḥraḳ, ʿafṣ, cüllenār, aḳāḳıyā veznleri berāber,

340 "Ḳulfe" sünnetçinin ḳaṭʿ eylediği cildedir.

zencār bir buçuk cüzʾ, rummān-ı ḥāmiḍ aḳmāʿı bir cüzʾ; bu meẕkūrlar aḫẕ olunup dühn-i verd ile merhem ittiḫāẕ olunur.

Nüsḫa-i Uḫrā: Ḫabes̱-i ḥadīd, mürdāsenc, dem-i aḫaveyn, ḳırṭās-ı muḥraḳ, şebb-i Yemānī-i muḥraḳ dühn-i verd ile ḍımād ittiḫāẕ olunur veyāḫūd bir dirhem veyāḫūd aḳrāṣ ittiḫāẕ olunur.

Ve eger ḳurḥa ʿatīḳ ise onun içine kündür ve diḳāḳ-ı kündür ve ṣabır veznleri berāber ḫalṭ olunur.

Ve eger o ḳurḥa ekkāl olur ise insān şaʿrının remādı ve encudān ve ʿades-i cebelī aḫẕ olunup ḍımāḍ üzere ẕerūren istiʿmāl olunmak nāfiʿ olur.

Ve bundan aḳvā olur iki ẕernīḫin her birinden yedi nūvreden yirmi lākin o nūre ḥıcāre ve ġayr-i muṭfāt olmak şarṭıyla ve esfiyūş-ı raṭb ʿaṣīri ile maʿcūn kılınır ve ẓıllda ḳurṣ kılınıp vaḳt-i ḥācette istiʿmāl olunur.

Ve bundan dahi aḳvā olur iki ẕernīḫ ve aḳāḳıyā ve zencār ve mīvīzec ve remād-ı şebb ve fülfül; bu meẕkūrlardan aḳrāṣ ittiḫāẕ olunur.

Ve eger ḳurḥada ḫubs̱ olup ḳurḥanın levni esved olur ise ecved olan ḳaṭʿ olunup mevāḍiʿ-i fāside ibāne olunduğundan sonra merāhim-i münbite ile laḥmı inbāt olunmaktır.

Onuncu Faṣl Ḳaḍībin Ḳurūḥ-ı Dāḫilesi Beyānındadır

Bu ḳurḥanın ʿilācı mes̱āne ḳurūḥu ʿilācıdır. Ve bu ḳurḥa baʿḍı kerre ḳırṭāṣ-ı muḥraḳ devāsı ile muʿāleceye muḥtāc olur.

Devā-i Ḳırṭāṣ-ı Muḥraḳ Nüsḫası Budur: Ḳırṭās-ı muḥraḳ ve şebb-i muḥraḳ ve iḳlīmiyā-i maġsūl baʿde'l-iḥrāḳ ve ṣıġār-ı ṣanevber [427a] şeceresinin ḳuşūru ve şādenec ve kündür bu meẕkūrlardan aḳrāṣ ittiḫāz olunur ve ẕerrāḳa ile istiʿmāl olunur.

On Birinci Faṣl Ḫāric-i Ḳaḍībde Ḥādis̱ Ḥikke Beyānındadır

O mevḍiʿe munṣabb olan mevādd-ı ḥāddeden ḥādis̱ olur ve bu ḳaḍibden tereşşuḥ eden ʿaraḳ-ı ḥādden dahi ḥikke ʿārıḍ olur.

el-Muʿālecāt: Ḫılṭ-ı meẕkūr faṣd ve ishālle nefḍ olunur ve baʿdehu aḳāḳıyā ve māmīs̱ā her birinden yarım dirhem, nūşādur bir dānıḳ, [ṣabır bir dānıḳ], zaʿferān nıṣf dānıḳ ve edviye-i meẕkūrenin mecmūʿu vezninde

üşnān aḫẕ ve daḳḳ olunup elekten geçirildikten sonra zanbaḳ ile maᶜcūn kılınır ve onun nefᶜi mücerrebdir.

Baᶜḍı kerre o ḥikkeyi teskīn eder ḫall ve dühn-i verd içinde naṭrūn ve şebb kılınıp ḥammāmda o mecmūᶜu ḥikke üzere ṭılā eylemek. Ve eger ḥikke erdeᵓ ise o ṭılā içine mīvīzecden bir şeyᵓ kılınır. Ve kaçan ḥammām-dan ḫurūc eylese beyāḍ-ı beyḍ ᶜasel ile ṭılā olunur.

Ve eger ḥikke meẕkūreye bir şeyᵓ-i nāfiᶜ olmazsa ve faṣd ve istifrāġ dahi eylediyse mevḍiᶜ-i ḥikkeye ḳarīb bātın-ı faḫiẕ üzere ḥacāmet veyāḫūd irsāl-i ᶜalaḳ olunur.

On İkinci Faṣl Ḳaḍībin Evrām-ı Ḥārresi Beyānındadır

Bu evrāmın muᶜālecesi ḫuṣye evrām-ı ḥārresi muᶜālecātına ḳarīb olur ve evvel-i emrde onda müstaᶜmel olan ḳavābıḍın ecmeli ve ḳaḍīb verem-i ḥārrına tesḫīni cihetinden nāfiᶜ olan edviye ḳuşūr-ı rummān ve verd-i yābis ve ᶜades gibi edviyeler olur, bu meẕkūrlar su ile teherrī edince ḳadar ṭabḫ olunur ve baᶜdehu dühn-i verd ile saḥḳ olunup istiᶜmāl olunur. Ve keẕālik ḳaymūliyā, ᶜineb-i s̱aᶜleb māıyla ve keẕālik ṭīn-i Ermenī ve ᶜades ve varaḳ-ı kākünec istiᶜmāl olunur.

On Üçüncü Faṣl Ḳaḍībin Evrām-ı Bārideleri Beyānındadır

Bu bābda olan aḳvāl üns̱eyānda olan aḳvāle ḳarīb olur. Ve ḳaḍībin bu nevᶜ veremi sūᵓu'l-ḳunye ve istisḳā ḥālinde kes̱īrü'l-vuḳūᶜ olur. Ve buna mücerreb muᶜālece olur: temr nevātının daḳīḳi iki cüzᵓ, ḫaṭmī bir cüzᵓ aḫẕ ve ḫall ile saḥḳ ve onunla taḍmīd olunur. Ve keẕālik üns̱eyānda vāḳiᶜ verem-i ṣulb bābında meẕkūr olan nuḫāle ve uşşaḳtan mütteḫaẕ ḍımād ile dahi taḍmīd olunur ve ḳaḍībde olan verem-i ṣulbe o devā ziyāde evfaḳ olur.

On Dördüncü Faṣl Ḳaḍībin ve Nevāḥī-i Ḳaḍībin Şiḳāḳı Beyānındadır

Bu şiḳāḳ maḳᶜade şiḳāḳı ᶜilācıyla muᶜālece olunur. Ve bu şiḳāḳa nefᶜi ḳarīb olan devālardandır ḳaymūliyā, tūtiyā, ḥınnā-i mesḥūḳ, kes̱īrā; bu edviyeler ve aḫẕ olunup onlardan şemᶜ ve dühn-i zanbaḳ ve ṣufretü'l-beyḍ ile merhem ittiḫāz olunur.

On Beşinci Faṣl Vecaᶜ-ı Ḳadīb Beyānındadır

Ḳaḍībin vecaᶜı esbāb-ı muḫtelifeden ḥādiṡ olur ve çok kerre ḥabs-i bevlden ḥādiṡ olur ve ḥuḳun-ı leyyine ile ona şifā ḥāṣıl olur ve ġıdāsını cüllābla mā-ı şaᶜīre ḳaṣd eder, büzūr ona taḳrīb olunmaz fuḍūlü iḥdāde eylemesin için. Ve ḥuḳneden sonra ᶜāne ḥavālīsini ve ḳaḍīb cildini telyīn edecek miḳdār kimād olunup üzerine mā-ı fātir ṣabb olunur ve benefşec ile ṭılā olunur.

On Altıncı Faṣl Ẕeker Üzere Ḫurūc Eden Ṡeᵓālīl Beyānındadır

O siğiller ḳaṭᶜ olunup üzerine demi ḥābis devā vaḍᶜ olunur ve sāir mevāḍiᶜde olan siğil ᶜilācıyla muᶜālece olunur.

Ṣıfat-ı Devā: Tūṡe müşābih beṡre ve laḥm-ı zāid için o nevāḥīlerde istiᶜmāl olunur varaḳ-i muḥraḳ, remād-ı ḥaṭab-ı kerm. Bu ikisi nāᶜimen su ile saḥḳ olunup o tūṡ ve neẓāyiri üzere vaḍᶜ olunur. Ve bu devā nefᶜ vermez ise o tūṡe ḳaṭᶜ olunup üzerine zencār ve zāc neṡr olunur. Ve bu ᶜilācın dahi teᵓṡīri olmayacak miḳdār redī olur ise keyy eylemek vācib olur.

On Yedinci Faṣl İᶜvicāc-ı Ẕeker Beyānındadır

Müleyyin dühnler ile ẕeker telyīn olunur. O edhān-ı müleyyine şīrec ve dühn-i sūsen ve dühn-i nerces ve şuḥūm-ı laṭīfe-i maᶜlūme, şaḥm-ı decāc u baṭṭ ve mıḫāḫ-ı sūḳ-ı baḳar u eyāyil gibi edhān ile telyīn olunur ve keẕālik şemᶜ ve rātīnecle dahi telyīn olunur, o müleyyin gerek ḥammāmda gerek bilā-istiḥmāmin istiᶜmāl olunsun nāfiᶜdir. Ve iᶜvicāc müstevī olunca ḳadar ẕerrāḳāt ile iḥtiḳān ve iḥtimāl olunur ve eger bir defᶜada müstevī olmaz ise bu tedbīrler ile kirāren mirāren tedbīr olunur, zīrā bunlar nāfiᶜdir. Ve ben iᶜvicāc-ı ẕekeri olanlara muᶜālece eyledim ve onlara devā-i misk ve ıṭrifil-i ṣaġīr istiᶜmāli ile ve ᶜuḍvu mā-ı leblābla ġasl edip ẕikr olunan şuḥūm ile tedhīn-i ᶜuḍv ile emr eyledim.

KİTĀB-I S̱ĀLİS̱İN FÜNŪNUNDAN YİRMİ BİRİNCİ FENNİ EMRĀḌ-I RAḪİMDE VE MUʿĀLECĀTINDA KELĀM-I MÜCMELDİR O DAHİ DÖRT MAḲĀLEYİ MÜŞTEMİLDİR

Maḳāle-i Ūlā Uṣūl ve ʿUlūḳ ve Vaḍʿ-ı Ḥaml Beyānındadır O Dahi Fuṣūlü Müştemildir

Evvelki Faṣl Teşrīḥ-i Raḥim Beyānındadır

Biz deriz ki ālet-i tevlīd nisāda raḥimdir ve raḥim aṣl-ı ḫilḳatte ẕükrānda olan ālet-i tevlīde yaʿnī ẕekere ve maʿiyyetinde olanlara müşākil ve müşābihtir. Ve o iki ālet-i tevlīdin biri tāmm ve ḫārice müttecihtir ve nisāda olan nāḳıṣ ve bāṭında muḥtebestir ve ke-enne raḥim ẕekerin maḳlūbudur ve ṣafn yaʿnī erkekte olan ḫuṣye kīsesi raḥimin ṣıfāḳı menzilesinde ve ḳaḍīb raḥimin ʿunuḳu menzilesinde olur.

Ve erkeklerde olan beyḍalar gibi nisvānda dahi iki beyḍa vardır lākin erkek beyḍaları kebīre ve bārize ve istidāreye māile ve müstaṭīledir ve nisānın beyḍaları ṣaġīre ve teferṭuḥa meyli eşedd ve müstedīredir ve nisāda o beyḍalar fercin iki cāniblerinde bāṭında olurlar ve o cāniblerin ḳaʿrında her birisi mütemāyiz olurlar ve her birini maḫṣūṣan birer ġışā setr eder, erkek beyḍaları gibi kīs-i vāḥidde ikisini cemʿ eylemez; bunlardan her biri ʿaṣabīdir.

Ve erkeklerin evʿiye-i menīleri, beyḍa ile menīyi müstefriġ olan aṣl-ı ḳaḍīb arasında olduğu gibi keẕālik nisāda dahi iki ḫuṣye arasında ve menī-i nisāyı dāhil-i raḥime ḳaẕf eden iki maḳẕif[341] arasında olur lākin erkeğin evʿiyesi beyḍadan bedʾ eder ve fevḳ cānibine mürtefiʿa olup ve beyḍanın muḥarrezeten ve müvas̱s̱aḳaten münḥaṭṭa olan ʿalāḳasının mevḍiʿ-i inḥiṭāṭı nuḳresine mündesse olup baʿdehu tes̱ennī edip hübūṭ eder ve hübūṭundan teʿārīci ve teverrübü olur, onun iltifātları olur ve teʿārīc ve iltifātlarında menī nuḍc eder ḥattā naḍīcen menī aṣl-ı ḳaḍībin iki cānibinde olan mecrālara ʿavd ve ifḍā [427b] eder ve ʿunuḳ-ı mes̱ānenin ṭarīḳi dahi o mevḍiʿe ḳarīb olur; o ṭarīḳ dahi aṣl-ı ḳaḍībde olan mecrāya ifḍā eder.

341 O maḳẕiflerin ẕikri ḳarīben ātī olur.

Ve evᶜiye-i menī ricālde ṭavīl ve nisāda ḳaṣīr olur, ammā viᶜā-i menī nisāda iki beyḍadan bedᵓ edip onun ḫāṣıre cāniblerine māil ve müteveccih olurlar, muḳavves iki boynuz gibi ḫurūc edip iki ḥāliblere şāḫıṣa ve iki ürbiyyeye ṭarafları müntehī olurlar ve o iki viᶜāᵓ ᶜinde'l-cimāᶜ tevātür edip ᶜunuḳ-ı raḥimi tesviye ederler vārid olan menīyi ḳabūl eylesin için ve iki viᶜānın her birisi veter gibi gerilir ve iki ṭaraftan ᶜunuḳu ceẕb etmekle ağzı açılır ve menīyi o ᶜunuḳ ceẕb edip ibtilāᶜ eder ve o iki zerḳa-i nisā ricālin zerḳalarından aḳṣar olur ve ricāl ve nisā zerḳalarının iḫtilāfları olur, zīrā evᶜiye-i menī nisāda iki beyḍalara muttaṣıla olurlar ve beyḍalarda nābit olanlardan bir şeyᵓ boynuz gibi olan zāidelere nüfūẕ edip menīyi viᶜāya ḳaẕf ve remy eder ve o iki şeyᵓe ḳāẕifeyi'l-menī tesmiye olunur.

Ve nisāda evᶜiye-i menī iki beyḍalara muttaṣıla olduğunun vechi budur ki nisānın evᶜiyesi līni beyḍaları līnine muḳārib olur ve beyḍaları ṣūret-i ittiṣālle o evᶜiyeler ve beyda ġışālarını taṣlībe ḥācet olmaz ve keẕālik o evᶜiyeler kinn içinde meknūn ve maḥfūẓdur ve raḥimin ᶜunuḳuna muḳārib olmakla ẕerḳ-ı baᶜīde ḥācet yoktur ve bināen ᶜaleyh evᶜiyeler beyḍadan müfārıḳ ve mütemāyiz olmağa dahi ḥācet yoktur, ammā ricālde evᶜiye beyḍalara muttaṣıl olmak müstaḥsen olmaz.

Ve evᶜiye-i beyḍalara beyḍaların līni bāḳıye iken iḫtilāṭ eylemez belki evᶜiye ṣalābeti ḥasebiyle iḫtilāṭ eylese beyḍaları tevtīr ve temdīd eder ve belki evᶜiye ile beyḍalar arasında bir ᶜuḍv ḥāil kılındı ki ona efindūmus tesmiye olunur, o ᶜuḍv ᶜinde'l-eṭıbbā maḳẕife gelir ve bāṭın-ı maḳẕife māildir.

Ve dāḫil-i raḥimde bir ṭavḳ-ı müstedī ü ᶜaṣabī vardır ve raḥimin vasaṭında seyr[342] gibi bir nesne vardır, o kayışın üzerinde bevāsīr gibi yaᶜnī bāsūr memeleri [gibi] nesneler vardır.

Ve raḥim ᶜurūḳ-ı kes̱īre ṣāḥibidir, ẕikri mürūr eden ᶜurūḳun şuᶜbeleridir. O şuᶜbeler ṭams̱e mederr olur ve cenīnin ᶜuddesi ve zādı cenīne o ᶜurūḳtan vāṣıl olur.

Ve ribāṭāt-ı ḳaviyye vü kes̱īre ile raḥim-i ṣulbe ṣürre ve mes̱āne ve ᶜaẓm-ı ᶜarīḍ nāḥiyelerine māil olarak merbūṭ olur lākin rabṭı selise olur ve onun ribāṭātından baᶜḍısı raḥime ᶜaṣabdan ve teşrīḥ-i ᶜaṣabda meẕkūr olan ᶜurūḳtan gelip raḥime muttaṣıl olur.

342 "Seyr" kayıştır.

Ve raḥim cevher-i ʿaṣabīden ḫalḳ olundu cenīni iştimāl katında mütemeddid olup ve vaḍʿ-ı ḥaml katında ḥacm-i yesīr müctemiʿ olsun için. Ve raḥimin tecvīfi ancak nemāsının istitmāmı katında tekmīl ve tāmm olunur nemāsı tamāmından muḳaddem tecvīfe ḥācet olmamak ḥasebiyle. Bunun naẓīri iki s̱edylerdir ki nemāsı tāmm olmadıkça ḥacmi dahi tāmm olmaz. Ve keẕālik cevārīnin[343] raḥimi mes̱āneden kes̱īren aṣġar olur. Ve insān raḥiminin iki tecvīfi olur ve mā-ʿadā ḥayvānāt raḥiminde es̱dāları ḥalemeleri ʿadedince tecāvīf olur.

Ve raḥimin mevḍiʿi mes̱ānenin ḫalfi olur lākin raḥim mes̱āneden cihet-i fevḳte fāḍıl ve mes̱ānenin ʿunuḳu raḥimden cihet-i taḥtta fāḍıl olur. Ve keẕālik ḳuddām-ı miʿāda dahi mes̱āne raḥimden fāḍıl olup o iki ṭaraftan dahi mes̱āne raḥime mihād ve mefreş-i leyyin ve ḥarez-i beyyin olur. Ve raḥimin bu vech üzere ḫilḳatinde ḥikmet ve maṣlaḥat evvelā raḥime müteveccih olmaz belki onlar evvelā cenīne müteveccihtir.

Ve raḥim-i [nisā] nisāların sürresine ḳarīb maḥallden menfeẕ-i fercin āḫirine varınca ḳadar mütemādiye olan mesāfeyi işġāl edip doldurur; menfeẕ-i meẕkūre vārid olan raḥimin raḳabesi olur. Ve o raḳabenin ṭūl-i muʿtedili altı isbaʿdan on bir iṣbaʿa varınca ḳadar olur, cimāʿın kes̱ret ve ḳılleti ḥasebiyle ziyāde ve nāḳıṣ olur. Ve ʿunuḳ-ı raḥimin miḳdārı mücāmaʿata iʿtiyādı olanların miḳdārı üzere müteşekkil olur yaʿnī cüs̱s̱esinin taḥammülü miḳdārı olur ve raḥimin kendi ṭūlü dahi ʿunuḳun ṭūlüne ḳarīb olur ve baʿḍı kerre emʿā-i ʿulyāyı raḥim mess eder.

Ve raḥim iki ṭabaḳa üzere olur ve biṭānesi ʿırḳıyyetü'l-cevher olmağa ḳarīb olur. Ve raḥimin iki ṭabaḳası ḫaşin olduğu, biṭānenin ʿırḳıyyetü'l-cevher olduğu içindir. Ve o ʿurūḳun ağızları, raḥimde olan nuḳrelerdir, o efvāha nuḳaru'r-raḥim tesmiye olunur ve cenīnin aġşiyesi[344] o nuḳrāta muttaṣıl olur ve ṭams̱ dahi o nuḳrelerden seyelān eder ve cenīnin ġıdāsı dahi ondandır. Ve ẕikri mürūr eden raḥimin iki ṭabaḳasının ẓıhāresi ʿaṣabiyye olmağa aḳreb olur. Ve o iki ṭabaḳanın her birisi münḳabıḍ ve münbasıṭ olur ṭabīʿat-

343 "Cevārī"den murād mürāhiḳa ve henüz idrāk eden benāttır, onlar ḫidmette cereyān eyledikleri için cāriye tesmiye olunurlar.

344 Cenīnin aġşiyesi meşīme ve mefraġ-ı bevl ve mefraġ-ı ʿaraḳtır, ẕikri ātī olduğu üç ġışādır.

larında olan istiᶜdādları ḥasebiyle. Ve raḥimin ṭabaḳa-i ḫāricesi sāẕece ve vāḥidedir. Ve ṭabaḳa-i dāḫilesi iki ḳısma münḳasım olur, o iki ḳısmlar mütecāvireyn gibidir, beynlerinde iltiḥām yoktur, ẓıhāre o iki ḳısmları cemᶜ edip muttaṣıl ve mücāvir eder; kaçan ẓıhāre selḫ olunsa o biṭāne iki raḥim olup ikisinin ᶜunuḳu vāḥid olur. Ve līfin aṣnāfı[345] bi'l-cümle ṭabaḳa dāḫilde olur.

Ve raḥim taġalluẓ ve tes̱aḫḫun eder, ke-enne raḥim baᶜḍı kerre semirir ve semīn olur ve onun taġalluẓ-ı meẕkūresi vaḳt-i ṭams̱ta olur ve inḳıḍā-i ṭams̱tan sonra ona yübs ve ẕübūl ᶜārıḍ olur. Ve cenīn büyüdükte raḥim teraḳḳuḳ edip münbasıṭ olur ve raḥimin inbisāṭı cenīnin cüs̱s̱esi miḳdārınca olur. Ve kaçan merᵓe cimāᶜ olunsa raḥim fercin femine tedāfuᶜ edip şevḳan li'l-menī bi'ṭ-ṭabᶜ teberrüz eder ve menīyi ceẕb eder.

Ve raḥim ᶜaṣabānī deyildiğinden murād ᶜaṣab-ı dimāġından maḫlūḳ demek değildir belki raḥim bir cevherden maḫlūḳtur ki ᶜadīmü'd-dem ve lüdūnetli ve mütemeddid olmakla ᶜaṣab-ı dimāġa müşābihtir. Ve raḥime dimāġdan ᶜaṣab-ı yesīr nāzil olur, o ᶜaṣab-ı yesīr ḥissi raḥime edā eder.

Ve raḥimin raḳabesi ᶜasabiyyedir ve onda ᶜaṣabiyyet eşedd olup ġuḍrūfiyyeti olur ve o laḥmiyyet birbiri üzere olan aġṣān gibi olur ve o luḥūmun simeni ṣalābetini ve taġaḍrufunu ziyāde eder vaḳt-i ḥamlde dahi raḥim taġalluẓ eder.

Ve raḳabede bir mecrā vardır ki o mecrā ferc-i ḫāricin femine muḥāẕī olur ve o mecrādan raḳabe-i raḥim menīyi ibtilāᶜ eder ve ṭams̱ı o mecrādan ṣabb eder ve cenīn o mecrādan tevellüd eder ve ḥāl-i ᶜulūḳta o mecrā feminin ġayet müḍāyaḳası olur[346] ve ṭaraf-ı miselle duḫūl etmek mertebesine müḍāyaḳası bāliġ olur ve vaḍᶜ-ı ḥaml katında bi-iẕnillāhi taᶜālā vüsᶜatü ᶜināyetihi ve raḥmetihi o fem-i maḍīḳ genişir ḥattā cenīn ondan dünyāsına ḫurūceder.[347]

Ammā bevlin mecrāsı mevḍiᶜ-i āḫerde olur ve o mecrā fem-i raḥime o femin cihet-i ᶜāliyesinde ḳarīb olur. Ve baᶜḍı hāṭunlarda raḳabe-i raḥim

---

345 Aṣnāf-ı līften murād līf-i ṭavīl ü ᶜarīḍ ü müverrebdir.

346 Fuḳahā onun için derler ki nuṭfe raḥime vāṣıl oldukta fem-i raḥim münsedde olur. Ve iki mevlūd vilādetleri arasında altı aydan noḳṣān olsa tevᵓem ᶜadd ederler.

347 Allāhu taᶜālā raḥimi tevsīᶜ eylediğine işāret edip buyurdu: ﴿ثُمَّ السَّبِيلَ يَسَّرَهُ﴾ اي ثم سهل مخرجه من بطن أمه بأن فتح فوهة الرحم وألهمه أن ينتكس

cānib-i yesāra ve baᶜḍılarının cānib-i yemīne meyli olur. Ve cāriyenin iftiḍāḍından[348] muḳaddem raḥiminde ġışālar vardır ki o aġşiye ᶜurūḳtan ve cidden raḳīk olan ribāṭattan müntesic olur ve raḳabede olan ẕikri sābıḳ ᶜaṣabın her birinde bir şeyᵓ nābit olur ki onu iftiḍāḍ hetk edip ondan dem cereyān eder ve bu merāmları cemīᶜan sen fehm eyle.

İkinci Faṣl Tevlīd-i Cenīn Beyānındadır

Kaçan raḥim menīyi müştemil olsa menīye evvel-i ḥādiṡ menīnin zebediyyeti[dir] ve menīnin o ḥāli menīde olan ḳuvve-i muṣavvirenin fiᶜli olur. Ve o zebediyyette ḥaḳīḳat-i ḥāl budur ki menīde nefsānī ve ḥayvānī ve ṭabīᶜī olan ervāḥ-ı ṡelāṡeyi ḳuvve-i muṣavvire taḥrīk eder, her birisi maᶜdenine vārid[349] ve onda müsteḳarr olur o ervāḥın nuṭfesi vārid olduğu ᶜuḍvun ḫilḳatiyle bizim kütüb-i uṣūlde yazdığımız vech üzere müteḫallıḳ olsun için. [428a] Ve bu vechten için evvelā o ruṭūbetin nefḫ bi'l-cümle vasaṭında olup onunla mekān-ı ḳalb iᶜdād olunur ve baᶜdehu o nefḫin cānib-i eymeninde ve cānib-i ᶜālīsinde birer nefḫ olup vasaṭṭa olan nefḫa iki ṭarafta olan nefḫalara mümāsslar olup iki şuᶜbesi gibi olur ve baᶜdehu mütemāyiz olurlar ve tenaḥḥī edip ayrılırlar; pes nefḫa-i evvel yaᶜnī vasaṭṭa olan nefḫa ḳalbe mādde-i tekevvün olsun için ᶜalaḳa olur ve cānib-i eymende olan kebid için ᶜalaḳa olur ve nefḫa-i uḫrā yaᶜnī ᶜālīde olan[350] levni beyāḍa māil dem ile mümteliᵓe olur.

Ve o üç nefḫadan mā-ᶜadā henüz müntefiḫa olmayıp mebṡūṡe olan ruṭūbetin ẓāhirine nefḫa-i rīḥī nüfūẕ edip onu ṡaḳb eder o ruṭūbete raḥim ṭara-

---

348 "İftiḍāḍ-ı cāriye" bikrin femi genişip bozulmaktır.

349 "Maᶜdenine vārid olur" dediğinin beyānı budur ki menī her ᶜuḍvdan munfaṣıl olur, meṡelā baştan munfaṣıl olan menīden mevlūdun başı ve ayaktan munfaṣıl olandan ayağı ve sāir ᶜuḍvlardan munfaṣıl olanlardan mevlūdun o ᶜuḍvu ḫalḳ olunur. Kaçan raḥime mebī vāṣıl olsa o menīnin ervāḥ-ı meẕkūresi yine o aᶜḍāya ve maᶜden-i aṣlīsine ḥareket edip bir müddet ḳarār eyledikten sonra yine raḥime müteveccih olur. Ve maᶜdenine o ervāḥın istiḳrārı İbn Mesᶜūd rivāyeti üzere kırk gündür ve baᶜdehu kırk gün dahi ᶜalaḳa ve baᶜdehu kırk gün dahi muḍġa olup taṣvīr olunur. Ve bu bābda eṭıbbā aḳvālinin eḥādīṡe baᶜḍı ḫuṣūṣlarda bi-ḥasebi'ẓ-ẓāhir muḫālif olanları diḳḳat-i naẓar ile ḳābil-i tevfīḳ olur.

350 Ẓāhir budur ki nefḫa-i ᶜāliyeden dimāġ tevellüd eder, ġālib-i ḥāl nüsḫada sāḳıṭ vardır.

fından rūḥ ve dem mededi vürūd eylesin için ve o ruṭūbet-i meṣḳūbeden sürre yaʿnī göbek ḫalḳ olunur ve aʿḍā-i cenīnde evvelā maḫlūḳ olup cevheri mübeteyyin olan ʿuḍv-ı sürre olur lākin ḳalb ve kebid ve dimāğın nefḫaları sürre cevherinin ḫilḳatinden muḳaddem olur her ne ḳadar o üç ʿaded ʿuḍvların istitmāmı ʿuḍv-ı sürrenin istitmāmondan müteʿaḫḫir ise. Ve bu mez̲kūrları biz ʿil-i ṭabīʿī uṣūlü kütübünde taḥḳīḳ eyledik ve onda olan ḫilāfı beyān eyledik.

Ve menī raḥimde müsteḳarr olup menīde zebediyyet ḥāṣıl ve zebediyyet-i ḥāṣıla nefḫan li'l-ḳalb ġavra vāṣıl ve nāfiz̲ olduğu sāʿatinde dişisinin menīsi menī-i recüle ḥareket edip o ḥareket ḥasebiyle ġışā ḫalḳ olunur ve o ġışā raḥimden müteberrī ve mütemeyyiz olup raḥimden ancak z̲ikri sābıḳ ve efvāh-ı ʿurūḳ gibi olan nuḳrelere o ġışā taʿalluḳ edip onlardan ġıdā cez̲b eder ve menīnin o ġışādan cez̲b-i ġıdā eylediği ġışā raḳīḳ iken ve ġıdāya 1ācet ḳalīl iken olur ve kaçan o ġışā taṣallub eylese onun iġtidāsı mesāmmātında tevlīd olunan menāfiz̲-i vāḍıḥa-i ʿırḳiyyeden olur ve o ġışā-i vāḥid aġşiyeye sonra münḳasım olur.[351]

Ve ḥaḳḳ budur ki evvelā tekevvün eden ʿuḍv ḳalb olur her ne ḳadar evvelü mā-yuḫlaḳu dimāġ ve iki gözler olmak İbuḳrāṭ'tan ḥikāye olundu ise, ona bināen ki firāḫ-ı beyḍde o minvāl üzere tekevvün müşāhede olunur velākin ḳalbin tekevvünü olan min külli vech ẓāhir ve celī olmaz. Ve İbuḳrāṭ'tan sonra bir fuḍūlī ẓāhir olup der ki ṣavāb olan evvelü mā-yuḫlaku kebid olmaktır onun için ki bedenin evvel fiʿli taġaddīdir ve o fuḍūlī bu emri kendi şehveti muḳteḍāsı üzere ḳılıp istiṣvāb eyledi ve onun bu ḳavli min ciheti't-tecribe fāsiddir, zīrā bu şānda aṣḥāb-ı ʿināyet o fuḍūlīnin ḳavli minvāl üzere bu ḥāli elbette müşāhede eylemediler ve fuḍūlīnin z̲ikr eyledikleri kelām ṭarīḳ-i ḳıyāstan dahi fāsiddir, zīrā onların ḳıyāsları budur ki mesbūḳ-ı fiʿli olan ʿuḍv aʿḍā-i sāireden evvel ḫalḳ olunur ve beden evvel-i emrde taġaddī etmekle ġıdāyı fāʿil olan ʿuḍv yaʿnī kebid evvelā ḫalḳ olunmağı iḳtiḍā eder. Ve maʿlūm olmak gerektir ki mādām ki ʿuḍv-ı ḥayvānī ḥarāret-i ġarīziyye ile temhīd olunmadıkça o ʿuḍv taġaddī eylemez ve bu taḳdīr üzere ḥarāret-i ġarīziyye ve o ḥarāreti ḥāmil olan rūḥ-ı ḥayvānīnin münbaʿis̲ olduğu maḥall ḳalb olmakla ḳuvve-i ġāz̲iye mebdeʾi olan

351 Cenīni muḥīṭ olan üç ġışā ve aʿḍā-i aṣliyye olan aġşiyelere taḳsīm olunur.

kebidden muḳaddem maḫlūḳ olmak lāzım gelir ve ḳuvve-i muṣavvire ḥāl-i taṣvīrde taġdiyeye muḥtāc olmaz, zīrā taġdiyeye ḥācet bedel mā-yeteḥalleli taḥṣīl için olur ve ḳable't-taṣvīr taḥallül ẓāhir olmamakla bedel mā-yeteḥallele dahi ḥācet olmaz. Ve eger bir ḳāil der ise ki ḳuvve-i muṣavvire baba menīsi ile ḳāim olur ve babanın bedeni muṣavvir olmakla aʿḍāsında taḥallül olur ve bedel mā yeteḥallele o cihetten ḥācet olur, onun cevābında biz deriz ki babanın taṣavvur-i aʿḍāsı bu ḫuṣūṣta iʿtibār olunup menī ġıdāya ḳable't-taṣavvur muḥtāc olsa babanın taġaddīsi dahi muʿteber olur, zīrā taḥallül taġaddīden sonra olur ve ḥāl-i müteʿaḫḫire iʿtibār olundukta ḥāl-i müteḳaddemin iʿtibārı bi-ṭarīḳi'l-evlā olur.

Buʿabd-i mütercim der ki Şeyḫ-i Reʾīs'in bu kelāmı menīde ḳable't-taṣavvur taḥallül yoktur diye ẕikr olunan muḳaddimeyi babanın aʿḍāsında olan taṣavvura müsteniden menʿin cevābına işārettir ve ḥāṣıl-ı cevāb sened-i müsāvī ibṭāl olur, nitekim ehline maʿlūmdur.

Ve raḥimin iştimāl-ı menī katında menīye ʿārıḍ olan aḥvālinin ikincisi budur ki ṣıfāḳ üzere demeviyye bir noḳṭa ḥādiṡe olup bir miḳdār o noḳta ṣıfāḳ üzere mümtedde olur ve bu ḥālde sābiḳu'ẕ-ẕikr nüfāḫātten rıġvı olanlar demeviyyete istiḥāle eder ve sürre nefḫası istiḥāle-i maḥsūse ile sürreye istiḥāle eder. Ve üçüncü ḥāl menīnin ʿalaḳaya istiḥalesi ve dördüncü ḥāl ʿalaḳanın muḍġaya istiḥālesi olur ve bu ḥālde aʿḍā-i reʾīse ittiṣāl-i maḥsūs ve ḳadr-i maḥsūs ile ḥisse ẓāhir olur. Ve bu istiḥāleden sonra beşinci istiḥāleye bedʾ edip ḳalb ve aʿḍā-i ūlā yaʿnī aʿḍā-i aṣliyye-i müteşābihe tekevvünü tāmm olur ve aʿḍā birbirinden tenaḥḥī edip ittiṣāli zāil olur ve veşāyic-i ʿulviyye yaʿnī fevḳte olan ḫurde ʿuḍvlar mütebeyyin ve ẓāhir olur ve eṭrāf taḫaṭṭuṭ eder velākin tamām-ı infiṣāl ile munfaṣıl olmaz ve evʿiyeler dahi mütebeyyin olur ve bu ḥālden sonra o ḥālin temādīsi olur eṭrāf tekevvün edince ḳadar. Ve her birer veyāḫūd ikişer istiḥālelerin müddeti miḳdār-ı muʿayyen üzere olmaz ve belki o istiḥālelerin müddeti baʿḍı eşḫāṣta ziyāde ve baʿḍı āḫerde noḳṣān olup evḳāt-ı istiḥālāt muḫtelife olur ve maʿa-hāẕā beyne'l-ecinne ẕeker ile ünṡā beyninde zamān-ı tekevvün ü taṣavvurda iḫtilāf olur. Ve ināṡın tekevvünü tekevvün-i ẕekerden ebṭāʾ olur ve o bābda imtiḥān ve tecribe erbānının iḫtilāf-ı efkārları vardır ve fi'l-ḥaḳīḳa beynlerinde ḫilāf yoktur velākin her biri kendi tecribe eylediği cenīnin ḥālini

iḫbār etmekle beynlerinde iḫtilāfın ṣūreti müşāhede olunmuştur ve aḥvāl-i meẕkūre bi-ḥasebi'l-eşḫāṣ muḫtelife olmakla onların cümlesi tecribelerinde muṣīb olmak cāizdir ve her birinin aḫbārları kes̱īrü'l-vilādet olan birer şaḫṣ-ı inās̱ın cenīnin ḥükm-i eks̱erīsidir.

Ammā nuṭfede olan rıġvenin müddeti altı veyāḫūd yedi gün olur ve o rıġve eyyāmında nuṭfede ancak menīde olan ḳuvve-i muṣavvir taṣarruf eder ve raḥimin ḳuvve-i muṣavviresinin o eyyāmda ona iʿāneti olmaz. Ve eyyām-ı sebʿa-i rıġve mürūrundan sonra muṣavver menī raḥimin ḳuvvesinden istimdād eder. Ve ẕikr olunan sebʿa-i eyyāmdan sonra üç gün dahi mürūr eyledikte ve bi'l-cümle dokuz gün mürūr eyledikte her ʿuḍva mādde-i tekevvün olunacak maḥallerde ḫuṭūṭ ve nuḳaṭ vāḳiʿ olmağa ibtidā eder ve baʿḍı kerre bir gün teḳaddüm veyāḫūḍ teʾeḫḫür eder. Ve ẕikr olunan dokuz günden sonra altı gün mürūrunda yaʿnī menīnin o ʿulūḳundan on beşinci günde demeviyyet nuṭfenin cümlesine nüfūẕ edip ʿalaḳa olur ve baʿḍı kerre bir gün veyāḫūd iki gün teḳaddüm eder ve o müddetten on iki gün sonra o ruṭūbet yaʿnī ʿalaḳa laḥm olup onun ḳıṭaʿı mümeyize ve keẕālik aʿḍā-i s̱elās̱e yaʿnī ḳalb ve kebid ve dimāġ temeyyüz-i ẓāhir ile mütemeyyiz ve birbirine mümāsseden mütenaḥḥī ve munfaṣıl olur ve ruṭūbet-i nuḫāʿ o vaḳtte mümtedde olur ve baʿḍı kerre o günden iki veyāḫūd üç gün muḳaddem veyāḫūd muʾaḫḫar olur. Ve o müddetten dokuz gün sonra reʾs-i menkibeynden ve eṭrāf-ı ḍulūʿdan ve baṭndan mütemeyyize olur ve o temeyyüz baʿḍısında ẓāhir ve baʿḍı āḫerde ḫafī olur, dört gün sonra temeyyüzü ẓāhir olur ve o baʿḍda temeyyüz-i aʿḍā-i meẕkūre kırk gün tamāmında olur[352] ve nādiren kırk beş güne teʾḫīr olunur ve temeyyüz-i meẕkūrun eḳall-i müddeti otuz gün olur.

Ve taʿlīm-i evvelde ẕikr olundu ki [428b] vaḳt-i ʿulūḳtan kırk gün tamāmından sonra vāḳiʿ olan saḳṭtan selā yaʿnī meşīme şaḳḳ ve o saḳṭ sovuk suya vaḍʿ olunsa bir şeyʾ-i ṣaġīr ẓāhir olur ki onun eṭrāfı mümeyyize olur. Ve bu taṣavvurātın küllīsinde ẕeker üns̱ādan esraʿ olur. Ve benzer ki ẕükrān taṣavvurunun eḳall-i müddeti otuz gün ola ve vaḍʿ-ı ḥamlin eḳall-i müddeti nıṣf sene olur ve biz onu ʿan-ḳarīb ẕikr eyleriz.

Ammā ẕeker ve üns̱ā ḥāllerinin taḥdīdi ve müddetlerinin tefāṣīli bir emrdir ki onu eṭıbbādan tehevvür ve mücāzefe erbābı ẕikr ve ḥükm ederler.

---

352 Ḥadīs̱te vāḳiʿ olduğu üzere taṣvīr kırk ikinci günde olur.

Ve menīnin evvel bulduğu nesne müteneffes yaʿnī nefes alacak maḥall olur. Ve muṣavverinin evvel-i ʿameli ḥārr-ı ġarīzinin mecmaʿı olur sonra meḫāric ve baʿdehu menāfiẕde ʿamel eder, bu taṣavvurāttan sonra ḳuvve-i ġāẕiye ʿameli aḫẕ eder yaʿnī iġtidāya başlar.

Ve baʿḍılar katında cenīn ḳalīlen femden teneffüs eder ve kaçan raḥimde idrāk eylese onun eks̱er-i teneffüsü feminden olur ve o baʿḍın bu daʿvāsına delālet eder delīl yoktur.

Ve baʿḍılar dediler ki cenīnin zamān-ı taṣavvurunun ḍıʿfı[353] mürūr eylese o cenīn ḥareket eder ve cenīnin taḥarrükü üzere zamān-ı ḥareketinin bir ḍıʿfı mürūr edip ḥattā o ʿulūḳtan zamān-ı ḥarekete gelince ḳadar müddetin üç katı olsa o cenīn tevellüd eder ve leben cenīnin ḥareketi ile ḥādis̱ olur.

Ve baʿḍılar dediler ki zamān-ı vasaṭ u muʿtedil budur ki cenīn otuz beş günde taṣvīr olunur ve yetmiş günde ḥareket eder ve iki yüz on günde tevellüd eder ve o miḳdār-ı eyyām yedi şehr olur. Ve baʿḍı kerre biraz eyyām teḳaddüm veyāḫūd teʾeḫḫür eder, zīrā ẕikri mürūr eylediği üzere müddet-i taṣavvur-ı muʿtedile otuz beş gün olur. Ve taṣavvurda tefāvüt-i ḳalīle vāḳiʿ olsa yaʿnī taṣavvur ḳalīlen müteʾaḫḫir olsa müddette olan taḍʿīf artar ve zamān-ı ḥareket ü vilādet ziyāde olur, mes̱elā zamān-ı taṣavvur on gün zamān-ı iʿtidālden müteʿaḫḫir olsa ve kırk beş günde taṣavvur olunsa doksan günde ḥareket eder, zīrā kırk beş günün üzerine bir mis̱li ziyāde oldukta doksan güne bāliġ olur ve onun vilādeti iki yüz yetmiş günde olur, zīrā zamān-ı ḥareketin üzerine iki mis̱li ziyāde olunsa iki yüz doksana bāliġ olur ve o miḳdār gün dokuz şehr olur ve bu müddetlerde dahi birkaç gün teḳaddüm veyāḫūd teʾeḫḫür eder, bundan aḳdem ẕikr olunan müddetlerde o mis̱lli teḳaddüm ve teʾeḫḫür olduğu gibi. Ve bu meẕkūrlar bir şeyʾdir ki onun muḥaṣṣalı bir ḥukm is̱bāt eylemez. Ve sekiz şehrde tevellüd eden mevlūdun eks̱er-i ḥālde ḥükmü taʿayyüş eylememektir her ne ḳadar taʿayyüş cihetinden o müdette tevellüd eden tāmm değil ise velākin onun tevellüdü nisbet-i meẕkūre üzere olur, zīrā onun müddet-i taṣavvuru kırk gün ve ḥareketi seksen gün ve tevellüdü iki yüz kırk gün olur ve sekiz ay o mikḍār gün eder ve birkaç eyyām-ı teḳaddüm ve teʾeḫḫür dahi eder minvāli muḥar-

353 "Bir ḍıʿf"tan murād zamān-ı ḥareketten mā-ʿadā o zamānın iki dahi mürūr eylese demektir. Burada ḫilāf ẓāhir olmakla tefsīre muḥtāc oldu.

rer sābıḳ üzere. Ve baʿḍılar dediler ki otuz günden muḳaddem vāḳiʿ olan erkek saḳṭların tāmmu'l-aʿḍāsı olmaz ve ünṡādan kırk günden muḳaddem vāḳiʿ olan saḳṭta dahi tāmmu'l-aʿḍā olmaz. Ve keẕālik dediler ki yedi ayda doğan mevlūda baʿde'l-vilāde yedi ay mürūrundan sonra ḳuvvet ve iştidād gelir ve dokuz ayda doğan mevlūda dokuz ay mürūrunda ḳuvvet [ve] iştidād gelir ve on ayda doğanlara baʿde'l-vilāde on ay mürūrunda iştidād gelir. Ve bu makāleyi tāliye olan maḳālede biz ḥamlin müdedlerini ve vaḍʿı mübeyyine bir maḳāle īrād eyleriz inşāallāhu taʿālā.

Ve maʿlūm ola ki ḥāmilin dem-i ṭamṡı üç ḳısma münḳasım olur: Ḳısm-ı vāḥidi cenīnin ġıdāsına munṣarif olur ve ḳısm-ı ṡānīsi ṡedye ṣuʿūd ve ḳısm-ı ṡāliṡi faḍl olup vaḳt-i nifāsa ḳadar mevḳūten raḥimde muḥtebes kalır ve vaḳt-i nifās geldikte müctemiʿ olan dem müntefiḍ olur.

Ve cenīni üç ʿaded ġışā iḥāṭa eder: Birisi meşīmedir. Ve meşīme[354] o ġışādır ki cenīni muḥīṭ olur ve cenīne müteʾeddiye olan ʿurūḳ o ġışāda müntesic olur; ʿurūḳ-ı ḍavāribden iki ʿırḳ ve ʿurūḳ-ı sevākinden iki ʿırḳ müntesicler olur. Ve ikinci ġışāya belās tesmiye olunur ki o ġışā lefāyifīdir, cenīnin bevli ona munṣabb olur. Ve üçüncü ġışāya enfes ıṭlāḳ olunur ve o ġışā maġīḍ-i ʿaraḳtır yaʿnī ceninin ʿaraḳına mefraġ olur ve cenīnin ġıdāsı daḳīḳ olmakla faḍla-i ġıdāda ṡiḳleti olmaz ve faḍlı ʿaraḳ veyāḫūd bevl ile ḫurūc eder, berāza muḥtāc olmaz, bināen ʿaleyh berāza mefraġ olmak için viʿā-i rābiʿe ḥācet olmaz.

Ve o üç ġışādan cenīne aḳreb olan ġışā üçüncü ġışādır ve sāir iki ġışādan eraḳḳtır, cenīnden rāşiḥa olan ruṭūbete mecmaʿ olsun için cümleden eraḳḳ kılındı. Ve o ruṭūbetleri cemīʿan ḳalīl kılmakta fāide budur ki o ruṭūbetlerin cenīne ve raḥime ṡiḳali olmaz.[355] Ve keẕālik raḥim ile beşere-i cenīni o aġşiye ile tebʿīdin fāidesi budur ki ġışā-i ṣulbün yaʿnī raḥimin cenīne mümāssesi cenīni mūlim olur ve bunun naẓīri ḳurūḥ üzere nebātı ḳarībü'l-ʿahd olan cilde olur ki ona şeyʾ-i ṣulb mümāsse eylese mūlim olur.[356] Ve üçüncü ġışāyı ḫāric cānibinden vely eden ġışā lefāyifī olan ikinci ġışādır, o ġışāya

354 المشيمة وعاء الولد *Ḳāmūs*.
355 Ve üç ġışānın ḥāil olması ile raḥimin ṣalābeti eẕāsından emīn olur.
356 Yaʿnī cenīnin cildesi ḳurḥa üzerinde olan cilde gibi ṣalābete mümāssenin eẕāsını defʿ eylemez, bināen ʿaleyh o aġşiye-i ḥāileye ḥācet olur.

cenīnin sürresinden bevl için bir maṣabb vardır ve cenīnin maṣabb-ı bevli iḥlīli değildir, zīrā mecrā-yı iḥlīlde müḍāyaḳa vardır ve o mecrāyı bir ʿaḍale muḥīṭ olmuştur ki o ʿaḍale mecrāyı ḥābistir ve onun ıṭlāḳı irāde ile olur ve cenīnde irāde yoktur ve o ṭarīḳte ilā-āḫirihi teʿārīc vardır ve o mis̱lli mecrā-yı istiʿmāl vaḳt-i vilādette ve taṣarrufa ḳudret vaḳtinde olur ve ammā sürre ṭarīḳi vāsiʿdir ve meʾḫaẕı müstaḳīmdir, cenīnin irādesine ḥācet yoktur. Ve bevl için ḫāṣṣaten bir maġīḍ kılındı, zīrā o maġīḍ olmasa cenīnin bedenine bevl-i ḥādd iṣābet eder ve cenīnin bedeni onu müteḥammil olmaz bevlde ḥarāfet ve ḥiddet ẓāhire olmak ḥasebiyle. Ve ruṭūbet-i bevl ile ruṭūbet-i ʿaraḳ aralarında farḳ rāyiḥa ve ḥumret-i bevlde beyyin [ve] ẓāhir olmakla olur ve keẕālik bevl için maġīḍ-i ḫāṣṣ olmasa meşīmeye ruṭūbet-i bevl iṣābet edip meşīme ʿurūḳunu baʿḍı kerre ifsād eder.

Ve meşīme iki raḳīḳ ṣıfāḳtan mürekkebdir ve ẕāt-ı ṭabaḳateyndir. Ve iki ṭabaḳanın arasında ʿurūḳ-ı müntesice olup o ʿurūḳun her cinsi ikişer ʿırḳa müʾeddī olur [yaʿnī şerāyīn iki ʿırḳa ve evride iki ʿırḳa müʾeddī olur.] Ammā evridenin iki ʿırḳı kaçan cenīne duḫūl ve nüfūẕ eylese kebide olan mesāfeyi ḳaṣīre kılıp o iki ʿırḳ ʿırḳ-ı vāḥid olur āfetten selīm olsun için. O ʿırḳ-ı vāḥid kebidin taḥdībine nüfūẕ eder, eger kebidin taḳʿīrine nüfūẕ eylese taḳʿīr-i kebidde olan mefraġ-ı merāreye o ʿırḳ müzāḥim olur. Ve fi'l-ḥaḳīḳa o ʿırḳ-ı vāḥid kebidden nābit olur ve sürreye meşīmeden müttecih olur ve o maḳāmda müfteriḳ ve iki ʿırḳ olup ḫurūc eder ve raḥimde olan füvvehāt ʿurūḳ-ı meẕkūreye meşīmeyi taḥrīk eder. Ve bu ʿırḳlara iki şeyʾ ʿārıḍ olur, onun birisi budur ki o damarların raḥimde nuḳreler gibi olup füvvehāt-ı ʿurūḳa muttaṣıl olan mevāḍiʿi edaḳḳ olur ve müşābih olur ki o ʿurūḳ ʿurūḳ-ı raḥimin şuʿbesi ve ve fürūʿu eṭrāfı ola. Ve keẕālik o iki ʿırḳların füvvehāt-ı meẕkūreye mülāḳī olduğu mevāḍiʿi muḥammere olur ḥattā bādī-i naẓarda o füvvehāttan laḥm-ı aḥmer nābit olmuştur, diye ẓann olunur. Ve bu iki vech iʿtibār olunsa o ʿırḳlar raḥimden nābittir baʿdehu meşīmeye ve cenīne nüfūẕ etmiştir diye ḥükm olunur ẕikri sebḳ eylediği üzere baʿḍın hükm eylediği gibi velākin o mülteḳada ʿırḳ-ı meẕkūrun iḥmirārı dem ġıdāyı aḫẕı ḥasebiyledir ve henüz o mevḍiʿde nābit olduğu sebebden değildir. Ve ammā siʿa-i s̱uḳbesine ve tecvīfinin geniş olduğuna naẓar ve iʿtibār olunsa ḥükm olunur ki o ʿırḳ evvelā kebidden nābittir ve raḥime baʿdehu ḫurūc eylemiştir

velākin s̱aḳb ve menāfiẕin siᶜasını iᶜtibār eylemek evlādır. [429a] Ammā o ᶜurūḳun riḳḳate istiḥāle edip eṭrāf-ı fürūᶜ gibi olduğu raḥimde olan nuḳre gibi efvāh-ı ᶜurūḳu muḥīṭ suṭūḥu ikmāl için olur.[357] Bu ẕikr olunan iki ᶜaded verīd damarları idi.

Ve şiryānın iki damarında dahi bu iki iᶜtibār cārī olur. Eger şerāyīnin evvel-i nebātı meşīmeden iᶜtibār olunur ise o şerāyīn iki şiryāna cemᶜ olup sürreden ṣulb üzere mümtedd olup mes̱āneye ittikā eden şiryān-ı kebīre müstenid olur, zīrā o iki ᶜırḳın ittikā ve istinādına lāyıḳ ḳurbünde şiryān-ı kebīr-i meẕkūrdan ġayri bir nesne yoktur. Ve o iki ᶜırḳ selīm olsun için ᶜırḳ-ı kebīre aġşiye ile meşdūd olur ve baᶜdehu o iki ᶜırḳ o şiryāna nüfūẕ eder ki o şiryān[358] ḥayvānda olunca ḳadar münfesiẖ olmaz. Ve bizim ẕikr eylediğimiz eṭıbbānın ẓāhir-i ḳavlidir. Ammā fi'l-ḥaḳīḳa o iki şiryānın menbiti ḳalbden nābit olan şiryān olur, iki evride ḳıyāsı üzere iᶜtibār olunur velākin ḳıyās-ı meẕkūr ve ḳavl-i eṭıbbā üzere o iki şiryān mütteḥid olmazlar iki verīdin ittiḥādı gibi, zīrā ṣulb üzere mümtedd olan şiryān-ı kebīr-i meẕkūr ile meşīme aralarında mesāfe maṭviyye ve ḳalīledir ve ḥavāciz ve ḥavācibin o şiryānları istiḳbāli yoktur ve ittiḥādı muḳteḍī ẕikr olan ḥālāt olmamakla o iki şiryān ḥālet-i ūlāsında istiḥāle edip şiryān-ı vāḥid olmağa ḥācet olmaz.

Ve teşrīḥ-i ᶜurūḳla ẕikr olunduğu üzere ḳalbden nābit olan şiryānın bir şuᶜbesi riyeye nāfiẕ olur ve keẕālik verīdden dahi ḳalbe ve riyeye birer şuᶜbe nüfūẕ edip şiryānın teneffüse ve verīdin taġdiyeye menfaᶜati olur yaᶜnī ġıdā ḳalbe ve riyeye o damarlardan vārid olur.

Ve eṭıbbā ẕikr ederler ki cenīnin teneffüse kes̱īren iḥtiyācı olmamakla şiryānın menfaᶜati cenīnde ġıdāya ṣarf olunur ḳalbde ve riyede nüfūẕ eden şiryānda cenīnin o ᶜuḍvlarına ġıdā vārid olur, bināen ᶜaleyh o iki ᶜuḍva nüfūẕ eden şiryān ve verīd aralarında bin menfeẕ olur ve vilādet katında o menfeẕ mesdūd olur.

Ve ecinne riyātı ḥamrā olur, zīrā cenīnin riyesi cenīn olduğu ḥālde teneffüste istiᶜmāl olunmaz yaᶜnī ona havāiyyet müdāẖale eylemez ve dem-i

---

357 Yaᶜnī o ᶜurūḳ füvvehāt katında kebīr olsa füvvehāttan taşkın olup suṭūḥu iltiḳām eder ve onda menāfiᶜi noḳṣān üzere olur ve ᶜurūḳun raḳīḳ olduğu ile suṭūḥ kāmil olur.

358 "O şiryān"dan murād-ı ẓāhir budur ki ḳalbden nābit şerāyinin aṣlı olan şiryāndır.

aḥmer ile taġaddī eder ve lā-maḥāle onun levni aḥmer-i ḳānī olur, zīrā baʿ-de'l-vilāde riyenin ebyaḍ olduğu havānın müdāḫalesiyle olur.

Ve eṭıbbā dediler ki ġışā-i lefāyifī ünsānın menīsinden maḫlūḳtur ve recül menīsine ḳıyāsla menī-i ünsā ḳalīl olmakla o lefāyifī ġışānın teves-suʿu mümkin olmayıp müstaṭīl ḫalḳ olundu esāfil-i raḥime ḳadar cenīni vaṣl eylesin için. Ve o ġışā ancak bevle maġīḍ kılınıp ruṭūbātın küllīsini iḥtivā-dan müḍāyaḳa üzere olmakla ʿaraḳ için bir maṣabb-ı evsaʿ maḫlūḳ olmağa ḥācet oldu. Ve muṣannif der ki bu kelimāt eṭıbbānın tekellüf eyledikleri kelimelerdir.

Ve kaçan cenīnin ḳalbine mizāc-ı ẕükūrī sebḳ eylese o mizāc cemīʿ-i aʿḍāsına fāiḍ olur ve ẕükūriyyet cihetinde cenīn babasına çeker. Baʿḍı kerre sebeb-i ẕükūriyyet mizāc-ı ebin ġayri sebeb olur, o sebeb aḥvāl-i raḥimden bir ḥāl olur veyāḫūd ḫāṣṣaten menīye ʿārıḍ bir mizāc olur ve ona bināen veled ẕeker olmakta babaya müşābehetinden sāir ḫuṣūṣta dahi babaya müşābih olmak vācib olmaz belki baʿḍı kerre ẕükūriyyette babaya müşābih olan, sāir aʿḍāda anaya müşābih olur. Ve teşaḫḫuṣta müşābehet şekle tābiʿa olur ve zükūriyyette müşābehet mizāca tābiʿa olur, şekle tābiʿa olmaz. Ve baʿḍı kerre cenīnin ḳalbine yalnız baba mizācı gibi bir mizāc ʿārıḍ olup o mizāc bi'l-cümle aʿḍāya fāiḍ olur velākin istiʿdād-ı şeklī cihetinden mād-de-i eṭrāfın şekli ḳabūlü ananın şekline māil olur. Ve baʿḍı kerre māddenin istiʿdādı ana şekline māil olur velākin ḳuvve-i muṣavvire māddenin ḫilāf-ı istiʿdādı üzere baba şekli üzere taṣvīre ve taḫṭīṭe ḳādir olur. Ammā mizāc-ı ẕükūriyyet ḳalbe nüfūz edip o mizāc aʿḍā-i sāireye fāiḍ olduktan sonra ḳuvve-i muṣavvire ḫilāf-ı mizāc üzere o cenīni ünsā taṣvīrine ḳādir olmaz, mizācın muḳteḍāsı üzere taṣvīr eder.

Ve bir ḳavm dediler ki esbāb-ı şebeh cümlesinden olur ḥāl-i ʿulūḳta merʾenin veyāḫūd recülün vehminde mümkin olan bir şekl ve timsāl temsīl olunmak ve o ḳavmin bu kelāmı ḥükm-i cevāzdan baʿīd değildir. Ammā ḳudūdun yaʿnī aʿḍānın uzun ve ḳısa olduğunun sebebi ḳudūdun noḳṣānı evvel-i emrde māddenin ḳılletinden olur yaʿnī nuṭfe ḳalīle olmakla ḳudū-dun ḳalīlen taḫṭīṭine ancak vefā eder veyāḫūd menīnin keṡreti olur velākin ʿinde't-taḫalluḳ noḳṣān-ı ġıdā ḥasebiyle ḳudūd nāḳıṣa olur veyāḫūd raḥi-min ṣıġarı olup ḳudūd-ı ṭavīlesi olan cenīn siʿası olmadığından olur. Bunun

naẓīri o fākihedir ki ficce iken üzerine bir ḳālıb yaʿnī zücācdan bir ẓarf geçirilir velākin şecerinden ibāne olunmaz, pes o fākihe bilā-iḥtivāin fi'l-viʿā olan ʿiẓamı ḳadar ʿaẓīm olmaz mekānı ḍayyiḳ olmak ḥasebiyle.

Ammā tevʾeme sebeb yaʿnī veledin baṭn-ı vāḥide iki olmasına sebeb menīnin kes̱reti olup teşrīḥ-i raḥimde ẕikr olunan raḥimin iki baṭnından her birini ʿalā-ḥidetin mümteliʾ etmekle olur. Ve baʿḍı kerre dahi sebeb-i tevʾem iki zerḳadan her birinin medfaʿı āẖerin medfaʿının ġayri olmakla olur yaʿnī mücāmiʿaynın istifrāġ-ı menīleri defḳ-ı vāḥid ile tāmm olmaz belki bir kaç defḳ ve zerḳa ile istifrāġ olur. Pes baʿḍı kerre müttefiḳ ve müṣādif olur ki raḥimin cāẕibesi zerḳa-i ūlāyı raḥimin iki medfaʿından birine ceẕb ve zerḳa-i s̱āniyeyi medfaʿ-ı uẖrāya ceẕb eder ve o baṭnda iki veled ḥāṣıl olur her ne ḳadar menīde kes̱ret olmayıp feyeḍān ṭarīḳi ile eḥadühümādan āẖere cereyān eylemedi ise.

Ve raḥimin ceẕebāt-ı müteʿaddidesinin naẓīri luḳamāt-ı müteʿaddideyi vāḥiden baʿde vāḥidin iltiḳām edenlerin merīleri ceẕebāt-ı müteʿaddidesi olur ve keẕālik semekenin miyāhı li-ecli't-teneffüs ceẕebāt-ı müteʿaddide ile ceẕbi olur. Ve zerḳatāndan her birini raḥim ceẕb eyledikte raḥimin ḳaʿrına īṣāl eder ve medfaʿlar mütteḥid olur ise iki menīyi cemʿ edip veled-i vāḥid tekevvün eder; iki zerḳanın biri raḥimin iki baṭnından birine ve zerḳa-i āẖeri baṭn-ı āẖere münceẕib olur ise veled müteʿaddid olur ve bu inciẕābı mütecāmiʿāndan aḥvālini mütefaḳḳıd ve mütebaṣṣır olanlar iḥsās ve iḥdās eder ve hatunların kendileri dahi iḥsās eder ve inciẕābın cemīʿan bir baṭna veyāẖūd iki baṭna olduğu bilirler.

Ve mütecāmiʿānın istifrāġ-ı menīleri defeḳāt-ı müteʿaddīde ve ceẕebāt-ı müteʿaddide ile tāmm olup baʿḍı kerre ʿaded-i defḳ ricālde ve ʿaded-i ceẕb nisāda üç veyāẖūd dört ʿadede bāliġ olur ve her birinde birer ḥareket olur. Ricālin zerḳa-i vāḥidesinde ḥareket-i vāḥide ile defḳ ḳuvvesi ḥareket edip baʿdehi sākine olur ve zerḳa-i s̱āniyede yine ḳuvve-i defḳ ḥareket eder ve yine sākine olur ve istifrāġ tāmm olunca ḳadar her zerḳada bir defḳ ḥareketi ve bir sükūn olur. Ve ricālden defḳ ḥareketi olmadıkça merʾe raḥiminde dahi ḥareket-i ceẕb olup baʿdehu sākin ve yine o ḥareket ḥādis̱ ve ḥāṣıl olur, onda dahi onun menīsi istifrāġ olunca ḳadar ceẕebāt ḥareketleri ve sükūnları olur velākin her ne ḳadar zerḳa-i vāḥidede defḳ ḳuvvesinin ḥareket ve

sükūn-ı ṣırfeleri birer olur ise onlarda ḥarekāt ve sekenāt-i iḫtilāciyye olur. Bir defḳ ḥareketinde ve sükūnunda müteᶜaddid ḥarekāt-ı iḫtilāciyye olur ve her iki ḥareket-i iḫtilāciyye arasında dahi birer sükūn-ı iḫtilācī olur ve onların her birinden başka başka leẕẕet ḥāṣıl olur. Ve kaçan defḳ-ı vāḥidin iḫtilācātı tāmm olup sükūn-i küllī gelse defḳın ḥarekātından ḥareket-i s̱āniye bidāye eder. Ve bu minvāl üzere defḳın ḥareket-i s̱āniyesinde dahi ḥarekāt ve sekenāt-ı [429b] iḫtilāciyyeler mevcūde olur velākin her sonra olan defḳın ḥarekāt-ı iḫtilāciyyelerin ᶜadedi ve leẕẕeti evvelā olanlarda vāḳiᶜ iḫtilācın ᶜādedinden ve leẕẕetinden nāḳıṣ olur. Ve zerḳa-i vāḥidenin ṣarf olan ḥareket-i defḳı her ne ḳadar vāḥid-i basīṭ ise iḫtilāciyyeler ile aḫẕ olunsa ḥarekāt-ı müteᶜaddideden mürekkeb olur, cāẕibe-i raḥimin ḥarekāt ve sekenātı dahi bu ḳıyās üzere iḫtilāciyyeler ile mürekkebe olup üns̱ā dahi o iḫtilācdan müteleẕẕiẕe olur. Ve keẕālik menī-i recülün fem-i raḥiminden bāṭın-ı raḥime ḥareketinden dahi müteleẕẕiẕe olurlar ve belki nefs-i raḥimin ḥareketinden dahi nisvān müteleẕẕiẕe olurlar.

Ve baᶜḍılar ẕāhib oldular ki nisvānın teleẕẕüẕü ve telẕīẕinin tamāmı ikisi dahi cemīᶜan recülün inzāline mevḳūflardır, onların erḥāmında ricālde olduğu gibi ḥarekāt ve sekenāt olmaz ve müşābih olur ki ricālden inzāl olmasa nisvānda mücerred kendi menīsinin inzāli ile leẕẕet ḥāṣıl olmaz belki ḥāṣıl olan leẕẕet-i ḳalīlesi vedī ḥasebiyle ricālde olan ḥikke ve daġdaġadan ḥādis̱ leẕẕet-i ḳalīle gibi olur, ricālde ve nisāda ricālden inzāl olmadıkça leẕẕet-i tāmme ḥāṣıl olmaz. Pes baᶜḍın bu kelāmı taṣdīḳ olunmaz.

Ve keẕālik baᶜḍı āḫerin dahi kelāmları taṣdīḳ olunmaz ki onlar ẕāhib olup derler ki kaçan recülün menīsi raḥime munṣabb olsa raḥimin ḥarāretini iṭfā eder ve lehībini teskīn eder nār üzere ġaleyān eden mā-ı ḥārrın ḥarāretini üzere ṣabb olunan mā-ı bārid teskīn eylediği gibi. Bu kelāmı ᶜadem-i taṣdīḳin vechi budur ki menī-i recülün ḥarāret-i raḥimi teskīn ve lehībini iṭfāsı menī-i recülden inzāl olup raḥime evvel-i vuḳūᶜunda olur ve baᶜdehu müsekkine ḥarāret olan ḳuvvesinden miḳdār-ı muᶜteber ḳuvvet bāḳī kalmaz.

Ve baᶜḍı kerre ẕekerin zerḳa-i vāḥidesi ṣabbe-i vāḥide-i üns̱eviyyeye muvāfıḳ ve müṣādif olup o iki zerḳa-i vāḥideler muḫteliṭ olurlar. Ve keẕālik ẕereḳāt-ı uḫrā dahi merreten-baᶜde-uḫrā vāḳıᶜa olup minvāl-i muḥarrer üzere recülden her bir zerḳa ṣabbe-i vāḥide-i üns̱eviyye müṣādif ve muvāfıḳ

olurlar ve her defᶜada zerḳa-i recül ile ṣabbe-i üns̱ā başka başka münḥāz ve mümtāz olup zerḳa-i ūlā s̱āniye ve zerḳa-i s̱āniye, s̱ālis̱eye muḫteliṭ olmaz ve o zerḳaların belki her birinden başka veled tekevvün edip bir cimāᶜdan buṭūn-ı müteᶜaddide ḥādis̱ olur yaᶜnī müteᶜaddid veledler ḥāṣıl olur.

Ve baᶜḍı kerre dahi iki menīler muḫteliṭ olduktan sonra munḳaṭıᶜ olur[359] veyāḫūd vāḥide-i sābıḳa munḳaṭıᶜ olur yaᶜnī recül ve merᵓeden her hangisinin menīsi evvelā inzāl ve raḥime vaṣıl oldu ise o menī munḳaṭıᶜ olup baᶜdehu inzāl olunan menīye muḫteliṭ olmaz ve ᶜadem-i iḫtilāṭa sebeb-i riyāḥ veyāḫūd iḫtilāc ve o mis̱lli esbāb-ı müferriḳa olur. Ve recül ve merᵓeden her birinin menīsi ᶜalā-ḥidetin münḥāz olur.

Ve baᶜḍı kerre o teferruḳ ve inḥiyāz ġışānın nescinden sonra vāḳiᶜ olur yaᶜnī meşīme tekevvün eyledikten sonra olur ve şeyᵓ-i vāḥidde yaᶜnī bir meşīmede ecinne-i kes̱īre olur[360] ve bu mis̱lli veledlerin tekevvünü tāmm olmaz ve onlardan ḥayāt meᵓmūl olmaz.

Ve baᶜḍı kerre dahi o teferruḳ ġışānın intisācından muḳaddem olur ve baᶜḍı kerre o mez̲kūrlerın mecrāsına cārī olan ḥālāt olur.[361] Ve sonradan müteferriḳ ve mütemeyyiz olanlar ḳālīlü'l-iflāḥ olur, ancak müfliḥ olanlar fi'l-aṣl mütemeyyiz ve münḥāz olanlardır. Ve menī-i z̲ükūrīde evvelā ġazāret ve kes̱ret olmaz ve raḥimi mālī ve raḥimin cihāt-ı erbaᶜasına vāṣıl ve münbasıṭ olmaz menī-i üns̱ā ona muḫteliṭ olunca ḳadar. Kaçan iki boynuz gibi olup her birisi nevāta müşābih olan zāideteynden menī-i üns̱ā menī-i

---

359 Nefīsī, *Esbāb ve ᶜAlāmāt* şerḥinde der ki ben istimāᶜ eyledim ki bir hatun sülaḥfāt ṣūretinde bir cenīn vaḍᶜ edip bir sāᶜat miḳdārı ḥareket eyledi ve bir āḫer hatun dahi istimāᶜ eyledim ki ḫorūs heyᵓeti üzere ve iki kanatlı cenīn vaḍᶜ eyledi ve eks̱er-i ḥālde nāḳıṣu'l-ḫilḳat insān ṣūretinde tevellüd eder. Bu mis̱lli veledin sebebi baᶜḍı kerre yalnız merᵓe-i menīsi müştemil olup recül menīsi olmadığından olur.

360 Bu kelāmın muḳteḍāsınca bir hatun vaḍᶜ-ı ḥaml eyledikte bir meşīme içinde kırk reᵓs veled-i z̲eker tevlīd edip cümle büyüdüler ve bir ḳaryeyi müstaḳilleten onlar ve babaları iḥāṭa eyledi diye ḥikāye olunan kelāmın aṣlı olmak iḳtiḍā eder. Ve gine muṣannifin kelāmı ḥükm-i eks̱erīdir, Cenāb-ı Ḥaḳḳ'ın ᶜacāyib-i ṣunᶜunu tedbīr edenler baᶜden bu mis̱lli nesnelerin vuḳūᶜunu istibᶜād eylemez, kemā ḳāle taᶜālā: يَزِيدُ فِي الْخَلْقِ مَا يَشَاءُ إِنَّ اللّٰهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

361 Yaᶜnī menī baᶜḍen munḳaṭıᶜ ve baᶜḍen ġayr-i munḳaṭıᶜ olur. Hāşim ile Ümeyye baṭn-ı vāḥidde baᶜḍı tevārīḫte z̲ikr olunduğu üzere mülteṣıḳu'ẓ-ẓahreyn tevellüd edip seyf ile farḳ olunmuştur, o sebebden evlādları beyninde ᶜadāvet-i dāime vardır.

ẕekere muḫteliṭ olsa o vaḳtte ẕikr olunan ġaleyān ḥāṣıl olup nefḫ ve ġışā o ẕikri sābıḳ vech üzere tekevvün eder ve o vaḳtte menī menī oldukça ḳadr-i zāideteyn-i ḳarniyeteyne taʿalluḳ edip o maḥallde mededini ve ġıdāsını aḫẕ eder yaʿnī ġışā-i mütevellid raḥimin nuḳre-i meẕkūrelerine muttaṣıl olup dem-i ṭams̱tan aḫẕ edince ḳadar. Ve Cālīnūs katında o ġışā leṭūḫ gibidir, menī-i üns̱ā inṣıbābı katında ol leṭḫayı ḫalīfe bırakır ve menī-i üns̱ānın inṣıbābı recül menīsinin munṣabb olduğu mevḍiʿe olur ve evvel inṣıbābda her ne miḳdār muḫālaṭa olmaz ise yine o laṭḫayı ḫalīfe bıraḳır baʿdehu muḫālaṭa ve mümāzece eder.

Bu maḳāmda Ḳānūn'da bir mesʾele vardır ki onun ʿibāreti budur: وقد تقبل المرأة والحجر منيا على مني وتلدهما جميعا *İntehā. Ẓāhir budur ki* والحجر *de olan vāv "maʿa" maʿnāsınadır. Ḥāṣıl-ı maʿnā budur ki "Taş üzerine cülūs eden merʾe baʿḍı kerre o taş üzerinde olan menīyi ḳabūl ve ceẕb eder ve raḥiminde menī-i āḫer var ise ikisini cemīʿan tevlīd eder." Mes̱elā ḥammāmda cimāʿ etmekle ʿulūḳ oldukta ıssı taş üzere olan menī üzere merʾe cülūs edip tekrār şehveti ḥareket etmekle raḥim o menīyi ceẕb eylese ikisi dahi tevellüd eder. Ve bu mesʾele elsine-i nāstan istimāʿ olunmuştu, lākin kütüb-i ṭıbbiyyeden ancak bu maḥallde rüʾyet olundu.*[362]

Ammā vilādetin beyānı budur ki kaçak cenīnin aʿḍāsı tāmm olsa meşīmeden ona teʾeddī eden ġıdā ve ona vāṣıl olan nesīm kifāyet etmemekle yedinci ayda ḥareket eder, veledin o şehrde ḳuvveti kāmile olmakla ḫurūca ṭālib olur. Ve kaçan o şehrde bi'l-fiʿl ḫurūcdan ʿāciz olsa ḥareket ḥasebiyle ona ḍaʿf gelip sekizinci şehrde sākin olur ve dokuz aya dāḫil olmadıkça onun ḳuvveti vüs̱ūb eylemez. Ve eger s̱āminde ḫurūc eder ise onun ḫurūcu ḳuvve-i müstevlide ḥasebiyle olmaz belki müzʿic-i mūẕī vü muḍʿif ḥasebiyle ḍaʿīfen ḫurūc eder ve ḫurūc-ı cenīnin tamāmı ancak aġşiye-i raṭbenin inşiḳāḳı ve ruṭūbetinin inṣıbābı ve cenīni o ruṭūbetin izlāḳı ile olur.

Ve vilādet-i ṭabīʿiyyede cenīn reʾsi üzere münḳalib olur infiṣāl sehl olsun için, ammā ayaklarından tevellüd bedʾ eder ise o vilādet ṭabīʿī olmaz belki

---

362 Menīyi raḥimin ceẕbi cimāʿa maḫṣūṣ değildir, ḥattā Ḳāḍīḫān'da ẕikr olundu ki bikr olan mā-dūn-ı fercde cimāʿ olunsa ve menī raḥime vāṣıl olup gebe kalsa lāzım olur ki onun bikri beyḍa ile veyāḫūd dirhem ile izāle oluna tā ki veled ḫurūc eylemeye. Pes tefḫīẕ ile menī raḥime vāṣıl olmak cāiz oldukta taş üzerinde olan menīyi dahi raḥimin ceẕbi baʿīd olmaz.

cenīnin bi-ḥasebi'ḍ-ḍaᶜf inḳılābdan ᶜaczi olmakla olur. Ayaklarından cenīnin tevellüdü ḫaṭarlı olur, eks̱erī felāḥ bulmaz.

Ve cenīn vilādet için ḥareket etmezden muḳaddem baᶜḍı kerre yüzü ile ayaklarına iᶜtimād eder ve yedleri rāḥalarını[363] iki dizleri üzere vaḍᶜ eder ve yüzü iki rükbeleri arasında olur ve gözleri iki rükbeleri üzere olur ve iki rükbelerini ḳuddām cānibinde cenīn ḍamm eder ve iki ᶜaḳiblerine rākib olur ve ḥimāyeten li'l-ḳalb[364] yüzü anasının ẓahrına olur ve bu nuṣbe inḳılāba evfaḳ olur velākin bir ḳavm der ki bu ẕikr olunan nuṣbe ẕükrān nuṣbesi olur, ammā üns̱ānın nuṣbe-i vechi naṣbe-i meẕkūrun ḫilāfı üzere olur. Ve cenīnin ṭaraf-ı ᶜālīsi ṭaraf-ı sāfilden s̱aḳīl olmakla ᶜālīnin s̱iḳleti inḳılāb-ı cenīne muᶜīn olur ve ḫuṣūṣan reᵓsin ᶜiẓamı ziyāde muᶜīn-i inḳılāb olur. Ve kaçan cenīn maḥallinden munfaṣıl olsa raḥim ems̱ālinden meᵓmūl olmayan infitāḥ ile münfetiḥ olur ve mefāṣıla infitāḥ ᶜārıḍ olmaktan dahi lāzım olur ve ᶜināyet-i Ḥaḳḳ'ın mededi dahi lāzımdır ki o ᶜināyet ḥasebiyle mefāṣıl-ı merᵓe birbirinden münfetiḥ olup veled ḫurūc eyleye ve baᶜde'l-ḫurūc yine mefāṣıla ittiṣāl ᶜavdet eyleye. Ve bu, fiᶜl-i ṭabīᶜiyye-i muṣavvire ḳuvvesi fiᶜli olur bir emr-i ḫāṣṣ ḥasebiyle ki o emr-i Ḫālıḳ tarafından ḳuvve-i meẕkūreye muttaṣıl olur, aslā o ḳuvvet emr-i ilāhī-i meẕkūrdan ḫālī olmaz. Ve cenīne nemā geldikçe bi-ḥasebi'n-nemā ḳuvve-i muṣavvirenin istiᶜdādı ve ḳuvveti ziyāde olur ve o istiᶜdādın tezāyüdü şuᶜūr olunmaz. Bu meẕkūr Allāhu taᶜālānın esrārından bir sırrdır, fe-taᶜālallāhu'l-meliku'l-ḥaḳḳ fe-tebārekallāhu aḥsenu'l-ḫāliḳīn.

Ve bu kelāmın ḥāṣılı budur ki vilādet-i ṭabīᶜiyyenin sebebi cenīnin ġıdāya ve havāya iḥtiyācı eks̱er olup ve ḳuvā-ı nefesi dahi ḳavī olup siᶜa-i maḥall ü mekān ve nesīm-i reġad ve ġıdā-ı evfer ṭaleb eylese ve mekān-ı ḍayyiḳtan ve nesīm-i ᶜavezden[365] ve ḳıllet-i ġıdādan [430a] hereb eder ve o hereb ve ıḍṭırāb ile tevellüd eder. Ve kaçan cenīn tevellüd eylese onde nevm ve intibāh olmaz ve kaçan nevm ve intibāh taḥaṣṣul eylese o yevm-i taḥaṣṣulden kırk gün sonra *ve baᶜḍı nüsḫada kırk günden bir gün sonra* ḍaḥik edip güler, fe-tebārekallāhu aḥsenu'l-ḫāliḳīn.

---

363 "Rāḥa" el ayasıdır.

364 "Ḳalb"den murād inḳılābdır, ᶜuḍv değildir.

365 "ᶜAvez" ḥācet maᶜnāsınadır.

Üçüncü Faṣl Emrāḍ-ı Raḥimde Olan Kelāmdır

Raḥime emrāḍ-ı mizāciyye ve emrāḍ-ı āliyye ve emrāḍ-ı müşterekelerin küllīsi ʿārıḍ olur. Ve keẕālik emrāḍ-ı ḥabel dahi ʿārıḍ olur, ḥabel emrāḍı ḥabel olmamakla veyāḫūd ḥabel ʿārıḍ oldukta ḥamlini isḳāṭ etmekle veyāḫūd isḳāṭ eylemeyip velākin vaḍʿında ʿusr ve iʿḍāl olup raḥimde cenīn helāk olmakla olur. Ve raḥime emrāḍ-ı ṭams̱ dahi ʿārıḍ ollur ve o maraḍ ṭams̱ olmamak ile veyāḫūd ṭams̱ın ḳılleti ile veyāḫūd redāʾet-i ṭams̱ ile veyāḫūd bi-ġayri vaḳtin olmakla veyāḫūd ifrāṭ-ı ṭams̱ ile olur. Ve raḥimin emrāḍ-ı ḫāṣṣası ve emrāḍ-ı şirkīsi dahi olur. Baʿḍı kerre ʿuḍv-ı āḫerin emrāḍına raḥim şerīk olur ve baʿḍı kerre maraḍ-ı raḥim aṣlī olup ʿuḍv-ı āḫer raḥime müşārik olur iḫtināḳ-ı raḥimde olduğu gibi. Ve kaçan emrāḍ-ı raḥimde kes̱ret olsa kebid ḍaʿīf olup ḍaʿf-ı kebid ḥasebiyle ondan istisḳā tevellüdüne ʿalīl müstaʿidd olur.

Dördüncü Faṣl Mizāc-ı Raḥimin Delāili Beyānındadır

Ve ḥarāretin delāili bunlardır: Ḥarāret-i raḥime cemīʿan beden ḥarārette müşterek olur ve ṭams̱ ḳalīl olur ve levn-i ṭams̱ dahi ona delālet eder ve ḫuṣūṣan ṭams̱ ḫırḳa-i kettān üzere aḫẕ olunsa delāleti aḳvā olur. Ve o aḫẕın ṭarīḳi budur ki bir ḳıtʿa ḫırḳa-i kettān bir gece iḥtimāl olunur ve baʿdehu iḫrāc olunup gölgede o ḫırḳa tecfīf olunur ve baʿde'l-cefāf naẓar olunur, eger aḥmer veyāḫūd aṣfer ise ḥarāret-i raḥime delālet eder ve aḥmerde ḥarāret demden ve aṣferde ṣafrādan olduğuna delālet olur ve eger ḫırḳānın levni esved veyāḫūd ebyaḍ ise ḍıdd üzere olup bürūdete delālet eder ve esved bürūdet-i sevdādan ve ebyaḍ balġamdan olduğuna delālet eder velākin levn-i esved ṣūretinde netn ve ʿufūnet var ise o esved ḥarārete delālet eder. Ve baʿḍı kerre ḥarāret-i raḥime nevāḥī-i kebidin evcāʿı ve raḥimde ḫurūc eden ḫurācāt ve ḳurūḥ ve o hatunun iki dudaklarının cefāfı ve şaʿrın kes̱reti ve eks̱er-i ḥālde bevlin inṣıbāġı ve nabḍın sürʿati delālet eder.

Ve berd-i raḥimini delāili ṭams̱ın iḥtibāsı ve ḳılleti ve riḳḳati ve ebyaḍ olduğu veyāḫūd sevādı şedīd ve sevdāvī olduğu ve eyyām-ı ṭuhru mümtedd olduğu ve ġalīẓ ve bārid aġdiye tenāvülünün ve cimāʿ-ı kes̱īrin teḳaddümleri ve aʿlā-i raḥimde ḫader olduğu ve şaʿr-ı ʿānenin ḳılleti ve ṣıbġ-ı bevlin ḳılleti ve levninin fesādı olur.

Ve ruṭūbet-i raḥimin delāili riḳḳa-i ḥayḍın ve seyelān-ı ruṭūbetin kes̱reti ve büyüdüğü gibi cenīnin suḳūṭu olur.

Ve raḥimin delāil-i yübūseti cefāf ve ḳıllet-i seyelān olur.

Beşinci Faṣl ᶜAḳr ve ᶜUsr-i Ḥabel Beyānındadır

ᶜĀḳır şol ᶜavrettir ki ḥāmile olmaya ve şol ere dahi derler ki onun veledi olmaya, beşinci bābdandır, kez̠ā fī-tercemeti'ṣ-Ṣıḥāḥ.

Ve ᶜaḳra sebeb menī-i recülde veyāḫūd menī-i merᵓede olur veyā raḥim ve ḳaḍīb ve ālāt-ı menī olan aᶜḍāların birinde olur veyāḫūd mebādīde olan bir sebeb ile olur ġamm ve ḫavf ve evcāᶜ-ı reᵓs ve ḍaᶜf-ı haḍm ve toḫme mis̱lli āfātın mebādīye ᶜurūḍu katında olur veyāḫūd ḫaṭā-ı ṭārī ḥasebiyle ᶜaḳr ᶜārıḍ olur.

Ammā menīde olan sebeb ḳuvvet-i tevlīde muḫālif sūᵓ-i mizāc olur ve o sūᵓ-i mizāc berd-i ṭabīᶜī veyā üsr ve iḥtibāsın ṭū-ı müddeti ile ᶜārıḍ olan bürūdet veyāḫud raḥimin ruṭūbeti veyā yübūseti olur ve onların sebebi dahi ġayr-i muvāfıḳ ağdiye ve kez̠ālik ḥumūḍāt olur, zīrā ḥumūḍāt müberrid ve müyebbis cümlesindendir.

Ve baᶜḍı kerre menīde bir nevᶜ sūᵓ-i mizāc olur ki o mizāc-ı seyyiᵓ māniᶜ-i tevlīd olmaz velākin vilādeti ᶜusretli kılar veyāḫūd o sūᵓ-i mizāc taġdiye-i cenīn için raḥime vāṣıl olan ġıdāyı ifsād eder.

Ve baᶜḍı kerre menīde z̠ikr olunan āfetlerin biri olmaz velākin recülün menīsi merᵓenin menīsine muvāfıḳ olmamakla ikisinden veled ḥāṣıl olmaz.

Z̠ikri sābıḳ iki ḳavlden ḳuvve-i muṣavvire recül ve merᵓenin ikisinin menīlerinde olmak üzere z̠āhib olanlar katında iki ḳuvvetleri birbirlerine teᵓs̱īrde muḫālif olmakla beynehümāda muvāfaḳat olmaz; ḳuvve-i fāᶜile menī-i recülde ve ḳuvve-i münfaᶜile menī-i üns̱āda olduğuna z̠āhib olanlar katında menī-i üns̱ā menī-i recülün fiᶜlinin ġayri fiᶜli ḳabūle müstaᶜidd olup raḥime vārid olan menī-i maḫṣūṣun teᵓs̱īrinden müteᵓes̱s̱ir olmaz ve onun fiᶜlini ḳabūl etmemekle beynehümāda veled ḥāṣıl olmaz ve o z̠eker ve üns̱ādan her birisi zevcin istibdāl eyleseler ḳarīb olur ki her birine zevc-i āḫer muvāfıḳ olmakla ikisi için dahi zevc-i āḫerleriyle izdivācdan veled ḥāṣıl ola.[366]

---

366 Bu vechle vech-i evvelin farḳı budur ki vech-i evvelde iki menīnin ᶜadem-i muvāfaḳati ḫılḳī olur, ammā vech-i s̱ānīde ᶜadem-i muvāfaḳat her ne ḳadar mizāc-ı aṣlīlerinde muvāfaḳat olur ise.

Ve baʿḍı kerre dahi iki menīde birbirine muḫālif sūʾ-i mizāc olup eḥadühümā āḫer ile taʿdīl olunmaz ve belki her birisinin iḫtilāṭı ile āḫerin fesādı ziyāde olur. Ve kaçan her birisi zevcini istibdāl eylese zevc-i cedīdin menīsi onun menīsini bi't-teḍādd taʿdīl edip ikisinden dahi veled ḥāṣıl olur.

Ve ecnās-ı menīden tevlīd ṣāliḥ olmayan cins-i menī ṣabī ve sekrān ve ṣāhib-i toḫme ve şeyḫ ve keṡīrü'l-cimāʿ ve saḳīmü'l-beden olanların menīsidir. Buḳrāṭ der ki mevādd-ı meneviyye her ʿuḍvdan seyelān eder, bināen ʿaleyh ʿuḍv-ı selīmden seyelān eden menīden cenīnin o ʿuḍvu selīmen taṣavvur eder ve ʿuḍv-ı saḳīmden seyelān eden menīden cenīnin o ʿuḍvu saḳīmen taṣavvur eder ve bu aḥvāl baʿḍı kerre menīnin ikisinde maʿan olur.[367] Ve baʿḍılar dediler ki menī-i recülün bāʿiṡ-i fesādı baʿḍı kerre bāliġa olmadık nisāya mücāmaʿat olur. Muṣannif der ki bu sebeb ile menī-i recülün fesādı ḫavāṣṣ mecrāsına cārīdir.

Ammā sebeb-i ʿaḳr raḥimde olduğu raḥimde menīyi müfsid sūʾ-i mizāc olmakla olur ve ekṡer-i ḥālde o sebeb-i müfsid raḥimin bārid-i mücemmid sūʾ-i mizācı olur ve o ḥāl mā-ı bāridi keṡīren şürb eden hatunlara ʿārıḍ olur raḥimi tebrīdi ḥasebiyle ve tebrīd ḥasebiyle menī-i recüle dahi o ḥāl ʿārıḍ olur. Ve mā-ı bārid eczā-i ṭamṡı taġyīr eder ve mesāmm-ı ṭamṡı taḍyīḳ dahi edip cenīne ṭamṡ munṣabb olmaz.

Ve baʿḍı kerre dahi o sūʾ-i mizāc maʿa-māddetin ve ruṭūbātin olup o eūʾ-i mizācın māddesi olup māddesi ve ruṭūbeti menīye muḫāliṭ olmakla o ruṭūbet menīyi ifsād eder.

Veyāḫūd o mizāc müceffif veyāḫūd muḥallil veyāḫūd muraṭṭıb veyāḫūd müzliḳ olup ḳuvve-i māsikeyi iḍʿāf eder ve ḳuvve-i māsikeyi iḍʿāfla ʿārıḍ olan ʿaḳr keṡīrü'l-vuḳūʿ olur.

Veyāḫūd o mizāc raḥimin menīyi cezb ḳuvvesini iḍʿāf ile ʿārıḍ olan ʿaḳr kebīrü'l-vuḳūʿ olur.

Veyāḫūd o mizāc raḥimin menīyi cezb ḳuvvesini iḍʿāf etmekle raḥim cezb-i menīde ʿāciz olur.

Veyāḫūd ḥarr ve berdden ve yübsden biri ile mecārī-i ġıdā ḍayyiḳ olup nuṭfeye ġıdā vāṣıl olmamakla veled ḥāṣıl olmaz.

367 Yaʿnī recül ve merʾeden her birinin ʿuḍv-ı vāḥid-i maḫṣūṣu saḳīm olur.

Veyāḫūd ġıdāyı ifsād eder veyāḫūd cenīn raḥime inḍımām-ı şedīdle munḍamm olmakla cenīne ġıdā vāṣıl olmaz ve o inḍımām berd ve yübs ve iltiḥām ḥasebleri ile olur ve iltiḥām dahi ḳurūḥ ve s̱üʾlūlī olan laḥm-ı zāid ḥasebiyle olur veyāḫūd inḍımām meşīmenin yübsü ile olur, zīrā meşīme yābise oldukta menāfiẕ-i ġıdāyı ifsād eder ve baʿḍı kerre yübs ḥasebiyle meşīme cülūd-ı yābiseye müşābih olur.

Raḥim-i bārid-i raṭbda menīye arḍ-ı nezzede büzūra ʿārıḍ olan ḥālet ve āfet ʿārıḍ olur. Ve mizāc-ı ḥārr u yābisi olan raḥimde menīnin ḥāli o büzūrun ḥāline benzer ki nūre-i mebs̱ūs̱esi olan arḍa ilḳā olunmuş ola.

Veyāḫūd sebeb ʿaḳr māddenin yaʿnī dem-i ṭams̱ın inḳıṭāʿı olup raḥimin dahi mevāddı ceẕb ve nuṭfeye īṣālden ʿaczi olmakla olur.

Veyāḫūd raḥimde meyelān veyāḫūd inḳılāb olmakla veyāḫūd fem-i raḥimin ḳable'l-[430b] ḥabel şiddet-i inḍımāmı olmakla ʿaḳr olur ve o ḥālin sebebi ṣalābet veyāḫūḍ s̱üʾlūlü ve ġayr-i s̱üʾlūlü laḥm-ı zāid yāḫūd iltiḥām-ı ḳurūḥ veyāḫūd berd-i muḳabbıḍ ve onlar gibi nesneler olup südde olmakla olur, zīrā bu aḥvālde menī raḥime nüfūz eylemez.

Veyāḫūd baʿde'l-ḥabel fem-i raḥimin inḍımāmı ḍaʿīf olmakla ʿaḳr ḥādis̱ olur, zīrā fem-i raḥimin inḍımāmı ḍaʿīf oldukta raḥim cenīni imsāktan ʿāciz olur.

Veyāḫūḍ ʿaḳr raḥimde şaḥm-ı müzliḳ-i kes̱īr olduğundan olur ve o şaḥm-ı müzliḳ cemīʿan bedende veyāḫūd raḥim ve s̱erbde veyāḫūd ḫāṣṣaten raḥimde olur ve kaçan s̱erb üzere şaḥm kes̱īr olsa raḥimi ʿaṣr edip menīyi taḍyīḳ eder ve o ʿaṣr ile raḥimden menīyi iḫrāc eder.

Veyāḫūd sebeb-i ʿaḳr cemīʿan bedenin hüzāli veyāḫūd yalnız raḥimin hüzāli veyāḫūd raḥimde verem ve ḳurūḥ ve bevāsīr ve zevāid-i laḥmiyye ve tevlīde māniʿa olan āfet olmakla ʿaḳr ḥādis̱ olur.

Veyāḫūd fem-i raḥimde ḳaḍīb[368] gibi bir şeyʾ-i ṣulb olur, ẕekeri veyāḫūd menīyi raḥime düḫūlden o ṣalābet menʿ eder.

Veyāḫūd ḳurḥa-i raḥim mündemile olmakla raḥime melāset ʿārıḍa olup ʿurūḳ-ı ṭavāmis̱in füvvehātını sedd eder ve o südde ile ve keẕālik ḫuşūnet-i raḥim ile ʿaḳr ḥāṣıl olur.

---

368 "Ḳaḍīb"den murād ağaç budağıdır.

Ammā aʿḍā-i tevlīdde olan sebeb evʿiye-i menīnin ḍaʿfı yāḫūd evʿiyeye ʿārıḍ olan fesād-ı mizāc olur ve evʿiyenin fesād-ı mizācı ḫalf-i üẕünde olan evrideyi ḳaṭʿ ile veyāḫūd iḫrāc-ı ḥaṣāt için mes̱ānesini baṭṭ ile olur, zīrā onların fesādına aʿḍā-i tevlīd müşārik olur. Ve baʿḍı kerre baṭṭ-ı mez̠kūrda evʿiyeye vārid olan ʿaṣab dahi ḳaṭʿ olunup evʿiye-i menīde o ʿaṣabın inḳıṭāʿı ḍaʿfa müʾeddī olur ve ḳuvve-i müvellideye ve zerrāḳaya dahi ḍaʿf ḥādis̱ olur. Ve kez̠ālik ḫuṣyeler burulmaktan veyāḫūd şevkerān ile ḍımād olunmaktan veyāḫūd kāfūr kes̱īren şürb olunmaktan dahi ʿaḳr ʿārıḍ olur.

Ammā ḳaḍīb sebebi ile ʿaḳrın ʿurūḍu o kimsede olur ki onun ḳaḍībi ḫilḳat-i aṣliyyede ḳaṣīr olur.

Veyāḫūd erkekte simen ḥasebiyle ḳaṣīr olur ve onun laḥmı cemīʿan ḳaḍībini veyāḫūd eks̱er-i ḳaḍībini simeni olan laḥm aḫẕ eder.

Veyāḫūd simen nisāda olur, simeni olan merʾenin fem-i raḥimi fercinden baʿīd olur ve ona ḳaḍīb müstevī olmaz veyāḫūd simen erde ve ʿavrette cemīʿan mevcūd olur.

Veyāḫūd ẕeker muʿvecc olur veyāḫūd veteresi ṣaġīre olur ve mecrā dahi muḥāẕāttan münḥanī olur, bināen ʿaleyh fem-i raḥimin ḥāḳḳ-ı vasaṭına irzāḳ olmaz.

Ve ammā ʿaḳrın mebādīde olan esbābını biz bundan aḳdem taʿdād eyledik ve o taʿdād olunan aʿḍānın ḍaʿfları ʿaḳra sebeb olur, zīrā aʿḍā-i haḍm ve aʿḍā-i rūḥ ḳaviyye olmak gerektir ki ḥattā ʿulūḳ sühūletli ola.

Ammā ḫaṭā-i ṭārī baʿḍı kerre inzāl katında ḳable'l-iştimāl olur veyāḫūd baʿde'l-inzāl ve'l-iştimāl olur. Ve ḳable'l-iştimāl yalnız inzāl katında olan ḫaṭā-i ṭārī budur ki recül ve merʾenin inzālleri zamānı muḫtelif olur ve eḥadühümānın inzāli āḫerin inzāli üzere sebḳat ve teḳaddüm eylemekten zāil olmaz. Ve eger inzāli sābıḳ olan recül olur ise baʿde'l-inzāl recül merʾeyi terk eder ve merʾeden inzāl ḥāṣıl olmaz ve menī-i recülden yalnız veled olmaz. Ve eger sābıḳ olan merʾenin inzāli ise merʾe inzālinden sonra recül dahi inzāl eder ve recülün inzāli vaḳtinde raḥimin ağzı fāġıren yaʿnī ağzı açık olduğu ḥālde bāḳī kalıp nuṭfeye raḥim müştemil olmaz ve raḥimden o nuṭfe ḫurūc eder. Ve fem-i raḥimin feth ve fağrının sebebi budur ki cimāʿ katında fem-i raḥim cez̠b-i menī için ḥareket edip fağren baʿde fağrin ağzını açar ve menīyi cez̠b-i şedīd ile cez̠b eder ḥattā o cez̠bi merʾe kendi inzāli

katında iḥsās eder, pes merʾenin inzāli katında şehveti ve ḥareket-i cez̠bi sākine oldukta ḳaḍīb dāḫil-i raḥimde olmakla munḍamm olmaz ve ḳaḍībin ḫurūcundan sonra meftūḥan fem-i raḥim bāḳī kalır.

Ve fem-i raḥim cez̠b-i menī için ḥareketinde iki ḳavl vardır. O ḳavllerin biri budur ki o ḥareket ile fem-i raḥim mā-ı recülü ṭaleb ve cez̠b eder ve merʾenin evᶜiye-i bāṭınesi menīsini dāḫil-i raḥime ṣabb eder ve fem-i raḥimin menī-i recülü cez̠b için ḥareketi oldukta menī-i merʾeden seyelān edenlerini dahi menī-i recül ile cez̠b eder. Ve bir ḳavm ẕāhib olur ki fem-i raḥimin ḥareketi merʾenin menīsini ṭaleb ve cez̠b ve ibtilāᶜ için olur, zīrā merʾenin evᶜiye-i menīsi ne ḳadar dāḫilde ise ruṭūbetini ḫārice ṣabb eder ve kendi menīsini cez̠b için fem-i raḥim ḥareket edip merʾe menīsini cez̠b eyledikte menī-i recül dahi münceẕib olur. Ve'l-ḥāṣıl ḳavl-i evvele göre ḥareket cez̠b-i mā-ı recül için olur ve merʾeden seyelān eden māin inicīẕābı bi-ṭarīḳi'-tebeᶜiyye olur. Ve ḳavl-i s̠ānī üzere fem-i raḥim ḥareketi ile maṭlūb olan menī-i merʾeyi cez̠bdir ve menī-i recül ona tebeᶜiyyet ile münceẕib olur, zīrā merʾe kendi menīsinin inzālini iḥsās eder ve recülün inzālini iḥsās eylemez ve inzālin iḥsās olunduğu o menīnin maṭlūb olduğuna ve ᶜadem-i iḥsās menīnin maṭlūb olmadığına delālet eder.

Ve bu ḫaṭā ḳeble'l-iştimāl olan ḫaṭā idi, ammā raḥim recül ve merʾe menīlerini iştimālden sonra ṭārī olan ḫaṭā budur ki baᶜde'l-inzāl ve'l-ᶜulūḳ ves̠be ve ṣadem ve sürᶜat-i ḳıyām ve o mis̠lli nesneler ile mā-ı müştemil ḥareket-i ᶜanīfe ile ḥareket edip münzeliḳ olur veyāḫūd ḫavf-i ṭārī ve sāir ẕikr-i ātī esbāb-ı isḳāṭın biri ile ṣāḳıt olur.

Ve fāḍıl İbuḳrāṭ der ki recül merʾeden aᶜḍā-i reʾīse mizācında ve mizāc-ı evvelde[369] ve menīsinin mizāc-ı ṣıḥḥīsinde elbette ebred olmaz velākin baᶜḍı kerre recüle bir nevᶜ mizāc ṭārī olur ki o mizāc mizāc-ı merʾeden ebred olur.

Ve maᶜlūm ola ki velūd olan merʾenin emrāḍı ᶜāḳırelerden eḳall olur velākin velūdun bedeni aḍᶜaf ve taᶜcīzi esraᶜ olur. Ammā ᶜāḳırlerin emrāḍı kes̠īre olur velākin taᶜcīzi ebṭāʾ olur ve eks̠er-i ᶜömründe ᶜāḳıre şābbe gibi olur.

el-ᶜAlāmāt: Sebeb-i ᶜaḳr menī oldukta recül ve merʾenin menīlerinin hangisi sebeb olduğunun ᶜalāmātı deyildiği üzere biraz eşyādır ki onların ṣıḥḥati s̠ābite değildir, o eşyā bu mez̠kūrlardır:

369 Yaᶜnī cemīᶜan bedenin mizāc-ı ḫılḳīsinde.

İki menī suya ilḳā olunmakla tecribe olunur, hangisi ṭāfī olursa taḳsīr o menīde olur, rüsūb edende taḳsīr olmaz. Ve keẕālik iki zevcin bevli aṣl-ı ḫass üzere ilḳā olunur, hangisi cefāf eder ise taḳṣīr onun menīsinde olur. Ve keẕālik yedi ḥabbe şaᶜīrden ve yedi ḥabbe ḥınṭadan ve yedi ḥabbe bāḳıliy-yāttan aḫẕ ve evānī-i ḫazef içine o ḥubūb vaḍᶜ olunup recül, merʾeden biri üzerine bevl ettirilip yedi gün terk olunur, eger o müddette nābit olur ise onun menīsinde ᶜaḳr yoktur.

Bunlardan ebᶜad o baᶜḍı biraz ᶜalāmetler ẕikr eylediler ki o ᶜalāmetler-den merʾeyi tecribe ḥaḳḳında ẕikr eylediklerinin aḥseni budur ki ḳamᶜ ile baḫūr-ı ṭayyib merʾenin raḥimine tebḫīr olunur, eger onun rāyiḥāsı merʾe-nin femine veyāḫūd munḫurlarına nüfūẕ eder ise o hatunda sebeb-i ᶜaḳr yoktur ve eger nāfiẕ olmazsa onda süded ve aḫlāṭ-ı rediyye vardır, o südde ve aḫlaṭ-ı rediyye rāyiḥa-i baḫūru nüfūẕdan menʾ eder veyāḫūd rāyiḥasını ifsād eder.

Ve yine denildi ki bir s̱ūmeyi merʾe iḥtimāl eder ve naẓar eder, o s̱ūme-nin rāyiḥasını ve ṭaᶜmını fem ve munḫurda iḥsās ederse onda ᶜaḳr yoktur ve iḥsās eylemezse ᶜaḳr ondadır. Ve onun eks̱er-i delāleti o hatunda südde olduğuna olur ve südde dahi ᶜaḳra delālet eder, ammā ṭaᶜmın ve rāyiḥanın nüfūẕu süddenin inᶜidāmına delālet eder

Ve süddeden mā-ᶜadā ᶜaḳrın esbāb-ı sāiresi olmakla süddenin intifāsı ᶜaḳrın intifāsına delālet eylemez, zīrā ḫāṣṣın intifāsı ᶜāmmın intifāsını müs-telzim olmaz. Cāizdir ki o merʾede südde ḥasebiyle ᶜaḳr olmayıp sebeb-i āḫer ile ᶜaḳr ola.

Ve ḥabel için āḫer mevāniᶜ dahi vardır. Hangi merʾe ḥayḍdan ṭuhra dāḫil oldukta onun fem-i raḥimi raṭb ola, o raḥim müzliḳ olur.

Ammā sebeb-i ᶜaḳr menīde veyāḫūd aᶜḍā-ı [431a] menīde olduğunun ᶜalāmetleri senin bildiğin vech üzere menīnin ḥarāret ve bürūdeti taᶜarrüf olunmakla ve ḫuṣūret ve riḳḳatini merʾenin lems edip iḥsās eylemesi ile ve ᶜāne ve şaᶜrının ḥāli ile ve levni rāyiḥası ve sürᶜat-i nabḍı ve buṭʾ-ı [nabḍı] ile ve ḳārūresinin ṣıbġı ve ḳıllet-i ṣıbġı ile ve cesedin müşāreketiyle maᶜlūm olur.

Ammā rutūbet ve yübūset maᶜa'l-ḳıllet ġılẓati ve maᶜa'r-rıḳḳat kes̱reti ile taᶜarrüf olunur. Menī-i ebyaḍ u ṣaḥīḥ berrāḳ ve lezic olur ve üzerine

ẕübāb vāḳiᶜ olup ondan tenāvül eder; onun rīḥi ṭalᶜ[370] rīḥī gibi veyāẖūd yasemīn rīḥi gibi olur.

Ammā ṭamṯ ve aᶜḍā-i ṭamṯ mizācı ḥasebiyle olan ᶜaḳrın ᶜalāmetleri senin bildiğin o eşyālardır ki onun ile ḥarāret ve bürūdete istidlāl olunur ve lems ile dahi ḥarāret ve bürūdete istidlāl olunur ve levn-i ṭamṯa dahi naẓar olunur, onun meyli ṣufrete veyāẖūd sevāda ve küdūrete ve beyāḍa olduğu taᶜarrüf olunur.

Ve şaᶜr-ı ᶜānenin aḥvāli dahi taᶜarrüf olunur, maᶜa'r-riḳḳat keṯret ile ruṭūbete ve yübūsete istidlāl olunur yaᶜnī onların vücūdu ile ruṭūbete ve ḍıddları ile yübūsete istidlāl olunur.

Ve ᶜaynın vārime ve kemide olduğu ile dahi istidlāl olunur, zīrā İbuḳrāṭ katında ᶜayn aḥvāl-i raḥime delālet eder.

Ve ḳıllet maᶜa'l-ġılẓa ile dahi istidlāl olunur. Ben bir ᶜavret gördüm ki ḥayḍından ẖalāṣ olup ṭuhra dāẖile oldukta fem-i raḥimi kurumaz idi ve fem-i raḥimi raṭbeten bāḳī kalır idi ve o merᵓe gebe kalmaz idi.

Ammā hüzāl ve simen ve şaḥm ve ḳıṣar-ı ḳadīb ve iᶜvicāc-ı ẕeker ve veterenin ḳıṣarı ve inḳılāb-ı raḥim ve iki inzālin aḥvāli biraz umūrlardır ki iẖtibār ile maᶜlūm olur yaᶜnī ehl-i ẖibrenin ẖibreleriyle maᶜlūm olur. Ve ṯerbi keṯīrü'ş-şaḥm olanların fürūcu medāẖili ḍayyiḳ ve baᶜīḍ olur ve ḳaṣīretü'l-ḳurūn[371] ve nāiyetü'l-buṭūn olur, her ḥarekette ona bühr ᶜārıḍ olur ve ednā rāyiḥadan müteᵓeẕẕī olur.

Ve meyelān-ı raḥime delīl budur ki dāẖil-i ferce cess olunur, eger fercin dāẖili fem-i raḥime muḥāẕī ise onda meyelān-ı raḥim yoktur, eger muḥāẕī değil ise o raḥim māildir ve raḥimlerinde meyelān ve inḳılābı olan hatunlarda vaḳt-i cimāᶜda vecaᶜ olur.

el-Muᶜālecāt: Bu bābın tedbīri iki ḳısma münḳasım olur: Ḳısm-ı evvel iḥtiyālde teᵓennī ve telaṭṭuf etmekle olur ve ikinci ḳısm mevāniᶜ-i ḥabele muᶜālece etmekle olur.

Ammā bi-ḥasebi'l-ẖilḳa ᶜāḳır ve ᶜaḳīm olanlara ve keẕālik iki zevcinden her birinin mizācı zevc-i āẖerin mizācına münāfī olup her birinin tebdīl-i

370 Ḫurmāya şecerinde evvel-i ẓuhūrunda ṭalᶜ derler.
371 القرنتان رأسا الرحم اللذان يقع فيهما الولد Risāle-i Ebi'l-Faḍl Muḥammed b. Nāṣır b. Muḥammed.

zevce ḥāceti olanlara ve āleti ḳaṣīr olup bu sebeblerden ᶜaḳrı olanlara devāᵓ olmaz. Ve keẕālik füvvehāt-ı ṭams̱ı ḳurūḥ-ı mündemile ḥasebiyle temellüs edenlere dahi ᶜilāc olmaz. Ve tebdīl-i zevce ḥāceti olanların ᶜilācında ṭabībe ḥācet olmaz, ammā sāirleri için tedbīr olunur.

Ve ẕikri sābıḳ olan iki ḳısm tedbīrden ḳısm-ı evvel tedbīrini tafṣīli budur ki onlar cimāᶜ için evfaḳ olan vaḳti iḫtiyār eyleyeler ve evfaḳ-ı evḳātı bundan aḳdem biz ẕikr eyledik:

Ve hatunların āḫir-i ḥayḍında yaᶜnī evvel-i ṭuhrunda cimāᶜ oluna ve bizim bundan aḳdem ẕikr eylediğimiz evḳāt-ı lāyıḳada cimāᶜ oluna. Ve onların cimāᶜları aralarında müddet-i ṭavīle olmaya yaᶜnī ẕikri sābıḳ olduğu üzere bir gün cimāᶜ eyledikte iki gün terk eyleye, üçüncü gün yine cimāᶜ eyleye. Bi-ḥasebi'l-mizāc ḳalīlen taḳdīm ve teᵓḫīr eyleye, ṭūl-i müddet cimāᶜı terk eylemeye, zīrā ṭūl-i müddet cimāᶜ terk ile iki menī dahi berde māil olup fāsid olur. Ve kaçan bi-ḥasebi'l-ittifāḳ müddet-i ṭavīle terk-i cimāᶜ etmekle müctemiᶜ olan menīleri fāsid olsa onlara vācib olur ki o müctemiᶜ olan menīyi istifrāġ edince ḳadar ᶜulūḳ olmamak cihet üzere cimāᶜı istiᶜmāl eyleye, kaçan müctemiᶜ olan menī-i fāsid tamāmen ve kāmilen istifrāġ olunup ikisinin evᶜiye-i menīlerinde tevlīd-i velede ṣāliḥ menīlerinin ictimāᶜı maᶜlūm ve maẓnūn oldukta o vaḳt ᶜulūḳa müᵓeddī olan cimāᶜa mübāşeret ederler.

Ve merᵓe cānibinden mürāᶜāt olunan şarṭ-ı cimāᶜ merᵓenin evvel-i ṭuhrunda olmaktır. Ve keẕālik her bedene ḥarī ve lāyıḳ olan müddet iḫtiyār olunur ve o vaḳtlerde ḳable'l-cimāᶜ recül ve merᵓe mülāᶜabeyi taṭvīl ederler ᶜale'l-ḫuṣūṣ mizāc-ı redīsi olmayan merᵓe ile luᶜbu ziyāde taṭvīl eder ve recül merᵓenin s̱edyini rıfk ile mess eder ve merᵓenen ᶜānesine dağdağa eder ve merᵓeye recül mülāḳī olur velākin iḫtilāṭ-ı ḥaḳīḳī ile muḫteliṭ olmaz. Ve kaçan merᵓeye şebaḳ gelip şehveti ḥareket ve cimāᶜa neşāṭı olsa o vaḳt recül merᵓeye küllen muḫālaṭa eder, baẓrları arasına cihet-i fevḳten muḥākke ederek yaᶜnī fercin iki cānibinin arasında olan ḫıtāndan bāḳī uzunca laḥma ḳaḍībi ile muḥākke ve mülāmese ederek ḥaḳīḳī muḫālaṭa eder, zīrā o maḥall onun mevḍiᶜ-i leẕẕeti olur. Ve cihet-i merᵓeden o sāᶜati iḫtiyār eder ki o sāᶜatte onun recüle mülāzemesi ziyāde olur yaᶜnī ziyāde sarılır ve gözlerine iḥmirār gelir ve nefsinde irtifāᶜ olur ve kelāmında tebelbül olur, bu

ḥālātın merʾede ẓuhūru katında recül menīsini fem-i raḥime muḥāẕī maḥal-le irsāl eder, menīni mekānını fem-i raḥimde havā-i ḫāricīden bir es̱er bāliġ olmayacak ḳadar tevsīᶜ eder, zīrā havā-i ḫāricīnin menīye iṣābeti fevrinde fi'l-ḥāl menī fāsid olup tevlīd-i velīde ṣāliḥ olmaz.

Ve maᶜlūm ola ki recül menīsini fercin şuᶜbe-i ḳalīlesine irsāl eylese ve belki recülün ḳaḍībi ḳaḍībin muḳābilinde olan ḥiẕāra mülāzemet ey-lese yaᶜnī ekeme taᶜbīr olunan cebel-i ṣaġīr gibi mürtefiᶜ bir ġudde ve ᶜuḳdeye mülāzemet edip fem-i raḥimde olan menfeẕe irsāl-ı menī olunmasa baᶜḍı kerre o menī zāyiᶜ olur ve raḥimin ceẕbine o ḥizār māniᶜ olur. Belki recüle vācib olur ki bir nevᶜ ẕerḳ ile menīsini fem-i raḥime irsāl eyleye ki onda ḳaḍībini ḥiẕāra mülāzım eylemeye ve maḫrec-i iḥlīli ifsād eylemeye ve baᶜde'l-inzāl bir sāᶜat ḳadar merʾeye mülāzemet eyleye, fem-i raḥimin faġarātı ve müteneffisātı yaᶜnī ceẕb-i menī için ḥarekātı ve açılıp kapanma-sı bi'l-külliyye hādī ve sākin olunca ḳadar merʾe ile ḫılāṭı istiḳṣā eyleye ve baᶜde-ẕālik recül ḫılāṭını istiḳṣādan yesīren ve ḳalīlen sākin kılıp o ḥālde merʾe fāḥice, müşāletü'l-verikeyn, nāziletü'ẓ-ẓahr ola yaᶜnī merʾe ayakları-nı ayıra ve dübürü eṭrāfını fevḳe refᶜ ve arkasını esfele tenzīl eyleye ve bu vech üzere hüdüvv-i yesīrden sonra külliyyen terk edip recül müfāraḳat ey-leye, ammā hatunun ḥāli henīʾeten bāḳī kala, ayaklarını birbirlerine ḍamm eyleye ve nefesini ḥabs eyleye. Eger ondan sonra merʾe bir miḳdār uyur ise onun nevmi iᶜlāḳı teʾkīd eder. Bu ẕikr olunan tedbīr-i ḥāl cimāᶜ tedbīri idi.

Eger ḳable'l-cimāᶜ tedbīr eder isen bu şāna muvāfıḳ baḫūrātı merʾede istiᶜmāl eyle, zīrā baḫūrāt-ı meẕkūre istiᶜmāli evfaḳ olur yāḫūd ḥamūlāt is-tiᶜmāl eyle ḫuṣūṣan muḳl ve muḳle müşābih olup ḥarāret-i şedīdesi olmayan sumūġla merʾede ḥamūle istiᶜmāl eyle. Ve teʾs̱īr-i ᶜacībi olan tedbīrdendir ki merʾeye ṭuyūb-ı ḥārre taḥt-ı raḥimden tebḫīr olunup merʾe o baḫūru ḫāric-den şemm eylemeye ve baᶜdehu bir ünbūbe-i ṭavīle aḫẕ olunup o ünbūbenin ṭaraf-ı vāḥidi remād-ı ḥārr içine ve ṭaraf-ı āḫeri fem-i raḥime vaḍᶜ olunur ve taḥammül olunacak miḳdārı ḥarāreti o ünbūbe raḥime edā eyleye ve o heyʾet üzere iken merʾe tenvīm olunur veyāḫūd o ḥāl üzere cülūsa ḳādir olduğu müddet iclās olunur ve baᶜdehu cimāᶜ olunur.

Bu meẕkūrlar ᶜaḳrın muᶜālecātının ḳısmı evveli idi, ammā ḳısm-ı s̱ānīsi māniᶜ-i ḥabel olan esbāb-ı ᶜaḳrı izāle için olan tedbīrlerdir:

O tedbīrlerin tafṣīli budur ki eger sebeb-i ʿaḳr ḥarāret ve aḫlāṭ-ı ḥārre olur ise o aḫlāṭ istifrāġ olunur ve mizāc dahi taʿdīl olunur aġdiye ve eşribe-i maʿlūme istiʿmāl olunmakla ve raḥim üzere ḳayrūṭıyāt-ı muʿaddiletü'l-ḥarāre istiʿmāl olunur ve o ḳayrūṭī ʿuṣārāt ve luʿābāt ve edhān-ı bārideden ittiḫāz olunur.

Ve eger sebeb bürūdet ve ruṭūbet olur ise [431b] ona bundan sonra bizim ẕikr edeceğimiz nesneler ile muʿālece olunur ve eks̱er-i ḥālde vāḳiʿ olan ʿaḳr bürūdet ve ruṭūbet ḥasebiyle olur.

Ve eger sebeb fem-i raḥimin muḥāẕāt-ı fercden zevāli ile olur ise zevāl ʿilācı ile muʿālece olunur ve bābında ẕikr olunan meḥācim ile ve lāyıḳ olan cihetten ṣāfini faṣd ile ʿilāc olunur.

Eger sebeb-i ʿaḳr kes̱ret-i şaḥm olur ise onda riyāḍet istiʿmāl olunur ve ġıdāsı telṭīf olunur ve ḥammām-ı raṭb hecr ve terk olunur velākin miyāh-ı ḥamʾesi olan ḥammām terk olunmaz ve faṣd ve ḥuḳun-ı ḥādde ile istifrāġ olunur ve müceffifāt-ı müsaḫḫine, tiryāḳ ve teyāẕerīṭūs gibi maʿācīn istiʿmāl olunur ve şarāb-ı raḳīḳ-i ebyaḍ hecr olunur ve ḳavī ve aḥmer ve ṣırf olan şarābdan miḳdār-ı ḳalīl istiʿmāl olunur. Ve hatunlara ferzicāt-ı ceyyideden olur ʿasel-i mādī[372] ve dühn-i sūsen ve mürr bu edviyeden ittiḫāẕ olunan ferzice.

Ve eger sebeb-i ʿaḳr menīnin cevdet-i temekkününe māniʿ olan riyāḥ olur ise kemmūnī mis̱lli istiʿmāl olunur ve enīsūn ve bezr-i kerefs ve bezr-i seẕāb şürb olunmakla ʿilāc olunur ḫuṣūṣan bezr-i seẕāb māu'l-uṣūlde şürb olunur. Ve keẕālik bu meẕkūrlardan ve cünd-i bīdester ve bezr-i seẕāb ve bezr-i fencengüştten mütteḫaẕ ve muḥallil-i riyāḥ olan ferāzic ittiḫāẕ olunur.

Ve eger sebeb iştidād-ı yübūset ise ẕikr olunan ferziceler üzere ḥuḳun-ı muraṭṭıbe istiʿmāl olunur ve şuḥūm-ı müleyyine iḥtimāl olunur ve leben ve ḫuṣūṣan leben-i māʿiz saḳy olunur ve isfīdbācāt-ı desime iṭʿām olunur.

Ve eger sebeb fem-i raḥimin ḍīḳı ise vācib olur ki üsrübden tedrīcle taġalluẓu olan bir mīl ittiḫāz olunup o mīle merāhim-i müleyyine mesḥ olunduktan sonra dāimā o mīl fem-i raḥimde istiʿmāl olunur ve cimāʿı iks̱ār

372 المأد الناعم من كل شيء Keẕā fi'l-*Ḳāmūs*. Pes "ʿasel-i mādī"de yā nisbet için olup ʿasel-i muṣaffā murād olunmak ẓāhirdir.

olunur ve ona kerneb tenāvülü nāfiᶜ olur ve kerefs ve kemmūn ve enīsūn mis̱llileri istiᶜmāl eder.

İmtināᶜ-ı ḥabelden ᶜilācı ḳābil olanların eks̱er-i esbābı berd ve ruṭūbet olur ve edviye-i muḥbilenin eks̱eri o berdi telāfīye ve tedārüke teveccüh eder ve onda müstefriġāt-ı ruṭūbet istiᶜmālinden lābüdd olur, eger ruṭūbet mevcūde ise eyāricāt ve ḥuḳun ve ḥamūlāt ile istifrāġ olunur ve ona nāfiᶜ meşrūbāttan olur maᶜācīn-i ḥārre, mes̱rūdīṭūs ve tiryāḳ ve teyāẕerīṭūs ve devā-i kākünec *ve baᶜḍı nüsḫada kāskīnec vāḳiᶜ olmuştur*.

Ve keẕālik ẕevātü'l-ḫavāṣṣ olan meşrūbāttandır merʾeye fīl bevli saḳy olunmak ve bu bevlin iḥbālde menfaᶜat-i ᶜacībi olur ve o bevli saḳy ḳurb-i cimāᶜda ve cimāᶜ eylediği fevrinde olur.

Ve keẕālik nüşāre-i ᶜāc şürb olunur ve onun nefᶜ-i ḥāḍırı olur.

Ve bezr-i sīsāliyūs dahi ceyyid-i mücerrebdir ve sīsāliyūs mevāşī-i inās̱a saḳy olunur nitāc kes̱īr olsun için.

Ve nāfiᶜ ferzicāttandır dühn-i belesān ve dühn-i bān ve dühn-i sūsenden ittiḫāẕ olunan ferziceler ve nefṭ-i esvedden mütteḫaẕ olan ferzice dahi istiᶜmāl olunur.

Ve keẕālik ṣūfe içinde şaḥm-ı ivezz istiᶜmāli ve aẓfār-ı ṭīb ve misk ve sünbül ve suᶜd ve şebb ve saᶜter ve nānḫāh ve zūfā ve muḳl ve ḫuṣa's̱-s̱aᶜleb ve dār-ı şīşeᶜān ᶜacībü'l-menfaᶜat olur.

Ve cevzü's-serv ve ḥabbu'l-ġār ve sükk ve ḥamāmā ve şādenec ve ḳardemānā ve her müsaḫḫin ve ḳābıḍ olanlar dahi nāfiᶜdir ḫuṣūṣan menīnin zelḳı için nefᶜi kes̱īr olur ve ḫuṣūṣan infeḫa-i erneb maᶜa'z-zübd baᶜde'ṭ-ṭuhr istiᶜmāl olunsa ḥabele muᶜīn olur.

Ve keẕālik infeḫa dühn-i benefsec ile istiᶜmāl olunsa muᶜīn-i ḥabel olur.

Ve keẕālik erneb- baᶜresini iḥtimāl ve erkek ẓabyın merāresini iḥtimāl dahi nāfiᶜdir ẕikr eyledikleri üzere, o merāre ile ḫuṣūṣan ḫuṣa's̱-s̱aᶜlebden ve ᶜaselden bir şeyʾ dahi kılına ve ẓabyın baᶜresi iḥtimāl olunur.

Ve keẕālik ẕiʾb merāresi ve erneb merāresi ve esed merāresinden iki dānıḳ miḳdārı dahi iḥtimāl olunur.

<u>Şiyāfe-i Ceyyide:</u> Sünbül, zaᶜferān, maṣṭakī, mürr, cünd-i bīdester; bu meẕkūrlardan dühn-i nārdīn ile şiyāfe ittiḫāẕ olunur.

Ve kez̠ālik mürr dört dirhem, īresā, baʿr-ı erneb iki dirhem; bunlardan ferzice-i bellūṭiyye ittiḫāẕ olunup iḥtimāl olunur ve o ferzice her üç günde taġyīr ve tecdīd olunur.

Ve kez̠ālik ʿasel-i muṣaffā, dühn-i sūsen, sekbīnec, muḳl.

Ferzice-i Ceyyide: Zaʿferān, ḥamāmā sünbül, iklīlü'l-melik her birinden üçer buçuk dirhem, sāẕec, ḳardemānā her birinden birer ūḳıyye, şaḥm-ı ivezz, ṣufretü'l-beyḍ iki ūḳıyye, dühn-i nārdīn yarım ūḳıyye. Bu mez̠kūrları baʿde'ṭ-ṭuhr merʾe iḥtimāl eder āsmāncūnī ḫırḳa içine vaḍʿ edip o ḫırḳayı iḥtimāl etmekle ve küllü yevmin onu tecdīd eder.

Ve kez̠ālik yābis veyāḫūd raṭb s̠ūm aḫẕ ve bir mis̠li dühn-i ḥill yaʿnī şīrūġan üzerine ṣabb olunur ve s̠ūm teherrī edip māiyyet zāile olunca ḳadar ṭabḫ olunur ve bir ṣūfe içinde iḥtimāl olunur ve o vechle iḥtimāl ceyyid olur.

Ve baʿḍı kerre ḳable-iḥtimāli'l-ferzicāt ḥuḳneye ḥācet olur ve onun ḥuḳunu o ḥukne olur ki onda şaḥm-ı ḥanẓalden bir ḳuvvet olup ruṭūbeti iḫrāc eyleye yāḫūd o merʾe fercine kenger iḥtimāl edip ruṭūbeti iḫrāc eder.

Ve baḫūrāt-ı nāfiʿadandır, o aḳrāṣ ki mürr ve meyʿa ve ḥabbu'l-ġārdan ittiḫāz olunup küllü yevmin tebḫīr oluna.

Ve kez̠ālik ẕernīḫ-i aḥmer ve cevzü's-serv aḫẕ olunup meyʿa-i sāile ile maʿcūn kılındıktan sonra baʿde'ṭ-ṭuhr ʿale't-tevālī üç gün onunla tebḫīr olunur.

Ve kez̠ālik mürr, meyʿa-i sāile, ḳınne, ḥabb-ı ġār, şūnīz ve kez̠ālik muḳl, zūfā yaʿbu nī mez̠kūrlardan dahi baḫūrāt ittiḫāẕ olunur.

Altıncı Faṣl Ḥabelin ʿAlāmātı ve Aḥkāmı Beyānındadır

Ḥabele delālet eder sebḳ ve teḳaddüm eden recül ve merʾeden inzālin tevāfīsi ve tevāḳuʿu ve ʿaḳīb-i cimāʿda fütūr gibi bir ḥālet olduğu ve inzāl katında kemerenin memṣūs gibi olduğu ve kemere iḫrāc olundukta yübūsete māil bulunduğu ve ʿaḳabinde mīl duḫūl etmeyecek miḳdār fem-i raḥimin inḍımāmı ve kez̠ālik cihet-i fevḳ ve cihet-i ḳuddāma fem-i raḥimin irtifāʿı ve min ġayri ṣalābetin teḳalluṣu ve o nāḥiyede şiddet-i yübs olmadığı bi'l-cümle bu mez̠kūrlar ḥabele delālet eder.

Ve ḥabel ṣāḥibesinin ilā-ḥīni'l-vaḍᶜ ṭamsı muḥtebes olur, o müddette ondan dem-i ṭamṣ ḫurūc eylemez veyāḫūd ḳalīlen ḫurūc eder. Ve onun sürresiyle ḳ ferci arasında vecaᶜ olur ve baᶜḍı kerre bevlinde dahi ᶜusret olur ve ona cimāᶜdan kerāhet ᶜārıḍa olur ve baᶜde'l-ḥabel o merᵓe cimāᶜa buġḍ eder ve cimāᶜ olundukta merᵓeden inzāl olmaz ve cimāᶜ katında sürresinde vecaᶜ olur ve ona ġaṡeyān gelir ve eger ḥamli erkek ise o ḥāmilin cimāᶜa buġḍu ünṡāyı ḥāmilin cimāᶜa buġḍundan eşedd olur ve baᶜḍı kerre ḥāmil-i ünṡāda aṣlā cimāᶜa buġḍ olmaz.

Ve ḥabeli taᶜḳīb eden nesnelerdendir kerb ve kesel ve ṡiḳal-i beden ve ḫubṡ-i nefs ve ġaṡeyān-ı ḳalīl ve cüşā-i ḥāmiḍ ve ḳuşaᶜrīret ve ṣudāᶜ ve düvār ve ẓulmet-i ᶜayn ve ḫafaḳān. Ve bu ᶜavārıḍlardan sonra onda şehevāt rediyye olur ve o şehevāt vaḳt-i ᶜulūḳtan bir şehr veyāḫūd iki şehr sonra olur ve gözlerinin beyāḍı ṣaġīr olur ve ona iḫḍırār gelir ve baᶜḍı kerre ᶜaynı ġārib ve cefni müsterḫī ve naẓarı muḥtedd ve ḥadeḳası ṣafvet ve beyāḍ-ı ᶜaynı ġılẓat üzere olur ve vaḳte-iẕin ekṡeriyyā beyāḍ-ı ᶜaynı ṣaġīr olmaz. Ve lāzım olur ki ḥāmil olanların levnine taġayyür gelip ḫāric ᶜani'ṭ-ṭabīᶜa onda āṡār ḥādiṡ ola velākin ḥaml ẕeker olur ise o taġayyür ve āṡār ḳalīl ve ḥaml-i ünṡāda ekṡer olur. Ve baᶜḍı kerre ḥabel evcāᶜ-ı ẓahrı ve evcāᶜ-ı verikleri teskīn eder raḥimi ḥabelin tesḫīni ḥasebiyle ve kaçan ḥamlini vaḍᶜ eyledikte yine o vecaᶜ-ı ḳadīmi ke-mā fi'l-evvel ᶜavdet eder. Ve baᶜḍı kerre ḥāmilin bedeni olduğu ḥālden taġayyür edip münbasıṭ olur, bedeninde mevcūde olan ᶜurūḳu muṣferre ve muḫḍarre olur. Ve ekṡer-i ḥabālāya evvel-i ḥabelde istirḫā-i beden ᶜārıḍ olur ṭamṡlarından cenīnin ḥācetinden ziyāde olan faḍla muḥtebes olmakla ve ziyādenin sebebi cenīnin vaḳt-i ṣıġarında ve zamān-ı ḍaᶜfında ġıdā-i keṡīre ᶜadem-i iḥtiyācı ḥasebiyle olur ve kaçan cenīn büyüyüp kebīr olsa ḥālet-i istirḫā zāil olur, zīrā o ziyāde-i faḍl ile taġaddī edip taᶜayyüş eder ve iḥtibās ḥasebiyle ḥādiṡ olan aᶜrāḍı cenīni ᶜiẓamı ve keṡret-i taġaddīsi ile sākine olur.

Ve on yaşına [432a] bāliġ olmayan cāriye gebe kalsa ondan ṣıġar-ı raḥimi ḥasebiyle helāk ḫavf olunur. Ve keẕālik kebīr olup ḥummā-ı ḥādde iṣābet eden ḥāmil hatunlardan dahi helāk ḫavf olunur, zīrā onun ḥummā-ı ḥāddesi ḥasebiyle cenīne sūᵓ-i mizāc ᶜārıḍ olur ve cenīn ḍaᶜīf olmakla sūᵓ-i mizācı müteḥammil olmaz ve keẕālik onun ḥummā-ı ḥāddesi

ḥasebiyle ġıdā-ı cenīnin mizācı fāsid olur. Ve keẕālik ḥummā-ı ḥāddesi olan ümme ġıdā verilmez ise cenīn ḍaʿīf olur ve ġıdā verilir ise ümm ḍaʿīfe olur. Ve keẕālik ümmün raḥiminde verem-i ḥārr olsa eger o verem filiġamūnī ise cenīnin ve ümmün ḫalāṣı ḳalīlen recā olunur, ammā māşerā cidden redī olur.

Ve ḥabelin ḥāli tecārüb ile maʿlūm olur yaʿnī ḥabel intifāḫtan farḳ olunur. O tecribelerin biri budur ki iki ūḳıyye ʿasel aḫẕ olunup bir miṡli mā-ı maṭar ile memzūcen merʾeye ʿinde'n-nevm saḳy olunup naẓar olunur, o saḳy olunan şerbet maġṣa müʾeddī olduğu veyāḫūd maġṣa müʾeddī olmadığı taʿarrüf olunur, eger maġṣa müʾeddī olur ise yaʿnī vecaʿı olur ise ḥabel olduğu ve intifāḫ olmadığı ve eger vecaʿ olmaz ise ḥabel olduğu maʿlūm olur. Ve onun ʿillet-i ʿāḳılesi budur ki miʿāya müşāreket ile intifāḫ muḥtebes olup maġṣa müʾeddī olmaz ve maʿa-hāẕā etibbā bu mesʾelede müteʿaccib olur velākin bu mesʾele mücerrebdir ve ṣaḥīḥtir, meger o hatunların ẕikr olunan şerbeti şürbe iʿtiyādı ola.

Ve tecribe-i meẕkūrenin biri dahi budur, o hatuna bir gün oruç tutturulup ve vaḳt-i mesāda ṡiyābla örtülüp bir iccāne-i meṡḳūbeden ḳamʿ ile raḥimine baḫūr tebḫīr olunur, eger baḫūrun duḫānı femine ve rāyiḥası meşāmmına ṣuʿūd eder ise onda ḥabel yoktur.

Ve keẕālik onda ḫavā üzere dahi tecribe olunup merʾe cāyiʿa iken bir ṡūmeyi iḥtimāl edip üzerine tenvīm olunur ve naẓar olunup o ṡūmenin ṭaʿmını ve rāyiḥasını merʾe feminde ve enfinde bulduğu ve bulmadığı taʿarrüf olunur. Ve bizim eẕkār ve īnāṡ bābında ẕikr edeceğimiz ʿasel ile zerāvend iḥtimāli ile dahi tecribe olunur.

Ve ḥublānın bevli evvel-i ḥabelde zürḳate māil aṣfer olur ve evvel-i vaḳtte olan bevlin vasaṭında ḳuṭn-ı menfūşe müşābih bir şeyʾ olur. Ve baʿḍı kerre ḥabele o bevl delālet eder ki o bevl ṣāf olur ve üzerinde ḍabāba müşābih nesne olur ve ḫuṣūṣan onda ḥabb miṡlli bir şeyʾ ṣuʿūd ve nüzūl ederse ḥabele o bevlin delāleti ḳavī olur. Ammā ḥabelin āḫirinde ḥublānın ḳavārīrinde ḥumret ẓāhire olur ve o ḥumret evvel-i ḥabelde olan zürḳatin bedeli olur ve ḥublānın ḳārūresi taḥrīk olundukta o bevl tekeddür eder ise ḥabelin āḫiri olduğuna ve tekeddür eylemez ise evvel-i ḥabel olduğuna delālet eder.

Yedinci Faṣl Ḥamlin Erkek Veyāḫūd Dişi Olduğunun Esbābı Beyānındadır

İẕkārın yaʿnī ḥamlin erkek olduğunun sebebi menī-i recülün ḥarāreti ve kes̱ret ve ġazāreti ve ḳubeyl-i ṭuhrunda yaʿnī evāil-i ṭuhrunda cimāʿın muvāfaḳati ve menīnin sağ cānibden dürūru olur, zīrā ḫuṣyenin ṭaraf-ı yemīni esḫan olmakla o ṭaraftan nüzūl eden menīde süḫūnet ve ḳıvāmında ḫus̱ūret ve s̱üḫūnet ziyāde olur ve keẕālik ḫuṣye-i yümnā mādde-i menīyi külye-i yümnādan ceẕb ve aḫẕ eder ve külye-i yümnā külye-i yüsrādan mekānen erfaʿ ve kebide aḳreb olmakla esḫan olur ve onda terbiye olan mādde dahi esḫan olur.

Ve menīnin yemīn-i raḥime vuḳūʿu dahi sebeb-i iẕkār olur ve keẕālik menī-i merʾe dahi ḫavāṣṣı ve ciheti ḥasebiyle sebeb-i iẕkār olur ve beled-i bārid ve faṣl-ı bārid ve riyāḥ-ı şimāliyye dahi iẕkāra muʿīn olur ve bu esbābın aḍdādı īnās̱a muʿīn ve sebeb olur. Ve keẕālik ṣabāvet ve şeyḫūḫat esnānından mā-ʿadā sinn-i şebāb dahi iẕkāra muʿīn olur.

Ve baʿḍılar dediler ki eger menī recülün yümnāsından merʾe raḥiminin yümnāsına nüzūl ederse veled ẕeker olur ve yesārdan nüzūl ederse veled üṉs̱ā olur velākin yesār-ı recülden nüẕūl eden menī merʾe-i raḥimin cānib-i yemīninde vāḳiʿ olursa veled-i üns̱ā müẕekkere olur yaʿnī ḫilḳati üns̱ā ve müẕekker şemāili ve ḫaṣleti üzere olur. Ve recülün yemīninden raḥimin yesārına nüzūl eder ise ẕeker muḫannes̱ olur.

Ve baʿḍı teḥāẕuḳ edenler dediler ki ḥayḍdan kurtulup ġusl eylediği günde merʾeye ḥabele müʾeddī cimāʿ olunsa veled ẕeker olur ve yevm-i ġuslden beş güne varınca ḳadar vāḳiʿ cimāʿdan ḥāṣıl olan veled ġulām olur, beş günden sonra sekizinci güne varınca ḳadar vāḳiʿ olan ḥabelden cāriye tevellüd eder ve sekizinci günden on birinci güne ḳadar ḥādis̱ olan ḥabelden yine iẕkār olur, on birinci günden sonra olan ʿulūḳ ile ḥāṣıl olan veled ḫuns̱ā olur. Cālīnūs kitābında ẕikr eyledi ki ḥamli erkek olan ḥāmilin demi esḫan olur; ḥamli üns̱ā olanların süḫūnet-i demi onlardan eḳall olur.

Faṣl Ẕükūret ve Ünūs̱et ʿAlāmātı Beyānındadır

Ḥamli ẕeker olanların levni aḥsen ve neşāṭı eks̱er ve beşeresi enḳā ve şehveti eṣaḥḥ ve aʿrāḍı esken olur. Ve ḥamli ẕeker olan ḥāmil cānib-i

yemīninde s̱iḳal iḥsās eder, zīrā eks̱er-i ḥālde veled-i ẕeker raḥimin iki cāniblerinden cānib-i yemīninde ḥāṣıl olur. Ve menī-i recül cānib-i yemīne inzirāḳın sebebi iki vechle olur: O vechlerin biri budur ki menī-i recülü ṭaleb için raḥimden cānib-i eymen evvel ḥareket edip cānib-i eysere menīyi ḳabūlde sebḳat eder. Ve ikinci vech budur ki menī-i recül cānib-i eymenden nüzūl eder ve cānib-i eymenden nüzūl eden menī raḥimin cānib-i eymeninde vāḳiᶜ olur. Ve cenīn-i ẕeker kaçan taḥarrük eylese cānib-i eymenden ḥareket eder. Ve ḥamli ẕeker olanların s̱edyleri nemāya ve tezāyüde ve levn-i beşereleri taġayyüre cānib-i eymenden bidāye eder ve ẖuṣūṣan tezāyüd ve taġayyür ḥaleme-i yümnāda cümleden aḳdem olur ve lebenin ḥaleme-i yümnāya cereyānı evvel ve aḳdem olur ve evvel-be-evvel leben yümnādan dürūr eder. Ve ẕekere ḥāmil olan merᵓenin lebeni ġalīẓ ve lezic olur, raḳīḳ ve māī olmaz ḥattā ḥāmil-i ẕekerin lebeni kendi üzerine teḳāṭur eder ve şemste onun ḳaṭresine naẓar olundukta o ḳatre-i leben ḳaṭre-i zībaḳ ve ḥabbe-i lüᵓlüᵓ gibi müşāhede olunur, ne seyelān ve ne teṭaᵓmün eder. Ve ẕātü'ẕ-ẕeker olan ḥāmilin ḥaleme-i s̱edyinin ḥumreti ziyāde olur, sevād-ı şedīdi olmaz. Ve ẕātü'ẕ-ẕekerin ayakları ᶜurūḳu ḥumur olur, o ᶜurūḳta sevād olmaz ve sağ nabḍpn imtilāsı ve tevāṭürü eşedd olur. Ve keẕālik aṣḥāb-ı tecribe dediler ki ẕātü'ẕ-ẕeker olan ḥāmil vāḳıfe ve sākine iken ḥareket eylese onun ḥareket-i bidāyesi ricl-i yümnāsı ile olur, mücerrebdir ve ḳāᶜide iken ḳıyām murād eylese yed-i yümnāsına iᶜtimād edip ḳıyām eder ve ᶜayn-ı yümnāsının ḥareketi eẖaff ve esraᶜ olur. Ve ḥaml-i ẕeker üç şehrden sonra ḥareket eder, ammā üns̱ā olan ḥaml dört aydan sonra ḥareket eder. Ve keẕālik mücerrebīn dediler ki ḥaml-i ẕeker ve ḥaml-i üns̱āyı bildiren ḥiyelden olur o ḥile ki zerāvendden bir mis̱ḳāl saḥḳ olunup ᶜasel ile maᶜcūn kılınır ve o maᶜcūn yeşil ṣūfe içinde ᶜale'r-rīḳ vaḳt-i ġadāttan nıṣf-ı nehāra ḳadar iḥtimāl olunur, eger o vaḳtte ağzı suyu tatlı olduysa onun ḥamli ẕekerdir, eger ziyāde acı olur ise ḥamlin üns̱ā olduğuna delālet eder, eger rīḳi ḥāli üzere bāḳī kalıp ona ḥalāvet ve merāretten bir nesne ᶜārıḍ olmasa o merᵓede ḥaml olmadığına delālet eder.

Muṣannif der ki ẕikr olunan ḥīlenin delālet-i mezkūresinde naẓar vardır, o naẓarı defᶜ tecribe ile olur veyāẖūd erbābı ile kes̱ret-i mübāḥas̱e vü münāẓara ile olur.

Ammā ḥaml-i üns̱ānın ʿalāmātı ḥaml-i ẕeker ʿalāmātının aḍdādı olur. Ve ḥamlin üns̱ā olduğu ʿalāyimini teʾkīd eder ḥāmilin ayaklarında ḳurḥa ẓuhū-ru ḫuṣūṣan sāklarında olan ḳurḥa ve verem ziyāde o ʿalāḳātı teʾyīd eder. Ve baʿḍı kerre ẕātü'ẕ-ẕeker olan ḥāmilin ḥamli ẕeker-i ḍaʿīf ü mehīn olur ve o ḥāmilin ḥāli ve ʿalāmātı üns̱ā-ı ḳaviyyeye ḥāmilin ḥāl ve ʿalāmātından esveʾ ve erdeʾ [432b] olur.

ʿAn-ẕekerin nüfesānın nifāsı yirmi beş günde münḳaḍī olur, otuz güne dahi bāliġ olur lākin onda seḳāmet olur ise o müddeti tecāvüz eder. Ammā üns̱ā doğuran merʾenin nifāsı otuz beş gündür, erbaʿīn tamāmına ḳadar ve müddet-i meẕkūrlar ḥükm-i eks̱erīdir.

Ve bir ḳavm dahi dediler ki ḥāmilin lebeni suya sağılır, eger o leben suyun üzerinde ṭāfī olursa ḥamlin ẕeker olduğuna delālet eder ve ammā nüzūl ve rüsūb ederse veled üns̱ā olduğuna delālet eder ve o baʿḍı dediler ki ʿalāmet-i meẕkūre felsefe ʿulemāsının mücerrebātından olur.

Dokuzuncu Faṣl Ḥamlin Erkek Olması İçin İstiʿmāl Olunan Tedābīr Beyānındadır

Vācib olur ki recül ve merʾeden her biri ʿıṭr ve baḫūr ve aġdiye ile tesḫīn oluna ve mes̱rūdīṭūs saḳy oluna ve baḫūrāt ferāziciyye ile tebḫīr oluna eger ona iḥtiyāc olur ise ve ḥuḳun-ı müsaḫḫine ve merūḫāt ile dahi tesḫīn oluna.

Ve baʿḍılar dediler ki merʾenin menīsi ḍaʿīf olmak vācibdir ḥattā veled ẕeker ola. Baʿḍın bu kelāmına iltifāt olunmaz belki vācib olan budur ki merʾenin dahi menīsi koyu ve ḳaviyye ve ḥārre ola, zīrā bu mis̱lli menī ẕükūriyyeti ziyāde ḳābil olur velākin menī-i üns̱ā menī-i ẕekerden münfaʿil olmayacak miḳdār ḳavī olmak cāiz değildir ve belki vācib olur ki menī-i ẕekerin ḳuvveti menī-i üns̱ā ḳuvvetinden eks̱er ola ḥattā menī ẕükrānda fiʿlini icrādan ʿāciz olmaya.

Ve vācib olur ki cimāʿ bir müddet terk oluna ki o müddette cimāʿı terk cimāʿdan iʿrāḍ sayılmaya, zīrā bundan aḳdem ẕikr olunduğu üzere cimāʿdan iʿrāḍ menīyi ifsād eder. Ve keẕālik şürb-i mā iks̱ār olunmaya belki recül ve merʾeden her birleri suyu ḳalīlen ḳalīlen şürb eyleyeler ve ḳaviyye ve müsaḫḫine olan ġıdālar ile taġaddī eyleyeler. Ve bunlar ile tedbīrden sonra recüle gerektir ki menīsini tecribe eyleye, eger menīsi raḳīḳ ise maʿlūm olur

ki henüz o menī ʿilācına muḥtācdır. Ve eger o tedbīrlerden sonra recülün menīsi taġalluẓ eylediği bi't-tecribe ẓāhir olur ise birkaç eyyām ṣabr eder ve istimrā[r] üzere yine tedbīrini eder ḥattā menī ḳaviyyen evʿiyesinde cemʿ oldukta o vaḳt müşārün ileyh olan muvāḳaʿat ile viḳāʿ ve cimāʿ eder ve cimāʿı aʿṭar olan mevāḍiʿde olup ḳable'l-cimāʿ recül ve merʾeden her biri muʿaṭṭırāt-ı ḥārre ile evvel-i bābda ẕikr olunduğu üzere tesḫīn olunduğu gibi misk ve zaʿferān ve ʿūd-ı ḫām-i Hindī'yle mevḍiʿ-i cimāʿ taʿṭīr olunur ve kāfūrdan ictināb olunur ve eserr-i ḥāl ve aṭyeb-i nefs ve ebhec-i meʾvā üzere iken ve iẕkārı tefekkür ve vehmine ẕevi'l-baṭş ẕükrān-ı aḳviyāyı iḥḍār ederek cimāʿ olunur ve karşısına ʿaynı muḳābilinde aḳvem-i ḫilḳati ve ebsel-i heyʾeti olan bir recülün ṣūretini vaḍʿ eder[373] ve baʿdehu vaṭʾ eder recül ve merʾe menīlerine ferāġ ḥāṣıl olunca ḳadar. Bu ḥāl üzere olan cimāʿ-dan ḥāṣıl veled ber-minvāl-i mutaṣavver tevellüd edip bi-emrillāhi taʿālā ve tebāreke o veledi ḫalk ve īcād ber-vefḳ-ı murād olur ve ḥāẕā sırrun min esrārillāhi'l-ḥakīm.

Onuncu Faṣl Ḳabīs-i Müẕkir Beyānındadır

"Ḳabīs" ḳāf'ın fethi ve bā'nın kesri ve meddi ile şol erkektir ki dişiyi tīz yüklü eder. Ve fi'l-meẟeli: لقوة صادفت قبيسا *"Laḳve" lām'ın fethi ve ḳāf'ın sükūnu ile şol dişidir ki tiz yüklü kala, keẕā fī-tercemeti'ṣ-Ṣiḥāḥ. Ammā "müẕkir" min bābi'l-ifʿāl ism-i fāʿildir, erkek doğurtucu demektir.*

Muṣannif der ki ḳabīs-i müẕkir o recüldür ki onun bedeni ḳavī ve ṣalābet ve reḫāvetinde bedeni muʿtedil ve menīsi keẟīr ve ġalīẓ ve ḥārr ve ḫuṣye-leri ʿaẓīm ve ʿurūḳu bādī ve şebaḳı ḳavī olup onu cimāʿ muḍʿif olmaya ve menīsini cānib-i ʿyemīnden izrāḳ eyleye. Ve mülḳıḥīn yaʿnī insāndan ve sāir ḥayvāndan dişiyi gebe kılmak ṣınāʿasına māhir olanlar erkeğin beyḍa-i yüsrāsını şedd edip bağlarlar o faḥl menīsini ünẟāya cānib-i eymenden ṣabb eylesin için. Ve ġulāmın yaʿnī veled-i ẕekerin baʿde'l-vilāde iki beyḍaların-

373 "Besālet" şecāʿat maʿnāsınadır. Bu kelāmda ḳuvvet ve şecāʿatin ve melāḥat-i aʿḍā ve rezānet-i bedenin maḥmūd ve maṭlūb olduğuna işāret vardır, ke-mā ḳāle ʿaleyhi's-selām المؤمن القوي أحب إلى الله تعالى من المؤمن الضعيف ve ke-mā ḳāle ʿaley-hi's-selām اطلبوا الخير عند الوجوه ve ke-mā ḳāle وليس الذكر كالأنثى ve ke-mā ḳāle أنا عند ظن عبدي بي

dan beyḍa-i yümnāsı evvelā münfetiḫ olur ise o gulām müẕekker olur yaʿnī onun veledi erkek olur ve eger beyḍa-i yüsrāsı evvel münfetiḫa olur ise ondan ḥāṣıl olan veled üns̱ā olur ve keẕālik lā-ʿan āfetin fi'l-menī sürʿat-i iḥtilām dahi muḥtelimin müẕkir olduğuna delālet eder.

On Birinci Faṣl Laḳve-i Müẕkir Beyānındadır

Laḳve-i müẕkirin bi-ḥasebi'l-lüġa maʿnāsı bundan evvel olan faṣlda beyān olundu.

Ve muṣannif der ki laḳve-i müẕkir nisvāndan o merʾedir ki levni ve seḥanesi muʿtedile olup bedeninde cüsʾet ve ṣalābet ve keẕālik reḫāvet dahi olmaya[374] ve ṭams̱ı ḳayḥī ve raḳīḳ olmaya ve keẕālik ṭams̱ı māī ve ḳalīl ve cidden muḫs̱ir ve ḳalīl olmaya ve raḥimini femi fercine muḥāẕī ola ve ʿurūḳu ẓāhire-i dārre ve haḍmı ceyyid ola ve ḥavāssı ve ḥarekātı lāyıḳı üzere ola ve onda istiṭlāḳ dāim ve iʿtiḳāl dāim olmaya ve gözleri kuḥle māil ola, onda şehel olmaya ve onun ṭabʿı feraḥta ve nefsi behcette olup cevārī-i mürāhiḳāttan onun ʿāmil ve ḫādimeleri ola.

Ve idrāki yaʿnī bülūġu evvel ve aḳdem olanların ḥabeli dahi evvel ve aḳdem olur, zīrā onlarda ḥarāret-i ḳaviyye ve erḥāmlarında şaḥmiyyet ve ruṭūbet-i ḳalīle olur. Ve haḍmı serīʿ olan merʾe veledi ẕeker olmağa evlā olur. Ve eyyām-ı ṭuhru ḳalīle ve ḳaṣīre olup yirmi iki gün ve kırk güne varınca ḳadar olanlar iẕkāra evlā olur. *Ṭabʿ ile olan nüsḫadan* إلـى اربعيـن *bedeline* لا الى اربعين *vāḳiʿ olmuştur.*

On İkinci Faṣl Tevʾemin Yaʿnī İkiz Olan Veledin Sebebi ve ʿAlāmātı ve Ḥabel Üzere Vāḳiʿ Olan Ḥabelin Beyānındadır

Tevʾemin[375] sebebi menī kes̱īr olup iki ḳısma ve ikiden ziyādeye onun inḳısāmı ve raḥimin iki tecvīfinde vuḳūʿu olur. Ve mütʾimin iki veledinin cemīʿan selāmetleri kes̱īrü'l-vuḳūʿ olmaz. Ve iki tevʾem arasında eyyām-ı kes̱īre vuḳūʿu nādir olur, zīrā eks̱eriyyā yā tevʾemān cimāʿ-ı vāḥidden ḥāsıl olur. Ve baʿḍı kerre ḥublā cimāʿ olunup o cimāʿdan dahi ʿulūḳ olur velākin

374 Yaʿnī bedeni taḫalḫul, iktināzda muʿtedil ola.
375 "Tevʾem" o iki veleddir ki onların vilādetleri arasında olan müddet altı aydan eḳall ola.

ʿulūḳ-ı s̱ānī bedenleri ḫışb ve semīn ve dem ve şuʿūru kes̱īr olan merʾe-lerde olur ḥarāretlerinin ḳuvvetleri ḥasebleri ile ve o mis̱lli merʾeler ey-yām-ı ḥabelde dem görürler ve o demin onlara maḍarratı olmaz erḥāmları ve menīlerinin ḳuvveti ḥasebiyle, eyyām-ı ḥayḍda ve fem-i raḥimin in-fitāḥında cenīnlerini isḳāṭ eylemezler ve onlar baʿḍı kerre ḥabel üzere mü-teʿaddid iki ve dahi ziyāde ḥayḍ görürler.[376] Ammā ḳuvvet-i raḥim ḳaviyye olmayıp fem-i raḥimi meftūḥ olduğundan ḥabel üzere ḥabel vāḳiʿ olur ise ḫavf olunur ki ḥabel-i evvel ḍaʿīf olup ḥabel-i s̱ānī ile fāsid ola. Ve kez̠ālik ḳaviyyü'r-raḥim olan merʾelerde dahi beyne'l-veledeyn teʿāḳ ve taʿalluḳ ve tezāḥum ḫavf olunur. Ve ḥabel-ʿalā-ḥabelin teʾeddī eylediği ḍararın eks̱eri ḥummā ve tehebbüc-i veche ve emrāḍü'n-neġāḍa[377] olur ve meʾāli isḳāṭ-ı cenīn olur o ikinin biri suḳūṭ eder.

Ve tevʾemin iki olduğunun veyāḫūd ziyāde olduğunun ʿalāmeti budur ki mücerribīn tecribe edip z̠ikr eyledikleri üzere mevlūd-i evvel tevellüd eyledikte cenīne muttaṣıl olan sürreye naẓar olunur, eger onda taʿcīr ve ʿaḳd yok ise o baṭnda veled-i āḫer yoktur ve eger o sürrede taʿcīr var ise o ʿacrin ʿadedi miḳdārı baṭnda veled vardır.

On Üçüncü Faṣl ʿAlāmāt-ı İḳrāb Beyānındadır Yaʿnī Zamān-ı Vilādetin Ḳurbetine Delālet Eden ʿAlāmetleri Beyān Eder

Kaçan ḥāmil olan merʾenin tevlīdi zamānı ḳarīb oldukta o merʾe esfel-i baṭnında s̱iḳal iḥsās eder ve taḥt-ı sürrede ve ṣulbde dahi s̱iḳal ḥiss olunur, ürbiyyede vecaʿ ve baṭnda ḥarāret ve fem-i raḥimde intifāḫ-ı şedīd maḥsūs olur ve fem-i raḥimde teraṭṭub dahi olur ve bu mez̠kūrlar zamān-ı vilādetin ḳurbiyyetine delālet eder. Ammā o merʾenin ʿaczi müsterḫiye ve ürbiyyesi müntefiḥa olup o intifāḥ şiddet üzere olsa o ʿalāmet ẓuhūru ile aḫẕ-ı ṭalaḳ beyninde bir nesne yoktur illā ḳurbiyyet vardır.

376 Muṣannifin bu ḳavli mez̠heb-i Şāfiʿī'ye muvāfıḳtır. Ḥanefī ḥāmilin rüʾyet eylediği deme istiḥāḍa derler, dem-i raḥim değildir, zīrā nuṣūṣa muḫāliftir derler, muṣanni-fin z̠ikr eylediği ḥāmilin fem-i raḥiminin infitāḥını kellā inkār ederler. Ṭarafeynin edillesi kemā-hüve'l-müstevfī *Hidāye* Ekmel'inde beyān olunmuştur.

377 "Naġṣ" ṣād-ı mühmele ile murādın ʿadem-i tamāmı ve muʿceme ile taḥrīk-i reʾstir.

ᶜAlāmāt-ı Ḍaᶜfu'l-Cenīn: Cenīnin ḍaᶜfına delālet eder anasının emrāḍı ve anaya ᶜārıḍ olan [433a] istifrāġāt ve ḫuṣūṣan dürūr-ı ḥayḍın ittiṣālātı nādiren ḥāmil iken ḥayḍ görenlerde ve ġıdā-ı cenīnden dem-i ḥayḍında faḍlı olanlarda o mis̱lli ittiṣāl-i dürūr ḍaᶜf-ı cenīne delīl olur. Ve kez̠ālik ḥudūs̱-i ḥabelin eşhüründen şehr-i evvelde leben ẓuhūru ve s̱edy ᶜaṣr olundukta lebenin taḫallübü ve kez̠ālik ḥareket-i muᶜteddün bihā ile cenīnin ᶜadem-i ḥareketi veyāḫūd vaḳt-i lāyıḳının ġayri vaḳtlerde ḥareketi bi'l-cümle bu mez̠kūrlar ḍaᶜf-ı cenīne delālet eder.

Mevlūdun Baᶜde'l-Vilādet Ḍaᶜfı ᶜAlāmātıdır: Ve kaçan cenīn tevellüd edip sürre münfetiḫ olmasa [*baᶜḍı nüsḫada sürresi müntefiḫ olmasa*] ve taᶜaṭṭus ve taḥarrük ve istihlāl eylemeyip bir miḳdār o ḥāl üzere kalsa o veled ḍaᶜīftir, elbette taᶜayyüş eylemez

İkinci Maḳāle Ḥaml ve Vaḍᶜ-ı Ḥaml Beyānındadır O Dahi Fuṣūlü Müştemildir

Evvelki Faṣl Ḥamlin Keyfiyyeti Beyānındadır

Ḥamlin taḫalluḳu ve taḥarrükü ve vilādeti müddetlerini biz teşrīḥ-i raḥimde ve baᶜdinde olan faṣlda z̠ikr eyledik ve o maḳāmdan maᶜlūm oldu ki tevellüdün evvel-i vaḳti şehr-i sābiᶜdir ve o şehrde o cenīn tevellüd eder ki onun ḫilḳati ḳavī olur[378] ve onun bir nevᶜ mizācı olur ki o mizāc ṣāḥibinin taḫalluḳu esraᶜ ve ḥareketi esraᶜ ve ṭaleb-i ḫurūcu esraᶜ olur. Ve eks̱er-i ḥālde yedinci ayda doğan evlād helāk olur, zīrā o ayda z̠ikr olunduğu üzere doğan veled her ne ḳadar sāir ecinneye ḳıyās ile ḳaviyyü'l-ḫilḳat ise lākin ḳuvveti ḥasebiyle ḫurūc için ḥarekāt-ı şedīdeye muḳāsāt edip ve fi'l-ḥaḳīḳa onların zamān-ı tekevvüne ḳurb-i ᶜahdi olup bünyelerinde istiḥkām olmamakla ḥareket-i ᶜanīfe-i mez̠kūreden müteʾes̱s̱ir ve marīḍ olup maraḍları helāke müteʾeddī olur velākin sekizinci ayda doğan mevlūdunun helāki yedinci ayda doğanlardan ve şühūr-i sāirede doğanların helākinden eks̱er olur ve taᶜayyüş edenleri ziyāde ḳalīl olur. Ve eger sekizinci ayda doğup

378 Zīrā ḥamlin eḳall-i müddeti altı aydır, dört ayda taṣvīri tāmm olup rūḥ nefḫ olunur, iki ayda dahi aᶜḍāsı tevellüde ṣāliḥ olacak ḳadar müstaḥkem olup yedinci ayda tevellüd mümkin olur.

sağ kalan biricik bulunur ise o bir cidden nādir olur veyāḫūd biz deriz ki ḳalle-mā yaʿīşu dediğimizden murād ḳalle-mā yaʿīşu mine'l-üns̱ā demektir.

ʿAbd-i mütercim der ki muṣannifin bu kelāmından murādı ḳalle-mā yaʿīşu ḳāʿidesine vārid olan īrādı defʿdir, taḳrīr-i īrād budur ki ʿalā-ḳavlin Ḥaḍret-i ʿĪsā ʿaleyhi's-selām yedinci ay tekmīlinden sonra ʿalā-ḳavlin sekizinci ayda doğmuştur ve ḥālen ḥayāttadır ve taḳrīr-i cevāb budur ki Ḥaḍret-i ʿĪsā vāḥiddir ve ḳalle-mā yaʿīşu kelāmına onun taʿayyüşü münāfī değildir, zīrā vāḥid ḳalīldir. Ve baʿḍı kerre ḳalle-mā yaʿīşu, lā-yaʿīşu maʿnāsında istiʿmāl olmakla o istiʿmāl üzere cevāb-ı mez̠kūr ṣaḥīḥ olmamakla taḥrīr-i murād ile cevāb verip dediler ki ḳalle-mā yaʿīşudan murād dişiden sekizinci ayda doğan mevlūd taʿayyüş eylemez demektir.[379]

Ve baʿḍı bilādda sekizinci ile tevellüd eyleyen mevlūd elbette taʿayyüş eylemez. Ve sekizinci ayda tevellüd eden mevlūdun ʿadem-i taʿayyüşünün tafṣīlen beyānı budur ki cenīnin altı ayda ḫilḳati tāmm olur ve tāmmü'l-ḫilḳa olan cenīn altıncı ayın tamāmında ḳaviyyü'l-ḳuvvet olur ise o vaḳtte ḫurūc için ḥareket eder ve o ḥareket ile baʿḍı kerre münḳalib olup yedinci ayda tevellüd eder ve baʿḍı kerre münḳalib olur velākin tevellüd eylemez ve altıncı şehr tāmm olup ḫilḳat-i cenīn dahi tāmm oldukta o cenīnin ḳuvveti ḍaʿīfe olsa ḫurūc için ḥareket edip münḳalib olmaz ve yedinci şehrde o ḍaʿīfü'l-ḳuvve olan cenīn tevellüd eylememez.

Pes yedinci aydan vilādeti teʾeḫḫür eden cenīn iki ḥālden ḫālī olmaz: Ḥāl-i ūlāsı budur ki onun ḳuvveti yedinci ayda ḳaviyye olmayıp sekizinci şehre gelince ḳadar onta taḫalluḳ ve taḥarrük ve vilādete şevḳ olmaz ve bu aḥvāl delālet eder ki fi'l-aṣl cenīnde ḳuvvet ḳaviyye değildir, eger teʾeḫḫür etmeyip o ḍaʿīfetü'l-ḳuvvet cenīn yedinci ayda ḫurūc için ḥareket eylese idi o veled ḍaʿīf olur ve onun ḍaʿfı yedinci ayda ḳuvveti ḳaviyye olup tevellüd edenlere ḥareket-i ʿanīfeleri ḥasebiyle ʿārıḍ olan ḍaʿftan eks̱er olur idi. Ve ḥāl-i s̱āniyesi budur ki yedinci ayda cenīnin ḳuvveti ḳaviyye olup ḥareket eder ve vilādet için şevḳe mütenebbih olur ve meʾvāsından tefaṣṣī ve ḫārice ḫurūc için münḳalib olur velākin onun inḳılābı veṣaba ve maraḍa müʾeddī olup ḫurūc eylemez ve ḳuvvet-i zāilesi ʿavdet edince ḳadar münḳaliben

379 Yaʿnī mevlūd üns̱ā olup sekizinci ayda doğar ise o üns̱ā sağ kalmaz, bu irādeye göre Ḥaḍret-i ʿĪsā ile suʾāl vārid olmaz.

bāḳī kalır ve bu ḥāl üzere olan cenīne o cenīn fi'l-aṣl her ne ḳadar ḳaviy-yü'l-ḳuvvet ise fi'l-aṣl ḍaᶜīfü'l-ḳuvve olan cenīne ᶜārıḍ olan ḍaᶜf ᶜārıḍ olur. Ve kaçan o iki vechin her biri ile ḍaᶜīf olan cenīn ḳabele vüs̱ūbi'l-ḳuvve sekizinci ayda tevellüd eylese onda ḥayāt ümīd ve recā olunmaz tevellüdü ḍaᶜf üzere olmakla.

Ammā dokuzuncu ayda tevellüd eden mevlūdun ḥāl ve şānı budur ki altı ay tamāmında o cenīnin hilkati tāmm ve yedinci ayda ḥarekete şevḳ ve tenebbühü olup vech-i meẕkūr üzere münḳalib olduktan sonra ḫurūc mümkin olmayıp müteḳalliben raḥimde bāḳī kalıp şehr-i s̱āmin müddetinde intiᶜāş edip inḳılābdan ḥālet-i ūlāsı üzere mestūr ve müstaḥkem ve müteḥannik olsa o veled dokuzuncu şehrde tevellüd eyledikte selīm olur. Ammā fi'l-aṣl ḍaᶜīf olup dokuzuncu aya gelince ḳadar ḍaᶜfı bāḳī olup o şehrde ḫurūca müştāḳ olup ḫurūc eylese o, veled-i kell ü ḍaᶜīf hükmünde olur. Ve onuncu şehrde tevellüd eden cenīnin eks̱eri için şehr-i tāsiᶜde ḫurūca şevḳ ve iş-tihā olur velākin ḫurūc müyesser olmayıp şehr-i s̱āminde ᶜārıḍa olan ḥālet ona şehr-i tāsiᶜde dahi ᶜārıḍ olur ve az vāḳiᶜ olur ki şehr-i sābiᶜde infiṣāli ḳasd edip ḥareket-i ᶜanīfesinden ḥādis̱ olan veṣabından intiᶜāşı onuncu aya ḳadar mütemādī ola onuncu ayda selīmen ve ḳaviyyen tevellüd eylemek için ve bu vech üzere tevellüd nādir olduğundan mā-ᶜadā yine bu dahi ḍaᶜf-ı ḳuvvete delālet eder, zīrā ḳuvvet ḳaviyye olsa sekizinci şehr müddetinde o ḳuvvet-i ḳaviyye intiᶜāşı tekmīl eder idi.

İkinci Faṣl Ḥavāmil İçin Olan Tedbīr-i Küllī Beyānındadır

Vācib olur ki ḥavāmilin telyīn-i ṭabīᶜatlarına iᶜtinā oluna ve dāimā isfīd-bācāt-ı desime ve şīrḫışt ve o mis̱lli nesneler ile ḥāmillerin ṭabīᶜatları telyīn [433b] oluna. Ve telyīn için o eşyāyı her dāim istiᶜmāl, eger onların ṭabīᶜat-ları cidden muᶜteḳale olur ise olur

Ve onlara riyāḍet-i muᶜtedile ve bilā-ifrāṭin meşy-i raḳīḳ teklīf olunur, zīrā ifrāṭ üzere olan meşy müsḳıṭṭır, cenīni düşürür, zīrā onlarda ṭams̱ muḥ-tebes olup erḥāmlarında faḍla müctemiᶜa olmakla cenīn suḳūṭa müstaᶜidd olur ve ifrāṭ-ı riyāḍet ile suḳūṭ eder.

Ve onlara vācib olur ki onlar ḥammāma idmān eylemeyeler belki ḥam-mām onlara ḥarām gibidir, lākin vaḳt-i iḳrābda o ḥurmet yoktur.

Ve vācib olur ki onların başlarına dühn sürülmeye, zīrā dühn sebebiyle onlara nezle ve suᶜāl ᶜārıḍ olup cenīn tezaᶜzuᶜ ve taḥarrük eder ve o taḥarrük cenīni suḳūṭa müstaᶜidd eder.

Ve ḥāmillere vācib olur ki ḥareket-i müfriṭadan ve ves̱beden ve ḍarbeden ve saḳṭadan ve ẖāṣṣaten cimāᶜdan ve ġıdā ile imtilādan ve ġaḍabdan ictināb eyleyeler ve onlara mūris̱-i ġamm u ḥüzn olan nesne īrād olunmaz ve cemīᶜan esbāb-ı isḳāṭ onlardan tebᶜīd olunur ve ẖuṣūṣan şehr-i evvelde ve yirmi güne ḳadar ve ẖuṣūṣan üsbūᶜ-ı evvelde ziyāde tebᶜīd olunur ve vaḳt-i ᶜulūḳtan üç güne varınca ḳadar esbāb-ı isḳāṭ mübālaġa tebᶜīd olunur ve o üç günde cemīᶜan müzaᶜziᶜ olan eşyā ona ḥarām olur ve bizim ḥıfẓ-ı cenīn bābında yazdığımız nesnelere naẓar ve mürāᶜat olunur.

Ve vācib olur ki ḥāmilin şerāsīfi taḥtı ṣūf-ı leyyin ile setr oluna ve aġdiyeleri ẖubz-ı naḳī ile isfīdbācāt ve zīrbācāt kılına ve ḥirrīf ve mürr olan keber ve türmüs ve zeytūn-ı ficc mis̱llilerden ve ṭams̱ı müdirr olan lūbiyā ve ḥımmaṣ ve simsim mis̱llilerin küllīṣinden ictinâb oluna. Ve eger yevm-i ᶜulūḳta ḥāmil ṭaᶜām iştihā eder ise İbuḳrāṭ emr eyledi ki o günde ḥāmile su ile sevīḳ saḳy oluna, zīrā sevīḳin her ne miḳdār nefʿi var ise velākin serīᶜü'l-ġıdā olur ve onların şarābı şarāb-ı raḳīḳ-i ᶜatīḳ-i reyḥānī olur. Ve İbuḳrāṭ dedi ki onlara şarāb-ı esved saḳy olunur ve benzer ki İbuḳrāṭ'ın şarāb-ı esvedden murādı raḳīḳ-i esved ola ve o raḳīḳin sevādı ḳuvveti ḥasebiyle olup ᶜakeri için olmaya. Ve onların nuḳlleri zebīb ve sefercel-i ḥulv ve şehvete münebbih kümmes̱rā ve tuffāḥ-ı müzz ve rummān-ı müzz ola ve ammā onların edviyeleri cüvārişenü'l-lüʾlüʾ ola.

<u>Nüsẖa-i Cüvārişenü'l-Lüʾlüʾ:</u> Lüʾlüʾ-i ġayr-i mes̱ḳūb bir dirhem, ᶜāḳırḳarḥā bir dirhem, zencebīl, maṣṭakī her birinden dörder dirhem, zürünbād, derūnec, bezr-i kerefs, şeyṭrarec, ḳāḳule, cevz-i bevvā, besbāse, ḳırfe her birinden ikişer dirhem, behmen-i ebyaḍ ve behmen-i aḥmer ve fülfül ve dār-ı fülfül her birinden üçer dirhem, dār-ı ṣīnī beş dirhem, sükker-i Süleymānī[380] ẕikr olunan eczāların cemīᶜan bir mis̱li veyāẖūd bir mis̱linden eks̱er ve şerbet-i vāḥidesi bir milᶜaḳa olur. Ve bu cüvārişen-i lüʾlüʾ istiᶜmāli o ḥāmilin raḥimini ıṣlāḥ eder ve miᶜdesinin ḥālini dahi ıṣlāḥ eder. Ve vā-

380 Süleymānī o sükkerdir ki ᶜaṣr olunup mükerreren ṭabẖ oluna ve ona beyāḍ-ı beyḍ ẖalṭ olunmaya, keẕā fühime min müfredāti İbn Kütbī.

cib olur ki ḥamilin miᶜdesine ᶜināyet-i ḳaviyye üe şedīde oluna ve onun miᶜdesi cülencebīn ve ᶜūd ve maṣṭakī ile o mis̱lliler ile ve kez̠ālik sükker-i kes̱īr ve efāvīh-i laṭīfeden mütteḫaz̠ olup cidden ḥādd olmayanlar ile ve kez̠ālik ḳābıḍa ve müsaḫḫine ve ᶜaṭıre olan edviyeden mütteḫaz̠e aḍmide ile taḳviye olunur.

Üçüncü Faṣl Tedbīr-i Nüfesā Beyānındadır

Ḥāmile ḥamlini vaḍᶜ eyledikten sonra vācib olur ki kifāyet miḳdārı ṭams̱ını dürūr için ictihād edip ġıḍāsını ıṣlāḥ eyleye ve defᶜaten tedbīr-i ġalīẓe intiḳāl eylemeye, zīrā defᶜaten tedbīr-i ġalīẓe intiḳāl ḥummāya ve kebidin ḳuvve-i muġayyiresinin ḍaᶜfına bir vechle müʾeddī olur ki ondan bürʾ recā olunmaz. Ve eyyām-ı nifās için ḥarekāt ve edvār vardır ve o ḥarekātın ibtidāsı vecaᶜ ve ıḍṭırāb ḥudūs̱unun ibtidāsı olur ve kaçan o marīḍ yirmi günü tecāvüz eyleyip yirmi dört güne bāliġ oldukta maraḍ ḳāim ve muᶜāvid olur ise o maraḍın buṭʾ-ı inḳıḍāsına delālet eder, pes ona vācib olur ki yevm-i buḥrāndan mā-ᶜadā günlerde eger marīḍin ḍaᶜfı yok ise istifrāġ eyleye.

Dördüncü Faṣl Şehvete Müteᶜalliḳ Ḥāmilin Aḥvāli Beyānındadır

Şehveti sāḳıta olan ḥāmil şedīdü'd-düsūmet olan aġdiye-i desimeyi terk ile intifāᶜ eder ve kez̠ālik şedīdü'l-ḥalāvet olan aġdiyeyi terk ile ve meşy-i raḳīḳ istiᶜmāli ile ve şürb-i māda iḳtiṣād ve iᶜtidāl ile ve şarābdan reyḥānī ve raḳīḳ olanlardan miḳdār-ı ḳalīl şürb etmeğe iḳtiṣār ile intifāᶜ eder, zīrā o ḳalīlü'l-miḳdār reyḥānī raḳīḳ, şehveti muṣlıḥ olduğu cihetten ᶜinde'l-eṭıbbā nāfiᶜdir ve ḥāmile ᶜārıḍ olan ġas̱eyān ve ḳayʾ-ı kes̱īri dahi muṣlıḥtır. Ve şehveti muᶜīde olan edviyeden olur maᶜa'l-ḥarāreti'l-laṭīfeti ḳabḍı olan edviyenin küllīsi mes̱elā şibt ile maṭbūḫ ᶜaṣa'r-rāᶜī sülāḳası şürb olunur ve rīvendden ḳable'ṭ-ṭaᶜām ve baᶜde'ṭ-ṭaᶜām miḳdār-ı ḳalīl tenāvül olunur.

Ve miᶜdeyi taḳviyede maᶜrūf olup sefercel, ḳaseb, ḳaṣabu'z̠-z̠erīre, sünbül bu edviyelerden şarāb-ı reyḥānī-i ᶜatīḳ ile mütteḫaz̠ ḍımād istiᶜmāl olunur. Ve baᶜḍı kerre o ḍımāda bezr-i kerefs, enīsūn, rāziyānec dahi katılır ḫuṣūṣan miᶜdede vecaᶜ ve nefḫ olur ise onları ḍımāda idḫāl ziyāde lāzım olur.

Ve ḥāmilin şehveti ifrāt üzere seyyiʾ olur ise miʿdesini tenḳıyede ictihād olunup mā-ı cülencebīn mis̱lli ile tenḳıye olunur ve o cülencebīn verd-i Fārsīyle ittiḫāẕ olunup ḥumūḍāt ile ıṣlāḥ olunduktan sonra aḫẕ olunan suyuyla tenḳıye olunmak gerektir.

Ve rubb-ı ḥıṣrım ve mā-ı sükker veyāḫūd ʿasel ile mütteḫaẕ olan şarāb istiʿmālinin ḥāmile menfaʿati ceyyide ve cenīne muvāfaḳati olur.

Ve müceffef olan neşāstecin ḥāmillerden tenāvül-i ṭīni müştehī olanlara muvāfakati vardır ve baʿḍı kerre onlar ḥirrīfāt mis̱llilerle ve ḫardal gibi nesnelerle intifāʿ ederler, zīrā ḥirrīfāt ḫılṭ-ı redīyi ḳaṭʿ eder ve şehvete tenbīh eder ve şehvet-i sāḳıṭayı istirdāda menfaʿati ġāyete bāliġa olur.

Ve ḥāmil şehvet-i ṣādıḳa ile cübn iştihā ederse cübn-i raṭb cemre üzere cefāf edince ḳadar şeyy olunup iṭʿām olunur, zīrā şeyy ile müceffef cübn, yābis-i ḥirrīf cübnden faḍlı eḳall olmakla efḍal olur, ammā cübn-i yābis-i ḥirrīf şehveti ziyāde fetḳ eder.

Ammā miʿdeden ḥāmilin riyāḥını vecaʿını defʿ için bu cüvārişen istiʿmāl olunur, onun terkībi budur: Ḫall içinde menḳūʿ kemmūn-i Kirmānī ki baʿde'n-naḳʿ maḳlüvv ola, kündür, saʿter-i Fārsī her birinden birer cüzʾ, cünd-i bīdester üç cüzʾ. Bunlardan sefūf ittiḫāẕ olunup nıṣf mis̱ḳālden bir mis̱ḳāle varınca ḳadar istifāf olunur ve eger o edviye şarāb-ı sükker ile maʿcūn kılınırsa o ḳadrdan yaʿnī bir mis̱ḳālden ziyāde tenāvül olunmak cāiz olur.

Ammā onların ṭaʿām üzere ḳayʾları tedbīrlerinde vācib olur ki ḥāmile baʿde'ṭ-ṭaʿām ʿıṭriyyeti ve ḳabḍı olan nesne verile, sefercel-i meşvī ḫuṣūṣan ʿūd-i Hindī şeẓāyāsı ġarz oluna, ona ziyāde nāfiʿ olur. Ve ayakları ve elleri delk oluna ve miʿdelerinde aḍmide-i maʿlūme istiʿmāl olunur ve ağızlarında ḥabbu'r-rummān maʿa-varaḳi'n-naʿnāʿ imsāk ederler ve meybihten bir şeyʾ laḥs ederler. Ve baʿḍı kerre onlara ʿārıḍ olan ġaşyi ṭīn-i Ermenī teskīn eder.

Beşinci Faṣl Ḥavāmile ʿĀrıḍ olan Ḫafaḳān Beyānındadır

Ḫafaḳānın ḥavāmile eks̱er-i ʿurūḍu fem-i miʿde müşāreketi ile olur ve fem-i miʿdede ḫılṭ olmakla ona ḫafaḳān ʿārıḍ olur ve eks̱er-i ḥālde o ḫafaḳānı mā-ı ḥārr tecerruʿu ve o riyāḍet-i ḫafīfe ki fem-i miʿdede olan mevāddı cāride olur, onlar cemīʿan ḫafaḳān-ı ḥavāmili taḫfīf eder.

Altıncı Faṣl Ḥavāmilin Seyelān-ı Ṭamṣı Tedbīrleri Beyānındadır

İçinde ṭīb olmayan ḳavābıḍ suda tabḫ olunup o sudan ābzen istiᶜmāl olunur; o ḳavābıḍ ᶜades ve ḳuşūr-ı rummān ve cüllenār ve ᶜafṣ ve bellūṭ ve onlar gibi nesnelerdir. Ve baᶜdı kerre ᶜafṣ, cüllenār, ḳuşūr-ı rummān, tīn-i yābisten ḍımād ittiḫāẕ olunup ḫall ile taḍmīd olunur.

Yedinci Faṣl Aḳdām-ı [434a] Ḥavāmilin Teverrümü ve Terebbülü Beyānındadır

O āfete tedbīr budur ki ḥāmilin ayakları varaḳ-ı kerneb ile taḍmīd ve ḫall ile memzūc nebīẕ ile ṭılā olunur veyāḫūd ütrücc ṭabīḫī ile ṭılā olunur veyāḫūḍ ṭīn-i ḳaymūliyā ile telṭīḫ olunur ve baᶜḍı kerre ḳaṣab ḫall ile ḍımād olunmağa ḥamd olundu ve keẕālik şibt ḫall ile ḍımād olunmağa ḥamd olundu.

Sekizinci Faṣl İsḳāṭ-ı Cenīnde Olan Kelāmdır

İsḳāṭa sebeb edviye olur veyāḫūd ḍarbe ve saḳṭadan biri olur.

Veyāḫūd riyāḍet-i müfriṭa veyāḫūd veṡbe-i şedīd olur ḫuṣūṣan o veṡbe cihet-i ḫalfe ola, zīrā o meẕkūrlar menī-i ᶜālıḳı ḥāli üzere inzāl eder.

Veyāḫūd sebeb-i isḳāṭ ālām-ı nefsāniyyeden bir şeyᵓ olur, ġaḍab-ı şedīd veyāḫūd ḫavf ve ḥüznden biri gibi.

Veyāḫūd sebeb-i isḳāṭ ifrāṭ üzere olan havānın ḥarāreti ve bürūdeti ile olur. Ve bu iki sebeb ile ḥublāya ḥammāmda ṭūl-i müddet mekṡ ve nefsi ᶜaẓīm olunca ḳadar eğlenmek kerīh ve menhī olur, zīrā ḥammāmın kendi izlāḳla cenīnini isḳāṭ eder ve ḥammāmdan ḫurūc eyledikte mülāḳī olan havā-i bārid dahi isḳāṭ eder. Ve keẕālik ḥammām havā-i bāridin onda fıḳdānı ve istirḫāsı ḥasebiyle ve taḥallül ḥasebiyle ḥāmile ḍaᶜf vermekle dahi cenīni isḳāṭ eder.

Ve keẕālik suḳūṭ-ı cenīne sebeb ālām-ı bedeniyye ve emrāḍ ve esḳām ve cūᶜ-ı şedīd veyāḫūd ḫalṭ ve demden birinin istifrāġı [olur, o istifrāġ] gerek edviye ile [ve gerek] faṣd ile olsun cemīᶜan isḳāṭa sebeb olur veyāḫūd o istifrāġ kendiliğinden veyāḫūd ḥayḍ-ı keṡīrden nāşī nezfle olsun. Ve her ne miḳdār veled büyür ise faṣd o ḳadar muḍırr olur.

Veyāḫūd isḳāṭ imtilā-i şedīde ve toḫme-i kes̱īreden olur, zīrā o mis̱lli toḫme ve imtilā cenīnin ġıdāsını ifsād eder veyāḫūd ṭarīḳ-i ġıdāyı sedd eder.

Veyāḫūd sebeb-i isḳāṭ kes̱ret-i cimāᶜ olur, zīrā kes̱ret-i cimāᶜ raḥimi ḫārice taḥrīk eder ḫuṣūṣan baᶜde's-sābiᶜ taḥrīk ziyāde olur.

Ve istiḥmām ve iġtisālin kes̱reti raḥimi müzliḳa ve mürḫiye ve cenīni müsḳıṭa olur. Ve kezālik ḥammām ḳuvveti irḫā etmekle ve cenīnin havā-i bāride iḫrāca müʾeddī olmakla dahi sebeb-i isḳāṭ olur ve ẕikr olunan esbāb esbāb-ı bādiye ṭabaḳası idi.

Ve baᶜḍı kerre isḳāṭ-ı cenīne sebeb olanlar ḳabīlinden olur o nesne ki onlar ḥāmile ᶜurūḍu ile cenīn helāk olur ve ṭabīᶜat onun raḥimde meks̱ini kerīh görür ḫuṣūṣan cenīn-i hālikin ṣadīdi seyelān edip raḥimi leẕᶜ ve īẕā eyleye, o zamān kerāhet ziyāde olup ṭabīᶜat onu ḫārice defᶜ eder.

Veyāḫūd cenīn ḍaᶜīf olup raḥimde eğlenmez, ḳuvve-i lābis̱esi olmamakla suḳūṭ eder.

Veyāḫūd cenīni muḥīṭ olan aġşiye ve lefāyif ḥasebiyle suḳūṭ eder, zīrā o aġşiye kaçan münḫariḳa veyāḫūd müsterḫiye olup ruṭūbātı seyelān eylese raḥime īẕā eder ve o cenīni defᶜ için ḳuvve-i dāfiᶜa ḥareket edip defᶜ eder ve keẕālik izlāḳa o ruṭūbet iᶜānet eder.

Veyāḫūd isḳāṭ raḥimde olan bir sebeb ile olur, fem-i raḥimin siᶜası ve ḳıllet-i inḍımāmı gibi ve ruṭūbāt-ı raḥim ve efvāh-ı evridenin ruṭūbātı gibi, zīrā o ruṭūbāt izlāḳ eder ve onlarla raḥim s̱aḳīl olur.

Ve raḥimin bi'l-cümle sūʾ-i mizācı aṣnāfıyla dahi isḳāṭ olur, o sūʾ-i mizāc gerek ḥarrdan ve gerek berdden ve yübsten ve cenīnin ḳıllet-i ġıdāsından olsun.

Ve baᶜḍı raḥimin rīḥi dahi isḳāṭa sebeb olur.

Ve raḥimin veremi ve māşerā ve ṣalābeti ve sereṭānı dahi sebeb olur ve ḳurūḥ-ı raḥimden dahi saḳṭ vāḳiᶜ olur.

Ve şehr-i s̱ānīde ve s̱ālis̱te vāḳiᶜ olan isḳāṭın eks̱eri raḥimde olup naḳr tesmiye olunan efvāh-ı ᶜurūḳun ruṭūbetinden olur, zīrā o naḳrdan meşīme ᶜurūḳu müntesic olur; o naḳr kaçan teraṭṭub eylese ondan müntic olan ᶜurūḳ müsterḫī olup rīḥten ednā muḥarrik ile cenīn sāḳıṭ olur.

Veyāḫūd kendi s̱iḳali ile sāḳıṭ olur.

Veyāẖūd sebeb sūʾ-i mizāc-ı ḥārr-ı müceffif veyāẖūd bārid-i mücemmid olur.

Ve keẕālik evvel-i emrde vāḳiᶜ saḳṭın sebebi fi'l-aṣl riḳḳat-i menī olur, zīrā menī raḳīḳ oldukta ġışā-i evvel ḍaᶜīf olup inẖırāḳa müheyyā ve müstaᶜidd olur ve demi ictiẕāb eder, ammā yevm-i sādiste olan ve o yevmden dahi sonra olan isḳāṭ raḥimde müteferriᶜa olan müzliḳ-i cenīn olan ruṭūbāttan olur.

Ve bir ḳavm dediler ki esbāb-ı isḳāṭın eks̱eri rīḥten olur lākin ṣaḥīḥ olan ḳavl-i evvel-i mufaṣṣaldır.

Ammā müddet-i maᶜlūmeden sonra olan isḳāṭın sebebi ancak berd-i ḥasebiyle olan ḍaᶜftır.

Ve baᶜḍılar dahi dediler ki hüzāli şedīde olan merʾe ḥāmil olsa ḳable en-tesmene veledini isḳāṭ eder, zīrā beden ṣalāḥ-ı nefsi ve ᶜavd-ı ḳuvveti için ġıdāya nāil olur ve ondan cenīni taġdiye edecek miḳdār faḍla bāḳī kalmaz ve cenīne vāṣıl olmaz ve cenīn ḍaᶜīf olup sāḳıṭ olur.

Ve iᶜtidāli mütecāviz cidden büldān-ı bāride ve cidden fuṣūl-i bāride isḳāṭı iks̱ār eder.

Ve keẕālik ᶜusret ve ḥıbāl-i[381] mevt yaᶜnī merʾeye ᶜārıḍ olan mevtin şedāyidi ile dahi suḳūṭ kes̱īr olur.

Ve bilād-ı cenūbiyye ve ehviye-i cenūbiyye dahi isḳāṭı iks̱ār eder, ammā bilād ve ehviyesi şimālī olanlarda isḳāṭ ḳalīl olur meger ki berd-i şedīd olup cenīne mūẕī ola. Ve kaçan cenūbī ve ḥārr olan şitā mürūr edip ardınca gelen rebīᶜ ḳalīlü'l-maṭar olsa vaḍᶜ-ı ḥamli rebīᶜe müṣādif olan ḥabālā ḥamlini ednā sebeb ile isḳāṭ ederler ve tevellüd eden evlād ḍıᶜāf olur. Ve isḳāṭ-ı cenīn katında ᶜārıḍ olan evcāᶜ vilādet-i ṭabīᶜiyye evcāᶜından şedīde olur, isḳāṭ ġayr-i ṭabīᶜī olmakla.

el-ᶜAlāmāt: İsḳāṭın ᶜalāmeti budur ki s̱edyler iktināz-ı ṣıḥḥīden ḍumūru aẖẕ eder. Ve baᶜḍı kerre s̱edylerde maraḍ ḥasebiyle iktināz olur, onu ṭabīᶜat ıṣlāh edip ḍumūru istirdād ve iᶜāde eder ve o vechten olan ḍumūr isḳāṭa ᶜalāmet olmaz ve onun ḍumūrundan isḳāṭ ẖavf olunmaz belki ᶜalāmet-i isḳāṭ olan iktināz, ṣıḥḥīden ḍumūra intiḳāl ile olur. Ve ḥāmilin iki s̱edy-

381 [Arapça nüshalardan "ḥıbāl" yerine "cibāl" kayıtlı nüshalar belki kontekse daha uygundur, dağlık bölgelerde düşük daha çok görülür.]

lerinden hangisi ḍumūru aḫẕ eder ise o ḍumūrun ṣāhibesi o gün veledini cānib-i ḍumūrdan isḳāṭ eder.

Ve kaçan leben ifrāṭ ve tevātür üzere dürūr edip ḥattā ondan s̱edye ḍumūr gelse o ḥāl cenīnin ḍaᶜfını ve baᶜḍehu suḳūṭunu inẕār eder.

Ve raḥimde olan kes̱ret-i evcāᶜ dahi onun gibi gibi münẕir olur.

Ve ḥāmil-i maḥmūmun ḥummā ḥasebiyle yüzü cidden kızıl olup ve nāfiḍ ḥādis̱ olsa veyāḫūd reᵓsi s̱aḳīl olup ona iᶜyā istīlā eylese ve ḳaᶜr-ı ᶜaynında vecaᶜ dahi iḥsās eylese delālet eder ki onda esbāb-ı isḳāṭ mütevāfiye ve mütevāṣıladır, evvelā ṭams̱ edip baᶜdehu isḳāṭ eder. Ve keẕālik isḳāṭa ḳaviyye olan esbāb tevāfī eylese ber-vech-i muḥarrer isḳāṭa delālet eder.

Ammā ḫurācāt ve ḳurūḥ ve evrām ve ruṭūbāt sebebleriyle olacak isḳāṭa mirāren ẕikr olunan ᶜalāmāt delālet eder.

Ve ammā bi-ḥasebi'r-rīḥ olan isḳāṭa ᶜalāmāt-ı riyāḥ delālet eder, o ᶜalāmāt min-ġayri s̱iḳalin temeddüd ve intiḳāl ve müneffiḫāt tenāvülü ile āfetinin tezāyüdü olur.

Ve esbāb-ı bādiyenin isḳāṭa sebeb olduğu o esbābın ẓuhūruyla maᶜlūm olur.

Ve cenīnin mevtine cevfte ḥacer mis̱lli muḫallā ve s̱aḳīl bir şeyᵓin bir cānibden cānib-i āḫere ḥareketi ve intiḳāli delālet eder ḫuṣūṣan merᵓe cenb üzere ıḍṭıcāᶜ eyledikte intiḳāl ziyāde iḥsās olunur.

Ve sürresi ḥārre olan ḥāmilin bürūdet-i sürresi dahi mevt-i cenīne delālet eder ve ḍumūr-ı sürre dahi mevte delālet eder. Ve baᶜḍı kerre ondan ruṭūbāt-i ṣadīdiyye-i müntine dahi seyelān eder.

Ve esbāb-ı mevti teᵓkīd eder o emrāḍ-ı [434b] ḥārre ki ḥāmile iṣābet edip bi-ḥasebi'l-maraḍ eẕā-i şedīd ile īẕā eder, zīrā emrāḍ-ı ḥārresi olan ḥāmil taġaddīden menᶜ olunur ise cenīn helāk olur ve eger ḥāmil taġdiye olunur ise maraḍ müştedd olur.

Ve cenīnin mevti katında ve ḳablehu ḥāmile emrāḍ-ı ṣaᶜbe-i uḫrā dahi ᶜārıḍ olur ve ḳablehu ᶜārıḍ olanlar mevt-i cenīni inẕār eder, mes̱elā ḥāmilin gözleri ᶜumḳa ġavr eder ve ᶜaynının beyāḍı kemid olur, kulağı ve ṭaraf-ı enfi ebyaḍ ve maᶜa-hāẕā şefeleri aḥmer olur ve istisḳā-i laḥmī gibi onda ḥālet olur.

Dokuzuncu Faṣl Cenīni Ḥıfẓ ve Suḳūṭundan Taḥarrüzün Beyānındadır

Cenīnin raḥime taᶜalluḳu s̱emerenin şecere taᶜalluḳu gibidir ve suḳūṭ-ı s̱emere ẖavf olunan evḳāṭın ziyāde meẖūf olanları s̱emerenin evvel-i ẓuhūru vaḳti olur ve kez̠ālik ᶜinde'l-idrāk dahi suḳūṭtan ziyāde ẖavf olunur. Ve onun gibi cenīnin evḳāt-ı suḳūṭundan ziyāde meẖūf olan vaḳt evvel-i ᶜulūḳ vaḳti ve vaḳt-i iḳrābın ḳubeyli vaḳti olur.

Ve vācib olur ki evvel-i ḥaml ve āẖir-i ḥamlde esbāb-ı isḳāṭtan ziyāde tevaḳḳī oluna ve müshilāt istiᶜmāli esbāb-ı isḳāṭṭan olmakla o iki vaḳtte edviye-i müshileden tevaḳḳī ve taḥarrüz ziyāde vācib olur. Ve ḳable'ş-şehri'r-rābiᶜ ve baᶜde'ş-şehri's-sābiᶜ ve beynehümāda dahi müshilāttan tevaḳḳī olunur, beynehümāda istiᶜmāl olunan müshilin maḍarratı ṭaraflarda istiᶜmāl olanlardan eḳall ve eslem olur ve ḍarūret oldukta vaḳt-i mütevassıṭta müshil istiᶜmāline maṣīr olur. Ve evḳāt-ı ḥamlde baᶜḍı kerre müshil istiᶜmālinin lüzūmu olur demi tenḳıye etmek için, zīrā dem tenḳıye olunmasa sūᵓ-i mizāc cenīni ifsād eder. Ve vācib olur ki tenḳıye rıfḳ ve luṭf ile ola.

Ve baᶜḍı kerre ḳable'l-ᶜulūḳ ṭams̱ muḥtebes olup ke-mā hüve'l-vācib dem seyelān eylemez ve raḥimde muḥtebesen bāḳī kalıp baᶜdehu ᶜulūḳ olur ve o muḥtebes olan ṭams̱ ve faḍlayı vaḳt-i ḥamlde tenḳıyeye ḥācet olur. Ve eger o ṭams̱-ı muḥtebes cenīni ifsād eylemediyse münaḳḳıyāt-ı laṭīfe ile ve rıfḳ ile tenḳıye olunur velākin tenḳıye meşrūbātla kılınmaz belki münaḳḳī iḥtimāl olunmakla istiᶜmāl olunur ve iḥtimāl dahi fem-i raḥimin verāsına olmaz belki münaḳḳī ᶜunuḳ-ı raḥime iḥtimāl olunur. Ve tenḳıye olunacak mevādd defᶜa-i vāḥidede tenḳıye olunmaz belki defeᶜāt-ı kes̱īrede tenḳıye olunur.

Ve kaçan emzice ve evrām ve ḳurūḥ ve rīḥ ve o mis̱lli nesneler ile ḥāmilden isḳāṭ-ı ẖavf olunsa o esbābın her birisi kendi bāblarında z̠ikr olunan nesnelerin biriyle muᶜālece olunur.

Ve kaçan sebeb-i isḳāṭ sebeb-i bādī ile olup o bādī sebeb mizāc-ı muḥarrik ise mizāc taᶜdīl olunur ve eger mizāc-ı muḥarrik olmayıp velākin o sebeb mevādd-ı ḥārreyi raḥime imāle eylediyse ve o mümāle olan mevāddın verem iḥdās̱ından ẖavf olunursa rādiᶜāt ve mevāniᶜ-i evrām ve mümkin-i ishālle muᶜālece olunur. Ve eger o sebeb-i bādīde o ḥāller olmayıp lākin o

sebeb-i bādī ile cenīne isābet eden eẕā ve elemden cenīnin suḳūṭu veyāḫūd helāki ḫavf olunur ise vācib olur ki cenīni ḥāfıẓ olan edviye ile muʿālece oluna, inşāallāhu taʿālā o edviye-i ḥāfıẓayı biz ẕikr eyleriz.

Ammā ruṭūbāt ḥasebiyle zelaḳ yaʿnī zelaḳ-ı cenīn ke-mā hüve'l-eks̱er vaḳt-i ḥabelde zibli ifrāġ eden ḥuḳun-ı leyyine istiʿmāliyle muʿālece olunup baʿdehu bevli müdirr olan zerrāḳāt ve müdirrāt-ı bevl ve raḥimi münaḳḳī ḥuḳun istiʿmāliyle olur.

Tedbīr-i Ceyyid: Ḥıfẓ-ı cenīn için bu tedbīr ceyyiddir: Māu'l-uṣūl dühn-i ḫırvaʿla veyāḫūd ḥasek ve ḥulbe ṭabīḫi dühn-i ḫırvaʿla nāfiʿdir, her on günde birer kerre ḥabb-ı müntinden [bir şeyʾ] saḳy olunur ve eyāric-i Cālīnūs dahi saḳy olunur.

Ḥuḳne-i Ceyyide: Ḥıfẓ-ı cenīne ve riyāḥa nāfiʿ ḥuḳnedir. Saʿter-i übhül, nānḫāh, kāşim, ʿīdānu'ş-şibt, bābūnec, seẕāb, ḥasek, ḥulbe her birinden birer ḥufne yaʿnī birer avuç aḫẕ olunup üç rıṭl su ile nıṣfı kalınca ḳadar ṭabḫ olunur ve ondan bir rıṭl aḫẕ olunup üzerine dühn-i rāzıḳīden bir istār ve dühn-i simsimden bir sükerrece ḥaml olunup ḥuḳne kılınır, dört günde bir defʿa o mis̱lli ḥuḳne ile iḥtiḳān olunur.

Ve yine ḥuḳun-ı ciyāddan olur bir ḥanẓale aḫẕ olunup taḳvīr olunur ve içinde olan ḥabbı iḫrāc olunur ve içine dühn-i sūsen doldurulur ve bir gün ve bir gece ʿalā-ḥālihi terk olunur ve ġaden remād-ı ḥārr üzere vaḍʿ olunur o dühn ġaleyān-ı tāmm ile ġaleyān edince ḳadar ve baʿde't-taṣfiye fātiren ḳubüle iḥtiḳān olunur, izlāḳ-ı muraṭṭıb için nefʿi ʿacīb olur.

Ve bu mis̱lli istifrāġdan sonra vācib olur ki edhān-ı ʿaṭıre-i ḥārre ve merūḫāt ve mezrūḳāt istiʿmāl oluna ve ṣūfātla muḥtemelāt iḥtimāl oluna ve maʿācīn-i kibār ve devā-i kāsekbīnec ve daḥmers̱ā ve sencerīnā her üç günde veyāḫūḍ her beş günde birer kerre istiʿmāl oluna ve keẕālik devā-i misk ve devā-i büzūr istiʿmāl oluna.

Ve keẕālik ḳuşūr-ı kündür-i merḍūḍ ve suʿd-ı merḍūḍ her birinden birer cüzʾ, mürr yarım cüzʾ. Bu eczālar altı menn su ile ṭabḫ olunur, rubʿu kalınca ḳadar taṣfiye olunup ondan dört vuḳiyye ile iḥtiḳān olunur ve iḥtiḳān her üç günde bir kerre iʿāde olunur velākin iḥtiḳānlar ruṭūbātın istifrāġatından sonra kılınır.

Ve onlara baḫūrāt-ı ceyyidedendir: Muḳl, ʿilk-i enbāṭ, uşşaḳ, şūnīz; bu mezkūrlar mecmūʿaten ve müfredeten baʿde't-tenḳıye baḫūren istiʿmāl olunur.

Ve sünbül ve zaʿferān ve maṣṭakī ve mürr ve sükk ve cünd-i bīdester ve muḳl ve o mis̱lli edviye dühn-i nārdīn veyāḫūd şaḥm-ı ivezz ile ḫalṭ olunup bir ṣūfe-i ḫaḍrā ile iḥtimāl olunur ve taḳdīmi vācib olan iḥtimālden sonra infeḫa-i erneb dahi iḥtimāl olunur.

Ḥarāret-i mizācdan ve veremden ve o mis̱lli āfeti olmayanların ecinnesini ḥıfẓ eden edviye, edviye-i ḳalbiyyelerdir, zürünbād, derūnec ve behmeneyn ve müferriḥ ve devā-i misk ve mes̱rūdīṭūs mis̱llilerdir.

<u>Māniʿ-i İsḳāṭ Olan Devādır:</u> Derūnec zürünbād, cünd-i bīdester, ḥıltīt, sükk, misk, hīl-i bevvā, ʿafṣ, ṭabāşīr her birinden birer dirhem, zencebīl on dirhem. Bu mezkūrlardan mütteḫaẕ olan devānın şerbet-i vāḥidesi mis̱ḳāl-i vāḥiddir, küllü yevmin mā-ı bārid ile şürb olunur ve onu şürb eylemezden muḳaddem ḥuḳun-ı müsaḫḫine istiʿmāl olunur ve keẕālik menʿ-i isḳāṭta nefʿi olur; saʿter, bābūnec, ḥulbe, şibt, nānḫāh ve o mis̱lli edviyelerin cidden nefʿi olur.

Onuncu Faṣl İsḳāṭ ve İḫrāca Ḥācet Olan Cenīnin İsḳāṭ ve İḫrācı Tedbīrleridir

Biraz evḳātta cenīni iḫrāca ḥācet olur: Ṣabiyye ve ṣaġīre ḥāmil olsa vilādetten ḥāmil ṣaġīrenin helāki ḫavf olunmakla cenīni iḫrāc olunur. Ve keẕālik fem-i raḥimde āfet ve laḥm-ı zāid olup mevlūde ḫurūcu taḍyīḳ eylese ve o müḍāyaḳa ile ḥāmilin helāki ḫavf olunmakla cenīn isḳāṭ ve iḫrāc olunur. Ve keẕālik ḥāmilin baṭnında cenīn helāk olsa cenīn-i meyyiti iḫrāca ḥācet olur.

Ve maʿlūm ola ki vilādet ʿasīr [olup] ʿusreti dört gün mütemādī olsa cenīn helāk olur. Ve vācib olur ki anasını taḫlīṣe iştiġāl oluna ve cenīnin ḥayātı için tedbīre iştiġāl olunmaya belki cenīnin iḫrāc ve isḳāṭına iştiġāl ve ictihād oluna. Ve baʿḍı kerre o iḫrāc ḥarekātla olur ve baʿḍı kerre edviye ile olur ve edviye cenīni ḳatl eder ve baʿḍı edviyenin fiʿli ḥayḍı ḳuvvet ile idrār olur ve baʿḍı kerre edviyenin fiʿli izlāḳla olur.

Ve cenīni ḳātil olan edviye mürre olan devālar olur. Ve ḥayḍı müdirre olan dahi mürre ve ḥirrīfe olan devālar olur. Ve müzliḳāṭ dahi mürre-i raṭbe-i lezice olan devālar olur ve o edviye şürben ve iḥtimālen isti'māl olunur.

Ammā ḥarekātla cenīni iḫrāc faṣd etmekle olur ḫuṣūṣan evvelā bāsilīḳ ve ba'dehu ṣāfin faṣd oluna ve ḫuṣūṣan sinni ṣabī sinninden zāid ola.[382] Ve keẕālik o ḥarekāt icā'a ve riyāḍet ile ve s̱ebāt-ı kes̱īre ile ve ḥıml-i s̱aḳīli iḥtimāl ve taḳyi'e ve ta'ṭīs [435a] ile olur.

Ve bu bābda olan tedbīr-i ceyyideden olur ḥublānın fem-i raḥimine meftūl kāġıd veyāḫūd rīşe veyā o ḫaşebe ki üşnāndan veyāḫūd seẕābdan veyā 'arṭanīs̱ādan veyāḫūd seraḫstan rīşe ḥacminde mübre'et, maṣnū'a ola, o eşyānın biri idḫāl olunmak. Onların herhangisi fem-i raḥime idḫāl olunur ise lā-maḥāle cenīni iḫrāc eder ḫuṣūṣan onlar ḳaṭrān ve şaḥm-ı ḥanẓal suyu ve o mis̱lli edviye-i müsḳıṭanın biri ile telṭīḫ oluna.

Ve edviye-i müsḳıṭanın kimi müfrede ve kimi mürekkebedir ve müfredeleri biz edviye-i müfrede cedāvilinde ẕikr eyledik ve mürekkebeleri dahi aḳrābādīnde ẕikr eyledik velākin biz bu maḳāmda iki ṭabaḳadan ġaraḍımızda fi'li ve 'ameli ziyāde olanları ẕikr eyleriz:

Ammā edviye-i müfrededen 'ameli eks̱er olup iştidād-ı ḥarāretten eb'ad olanlar bunlardır: efsentīn ve şāhterec.

Ammā o mis̱lli edviye-i müfrededen ma'a'l-ḥarāret olanlar bezr-i şeyṭarec mis̱llidir ve o bezr ḥurfe müşābihtir ve onun rāyiḥası ḥirrīfedir, kaçan o bezr iḥtimāl ve isti'māl olunsa cenīni isḳāṭ eder.

Ve keẕālik müsḳıṭ-ı cenīn olan edviye-i müfrede-i ḥārrenin biri dahi ḥabb-ı ḥarmeldir, meşrūben ve maḥmūlen isti'māl olunur. Ve dühn-i belesān dahi iḥtimāl olunsa cenīni ve meşīmi iḫrāc eder. Ve ḥıltīt ve ḳınnenin bu bābda fi'lleri ḳavī olur.

Ve buḫūr-ı meryem dahi bu bābda cidden ḳaviyyü'l-fi'ldir, şürben ve ḥamūlen isti'māl olunur ḥattā bir ḳavm zu'm eylediler ki ḥāmil olan buḫūr-ı meryemi vaṭ' eylese ya'nī üzerine basıp çiynese onu vaṭ' isḳāṭa mü'eddī olur. Ve buḫūr-ı meryem 'uṣāresiyle ḥāmilin baṭnına ṭılā olunsa cenīni ifsād

382 Bi-ḥasebi'ẓ-ẓāhir bu ḳaydın fāidesi yoktur lākin eṭıbbā ba'dı kerre yirmi yaşına varınca ḳadar insāna ṣabī tesmiye ederler, bu maḳāmda o 'örfe bināen ḳayd-ı meẕkūrun fāidesi olur.

eder. Ve bir ḳıṭʿa ḳutne ile o ʿuṣāre iḥtimāl olunsa onun cenīnde teʾs̱īri ne keyfiyyette olduğunu sen ṭılāya ḳıyās eyle. Ve keẕālik ʿarṭanīs̱ā aṣnāfından buḫūr-ı meryem ṣınfından mā-ʿadā ṣınfların ʿuṣāreleri dahi ẕikr olunan şān-da buḫūr-ı meryem gibidir.

Ve üşnān-ı Fārsīden üç dirhem miḳdārı ḥāmile saḳy olunsa saḳy olunduğu günde cenīni isḳāṭ eder. Ve kirm-dāneden ḥāmil iki dānıḳ tenāvül eylese veledini ilḳā eder ve ḥarāret ve ḥurḳat iḥdās̱ eder. Ve keẕālik şaḥm-ı ḥanẓal ṭabīḫī ẕikri sābıḳ zerrāḳa-i mevṣūfe ile ʿalā-şurūṭihā izrāḳ olunsa veyāḫūd ṣūfe ile o ṭabīḫ ṣāʿiden iḥtimāl olunsa o dahi fiʿl-i sābıḳ mis̱lli fiʿli işler.

Ve edviye-i ceyyideden olur dār-ı ṣīnī füvve ile ḫalṭ olunup şürben veyā ḥamūlen istiʿmāl olunsa o dahi isḳāṭ eder ve maʿa-ẕālik ġas̱yi dahi teskīn eder.

Ve bu bābda ḫāṣṣıyyeti olan nesnelerden olur ḳavmin zuʿmleri üzere ḥımārın ḥāfiri ile ḥāmil tebḫīr olunsa gerek ḥayy ve gerek meyyit cenīni maʿa-zebīlihi[383] ve viʿāihi iḫrāc eder ve ḳamʿ ile tedḫīn olunsa cenīn-i meyyiti serīʿan iḫrāc eder. Ve semeke-i māliḥanın ʿaynını tedḫīn dahi ḥāfir-i ḥımārı tedḫīn ḥükmündedir.

Ve isḳāṭ için devā-i ḳavī ve cenīn-i meyyiti iḫrāc eden meşrūbāttan olur bu terkīb üzere olan devā-i mürekkeb: Ḥıltīt yarım dirhem, varaḳ-ı seẕāb-ı yābis üç dirhem, mürr bir dirhem; mecmūʿu şerbet-i vāḥidedir, übhül sülāḳasında saḳy olunur, ġadveten ve ʿaşiyyen dahi birer şerbet saḳy olunur veyāḫūd zerāvend-i ṭavīl, cenṭiyānā, ḥabb-ı ġār, mürr, ḳusṭ-ı baḥrī, selīḫā-i sevdā, füvvehü'ṣ-ṣıbġ, ʿuṣāre-i efsentīn-i ṭarī ve ḥirrīf ḳardemānā, fülfül, müşk-ṭarāmşīʿ vezinleri berāber aḫẕ olunup on gün miḳdārı küllü yevmin iki mis̱ḳāl şürb olunur.

Cenīni bi-sühūletin isḳāṭ eder ve ġas̱eyānı dāfiʿ ve müsekkin olan edviye-i ceyyidedendir: Dār-ı ṣīnī, ḳardemānā, übhül onar onar, mürr beş; şerbet-i vāḥidesi üç dirhem kılınır ve küllü yevmin üçer dirhem saḳy olunur. Ve o devā fiʿl-i meẕkūruyla maʿan ishāl dahi edip nüfesāyı tenḳıye ve meşīmeyi iḫrāc eder.

Ve tiryāḳu'l-erbaʿa isḳāṭṭa ḳavī olur ve cenīn-i meyyiti iḫrācda dahi tiryāḳ-ı erbaʿa ḳavīdir.

---

383 "Zebīl" viʿā maʿnāsınadır.

Ve keẕālik ṭıfl-ı meyyit için üç ūḳıyye mā-ı seẕāb ve üç ūḳıyye tīn ile nāʿimen ṭabḫ olunan ḥulbe ṭabīḫī ve üç dirhem saʿter aḫẕ ve cemʿ ve saḳy olunur ve meyyiti miyāh-ı meẕkūre izlāḳ eder. Ve baʿḍı kerre bir rıṭl mā-ı bārid-i muṣaffā üzere bir ūḳıyye ḫaṭmī ẕerr olunup saḳy olunur ve o mesḳī taḳyiʾe ve taʿṭīs eder.

Ve mā-ı seẕābdan miḳdār-ı kes̱īr temr ile ṭabḫ olunup dühn-i ḥulbe ile saḳy olunur ve meşīmeyi ıṣlāḥ eder.

Ve ferzicāt-ı müstaʿmeledendir ki kirm-dāne lübbü aḫẕ olunup uşşaḳ ile ferzice ittiḫāẕ olunup istiʿmāl olunur.

Ferzice-i Ceyyide: Ḳıs̱s̱āu'l-ḥımār ʿuṣāresi dokuz ḳırāt aḫẕ ve merāre-i s̱evr ile maʿcūn kılındıktan sonra iḥtimāl olunur ve ḥayyen ve meyyiten cenīni iḫrāc eder.

Ferzice li-Ḳoles: Ḫarbaḳ-ı esved, mevīzec, zerāvend-i müdaḥrec, buḫūr-ı meryem, ḥabb-ı māzeryūn, şaḥm-ı ḥanẓal, uşşaḳ. Bu mecmūʿ uşşaḳtan mā-ʿadā saḥḳ olunur, ammā uşşaḳ suya katılıp o su ile edviye-i bāḳıye cemʿ olunur. Ve baʿḍı kerre onun içine s̱evrin merāre-i müceffefesi dahi idḫāl olunup ferāzic ittiḫāẕ olunur.

Ferzice-i Ḳaviyye Cidden: Nūşādur-i mesḥūḳ on dirhem, uşşaḳ üç dirhem aḫẕ olunur ve uşşaḳ ḫall olunup onun maḥlūlünden nūşādur-ı mesḥūḳ maʿcūn kılınır ve ondan ferāzic ittiḫāẕ olunup bütün gece onunla iḥtimāl olunup bir miḫād üzere iki ayakları refʿ olunur ve keẕālik ṭabīḫ-i efsentīn ve seẕāb ʿuṣāresi ve übhül ṭabīḫī ve dühn-i ḫırvaʿ mis̱lliler ona izrāḳ olunur.

On Birinci Faṣl Raḥim İçin İttiḫāẕ Olunan Zerrāḳa Beyānındadır

Vācib olur ki raḥim zerrāḳasının ṭarafı mümellese ola. *Ṭabʿla olan nüsḫada "müs̱elles̱e" diye vāḳıʿ olmuştur.* Ve zerrāḳanın ʿunuḳu muʿālece olunan merʾenin ḳuvvet-i raḥimi ṭūlünde ola ve bir keyfiyyette ola ki o zerrāka fem-i raḥime dāḫil oldukta merʾe ẓann ve ḥisbān eyleye ki dāḫil-i raḥimde olan feḍāya zerrāḳa ṣāire olmuştur ve o zerrāḳa ile cenīni ḳātil ve müzliḳ ve muḫric edviye izrāḳ olunur.

On İkinci Faṣl Cenīn-i Meyyiti İḫrāc İçin Ḳudemānın Tertīb Ettikleri Tedbīr-i Āḫerdir

Ana raḥiminde cenīn helāk olup iḫrācı için ḥadīd ile ḳaṭᶜ olunup iḫrāc olunmak murād olundukta ananın ḥāline naẓar olunup selīme ve ġayr-i selīme olduğu taᶜarrüf olunur, eger selīme ise onun muᶜālecesine iḳdām olunur ve onun selāmet-i ḥāli yok ise muᶜālece menᶜ olunur, zīrā ḥāli redī olan merᵓeye maᶜa's-seher ġaşy ve nisyān ve istirḫā ve ḫalᶜ ᶜārıḍ olur ve ona çağrılsa cevāb vermeğe ḳarīb olmaz ve ona ṣavt-ı refīᶜle nidā ve ṣayḥa olunsa ḍaᶜīfen cevāb verir baᶜdehu yine ġaşye varır ve o ḥālet-i rediyyesi olan merᵓenin kiminde maᶜa-temeddüd teşennüc olup ᶜaṣabı muḍṭarib olur ve ġıdādan imtināᶜ eder ve nabḍı ṣaġīr-i mütevātir olur, ammā selīm olan merᵓede bu ḥālāt bulunmaz.

Ve bu ḥālātın fıḳdānıyla ananın selāmeti maᶜlume olsa lāyıḳ olur ki ana bir serīr üzere ᶜalā-ẓahrihā istilḳā olunup ve ananın başı esfele meyl ettirilir ve iki sāḳları cihet-i fevḳe refᶜ olunur ve iki ṭarafına biraz hatunlar ḳāime olup ẕikr olunan heyᵓet üzere onu ḍabṭ ederler ve eger onu ḍabṭ edecek hatunlar ḥāḍıre ve mevcūde değil ise onun ṣadrı serīre ribāṭāt ile rabṭ olunur o ᶜalīl ᶜinde meddi'l-ḳābile müncezibe olmasın için ve baᶜdehu ḳābile ᶜunuḳ-ı raḥimin saḳfını fetḥ eder ve yed-i yüsrāsına ḳābile dühn meş eder ve o yedin eṣābiᶜini müstaṭīlen cemᶜ edip fem-i raḥime idḫāl eder ve o eṣābiᶜle fem-i raḥimi tevsīᶜ eder ve fem-i raḥim üzere dühn ṣabb eder ve ṣınnāre ġarz olunacak maḥall-i münāsibi cenīn-i meyyitten ṭaleb eder ve o cenīn-i meyyitin mevḍiᶜ-i mürtefiᶜni ṣınnāre taᶜlīḳ için tefaḥḥuṣ eder.

Ve baş üzere ḫurūc edecek cenīn-i meyyitin ṣınnāre ġarz olunacak mevāḍiᶜi iki göz ve ağız ve ḳafā ve ḥanek ve taḥte'l-liḥā ve terḳuvet ve aḍlāᶜa ḳarīb olan mevāḍiᶜ ve taḥt-ı şerāsīf miṡlli mevāḍiᶜdir. Ve ayaklar cānibinde ḫurūc edecek cenīnin maġriz-i ṣınnāre olan maḥalli fevḳa'l-ᶜāne olan ᶜiẓām ve aḍlāᶜ-ı mütevassıṭa ve terḳuvet olur.

Ve cenīni ceẕb edecek āleti ḳābile yed-i yümnāsı ile aḫẕ eder ve yed-i yüsrāsını raḥime idḫāl edip ṣınnāreyi beyne'l-eṣābiᶜ ḥatiyye[384] yaᶜnī müveṡṡaḳa eder ve ẕikr olunan [435b] mevāḍiᶜin birine o ṣınnāreyi ṣınnāre bir

384 Yaᶜnī parmakları arasında muḥkem ẓabṭ eder.

şeyʾ-i fāriġa bāliġ olunca ḳadar ġarz eder ve o ġarz olunan ṣınnāre muḥāẕī-sinde olan mevḍiʿe ṣınnāre-i uḫrā dahi ġarz eder ceẕb müstevī olup cenīn-i meyyit nāḥiye-i vāḥideye meyl eylemesin için ve baʿdehu ālet-i ceẕbi çekip medd eder ve meddi ʿale'l-istivā ve muḥāẕiyen kılmaz belki cemīʿ-i cevā-nibe olur, nezʿ-i esnān katında diş çıkaranlar dişi cemīʿ-i cevānibden medd ettikleri gibi ve lāyıḳ olur ki o es̱nāda medd irḫā oluna ve iṣbaʿ-ı sebbābe medhūneten ve eṣābiʿ-i kes̱īre dahi raḥim ile cism-i muḥtebes arasına idḫāl olunup eṣābiʿ o cismin ḥavālīsinde idāre oluna.

Ve kaçan cenīn tebeʿiyyet eder ise yaʿnī o ceẕbe muṭāvāʿat edip mün-ceẕibe olur ise ṣınnāre-i ūlā mevḍiʿ-i evvelinden erfaʿ bir maḥalle naḳl olu-nur ve onunla biraz dahi ceẕb olundukta ondan dahi erfaʿ bir mevḍiʿe naḳl olunur ve o cism ḫurūc edince ḳadar naḳl-i ṣınnāre tekrār olunur.

Eger o cenīn-i meyyitin sāir aʿdādan yedi evvel ḫurūc edip ve reddi müm-kin olmasa yed ḫāricde inḍıġāṭ olmak ḥasebiyle yedin ḫāric olan maḥalline bir ḫırḳa leff olunur, cāẕibin yedinden münzelıḳ olmasın için ve baʿdehu ceẕb olunur ḥattā ibṭe varınca ḳadar ḫurūc eyledikte ketife muttaṣıl olan mevḍiʿden kolu tamāmen ḳatʿ olunur. Ve eger cenīn-i meyyitin iki elleri maʿan ḫurūc ey-ledi ise onun minvāl-i muḥarrer üzere iki elleri ketiflere muttaṣıl olan mevḍiʿ-lerden ḳatʿ olunur. Ve keẕālik iki ayakları aʿḍā-i sāireden muḳaddem ḫurūc edip sāir aʿḍā ona tābiʿ olmasa ayaklar dahi ḫırḳalar ile leff olunup ve baʿdehu ceẕb olunup ve ürbiyyelerden ḳaṭʿ olunur.

Ve eger cenīnin başı kebīr olup o reʾs-i kebīre ḫurūcda ḍaġṭ ve ḍīḳ ʿārıḍ olsa ve o reʾste mā müctemiʿ olsa lāyıḳ olur ki beyne'l-eṣābiʿ bir mi-bḍaʿ veyāḫūd sikkīn-i şevkī veyāḫūd enfte olan bāsūr ḳaṭʿı için mütteḫaẕ sikkīn idḫāl olunup o sikkīn ile reʾs-i cenīn şaḳḳ oluna başında cemʿ olan su seyelān edip başına ḍumūr ʿārıḍ olmakla ḫurūcu sehl olsun için. Ve eger kebīrü'r-reʾs olan cenīnin reʾsinde mā-ı müctemiʿ yok ise belki reʾsin kiberi dimāġ ḥasebiyle ise dimāġı iḫrāc olunur. Ve eger kiber-i reʾsi o iki vechin biriyle olmayıp reʾsin kiberi ḫalḳī ve ṭabīʿī ise lāyıḳ olur ki cümcüme-i reʾsi şakk olunup diş ve kemik çekilen kelbeteyn ile o şaḳḳların her biri aḫẕ ve iḫrāc oluna.

Ve reʾs iḫrāc olundukta ṣadr münḍaġıṭ olur ise ṣadrdan terḳuveyi vely eden maḥall ẕikri mürūr eden ālātın biriyle ʿiẓām-ı fāriġaya yaʿnī ʿiẓāmın

nihāyetine varınca ḳadar şaḳḳ olunur, ṣadrda olan ruṭūbet o şaḳḳ ile munṣabbe olmakla ṣadr munḍamm ve ḫurūc sehl olsun için. Ammā o şaḳḳ ile ṣadr munḍamm olmazsa terḳuvet ᶜaẓmı ḳaṭᶜ ve iḫrāc olunur ve onun ḫurūcuyla ṣadr iḫrāca icābet eder, ᶜiṣyān eylemez.

Ve eger o cenīnin esfel-i baṭnı vārime ise cenīni gerek meyyit ve gerek ḥayy olsun vārime olan esfel cevf ve ṣadrın şaḳḳı gibi şaḳḳ olunup baṭnı ifrāġ olunur, ammā ayağı ṭarafından ḫurūc eden cenīnin emri sehl ve fem-i raḥime tesviyesi heyyin olur.

Ammā ayağı ceẕble ḫuruc edip baṭn veyāḫūd ṣadr katında ḍaġṭ olsa vācib olur ki ẕikri sābıḳ minvāl üzere onun ḫāric olan maḥalline ḫırḳa leff olunup ceẕb olunup ve ceẕbe muṭāviᶜ ve mücīb olmayan maḥalleri şaḳḳ olunup ruṭūbet-i mevcūdesi irāḳa olunur.

Ve bu minvāl üzere aᶜḍā-i sāire nezᶜ ve iḫrāc olunup lākin reᵓsi irticāᶜ ve iḥtibās eylese muᶜālic yed-i yüsrāsını idḫāl edip cenīnin reᵓsini teṭallub ve tefaḥḥuṣ ve eṣābiᶜiyle fem-i raḥime gelince ḳadar iḫrāc eylesin ve baᶜdehu ᶜiṣyān eden maḥallere cenīni ceẕb için maᶜmūle olan ṣinnārāttan birini veyāḫūd ikisini idḫāl edip onunla ceẕb eylesin. Ve eger fem-i raḥim verem-i ḥārrı ḥasebiyle munḍamm oldu ise ona ceẕbde ᶜunf eylemek lāyıḳ olmaz belki lāyıḳ budur ki o mevḍiᶜe düsūmetli olan eşyā keẕīren ṣabb olunup terṭīb oluna ve ābzende dahi iclās oluna ve aḍmide dahi istiᶜmāl oluna o munḍamm olan fem-i raḥim münfetiḥ olup reᵓs nezᶜi ḳabūl eylesin için.

Ammā ecinne muᶜteriḍa olsa eger tesviye olunmak ḳābil ise tesviye olunur ve meẕābih-i sābıḳa yaᶜnī ṭuruḳ-ı müteḳaddime onda istiᶜmāl olunur ve eger tesviyeyi ḳabūl eylemezse dāḫilde cenīnin küllen aᶜḍāsı ḳaṭᶜ olunur. Ve lāyıḳ olur ki baᶜde'l-iḫrāc raḥimde ḥādiẕ olan evrām-ı ḥārrenin cemīᶜan muᶜālecātı onda istiᶜmāl oluna ve eger nezf-i dem ᶜārıḍ olur ise nezf bābında meẕkūr olan muᶜālecāt ile ᶜilāc olunur.

On Üçüncü Faṣl Baᶜde'l-İsḳāt İstiᶜmāli Lāyık Olan Muᶜālecāt Beyānındadır

Kaçan merᵓe cenīni isḳāṭ eylese vācib olur ki muḳl ve zūferā ve ḥarmel ve ᶜilkü'l-buṭm ve saᶜter ve ḫardal-ı ebyaḍ ile tedḫīn oluna demi isāle edip dem taġalluẓ edip muḥtebes ve rāciᶜ olmasın için.

On Dördüncü Faṣl Meşīme İḫrācı Beyānındadır

Meşīmeyi min-ġayri devāin iḫrāc eden ḥīle budur ki muᶜaṭṭısāttan biri istiᶜmāl olunmakla ᶜalīl taᶜṭīs olunur ve baᶜdehu burnun iki s̱uḳbeleri imsāk olunur ve fem kaẓm olunmakla imsāk olunur ve baṭn temdīd ve tevtīr olunup meşīme ilzāḳ olunur. Ve bu mez̠kūrlar ile kaçan meşīme ẓuhūr eylese rıfḳ üzere ḳalīlen ḳalīlen medd ve cez̠b olunur ve meddi ᶜunfla kılınmaz munḳaṭıᶜ olmasın için. Ve eger inḳıṭāᶜdan ḫavf olunursa meşīmeden yedin vāṣıl ve nāil olduğu maḥall merᵓenin faḫiz̠ine muᶜtedilen bağlanır ve baᶜdehu yine muᶜaṭṭısāt istiᶜmāliyle merᵓe taᶜṭīs olunur.

Ve kaçan meşīmenin suḳūṭu baṭīᵓ olsa temdīd-i ḳavī ile onu medd eyleme belki iki faḫiz̠e mevḍiᶜ-i evvelin fevḳinden şedd eyle ve bir ḥāl üzere şedd eyle ki meşīmeden ḫurūc eden maḥall yine raḥime ṣuᶜūd ve ricᶜat eylemeye. Ve eger meşīme raḥimin ḳaᶜrına muttaṣıla ise onu ḳaᶜr-ı raḥimden fekk ve faṣl için luṭf edip cevānibe o meşīmeyi taḥrīk-i ḫafīfle taḥrīk etmekle meşīmeyi ḳaᶜr-ı raḥime rabṭ eden ribāṭātı irḫā ve meşīmeyi raḥimden ibāne eyleye. Ve vācib olur ki bu fiᶜller için meşīmeye aṣlā ᶜunf olunmaya.

Ve eger meşīme iḥtibāsına sebeb fem-i raḥimin şiddet-i insidādı ve inḳıbāḍı olur ise femin tevsīᶜi için iḥtiyāl olunur, iṣbaᶜ ile veyāḫūd ḥārre-i mürḫiye ḳayrūṭıyāt ṣabbı ile tevsīᶜ olunur. Ve fem-i raḥime ḳayrūṭıyāt-ı mez̠kūre ṣabbı imreᵓenin heyᵓet-i nuṣbelerinden ṣabb olmağa ḳarīb merᵓe bir heyᵓet üzere iken olur ve baᶜḍı kerre merᵓenin nuṣbe-i ıḍṭıcāᶜı ṣabb-ı devāya aḳreb olur.

Ve fem-i raḥimi tevsīᶜe baᶜḍı kerre merūḫāt ve aḍmide-i müleyyine taḥt-ı sürrede ve ḳaṭanda ḫāricden istiᶜmāl olunmak dahi muᶜīn olur ve baᶜḍı kerre merūḫ ve ḍımādın edviyeleri ile ḳābilenin iṣbaᶜı telṭīḫ olunmak tevsīᶜe kāfī olur. Ve bunlardan sonra muᶜaṭṭıs olan tedābīr ile tedbīr olunur ve baḫūrāt ve ābzenāt ve meşrūbātla ve belki küllü ḥiyel ile iḥtiyāl olunup iḫrācında ictihād olunur, zīrā meşīme ednā vaḳtte taᶜaffün ve tenettün eder. Ve o bābda müdirrāt-ı ḳaviyyeden dahi istiᶜānet eyle ve ṭabīḫ-i üşnāndan ittiḫāz̠ olunan ābzeni meşīme için istiᶜmāl eyle, o ābzeni istiᶜmāl meşīmeyi iḫrāc eder. Ve kez̠ālik meşīmeyi isḳāṭ eden edviyeden olur bāsilīḳūn merhemini fem-i raḥime ṣabb eylemek, zīrā o merhem meşīmeyi taᶜfīn edip iḫrāc eder.

Ve kaçan meşīme ḫurūc eylese onda dühn-i verd veyāḫūd onun gibi edhān istiʿmāl olunur. Ve meşīmeyi izlāḳa muʿīn olur mā-ı remādın ṭarīsi üzere ḫaṭmī ẕerr olunup saḳy olunmak veyāḫūd doğan tersi saḳyı veyāḫūd iḥtimāl olunmak. Ve bu muʿīnlerin üzerine isḳāṭ-ı cenīn bābında ẕikr olunan edviye-i müskıṭayı sen [436a] istiʿmāl eyle ve ferzicāt ve baḫūrāt-ı meẕkūreleri dahi istiʿmāl eyle. Ve bu bābda istiʿmāl olunan baḫūrāt-ı ceyyideden olur ḫarbaḳ-ı ebyaḍ tebḫīr olunmak ve keẕālik zibl-i ḥamāmla ve zerāvend ile dahi tebḫīr olunur.

Ve ḳudemādan baʿḍıları ḳābileye ellerini ḫırḳa ile leff eyleyip yed-i melfūfunu raḥime idḫāl ve meşīme aḫẕ ve iḫrāc ile emr eylediler lākin bu vechle ʿilāc ʿilāc-ı mūlim olur. Ve meşīme cenīn ile ḫurūc eylemese baʿde eyyāmin münteʿiş ve müntefiş olup ḫurūc eder lākin müddet-i beḳāsında ondan tekevvün eden ebḫire nüfesānın dimāġına ve ḳalb ve miʿdesine ṣuʿūd edip ʿalīle ḥālet-i ḫabīs̱e ʿārıḍ olur. Ve vācib olur ki o eẕāya baḫūrāt-ı ʿaṭıre ile ve meysevsen şürbüyle ve devā-i misk tenāvülüyle istiʿānet oluna ve miʿde ve ḳalb üzere ṭılā istiʿmāl oluna ve keẕālik edviye-i ḳalbiyye-i ʿaṭıre istiʿmāl oluna.

Ve baʿḍı ḳudemā iḫrāc-ı meşīme ḥaḳḳında bir kelām tekellüm eyledi ki biz onu ʿibāretiyle naḳl eyleriz:

Lāvīndūs Ḥakīm dedi ki cenīnin ḫurūcundan sonra meşīme raḥimde bāḳī kalsa eger fem-i raḥim meftūḥa olup meşīme dahi teleffüf edip muṭlaḳa yaʿnī ġayr-i merbūṭ olup cānib-i raḥimde küre mis̱ālinde olduysa onun ḫurūcu sehl olur ve onun muʿālecesinde lāyıḳ olur ki ʿilāc eden kimse yed-i yüsrāsını tedhīn edip raḥimin ʿumḳuna o yedini idḫāl ve yed-i meẕkūresi ile meşīmeyi raḥimde teftīş eyleye ve meşīmeyi bulup aḫẕ ve ʿunuḳ-ı raḥimde yedi ile ilṣāḳ eyleye. Ve ʿunuḳ-ı raḥimden kürevī meşīmeyi ceẕbde lāyıḳ olur ki lā-ʿale'l-ḥiẕā ceẕb eyleye, zīrā ʿale'l-ḥiẕā ceẕb eylese inḳılāb-ı raḥim ḥudūs̱undan ḫavf olunur.[385] Ve keẕālik şiddet ve ʿunfle dahi ceẕb eylemeye belki lāyıḳ budur ki evvelā meşīmeyi yemneten ve yesreten naḳl ve taḥrīk eyleyip baʿdehu ceẕbde ziyāde kıla, zīrā iki cānibe taḥrīk olan ceẕbe meşīme icābet eder ve iltiṣāḳından taḫalluṣ eder. Ve eger fem-i raḥim meftūḥ

385 "Lā-ʿale'l-ḥiẕā" demek, meşīmeyi ḳuddāmı cihete taḥrīkini ḥaṣr etmeyip yemneten ve tüsreten taḥrīk ederek ḳuddāmdan ḥaẕer eylemektir.

olmayıp munḍamm ise fetḥ ve tevsīʿi için ḳarīben ẕikr olunan muʿālecāt-la ʿilāc eder ve eger ḳuvvet ḍaʿīfe değil ise o nüfesānın ʿuṭāsını muḥarrik muʿaṭṭısāt ve fī-ḳıdrin[386] efāviyādan baḫūrāt istiʿmāl olunur ve bu tedbīr ile fem-i raḥim fetḥ olunur ise ʿilāc eden kimse elini idḫāl edip minvāl-i meş-rūḥ üzere meşīmeyi aḫẕ ve iḫrāc eder. Ve bu vech üzere meşīme ḫurūc ey-lemezse meşīme iḫrāc olunmak için nüfesānın ḳalaḳ ve ıḍṭırābına müʾeddī efʿāle taṣaddī olunmaya, zīrā o meşīme-i muḥtebise baʿde-eyyāmin ḳalīletin taḥallül ve seyelān edip māiyye-i dem gibi ḫurūc eder lākin o meşīme rā-yiḥa-ı rediyyesiyle reʾsi taṣdīʿ ve miʿdeyi ifsād edip kerb iḥdās eder ve ḥarī ve lāyıḳ olur ki o ʿavārıḍı defʿ için taḳṣīr olunmayıp tedārükünde istiʿcāl oluna, o ʿavārıḍa muvāfıḳ eşyā tebḫīr oluna. Ve yine Lāvīndūs Ḥakīm dedi ki biz tecribe edip ona muvāfıḳ olur deḫaneyi ḥurf ve tīn-i yābis deḫanesi bulduk. İntehā kelāmu Lāvīndūs.

Ve ḥakīm-i āḫer dahi bir ḳavl īrād eyledi ki biz onu dahi kendi elfāẓıyla taḥrīr eyleriz. O ḥakīm emr eyledi ki edviye-i ḥirrīfeden seẕāb, ferāsiyūn, ḳayṣūm ve onları ıslatacak ḳadar dühn-i sūsen ve dühn-i ḥınnā aḫẕ olunup cemīʿan ḥadīdden mütteḫaẕ bir ḳıdr içine vaḍʿ olunur ve o ḳıdrın reʾsi bir nesne ile örtülüp başında bir s̱uḳbe-i ṣaġīre kılınır ve o s̱uḳbede bir ünbūbe kılınıp o ḳıdr nār üzere vaḍʿ olunur, kaçan o edviye bi-ġalyetin vāḥidetin ġaleyān eylese o ḳıdr nārdan refʿ olunup cemre üzere vaḍʿ olunduktan son-ra o ḥāl üzere merʾenin cülūs eylediği kürsīye ḳadar ḥadīd taḳrīb olunup ünbūbe-i meẕkūre merʾenin fercine idḫāl olunur ve eṭrāfı es̱bāb-ı kes̱īre ile örtülüp o heyʾet üzere iki sāʿat miḳdārı terk olunur ḥattā o müddette ebḫire meşīmeyi ishāl eder ve eger buḫār-ı meẕkūr iḫrāc-ı meşīmeden ḍaʿīf olur ise isḳāṭ-ı cenīn eden ḍımādāta müdāvemet ve mülāzemet olunur, zīrā buḫār-ı meẕkūru baʿde'l-istiʿmāl o ḍımādātın teʾs̱īri ḳavī olur.

On Beşinci Faṣl Menʿ-i Ḥabel Beyānındadır

Ve baʿḍı kerre ṭabīb ḥabeli menʿe muḥtāc olup ṣaġīre gibi ve sāir vilā-detinde ḫaṭar olanlardan ḥabelini menʿ ederler. Raḥiminde ve mes̱ānesinde ḍaʿf olanlardan dahi ḥabeli menʿe ḥācet olur, zīrā cenīn s̱iḳali ḥasebiyle

386 "Ve fī-ḳıdr"inin ṣūreti ḳarīben ẕikr olunur.

ḍaʿīf olan mes̱āneyi şaḳḳ eder ve bevli selis eder, ilā-āḫiri'l-ʿömr o merʾe bevlini ḥabse ḳādire olmaz.

Ve menʿ-i ḥabel için ceyyid tedbīrlerdendir ki recüle emr olunur ki ẕikri mürūr eden heyʾet-i muḥbile üzere cimāʿ eylemeye ve iki inzāl arasını muḫālefet üzere kıla ve sürʿat üzere müfāraḳat edeler.[387] Ve merʾeye emr olunur ki maʿa'l-ferāġ ḳıyām edip cihet-i ḫale yedi ve dokuz ves̱be ile vüs̱ūb eyleye, zīrā ilā-ḫalfin ves̱be-i meẕkūre baʿḍı kerre menīyi iḫrāc eder, ammā cihet-i ḳuddāma olan ṭafre ve ves̱be baʿḍı kerre menīyi teskīn eder ve baʿḍı kerre merʾeyi taʿṭīs ile menī izlāḳ olunur.

Ve mürāʿātı vācib olan nesnelerdendir ḳable'l-cimāʿ ve baʿdehu ḳaṭrān iḥtimāl eylemek ve ẕekere ḳaṭrān mesḥ eylemek ve kezālik dühn-i belesān ve isfīdācla mesḥ eylemek.

Ve ḳable'l-cimāʿ ve baʿdehu şaḥm-ı rummān ve şebb iḥtimāl olunur ve kernebin fiḳāḥını ve bezrini ʿinde'ṭ-ṭuhr iḥtimāl ve keẕālik ḳable'l-cimāʿ ve baʿdehu onları iḥtimāl, bu bābda ḳavī olur ḫuṣūṣan onlar ḳaṭrān içine konulup veyāḫūd fūtenecin ʿuṣāresi veyāḫūd ṭabīḫi ile iḥtimāl olunur ise nefʿi eks̱er olur.

Ve keẕālik bu bābda nāfiʿ ḥamūledir baʿde'ṭ-ṭuhr bir ḳıṭʿa ṣūfe ile varaḳ-ı ġarebi iḥtimāl eylemek ve o ṣūfe ḫuṣūṣan maʿa-ẕālike'l-varaḳ varaḳ-ı ġareb suyuna maġmūse olsa.

Ve keẕālik şaḥm-ı ḥanẓal ve hezār-ceşān ve ḫabes̱ü'l-ḥadīd ve kibrīt ve saḳmūnyā ve bezr-i kerneb veznleri berāber aḫẕ olunup ḳaṭrānla baʿde'l-cemʿ iḥtimāl olunur.

Ve baʿde'l-cimāʿ fülfül iḥtimāli ḥabeli menʿ eder.

Ve keẕālik zibl-i fīli iḥtimāl dahi ḥabeli menʿ eder, o zibli gerek yalnız iḥtimāl eylesin veyāḫūd hem iḥtimāl ve hem onu evḳāt-ı meẕkūrede tebḫīr dahi eylesin.

Ve meşrūbāttan olup menʿ-i ḥabel edenlerdendir: Mā-ı bādrūcdan üç ūḳıyye saḳy eylemek ve dühn-i ḥall ile ḳaḍīb ḫuṣūṣan kemere ṭılā olunmak ve baʿdehu cimāʿ eylemek ve keẕālik varaḳ-ı leblābla merʾe baʿde'ṭ-ṭuhr iḥtimāl eylese ḥabelini menʿ eder.

---

387 Yaʿnī recül ve merʾeden inzāl müṣādefet eylemeye ev vaḳt-i vāḥidde olmaya.

On Altıncı Faṣl Recā Beyānındadır

Baʿḍı kerre nisvāna bir ḥālet ʿārıḍa olur ki onun ḥāli ḥabālā aḥvāline müşābih olur, ṭams̱ın iḥtibāsı ve levninin taġayyürü ve şehvetinin suḳūṭu ve fem-i raḥimin inḍımāmı gibi aḥvāli olur.

Ve baʿḍı kerre raḥiminde ṣalābetün-mā olur ve baʿḍı kerre küllü raḥiminde ṣalābet olup s̱edylerine imtilā ve intifāḫ ʿārıḍ olur.

Ve baʿḍı kerre teverrüm dahi eder ve baṭnında ḥareket-i cenīn gibi ḥareket ve ḥacm-i cenīn gibi ḥacm olur ve ona ġamz olundukta yemneten ve yesreten intiḳāl eder.

Ve baʿḍı kerre o merʾe dört sene veyāḫūd beş sene o ḥāl üzere bāḳī kalır ve baʿḍı kerre dahi ilā āḫiri'l-ʿömr o ḥāl merʾede dāim olur ve ʿilācı ḳābil olmaz.

Ve baʿḍı kerre ona istisḳā mis̱lli ḥāl ve baṭnına intifāḫ ʿārıḍ olur lākin onun intifāḫ-ı baṭnı ṣalābete olur intifāḫ-ı ṭablī olmaz ve ṭabl gibi taṣvīt ile mutaṣavvit olmaz.

Ve baʿḍı kerre dahi ḥāmile ʿārıḍ olan ṭalaḳ ve meḫāḍ[388] mis̱lli ḥālet recāsı[389] olan merʾeye dahi ʿārıḍ olur ve maʿa-hāẕā onların baṭnında veled olmaz belki bu ḥāllerin ʿurūḍuna sebeb ʿurūḳ-ı ṭams̱ta olan temeddüd ve intifāḫ olur ve o merʾe bir şeyʾ vaḍʿ eylemez velākin gāhīce ḳıṭʿa-i laḥm vaḍʿ eder ve vaḍʿ olunan laḥmın ṣūret-i maḍbūṭası olmaz.

Ve baʿḍı kerre dahi faḳaṭ rīḥ veyāḫūḍ yalnız fuḍūl ḫurūc eder ve o fuḍūl-i müctemiʿa muḥtebes olan dem-i kes̱īr ile ḫurūc eder.

Ve bu ḳısmlardan recā ıṭlāḳ olunan ancak ḳısm-ı [436b] s̱ānī olur yaʿnī riyāḥ ḫurūc eden ḳısm olur ve o ḳısma bi-ʿaynihi mūlī dahi derler ve onun ġayriye mūlī ıṭlāḳ olunmaz[390] ve ona Fārsī lisānı üzere bād-ı dürūġīn[391] der-

---

388 "Ṭalaḳ ve meḫāḍ" ikisi dahi vecaʿ-ı vilādettir.

389 "Recā" cīm iledir. O ḥāleti olan merʾe veled ümīd etmekle o ʿillete recā tesmiye olundu. Amā Rāzī der ki cīm ile değildir belki ḥā-i mühmele ile "reḥā"dır. "Reḥā" değirmen maʿnāsınadır, bu ʿilleti olan kimse değirmen taşı gibi müstedīr ḳıṭʿa-i laḥm tevlīd etmekle "reḥā" tesmiye olundu ḥattā bu ʿillete "mūlī" tesmiye olunur ve "mūlī" lügat-i Yūnānīde değirmene derler. Bu maḳāmda Nefīsī'nin taḥḳīḳi *Esbāb ve ʿAlāmāt* şerḥinde muḥarrerdir.

390 ʿİllet-i meẕkūrenin vaḍʿa müʾeddī olan aḳsāmından ḳısm-ı s̱ānī murād olunur ve illā muṭlaḳ aḳsāmdan ḳısm-ı s̱ālis̱ olur.

391 Bād-ı dürūġīn" kiẕbe müʾeddī rīḥ demektir.

ler. Ve o ḥālet üzere olan merʾeden ḫurūc eden laḥme sebeb bi-ḥasebi'l-ḥads iki sebeb olur: Biri budur ki raḥime maᶜa-şiddetin ḥarāretin mevādd-ı kes̱īre munṣabb olur ve ikinci sebeb raḥim faḳaṭ mā-ı merʾeyi müştemil olur ve ġıdā dahi ona meded olur ve mā-ı merʾede ḳuvvet-i muṣavvire ve ḳuvve-i fāᶜiliyye olmamakla ondan insān taḫalluḳ eylemez.

Ve bu recā aṣnāfı ile ḥabel-i ḥaḳḳ aralarında farḳ budur ki recāda ḥareketi iḥsās olunan ḥacmin ḥareketi bir vaḳtte olur ve ondan sonra ḥareket eylemez ve recāda olan ṣalābet-i baṭn, ḥublā baṭnı ṣalābetinden eşedd olur ve merʾenin recāda elleri ve ayakları maᶜa-diḳḳatin müterehhile olur.

Ve ẕikr olunan aḳsāmdan ḳısm-ı s̱ānī olup recā ve mūlī tesmiye olunan ile onların aḳsām-ı sāiresi aralarında mā-bihi'l-imtiyāz olan ᶜalāmāt budur ki recāda tevehhüm olunur ki baṭnda cenīn vardır ve raḥime ḍamm olan bir cism dahi iḥsās olunur ve çok kerre verem-i raḥimden ᶜārıḍ olan ḳūlınc aᶜrāḍı recāda dahi ᶜārıḍ olur, zīrā recā intifāḫı aᶜver tesmiye olunan miᶜāyı taḍyiḳ eder, bināen ᶜaleyh o kimseye vecaᶜ-ı şedīd ᶜārıḍ olur ve maᶜa-ẕālik çok kerre recāya verem-i ḳūlınc ṣoḥbet edip maᶜiyyetinde olur. Ve ḳūlınc-ı recāīde temrī ve şehriyārānī mis̱lli devālar vecaᶜı taḥlīli ve recāyı iḫrācıyla nāfiᶜ olur.

el-ᶜİlāc: Bu ᶜilletin tedbīri ḳıllet-i ḥareket ve terk-i riyāḍet ve müstelḳıyen nevm edip esāfilini ᶜālī kılmak ve cānib-i esfelden mevāddı menᶜ eylemek ve o ṣāḥibetü'r-recā faṣd ve istifrāġ ve ḳayʾa muḥtāce ise o dahi işlenir ve sāir aṣnāfına evrām-ı cāsiye[392] muᶜālecesiyle ve mürḫiyāt-ı aḍmide ve kimādāt ve neṭūlāt ve ābzenāt ile muᶜālece olunur ve baᶜdehu müsḳıṭ devā istiᶜmāl olunur. Ve recāyı ve recā müşābihini fāᶜil olan mevādd baᶜḍı kerre taḥallül eder ve baᶜḍı kerre isḳāṭ eder ve çok kerre onun muᶜālecesinin mühimm olan menfaᶜati lūġāẕiyā saḳyından ḥāṣıl olur ve bu bābda dühn-i kelkelānic şedīdü'l-menfaᶜat olur.

On Yedinci Faṣl Vilādetin Eşkāl-i Ṭabīᶜiyyesi ve Ġayr-i Ṭabīᶜiyyesi Beyānındadır

Vilādın şekl-i ṭabīᶜīsi budur ki mevlūd ᶜalā-reʾsihi ḫurūc eyleye ve başı fem-i raḥime muḥāẕī olup bir cānibe reʾsinin meyli olmaya ve mevlūdun iki yedleri iki faḫiẕleri üzere mebsūṭa ola. Bu şekl üzere olan vilād şekl-i

392 "Evrām-ı cāsiye" evrām-ı ṣulbedir.

ṭabīʿī üzere olur ve bundan mā-ʿadā eşkāl-i ġayr-i ṭabīʿī olur. Ve eşkāl-i ġayr-i ṭabīʿīden şekl-i ṭabīʿī-i meẕkūra ziyāde ḳarīb olur mevlūd ayakları ṭarafından ḫurūc edip onun dahi iki elleri iki faḫiẕleri üzere mebsūṭa olup o ḥāl üzere ḫurūc eyleye. Ve eger reʾs-i fem raḥime muḥāẕāttan meyl eder ise veyāḫūd iki yed faḫiẕlerinden zāile olur ise ve iki ayakları ḫurūc edip yedler muḥtebise kalır ise o vilād vilād-ı redī olur.

Cenīnin heyʾet-i rediyye üzere ḫurūcu baʿḍı kerre cenīni ve cenīnin anasını maʿan ḳatl eder ve baʿḍı kerre anası ḫalās olup cenīn helāk olur ona iṣābet eden meşaḳḳat ḥasebiyle ve cenīn ḫurūcunda verem ʿārıḍ ve zamān-ı vilādı dahi ṭavīl olup üç günde sükūneti olmazsa. Ve baʿḍı kerre o vilādetten verem-i raḥim ḥādis̱ olup ümmü ḳatl eder ve veled necāt bulur ve baʿḍı kerre verem ḥasebiyle cenīn muḫtenıḳ olup iḫtināḳan cenīn helāk olur.

On Sekizinci Faṣl ʿUsr-i Vilādet Beyānındadır

Vilādın ʿusreti baʿḍı kerre ḥublā sebebiyle ve baʿḍı kerre cenīn sebebiyle veyāḫūd raḥim sebebiyle veyāḫūd mücāverāt ve müşārekāt sebebiyle veyāḫūd vaḳt-i vilādet veyāḫūd ḳābile sebebiyle veyāḫūd sebeb-i bādīyle olur.

Ammā ḥublā sebebiyle olan o ʿusrdür ki merʾe ḍaʿīfe olup emrāḍ ve cūʿa muḳāsātı olmakla veyāḫūd merʾe cebāne veyāḫūd ḥaml-i vilādete iʿtiyādı olmayıp mübtediʾe ve fezaʿı eks̱er ve vecaʿı eşedd olduğundan o ʿusr ḥādis̱ olur ve keẕālik merʾe ʿacūz-ı ḍaʿīfe veyāḫūd merʾenin laḥmında kes̱ret ve simeninde şiddet ve meʾẕeminde[393] ḍīḳ olup münbasıṭ olmamakla ve raḥimi tezaḥḥura ve ʿaḍalāt-ı baṭn ile ʿaṣr-ı şedīde ḳavī olmamakla dahi ʿusret-i vilād olur veyāḫūd merʾenin vecaʿa ṣabrı ḳalīl veyāḫūd taḳallüb ve temelmülü kes̱īr olmakla ṣabī şekl-i ṭabīʿīsinden müteġayyir olup o sebebden ʿusr-i vilād olur.

Ammā mevlūd cihetinden olan sebeb-i ʿusr baʿḍı kerre mevlūdun cinsi ḥasebiyle olur, zīrā cemīʿan üns̱ānın tevellüdü ẕükūr tevellüdünden aʿser olur veyāḫūd mevlūdun ʿiẓamından veyāḫūd yalnız kiber-i reʾsinden veyāḫūd ġılaẓ-ı cirminden veyāḫūd cidden ṣıġarından veyāḫūd cidden reʾs ḫafīf olmakla rüsūb eylemeyip meyelānı kes̱īr olmakla ʿusr-i vilād olur veyāḫūd mevlūdun ḫilḳati sehlü'ẕ-ẕülūḳ olan istivādan müteġayyir ol-

393 "Meʾẕem" İki cebel arasında olan ṭarīḳ-i ḍayyiḳtir. Bu maḳāmda murād cenīnin memerri olan maḥallerdir.

makla ʿusr ʿārıḍ olur, reʾsi iki olanlarda ve baṭn-ı vāḥidde müteʿaddid cenīn olup tevellüd eden cenīne āḫerler müzāḥim oldukta vilādette ʿusr olduğu gibi, zīrā baʿḍı kerre baṭn-ı vāḥidde beş ʿaded cenīn belki beşten dahi ekṡer cenīn-i ṣıġār-ı muḫtelifetü'l-miḳdār olur belki ʿadedi cidden keṡīr olan ecinne kīs-i vāḥidde tevelüd eder. Ve baʿḍı kerre dahi ʿusr-i vilādet cenīn meyyit olduğundan olur, zīrā cenīnin ḥarekātı vilāda muʿīn olur, cenīn-i meyyitte o muʿīn olan bulunmakla tevellüdü ʿasīr olur veyāḫūd cenīn ḍaʿīf olmakla ḥarekātı dahi ḍaʿīfe olur ve vilādete muʿīn olan ḥarekāt ḍaʿīfe olmakla vilādette ʿusretün-mā olur.

Ve baʿḍı kerre ʿusret sebeb şekl-i vilādet ġayr-i ṭabīʿī olmakla olur, meṡelā ḫurūcu ayaktan veyāḫūd cenb veyāḫūd yedinden olur veyāḫūd maṭvī olup cenīn iki kat olarak fem-i raḥime muḥāẕī olur veyāḫūd rükbesi veyāḫūd faḫiẕleri fem-i raḥime muḥāẕī olup ʿusr ṭārī olur. Ve cenīnin ẕikr olunan eşkāl-i ġayr-i ṭabīʿīsi cenīnin fesād-ı ḥareketinden veyāḫūd ümmünün keṡret-i taḳallübünden olur ve eger merʾenin ṭalaḳı ve vecaʿı esfele māil ve teneffüsü aḥsen olur ise onun tevellüdünde emn olur.

Ammā raḥim sebebiyle olan ʿusr, raḥimin ṣıġarı olup maḥāll ve mekānın müḍāyaḳası ile veyāḫūd raḥimde cidden yübūset olup mezlaḳ-ı cenīn ruṭūbet olmamakla veyāḫūd fem-i raḥim bi-ḥasebi'l-ḫilḳat veyāḫūd bi-ḥasebi'l-ḳurūḥ ve bi-ḥasebi'l-esbābi's-sāire ḍayyiḳ ve mülteḥim olmakla olur veyāḫūd raḥimde emrāḍ-ı rediyyeden filiġamūnī ve ḳurūḥ ve şiḳāḳ ve bevāsīr-i raḥim miṡlli bir maraḍ olmakla olur veyāḫūd merʾe fi'l-aṣl retḳā olup retḳini izāle için fem-i raḥimi sedd eden ṣıfāḳ şaḳḳ olundukta onu şaḳḳta istīfā olmamakla onun fem-i raḥimi bi-ḥasebi'l-ḫilḳat ḍayyiḳ olanlar gibi olduğundan ʿusr ḥādiṡ olur.

Ve ammā bi-ḥasebi'l-meşīme ʿusrün ḥudūṡu cirm-i meşīme ġalīẓ ve inḫırāḳı ʿusretli olup cenīne maḫlaṣ olmamakla veyāḫūd meşīme serīʿan münḫarıḳ olup cenīn ḫalāṣ olmadan ruṭūbātın seyelānıyla olur, zīrā cenīnin vaḳt-i ḫalāṣında ruṭūbāt-ı müzliḳa olmamakla vilād ʿusret üzere olur.

Ammā mücāverāt sebebiyle olan ʿusr, meṡānede verem veyāḫūd irtikān-ı bevl miṡlli āfet-i uḫrā olup veyāḫūd miʿāda ṡüfl-i yābis keṡīr olup veyāḫūd miʿāda verem ve ḳūlınc-ı ġayr-i veremī veyāḫūd bevāsīr veyāḫūd şiḳāḳ-ı maḳʿade veyāḫūd merʾenin ḫāṣıresi daḳīḳ yaʿnī beli ince olmakla olur.

Ammā vaḳt-i vilādet ile olan ᶜusr-i vilādda cenīn vilādeti ḳaṣd ve muḥāvelede sürᶜat eder ve esbābının teheyyüʾünden [437a] muḳaddem ḫurūc için iştidād etmekle bi'l-cümle eẕā ona ḫurūcu ṣuᶜūbetli kılmaktan ḫālī olmaz, ekẟeriyā vāḳiᶜ olan ṣuᶜūbet bu ḳabīlden olur.

Ve bu maḳāmda muṣannif der ki بل ألح فعرض ان تعسر الولادة لأن قوته وان كانت قوية بحسب الحاجة فهو ضعيفة بحسب الحاجة Yaᶜnī tevellüd ve ḫurūc için ilḥāḥ ve ibrām etmekle ḳable-teheyyüʾi'l-esbāb ona vilādet ᶜusreti olur, zīrā cenīne bulunduğu ḥālde muvāfıḳ olan fiᶜle cenīnde her ne ḳadar ḳuvvet-i vāfiye var ise lākin cenīn efᶜālinde müstebidd ve müstaḳill olmayıp iᶜāneye muḥtāc olduğundan için ᶜāciz ve ḍaᶜīf olmakla ḳable-teheyyüʾi'l-esbāb tevellüdü ᶜusrete müʾeddī olur.

Ammā esbāb-ı bādiye ile olan ᶜusr-i vilādet berdin iştidādı ḥasebiyle olur, zīrā şiddet-i berd ile aᶜḍā-i vilādet münḳabıḍa olur, bināen ᶜaleyh bilād-i şimāliyyede ve riyāḥ-ı şimāliyyede ve büldān-ı bāridede fuṣūl-i bāridede vilādet aᶜser olur. Ve baᶜḍı kerre bu miẟlli ᶜusr baṭnın inbiḳārına ve merāḳḳın inbiᶜācına yaᶜnī onlanı inşiḳākına müʾeddī olur. Ve keẕālik ḥarrin iştidādı dahi ᶜusre sebeb-i bādī olur, zīrā iştidād-ı ḥarr ile ḳuvvet müsterḫiye olur ve merʾeye ġamm iṣābet etmekle veyāḫūd merʾe keẟīretü't-ṭaᶜaṭṭur olup ᶜıṭrı keẟīren şemm etmekle raḥimi cihet-i fevḳe dāimü'l-inciẕāb olmakla ᶜusret-i vilādet olur, bināen ᶜaleyh ᶜusr-i vilādet katında ḳuvveti sāḳıṭa olan merʾenin ḳuvvetini iᶜāde ve istirdād için ṭīb istiᶜmāl olunsa ḳadr-i ḥācetten ziyāde istiᶜmāl olunmaz ṣuᶜūbet-i vilādet ziyāde olmasın için. Ve bu esbābla ve keẕālik bürūdet-i muḳabbıḍa vü mükeẟẟife ile ᶜārıḍ olan ᶜusr-i vilādet baᶜḍı kerre ṣadr ve riyede olan ᶜurūḳun inḳıṭāᶜına müʾeddī olup nefẟ-i deme ve suᶜāl-i selāya müʾeddī olur ve baᶜḍı kerre dahi aᶜṣābın ve ᶜaḍalātın inḳıṭāᶜına müʾeddī olur, zīrā o ᶜuḍvların līni ve lüdūneti ṣuᶜūbet-i vilādet ḥasebiyle zāile olmakla temeddüdü ḳabil olmaz ve küzāza müʾeddī olup munḳaṭıᶜ olur. Ve baᶜḍı kerre ᶜusr-i vilādette emr ü şān merāḳḳ-ı baṭnın inḳıṭāᶜına müʾeddī olur ve bu inşiḳāḳ tekāẟüfün ifrāṭı ile olur.

<u>Vilādetin ᶜUsrü ve Sühūleti ᶜAlāmetleridir:</u> Ḳable'l-vilādet vecaᶜ cihet-i ḳuddāma ve baṭna ve ᶜāneye meyl eder ise vilādet sehl olur ve eger vecaᶜ ḫalfe ve ṣulbe meyl eder ise vilādet ṣaᶜb olur.

On Dokuzuncu Faṣl Meḫāḍ Ḍarb ve Aḫẕ Eden Merʾenin Tedbīri Beyānındadır

Kaçan ḥublānın vilādeti ḳarīb olup vaḍᶜ-ı ḥaml evānı müteḳārib olsa vācib olur ki onun istiḥmām ve ābzen istiᶜmāli müdāvemet üzere ola ve ona efḍal olan ḫāric-i ḥammāmda olan ābzen istiᶜmāli olur onu irḫā ve iḍᶜāf eylemesin için. Ve o ṣāhibetü'l-meḫāḍın ᶜānesi ve ẓahrı ve ᶜicānı dühn-i şibt ve dühn-i bābūnec ve dühn-i ḫīrī ile ve o mis̱lli dühnler ile temrīḫ oluna ve ṭīb iḥtimāline müdāvemet oluna ve ᶜicānına ḳayrūṭıyāt-ı raḳīḳa ve edhān-ı mürḫiye ve luᶜābāt-ı mürḫiye ṣabb olunur. Ve keẕālik şuḥūm-ı ivezz ve decāc-ı müsemmenelerin ihāli müftireten ve ġayr-i bāridet ve ġayr-i müberride ve ḥarārete aḳreb iken mevāḍiᶜ-i meẕkūrelere ṣabb olunur ve ḫuṣūṣan merʾenin ferci ve bi'l-cümle bedeni maᶜa'l-ferc yābis iken muraṭṭıbāt-ı meẕkūreyi ṣabb ziyāde nāfiᶜ olur.

Ve ᶜusretü'l-vilādet olan merʾeye vācib olur ki bir ay miḳdārı küllü yevmin ḥabb-ı sefercel luᶜābını maᶜa-luᶜābi bezri'l-kettān ᶜale'r-rīḳ şürb eyleye ve keẕālik eyyām-ı meḫāḍında mā-ı ḥulbe şürb eyleye. Ve onun ġıdāsı buḳūl-i müleyyine ve isfīdbācāt ve luḥūm-ı semine ve decāc-ı müsemmene ḳılınır ve ḳavābıḍ tenāvülü ona ḥarām olur ve vācib olur ki onun fercine misk ve ᶜıṭr tebḫīr oluna.

Ve kaçan vilādet ḥāḍıra ve meḫāḍ āḫiẕ olsa bir şeyʾ tenāvül eyler ki onun miḳdārı ḳalīl ve ġıdāiyyeti kes̱īre ola ve üzerine şarāb-ı reyḥānī şürb eyleye. Ve baᶜdehu vācib olur ki merʾe bir sāᶜat cülūs edip iki ayağını medd ede baᶜdehu ẓahrı üzere bir sāᶜat istilḳā eyleye ve baᶜdehu defᶜaten ḳıyām edip bir derce suᶜūd ve nüzūl ve yaᶜnī bir yüksek maḥalle çıka ve ine ve ṣayḥa eyleye.

Ve kaçan fem-i raḥim miḳdār-ı ḳalīl münfetiḥ olup ve baᶜdehu infitāḥı tezāyüdü aḫẕ eylese vācib olur ki mümkin oldukça merʾe tezaḥḥur eyleye ḫuṣūṣan ṣifākının inşiḳāḳı katında tezaḫḫuru ziyāde ḳıla ve ᶜuṭāsa tekellüf edip ḥasbe mā-emken ağzını fetḥ eyleye ve bi-ḥasebi'l-imkān havā-i kes̱īri istinşāḳ ḥasebiyle bāṭınına idḫāl eyleye ve bu mis̱lli tedbīr ile cenīn ve meşīme ḫurūc eder.

Ve vaḍᶜ-ı ḥaml katında merʾeye cülūs edecek maḥallin efḍali kürsī olur ve ḫalfinde mesned yaᶜnī merʾe iᶜtimād ve istinād edecek bir şeyʾ olur ve o

maḥalle cülūs edip istinād eylemek fem-i raḥimin infitāḥından sonra olur. Ve eger meʾe semīne ve semiz ise münbaṭıḥa olup reʾsini ṭaʾṭaʾe eder yaʿnī yüz üstüne yatıp reʾsini aşağı eğer ve iki dizlerini taḥt-ı baṭnına idḫāl eder fem-i raḥimi maʿa-fercihā müstevī olsun için ve baʿdehu ẕikri mürūr eden müleyyināt ile ferci mesḥ olunur ve vācib olur ki ferci tevsīʿ olunup esābiʿ ile teftīḥ oluna. Ve kaçan bu efʿāl işlenip baṭnı münḍağıṭ kılınsa bi-sürʿatin ẕevātü'l-erbaʿ vilādet ḥāṣıla olur yaʿnī belās ve enfes ve meşīme tesmiye olunan evʿiye ve ağşiyeler ile cenīn cemīʿan ḫurūc eder.

Ve kaçan meşīme ẓuhūr edip müşāhede olunsa ve cenīnin ḳurbiyyeti olsa velākin o meşīme münşaḳḳa olmasa meşīmenin ġılẓati ḥasebiyle, vācib olur ki o meşīme-i ġalīẓa aẓfār ile veyāḫūd ālet-i āsiye ile yaʿnī sünnetçi olan hatunların nisvānı sünnet ve ḫıtān eylediği ālet ile şaḳḳ olunur; o ālet beyne'l-eṣābiʿ aḫẕ olunup cenīne iṣābetten tevaḳḳī ve tecennüb ederek şaḳḳ olunur ve şaḳḳı meşīmede olan ruṭūbet seyelān edip cenīni izlāḳ edecek miḳdār kılınır, ammā ḳable-vaḳtihi meşīme istiʿcāl edip münşaḳḳa olsa ve cenīn ġayr-i müvāfī ve ʿale'l-maḫlaṣ münkebb olup ḫurūc eylemeyip ve meşīmenin ruṭūbeti cereyān ve müddette ṭūl olmakla merʾenin fercine yübs ve cefāf ṭārī olsa o zamān merʾenin fercine müzliḳāṭ ve ḳayrūṭıyāt-ı raḳīḳa ve luʿābāt ve şuḥūm-ı müẕābe ve yumurtanın beyāḍı ve ṣufreti ṣabb olunur.

<u>Vilādetinde ʿUsret Olanların Bilā-Edviyetin Tedbīrleridir:</u> Kaçan ḥāmilin vilādetinde ʿusret olsa ona miḳdār-ı ḳalīl revāyiḥ-i leẕīze işmām olunur ve māu'l-laḥm ḥasv kılınır ve keẕālik aġdiye-i ceyyideden nīm-birişt gibi ḳadr ve ḥacmi ḳalīl nesneler ile taġdiye olunur, reyḥānī ve ṭayyib şarāb aḳdāḥı saḳy olunur ve baʿdehu bir meclis taʿdīl olunup merʾe o meclis-i muʿaddele iclās olunur ve faṣl şitā faṣlı ise nār-ı keẕīr īḳād olunur ve faṣl-ı ṣayf ise meclisi tervīḥ olunur ve mā-ı fātir içinde şerāsīfine çıkınca ḳadar iclās olunur ve o mā-ı fātir ḥarārete māil kılınır ve ḫuṣūṣan o ḳumḳumada iclās olunur ki onun suyunun ʿöşrü ḳadar fūtenec onda ṭabḫ olunmuş ola ve mürrden şiyāfe ittiḫāẕ olunup taḥmīl olunur ve aʿḍā-i vilādı ve ṣulbü şaḥm ile ve ḳayrūṭī ile müftiren temrīḫ olunur ḫuṣūṣan ki sebeb-i ʿusr berd ola ve onda ʿale'l-ḫuṣūṣ luʿābāt ve müzliḳāṭ istiʿmāl olunur ve baʿḍı kerre ḥācet olup o müzliḳāṭ ile fercine iḥtiḳān olunur. Ve ferce iḥtiḳānın ṭarīḳi budur ki merʾe istilḳā olunup taḥt-ı veriklerine bir visāde vaḍʿ olunur, ayakları

işāle olunur yaʿnī cihet-i fevḳe refʿ olunur ve iki uylukları ḥasbe mā-emken tefcīc ve tefrīc olunup müzliḳāṭ ve sāir edviye-i nāfiʿa fercine ṣabb olunur ve o müzliḳātın zerḳı ġayete bāliġ kılınır, raḥim ṭūlünde ve dahi ezyed bir ünbūbe ile zerḳ olunur ve bir sāʿat [437b] terk olunup fercine nisā naẓar ederler, kaçan fem-i raḥiminin infitāḥı ve ondan ruṭūbātın seyelānı müşāhede olundukta o merʾe taʿṭīs olunur ve kürsī üzere iṣʿād olunup iclās olunur ve esfel-i baṭnını ʿaṣr ile emr ve tezaḥḥur etmekle teklīf olunur ve ḫāṣıresi ġamz olunur ve bu tedbīrler ile ḳarīben tevlīd eder. Ve baʿḍı kerre ferci levleb ile teftīḥ olunur fem-i raḥimi ẓāhir ve münfetiḥ olsun için.

Ve vācib olur ki o merʾenin eşkālinden yaʿnī inbiṭāḥ ve bürūk ve istilḳādan ve ġayriden hangi şekl sühūlete müʾeddī olduğu tecribe oluna ve teʾemmül oluna ki o eşkālin hangisi reʾs-i veledi ferce taḳrīb ve muḥāẕī edip vilādeti teshīl eder.

Ve ṭabībe vācib olur ki veledi ḥīn-i ḳabūlde merʾenin fercine müzliḳāt ṣabb eden ḳābileye rıfḳ ile emr edip ʿunf ile ṣabbına ruḫṣattan ziyāde ḥaẕer eyleye. Ve kaçan ẕikr olunan tedbīr muġnī ve müfīd olmasa edviye ile istiʿānet olunur ve baḫūrāt istiʿmāl olunur.

Ve kaçan vilādeti müsehhile olan edviye ʿale'ṣ-ṣabāḥ istiʿmāl olunup ḥubūb mis̱lli nesneler saḳy olunsa ve vilādet henüz ḥāṣıl olmasa vācib olur ki nıṣf-ı nehārda lūbiyā ve ḥımmaṣ meraḳası dühn-i şīrecle teḥassī ettirile ve vaḳt-i mesāda bizim ẕikr edeceğimiz ḥamūlāttan birini iḥtimāl edip nevm etmekle merʾeye emr oluna ve ṣabāḥa dāḫile oldukta bizim ẕikr edeceğimiz baḫūrātın biri ile tebḫīr eyleye ve baʿdehu devā-i sābıḳ istiʿmāli muʿāvede oluna ve onunla dahi intifāʿ olunmaz ise ẓahr ve sürre üzere mā-ı seẕāb ile daḳīḳ-i şeylem maʿcūn kılınıp ṭılā oluna. Ve vecaʿ müştedd olur ise ve ḫuṣūṣan iştidād-ı vecaʿ berd ḥasebiyle ise fercinde dühn-i müsaḫḫin kılınır.

Ve ḳudemādan aḳdemūn cenīn iḫrācında bābu'l-ḥarekātta bir ḥīle ẕikr eylediler velākin o ḥīle ile cenīnin ḫurūcunda recā ḳalīl olmakla biz o ḥīlenin ẕikrini ṭayy eyledik.

Cenīnin Reʾsinden Muḳaddem Ricli Ḫurūc Eden Merʾe Tedbīridir: Vācib olur ki telaṭṭuf olunup ḫārice ḫurūc eden ricl-i cenīn dāḫile redd oluna

ve luṭf ile ḳalb olunup ḳāʿiden müstevī kılına ve cenīnin iki sāḳları ḳalīlen ḳalīlen işāle ve mürtefiʿa kılınıp ḥattā başı inzāl oluna. Eger bu meẕkūrlardan bir şeyʾ mümkin olmaz ise cenīn ʿiṣābāt ile şedd olunup iḫrāc olunur. Ve bu dahi mümkin olmayıp cenīnin ḳaṭʿdan ġayri çāre yok ise ḳaṭʿ olunur ve onun ḳaṭʿı cenīn-i meyyitte ẕikr olunduğu üzere kılınır.

Yirminci Faṣl Cenbi Üzere Ḫurūc Eden Cenīnin Tedbīri Beyānındadır

Bu tedbīr dahi evvelā ricli ḫurūc eden cenīn tedbīrine ḳarībdir ve bu cenīn tesviye için fevḳe defʿ olunur ve rıfḳ üzere iclās ve nüks olunup tesviye olunur.

Yirmi Birinci Faṣl Raḥiminde Verem Olan Merʾenin Vilādeti Tedbīrleri Beyānındadır

O verem üzere ḳayrūṭıyāt ve edhān istiʿmāl olunup bundan aḳdem ẕikr olunduğu üzere merʾe-i semīneye işlenen fiʿl raḥimi vārime olan merʾeye dahi işlenir ve merʾe-i semīnenin heyʾet-i tevlīdi üzere bu dahi tevlīd olunup mehmā-emken ʿusrden taḫlīṣ olunur.

Yirmi İkinci Faṣl Cenīnin Büyüklüğünden ʿUsr-i Vilādeti Olan Merʾenin Tedbīri Beyānındadır

Ḳābileye vācib olur ki bu miṡlli cenīni aḫẕde müknetini cevdet üzere kılıp luṭf ile ḳalīlen ḳalīlen ceẕb eyleye; eger luṭf-i meẕkūr bāʿiṡ-i necāḥ olur ise maṭlūb ḥāṣıl olur ve eger o luṭf müfīd olmaz ise o ḳābile cenīni bir ṡevbin ḥāşiyesi ile rabṭ edip ceẕben-baʿde-ceẕbin rıfḳ üzere ceẕb eder. Ve o dahi nāfiʿ olmaz ise kelālīb[394] istiʿmāl edip istiḫrāc eder ve o dahi nāfiʿ olmazsa bi-sühūletin ḳaṭʿ eder ve cenīn-i meyyitin tedbīrini istiʿmāl eder.

---

394 "Kelālīb", "küllāb"ın cemʿidir. "Küllāb" (kāfın ḍammı ve lāmın teşdīdi ile) ve "kellūb" (kāfın fetḥ, ve lāmın ḍammı ve şeddi ile) o eğri demirdir ki onunla yahnī çıkarırlar, ona yahnī-keş dahi derler. Vankulu.

Yirmi Üçüncü Faṣl Cenīnin Mevti Veyāḫūd Cenīnin Ḥayāt Meʾmūl Olmayacak Kadar Sūʾ-i Şekli Ḥasebiyle Vilādı ʿUsret Üzere Olan Merʾenin Tedbīri Beyānındadır

Bundan aḳdem ẕikr olunan cenīn-i meyyiti muḫric edviyeler bunda dahi istiʿmāl olunur. Ve eger edviye nāfiʿ olmaz ise ṣınnāre taʿlīḳ olunup irben irben cenīn ḳaṭʿ olunur ve ḳıṭʿaları iḫrāc olunur ve ḳaṭʿ ve iḫrāca ḳable en-yentefiḫa istiʿcāl olunur. Ve eger reʾs ʿaẓīm olup şedḫi veyāḫūd ḳaṭʿı mümkin ise ruṭūbeti seyelān eylesin için onlar dahi işlenir.

ʿAsiretü'l-Vilād Olan Merʾeye ʿĀrıḍ Ġaşyin Tedbīridir: O merʾenin yüzüne su saçılır eger veledin ricʿatinden ḫavf olunmaz ise ve taʿṭīr ile ve māu'l-laḥm maʿa'ş-şarābi ve'l-efāvīh īcār olunmakla yaʿnī vecūr ile istiʿmāl olunmakla merʾenin ḳuvveti istirdād olunur.

Vilādeti Teshīl Eden Edviye Beyānındadır: Dīdānı ve ḥabbu'l-ḳarʿı baṭndan iḫrāc eden edviyenin küllīsi cenīni dahi iḫrāc eder. Ve kaçan merʾeye ḫıyārşenber ḳuşūrundan dört mis̱ḳāl saḳy olunsa saḳy olunduğu maḥallde ve mekānda tevlīd eder. Ve ḥıltīt ve cünd-i bīdester saḳyı ceyyid-i bāliġdir; dār-ı ṣīnī saḳyı cidden ceyyiddir, zīrā dār-ı ṣīnī ṭalaḳı ve vilādeti teshīl eder. Ve keẕālik ḫaṭmī-i Rūmī varaḳının ṭabīḫī mā ve ʿasel ile teshīl-i vilādette cidden nāfiʿdir ve mā-ı ḥulbe dahi vilādeti teshīl eder. Ve bu devā dahi ceyyid-i bāliġdir, o devā budur: Baldırıkara saḥḳ olunup şarābla ve dühnden bir şeyʾ ile idāfe olunup saḳy olunur ve keẕālik müşk-ṭarāmşīʿ dahi o ḥükmdedir.

Ḥabb-ı Ceyyid: Bu ḥabbı baʿḍı müteḳaddimīn iḥdās̱ edip baʿḍı müteʾaḫḫirīn onu iddiʿā eylemiştir: Übhül, dār-ı ṣīnī her birinden onar dirhem, selīḫa-i ceyyide yedi dirhem, ḳırfe, mürr, zerāvend-i müdaḥrec, ḳusṭ-ı mürr her birinden beşer dirhem, meyʿa, afyūn, her birinden ikişer dirhem, misk rubuʿ dirhem. Bu meẕkūrlardan ḥabb ittiḫāẕ olunur ve ondan üç mis̱ḳāl, iki ūḳıyye şarāb-ı ʿatīḳ ile saḳy olunur. Muṣannif der ki benim katımda eḥabb budur ki afyūn taḳlīl olunup bir dirheme ḳasr oluna.

Ḥabb-ı Ceyyid-i Āḫer: Übhül on dirhem, seẕāb beş dirhem, ḥabb-ı ḥarmel dört dirhem, ḥıltīt, uşşaḳ, füvve her birinden üçer dirhem. Bu meẕkūrlardan ḥabb ittiḫāẕ olunur, ondan üç dirhem ṭams̱ı müdirr olan ṭabīḫ ile saḳy olunur ve ṭams̱ı müdirr olan ṭabīḫ übhül ṭabīḫi yā müşk-ṭarāmşīʿ ve

füvve ṭabīḫī veyāḫūd lūbiyā-i aḥmer ṭabīḫidir veyāḫūd o ḥabbdan miḳdār-ı mezḳūr ʿaṣīr-i sez̲āb ile saḳy olunur.

Ḥabb-ı Ceyyid: Übhül iki dirhem, ḥıltīt yarım dirhem, uşşaḳ nıṣf dirhem, füvve yarımşar dirhem ve bu mecmūʿ şerbet-i vāḥide olur.

Āḫer: Zerāvend-i ṭavīl, fülfül, mürr veznleri berāber aḫẕ olunup ondan ḥabb ittiḫāẕ olunur; şerbet-i vāḥidesi üç dirhemdir, bir ūḳıyye mā-ı türmüs ile küllü yevmin saḳy olunur ve o ḥabb cenīni müsḳıṭ ve vilādeti müsehhil ve raḥimi bi-ḳuvvetin münaḳḳī olur. Ve bu aḥvālde o ḥabba mümās̱il olur muḳl-i azraḳ, mürr, übhül. Bu mecmūʿdan mütteḫaẕ olan benādıḳ ve o benādıḳ şürb olundukta cenīni isḳāṭ ve vilādeti cidden teshīl eder.

Maʿcūn-ı Ceyyid: Deyildi ki bu maʿcūna bir nesne ʿıdl ve naẓīr olmaz: Mürr ve cünd-i bā-dester ve meyʿa her birinden birer mis̱ḳāl, dār-ı ṣīnī yarım mis̱ḳāl, übhül yarım mis̱ḳāl; ʿasel ile maʿcūn kılınır, şerbet-i vāḥidesi iki mis̱ḳāl olur ve şarāb-ı ʿatīḳte saḳyı ecved olup menfaʿati meblaġ-ı ġāyete bāliġ olur.

Ḍımādāt ve Aṭliye: Şaḥm-ı ḥanẓal ṭabīḫi aḫẕ olunur, eger ṭabīḫi bedeline raṭb olan şaḥm-ı ḥanẓalin ʿuṣāresi aḫẕ olunur ise ceyyid olur ve o meʾḫūẕ sez̲āb ʿuṣāresiyle ḫalṭ olunup içinde mürrden bir şeyʾ kılınıp sürreye varınca ḳadar ʿāneye ṭılā olunur.

Merʾeden Munfaṣıl Olan Nesneleri İnzāl Eden Ḥamūlāttır: Şaḥm-ı ḥanẓal ʿuṣāresi ve ʿuṣāre-i sez̲āb içine bir ṣūfe ġams olunup iḥtimāl olunur veyāḫūd zerāvend [438a] bir ḳıṭʿa ṣūfe içinde iḥtimāl olunur veyāḫūd buḫūr-ı meryem veyāḫūd mevīzec veyāḫūd ḳıs̱s̱āu'l-ḥımār veyāḫūd kündüş iḥtimāl olunur ve kez̲ālik ḫarbaḳ, cāvşīr, merāretü's̱-s̱evr bunlardan mütteḫaẕe ḥamūle iḥtimāl olunur ve o ḥamūle ḥayyen ve meyten cenīni inzāl eder.

Bu Bābda Bi'l-ḫāṣṣa Fiʿli Olan Edviyeler: ʿUsr-i vilādeti olan merʾeye emr olunur ki yed-i yüsrāsında mıġnāṭīs imsāk eyleye veyāḫūd ḥāfir-i ḥımār remādıyla ṭılā eyleye ve o ṭılānın nefʿi ġāyete bāliġ olur veyāḫūd ḥāfir-i ḥımār ile merʾeye tebḫīr olunur. Ve ḥāfir-i feres dahi menfaʿatte ḥāfir-i ḥımār gibidir ve semeke-i māliḥanın ʿaynı dahi ḥāfir-i ḥımār gibi tebḫīr olunur.

Deyildi ki büssed merʾenin faḫiẕ-i yümnāsına taʿlīḳ olunsa ʿusr-i vilādete nāfiʿ olur. Ve yine deyildi ki ıṣṭarek-i İfrīḳī faḫiẕine taʿlīḳ olunsa ona vecaʿ ʿārıḍ olmaz. Ve yine deyildi ki zaʿferān saḥḳ olunup ve maʿcūn kılı-

nıp ondan ḫarzeler ittiḫāẕ olunduktan sonra o ḫarezāt merʾeye taʿlīḳ olunsa meşīmeyi ṭarḥ eder.

Bu Bābda İstiʿmāl Olunan Deḫan Beyānındadır: Mürr ile tedḫīn cidden ceyyiddir. Ve keẕālik mürr, ḳınne, cāvşīr, merāretü'l-baḳar ile maʿcūn kılınıp ondan bir mis̱ḳāl tebḫīr olunur veyāḥūd kibrīt-i aṣfer ve mürr-i aḥmer ve merāretü'll-baḳar ve cāvşīr ve ḳınne bu meẕkūrlar ile tebḫīr olunur. Ve keẕālik selḫü'l-ḥayye ve ḫurʾ-ı ḥamām tebḫīri dahi vilādeti teshīl eder ve selḫu'l-ḥayye tebḫīri baʿḍı kerre cenīni ḳatl eder. Ve cāvşīri vaḥdehu tebḫīr vilādeti teshīl eder ve cāvşīr ẕerḳ-ı bāzīyle dahi tebḫīr olunur.

Mevlūde Vilādeti Vaḳtinde Olunan Tedbīrlerdir: Bu tedbīr bir şeyʾdir ki ondan biz fāriġa olduk, kitāb-ı küllīde onun beyānını istīfā eyledik, o mevḍiʿden ṭaleb olunsun.

Yirmi Dördüncü Faṣl Aḥvāl-i Nüfesā Beyānındadır

Nifās erkek doğuran hatunlarda otuz günden ziyāde mümtedd olmaz ve dişi doğuranlarda kırk günü mütecāviz olmaz ve mütecāviz olursa ḳalīlen mütecāviz olur.

Ve nüfesāya emrāḍ-ı kes̱īre ʿārıḍ olur, nezf-i dem ve iḥtibās-ı dem mis̱lliler ʿārıḍ olup nezf suḳūṭ-ı ḳuvvete ve iḥtibās-ı dem ḥummayāt-ı ṣaʿbeye [ve evrām-ı ṣaʿbeye] müʾeddī olur. Ve baʿḍı kerre ʿusret-i vilād ile nüfesāya ḫurāc-ı kes̱īr ʿārıḍ olur ve intifāḫ-ı baṭn dahi ʿārıḍ olur ve baʿḍı kerre helāk olur.

Ve dem-i nifāsın sevādı dem-i ṭams̱ın yaʿnī ḥayḍın sevādından eşedd olur, zīrā dem-i nifāsın müddet-i iḥtibāsı dem-i ṭams̱ müddet-i iḥtibāsından aṭvel olur.

Dem-i Nifās Kes̱retinin Tedbīri Beyānındadır: Kaçan dem-i nifās nezfi kes̱īr olsa vācib olur ki o merʾenin iki elleri taʿṣīb oluna ve bir ḫırḳa ḫall ile meblūle kılınıp merʾenin baṭnına vaḍʿ oluna ve cüllenār ve kehrübā ve verd ve kündür bu eşyādan şarāb-ı ʿafıṣ ile şiyāfāt ittiḫāẕ olunup iḥtimāl oluna. Ve lāyıḳ olur ki edviye-i kāviye istiʿmālinden iḥtirāz oluna, zīrā raḥim ʿaṣabānī olmakla onda edviye-i kāviye istiʿmāli muḍırr olur. Ve deyildiği üzere bu bābda ḫāṣṣıyyeti olan nesnelerdendir zibl-i ḫınzīri bir ṣūfe içine vaḍʿ edip merʾenin faḫiẕine taʿlīḳ eylemek.

Dem-i Nifāsın Ḳılletinin Tedbīri Beyānındadır: Merʾe vaḍʿ-ı ḥaml eylese veyāḫūd ḥamlini isḳāṭ eylese ve dem-i nifāsı ḳalīl olsa veyāḫūd nifās demi ḳalīl olur diye ḫavf olunsa ona ṣavāb olur ki ictihād edip dem-i nifāsı idrār ve terḳīḳ eyleye, zīrā dem-i nifās idrār ve terḳīḳ olunmamakla iḥtibās eylese ondan evrām ḥādiṡe olur. Ve demi idrārda taʿṭīs nāfiʿ olur. Ve bu bābda nāfiʿ olan edḫıneden olur ḥarmel ve ḫardal ve muḳl ve mürr ile tebaḫḫur eylemek. Ve keẕālik semeke-i māliḥanın ʿaynı ile tebaḫḫur dahi nāfiʿdir ve feres ve ḥımār ḥāfirleri ile tebaḫḫur dahi nāfiʿdir. Ve bu meẕkūrlar muġnī olmazsa dem ḫurūc eylesin için ṣāfin faṣd olunur ve o faṣd ḍarar-ı imtilāyı ve veremini defʿ eder ve baʿḍı kerre nifāsı dahi idrār eder; mābiḍ-i rükbe ʿırḳını faṣd bu menfaʿatte aḳvā olur.

Nüfesā Ḥummayātının Tedbīri Beyānındadır: Onların ḥummayātına mā-ı şaʿīr nāfiʿdir ve maʿa-nefʿihā ṭamṡı dahi ḥabs eylemez ve rummān-ı ḥulv māını şürb dahi nāfiʿdir. Ve nüfesānın ḥummāsının ekṡeri ṭamṡın iḥtibāsı ḥasebiyle olur ve ṣāfini faṣd ile muʿālece ona nāfiʿ olur.

Nüfesānın İntifāḫ-ı Baṭnı Tedbīridir: Ona daḥmerṡā ve kelkelānic ve keẕālik sekbīnec, saʿter, maṣṭakī veznleri berāber saḳy olunur.

Nüfesā Raḥiminin Evcāʿı Tedbīrleridir: Merʾe mā-ı fātir içine iclās olunur ve mevāḍiʿi dühn-i benefsec-i ʿaẕb ile müftiren temrīḫ olunur.

Ḫurāc-ı Nüfesā Tedbīridir: Merhem-i ebyaḍ ile ve o miṡlli aʿḍā-i ʿaṣabiyyede olan ḫurācāta ṣāliḥ merāhim ile muʿālece olunur.

Üçüncü Maḳāle Evrām-ı Raḥim ve Evrām Mecrāsına Cārī Olanlardan Mā-ʿadā Ẕikri Sābıḳ Emrād-ı Raḥimden Bāḳī Kalan Emrād-ı Sāire Beyānındadır O Dahi Fuṣūlü Müştemildir

Evvelki Faṣl Aḥkām-ı Ṭamṡ Beyānındadır

Ṭamṡ ḳadrinde ve keyfiyyetinde ve ʿādet-i ṭabīʿīsi olan ezmine-i cereyānında muʿtedil olur ise merʾenin ṣıḥḥatine ve bedeninin neḳāsına ve mevādd-ı ḍārrenin küllīsinden keyfen ve kemmen bir nesne olmadığına sebeb olur ve o merʾeye ʿiffet ve ḳıllet-i şebaḳ ifāde eder.

Ve merʾenin aḳrāʾında[395] yaʿnī eyyām-ı ṭuhrunda taḳdīr-i muʿtedil budur ki merʾe her yirmi günde otuz güne varınca ḳadar ṭams̱ görür yaʿnī yirmi gün eyyām-ı ṭuhru olup yirmi birinci gün ṭams̱ ḥādis̱ olmak veyāẖūd otuz gün ṭuhr, otuz birinci gün ṭams̱ olmak aḳrāʾ-ı merʾede taḳdīr-i muʿtedildir, ammā bu iki müddetin fevḳi ve taḥtı ṭuhr-ı ṭabīʿī değildir, on beş ve on altı ve on yedi gün ṭuhr ṭuhr-ı ṭabīʿī değildir.

Ve kaçan ṭams̱ ḥāl-i ṭabīʿīsinden müteġayyir olsa emrāḍ-ı kes̱īreye sebeb olur. Ve ṭams̱ın bi-ḥasebi'z-zamān taġayyürü ḳalīlü'l-vuḳūʿ olur. Ve ṭams̱ın ziyādeye taġayyürünün maḍārrı merʾenin ḍaʿfı ve seḥanesinin taġayyürü ve menīyi ḳıllet-i iştimāli ve isḳāṭının kes̱reti ve ḍaʿīf ve ẖasīs olan mevlūdu tevlīdi olur.

Ammā ṭams̱ın iḥtibās ve ḳılletinin maḍārrı emrāḍ-ı imtilāiyyeyi bi-külliyyetihā tehebbücü ve evrām ve evcāʿ-ı reʾsie ve aʿḍā-i sāireye merʾenin teheyyüʾü ve ẓulmet-i ʿayna ve küdūret-i ḥavāssa ve ḥummayāta teʾdiyesi ve evʿiye-i menīsinin kes̱ret-i imtilāsı olur ve o merʾede şebaḳ-i ʿafīfe olmaz ve ḥabelinden veled ḥāṣıl olmaz raḥim ve menīsi fāsid olmak [438b] ḥasebiyle. Ve onun emri iẖtināḳ-ı raḥime ve ḍīḳ-ı nefese ve kez̠ālik nefesinin iḥtibāsına ve ẖafaḳāna ve ġaşye müʾeddī olur ve baʿḍı kerre ḳıllet-i ṭams̱ merʾenin helākine müʾeddī olur ve o merʾeye üsr ve taḳṭīr dahi ʿārıḍ olur mevāddın mes̱āne mecārīsini tesdīdi ḥasebiyle ve onlara nefs̱ ve ḳayʾ-ı dem dahi ʿārıḍ olur ḥuṣūṣan ebkāra ziyāde ʿārıḍ olur ve kez̠ālik ishāl-i dem dahi ʿārıḍ olur.

Ve nisvānda bu emrāḍ ve edvā bi-ḥasebi'l-mizāc muẖtelife olur: Nisādan ṣafrāviyyetü'l-mizāc olanlara emrāḍ-ı ṣāfrā ve sevdāviyyeü'l-mizāc olanlara emrāḍ-ı sevdā ve balġamiyyetü'l-mizāc olanlara emrād-ı balġam ve mizācı demevī olanlara emrāḍ-ı dem ʿārıḍ olur.

---

395 "Aḳrāʾ" ve "aḳruʾ" ve "ḳurūʾ", "ḳarʾ"ın cemʿidir, "Ḳarʾ" merʾenin ḥayḍına ve zamān-ı ṭuhruna ıṭlāḳ olunur. Ḥayḍın eḳalli Ḥanīfe katında üç gündür ve Şāfiʿī ve Aḥmed katında bir gün ve bir gecedir, İmām Mālik'in katında eḳalline ḥadd yoktur. Ve ḥayḍın eks̱eri Ḥanefī katında on gündür ve eimme-i s̱elās̱e katında on beş gündür, İmām Aḥmed'den on gün olmak üzere rivāyet dahi vardır. Ve eḳall-i ṭuhr ʿinde'l-erbaʿa on beş gündür. Lākin İmām Mālik der ki ṭuḥrun eḳalli için bir vaḳt-i muʿtemed bilmem ve bir rivāyette reʾy-i nisvāna iḥāle ve bir rivāyette beş gün eḳall-i müddet-i ṭuhr demiştir.

Ve baᶜḍı nisvānda ṭams̱ın irtifāᶜı istiᶜcāl edip otuz beş ve kırk yaşında ṭams̱tan munḳaṭıᶜa olur ve baᶜḍılarında elli yaşına ḳadar ṭams̱ı mütemādī ve müteᶜaẖẖir olur ve baᶜḍı kerre ṭams̱ın iḥtibāsıyla merᵓenin ḥāli rücūliyyet ḥāline müteġayyire olur ve o taġayyürü biz iḥtibās-ı ṭams̱ bābında ẕikr eyleriz. Ve baᶜḍı kerre inḳıṭāᶜ-ı ṭams̱ ile leben ẓuhūr eder ve lebenin ẓuhūru inḳıṭāᶜ-ı ṭams̱a delālet eder ve baᶜḍı kerre ṭams̱ın iḥtibāsı raḥimin inᶜibāli[396] ve ittiṣāli ḥasebiyle olur.

İkinci Faṣl Seyelān-ı Ṭams̱ın İfrāṭı Beyānındadır

İfrāṭ-ı seyelān baᶜḍı kerre ṭabīᶜatın fuḍūlü defᶜinden olur ve bu vechle ṭams̱ın ifrāṭ-ı seyelānı maḥmūd olur eger seyelānda ifrāṭ-ı fāḥiş olmayıp seyelānına ḥācet olmayan ṭams̱ seyelān eylemez ise. Ve baᶜḍı kerre ifrāṭ-ı seyelān ᶜalā-sebīli'l-maraḍ olur ve o maraḍa sebeb baᶜḍı kerre raḥimin ḥāli ve baᶜḍı kerre dahi demin ḥāli olur ve raḥimde olan ḥāl ve sebeb raḥimin ve evridenin ḍaᶜfı olur ve o ḍaᶜf dahi sūᵓ-i mizācla veyāẖūd ḳurūḥ ve ākile ve bevāsīr-i raḥim ve şiḳāḳ ve ḥikkeden biriyle veyāẖūd ᶜurūḳ-ı raḥimin infitāḥ-ı efvāhı ve inḳıṭāᶜı ve inṣıdāᶜı ile olur, onlar dahi sebeb-i bedenī veyāẖūd sebeb-i ẖāricī ḍarbe ve saḳta ve o mis̱lli nesneler ile olur veyāẖūd sūᵓ-i vilādet ve ᶜusr-i viladet ve şiddet-i ḥaml ile olur.

Ammā dem ḥasebiyle olan ifrāṭ-ı seyelān demin ġalebe ve kes̱reti olup ḳuvvet ile ẖurūcundan olur ve onun ifrāṭı li-ecli'l-ıṣlāḥ defᶜ-i ṭabīᶜat ile olmaz ve biz defᶜ-i ṭabīᶜat ile olan ifrāṭ-ı seyelānı beyān eyledik. Ve kes̱ret-i dem ile olan ifrāṭ-ı seyelānı ve keẕālik defᶜ-i ṭabīᶜat ile vāḳiᶜ ifrāṭ-ı seyelānı ikisini dahi ḳaṭᶜ cāiz olmaz meger ki onların iḍᶜāfı meblaġ-ı ġāyete bāliġ ola. Ve bu ḥükmde seyelān-ı ṭams̱ın ifrāṭının iki ṣınf-ı meẕkūrları her ne ḳadar müşterek ise velākin biri maḥmūd ve āheri ġayr-i maḥmūd olmakla muẖteliflerdir.

Ve baᶜḍı kerre dem ḥasebiyle ifrāṭ-ı seyelān demde s̱iḳal olmakla olur, zīrā beden ḍaᶜīf oldukta demde her ne ḳadar kes̱ret yok ise bedene s̱aḳīl olup ḥurūc eder ve demde maᶜa-hāẕā keyfen ve kemmen iᶜtidālden ẖurūc olmaz veyāẖūd demde riḳḳat ve leṭāfet olmakla ifrāṭ-ı seyelāna müᵓeddī olur.

---

396 "İnᶜibāl" infiᶜāl bābındandır. "ᶜAbl" tavlı olan nesnedir. Kaçan raḥimin laḥmı ziyāde olsa ṭabaḳaları ittiṣāle ḳarīb olup ẖarice ruṭūbeti ẖurūc eylemez.

Ve demin leṭāfeti dahi ḥarāret ḥasebiyle veyāḫūd kes̱ret-i māiyyet ve kes̱ret-i ruṭūbet ile olur ve her nezfte dem ḳalīlen ve raḳīḳan ẓuhūra bidāyet eder ve baᶜdehu ġılaẓa müteḥavvil olup o ḥāl müstemirre olur ve baᶜdehu yine münḥadir olup riḳḳate ve ḳıllete ve māiyyete ṣāyir ve rāciᶜ olur ve bu ḥālet-i mez̠ḳūre nezfin cemīᶜ-i aṣnāfında olur hangi sebeb ile ḥādis̱ olur ise olsun. Ve demde z̠ikr olunan istiḥālāt ve inḳılābāta sebeb budur ki ᶜurūḳun efvāhı ve rīḥin mesāliki ibtidā-i emrde ḍayyiḳa olur ve kez̠ālik āḫir-i emrde bi-ḥasebi'l-yübūset o maḥāll ḍayyiḳa olur ve ḍayyiḳ olan mevāḍiᶜde nüfūz̠ eden dem lā-maḥāle ḳalīl ve laṭīf olur.

Ve ifrāṭ-ı nezfe ḍaᶜf-ı şehvet ve ḍaᶜf-ı istimrā᾽ ve bedenin ve eṭrāfın tehebbücü ve levnin redā᾽eti tābiᶜ olur ve baᶜḍı kerre o ifrāṭ istsḳāya mü᾽eddi olur ve baᶜḍı kerre dahi ḫurūc-ı demin kes̱reti ġalebe-i ṣafrāya mü᾽eddī olup ḥummayāt-ı ṣafrāviyye-i lez̠z̠āᶜa ḥudūs̱una ve ḥarāret-i lez̠z̠āᶜanın iştiᶜāline sebeb olur, zīrā dem ḥarāret-i lez̠z̠āᶜayı taᶜdīl eder ve dem nezfinde ifrāṭ olmakla bilā-taᶜdīl bāḳī olan ḥarāret lā-maḥāle müşteᶜile olur ve ḳuşaᶜrīret dahi ᶜārıḍ olur.

Ve kaçan ḥurūc-ı dem ḥasebiyle olan ḥarāret ᶜārıḍa oldukta miᶜde sebebiyle ᶜārıḍ olan suḳūṭ-ı şehvet-i ṭaᶜām mütezāyid olur fıḳdān-ı dem olmakla ve ṣulbe vecaᶜ ᶜārıḍ olur o mekānda mevḍūᶜa olan aᶜṣāb mütemeddide olmakla. Kes̱ret-i emṭār katında nezf-i dem kes̱īrü'l-vuḳūᶜ olur.

el-ᶜAlāmāt: Nezefāt-ı demden defᶜ-i ṭabīᶜat sebīli üzere olan nezfin ᶜalāmātı o nezfin ṣāḥibesine ḍarar gelmez belki o nezf onun menfaᶜatine mü᾽eddī olur ve ona ez̠ā iḥdās̱ eylemez ve ḳuvvetini taġyīr eylemez ve bu defᶜ-i ṭabīᶜī ekṡer-i ḥālde mütenaᶜᶜimātta yaᶜnī refeh üzere taᶜayyüş eden hatunlarda olur.

Ve ammā bi'l-cümle bedene ᶜāmm olan imtilā ile veyāḫūd ġālib-i bedende olan imtilā ile ᶜārıḍ olan nezf ᶜalāmātı vechin ve cesedin imtilāsı ve ᶜurūḳun dürūru ve imtilānın o mis̱lli sāir ᶜalāmātı olur. Ve baᶜḍı kerre bu nezf ile vecaᶜ dahi olur ve baᶜḍı kerre onda vecaᶜ olmaz. Ve bu vech üzere olan nezf iḍᶜāf eylemedikçe ḥabs olunmaz.

Ve dem ile olan aḫlāṭ-ı sāireden hangisi ġālib olduğunun ṭarīḳ-i taᶜarrüfü budur ki o dem aḫz̠ ve tecfīf olunur ve baᶜde'l-cefāf te᾽emmül olunur,[397]

397 Z̠ikri mürūr eylediği üzere o dem bir ṣūfe ile aḫz̠ olunup gölgede o ṣūfe tecfīf olunur.

dem-i cāffın levni beyāḍa veyāḫūd ṣufret ve sevdādan ve kırmıziyetten hangisine meyl eylediği taᶜarrüf olunur ve baᶜde't-taᶜarrüf dem ile maᶜan o ḫılṭ-ı ġālib istifrāġ olunur.

Ammā ḍaᶜf ve infitāḥ-ı ᶜurūḳ ile ᶜārıḍ olan nezfe demin ṣāfiyen ve bilā-vecaᶜ ḫurūcu delālet eder.

Ve ammā sebeb demin ḥiddeti ise demin levni ile ve ḥurḳati ve sürᶜat-i ḫurūcuyla ve ḫurūcunun ḳıllet-i inḳıṭāᶜı ile maᶜlūm olur.

Ammā mādde-i demin riḳḳati ve māiyyet ve ruṭūbetiyle ᶜārıḍ olan nezfin ᶜalāmeti demin māiyyeti ġayr-i ḥādd olduğu ve ḳavābıḍ ile taḍarruru olur. Ve baᶜḍı kerre o mis̱lli nezfi olan merᵓede ḥabel gibi nesne olur ve baᶜḍı kerre dahi vecaᶜ-ı vilādet gibi ṭalaḳ onu aḫẕ edip ruṭūbet vaḍᶜ eder ve baṭnının ᶜaḍali şedīdü't-terehhül olur ve ᶜaḍal-i mez̲kūr hünez leben olup cenīne inᶜiḳādı aḫẕ etmiş leben gibi rıḫv olur. Ve baᶜḍı kerre o edviye-i ḥārre ona muḍırr olur ki ḥarāret ḥasebiyle onda iẕābe keyfiyyeti ola, zīrā o mis̱lli edviye iẕābesiyle māiyyet demi ziyāde eder.

Ammā ḳurūḥ ḥasebiyle olan nezf-i demde midde ve vecaᶜ olur.

Ammā ākile ḥasebiyle olan nezf ḳalīlen ḳalīlen ḫurūc eder ve esvedü'l-levn dürdī gibi olur ḫuṣūṣan o nezf evrideden olup şerāyinden olmaya. Ve kaçan ākile raḥimin ᶜunuḳunda olur ise onun nezfinin levninde sevād ḳalīl olur. Eger ākile raḥimin ᶜunuḳunda ve feminde olur ise ona mülāmese mümkin olur.

Ammā bevāsīr ḥasebiyle olan nezfte edvār olur ve o edvār edvār-ı ḥayḍa muġāyir olur ve baᶜḍı kerre onun edvārı olmaz belki imtilā oldukça imtilāyı menᶜ için nezf ḥādis̱ olur ve bevāsīr-i raḥimin ᶜalāmātı ẓāhire olur ve onda da dem eks̱er-i ḥālde esved olur meger ki bāsūr-ı raḥimin mebdeᵓi şerāyīn ola. Ve baᶜḍı kerre bāsūrī nezf ḳaṭreten ḳatreten ḫurūc eder. Ve çok kerre bevāsīr-i raḥime ṣudāᶜ ve s̱iḳal-i reᵓs ve vecaᶜ-ı aḥşā u kebid ü ṭıḥāl tābiᶜ ve muṣāḥib olur. Ve kaçan bevāsīr-i raḥimden dem seyelān eylese vecaᶜ sākin olur.

el-ᶜİlāc: Bu mevḍiᶜde nezf-i dem ᶜilācı ẕikr olunur ve āḫirinde istiḥāḍa ᶜilācı ẕikr olunur:

Nezf-i dem aṣnāfından defᶜ-i ṭabīᶜat ile ve imtilā ve s̱iḳal-i dem ile olan aṣnāflarının vuḳūᶜunda lāyıḳ olur ki o dem ḥabs olunmaya, onun seyelānının iḍᶜāfından ḫavf [439a] olunacak mertebe akmadıkça ḳaṭᶜ olunmaya.

Ammā baʿḍı kerre menzūftan faṣd olundukta imtilā mündefiʿ olsa o zamān meḫūf olan vaḳte ḳadar intiẓāra ḥācet kalmaz, o vaḳtten muḳaddem nezfi ḳaṭʿ cāiz olur faṣd ile imtilā zāil olduğundan ve mevādd cihet-i ḫilāfa ṣarf olunduğundan için.

Ve eger nezfin sebebi ḥiddet-i ṣafrāviyye olur ise ṣafrā istifrāġ olunur ve ḫuṣūṣan o istifrāġ şāhterec ve helīlec miṡllilerle kılınır, onlarda ḳuvvet-i ḳābıḍa olmakla nefʿi ekṡer olur.

Ve eger nezfe sebeb māiyyet ise onun ʿilācı o māiyyeti cilde munṣarife kılmakla olur ve onu ṣarf meẕkūr ṣamġ-ı ʿArabī ve keṡīren saḳy ile olur.

Ve eger sebeb-i nezf ḍaʿf-ı raḥim ise edviye-i ḳābıḍaya ʿıṭriyyeti ve ḫāṣṣıyyeti ile taḳviyesi olan edviye-i muḳavviye ḍamm olunur.

Ve eger sebeb-i nezf ḳurūḥ ise muġarrī ve ḳābıḍ ve muḫaddir edviyeler terkīb olunup o mürekkeb ile nezfe muʿālece olunur.

Ve bevāsīrden olana bevāsīr ʿilācıyla ve bezr-i kettān maʿa'l-māi'l-ḥārr ile muʿālece olunur.

Eger o nezfte edvār var ise muʿālecāt-ı meẕkūre için evḳāt-ı istirāḥata mürāʿat olunur ve vaḳt-i istirāḥatta ʿilāc olunur ve zamān devrinde teskīne iʿtimād olunur.

Ve kaçan nezfte ifrāṭ olsa vācib olur ki iki eller aṣl-ı ʿaḍuddan ve iki ayaklar aṣl-ı faḫiẕden ve ürbiyyetān katında rabṭ olunur ve baʿdehu esfel-i ṡedyine ve raḥimden ṡedylere sālik olan ʿurūḳ-ı ṣāʿidenin sülūku mekānına meḥācim vaḍʿ olunup maṣṣ olunur ve meḥācimin ʿiẓāmı ve büyüğü iḫtiyār olunur, o vech ile vaḍʿ-ı meḥācim vaḳt-i vaʿḍʿında nezfi ḳaṭʿ eder ve bu tedbīrlerin ardınca sāire muʿālecāt itbāʿ olunur. Ve baʿḍı kerre dahi iki verikleri arasına vaḍʿ-ı meḥācim nezfi ḳaṭʿ eder.

Ve vācib olur ki menzūfa ṣufretü'l-beyḍın nīm-birişti ve serīʿü'l-haḍm olan muḳavvī ġıdālarla taġdiye oluna ve baʿḍı kerre laḥmım mā-ı ḳavīsi ile taġdiyeye onlar muḥtāc olurlar, summāḳ ile muḥammaḍa kılınıp o māyı tenāvül ederler. Ve onlara lāzım ve lābüdd olur ki kebāb ve luḥūm-ı ceyyideden mütteḫaẕ eşviye-i muṭayyebe tenāvül edeler ve keẕālik ruṭūbetli aḫbiṣalar sevīḳ ve neşādan ittiḫāẕ edeler ve ġalīẓ-i ḥulv olan şarāb-ı ḥadīṡten miḳdār-ı ḳalīl istiʿmāl edeler ve şarāb-ı ʿatīḳ-i raḳīkten ictināb edeler. Ve baʿḍı kerre onlara nebīẕ-i ʿasel-i ṭarī muvāfıḳ olur.

Ammā nezf-i dem aṣnāfının edviye-i müşterekeleri ve ḫuṣūṣan ḥādd olan nezf-i dem aṣnāfı beyninde ʿilāc-ı müşterekin ziyāde ecved ve efḍali lisān-ı ḥamel olur ve bu bābda nāfiʿ ve cemīʿan aṣnāf-ı nezfe menfaʿati şāmil olmakta lisān-ı ḥamelin naẓīri yoktur. Ve baʿḍı kerre lisān-ı ḥamel nezf-i demi şürben ve zerḳan elbette ḳaṭʿ eder ve müzmin ve ġayr-i müzmin nezfe nāfiʿ olur. Ve şürb-i ḫall ve keẕālik şürben ve iḥtimālen kāfūr istiʿmāli dahi nāfiʿ olur. Ve keẕālik bu bābda ḥadīd-i maḥmī ile maṭbūḫ leben içinde ḫabes̱-i ḥadīd ceyyiden ṭabḫ ve maʿa-baʿḍi'l-ḳavābıḍ küllü yevmin üçer uḳiyye saḳy olunmak dahi nāfiʿ olur. Ve ḥummāḍ-ı ütrücc rubbu cidden ceyyid olur. Ve kes̱īrā ile ṣamġ-ı ʿArabī saḳy olunmak keẕālik nāfiʿdir. Ve bezr-i kettān mā-ı ḥārr ile ve aḳrāṣ-ı ṭabāşīr kāfūr ile onlara cidden nāfiʿdir ve keẕālik aḳrāṣu'l-cüllenār.

Ṣıfat-ı Devā-i Bāliġu'n-Nefʿ: Mūmiyāī, ṭīn-i maḫtūm, ṭīn-i Ermenī, şebb, ʿafṣ, dem-i aḫaveyn veznleri berāber aḫẕ olunur ve o mecmūʿdan bir dirhem, kāfūr iki ḥabbe, misk iki dānıḳ; bu mecmūʿ-ı s̱ānī iki ūḳıyye şarāb-ı ās içinde ḥall ve idāfe olunur.

Ve keẕālik aḳāḳıyā, cüllenār, ʿafṣ, heyūfāḳasṭīdās, şāzenec, sumāḳ-ı münaḳḳā, mürr, kündür, afyūn bu meẕkūrlar ḫall-i s̱iḳḳīf-i ḳavī ile maʿcūn kılınır ve şerbet-i vāḥidesi nıṣf dirhem kılınır.

Ve keẕālik zāc-ı esākife, cüft-i bellūṭ, mürr, kündür, afyūn bu mecmūʿdan ḥabb kılınıp bir dirhem saḳy olunur ise cidden ceyyid olur.

Ve keẕālik vedaʿ-ı muḥraḳ iki dirhem, mā-ı sumāḳla şürb olunur. Ve sefercel s̱elcle nāfiʿdir.

Ve menzūfāta naʿş-ı ḳuvvete ḳable'l-iḥtiyāc ḳaviyye olan aġdiyeler hülām ve ḳarīṣ ve meṣūṣ olur ve o aġdiyeler luḥūm-ı cedy ve ṭayr-ı cebelīden ittiḫāẕ olunur.

Ve keẕālik muṭaycenāt ve ʿadesiyyāt-ı ḥamiḍa onların aġziyelerindendir ve bu aġdiyeyi onlar bārideten tenāvül ederler ve onlar bi'l-fiʿl veyāḫūd bi'l-ḳuvve ḥārre aġdiye tenāvülünden ictināb ederler.

Ve onlara nāfiʿ ḥamūlāt-ı müştereke mertek, zāc, cüllenār, ṭīn-i maḫtūm, ṭīn-i Ermenī, kuḥl olur ve onlar mis̱lli edviyeden dahi ḥamūlāt ittiḫāẕ olunur.

Nüsḫa-i Ceyyide: Ḳulḳuṭār, aḳāḳıyā, ḳuşār-ı kündür, kuḥl bu edviyelerden aḳrāṣ ittiḫāẕ olunur ve o aḳrāṣtan bir mis̱ḳāl ṭīn-i Ermenī, ṣamġ-ı aʿrābī,

kehrübā her birinden birer mis̱ḳāl aḫẕ ve cemᶜ olunup iki ūḳıyye ᶜuṣāre-i ḳābıḍa içine veyāḫūd su içine konulup raḥime iḥtiḳān olunur ve raḥime iḥtiḳā-nın ṭarīḳi bundan aḳdem senin maᶜlūmun oldu veyāḫūd yarım dirhem şebb ve bir dānıḳ bezr-i benc ve bir dānıḳ afyūn aḫẕ ve cemᶜ ve iḥtimāl olunur.

Ferzice-i Ceyyide: Bu bābda ve ḫuṣūṣan teʾekkül ve ḳurūḥu olanlara nā-fiᶜdir: Ḫazefü't-tennūr,[398] ᶜuṣāre-i liḥyeti't-teys, aḳāḳıyā bu meẕkūrlar ᶜafṣ-ı ficc suyu ile ferzice kılınır.

Ve keẕālik ᶜafṣ-ı ficc, cüllenār, neşā, afyūn, şebb, rāvend-i ṣīnī, verd-i rubbu'l-āsi'l-aḫḍar, summāḳ, ᶜuṣāre-i liḥyeti't-teys, ḥabb-ı ḥıṣrım, ḳırṭās-ı muḥraḳ, ṣandal-ı ebyaḍ, ḳuşūr-ı kündür, ṭīn-i maḫtūm aḳmāᶜ-ı rummān, şāẕenec, ḫazef-i cedīd, küzbere-i yābise bu mecmūᶜdan dört dirhem ḳadar, mā-ı āsı teşerrüb eden ṣūfe-i ḫaḍır içinde iḥtimāl olunup bütün gece o devā muḥtemelen imsāk olunur.

Ve keẕālik cüllenār, vesaḫu's-seffūd, ḳırṭās-ı muḥraḳ, şebb, zāc, ḫallde menḳūᶜ olan kemmūn, ṭīn-i Ermenī, rubb-ı ḳaraẓ bu meẕkūrlar ḫilāf ve küz-bere suyu ile maᶜcūn kılınıp bütün gece iḥtimāl olunur.

Ve onlara ābzenāt-ı nāfiᶜadan olur o ābzende ḳuᶜūd ki fūtenecin s̱emeri ve varaḳı ve aṣlı ṭabīḫinden mütteḫaẕ ola ve o ṭabīḫ ās, verd maᶜa'l-aḳmāᶜ, ḳuşūr-ı rummān, ḫarnūb-ı Nebaṭī, cüllenār, liḥyetü't-teys, ᶜafṣ-ı aḫḍar ile ṭabḫ olmuş ola.

Ve ona nāfiᶜa olan aṭliye ve merūḫāttandır cibsīn sürre üzere ṭılā olun-mak ve ḳaviyyetü'l-ḳabḍ edhān-ı ḳābıḍa ile nevāḥī-i raḥim temrīḫ olunmak.

Demin riḳḳati ve māiyyeti için nezfin ᶜilāc-ı sābıḳasını biz bu maḳāmda iᶜāde eyleyelim: Biz deriz ki onun muᶜālecesinde vech budur ki o demin māiyyeti ishāl olunur ve idrār ve taᶜrīḳ için esārūn, kerefs, füvve ve o mis̱lli edviyenin ṭabīḫi istiᶜmāl olunur, merreten vāḥideten ishāl ve tāreten uḫrā idrār olunur ve onlar dahi rıfḳ ve müdārātla işlenir ve onlar taᶜrīḳ olunup s̱edyleri evvelen ḫıraḳ-ı leyyine ile ve baᶜdehu ḫıraḳ-ı ḫaşine ile delk olunur ve onların bedenlerine mā-ı ᶜasel ile ve müsteskīn aḍmideleriyle ṭılā olunur ve onlara ḳayʾ dahi nāfiᶜ olur. Ve vācib olur ki onların devāları ve ġıdāları cemīᶜan tecfīfe ve taġlīẓe meyl ettirile.

398 "Ḫazefü't-tennūr" ziyāde müceffiftir; ḥazef-i ḥadīdden dahi nāriyyet zāile olma-makla o dahi müceffiftir. "Seffūd" tennūr veznindedir, kebāb şişine derler.

Ammā sebeb-i nezf ḳurūḥ olur ise onlara bu merhem nāfiᶜ olur o merhem budur: Cüllenār, mürdāsenc aḫẕ olunup şemᶜ ve dühn ile maᶜan ḳayrūṭī ittiḫāẕ olunur ve iḥtimāl olunur.

ᶜİlācu'l-İstiḥāḍa: Ve bir ḳavm istiḥāḍa muᶜālecātı için müstaḳillen bir bāb kılmağı īcāb ve istiḥbāb eylediler ve onun muᶜālecesi mürekkeb bir ᶜilācdır, tenḳıye ve ḳabḍ ve taḳviyeden terkīb olunur ve müsteḥāḍanın ṭams̱ı vaḳt-i ṭams̱ta idrār olur ṭams̱ müteʾaḫḫir olup baᶜde'l-vaḳt muḍṭarib ve müteḥarrik olmasın için ve keẕālik onun raḥimi tenḳıye [439b] ve taḳviye olunur o raḥim fuḍūlü ḳadr-i vācibden eks̱er ḳabūl eylemesin için. Ve o ḳavm dediler ki vācib olur ki onlara übhül on dirhem, bezr-i naᶜnāᶜ bir dirhem, bezr-i rāziyānec iki dirhem bu mecmūᶜ aḫẕ olunup bir ḳıdr içine vaḍᶜ olunur ve üzerine şarāb-ı ṣırftan iki rıṭl ṣabb olunup nıṣfı kalınca ḳadar ṭabḫdan sonra üzerine anzerūt, ḥuḍaḍ her birinden ikişer dirhem, semn-i baḳar, ᶜasel her birinden birer milᶜaḳa ilḳā olunup ᶜale'r-rīḳ bir milᶜaḳa saḳy olunur ve ġıdāsı ᶜaṣra ḳadar teʾḫīr olunur ve üç gün bu minvāl üzere saḳy olunur.

Muṣannif der ki ben derim ki o ḳavmin ẕikr eylediği eks̱er-i evḳātta her ne ḳadar nāfiᶜ ise velākin esbāb-ı uḫrāyla baᶜḍı kerre bir nevᶜ istiḥāḍa ᶜārıḍa olur ki onun tedbīrinde ḳābıḍ-ı ṣırf istiᶜmāline ḥācet vardır ve onu sen mā-teḳaddemden bilirsin.

Üçüncü Faṣl Raḥimin Ḳurūḥu Beyānındadır

Bundan aḳdem onları biz sana bildirdik ve senin maᶜlūmun oldu ki ḳurūḥ-ı raḥimin esbābı ḳurūḥ-ı sāire esbābıdır ve seyelānāt-ı ḥādde ve ḫurācāt-ı münfeciredir veyāḫūd ḳurūḥ-ı raḥim ṣadme ve ḍarbe ḥasebiyle ḫāricden veyāḫūd vilādından ve o mis̱lli nesnelerden ᶜārıḍdır ve veyāḫūd iḥtimāl-ı devādan ḥādis̱ ḫurācedir veyāḫūd ālet ile ḳaṭᶜdan ḥādis̱tir. Ve eyyen-mā kāne baᶜḍı kerre ḳurūḥ-ı raḥim taᶜaffün eder ve bi'l-cümle ḳurūḥta baᶜḍı kerre veḍar ve vesaḫ olur ve baᶜḍı kerre dahi bilā-vesaḫ olup naḳī olur ve baᶜḍı kerre ḳurūḥ-ı raḥimin ᶜumḳunda ve baᶜḍı kerre ᶜumḳun ġayri maḥallerinde olur ve müteʾekkile ve ġayr-i müteᶜekkile ve müteverrime ve ġayr-i müteverrime olur.

el-ᶜAlāmāt: Ḳurūḥ-ı raḥime vecaᶜ-ı raḥim delālet eder ḫuṣūṣan fem-i raḥimde ve fem-i raḥime ḳarīb maḥallde ᶜalāmāt-ı sāire ola.

Ve ḳurūḥa seyelān-ı midde ve muḫtelifetü'l-elvān ruṭūbāt seyelānı ve edviye-i mürḫiyeden taḍarrur ve ḳavābıḍdan intifāᶜ delālet eder.

Ve ḳurūḥ-ı raḥimden naḳī olan ḳurḥanın ᶜalāmeti budur ki o ḳurḥadan ḫurūc eden mevādd ġılaẓa ve beyāḍ ve melāsete māil olur ve vecaᶜ-ı şedīd ve netn ve leẕᶜ olur ve o ḳurḥanın veḍıre ve vesiḫa olduğunun ᶜalāmātı ruṭūbāt-ı ṣadīdiyyenin kes̱reti olur.

Eger naḳī olan ḳurḥada ᶜufūnet olur ise ondan seyelān eden ruṭūbet māu'l-laḥm gibi olur ve eger tevessuḫ eder ise müntin-i redī olur ve eger onunla ekkāl olur ise ḫāric olan ruṭūbet esved olup onda vecaᶜ-ı şedīd ve ḍarebān olur.

Ve maᶜa'l-verem ḳurḥanın ᶜalāmeti ḥummānın lüzūmu ve ḳuşaᶜrīret ve bizim inşāallāhu taᶜālā ẕikr edeceğimiz veremin ve taᶜaffünün ve ekkālin ᶜalāmetleri olur.

Dördüncü Faṣl Raḥimin Taᶜaffünü Beyānındadır

Bu ᶜillet dahi ḳurūḥ-ı raḥimin bir şuᶜbesidir, raḥimin taᶜaffününe sebeb ᶜusr-i vilād veyā cenīnin helāki olur veyāḫūd edviye-i ḥirrīfe istiᶜmāli veyāḫūd ḥādd-ı ḥirrīf mevāddın seyelānı veyā ḫurācāt-ı raḥimin taᶜaffünü olur ve o taᶜaffün ḳurbde veyāḫūḍ ᶜumḳta olur ve maᶜa-vesaḫ ve maᶜa-ᶜadem-i vesiḫ olur ve ᶜumḳtan olan taᶜaffünden ruṭūbāt-ı muḫtelife ḫārice olur ve baᶜḍı kerre o ḫāric dürdīye müşābih ve kes̱īr olur.

Beşinci Faṣl Raḥimde Olan Dürdī-i Ākile Beyānındadır

Raḥimin teᵓekkül-i ḫurācı ve vecaᶜı ᶜalāmetlerini bābu'n-nezfte biz beyān eyledik.

Ākile-i raḥmle sereṭānın farḳı budur ki teᵓekkülde cesā ve ṣalābetten bir nesne olmaz ve teᵓekküle evḳātta sükūn tābiᶜ olur ḫuṣūṣan ruṭūbāt-ı mevcūdenin ḫurūcundan sonra sükūneti ziyāde olur. Ve teᵓekkül tedbīri vech-i ṣavāb üzere olur ise onun müddeti kes̱īr olmaz, ammā sereṭānāt-ı raḥimde vecaᶜ-ı dāim ve ḍarebān olur ve müddeti ṭavīle olur ve ona ᶜilāc ᶜasīr olur.

el-Muʿālecāt: Ḳurḥa-i raḥime muʿālecede vācib olur ki naẓar olunup ḳurḥa veḍıre ve ġayr-i veḍıre olduğu taʿarrüf oluna: Eger veḍıre ise onun veḍarı mā-ı ʿasel mis̱lli zerrāḳa ile evvelā raḥime zerḳ olunup evvelā tenḳıye olunur veyāḫūd ṭabīḫ-i īresā ile ve merāhim-i münaḳḳıye ile tenḳıye olunur. Ve eger ekkāl ise ekkāli muṣlıḥ olan merhem raḥime zerḳ olunur ve beden dahi maʿa-ẕālik tenḳıye olunur ve aġdiye-i muvāfiḳa istiʿmāl olunur. Ve keẕālik o ḳurḥaya naẓar olunup bilā-verem ve maʿa-verem olduğu taʿarrüf olunur, eger maʿa-verem ise evvelā ʿilāc olunup veremi teskīn olunur ve veremi teskīn eden ʿilācı ḳarīben biz ẕikr eyleriz. Ve kaçan bu muʿālecātla beden tenḳıye olunsa müdemmilāt ile muʿālece olunur. Ve merāhim-i meẕkūreden olur o merhem ki evvelā ve ḳable en-yünbite'l-curḥu'l-laḥme istiʿmāl olunsa nāfiʿ olur ve o merhem budur ki mertek, isfīdāc, anzerūt veznleri berāber aḫẕ olunup şemʿ ve dühn-i verd ile onlardan ḳayrūṭī ittiḫāẕ olunur ve kaçan onda veḍar olsa merhem-i meẕkūr aḫlāṭına ḳalīl zencār ḫalṭ olunur. Ve kaçan laḥm bitmeğe bedʾ eylese ve nebātı aḫẕı ḥadsle maʿlūm olsa bu ṣıfat üzere olan merhem ile muʿālece olunur: Tūtiyā-i maġsūl iki cüzʾ, iḳlīmiyāu'l-fıḍḍa, isfīdāc, anzerūt her birinden birer cüzʾ, dühn-i verd ve şemʿ ile ondan ḳayrūṭī ittiḫāẕ olunur.

Altıncı Faṣl Nisādan Müftaḍḍa Olanlara ʿĀrıḍ ʿAvārıḍ Beyānındadır Yaʿnī Bikrin Bekāreti İzāle Olundukta Bikre İṣābet Eden Āfetler ve Onun ʿİlācını Beyān Eder

Baʿḍı kerre bikre iftiḍāḍ katında evcāʿ-ı ʿaẓīme ʿārıḍa olur ḫuṣūṣan bikrin erḥāmı ʿunuḳu ḍayyiḳa ve aġşiye-i bekāreti ṣafīḳa ve mübtekirin ḳaḍībi yaʿnī bekāreti izāle edenin ḳaḍībi ġalīẓa olsa evcāʿ eşedd olur.

Ve kaçan ebkāra şedāyid-i iftiḍād ile nezf ve evcāʿ ʿārıḍ olsa onlara vācib olur ki miyāh-ı ḳābıḍa ve şarāb ve zeyt içinde cülūs eyleyeler ve baʿdehu üzerine bir ṣūfe ile ḳayrūṭıyāt vaḍʿ olunup iltiḥāma māniʿ bir ünbūb üzerine o ṣūfe leff olunup onda istiʿmāl oluna ve ona mücāmaʿat taḫfīf oluna.

el-Muʿālecāt: Vācib olur ki onlarda edviye-i münaḳḳıye istiʿmāl olunup baʿdehu ḳurūḥa müstaʿmel olan merāhim-i meẕkūreye ṭīn-i maḫtūm ve ona müşābih nesne ḫalṭ olunup istiʿmāl oluna.

Yedinci Faṣl Şiḳāḳ-ı Raḥim Beyānındadır

Baʿḍı kerre raḥime şiḳāḳ ʿārıḍ olur raḥime yübs-i ʿanīf ʿārıḍ olmakla ve ʿinde'l-vilāde o vechle şiḳāḳ-ı raḥim ziyāde vāḳiʿ ve ṭārī olur veyāḫūd şiḳāḳ verem ḥasebiyle olur. Ve şiḳāḳ raḥime vilādet ʿaḳabinde ṭārī olur ise onun vecāʿı vilādet vecaʿının veyāḫūd vecaʿ vilādet beḳāyāsının taḥtında muḫtefī ve müstetir olur. Ve vecaʿ-ı vilādet teskīninden sonra şiḳāḳın vecaʿı ẓuhūr-ı beyyin ile ẓāhir olur ḫuṣūṣan raḥime mess olundukta vecaʿın ẓuhūru ziyāde olur. Ve baʿḍı kerre dahi o şiḳāḳ cidden ġalīẓ olur ve baʿḍı kerre dahi mevḍiʿ her ne ḳadar mündemil ve mülteḥim olur ise o mevḍiʿin üzerinde s̱üʾlūl gibi şiḳāḳ es̱eri bāḳī kalır.

<u>ʿAlāmātu'ş-Şiḳāḳ:</u> Baʿḍı kerre şiḳāḳı müşāhede mümkin olur ve ṭarīḳ-i müşāhede budur ki merʾenin ferci karşısına āyīne vaḍʿ olunup fercin şebaḥına yaʿnī ʿaksine naẓar olunup raḥimin şiḳāḳı rüʾyet olunur. Ve şiḳāḳa cimāʿ katında ḥādis̱ olan vecaʿ dahi delālet eder. Ve ẕekerin dāmiyen ḫurūcu dahi ʿalāmet-i şiḳāḳ olur.

<u>el-Muʿālecāt:</u> Şiḳāḳ raḥimin dāḫilinde ve ḳaʿrında veyāḫūd ʿunuḳunda ve ʿunuḳu vely eden mevāḍiʿde olur. Eger ḳaʿrında olur ise ona ḥamūlāt-ı nāfiẕe ve mezrūḳāt-ı ḳayrūṭıyye ile muʿālece olunur ve onun ḥamūlesi ve ḳatūresi merāhim-i muṣlıḥa ile ḫalṭ olunur, mürdāsenc, iḳlīmiyā ve şiḳāḳ-ı maḳʿade merāhimi mis̱lli merhemler karıştırılır ve muʿālecesi ḥasebiyle edviye istiʿmāl olundukta lāẕiʿin küllīsinden ictināb olunur. Ve eger [440a] inḍācun-māya ḥācet olur ise onlara bāsilīḳūn merhemi şuḥūm ile ḫalṭ olunur.

Ve şiḳāḳta ġılẓat şeḍīde olduğu ṭūl-i müddeti ve muʿāleceyi ʿadem-i ḳabūlü mis̱lli ʿalāmetlerden taʿarrüf olunur ise dühn-i verd ile merhem-i ḳırṭāsla ʿilāc olunur. Ve eger merhem-i ḳırṭāsı iḥtimāl eylemez ise onunla maʿan dühn-i sūsen ve ʿilk-i enbāṭ dahi kılınır. Ve kaçan ġılẓati sākine ve zāile olsa şiḳāḳ-ı sāẕec muʿālecesi olunur ʿale'l-ḫuṣūṣ teḳarruḥ eylese. Ve baʿḍı kerre dahi saḥḳı nāʿim olan ḳuşūr-ı nuḥāsa ḥācet olur veyāḫūd zāca veyāḫūd ʿafṣa veyāḫūd onları küllīsine ḥācet olur.

Ammā ḫāricde yaʿnī ʿunuḳta ve ʿunuḳ ḥavālīsinde olan şiḳāḳ muʿālecesine tūtiyā maġsūl ve cidden mesḥūḳ ṣufret-i beyḍ ile istiʿmāl olunmak kifāyet eder, bu devāya ve merhem-i isfīdāca mülāzemetten münfekk olmaz.

Sekizinci Faṣl Raḥimin Ḥikkesi ve Nisvānın Feryāfisīmūsu Beyānındadır

Baᶜḍı kerre raḥime ḥikke ᶜārıḍ olur ve sebeb-i ᶜurūḍu ṣafrāvī yāḫūd māliḥ-i būraḳī veyāḫūd ekkāl-ı sevdāvī olan aḫlāṭ olur. Ve merᵓenin ṭamṡ-i müceffefi levninden o aḫlāṭın hangisi olduğu maᶜlūm olur veyāḫūd sebeb-i ḥikke raḥimde olan büṡūr-ı mütevellide olur veyāḫūd cidden ḥārr ve ḥādd olan menī olur. Ve baᶜḍı kerre ḥikke ifrāṭ üzere olup ḳuvveti isḳāṭ eder ve baᶜḍı kerre ḥikkesi olan merᵓeye şiddet-i şebaḳ ᶜārıḍa olup ona cimāᶜdan şibaᶜ gelmez ve ḥikkesi olan merᵓeye baᶜḍı kerre feryāfīsimūsu'n-nisā ᶜārıḍ olup cimāᶜ eyledikçe cimāᶜa ḥırsı ve şerehi ziyāde olur.

<u>ᶜİlāc</u>: Ḥikke-i raḥim ᶜilācında vācib olur ki beden ekḥalden faṣd ile tenḳıye oluna, eger iḥtiyāc olursa bāsilīḳten dahi faṣd tekrār ve teṡniye oluna ve aḫlāṭtan hangisi ḥādd ise her ḫılṭ kendiye maḫṣūṣ müstefriġāt ile istifrāġ oluna, meṡelā ṣafrā saḳmūnyā ḥabbı ile ve balġam ıṣṭumaḫīḳūn ḥabbı ile ve sevdā eftīmūnun ḥabbı ve ṭabīḫīyle istifrāġ oluna. Ve menīnin sevreti edviye-i müberride-i müfrede ile ve edviye-i muḥarrike ile bi-ḥaseb-i müşāhedeti'l-mizāc kesr oluna. Ve raḥim aḳāḳıyā ve heyūfāḳasṭīdās ve verd ve ṣandal ve şiyāf-ı māmīṡā ve būş-ı Derbendī ve ḫall ve dühn-i verd ile telṭīḫ oluna ve kezālik ᶜuṣāre-i baḳlatu'l-ḥamḳā ile dahi telṭīḫ oluna ve baᶜḍı kerre o edviyeye bezr-i kettān dahi ḫalṭ olunur. Ve ḳavābıḍ ṭabḫ olunan devā ile raḥim tenṭīl olunur ve ṡüflü ile ḍımād olunur. Ve münaḳḳīye ḥācet olur ise cidden bārid olan su ile ᶜasel şürb olunur.

<u>Ḥikke İçin Bu Devā Mücerrebdir:</u> Varaḳ-ı naᶜnāᶜ, ḳuşūr-ı rummān ᶜades-i muḳaşşer nebīẕ ile baᶜde'ṭ-ṭabḫ iḥtimāl olunur.

Ve kezālik zaᶜferān, kāfūr her birinden birer dānıḳ, mürdāsenc iki dānıḳ, ḥabb-ı ġār yarım dirhem. Bu meẕkūrlar daḳḳ olunup elekten geçirilir ve yumurta akı ve şarābdan bir şeyᵓ ve dühn-i verd ile maᶜcūn kılınıp iḥtimāl olunur.

Ve keẕālik helīlec, cüllenār iki dirhem, ḥuḍaḍ, nüşādur, şarāb-ı ᶜatīḳ bu meẕkūrlar saḥk olunup elekten geçirilir ve mevḍiᶜ dühn-i verd ile telṭīḫ olunduktan sonra o devā üzerine saçılır ve baḫūrāttan ḥuḍaḍ ve ḥabb-ı ütrüccün lübbü nāfiᶜdir, müfreden ve mürekkeben tebḫīr olunur.

Dokuzuncu Faṣl Bāsūr-ı Raḥim Bābındadır

Baᶜḍı kerre raḥimde bāsūr ḥādiṡ olur ve baᶜḍı kerre o bāsūr raḥimi tecāvüz edip mücāvirinde olan aᶜḍaya tecāvüz eder ḥattā ᶜāne aᶜẓmini ifsād ve taᶜfīn eder ve keẕālik ᶜunuḳ-ı raḥimi dahi ifsād eder ve baᶜḍı kerre ᶜāne ṣaᶜrını ḥalḳa müᵓeddī olur ve baᶜḍı kerre raḥimi ṡuḳab-ı ṣıġār ile ṡaḳb eder ve baᶜḍı kerre o bāsūr ᶜāne cihetinden aḫẕ edip maḳᶜade nāḥiyesine ve ᶜaḍalesine müttecih olur ve o ṣūrette baᶜḍısı ẓāhir-i raḥimden idrāk olunur ve baᶜḍısı bāṭın-ı raḥimde olur ve baᶜḍı kerre bevāsīr-i raḥim raḥimin cemīᶜ-i cevānibinde olur.

Ammā bevāsīrden ᶜunuḳ-ı raḥimde olan bāsūra muᶜālece mümkin olmaz ve keẕālik mesāneye ve fem-i meṡāneye ve her ᶜuḍv-ı ᶜaṣabīye ve ᶜaḍale-i meṡāneye müntehī olan bāsūr dahi ḳābil-i ᶜilāc olmaz ve onlardan mā-ᶜadāsına ᶜilāc olunur velākin ᶜilācı ᶜusret ile ḳabūl eder. Ve ziyāde ᶜusretli olan ḥalḳ-ı ṣaᶜr-ı ᶜāneye müᵓeddī olan bāsūr olur ḫuṣūṣan ᶜāne kemiğinde ṡuḳab-ı ṣıġār iḥdāṡına müntehī olan bāsūrun ᶜilācı ziyāde ṣuᶜūbetli olur.

<u>el-ᶜAlāmāt:</u> Bāsūr-ı raḥimin ᶜalāmātı taᶜaffünün ṭūlü ve vecaᶜın lüzūmu ve ḳurūḥ-ı müteḳaddimenin bürᵓü muᶜālecātla ḥāṣıl olmayıp beḳāṣı mümtedd ve ṭavīl olduğu ve o ḳurūḥtan mevādd-ı ṣadīdiyye seyelānı ve evcāᶜ-ı sereṭān gibi vecaᶜın vücūdu olur.

Ve bāsūrun mekānı mirved ile maᶜlūm olur ve keẕālik bāsūr bulunduğu mekāndan hangi maḥalle ulaşmıştır ve henüz laḥmda mıdır yāḫūd kemiğe vāṣıl olmuş mudur mirved ile taᶜarrüf olunur, zīrā mīl-i mirvedin ṭarafının mülāḳī olduğu maḥall laḥm olur ise leyyin ve emles iḥsās olunur ve ᶜaẓm olur ise ṣalābet ve ḫuşūnet iḥsās olunur.

<u>el-Muᶜālecāt:</u> Bāsūr-ı raḥimin muᶜālceātı baṭṭ ile olur. Ve çok kerre o ᶜuḍvun ᶜaṣabiyyeti olmakla onu baṭṭ eylemek küzāza ve ṣavtın inḳıṭāᶜına ve ᶜaḳlın iḫtilāṭına müᵓeddī olur. Ve keẕālik ḳaṭᶜ olunmak iḳtiḍā eyledikte ancak rüᵓyet olunup ḳaṭᶜı mümkin olan laḥm-ı meyyit ḳaṭᶜ olunur velākin iḥtiyāṭ budur ki o dahi ḳaṭᶜ olunmayıp üzerine edviye-i müceffife vaḍᶜı ile tecfīf oluna. Ve keẕālik onun muᶜālecesinde beden tenḳıye ve raḥim müdārāt ile taḳviye olunur, bi-iẕnillāhi taᶜālā o merᵓenin raḥimi āfet-i bāsūrdan ḫalāṣ olur.

Onuncu Faṣl Ḍaᶜf-ı Raḥim Beyānındadır

Raḥimin ḍaᶜfına sebeb sūᵓ-i mizāc-ı raḥim ve kezālik nesc-i raḥimin tehelhülü ve emrāḍ-ı sālifeye muḳāsātı olur. Ve ḍaᶜf-ı raḥimi olan merᵓenin şehvet-i bāhına ḳıllet ve ṭams̱ ve menīsine kes̱ret-i seyelān ve ᶜadem-i ḥabel ᶜārıḍ olur ve onun ᶜilācı sūᵓ-i mizāc ᶜilācı olur. Ve ḍaᶜf-ı raḥimle ona ᶜārıḍ olan āfāt-ı maᶜrūfe bundan aḳdem bizim ẕikr eylediğmiz vech üzere telāfī ve tedārük olunur.

On Birinci Faṣl Raḥimin Evcāᶜı Beyānındadır

Raḥimin evcāᶜı sūᵓ-i mizāc-ı muḫteliften olur ve keẕālik riyāḥ-ı mümidde ve riyāḥı ceẕẕābe olan ruṭūbāttan olur ḥattā baᶜḍı kerre ḳūlıncı olan miᶜāya ᶜārıḍ temeddüd gibi raḥime dahi temeddüd ᶜārıḍ olur ve baᶜḍı kerre evrām ve sereṭānāttan ve ḳurūḥtan dahi raḥime vecaᶜ ᶜārıḍ olur ve o vecaᶜa ḫāṣıreler ve ürbiyyetān ve sāḳān ve ẓahr ve ᶜāne ve ḥicāb ve miᶜde ve reᵓs ve ḫuṣūṣan yāfūḫun vasaṭı müşāreket eder. Ve baᶜḍı kerre vecaᶜ-ı raḥimden baᶜde-müddetin veriklere intiḳāl eder. Raḥimin vecaᶜı on ay mütemādī olursa o müddetten sonra iki veriklere intiḳāl edip onda müsteḳarr olur. Ve bu mecmūᶜun muᶜālecātı bizim taḳdīm eylediğimiz beyāndan cemīᶜan senin maᶜlūmun oldu ve bu bābda o aḳvāli tekrīrde fāide yoktur.

On İkinci Faṣl Seyelān-ı Raḥim Beyānındadır

Ve baᶜḍı kerre erḥām-ı nisvāna seyelān-ı ruṭūbet-i müteᶜaffine ᶜārıḍ olur ve menīsi dahi seyelān eder.

Ammā ruṭūs̱āt-ı ᶜafinenin sebeb-i seyelānı fuḍūlün kes̱reti ve taᶜaffün-i raḥim ḥasebiyle ᶜurūḳ-ı ṭams̱ın ḍaᶜf-ı haḍmı olur. Ve bu vechten olan seyelān-ı ṭams̱ için başka bir bāb vardır. Ve o fuḍūlün cevheri ṭams̱-ı müceffefin levninden ve keẕālik fuḍūlün kendi levninden maᶜlūm olur.

Ammā ikinci ḳısm yaᶜnī seyelān-ı menī esbābı recülün menīsi seyelānının esbābı mis̱lliler olur. Eger bilā-şehvet merᵓeden menī seyelān eder ise ona sebeb raḥimin ve evᶜiye-i menīnin [440b] ḍaᶜfı ve istirḫāsı olur. Ve eger bi-şehvetin ve leẕᶜin ve dağdağatin menīsi dürūr ve seyelān ederse ona sebeb menīnin riḳḳat ve ḥiddeti olur ve baᶜḍı kerre ona sebeb raḥimin ḥikkesi olur, zīrā ḥikkenin dağdağası inzāle müᵓeddī olur ve seyelān ṣāḥibesinin nefsinde ᶜusret

ve şehvet-i ṭaʿāmı sāḳıṭa olur ve levni istiḥāle eder ve ʿaynına eks̱er-i ḥālde bilā-vecaʿ verem ve nefẖa iṣābet eder ve baʿḍı kerre o ʿārıḍ maʿa-vecaʿ olur.

ʿİlācu's-Seyelān: Ammā merʾenin seyelān-ı menīsinin ʿilācı recülün seyelān-ı menīsi ʿilācı olur. Ve seyelānāt-ı uẖrāsı muʿālecesinde vācib olur ki ʿilāca bedʾ olunup evvelā faṣd ve ishāl ile beden tenḳıye oluna ve eger bedende imtilā olup faṣd ve ishāle ḥācet var ise ve baʿdehu raḥime evvelā münaḳḳıyāt-ı müceffife ile mes̱elā ṭabīẖ-i īresā ve ṭabīẖ-i ferāsiyūn ile iḥtiḳān olunur ve edhān-ı mülaṭṭife ve edviye-i ḥādde ile maʿan iki sāḳlar delk olunur, mes̱elā dühn-i idẖir, ʿāḳırḳarḥā, fülfül cemīʿan bu mez̲kūrlar ile delk olunur ve bu tedbīrlere ḳavābıḍ istiʿmāli maḥkūneten ve meşrūbeten iibāʿ olunur. Ve baʿde'l-istifrāġ ḳavābıḍı maḥḳūneten istiʿmālin ʿameli ziyāde olur ve o ḳavābıd şol miyāhtır ki onda ʿafṣ, cüllenār, ḳuşūr-ı rummān, idẖir, ās ṭabẖ olmuş ola.

On Üçüncü Faṣl Ṭams̱ın İḥtibāsı ve Ḳılleti Beyānındadır

Ṭams̱ın iḥtibāsı raḥime maẖṣūṣ olan bir sebeb ile olur veyāẖūd ʿuḍv-ı āẖere müşāreket sebebiyle olur. Raḥime maẖṣūṣ sebeb dahi ġarīzī ve ṭabīʿī olur yāẖūd sebeb-i ḥādis̱ ile olur. Ve iḥtibās-ı ṭams̱ vech-i āẖer ile taḳsīm olunur ve denilir ki ṭams̱ın iḥtibāsı ḳuvvette olan bir sebeb ile yāẖūd māddede olan sebeb ile yāẖūd yalnız ālette olan sebeb ile olur.

Ammā ḳuvvette olan sebeb ḳuvvetin ḍaʿfı olur ve o ḍaʿf dahi sūʾ-i mizāc-ı bārid yāẖūd sūʾ-i mizāc-ı ḥārr ile yāẖūd ḥārr-ı yābis veyāẖūd bārid-i yābis sūʾ-i mizāclar ile olur. Bārid olan sūʾ-i mizāc dahi bi-māddetin ve bilā-māddetin olur.

Ammā māddede olan sebeb māddenin kemmiyeti veyāẖūd keyfiyyeti veyāẖūd kemmiyyet ve keyfiyyetin mecmūʿu olur. Ve kemmiyyeti ḥasebiyle olan, māddenin ḳılletinden olur ve māddenin ḳılleti dahi aġdiyenin ʿademinden veyāẖūd aġdiyenin ḳılletinden veyāẖūd aġdiyeyi ṭabẖ ve taġliye eden ḳuvvetin şiddetinden olur, zīrā aġdiye şiddet üzere ġaleyān eylese o aġdiyede mādde-i ṭams̱ olmaġa ṣāliḥ fuḍūl kalmaz ve o mis̱lli ḳuvveti olan merʾenin ṭabʿı ricālin ṭabʿına müşābih olup onda haḍm-ı bāliġa ve infāḳ-ı vācibe olur ve fuḍūlünü ricālin defʿ-i fuḍūlü ciheti üzere defʿe iḳtidārı olur ve o mis̱lli olan nisvān semir[ir] yaʿnī erkek laḥmı gibi laḥmı ḳalīl ve

mükteniz ve ʿaẓmı ḳavī ve ʿaḍālānī ve ʿaṣabānī ve ricāl gibi ḳaviyye ve müẕekkire ve evrāki ṣudūrlarından aḍyaḳ ve eṭrāfı cāsiye ve ṣulbe olurlar.

Ve māddenin ḳıllet-i kemmiyyeti edviye ve riyāḍāt ile kes̱ret-i istifrāġla olur ḫuṣūṣan ruʿāf ve bevāsīr ve ḫurāc ve o mis̱llilerin biriyle istifrāġdan mevādd-ı ṭams̱ ziyāde ḳalīl olur.

Ve keyfiyyet ḥasebiyle māddenin ḳılleti demin ġılẓati ile olur ve demin ġılẓati dahi berd ile veyāḫūd aḫlāṭ-ı balġamiyyenin deme kes̱ret-i muḫā-laṭası ile olur ve eks̱er-i ḥālde demin ġılẓatine sebeb kes̱ret-i deʿa ve senin bildiğin o mecrāya cārī olan nesneler olur.

Ve ammā iḥtibās-ı deme min-ciheti'l-ʿālet olan sebeb süded olur ve süded dahi müceffif-i muḳabbıḍ ḥarāret ile veyāḫūd berd-i muḥaṣṣıf ile olur ve şürb-i māı iks̱ār eylemek dahi ʿaḳra yaʿnī cerḥe müʾeddī olup kes̱īren süded iḥdās̱ eder. Ve keẕālik yübs-i mükes̱s̱if ve kes̱ret-i şaḥm ve aḥlāṭ-ı ġalīẓa-i lezice ve evrām ve retḳ ve laḥmı ziyāde olduğu ile süded ʿārıḍ olur veyāḫūd ḳurūḥ-ı raḥim mündemile olup efvāh-ı ʿurūḳ-ı ẓāhireyi sedd eder veyāḫūd raḥimde iʿvicāc-ı müfriṭ olmakla ve inḳılāb olmakla veyāḫūd ʿunuḳ-ı raḥi-min ḳısarı veyāḫūd ḍarbe ve saḳṭa ile südde olur, zīrā bu meẕkūrlar ebvāb-ı ʿurūḳu iġlāḳ eder. Ve keẕālik ʿaḳīb-i isḳāṭta dahi südde ʿārıḍa olur.

Ammā ʿuḍv-ı āḫere müşāreket ile olan iḥtibās baʿḍı kerre kebide müşā-reket ile olur. Kaçan kebid ḍaʿīfe olsa ve o kebidde deme temeyyüz ve inbiʿās̱ ʿārıḍ olmaz veyāḫūd kebidde südde veyāḫūd bi'l-cümle bedende südde olsa onunla dahi iḥtibās olur. Ve simen dahi südede müʾeddī olur, zīrā simende müzāḥame olur ve müzāḥame lā-maḥāle tesdīd eder. Ve hüzāl dahi cefāf ḥasebiyle taḍyīḳ eder. Ve ḳıllet-i dem ile dahi südde ḥāṣıla olur, dem-i ḳalīle cümūd ʿārıḍ olmakla ve raḥim-i mesdūdda olan dem ḫurūca ḥamle eyleyip menfeẕ bulmasa ḳahḳarā rücūʿ eder ve o ricʿat mütekerrire olsa bedene münbasıṭ olup onda emrāḍ-ı rediyye ʿārıḍ olur.

İḥtibās Aʿrāḍı Beyānındadır: Baʿḍı kerre ṭamsı muḥtebes olanlara emrāḍ ʿārıḍa olur: Onlardan biri iḫtināḳ-ı raḥimdir, zīrā iḥtibās-ı ṭams̱ ile raḥim teşemmüz ve teḳabbuḍ edip bir cānibe meyl etmekle iḫtināḳa müʾeddī olur. Ve keẕālik iḥtibāstan raḥimde evrām-ı ḥārre-i ṣulbe ʿārıḍ olur. Ve keẕālik evrām-ı aḥşā ve emrāḍ-ı miʿde ʿārıḍ olur, mes̱elā miʿdeye ḍaʿf-ı haḍm ve suḳūṭ-ı şehvet ve fesād-ı şehvet ve ġas̱eyān ve ʿaṭaş-ı şedīd ve leẕʿ-i miʿde

ʿārıḍ olur. Ve keẕālik iḥtibās ile emrāḍ-ı reʾs ve emrāḍ-ı ʿaṣab envāʿından fālic ve ṣarʿ ve emrāḍ-ı ṣadrdan suʿāl ve sūʾ-i nefes ve emrāḍ-ı kebidden istisḳā ve ġayrileri ʿārıḍ olur.

Ve iḥtibāsı olanların seḥanesi dahi müteġayyir olur ve onlara bevlin ʿusr ve ḥuṣrü ve ḳaṭan ve ʿunuḳun evcāʿı ve s̱iḳal-i beden ve hüzāl ve kerb ve keẕālik ḳuşaʿrīrāt ve ḥummayāt-ı muḥrıḳa ʿārıḍ olur. Ve baʿḍı kerre buḫār-ı ḥārrdan ʿaḍal-i lisāna cefāf ʿārıḍ olmakla ṭams̱ı muḥtebes olanlar ʿasirü'l-kelām olur ve baʿḍı kerre onların ʿusr-i kelāmı vecaʿ-ı reʾs ile olur. Ve bi-ḥasebi'l-ʿufūnet olan vecaʿdan ve buḫār-ı ḥārrdan ḳalaḳ ve kerb ʿārıḍ olur. Ve baʿḍı kerre o merʾenin cemīʿan bedeni ve ḳaṭanı teverrüm eder demden ṣadīdiyyet taḥallüb etmekle.

Ḫilḳati ḳaviyye olup faḍl-ı muḥtebesi istiʿmāle ḳuvvetinde iḳtidār olan merʾede iḥtibās-ı ṭams̱la ricāle teşebbüh ve kes̱ret-i şaʿr ve nebāt-ı liḥye ve ḫuşūnet-i ṣavt ve keẕālik ġılẓat ʿārıḍ olup baʿdehu helāk olur. Ve ḳab-le'l-helāk onların baʿḍılarında bir ḥāl olur ki o ḥālde onların ṭams̱ını idrār mümkin olmaz ve eks̱eriyyā o ḥāl velūd olup yaʿnī kes̱īren tevlīd eylemek muʿtādı iken mücāmaʿatı terk olunup ṭams̱ları dahi muḥtebes olmakla o merʾenin ḫuḍūʿu zāile olanlarda olur, zīrā o mis̱lli kes̱īretü'r-ruṭūbet olan merʾenin ṭams̱ ile ruṭūbeti istifrāġ ve keẕālik ḥabel ve cimāʿla dahi ruṭūbeti taḳlīl olunup ḫāṣıresinde cereyān-ı ruṭūbet ṣavtı istimāʿ olunur idi, kaçan bu istifrāġlar bulunmayıp ḫāṣıreleri ruṭūbet ile mümteliʾe ve ṣavt munḳaṭıʿa oldukta ẕikr olunan āfetler ḥādis̱ olup helāke müʾeddī olur.

Bu maḳāmı minvāl-i muḥarrer üzere taḥḳīḳ eylemek gerektir. Nüsḫa-i sulṭāniyyede زال الخضوع *vāḳiʿ olmuştur, "ḫuḍūʿ"un maʿnāsı Ḳāmūs'ta ẕikr olunduğu üzere merʾenin ḫāṣıresinden istimāʿ olunan ṣavṭtır. Ṭabʿ ile olan nüsḫada* زال الحصر *vāḳiʿ olmuştur, onun bu maḳāma lāyıḳ maʿnāsı yoktur, zīrā ḥabs-i ṭams̱ ve terk-i mücāmaʿat ve ʿadem-i ḥabel ile ḥaṣr zāil olmaz, o nüsḫa muḥarref olmak ẓāhirdir.*

Ve iḥtibās-ı ṭams̱ı olan merʾenin bevli esved olup ve ṣadīdiyyet ile müşev-veb ve maḫlūṭ olup māu'l-laḥm gibi olur ve baʿḍı kerre dahi dem bevl eder.

el-ʿAlāmāt: Berde [441a] müteʿalliḳ olan iḥtibāsın ʿalāmātı nevmde s̱iḳal ve naḥīr olmak ve levn-i cesedi ebyaḍ ve evridelerinde ḥaṣr olmak ve nabḍın tefāvütü ve ʿaraḳının bürūdeti ve kes̱ret-i bevl ve balġamiyye berāz olur.

Ammā ḥarārete müteʿalliḳ iḥtibāsın ʿalāmātı raḥimin iltihāb ve cefāfı ve ḥarāretin ʿalāmāt-ı sāire-i maʿlūmesi olur. Ve yübūsete müteʿalliḳ iḥtibās-ı ṭams̱ın ʿalāmātı ẕikri sābıḳ yübūsetin ʿalāmāt-ı maʿlūmesi olur, o ʿalāmātı bedenin hüzāli ve ʿurūḳun ẖalāṣı teʾkīd ve teʾyīd eder.

Ammā verem ve retḳ ve esbāb-ı sāirenin ʿalāmātı bu mevḍiʿe gelince ḳadar ẕikr olunanlardan senin maʿlūmun oldu.

<u>el-Muʿālecāt:</u> İḥtibās-ı demden tesẖīn ve tebrīde ve terṭīb-i bedene müteʿalliḳ muʿālece ve ʿilāc-ı evrām ve ʿilāc-ı retḳ ve bunların ems̱āli uṣūl-i mütekerrire-i meẕkūreden maʿlūm olur.

İḥtibāstan ʿilācı ḳābil olmayan retḳ ve iltiḥām-ı ḳurūḥ ile efvāh-i ʿurūḳun insidādı ve sāir ḳābil-i zevāl olmayan sebeblerden ḥādis̱ iḥtibāsın bürʾünden ṭabīb-i meʾyūs gibi olur ve onların ʿilācı çoğalmasın için demi iẖrāc ve bedeni tenḳıye ve istiʿmāl-i riyāḍet olur.

Ve iḥtibās-i dem muʿālecesini beyānda vācib olur ki ṭams̱ı müdirre olan edviye ẕikr oluna, o edviye demi raḥime taḥrīk ve mesāmma demi tenfīẕ ve mesāmmı teftīḥ eden devālardır; o edviyeleri kitāb-ı s̱ānī cedāvillerinde ve aḳrabāẕīnde ẕikr eyledik. Ve bu maḳāmda biz murād eyleriz ki bu bābda nāfiʿ ve lāyıḳ olan tedābir ve müdāvāt eyleyeyüz:

O tedbīr budur ki bi-ḳuvvetin dem cānib-i ṭams̱a taḥrīk olunur ve onu muḥarrik olan fiʿl ʿırḳ-ı ṣāfini ve ẖulf-i ʿaḳibde olan ʿırḳı ve rükbe ʿırḳını faṣd olur ve mābiḍ ʿırḳını faṣd rükbe ʿırḳını faṣddan aḳvā olur ve sāḳ ve kaʿb üzere ḥacāmet olunur ẖuṣūṣan simānda bu ḥacāmet ziyāde nāfiʿ olur. Ve baʿḍı kerre recül-i uẖrāda olan ṣāfini faṣda dahi ḥācet olur ve aʿḍā-i sāfile ʿıṣābe ile taʿṣīb ve rabṭ olunup maʿṣūb ve merbūṭ eyyāmen terk olunmağa ḥācet olur ve baʿdehu mesāmmı fetḥ ve ruṭūbāt-ı leziceyi ishāl eden devālar istiʿmāl olunur eger sebeb-i iḥtibās rutūbet ise.

Ve sonra idrāra ẖāṣṣ olan edviye istiʿmāl olunur o edviye-i ẖāṣṣa demi telṭīf ve südedi teftīḥ eden edviyelerdir. Ve o edviyenin kimi meşrūbāttan olur, fūtenec ve ṭabīẖ-i fūtenec mā-ı ʿasel ile ve keẕālik mā-ı ʿasel üzere nes̱r olunan fūtenec bi'l-cümle bu meẕkūrlar meşrūbāttan olur. Ammā übhül onlardan aḳvādır. Ve müşk-ṭarāmşīʿ cidden ḳavīdir. Ve dār-ı ṣīnī ve eyāric-i feyḳarā ve sekbīnec ve cāvşīr ve s̱emeresi ve ḳardemānā ve rāsen ṭabīẖī ve üşnān ṭabīẖi ve lūbiyā-i aḥmer ṭabīẖī ve maḥrūs̱, uşturġāz ve bezr-i merzencūş bu meẕkūrlar dahi meşrūbāt-ı nāfiʿdandır.

Ve efᶜāl-i meẕkūreyi fāᶜil edviyenin kimisi ḥamūlāttan olur, ḫarbaḳ-ı ebyaḍ, şaḥm-ı ḥanẓal, lübnā, ḳanṭūriyūn, ṣamġ-ı zeytūn berrī,, cāvşīr, cünd-i bīdester, ḥıltīt, sekbīnec, ḳardemānā, efsentīn ᶜuṣāresi gibi ve baᶜḍı kerre ūūferbiyūn bir ḳıṭᶜa ḳuṭne vaḍᶜ olunup iḥtimāl olunur, min-ġayri ifrāṭin bir sāᶜat-i yesīre ṣabr olunur.

Ḥamūl-i Ceyyid: Mürr, fūtenec her birinden dört dirhem, übhül sekiz dirhem, seẕāb-ı yābis on dirhem, zebīb-i münaḳḳā yirmi dirhem, merāre-tü'l-baḳar ile maᶜcūn kılınıp ondan ferzicāt ittiḫāẕ olunur.

Ve keẕālik cünd-i bīdester, mürr, misk bu meẕkūrlar aḫẕ olunup bellūṭ kılınıp iḥtimāl olunur. Ve dühn-i uḳḥuvān iḥtimāl olunsa ṭams̱ı idrār eder. Ve keẕālik şaḳāyıḳ ve nesrīn ᶜuṣāreleri dahi iḥtimāl olunur. Ve keẕālik üş-nān-ı Fārsī ve ᶜāḳırḳarḥā ve şūnīz ve seẕāb-ı raṭb ve ūferbiyūn veznleri berāber aḫẕ ve nāᶜimen saḥḳ olunup ḳınne ile maᶜcūn kılınır ve zanbaḳ dü-hnüne maġmūse olan ḫırḳa içine vaḍᶜ olunup dāḫil-i raḥime iḥtimāl olunur. Ve efᶜāl-i meẕkūresi olan edviyenin baᶜḍısı ḍımāden ve kimāden istiᶜmāl olunur. Efāvīh ile tekmīd ṭams̱ı idrār eder. Ve o efᶜāli olan edviyenin kimisi dahi baḫūren istiᶜmāl olunur, ḥanẓal vaḥdehu tebḫīr olunsa fi'l-ḥāl ṭams̱ı idrār eder; cāvşīr ve ḥıltīt ve ḳardemānā ve sekbīnec dahi onlar gibidir. Ve kimisi dahi ābzenāt olur, mülaṭṭıfāt müdirretü'ṭ-ṭams̱ olan fūtenec, seẕāb, müşk-ṭarāmşīᶜ mis̱lli edviyeler ṭabḫ olunan sudan ābzen ittiḫāẕ olunur. el-Ḥamdü lillāhi ᶜale'l-itmāmi ve'ṣ-ṣalātu ve's-selāmu ᶜalā-seyyidi'l-enāmi mā-yüktebü bi'l-aḳlāmi mā-dāme'l-ibtidāu ve'l-iḫtitāmu.

Dördüncü Maḳāle Vaḍᶜ-ı Raḥimin Āfātı ve Raḥimin Evrāmı ve Onlara Müşābih Aḥvāl ve Aᶜrāḍı Beyānındadır O Dahi Fuṣūlü Müştemildir

Evvelki Faṣl Retḳā Beyānındadır

Retḳā o merᵓedir ki fercinin femi ḥiẕāsında ᶜaḍalī veyāḫūd ġışāī bir şeyᵓ-i ḳavī nābit ve cārī olup cimāᶜ olunmaktan onu menᶜ eder veyāḫūd bi-ḥa-sebi'l-ḳurūḥ veyāḫūd bi-ḥasebi'l-ḫilḳat onun fem-i fercinde iltiḥām olur veyāḫūd o ḥāller fem-i ferc ile fem-i raḥim arasında olup cimāᶜı menᶜ eder

veyāḫūd fem-i raḥimde ḥabeli ve ḫurūc-ı ṭams̱ı menᶜ eden ġışā ve iltiḥām-ı ḳurḥa ve o nesnelerin müşābihleri ḥādis̱ olur veyāḫūd bi-ḥasebi'l-ḫilḳat menfez̠ maᶜdūm olur ḥattā cāriyenin ibtidā-i ḥayḍında z̠ikr olunan esbābların biriyle dem menfez̠ bulmamakla ona evcāᶜ-ı şedīde ve belā-i ᶜaẓīm ᶜārıḍ olur; eger o merᵓe için iḥtiyāl olunmasa dem ricᶜat edip merᵓeye isvidād ve iḫtināḳ ᶜārıḍ olup o merᵓe hālik olur.

Ve baᶜḍı kerre retḳā olan cāriye menī-i zevci müştemile olmakla ḥublā olur ve o merᵓenin kendi ve cenīni helāk olur eger tedbīr olunmaz ise.

Ve retḳānın imkān-ı ḥabeli birkaç vech üzere mutaṣavver olur, o vücūh budur: Fem-i raḥim muḥāẕīsinde olan retḳ mütehelhilü'n-nesc olur veyāḫūd o retḳte s̱üḳub-ı müteᶜaddide olur tehelhül-i füreclerinden ve s̱üḳub-ı mez̠kūreden raḥim için mādde-i veled olacak miḳdār menīyi velev ḳalīlen cez̠b mümkin olur.

Ve muṣannifin z̠ikr eylediği üçüncü vechi ᶜibāreti ile naḳl eyleyip şerḥ eyleyelim:

أو يكون الحق بعضه رأي الفيلسوف وبضعه رأي جالينوس الطبيب Veledin recül ve merᵓe beynlerinden tekevvününde feylesūf ile yaᶜnī ᶜilm-i ṭabīᶜī ᶜuleması ile eṭıbbānın z̠ikr-i ātī vech üzere iḫtilāfı vardır, o mez̠hebden her hangisi aḫz̠ olunsa retḳānın gebe olması mutaṣavver olmaz velākin iki mez̠hebin birinden baᶜḍı aḳvāl aḫz̠ ve kez̠ālik [441b] mez̠heb-i āḫerden dahi baᶜḍı āḫer aḫz̠ olunup iki mez̠hebin meᵓḫūz̠larından mez̠heb-i s̱ālis̱ ittiḫāz̠ olunsa o mez̠heb-i s̱ālis̱e bināen retḳānın ḥabeli mümkin olur ve iki mez̠hebden her birinin aḳvālinden baᶜḍı ḳavl ṣavāb ve ḳavl-i āḫer ḫaṭā olmak cāiz olmakla her birinden ṣavāb olanlar aḫz̠ olunup mez̠heb kılınmak baᶜīd olmaz.

فيكون المحتاج إليه في تخلق الأعضاء وهو مني الأنثى على رأي الفيلسوف Yaᶜnī feylesūf z̠āhib oldu ki veledin aᶜḍāsı merᵓenin menīsinden maḫlūḳtur ve veledin cesedinin ḳıvāmı menī-i üns̱ā ile olur, menī-i recül her ne ḳadar ᶜuḍvda dāḫil ise onun ḳıvāmda medḫali yoktur, pes feylesūfun bu ḳavli aḫz̠ olunur. Ve Cālīnūs z̠āhib olur ki veledin aᶜḍāsı iki menī ile teḳavvüm eder, birisi bulunmasa ḳıvām-ı aᶜḍā bulunmaz ve ḳıvām olmadıkça veled ḥāṣıl olmaz. Cālīnūs'un bu ḳavli aḫz̠ olunmaz, zīrā aḫz̠ olunsa raḥimi mütehelhil ve mes̱ḳūb olmayan retḳāda ḥabel olmaz raḥime menī-i recül nüfūz̠ etmekte imkān olmamakla.

ويكون ذلك مما يدر إلى الرحم من داخل الرحم على قول جالينوس Cālīnūs ẕāhib olur ki ünsānın raḥiminde olan evʿiye-i menī inzāl katında olan ḳaʿr-ı raḥime dürūr ve nüzūl eder. Ve feylesūf ẕāhib olur ki ünsānın menīsi raḥimde olan evʿiye-i menīden evvelā ferce ḫurūc eder ve raḥim-i merʾenin ḫārice ḫurūc eden menīsini ceẕb eyledikte menī-i recül dahi maʿan münceẕib olur ve bu minvāl üzere ḫārice ḫurūc eylemeyen menī-i ünsā aʿḍā-i cenīne mādde-i ḳıvām olmaz. Bu ḫuṣūṣta iki ferīḳın ḳavllerinden Cālīnūs ḳavlini aḫẕ eyleriz, zīrā feylesūf ḳavli aḫẕ olunsa ṣaḥīḥatü'r-raḥim ünsānın menīsini raḥimden ḫurūc ve menī-i recül ile maʿan raḥimin ʿumḳuna duḥūl ve nüfūẕ eylemek retḳāda mutaṣavver olmaz.

ويكون مني الرجل بتلقى منه القوة والرائحة على قول الفيلسوف Cālīnūs ẕāhib olur ki ḳuvve-i ʿāḳılenin ekseri menī-i recülde olmakla menī-i recül ile merʾenin menīsi maḫlūṭ olmadıkça veled tekevvün eylemez. Ammā feylesūf katında menī-i recülün ḳuvveti ve rāyiḥāsı inʿiḳāda ve veledin tekevvününe kifāyet eder. Bu iki ḳavlden feylesūf ḳavli aḫẕ olunur. Ve retḳānın retḳi menī-i recül ḥacminin raḥimin ʿumḳuna vuṣūlüne her ne ḳadar māniʿ ise ḳuvvetin ve rāyiḥanın vuṣūlüne māniʿ olmaz.

فإنه يرى أن بيض الريح إذا أصاب نزوا تلقاه منه رايحة مني الذكر استحال بيض الولاد Kuş yumurtası erkeğin dişiye nezvinden[399] yaʿnī cimāʿından tekevvün ederse ona beyḍ-i vilād derler o yumurtada ferḫ tekevvün etmekle. Ve eger dişiden bilā-nezv yumurta tekevvün eder ise ona beyḍ-i rīḥ derler ondan ferḫ ḥāṣıl olmayıp recā ʿilletinde rīḥ tevlīd eden merʾe gibi olduğu için. Pes feylesūf menī-i recülün ḳuvveti ve rāyiḥāsının raḥimde olan menī-i ünsāya vuṣūlü cenīnin inʿiḳādına ve veledin tekevvününe kifāyet eder diye eyledikleri daʿvāsına istişhād edip der ki tekevvün-i ferḫe ṣāliḥ olmayan beyḍ-i rīḥ nezve müṣādif olup erkek menīsinin rāyiḥası o beyḍ-i rīḥe mülāḳī olsa o beyḍ-i rīḥ beyḍ-i vilāda istiḥāle eder ve ondan şurūṭu bulundukta ferḫ ḫāric olur. Pes feylesūf ile eṭıbbā meẕheblerinden intiḥāl olunan meẕheb-i sālise naẓar ile tehelhülden ve suḳbeden ʿāriye raḥim ṣāḥibesi olup retḳā olanlarda ḥabel mümkin olur.

el-ʿİlāc: Retḳāya ḥadīdden ġayri ʿilāc olmaz. Eger retḳ ẓāhirde ise fercin retḳe mülāṣıḳ olan iki ṭarafı ḫarḳ olunur. Ve ḫarḳ-ı meẕkūrun ṭarīḳi budur

399 Nezv" erkek, dişiye aşmak.

ki fercin iki şefrine ve kenārına birer rifāde yaᶜnī bez parçası vaḍᶜ olunur ve muᶜālicin iki baş parmaklarına dahi birer ḫırḳa leff olunup viḳāye olunur ve o baş parmaklarla fercin iki ṭaraftan şefrleri medd olunur şefrler ġāyetlerine varınca ḳadar, retḳten münḫarıḳ ve munfaṣıl olunca ḳadar veyāḫūd beyne'l-eṣābiᶜ maḫfī olan mibḍaᶜdan istiᶜānet olunup o mibḍaᶜ ile ṣıfāḳ şaḳḳ olunur; eger ṣıfāḳ-ı meşḳūḳun taḥtında laḥm-ı zāid var ise o laḥm-ı zāid ḳalīlen ḳalīlen ḳaṭᶜ olunur ḥattā o laḥmdan bir şeyᵓ kalmayınca ḳadar, ammā laḥm-ı aṣlīden bir şeyᵓ ḳatᶜ olunmaz. Ve laḥm-ı aṣlī zāidden ḳālıb[400] ile farḳ olunup maᶜlūm olur.

Ammā ferci sedd eden ġışā ṣıfāḳ veyāḫūd laḥm olduğunun farḳı budur ki laḥm ḥīn-i ḳaṭᶜda idmā eder, ammā ṣıfāḳ idmā eylemez yaᶜnī dem ḫurūc eylemez. Ve bu minvāl üzere südde-i ferc fetḥ olundukta bir ḳıṭᶜa ṣūfe zeyt ve ḫamr içine ġams olunup fercin iki şefresi arasına vaḍᶜ olunup üç gün miḳdārı o maḥallde ṣūfe terk olunur ve onun üzerine mā-ı ᶜasel istiᶜmāl olunur eger ḥācet mess eder ise ve onun üzerine dahi merāhim-i müzeniyye[401] istiᶜmāl olunup lākin iltiḥām ve iltiṣāḳ ve teḍayyuḳtan tevaḳḳī olunur ḫuṣūṣan retḳ-i maḳṭūᶜ laḥm olur ise tevaḳḳī ve taḥarrüz ziyāde kılınır ve eger retḳ-i meşḳūḳ ṣıfāḳ ise iltiḥāmı nādir olmakla ondan tevaḳḳī lāzım olmaz.

Fetḥ-i retḳte ẕikr olunan bu tedbīrler retḳ-i ẓāhirin tedbīri idi, ammā retḳ-i ġāir ise onu fetḥte vech budur ki retḳ-i ġāire ṣınnāre īṣāl olunup retḳ şaḳḳ-ı vāḥid ile şaḳḳ olunur eger retḳ ṣıfāḳ ise ve şaḳḳı müstevī kılınmayıp müverreb kılınır, zīrā şaḳḳ-ı vāḥid müstevī olsa mes̱āneye ve ġayr-i aᶜḍāya nāil olur. Ve eger retḳ-i ġāir laḥm ise o laḥm ṣınnāre ile ḳalīlen ḳalīlen ḳaṭᶜ olunur ve bir ṣūfe şarāb-ı ḳābıḍ-ı ᶜafıṣta maġmūse kılındıktan sonra mevḍiᶜ-i ḳaṭᶜa ilzām olunur ve onlardan sonra o merᵓe edviye-i mürḫiye ṭabḫ olunan miyāhta iclās olunur ve ıṣlāḥ-ı ḫurāca ṣāliḥ merāhim ile ḥamlen ve zerḳan muᶜālece olunur ve onların hangisine ḥācet var ise onunla muᶜālece olunur. *Ve baᶜḍı nüsḫada* حملا وزرقا

400 Ḳālıbın tefsīri ḳarīben gelir.
401 "Merāhim-i müzeniyye" zā-i menḳūṭa ve nūn ve yā-i müşeddede-i nisbiyye ile merāhim-i müleyyine demektir. Ṭabᶜ ile olan nüsḫada "müzeniyye" bedeline "mürebiyye" vāḳiᶜ olmuştur.

بالحاجة *bedeline* بالحامة ثم *vāḳiʿ olmuştur. Bu nüsḫada bir vechten ṣaḥīḥa ve vech-i āḫerden fāsiddir, teʾemmül ile ehline ẓāhir olur.*

Ve bürʾ onda ẓāhir olduğu gibi vācib olur ki o merʾenin cimāʿına iḳdām ve ilḥāḥ oluna. Ve vācib olur ki ẕikr olunan şaḳḳ ve ḳaṭʿ katında iki şeyʾden tevaḳḳī ve iḥtirāz oluna: O iki şeyʾin biri şaḳḳın ḳadr-i vācibden noḳṣān olduğu ve āḫeri ḳadr-i vācibden ziyāde olduğu olur. Ḳadr-i vācib o şaḳḳtır ki onda cimāʿa ve vaḍʿ-ı ḥamle mürāʿāt olunur, zīrā baʿḍı şaḳḳtan cimāʿa ḳudret ġayr-i müyessire ḥāṣıla olur velākin cimāʿ olunup ḥabel ḥāṣıl oldukta vaḍʿ-ı ḥaml ʿusretli olmakla cenīnin ve ḥāmilin helākine müʾeddī olur. Ve ḳadr-i vācibden ziyāde olsa şaḳḳ o raḥimden bir cüzʾe iṣābet etmekle raḥim teverrüm ve teveccuʿ eder ve küzāz ve teşennüc ve emrāḍ-ı ḳātile-i sāireye dahi müʾeddī olur. Ve bu tedbīrlerden sonra vācib olur ki o merʾeyi berdden ṣavn ve ḥimāye eyleyesin ve ona bi'l-fiʿl bārid devā taḳrīb eylemeyesin belki vācib budur ki onda istiʿmāl olunan cemīʿan ḳaṭūrāt ve zerūḳāt ve ḥamūlāt bārid olmaya.

İkinci Faṣl Ẕikr Olunan Şaḳḳ ve Ḳaṭʿ Muḥāvelesi Beyānındadır

Ḍiyālı bir maḥallde merʾe için bir kürsī müheyyā kılınır cihet-i ḫalfinde miḳdār-ı ḳalīl iʿtimād edecek müstened kılınır ve kaçan retḳā o kürsī üzere istivā ve suʿūd eyledikte iki sāḳlarını iki uyluklarına ilṣāḳ eder ve iki uyluklarını birbirinden tebʿīd eder ve sāḳları uyluklarına maḍmūme oldukları ḥālde uylukları müfecceceten baṭnına cemʿ edip iki elini o aʿḍā-i maḍmūme vü mecmūʿanın taḥtında kılıp o heyʾet üzere bir vis̱āḳ ile merʾeyi şedd eder ve baʿdehu ṭabīb şaḳḳ ve ḳaṭʿdan ḥācet hangisine ise ona ḳaṣd eder. Ve baʿḍı kerre ṭabīb [442a] āyīne istiʿmāline muḥtāc olur ḫuṣūṣan dāḫilde olan retḳte āyīneye iḥtiyācı ziyāde olur.

Ve kaçan merāvid ve ṣınnārāt ile ṣıfāḳ-ı rātıḳı medd eylemek murād eylesen bir vech ile medd eyle ki ondan raḥim ve mes̱ānenin ʿunuḳu ve ṣıfāḳı münzeʿic olmaya, zīrā onların inziʿācı baʿḍı kerre o aʿḍāyı evvelā medd ile īẕā eder ve s̱āniyen meddi ile o aʿḍā bārize oldukta ona ḥadīde iṣābet etmekle īẕā eder ve o efʿāli fiʿlde muḥāẕāt-ı ferce vaḍʿ olunan āyīne işlediğin fiʿli sana irāʾet eder ve ḳaṭʿ olunacak ṣıfāḳ-ı rāṭikaya muṣāḥib ve mücāvir olan aʿḍāyı dahi irāʾet edip mes̱āne mis̱lli ʿuḍvlara ḥadīd iṣābet etmekten

seni ḥıfẓ eder. Ve eger retḳi medd etmekte ifrāṭ etmiş isen ḳadr-i vācibden ziyād meddini taʿdīl edecek ḳadar irḫā edip luṭf ile taʿdīl eyle, kaçan ḳadr-i vācibden ziyāde ḫāric olan raḥim mekān-ı evveline ricʿat eyledikte luṭf ile meddi iʿāde edip baʿdehu şaḳḳ eyle ve şaḳḳı teʾrīb üzere ḳılıp mes̱āneye şaḳḳın iṣābetinden mes̱āneyi tevaḳḳī eyle. Ve şaḳḳ olunduktan sonra naẓar eyle, eger o şaḳḳta dem yesīren ḫurūc ederse ḫavf eylemeyip bilā-vecel ʿamel-i şaḳḳı tenfīẕ eyle; eger seyelān-ı dem kes̱īr olursa ḳalīlen ḳalīlen yesīren yesīren şaḳḳ eyle ġaşy ve ṣıġar-ı nefes ʿārıḍ olmasın için. Ve baʿḍı kerre ḳālıb tesmiye olunan ālet-i bāḍiʿa ile'l-ġad onda terk olunur bir ṣūfe ile, o ḳālıb dedikleri ālet-i melfūfe ve ḫıraḳ ile merbūṭa olduğu ḥālde imsāk olunur.

Ve kaçan ṣabāḥa duḫūlünde o retḳānın ḳuvvetine naẓar olunur, eger ḳuvveti ḳaviyye ise tamām-ı ʿilāc ile ʿilāc olunur ve eger ḳuvvet ḍaʿīfe ise yevm-i s̱ālis̱e imhāl olunur, o vaḳtte ālet iḫrāc olunup ḥāl-i şaḳḳta teʾemmül olunur ve onu teʾemmül iṣbaʿ o āletin vāṣıl olduğu maḥalle vaḍʿ olunup şaḳḳa ḥācet olan maḥall taʿarrüf olunmakla olur. Ve kaçan merʾeyi o muʿāleceden taḥlīl eyleyip bağlarını çözsen vācib olur ki o merʾe müleyyināt ṭabḫ olunan su içinde ḫārren iclās oluna ve ʿale'l-ḫuṣūṣ mevḍiʿ-i şaḳta verem olur ise o iclāsın vücūbu müʾekked olur ve ecved olan o mevḍiʿ-i şaḳḳa iltiḥāma māniʿ merāhim ḳālıb ile istiʿmāl oluna. Ve o ḳālıbın ecvedi mücevvef olup s̱aḳabātı olan ḳālıb olur o s̱uḳbelerden riyāḥ ve fuḍūl ḫurūc eylesin için. Ve kaçan retḳi ḳāṭıʿ olan ḥadīd laḥm-ı ṭabīʿīye iṣābet eylese ondan seyelān-ı bevl ʿārıḍ olup ʿilācı ḳabūl eylemez.

Üçüncü Faṣl Raḥimin İnġılāḳı Beyānındadır

Bu inġılāḳ[402] baʿḍı kerre retḳten veyāḫūd evrām-ı ḥārreden ve ṣulbeden olur ve onun ʿilācını bundan aḳdem biz beyān eyledik.

402 "İnġılāḳ" ġayn-ı muʿceme ile kapanmak maʿnāsınadır. Baʿḍı nüsḫada "inḳılāb" vāḳiʿ olmuştur, muḫarreftir, zīrā mā-baʿdi tekrār olur.

Dördüncü Faṣl Raḥimin Nütūʾu ve Ḫurūcu ve ʿAfel[403] Olan İnḳılābı Beyānındadır

Raḥimin nütūʾu [404]sebeb-i bādīden olur; o sebeb saḳṭa ve ʿadv-i şedīd ve ṣayḥa-i şedīde ki onu o merʾe eylemiştir ve ʿaṭse-i ʿaẓīme ve merʾenin istimāʿ edip ondan ḫavf eylediği hedde ve ṣayḥa ve ribāṭāt-ı raḥimi irḫā eden ḍarbe mis̱llilerdir veyāḫūd nütūʾ-i raḥime sebeb vilādetin ʿusreti veyāḫūd veledin s̱iḳali veyāḫūd veledi ve meşīmeyi iḫrācda ḳābilenin ʿunfü veyāḫūd veledin defʿaten ḫurūcu veyāḫūd ribāṭāt-ı raḥimi mürḫiye olan ruṭūbāt veyāḥūd ribāṭātta ḥādis̱e olan ʿufūnāt olur. Ve raḥim o sebebler ile baʿḍı kerre bi-cümletihā ḫurūc eder ve baʿḍı kerre raḥim münḳalibe olur ve baʿḍı kerre aṣlı munḳaṭıʿ olur.

el-Aʿrāḍ ve'l-ʿAlāmāt: Bu āfetlerden merʾenin ʿānesinde ve miʿde ve ḳaṭan ve ẓahrında vecaʿ-ı ʿaẓīm ʿārıḍ olur ve baʿḍı kerre ḥummayāt dahi olur ve baʿḍı kerre dahi mecrā-yı s̱üflü ve bevli o raḥim-i meʾūf ʿaṣr etmekle ḥaṣr ve üsr ḥādis̱ olur ve küzāz ve raʿşe ve bilā-sebeb ḫavf dahi ʿārıḍ olur. Ve ʿānesinde bir şeyʾ-i müstedīr iḥsās eder ve ferci katında leyyinü'l-mecesse bir şeyʾ-i nāzil dahi iḥsās eder ḫuṣūṣan inḳılāb tāmm olup bāṭını ẓāhire ḫurūc eylese o zamān ḥālet-i mez̠kūre iḥsās-ı beyyin ile iḥsās olunur.

Ve raḥimin ḫurūcu iki vech üzere mutaṣavver olur: Vech-i evvelde raḥimin ʿunuḳu ʿalā-ḥāletiha'l-ūlā mevḍiʿinde merbūṭan bāḳī olur velākin raḥimin aṣlı münḳalib olup ḫārice ḫurūc eder ve onun ʿalāmeti raḥimden ḫārice ḫurūc eden mevḍiʿde s̱uḳbe ve füvvehe olmaz, zīrā ḫāric olan raḥimin aṣlı ve cenīnin maḳarrı olur ve o mevḍiʿde s̱uḳbe olmaz. Ve vech-i s̱ānīde raḥimin ʿunuḳu suḳūṭ edip ḫārice ḫurūc eder ve onda inḳılāb olmaz onun ʿalāmeti o ḫāricde s̱uḳbenin vücūdu olur, zīrā ʿunuḳta raḥimin aġzı ve s̱uḳbesi vardır ve raḥimden şeyʾ-i ḫāricde s̱uḳbenin vücūdu delālet eder ki raḥimin ʿunuḳu suḳūṭ edip bilā-inḳılāb ḫurūc eylemiştir.

---

403 Ve inḳılāb-ı raḥime "ʿafel" derler, fetḥateynle ve bir noḳṭalı fā iledir ve bir şiştir ki baʿḍı nisā ṭāifesinin fercinde olur, kez̠ā fī lüġati Vankulu.

404 "Nütūʾ" iki ḍamme ile irtifāʿ ve bir nesne mevḍiʿinden ḫurūc etmek ve şişmek ve ẓuhūr etmek maʿnālarına gelir. Ammā bu maḳāmda murād raḥimin ḫurūcudur. Raḥimin aṣlı münḳalib bi-külliyyetihā, ẓāhiri bāṭın ve bāṭını ẓāhir olmakla ḫurūc eder veyāḫūd s̱uḳbe müntefī olacak miḳdār ḫurūc eder veyāḫūd raḳabe suḳūṭ edip raḳabe bāḳī kalır.

el-İlāc: Bu ʿillet şābbeye ʿārıḍa olup ʿillet ḥadīs̱e ve tāze iken ʿilāc olunursa o ʿilācdan bürʾ recā olunur ve mā-ʿadāda bürʾ recā olunmaz. Ve ona ʿilācda evvelā ṭabīʿatı ıṭlāḳla bedʾ olunup ḥuḳne ile ṭabīʿatı ıṭlāḳ ve bevli müdirrātla idrār olunur ve ıṭlāḳ ve idrār tamāmından sonra merʾe-i meẕkūreyi arka üzere ilḳā edersin ve iki sāḳını tefcīc ve tebʿīd edersin ve mirʿizzā[405] yaʿnī keçi tiftiğinden bir ḳıṭʿa ṣūf-ı leyyin aḫẕ edip onu raḥime ilzām ve ilṣāḳ edersin ve baʿḍehu ṣūfe-i uḫrāyı dahi aḳāḳıyā ʿuṣāresinde veyāḫūd içinde ḳavābıḍdan bir nesne idāfe olunan şarābda ġams ve bell edip ve raḥim üzere vaḍʿ edip rıfḳ ile ḫārice ḫūruc eden raḥimi dāḫile redd ve idḫāl edersin ḥattā o ṣūfe-i mevḍūʿanın küllīsi dāḫile duḫūl edince ḳadar. Ve bundan sonra dahi ṣūfe-i uḫrā aḫẕ ve ḫall ve mā içinde bell olunduktan sonra onu merʾenin fercine vaḍʿ edip merʾeyi ʿalā-cenbihā ıḍcāʿ edip iki sāklarını birbirine ḍamm edersin ve ṣūfeyi muḥāfaẓa ve ṣūfenin vaḍʿ olunan mevḍiʿden suḳūṭundan iḥtirāz ile o merʾeye emr ve teklīf edersin ve merʾenin esfel-i sürresi ve ṣulbü üzere meḥācim-i mühemdeme vaḍʿ edersin ve ona cidden ṭayyib olan revāyiḥi işmām edersin o revāyiḥle raḥim cihet-i fevḳe ṣuʿūd eylesin için. Ve sana vācib olur ki kerīhü'r-rāyiḥa ve müstaḳẕer olan nesneyi ona taḳrīb eylemeyesin, zīrā kerīh olan şeyʾ taḳrībi ile raḥim esfele hereb eder. Ve kaçan yevm-i s̱ālis̱e duḫūlünde o ṣūfeyi tebdīl ile şarāb içinde verd [ve] aḳāḳıyā ve ḳuşūr-ı rummān ve onlar gibi devālar ṭabḫ edip müftiren o maṭbūḫ şarābla bedel olan ṣūfe-i meẕkūreyi bell edip baʿdehu merʾenin fercine vaḍʿ eyle ve o maṭbūḫ şarābla merʾenin ʿānesini ve sürresini tenṭīl eyle ve onlar üzerine o lüṣūḳātı istiʿmāl eyle ki o lüṣūḳ sevīḳten ve keẕālik ṭuḥlubdan veyā ʿadesten ḳavābıḍ ile ittiḫāz oluna. Ve baʿḍı kerre bu tedbīr ile merʾeye şifā ḥāṣıl olur ve bu tedbīrden sonra o merʾe idḫir, ās, verd ṭabḫ olunan miyāh içine iclās olunur. Ve vācib olur ki onlar māliḥten ve muʿaṭṭısāt ve müsaʿʿilāttan ictināb ettirilip deʿa ve sükūn ve istirāḥatta kılınır.

Beşinci Faṣl Raḥimin Meyelān ve Teferruḳu Beyānındadır

Ve baʿḍı kerre raḥimin iki ṭaraftan birine sağ cānibe veyāḫūd sol cānibe meyelānı olup ve fem-i raḥim fercin feminden münḥarif olup muḥāẓātı zāile olur ve menī o muḥāẓātla raḥime münzerıḳ olmakla muḥāẓātın zevāli ile

405 [Yazmada "mirġizzā"]

inzirāḳ mümkin olmaz. Ve baᶜḍı kerre o meyelān ᶜurūḳ-ı raḥimden cānib-i vāḥidde olan ᶜurūḳun imtilāsı sebebiyle olur veyāḫūd cānib-i vāḥidde olan aḫlāṭın ḫāṣṣaten ġılẓati ve lüzūceti ile olur, zīrā o aḫlāṭ-ı ġalīẓa şıḳḳ-ı āḫeri bulunduğu cānibe s̱iḳali ile ceẕb edip [442b] raḥim cānib-i s̱iḳale meyelān eder ve meyelān ṣāḥibesine kes̱īren iḫtināḳ-ı raḥim ᶜārıḍ olur. Ve ḳābile hatunlar meyelān-ı raḥim hangi cānibe olduğunu eṣābiᶜleriyle taḥarrī edip taᶜarrüf ederler ve mülāmese ile bi-sühūletin bilirler ki o meyelān ṣalābet ile veyāḫūd imtilā ile ḥādis̱ olmuştur ve keẕālik ᶜurūḳun temeddüd ve ṣalābetini ve istifrāġa iḥtiyācını bilirler.

el-Muᶜālecāt: Vācib olur ki meyelān cānibi ṣāfininden faṣd oluna o cānibde imtilā var ise ve ḳābile o cānibde o ᶜurūḳ mütemeddide ve mümteliʾe olduğunu zuᶜm eder ise ve o ṭarafta ġılẓat mevcūde ise. Ve eger o ṭarafta ġılẓat olmayıp velākin teşemmüz ve teḳabbuḍ var ise ḥuḳun ve ḥamūlāt ve merūḫāt-ı müleyyineler istiᶜmāl olunur ve ḥammām istiᶜmāl olunup ġıdāsında iḥsān olunur. Ve eger o maḥallde ruṭūbāt iḥsās olunursa o iḥsās olunan ruṭūbāt müstefriġātı ile istifrāġ olunur ve ona dühn-i ḫırvaᶜ saḳy olunur ve o dühn ḥamūlātında dahi istiᶜmāl olunur ve onunla merʾenin ᶜicānı dahi temrīḫ olunur ve raḥimine dühn-i belesān ve dühn-i rāzıḳī ve onların ems̱āli edhān zerḳ olunur. Ve o vaḳtte ḳābileye baᶜḍı kerre mümkin olur ki iṣbaᶜına ḳayrūṭī ve baṭṭ ve dücüc şaḥmlarını mesḥ edip raḥime idḫāl ve raḥimi tesviye eyleye ve māili çekip fem-i raḥimi fem-i ferce muḥāẕī eyleye.

Altıncı Faṣl Raḥimde Olan Verem-i Ḥārr Beyānındadır

Baᶜḍı kerre raḥime verem-i ḥārr ᶜārıḍ olur. Ve sebebi baᶜḍı kerre sebeb-i bādī olur ḍarbe ve saḳṭa ve kes̱ret-i cimāᶜ ve isḳāṭ-ı cenīn ve veledi ḳabūl katında ḳābilenin raḥimi ḫarḳ ve ḫadşi mis̱lliler gibi. Ve baᶜḍı kerre sebeb raḥimde ṭams̱ın iḥtibāsı ve imtilāsı veyāḫūd kes̱ret-i bürūdet ve bilā-taḥallül nefḫ-i mütekās̱if ve irtifāᶜ-ı menī olur. Ve baᶜḍı kerre esbāb-ı meẕkūre raḥimin feminde ve baᶜḍı kerre raḥimin ḳaᶜrında olur ve baᶜḍı kerre verem cihāt-ı raḥimden cihet-i vāḥidede ḳuddāmda veyāḫūd ḫalfte olur. Ve eger verem cemīᶜ-i cihāṭta olup kes̱īr olur ise o verem-i ḥārr u ᶜāmm redī olur. Ve baᶜḍı kerre verem-i raḥim dübeyleye istiḥāle eder ve ṣalābete ve keẕālik sereṭāna dahi istiḥāle eder.

el-ʿAlāmāt: Raḥimin verem-i ḥārrına raḥimin müşārikātı delālet eder, mes̱elā miʿde raḥime müşārik olmakla raḥimin verem-i ḥārrı ile miʿde mütevecciʿa olup o merʾede miʿdī ġamm ve kerb ve ġas̱y ve füvāḳ ve istimrāʾ ve şehvetin maʿan fesādı veyāḫūd ḍaʿfı ḥādis̱e olur. Ve kez̠ālik dimāġ dahi raḥime müşārik olmakla raḥimin vereminden bi'l-ʿaraḍ yāfūḫta ṣudāʿ ve ʿunuḳta ve iki gözlerin aṣlında ve ʿumḳunda maʿa-s̱iḳal vecaʿ olur. Ve baʿḍı kerre vecaʿ tefeşşī edip o vecaʿ eṭrāfa ve eṣābiʿe ve iki bileklere ve iki sāḳlara ve mefāṣıla maʿa-istiḫā bāliġ olur ve metnān[406] ve ürbiyyetān ve ʿāneyi dahi īlām edip müntefiḫa olurlar ve kez̠ālik merāḳḳ dahi müntefiḫ olur ve onların cümlesinde s̱iḳal iḥsās olunur ve ondan ḥaṣr ve üsr dahi ʿārıḍ olur ḥattā rīḥ dahi ḫārice menfez̠ bulmaz verem-i raḥimin ḍaġṭı ile. Ve kaçan veremin mecārī-i ḍaġṭı eks̱er ola bi-ḥasebi'ḍ-ḍaġṭ iḥtibās dahi eşedd olur. Ve baʿḍı kerre ḥaṣr olur, üsr olmaz ve baʿḍı kerre dahi üsr olur, ḥaṣr olmaz. Ve baʿḍı kerre verem ḥasebiyle merʾenin nabḍına ḍaʿf ve ṣıġar ve tevātür ʿārıḍ olur ve eger verem ḥārr ise z̠ikr olunan aʿrāḍ şedīde olup onda ḥummā-ı mültehibe ve ḳuşaʿrīret olur ve lisānında isvidād ve vecaʿda iştidād ve ḍarebān olur ve eṭrāfında ʿaraḳ-ı kes̱īr olur ve baʿḍı kerre inḳıṭāʿ-ı ṣavta ve ġaşye ve teşennüce müʾeddī olur.

Ve verem cihāt-ı raḥimin tenḳıyesinde olduğuna mevḍiʿ-i ḍarebān ve aʿḍā-i müşārik delālet eder, zīrā vecaʿ sürrede veyāḫūd ẓahrda veyāḫūd ḥaḳvelerde olur ise verem mevāḍiʿ-i raḥimden o mevāḍiʿ-i vecāʿ muḥāz̠īsinde olan mevḍiʿde olduğuna delālet eder.

Ve fem-i raḥime ḳarīb olan verem ḳaʿr-ı raḥim vereminden eşedd ve aṣleb olur, zīrā fem-i raḥim ʿaṣābānīdir ve ʿuḍv-ı ʿaṣabānī veremi eşedd ve aṣleb olur. Ve fem-i raḥimin veremi melmūs olur, ammā ḳaʿrda olan vereme lemsin taʿalluḳu ṣuʿūbetli olur.

Ve verem hangi cihette ise raḥim cānib-i ḫilāfa meyl eder ve bināen ʿaleyh veremin cihet-i ḫilāfı üzere nevm ṣuʿūbetli olur ve intiḳāl ve ḳıyām dahi ṣuʿūbetil olur. Ve ʿalīleye meşy katında ʿarec ʿārıḍ olur.

Ve verem-i raḥimin dübeyleye istiḥālesi ʿalāmeti budur ki dübeyleye baʿde'l-istiḥāle vecaʿ cidden ziyāde ve aʿrāḍda iştidād olur ve ḥummayāt-ı muḫtelife vü muḫteliṭe olur ve iḫtilāf-ı baṭn ve iḫrāc-ı bevl ile istirāḥat eder.

406 "Metnān" arka kemiklerini iki ṭaraftan setr eden laḥm ve sinirlerdir. Kez̠ā fī Vankulu.

Ve mevādd-ı veremin tamām-ı nuḍcu ʿalāmeti ḥummānın ve ḍarebānın sükūtu ve nāfiḍin ḥareketi olur. Ve raḥim veremi ve dübeylesi fem-i raḥimde olur ise onu rüʾyet mümkin olur ve eger ġāiṣa ise onu rüʾyet mümkin olmaz.

Muʿālecāt: Vereme muʿālecede istifrāġ-ı deme ḥācet olur eger demin edille-i meşhūresi veremin demevī olduğuna iʿānet ederse. Ve bāsilīḳten faṣd evrām-ı ḥārre-i demeviyyeye nāfiʿ olur velākin demi fevḳe cez̲b etmekle ṭams̲ı ḥabs eder. Ammā ṣāfini faṣd ṣāfinin raḥime müşāreketi eşedd olmakla raḥimden demi ziyāde cez̲b ve ṭams̲ı idrār edip verem-i raḥime enfaʿ olur ḫuṣūṣan o verem iḥtibās-ı ṭams̲ ḥasebiyle ḥādis̲ ola, pes raḥimiyye olan evrām-ı ḥārre muʿālecesinde ṣavāb budur ki onun ibtidāsında mevādd-ı veremi inṣıbābdan menʿ için bāsilīḳ faṣd oluna ve o faṣda dahi ṣāfin faṣdı itbāʿ olunur ve mevḍiʿ-i veremden mevādd-ı verem cez̲b oluna ve bāsilīḳ faṣdının īcāb eylediği ḍarar-ı mez̲kūr faṣd-ı ṣāfin ile tedārük ve telāfī oluna.

Ve vācib olur ki ḥin-i faṣdda merʾe iḍcāʿ olunup ve ayakları cihet-i fevḳe refʿ oluna ve o nuṣbe üzere ṣāfin faṣd olunup iḫrāc-ı demde mübālaġa oluna ve üç gün miḳdārı eyyām-ı üvelde ondan ġıdā menʿ veyāḫūd taḳlīl oluna, su aṣlen menʿ oluna ḫuṣūṣan yevm-i evvelde müʾekkeden menʿ oluna ve ṭayyibü'r-rāyiḥa bir beytte o merʾe iskān oluna ve ona seher ḥasbe mā-emken teklīf oluna ve ona ḳayʾ eylemeğin şedīden nefʿi olur. Ve baʿḍı kerre dahi müshil istiʿmāl edip aḫlāṭını iḫrāc eylemek ona nāfiʿ olur.

Ve ona vācib olur ki onun istiʿmāl eylediği edviyede teskīn-i ġas̲eyān eden devā ola ve ʿinde'l-ḥāce taġaddīyi taḳlīl eyleye ve ibtidā-i veremde dühn-i verd ile memzūc olan mā-ı ʿaz̲b içine cülūs eyleye ve miyāh-ı ḳavābıḍ ile neṭūl istiʿmāl eyleye velākin onun üzerine ḳavābıḍ-ı uḫrā istiʿmāl eyleye ve ḳabḍ için ilḥāḥ ve ibrām eylemeye, zīrā ḳavābıḍı kes̲ret ile istiʿmāl veremi taṣlīb eder.

Ve o vaḳtte neṭūl-i mez̲kūr üzerine istiʿmāle ṣāliḥ olan devā ṭabḫ ile müherrā olan ḫaşḫāş olur ve o ḫaşḫāş-ı müherrā zeyt-i ünfāḳla ḍımād olunur veyāḫūd dühn-i verd veyāḫūd dühn-i tuffāḥla ḫaşḫāş-ı mez̲kūr ḍımād olunur baʿdehu müleyyināta istiʿcāl olunup şarāb ve dühn-i verd maʿan teftīr olunup onlar ile tenṭīl olunur ve ḫaṭmī ve bezr-i kettān ve ḥarmel-i kes̲īr

ṭabḫ olunup lisān-ı ḥamel veyāḫūd baḳlatu'l-ḥamḳādan dahi bir ḳuvvet aḫẕ olunan miyāh ile meblūle bir ṣūfe dahi iḥtimāl olunur. Ve keẕālik o merhem dahi iḥtimāl olunur ki maṭbūḫ-ı müherrā olan iklīlü'l-melik ile yumurtadan ittiḫāẕ oluna. Ve baʿḍı kerre o merhemin aḫlāṭına zaʿferān ve dühn-i nārdīn idḫāl olunur.

Ve bu tedbīrlerden sonra inḍācına iḳbāl olunur ve mevādd-ı verem-i meẕkūru inḍāc eder temr müherrā olunca ḳadar sevīḳle ṭabḫ olunup dühn-i verd ve dühn-i ḥınnā ile istiʿmāl olunsa ḫuṣūṣan veremin müntehāsında onun inḍācı ziyāde olur. Ve keẕālik o ḍımād dahi inḍāc eder ki onun terkībi zūfā, şaḥm-ı ivezz, semn, muḫḫ-ı iyyel ve onlar mis̱llilerden mütteḫaẕ ola. Ve kaçan o ʿillet-i verem zamān-ı inḥiṭāṭa varsa o vaḳt muḥallilāt-ı ṣırfe ile ʿilāc olunur ki onda nemmām ve merzencūş ve ġār ve ve rātiyānec ve senin maʿlūmun olan o mis̱lli edviyeler ola. Ve o merʾeyi o vaḳtte taġdiye ve taḳviye ve inʿāş eyle. Ve mevḍiʿ-i vereme ḍımād vaḍʿ olundukta vācib olur ki rabṭ olunmaya, zīrā rabṭ veremi ziyāde [443a] eder.

Ammā dübeyle ʿilācında vācib olur ki onun inḍācına iştiġāl oluna. Ve dübeyle fem-i raḥime ḳarībe ise retḳā tedbīri üzere onu şaḳḳ mümkin olur. Ve eger dübeyle dāḫil-i raḥimde olur ise, o dübeylenin kendiliğinden nuḍcu mümkin ise ve leben ve bezr-i biṭṭīḫ maʿa-şeyʾin mine'l-luʿābāt istiʿmāl olmakla mevādd-ı raḳīḳası idrār olunmağa iḳtiṣār dahi mümkin ise ve o dübeylenin bi-nefsihā inficārı dahi mümkin ise ona iḳtiṣār olunur. Ve eger dübeyleyi tebdīd ve taḥlīl mümkin ise onu tebdīd ve taḫlīl etmek evlā olur. Ve kaçan dübeyle münfecire olsa onun ḳayḥı fürcelerden ḫurūc eder ve vācib olur ki onun tenḳıyesinde müdirrāt-ı ḳaviyye istiʿmāli ile iʿānet olunmaya, zīrā onda müdirrāt-ı ḳaviyye istiʿmāl olunsa o veremin ḳayḥı mevādd-ı uḫrā ile mes̱āneye munṣabb olup mes̱āneyi taḳrīḥte iki mādde teẓāhür ederler belki o mis̱lli ḥālde telṭīf olunup idrār-ı refīḳ ile idrār oluna ve idrārı leben ve bezr-i biṭṭīḫ ve luʿābāttan bir şeyʾ ile kılına.

Ve baʿḍı kerre dübeyle-i raḥimin ḳayḥ-ı münfeciresi ṭarīḳ-i berāzdan ḫurūc eder. Ve baʿḍı kerre dübeylāt-ı raḥimi aʿḍā-i sāire dübeylesinde ẕikr olunan edviye ile tefcīre ḥācet olur, mes̱elā tīn ve ḫardal ve zibl-i ḥamāmdan mütteḫaẕ ḍımād ile tefcīr olunur. Ve baʿdehu vācib budur ki ḳurḥa mā-ı ʿasel mis̱lli ile tenḳıye oluna ve onunla tenḳıye mirāren iʿāde oluna ve

ḳayḫ-ı ġalīẓ mevcūd oldukça mā-ı ᶜasel istiᶜmāli terk olunmaya. Ve kaçan ḳurḥanın tenḳıyesi tamām olsa ᶜilāc-ı ḳurūḥ ile muᶜālece olunur.

Ve kaçan dübeyle-i raḥimin aᶜrāḍı ᶜaẓīm olsa ḍımādāt-ı müleyyine istiᶜmāli ona lābüdd ve lāzım olur. Ve o ḍımādāt daḳīḳ-i şaᶜīr, tīn, ḥulbe, bezr-i kettān ve iklīl-i melik mis̱llilerden mütteḫaẕ olan ḍımāddır ve bu ṣıfat üzere olan ābzenāt dahi istiᶜmāl olunur. Ve vācib olur ki aᶜḍā-i sāire muᶜālecātında ẕikr eylediğimiz tedābīre dahi mürāᶜāt olunup bu maḳāmda vāḳiᶜ olan muḫtaṣārātı ondan itmām eyleyeler.

Yedinci Faṣl Raḥimde Olan Verem-i Balġamī Beyānındadır

Raḥimin verem-i balġamīsine verem-i balġamī-i sāirin ᶜalāmātından s̱iḳal ve intifāḫa müteᶜalliḳa ᶜalāmetler delālet eder velākin onda vecaᶜ-ı muᶜteddün bih olmaz ve onda terehhül-i eṭrāf ve terehhül-i ᶜāne olur ve seḥanesi laḥmī istisḳāda olan seḥane gibi olur. Ve raḥimī olan verem-i balġamīnin muᶜālecesi aḥşāda vāḳiᶜ olan balġamī evrām muᶜālecesi olur ki onu biz ebvāb-ı kes̱īrede beyān eyledik.

Sekizinci Faṣl Raḥime ᶜĀrıḍ Olan Verem-i Ṣulb Beyānındadır

Verem-i ṣulb lems ile maᶜlūm olur ve keẕālik bevl ve berāzın veyāḫūd yalnız birinin ḫurūcunda olan ᶜusr dahi verem-i raḥim-i ṣulbe delālet eder. Ve verem-i ṣulb sereṭān olmadıkça onda vecaᶜ ḳalīl olur ve ona ᶜārıḍ olan vecaᶜ ḫafīf olur ve o verem ṣāḥibesinin bedeni naḥīf ve ḍaᶜīf olur ḫuṣūṣan iki sāklarında ḍaᶜf ve neḥāfet eks̱er olur, ayakları şişer ve bacakları ince olup mehzūle olur ve baᶜḍı kerre baṭnı ᶜaẓīm olup istisḳā ḥāleti gibi ḥāleti olur ḫuṣūṣan verem-i ṣulb onda fāş olsa o mis̱lli ḥālet kes̱īrü'l-vuḳūᶜ olur ve baᶜḍı kerre bi'l-ḥaḳīḳa istisḳaya müʾeddī olur. Ve kaçan ṣalābet münḥalle olmasa serīᶜan sereṭāniyye vereme istiḥāle eder.

Ve ṣalābet evvel-i ḥudūs̱unda sereṭān olduğunun veyāḫūd evvelā ṣalābet-i mücerrede olup baᶜdehu sereṭāna intiḳāl eylediğinin ᶜalāmetleri ḥisse ẓāhir olan veremde budur ki o sereṭānī olan ṣalābetin merʾī olan şekli ġayr-i müstevī olup o ṣalābetten müteferriᶜ devālī gibi fürūᶜlar görünür ve onu lems şedīden mūlim olur, levni redī olup ve ḥumrete ḍārib ᶜaker levninde olup dürdiyyü'l-levn olur. Ve baᶜḍı kerre onun levni reṣāṣıyyete ve

ḫuḍrete meyl eder. Ve eger ṣalābet-i raḥim ẓāhire olmayıp ona rüʾyet ve lems taʿalluḳ eylemezse o mis̱lli ṣalābet-i raḥime raḥimin s̱iḳali ve bāṭında elem ve naḫs olmak ve o eleme ʿānenin ve iki ḥālib ve iki ürbiyye ve iki ḥaḳvların müşāreketi ve o elemin ḥicāba ve ṣulbe teʾeddīsi delālet eder. Ve çok vāḳiʿ olur ki o elemler ile maʿan o ṣalābet-i raḥim ṣāḥibesinin iki gözlerinde ve iki ṣudġlarında vecaʿ olur ve eṭrāflarında bürūdet olur ve baʿḍı kerre ʿaraḳ-ı kes̱īr olur ve baʿḍı kerre dahi ona ḥummā tābiʿ olup ve onun ḥummāsı evvel-i aḫẕında mülāyim ve baʿdehu vecaʿın iştidādı ḥasebiyle ḥummā dahi müştedde ve muḥtedde olur.

Ammā ʿusr-i bevl ve taḳṭīr ve recīʿin iḥtibāsı veyāḫūd onların yalnız birinin ʿurūḍu bir nevʿ ʿalāmettir ki ṣalābet-i raḥim ile raḥimde olan filiġamūnī beyninde müşterektir. Ve eger ṣalābet-i raḥim teḳarruḥ ederse ondan ẓuhūr eden ḳayḥ müstevī olmaz ve o ḳayḥta vesaḫ olur ve eks̱er-i ḥālde o vesaḫın levni esved-i redī olur ve aḥmer ve aḫḍar dahi olur ve nādiren ebyaḍ dahi olur ve o ḳurḥadan ruṭūbet-i ḥirrīfe ve ṣadīd-i nārī ve ḫuḍrete māil ve müntin mirre seyelān eder. Ve baʿḍı kerre ondan dem-i ṣırf seyelān eder eger ḳurḥada teʾekkül var ise ḥattā ondan seyelān eden dem dem-i ḥayḍ ẓann olunur. Ve baʿḍı kerre ondan bir şeyʾ seyelān eder ki onun seyelānıyla ḥummā ve vecaʿ teskīn olur. Ve baʿḍı kerre ṣalābet-i raḥim ile verem-i ḥārr ʿalāmātı olur, ona ʿilāc olunmaz.

el-ʿİlāc: Vācib olur ki verem-i ṣulbe muʿālece olunup cemīʿan beden aḫlāṭ-ı ġalīẓadan ve keẕālik sevdāvī aḫlāṭtan istifrāġ oluna ve onda diyāḫaylūn merāhimi ve merhem-i bāsilīḳūn istiʿmāl oluna ve keẕālik muḳl, şaḥm-ı ivezz, muḫḫ-ı iyyel, zübd-i ġanem, bu meẕkūrlardan dühn-i sūsen ve dühn-i rāziḳī ve nerces ve şibt ve bābūnec ve ḥulbe ve ḫırvaʿ ve ḥınnā ve uḳḥuvān edhānı ile ḳayrūṭī ittiḫāẕ ve istiʿmāl oluna. Ve o ḳayrūṭīnin şemʿi şemʿi aṣfer kılına ve baʿḍı kerre o ḳayrūṭīnin aḫlāṭına ṣufret-i beyḍ dahi idḫāl olunur. Ve eger bundan aḳvāya ḥācet olur ise onun içine ṣabır-ı Simneḥānī[407] ve cünd-i bīdester ve infeḫa-i erneb ve īresā ve niyāsb[408] ve uḳḥuvān ve zaʿferān ve ʿilk-i enbāṭ ve ṣamġu'l-levz idḫāl olunur.

---

407 Sabır iki ḳısmdır, biri Seḳūṭarī ve āḫeri Simneḥānīdir, bir cezīreye mensūbdur.

408 "Niyāsb" ṣamġu'l-buṭm diye işāret olunmuştur. Ve ṣamġu'l-buṭm ʿale'ṣ-ṣaḥīḥ termentīn diye işāret olunmuştur.

Ve bu bābda mücerreb merāhimden olur: Keber varaḳı su içinde mülā-yim olunca ḳadar naḳᶜ olunup ve o varaḳ cübn ile ve mā-ı ᶜasel ile saḥḳ olunup onlardan merhem ittiḫāẕ olunur veyāḫūd zehretü'l-kerm cübn ve māu'l-ᶜasel ile aḫẕ olunup merhem ittiḫāẕ olunur.

Muṣannif der ki benim katımda varaḳ-ı kerneb ve kernebin zehresi bu bābda muvāfıḳ olur ve keẕālik denildiği üzere vesaḫu'l-üẕün[409] iḥtimāl olunsa nāfiᶜ olur.

Ve vācib olur ki ṣalābet-i raḥim ṣāḥibesi o miyāḥta iclās oluna ki onda edviye-i müleyyine ḳuvāsı ola ve ḫaṭmīnin varaḳ-ı ġaḍḍı yaᶜnī raṭbı ve tā-zesi ṣamġ-ı levz ve şaḥm-ı ivezz ile daḳḳ olunup ḍımād oluna. Ve keẕālik o ḍımād dahi istiᶜmāl oluna ki merzencūş, iklīl-i melik, ḥulbe, bābūnec, ḫaṭmī misllilerden mütteḫaẕ ola.

Ve vācib olur ki sereṭān-ı raḥime merāhim-i müsekkine ile müdāvāt olunup beden terṭīb oluna, dāimā evvelā bāsilīḳten ve baᶜdehu aḥyānen ṣāfinden dem istifrāġ oluna ve sevdā ishāl oluna. Ve ishāl-i sevdāda mer-hemü'r-rüsülün ḫāṣṣıyyet-i ᶜacībesi vardır. Ve vecaᶜ-ı sereṭān teskīn olu-na, eger vecaᶜ müştedd olur ise faṣd olunur ve edviye-i ḥārre vü bāride ile cemīᶜan teskīn-i vecaᶜ tecribe olunur ve her hangisi muvāfıḳ olur ise ona iᶜtimād olunur ḫuṣūṣan ḳurḥa-i sereṭān müteḳariḥa olur ise vech-i meẕkūr üzere tecribe ziyāde gerekli olur.

Ammā vecaᶜı teskīn eden edviye-i ḥārre ḥulbe ṭabīḫī ve ona mümāṡil edviyelerdir ve keẕālik dürdiyy-i zeyt bir müddet inā-i nuḥās içinde terk olunup nuḥāsın zencārīyyetini aḫẕdan sonra şemᶜ-i ḳalīl-i aṣfer ile ḳayrūṭī ittiḫāẕ olunup sereṭān-ı raḥime ṭılā olunsa vecaᶜını müsekkine olan edviye-i ḥārreden olur.

Ve ammā vecaᶜ-ı sereṭānı teskīn eden edviye-i bāride küsfüre ve ᶜine-bü'ṡ-ṡaᶜleb ve dühnü'l-verd ve beyāḍu'l-beyḍ ve üsrübden baᶜḍı baᶜḍı āḫere ḥakkten maḥlūl eczālar bu mecmūᶜ ile meʾḫūz olup mā-ı küzbere ile ittiḫāz olunan edviye-i ḫaşḫāşiyyedir. Ve kezālik ṭabīḫ-i ᶜades ile iḥtiḳān olunur, eşek sütü ile ve lisān-ı ḥamel ᶜuṣāresi ile mecmūᶜaten ve müfreden iḥtiḳān olunur. [443b] Ve sereṭān-ı müteḳarriḥten nezf-i dem ẓuhūr eder ise onda merāhim-i nezf istiᶜmāl olunur.

---

409 "Vesaḫu'l-üẕün" ḫılāl ile kulaktan iḫrāc olunan kirdir.

Dokuzuncu Faṣl İḫtināḳ-ı Raḥim Beyānındadır

İḫtināḳ-ı raḥim bir ᶜillettir ki ṣarᶜa ve ġaşye müşābihe olur ve onun mebdeᵓi raḥimden olup ḳalbin ve dimāġın müşāreket-i ḳaviyyesine teᵓeddī eder ve o müşāreket ḥicābın ve ᶜurūḳ-ı ḍāribe ve ᶜurūḳ-ı sākinenin tavassuṭu ile olur.

Ve eṭıbbānın ᶜulemāsından baᶜḍılar dediler ki iḫtināḳın sebebi maᶜlūm ve maᶜrūf değildir velākin o sebebin ḥuṣūlünde o iḫtināḳ ṣāḥibesine ṭams̱ın iḥtibāsı ᶜārıḍ olur ve kez̠ālik muġtelimāta[410] ve müdrikāta evvel-i idrākinde ve ebkār ve eyāmāya[411] iḥtibās-ı menī ᶜārıḍ olup eks̱er-i ḥālde o muḥtebes olan mevādd-ı ṭams̱iyye vü meneviyye berde istiḥāle eder ḫuṣūṣan o mevādda fi'l-aṣl bürūdet iṣābet etmiş olsa iḥtibāk ve irtikām ve istiḥṣāf ednā bürūdet ile ziyāde olur veyāḫūd mevādd-ı ṭams̱iyye vü meneviyye-i mez̠kūre z̠ikr olunan iḥtibās ḥasebiyle ḥarārete ve ᶜufūnete istiḥāle eder velākin ḥarāret ve ᶜufūnete istiḥāle ḳalīlü'l-vuḳūᶜ olur. Ve iki istiḥāleden hangisi vāḳiᶜ olduğu müstaḥīlin levninden maᶜlūm olur. Ve kaçan o iki ṭams̱ī ve menevī mevāddın biri mürtekime olsa belki ṭams̱ mürtekim ve müctemiᶜ olup fesād-ı mez̠kūre müᵓeddī ve onda ṭabīᶜat-ı semmiyye ḥāṣıla olsa ona iki nevᶜ maraḍın biri ᶜārıḍ olur:

Maraḍ-ı evvel budur ki o ᶜārıḍ maraḍ-ı ālī olup ve evvelā raḥime lāḥıḳ olup raḥim ilā-fevḳin teşennüc ve teḳalluṣ eder veyāḫūd cihāt-ı uḫrāya sağa ve sola ve öne ve arda ᶜurūḳta muḥtebise olan mevādd ḥasebiyle teḳalluṣ eder, zīrā o mevādd ᶜurūḳta menfez̠ bulmamakla ve ᶜurūḳu tevsīᶜ etmekle teşennüc iḥdās̱ eder ve vecaᶜ dahi ᶜārıḍ olur. Ve baᶜḍı dahi o maraḍ-ı ālī cevher-i raḥime fāş olup raḥimi taġlīẓ eder ve baᶜdehu taḳlīṣ eder. Ve baᶜḍı kerre dahi raḥimde fāş olmaz belki bir mevḍiᶜi tevrīm edip baᶜdehu taḳlīs eder ve muḥtebes olan ṭams̱ın üzerine ṭams̱-ı āḫer vārid olsa şerri ziyāde olur ve ḫurūca sebīl olmamakla ṭams̱-i evvelin ḍararından ezyed aᶜḍā-i reᵓīseye ḍarar iṣābetine müᵓeddī olur. Ve baᶜḍı kerre evvelā ḳable'l-iḥtibās raḥime verem ve sūᵓ-i mizāc-ı müceffif ᶜārıḍ olup raḥim teḳalluṣ eder ve fem-i raḥime ve efvāh-ı ᶜurūḳa o sebebden insidād gelip sonra iḥtibās ᶜārıḍ olur. Ve raḥimin meyelānı dahi teḳalluṣ-ı raḥim gibidir.

---

410 "Muġtelimāt" cimāᶜa ḥarīṣ olan ᶜavretler.

411 "Eyāmā" zevci olmayan ᶜavret ve zevcesi olmayan erdir gerekse fi'l-aṣl tezevvüc eylesin ve gerekse eylemesin. "Eyāmā"nın aṣlı "eyāyim" idi, ḳalb olunup "eyāmā" denildi, zīrā müfredi "eyyim"dir.

Ve ẕikr olunan esbābla raḥime ʿārıḍ olan iki nevʿ maraḍın ikincisi o maraḍ-ı māddīdir ki mādde-i muḥtebisenin iki ʿuḍv-ı reʾīse yaʿnī dimāġ ve ḳalbe irsāl eylediği buḫār-ı redī vü semmī ḥasebiyle ḥādis̱ olur; o buḫār-ı semmīnin dimāġa teʾeddīsinden ṣarʿa müşābih ve ḳalbe teʾeddīsinden ġaşye müşābih birer ḥāl ʿārıḍa olur.

Ve iḥtibās ile ġaşy ḥādis̱ olduğuna bir sebeb dahi budur ki iḥtibās ʿilleti yalnız ġaşyden ḳavīdir ve emrāḍ ḥādis̱ oldukta evvelā ḍaʿīf ḥādis̱ olup baʿdehu ḳavī ʿārıḍ ve ḥādis̱ olur, pes ġaşy-i sāẕec evvelā iḥtibāsa mebādī olmak üzere ḥādis̱ olur.

Ve iḥtibās-ı ṭams̱ī iḥtibās-ı menevīden eslem olur, zīrā menīnin her ne ḳadar aslı dem olup ḫuṣūṣan nisāda ḳable'l-istiḥāle dem olduğu ẓāhir olup onun iḥtibāsı dem-i ṭams̱ iḥtibāsı gibi olmak īcāb eder ise velākin menīnin redāʾete istiḥālesi demin redāʾete istiḥālesinden eks̱er ve eḳall olur. Ve bunun naẓīri lebendir, leben demden istiḥāle ile ḥāṣıl olur ve maʿa-hāẕā lebenin redāʾeti ḳābūlü demin redāʾeti ḳabūlünden eks̱er olur.

Ve baʿḍı kerre iḫtināḳ-ı raḥim ʿilletinin edvārı olur ve baʿḍı kerre faṣl-ı ḫarīfte kes̱īrü'l-vuḳūʿ olur. Ve baʿḍı kerre onun edvārı mütebāṭıʾe olur ve baʿḍı kerre küllü yevmin ʿārıḍ olur. Ve iḫtināḳın tevātürü ve teʿāḳubu ḳābil olur.

Ve vilādet katında raḥim ḥareket-i ʿanīfe ile müteḥarrik olmakla onda dahi bu aḥvālin ʿurūḍu iḳtiḍā eder velākin vilādette iḫtināḳ ʿavārıḍı olmadığının vechi budur ki ʿinde'l-vilādet raḥimin ḥareket-i ʿanīfesi müteşābihe olup cemīʿi-i aḳṭārda maʿan ḥareket eder ve onun ḥareketi tedrīc ile olur defʿi olmaz ve keẕālik onun ḥareketi cihet-i esfele olur, sāir cihāta değildir ve o ḥareket-i vilādet ṭabīʿatın fiʿlidir, ḳasr ile ve hereb ile değildir. Ve vilādet ḥālinde raḥimden aʿḍā-i reʾīsiyyeye buḫār-ı semmī münbaʿis̱ olmaz. Bu vücūhlarla beynehümā farḳ olunup iḫtināḳ ʿavārıḍı vilādet ḥālinde ʿārıḍ olmaz.

Ve iḫtināḳın aṣʿabı ẓāhirde olan nefesi ibṭāl eden iḫtināḳ olur velākin onda nefesün-mā mevcūd olur. Ve onun nefesün-māsı ẓuhūrunun ṭarīḳi budur ki menfūş olan bir ḳıṭʿa ṣūfe nefesi emāmına taʿlīḳ olunur ve nefes-i ḫafīnin es̱eri o ṣū[fe]de ẓāhir olur ve iḫtināḳ ṣāḥibesinin ḥiss ve ḥareketi dahi bāṭıl olup mevte müşābih bir ḥāleti olur. Ve eks̱eriyyā o ḥālet menī sebebiyle ve onun dahi bāridi sebebiyle olur. Ve bunları ṣuʿūbette vely ve taʿḳīb eder o iḫtināḳ ki nefesi aṣlen ibṭāl eylemez belki taṣġīr ve taḫfīf eder.

Ve iḫtināḳ derecātında üçüncü derecede vāḳiᶜ olan o iḫtināḳtır ki onda teşennüc ve temeddüd ve ġas̱eyān olur velākin ᶜaḳl ve ḥisse ez̠āsı olmaz.

el-ᶜAlāmāt: Kaçan iḫtināḳ ᶜilletinin devri ḳarīb olsa o ᶜillet ṣāhibesine rebv ve ᶜusr-i nefes ve ḫafaḳān ve ṣudāᶜ ve ḥadīs̱-i nefs ve ḍaᶜf-ı reʾy ve behet ve kesel ve iki sāḳına ḍaᶜf ve levnine ṣufret ve taġayyür ve ᶜalā-ḥālihi s̱ebātına ḳıllet ᶜārıḍa olur. Ve baᶜḍı kerre buḫār-ı ḥārr ᶜufūnetinden ᶜaṭaş dahi ᶜārıḍ olur ve kaçan o buḫār ziyāde olsa ondan s̱ebāt ve iḫtilāṭ ve yüzüne ve gözlerine ve şefelerine iḥmirār ᶜārıḍ olur ve iki gözlerine şuḫūṣ gelir. Ve baᶜḍı kerre teġammuḍ edip münfetiḥa olmazlar ve nefesi cidden ḍaᶜīf olur ve baᶜdehu eks̱eriyyā munḳaṭıᶜ olur ve o marīda tevehhüm eder ki ke-enne iki gözlerinden bir şeyʾ mürtefiᶜa olur ve onların esnānına taḥarruḳ ve taᶜaffün ve ḳaᶜḳaᶜa ᶜārıḍa olur ve ḥareket-i ġayr-i irādiyye ile esnānı ḥareket eder ᶜaḍalāt-ı esnān fāside ve ḥāli müteġayyire olmakla ve kelāmı munḳaṭıᶜ olur ve ᶜusr-i fehm ᶜārıḍ olup mā-yuḳālı sühūlet ile fehm eylemez. Ve bunlardan sonra onlara ḫuṣūṣan menevī iḫtināḳı olanlara ġaşy ve inḳıṭāᶜ-ı ṣavt ve ilā-fevḳin sāḳın inciz̠ābı ᶜārıḍ olur ve bedenlerine nedāvet-i ġayr-i ᶜāmme yaᶜnī nedāvet-i yesīre ᶜārıḍ olur ve baᶜḍı kerre balġam-ı ṣırf ḳayʾına ve ṣudāᶜa ve vecaᶜ-ı rükbeye ve vecaᶜ-ı ẓahra ve ḳarāḳıra ve ruṭūbet-i raḥimi ḳaz̠fa müʾeddī ve münḥall olur. Ve baᶜḍı kerre z̠ātü'r-riyeye ve ḫunāḳa ve raḳabe ve ṣadr evrāmına müʾeddī olur. Ve onda evvelā nabḍ-ı mütemeddid ü müteşennic ü mütefāvit olup baᶜdehu min-ġayri niẓāmin tevātür eder ve ḫuṣūṣan o ġayr-i muntaẓam tevātür ḳuvvetin suḳūṭu ve mevtin ḳurbünde ziyāde ve eks̱er vāḳiᶜ olur ve bevl ġusāle-i laḥm gibi olup demevī olur.

Ve iḥtināḳın iki ḳısmından ṭams̱ī olan iḫtināḳa iḥtibās-ı ṭams̱ delālet eder. Ve menevī iḫtināḳa cimāᶜa baᶜde-ᶜahdin olduğu delālet eder eger şehvet mevcūde iken taᶜaffüf edip cimāᶜı ṭūl-i müddet terk eyledi ise. Ve ṭams̱ī iḥtināḳ ve iḥtibāsa baᶜḍı kerre dürūr-ı leben tābiᶜ olur ve beden es̱ḳal ve ḥavāss aḍᶜaf ve iki gözlerin evcāᶜı ve raḳabe vecaᶜı ve ḥummayāt ve sāir iḥtibās-ı ṭams̱ā tābiᶜ olan aᶜrāḍ-ı ẓāhire olur ve maᶜa-z̠ālik dem ile mevcūd olan aḫlāṭın hangisi ġālib ise onun sulṭānı ve ġalebesi ẓāhir olur.

Ve onlar beyninden şerrlisi sevdāvī olan demin iḥtibāsı olur, zīrā dem-i sevdāvī iḥtibāsına dimāġ müşārik olup onda vesvās ᶜārıḍ olur ve kez̠ālik o iḥtibāsa ḳalb müşārik olup ġaşy-i ḳavī ᶜārıḍ olur. Ve dimāġ ve ḳālbin

maʿan müşāreketler ve şirket-i ḥicābla taʿaṭṭul-i nefs ʿārıḍ olur. Ve ḫılṭ-ı ġālib balġam olup dem-i balġamī iḥtibāsında beden es̱ḳal [444a] ve aʿrāḍ esken olur. Dem-i ṣafrāvī iḥtibāsının aʿrāḍı eḥadd velākin eslem olur.

Ammā menevī iḥtibās bi'n-nefs maḍarrata mübāderet ve müsāraʿat eder ve onun emr ve ḫaṭbı ṭams̱ı iḥtibās emr ve ḫaṭbından aʿẓam ve aḫvef olur, ammā aʿrāḍ-ı sāire menevī iḥtibāsta ẓāhir olmaz. *Ve baʿḍı nüsḫada* واما سائر الاعضاء فلا يظهر فيه *vāḳiʿ olmuştur. Ve bu nüsḫa-i s̱āniye bi-ḥasebi'l-ʿibāret ḫilāf-ı ẓāhir ise lākin meʾālde nüsḫa-i ulā ile mütteḥide olurlar, zīrā ḥāṣıl-ı maʿnā* فلا يظهر الأعراض في سائر الأعضاء *demek olup nefy-i müşāreket murād olunur.* Bedeline: واما سائر الاعضاء فلا يظهر فيه الاعراض فلا يظهر فيه

Ve çok kerre vāḳiʿ olur ki menevī iḫtināḳ ṣāḥibesinin müteşennic olan raḥimine ḳābile mess etmekle ondan ʿalīle daġdaġa ve şehvet ʿārıḍ olup menī-i ġalīẓ inzāl etmekle ʿalīle istirāḥat eder. Ve baʿḍı kerre dahi o menī-i ġalīẓi ʿalīle bi-nefsihā ḳaẕf edip istirāḥat eder.

Ammā iḫtināḳ ile ṣarʿ her ne ḳadar aḥkām-ı kes̱īrede müşterekler ve müteşābihler ve defʿaten ḥudūs̱ta mütesāvī ise beynehümāda farḳ vücūh ile olur: *Ve vech-i evvel maḥall-i kelām olmakla onu ʿibāretiyle ẕikr edip şerḥ eyleyelim, o ʿibāre budur:* فقد يفرق بينه وبين الصرع احتباس ما يصعد من الرحم والعانة *Muṣannif raḥimehullāhu taʿālā ḥaḍretlerine iḳtidā edip kelāmından intiḥāl eden sāir muṣānnifīn bu vechi furūḳta īrād eylemeyip belki ʿalāmāt-ı iḫtināḳta īrād eylediler*[412] *ḥattā Semerḳandī Esbāb ve ʿAlāmāt'ında ʿalāmet-i iḫtināḳ beyānında dedi ki* ويحس العليلة بشيء بعلة يرتفع من العانة الى ان يبلغ الفؤاد *Ve o fāḍıl bu ʿalāmeti furūḳtan kılmadı ve raḥimi dahi ẕikr eylemeyip ʿāneye ẕikri ḳaṣr eyledi. Keẕālik Ḳazvīni dahi bu minvāl üzere ẕikr eyledi velākin* الى الفؤاد *ḳaydını ṭayy eyledi. Ve keẕālik Ḥācī Paşa dahi* إلى الفؤاد *ḳaydını ṭayy eyleyip ʿāne ile maʿan raḥimi ẕikr eyledi ve o efāḍıl* ويحس *ʿibāretinde müttefiḳ oldular. Ve bu ittifāḳtan ẓāhir oldu ki ḥālen Ḳānūn nüsḫalarında mevcūd olan* حتباس ما يصعد *taḥrīf olunmuştur, nüsḫa-i ṣaḥīḥa* احساس ما يصعد *dür. Ve keẕālik muṣannif bu ʿalāmeti furūḳtan diye ẕikr eylediği ḫilāf-ı ẓāhirdir, bu ʿalāmet ʿalāmet-i şāmile olmamakla onun intifāsından iḫtināḳın intifāsı ve ṣarʿın s̱übūtu lāzım gelmez velākin muṣannifin ḳaṣdı budur ki:*

412 Yaʿnī cemīʿan o efāḍıl farḳ olmak üzere furūḳ-ı ātiyeyi ẕikr eylediler ve bu farḳ-ı evveli o furūḳ beyninden ayırıp ʿalāmāt beyānında īrād eylediler, furūḳa bu kitābda s̱ānī olan farḳ ile şürūʿ eylediler.

Raḥim ve ʿāneden bir nesne ṣuʿūdu iḥsās olunsa onunla iḫtināḳ maʿlūm olur ve ona o ʿilletin ṣarʿ olmadığı lāzım gelip bu ṣūrete maḫṣūṣ bir farḳ bulunur.

Ve beynehümāda olan furūḳtan furūḳ-ı bāḳıye budur ki iḫtināḳta ʿaḳl cidden ve dāimen mefḳūd olmaz belki o ḥālde mefḳūd olur ki onda aʿrāḍ cidden şedīde ola ḥattā muḫtenıḳa ifāḳat bulup ḳıyām eylese ḥāl-i iḫtināḳında vuḳūʿu olan nesnelerin eks̱erini ḫaber verir meger ki şān-ı iḫtināḳ cidden ʿaẓīm ve mütefāḳım ola.

Ve üçüncü farḳ budur ki muḫtenıḳanın ağza köpürmez ve feminden zebed seyelān eylemez ve femi tezebbüd ederse dahi dimāġı olan ṣarʿ-ı ṣaʿb tezebbüdü miḳdārına onun tezebbüdü bāliġ olmaz ve iḫtināḳta zebed seyelān ederse mekānından serīʿan ifāḳat bulup aʿrāḍ-ı iḫtināḳ seyelān-ı zebed ile sākine olur ve ona tedbīre ḥācet kalmaz. Ve beynehümāda olan furūḳa kemāl-i iṭṭılāʿ ḳasd edenlere lāzım olur ki ṣarʿ bābında īrād olunan furūḳa naẓar eyleyeler.

Ammā iḫtināḳla sekte beyninde olan farḳ ẓāhir olur, zīrā iḫtināḳta eks̱er-i ḥālde ḥiss buṭlān-ı tāmmla bāṭıl olmaz ve iḫtināḳta ġaṭīṭ yaʿnī naḫīr ve ḫarḫara dahi olmaz.

Ammā iḫtināḳ ile līs̱ārġūs beyninde farḳ budur ki iḫtināḳta ḥummā olmaz ve nabḍ-ı mümtelī vü mevcī olmaz ve iḫtināḳın vecaʿının ibtidāsı baştan olur ve levnin taġayyürü muḫtelif olur, ammā līs̱ārġūstan ḥādis̱ olan taġayyür levn-i s̱ābit olur, o taġayyürde iḫtilāf olmaz.

<u>el-Muʿālecāt:</u> İḥtibās-ı ṭams̱ sebebiyle olan iḫtināḳ muʿālecesinde eger onun māddesi ifrāṭ üzere ebyaḍ değil ise ve sebeb-i iḥtibās lüzūcetli ruṭūbātının kes̱reti değil ise faṣd ile tedbīr olunmak vācib olur ve onun bāsilīḳi ve ṣāfini faṣd olunur ve her ḥālde onda müdirrāt-ı ḥayḍ istiʿmāl olunur ḫuṣūṣan fem-i raḥime dağdağa veren ḥamūlāt-ı ḥādde istiʿmāl olunur, kirm-dāne ve fülfül mis̱lliler iḥtimāl olunur, ammā ferfiyūn bu bābda cidden ḳavī olup vaḳt-i iḥtimālde ṭams̱ı inzāl eder.

Ve fem-i ferce dağdağa ve kez̠ālik nevāḥī-i ferce dağdağa vermek ona nāfiʿdir gerek ise o iḥtibās olunan mevādd ṭams̱ veyāḫūd menī olsun, zīrā o dağdağa raḥimi esfele imāle eder ve raḥimi tesviye dahi edip dürūra müheyyā ve müstaʿidd eder. Ve cemīʿan ġavālīnin nefʿi bu bābda ʿacībe olur.

Ve müdirrāttan ittiḫāẕ olunan ābzenāt dahi nāfiᶜādır ḫuṣūṣan kāşim ve ḥulbe ve bezr-i kettān ve merzencūş ve ḳaysūm bu mecmūᶜ ile mütteḫaẕ ābzenāt ziyāde nāfiᶜ olur. Ve ḥamᵓet miyāhı dahi muḫtenıḳatu'r-raḥim olanlara nāfiᶜ olur.

Ve vācib olur ki onların faṣdı raḥimin māile olduğu cānibin ve nevāḥī-nin bāsilīḳinden ola. Ve eger raḥimin bir cānibe meyli olmayıp bel-ki cihet-i fevḳe teḳalluṣ eyledi ise o zamān fāṣıd muḫayyir olur, hangi bāsilīḳten faṣd ederse muvāfıḳ olur ve dilerse ikisini dahi faṣd eder. Ve eger muḫtenıḳada ruṭūbāt-ı kes̱īre iḥsās olunur ise onu müstefriġ olan eyāric-i Rūfus ve Teyāẕerīṭus mis̱lli edviye ile o ruṭūbet-i kes̱īre istifrāġ olunur. Ve kaçan sen vech-i meşrūḥ üzere faṣd edip demi istifrāġ eyle-sen baᶜde'l-yevmi's-sābiᶜ baᶜḍı kerre eyāric-i ḥanẓal ve eyāric-i feyḳarā ile ishāle muḥtāc olursun ve baᶜḍı kerre dahi o müshili tekrāren istiᶜmāl etmeğe muḥtāc olursun. Ve baᶜḍı kerre ḥabb-ı şeyṭarec ve ḥabb-ı müntin istiᶜmāline muḥtāc olursun. Ve baᶜdehu s̱elās̱eti eyyāmin ṣulb ve merāḳḳ üzere ḥacāmet olunur ve tāreten iki faḫiz ve iki ürbiyye üzere dahi ḥacā-met olunur ve tedbīr telṭīf olunur ve esāfili delk ile ve kimādāt ve merūḫāt ile tesḫīn olunur. Ve bunlardan sonra cünd-i bīdester veyāḫūd mürr mā ile veyāḫūd mā-ı ᶜāsel ile saḳy olunur ve senverīnā ve daḥmers̱ā ve felāfilī ve kemmūnī ve kāskīnec mā-ı enīsūn veyāḫūḍ lūbiyā-i aḥmer māıyla saḳy olunur ve ḳaranfül dahi nāfiᶜ olur.

Ve o ᶜillet ṣāḥibesine meşrūbāt-ı ceyyideden olur ᶜafṣa-i vāḥide miḳdārı kemmūn aḫẕ olunup mā-ı seẕābla veyāḫūḍ içinde penc-engüşt ṭabḫ olunan su ile saḳy olunmak ve aġārīḳūn cidden ceyyid olur eger bu ᶜilette şarābla saḳy olunursa. Ve baᶜḍı kerre cünd-i bīdester saḳyı ᶜale't-tamām ᶜāfiyete müᵓeddī olur. Ve keẕālik aẓfār-ı ṭīb ve keẕālik ᶜunṣulün kendiyi veyāḫūd ḫallini te-cerruᶜ veyāḫūd ḫall-i ᶜunṣulden mütteḫaẕ sikencebīn-i ḥāmiḍ tamām-ı ᶜāfi-yete müᵓeddī olur. Ve mā-ı şevāṣīr[413] saḳy olunsa onda bürᵓ olur. Ve keẕālik iki dirhem miḳdārı dāẕī nebīẕ-i ḳavī ile saḳy olunur. Ve dühn-i ḫırvaᶜ şürbü cidden nāfiᶜ olur. Ve keẕālik varaḳ-ı penc-engüşt ᶜuṣāresi şarābla ve dühn ile saḳy olunur. Ve keẕālik cāvşīr bir dirhem, cünd-i bīdester iki dānıḳ bu meẕkūrlar aḫẕ olunup şarābla saḳy olunsa cidden nāfiᶜ olur idrārı ḥasebiyle.

---

413 "Şevāṣīr" bir nevᶜ ṭayyibü'r-rāyiḥa nebttir diye *Kāmil*-i Alāī'de muṣarraḥtır.

Ḍımādāt ve kimādāt-ı nāfiᶜadandır demi ve mirārı telṭīf eden edviye-nin küllīsi. Ve onlara ḥamūlāt-ı ceyyideden olur dühn-i ġār ile veyā dühn-i sūsen ile bunduḳa miḳdārı sencerīnā iḥtimāli veyāḫūd dāẕīden mütteḫaẕ şiyāfa şarābla iḥtimāl olunmak. Ve keẕālik meyᶜa-i sāile üç ūḳıyye, fülfül, kündür her birinden birer ūḳıyye, şaḥm-ı baṭṭ dört ūḳıyye, bezr-i encüre dört mis̱ḳāl bu meẕkūrlardan fetīle ittiḫāz olunup [444b] iḥtimāl olunur. Ve keẕālik ḥuḳun ve şiyāfāt-ı mütteḫaẕenin müsaḫḫine ve müdirre ve aḫlāṭ-ı ġalīẓayı müshile ve riyāḥı muḥallile olanları istiᶜmāl olunur.

Ve eger sebeb-i iḫtināḳ iḥtibās-ı menī ise vācib olur ki onu tezvīce ilcā ve ifzāᶜ oluna. Ve vaḳt-i tezvīce varınca ḳadar vācib olur ki riyāḍet ettirile ve müceffifāt-ı menī olan seẕāb ve fūtenec ve bezr-i faḳd ve cüvārişen-i kemmūnī gibi edviyeyi ṭabīḫ-i uṣūl mis̱lli ile şürb eyleyeler. Ve vācib olur ki ḳābile yedini o ᶜalīlenin fercine idḫāl eyleyip dühn-i sūsen veyāḫūḍ dühn-i nārdīn veyāḫūḍ dühn-i ġār ile fercini temrīḫ eyleye ve ferc ve raḥim bāblarını dağdaġa kes̱īre-i leyyine ile ḍağdaġa eyleye ve bu vech üzere dağdaġada ona ḥāṣıl olan leẕẕete vecaᶜ dahi muṣāḥib olup onun ḥāli ḥāl-i mücāmaᶜat gibi olur ve baᶜḍı kerre o dağdaġa ile menī-i bārid inzāl edip selāmete erişir. Ve ḳābilenin menfaᶜatte bu fiᶜli gibi fiᶜli olur eşyā-ı lāẕiᶜa vü müdağdiġa olan sencerniyā mis̱lli devāyı dühn-i ġār ile iḥtimāl eylese. Ve zencebīl ve fülfül ve kirm-dānenin bu nevᶜ fiᶜli ᶜacīb olur. Ve bu ḥāl mis̱llide faṣd istiᶜmālinden ḥaẕer lāzımdır belki iḫtināḳın bu ḳısmında ḥarā-rete münebbih olan edviyeler ile ve tedbīrler ile tedbīr olunur ve senin ona ᶜilāc-ı ġaşy ile muᶜālece eylemen lāzım olur. Ve o iḫtināḳa ve redī ᶜavārıḍı-na maᶜcūnu'n-necāḥ demekle maᶜrūf olan olan devānın menfaᶜati ᶜacībe ve şedīde olur. Ve keẕālik sencerniyā ve mes̱rūdīṭūs ve devāu'l-misk ve tir-yāḳ dahi nāfiᶜ olur. Ve devāu'l-misk ve mes̱rūdīṭūs devāsının menīyi taḥrī-kinden ḫavf eder isen ondan için o devāları terk eyleme, zīrā onlar ḳalbi taḳviye ederler ve o taḳviye ile ṭabīᶜat ḥareket-i menī maḍarratına muḳāve-met edip ona ġālibe ve maḍarratı dāfiᶜa olur ve keẕālik kāskīnec ve ḳaran-fülī ikisinin dahi bu ḳısmda fiᶜlleri ᶜacībedir.

İḫtināḳın Heyecānı ve İştidādı Katında Olan Tedbīrlerdir: Kaçan o ᶜillet heyecān heyecān eylese onun ṣāḥibesi reᵓsine ᶜıṭriyyeti olup cidden muḳavvī ve müsaḫḫin olan dühn-i nārdīn ve dühn-i bān mis̱lli dühnler ṣabb olunur

ve ẕikri mürūr eden daġdaġaya ve ḫuṣūṣan lāẕiᶜa olan ḥukākāte mübāderet olunur ve müdirre olan şiyāfāt ve raḥimi esfele cāẕibe olan ḥamūlāt istiᶜmāl olunur ve o fiᶜli olan şiyāf ve ḥamūlāt ve ġavālī mis̱lliler ve dühn-i bān ve dühn-i yāsemīn mis̱lli edhān-ı ᶜaṭıre ve keẕālik dühn-i uḳḥuvān ve dühn-i sāẕec ve sāir raḥimin muḥabbet ve meyli olan edhān-ı ᶜaṭıre vü ḥādde mis̱llilerdir ve onlarda ẕikr olunan menfaᶜatten mā-ᶜadā telṭīf ve idrār vardır. Ve keẕālik heyecān-ı iḫtināḳı olanlara taḥtından misk ve ᶜūd tebḫīr olunur ve ḥıcāre-i muḥmāt üzere menḍūc olan meysevsen duḫānı dahi tebḫīr olunur ve ḥalūḳ ve ġāliye ile ṭılā olunur ve nefesi ve iki munḫurları imsāk olunur ve ḥalḳına rīşe idḫāliyle ḳayᵓı taḥrīk olunur, zīrā ḳayᵓ ile onlara ḫiffet gelir. Ve onlar taᶜṭīs olunup rāyiḥa-i müntine onlara teşmīm olunur. Ve raḥimi ve demi esāfile ceẕb için onların esāfiline meḥācim ilzām olunur ḫuṣūṣan iki uylukları ve iki ḥālibleri üzerine meḥācim vaḍᶜının menfaᶜati ziyāde olur. Ve eger raḥimin bir cānibe meyli var ise o cānib-i meyl ḥiẕāsına dahi vaḍᶜ-ı meḥācim nāfiᶜ olur demi ve raḥimi esfele ceẕb etmekle. Ve iki ayakları bi-ḳuvvetin delk olunur ve onların verikleri ve ᶜāneleri ve ikişer uylukları ve faḫiẕleri ve sāḳlarına mülāzemet olunup fevḳten esfele varınca ḳadar şedd olunur. Ve dühn-i rāzıḳī ve edviye-i ḥādde-i muḥammire ki onun aḫlāṭında ferfiyūn mis̱lliler ola, onlar ile temrīḫ olunur ve maḳᶜadesine muḥallilāt taḥmī olunur ve keẕālik o muḥallilāt ile maḳᶜade ṭatliye olunur. Ve ona ṣayḥa ettirilir ve hezz ve taḥrīk dahi olunur. Ve bu tedbīrler cemīᶜan işlense velākin nefesi ricᶜat eylemese vācib olur ki onun başına muġlā ve ḥārr olan dühn ṣabb oluna veyāḫūd yāfūḫūna keyy oluna ve onlara ẕikr olunan ṣabb-ı dühn ve keyy olunmaktan lāzım olur. Ve baᶜḍı kerre onlar faṣd olunmakla ifāḳat gelir. Ve onlara şarāb saḳyından ḥaẕer eylemek gerektir, onlara şürb-i mā evfaḳ olur. Ve keẕālik onlara laḥmı ve menīyi ziyāde eden luḥmān-ı ġalīẓa iṭᶜāmından dahi ḥaẕer oluna.

Onuncu Faṣl Raḥimde Bevāsīr ve Tūs̱e ve Büs̱ūr ve Mesāmīr Ẓuhūru Beyānındadır

Ve baᶜḍı kerre raḥimde bevāsīr ḥādis̱ olup o bevāsīr ẕekerde denildiği üzere tūs̱ gibi olur. Ve keẕālik o raḥimde büs̱ūr-i muḫtelife ḥādis̱ olup onların baᶜḍısına ḥāşā tesmiye olunur o bes̱reler ḥāşā denmekle maᶜrūf olan nebātın rüᵓūsu gibi olmakla. Ve baᶜḍı kerre o büs̱ūr beyḍā olur. Ve

baʿḍı kerre dahi raḥimde ẓāhir olan bevāsīr ʿaḳīb-i şiḳāḳta ve evrām-ı ṣulbe ʿaḳıbında s̱eʾālīl-i mismāriyye gibi olur. Ve bevāsīr-i raḥimin bürʾe ṣāliḥ olanları ancak ḫāric- raḥimde ẓāhir olanlardır ve ʿumḳ-ı raḥimde olanların ḳābil-i ṣalāḥ olanları ġāyet nādir olur.

Ve baʿḍı kerre ṭams̱ı muḥtebes olup ẓāhir-i raḥimden ve maḳʿadesinde bevāsīr ẓuhūr edenler o bāsūrdan intifāʿ ederler, zīrā recā olunur ki o bāsūrlar münfetiḥa ve müstenḳıye olup iḥtibās-ı ṭams̱ın īcāb eylediği emrāḍ-ı ṣaʿbeden emān ola. Ve o bevāsīr her ne ḳadar ʿumḳta ise onu istilāḥ yaʿnī tebaṣṣur ve rüʾyet mümkin olur şiḳāḳ bābında ẕikr olduğu üzere fercin muḥāẕīsine āyīne vaḍʿ etmekle. Ve kaçan o bāsūru istilāḥ ve āyīne ile rüʾyet eylesen eger zamān-ı naẓar vecaʿ ve iḥtibās-ı dem vaḳti ise o bāsūr ḥamrā-i müteṣallibe rüʾyet olunur; eger ıstılāḥ-ı meẕkūr zamān-ı sükūnda oldu ise o bāsūr ḍāmire rüʾyet olunur, zīrā vecaʿın vaḳti mevāddın seyelānı vaḳtidir ki ondan evvel vaḳtte dürdī gibi bir şeyʾ-i esved seyelān eylemiştir.

el-ʿİlāc: O bāsūr telyīn olunup isāleye müheyyā ve müstaʿidd kılınıp vaḳt-i telezzüz ü intifāḫında onda vecaʿ-ı şedīd olur ve telyīn vecaʿı teskīn eder. Ve eger telyīn nāfiʿ olmazsa veyāḫūd bevāsīr ʿarīḍa ve vāsiʿa olmamakla telyīni ḳābil olmazsa istiʿmāl-i ḥadīdden lābüdd olur, onda ḥadīdi istiʿmāl bevāsīr-i maḳʿadede ḳālıb ile ḥadīd istiʿmāli gibi olur.

Eger bāsūr ḫāric-i raḥimde ise bāsūr ḳaṭʿ olundukta mevḍiʿ-i ḳaṭʿa zāc ve şebb ve ḳuşār-ı kündür ve onlar mis̱lli edviye vaḍʿ olunur. Ve kaçan ḳaṭʿ murād eylesen merʾeyi bir beyt-i bāride idhāl ve o beytte bāsūr-ı raḥimi ḳaṭʿ edersin ve bu resm üzere kılarsın ki onun iki ayaklarını ḥāyiṭ üzere refʿ edip iki sāʿat miḳdārı merfūʿatü'r-ricleyn terk ve ʿānesi ve ṣulbü ve ʿicānı üzerlerine ḳābıḍa ve s̱elcle müberrede olan miyāhla meblūle ḫırḳa vaḍʿ edersin. Ve eger dem inḳıṭāʿa muḳārebe eylemezse onun ʿānesi ve ṣulbü ve onların nevāḥīleri üzere meḥācim-i lāzıme vaḍʿ edersin ve ṭabīḫ-i ḳavābıḍa maġmūse olan ṣūfeyi ona taḥmil edersin, o ḳavābıḍın içinde aḳāḳıyā ve heyūḳasṭīdās ve ḥuḍaḍ mis̱lli nesneler ola ve o merʾeyi miyāh-ı ḳābıḍa içinde iclās edersin.

Ve eger bevāsīr ʿarīḍa ve vāsiʿa ise onun ḳaṭʿına taʿarruḍ olunmaz velākin demi ḥābis ve tecfīfi ḳavī olan müceffifāt onun üzerine vaḍʿ olunur, mes̱elā enberbāris veyāḫūd ḥummāḍ ʿuṣāreleriyle meblūle olan ḫırḳa o bāsūr-ı ʿarūḍ ü vāsiʿin üzerine vaḍʿ olunur ve ḥuḍaḍ ve aḳāḳıyā mis̱lliler

dahi ẕerūr kılınır ve onun eṭrāfı bi-şiddetin rabṭ olunur ve merʾeye heyʾet-i mezḳūreyi ḥāfıẓa olan nuṣbe üzere nevm ile emr olunur mā-teteḥammel suḳūṭ eylemesin için ve ona nezf tedbīri ile tedbīr olunur.

Ve kaçan ifrāṭ-ı seyelān zāil olup onun seyelānı mertebe-i [445a] iʿtidāle tenezzül eylese ve ifrāṭ-ı seyelānı senin menʿin ḥasebiyle suḳūṭ-ı ḳuvvet āfeti dahi zāile olsa ve bir dahi ifrāṭ ḥāleti ona ricʿat eylemese sana gerek olur ki o miḳdār seyelānın inḳıṭāʿına rāḍī olasın yaʿnī külliyyen demi ḳaṭʿa taṣaddī eylemesin.

Ve bāsūr- ʿarīḍ ü vāsiʿi müleyyināttan olur ẖaṭmī ve bābūnec ve bezr-i kettān ve ḥulbe ve iklīlü'l-melik ve onların ems̱āli ṭābīẖinde merʾeyi iclās eyleyip üzerine edhāndan dühn-i zeyt ve dühn-i sūsen ve dühn-i iklīl-i melik istiʿmāl eylemek.

Ve mesānīrin ʿilācında o mesāmīr ṣāḥibesi ḥulbe ve müleyyināt-ı sāirenin maʿa'd-dühn ṭabīẖinde iclās olunur ve zūfā ve naṭrūn ve rītiyānec bu edviyeden mütteẖaẕ olan ferāzic iḥtimāli dahi onlara nāfiʿ olur.

On Birinci Faṣl Laḥm-ı Zāid ve Ṭūl-i Baẓr ve Ḳaḍīb Gibi Bir Şeyʾin Ẓuhūru ve Ḳaraḳūs Tesmiye Olunan Şeyʾin Beyānındadır

Raḥimin femi katında baʿḍı kerre laḥm-ı zāid nābit olur ve baʿḍı kerre dahi merʾe üzere ḳadīb gibi bir şeyʾ ẓāhir olur ki ʿinde'l-cimāʿ ḥāil olur ve baʿḍı kerre o şeyʾ-i ẓāhir baẓr[414]-ı ʿaẓīm olur.

Ammā ḳaraḳūs[415] fem-i raḥimde nābit laḥmdir, baʿḍı kerre uzun ve baʿḍı kerre kısa olur; ṣayfta ṭavīl, şitāda ḳaṣīr olur. Ve o ḳaraḳus tesmiye olunan laḥm-ı mezḳūrun vuḳūʿuna ve vücūduna Ercīḥānis ve Cālīnūs gibi eṭıbbādan bir ṭāife şehādet eyledi, ammā Esādiḳlus eṭ-Ṭabīb onu inkār eyledi. *Ṭabʿ ile olan nüsẖāda "Enbediḳlus" vāḳiʿ olmuştur, ammā noḳṭalar sāḳıṭa olup "Enbiyādiḳlus" olmak nüsẖa-i ūlā da iḥtimāldir.*

---

414 "Baẓr" bānın fetḥi ve ẓānın sükūnu ile fercin iki cānibinin arasında olan laḥm-ı zāiddir ki sünnetten bāḳī kalmış ola.

415 "Ḳaraḳūs" ḥalezūn vezninde bir nevʿ ḳāʿdır ki ṣulb ve emles ve ecved olur ve baʿḍı kerre ondan bir nevʿ mā ẖurūc eder ki tuturuk ve ḳıṭʿa-i nār gibi ẖabīs̱ olur ve o arḍ mürtefiʿa vü muṭmaʾinne olur. Ammā "ḳırḳıs" iki ḳāfın kesri ile circis maʿnāsınadır yaʿnī küçük sineğe derler. Ve "ḳaraḳūs" lafẓı ile kelb daʿvet olunur ve "ḳaraḳūs" lafẓı ile cedy işlā olunur. Ammā muṣannifin ẕikr eylediği maʿnā ġālib-i iḥtimāl üzere istiʿāre ṭarīḳi ile olur veyāhūd lüġat-i Yūnānī olur.

el-Muᶜālecāt: Ḳaḍīb ve baẓr-ı ᶜaẓīmin muᶜālecesi ancak ḳaṭᶜ iledir. Ve ḳaṭᶜın ṭarīḳi budur ki merᵓe ᶜalā-ḳafāihā ilḳā ve baṭnı imsāk olunur nezf vuḳūᶜundan ḥaẕer için ve baᶜdehu o baẓr ᶜumḳundan ve aṣlından ḳaṭᶜ olunur. Ammā laḥm-ı āḫer laḥmı ekkāle olan edviye ile muᶜālece olunmak mümkindir ve o edviyeyi o bābda sen bilirsin. Ve bu laḥma muᶜālecede baᶜḍı kerre sen ḳaṭᶜa muḥtāc olursun ve o laḥm bevāsīr mecrāsına cārī olup bevāsīr ḳaṭᶜı gibi ḳaṭᶜ olunur.

Ammā ḳaraḳus bir ḫayṭ ile şedīden rabṭ olunup iki gün veyāḫūd üç gün merbūṭan terk olunup baᶜdehu ḳaṭᶜ olunur. Ve baᶜḍı kerre işāret olunur ki taᶜaffün edince ḳadar ḳaraḳus merbūṭan terk olunup baᶜde't-taᶜaffün ḳaṭᶜ oluna seyelān-ı dem ḳalīl olsun için.

On İkinci Faṣl Raḥimde Ḥāsıl Olan Su Beyānındadır

Baᶜḍı kerre erḥām-ı nisāda mā müctemiᶜ ve muḥteḳın olur.

el-ᶜAlāmāt: O mā-ı muḥteḳın-i raḥimin ᶜalāmeti iḥtibās-ı ṭams̱ın teḳaddümü ve ḳarḳara-i baṭnın kes̱reti ḫuṣūṣan kes̱retin ḥareket ve meşyi katında tezāyüdü ve esfel-i baṭna verem-i rıḫv ᶜurūḍu ve baᶜḍı kerre o merᵓenen müsteskıye gibi olduğu olur ve ondan ruṭūbet-i māiyye kes̱ret üzere seyelān eder ḥattā ẓann olunur ki o merᵓede ḥabel vardır ve baᶜḍı kerre onun ferci defᶜaten mā-ı kes̱īr idrār eder.

el-Muᶜālecāt: Onun ᶜilācında eger iḥtiyāc var ise faṣd olunup riyāḍet ettirilir ve māiyyeti idrārı ḳavī olan eşyā-ı müdirrede iḳᶜād olunur ve ḍımādāt-ı istisḳāda istiᶜmāl olunan eşyāda dahi iḳᶜād olunur o mādde-i māiyyet nuḍc bulunca ḳadar ve baᶜde'n-nuḍc ona bi'l-ḳuvve ṭams̱ı müdirre olan eşyā taḳrīb olunur ve müdirrāt-ı bevl dahi saḳy olunur, müsteskīlerde istiᶜmāl olunan ḥukun ve müdirrāt ve müdirrāt-ı ṭams̱ olan şiyāfātla iḥtiḳān olunur ve ḫarbaḳ-ı ebyaḍ iḥtimāli onlara nāfiᶜ olup mā-ı kes̱īr iḫrāc eder.

On Üçüncü Faṣl Raḥimde Mütevellid Olan Nefḫa ve Raḥimin Taᶜaffünü Beyānındadır

Ve baᶜḍı kerre raḥimde ḥādis̱e olan nefḫa ve rīḥin sebeb-i evveli ḍarbe ve saḳṭa ve o mis̱lli nesneler olur onların mizāc-ı raḥimi iḍᶜāfları ḥasebiyle. Ve baᶜḍı kerre dahi ᶜusr-i vilādet veyāḫūd fem-i raḥimin inḳılābı veyāḫūd

fem-i raḥimi sādd olan berdin ġalebesi ve şiddeti olup o sebebden raḥimin feḍāsında veyāḫūd ḫalel-i elyāfında veyāḫūd zevāyāsında muḥtebese olan riyāḥın iḥtibāsı nefḫa-i raḥime sebeb olur. O nefḫanın aṣᶜabı ḫalel-i elyāfta olan riyāḥ-ı nefḫasıdır ve baᶜdehu aṣᶜab zevāyā riyāḥı ve baᶜdehu tecvīf ve feḍā-ı raḥim riyāḥı ve nefḥalarıdır.

el-ᶜAlāmāt: Raḥimde ve elyāfta rīḥin iḥtibāsı müştedde olur ḥattā o rīḥin vecaᶜ-ı temdīdi onun ᶜānesine bāliġ olup ürbiyyeteyn üzere münbasıṭ ve iki faḥiẕe ve ḥicāba ve miᶜdeye irtiḳā eder ve o nefḫa için ṭabl ṣavtı gibi ve istisḳā-i ṭablī savtı gibi ṣavt olur. Ve baᶜḍı kerre dahi o riyāḥ intiḳāl eder ve o merʾeye maġṣ ve ḍarebān ve naḫs ᶜārıḍ olur. Ve onları eşyā-ı ḳaviyye-i ḥādde ile kimād teskīn eder velākin berdin ᶜavdi ile o aᶜrāḍ ᶜavdet eder ve ona ġamz olunsa ondan ḳarāḳır munfaṣıla olup o eclden ᶜānede nütūʾ ve irtifāᶜ ḥādis̱ olur. Ve baᶜḍı kerre raḥimde o rīḥ müddete'l-ᶜömr bāḳī kalır, mevte varınca ḳadar ondan zāil olmaz. Ve bir ḳavm zuᶜm ederler ki raḥim menīyi müştemil olsa o rīḥ taḥallül eder ve o raḥim kendide rīḥ olmamış gibi olur.

el-Muᶜālecāt: Eyāric-i lūġāẕiyā ve sencerīnā bi-māi'l-uṣūl ve'l-büzūr şürb olunmak ona nāfiᶜ olur eger o riyāḥı fāᶜil olan mādde bedenden ve raḥimden eyāric-i feyḳarā mis̱lli ile istifrāġdan sonra istiᶜmāl olunur ise. Ve eger riyāḥ-ı meẕkūre müzmine ise onun māddesini eyāric-i Erkāġānīs ile istifrāġ ziyāde evfaḳ olur ve kelkelānic dühnü o riyāḥa cidden nāfiᶜ olur. Ve baᶜḍı kerre muḳl ve ᶜūd-ı belesān ve ḥabb-ı belesān bu edviyelerden şiyāfāt ittiḫāẕ olunup iḥtimāl olunur. Ve keẕālik dühn-i seẕāb ve dühn-i nārdīn ile dahi iḥtimāl olunur. Ve baᶜḍı kerre dühn-i seẕāb ve dühn-i şibt ile tenṭīl olunur. Ve baᶜḍı kerre dahi seẕāb ve bezr-i fencengüşt ve kemmūn ve ḳanṭuriyūn ve birincāsef ve merzencūş ve enīsūn ve fūtenec ve selīḫā ve nānḫāh ve sāir büzūrdan ḍımāḍ ittiḫāẕ olunup raḥim üzere vaḍᶜ olunur. Ve baᶜḍı kerre ḍımād-ı meẕkūrun edviye-i meẕkūrelerini ṭabḫ edip miyāhında [o riyāḥı] olan merʾe iclās olunur. Ve baᶜḍı kerre dahi edviye ḥārre ile tebḫīr olunur. Ve baᶜḍı kerre dahi raḥim ve ᶜāne üzere nār ile olan meḥācim vaḍᶜ olunur.

On Dördüncü Faṣl Raḥimin Riyāḥı Beyānındadır

O riyāḥın ṣāḥibesi ẓann eder ki raḥiminde bir şeyᵓ-i mütedellī vü muᶜallaḳ vardır ve bu iḥsās cemīᶜ-i evḳātta ve ḫuṣūṣan şitāda olur ve onun elemi teferruḳ edip ve fırḳaları bir mevḍiᶜden āḫere intiḳāl eder. Ve onun ᶜilācı için küllü yevmin daḥmers̱ādan bir buçuk dirhem aḫẕ olunup on dirhem o miġlāb ile şürb olunur ki onda bir dirhem kemmūn ve bir dānıḳ maṣṭakī ṭabḫ olmuş ola ve onun ġıdāsı rāziyānec ile mā-ı ḥımmaṣ kılınır ve o ġıdā cidden nāfiᶜ olur. Rabbu'l-ᶜālemīne ḥamd olsun ki kitāb-ı s̱ālis̱in yirmi birinci fenninin itmāmını müyesser eyledi. el-Ḥamdü lillāhi ᶜale'l-itmāmi ve'ṣ-ṣalātu ve's-selāmu ᶜalā-seyyidina'l-enāmi mā-dāme'l-ibtidāu ve'l-iḫtitāmu. [445b]

YİRMİ İKİNCİ FENN ḲĀNŪN’DAN ÜÇÜNCÜ KİTĀB FÜNŪNUNUN ĀḪİR FENNİ OLUP AᶜḌĀ-İ ṬARAFİYYENİN AᶜRĀḌ-I ẒĀHİRELERİ VE MUᶜĀLECĀTI BEYĀNINDADIR O DAHİ İKİ MAḲĀLEYİ MÜŞTEMİLDİR.

Maḳāle-i Ūlā Aᶜḍā-i Ṭarafiyyeye ᶜĀrıḍa Olan Āfāt-ı Miḳdār ve Āfāt-ı Vaḍᶜ Beyānındadır O Dahi Fuṣūlü Müştemiledir

Evvelki Faṣl S̱erbin ve İki Ṣıfāḳın Heyʾetleri Beyānındadır

Ve maᶜlūm ola ki baṭn üzere cild-i baṭndan sonra iki ġışā vardır: O iki ġışānın birine ṭāḳī derler, o ġışā-i ṭāḳī emᶜāyı ḥāvī olur ve kes̱āfeti ḥasebiyle ve düsūmeti ile emᶜāyı tesḫīn eder ve ᶜaḍali dahi ḥāvī olur. Ve ikinci ġışā bāṭın olur[416] ona bārīṭūn ıṭlāḳ olunur ve müdevver dahi tesmiye olunur onun için ki o ġışā-i bāṭınī ġāşiye ve sāire olan nesnelerden o ġışā küre gibi bir nesne olur ki onun üzerinde ḫaml ve zevāid-i rıḫv ve s̱aḳb olur ve o ġışā fevḳinden ḥicāba mutaṣıl ve ona min-ᶜallin menātı olur yaᶜnī ḍaḫāmeti ḥasebiyle mürtefiᶜ olup ḥicāba muttaṣıl olur. *Ẓāhir budur ki ḥicābdan murādı ṣadrı munṣıf olan ḥicābın ve ġışānın nihāyetidir ki ṣadr ile ḳalb arasında ḥāil ve ḥāciz olur ve ṣadrı tanṣīf eylediği maḥalle ḥicāb-ı munṣif tesmiye olunduğu gibi ḳalb ile ṣadrı faṣl eden maḥalline ḥicāb-ı ḥāciz tesmiye olunur.*[417] Pes o ikinci ġışānın ḥicāba muttaṣıl olduğu maḥall her ne ḳadar ḍaḫm ve s̱eḫin ise velākin baṭnın cildi ve ġışāsı taḥtında olan mevāḍiᶜi raḳīḳ olur.

Ve o bārīṭūn ve müdevver tesmiye olunan ġışāya yemīnen ve yesāren iki ᶜaded ᶜaḍal lüzūm-ı şedīd ile mülāzeme eder ve o iki ᶜaḍalin mülāzesinden sonra ona ve ḥicāba ve eczāsına ittiṣāl-i ittiḥād ile laḥmiyyet muttaṣıl olur. Ve o ġışā-i s̱ānī miᶜdeye ve kebide muttaṣıl olur velākin kebide cidden raḳīḳ iken muttaṣıl olur ve miᶜdeye o ġışānın cevheri müstaḥkem ve müstaḥṣaf

416 Yaᶜnī ṭāfīnin taḥtında olur. Bundan ẓāhir olur ki “ṭāfī emᶜāyı ḥāvī olur” dediğinden murādı emᶜāyı mümās olur demek değildir belki bu bābda mes̱el olan الدرة في الحقة والحقة في البيت فالدرة في البيت ḳabīlindendir.

417 ᶜÖrf-i eṭıbbāda ḥicāb bi‘l-cümle ġışāya ve ṣıfāḳa ıṭlāḳ olunur ve eks̱er-i istiᶜmāli ᶜale‘l-ıṭlāḳ tercümede ẕikr olunduğu üzeredir.

olduktan sonra muttaṣıl olur ve o ittiṣāl ittiṣāl-i münbasıṭ olur. Ve o ġışā-i s̱ānīnin miᶜdeye ṣuᶜūdunda ve miᶜdeden nāzilen inᶜiṭāfında ᶜurūḳ-ı sākine ve şiryān-ı kes̱īre mürūr ve mecāzına temkīn vardır. Ve o ᶜurūḳ ve şiryān o mevḍiᶜ-i inᶜiṭāfa taᶜalluḳ edip sonra cānib-i taḥtına münḥadir olur yaᶜnī s̱ānīnin dāḫiline nüfūẕ eder. Ve o ᶜurūḳ ve şiryān s̱erb olur yaᶜnī o ᶜurūḳ ve şiryān müntesice olup onun nesḫine s̱erb tesmiye olunur ve eks̱er bārīṭūn üzere bir ṣıfāḳ cārī olur ki fi'l-ḥaḳīḳa o ṣıfāḳ baṭn üzere olan ᶜaḍal-i müstaᶜ-riḍin refīḳidir velākin o ṣıfāḳ bārīṭūna muttaṣıl ve ᶜaṣabiyyete müşābih ol-makla ẓann olunur ki o ṣıfāḳ bāreīūndan cüzᵓdür. Ve kaçan ṣıfāḳtan bārīṭūn ifrād ve ifrāz olunsa cidden raḳīḳ olur ve fi'l-ḥaḳīḳa bārīṭūn o ṣıfāḳ olur. Ve onun eraḳḳı ve aḫlaṣı iki ḫaṣr katında olanlardır. Ve o eraḳḳ olan mevḍiᶜden aḍlāᶜın aġşiye-i müstabṭıneleri nābite olur. Ve o ṣıfāḳın menfaᶜati budur ki o ṣıfāḳ ᶜaḍal-i baṭn ile emᶜā arasını mümteliᵓe eder ve mevḍiᶜi sedd edip faḍlın mevāḍiᶜ-i ḫāliyeye vuḳūᶜunu ve inṣıbābını menᶜ eder ve onun menᶜi-ne diyāfraġamā cihet-i ḫalften iᶜānet eder ve o ṣıfāḳ cihet-i ḫalften emᶜāyı ve ferāġ-ı fuḍūl için olan aḥşāyı ᶜaṣr-ı müsrif ile ᶜaṣr edip onların ḥāvī ol-dukları s̱üfl ve bevl ve cenīn o ᶜaṣr ile mündefiᶜ olurlar. Ve kezālik o ṣıfāḳ intifāḫ-ı şedīdi menᶜ eder ve aḥşāyı rabṭ-ı ḳavī ile rabṭ eder, o merbūṭ aḥşā ṣulbde şeyᵓ-i vāḥid gibi olur. Ve onların küllīsi cihet-i ḫalfte olan laḥm-ı ġudedī üzere vāḳiᶜ ve muttaṣıl olup o laḥm-ı ġudedī o mecmūᶜ ve merbūṭa ve ᶜurūḳ-ı kibār ve beyne'l-emᶜā muttaṣıla olan cedāvile cemīᶜan viṭā gibi olur yaᶜnī döşek gibi olur.

Ve bir ḳavm dediler ki baᶜḍı ġışālar ecnās-ı elyāftan müntesic olur, mes̱elā līf-i ṭavīl ve līf-i ᶜarīḍ ve līf-i müverrebden cihāt-ı maᶜlūme üze-re teᵓlīf ve terkīb olunur; līf-i ṭavīlde ḳuvve-i cāẕibe ve ᶜarīḍde dāfiᶜa ve müverrebde māsike olur, ammā ṣıfāḳta bu mis̱lli ecnās-ı elyāf olmak cāiz değildir.

Muṣannif der ki o ḳavmin bu kelāmı ᶜurūḳ ve mes̱āne ve raḥimde ce-reyān eylemez, zīrā onların her birisi birer ᶜuḍv-ı müfreddir, elyāftan mü-rekkeb değildir, onların ḥaḳḳında "ecnās-ı elyāftan mürekkeb değildir, cins-i vāḥidden veyāḫūd iki cinsten mürekkebdir" demek cāiz olmaz belki o kelām baᶜḍı aġşiyelerde olup kimi ecnās-ı s̱elās̱eden ve kimi iki veyāḫūd bir cins elyāftan mensūc olur.

Ve bu iki ḥicāb yaʿnī ṭāḳī ve bārīṭūn cevf-i esfelin aḥşāsını viḳāye ederler ve kaçan ʿāneye müntehī olduklarında onlarda yemneten ve yesreten ikişer s̱uḳbe ḥāṣıla olur ke-enne cuḥr gibi yaʿnī çukurlar gibi olup nüzūl ederler ve iki beyḍalara kīse gibi olurlar.

Ve o iki ḥicābın yaʿnī ṭāḳī ve ṣıfāḳ tesmiye olunan ḥicābların s̱erb taḥtında olur ve s̱erb birbirine muṭbaḳ olan iki ġışādan müʾelleftir; ikisinin arasında şiryānāt ve ʿurūḳ-ı sākine vardır ve şiryānāt-ı ʿurūḳtan eks̱erdir.

Ve s̱erb şeklde kīs gibidir, miʿdeye ve māsārīḳāya ve ḳūlūna merbūṭtur. Ve s̱erbin menşeʾi bārīṭūnun iki mevḍiʿde olan faḍlası olur. O mevḍiʿin birisi miʿdenin is̱nā ʿaşere ittiṣāli olduğu maḥalldir ki o maḥallden ẕikr olunan bārīṭūn faḍlası nüzūl eder.[418] Ve ikinci mevḍiʿ ʿāne mevḍiʿidir ki ondan bārīṭūn faḍlası ṣuʿūd edip o nāzil ve ṣāʿid faḍldan mis̱lü'l-kīs s̱erb müntesic olur.

Ve eczā-i bāṭından ḫārice ḳıyāsla cüzʾ-i evvel cilde olur ve cilde taḥtında ġışā-i evvel yaʿnī ṭāḳī tesmiye olunan ġışā olur ve cilde ile ṭāḳīnin mecmūʿuna merāḳḳ tesmiye olunur ve onların taḥtında ʿaḍal olur ve taḥt-ı ʿaḍalde s̱erb ve taḥt-ı s̱erbde emʿā olur.

İkinci Faṣl Fetḳ ve Fetḳe Müşābih Āfetler Beyānındadır

Fetḳ bir āfettir ki ġışāya ġışānın ferdiyyetinin inḥilāli ḥasebiyle ʿārıḍ olur ve o ġışāya şaḳḳ ʿārıḍ olup bir ġarīb cism o şaḳḳa nüfūẕ eder gerekse ḳable-vuḳūʿi'ş-şaḳḳ ġışāda o cism maḥṣūr olsun ve gerek ise maḥṣūr olmasın veyāḫūd fetḳ mecārī-i ḍayyiḳanın ittisāʿı ile ʿārıḍ olur. Ve kaçan fetḳ bir ḥāl üzere olsa ki ona nüfūz eden cism-i ġarīb sālik olsa ḫuṣyelere teʾeddī eyleye, o fetḳe üdre ve ḳayle tesmiye olunur ve mā-ʿadālara ism-i ʿām ile yaʿnī fetḳ ismiyle tesmiye olunur.

Ve eks̱eriyyā ḫuṣyenin üdresi ve devālīsi ve ṣalābeti ve keẕālik ṣafnın ṣalābeti s̱erbīde yaʿnī s̱erbi olan ġışāda vāḳiʿ olur, zīrā ẕikri mürūr eylediği üzere ṣıfāḳta olan iki s̱uḳbeye baʿḍı kerre ittisāʿ-ı meẕkūr ʿārıḍ olur ḍaʿfları ḥasebleriyle veyāḫūd o s̱uḳbelerin ḥavālīsi taḥarruḳ eder ve o ḥavālīde olan muġarriye veyāḫūd bālle-i mürḫiye olan ruṭūbet ḥasebiyle.

418 Ẕikri mürūr eylediği üzere o faḍla bārīṭūnun üzerinde bir ġışā-i raḳīḳtir ki ondan s̱erb müntesic olur, pes s̱erb bārīṭūnun taḥtında olmakla fevḳte olan ġışānın mevḍiʿinde bārīṭūna nüfūẕ edip taḥtında s̱erb müntesic olur.

Ve ṣarḫa veyāḫūd ḥareket veyāḫūd saḳṭa meʿūnetleri ile veyāḫūd o taḥarruḳ ḥareket üzere olan menīyi imsāk edip defḳten menʿ etmekle veyāḫūd heyʾet-i cimāʿı ʿaks edip merʾe recül üzere ṣuʿūd etmekle veyāḥūd ḥīn-i cimāʿda nefsi itʿāb etmekle ḫuṣūṣan imtilā üzere cimāʿda itʿāb etmekle [ve keẕālik ʿale't-toḫme cimāʿ etmekle] ve baṭnda rīḥ ve berāzın ictimāʿıyla ḥādiṡ olur ve o ittisāʿ ve ḫarḳtan ṡerb veyāḫūd ḥicāb veyāḫūd cemīʿan ṡerb ve ḥicāb ve miʿā nüzūl eder ve ḫuṣūṣan min beyni'l-emʿāi aʿver nüzūl eder, zīrā aʿver sāirler gibi merbūṭa değildir belki muḫallādır veyāḫūd sebeb-i taḫarruḳ u ittisāʿ o ruṭūbettir ki onu ṭabīʿat [446a] o maḥalle ṣabb eder veyāḫūd o maḥallde ruṭūbet-i meẕkūre tevellüd edip ḫarḳ-ı ittisāʿa müʾeddiye olur.

Ve onun tevellüdü bürūdetin demi māiyyete iṣālesi ile olur. Ve baʿḍı kerre o ruṭūbet için bir ġışā-i ḫāṣṣ olur.[419] Ve baʿḍı kerre o ruṭūbet dem ve demeviyye ve dürdiyye olur eger sebeb ḍarbe ve saḳṭa olur ise veyāḫūd riyāḥ-ı nāfiḫa olur. Ve baʿḍı kerre onda ḥadīd ile muʿālece nāfiʿa olur. Ve baʿḍı kerre o mevḍiʿde laḥm-ı nāfiʿ olur.

Ve baʿḍı kerre dahi ṣafn ġalīẓ veyāḫūd ṣulb olur verem ve semn ḥasebiyle ve o sebebden üdreye ṣafn müşābih olur ve ona üdretü'l-laḥm tesmiye olunur. Ve baʿḍı kere o verem ve semn ürbiyyede olur. Ve baʿḍı kerre o mevḍiʿin ʿurūḳu müntefiḫa olup ona üdretü'd-devālī tesmiye olunur. Ve baʿḍı kerre ṣafn min-ġayri fetḳin ṭavīl olur ve şedīden istirḫā edip üdreye müşābih olur.

Ve baʿḍı kerre fetḳ ḫuṣyelerin fevḳinde olur, ürbiyye katında ve ürbiyye fevḳinde olur ve sürrede ve fevḳa's-sürrede ve iki ḥāliblerde olur. Ve fevḳa's-sürre vāḳiʿ olan fetḳ āḫerlere ḳıyās ile nādir olur, zīrā sürrenin fevḳi ʿaḍal ile medʿūm olur ona ġışā iʿtimād etmekle, ednā sebebden ona fetḳ ʿārıḍ olmaz, ammā sürre taḥtında ʿaḍalin eṭrāfı vāṣıl olur ve diʿāme olmağa eṭrāfın ṣalāḥiyyeti olmaz. Ve baʿḍı kerre sürreye nütūʾ ʿārıḍ olup o nütūʾ-i sürre dahi fetḳ ḳabīlinden olur.

Ve min beyni'l-fütūḳ fevḳa's-sürre olan fetḳ rediyyü'l-aʿrāḍ olur ne ḳadar o fetḳ ḳalīlü't-tezeyyüd ise ve ḥālet-i ūlāda mūlim değil ise. Ve o

419 "O ruṭūbet için bir ġışā-i ḫāṣṣ olur" demek, o ruṭūbetten bir ġışā-i zāid tekevvün eder demektir.

fetḳin rediyyü'l-aᶜrāḍ olduğunun vechi budur ki o fetḳe mündefiᶜ olan miᶜā-i diḳāḳ olur ve miᶜā-i diḳāḳ mütezāḥime ve müteḍāġıṭa olmakla ve diḳāḳın o ḥāline muṣāḥib olan fetḳ s̱üflü ibḳā etmekle īlāvus cinsinden olup ḳalaḳ ve kerbi olur. Velākin taḥt-ı sürrede olan fetḳ ittisāᶜı eşedd-i ḳabūl ile ḳabūl eder ve izdiyāda ẕāhib olur ve evvel-i ḥudūs̱unda mūlim olmaz.

Ve maᶜlūm ola ki s̱erb ve miᶜā ḳaylesi maraḍ-ı ḳavī vü ᶜasirdir ne ḳadar ṣaġīre dahi olursa ve ḳayle-i mā maraḍ-ı sehldir her ne ḳadar kebīr olur ise.

el-ᶜAlāmāt: Aṣnāf-ı fütūḳ beynlerinde müşterek olan ᶜalāmetler budur ki ṣıfāḳ-ı dāḫil ile merāḳḳ arasında ziyāde-i ẓāhire iḥsās olunur ve ḥaṣr-ı nefes ve ḥareket katında o ziyādenin ẓuhūru ezyed ve eks̱er olur.

Ve mecrānın ittisāᶜı ḥasebiyle olan fetḳin ᶜalāmeti ṣafnda o ziyāde ḳalīlen ḳalīlen ẓāhir olur ve ẓuhūru bilā-ḥareketin ᶜanīfetin ve bilā ṣayḥatin olur ve ona üdre-i ḫuṣye ıṭlāḳ olunur. Ammā fevḳa'ṣ-ṣafn olanlarda ittisāᶜ-ı mecrā ḥasebiyle fetḳ olmaz belki ancak inḫırāḳ ile olur ve tecfīf ona nāfiᶜ olmaz.

Vve fetḳ miᶜavī olup miᶜānın şaḳḳa nüfūzunun ᶜālemeti istilḳā katında sürᶜat ile o nāfiẕin ᶜavdı ve ḳarāḳırın iḥtibāsı ve ḫuṣūṣan ᶜinde'l-ġamz iḥtibāsı olur.

Ve s̱erbī-i ṣıfāḳī olan fetḳin ᶜalāmeti onun ḳalīlen ḳalīlen ḥudūs̱u ve onun cihet-i ᶜumḳa meyli olup vaḍᶜda istivā üzere olduğu ve onda ḳarḳara iḥsās olunmadığı olur ve o fetḳ ᶜumḳta olup saġīrü'l-ḥacm olur. Ve baᶜḍı kerre dahi bi-esrihi s̱erb-i ṣıfāḳī ḫurūc edip o fetḳin ḥacmi kebīr olur ve bürᵓü ᶜusretli olur ve miᶜā ḳaylesi gibi değildir velākin onun messi ḳayle-i miᶜā ve ḳayle-i mā ve ḳayle-i rīḥ messi gibi değildir, onlara muḫāliftir, miᶜavī ve s̱erbi fetḳlerin ḳayle-i rīḥten rücūᶜu aᶜser olur.

Ve ḳayle-i mā mess ile ve ṣafnın temeddüdü ile ve berīḳ ve melāset ile maᶜrūfe ve maᶜlūme olur ve bu ḳayle-i māīye dahi rücūᶜ ve duḫūl eylemez.

Ve ḳayle-i rīḥi maᶜrūfedir, zīrā intifāḫ-ı rīḥī ẓāhirdir ve rīḥi intifāḥ bilā-müzāḥametin kes̱īretin ve bilā-vecaᶜin ᶜavdet eder ve baᶜḍı kerre ḥālen yaᶜnī fevren ve defᶜaten ricᶜat ve ᶜavdet eder. Ve rīḥī ḳaylede rīḥin ᶜavdeti bi'l-cümle aḥvālde berāberdir, ᶜalīl müstalḳī ve ġayr-i müstelḳī olduğu ile rīḥin ᶜavdetin sürᶜat ve buṭᵓta tefāvüt eylemez, iki ṣūrette ᶜavdet müteşābihedir, zīrā rīḥte s̱iḳal yoktur ve zelūḳ dahi değildir. Ve bu vaṣf üzere

olan māddenin baᶜḍı aḥvālde ᶜavdeti aḥvāl-i sāire ᶜavdetinden serīᶜa olmaz, ammā miᶜavī ḳayle bunun ḫilāfı üzere olup istilḳā ve ġayr-i istilḳā ḥāllerinde ᶜavdet sürᶜat ve buṭᵓ ile muḥtelif olur ve ᶜinde'l-istilḳā miᶜānın ᶜavdeti yesīren eshel olur. Ve bundan yaᶜnī rīḥten baᶜḍı kerre evcāᶜ-ı şedīde ᶜārıḍ olur ṣafnı temdīd edip ve ḫuṣyeleri dahi ᶜaṣr eylediği eclden.

Ve laḥmīde ḳayle nefs-i ṣafnda olur, dāḫilde olmaz ve onda ṣalābet ve ġılaẓ ve iḫtilāf-ı şekl olur. Ve baᶜḍı kerre verem ile taḥaccür edip ona lūres tesmiye olunur.

Ammā üdre-i devālī ᶜurūḳ-ı mümteliᵓeden ve iltivā-i ᶜunḳūdīden[420] ünṡeyānda istirḫā olduğundan maᶜlūm olur ve onun iḥḍār[421] ve ḥarekāta mümānaᶜatı olur.

Ammā şerāyīnde olan ḳayle kaçan ona parmak ile kebs olunsa o ḳayle tebeddüd ve teferruḳ eder ve ḳayle şerāyīnde olmayıp o ᶜuḍvları taġdiye eden evride ise kebs ve parmak ile ona basmak o intifāḫı ve ḳayleyi tebdīd ve tefrīḳ eylemez.

el-Muᶜālecāt: Aṣḥāb-ı fütūḳa tedbīr-i küllī imtilāyı ve ḥareket-i keṡīreyi ve veṡbeyi ve defᶜaten nühūḍ ve ḳıyāmı ve cimāᶜı terk eylemektir. Ve bu aḥvālin ziyāde şerrlisi ve fütūḳa keṡret-i aḍrārı olanlar imtilādır. Ve vācib olur ki onlar aġdiye-i nāfiḫayı terk eyleyeler ve şürb-i māyı ikṡār eylemeyeler ve cemīᶜan mürḫī olan eşyāyı ḥattā ḥammāmātı dahi terk ve hecr eyleyeler ve ekl eyledikte istilḳā eyleyeler ve cülūs katında fetḳi şedd eyleyeler ḫuṣūṣan cimāᶜ katında şedd cidden gerekli olur ve onun cimāᶜı ᶜalā-ḫiffetin min-baṭnihi olmak gerektir.

Ve maᶜlūm ola ki fetḳ muᶜālecesinden ġaraḍ şaḳḳı ilḥāmdır eger ilḥāmı mümkin ise ve eger ilḥāmın imkānı yoksa muᶜāleceden ġaraḍ fetḳi tezāyüdden ḥıfẓdır ve mürḫiyāt olan mevāddı tecfīf ve ṡerb ve miᶜā nüzūl eyledi ise onu mevḍiᶜine redd ve iᶜādedir. Ve eger ṣafnda müctemiᶜa olan su ise veyāḫūd rīḥ ise onları taḥlīl eylemektir ve ona vārid mededi menᶜ eylemektir ve eger taḥlīl mümkin olmaz ise o miṡlli ᶜiṣyānı olan mevāddı iḫrāc için tedbīr olunur.

---

420 "ᶜUnḳūd" üzüm salkımıdır.
421 "İḥḍār" sıçrayıp mürtefiᶜ olmaktır.

Ve şaḳḳı ilḥām veyāḥūd şaḳḳı tezāyüdden ḥıfẓ muḳavviye ve muġarriye olan edviye-i ḳābıḍa ile olur ve her ne ḳadar şaḳḳ eḳall olur ise ilḥām o miḳdār eshel olur. Ve baᶜḍı kerre ona keyy ile istiᶜānet olunur. Ve onu tecfīf edviye-i muḥallile ile olur. Ve baᶜḍı tecfīfte edviye-i muḥallileye keyy ile istiᶜānet olunur. Ve nāzili mevḍiᶜine redd-i rabṭ ve şedd ile olur.

Ammā müctemiᶜi taḥlīl ḍımādāt-ı istisḳāiyye ile ve onun müşābihleri ile olur. Ve māddesini inṣıbābdan menᶜ istifrāġ ve taᶜdīl-i ġıdā ile olur. Ve māddesini iḥrāc bi-ḳuvvetin muᶜarrıḳa olan edviye ile ve ᶜamel-i ḥadīd ile olur.

Üçüncü Faṣl Miᶜā ve S̱erbin Fetḳi Beyānındadır

Eger s̱erb ve miᶜānın nüzūlü ṣafna ise onu mevḍiᶜine redd mümkin olur velākin onu redd fevḳte olan fetḳe nāfiẕ s̱erb ve miᶜāyı redden ᶜusretli olur, zīrā fevḳte olanların reddi ḥāl-i istilḳāda eshel olur ve yed ile ednā ġamz olunsa ricᶜat eder. Ve kaçan fetḳ ziyāde olsa eger o şaḳḳın tezāyüdü ruṭūbet ile ise o ruṭūbet tecfīf olunur ve şaḳḳ ḍamm olunup ilḥāmında iḥtiyāl olunur. Ve kaçan onun redd için ᶜiṣyānı olsa o ᶜalīl mā-ı ḥārra iclās olunur ve fetḳ müleyyinātla taḍmīd veyāẖūd ẖarḳ-ı ḥārre ile tekmīd olunur nāfiẕ ricᶜat edince ḳadar ve baᶜdehu üzerine edviye-i cāmiᶜa vaḍᶜ olunup şedd olunur ve üç gün meşdūden terk olunur ve o günlerde ᶜalīl istilḳā eder ve onun şeddi refāid-i mürebbaᶜa ile kılınır ve o refāid ile kılınır ki fetḳin iki [446b] şefelerini cemᶜ için maᶜmūle ola.[422] Ve baᶜḍı kerre o şeddin ve naṣbenin üzeri keyy olunur ve şaḳḳta refāid-i küreviyye istiᶜmāl olunmaz, zīrā küreviyye rifāde şaḳḳı tevsīᶜ eder, ammā şaḳḳ ᶜaẓīm olur ise ona licām lābüdd ve lāzım olur yaᶜnī onun bağı ḥāiḍin bağı gibi kılınır[423] ve ona aṣlā ḥadīd taḳrīb olunmaz.

---

422 "Ve O refāid ile" ola ki yaᶜnī bir nevᶜ rifāde-i murabbaᶜa ola ki o murabbaᶜ müs̱elles̱e müşābih ola, murabbaᶜda olan aḍlāᶜın ḍılᶜ-ı fevḳānīsi ṭavīl ve taḥtānīsi ḳaṣīr ve yemīn ve yesārda olanları mütesāvī ola.

423 Ve fi'l-ḥadīs̱: تَلَجَّمِي أَيْ شُدِّي اللِّجَامَ Yaᶜnī "Ḥayḍ bendin bağlan." Ve bu استثفري kelimesine benzer maᶜnāda "istis̱fār" art eteğin iki ayağı arasından alıp kuşağına sokmaktır. ᶜArabların جَاءَ فُلَانٌ قَدْ لَفَظَ لِجَامَهُ dedikleri şol kimse ḥaḳḳındadır ki maṣlaḥatından zaḥmet ve meşaḳḳat ile yorgun ve susuz ᶜavdet ede, nitekim جَاءَ وَقَدْ قَرَضَ رِبَاطَهُ derler yaᶜnī "Cemīᶜ ḳuyūdunu ḳaṭᶜ etmekle geldi, dāmdan ẖalāṣ bulan āhū gibi." Vankulu.

Ve aṣḥāb-ı fütūḳun intifāᶜ eylediği eşribe sencerīnā, cevz-i serv ṭabīḫi ḫuṣūṣan o ṭabīḫten içinde sencerīnā ve kemmūnī idāfe ve ḥall olanlar olur.

Ve şaḳḳ üzere istiᶜmāl olunan aḍmidede vācib olur ki şaḳḳın iki şefeleri cemᶜ olunup ve beyḍalar cānib-i fevḳe taḳlīṣ olunup ve nüzūl ve nüfūẕ eden şeyᵓ tamāmen redd olunup baᶜdehu o aḍmide istiᶜmāl oluna ve o aḍmide übhül ve cevz-i serv ve varaḳ-ı serv mis̱lliden ittiḫāẕ olunan ḍımād olur ve onun kes̱ret-i nefᶜi üzere icmāᶜ-ı eṭıbbā vardır. Ve keẕālik muḳl, kes̱īrā, ṣamġ-ı aᶜrābī, ġıra's-semek, ġıra'l-cülūd, dıbḳ-ı kemᵓe-i yābise, luḥūm-ı se-reṭānāt, verd maᶜa-aḳmāᶜihi, cemīᶜan ḳavābıḍ, ās-ı yābis, māş-ı muḳaşşer, midād, ḥuḍaḍ-ı Mekkī varaḳı, şebb-i Yemānī, summāḳ, s̱emeretü'ṭ-ṭarfā, maġre, ḳanṭuriyūn, ṣabır-ı Simneḥānī, mürr bu edviyelerden dahi ḍımād ittiḫāẕ olunur.

Nüsḫa-i Ḍımād-ı Ceyyid: Uşşaḳ, kündür, ṣabır-ı Simmneḥānī, dıbḳ her birinden üçer dirhem, muḳl iki dirhem, aḳāḳıyā, anzerūt. Baᶜde'd-daḳḳ übhül ile naḳᶜ olunup o menḳūᶜ bir ḳuṭna içirilip mevḍiᶜ-i şaḳḳa vaḍᶜ olunur.

Ḍımāḍ-ı Ḫafīf: Maṣṭaḳī, anzerūt, kündür veznleri berāber aḫẕ olunup nebīẕ ve zeytte iẕābe ve ḥall olan ġırā ile cemᶜ olunur ve bir kāġaẕ üzere onunla ṭılā olunup mevḍiᶜ-i şaḳḳ üzere vaḍᶜ olunur. Ve keẕālik bu ḍımād mis̱llidir ṣabır, ġırā, kündürden mütteḫaẕ olan ḍımād. Keẕālik cevz-i serv, kündür, aḳāḳıyā, cüllenār, anzerūt, dem-i aḫaveyn, mürr, ḥuḍaḍ, übhül veznleri berāber aḫẕ olunup baᶜde's-saḥḳı'n-nāᶜim ṣamġ ile maᶜcūn [kılınıp] beyḍaya veyāḫūd şaḳḳ hangi maḥallde ise ona ilzām olunur.

Ḍımāḍ-ı Ceyyid: Baᶜḍı kerre bu ḍımād ṣıbyānın fetḳini ilḥām dahi eder: Ḳuşūr-ı rummān on dirhem, ᶜafṣ-ı ficc beş dirhem bu devālar aḫẕ olunup beş ūḳıyye şarāb-ı ḳābıḍ ile şedīden ṭabḫ olunup emᶜā fevḳ cānibine redd olunduktan sonra mevḍiᶜ mā-ı bārid ile tenṭīl olunup ḍımād-ı meẕkūr o mevḍiᶜe ilzām olunur ve onun şeddi küllü üsbūᶜin veyāḫūd küllü ᶜaşereti eyyāmin ḥall olunur.

Ḍımāḍ-ı ᶜAcīb: Maṣṭakī, ḳuşūr-ı kündür, cevz-i serv mürr, ġıra's-semek, anzerūt bu edviye veznleri berāber aḫẕ olunur ve ġırā ḫall-i ḫamr ile iẕābe olunup onunla edviye-i bāḳıye cemᶜ ve ondan ḍımād ittiḫāẕ olunur. Ve baᶜḍı kerre ṣıbyānın fetḳine bu ḍımād kāfī olur: Cüllenār, bezr-i ḳaṭūnā, aṣl-ı sūsen-i berrī. Ve baᶜḍı kerre dahi yine ṣıbyāna ḍımād kāfī olur: ᶜAde-

sü'l-mā[424] ile taḍmīd. ʿAdesü'l-māʾ ṭuḥlub cinsindendir. Ve baʿḍı kerre yine ṣıbyān fetḳine kāfī olur şarābdan ve dühn-i zanbaḳtan maḥlūl olan muḳl ile ṭılā olunmak veyāḫūd cünd-i bīdester ile ṭılā olunmak ḫuṣūṣan o fetḳ-i māī ola ve kezālik baʿḍı kerre onlara kāfī olur esrāş ile sevīḳ-i şaʿīr.

Dördüncü Faṣl Fetḳ-i Mā Beyānındadır

Baʿḍı kerre fetḳ-i māda bezl-i müderrec ile su istifrāġ olunur ve baʿḍı kerre dahi māiyyeti iḫrāc eden aḍmide ile istifrāġ olunur. Ve istifrāġdan sonra baʿḍı kerre ḥadīd ile veyāḥūd edviye-i kāviye-i müşennice ile keyy olunur ve o keyy ṣıfāḳtan fetḳi vely eden cānib üzere olunur, zīrā ṣıfāḳı taḍyīḳ etmekle māı nüzūlden menʿ eder.

Ammā bezl ve baḍʿ olunmağın ṭarīḳi budur ki ʿalīlin ḫuṣyeleri cihet-i fevḳe işāle olunur ve ṣafndan cidden tebʿīd olunur ve bezlden muḳaddem ʿāne nūre istiʿmāli ile şaʿrdan tecrīd olunur ve bir serīr veyāḫūd dükkān üzere ʿalīl istilḳā olunur ve bir ḫādim cānib-i yemīne iclās olunup ʿalīlin ẕekerine cihet-i merāḳḳa medd ettirilir ve o ḥāl üzere iken bir mibḍaʿ-ı ʿarīḍ ile ibḍāʿ olunur ve mevḍiʿ-i derzi ibḍāʿdan ḥaẕer ve ittiḳā vācib olur velākin derzin yemīninden veyāḫūd yesārından ibḍāʿ olunup baʿdehu derze müvāzī şaḳḳ olunur[425] ve sen ictihād eyle ki māiyyeti cemīʿan istifrāġ eyleyesin. Ve bu vech üzere māiyyeti istifrāġ eyledikten sonra eger ẓann ve tecvīz edersen ki māiyyet ṣafna yine nüzūl ve ṣafnı mümteliʾe eder, o zamān ʿilācı iʿāde eyle, dilersen bezl ve dilersen keyy eyle, bu iki muʿālece arasında sen muḫayyirsin.

Ve keyyin ṭarīḳi budur ki taʿaḳḳufu[426] olan ḥadīde-i daḳīḳa mekāvī taḥmiyesi gibi taḥmiye olunur ve ḫuṣyeler ḥasbe mā-emken baʿīd olan mevḍiʿe rabṭ olunur ve o mikvā ṣafn üzere idāre olunur ki o mikvā ḫuṣyeye iṣābet eylemeyip ancak ṣafna ve bārīṭūna iṣābet eyleye ve onları taḍyīḳ ve teşnīc

---

424 "ʿAdesü'l-mā" ṭuḥlubdan ḫurʾu'ḍ-ḍafādıʿ dedikleri ṣınftır.

425 Ẕikri mürūr eylediği üzere ṣıfāḳın esfelinde iki s̱uḳbe ḥādis̱ olup nüzūl eder ve s̱uḳbelerden ṣafn olur, pes o s̱uḳbelerin birbirine mülteḳīleri derz olur ve şaḳḳ o derze müvāzī kılınır yaʿnī her biri bir cihet-i vāḥidden iḫrāc olunsa birbirine mülāḳī olmaz.

426 "ʿAḳf" bir nesnenin başı eğri olmaktır. Mikvānın başı eğri olup ḫayyāṭın ütüsü gibi ola ve medḫali yaʿnī başının ʿaḳfı vāsiʿ olur ise mekāvīnin keyyi ecved olur.

etmekle baᶜde-ẕālike'l-keyy ṣafna mā duḫūl eylemeye. Ve medḫali vāsiᶜ olan mekāvī ecved olur. Ve bu keyyden sonra ḥādiṡ olan ḫuşkrīşete muᶜālece olunup baḍᶜ ve keyy mevḍiᶜi idmāl olunur ve baᶜḍı kerre bārīṭūndan bir şeyᵓ ḳaṭᶜ olunup baᶜdehu keyy olunur ve şaḳḳ üzere ḳavābıḍ vaḍᶜ olunur ve ᶜalīl şürb-i mādan menᶜ olunur.

Ammā ḳayle-i mānın aḍmideleri istisḳā ve ṭıḥāl aḍmideleri gibidir. Ve keẕālik bu ṣıfat üzere olan ḍımāddır: Mīvīzec ve kemmūn aḫẕ olunur ve menzūᶜu'l-ᶜacem zebīb ile daḳḳ olunmakla cemᶜ olunup merhem gibi kılınır ve onunla ḍımād olunur. Ve keẕālik fülfül, ḥabbu'l-ġār, būraḳ, şemᶜ, zeyt-i ᶜatīḳ aḫẕ olunup ondan merhem ittiḫāẕ olunur ve şaḳḳ üzere vaḍᶜ olunur. Ve keẕālik remād-ı bellūṭ aḫẕ olunup zeyt-i maṭbūḫ-ı muḳavvem ile maᶜcūn ve merhem kılınıp onunla ḍımād olunur ve cidden nāfiᶜ olur veyāḫūd naṭrūn otuz dirhem, şemᶜ altı ūḳıyye, zeyt altı ūḳıyye, fülfül yüz ḥabbe, ḥabbu'l-ġār seksen ḥabbe onlardan ḍımād-ı lāzım ittiḫāẕ olunur. Ve baᶜḍı kerre muḳl-i ᶜArabī rīḳ-i insānla ṣıbyānın ḳayle-i māiyyesini taḥlīl eder.

Beşinci Faṣl Fetḳ-i Rīḥ Beyānındadır

Bu fetḳin tedbīrinde buḳūl ve ḥubūbdan nevāfiḫ olanlar hecr ve terk olunur ve sāir aġdiyeden ḳarāḳır ve sūᵓ-i haḍma müᵓeddī olan imtilā-i müfriṭ dahi terk olunur ve şarāb-ı memzūc ve niyy ve neffāḫ eşribe şürbü dahi terk olunur ve onlara riyāḥı muḥallile olan edviyeler saḳy olunur, kemmūnī ve sencerīnā ve ıṭrīfil-i kebīr gibi edviyeler ḥavlencān ṭabīḫiyle saḳy olunur.

Maᶜcūnun Ceyyidun Lehum: Seẕābın varaḳ-ı yābisi zūferā, kemmūn, nānḫāh, bezr-i fencengüşt, būraḳ, fūtenec veznleri berāber, mecmūᶜ-ı edviye vezninde eftīmūn aḫẕ olunup ᶜasel ile cemᶜ olunur. Ve keẕālik seẕāb ve kemmūn ve fencengüşt ve fūtenec ve vecc ve ḥabb-ı ġār ve merzencūş ve şīḥ ve meyᶜa bu edviye ile dahi ḍımād olunur. Ve onlara merūḫāt-ı nāfiᶜa dühn-i ḳusṭ ve zanbaḳ ve ḫāṣṣaten dühn-i nārdīn olur ve onlar ile temrīḫ olunur. Ve riyāḥ-ı meẕkūrenin muḥallilātı ile ve keṡīrā ile kimād olunur. Ve kaçan vecaᶜ müştedd olsa o şiyāfāt-ı muṣlıḥa istiᶜmāl olunur ki ᶜasel ve naṭrūn ve sekbīnec ve çāvşīr ve kemmūn ve bezr-i seẕāb ve varaḳ-ı seẕāb ve cünd-i bīdester bu edviyenin küllīsinden veyāḫūd baᶜḍısından ittiḫāẕ olunmuş ola, bi-ḥasebi'l-ḥācet sen bildiğin vech üzere iḫtiyār eyle.

Altıncı Faṣl Ḳayle-i Laḥm ve Devālī Beyānındadır

Onun ʿilācı evrām-ı ṣulbe ʿilācı gibidir ve çok kerre devālī ḳaylesinde merhem-i bāsilīḳūn ve şuḥūm-ı leyyine ve miḫāḫ ile temrīḫ kifāyet eder.

Yedinci Faṣl Nütūʾ-i Sürre Beyānındadır

Baʿḍı kerre sürreye nütūʾ ve irtifāʿ ʿārıḍ olur. Ve onun ʿurūḍu baʿḍı kerre fetḳ-i maʿlūm ṭarīḳi üzere olur ve baʿḍı kerre dahi istisḳā sebīli üzere olur ḫāṣṣaten sürrede ruṭūbet veyāḥūd rīḥ ictimāʿ etmekle ve gāhīce dahi verīd ve şiryāndan biri [447a] o mevḍiʿe mādde isāle etmekle ve gāhca dahi verem-i ṣulb veyāḫūd taḥte'l-cild laḥm-ı zāid nābit olmakla olur.

el-ʿAlāmāt: O ʿilletin ḥudūṣu, ḫurūc-ı s̱erb ve miʿā ḥasebiyle olanlarda sürrenin levni sāir-i cesedin bi-ʿaynihi levni olur velākin vaḍʿı muḫtelif olur ḫuṣūṣan fetḳ-i miʿāda iḫtilāf-ı vaḍʿ ziyāde olur ve fetḳ-i miʿāda vecaʿun-mā olur ve üzerine kebs olunsa yaʿnī parmak ile basılsa miʿā dāḫile ʿavdet edip ġāib olur ve baʿḍı kerre onun ġaybeti ḳarāḳır ile olur. Ve mürḥiyāt istiʿmāli onu ziyāde eder ḥammām ve temrīḥ ve ḥareket mis̱lli mürḫiyāt onun nütūʾunu ziyāde ve ʿaẓīm eder.

Ve eger nütūʾ ruṭūbet ḥasebiyle olur ise onu ġamz redd eylemez ve mecessesi leyyin olur ve olduğu miḳdārdan kebs olunmakla müteġayyir olmaz ve onun levni bedenin levni olur.

Ve riyāḥla olan nütūʾ elyen olur ve onun müdāfaʿası eḳall olur ve ṭabliyyet-i ṣavtı olur.

Ve dem ḥasebiyle olanlarda levn demevī veyāḫūd esved ve nebāt-ı laḥm veyāḫūd ṣalābet ile ʿārıḍ olanlarda cesāvet ve ṣalābet olup sāirleri gibi kebs ile münkebis olmaz.

el-ʿİlāc: Nütūʾ-i sürre aṣnāfından infitāḥ-ı ʿırḳ-ı nābıḍ veyāḫūd ʿırḳ-ı ġayr-i nābıḍ ile veyāḫūd rīḥ ile olan ṣınflarda onun ʿilācına taʿarruḍ cāiz olmaz. Ve eger onların muʿālecesine taʿarruḍ olunur ise sana lāzım olur ki ḳaṭʿ ve ḫıyāṭaya taʿarruḍ eyleyesin.

Ve ammā onların ġayrilerine bu ṣıfat üzere olan muʿālece ile ʿilāc olur, o ʿilāc budur ki sen ʿalīli iḳāme edip teklīf edersin ki baṭnını temdīd ve nefesini ḥabs eyleye ḥattā ve fiʿller ile sürresinin nütūʾu ẓāhir ola, o ẓāhir olan nütūʾun eṭrāfına bir dāire idāre eyle ve o dāireyi maḥallin levninden

mütemeyyiz bir levn ile eyle baᶜdehu istilḳā ile ᶜalīle emr eyle. Ve dāirenin ḥayyizi buᶜdünde bir ṣınnāreyi taḥyīz eyle bir ḥāl üzere ki o ṣınnāre merāḳḳa mürūr eyleye ve merāḳḳın taḥtında olan ecsāmından birini aḫẕ eyleye ve o maḥallde ibre ile bir ḫayṭ idḫāl edip baᶜdehu baṭṭ eyle ve o baṭṭ o vech üzere ola ki ḥarf üzere vāḳiᶜ olup taḥtına ḥadīd iṣābet eylemeye ancak merāḳḳ baṭṭ olunmakla taḥtında olan nesne münkeşif ola.[427] Eger taḥtında olan miᶜā ise miᶜāyı esfele defᶜ eyle ve eger s̱erb ise o s̱erbi medd edip faḍlı ḳaṭᶜ eyle ve baᶜdehu o mevḍiᶜ-i münfetıḳı ḫayṭ eyle ve onun ḫıyāṭasını ḫuyūṭ-ı müteḳābile vü ṣulbe ile eyle ki o ḫuyūṭ-ı ṣulbe ᶜuḍv-ı münfetıḳın baᶜḍı eczāsını baᶜḍı āḫer üzere medd eyleye ve çifte teğel olmakla her cānibin ḫuyūṭu cānib-i āḫerin ḫuyūṭunu kendi cānibine cez̲b eyleye. Ve bu vech üzere münfetıḳ olan ᶜuḍvu diktikten sonra baṭṭ olan sürreyi dahi şedd ve ḫayṭ eyle ve onun şeddini ve ḫayṭını ḳuṭr üzere eyle yaᶜnī eṭrāf-ı sürreye idāre olunan dāirenin ḳuṭru baṭṭ olunmuş idi, o baṭṭ olunan ᶜuḍvun iki şefelerini yine ḳuṭr-i evvelde cemᶜ edip ḫıyāṭa eyle ve ḫuyūṭ-ı mez̲kūre için dört rüʾūs terk eyle yaᶜnī teğeli çifte eyle ḥattā muḫayyaṭın her başında ikişer ḫayṭın başları bāḳıye kala.

Ve maᶜlūm ola ki s̱erbin ḥurūcu ve şaḳḳa nüfūẕu bārīṭūn ṣıfāḳının inşiḳāḳıyla olur ve o inşiḳāḳa faḍlı ḳaṭᶜ eyle. Muᶜālece cilde ve ġışā-i ṭāḳīden mürekkeb olan ᶜuḍv-ı merāḳı şaḳk ile olur. Ve o maḥallde iki inşiḳāḳ ḥāṣıldır, biri bārīṭūnda maraḍ olan inşiḳāḳtır ve ikincisi li-ecli'l-muᶜālece ṭabībin merāḳḳı baṭṭı ile olan inşiḳāḳtır. Pes faḍl-ı s̱erbi ḳaṭᶜdan sonra evvelā maraḍ olan inşiḳāḳ vech-i muḥarrer üzere dikilir ve baᶜdehu baṭṭ olunan merāḳḳ dahi ḳuṭr-ı dāire üzere şaḳḳ olunduğu gibi yine ḳuṭr-ı dāire üzere şedd olunup bir vech ile o dahi ḫıyāṭa oluna ki o ḫıyāṭa olunan mevḍiᶜin iki başında bāḳī olan iplik uçları dört ᶜaded ola yaᶜnī onun teğeli dahi çifte ola, zīrā çifte teğel şaḳḳın iki şefelerini şedīden ḍamm edip iltiḥāma iᶜānet eder.

Ve bu kelāmdan sonra muṣannif bu ṣanᶜattan ġaraḍ ne idiğini beyān edip der ki o nütūʾu olan faḍl-ı s̱erbin suḳūṭuna ve bāḳī s̱erb-i maḳṭūᶜun ve sāḳıtın indimāline riᶜāyet eyle ve ictihād eyle ki onun indimāli ġavrda ola ve ẓāhirde mündemil olup nütūʾu bāḳī kalmakla ḳabīḥ olmaya.

---

427 Ṣınnāreyi merāḳḳa taḥyīz ve idḫālin fāidesi ḫayṭı idḫāldir. Ve ḫayṭı idḫālin fāidesi şaḳḳın ḳuṭr-ı dāire üzere vuḳūᶜudur. Ve ḳuṭr üzere şaḳḳın fāidesi ḫurūc eden s̱erbin meddi ile her ṭaraftan tamāmen faḍlalarının ḫurūcudur, ff'fhem ẕālik.

Ammā rīḥī olan nütūʾ-i sürre ʿilācı o dahi bezl ve ḳaṭʿ ve ḫıyāṭa ile olur ve o fiʿllerin üslūbu üslūb-ı sābıḳ üzere olur.

Sekizinci Faṣl Ḥadebe ve Riyāḥ-ı Efrise[428] Beyānındadır

Ḥadebe fiḳarātın zevāline derler.[429] Ve fiḳarātın zevāli baʿḍı kerre dāḫil-i ẓahra ve cihet-i ḳudāma olur ve o ḥadebe ḥadebe-i muḳaddemdir ve bir ḳavm ona taḳṣīʿ tesmiye eylediler. Ve eger o nevʿ zevāl-i feḳāra ḳassın ʿiẓāmı dahi müşārik olur ise ona ḳaʿs ve taḳṣīʿ derler. Ve feḳārın zevāli baʿḍı kerre dahi ḫalfe olup ḥadebe-i muʾaḫḫar olur. Ve gāhīce zevāl-i feḳār yemīn ve yesārdan bir cānibe olur ve ona iltivā derler.

Ve bi'l-cümle aṣnāf-ı ḥadebenin esbābı baʿḍı kerre bādiye olur ḍarbe ve saḳṭa ve o mecrāya cārī olan nesneler gibi ve onun esbābı baʿḍı kerre dahi bedeniyye olur ruṭūbet-i māiyye ve fāliciyye ve müzliḳa ve ribāṭātı mürḫi-ye veyāḫūd ruṭūbet-i müşennice gibi. Ve ruṭūbāt-ı fāliciyyeden ḥādis̱ olan ḥadebenin eks̱eri iltivāī olup feḳārın zevāli yemīn ve yesāra olur, ḳuddām ve ḫalfe olmaz. Ve baʿḍı kerre ḥadebe rīḥ-i fāṣıʿa vü müşeyyike[430] ve verem ve ḫurāc ḥasebiyle olur, ṣıfāḳātı ḥurāc kendi cihetine temdīd etmekle ḥadebeye müʾeddī olur.

Ve çok kerre veremī ḥadebeye iḫtilāf-ı dem ile bürʾ ḥāṣıl olur, zīrā dem ḥasebiyle müsterāḥa tereddüd veremin nuḍcuna ve inficārına delālet eder. Ve çok kerre dahi ḥadebenin sebebi verem-i ṣulb olur.

Ve baʿḍı kerre dahi ribāṭātın teşennücüyle ḥadebe ʿārıḍa olur. Ve bu ḥadebenin vuḳūʿu ḳalīl velākin serīʿü'l-ḳatl olur ve bi-eyyi sebebin kāne o zevālde fiḳarāt-ı müteʿaddidenin iştirāki olur ve ḥadebenin ḥudūs̱u bi-ḥase-bi't-tedrīc olur veyāḫūd iştirāk ve tedrīc olmaz.

428 "Efrise" "ferse"nin cemʿidir. Ṣāḥib-i *Tenḳīḥ* der ki "ferse"nin cemʿi ḳıyās ile "feresāt" gelmektir, "efrise" ile cemʿlendirmek şāẕẕdır. Riyāḥ-ı efrisede aḳvāl vardır, ʿunuḳta olur ve feḳārda olur, iki riclde olur. Ve iştiḳāḳı فرس الاسد فريسته دق عنقها maʿnāsına. Vankulu lüġatinde der ki fāris feres üzere ḳarār eylediği gibi rīḥ dahi ʿunuḳta ḳarār eylediğinden için o rīḥe ferse tesmiye olundu.

429 Bu tesmiye o ḳavme ḫāṣṣadır, zīrā muṭlaḳtır. Ammā aḍlāʿın müşāreketi ile olan ḥadebeye taḳṭīʿ tesmiyesi ittifāḳīdir.

430 "Faṣʿ" bir noḳṭalı fā ile bir nesneyi çıkarmak. "Şeyk" iki noḳṭalı yā ile ʿalā-rivā-yeti'l-Kisāī dikeni batırmaktır; bu nevʿ rīḥe rīḥ-i şeviket derler, mefāṣıla nüfūẕ edip tuffāḥayı ḥuḳḳtan iḫrāc eder veve belki ʿiẓāma nüfūẕ edip ʿiẓāmı parçalar ʿiyāẕen billāhi taʿālā.

Ve muṭlaḳan ḥadebe ve ḫuṣūṣan dāḫile olan ḥadebe zevāl-ı fıḳradan ḥādis̱ riyenin mekānını taḍyīḳ edip sūʾ-i teneffüs iḥdās̱ eder.

Ve ṣabīnin ḥadebesi ṣabīnin ṣadrını ṣadrın inbisāṭı katında imʿān ve ittisāʿdan menʿ eder ve aʿḍā-i nefesin iḫtilāfı meʾūfe olup o ḥadebe ṣāḥibinin nefesi ḍayyiḳ olur ve onun için İbuḳrāṭ dedi ki her kime ki şaʿrı nābit olmazan muḳaddem suʿāl ve rebv ḥasebiyle ḥadebe ʿārıḍ olsa o kimse helāk olur.

Muṣannif der ki Buḳrāṭ'ın daʿvāsına delīl budur ki o ḥadebe delālet eder ki rebv ve suʿāli fāʿil olan mādde fiḳarāta intiḳāl edip fiḳarātta ḳavī ve s̱ābit ve mādde-i ġalīẓadan ḥādis̱ ḫurāc iḥdās̱ eylemiştir, zīrā o mādde ġalīẓa olmasa ḥadebeyi iḥdās̱ eylemez idi, pes mādde ġalīẓa oldukta ṣadr riyeye müttesiʿ olmayıp nefes ḥasen olmaz belki seyyiʾü'n-nefes olup ʿaṭaba müʾeddī olur.

Ve kez̠ālik ṣıbyānda baʿḍı kerre ḳable'l-vaḳt ṭaʿām tenāvülü ile dahi ḥadebe ve riyāḥ-ı efrise ḥādis̱e olur, zīrā ḳable'l-vaḳt tenāvülü olunan ṭaʿām onların aḫlāṭını taġlīẓ eder ve o aḫlāṭ-ı ġalīẓa feḳāra meyl eder. Ve ṣāḥib-i ḥadebenin sāḳı daḳīḳ olur, zīrā sāḳa ġıdānın sülūk eylediği menāfiẕ ve mecārīnin baʿḍılarını ḥadebe sedd eder.

<u>el-ʿAlāmāt:</u> Esbāb-ı bādiyeden ḥādis̱e olan ḥadebenin ʿalāmātı o esbābın vuḳūʿu olur yaʿnī onun vuḳūʿu müşāhede ile maʿlūm olur.

Ve ruṭūbetten olan ḥadebenin ʿalāmātı seḥane ve melmes ve mevḍiʿin dühnü ḳıllet-i intişāfı ve buṭʾ-ı intişāfı ve tedbīr-i muraṭṭıbın teḳaddümü olur. [447b]

Ve verem ḥasebiyle olan mevḍiʿi lems ile maʿlūm olur ve ḫāṣṣaten onda vecaʿ-ı nāḫis ve ṣāḥib-i ḥadebeye ʿārıḍ olan ḥummayāt olur.

Ve bi-ḥasebi'l-yübūset olan ḥadebeye bedenin yübūseti ve ḥummayāt-ı ḥāddeye muḳāsāt ve istifrāġāt ve temrīḫ olunan dühnü ʿuḍvün serīʿan intişāfı olur.

<u>el-ʿİlāc:</u> Ruṭūbet ve yübūsetten olan ḥadebenin ʿilācı fālicin ve teşennüc-i raṭb ve teşennüc-i yābis ʿilācı olur.

İstifrāġın vücūbunda ve ʿadem-i istifrāġda yaʿnī ruṭūbetten olan ḥadebede istifrāġ ve yübūsetten olan ḥadebede ʿadem-i istifrāġ vācib olur ve kez̠ālik ḍımādāt ve neṭūlāt ve onlara müşābih edviye-i sāire istiʿmālātı fālic ve teşennüclerde olan istiʿmālāt gibi olur.

Ve ḥadebe edviyelerinde ḳānūn budur ki eger ḥadebe yābise olmazsa onda istiʿmāl olunan edviye ḳābıḍa ola istirḫā ile māil olan feḳārı şedd ve ḳabḍ eylesin için ve keẕālik o edviye-i müsaḫḫine ola, fiḳarātı taḳviye eylesin için ve mürḫiye veyāḫūd irḫāya muʿīne olup südedi fetḥ için o edviye muḥallile olmak vācib olur. Ve kaçan ḳavābıḍa iḳtiṣār olunup edviye muḥallile edviye-i müstaʿmele aḫlāṭına idḫāl olunmasa mümkin olur ki o ḳavābıḍ ile revābıṭ taḳviye oluna lākin mādde taḥallül eylemese o mevādd ʿuḍv-ı āḫere intiḳāl etmek mümkin olur ve onun eks̱er-i intiḳāli iki ayaklara olup onda fālic ve o mis̱lli āfet iḥdās̱ eder māddenin ġılẓati ve riḳḳati ḥasebiyle ve māddenin ʿuḍva muḫālaṭası ve teşerrüb ve indisāsı ḥasebiyle āfet-i meẕkūrelerin biri ʿārıḍ olur. Ve kaçan tenḳıye muḥallil istiʿmāli ile sebḳat eylese ḳavābıḍ istiʿmālinde beʾs olmaz. Ve baʿḍı kerre devā-i vāḥidde ḳabḍ ve tesḫīn ve taḥlīl cemʿ olur, cevz-i servde ve varaḳ-ı servde ve varaḳı ġārda ve ḳaṣab-ı ẕerīrede ve üşne ve rāsende cemʿ olduğu gibi. Ve baʿḍı kerre dahi verd-i āḳāḳıyā, cüllenār gibi edviye-i ḳābıḍa, ḥabb-ı ġār, cünd-i bīdester, varaḳ-ı diflā, vecc mis̱lli müsaḫḫine ve muḥallile olan edviye-i ḥārre ile teʾlīf ve terkīb olunur.

Ammā ḥadebe-i raṭbeye nāfiʿa olan edhān ḥārre ve ḳābıḍa olan eşyānın edhānı olur düh-i serv ve dühn-i seẕāb gibi. Ve o bābda istiʿmāl olunan edviyeye ḳaviyyü't-taḥlīl olan devālar varaḳ-ı diflā, vecc, cünd-i bīdester, seẕāb mis̱lli devālar iḍāfe olunur. Ve edhāndan dahi dühn-i seẕāb, dühn-i cünd-i bīdester, dühn-i ʿāḳırḳarḥā ūferbiyūn dahi edviyeye iḍāfe olunur ve o iḍāfenin ṣūreti budur: Fülfül, cünd-i bīdester, ʿāḳırḳarḥā, şaḥm-ı ḥanẓal, ūferbiyūn, ḥıltīt dühn-i seẕāb içinde fetḳ olunur[431] ve onların miḳdārı bu vechledir ki bir ūḳıyye devā bir rıṭl dühn içinde fetḳ olunur ve baʿdehu teşmīs olunup iki üsbūʿ şemste terk olunduktan sonra taṣfiye olunup muḳaddem ẕikr olunduğu üzere yine edviye-i meẕkūre onda tecdīd olunur; bu minvāl üzere edviyenin fetḳi ve teşmīsi o dühnde mirāren tekrār olunur, eḳalli üç defʿa o dühnde edviye fetḳ olunur.

Ve ruṭūbī ve rīḥī maʿan bu iki māddeden ḥādis̱ olan ḥadebe ʿilācında dühn-i ḳavī istiʿmāl olunur, o dühn bu ṣıfat üzere olur: Übhül, şīḥ, ās, cevz-i serv, ʿāḳırḳarḥā, merzencūş, iklīl-i melik, ḳardemānā, idḫir, selīḫa bu

431 "Fetḳ olunur" demek, onların ḳuvve-i kāmineleri iẓhār olunur demektir.

mez̲kūrlar aḫẕ olunup su ile nāᶜimen ṭabḫ olunur ve taṣfiye olunup üzerine suyun nıṣfı ḳadar dühn ṣabb olunup yine ṭabḫ olunup ve bu minvāl üzere mirāren tekrār olunduktan sonra ona cünd-i bīdester ve ūferbeyūn ve übhül mesḥūḳaten ṭarḥ olunup istiᶜmāl olunur ve onda ᶜuḍvu taḳviye ve riyāḥı teftīş ve ġalīẓa ve ġarībe olan ruṭūbātı taḥlīl vardır.

Ḍımād: Bu ḍımād ḥadebe-i rīḥiyye için nāfiᶜdir: Meyᶜa-i yābise, ḳusṭ, ḳaṣabu'ẕ-ẕerīre, übhül her birinden birer ūḳıyye, ūferbiyūn bir dirhem, dühn-i nārdīn ḳadr-i ḥācet.

Ammā veremiyye olan cedbenin ᶜilācı, nuḍc ve inficārı ᶜusretli olan evrām ᶜilācı gibi veyāḫūd evrām-ı ṣulbe ḫāṣṣ olan taḫlīl olur.

Ḥadebe-i Raṭbe İçin Nāfiᶜ Ḍımādāt Ẕikr Olunur:

Ḍımād-ı Ceyyid: Vecc, rāsen raḍḍ olunduktan sonra mā-ı servde ṭabḫ olunur ve onunla ḍımād olunur.

Ḍımād-ı Nāfiᶜ: Bu ḍımād ḥadebe-i rīḥīye ve ruṭūbīye maᶜan nāfiᶜdir: Rāsen, übhül, vecc aḫẕ olunup teherrī edince ḳadar şarāb içinde ṭabḫ olunur ve onun içinde muḳl ḥall olunup merhem gibi kılınıp istiᶜmāl olunur. Ve eger meşrūbāt ve ḍımādāt o mis̲lli muᶜālecāt nāfiᶜ olmaz ise istirḫā zāil ve mevḍiᶜ-i taṣallub eylesin için onda keyy istiᶜmāl olunur.

Dokuzuncu Faṣl Devālī Beyānındadır

Devālī[432] sāḳın ve ḳademin ᶜırḳlarının ittisāᶜıdır o ᶜurūḳa dem-i kes̲īrin nüzūlü ḥasebiyle. Ve nāzil olan dem eks̲eriyyā dem-i sevdāvī olur ve baᶜḍı kerre dem-i naḳī-i ġayr-i sevdāvī dahi olur ve baᶜḍı kere dahi dem-i ġalīẓ-i balġamī olur ve her hangisi olursa olsun o demde ᶜufūnet olmaz ve eger ᶜufūnet olsa o recül teḳarruḥtan ve evrām-ı ḫabīs̲eden sālim olmaz.

---

432 "Devālī", "dāliye"nin cemᶜidir. Dāliye, o mencenūndur ki onu baḳar döndürür. *Kāmil*-i Alāī der ki devālī tesmiyesinin vechi bu olur ki o ᶜillette ayak damarları dāliye-i kerm gibi olur. Ve o damarlarda İbn Sīnā ile Rāzī'nin iḫtilāfı vardır. İbn Sīnā der ki o damarlar riclin ṭabīᶜī olan damarlarıdır, mevāddın kes̲ret-i inṣıbābı ile ẓāhir olmuştur. Rāzī der ki p damarlar riclde müceddeden tekevvün-i ġayr-i ṭabīᶜī ile tekevvün eylemiştir. *Kāmil*-i Alāī der ki Rāzī'nin kelāmı ṣavābdır, zīrā riclde olan ṭabīᶜī damar ḥālib ve ṣāfindir ve o damarları ḳaṭᶜ mühliktir ve bu ᶜillette muᶜālece damarın ḳaṭᶜı ile olunur, ne keyfiyyette o ṭabīᶜī damarı ḳaṭᶜ mūcib-i bürᵓet olur!

Ekseriyyā devālī füyūca yaʿnī peyklere ve müşāta ve ḥammālīn ve ḳavvāmīne yaʿnī ümerā ḥuḍūrunda dāimā ayak üzere duran ādemlere ʿārıḍ olur. Ve keẕālik ekseriyyā o vaṣf olunup devālī āfetine müstaʿidd ve müheyyā olanlara iṣābet eden emrāḍ-ı ḥādde ʿaḳabinde devālī ʿārıḍ olur ve baʿḍı kerre dahi vecaʿ-ı mefāṣıl gibi evvelā ʿārıḍ olur ve vaṣf olunan cemāʿat-i meẕkūreden ṭıḥāli olanlara kes̱īren ʿārıḍ olur.

Ve bu devālī baʿḍı kerre ʿilācı ḳabūl eylemez ve baʿḍı kerre dahi devālī ḳaṭʿ olunur yaʿnī dem ile mümteliʾe olan ʿurūḳ ḳaṭʿ olunur ve o aʿḍānın ġıdāsının ʿurūḳ-ı meẕkūre sāḳiyesi olmakla onun ḳaṭʿı sāḳların hüzāline müʾeddī olur.

Ve eger devālī dem-i sevdāvīden ḥādis̱ oldu ise o ʿurūḳu ḳaṭʿ ve dem-i sevdāvīyi sāḳa ve ricle nüzūlden menʿ ile onun ṣāḥibine emrāḍ-ı sevdāviyye üe mālīḫūlyā ʿārıḍ olur. Ve eger mādde-i devālī dem-i naḳī ise o ʿurūḳ ḳaṭʿ olunmakla mālīḥūlyā ḥudūs̱undan ḫavf olunmaz. Ve çok kerre devālī māddesi taʿaffün edip ḳurūḥa müʾeddī olur.

Onuncu Faṣl Dāʾ-i Fīl Beyānındadır

Dāʾ-i fīl[433] devālīde sākların ziyāde olduğu mis̱lli ḳademde olan ziyādedir, keyfiyyāttan biriyle ḳadem ziyāde olur. Baʿḍı kerre dāü'l-fīl ḫılṭ-ı sevdāvī ile olur ve bu sebeb ile ʿārıḍ olan dāʾ-i fīl kes̱īrü'l-vuḳūʿ olur. Ve baʿḍı kerre sebeb ḫılṭ-ı ġalīẓ-i balġamī olur ve baʿḍı kerre esbāb-ı devālī ile olur. Ve dem-i ceyyidden dahi olur eger dem-i ceyyid ḳademe kes̱īren nüzūl edip ve ricl ondan iġtidāun-mā ederse yaʿnī ondan ḳalīlen ġıdāsını aḫẕ edip bāḳīsi faḍla kalırsa.

Ve dāʾ-i fīlin evvel-i ẓuhūrunda ḳadem muḥammeretü'l-levn olur baʿdehu sevāda taġayyür eder. Ve onun sebebi imtilānın şiddeti ve ʿuḍvun ḍaʿfı ve ḥarāretin kes̱reti ve ḥareketi ḥasebiyle hāyice olan ḥarāretin mevādd-ı kes̱īreyi şiddet üzere ceẕbi olur ve ona devālīye muʿīne olan aḥvāl dahi iʿānet eder.

433 "Dāʾ-i fīl" ḳadem ve sāḳta olan ġılẓat-i fīliyyedir yaʿnī ʿiẓam ve istivāda ve ʿadem-i ʿadv ü iḥḍārda ve aḫmaṣ-ı ḳademin imtilāsında fīlin ricl ve ḳademine müşābih olur, ona o sebebden "dāʾü'l-fīl] tesmiye olundu. Ve baʿḍılar dediler bu ʿillet ḳayle kes̱ret üzere ʿārıḍ olur ḥattā nühūḍ ve ḳıyāma ḳudreti olmaz, bināen ʿaleyh ona dāʾ-i fīl tesmiye olunur.

el-ʿAlāmāt: Dāʾ-i fīl ẕikr olunun esbābların hangisinden ḥādiṡ olduğunu levn ve tedbīr-i müteḳaddim temyīz ve beyān eder.

Ve sevdāvī dāʾ-i fīl cāsī[434] ve ḥarārete māildir. Sevdāvī olup levninde ḥumrete meyl olan dāʾ-i fīl esvedden eslem olur ve balġamī līne māildir. Ve baʿḍı kerre sevdāvī dāʾ-i fīle teşaḳḳuḳ ve teḳarruḥ ʿārıḍ olur ve demevī maʿlūm olur.

Muʿālecāt-ı Devālī ve Dāʾ-i Fīl Muʿālecātıdır: Dāʾ-i fīl ʿilleti ḫabīṡtir, muʿālecātı ḳabūlü [448a] ḳalīldir. Ve eger o ḫabīṡ ʿilletin īẕāsı ve īlāmı yok ise ʿalā-ḥālihā o ʿillet terk olunur. Eger teḳarruḥa teʾeddī edip ākile ḥudūṡundan ḫavf olunursa ona mine'l-aṣl ḳaṭʿdan ġayri ʿilāc olmaz.

Ve eger dāʾ-i fīle ibtidā-i ḥudūṡunda tedārük ve teʿālüc olunur ise istifrāġāt ile onu menʿ mümkin olur ve ḫuṣūṣan ḳayʾ-ı ʿanīf ile sevdāyı ve balġamı iḫrāc eden nesneler ile ve iḥtiyāc katında faṣd ile menʿ mümkin olur. Ve bunlardan sonra ricl üzere ḳavābıḍ istiʿmāl olunur.

Ve ammā o dāʾ müstaḥkem olsa ona ʿilāc olunmaz ve ʿilācı ḳabūl eden ḳalīl olur. Ve ʿilācı ḳabūlü eger recā olunur ise maʿlūm olsun ki onda teʾṡīri recā olunan ʿilāc o muʿālecedir ki devālī ʿilācının mübālaġası ola ve onda muḥallilāt-ı ḳaviyye istiʿmāl oluna. Ve baʿḍılar dediler ki o ʿillette ḳaṭrān leʿūḳan ve leṭūḫan istiʿmāl olunsa nāfiʿ olur. Ammā devālī tedbīri onda vācib olur ki ʿurūḳ-ı yedden dem istifrāġ oluna ve sevdā ve aḫlāṭ-ı ġalīẓa dahi istifrāġ oluna ve tedbīr ıṣlāḥ olunup her muġallaẓ olan ġıdā hecr oluna ve ḥarekāt-ı mütʿibe ve ḳıyām-ı ṭavīl hecr olunup ẕikr olunan ʿurūḳ-ı mümteliʾeye iḳbāl olunup faṣd oluna ve o ʿurūḳun içinde olan dem-i sevdāvī cemīʿan iḫrāc oluna ve āḫirinde ṣāfin faṣd oluna ve baʿdehu her mādde-i ḳalīleden bedenin tenḳıyesi için taʿahüd olunup ḥacer-i lājverd ile eyāric-i feyḳarā istiʿmāl oluna ve mevāddı menʾ için onun istiʿmāli ḥasbe mā-emken devām üzere kılına ve mā-ı cübnde eftīmūn şürbüne dahi teʿāhüd oluna ve ḥareket aṣlen terk oluna ve iki ayaklar üzerlerine ʿıṣābe ile ribāṭ istiʿmāl oluna ve esfelden ʿıṣābenin şeddi bedʾ olunup fevḳe ṣuʿūd oluna ve ʿaḳibden rükbeye ṣuʿūd oluna. Ve bu tedbīr ile dahi aṭliye-i ḳābıḍa istiʿmāl oluna ḫuṣūṣan o ḳābıḍ edviyeler taḥt-ı ribāṭṭa istiʿmāl oluna. Ve evlā olan budur ki o ʿalīl bilā-şeddin ʿıṣābetin ḳıyām ve nühūḍ ve meşy eylemeye, her nühūḍ

---

434 "Cesāvet" ṣalābet maʿnāsınadır.

ve meşyinde maᶜṣubu'r-ricl ola. Ammā ṭılā mevḍiᶜi ve ḫuṣūṣan bi-nefsihā ᶜurūḳ-ı meẕkūreden ve yedlerden faṣd ile tenḳıyeden sonra istiᶜmāl olunacak ṭılā remād-ı kerneb veyā dühn-i zeyt kılınıp üzerine ṭarfā ẕerūr kılına ve türmüs dahi ṭabḫ olunup ḥacmi ile ṭılā ve suyu ile tenṭīl oluna. Ve bu ḳabīlden olur maᶜizin baᶜrı ve ḥulbe daḳīḳi ve bezr-i fücl ve bezr-i circīr.

Ve bu tedbīrler nāfiᶜ ve nāciᶜ olmayıp muᶜāleceye ḳaṭᶜdan ġayri sebīl olmazsa laḥm şaḳḳ olunup dāliye iẓhār olunur ve baᶜdehu iẓhār olunan dāliyeler dolaşık olunur ve dāliyeyi ᶜarḍan ve verāben şaḳḳtan ḥaẕer olunur; ᶜarḍan ve verāben dāliye şaḳḳ olunsa hereb edip īẕā eder. Ve kaçan minvāl-i muḥarrer üzere dāliye şaḳḳ olunsa muḥtevī olduğu mevādd cemīᶜan iḫrāc olunur. Ve vācib olur ki o demin ve mevāddın tesyīli ḳābil olanlar cemīᶜan tesyīl oluna ve baᶜdehu ṭūlen olan şaḳḳ tenḳıye oluna. Ve baᶜḍı kerre dahi o ᶜurūḳ sell olunup aṣlen ḳaṭᶜ olunur ve ḳaṭᶜ olunduğu ṣūrette o ᶜurūḳ istīṣāl olunup ondan bir nesne ibḳā olunmaz ve eger istīṣāl olunmaz ise o ḳaṭᶜın ḍararı olur. Ve sellin efḍali keyy ile olan sell olur, zīrā keyy betrden ḫayrlı olur. Ve devālīden selli cāiz olan aḥmerü'l-levn olan devālī olur ve esved olanlar sell olunmaz belki onlarda evvelā resm olunan tenḳıye olunur. Ve baᶜḍı kerre ḳaṭᶜdan sonra tenḳıyede mübālaġa olunmayıp aḫlāṭ-ı ġalīẓa-i sevdāviyye ishāl olunmasa o ḳaṭᶜ ile ḥādiẟ olan ḳurḥaya bürᵓ gelmez. Ve vācib olur ki ḳaṭᶜ ve sell ve keyy olunduktan sonra ḫılṭ-ı sevdāvīyi müvellid olan eşyādan ḥaẕer oluna ve bedenin tenḳıyesine müdāvemet oluna ḥattā faḍl-ı sevdāvī tevellüd eylemeye ve devāyı istiᶜmāl muᶜāvede oluna eger māddenin vechi devāya mesdūd değil ise yaᶜnī devānın mevādda sālik olacak ṭarīḳi mesdūd değil ise veyāḥūḍ māddenin riclden ᶜuḍv-ı şerīfe intiḳāli muᶜtād olup devāyı muᶜāvededen mādde ber-vech-i muᶜtād ᶜuḍv-ı āḫere intikāl eder diye ḫavf olunmaz ise. Ve maᶜa-hāẕā baṭṭ ve şaḳḳ için bir ḫaṭar vardır, o ḫaṭar budur: ᶜUḍv-ı ḫasīse mündefiᶜ olan mevāddı baṭṭ indifāᶜdan menᶜ eder velākin mādde-i memnūᶜa aᶜḍā-i ᶜāliyeye munṣarife olur, bināen ᶜaleyh ṣavāb budur ki tenḳıye bāliġa olmadıkça baṭṭ olunmaya ve baṭṭa müteᶜalliḳ bir nesne ile ᶜamel olunmaya.

Ve baᶜḍı kerre silᶜa dahi dā⁾-i fīle müşābih olur onda dahi ġılẓat olmakla[435] velākin ġalīẓ olan silᶜayı taḥt-ı yedde olan ḥadīd ile muᶜālece için mess olunur, ammā dā⁾-i fīl muᶜālecesinde bizim ẕikr edip senin dahi bildiğin üzere tedbīr olunur.

İkinci Maḳāle Aᶜḍā-i Ṭarafiyyenin Evcāᶜı Beyānındadır O Dahi Fuṣūlü Müştemiledir

Evvelki Faṣl Vecaᶜ-ı Ẓahr Beyānındadır

Ẓahrda olan vecaᶜ-ı ẓahrın ᶜaḍali ve evtār-ı dāḫilesinde ve ṣulbü muṭīfe olan ḫāriciyyelerinde olur ve keyfe mā-kāne o vecaᶜ mizācın bürūdeti ve balġam-ı ḫām sebebiyle olur veyāḫūd kes̱ret-i taᶜab ve kes̱ret-i cimāᶜ ḥasebiyle olur ve baᶜḍı kerre müstaḥkem olmayan esbāb-ı ḥadebe ile olur veyāḫūd baᶜḍı aḥşāya müşāreket ḥasebiyle olur külyelerin ḍaᶜfına ve hüzāline müşāreket ile o vecaᶜ ᶜārıḍ olduğu gibi ve baᶜḍı kerre ṣulb üzere mevḍūᶜa olan ᶜırḳı ᶜaẓīmin imtilā-i şedīdi ḥasebiyle olur ve baᶜḍı kerre ḳaṣabe-i riyede ḥādis̱ olan verem ve ḥurāc ḥasebiyle olur ve o vecaᶜ vasaṭ-ı ẓahrda olur ve baᶜḍı kerre vecaᶜ-ı ẓahr raḥim müşāreketiyle olur ve o müşāreket ṭams̱ nüzūlünün ḳurbünde veyāḫūd iḫtināḳ-ı raḥimde veyāḫūd ṭalḳ katında olur ve baᶜḍı kerre dahi ᶜalāmāt-ı buḥrāndan olur.

el-ᶜAlāmāt: Bürūdet ile ve balġam-ı ḫām ile olan vecaᶜın ᶜalāmetleri budur ki meşy ve riyāḍet o vecaᶜı eks̱er-i ḥālde teskīn eder ve ḳalīlen ḳalīlen ẓuhūr eder ve baᶜḍı kerre o vecaᶜ ile berd iḥsās olunur.

Ve taᶜabdan ve şey⁾-i s̱aḳīl ḥamlinden ve o mis̱lli nesnelerden ve cimāᶜdan ḥādis̱ olan evcāᶜ-ı ẓahra o esbābın teḳaddümü delālet eder.

Ve bi-sebebi'l-külye olan vecaᶜ-ı ẓahr ᶜalāmeti vecaᶜın ḳaṭanda olduğu olur ve o vecaᶜ ile bāhın ḍaᶜfı olur ve maᶜlūm olan ḍaᶜf-ı külye esbābının biri dahi olur.

Ve ḥarāret-i sāẕece ḥasebiyle olan vecaᶜ-ı ẓahra iltihāb ve maᶜa'l-ḫiffe leẕᶜ ve ᶜadem-i ḍarebān delālet eder.

---

435 Zīrā aṣnāf-ı silᶜadan ġalīẓ olan silᶜa-i şaḥmiyyedir, onun muᶜālecesi cildeyi selḫ edip viᶜāsı ile silᶜayı iḫrācdır, ġayri ᶜilācı ḳābil değildir.

Ve imtilā-i ʿurūḳ ile olan vecaʿ-ı ẓahra vecaʿın ẓahrda imtidādı olup ḥarāret ve iltihāb ve ḍarebān olduğun ve beden mümtelī olduğu delālet eder.

Ve ḥadebe sebebiyle olan vecaʿ-ı ẓahra bābu'l-ḥadebede bizim bildirdiğimiz eşyā delālet eder.

Ve evcāʿ-ı ẓahr baʿḍı kerre inḥināya muḥvic olur veyāḫūd intiṣāba muḥvic olur. [448b] İnḥināya muḥvic olan o vecaʿdır ki onun ḥudūs̱u müşennic sebeb ile olur verem-i ṣulb ve esbāb-ı ḥadebeden ona müşābih nesneler olur.

Ve intiṣāba muḥvic olan vecaʿ-ı ẓahr o vecaʿdır ki onda nefese mülāyim olmayıp mūlim olan nesnelere muḍṭarra ola. ʿAḍalin ʿaṭf ve leyyi gibi nefse mülāyim olmayan nesneleri mūcib-i sebeb olmakla vecaʿ ḥāṣıl olur.

Ve eger lems vecaʿa iṣābet ederse o vecaʿ ẓahrın ẓāhirindedir ve eger lems vecaʿa iṣābet eylemezse o vecaʿ bāṭın-ı ẓahrdadır.

İkinci Faṣl Vecaʿ-ı Ẓahrın Muʿālecātı Beyānındadır

Vecaʿ-ı ẓahr muʿālecātında vācib olur ki ẕikri ātī vecaʿ-ı mefāṣıl ve keẕālik ẕikri māḍī ḥadebe ve riyāḥ-ı efrise muʿālecātına rücūʿ oluna, zīrā onların bi'l-cümle ṭarīḳ-i muʿālecātı şeyʾ-i vāḥiddir.

Ammā vecaʿ ẓahr-ı bāridin bārid olduğu ḥays̱iyyetten muʿālecesi vācib olur ki ebvāb-ı māḍiyede ẕikri mürūr eden meşrūbāt ve maḍmūdāt ve merūḫāt ola.

Ve ẓahrda ḫılṭ olduğu cihetten muʿālecede vācib olur ki eyāric-i şaḥm-ı ḥanẓal, ḥabb-ı müntin işbu edviye ile o ḫılṭ-ı ḫām istifrāġ oluna.

Ve taʿabdan ve taʿab mis̱lliden ḥādis̱ olan vecaʿ-ı ẓahr ġıdā-ı ceyyid ve merūḫāt-ı muʿtedile ve edhān-ı müftire istiʿmāli ile muʿālece oluna.

Ve cimāʿdan ḥādis̱ vecaʿ-ı ẓahra cimʿādan ḥādis̱ ḍaʿf ʿilācıyla muʿālece olunur.

Ve külye sebebiyle olan vecaʿ-ı ẓahra külye ʿilācıyla muʿālece olunur.

Ve ṣulb üzere mümtedde olan ʿırḳ-ı ʿaẓīmin imtilāsı ile ʿārıḍ vecaʿ-ı ẓahra bāsilīḳ ve mābiḍ-i rükbeden faṣd ile muʿālece olunur, zīrā o faṣd fi'l-ḥāl vecaʿ-ı ẓahrı teskīn eder ḫuṣūṣan o faṣdın ardınca dühn-i verd mis̱lliler ile temrīḫ oluna.

Ve ḥadebe sebebiyle olan vecaʿ-ı ẓahrda ḥadebeye muʿālece olunur.

Ve eks̱er-i ḥālde vecaᶜ-ı ẓahr bürūdet ile ᶜārıḍ olmakla vācib olur ki muᶜālecātın dahi eks̱eri bürūdete mürāᶜāt olunan muᶜālecāt kılına ve biz o muᶜālecātı ᶜilāc-ı külā ẕikr olunan mevāḍiᶜde müstevfī beyān eyledik ve keẕālik ḥadebe bābında müsaẖẖināt-ı ṣulbde olan kelāmı dahi istīfā eyledik velākin ẓahrın vecaᶜ-ı bāridine ᶜilāc-ı ẖāṣṣ budur ki yalnız dühn-i ūferbiyūn istiᶜmāl oluna. Ve o ṣınf vecaᶜa meşrūbāt-ı mücerrebeden olur tiryāk-ı erbaᶜa veyāẖūd dühn-i ẖirvaᶜ mā-ı kerefs ile istiᶜmāl olunmak ve ḥımmaṣ-ı esved naḳīᶜini şürb eylemek ve vecc-i kes̱īri dört dirhem semn ve bir dirhem ᶜasel ile on dört gün ḳadar istiᶜmāl eylemek. Ve helyūn ekli ve keẕālik onun ekline idmānı cidden nāfiᶜdir. Bu vecaᶜ aṣḥābından mizāc-ı bārid erbābına ḥubūb-ı müshile yaᶜnī ḥabb-ı müntin istiᶜmāli cidden nāfiᶜdir. Ammā onlara nāfiᶜ olan ḍımādāt diflā ile ḍımādāt-ı sāire istiᶜmāl olunsa ẓahrın vecaᶜ-ı ᶜatīḳini izāle eder. Ve cāvşīr ve muḳl ve uşşaḳ ve cünd-i bīdester ve sekbīnec ve ūferbiyūn müfredeten ve mürekkebeten maᶜa-dühni'l-ġār taḍmīd olunur. Ve dühn-i seẕāb ve bezr-i seẕāb ve dühn-i meyᶜa ve ḥabb-ı ġār ve dühn-i ẖırvaᶜ dahi cidden nāfiᶜdir. Ve merūẖāttan dühn-i ūferbiyūn ve dühn-i ḳusṭ ve dühn-i seẕāb ile temrīẖ olunur. Ve bu bābda dühn-i sūsen için ẖāṣṣıyyet-i ᶜacībe vardır, evlā olan budur ki evvelā ẓahr tesẖīn oluna ve ẖırḳa-i ẖaşine ile delk olunup baᶜdehu temrīẖ oluna.

Üçüncü Faṣl Vecaᶜ-ı Ḫāṣıre Yaᶜnī Böğür Ağrısı Beyānındadır

Vecaᶜ-ı ẖāṣıre vecaᶜ-ı ẓahra ḳarībdir; vecaᶜ-ı ẖāṣırenin eks̱eri rīḥī ve balġamīdir ve bunun ᶜilācı dahi onun ᶜilācına ḳarībdir. Ve vecaᶜ-ı ẖāṣıreye maẖṣūṣ ᶜilāc budur ki ḥulbe, bezr-i reşād, bezr-i kerefs, nānẖāh, zencebīl-i ṣīnī veznleri berāber ve o mecmūᶜ edviye miḳdārı sekbīnec dahi aẖẕ olunup cemīᶜan onlardan benādıḳ ittiẖāz olunup istiᶜmāl olunur. Ve eger vecaᶜ-ı ẖāṣırenin sebebi ᶜuḍv-ı ẖāṣırede veyāẖūd ẖāṣırenin müşārik olduğu aᶜḍānın birinde olan verem ise onun ᶜilācı o veremin ᶜilācı olur.

Vecaᶜ-ı ẖāṣırenin bilā-māddetin ev maᶜa-māddetin olan sūʾ-i mizāc-ı ḥārr sebebi ile ḥudūs̱u ḳalīlü'l-vuḳūᶜ olur velākin aᶜḍā-i bevle ve emᶜāya müşāreket ile ẖāṣırede o vecaᶜ olur ve onun ᶜilācı aᶜḍā-i bevl ve emᶜānın ᶜilācı olur.

Dördüncü Faṣl Evcāᶜ-ı Mefāṣıl ve Niḳris ve ᶜIrḳu'n-nesāya ᶜĀmm Olan Emrāḍ Beyānındadır

Bu emrādda sebeb-i münfaᶜil ᶜuḍv-ı ḳābildir ve sebeb-i fāᶜil emzice ve mevādd-ı rediyyedir ve sebeb-i ālī mecārī-i ṭabīᶜīnin siᶜasıdır ve o siᶜa ẖılḳī veyāẖūd li-ᶜārıḍin olur veyāẖūd sebeb-i ālī mecārī-i ġayr-i ṭabīᶜīnin ḥudūs̱u olur ve o mecārī-i ḥādis̱i ḥareket iḥdās̱ eder veyāẖūd ẖılḳī ev bi-ᶜārıḍin olan tehelhül ve taẖalẖul iḥdās̱ eder luḥūm-ı ġudediyyede olduğu gibi. Ve bu ẕikr olunan aḳsāmdan her biri tefāṣilde münḳasım olur. Pes ᶜuḍv-ı ḳābil bu emrāḍın ḥudūs̱una ḍaᶜfı ḥasebiyle sebeb olur ve ᶜuḍvun ḍaᶜfı dahi müstaḥkem olan sūʾ-i mizācla ẖuṣūṣan bārid olan mizācla olur veyāẖūd ᶜuḍvun ḍaᶜfı ẖılḳī olur, o ḍaᶜfta mizāc-ı ḥādis̱in medẖali olmaz veyāẖūd ᶜuḍvun maraḍı ḳabūlüne sebeb ᶜuḍvda olan ḥarāret-i şedīdenin mevāddı şedīden ceẕbi olur ẖuṣūṣan ḥareket ve evcāᶜ ḥarārete ceẕb-i mevādda iᶜānet eyleye veyāẖūd esbāb-ı ẖārice ile ᶜuḍv maraḍı ḳabūl eder, her ne ḳadar bu ḳısm-ı aẖīr ḳısm-ı mizācīden baᶜīd olmayıp ona ḳarīb ise fi'l-cümle muġāyereti olmakla başka ḳısm ᶜadd olunur[436] veyāẖūd ᶜuḍvun mevāddı ḳabūlü o ᶜuḍv āẖer ᶜuḍvun taḥtında olur ona fevḳinde olan ᶜuḍvdan bi'ṭ-ṭabᶜ mevāddın ḥareketi ve inṣıbābı olmakla olur ve aᶜḍā-i fevḳānīde taḥtānī olan aᶜḍāya mevāddın seyelānı ve nüzūlü ṭabīᶜī olmakla iki ayaklara ve iki veriklere mevāddın seyelānı kes̱īrü'l-vuḳūᶜ olur.

Ammā bu emrāḍın sebeb-i fāᶜili o sūʾ-i mizācdır ki bi'l-cümle bedende olur veyāẖūd aᶜḍā-i reʾisede olur. Ve o sūʾ-i mizāc dahi olur ki mülhib veyāẖūd müberrid-i mücemmid veyāẖūd müyebbis-i muḳabbıḍ ola ẖuṣūṣan onlara ruṭūbet-i ġarībe muẖālaṭa eyleye.

Ammā o ᶜilletin mevāddı dem-i müfred veyāẖūd balġam-ı müfred olur, balġam-ı müfredin şerrlisi balġam-ı ẖām olur veyāẖūd mevādd mirre-i müfrede olur veyāẖūd o ẖılṭ mürekkeb olur ki onun terkībi balġam ve mirreden olur veyāẖūd mevādd mirre ve riyāḥ-ı müşeyyike olur ve o mevāddın eks̱er-i vuḳūᶜu balġam-ı mirreden mürekkeb olan ḥılṭ olur ve ondan sonra ẖām ve baᶜdehu dem ve baᶜdehu ṣafr eks̱er olur ve sevdānın vuḳūᶜu ḳalīl olur.

---

436 ᶜAdem-i buᶜdun vechi budur ki emr-i ẖāric sūʾ-i mizāca sebeb ve sūʾ-i mizāc dahi ᶜillete sebeb olur.

Ve bu sebebin yaʿnī māddenin eks̱er-i esbābı esbāb-ı māḍiyenin baʿḍısı olur.

Ve kezālik nevāzil ve ezkime[437] ve ḳūlınca muʿālece dahi ona sebeb olur, zīrā ḳūlınc emʿāyı muḳavviye olan tedābīr ile muʿālece olunsa muʿtād üzere vārid olan fuḍūlü defʿ edip ve fuḍūl-i sāireyi ḳabūl eylemeyip ve o fuḍūl eṭrāfa ve mefāṣıla mündefiʿa olur.

Ve o mevāddı müvellide olan aġdiyeyi tenāvül dahi mādde-i mūlimenin tekevvününe sebeb olup ecnās-ı vecaʿın her birinden bir cins vecaʿ ḥādis̱ olur.

Ve ḳıllet-i haḍm ve deʿa ve sükūn ve terk-i riyāḍet ve cimāʿ-ı kes̱īr ve tevātür-i sekr ve ḥayḍ ve maḳʿadenin muʿtāde olan istifrāġātlarının iḥtibāsı ve onlar mis̱lliler dahi sebeb olur.

Ve kez̠ālik faṣd ve ishāle iʿtiyādı olanların faṣd ve ishāli terki dahi sebeb olur.

Ve kezālik imtilā üzere riyāḍet veyāḫūd imtilā üzere cimāʿ ve ʿale'ṭ-ṭaʿām ḥammām ve ʿale'r-rīḳ ve ḳable'ṭ-ṭaʿām şarāb-ı kes̱īr dahi sebeb olur ve o şarāb ʿaṣaba nikāye eder.

Ve aḫlāṭ-ı niyye bedende müctemiʿa olup bevl ve berāz [449a] ile bi'ṭ-ṭabʿ istifrāġ olunmasa ve bi'ṣ-ṣanʿa dahi istifrāġ olunmasa o aḫlāṭ-ı niyye evcāʿ-ı mefāṣıla teʾdiyeden ḫālī olmaz eger mrfāṣıla mündefiʿa olur ise. Ve eger mündefiʿa olmayıp bulunduğu mevḍiʿde bāḳıye kalıp taʿaffün ederse ḥummāya müʾeddiye olur.

Ve eger o aḫlāṭı ṭabīʿat berāz ve bevlde defʿ edip onunla bevl dāimā ġalīẓ an ġayr-i raḳīḳ ḫurūc ederse o aḫlāṭ-ı niyye meʾmūnu'l-ġāile kılınmağa lāyıḳ ve ḥarī olur; eger bevl ve berāz ile vech-i muḥarrer üzere ṭabīʿat onu defʿ eylemezse z̠ikr olunan aḳsāmın biri vāḳiʿ olur yaʿnī vecaʿ-ı mefāṣıl ve ḥummayāttan birine elbette müʾeddī olur.

Ve eger o niyye olan mevādda mefāṣılın ḥareket-i mütʿibesi veyāḫūd ḍarbe ve saḳta yāḫūd ḳuvā ḍaʿīfe iken ona seher ve ġaḍab ḥasebiyle ḍaʿf-ı zāyid ʿārıḍ ve niyye olan mevādda dahi inciz̠āb ṭārī olup nāfiz̠e ve ġavvāṣa olsa onlardan evcāʿ-ı mefāṣıl ḥādis̱e olur. Ve o aḥlāṭın eks̱eri haḍm-ı s̱ānī ve haḍm-ı s̱ālis̱in faḍlı olur.

437 "Ezkime" zükāmın cemʿidir.

Ve evcāʿ-ı mefāṣıl meşāyıḥa ve emrāḍ-ı müzmine aṣḥābına ve nāḳıhlara keẟret üzere ʿārıḍ olur eger o ṭavāif-i meẕkūre vech-i ṣavāb üzere kendilerine tedbīr ve muʿālece eylemezlerse. Ve onlara keẟret üzere evcāʿ-ı mefāṣıl o sebebden ʿārıḍ olur ki onların ḳuvāları haḍm-ı ceyyidden ḍaʿīfe olur ḫuṣūṣan onlar muʿāleceyi istifrāġ-ı vāfī ve defʿ-i bāliġ üzere kılmayıp belki teskīn-i mevādd için ʿilāc eyleseler.

Ve evcāʿ-ı mefāṣıl vuḳūʿu evcāʿ-ı sāire vuḳūʿundan onun için ekẟer olur ki sāir aʿḍādan mefāṣıl aḫlā yaʿnī ziyāde ḫālī olur ve mefāṣılın ḥareketi dahi ekẟer ve kendinin mizācı aḍʿaf ve ebred ve vaḍʿı dahi eṭrāfta olmakla müdebbir-i evvelden yaʿnī ḳalbden ebʿad olur. Ve çok kerre beyne'l-mefāṣıl munṣabbe olan mevādd müteḥaccire olup caṣṣ miẟālinde olur ḫuṣūṣan mevādd-ı munṣabbe balġam-ı ḫām ola. Ve keẕālik çok kerre onların mefāṣılı eẟnāsında laḥm nābit olur ve ḫuṣūṣan mefāṣıl-ı eṣābiʿ arasında keẟīren nābit olup eṣābiʿ mültevī ve müteḳaffiʿ[438] olup vecaʿı aḥyānen müştedd ve aḥyānen sākin olur. Ve bu miẟlli nebāt-ı laḥm emzice-i ḥārre aṣḥābında olur ve ekẟeriyyā o miẟlli laḥm mādde-i demeviyyeden nābit olur.

Ve vecaʿ-ı mefāṣılın ekẟeri evlāda mīrāẟ olur, zīrā evlādın mādde-i tekevvünü olan menī mizāc-ı vālid üzere olur

Ve vecaʿ-ı mefāṣıla muʿālece ve mefāṣılı taḳviye ile mevāddı ondan defʿ eylemek helāke müʾeddī olur, zīrā tekevvün edip mefāṣıla indifāʿ muʿtādı olan mevādd kaçan indifāʿdan menʿ olunsa aʿḍā-i reʾīseye ekẟer-i ḥālde mündefiʿ olur ve defʿaten uḫrā o mevādd mefāṣıla ceẕb olunmasa yine o mādde aʿḍā-i reʾīseye mündefiʿa olup onun ṣāḥibi ḫaṭar-ı ʿaẓīmde olur.

Ve vecaʿ-ı mefāṣıl ve niḳris faṣl-ı rebīʿde ve ḫarīfte keẟīren ʿārıḍ olur, zīrā aḫlāt ve dem rebīʿda ḥareket eder ve ḫarīfte aḫlāṭ ve haḍm redī olurlar ve maʿa-hāzā eyyām-ı ḫarīfte ṣayf-ı sābıḳın ve ẓahāir-i ḫarīfin ḥarāretleriyle mesāmm tevessuʿ eder.

Ve evcāʿ-ı mefāṣıl evvel-i ẓuhūrunda tedārük olunur ise onun ʿilācı sehl olur, ammā evvel-i ẓuhūrunda ihmāl olunup o vecaʿ-ı mefāṣıldа temekkün ve tevaṭṭun ve mevādd mefāṣıla inṣıbābı ʿādet eylese ve ḫuṣūṣan aḫlāṭ-ı muḫtelifenin inṣıbāb muʿtādı olsa o vecaʿ-ı mefāṣıla muʿālece olunmaz. Ve kaçan evcāʿ-ı mefāṣıl aṣḥābında devālī ve niḳris ẓāhir olsa onlar evcāʿ-ı mefāṣıl ʿilletine bāʿis-i bürʾ olur.

438 "İltivā" dolaşmak ve "ḳafʿ" parmakları tabandan cānibe çekilmek.

Ve evcāᶜ-ı mefāṣıla mübtelā olanların baᶜḍıları sūᵓ-i tedbīrleriyle o ᶜilleti kendilerine celb ederler. Ve baᶜḍılarının heyᵓet-i aᶜḍālarının fesādı ve mecārī-i ᶜurūḳunun siᶜası ve aṣliyye olan aᶜḍālarının sūᵓ-i mizāclarıyla tevellüd eden aḫlāṭ-ı rediyyeleri o evcāᶜı celb eder.

Ve ḥummayātta ve ṣuᶜūd-ı ḥummayātta evcāᶜ-ı mefāṣıl heyecān eder ve baᶜḍı kerre aṣl ḥudūs̱u ḥummayātta olur.

Ammā ᶜırḳu'n-nesā evcāᶜ-ı mefāṣıl cümlesindendir. Ve ᶜırḳu'n-nesā[439] bir nevᶜ vecaᶜdır ki o vecaᶜ ẓuhūra mafṣal-ı verikten bidāye edip cihet-i ḫalften faḫiẕ üzere nüzūl eder ve baᶜḍı kerre rükbeye ve kaᶜba mümtedd olur ve onun müddeti ziyāde oldukça nüzūlü dahi ziyāde olur ve māddenin ḳıllet ve kes̱reti ḥasebiyle dahi nüzūl ziyāde ve noḳṣān olur. Ve baᶜḍı kerre dahi o vecaᶜ eṣābiᶜe mümtedd olur ve ondan ḳadem ve faḫiẕ mehzūle olur. Ve o ᶜilletin āḫirinde ve sonunda onun ṣāḥibi ġamz ile ve ᶜalā-eṭrāfi'l-eṣābiᶜ meşy-i yesīr ile mütelezẕiẕ olur ve ona inkibāb etmek ve ḳāmetini tesviye etmek ṣuᶜūbetli olur. Ve baᶜḍı kerre o ᶜillet ṣāḥibinin ṭabīᶜatı müstaṭlıḳa olur ve ona istiṭlāḳın menfaᶜati olur ve baᶜḍı kerre dahi faḫiẕin ṭarafının inḫılāᶜına[440] müᵓeddī olup faḫiẕin ṭarafının yaᶜnī rummānesinin ḥaḳḳtan inḫilāᶜına ve ḫurūcuna sebeb olur.

Ammā vecaᶜ-ı verik bir nevᶜ vecaᶜdır ki veriklerde o vecaᶜı s̱ābit olur ve o vecaᶜ esfele nüzūl eylemez velākin vecaᶜ-ı verik baᶜḍı kerre ᶜırḳu'n-nesā-ya intiḳāl eyledikten sonra ᶜırḳu'n-nesā vecaᶜı vech-i mübeyyen üzere esfele nüzūl eder. Ve vecaᶜ-ı verikin eks̱er-i ᶜurūḍu ṣalābāt üzere cülūs ve ḍarb-ı lāḥıḳ ve idmān-ı rükūb ḥasebleriyle olur ve onun esbābı yaᶜnī mevāddı ᶜırḳu'n-nesāᵓ esbābı olur velākin sebeb-i eks̱erīsi ḫılṭ-ı ḫām olur. Ve çok kerre vecaᶜ-ı verik on ay miḳdārına ḳarīb ve müzmin olan evcāᶜ-ı raḥimden intiḳālle olur ve baᶜḍı kerre mevādd-ı ḥārre-i muḫteliṭe ile dahi ᶜārıḍ olur ve ᶜurūḳ-ı verikin dem ile imtilāsından ve mevḍiᶜin ġavrında olan evrām-ı bāṭıneden dahi olur velākin vecaᶜ-ı verike sebeb olan evrām ġavrda olmakla mefāṣıl evrāmı gibi ẓuhūr eylemez.

---

439 "Nesā" nūnun fetḥi ve elifin ḳaṣrı ile maᶜrūf damarın ismidir; "ᶜırḳ"ın ona iḍāfeti "yevmü'l-eḥad"da olan iḍāfet gibidir.

440 Yaᶜnī mafṣalı ayrılır.

Ve denildi ki verikinde vecaᶜ olan kimsenin faḫiẕinde ḥumret-i şedīde ẓāhir olup buḳūla iştihā eylese o kimse yirmi beşinci günde helāk olur. Ve hangi ᶜuḍv ki onun mefāṣılında vecaᶜ ola, o ᶜuḍv mehzūl ve naḥīf olur.

Ve vecaᶜ-ı mefāṣıldan ᶜırḳu'n-nesā ve niḳristen mā-ᶜadāsının muᶜālece ile mevāddı istīṣāl olunsa bi-sürᶜatin ᶜavdet eylemez, ammā ᶜırḳu'n-nesā ve niḳris mevāddı her ne ḳadar istīṣāl olunsa yine bi-ednā sebebin serīᶜan ᶜavdet eder ve onların serīᶜan ᶜavdeti ᶜuḍvlarının evḍāᶜı ḥasebiyle olur.

Ve bu ᶜillet-i mevrūs̱e olur ḫuṣūṣan niḳrisin tevārüs̱ü kes̱īrü'l-vuḳūᶜ olur.

Ve ᶜırḳu'n-nesā mevāddı eks̱er-i ḥālde mafṣalda olup onda ᶜaṣara-i ᶜarīḍaya intiḳāl eder. Ve kaçan ondan vecaᶜ ᶜārıḍ olsa cemīᶜ-i bedenden ona mevādd inṣıbābına teheyyüᵓ eder. Evvel-i emrde kendide muḥteḳıne olan mevāddan mā-ᶜadā ona mevādd-ı sāire nüzūl eder ve baᶜḍı kerre dahi mefāṣılda mevādd bulunmaz, ancak mevādd ᶜaṣabe-i ᶜarīḍada olur.

Ve çok kerre ḥuḳḳta ruṭūbet-i muḫāṭıyye olup beyne'l-vābileti[441] ve'l-ḥuḳḳ vāḳiᶜ olan ribāṭı irḫā edip mafṣal-ı verik münḫaliᶜ olur ve inḫılāᶜdan evvel ona beyne'l-irtikāz ve'l-inḫılāᶜ bir ḥālet ᶜārıḍa olur yaᶜnī onun mafṣalı serīᶜatü'l-ḫurūc ve serīᶜatü'l-ᶜavd ve cidden ḳaliᶜa olur. Ve ᶜırḳu'n-nesā evcāᶜ-ı mefāṣılın eşeddi olur ve keyy olunmakla ondan emān ḥāṣıl olur.

Ammā niḳris dahi evcāᶜ-ı mefāṣıl cümlesindendir, o vecaᶜ eṣābiᶜden ve ibhāmdan bedᵓ eder ve baᶜḍı kerre ᶜaḳibden bedᵓ eder ve baᶜḍı kerre esfel-i ḳademden ve ḳademin bir cānibinden bedᵓ eder ve baᶜdehu ᶜāmm olur ve baᶜḍı kerre faḫiẕe ṣuᶜūd eder ve baᶜḍı kerre teverrüm dahi eder. Ve benzer ki o vecaᶜ evtārda ve ᶜaṣabede olmayıp ribāṭṭa ve mefāṣılı ḫāricden muḥīṭa olan ecsāmda olur, nitekim Cālīnūs ona ẕāhib oldu ve bināen ᶜaleyh münḳarisīnde evrām ve evcāᶜ teşennüce elbette [449b] müᵓeddī olmadı.

Ve aṣḥāb-ı niḳrisin ḫuṣyeleri ṣafnı ṭavīl olur ve mirārı olan niḳris aṣḥābının fecᵓeten mevti kes̱īrü'l-vuḳūᶜ olur ḫuṣūṣan tebrīd-i kes̱īr katında onlara mevt-i müfāceᵓe ᶜurūḍu eks̱er olur.

el-ᶜAlāmāt: Bu emrāḍı bi-ᶜalāmātihā esbābıyla maᶜrifetini beyān eyleyelim: Senin evvelā muḥtāc olduğu o emrāḍın mizāc-ı sāẕec veyāḫūd maᶜa'l-mādde olan mizāc ḥasebleriyle olanlarıdır.

441 "Vābile" bānın kesri ile omuz ṭarafı bāzū ve nihāyet bulduğu yer maᶜnāsına, keẕā fī lüġati Vankulu. Ve o vābileye tuffāḥa dahi derler, müdevvere olduğu için. Ve mafṣalın ᶜaẓm-ı āḫirinde olup tuffāḥa duḫūl ettiği vehdeye ḥuḳḳ derler.

Mizāc-ı sāẕec ḥasebiyle olan ḳalīl ve nādirü'l-vuḳūᶜ olur ve onda bilā-s̱iḳal ve bilā-intifāḫ vecaᶜ olur ve levninde taġayyür olmaz ve mādde ᶜalāmātı dahi bulunmaz.

Ammā māddī olan vecaᶜ-ı mefāṣılda vācib olur ki evvelā māddenin cinsi biline ve onu taᶜarrüf mevḍiᶜ-i mevāddın ve veremin levniyle ve vecaᶜ ile maᶜlūm olur, ḫılṭ-ı ḫāmla vecaᶜ olur ve melmes ile dahi cins-i māddenin bārid veyāḫūd mültehib olduğu veyāḫūd muᶜtād üzere olduğu taᶜarrüf olunur. Ve baᶜḍı kerre dahi cins-i mādde vecaᶜın aᶜrāḍından maᶜlūme olur, o vecaᶜda iltihāb-ı şedīd olup ḍarebān olmakla veyāḫūd iltihāb muᶜtedil olup temeddüd dahi olmakla veyāḫūd yalnız temeddüd olmakla cins-i mādde taᶜarrüf olunur veyāḫūd vecaᶜı teskīn edip intifāᶜ olunan edviye ile dahi cins-i mādde taᶜarrüf olunur. Bāridden intifāᶜ olunursa māddenin ḥarāretine ve ḥārrdan intifāᶜ olunursa māddenin bürūdetine istidlāl olunur. Velākin baᶜḍı kerre edviye-i bāride muḫaddir olmakla mādde-i bāridede istiᶜmāl olunsa nefᶜi olur velākin o nefᶜ bürūdet ḥasebiyle değildir belki taḫdīr ile vecaᶜ sākin olup intifāᶜ olunur.

Ve keẕālik mevādd-ı ḥārrede müberrid ve mükes̱s̱if devā istiᶜmāl olundukta vecaᶜ artar velākin vecaᶜın tezāyüdün bürūdet ile değildir belki ᶜuḍvun tekās̱üfü ḥasebiyle vecaᶜ tezāyüd eylemiştir, bu tezāyüd ile dahi māddenin bārid olduğuna istidlāl olunmaz. Ve keẕālik baᶜḍı kerre dahi mādde-i ḥārre de devā-i ḥārr istiᶜmāl olundukta o māddeyi devā taḥlīl eder ve taḥlīl ḥasebiyle vecaᶜ sākin olur ve ẓann olunur ki mādde bāride olmakla devā-i ḥārr onu taᶜdīl ve vecaᶜı teskīn eylemiştir ve mādde ise ḥārredir ve vecaᶜın sükūnu māddenin taḥallülü iledir, taᶜdīl ile değildir. Bi'l-cümle ᶜalāmāt ile taᶜarrüfte bu umūra mürāᶜāt vācibdir.

Ve cins-i mādde vecaᶜın vaḳt[i ve] izdiyādıyla dahi taᶜarrüf olunur, ḫalā ve imtilā vaḳtlerinin hangisinde olduğu bilinmekle ve keẕālik mādde ᶜuḍvu tevrīm eylediğinden ve ᶜadem-i tevrīminden ve tevrīmi dahi serīᶜ veyāḫūd baṭīʾ olduğundan bilinir, zīrā sürᶜat-i tevrīm aḫlāṭın raḳīḳa-i ḥārre olduğuna ve buṭʾ-ı tevrīm beyne beyne ve mürekkebe olduğuna ve ᶜadem-i tevrīm ḫılṭ-ı ḫām-ı ṣırf olduğuna delālet eder.

Ve keẕālik cins-i mādde s̱iḳal ile dahi maᶜlūm olur, zīrā mevādd-ı raḳīḳadan miḳdār-ı kes̱īr defᶜaten vāḥideten müctemiᶜa olmakla onda s̱iḳal ziyāde olur.

Ve cins-i mevādd eks̱er-i ḥālde ḳārūreye ġālib olan muḫālıṭṭan ve berāz-dan dahi taʿarrüf olunur ona ġālib olan şeyʾ ṣafrāvī veyāḫūd muḫāṭī veyā ġayrileri olduğu bilinmekle, zīrā evcāʿ-ı verik ve ʿırḳ-ı nesāda berāz üzere bir şeyʾ-i muḫāṭī ġālib olur.

Ve cins-i mādde sinn ve ʿādetten ve tedbīr-i müteḳaddimden olan meʾkūl ve meşrūb ve riyāḍet ve deʿa ve onların ḫilāfından dahi maʿlūm olur ve sāir bedenin ona müşāreketinden dahi bilinir.

Ve mādde-i demeviyyeye mevḍiʿin ḥumreti delālet eder eger şedīden mādde ġavrda değil ise ve demin inṣıbābı fevrinde dahi mevḍiʿde ḥumret olmaz ne ḳadar dem ġavrda değil ise. Ve baʿḍı kerre dahi deme temeddüd-i şedīd ve müdāfaʿa ve ḍarebān ve s̱iḳal ve tedbīr-i sālif demevī olan bedenin aḥvāl-i sāiresi delālet eder. Ve baʿḍı kerre demevī olan beden ġalīẓ ve laḥīm ve şaḥīm olur ve demevī olan ʿırḳu'n-nesāda vecaʿ mümtedd, ṭavīl ve ṭūlü müteşābih olup onu faṣd fi'l-ḥāl teskīn eder.

Ve mādde-i ṣafrāviyyeye ḥarāret-i şedīde olup ʿilletin ḥacmi saġīre iken ona lems īẕā eylediği delālet eder; ḳıllet-i s̱iḳal ve ḳıllet-i temeddüd ve ḳıllet-i ḥumret ve ẓāhir-i cilde vecaʿın meyli ve berdden istirāḥat-ı şedīde ḥuṣūlü ve tedbīr-i sālif ve beden-i ṣafrāvī edillesi beyānında ẕikr olunan edille-i sāire delālet eder.

Ve mādde-i balġamiyyeye levnin ʿadem-i taġayyürü veyāḫūd reṣāṣıyye-te taġayyürü ve iltihābın ḳılleti ve vecaʿın lüzūmu ve dem ve mirre ʿalāmātı-nın ʿademi ve vecaʿın ʿarḍda şiddeti ve beden ʿable [ve] şaḥīm olup laḥīm olmamak ve sālif olan edille-i maʿlūme cemīʿan delālet eder.

Ve mādde-i sevdāviyyeye vecaʿın ḫafāsı ve ḳıllet-i temeddüd ve ʿilācdan ḳıllet-i intifāʿ ve mevḍiʿin teḳaşşüfü ve ʿadem-i terehhülü ve işrāḳ-ı levnin ʿademi delālet. Ve baʿḍı kerre sevdāviyyede mevḍiʿin levni kümūdete ḍārib olur. Ve baʿḍı kerre sevdāvī olana recülün mizācı ve ṭıḥālının ḥāli ve şeh-vet-i müfriṭası ve tedbīr-i sālifi ve mizā-ı sevdāvīde ẕikr eylediğimiz sāir edille delālet eder.

Ve mādde-i mirriyeye *ve baʿḍı nüsḫada "mādde-i middiyye" dāl ile vāḳiʿ olmuştur,* ona ḥarāret-i şedīde ve ḥikkeden bir şeyʾ ve müsaḫḫināttan şedīden taḍarruru ve müberridāttan olup ḳabḍun-māsı olanlardan şedīden intifāʿı delālet eder.

Ammā mādde-i rīḥiyyeye min-ġayri s̱iḳalin temeddüd-i şedīd ve vecaᶜın intiḳāli ve riyāḥı müvellid olan tedbīr delālet eder.

Ve mevādd-ı muḫteliṭeye ḥārre ve bāride olan muᶜālecāt ile ḳıllet-i intifāᶜ ve muᶜālecāt ile intifāᶜ evḳātının iḫtilāfı delālet eder, zīrā mevādd-ı muḫteliṭeden ḥādis̱ olan vecaᶜ-ı mefāṣılda bir vaḳtte bir nevᶜ ᶜilāc ile intifāᶜ olunur ve vaḳt-i āḫerde o ᶜilāca müḍādde olan muᶜāleceden intifāᶜ olunur. Ve bu nevᶜ vecaᶜ-ı mefāṣıl eks̱er-i ḥālde o kimseye ᶜārıḍ olur ki onun bedeninin mizācı ḥārr ve ṭabᶜı mirārī olur velākin muraṭṭıb ve müberrid olup balġamı ve ḫāmı müvellid olan aġdiyeyi istiᶜmāl eder ve imtilā üzere ḥareket edip aḫlāṭ-ı s̱elās̱e yaᶜnī dem ve ṣafrā ve balġam muḫteliṭ olur ve dem ve ṣafrā mefāṣıla müteveccih olduklarında balġam-ı ġalīẓi dahi isāle edip cemīᶜan mefāṣıla munṣabbe olurlar ve bu mis̱lli evcāᶜ-ı mefāṣıl aṣḥābları yed ile kes̱īren ġamz-i raḳīḳten intifāᶜ ederler. *Ve baᶜḍı nüsḫada "yed-i kebīr ile " vāḳiᶜ olmuştur.* Vech-i intifāᶜ budur ki o ġamz mevādd-ı niyyeyi ve ḫāmı inḍāc ve taḥlīl eder ve keẕālik onlar merūḫāt-ı muᶜtediletü'l-ḥarāreti maᶜa-sükūn istiᶜmāl ile dahi intifāᶜ ederler ve ḥareket inḍāca māniᶜa olur.

Beşinci Faṣl Evcāᶜ-ı Mefāṣıl u Niḳris ve ᶜIrḳu'n-nesā Muᶜālecātı Beyānındadır

ᶜİlel-i meẕkūrenin esbābı mizāc-ı sāẕec olduğu maᶜlūm ise onun tedbīri sehl olur, zīrā çok kerre o ᶜuḍvlarda bilā-verem iltihāb-ı sāẕec olur ve ona tebdīl-i mizāc ᶜilāc-ı kāfī olur ve onda iḥtiyāc olunan ᶜilācın aᶜẓamı demi veyāḫūd ṣafrāyı istifrāġ olur. Ve baᶜḍı kerre dahi o ᶜuḍvlarda cümūd ve berd-i mūlim olur ve ona tebdīl-i mizāc ᶜilāc-ı kāfī olur. Ve onun muḥtāc olduğu tedbīrlerin aᶜẓamı demi tesḫīn için balġamı istifrāġ olur.[442] Ve çok kerre o aᶜḍāda ruṭūbet-i müşennice olur ve onun ᶜilācı terṭīb ile olur ve senin o terṭīb maᶜlūmun olur.

Ammā o ᶜalīlin esbābı mevādd ise vācib olur ki inṣıbāb eden mādde cihet-i ḫilāfa ceẕb olunmakla inṣıbābdan menᶜ oluna ve mevādd-ı meẕkūre taḳlīl oluna ve munṣabbe olan māddeyi ḳabūl eylemesin için ᶜuḍv taḳviye oluna ve ᶜuḍvda mevcūd olan mevādd taḥlīl ve iᶜdām oluna. Ve ẕikr olun-

442 Zīrā balġamın kes̱reti demi tebrīd eder ve kaçan balġam istifrāġ olunsa demin ḥarāreti ᶜalā-ḥālihi bāḳıye kalır.

duğu vech üzere o fiᶜller işlenip ve muᶜālece ile ᶜamel olunmak [450a] iḳtiḍā ederse ẕikri mürūr eden ḳavānīn-i külliyyelere mürāᶜat olunarak işlene.

Eger o ᶜilel demeviyye-i ṣırfe veyāḫūd ġalebe-i dem ile ḥādis̱e olduysa onun faṣdı cihet-i muḫāliften kılına ve eger bi'l-cümle mefāṣıl-ı bedene vecaᶜın ᶜumūmu var ise cihet-i muḫālif ve cihet-i muvāfıḳtan cemīᶜan faṣd olunur ve baᶜde'l-faṣd ḳayʾa iştiġāl olunur ḫuṣūṣan vecaᶜ esāfil-i bedende ise ḳayʾa iştiġāl olunmak ziyāde nāfiᶜ olur. Onlara ḳayʾ ishālden enfaᶜdır enfaᶜdır ve baᶜde'l-ḳayʾ ishāle iştiġāle olunur ve ishāle şeyʾ-i ḳavī ile bedʾ olunur eger ishāl-i ḳavīye māddenin ᶜadem-i nuḍcu ve ġılẓati māniᶜ olmaz ise. Ve ne ḳadar ishāl-i ḳavī ile bidāye olunur ise rıfḳ olunmak eslem ve tedrīc üzere kılınmaḳ evfaḳ olur. Ve şeyʾ-i ḳavī ile ishāle bidāye olunduktan sonra müshilātla tedrīc üzere tenḳıye olunur. Ve baᶜḍı ḳavm ishāle ibtidāyı resm edip dediler ki ishāle evvelā rıfḳ üzere mübāşeret olunur ve s̱āniyen yine rıfḳ üzere ishāl olunur ve mādde nuḍc buldukta müshil-i ḳavī ile ḫatm olunur.

Ṣāḥib-i *Ḳānūn* der ki ṣavāb olan budur ki mādde raḳīḳa ve ṣafrāviyye ise ve nuḍc dahi merʾiyye ise istifrāġa taᶜcīl olunur ve eger mādde ġalīẓa ise o mādde-i ġalīẓayı terḳīḳ eden nesneleri ve māddeyi inḍāc edip cihet-i istifrāġa defᶜe tehyiʾe eden tedbīrleri istifrāġ üzere taḳdimde beʾs yoktur ve bu iki tedbīrin es̱nāsında yaᶜnī münḍic istiᶜmāli ile müstefriġ istiᶜmāli arasında mevāddı ıṭlāḳ-ı raḳīḳ ile sen terḳīḳ edersin ve eger mādde mürekkebe ise sen dahi müshili ve ḍımādı terkīb eyle. Ve aḥzem ve evfaḳ olan budur ki müdārāt olunup ibtidā-i emrde faṣd olunmaya, zīrā faṣd aḫlāṭı is̱āre eder ve bedende onu idāre eder ve aḫlāṭtan iḫrācına ḥācet olan miḳdārı iḫrāc eylemez. Ve keẕālik zamān-ı ibtidāda faṣd olunmadığı gibi istifrāġ dahi olunmaz. Ve ona nuḍc ẓāhir olunca ḳadar mā-ı şaᶜīr ilzām olunur. Ve eger onda imtilā olup nefḍe ḥācet olur ise ona bir meclis veyāḫūd iki meclis ḳıyāma müʾeddī olan meşrūbdan mā-ı hindebā ve ᶜinebü's̱-s̱aᶜleb ḫıyārşenber ile saḳy olunur veyāḫūd ḥuḳne kılınır ve onlar ile iḥtiḳān aṣveb olur.

Ve kaçan ᶜillet inḥiṭāṭa ibtidā eylese taḫarruḳ ve tekāsül edip ġayr-i müdebbir istifrāġ istiᶜmāl eyleme, zīrā ġayr-i müdebbir olan istifrāġ mevāḍiᶜ-i sāireden aḫlāṭı cānib-i ᶜillete taḥrīk eder.

Ve buḥrānāta dahi mürāᶜat eyle, yevm-i rābiᶜ ve sābiᶜ ve ḥādī ᶜaşer eyyāmında ẓuhūr eden aᶜrāḍa riᶜāyet eyle ve onların buḥrān-ı fāḍılları rābiᶜ ᶜaşerde olur. Ve istifrāġ istiᶜmāli zamān-ı nuḍca ḳadar müdāfaᶜa olunmak evfaḳ olur ve o müddette ḥārr ve bārid ve fātir miyāh dahi neṭūlen tenṭīlāt baḥs̱inde ẕikr olunan ḳānūna mürāᶜāt ile istiᶜmāl eyle; iktifā mümkin ise o minvāl üzere ḥareket olunur be evvelā mā-ı bārid ile tenṭīle bedᵓ olunur. Ve ammā onlarda aṭliye-i ḥārre ve muẖaddirāt istiᶜmāli cemīᶜan muḍırr olur, ammā ṭılā-i ḥārrın maḍarratı cez̠ble ve muẖaddirin maḍarratı ḥabs ve tefcīcle olur. Ve kez̠ālik aṭliye-i müberride ġalīẓi tefcīc ve raḳīḳi taḥlīl edip ᶜilleti iṭāle eder. Ve onlara mā-ı ḥārr ḍārr olur, zīrā mefāṣılı terṭīb eder. Ve sikencebīn onlara kes̱īren muvāfıḳ olmaz. Ve bezr-i rāziyānec mis̱lli büzūr-ı ḳaviyye baᶜḍı kerre faḍlı iḥrāḳ edip taḥcīr eder.

Ve kaçan nuḍc tāmm olsa sūrincān ve būzīdānın kendi ve ḥubūbları mis̱lliler ile istifrāġ olunur ve iḳtiṣād ve rıfḳ üzere ᶜamel olunur ve bu vaḳtte ẖall ve ṭuḥlub mis̱lliler ile ṭılā olunur. Ve onlara ibtidā-i emrde devā-i ḍaᶜīf saḳyından ḥaẕer olunur, zīrā devā-i ḍaᶜīf māddeyi taḥrīk eder ve miḳdār-ı muᶜteber bir şeyᵓ ishāl eylemez ve belki aᶜḍā-i sāirede olan mevādd-ı cāmide-i uẖrāyı terḳīḳ edip ᶜuḍv-ı ᶜalīle tesyīl eder.

Ve tenāvül-i devā murād edenlere vācib olur ki bükreten tenāvül eyleyeler ve ġıdāyı teᵓẖīr eyleyeler ve tenāvül-i devādan üç sāᶜāt mürūrunda on mis̱ḳāl ẖubz miḳdār-ı ḳalīl şarāb ve mā ile tenāvül edeler ve altı sāᶜat mürūrunda ḥammāma dāẖil olup iġtisāl eyleyeler. Ve baᶜdehu muvāfıḳ aġdiyeler ile taġaddī eyleyeler ve baᶜdehu idrāra iştiġāl eyleyeler, zīrā idrār evcāᶜ-ı mefāṣıl mevāddını ḥasm ve ḳaṭᶜ eder, zīrā bundan aḳdem senin maᶜlūmun oldu ki o ᶜilletin mevāddı kebid ve ᶜurūḳ haḍmlarının faḍlı olur ve ẖuṣūṣan niḳris-i ḥārrın mevāddı o faḍllar idiği ziyāde müteḥaḳḳıḳtır ve idrār ile o fuḍūlün ẖurūcu dahi senin maᶜlūmundur.

Ve mefāṣılın bāride evcāᶜı aṣḥābları ve emzice-i raṭbe aṣḥābı şürben ve ḥuḳneten ishāl-i kes̱īr ile intifāᶜ eylemezler ve kaçan müdirrāt ile muᶜālece olunsalar ᶜāfiyet bulurlar. Ve ebdān-ı naḥīfe envāᶜından bir nevᶜ beden vardır ki onlar kes̱īren ishālāta ve idrārāta taḥammül eylemezler ve onları kes̱ret-i istiᶜmāl ile ebdān-ı mez̠kūrede iḥtirāḳ ᶜārıḍ olur ve bu mez̠kūrlara cemīᶜan riᶜāyet olunmak vācibdir. Evcāᶜ-ı mefāṣıl-ı bārideye tiryāḳ dahi nā-

fiᶜdir ᶜale'l-ḫuṣūṣ istifrāġdan sonra saky olunan tiryāḳ baḳiyye-i mevāddı rıfḳ ile tenḳıye ve taḥlīl ve cemīᶜan aᶜḍāyı taḳviye etmekle ziyāde nāfiᶜ olur.

Ammā māddeyi ᶜuḍva inṣıbābdan menᶜ için istiᶜmāl olunan rādiᶜ edviye ḳavī ve kes̱īrü'l-eczā edviye-i mürekkebe olmak cāiz olmaz, zīrā kes̱īrü'l-aḫlāṭ ve ḳaviyyü'l-efᶜāl olan edviye-i mürekkebe ile mevāddı redᶜ iki emr-i redīlere müʾeddī olur: Biri budur ki devā-i mürekkeb mevṣūf māddeyi ᶜaṣr edip ḥareket-i māddeye muᶜāraḍa eder ve ondan vecaᶜ-ı ᶜaẓīm ᶜārıḍ olur ve bu mis̱lli ᶜārıḍa ᶜurūḍunda o rādiᶜi terk edip müleyyināt istiᶜmāl olunur. Ve ikinci emr-i redī budur ki ibtidāʾen istiᶜmāl olunan mürekkeb-i mevṣūf baᶜḍı kerre mevāddı aᶜḍā-i reʾīseye ṣarf edip ḫaṭar īḳāᶜ eder. Ammā evcāᶜ-ı mefāṣılın mevāddı kes̱īre olmayıp veyāḫūd o mevāddın mededi ḳalīle olsa evvel-i ḥudūs̱unda onu redᶜde beʾs yoktur, lākin ᶜillet-i ᶜırḳu'n-nesā ise onun māddesi ve mededi ḳalīle olur ise dahi onda rādiᶜ-i mez̠kūru istiᶜmāl cāiz olmaz, zīrā o ᶜillette rādiᶜ istiᶜmāli māddeyi ᶜumḳta ḥabs eder, pes onda istiᶜmāl olunan rādiᶜ ḳalīl ve ḍaᶜīf olmak veyāḫūd reʾsen ve külliyen rādiᶜi terk eylemek o ᶜillette lāzımdır belki o ᶜillette evvelā istifrāġāta mübāşeret olunmak gerektir.

Ammā evcāᶜ-ı mefāṣılın evāḫirinde vācib budur ki onda muḥallil ve mülaṭṭıf istiᶜmāl olunup mādde ᶜumḳtan ẓāhire iḫrāc oluna, ne ḳadar o iḫrāc-ı şarṭ ve maṣṣdan biri ile olan meḥācim ile veyāḫūd keyy ve muḥammerāt ve müneffiṭāt ile olur ise ve onun māddesi isāle olunur, ilā-ḥīn-i idmāl terk olunmaz. Ve s̱ūm ve baṣal müneffiṭāttan olur velākin onun tenfīṭi ᶜasel-i belāz̠ur tenfīṭi meblağına bāliġ olmaz ve baᶜdehu müneffiṭ elbān-ı yetūᶜ ve leben-i tīn olur. Ve vācib olur ki muḥallil ve müneffiṭa-i müleyyin ḫalṭ olunur ve eger onlara müleyyin ḫalṭ olunmasa onları istiᶜmāl mefāṣılı taḥcīr eder, zīrā tenfīṭ taḥlīl gibi ġalīẓi taḥlīf ve ibḳā edip taḥaccüre müʾeddī olur, pes muḥallile ve müneffiṭa istiᶜmāl olundukta şuḥūm ḫalṭ olunmak nāfiᶜ olur. Ve onlara berdden ictināb eylemek lāzım olur. Ve evvel-i emrde ḳable'l-istifrāġ onlara ḳavī olan muḥallilāt taḳrīb olunmaz, zīrā muḥallilāt evvel-i emrde ḳable'l-istifrāġ istiᶜmāl olunsa mevādd-ı kes̱īreyi cez̠b eder ve laṭīfini taḥlīl ve bāḳī mevāddı teks̱īf edip ḥabs eder. Ve eks̱er-i emrde muḥallilātın bu hāline riᶜāyet olunmak vācib olur ḫuṣūṣan mādde lezice veyāḫūḍ sevdāviyye olursa riᶜāyet-i mez̠kūre [450b] ziyāde gerekli olur.

Ve kaçan evcāᶜ müştedde olup taḥammülü ḳābil olmasa müsekkin-i evcāᶜ şürben ve ṭılāen istiᶜmāl olunmak lābüdd olur ve ṭılā olunan müsekkin-i evcāᶜ māddeyi luṭfla taḥlīl veyāḫūd taḫdīr eder ve muḫaddir istiᶜmāli ancak vaḳt-i ḍarūrette cāiz olur ve kezālik o vaḳtte dahi sevret-i vecaᶜı teskīn edecek miḳdārı cāiz olur. Ve ḥārr olan evcāᶜda cürᵓet ve iḳdām edip muḫaddirātı keṡīren istiᶜmāl eyle ve çok kerre muḫaddir istiᶜmālinden māddeyi taġliẓ ve ḥabs eylediği için taḫdīr olunur.

Ve maᶜlūm ola ki ṣavāb olan edviye istiᶜmālinde tenaḳḳul eylemektir yaᶜnī vaḳt vaḳt devāyı cins-i āḫere tebdīldir. Baᶜdı kerre bir nevᶜ devā bir ᶜuḍvun ᶜilletine nāfiᶜ olur, ᶜuḍv-ı āḫerde olan o ᶜillete nāfiᶜ olmaz ve bir vaḳtte nāfiᶜ olur, baᶜde ẕālike'l-vaḳt muḍırr olup vecaᶜı taḥrīk eder.

Ve evcāᶜ-ı mefāṣıl erbābına şarābı aṣlen terk vācib olur onlara ᶜāfiyet-i tāmme gelip üzerinden fuṣūl-i erbaᶜa mürūr edince ḳadar. Ve eger muᶜtādı ise ᶜale't-tedrīc şürbünü terk eder ve eṡnā-ı terkte müdirrāt istiᶜmāl eder ve müdirrāt ile istiᶜmāl olunan şarāb-ı muᶜassel onlara nāfiᶜ olur.

Ve vecaᶜ-ı mefāṣıl aṣḥābından sevdāvī olanlarına vācib olur ki ṭıḥālını ıṣlāḥ eyleyeler ve sevdāyı istifrāġ ve bedenini aġdiye ve merūḫāt ve o miṡlli nesneler ile terṭīb ve telyīn eyleyeler. Ve uṣūl-i külliyyede bildiğin üzere bilā-telyīn keṡīren muḥallilāt-ı ṣırfe istiᶜmāliyle ıṣlāḥ-ı ṭıḥāle ve istirāġ-ı sevdāya ilḥāḥ ve ibrām olunmaya. Ve vācib olur ki bu ᶜillette laḥm hecr ve terk oluna ḥattā bu ᶜilletin bārid olanlarında dahi laḥm hecr oluna ve eger laḥm tenāvülü iḳtiḍā ederse ṭayr-ı cebelī ve erneb ve ġazāl ve faḍlı ḳalīl olan laḥmların küllīsini istiᶜmāl cāiz olur.

Ve eger vecaᶜ evvelā ẓahrda ḥādiṡ olup baᶜdehu iki yede intiḳāl ederse yed faṣd olunup meyli cihetinden ḫılṭı iḫrāc olunur.

el-İshāl lehum: Vācib olur ki evcāᶜ-ı mefāṣıl muᶜālecātında yalnız balġam ishāl olunmaya, balġam ishāl olunmak īcāb olundukta balġam maᶜa-ṣafrāᵓ ishāl oluna, zīrā yalnız balġam ishāl olunsa ᶜalīl onunla vaḳt-i ishālde intifāᶜ eder velākin ṣafrā mevcūd ve ġayr-i müstefraġ olmakla merreten uḫrā balġam isāle edip yine ᶜuḍva iᶜāde eder. Ve vācib olur ki o ᶜillet aṣḥābının müshilātı şedīdetü'l-ḥarāret ve cidden ḳaviyye olmaya, zīrā ḳavī olan müshil aḫlāṭı iẕābe edip ve o aḫlāṭı ᶜuḍva redd eder ve onun ᶜuḍva isāle eylediği mevādd ᶜuḍvdan istifrāġ eylediği mevāddan kat kat ekṡer olur. Ve sūrincān

ile ishālin kes̱ret-i nefᶜi muᶜteḳadun fīhdir fi'l-ḥāl ḫılṭ-ı bāridi ishāl etmekle. Ve bundan mā-ᶜadā sūrincān ᶜaḳīb-i ishālde ḳabḍ edip ᶜuḍvu taḳviye eder ve vaḳti ishālde taḥrīk edip iḫrāc edemediği mevāddı ᶜuḍva inṣıbābdan ḳabḍ ve taḳviye ḥasebiyle menᶜ eder ve keẕālik sūrincān edviye-i müshilenin ḳuvveti ḥasebiyle terḳīk olunan mevāddı mecārīye seyelāndan menᶜ eder ve bu meẕkūrlar sūrincāna maḫṣūs fiᶜldir. Muḥallilāt ve müstefriġāt-ı ḥārre-i sāire bunun ḫilāfı üzere olur, zīrā sāirlerin eks̱eri vaḳt-i ᶜamelde menāfiẕi tevsīᶜ edip baᶜdehu o menāfiẕi vāṣiᶜaten terk eder velākin sūrincān miᶜdeye muḍırrdır, bināen ᶜaleyh vācib olur ki sūrincān yalnız istiᶜmāl olunmaya belki ona fülfül ve zencebīl ve kemmūn ḫalṭ oluna ve baᶜḍı kerre sūrincāna ṣabır ve saḳmūnyā ḫalṭ olunur ishāli ḳavī olsun için. Ve baᶜḍılar ẕikr ettiler ki ricl-i ġurābda sūrincān ḫāṣṣası vardır ve maᶜa-hāẕā miᶜdeye ricl-i ġurābın ḍararı yoktur.

Ve ḥacer-i Ermenī evcāᶜ-ı mefāṣıla nāfiᶜdir. Ve o ᶜillete nāfiᶜ edviye-i maᶜrūfe bunlardır: ḥabbu'n-necāḥ ve ḥabb-ı müntin.

Ve ᶜırḳ-ı nesā ve niḳrise eyāric-i Rūfus'un nefᶜi ᶜaẓīmdir ve ḥabb-ı nīl dahi nāfiᶜdir ve ḥabbu'l-mülūk ve būzīdān ve māhī-zehrec ve raᶜyu'l-ḥamām ve ḳanṭuriyūn ve ḥanẓal ve ṣabır ve fāşerā ve fāşirşīn ve ḥarmel onunla kılınır ve uşşaḳ ve anzerūt ve muḳl ve türbüd ve ᶜāḳırḳarḥā.

Nüsḫa-i Müshil-i Raḳīḳ: Zencebīl bir dirhem, fülfül yarım dirhem, ġārīḳūn yarım dirhem, lübb-i ḳırṭım iki dirhem, ricl-i ġurābın aṣlı üç dirhem, şerbet-i vāḥidesi on sekiz ḳīrāṭṭan yirmi dört ḳīrāṭa varınca ḳadar olur; cülūs nāfiᶜ ile altı veyāḫūd yedi meclis iclās eder.

Ve keẕālik dühn-i cevz, anzerūt aḫẕ olunur veyāḫūd dühn-i ḫırvaᶜ ve anzerūt aḫẕ olunup bir gün eyāric-i feyḳarā ile ve bir gün vaḥdehu saḳy olunur, Minvāl-i meẕkūr üzere yedi gün saḳy olunur ve baᶜḍı kerre şekūhec yaᶜnī ḥasek ve şibt ṭabḫ olunup o maṭbūḫun suyu ile aḫẕ olunur.

Ve keẕālik kemmūn-i Kirmānī ve zencebīl ve sūrincān her birinden yarım dirhem, ṣabır iki dirhem, bu meẕkūrlardan iki buçuk dirhem miḳdārı ṭabīḫ-i şibt ile istifāf olunur ve istifāfı sā7atinde nāfiᶜ olur.

Ve keẕālik sūrincān ve būzīdān ve māhī-zehrec ve fülfül ve zencebīl ve enīsūn ve dūḳū aḫẕ olunup ᶜasel ile maᶜcūn kılınır ve küllü yevmin şürb olunur.

Ve keẕālik sūrincān otuz dirhem, şaḥm-ı ḥanẓal on dirhem, bu iki devā on beş rıṭl su içinde ṭabḫ olunup beher yevm onun yarım rıṭlı üç ūḳıyye sükker ile şürb olunur ve bu şerbet cidden ʿacībdir.

Müshil-i Ḫafīf-i Nāfiʿ: Anzerūt-ı aḥmer üç dirhem, sūrincān üç dirhem, bu ikisi saḥk olunup yüz ʿaded cevzenin dühnü ile maʿcūn kılınır ve mā-ı şibt üzere saḳy olunur ve min-ġayri ʿanāin ishāl edip mevāddı taḫfīf eder.

Muḳayyiʾ-i Ḳavī: Evcāʿ-ı mefāṣıl ve ʿırḳu'n-nesā aṣḥābından ruṭūbeti ve sevdāsı olanlara nāfiʿdir: Ṣabır bir ūḳıyye, ḫarbaḳ-ı esved bezri bir ūḳıyye, saḳmūnyā bir ūḳıyye, ūferbiyūn yarım ūḳıyye, naṭrūn yarım ūḳıyye. Bu meẕkūrlar aḫẕ olunup kerneb ʿuṣāresiyle saḳy olunur, o muḳayyiʾ ile taḳyiʾe olunsa aṣl ʿilleti ḳalʿ eder.

İshāl İçin İstiʿmāl Olunan Meşrūbāt Ẕikr Olunur: Ve onların biri devā-i büsseddir ki onun ittiḫāẕi bu ṣıfat üzere olup nāfiʿ olur: Bir buçuk mis̱ḳāl büssed aḫẕ olunur. Bir ḳavm dediler ki büssed ḫīrī-i[443] aḥmerdir ve ḳaranfül beş dirhem, fāvāniyā, mürr, ḥabbu'ş-şibt her birinden birer ūḳıyye ve caʿde on iki nevāt, zerāvend-i ṭavīl ve zerāvend-i müdaḥrec her birinden ikişer ūḳıyye; bu mecmūʿdan miḳdār-ı nevāt mā-ı ʿasel ile saḳy olunur ve saḳydan dokuz sāʿat mürūr edince ḳadar iṭʿām olunmaz ve o devā bu minvāl üzere on gün miḳdārı saḳy olunur.

Ve keẕālik bu devā küllü yevmin istiʿmāl olunur ve idrār ile tenḳıye eder: Kemāfīṭūs, kemāderiyūs, cenṭiyānā her birinden dokuzar ūḳıyye, seẕāb-ı yābis bezri dokuz ūḳıyye; bu meẕkūr daḳḳ olunup elekten geçirilir şerbet-i vāḥidesi bir milʿaḳadır, küllü yevmin ʿale'r-rīḳ ve ṭaʿām-ı meʾkūl-ı sābıḳın haḍmından sonra o milʿaḳa-i vāḥide üç ūḳıyye mā-ı bārid ile şürb olunur.

Ve keẕālik bu şānda devā-i büssed dahi nāfiʿ olur büssed müzehhere olan ḫīrī-i aḥmerdir diye ẕāhib olanların ḳavli üzere ve o ḳavl üzere devā-i büssedin nüshası nüsḫa-i müteḳaddimeye ḳarīb olur: Rāvend-i ṣīnī, fāvāniyā, mürr, sünbül her birinden ikişer ūḳıyye, sāẕec-i Hindī bir ūḳıyye, ḳaranfül on beş ḥabbe, ḫīrī-i aḥmer ile tefsīr olunan büssed yarım ūḳıyye, zerāvend dört ūḳıyye; onun şerbet-i vāḥidesi küllü yevmin üç ḳīrāṭtır, onun şürbüne istivā rebīʿde bedʾ olunur ve elli gün miḳdārı ʿale't-tevālī şürb olunur ve baʿdehu on beş gün terk olunur ve sonra şürbr muʿāvede olunup yine

443 "Büssed" mercān köküdür, "ḫīrī" maʿnāsına istiʿmāli maʿrūf değildir.

elli gün şürb ve on beş gün terk [451a] olunur, sene tamām olunca ḳadar şürb ve terk-i şürb bu minvāl üzere kılınır lākin Şiᶜrā-ı ᶜAbūr yaᶜnī Şiᶜrā-ı Yemānī tesmiye olunan necm ṭulūᶜunda bir buçuk şehr terk olunur ve terk-i mez̠kūr bi-hasebi'l-bilād kılınır. Ve eger o devāyı ᶜalīl tamām-ı sene ḳadar vech-i meşrūḥ üzere şürbe ḳādir olmaz ise senenin nıṣf-ı bāridinde şürb eder ve onu ᶜalīlin şürbü iki yüz günü tecāvüz eylese bir gün o devāyı şürb edip ve bir gün terk etmekte beˀs yoktur veyāẖūd bir gün şürb edip iki gün terk etmekte dahi beˀs yoktur ve o devāyı şürb edenlerden ḥasbe mā-emken ekl tebᶜīd olunur ne ḳadar o terk vaḳt-i ᶜaṣra varınca ḳadar olursa ve onların sāir tedbīrleri dahi iṣlāḥ olunur ve evcāᶜ-ı mefāṣıl aṣḥābına muḍırr olan nesnelerden dahi ictināb üzere kılınır.

Ve bir ḳavm zuᶜm ederler ki insān kemiğinin muḥraḳı o ᶜalīle saḳy olunmağın menfaᶜati mücerrebdir, aṣlā taẖallüf eylemez. Ve mütehevvirīnden yaᶜnī min-ġayri mübālātin iş işleyenlerden bir ṭāife onu şürb edip niḳristen ve evcāᶜ-ı mefāṣıldan elbette şifā buldular. Ve eyāric-i Hürmüsün dahi bu şānda nefᶜi ᶜaẓīmdir, o eyārici rebīᶜde şürb eden kimsenin mefāṣılı ḳuvvet bulur ve eyāric-i mez̠kūr fuḍūlü iẖrāc eder ve ek̠ser-i iẖrācı ᶜaraḳ ve idrār ile olur ve ᶜırḳ-ı nesāya o eyārici şürb ile berāˀet ḥāṣıl olur.

Ve kaçan evrām ve evcāᶜ-ı mefāṣıl müzmine olsalar Ḥuneyn'e mensūb bu tedbīr ile intifāᶜ olunur: Übhül-i yābis rubuᶜ keylece aẖz̠ olunur ve baᶜdehu muṣaffāsından bir rıṭl aẖz̠ olunup üzerine üç ūḳıyye dühn-i şīrec ṣabb olunup ᶜalīle saḳy olunur ve üzerine ḥıṣrımiyye iṭᶜām olunur.

Ve vecaᶜ-ı verik için bu tedbīr ẖafīf tedbīr olur ve o tedbīr budur ki o ᶜillet ṣāḥibine nāfiᶜ olan ḥammā duẖūl ve mā-ı ḥārr ve ᶜaşiyyen bürūz ve ẖuṣūṣan baᶜde-ṭaᶜāmin rediyyin büzūr teskīn-i vecaᶜ eylemese ona mā-ı ḥımmaṣ saḳy olunup ḳayˀ ettirilir ve miyāh-ı buḳūl ve ẖıyārşenber ile istishāl olunur.

<u>eḍ-Ḍımādātu'n-Nāfiᶜa:</u> Ḫılṭı ġalīẓ olup ṭarīḳ-i taḥaccürde olan evcāᶜ-ı mefāṣıla bu aḍmide nāfiᶜdir: Ḥabb-ı ẖırvaᶜ-ı münaḳḳā üç ūḳıyye aẖz̠ olunup bir ūḳıyye semn-i baḳar ile nāᶜimen saḥḳ olunur ve ona lüzūcet gelsin için üzerine bir ūḳıyye ᶜasel ilḳā olunup onunla mefāṣıl-ı müyebbese üzere ḍımād olunur ve baᶜḍı kerre o ḍımāda bir ūḳıyye ẖall-i s̠āḳīf idẖāl olunur. Ve zibl-i baḳar ile taḍmīd evcāᶜ-ı mefāṣılda ve ẓahr ve rükbe vecaᶜlarında cidden ḳavī olur. Ve bu ḍımād sāir aḍmidenin ek̠serinden efḍaldir:

Ḍımād-ı Ḳavī-i Āḫer: Zeyt-i ʿatīḳ bir buçuk rıṭl, naṭrūn-ı İskenderānī bir rıṭl, ʿilk-i buṭm bir rıṭl, ferbiyūn bir ūḳıyye, īresā iki ūḳıyye, dakīḳ-i ḥulbe bir buçuk rıṭl bu edviyeden ḍımād ittiḫāz olunur.

Ḍımād-ı Maṣṣāṣ-ı Muḥallil: Naṭrūn-ı dānıḳ, uşşaḳ, nūre bu mez̠kūrlardan ḍımād ittiḫāz̠ olunur.

Bu mütercim-i faḳīr der ki nüsḫalarda "naṭrūn-ı dānıḳ" vāḳiʿ olmuştur. Vācbi olur ki bu maḳāmda "dānıḳ" evzāndan olan "dānıḳ"a ḥaml olunmaya, zīrā dānıḳ südüs dirhemden ʿibārettir ve o miḳdārın fiʿl-i muʿteberi olmadığından mā-ʿadā ḍımād-ı mez̠kūrun aḫlāṭ-ı sāiresinde vezn taʿyīn olunmakla bunda dahi vezn murād olmamak münāsibdir belki bu maḥallde "dānıḳ"tan Şeyḫ'in murādı müfredātta "deneḳa" resmi üzere taḥrīr olunan devādır ki "züvān"dan ʿibārettir, züvānın süllāyı yaʿnī yaʿnī ḳaz̠āyı ʿumḳtan cez̠b ve iḫrāc etmek fiʿli olmakla bu ḍımād ʿunvānı ḍımād-ı maṣṣās olduğu dahi ona şāhid olur. Veyāḫūd ūferbiyūn dühn-i sūsen ile saḥk olunup ḍımād olunur.

Ḍımād-ı Ḳavī-i Āḫer: Būraḳ, sükker, ʿāḳırḳarḥā, mīvīzec, nūre bu mez̠kūrlar cemīʿan ḫalṭ olunup ʿasel ve ḫallden bir şeyʾ ile mefāṣıl üzere vaḍʿ olunur.

Ḍımād-ı Ceyyid-i Muḥallil: Uşşaḳ, ḥuḍaḍ veznleri berāber aḫz̠ olunup şarāb-ı ʿatīḳ ve zeyt-i ünfāḳ ve daḳīḳ-i bāḳılā ile saḥḳ olunur ve ḥārren ḍımād olunur.

Ve remād-ı ʿarṭanīsā, ʿasel ve ḫall ile ḍımād olunsa cidden ʿacīb olur.

Ve bir nevʿ ḍımād dahi vardır ki baʿde'l-istifrāġi't-tāmm ʿuḍvu taḳviye ve baḳiyye-i mevāddı taḥlīl için ona ḥācet olur, o ḍımādın biri budur: Übhül, cevz-i serv, ʿiẓām-ı muḥraḳ veznleri berāber, şebb südüs cüzʾ, zāc südüs cüzʾ, ġıra's-semek ḳadr-i kifāyet eczāları cemʿ için aḫz̠ ve onunla eczā-i sāire cemʿ olunup onunla taḍmīd olunur.

Ḍımād-ı Āḫer Min Z̠ālike'n-Nevʿ: Bu ḍımād emrāḍ-ı kes̠ireye fāide eder, zīrā o ḍımād fetḥ eder ve ʿumḳtan şevki ve ʿiẓām-ı ʿafineyi cez̠b eder ve istirḫāya menfaʿat-i ẓāhire ile nāfiʿ olur ve o ḍımād budur: Bezr-i encüre-i münaḳḳā, zebedü'l-būraḳ, nūşādur, zerāvend-i müdaḥrec, aṣl-ı ḥanẓal, ʿilk-i enbāṭ her birinden yirmişer mis̠ḳāl, ḥulbe, fülfül, dār-ı fülfül her birinden onar mis̠ḳāl, uşşaḳ on iki mis̠ḳāl, muḳl, ḳardemānā, ʿidān-ı belesān,

kündür, mürr, şaḥm māʿiz, rātīnec her birinden onar mis̠ḳāl, şemʿ üç rıṭl, dıbḳ sekiz rıṭl, tīn-i berrī lebeni sekiz mis̠ḳāl, dühn-i sūsen. Edviye-i raṭbeyi iẕābeye kifāyet miḳdārı şarāb-ı fāik, edviye-i yābiseyi maʿcūn kılmağa kifāyet miḳdārı mecmūʿ edviye ḫalṭ olunup daʿk ve delk olunduktan sonra istiʿmāl olunur.

Āḫer: ʿIrḳ-ı nesāya bu ḍımādın istiʿmāli vaḳtinde nefʿi ẓāhir olur ve el ve ayak ve sāir mefāṣıl vecaʿlarında dahi vaḳt-i istiʿmālde nefʿ-i beyyini olur: Ḥulbe aḫẕ olunup inā-i ḫazefe ṭarḥ olunur ve üzerine miḳdār-ı kifāyet ḫall-i memzūc ṭarḥ olunup teherrī edince ḳadar cemr üzere ṭabḫ olunur ve baʿdehu üzerine miḳdār-ı kifāye ʿasel ṭarḥ olunup tekrāren cemr üzere teherrī edince ḳadar ṭabḫ olunur ve yine taʿsīl olunup s̠ālis̠en ṭabḫ olunur ve ḥıfẓ olunup istiʿmāl olunur.

Ḍımād-ı Āḫer: Bunun dahi menfaʿati onun mis̠lli olur: Zift-i maʿdenī üç rıṭl, dürd-iī ḫall-i yābis-i muḥraḳ iki rıṭl, būraḳ bir buçuk rıṭl, ṣamġu'ṣ-ṣanevber, şemʿ, kibrīt-i ġayr-i muḥraḳ, mevīrzec her birniden birer rıṭl, ʿāḳırḳarḥā yarım rıṭl, ḳardemānā, ḳusṭ vāḥid

Māʿnā-ı Meẕkūr Mis̠lli Nefʿi Olan Merūḫāt Bunlardır: Dühn-i ḥanẓal, dühn-i cünd-i bīdester, dühn-i ḫardal, dühn-i cevz-i Rūmī ḫuṣūṣan muḥraḳının dühn-i sāili mis̠llilerdir. Ve dühn-i ḳusṭun bu şānda nefʿi ġāyete bāliġdir ḫuṣūṣan o dühn maʿa'l-meyʿa istiʿmāl oluna. Ve ḥanẓal ʿuṣāresi dühn-i verd ile suyu ẕāhib olunca ḳadar ṭabḫ olunup ondan meʾḫūz olunan dühn ile temrīḫ dahi nāfiʿ olur. Ve keẕālik dühn-i ḳusṭ maʿa'l-ḥıltīt o merūḫāttan olur. Ve keẕālik merūḫāt-ı nāfiʿadan olur o zeyt ki içinde efʿī ṭabḫ olmuş ola ve onunla temrīḫ ibrā-i tāmm ile ibrāʾ eder. Ve dühn-i ḫafāfiş dühnü ve ṣanʿatı budur: On iki ḫuffāş aḫẕ ve ẕebḥ olunur ve mermāḫūz varaḳının ʿaṣīri ve zeyt-i ʿatīḳ her birinden birer rıṭl, zerāvend dört dirhem, cünd-i bīdester üç dirhem, ḳusṭ üç dirhem; bu mecmūʿ aḫẕ olunup cemīʿan suyu zāil ve dühnü bāḳī kalınca ḳadar ṭabḫ olunur.

Ve O Maʿnāda Olan Neṭūlāt Bunlardır: Neṭūl-i müsekkin-i nāfiʿ, şaʿīr, ḫass aḫẕ olunup teherrī ve nuḍc ḥāṣıl olunca ḳadar ḫall ile ṭabḫ olunur ve vecaʿ-ı mefāṣıl-ı ḥārreye o neṭūl ṣāliḥ olur. Ve keẕālik merzencūş, şibt, varaḳ-ı ġār ve seẕāb, saʿter ve kemmūn. Bunlar ṭabḫ olunup suyu ile tenṭīl olunur.

Ve ona nāfiᶜ olur mefāṣıl ve rükbeye ḫall ile tebḫīr eylemek bu vechle ki bir cüzᵓ ḫalle südüs cüzᵓ ḥarmel-i medḳūḳ katılıp o ḫalle ḥıcāre-i maḥmāt ṭarḥ oluna ve bir kisā mis̱lli nesnenin taḥtında buḫārı ile o ᶜuḍv tebḫīr oluna ve ḥımār-ı vaḥşī bi-cemīᶜi eczāihi ve şibt ve milḥ ve büzūr [451b] ve kürrās̱ ve o mis̱lli edviyeler ṭabḫ olunup maṭbūḫu olan suyu içinde iclās olunur. Ve ḍabuᶜ ve s̱aᶜleb ṭabḫında dahi iclās olunur ve bu ṭabīḫin ṣanᶜatı budur ki mā ġaly-i şedīd ile iġlā olunur, suyun üç bölükte iki bölüğü zāil olunca ḳadar kaynatılır, ḍabūᶜ ve s̱aᶜleb ikisi dahi ḥayy veyāḫūd meẕbūḥ oldukları ḥālde demleri ile o mā-ı maṭbūḫa ṭarḥ olunup aᶜḍāları tefessuḫ edince ḳadar ṭabḫ olunur ve baᶜdehu suyu taṣfiye olunup ᶜalīl o su içinde iclās olunur veyāḫūd o su içine zeyt ṭarḥ olunup ṭabḫ olunur, su ile zeyt imtizāc edince ḳadar veyāḫūd su külliyyen zāil olup dühn bāḳī kalınca ḳadar ṭabḥ olunur ve bāḳīnin içine ᶜalīl iclās olunur ve baᶜḍı kerre dühn ᶜalā-ḥālihi ṭabḫ olunur.

Evcāᶜ-ı Mefāṣıl Aṣḥābına Nāfiᶜ İstiḥmāmāt: O ᶜillet aṣḥābına ḥārr ve raṭbe olan istiḥmāmāt muḍırre olur aḫlāṭı iẕābe ve menāfiẕi tevsīᶜi ḥasebiyle lākin o istiḥmām mā-ı ḥamᵓe ile olur ise maᶜa-ḍaᶜfin tecvīz olunur. Ammā istiḥmāmāt-ı yābise istiᶜmāl olunup naṭrūn ve milḥ ile tedellük ve ḥārr olan rimāle indifān ve taᶜarruḳ onlara nāfiᶜ olur.

Müsekkinātü'l-Vecaᶜi'l-Ḥārreti'l-Leyyine: Ḥulbe aḫẕ olunup ḫall ile müherriᵓen[444] saḥḳ olunur ve üzerine ᶜasel ṣabb olunup ᶜaḳd olunup ᶜaḳd olunca ḳadar ṭabḫ olunur ve ġāliye saḥḳ olunduğu gibi ṣalāye üzere saḥḳ olunup ṭılā olunur ve üzerine ḥırḳa-i kettān ilzām olunup iki ve üç eyyām terk olunur ve onun cefāfı dühn-i verd ile tedārük olunur ve bu tedbīr ᶜilletin evāilinde ve teṣāᶜudunda tedbīr-i ṣāliḥ olur.

Ve keẕālik ᶜilletin evāilinde ve beḳāyāsında bu tedbīr dahi ṣāliḥ olur ki luᶜāb-ı ḥulbe ve bezr-i kettān dühn-i şīrecle ḍarb olunup ᶜasel gibi taġlīẓ olunur.

Ve keẕālik vecaᶜ cidden şedīd değil ise kerneb-i raṭb ve kerefs ile taḍmīd olunur. Ve eger vecaᶜ aḳvā ise dühn-i īresā ve daḳīḳ-i ḥulbe ve daḳīḳ-i ḥımmaṣ şarāb-ı ᶜasel ve miḳdār-ı ḳalīl şarāb ve dühn-i ḥınnādan bir şeyᵓ ile taḍmīd olunur.

---

444 "Müherriᵓen" şedīden maᶜnāsınadır.

Ve keẕālik remād-ı kerneb maʿa-şaḥm ḍımād kılınır. Ve dühn-i bābūnec ile ittiḫāẕ olunan ḳayrūṭī dahi cidden ceyyid olur.

Vecaʿı bi-ḥasebi't-taḫdīr müsekkin olan afyūn dört misḳāl, zaʿferān bir misḳāl. Bu meẕkūrlar aḫẕ olunup leben-i baḳar ile saḥḳ olunur ve üzerine ḫubz-ı semīd lübābı ilḳā olunup telyīn olunur ve ondan ḍımād ittiḫāẕ olunur ve varaḳ-ı sılḳ veyāḫūd varaḳ-ı ḫass ile üzeri setr olunur veyāḫūd ḫubz-ı semīd bedeline ḳayrūṭī kılınır.

Ve keẕālik bezr-i şevkerān altı dirhem, afyūn bir dirhem, zaʿferān bir dirhem ve edviye-i meẕkūreyi maʿcūn edecek miḳdār şarāb-ı ḥulv; bunlar ḳayrūṭī ile ḫalṭ olunur.

Ve keẕālik bezrü'l-benc, afyūn, bezr-i ḳaṭūnā, aḳāḳıyā, muġās̱. Bu edviyeler ḳurṣ kılınıp leben-i baḳar ile ṭılā olunur ve bir varaḳa ile ḥıfẓ olunur.

Ve keẕālik ṣabır on dirhem, afyūn on dirhem, ʿuṣāretü'l-benc altı dirhem, şevkerān dört dirhem, heyūfāḳıstīdās altı dirhem, luffāḥ yirmi misḳāl, zaʿferān dört misḳāl. Bu edviyelerden luffāḥ teherrī edince ḳadar ḫall ile ṭabḫ olunup üzerine bāḳī edviye ṣabb ve ilḳā olunur ve onunla ṭılā olunur.

Ve keẕālik yebrūḥ mesḥūḳan sem-i baḳara ilḳā olunup onunla vecaʿ temrīḫ olunur.

Ve keẕālik meyʿa, afyūn aḫẕ olunup onlar ile dahi ṭılā olunur. Ve mā-ı kes̱īr ṣabbı dahi muḫaddir olur eger ḳurūḥ yok ise.

Ve keẕālik bezr-i ḳaṭūnā mā-ı ḥārrda naḳʿ olunur, kaçan şişip çoğalsa dühn-i verd ile ḍarb olunur ve tebrīd olunup ṭılā olunur. Ve şürb olunan devālardan olur iki dānıḳ yebrūḥ ṭılā ile ve ʿasel ile şürb olunur.

<u>Rīḥten Ḥādis̱ Evcāʿ-ı Mefāṣıl Muʿālecātı Beyānındadır:</u> O nevʿ vecaʿ-ı mefāṣılın muʿālecātı bi-ḥasebi't-taḫdīr teskīn-i vecaʿ menāfiʿi olan ḥadebe-i rīḥiyye ʿilācı mecrāsına cārīdir ve o ʿilāc budur: Cenṭiyānā, füvve, nānḫāh, zerāvend, fūtenec, bezr-i ḥınnā, sūrincān, būzīdān, māhī-zehrec, muġās̱ veznleri berāber, afyūn yarım cüzʾ, şerbet-i vāḥidesi nıṣf dirheme varınca ḳadardır.

<u>Tedbīrü'l-Keyy Lehum:</u> O ʿillet aṣḥābına olunan keyy veyāḫūd keyy maḳāmına kāim olan nesnelerin tedbīri budur ki ʿalīl eşkāl-i ıḍṭıcāʿdan şekl-i lāyık üzere iḍcāʿ olunur ve ḥareketten menʿ olunur ve vecaʿın eṭrāfı ḥāiṭ mis̱ālinde ʿacīn ile iḥāṭa olunur, onun vasaṭına milḥ doldurulur ve

üzerine miḳdār-ı ḳalīl zeyt ilḳā olunur ve üzerine bir ẖırḳa vaḍᶜ olunur ve mekāvī-i muẖtelife istiḥḍār olunup āteşte onlar kızdırılıp o mekāvī o vech üzere istiᶜmāl olunur ki evvelā istiᶜmāl olunan mikvānın ḥarāretini ᶜalīl iḥsās eylemeye baᶜdehu istiᶜmāl olunan mikvānın ḥarāretini bi-ḳadri'ṭ-ṭāḳa iḥsās eyleye ve baᶜdehu istiᶜmāl olunan miḳvānın ḥarāretini ḳadr-i mā-lā yuṭāḳ iḥsās eyleye. Ve kaçan ḥarāret-i keyy ḥaddi tecāvüz eylese ondan ᶜacīn tenḳıye oluna ve mevḍiᶜ bir resme meyl ettirile ki üzerinde olan zeyt ve milḥ seyelān eyleye ve baᶜdehu maḥall-i keyy üzere bir ḳıṭᶜa ṣūfe vaḍᶜ olunup rabṭ oluna. Ve vācib olur ki zamān-ı keyyde ᶜalīlin başı ṭarafında bir kāse su veyāẖūd mā-ı verd kılına, vaḳt-i keyde ᶜalīlin yüzü terledikçe o su ile ᶜalīlin yüzü mesḥ oluna ve iḥtirāz olunup keyy ile ᶜalīlin laḥmı iḥrāḳ olunmaya ve iḥrāḳ sebebiyle ᶜuḍv taḳrīḥ olunmaya.

Ḥārr Olan Vecaᶜ-ı Mefāṣıl ᶜİlācı Beyānındadır: Bu nevᶜ vecaᶜ-ı mefāṣıl muᶜālecesinde vācib olur ki müberrid ve muraṭṭıb olan buḳūl ve luḥmān ve aġdiye-i sāire ve fevākih ve neṭūlāt ve ḳayrūṭıyāt istiᶜmāl oluna ve riyāḍet-i muᶜtedile ile irtiyāḍ oluna ve ḥammāmın beyt-i evvelinde ᶜalīlin eṭrāfına mā-ı bārid ṣabb olunduktan sonra mā-ı ᶜaẕb ile istiḥmām oluna ve ābzenāt-ı fātire istiᶜmāl olunup baᵓdehu edfᶜaten mā-ı bāride ġams oluna ve ayaklarına mā-ı bārid ṣabb oluna. Ve vācib olur ki o ᶜalīl şarāb-ı verd ve sefercelī müshil miṡlli tesẖīn-i keṡīri olmayan edviye ile ishāl ve idrār oluna.

Devā-i Ceyyid: Bu devāda irdār ve ıṭlāḳ ve vecaᶜı teskīn menfaᶜati vardır: Bittīẖ, bezr-i ẖıyār, sūrincān-ı ebyaḍ, muġāṡ her birinden birer cüzᵓ, afyūn üç bölüğün bir bölüğü. Bu edviyeler cemᶜ olunur ve şerbet-i vāḥidesi dört dirhemdir, dört dirhem sükker ile şürb olunur ve onun nefᶜ-i ḥāḍırı vardır.

el-Aṭliye: Maᶜlūm ola ki aṭliye ṣandal gibi ḳābıḍa ve müberride olsa baᶜḍı kerre mūlim olur, pes onu istiᶜmālde teftīr ve telyīne ḥācet olur. Ve kaçan müberridāt istiᶜmāl olunup iḥdāṡ eylediği temdīdi ḥasebiyle ᶜalīl müteᵓeẕẕī olsa onda mürẖiyāt istiᶜmāl olunur, meypuẖtec ve dühn-i verd ve ḳayrūṭī gibi nesne ile temdīd tedārük olunur ve baᶜḍı kerre onun üzerine ẖall ve mādde meblūle olan ẖırḳa vaᶜḍ olunur. Ve tecribe olunan devālardan olur ḳaṣab-ı raṭb eṭrāfının ᶜuṣāresiyle ᶜuḍv ṭılā olunsa serīᶜan vecaᶜ sākin olur.

Ve keẕālik bellūṭ dakk-ı nāᶜim ile daḳḳ olunup ṭabḫ-ı şedīd ile ṭabḫ ve maṭbūḫu ile sāᶜat-i ṭavīle tenṭīl olunur eger ᶜalīl müberridāt istiᶜmāline taḥammül eylese. Ve müberridātın temdīd ve teks̱īfinden müteᵓeẕẕī olmasa mā-ı hindebā ve mā-ı ᶜinebü'ṡ-ṡaᶜleb ve mā-ı ḥayyü'l-ᶜālem ve mā-ı baḳlatu'l-Yemāniyye ve ḳıs̱s̱ā ve ḳarᶜ ve o mis̱lli bir nāfiᶜ nesne olmaz ve keẕālik o edviyenin şuḥūmu yaᶜnī ḥacmi. Ve biṭṭīḫ ile taḍmīd dahi nāfiᶜ olur, zīrā onlarda tebrīd ve telyīn vardır. Ve bezr-i ḳaṭūnā luᶜābının tebrīdi dahi ḳavīdir.

Ve keẕālik ṣandal ve māmīs̱ā mis̱lliler onun gibidir. Ve müsekkināt-ı vecaᶜ istiᶜmāl olunmakla vecaᶜ teskīn olunduktan sonra o ḍımād ᶜuḍvdan refᶜ ve izāle olunmak vācib olur.

Ve ḥārr olan evcāᶜ-ı mefāṣıl ve niḳris āḫirlerinde beḳāyāsı için nāfiᶜ olur bu terkīb üzere olan devā: Ṣabır, [452a] mürr, zaᶜferān veznleri berāber aḫz olunup mā-ı kerneb ile veyā mā-ı hindebā ile bi-ḥasebi miḳdāri'l-ḥarāret ṭılā olunur.

Ve keẕālik dühn-i bābūnecle ḳayrūṭī dahi istiᶜmāl olunur. Ve keẕālik diyāḫaylūn dühn-i bābūnec içinde ḥall ve idāfe olunsa cidden nāfiᶜ olur.

el-İstiḥmāmāt: Vecaᶜ-ı mefāṣıl-ı ḥārr aṣḥābına istiḥmāmāt-ı ḥārre muḍırr olur, ammā istiḥmāmāt-ı bāride baᶜḍı kerre ᶜuḍvu taḳviye ve mevārddı redᶜ ve vecaᶜı teskīn etmekle nāfiᶜ olur.

el-Müshilāt: Helīlec-i aṣfer on dirhem, sūrincān, būzīdān üçer üçer, kerefs toḫmu, enīsūn ikişer dirhem. Bu meẕkūrlar sükker-i müẕābla maᶜcūn kılınır, şerbet-i vāḥidesi küllü yevmin ikişer dirhem kılınır.

Ve keẕālik ᶜaṣīr-i sefercel bir rıṭl, ḫall-i ḫamr üç ūḳıyye, sükker bir rıṭl, saḳmūnyā mefrūġun minhüden[445] her bir rıṭl için üçer dirhem ve şerbet-i vāḥidesi yarım ūḳıyyeden bir buçuk ūḳıyyeye varınca ḳadardır.

Ve keẕālik sūrincān on dirhem, saḳmūnyā bir dirhem iki dānıḳ, kebābe üç dirhem, sükker-i ṭaberzed otuz dirhem; şerbet-i vāḥidesi üç dirhemdir.

Ve keẕālik sefercel içinde meşvī olan saḳmūnyā veyāḫūd saḳmūnyā [bir mis̱li], mā-ı sefercel-i ḥāmiḍ mis̱llide veyāḫūd mā-ı tuffāḥ mis̱llide ḳıvāmına mürāᶜāt olunarak ṭabḥ olunur ve kaçan ġılẓati aḫẕ eylese olduğu

---

445 "Mefrūġun minhüden" demek, ẕikri müteḳaddim edviye mecmūᶜundan her bir rıṭla üç dirhem saḳmūnyā katılır.

inānın femi sedd olunur, cefāf edince ḳadar terk olunur ve ondan on dirhem miḳdārı aḫẕ olunur ve yirmi dirhem ḳadar ṭaberzed ve ke'l-kuḥl mes1ūḳ olan iki dirhem kebābe aḫẕ olunup cüllābla cemīᶜan cemᶜ olunur ve ondan ḥubūb ittiḫāẕ olunup ẓıllda tecfīf olunur ve onun şerbeti iki dirhem veyāẕūd üç dirhem kılınıp küllü vaḳtin istiᶜmāl olunur. Ve eger o ᶜillette terkīb var ise onda eyāric-i feyḳarā istiᶜmāl olunur. Ve onlara nāfiᶜ olan edviyeden olur şarāb-ı verd istiᶜmāli ve onun ṣıfatı budur: ᶜUṣāre-i verd iki rıṭl, ᶜasel dört rıṭl, saḳmūnyā-i meşvī bir ūḳıyye; bu meẕkūrlar aḫẕ olunup teḳavvüm edince ḳadar ṭabḫ olunur ve şerbeti iki filincārdan beş filincāra varınca ḳadar olur.

Ve keẕālik temr-i Hindī naḳīᶜi ḫıyārşenber ile veyāḫūd ḫıyārşenber hindebā ve rāziyānec suyu ile istiᶜmāl olunur ve eger ḥummā yok ise helīlec ve şāhterec ve iccāṣ ve temr-i Hindī ve efsentīnden reʾy olunduğu miḳdār üzere maṭbūḫ ittiḫāẕ olunur.

Ve keẕālik būzīdān ve sūrincān ve verd-i aḥmer[446] veznleri berāber kılınıp şerbet-i vāḥidesi bir buçuk misḳāl kılınır ve onda teskīn-i şedīd olur.

Ve o ᶜillet aṣḥābı çok kerre aġdiye-i bāride-i ġalīẓa ile intifāᶜ ederler, ᶜadesiye gibi ġıdāyı ḫall ile istiᶜmāl ederler ve sāir demi müberrid ve muġallıẓ olan ḫummāḍiyye ve buṭūn-ı muḥammaḍa ve laḥm-ı baḳardan mütteḫaẕ ve sikbāc misllı aġdiyeyi dahi istiᶜmāl ederler ve baᶜḍı kerre dahi kirsenne misllı aġdiye-i müceffefeden dahi intifāᶜ ederler ve onlara kesīren aç durmak lāyık olmaz. Ve min beyni'l-fevākih ḫāṣṣaten kümmesrā tenāvülüne ruḫṣat verildi ve keẕālik iccāṣ ve tuffāḥ ve rummān ve ḫavḫ tenāvülüne dahi ruḫṣat verildi. Muṣannif der ki ammā ben ḫavḫ ve mişmiş ve demi māiyyet ile dolduran fevākih-i kesīre tenāvülünü kerīh gördüm.

<u>Müteḥaccire ve Müteceffife Olan Mefāṣıl Muᶜālecātıdır:</u> Bu ᶜillet aṣḥābı emzice-i ḥārre ve mevādd-ı ġalīẓa ṣāḥibleridir ve bu ᶜillet aṣḥābına bilā-telyīn taḥlīl cāiz değildir belki vācib budur ki maᶜan taḥlīl ve telyīn edeler. Ve taḥaccürden iḥtirās ve istiḥfāẓ eden aḍmideden olur o ḍımād ki daḳīḳ-i kirsenne ve türmüs ve sikencebīnden ittiḫāẕ oluna ve keẕālik encudān ve fāşerā ve cübnden ittiḫāẕ oluna ve ḥuḍaḍ ve uşşaḳ şarāb-ı ᶜatīḳ ile ve zeyt-i ünfāḳ ile ittiḫāẕ oluna ve baᶜḍı kerre üzerine daḳīḳ bāḳılā ilḳā olunur.

---

446 "Verd-i aḥmer"den murād ḫaṭmīdir ki ona verd-i ḥımār dahi derler diye İbn Kütbī taṣrīḥ eder.

Ve taḥaccürü olan veyāḫūd ṭarīḳ-i taḥaccürde olan mefāṣıla aḫlāṭı ġalīẓa olan evcāᶜ-ı mefāṣıl-ı bāride muᶜālecātında ẕikr eylediğimiz aḍmide ve merūḫāṭ ve neṭūlāt nāfiᶜa olur. Ve keẕālik onlara nāfiᶜ olur sikencebīn ile veyāḫūd ḫall-i memzūc ile türmüs daḳīḳi. Ve keẕālik aṣl-ı maḥrūs̱ ve keẕālik bülbūs[447] su ile idāfe olunup taḍmīd olunsa taḥaccürü zamān-ı ibtidāda menᶜ eder. Ve o miyāh ile tenṭīl dahi nāfiᶜ olur ki onun içinde fūtenec ve ḥāşā ṭabḫ olmuş ola veyāḫūd içinde edviye-i meẕkūre ṭabḫ olunan ḥall dahi nāfiᶜ olur. Ve ḫıyārşenber meraḳasında ṭabḫ olunan cübn-i ᶜatīḳ dahi ḫāṣṣaten nāfiᶜ olur. *Ve baᶜḍı nüsḫada* في مرقة خيار شنبر *bedeline* فر مرقة الخنازير *vāḳiᶜ olmuştur.* Ve naṭrūn ve ūferbiyūn ve māu'r-remād ve kibrīt-i muḥraḳ dahi nāfiᶜdir.

İḳᶜād ve Zemāne Muᶜālecātıdır: Maᶜlum ola ki muḳᶜad ve müzmin olanlara dühn-i ḫandeḳūḳā şürben ve temrīḫan enfaᶜ olur ve o dühnün ṭarīḳ-i ittiḫāẕı budur ki mübezzer olan mā-ı ḫandeḳūḳā bir mis̱li şarāb ve zeyt içinde māiyyeti zāil olunca ḳadar ṭabḫ olunur ve onun şerbet-i vāḥidesi üç dirhem ve üç dirhemden eḳall kılınır.

Ve rīḥī olan iḳᶜād ve zemāne ᶜilletinin ᶜilācı riyāḥ-ı efrise iᶜlācı olur. Ve muḳᶜad olanlara mücerreb ᶜilāc olur sāᶜat-i selḫinde koyunun selḫi aḫẕ olunup ᶜalīl üzere vaḍᶜ olunduktan sonra üzerinde terk olunmak ve leben-i ḥalīb-i baḳar ile telṭīḫ olunmak ve keẕālik ḥammām-ı yābis ve tennūrda veyāḫūd ḥufre-i maḥmātta taᶜarruḳ dahi nāfiᶜ olur.

Evcāᶜ-ı Mefāṣıldan Taḥarrüz Beyānındadır: Evcaᶜ-ı mefāṣıl muᶜtādı olanlara vācib olur ki beher rebīᶜ duḫūlünde ve keẕālik ᶜinde ḳurbi'n-nevbe faṣd ve ishāl eyleyeler ve leṭāfette muᶜtedil olan tedbīr ile tedbīr eyleyeler. Ve bi'l-cümle onlara vācib olur ki o ᶜillet kes̱ret-i aḫlāṭ ḥasebiyle ᶜārıḍ olagelmiş ise aḫlāṭı müstefriġ ve muḳallil olan ġıdālar ve riyāḍet-i ceyyide istiᶜmāli ile tekās̱ür ve tezāyüd etmeğe temkīn vermeyeler ve aḫlāṭı ᶜalā-ḥālihā terk eylemeyeler.

Ve eger o ᶜilletin sebebi aḫlāṭın fesādı ise ona muḳābele edip müctemiᶜa olan aḫlāṭı istifrāġ ve o aḫlāṭı müvellid olan tedbīrin ḍıddı ile tedbīr oluna, zīrā balġam müberridāt meᶜūnetiyle tevellüd eder ve sen müberridātı ve müberridātın müḍāddesi olan müsaḫḫinātı bilirsin ve keẕālik mirār

447 "Bülbūs" yaban soğanı; "maḥrūs̱" encudānın aṣlıdır.

müsaḫḫināt meᶜūnetiyle tevellüd eder ve müsaḫḫināt ve muḳābili olan müberridāṭ dahi senin maᶜlūmundur ve sevdāyı müvellid olanlar ve keẕālik muḳābilini müvellid olanlar dahi senin maᶜlūmundur. Ve kaçan mevādd-ı mūẕiye-i ᶜuḍv istifrāġ olunsa ṣavāb olan ᶜuḍvu ḳavābıḍ istiᶜmāliyle taḳviye olur fuḍūl-i bāḳıyeyi ᶜuḍv ḳuvveti ḥasebiyle defᶜ edip inṣıbāb eden fuḍūlü ḳabūl eylemesin için ḫuṣūṣan ḳavābıḍ istiᶜmāli tenḳıye-i sābıḳa ile ᶜuḍv-ı reʾīse inṣıbāb-ı fuḍūlden ḫavf olunmakla ziyāde ṣavāb olur ve o ḳavābıḍ-ı muḳavviye-i meẕkūre: aḳāḳıya, cüllenār, ᶜaṣa'r-rāᶜī ᶜuṣāresi, ḥuḍaḍ, māmīs̱ā. Ve keẕālik mevḍiᶜ-i vecaᶜ zeyt ile saḥḳ olunan milḥ ile delk olunur lākin yübs-i şedīdi olan o vechle delk olunmaz.

Ve eger verem-i balġamī var ise onun ṣāḥibi rebīᶜ ve şitāda birkaç defᶜa zerāvend-i müdaḥrecden iki dirhem miḳdārı şürb ederler ve o vechle zerāvend şürbü baᶜḍı kerre nāfiᶜ olup balġamın vereme dürūrunu ve imdādını menᶜ eder ve o kimse riyāḍet-i muᶜtedile ve rükūb istiᶜmāl eder velākin ifrāṭ eylemez, zīrā ifrāṭ-ı riyāḍet ve rükūb niḳrisi ve evcāᶜı tehyīc ve taḥrīk eder. Ve o ᶜalīle muᶜtādı olmadığı nesneler defᶜaten verilmez belki onu teᶜāṭīde tedrīce mürāᶜat olunur ve eger o mis̱lli nesne defᶜaten taᶜāṭī olunmuş [452b] ise ona edviye-i muḳavviye ile temrīḥ olunur. Ve vācib olur ki o ᶜalīl luḥūm-ı ġalīẓadan ve mevāliḥin küllīsinden ve nemek-sūddan[448] ictināb eyleyeler ve keẕālik buḳūldan sılḳ ve cizr ve ḫıyār mis̱llilerden ve mā-ı biṭṭīḫten dahi ictināb eyleyeler, zīrā onlar ḫılṭ-ı māī müvellid olmakla ḍararı olur velākin idrārlarıyla menfaᶜati olur, pes o buḳūlün bi-hasebi'l-ebdān nefᶜ ve ḍararda iḫtilāfı olur. Ve keẕālik şarāb-ı ġalīẓ ü kes̱īri şürbden dahi ictināb eyleyeler ve belki külliyyen ve bi'l-cümle şarābdan ictināb eyleyeler. Ve haḍmı ceyyid ve serīᶜ olan ġıdālar ile taġaddī eyleyeler. Ve vācib olur ki onlar imtilādan ve riyāḍeti terk ve baṭāletten teḥāşī eyleyeler ve maᶜa-ẕālik taᶜab ve riyāḍette ifrāṭṭan dahi teḥāşī ve ḫuṣūṣan imtilā üzere tecennüb eyleyeler ve cimāᶜdan dahi ḥaẕer edeler ve istiḥmāmātı taḳlīl edeler, zīrā istiḥmām aḫlāṭı teẕvīb edip mefāṣıla tesyīl eder. Ve ammā miyāh-ı ḥamʾe ve vaḳt-i maraḍda onlara nāfiᶜ olur. Ve onlar istiḥmām eyledikte istiḥmāmın ve ḥammāma duḫūllerinin evvelinde ve āḫirinde ve vasaṭında mā-ı bāridi mefāṣılları üzere ṣabbdan intifāᶜ ederler eger ḍaᶜf-ı ᶜaṣab ona māniᶜ olmaz

448 "Nemek-sūd" ḳadīddir.

ise ve vech-i meẕkūr üzere mā-ı bārid ṣabbı ḥammāmın ḍararını onlardan defᶜ eder. Ve onlara vācib olur ki ṭaᶜām üzere elbette onlar nāim olmayalar, zīrā nevm ᶜale'ṭ-ṭaᶜām onlara aḍarr-ı eşyādan olur.

ᶜIrḳu'n-nesā ve Verik ve Rükbenin Evcāᶜı Rāsiḫaları Muᶜālecātı Beyānındadır: Bu ᶜilelin muᶜālecātında vācib olur ki evcāᶜ-ı mefāṣılda ẕikr olunan ḳavānīne rücūᶜ oluna. Ve sen bilirsin ki bu ᶜilel evcāᶜ-ı mefāṣıl-ı sāireye müfārıḳ olur, zīrā bu ᶜilele evvel-i ẓuhūrunda revādiᶜle ᶜilāc şedīden muḍırr olur, zīrā bunlarda mevādd ᶜumḳta olur ve edviye-i rādiᶜa o mevāddı ᶜumḳta ḥabs eder ve mevāddı bir ḥāl üzere eder ki onu o ḥālde taḥlīl ᶜusretli olur ve ᶜuḍvu ḫalᶜa müstaᶜidd kılar, zīrā redᶜden muḳaddem ᶜusret ve istiᶜdād mevcūd idi, baᶜde'r-redᶜ bi-ṭarīḳi'l-evlā mevcūd olur belki vācib olur ki ibtidā-i emrde vecaᶜı mürḫiyāt-ı müleyyine ile sen teskīn eyleyesin meger ki onun māddesi cidden raḳīḳa ola, o misllli mādde oldukta müleyyin ve mürḫī nesneler istiᶜmāl olunmaz.

Ve ᶜilel-i meẕkūrenin ᶜilācı bilād-ı bāridede ve zamān-ı bāridde ve semīn olanlarda ve şıḳḳ-ı eyserde ziyāde taᶜablı olur.

Ammā bu ᶜilelin demevī olanlarına enfaᶜ-ı eşyā faṣd olur ve evvelā yedden ve baᶜdehu ricilden faṣdın fi'l-ḥāl nefᶜi olur. Ve yedden faṣd olunmadıkça ricilden faṣd cāiz olmaz ve onlara ḳayʾ nāfiᶜ olur. Ammā onların ishāli baᶜḍı kerre teʾḫīr olunup ḳayʾ-ı ḳavī ile iktifā olunur ishāl māddeyi esfele ceẕb eylemesin için lākin māddenin ḳılleti senin maᶜlūmun ise o zamān ishāli teʾḫīr vācib olmaz. Ve ceyyid olan budur ki ᶜalīl bir gün veyāḫūd iki gün ṣāim olur ve baᶜdehu faṣd olunur.

Ve maᶜlūm ola ki ᶜırḳu'n-nesā ᶜilletinde nesā ᶜırḳını faṣd ṣāfini faṣddan keẕīren enfaᶜ olur lākin vecaᶜ cānib-i vaḥşīde mümtedd olmayıp belki nevᶜ-i āḫer üzere vecaᶜın imtidādı insī cānibinde ise ṣāfini faṣd o zamān enfaᶜ olur. Ve ᶜırḳ-ı nesā ile ṣāfin bu ikisi ᶜırḳ-ı vāḥidin şuᶜbeleridir, yedde olan bāsilīḳ ve ḳīfāl gibi değildir. Velākin Cālīnūs bu bābda faṣdı ẕikr eyledikte faḳaṭ ṣāfin ile ᶜırḳ-ı mābiḍi ẕikr eder. Ve ᶜırḳ-ı mābīdi faṣd nesā ile ṣāfini cemīᶜan faṣddan enfaᶜ olur. Ve bu bābda faṣd olunan ᶜırḳtan olur eṣābiᶜ-i ricilden ḫınṣır ile bınṣır arasında olan ᶜırḳ. Evvelā o ᶜırḳ faṣd olunup baᶜdehu ᶜırḳ-ı nesā faṣd olunur. Ve baᶜḍılar dediler ki o iki iṣbaᶜ arasında olan ᶜırḳı meẕkūru faṣd ᶜırḳ-ı nesāyı faṣddan evlā olur, nitekim ᶜilel-i kebid ü ṭıḥālde üseylim ᶜırḳını faṣd bāsilīḳi faṣddan enfaᶜ olur.

Ammā ʿilel-i meẕkūrun balġamī olan ṣınfında olan ʿilāc evrām-ı ġalīẓa ʿilācı mecrāsına cārī olur, bināen ʿaleyh balġamī muʿālecesinde senin bildiğin gibi ḳable'l-istifrāġ muḥallilāt-ı ḳaviyye istiʿmāline iḳdām olunmaz ve biz ẕikr eyledik ki o bābda ḳayʾ ishālden enfaʿ olur, zīrā ishāl māddeyi cānib-i vecaʿa taḥrīk eder ve ḳayʾ māddeyi cihet-i vecaʿdan ḫilāf cihete taḥrīk eder. Ve ceyyid budur ki o ḳayʾ būraḳ ve ḫall ile ḳılına. Ve eger aḫlāṭları ġalīẓa ve bāride olup bi-ḥasebi'l-ḥācet muḳayyiʾāt-ı ḳaviyye ile taḳyiʾe olunur ise vācib olur ki o ḳayʾa mülaṭṭife ve müsaḫḫine istiʿmāli itbāʿ oluna.

Ve ʿilel-i meẕkūreden balġamī olanların muʿālecesinde aḥyānen ve belki mirāren kes̱īreten faṣda ḥācet olur. Ve bizim ẕikr eylediğimiz istifrāġdan sonra müdirrāt ve evcāʿ-ı mefāṣıla nāfiʿa meşrūbāt ve ḫāṣṣaten devā-i hürmüs istiʿmāl olunur. Ve bu devā dahi cidden ʿacīb olur: Kemāderyūs, cenṭiyānā her birinden dokuzar ūḳıyye, zerāvend-i müdaḥrec iki ūḳıyye, bezr-i seẕāb-ı yābis bir rıṭl daḳḳ olunup ḍayyiḳ olan elekten geçirilip istiʿmāl olunur, şerbet-i vāḥidesi bir milʿaḳa olur. Ve keẕālik o ʿilelde muḥallile olan ḍımādāt ve neṭūlāt ve miyāh-ı ḥamʾe istiʿmāl olunur. Ve bu meẕkūrlar iġnā eylemez ise ḥuḳun ve baʿdehā verik üzerine bi-şarṭin ev bi-ġayri şarṭin meḥācim istiʿmāl olunur. Ve keẕālik üzerine muḥammirāt ve müneffiṭāt vaḍʿ olunur, ʿāfiyet ḥāṣıla olunca ḳadar idmāl olunmaz.

Ve o ʿilelde istiʿmāl olunan ḍımādātın iki vechten ḥiddeti ziyāde kılınır, vech-i evvel taḥlīl ziyāde olsun için ve vech-i āḫer māddeyi ḫārice ceẕb eylesin için olur. Ve ḍımādāt vechün-mā ḥasebiyle onun ḥiddeti kerīh olur, o vech budur ki ḥiddetli olan ḍımādāt istiʿmāli mevāddı tecfīf ve taḥcīr eder ve ʿilācı ʿadem-i ḳabūl üzere ʿuḍvu terk eder ve bināen ʿaleyh vācib olur ki emr-i telyīnden ẕühūl ve ġaflet olunmaya. Ve baʿḍı kerre li-ecli'l-ceẕb meḥācim vaḍʿına ḥācet olur.

<u>en-Neṭūlāt ve'l-Ābzenāt:</u> Dühn-i ḥınnā bir rıṭl, ḫall yarım rıṭl, naṭrūn rubuʿ rıṭl, ḳāḳule bir buçuk ūḳıyye; bu meẕkūrlar aḫẕ olunup zūfā ṣūfu içine ġams olunduktan sonra o ṣūfe ile mevḍiʿe kimād olunur. Ve bu bābda meẕkūre olan edviye-i muḥallile-i müfrede miyāhı ile mütteḫaẕe ābzenāt istiʿmāl olunur.

Ammā onların merūḫātı dühn-i ḳusṭ ve dühn-i ūferbiyūn ve dühn-i ʿāḳırḳarḥā [ve dühn-i ḥınnā] ve dühn-i cünd-i bīdesterdir, baʿde't-tenḳıye

istiᶜmāl olunur. Ve keẕālik o ḳayrūṭıyāt istiᶜmāl olunur ki cāvşīr ve ūferbiyūn ve edhān-ı meẕkūreden mütteḫaẕe ola.

el-Aṭliye ve'ḍ-Ḍımādāt: ᶜUmḳtan māddeyi ẓāhire cāẕib muḥallil ḍımād budur: Bezr-i seẕāb-ı berrī ve ḥabb-ı ġār ve encudān ve naṭrūn ve şīḥ-i Ermenī ve kardemānā ve şaḥm-ı ḥanẓal ve nānḫāh her birinden dörder mis̱ḳāl, seẕāb-ı ṭarī, zift,şemᶜ, uşşaḳ her birinden bir baṭmānın s̱ümünü, bāzerūd altı mis̱ḳāl, cāvşīr dört mis̱ḳāl, nār iṣābet etmemiş kibrīt dört mis̱ḳāl; bu meẕkūrlar aḫẕ olunup onlardan merhem ittiḫāẕ olunur. Ve eger ᶜırḳ-ı nesāya ḫall-i s̱iḳḳīf ile baᶜr-ı maᶜiz ṭılā olunsa ḫardal devāsı mis̱lli ve belki ondan dahi efḍal olur.

Ve merāhim-i muḥammire vü müneffiṭa cidden ceyyide olur. Ve ondan ḥādis̱e olan nüfāṭāt fiḳāʾ olunup baᶜdehu üzerine devā-i müceffif ẕerr olunmak ve baᶜdehu bürʾ ḥāṣıl olunca ḳadar tenfīṭ ve fiḳāʾ iᶜāde olunmak vācib olur. Ve keẕālik zeyt ve būraḳ her birinden birer rıṭl aḫẕ olunup onlardan ṭılā ittiḫāz olunur. Ve keẕālik bu dahi ḍımād-ı nāfiᶜ olur: Mīvīzec bir buçuk rıṭl, dürdī-i muḥraḳ iki rıṭl, ᶜāḳırḳarḥā ve bāzerūd her birinden yarımşar rıṭl, ḥurf bir buçuk rıṭl, kibrīt ve būraḳ yarımşar rıṭl, 1 zeyt üç ḳūṭūlī. Ṣamġ-ı ṣanevber bāzerūd ile şeyy olunup cemīᶜan onlardan merhem kılınıp istiᶜmāl olunur. Ve kezālik zift bir cüzʾ, kibrīt bir cüzʾ; bu iki devā kuḥl ile saḥk olunup verik üzere ṭılā olunur ve üzerine ḳırṭās vaḍᶜ olunup bi-nefsihi sāḳıṭ olunca ḳadar terk olunur.

Ve tecribe olunan devālardandır: Şeyṭarecin nebātı tāze iken faṣl-ı ṣayfta iltiḳāṭ olunur ve nāimen daḳḳ olunur, şeyṭarecin, zīrā [453a] daḳḳı ᶜusretli olur. Ve onun medḳūḳu şaḥm ile cemᶜ olunup verike ve mevḍiᶜ-i elimeye ilzām olunur ve üzeri ribāṭla bağlanıp dört sāᶜatten altı sāᶜate varınca ḳadar terk olunur ve sonra ḥammāma idḫāl olunur ve ḳalīlen intidā eylese yaᶜnī bedeni ḳalīlen yaşarsa ᶜalīl ābzene idḫāl olunup ḍımādı refᶜ olunup üzerine zācla bir ḳıṭᶜa ṣūfe vaḍᶜ olunup bir hafta veyāḫūd on gün ḳadar terk olunur ve minvāl-i muḥarrer üzere muᶜāvede olunur, zīrā o ṣūfe-i mevṣūfe ḫardal ve s̱āfsiyādan muġnī olur. Ve keẕālik mīvīzec ve ẕerārīḥ dahi nāfiᶜdir. Ve keẕālik s̱āfsiyā, şemᶜ dühn-i seẕāb ve keẕālik ᶜāḳırḳarḥā, dıbḳ, ḥacer-i asyūs zehresi, būraḳ, mīvīzec aḫẕ olunup onlardan merhem ittiḫāz olunur ve baᶜḍı kerre o merhemin aḫlāṭına ḥurf dahi idḫāl olunur.

Ve ʿırḳ-ı nesāya ve vecaʿ-ı rükbeye nāfiʿ devālardan olur ūferbiyūndan ittiḫāz olan ḳayrūṭī. Ve kezālik dühn-i ḥınnā sekiz ūḳıyye, ḫall dört ūḳıyye, naṭrūn iki ūḳıyye, ʿāḳırḳarḥā bir ūḳıyye; bu eczālar aḫẕ olunup ʿāḳırḳarḥā, dühn-i ḥınnā naḳʿ olunur. Ve onun naḳʿı ve ʿamel-i sāirenin ṭarīḳi budur ki ʿāḳırḳarḥā raḍḍ olunur, üç gün miḳdārı o dühn içinde terk olunur ve baʿdehu ġaly-i ḫafīf ile iġlā olunur ve üzerine baʿde'l-iġlāʾ ḫall ve naṭrūn ṭarḥ olunur ve bir ṣūf-ı vesiḫaya o devā içirilip o ṣūfe ḥaḳvdan mevḍiʿ-i eleme üzere vaḍʿ olunur.

Ṭılā-ı Āḫer: Bu dahi ṭılā-i müteḳaddim menfaʿatinde olur, ṣıfatı budur: Şemʿ-i muṣaffā yüz mis̱ḳāl, ʿilk-i enbāṭ yirmi beş mis̱ḳāl, bezr-i reyḥān altı mis̱ḳāl, sūsen, bārzed, mürr her birinden altışar mis̱ḳāl, ḳaṭrān beş mis̱ḳāl; bu mezkūrlar cemʿ olunup devā-i vāḥid gibi kılınır ve onunla ḥaḳvdan mevḍiʿ-i elem ṭılā olunur ḫuṣūṣan sebeb-i mūlim dem olur ise ve o dem nefs-i mafṣalda rāsiḫ ise veyāḫūd o mādde-i mūlime balġam-ı zücācī olup mafṣalın ḥuḳḳu onu teşerrüb eyledi ise.

Bu merhem ʿırḳ-ı nesāyı teskīn eder: Zeyt-i ʿatīḳ on sekiz ūḳıyye, bürādetü'l-üsrüb, milḥ-i ʿacīn, ʿilk-i enbāṭ her birinden yüz mis̱ḳāl, nuḥās-ı aḥmer bürādesi üç ūḳıyye, zencār-ı mecrūd, kündüş, aṣl-ı māzeryūn-ı esved, zerāvend, ḫardal her birinden ikişer ūḳıyye ve aḥyānen ona ʿāḳırḳarḥā dahi bir ūḳıyye miḳdārı ṭarḥ olunur.

Āḫer: Encudān, sezāb-ı berrī, ḥabbu'l-ġār, būraḳ, ḥanẓal, şīḥ, nānḫāh, ḳardemānā her birinden dörder mis̱ḳāl, seẕāb-ı raṭb-ı bostānī, zift-i yābis, ʿilk-i enbāṭ, rātīnec, uşşaḳ, şaḥm-ı ʿacācīl her birinden on altışar mis̱ḳāl, cāvşīr altı mis̱ḳāl, kibrīt-i ġayr-i muḥraḳ dört mis̱ḳāl, dühn-i ḥınnā on sekiz ūḳıyye.

Āḫer: Zift on sekiz ūḳıyye, zerāvend bir buçuk ūḳıyye, şemʿ bir rıṭl, ṣamġu'ṣ-ṣanevber kırk mis̱ḳāl, kibrīt-i ġayr-i muḥraḳ bir rıṭl, būraḳ bir buçuk rıṭl, mīvīzec bir ḳısṭ, veykūn iki ḳūṭūlī, ʿāḳırḳarḥā yarım rıṭl, ḳardemānā ḳısṭ-ı vāḥid, bārzed nıṣf rıṭl; bu meẕkūrlar aḫẕ olunup ẕevebānı ḳābil olanlar teẕvīb olunur ve yābis olanları saḥḳ olunur ve cümlesi ḫalṭ olunup idāfe olunur bizim bundan aḳdem ẕikr edip ve bundan sonra ẕikri ātī olduğu minvāl üzere.

el-Müshilāt: Müshilātın ceyyid, bāliġ olanları bu müshildir: Sūrincān ḥabbı ve ḥabb-ı müntin ve ḥabb-ı şeyṭarec *ve baʿḍı nüsḫada ḥabb-ı lübnā dahi vāḳiʿ olmuştur* ve ḥabb-ı necāḥ ve eyāric-i hürmüsün menfaʿatine

muʿādil bir şeyʾ yoktur; onları rebīʿde şürb eden kimsenin ağrıyan mafṣalları teneddī eder yaʿnī o mafṣal nemlenir ve taʿarruḳ eder ve terler ve onda ishāl-i kes̱īr olmaz belki telṭīf ile tenḳıye eder.

Ve onun edviye-i müshilesinin ʿanāṣırı şaḥm-ı ḥanẓal ve ḳanṭūriyūn ve ṣumūġ ve māhī-zehrec ve şeyṭarec ve ḳıs̱s̱ā-i ḥımār ʿuṣāresi olur, iki ḥanẓ ale aḫẕ olunup tenḳıye olunur ve cevfinde olan şaḥmı ve laḥmı iḫrāc olunur ve içine dühn-i şīrec doldurulur ve s̱uḳbeler tağṭıye olunur ve bir gece o ḥāl üzere terk olunup baʿdehu o gecenin ġudvesinde o ḥanẓaleler içinde olan dühnleriyle bir ḳıdra ṭarḥ olunur ve üzerine o dühnün bir buçuk mis̱li su ṣabb olunur ve o iki ḥanẓale nuḍc bulunca ḳadar ṭabḫ olunur ve kaçan onlar nuḍc buldukta ḥanẓaleler iḫrāc olunup remy olunur ve mā ile dühn kifāyet miḳdārı ṭabḫ olunup naḳī ve menḫūl ḫubzdan su ile münʿaḳid olup ḫabīṣ gibi olacak miḳdār üzerine ḫubz ṭarḥ olunur ve ondan benādıḳ ittiḫāẕ olunup her bir bunduḳasının miḳdārı bunduḳa ḳadri üzere on sekiz bunduḳa aḫẕ edip marīḍe baʿde'l-istiḥmām saḳy olunur. Ve müshilin vech-i āheri dühn ile ʿuṣārenin ṭabīḫi olur.

Ve kaçan ishāl ve ḳayʾ ile tenḳıye ḥāṣıl olsa ve bürʾ ḥādis̱ olmayıp ʿillet ṭavīle olsa sana vācib olur ki demi müshil olan edviye-i müseḫḫiceden mütteḫaẕ ḥamūlāt istiʿmāl eyleyesin ve o edviye ḳıs̱s̱ā-i ḥımār ve ḥanẓal ve merāretü'l-baḳar ve ʿāḳırḳarḥā ve ḳanturiyūn ve ḥurf ve şeyṭarec ve sülāḳatu's-semek; bu edviyenin her birisi o ʿalīle zamān-ı meẕkūrda nāfiʿ olur ve baʿḍı kerre onu istiʿmāl ile bürʾ ḥāṣıl olur.

Ve baʿḍı kerre onların ḥuḳununda ūferbiyūn kılınır ve tenḳıyeden evvel cidden ḍārr olur,[449], zīrā sāir taṣarruftan menʿ eder, ammā āḫir-i maraḍda nāfiʿ olur ḫuṣūṣan o ḥamūlāta tenfīṭ itbāʿ oluna. Ve çok kerre saḥc kendiliğinden ḥādis̱ olup marīḍ ondan intifāʿ eder ve bürʾ ḥāṣıl olur.

Ḥuḳne-i Ḫafīfe-i Müseḫḫice: Ḥanẓal, ḥurf, aṣl-ı keber ḳanṭuriyūn, ḳıs̱s̱ā-i ḥımār şeyṭarec, füvve bu meẕkūrlar ṭabḫ olunup suyu ile iḥtiḳān ve s̱üflüyle ḍımād olunur ve bu ḥuḳne onlara nāfiʿa olan ḥuḳnelerden olur.

Ve keẕālik ḫall ile nuḫāle tesḫīn olunup ḍımād kılınır ve eger onda dem-i meyyit varsa ondan dem cereyān eylesin için mevḍiʿ-i dem ẕeheb-i aḥmer ile şedīden keyy olunur.

449 Yaʿnī edviye-i meẕkūre ile teshīc muḍırrdır.

Altıncı Faṣl Buṭm Denmekle Maʿrūfe Büs̱ūr Beyānındadır

O büs̱ūr sāḳlarda ẓāhire ve sevdāviyye ve ṭarfā s̱emeresi ḥacminde veyāḫūd ḥabbetü'l-ḫaḍrāu'l-kebīre cirminde olur ve māddesi devālī māddesi gibi ve ʿilācı dahi devālī ve ḳurūḥ-ı sevdāviyye ʿilācları gibi olur ki onun ḳānūnunu biz kitāb-ı rābiʿde beyān eyleriz.

Yedinci Faṣl Vecaʿ-ı ʿAḳıb Beyānındadır

Topuğun vecaʿı ṣadme ve saḳṭa ve ḫuffun ḍağṭası ḥasebiyle ʿārıḍ olur ve onun şifāsı mā-ı bārid ile kes̱ret-i tenṭīl ve māmīs̱ā ve maḥkūk ṭīn-i Ermenī ḍımādıyla taḍmīdden ḥādis̱ olur.

Sekizinci Faṣl Ḍaʿf-ı Ricl Beyānındadır

Ayakların ḍaʿfı baʿḍı kerre taʿab-ı kes̱īr ile veyāḫūd istirḫā-i sābıḳ veyāḫūd ḫuṣyelerde olduğu gibi ricllere müteveccih olan ġıdā ṭuruḳunun insidādı ile olur.

Dokuzuncu Faṣl Aẓfārın Evcāʿı ve Raḍḍı Beyānındadır

Bu ʿilletin ʿilācı rehṣa ʿilācı gibidir. *"Rehṣa" rā'nın fethi ve hā'nın sükūnu ve āḫiri ṣād-ı mühmele ile davarın tırnağı taşa basmaktan mecrūḥ olmaktır.* Ve bu ḍımād ona nāfiʿ olur: Varaḳ-ı ās, varaḳ-ı serv ve keẕālik şuḥūmla baʿr-ı māʿiz ve aḫs̱ā-i baḳardan ittiḫāẕ olunan merhem ve keẕālik cevz-i serv ile übhül ḍımādı nāfiʿ olur. Ve ẓufr-ı merḍūḍun taḥtında olan dem-i meyyiti iẕābe eder daḳīḳ zift ile maʿcūn kılınıp mevḍiʿ üzere vaḍʿ olunsa.

Onuncu Faṣl Aẓfārın İntifāḫı ve Ḥikkesi Beyānındadır

Mevḍiʿ-i ʿillet mā-ı baḥr ile ʿale'd-devām ġasl olunsa ona ʿilāc olur veyāḫūd ʿades ve kirsenne ṭabḫ veyāḫūd ḫuns̱ā ṭabḫ olunup ḍımād olunur. Ve o ʿilletin aḍmidelerinden olur: Bülbūs, zeyt, incir mecmūʿaten ve müfredeten ṭabḫ olunup ḍımād olunur. Ve sana vācib olur ki cemīʿan bizim ʿaṭā kıldığımız uṣūlde bi-ḥasebi'l-müşāhede taṣarruf eylesin. Vallāhu aʿlemu bi'ṣ-ṣavāb ve ileyhi'l-merciʿu ve'l-meʿāb.

Temme'l-kitābu's-s̱ālis̱i min kütübi'l-*Ḳānūn*'i ve hüve āḫirü'l-kelāmi mine'l-kütübi'l-cüzʾiyyeti'l-vāḳıᶜati fī-külli ᶜuḍvin ᶜuḍvin ve lillāhi'l-ḥamdü dāimen kes̱īren kes̱īren mütevāliyen.[450] [453b]

---

450 İşbu mütercim-i dāᶜī Muṣṭafā Tokadī ḫitām-ı kelāmında muṣannif-i mütekellimi raḥmet ile yād ve fātiḥa-i şerīfe ile rūḥunu şād eyledikten sonra zebān-ı süḫana küşād verip der ki o cenāb-ı üstād-ı ecell ve bāḥis̱ü'l-mebāḥis̱ Ebū ᶜAlī b. Sīnā muᶜallim-i s̱āli̱s ḥaḍretlerinin fenn-i ṭıbbda teʾlīf ve taṣnīf eylediği kütüb-i ḫamseyi muḥtevī olan *Ḳānūn* nām kitābı ﴿فانظرو إلى آثار رحمة الله كيف يحي الارض بعد موتها﴾ naẓm-ı kerīmiyle müşārün ileyhā olan maᶜānīden bir maᶜnā olup ondan cereyān eden āb-ı ḥayāt-ı çekīdelerine nāil olan cemīᶜan merḍā ve dil-i mürde şifā-yāfte-i ṣıḥḥat ü ᶜāfiyet oldukları müşāhed ü ᶜayāndır ḫuṣūṣan ḥālen ḫitāmı ile teşerrüf ve intihāsı ile teberrük ve teyemmün olunan onun kitāb-ı s̱ālis̱i bir kitāb-ı ᶜazīzdir ki onun ḫazāin-i menāfiᶜi envāᶜ-ı cevāhir ile leb-rīz olmuştur velākin o genc-i muḳaffel ve ﴿وآتناه ما ان مفاتحه لتنوء بالعصبة الو القوة﴾ vürūduna lāyıḳ ve maḥall olmakla onunla intifāᶜ ke-ḫarṭi'l-ḳatād ṣaᶜb ve muḫtelldir. Bi'l-cümle mervārīdi nā-süfte ve süfte olanlarının dahi s̱uḳbeleri ḫareze-i Belḳīs s̱uḳbesi gibi mülteviye ve pīçīde olmakla onun niẓāmında vāḳiᶜ olan ṣuᶜūbet ᶜadem-i raġbete müʾeddī olduğunu ᶜilm-i şāmili muḥīṭ oldukta nāẓımu mehāmmi ᶜibād ve ᶜāmirü'l-memāliki ve'l-bilād ve ḥāfilü meḥāfili'l-ᶜilmi ve'd-dirāset ve fārisü meyādīni'd-rekāneti ve'l-firāset ve ṭāmiḥu meṭāmiḥi'ẕ-ẕāti ve'z-zamān ve ṣārifü'l-birri ilā-maṣārifi'l-iḥsān elā ve hüve's-Sulṭān b. es-Sulṭān b. es-Sulṭān es-Sulṭān el-Ġāzī Muṣṭafā Ḫān b. es-Sulṭān Aḥmed Ḫān b. es-Sulṭān Meḥmed Ḫān ḫalledallāhu mülkehu ve ebbede salṭanatehu ve efāḍa ᶜale'l-ᶜālemīne birrehu ve iḥsānehu ḥaḍretleri teysīren li'l-mefād tercüme olunup o ᶜilḳ-i nefīsten refᶜ-i kesād ve teks̱īr-i revāc olunmasını murād eyledikte o sulṭān-ı āsumān-rifᶜat ḥaḍretleri ṭaraf-ı ᶜālīlerinden pertev-āftāb-ı ᶜināyet ile ḫāḳtan refᶜ olunan ẕerre-i bī-iᶜtibāra müteveccih enfās-ı kerīmāne-i āmirānelerini Cenāb-ı Ḫālıḳu'n-nüfūs rūḥ-efzā buyurup o emr-i müşkili ona sehl ve āsān ve kitāb-ı s̱ālis̱ tercümesi itmāmını "ke-remyetin min-ġayri rāmin" feyḍ ve iḥsān buyurdu.

Fe'l-ḥamdü lillāhilleẕī hedānā li-hāẕā ve mā künnā li-nehtediye levlā en hedānallāhu. Ve ṣallallāhu ṭaᶜālā ᶜalā-resūlina'l-mebᶜūs̱i dāᶜiyen ilallāhi ve ᶜalelleẕīne maᶜahu eşiddāu ᶜale'l-küffāri ruḥamāu beynehum terāḥum rukkaᶜan sücceden yebteġūne faḍlan minallāhi ve ᶜalā-eʾimmeti'd-dīn ve sāiri'l-ᶜulemāi ve ehli'l-yaḳīni ecmaᶜīn.

Allāhümme inne ḫalīfeteke hāẕā, ḳad naṣara dīneke ve aẓhere şerīᶜate resūlike ve emere bi'l-maᶜrūfi ve nehā ᶜani'l-münkeri vesteyḳane ḳavleke ve le-ẕikrullāhi ekberü edde'l-emānāti ilā ehlihā ve neşere'l-emne fi'l-emākini küllihā berrihā ve baḥrihā ve ḥuzenihā ve sehlihā. Allāhümme'nṣurhu naṣran ᶜazīzen, veftaḥ lehu fetḥan mübīnen ve eyyidhu fi'l-umūri küllihā ve veffiḳhu li-külli'l-meberrāti diḳḳıhā ve cüllihā, vecᶜalhu aḥsene muᶜāşirin fi'l-evvelīne, vecᶜal lehu lisāne ṣıdḳın fi'l-āḫirīn, vebḳa ẕürriyyātihi'l-āliyete tentefiᶜu minhe'l-berriyyete ve seddede men yüvālīhi ve ẕemmere men yuᶜādīhi ve eyyede vüzerāehu ve ᶜulemāehu,

vecᶜalhum muvaffiḳīne li-rüᵓyeti meṣāliḥi'l-müslimīne ve ḥayṡü temmeti't-tercemetü ᶜalā-aḥseni'l-minhāci. Ḳultu li-tārīḫihi "tercemetü'l-ᶜilāci" (ḥḥṭḍ) fī-ġurreti şehri rebīᶜi'l-āḫiri senete ṡemānin ve sebᶜīne ve elfe ve yetlūhu'l-kitābu'r-rābiᶜu veffaḳanallāhu li-ḫitāmihi.